Wiener Stadt-Bibliothek.
601/1 B

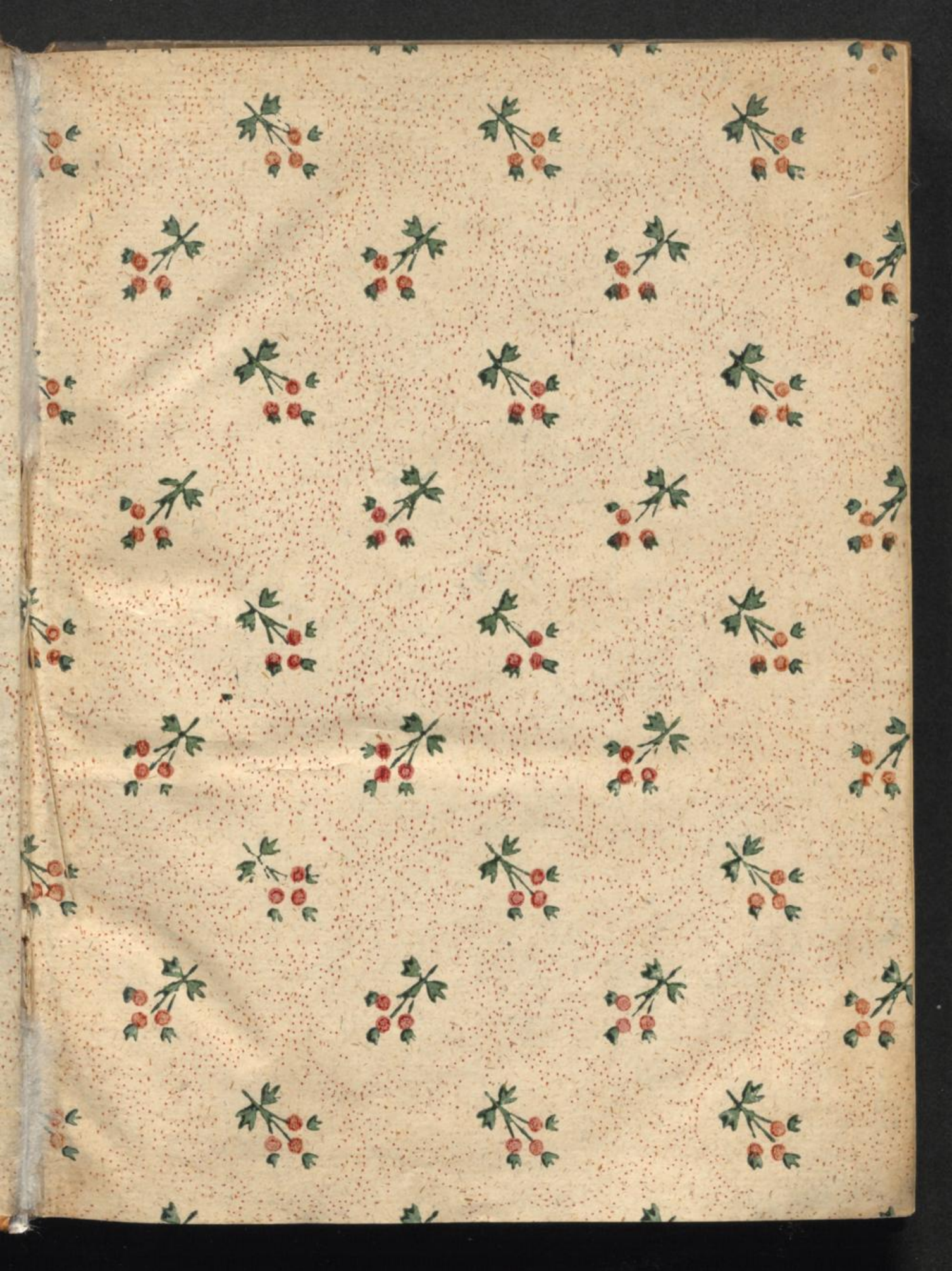

CHRISTIANI WOLFII
JUS NATURÆ
METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATUM,

PARS PRIMA,

IN QUA

OBLIGATIONES ET JURA CONNATA
EX IPSA HOMINIS ESSENTIA ATQUE NATURA
A PRIORI DEMONSTRANTUR
ET TOTIUS PHILOSOPHIÆ MORALIS
Omnisque Juris reliqui fundamenta solida jaciuntur,

CUM GLARISSIMI AUCTORIS VITA,

ET NUNC PRIMUM CUM

VIRI CL. DE VATTEL
ANIMADVERSIONIBUS,

EDITIO NOVISSIMA EMENDATIOR, ET AUCTIOR.

BIBLIOTHECA REGIA MONACENSIS

FRANCOFURTI, ET LIPSIÆ,
MDCCLXIV.

ÆRE SOCIETATIS VENETÆ,
SUPERIORUM FACULTATE, AC PRIVILEGIIS.

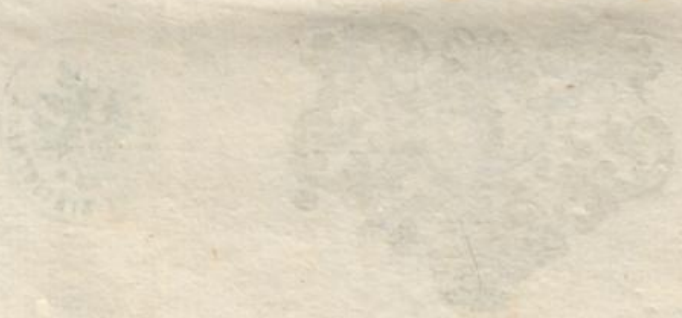

Sereniſſimo Celſiſſimoque Principi ac Domino Domino

FRIDERICO REGNI BORUSSICI,

Electoratus Brandenburgenſis Reliquarumque Provinciarum Hæredi, Domino longe Clementiſſimo.

SERENISSIME CELSISSIMEQUE PRINCEPS.

Ipſa natura conſtitutum Jus eſſe dudum agnoverunt veteres & antiquiſſimo ævo jam pro certo habuerunt Sinenſes. Nemo tamen hactenus fuit, qui diſtincte expoſuerit, quomodo obligationes omnes ſeu officia & cum iiſdem cohærentia Jura ex ipſa hominis eſſentia atque natura tanquam ex fonte ſuo deriventur. Philoſophus, cujus eſt rationem reddere eorum, quæ ſunt, in rationibus proximis minime acquieſcere, ſed ad ultimam uſque, quæ in demonſtrando prima eſt, analyſin ſuam continuare debet. Poſtquam igitur arduum Philoſophiæ reformandæ opus aggreſſus ſum, Juris quoque Naturæ habenda erat ratio, ut evidenter demonſtrarem, quomodo primæ obligationes primaque Jura, ſine quibus illæ non ſubſiſtunt, ex ipſa eſſentia atque natura humana reſultent, ex iis autem continuo naſcantur obligationes ceteræ omnes ac Jura reliqua omnia, facto quodam humano juxta leges naturæ primarias determinato ſuperaccedente. Dici non poteſt, quam pulcher hinc prodeat Jurium omnium nexus, non ſine voluptate maxima inſpiciendus ab iis, quibus Natura dedit, ut mentis oculo veritatem intimius perſpiciant. Immo dici non poteſt, quanta lux affundatur univerſæ Juris diſciplinæ, modo quis eam ferre poſſit, nec nimia confundatur. Ferre autem poteſt, qui ſtudio Metaphyſicæ verioris acumen quoddam ſibi comparavit, quo ejus ignari deſtituuntur. Cum vaſtus ſit juris omnis

ambitus, paucis tantum negotium conficere minime licet. Quamobrem in plures Tomos secanda fuit universa Juris naturæ & Gentium doctrina, quorum nunc prodit primus. Continet is leges naturales primitivas, quibus obligationes & jura, quæ hominibus connascuntur, utpote indivulso nexu cum essentia ac natura hominis cohærentia, distincte explicantur & demonstrantur. Leges hæ sunt lætissima veluti seges, quæ messem uberrimam spondent in iis, quæ sequentur, Tomis. Equidem nullus dubito fore haud paucos, qui frugum sperandarum ubertatem minime prævident: hi tamen erunt, qui cum veritatum a se invicem dependentium nexum non norint, ex præsentibus futura non prospiciunt. His igitur expectandum, donec fidem, quam dictis habere nolunt, oculis habeant. Postquam vero universa Juris Naturæ doctrina in Systema veri nominis fuerit redacta; tum demum dilucidius constabit, quænam sit illa actionum rectitudo, qua homini admirandam Numinis sanctitatem imitari datur: quod imitamentum maxime decet Principes, quos Numina vicaria in Terris veneramur. Quæ hactenus dixi, etsi obscurius dicta videri queant haud paucis, qui sibi ac aliis Philosophi videntur; si tamen dubitare vellem, ea REGIÆ CELSITUDINI TUÆ non intime perspecta esse, in summum acumen injurius forem, quo in omnia penetras rationi humanæ pervia. Quamobrem si absque arrogantia dici potest, munera, quæ Philosophus offerre valet, esse Principibus debita; REGIÆ CELSITUDINI TUÆ Protimiseos quodam jure Jus Naturæ debetur, cujus nunc volumen primum in lucem publicam prodit. Patere igitur, PRINCEPS SERENISSIME ac CELSISSIME, ut splendidissimo NOMINE TUO operi meo omne conciliem decus, quo effulgere potest, & vultu gratioso respice librum, quem devotissima & humillima mente offero. Deus autem, Juris omnis Autor, servet TE, PRINCEPS OPTIME, ut ex factis aliquando tuis Jus unicuique tribuendum discat Orbis universus! Ita vovet

REGIÆ CELSITUDINIS TUÆ

Marburgi Cattorum die 20. Aprilis 1740.

Humillimus ac devotissimus cultor
CHRISTIANUS WOLFIUS.

PRÆ-

PRÆFATIO.

Tſi leges naturæ, quibus homines ad certo modo actiones ſuas liberas determinandas obligantur & eo fine ipſi competentia Jura explicantur, rationem ſufficientem in ipſa eſſentia atque natura humana agnoſcant, quemadmodum in parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis oſtendimus; haud quaquam tamen exiſtimandum eſt, quaſi earumdem omnium ratio proxima in eadem deprehendatur. Eſſentia atque natura humana fons eſt omnis obligationis, qua tenentur mortales, omniſque Juris, ſine quo illi ſatisfieri nequit; non tamen Leges naturæ omnes eodem intervallo a fonte diſtant, ut adeo lex ab eodem remotior in alia propiore & hæc denuo in adhuc propiore rationem proximam agnoſcat, donec tandem continua rationum analyſi ad fontem accedas, ubi ſubſiſtendum, cum nihil amplius deſideretur ad penitus intelligendum, cur hoc fieri debeat, vel facere liceat, cur iſtud fieri non debeat, ſeu illicitum ſit. Neque alia ratio eſt, cur Leges naturæ methodo demonſtrativa tradi poſſint, immo tradendæ ſint, ſiquidem penitus intelligi, neque ſupereſſe debeant, quæ aſſenſum acutiorum remorantur. Ubi omnem Juris naturalis doctrinam tradiderimus

mus, aperta ipſiſque oculis obvia erunt, quæ modo diximus. Siſtimus jam hujus Juris ſeu Legum naturæ partem primam, in qua obligationes & Jura homini connata demonſtrantur, quæ vero ab eodem demum acquiruntur in ſequentibus ex his ipſis tanquam principiis demonſtraturi. Nimirum connaſcuntur homini certæ obligationes certaque Jura, quatenus cum eſſentia atque natura ipſius immutabili indiviſo nexu cohærent, ut, quamdiu is in mortalium numero eſt, tamdiu etiam ad hæc facienda vel non facienda obligetur, & hoc Jure fruatur. Haſce itaque obligationes hæcque Jura in præſenti demonſtramus ex iis principiis, quæ in parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis ex ipſa eſſentia & natura hominis immediate deduximus. Oſtendimus nimirum, quomodo homo actiones liberas determinare debeat tum reſpectu ſui ipſius, tum reſpectu aliorum, tum denique reſpectu Dei, & quænam ea de cauſa ipſi competant Jura. Actiones juxta legem naturalem determinatæ officiorum nomine veniunt. Quamobrem cum terminos communi uſu dudum comprobatos non immutemus; obligationes naturales homini connatas explicaturi actiones iiſdem reſpondentes officiorum erga ſe ipſum, erga alios & erga Deum nominibus compellare libuit. Quoniam tamen actiones, quæ Juri reſpondent, diverſæ ſunt ab iis, quæ ex obligatione oriuntur, & aliud eſt præſtare debitum, aliud jure ſuo quid facere; eas ſub officiorum nomine comprehendere noluimus. Neminem adeo offendet inſcriptio capitum *de officiis ac cum iiſdem connexis Juribus*. Si cui aliter viſum fuerit, per nos is abundet ſenſu ſuo. Dudum Juris naturæ interpretes ſtatum naturalem a civili diſtinxerunt, nec male, cum non eadem ſit in utroque obligationum, aut, ſi mavis, officiorum & juris ratio. Statui civili non ante locus eſt, quam civitatibus introductis. Quamobrem cum dominia quoque & imperia privata introducta fuerint, nec per ea ſtatus naturalis tollatur, attamen quoad nonnulla varietur, eundem in originarium & adventitium ſubdividere licuit. In ſtatu originario naturali tantummodo obtinent obligationes ſeu officia & jura connata; in adventitio autem ſuperaccedunt acquiſita, quæ ab introductio-

ctione dominiorum & imperiorum privatorum in ſocietatibus ſimplicibus, quæ vocantur, pendent. Quamobrem primo loco omnino explicandum erat, quid in ſtatu naturali ſit debitum, quid jure fieri poſſit, quid ſit prohibitum, nec fieri queat abſque injuria alterius. In ſtatu originario vigent Jus Libertatis & Æqualitatis, Jus ad res, quarum uſus homini neceſſarius, ſiquidem obligationi ſuæ naturali ſeu officiis ſatisfacere voluerit, Jus ſecuritatis & jus circa cultum divinum: cetera enim ſub his continentur. Atque hæc jura explicantur. Per hæc ipſa autem Jura patet, quod dominia & imperia non minus privata, quam publica introduci potuerint, quemadmodum ſuo loco oſtendemus. Hinc vero cetera Jura omnia reſultant, qualiacunque tandem fuerint. Dominia & imperia privata ſubſiſtunt in ſtatu naturali; imperium vero publicum, quod & civile dicitur, tollit ſtatum naturalem & in civilem vertit, non tamen tollit obligationes & jura, quæ in ſtatu naturali vigent, ſed illas intactas relinquit, horum vero exercitium nunc aufert ſingulis, nunc reſtringit. Poſtquam ſinguli in ſocietates civiles coiverunt, ortæ ſunt gentes, quæ perſonas in ſtatu naturali viventes repræſentant, adeoque eodem jure reguntur, quo ſinguli in ſtatu naturali. Quodſi ergo ad eos applices, quæ in ſtatu naturali de Jure naturæ demonſtrata fuerunt, Jus Gentium neceſſarium prodit. Quando civitates introducuntur, quælibet civitas, quemadmodum modo diximus, ſpectatur tanquam perſona ſingularis, ad quam adeo totam applicanda ſunt Jura, quæ ſingulis in ſtatu naturali competunt. Hinc autem patet, quoad actiones hominum externas in eadem ſocietate viventium leges naturales addendo & demendo tantiſper immutandas eſſe: unde oritur Jus civile, quemadmodum dudum obſervatum eſſe ab ULPIANO alibi jam monuimus. Datur adeo Theoria quædam naturalis hujus Juris, in qua ex ipſis principiis Juris naturalis demonſtrandum, quid legibus naturæ addendum vel demendum ſit, ne quid committatur, quod æternis iſtis ac immutabilibus Naturæ legibus adverſatur. Et hoc modo patet ortus Juris voluntarii, quod normam ſuam ipſum Jus neceſſarium agnoſcit. Enimvero cum homines in civita-

tes coeuntes sese liberare non potuerint ab immutabili obligatione, qua obstringuntur cuilibet promiscue homini, nec tollere jura singulis in statu naturali competentia; ideo gentes in universum omnes constituunt civitatem quandam maximam ex ceteris compositam eo fere modo, quo ex societatibus simplicibus coalescit composita, quam Domum vulgo sive Familiam appellamus: Quemadmodum itaque in civitatibus singulis quoad actus externos leges naturales subeunt aliquam mutationem, ut jus quoddam voluntarium nascatur, ita in civitate quoque maxima quoad actus externos eædem leges, quibus *Jus Gentium necessarium* continetur, eodem prorsus modo mutationem subeunt, ut hinc oriatur *Jus Gentium voluntarium*, quod recte pervidit Grotius, etsi ex genuino fonte idem non deduxerit, perperam vero ab hebetioribus inter commenta relatum. Et hoc Jus Gentium voluntarium per principia Theoriæ naturalis Juris civilis demonstratur, quemadmodum inde demonstranda sunt Jura civilia, nisi æquitati ac Justitiæ contraria esse debent. Hinc vero jam liquet, quænam a nobis pertractanda sint, antequam totum Juris Naturæ totumque Juris Gentium Systema fuerit absolutum, & quam longum sit iter, quod jam ingressi sumus. Absit autem, ut quis sibi persuadeat, Systema Juris Naturæ & Gentium adeo diffusum non usui esse nisi ad negotia publica recte gerenda. Neque enim solum lucem affundit Juris civilis Antistitibus, ne subinde cœcutiant & quasi in tenebris palpitent; verum etiam maximum usum pollicetur Theologis, in haud paucis præsertim Scripturæ sacræ locis interpretandis, quemadmodum forsan alio tempore speciminibus quibusdam luculentius ostensuri sumus. Sed redeamus ad partem primam, quam nunc in lucem publicam proferimus, & a qua tantisper digressi sumus, ut, quæ in ea traduntur, penitius intelligantur & de iis, quæ in posterum, si Deo ita visum fuerit, sequentur, rectius judicare detur. Quæ in parte hac prima tradimus, ea non solum fundamentum continent, cui cetera omnia, quæ sequentur, superstruemus, verum etiam omnem fere theoriam Philosophiæ moralis, in qua explicabitur, qualis fieri debeat facultatum nostrarum usus, ut officiis singulis satisfaciamus,

mus, nec in noſmetipſos, nec in alios, nec in ipſum Deum injurii. Ea quoque de cauſa virtutes ac vitia ſuis nominibus diſtinximus & quod illæ ſint lege naturali præceptæ, hæc vero prohibita demonſtravimus. Ethica enim ſumit temperantiam v. gr. eſſe virtutem moralem, prudentiam vero intellectualem; in Jure autem Naturæ id demonſtratur. Similiter Ethica docet, quomodo virtutes intellectuales, veluti prudentia, & morales, veluti temperantia, acquirantur & habitibus hiſce conformiter agatur: aſt Jus Naturæ inculcat, quod habitus iſti ſint acquirendi iiſdemque oppoſiti vitandi, ac iſtis conformiter ſit agendum. Manifeſtum adeo diſcrimen eſt, quod inter Jus Naturæ & Ethicam intercedit, neque ſic verendum, ne utriuſque limites confundantur. Quodſi quidam oculatiores ceteris animadverterint, virtutes aliquas in hac parte prima Juris Naturæ non commemorari, de quibus tamen agendum in Ethica, cum v. gr. nulla fiat mentio caſtitatis, nulla liberalitatis ac parſimoniæ, quas tamen ex virtutum numero nemo excluſerit; illi ſciant de his agi ſuo loco, cum methodus demonſtrativa minime ferat, ut quædam eo loco tradantur, ubi ex anterioribus nondum demonſtrari poſſunt. Unicum adhuc monendum eſſe duximus, ne ſcilicet quæ hic de officiis ac Jure in ſtatu naturali demonſtrantur, veluti de defenſione ſui, de pœnis exigendis, de bello, de cultu Dei externo, perperam ad ſtatum civilem & ſtatum Gentium applicantes, per præcipitantiam errores fingant, qui non ſunt, ſed unde ea, quæ iiſdem incauti opponunt, ſuo loco demonſtrabuntur. Qui obligationum ac Jurium omnium nexum nondum perſpexerunt, a ſe invicem ſeparanda confundunt & falſas haud raro comminiſcuntur eorum, quæ vera ſunt, rationes, immo arbitrio humano tribuunt, quod in lege æterna ac immutabili rationem apertam habet. Non incongruum forſan videri poterat quædam hic dici de Lege Dei æterna, quæ ex eſſentia & natura divina reſultat & quam ſupremum Numen liberrime ſequitur in agendo, etſi nullum habeat ſuperiorem, ad cujus ſimilitudinem ex eſſentia & natura hominum & rerum creatarum in univerſum reſultat in ipſis ideis divinis Lex Dei æterna, quam vocant ſcholaſtici,

præscripta creaturis in universum tam ratione præditis, quam eadem carentibus, cum sic Legis naturæ, de qua hic agitur, intimius perspiciatur ratio, & pulcherrima prodeat harmonia inter actiones Entis supremi independentis & entium ceterorum ab eo dependentium . Enimvero cum hæc paucis dici non possint & ad sublimiorem illam Philosophiam, quæ omnia a priori ex Dei attributis tanquam possibilibus primis repetit & quam venturis seculis reservatam diximus (*not.* §. 172. *part.* 2. *Theol. nat.*) pertinere videantur, filum abrumpere malumus alio tempore disertius nonnulla dicturi. Marburgi Cattorum die 20. Aprilis A. O. R. 1740.

BENEVOLO LECTORI

TYPOGRAPHUS S.

HRISTIANI WOLFII Opera majora Latina tum Mathematica tum Metaphyſica Italis typis jamdudum edita ſunt : defecit adhuc Italus Typographus, qui ejus Scripta *ad Jus Naturæ & Gentium* pertinentia excuderet. Poſteriora tamen hæc ea ſunt, quibus maxime Cl. Auctor gloriabatur , & ad quæ jam ab ineunte adoleſcentia labores ſuos omnes tam Mathematicos quam Metaphyſicos ſe contuliſſe ſæpius profeſſus eſt; ut illa non alio fine conſcripſerit quam ut hæc *ſcientifica methodo* traderet & profundius demonſtraret. Atque ille quidem id, quod ſibi propoſuit, ita viſus eſt præſtitiſſe, ut in Jure Naturali & Gentium Wolfiana jam Secta regnare & primas obtinere videatur . In tanta tamen hujuſce Operis celebritate deſideratur adhuc emendata quædam ejus editio . Nam quæ in Germania prodiit , quam unicam adhuc eſſe novi , de ea nihil opus eſt me dicere , cum inſpicienti & legenti ſatis ipſa ſe prodat . Ego vero cum viderem de ceteris Wolfii operibus Italos Typographos melius fuiſſe meritos quam Germanos , nolui Italum Typographum deeſſe, qui de *Jure* etiam *Naturæ & Gentium* melius mereretur . Itaque conſtitui illud prælis meis ſubjicere , multoque, quam antea, non ſolum emendatius , ſed etiam auctius & cumulatius edere. Quid præſtiterim, habe . Sphalmata multa in Germanicam Editionem irrepſerunt , neque ea omnia Typothetarum , qui non ſemper merito vapulant, negligentia & incuria, ſed multa etiam ipſius Auctoris feſtinatione quadam & fiducia ſui , qui ſemel a ſe ſcripta non relegens effecit , ut non ſolum alicubi hiaret oratio , ſed ſenſum etiam aliquando contrarium funderet. Nævi hujuſmodi ut tollerentur , & apte omnia componerentur a viro Naturalis Juris ſtudioſo & Wolfianorum dogmatum perito , ſedulo curavi. Neque ille defuit muneri ſuo, præſertim ſponte ſuſcepto . Hæc ubi

præstiti, illud dedi operam, ut de castigatæ jam Editionis augmentis ornamentisque cogitarem.

Itaque Vitam Auctoris addidi a Germano homine conscriptam, & singulis tomis adnexui judicia *Eruditorum ex Actis Lipsiensibus* excerpta: sed hæc minora quædam sunt, illud majus & hujusce Editionis proprium, quod nunc primum Commentariis ornetur. Commentarios enim appello *Quæstiones & Animadversiones in Wolfium Viri Clar. de* VATTEL, quæ Gallica lingua conscriptæ cum essent, in Latinam ut verterentur operam dedi; &, quæ ad singulos Wolfii tomos erant adnotata, singulis anteposui. Vides B. L. me neque laboribus neque sumtibus peperciſſe, ut Wolfianum de Jure Naturæ & Gentium Opus quam maxime fieri potuit & emendatum & auctum & ornatum haberes. Sperare itaque juvat fore ut neque Te Editionis, neque me diligentiæ meæ mearumque impensarum pæniteat. Vale.

CHRI-

CHRISTIANI

S. R. I.

LIB. BAR. DE WOLFF

VITA

BREVITER DELINEATA

A JOANNE GERBERO, A. M.

SCHOLÆ PRIMARIÆ GEDANENSIS RECTORE.

QUodſi unquam virorum de republica litteraria præclare meritorum memoriam conſervare nos decet, iis certe qui vel novas diſciplinas invenerunt, vel quas acceperunt poſteris mirifice auctas reddiderunt, tanto magis hoc debemus, quanto majorem ex eorum laboribus feliciter peractis, omne genus humanum percepit utilitatem. Quem quidem honorem ſi cui alii *illuſtri* certe *Chriſtiano S. R. I. Libero Baroni de Wolff, domino hereditario in Klein Dölzig, S. R. M. Boruſſorum a conſiliis ſanctioribus, Academiæ Halenſis cancellario, juris naturæ & gentium pariter ac matheſeos profeſſori publico ordinario, academiæ Petropolitanæ profeſſori honorario, ſocietatum regiarum Londinenſis, Pariſienſis, Berolinenſis, ac Bononienſis collegæ honoris cauſſa adſcripto* habendum eſſe; neminem umquam credo negaturum. Inſignis enim hicce vir, atque ſui ipſius animi virtute excellens, non modo incredibili ſtudio ac contentione in litteris poliendis limandiſque ætatem conſumſit, verum etiam nova diſciplinarum invenit genera, quorum ne nomen quidem antea cognitum erat ac perſpectum. Quare nos operæ pretium facturos eſſe exiſtimamus, ſi res geſtas illius paullo exponamus liberius, eorum potiſſimum cauſſa quorum hæc noſſe vel maxime intereſt. Quidni vero omnium litterarum ſtudioſorum intereſſe arbitremur, vitam tanti viri penitius perſpicere, qui veritatibus, diſtinctionum diviſionumque Scholaſticarum furfuri immiſtis, ac cimmeriis quaſi tenebris involutis, ſingularem plane adfudit lucem, a quo negotio nec fortuna interdum maxime adverſa, nec corporis valetudine minus commoda potuit deterreri.

Perenne hoc atque immortale cum Germaniæ tum totius orbis litterarii decus ac palla-

palladium a cęlo quasi demissum, natum est *Wratislaviæ*, urbe a primis inde temporibus præclarissimorum ingeniorum feracissima, die nono calendarum Februarii anno post reparatam mortalium salutem millesimo sexcentesimo septuagesimo nono. Patre usus est *Christophoro Wolffio*, nobili quidem genere haud prognato, nec divite, litterarum tamen monimentis vel aliquantisper imbuto; matre *Anna Gilleria*, pia & sexus sui virtutibus præ multis ornatissima. Quum optimi parentes filium hunc a teneris sanctioribus litteris dicassent, nihil sane intermiserunt, quod ad præstitutum sibi scopum aliquo saltim modo pertinere videbatur. Ex quo igitur filium id ætatis consequutum esse arbitrati sunt, qua salutari cognitione imbui posset, sacras tabulas sępius sępiusque relegere domi eum oportuit, & severa lege caverunt, ne quacumque alia re, & ne summo quidem frigore se impediri patiatur, quo minus statis diebus sacris interesset concionibus, quæ sæpe ante lucem, quarta nempe diei hora haberi consueverant. Neque minus optimus pater eum prima linguæ Latinæ fundamenta, non certis horis huic negotio dicatis, sed inter confabulandum sermonesque quotidianos tanta arte docuit, ut quum in puero mira ingenii esset docilitas, insignes plane fecerit progressus. Octavo enim circiter ætatis anno ad ludum litterarium missus, sextæ ejusdem classi per trium modo mensium spatium interfuit, quum publica profectuum habita disquisitione dignus jam est habitus qui ordini quinto adscriberetur. Pari diligentia atque animi contentione reliquas percucurrit classes, donec primariæ premeret subsellia. In his vero omnibus optimos quosque semper nactus est præceptores. Eruditus nempe est a *Pohlio*, *Kranzio*, *Gryphio*, *Neumanno*, qui eum non solum humanitatis studiis, quibus puerilis pariter atque juvenilis ætas impertiri debet, imbuerunt, verum etiam, quoad ejus fieri potuit, sublimiores jam docuerunt disciplinas. Inprimis vero ab ineunte ætate insignem philosophiæ dedit operam, eique licet paullo ante excitatus *Gryphius* eam Aristophanis dictis inter prælegendum sæpius sæpiusque risui exponeret, tanto incubuit ardore, ut quum, quid ii, quorum paupertas beneficiis publicis sublevebatur, didicissent, perquireretur *Hankenio Athenæi Elisabethani Rectori*, viro μεταφυσικωτάτῳ, prompte respondendo mirum in modum se probaverit. Quum vero doctissimus *Casparus Nermannus* in prælectionibus, quibus sanctioris doctrinæ præcepta explicare erat solitus, quam manca sit philosophia Scholastica, quæ in illa desiderari, quæ recidi possint ingenue indicaret, ac mala inde in sacras litteras redundantia non raro indignabundus ostenderet; *Wolfius* noster ejusdem defectus citius perspexit, & jam tum de quibuscumque rebus in ea pertractatis notiones paullo meliores sibi formandi cepit consilium. In quo quidem negotio eo felicius est progressus, quo magis *Pohlii* adhortationibus permotus Cartesianæ Philosophiæ penetralia scrutatus est. Interea insigni proficiendi studio flagrans mirifice optavit, ut quæ paullo ante in publicam lucem erat emissa Illustris *Tschirnhausii medicinam mentis* legendi sibi daretur occasio. Attamen quum præclarum hunc librum Wratislaviæ nullo modo posset consequi, & ibi ne locus quidem supereset, unde illum mutuum sumeret, cupiditate quidem non imminuta, necessitate certe coacta iis quos forte habuit libris contentum eum esse oportuit. E quorum numero hoc saltim tempore sæpius sæpiusque perlegit *Agricolæ* libellum, qui *de arte dialectica* inscribitur, eam potissimum ob rationem, quoniam philosophiam, quam ajunt scholasticam, in eo false atque acriter Autor perstrinxit.

Laboribus hisce sapienti consilio susceptis sanctiorum litterarum junxit culturam. Non enim modo *Nermannum Königii Theologiam positivam* apertius explanantem studiose diligenterque audivit, sed etiam domi aliorum Systemata ex quisita industria evolvit, & diurna nocturnaque versavit manu. Neque illorum, qui in rebus ad fidem pertinentibus nobiscum dissentiunt, libros, quibus quid credant negentque copiosius exponunt, intactos reliquit. In primis reformatorum & romano-catholicorum sententias perspiciendi valde erat cupidus, & scripta eorum theologica summa cum cura perlegit.

Omnibus hisce quantiscumque rebus minime tamen potuit impediri quo minus amænissimæ mathematicæ disciplinæ se traderet. Quamquam enim Wratislaviæ egregii quid in ea præstandi ipsi deesset facultas, cum præter usum sphærarum mundi & cognitionem figurarum geometricarum nihil eum docerent præceptores; suo tamen marte, incredi-

credibili quodam ſtudio in eamdem incubuit. Etenim ſimul ac *Friſii arithmeticam latinam*, *& Horchii arithmeticam germanico idiomate conſcriptam* ei evolvere licuit, nulli pepercit labori, donec præter alia radicem quadratam & cubicam extrahendi calculique, quem ajunt, litteralis didiciſſet artificium. Pari felicitate in geometricis addiſcendis minime eſt uſus. Namque primo non potuit perſpicere quænam tandem his poſſent confici, & quibus rebus aliquando uſui eſſent. Deinde poſtquam in bibliotheca publica *Clavii* opus vidit, atque evolvit, parum obſuit quin totam hanc abjiceret diſciplinam, cum demonſtrationes diffuſas quas ibi adtulit nulli unquam poſſet intelligere negotio. Attamen inſignis ille diſcendi ardor qui animo ejus alte quaſi infixus hærebat, non potuit penitus exſtingui, qui etiam deinde tam inſigniter inclaruit, ut, quum de academia eligenda ipſi eſſet cogitandum, *Jenam* præ ceteris eligeret, ubi, duce *Hambergero*, matheſin atque phyſicam poſſet edoceri. Quam prudenter hac in re ſit verſatus ejus rei poſtea abunde docuit eventus. Anno enim milleſimo ſexcenteſimo nonageſimo nono Jenam profectus talem in *Hambergero* nactus eſt doctorem qualem unquam ſibi optare potuit. Hunc *Sturmii* matheſin *enucleatam & compendiariam*, ejuſdemque Scriptoris *phyſicam conciliatricem* pariter ac *Tſchirnhauſii medicinam* mentis explicantem tanto gaudio perfuſus audiebat, ut *Pohlium* per litteras faceret certiorem: *ſe jam Hambergeri eadem lætitia qua antea Nermanni rerum difficiliorum percipere explicationes*. Attamen, quoniam allegati libelli mathematici euclidea ratione minime erant conſcripti, ſæpe ſcopulos offendit, quos ſuperare haud potuit, niſi, ubi calculi litteralis ope his quoquo modo lucem affundere conatus eſt, donec *Taquetti* elementis euclideis uſus etiam ea demonſtrationibus poſſet firmare, quæ *Sturmius* corollariorum loco tantum poſuerat.

Præter alias, quæ matheſin omnem exhaurire videntur, diſciplinas, philoſophiæ etiam in primis ſtuduit. Ut enim fundamenta quæ jam in urbe patria jecerat quævis ſubſtrueret ſolidiora Treuneris, Hebenſtreitiis, Milleris aliiſque viris clariſſimis qui inſigni tunc ingenii doctrinæque fama floruerunt, haud interrupta diligentia ſe præbuit erudiendum. Neque juriſprudentiam plane reliquit intactam, & tanta animi contentione ſanctioribus litteris præeuntibus præſertim *Trevneris*, *Miilleris*, ac *Bechmannis* ſtudium ſuum dicavit, ut quem aliis rebus impenderat laborem, in hanc unicam præclariſſimamque diſciplinam contuliſſe videtur. Tribus annis in ſtudio, quod ipſi erat ementiendum, tam laudabili ratione peractis *Lipſiam* circa dies feſtos quibus memoriam nati Chriſti publica concione recolimus, anno CIↃ IↃ CCII. ſe contulit, ut ibi ſummos in philoſophia peteret honores. Inde profectibus ejus trutina quaſi examinatis Jenam rediit, ubi aſtronomiæ diſcendæ cauſſa per anni adhuc ſpatium eſt commoratus. Hic, uti alias ſemper; ita nunc præſertim in matheſi ac philoſophia domi mirificum poſuit ſtudium. In primis hoc tempore Tſchirnhauſii medicinam mentis ſedulo perlegit. In qua quum multa inveniret quæ intellectu eſſent difficillima, & alia ex aliis eum impedirent quo minus cum fructu quodam pedem ad cetera poſſet promovere; ipſe ſibi quaſdam formavit rerum notiones quas cum terminis ibi repertis optime connecti poſſe arbitrabatur. Quid? quod, quum illuſtris ille ſcriptor nullibi indicaſſet, qua ratione primæ quaſi lineæ definitionis realis eſſent inveniendæ, jam tum rem cogitando eſt adſequutus quam deinde omnium cum plauſu ſuis operibus intertexuit. Interjectis quibuſdam menſibus Lipſiam iterum excurrens ipſis nundinis, quas dicunt paſchalibus, perilluſtrem illum virum convenit, eidemque animi ſenſa patefecit, quid nempe in ejus libro ei impeditum occurriſſet, & quomodo laqueis hiſce ſe ſtuduiſſet expedire. Quæ quidem ille haud ſibi diſplicere adfirmavit, ſed de elementis definitionis realis, & ratione, qua artem calculi differentialis ſibi acquireret ſciſcitanti nihil fere reſpondit, & hujus tantum gratia quaſdam mathematicorum præſcripſit lucubrationes. His Jenam reverſus magna cum induſtria perlectis inſignem ſane matheſeos ſibi acquiſivit cognitionem, quam ut Lipſiæ potiſſimum doceret, illuc circa finem anni CIↃ IↃ CCIII. ſe recepit.

Quo vero jura docentium mere majorum rite obtineret, quam Jenæ jam elaboraverat diſſertationem: de *philoſophia practica univerſali methodo mathematica conſcripta* ſumma

ma laude in philosophorum exedra defendit. Hoc, quantum scimus, primum erat opus, quod cum orbe erudito Noster communicavit, sed tam præclarum tamque excellens, ut quisque jam tum de eo posset judicare, qualis olim futurus esset. A prima juventute de emendanda philosophia practica cogitaverat, & hoc aliquando efficiendi tanto flagrabat desiderio, ut a se minime posset impetrare, quin primo quo inter eruditos inclaresceret scripto, immensum hunc laborem adgrederetur.

Antea vero quam hæc conatuum quorumcumque primordia typis exscriberentur, *Octoni Menkenio* tunc temporis moral. Prof. ut in academiis solet offerre eum oportuit. Cui vero, ut & aliis viris doctissimis *Tschirnhausio* ac *Nermanno* tam mirifice placuisse accepimus, ut ex quo hanc dissertationem perlegerat *Wolfium* in *actis eruditorum* conficiendis sibi deligeret socium. Neque his contentus erat vir iste admodum præclarus, sed insigne hoc ingenii doctrinæque Wolfianæ monimentum perillustri misit *Leibnitio*, qui brevi tempore post non solum ei indicavit se magni id facere, sed etiam ad Nostrum perferendas curavit litteras quas hic dum inopinato illas acciperet non nisi rubore suffusus potuit resignare benigne tamen excipiens ea, quæ in dissertatione ingenue notaverat *Leibnitius*.

Simul atque facultate publicas aperiendi Scholas esset ornatus sine mora matheſin docere cepit, in quo ut eo felicius posset progredi, libros ad hoc negotium necessarios *Pfauzius* & *Pauli* ei subinde mutuo dederunt. Neque alias sepositi disciplinas. Physices enim præcepta duce *Sturmio* litterarum studiosis diligenter explicuit, & in logica pariter ac metaphysica rectius inculcanda insignem plane adhibuit operam. Hanc quidem ad nullius sed sui ipsius tradidit arbitrium, quum hujus rei systema non conscripsisset *Leibnitius*, & libros metaphysicos quotquot forte exstarent nauciloccique jure meritoque faceret; in illa vero explicanda sæpius jam excitata *Tschirnhausii* medicina merito usus est. Quamquam enim illustris quidam scriptor profitetur Nostrum jam tum summam libri in charta notatam suis exornasse sententiis aliisque proposuisse, tamen, ut hoc credam minime possum adduci. Immortalis enim *Wolfius* ipse adfirmare solitus est: *Willenbergium celeberrimum quondam Gedanensium professorem* popularem suum primam quasi sibi dedisse occasionem litteris consignandi quid in logicis docendum esse putaret, quum ille privignos suos *Danielem* & *Casparum Barthios* sibi erudiendos tradidisset. Hi vero eo, quod doctissimus iste vir indicavit, tempore adhuc inter Athenæi Gedanensis ejusque classis secundæ cives locum obtinuerunt, neque tum de academia quidem eligenda fuerunt solliciti. Sed hæc obiter adnotasse sufficiat.

Hac in re *Wolfius* noster legendo, disputando, atque interdum etiam sacras ad populum habendo orationes, tam fortiter tamque pulchre stetit, ut, gloria ejus in diversas oras perlata, anno CIↃ IↃ CCIIII. *Gedanum ad matheſin docendam*; anno CIↃ IↃ CCV. *Vismariam* ut scholam regeret, & non multo post *Giessam*, ut mathematicas disciplinas traderet, evocaretur. De hoc ultimo tristissima rerum quarumcumque facie certior fiebat quum anno CIↃ IↃ CCVI mansuetiores musæ bello Svevico adactæ huc illuc delitescendi causſa confugerent, atque in acroateriis nulla fere vox docentium audiretur. Idoneum igitur tempus ratus has subeundi partes Giessam contendit, ubi a *Webero academiæ illius postea cancellario* humaniter sane est exceptus. Quum vero princeps longe abesset a suis regionibus, & Noster inde impediretur, quo minus munus sibi delatum capesseret, animo secum constituit ad suos proficisci antea quam rerum & fortunarum suarum sedem Giessæ collocaret. Sed longe aliud decreverat providentia. *Halam* enim Saxonum in itinere pervenienti viri illustres *Struckius* & *Hoffmannus* valde persuaserunt, ut hanc potissimum præ illa eligeret academiam, quoniam *Hambergerus* eum in primis dignum judicasset, qui matheſi tradendæ præficeretur, & ibi præterea amplior esset campus in quo virtus ejus excurrere posset ac cognosci. Celeberrimus *Hoffmannus* litteras dedit ad *Leibnitium*, & *Wolfium* ut idem faceret sedulo est cohortatus quo eum libero Baroni a *Dankelmann*, cui academiarum cura tradita erat, commendaret. *Leibnitius* qui Nostrum ob insignem quam sibi pepererat quarumcumque rerum cognitionem jam inde ab aliquot annis impensius amaverat, non potuit quin precibus ejus statim adnueret. Simulac *Wolfius* id rescivit iter suum *Berolinum* dire-

direxit, & *Dankemannum* conveniendi quæſivit occaſionem, qui unius menſis ſpatio omnem rem confecit. Inde ad ſuos tendens, Halam circa finem anni CIↃ IↃCCVI. reverſus eſt, ubi rerum conditionem longe aliam eſſe reperit quam cogitarat ante, aut ſaltim optaverat. Matheſis tum incognitum quid ibi erat, atque ignotum & philoſophiæ ratio ſic erat comparata ut ei nequaquam poſſet placere. Præterea *Thomaſius*, *Gundlingius*, ac *Rüdigerus* eam cum tanto omnium plauſu docebant, ut ne eſſent quidem qui ipſum vellent audire. Primis igitur temporibus juvenes inſtituit matheſi, architectura, civili, ac militari, ad ductum aliorum; algebra autem ad regulas, quas ipſe compoſuerat. Poſtquam vero *Hoffmannus* Berolinum diſceſſerat, phyſicam experimentalem pariter ac dogmaticam tradere incepit. Quamvis autem deinde petentibus quibuſdam etiam reliquas philoſophiæ partes prælegeret, diſcipulorum tamen exiguus erat numerus, donec lecti quidam juvenes inter quos & *Koblerum* Jenenſium poſtea profeſſorem fuiſſe intelleximus, novi quid audiendi cupiditate forte adducti eum accederent. Attamen quum præter ſpem atque opinionem Noſtrum harum rerum peritiſſimum eſſe indicarent, ejuſdem ſcholas frequentarent, ac alios ſi qua de rebus litterariis orta eſſet lis, facile vincerent, mirum in modum eorum numerus eſt auctus.

Interea Lipſienſes mox perſpiciebant qualem amiſiſſent virum, & *Olearium Fritſchiumve* juſſerunt ei perſuadere ut illuc rediret, quod tamen noluit, quum nefas putaret partes vix ante annum ſuſceptas deſerere. Permanſit igitur Halæ Saxonum, & quantum in eo fuit diſputationibus commentationibuſque academiæ gloriam illuſtravit, donec anno CIↃ IↃCCVIIII. novo & intacto hucuſque operæ *Ærometriæ* orbem eruditum donaret, quo tantum ſibi acquiſivit nomen, ut ſequenti anno regia Londinenſis ſocietas eum in ſuorum numerum libere cooptaret, & Berolinenſis academia eum quoque ſibi adjungeret ſocium, ne quem peregrini honoribus auxiſſent plane neglexiſſe videretur.

Eodem tempore *elementa matheſeos* quatuor voluminibus in forma octupla & deinde *tabulas ſinuum & tangentium* in lucem eduxit. Anno CIↃ IↃCCXII. *logicam patrio ſermone* conſignatam evulgavit, quæ quantumvis parvus eſt nec adeo magnæ molis libellus, maximo tamen rei litterariæ fuit emolumento. Eo vero qui hunc excepit anno opera *mathematica latina* duobus voluminibus quarta forma conſpicuis prælo ſubjecit, quæ tanti æſtimabantur, ut mortuo *Planero* altioris apud *Vitembergenſes* matheſeos profeſſore auguſtiſſimus Poloniarum rex patres academiæ juberet *Wolfio* noſtro munus hoc offerre. Quo facto hic quidem illud non renuit; inſcio tamen rege noluit diſcedere. Hunc igitur hac de re humillime fecit certiorem, qui quum bene cognitum haberet, quanto uſui academiæ adhuc eſſe poſſet, beneficiis devinctum ſtuduit retinere eidemque non ſolum majorem pecuniæ ſummam, ſed etiam honores, ut ejus nempe eſſet a conſiliis liberaliter decrevit. His grato, ut ingenuum hominem decet, animo acceptis Vitembergenſibus iterum, quid demum ſecum conſtituiſſet ſciſcitantibus, Halæ ſe manſurum reſpondit. Sed vix hoc negotium erat confectum, quum aliæ jam longe meliores amplioreſque ei deferrentur partes. *Petrus* enim *S. Ruſſorum Imperator* æterna memoria digniſſimus, qui omnem movit lapidem ut populum ſuum politiorem redderet felicioremque, ex omnibus fere regionibus doctiſſimos peritiſſimoſque homines conſcripſit quorum opera recte uteretur. Quoniam hi vero ſæpe novas ei offerrent rerum inventiones mirifice optavit Wolfium ſecum habere, qui has poſſet dijudicare. Quod quum Noſtro eſſet nunciatum, parum abfuit quin hoc munus ſubiret, donec tandem exquiſito *Leibnitii* conſilio, atque hoc diſſuadente, ultro illud recuſaret. Sequenti tempore multas commentationes foras dedit, & in primis anno CIↃ IↃCCXVI. notiſſimum illud *Lexicon mathematicum* typis exſcribendum curavit, quod non modo in Etruricum idioma translatum, ſed etiam apud nos multoties prælo eſt ſubjectum. Eodem anno *Leibnitius* doctorum immo litterarum decus Vienna rediens Halæ eum convenit. Illuſtris hic vir cui hominum ſalus curæ cordique erat graviter eum eſt hortatus, ut quam ante plures annos edidiſſet inventionem de *multiplicandis frumenti granis* ulterius ſtabiliret. Non potuit quin tanto viro obtemperaret & rem experiendo tentandoque mirifice confirmatam ſingulari libello, qui tamen poſt mortem Leibnitii demum prodiit,

eruditorum subjecit disquisitioni. Interjecto quodam temporis spatio *epitomen elementorum matheseos* composuit, & non modo actis eruditorum quasdam commentationes inseri passus est, sed etiam *Leibnitii vitam* breviter dedit delineatam; & quum se renissimi academiæ Jenensis nutritores ei significarent se eum in Hambergeri sui quondam præceptoris locum velle suffigere, huic tamen provinciæ sibi delatæ in universum excusari maluit. Quodsi vero alius annus certe CIↃ IↃ CCXX. in primis notatu est dignissimus; quippe quo *metaphysicam* quæ tot movit lites, & *philosophiam practicam* cum eruditis communicavit. Illa cum Leibnitii præceptis mire convenit, licet ejus *monodalogiam*, & *controversias ejus* cum *Clarckio* aliquantum post demum viderit, id quod maximam hominis sagacitatem nobis ante oculos ponit, qui ex pauciſſimis Leibnitianis mentem ejus & veritatem potuit eruere. Quid, quod? hoc anno cum *Prorectoris* munere ac honore auctus, tum a *Petro magno*, sub quibuscumque conditionibus vellet, & a *Bononiensibus*, ut summo negotio Reno in Padum derivando præesset, vocatus est. Attamen uti in rebus humanis sic est comparatum ut serenum tempestas turbulenta subinde excipiat; sic fortunam, de qua Noster huc usque lætatus erat, quævis mala sequuta sunt. Quoniam enim omni modo saluti juvenum studeret; sæpe eos monuit, ut, quæ in diversis disciplinis obviæ essent, notiones obscuras ac confusas, ope philosophiæ lucidas redderent atque apertas. Hoc illi qui disciplinas has docebant nullo modo ferri posse arbitrabantur, quorum simultas multo magis aucta est, quum anno CIↃ IↃ CCXXI. prorectoris provinciam *Langio* tradens in sollemni panegyri orationem de *Sinarum philosophia practica* haberet. Qua quidem recitata sanctiorem doctrinam docentium mirificum in se concitavit odium. Ordinis hujus Senior *Breitehaustius abbas* sequenti die in sacra populi concione adversus eum detonabat. Decanus, nomine sociorum, postulabat, ut ad quod Wolfius minime potuit adduci orationis exemplum eis redderet, & *Strœhlerus* interea, spe fortunæ stabiliendæ excitatus, libro Jenæ impresso, maximorum, imo periculosissimorum errorum eum incusabat. Quamquam vero Rex *Fridericus Wilhelmus* se hoc nullo modo passurum adfirmabat, tantum tamen abfuit, ut inimici ejus quiescerent, ut potius omnia moliri conarentur. Componebant indicem errorum qui in scriptis Wolfii reperirentur, eumdemque tradebant philosophici ordinis decano, qui eum plerisque dissentientibus, tamquam ab omnibus probatum, Berolinum perferendum curabat. Clementissimus Rex præter inimicorum opinionem Wolfium de his omnibus fecit certiorem, eidemque ut se defenderet, injunxit. Hic sine mora imperata perfecit, cui diu nil adversi accidit, donec hostes ejus novis calumniis eum persequentes, regem pietate conspicuum commoverent, ut die sexto nonarum Novembris anno post reparatam hominum salutem CIↃ IC CCXXIII. mandatum publicaret, & Wolfium officio atque honoribus exutum, nisi capitis pœnam vellet subire, intra viginti quatuor horas regionibus ejus discedere juberet.

Quamquam Nostro inopinato hoc fulmine tacto tristior hic dies fuerit tetra illa nocte qua Nasonem olim Roma migrare oportuit; forti tamen animo ac constanti quævis sibi cara, uxorem perdilectam, partuique proximam, ac filium uno vix anno majorem fato coactus reliquit, & intra duodecim horas Hala egressus Martisburgum se contulit. Hic diligenter secum reputavit, quo ipsi potissimum esset eundum. Namque in summa rerum suarum perturbatione non semel *Marburgum* vocatus, & Viennæ pariter ac Petropoli societatum, ut ajunt, scientiarum constituendarum præses erat electus. Rebus animo bene lustratis *Marburgum* præferendum esse duxit, ubi a Serenissimo *Hassorum Principe* summo cum gaudio est exceptus, qui septem diebus modo interjectis postquam Berolini exilio erat multatus, litteras vocatorias ei tradi jussit. Vix huc se contulerat, quum Russorum Imperator ac Poloniarum rex magna spe excitatum in suas regiones deducere studerent, quæ res ipso renuente eo deducta est, ut per trium annorum spatium Marburgi moratus Lipsiam contenderet.

Primus quem hic conscripsit libellus, *adnotationes erant in metaphysicam*, quam præterlapso brevi tempore *Bulfingerus* & *Ribovius* etiam sibi sumserant illustrandam, ut quæ excogitatæ erant objectiones uno quasi ictu concussæ jacerent. Interim inimici ejus ingentes motus excitavere, & nullam non in eum malevolentiam conjecere. Præter-

alios

alios *Buddæum*, qui crebriorum sollicitationum pertæsus tandem suam de philosophia Wolfiana sententiam litteris consignatam Halam misit, ubi eo inscio & invito statim est evulgata. Attamen Noster bene gnarus, quanto tam insignis adversarius ei posset esse damno, tacere nec potuit, nec voluit, durioribus interdum loquutionibus ignominiam sibi illatam retundere coactus est. Dum hæc geruntur, non modo excitata jam oratio *de Sinarum Philosophia practica*, & academiarum Tubingensis, ac Jenensis de ejus *Philosophia*, præterea *Wiedeburgii* & *Stollii* sententiæ minus honorificæ in lucem prodierunt. Prior illa ita erat comparata, ut quilibet intelligeret Hallenses injusta ira incensos olim clamitasse eandem minus esse periculosam. Posteriores vero tanto minus fortunæ ejus nocuerunt, quanto magis *Petrus Magnus* circa primordia anni CIↃIↃCCXXIV. summo studio Nostrum petropolin allicere adnisus est; a quo negotio, quamvis antequam ad finem perductum esset immortalis Imperator diem obiret supremum, ejus celsissima conjux *Catharina* quæ rerum erat potita, non destitit, sed sub itidem conditionibus eum Petropolin evocavit; sed quum bene animadverteret, eum Marburgum vix ac ne vix quidem esse relicturum professoris saltim honorarii partes cum trecentis Imperialibus ei decrevit, quos dum viveret quotannis numeratos accepit. Multos deinde sibi paravit amicos tum in Gallia, aliisque regionibus tum etiam in Germania, ubi summi sanctioris doctrinæ cultores, aliique ejus dogmata publice defendebant, docebantque; inter quos *Reinbeckios*, *Wagneros*, *Canzios*, *Winkleros*, *Guttschedios* honoris caussa nominasse sufficiat. Licet ei autem graviores interea hostes non deessent, indefesso tamen animo, & scribendo, & legendo, orbi erudito suam præstitit operam, quum non parvus eorum numerus Marburgi confluxissent qui ab eo doceri mirifice optabant, inter quos *Danum* quemdam, quod populo huic sempiterno erit honori, perillustrem nempe a *Braem* fuisse legimus. Hunc enim qui jam tum in rebus tabellariis regis a consiliis erat, non puduit per aliquod temporis spatium publicis prælectionibus a Wolfio interesse, cujus postea ut imago ære excuderetur operam dedit singularique eamdem ornavit inscriptione.

Anno CIↃIↃCCXXX. quum Serenissimus Princeps Hasso-Cassellanus *Carolus* e vita excessisset, ejus regiones jure hæreditario *Friderico I. Svecorum Regi* devolvebantur. Qua quidem rerum vicissitudine ac conversione Noster nullam vagæ, volubilisque fortunæ expertus est mutationem. Talem enim in hoc sapientissimo Rege nactus est dominum sibi propitium, qualem unquam potuit optare. Etenim vix illi Marburgum ingresso professores de exoptato adventu gratulati sunt, quum avide jam percontaretur, quisnam eorum esset Wolfius eique procedenti clementiam suam, & quævis commoda si qua peteret promisit. Antea vero quam in Sveciam abiit, Casselæ cum illo per duas fere horas collocutus est, atque eum adhuc ibi commorari seque iterum convenire jussit. Quam egregiam erga nostrum benevolentiam & Holmiæ præclare sane ostendit. Quoties enim nobili genere prognati in Germaniam profecti sunt, semper eis mandavit ut suo nomine Nostrum salutarent, cujus præterea litteris maxime delectatus est, & ad easdem clementer respondit.

Uti vero inde ab anno CIↃIↃCCXXVIII. opera latina edere cæperat, ita sequenti tempore in hoc negotium mira animi contentione incubuit. Quo quidem tantam sibi acquisivit gloriæ amplitudinem, ut non modo Gættingensis academiæ constituendæ professor, sed etiam *academiæ Parisiensis socius* a Rege eligeretur, qua de re celsissimus comes de *Maurepas* & illustris *Reamurius* eum fecerunt certiorem. Tam insignis, quæ de illo percrebuerat fama augustissimo Borussorum Regi incognita esse haud potuit. Vidit gloriam ejus in dies dieque latius excrescere, & tandem virorum quorundam sago togaque clarissimorum ope, ejus perspexit innocentiam. Tantum igitur abest ut sententiæ suæ, olim promulgatæ pertinaciter inhæreret, ut perillustrem *Coccejum* potius juberet Wolfio nunciare: regem clementer de eo cogitare, atque id agi ut Halam academiæ Procancellarius, & consiliarius intimus cum salario bis mille Imperialium revocaretur, quamprimum ut redire vellet rescripsisset. Hoc tam inopinato ei accidit, ut satiusne esset abire, an Marburgi subsistere, statim non potuit perspicere. Deliberandi igitur spatium petiit, quo præterlapso quum bis interea esset admonitus, de Mar-

burgo discedere recusavit. Id quod Suecorum regi tam gratum fuit, ut eum aureo numismate insignis plane valoris donaret, & status consiliarii honoribus ornaret. Interea ii, qui in academiis *Brussicis* Wolfianam philosophiam impensius amabant, tam præclara regis erga Nostrum benevolentia excitati, eamdem publice docere audebant. *Langius*, ut facile est intellectu, æquo animo id ferre haud potuit, ut quam tanti animi fervore olim suppressserat, philosophia jam publice traderetur. Rogavit illustres viros, quibus academiæ cura erat concredita, ut rem tam periculosam impedirent, & quo majora consequi posset, venia impetrata ad regem Potzdamum contendit. Hic omnia verbis ac precibus expertus est, ut ejus animum ad suam ipsius voluntatem flecteret; qui vero hac in re lento procedendum esse gradu ratus postulavit, ut præcipuum errorum indicem componeret. Quo facto alterum ejusdem exemplum *Wolfio* missum, ut se defenderet, alterum vero traditum est *Reinbeckio*, qui ea quæ *Wolfius* procul dubio esset responsurus litteris consignavit, cum quibus mirifice convenit Nostri defensio; & quidem tum ea, quam plurimis verbis, tum illa, quam in usum regis strictim & breviter conscripserat. At clementissimus Princeps de hoc negotio nullam plane ferre voluit sententiam, sed litem harum rerum peritissimis *Coccejis*, *Jablenskiis*, *Reinbeckiis*, *Noltenius*, *Carstedtiis* tradidit dirimendam, qui, caussa cognita, atque ad leges veritatis exacta erroris suspicione *Wolfium* absolverunt.

Quo facto *Langius* coactus conticuit & cuivis Wolfianam philosophiam docendi libera fuit potestas. Cujus quidem conditor deinde gratam suam mentem testaturus secundum philosophiæ practicæ tomum clementissimo regi sacrum esse voluit, qui hac de re admodum lætatus, ei nunciavit, se illum quibuscumque vellet conditionibus *Francofurtum* esse evocaturum. Quod cum Noster humillime declinasset, eum eodem adhuc anno ter sollicitavit, modo *Francofurtum* modo *Halam* proponens, ea lege, ut ne ibi quidem doceret, quoniam quod eodem tempore a *Svecorum* rege ipsi erat oblatum, satis esset, si cui viro leges præscriberet quibus disciplinæ optime essent tradendæ. Attamen neque his sollicitationibus, neque *Ultrajectinorum* promissionibus potuit adduci, ut carum sibi Marburgum relinqueret, quod efficiendi sapientissimo, qui nunc rebus præest, *Borussorum* regi, ævi nostri Augusto, & totius orbis terrarum decori nunquam perituro, data erat potestas. Huic immortali regi, quum Princeps adhuc esset hæreditarius, sub initium anni CIↃIↃCCXXXX. *primum juris naturæ* tomum humiliter dicavit, qui litteris sua manu exaratis insignem erga eum benevolentiam octo diebus ante patris mortem ostendit. Quid de tanto Principe, quum ad gubernacula rei publicæ accepisset, de rege tam sapiente atque omni doctrina præclare imbuto quid, inquam res litteraria, quid Wolfius non potuit exspectare? Et spes, quam quisque de eo conceperat, neminem fefellit. Suscepto enim imperio *Reinbeckio* mandavit, ut amico suo nunciaret, se eumdem consiliarii intimi honoribus insignitum academiæ *Berolinensis* socium velle constituere. Ipse deinde *Charlottenburgo* bis ad eum litteras misit, eique duo millia Imperialium cum libertate prælegendi daturum; & quum Noster vitam academicam magis sibi placere innueret sub iisdem conditionibus academiæ *Halensis Procancellarium* atque juris naturæ pariter ac matheseos professorem eum electurum esse adfirmavit. Hoc minime recusanti rex non modo denuo scripsit addens, se effecturum, ut numquam consilii hujus eum pœniteat, sed etiam statim operam dedit, ut Holmiæ discedendi ei potestas concederetur. Qua impetrata Noster iter parare instituit, & lugentibus urbis academiæque civibus item anno CIↃIↃCCXXXX. pridie calendarum Decembris idem ingressus octavo iduum ejusdem mensis, salvus sospes ac felix *Halam* pervenit.

Quanto hic gaudio fuerit exceptus, verbis vix potest exprimi. Ultra primum ab urbe lapidem magnus studiosorum eo obviam venit numerus, sex cursoribus publicis præcurrentibus cornuaque inflantibus. In proximis vicis cives Hallenses adventum ejus expectarunt. Extra portam in plateis, in foro, incredibilis hominum fuit concursus, qui clara voce salvum eum esse jusserunt. E regione domus, quam habitaturus erat, *Thomasianæ* vehemens tympanorum tubarumque sonus personabat, & ante ipsam domum inque ejus atrio tantus fuit confluxus, ut ægre eamdem posset intrare, & hume-

meris quasi in conclave ferretur. Sine mora deinde professoribus se adveniſſe nunciavit, qui postridie ejus diei, & ne *Langio* quidem excepto ei gratulatum convenerunt. Neque minus juſſus regi hoc per litteras ſignificavit, qui in itinere verſus Sileſiam Croſſa clementer ei reſpondit, ſumtuſque quos impenderat reſtituit. Tam inſignem denique innocentia reportavit victoriam, victoriam, inquam, quæ tanto rege, tanto Philoſopho, noſtriſque tam ſerenis temporibus erat digniſſima. Totus litterarum orbis, atque in primis Germania inſigniter de illa lætabatur, ita quidem ut *Kochius* celebris ille artifex, in ſempiternam harum rerum memoriam poſteris pie tradendam, ſingulare quoddam numiſma excuderet.

Initio deinde anni CIↃ IↃCCXXXXI *Wolfius* programmate latino fata ſua breviter exhibente prælectiones indixit atque omnem ingenii doctrineque vim ad docendum ſcribendumque contulit. Priores quidem, quos Halæ compoſuit, libros propitio ſibi regi conſecravit, quos ille clementer ſe excepiſſe litteris ſæpe teſtatus benevolentiam ſuam ipſi quovis modo oſtendere ſtuduit. Quum enim eo, quem paullo ante nominavimus, anno, Noſter regi victoriam ab hoſtibus reportatam pie gratularetur, hic ei non modo quam gratum ſibi hoc acciderit nunciat, ſed etiam brevi curam academiarum concredidit, quibus minime contentus mortuo *Ludevvigio* eum anno CIↃ IↃCCXXXXIII. *cancellarii auctoritate* donavit atque honoribus. Ab hoc tempore peregrini in dies dieſque eum majoris æſtimarunt. Celeberrimus *Voltairius* eum cognoſcendi cauſſa Halam profectus eſt, ut ejus philoſophia, præter Germaniam, Galliam, Poloniam, ceteraſque Europæ regiones peragratas in ultimis Indiæ finibus tandem conſedit.

Tam præclara tamque amꝑla erat ejus gloria, ut ei nihil deeſſe videretur, niſi cui ad externum rerum ſplendorem reſpiciendi forte eſſet animus. Attamen hic etiam ad felicitatis ſuæ cumulum acceſſit, quum Sereniſſimus princeps elector *Maximilianus Joſephus dux Bavariæ*, & ſacri Romani imperii tum temporis adminiſtrator eum S. R. I. *Liberum Baronem & Nobilem Dominum* crearet. Nuncio ſane inopinato hac de re ad eum perlato, rem ad arbitrium regis ſui contulit, acciperetne hos honores an humillime deprecaretur. Sed clementiſſimus hic princeps ei non modo de iiſdem gratulatus eſt, ſed eoſdem etiam in ſuis regionibus ei habendos eſſe ſecum conſtituit. Quo facto ad regis nutum eis utendum eſſe duxit. Sequenti tempore a cujuſcumque ordinis hominibus tanta benevolentia complexus eſt, ut ejus documentis enarrandis tempus haud ſufficeret. Quædam tamen, quin exponam, haud a me poſſum impetrare. Primo quidem *ſereniſſimus Henricus Friſo princeps Arauſionenſis* ei numiſma aureum in electionem principis excuſum obtulit, inſigni honoris documento, nemini Batavorum eruditorum habiti. Deinde *princeps hereditarius Saxonicus cum ſereniſſima conjuge* anno CIↃIↃCCLI. Martisburgi per aliquot menſes moratus Noſtrum ad ſe accerſivit, & cum eo admodum honorifice excepto plurium horarum ſpatio eſt colloquutus. Tacebo Sereniſſimi *Zaluskii* ſummum de eo bene merendi ſtudium, & id tantum innuam, eum ſequenti anno in *ſocietatem Bononienſem* eſſe cooptatum. Celeberrimus *Zanottus* per quem hac de re certior eſt factus, litteris hujus gratia exaratis addidit, ſe illum ideo legiſſe, quoniam virum tam egregium qui etiam inter magnos eluceſceret, plane non potuiſſent præterire.

Jam ætas ejus valde ingraveſcebat, & tamen a laudatis operibus perficiendis nullo modo potuit averti. Quum enim ad *politicam*, & in primis *Œconomicam* quam morte impeditus ad finem non potuit perducere, manum admoveret, multos adhuc libros exarandi animum ſibi eſſe *Reaumurium* litteris docuit. Sed proh dolor! exſtinctum eſt ſplendidiſſimum temporum noſtrorum lumen, cui ſiqua vota ſuperfuiſſent immortalitatem præ multis eſſemus precati. Deceſſit florentiſſimis ſuis rebus, honorum, famæ gloriæ cumulo ornatus, & quod maximum eſſe videtur, toto orbe erudito mortem ejus complorante. Jam inde ab aliquot annis articulari morbo erat implicitus, quo paullo ante mortem vix liberatus, ex inteſtinorum morbo atque alvi obſtructione decumbere cepit. Somnum ei erat inquietum, & nulla fere cibi cupiditate ferebatur. Sudor per aliquod tempus ei fuit emolumento donec arthritis cum febre conjuncta rediret, & vires ejus ſenſim ſenſimque ita debilitaret, ut imminentem mortem ipſe prævideret. Ad Deum igitur confugiendum eſſe ratus, eidemque ad extremum ſpiritus halitum tanta

adhæſit

adhæsit fiducia, ut ultimis, quæ protulit, verbis auxilium ejus pio adfectu imploraret. Quo facto linguæ usu privatus die quinto Iduum Aprilis anno CIↃ IↃ CCLIIII. ; ætatis septuagesimo quinto vitam cum morte commutavit. Sarcophago deinde stanneo conditus, & curru, cui sex adjuncti erant equi, in templum, ubi eum sepelierunt, vectus est.

Quodsi ad corporis animique dotes respicimus, prioris habitus ad proceritatem adpropinquabat, & neque pinguedine laboravit, neque macie fuit confectum. Facies ei erat liberalis, atque ad dignitatem virilem composita, nasus aduncus, os inter loquendum fere subridens, vox fortis, lenta, ob eamque caussam distincta. Quod ad animi vires attinet, fatendum quidem est, eum memoria non adeo excelluisse, cujus loco admirando inclaruit intellectu, quem mathematicis disciplinis egregie perfecit. Pius praterea erat modestusque, ac singularis justitiæ cultor, quam nulla unquam ratione lædi debere recte arbitratus est. Honores non quæsivit, & ultro oblatis moderate est usus. Numquam elatius se gessit, quum ab arrogantiæ crimine quam maxime esset remotus; ita quidem, ut, cum prædium equestre in Misniæ tractu filii caussa emeret, illius dominum numquam se nominaverit, & mæstissimam viduam, cum qua inde ab anno CIↃ IↃ CCXVI. vixerat, ante obitum rogaret, ne in ejus mortem neque orationes haberentur, neque ulla conderentur encomia, aut honoris monimenta. Hæc est vita, hæc sunt res gestæ viri, cujus mortem non modo invictissimus Borussorum rex graviter tulit, sed quem omnes etiam sic venerati sunt, ut, quibus ipsum videndi spes erat intercluſa, imaginem ejus saltim secum habere optarent. De toto genere humano præclaro sane modo est meritus. Namque præter reconditas, neque a quovis percipiendas veritates utilissimas facilique negotio adplicandas proposuit. Multarum quidem rerum haud extitit inventor, sed ea ex tenebris quibus erant circumfuſe, in lucem protraxit, tantaque dispposuit arte, ut maximam hac ex re laudem reportasse statuisque in æternum duraturis dignus esse videatur. Si plures posterorum laudata ejus vestigia pressius sequerentur! Utinam qui pari gradu eadem premere non possunt, propius tamen ab iisdem abessent! Ita enim fore auguror, ut Germania, quæ splendidissimis nunc etiam fulget sideribus, peregrinorum quorumcumque gloriam facile aliquando obscuret.

EX

EX ACTIS ERUDITORUM LIPSIENSIUM

Anni 1743. *pag.* 311. *& ſeqq.*

Primam hanc juris *Partem* Illuſtr. Auctor publici juris fecit, cum adhuc in Academia Marburgenſi doceret. Vix eam ediderat, cum & ad Profeſſionem Philoſophiæ in Academia Ultrajectina vocaretur, iis oblatis conditionibus, quæ ibidem inauditæ dicebantur, & ad reditum in Academiam Halenſem invitaretur; de quo nuper diximus. Non nova ſolum methodo Syſtema juris naturæ condit, eadem ſcilicet, qua in anterioribus operibus uſus; verum etiam huic juri omnem tribuit amplitudinem, quam habere poteſt, cum omnes omnino regat hominum actus liberos, qualeſcunque tandem illi fuerint. Non alium cognoſcit ejus fontem, quam ipſam eſſentiam atque naturam humanam, ex qua deducuntur continuo nexu obligationes & jura connata, de qua in hac *Parte prima* potiſſimum agit. Dividitur ea in *quatuor Capita*, quorum *primo* de Obligatione & jure hominum univerſali in genere. *ſecundo* de officiis erga ſe ipſum: *tertio* de officiis erga alios; & *quarto* de officiis erga Deum, & cum ſingulis connexis juribus, agit. Principia generalia dedit in *Parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis*, quibus in præſentibus demonſtrandis utitur. Quoniam vero ex obligatione naſcuntur jura, homini competentia; ideo quoque oſtendit, quænam eidem jura competant tum reſpectu officiorum erga ſe ipſum, tum reſpectu eorum quæ ad Deum & alios homines ſpectant. Quemadmodum itaque obligationem internam, quæ in conſcientia ſpectatur, ab externa quæ ſpectatur inter homines, ac inter eos effectum juris ſortitur, ubivis a ſe invicem diſtinguit, etſi utriuſque rationem habendam eſſe in jure naturæ contendat; ita etiam ubivis jus externum ab interno ſeparat, ne, quæ jure externo ab aliis hominibus promittenda confundantur cum iis, quæ in ſe licita ſunt. Præterea cum dudum juris Naturæ interpretes inter ſtatum naturalem ac civilem diſtinxerint, in utroque autem non eadem ſit officiorum & juris ratio; ideo Cel. Auctor ante omnia demonſtrat, quænam ſint hominis in ſtatu naturali obligationes & jura, ſuo deinde loco oſtenſurus, quomodo per ſtatum civilem immutentur. Subdividit autem Noſter ſtatum naturalem in originalem & adventitium, in quorum illo tantummodo vigent obligationes & jura connata, & in adventitium in quo hiſce ſuperaccedunt obligationes & jura acquiſita, dominio & imperio introducto. In ſtatu originario vigent jus libertatis & æqualitatis, jus ad res, quarum uſus hominis neceſſarius, ſiquidem ſatisfacere voluerit, jus ſecuritatis, & jus circa cultum Divinum; ex his enim certa deducuntur. Hæc igitur jura cum obligationibus, ſeu officiis, ex quibus ortum trahunt, præſentis *Tomi* argumentum præbent. Monet autem in Præfatione, per illa ipſa jura patere, dominium & imperium non minus privatum, quam publicum, introduci potuiſſe, quemadmodum ſuo loco ſit oſtenſurus. Ex dominio & imperio deducenda eſſe cetera jura omnia, qualiacunque tandem fuerint. Dari nimirum theoriam naturalem juris etiam civilis, in qua ex ipſis principiis juris naturalis oſtendendum, quid legibus naturæ addendum, vel demendum ſit, ut ex jure naturali, quemadmodum *Ulpianus* agnovit, efficiatur civile. Hanc partem juris naturæ agnoſcit Auctor, eam ſuo loco traditurus. Hæc ipſa theoria ſimul

docet,

docet, quomodo jus Gentium externum, quod voluntarium dicit *Grotius*, ex jure naturali deducendum ſit. Quando nimirum civitates introducuntur, quælibet civitas ſpectanda tanquam perſona ſingularis, ad quam tota applicanda ſunt jura, quæ ſingulis in ſtatu naturali competunt, & hic oritur jus Gentium internum. Enimvero civitates omnes, ſimul ſumtæ, conſtituunt civitatem quandam maximam, in qua per theoriam naturalem juris civilis determinatur jus Gentium voluntarium ex jure interno ſeu neceſſario, quod nonulli recentiores male rejecerint. Ex iis adeo apparet, quale ſyſtema naturæ Illuſt. Auctor ſibi condendum propoſuerit. Ceterum, ne quis exiſtimet, eum Philoſophiam Moralem cum jure Naturæ in unum confundere, in Præfatione monet, in Ethica demonſtrandum eſſe, qualis fieri debeat facultatum noſtrarum uſus, ut officiis ſingulis ſatisfaciamus, & ne jure externo abutamur. Ethicam ver. gr. ſumere, quod temperantia ſit virtus moralis, prudentia vero intellectualis; in jure autem naturæ id demonſtrari. In hoc inculcari, quod habitus morales & intellectuales ſint acquirendi, iiſdemque conformiter ſit agendum, vitandum iiſdem oppoſitos: in illa autem docendum quomodo habitus iſti acquirantur, oppoſiti vitentur, ac iſtis conformiter ſit agendum. Unde ſimul patet quid de Philoſophia morali Illuſtr. Auctoris ſit expectandum. Atque ita demum fieri poteſt, confidit Noſter, ut ſyſtema juris Naturæ & Gentium methodo demonſtrativa condatur, in quo obligationes & jura omnia ex ipſa hominis eſſentia atque natura continuo nexu deducantur, & ſequentia ex antecedentibus legitime demonſtrentur. Neque dubitat, fore, ut idem lucem affundat juris civilis Antiſtibus, & conſenſum juris Romani cum jure Naturæ, ac utriuſque differentiam, manifeſtet; ſimulque uſui ſit in Theologis in haud paucis Scripturæ locis interpretandis. Hæc quidem in genere tenenda ſunt de ſyſtemate juris Naturæ ac Gentium. Diximus ante *capite primo* Illuſt. Auctorem agere de obligatione & jure hominum univerſali in genere. In hoc igitur, explicatis differentiis obligationum & jurium in genere, jus æqualitatis & libertatis potiſſimum expendit; natura enim homines omnes æquales liberi ſunt. Sunt æquales, quatenus eadem habent jura, & iiſdem obligationibus tenentur; liberi ſunt, quatenus in agendo non dependent ab ullo alio niſi a ſe ipſo, modo nil faciant contra jus alterius. Æqualitas tollit prærogativam, ita ut nemini competat jus quoddam præ ceteris, ſed quod uni licitum, vel illicitum, id etiam alteri licitum, vel illicitum ſit, & præcedentiam ſeu jus priori in ordine a pluribus ſimul obſervando. Libertas non tollit obligationem naturalem, ſed tantummodo agentem independentem efficit a voluntate alterius, ita ut conſcientiæ ipſius relinquendum ſit, quid agat, nec ulli hominum rationem reddere teneatur actionum ſuarum, quandiu nil facit contra jus ipſius. Abuſus adeo juris eſt, qui officiis contrariatur, quemadmodum uſus iiſdem convenit, immo ab iiſdem exigitur. Ceterum hic etiam Illuſtr. Auctor agit de homine morali, qui eſt ſubjectum jurium & obligationum, eumque diſtinguit in integrum & corruptum, quatenus ejus actiones, tam privativæ, quam poſitivæ, cum obligationibus ac juribus ejuſdem conſentiunr, vel iiſdem contrariantur. Quando vero jus acquiſitum a connato ſeparat, quomodo modus acquirendi & titulus a ſe invicem differant, oſtendit. Nimirum modo acquirendi docet eſſe factum, quo juris reddimur participes, titulum vero eſſe rationem legalem, per quam pateat, factum quoddam tale jus parere poſſie. Unde titulus verus eſt, ſi factum fuerit verum, & lex declarat, hoc facto jus tale acquiri; putativus eſt, ſi putes factum eſſe verum cum non ſit, lex autem declaret, hoc facto jus tale acquiri; falſus denique titulus eſt, ſi factum quidem fuit verum, in eo autem erres, quod lex declaret, hoc facto tale jus acquiri poſſe. Ubi de officiis erga ſe ipſum agit, ante omnia urget, ſatisfaciendum eſſe tam officiis erga animam, quam erga corpus, & quoad ſtatum externum, nec ſatisfaciendum generi uni cum neglectu cæterorum, ac omnem fieri debere facultatum uſum, qui ad ſervandum legem naturæ requiritur, conſequenter ad perficiendum animam, corpus, & ſtatum externum, & ad arcendum ab iis omnem imperfectionem. Quodſi ergo cuidam amplius ſit facultatum, virium, ac rerum, uſus, & auxilium alienum majus, eum ad plura præſtandum obligari, quam alios;

nemi-

neminem autem obligari ultra id, quod in ſua poteſtate eſt, hoc eſt, quod facultatum, virium ac rerum ſuarum uſu, alioque opere, ac auxilio, conſequi, vel evitare poteſt. Ideo obligationes diſtinguit in communes, quarum ratio ſufficiens continetur in natura & eſſentia hominis, quatenus ea eſt omnium hominum communis & propria, quarum ratio ſufficiens non continetur niſi in eſſentia atque natura hominis, quatenus eidem inſunt determinationes quibuſdam hominum individuis, aut uni eorum propriæ. Ex hiſce principiis generalibus in ſpecie deinde demonſtrat, ad quænam ſibi teneatur homo, tum quoad animam, tum quoad corpus, tum quoad ſtatum externum, & quæ eo fine competant ipſi jura. Inter jura hic eminet jus ad res, quibus indigemus ad ſatisfaciendum obligationi noſtræ. Rei enim nomine hic venit ens omne, quod homini uſui eſſe poteſt, veluti ad vitam conſervandam & commode ac jucunde tranſigendam, vel ad animæ corporiſque perfectionem quomodocunque promovendam. Res autem communi more dividit in corporales & incorporales, item in neceſſarias, utiles, & voluptuarias, quarum illas tam iſtis, quam hiſce, iſtas vero his præferendas eſſe demonſtrat, ac denique in naturales, induſtriales, & artificiales, ut doceri poſſit obligatio, res induſtriales & artificiales multiplicandi, & quænam de labore tenenda ſint, demonſtrari queat. Cap. 3. Quæ unuſquiſque ſibi debet, ea etiam debet alteri, quatenus citra neglectum officii hoc alteri præſtari poteſt, alter vero id in ſua poteſtate non habet. Hinc fluit officium generale de alio quocunque diligendo tanquam ſe ipſum, etiamſi ſit inimicus, cum ſi alter non ſatisfaciat obligationi ſuæ, vel contra eam & jus tuum faciat, ſibi ex eo non naſcatur jus, obligationi ſuæ non ſatisfaciendi, vel contra jus alterius faciendi; deducuntur autem porro in ſpecie, quæ quoad animam, quoad corpus, & quoad ſtatum externum debeamus aliis. Redditur autem ratio, cur ad officia humanitatis ab aliis nobis præſtanda nobis non competat niſi jus imperfectum: nimirum quia nemo nobis tenetur ultra id quod in poteſtate ipſius eſt, & citra neglectum officii erga ſe ipſum fieri poteſt, de hoc autem nobis non competit judicium, ſed idem relinquendum alteri vi libertatis naturalis. Quoniam vero læſio naturaliter admodum late patet, cum ſumatur pro qualibet actione, qua alter, vel ſtatus ejus externus redditur imperfectior; ideo copioſe admodum demonſtratur, quomodo quis lædatur vel quoad animam, vel quoad corpus, vel quoad ſtatum externum. Demonſtrat tamen Illuſt. Auctor, denegationem officii humanitatis non eſſe læſionem, etſi peccatum eſſe poſſit. Ex obligatione neminem lædendi naſcitur jus non patiendi, ut quis te lædat, quod jus ſecuritatis eſt, homini omni natura competens, & cui omnis læſio adverſatur. Ex jure ſecuritatis deſcendit jus ſe defendendi, hoc eſt, lædere intendenti, vel conanti, reſiſtendi, ne lædere poſſit, aut læſionem, quantum in nobis eſt avertendi, quod eſſe in ſe infinitum demonſtratur, ut ei in genere præſcribi nequeant limites, ſed hi demum ex circumſtantiis præſentibus ſint definiendi. De hoc jure defendendi pluribus agit Illuſt. Auctor, & quomodo ſalva charitate id ſit exercendum, quomodo in eo excedatur, & quodnam ex exceſſu aggreſſori jus naſcatur, demonſtrat. Agitur hic etiam de juſtitia quæ unicuique jus ſuum tribui jubet. Ex obligatione ſuum cuique tribuendi, naſcitur jus, vi perſequendi jus ſuum adverſus eum, qui id nobis tribuere non vult, homini natura competens, quod ſub ſe continet jus ſe defendendi adverſus eum, qui læſionem intentat, & puniendi eum, qui actu læſit; unde fluit bellum offenſivum, defenſivum & punitivum, quale obtinet in ſtatu naturali, & ex quo mentiendæ ſunt actiones forenſes, & jus puniendi in ſtatu civili; mentiendum quoque eſt jus belli, gentibus competens, quemadmodum ſuo loco Illuſtr. Auctor eſt oſtenſurus. Demonſtrat autem bellum geri poſſe, ac debere abſque odio partis adverſæ, nec in ſe amori inimicorum repugnare. Cap. 4. Quando de officiis erga Deum agit, hominem per ipſam eſſentiam atque naturam ſuam ad ipſum colendum obligari, & Deum ab homine coli velle demonſtrat, & quidem in omnibus actionibus ſuis. Diſtinguit autem cultum internum ab externo, quamvis utrumque lege naturali præceptum demonſtret. Ad cultum internum refert pietatem, agnitionem Dei vivam, obedientiam eidem debitam, amorem ipſius, timorem filialem, magnificationem, fiduciam in eo, acquieſcentiam in providentia Divi-

na, gratum erga Deum animum, celebrationem nominis Divini, invocationem & gratiarum actionem mentalem; ad externum vero, reverentiam erga Deum, celebrationem nominis Divini, orationem, hymnos, cæremonias, inſtitutionem de Deo & de voluntate ipſius, lectionem librorum de Deo & de cultu Divino agentium, immo actiones omnes, quatenus per eas gloria Dei promovetur, tandemque conventus cultus Divini gratia celebratos. Hinc deducit jus in res naturales quoad omnem uſum, qui ad earum cognitionem facit, & ad eos actus quibus alterum, qui gloriam Dei obſcurat, vel ipſum blaſphematur, peccati ſui convincere poteſt, jus inſtituendi cæremonias cultus Divini in ſuum uſum, & Deum per figuras hieroglyphicas repræſentandi, etſi ejus nulla imago pingi poſſit. Superſtitionem vero omnem non minus, quam idololatriam, lege naturali prohibitam eſſe, oſtendit.

QUÆSTIONES DE JURE NATURALI

CUM ANIMADVERSIONIBUS IN OPUS

C. L. WOLFII DE JURE NATURÆ

AUCTORE

DOM. DE WATTEL

Ex Gallico in Latinum converſæ.

AUCTORIS MONITUM.

Ogitanti mihi de Jure Gentium ſcribere, fere ſecundum placita Cl. Wolfii, mihi ſeſe obtulit meditandum Opus ejus de Jure Naturæ: quod dum accurate perlegerem, ſi quid obſcuri offendebam notabam, & animadverſiones meas ſcripto mandabam. Quod ſtatim in uſum privatum faciens, opere paulatim excreſcente, cogitare cæpi eaſdem animadverſiones evadere poſſe hominibus harum rerum ſtudioſis non prorſus inutiles, ſi publici Juris fierent.

Deterrebat ſtatim magna mea ac juſta in Cl. Wolfium exiſtimatio profitentem inprimis, me plurimum ex ſcriptis ipſius profeciſſe: metuebam, ne quid moleſtiæ tanto viro crearem; metuebam, ne anſam præberem eius inimicis vituperandi ipſius opera quæ toti humano generi lumen quoddam oſtenderunt, & diſciplinas univerſas inſtaurare poſſunt, vera philoſophandi ratione, inſinuata ac præcipue definitionum legitimarum recto uſu commonſtrato.

Sed duo mihi ſcrupulum omnem exemerunt. 1. Cum Cl. Wolfius veritatis amore ferveat, non ægre feret, conari me illam patefacere & confirmare, præſertim cum agatur de rebus graviſſimis, in quibus non leve eſt quidquid erraveris præſertim ſi ad errorem philoſophi tam præſtantis auctoritas accederet. Brevis autem admonitio huic incommodo poteſt occurrere; hæc autem eo magis eſt opportuna quod operis tantæ molis quantæ eſt Jus Naturæ Cl. Wolfii, editio nova non ita cito ſperari poteſt. Quare ut idem opus utile nec periculoſum lectori præſertim juniori evadat, utile profecto eſt cenſuram quandam omnibus ejus partibus adhibere in quibus error latere poſſet. Quod dum molior, audaciæ notam apud æquos homines non reformido.

Ingenium ſummum præſtantemque doctrinam Cl. Wolfii quantopere agnoſcam, quantique faciam, publice teſtatus ſum, ita ut eum mihi magiſtri loco eſſe, ſciant omnes. Licet autem quædam animadvertere in ſcriptoribus, quos æquare non licet. Excellenti quodam ingenio ad condendum integrum ſolidæ Philoſophiæ ſyſtema

opus

opus est: animus attentus & recte judicans satis est ad errorem arguendum.

II. Itaque ita mihi persuadeo, animadversiones hasce meas apud sanos homines auctoris existimationi aut operis minime posse nocere. Hic enim locum habet illud: *ergo ubi plura nitent &c.* nam systema totum mirum opus est, eximia sunt principia ejus generalia, conclusiones pleræque omnes legitimæ ac rectæ. Num ergo, si quando accidit, quod raro accidit, ut auctor falleretur in singularibus, si in catena conclusionum tam longa aliquid vitii logici vel parallogismus irrepsit, nonne, inquam, ob hasce paucas maculas injustum esset totum opus vituperare?

Ceterum, qui Cl. Wolfium decipi potuisse ausus sum cogitare, possum ne meipsum ab errore immunem putare? Juris naturæ scientia videri quidem potest primo adspectu ita recta ac plana, ut errori vix locus sit. Tamen progrediendo res evadunt paulatim ita implicatæ, & ramos effundunt ita subtiles ac tenues, ut singula recte distinguere sit difficillimum. Quare quamlibet attentus decipi sæpe potui: non repugno; imo devinctum me fatebor iis, qui mihi errata mea commonstrabunt, præcipue si urbane, prout honestos homines decet, mecum egerint.

Quicumque de hoc opusculo ingenue judicabit, & quid mihi in eo propositum fuerit, perpendet, interpretationem & explicationem potius quam censuram Wolfiani operis esse statuet. Ita si quis in lectionis decursu inveniat in ipso Wolfio quæ reponere possit iis quæ superioribus locis ipse objecerim, Wolfium sane purgabit, non repugno; nec me tamen damnare jure poterit, qui locis singulis rectum sensum inducere conatus sum, quæ sparsa erant colligendo. Fortasse Auctor ipse in *Ethica* sua, cujus aliquod volumen jam vidi quin legere vacaret, multa ex meis occupavit, quæ tamen hic, ad capita doctrinæ quæ spectant annexa, certe inutilia non sunt. Contra quædam labes est methodi analyticæ notiones, quæ junctæ sibi invicem lucem præstant, disperdere.

Opusculum hoc ab hinc plures annos perfectum erat: pluribus autem de causis jacuit, jamque respublica litteraria illustrem Wolfium amisit: quæ jactura maxima memet incitat vehementius ut edere festinem ea quæ magnus hic philosophus jam præstare nequit.

CL.

CL. DE WATTEL
QUÆSTIONES
DE JURE NATURALI
ET ANIMADVERSIONES
IN CL. WOLFIUM
DE JURE NATURÆ
PARS PRIMA.

JUs Naturæ omnes homines afficit ejusque scientiæ studium cum jucundum cum etiam ad captum plurimorum factum. Quare sperandum quæstiones graves de hac scientia dilucide pertractatas acceptas fore ac gratas ætate hac ubi philosophia floret.

Fortasse placuissent magis quibusdam si seorsum prodiissent sed certe minus utiles fuissent. Opus Cl. Wolfii de Jure Naturæ, nobis ubique offert definitiones claras principia & dogmata sana ac fœcunda, fontes veros aperit unde notiones hauriendæ in posterum de legibus naturalibus, dignumque est quod legatur ac perlegatur ab omnibus qui solida quærunt. Id me impulit ut meditationes meas ad hoc opus referrem quo conatus sum illud utilius reddere, loca singula notando quæ mihi vel obscuritatis vel erroris aliquid continere visa sunt. Cum agitur de re gravi eam diligenter utut breviter discutio; sententiam meam si quando ab auctore discedit argumentis fulcio itaut lectores cognita causa judicare possint.

Illud quoque mihi proposui pro studiosa juventutis utilitate ut eam sane

dia-

dialecticæ assuefacerem ipsi offerendo exempla ratiocinationis, perspicue ac solide, ut recte quæstionis statum intelligere discerent vera ejus principia discernere quæque ex his legitime consequuntur acute perspicere atque concludere, quod unum si consequi possim jam operæ pretium me tuliſſe putabo.

De obligatione acquirendi felicitatem.

Ecce exemplum primum quod a ratione demonstrandi quo usus est Cl. Wolfius petitum est.

Jur. Nat. Part. I. §. 280. inquit auctor *hominem teneri laborare ut acquirat felicitatem, & infelicitatem evitet.* Quod probat affirmando, teneri hominem colere virtutem, quæ ipsum felicem efficit, aut certe a felicitate separari nequit, vitare autem vitium, quod ipsum miserum reddit. Quæ argumentandi ratio mihi prorsus sana non videtur; neque enim consequens est eum qui obstrictus est aliquid agere, obstrictum etiam esse ad agendum quod ex primo pendet vel necessario. Fortasse enim dum primum quæro, secundum ne cogito quidem; ut proinde hoc me permovere nequeat, nec proinde esse causa mihi moralis agendi. Auctoris ratio pervincit quidem, felicitatem per se & necessario consequi obedientiam & effectionem præceptorum naturalium, non tamen probat esse eorum finem. Verbo, qui pronunciat, nos teneri ad finem quia tenemur ad media, notionum ordinem si quid judico invertit. Mallem statuere, eum, qui obligatur ad finem, obligari ad media.

Quare magis consentaneum videtur curam gerere felicitatis nostræ quia hæc princeps & potissima lex est, namque amor nostrum est origo omnium actionum nostrarum; cumque obligatio nihil sit aliud quam *connexio motivi cum actione*, manifestum est, legem laborandi pro felicitate propria esse primam maxime generalem, ac ceterarum omnium fundamentum. Vide sis *Specimen meum de Fundamento Juris Naturalis & primo principio obligationis* (a). Ex hac prima obligatione, seu lege, consequitur altera lex quæ præcipit, ut nobismet perficiendis studeamus, quia hoc unicum ad felicitatem confert; inde tertia lex virtutem acquirendi atque exercendi, sine qua nihil perfectum. In adnotatione ad §. 283. Auctor ut objecto occurrat, ait, nos primo & directe non obstringi ad quærendam felicitatem, sed hanc oriri a perfectione quam quærere debemus: quod pugnat cum Propositione 288. ubi nequaquam affirmatur obligationem felicitatem quærendi esse tantum indirectam. In hoc §. 287. quæstio est de voluptatibus levibus & innocentibus quas Auctor *permitti* credit, idest tam posse sumi, quam pro lubitu omitti. Ex. gr. ex duobus cibis, qui æque valetudini conveniant si cetera sint æqualia, licet eligere magis vel minus *jucundum neque lex ulla hic intervenit*; ubi ipse Cl. Wolfius hæc sibi objicit: quæ lex præcipit felicitatem quærere, præcipit etiam quærere voluptatem innocuam, etsi levem ac brevem; confert enim aliquid ad felicitatem, quæ ejusmodi status est ut sine mixtione molestiæ grata solummodo percipiantur. Cui respondet, legem quærendi felicitatem nequaquam pendere ex eo quod voluptas illam efficiens sit innocua, sed ex eo, quod nascatur ex

per-

(a) *In Otio Philosophico.*

perfectione, quam quærere debemus: ergo juxta Wolfium eo loci felicitas eſt fructus legis obſervatæ, non finis.

Nonne ſatius eſt dicere, veram felicitatem eſſe ſcopum cujuslibet noſtræ cupiditatis; perfectionem eſſe verum & unicum fontem felicitatis; virtutem vero ſolam viam perfectionis acquirendæ? juxta hanc doctrinam voluptates leves & indifferentes erunt, quæ cum felicitate noſtra nullum vinculum habere, & nec perfectioni neque felicitati aut obeſſe, aut prodeſſe videbuntur. Licet enim juxta ſanam philoſophiam omnia nexa ſint in natura, ideoque actio nulla neque per ſe neque ex conſequente ad noſtram perfectionem & felicitatem ſit indifferens, tamen cum alicujus actionis vim ignoramus, hæc nulla lege teneri poteſt, nam etſi per ſe indifferens non eſt, certe quo ad nos eſt; neque ad ea, quæ neceſſario nobis ignota ſunt, lex ulla poteſt obſtringere. Quare inter duos cibos æque ſalubres eligere poſſum palato gratiorem, cum nihil incommodi inde futurum præſentio, aut minus gratum, ſi minus genio indulgere libet. Quod ſi quid alterum præ altero commendat, electio non eſt amplius libera. Si quis urgeat, voluptatem innocentem, etſi levem, conferre aliquid ad felicitatem, ideoque eſſe præferendam; reponam vel ex eo, quod carere malo, voluptatem eam eſſe parvi momenti; & multo gratius eſſe imperium meum in ſenſum & guſtum. Quotieſcumque perfectio, & proinde felicitas immunis eſt; quod lubet ago, & eo ipſo voluptatem capio.

§. 349. *Homo obligatur ad corpus ſuum conſervandum.*

Obligatio conſervandi corpus & vitam.

Cl. Wolfius duobus argumentis probat, hominem obligari ad corpus ſuum conſervandum: 1. alibi ſtatuit inſigne hoc principium, debere hominem determinare actiones ſuas liberas juxta eoſdem fines qui regunt actiones naturales, ideſt eas quæ accidunt in corpore vi ſtructuræ ſuæ quin voluntatis imperium interveniat; jam, inquit, actiones corporis naturales a facultate vitali proficiſcentes tendunt ad ejus conſervationem; ergo actiones liberæ eodem ſpectare debent, nec ſine piaculo in ejus labem ferri. 2. Idem concludit ex lege actiones dirigendi ad majorem perfectionem; nam quæ conſervationem corporis continent, continent etiam perfectionem.

Hæc duo argumenta non ſatis firma videbuntur omnibus; nam quoad primum, tunc tantum valere dicetur, cum corpus eſt ſanum & omnes actiones naturales ad ipſius conſervationem & perfectionem conſpirant; quod ſi corpus aut morbo inſanabili aut ſenectute fatiſcat, jam actiones naturales ad ejus labem & interitum tendere videntur.

Quoad alterum, debemus quidem perfectionem quærere: at ſi corpus opprimat animam dolore & languore, ſi & illi eripiat ipſam facultatem cogitandi, aliquis fortaſſe Wolfium monebit, tunc hominem perfectioni & felicitati propriæ vacaturum, ſi animam ſolvat ab onere & moleſtia corporis.

Mihi quidem videntur argumenta iſthæc majorem vim habitura, ſi dicamus, Naturam, vel ejus Auctorem Deum, velle, ut corpus noſtrum vivat certo ſpatio temporis nobis ignoto; ideoque debere nos naturæ parendo, actiones liberas ad eumdem finem temperare, neque naturæ leges migrare

corpus interimendo, quod natura ſola ad exitum perducet.

Sed malo Ciceronis poſt Pythagoram argumentum urgere, quod fere eodem recidit, ſed elegantius elatum vehementius movet:

Vetat Pythagoras injuſſu Imperatoris ideſt Dei de præſidio, & ſtatione vitæ decedere (a).

Parere itaque debemus Providentiæ, neque vitam relinquere ſine iuſſu ejus qui vitam dedit. Dicet forte quis, videri aliquando Providentiam ipſam nos de vita devocare. Profecto eſt aliquando ubi jubet, nos illam periculo exponere, nempe ubi agitur de ſalute patriæ; ſed nunquam licet id facere privata tantum de cauſa, præcipue manu propria. Cum poſtea agetur de ſocietate civili, inquiremus, utrum tempora contingant, quibus videri poſſimus parere Providentiæ, vitam noſtram magni facinoris cauſa profundendo.

§. 351. *Homini non competit dominium in vitam ſuam*; & §. 374. *Nemini hominum competit dominium in corpus ſuum, vel ullum ejus organum, ſeu membrum.*

An homo vitæ, & membrorum ſuorum dominus.

Hæc duo ſtatuit Auctor probatque ex eo, quod homo obſtrictus eſt natura vitam ac membra ſua conſervare; ideoque non poteſt pro lubitu ea perdere, neque ipſorum dominus eſt. Quæ demonſtratio cadit etiam in patrimonium, & quæcunque poſſidet homo. Satis eſt mutare verba; nam homo debet pari jure patrimonium cuſtodire, eoque recte uti; non ergo debet abuti; non ergo ejus dominus eſt; ex quo tandem fiet, hominem nullius rei dominum eſſe, & patrimonii quidem dominus cenſeri poterit tantum fictione quadam, quoad reliquos homines, qui ei ſuorum uſum interdicere jure nequeunt. Certe ex demonſtratione ipſa (§. 374.) fluit, hominem in membra ſua eodem imperio potiri, quod exercet in patrimonium: cur ergo in Jure Naturæ hæc duo tantopere diſtinguentur? Præterea ablato homini imperio in membra ſua, magna incommoda conſequuntur. Statuit enim deinceps Auctor ipſe, eum qui rei alicujus Dominus non eſt, *non dominum*, non poſſe eamdem abdicare; ex quo conſequitur, hominem membra ſua, ſaltem quoad ſubſtantiam, non poſſe jure abdicare; ideoque non poſſe ex. gr. membrum putreſcens abſcindere, neque oculos ut legendo ſeſe erudiat, fatigare. Ita in æde enim cujus uſus mihi legitime conceſſus eſt, ſi antiqua turris ruinam minetur etiam ſummo cum periculo, eam tamen ſine permiſſu domini ipſius ſternere mihi non licet; nec uſum novum cum ædis ipſius damno moliri; nec quidquam proficit ſi quis dicat legem naturæ nobis tribuere jus in ea, quæ nobis opus ſunt, ut officia impleamus. Ex eo enim, quod officium implere nequeo quia abutar re vetita vel non mea, ceſſat officium.

§. 376.

(a) *Cato major de ſenectute c.* 20.

§. 376. *Homini competit jus utendi organis ſuis, quoties eorum uſum exigit obligatio quædam naturalis.*

Ejuſdem quæſtionis argumentum.

Conſequitur ex his, Auctorem noſtrum, ex principiis quidem ſuis, nequaquam pervincere, hominem jure uti poſſe organis ſuis ut officiis debitis ſatisfaciat, cum illorum dominus non ſit. Fluit inde potius, eum nihil eorum debere, quæ uſum organorum requirunt. Ex. c. indigenti opitulari jubeor lege naturæ. At ſi hoc præſtare nequeam niſi ex bonis alienis, jam lege hac ſolutus ſum. An mihi liceat aliena auferre legem egentibus opitulandi cauſando? Nonne rectius eſſet præcipere, hominem debere uti vita, facultatibus, organis, bonis omnibus ſuis ad officii normam? iis proinde non poſſe abuti? ideoque ea ſervare & cuſtodire debere, quantum ipſum ſinent officium & poteſtas? Vitam præcipue, quæ ceterorum fundamentum eſt, cetera enim omnia cum ipſa deſinunt, ab ipſo temere non eſſe abjiciendam, ſed expectandum juſſum Creatoris ac ſupremi Domini, qui ipſum alio vocet?

§. 384. *Carnibus animalium veſci licitum eſt.*

Utrum liceat beſtiis veſci.

Non ſatis probare videtur Auctor, hominem animalium carnibus jure veſci; contra abſtinendum eſſe, affirmare poſſemus eadem ratione, qua utitur Auctor (§. 388.) ut oſtendat extra neceſſitatem extremam vetitum eſſe veſci carne humana, etiamſi inveniretur corpus hominis aliter interfecti. Nam quod ait, hominem aſſuetum humanæ carni facile ad homicidium poſſe paulatim procurrere, recte dictum; ſed experientia conſtat ex conſuetudine cædendi beſtias homines minus exhorrere ſanguinem humanum: quapropter fortaſſe Moſes uſum ſanguinis vetuit. Præterea ignoramus, quænam ſit animæ belluinæ natura, num cogitationis ideoque felicitatis & miſeriæ particeps: quare metuendum ne illas interficiendo ut carnibus ipſarum veſcamur, piaculo noſmet obſtringamus? Oportet ergo, ut his occurramus: oſtendere præſtat hominem neceſſitate quadam beſtiis veſci; vegetantia & lac animalium ad alendos homines non ſufficere; belluas ipſas niſi interficerentur in immenſum numerum creſcentes alimenta omnia plantarum conſumturas, ideoque hominem fame periturum; ex quo manifeſtum fiet, eas a Deo creatas ut eſſent homini alimento, ut videmus plures animalium ſpecies aliorum pabulo deſtinatas. Hoc modo prout ipſe Wolfius animadvertit in adnotatione, fit circulus quidam, & præparatio materiæ, quæ tandem homini nutriendo apta evadit. Hujuſmodi ratio alimenta præparandi pulchritudinem univerſi, & ſummam Conditoris ſapientiam nobis manifeſtat.

§. 407. *Temperans non appetit cibum, ac potum nisi sanitati conservandæ gratia.*

De Temperantia.

Propositio hæc non satis congruit cum 411. ubi docet auctor *ex duobus cibis, vel potionibus æque salubribus, licere seligi a temperante quæ gustui gratior sit*; quomodo tolletur hæc repugnantia? Ut mihi videtur ita: Si plane dicamus, scopum cibi atque potus esse valetudinis conservationem; voluptates autem innocuas permitti; ideoque nos palato posse indulgere dum id officio, & præcipue valetudini non nocet. Quare licebit pro cujusque conditione jucundioribus alimentis uti, modo sine salutis noxa; neque excessus interveniat, aut habitudinis periculum, qua fiat ut potius jucunditati, quam salubritati studeamus, quod est *intemperantia*.

§. 482. *Homo obligatur ad pulchritudinem naturalem conservandam.*

Obligatio conservandi pulchritudinem naturalem.

Auctor hoc ita probat: natura pulchritudinem tribuendo, eo spectat, ut aliis placeamus; ergo pulchritudinem conservando actiones liberas determinamus per easdem rationes finales, quæ determinant actiones naturales, ideſt, scopo naturæ servimus; ad hoc autem obligamur; ergo &c. Quæ demonstratio minus mihi probatur; neque enim pervincit, omnes homines generatim debere pro viribus efficere, ut ipsorum persona aliorum oculis grata sit, ac singillatim hominem aliquam pravitatem naturalem, si quam habet, corrigere debere si potest. Imo demonstratio eadem ad absurdum redigi potest ad deformitatem traducta: nam si natura pulchrum hominem efficiendo placere voluit aliis, deformem efficiendo displicere jussit: ergo hic homo deformitatem servando actiones liberas ad eundem scopum diriget cum actionibus naturalibus, eaque lege obstringetur jure naturæ. Quare mallem rem ita probare: pulchritudo naturalis gratos nos efficit & acceptos aliis: est hæc vera utilitas nostra; quisque autem utilitates suas quærere debet; ergo pulchritudinem naturalem, quoad potest, & conservare & augere debet. Ceterum, prout innui etiam ad §. 349. non est mihi mens dogma hoc improbandi, debere hominem dirigere actiones suas ad eosdem fines quo spectant actiones naturales; est enim principium solidum, illustre, ac fœcundum: tantum minus recte applicari videtur in hoc paragrapho, neque difficultate caret ad §. 349.

§. 549. *In primis de perfectione animæ acquisita.*

Fundamentum existimationis.

Non satis intelligo, quare Wolfius hic gratis asserat, existimationem referri ad perfectionem animæ acquisitam. Sane æstimatur plurimi ingenium, magnitudo animi, excelsitas cogitationum, & affectionum naturalium bonitas: hæc nequaquam acquiruntur, tantum perficiuntur. Non ignoro, judicio

dicio vel populari, hominem non tam laudari ex naturæ dotibus, quam acquisitis: quod hanc vim habet, nullum esse talis acquisitionis meritum, quorum, non homo, sed natura est auctor. Ornamenta hæc hominem commendant non tamen ut eorum auctorem & artificem: ob virtutes laudatur atque existimatur, & quia possidet, & præterea quia studio ac labore acquisivit. Quoniam existimatio juxta Wolfium est judicium perfectionis nostræ, dotes autem naturales ad perfectionem nostram non minus conferunt quam acquisitæ, eandem existimationem merentur; nam existimatio minime sequitur legem imputationis. Non accusatur homo nisi culpæ cujus est auctor; æstimatur autem quacumque re, existimatione digna, quam possideat; quod si ad ornamentum addat etiam laudem acquisitionis, tanto evadit existimatione dignior.

Videtur Cl. Wolfius illud respicere, quod alias docuit, virtutes & intellectuales & morales esse habitus; habitus autem usu acquiri. Verum semina virtutum sunt a natura, neque acquiruntur: sunt ea semina dispositiones naturales, quæ usu & exercitatione evolvuntur, corroborantur, & in habitum transeunt. Patet experientia, naturam eo plurimum conferre; deprehendimus enim hujusmodi virtutes in rudibus hominibus, quæ deficiunt in excultis.

Quare mallem Propositionem hanc 549. probare ex hoc, quod virtutes intellectuales & morales existimationis præcipuum fundamentum sunt, quia nihil præstantius homines possidere possunt.

§. 562. *Homo existimationem, & honorem, & laudem non debet intendere tanquam finem.*

Utrum existimatio spectanda, ut finis agendi.

Auctor, ut probet hanc Propositionem, ait, hominum judicia esse libera; ideoque & existimationem, neque ullum jus habere nos ut alii nostræ voluntati serviant. Ideo, quoniam agens agit propter finem, nos non debere existimationem intendere tanquam finem actionum. Quibus in adnotatione addit, eum, qui postulat alium agere quod sibi lubeat, & queratur si secus agat, sumere sibi jus alterum obligandi; quod libertatem naturalem lædit. Hæc demonstratio infirma est, meo quidem judicio. Possum enim proponere mihi existimationem honorem ac laudem, ut finem agendi, quin mihi jus arrogem, exigendi, multo minus cogendi ullum hominem, ut ea mihi tribuat; quæ si mihi negantur fortasse querar, nisi forte prudentius cogitans dubitem de judicio meo, aut taceam; sed nemini proinde litem intentabo, neque libertatem naturalem ullius offendam. Ecce exemplum manifestum: amicum principis colo, ut ei me commendet: ipse liber est; commendare potest, & tacere; nec proinde injuriam mihi facit; num idcirco ipsius commendationem quærere non debeo? Ecce exemplum aliud adhuc aptius: Eleemosyna debetur pauperi digno, non minus quam existimatio & laus merenti. Sed eleemosyna debetur lege naturali sive jure interno; unusquisque enim bonis suis uti potest prout ipse judicat, & quisque judex est, utrum eleemosynam erogare possit, an non: Ut proinde pauperes nullum jus habeant exigendi; sed a voluntate aliorum pendere debeant. Nam proinde pauperes, dum indigentiam suam aperiunt, eleemosy-

nam

nam ut finem ſpectare non debent? Ipſa vero propoſitio vera non eſt, niſi addito verbo *præcipuum* vel *primarium*: præcipue enim ſpectare debemus quod eſt officii: at aliorum exiſtimationem, tanquam ſecundum quid, quærere cur nefas ſit? Addo etiam: quoniam exiſtimatio efficit ſtatum noſtrum ſine controverſia potiorem, obligamur autem ſtatum noſtrum perficere, nonne jure debemus hominum exiſtimationem honeſto modo quærere, proindeque eam ut finem agendi nobis proponere? Certe hoc tantum ſenſu Propoſitio præſens conciliari poteſt cum 569. ubi docet auctor, non eſſe permiſſum famæ curam negligere.

§. 564. *Magnanimitas dici ſuevit virtus moderandi appetitum circa honores magnos.*

Magnanimitatis definitio.

Hæc definitio magnanimitatis videtur mihi ab analogia & abuſu remota. Communi ſenſu magnanimitas intelligitur altitudo quædam animi, quæ hominem ad magna pellit, & quibuſdam temporibus attollit ſupra affectus, quibus animæ communes ſuccumbunt. Definitio Wolfii ſingularis eſt, & ſpeciem pro genere definit. Ex. grat. qui ex officio magnam dignitatem omittit, certe eſt magnanimus; magnanimus erat Cæſar, qui inimicis acerrimis non ſolum ignoſcebat, ſed etiam amicitiam ſuam donabat. Magnitudo ejus animi ſuperabat & ultionis impetum & metum omnem captivorum quos ſolvebat. Paucis: qui mediocri cupiditati reſiſtit, appellatur juſtus, honeſtus, modeſtus; qui vero magnas cupiditates & perturbationes vincit, magnanimus.

§. 576. *Ex perfectione propria agnoſcimus, quod obligationi naturali ſatisfecerimus, & quantum eidem ſatisfecerimus; ex imperfectione autem propria, quantum eidem nondum ſatisfecerimus.*

Uſus cognitionis propriæ perfectionis & imperfectionis.

Mihi videtur, ad dignoſcendum, quantum obligationi naturali ſatisfecerimus, ad cognitionem noſtræ perfectionis aut imperfectionis, addendam eſſe artem judicandi, quid in noſtra poteſtate ſit: non enim tenemur majorem perfectionem acquirere, quam pro viribus.

§. 615. *Unicuilibet homini conſtans & perpetua eſſe debet voluntas perfectionem ac felicitatem hominis alterius cujuſcumque promovendi.*

Qua voluntate debeat eſſe homo erga alios.

Demonſtratio tantum probat, quemlibet conſtanti & perpetua voluntate promovere debere perfectionem & felicitatem omnium hominum, quantum poteſt, pro viribus & ſine ipſius damno; neque amplius evinci poteſt, nec longius obligatio patet. Wolfius in adnotatione addit, hanc voluntatem debere in ſe, & generatim eſſe infinitam, ac tantum a conditione eventuum

cir-

circumscribi . Non video , cur ultra officium voluntas ferri debeat. Contra, quoniam semper agere debemus *cum sensu officii* præstat voluntatem ipsam cum officii norma componere, ne aberret . Videtur Auctor hanc exceptionem consulto omisisse, ut sibi pararet principium demonstrandi , nos debere ceteros homines amare *sicut nos ipsos*. Sed in Jure naturæ non est necesse ita loqui.

Plerique doctores Christiani , cum aperte loquuntur coacti sunt concedere , nos prius debere nobis quæcumque debemus aliis ; quare verba hæc Levitici , & J.C. *ut nos ipsos* non gradum amoris significant, neque præcipiunt nos eo contentionis gradu debere proximum amare sicut nos ipsos quod videtur impossibile & contra naturam, sed indicant amoris naturam , & jubent nos sincere & candide paratos esse debere ad proximi bonum curandum , eoque gaudere , prout erga nos ipsos affecti sumus : hoc est officii ; hæc vis omnis obligationis erga alios: frustra plura flagites; quis enim non videt hominem plura non posse ?

Addo verbum . Quia homo probus & honestus debet appetitum sensitivum rationali subjicere , idest voluntati ; hæc autem in casu collisionis proprium bonum præferre debet alieno ; sane oportet amorem appetitus sensitivi vividiorem esse erga nos , quam erga alios , ut cum voluntate consentiat , aliter ipsam potius turbaret . In quo provida natura homini consuluit ; acuta autem doctorum argumenta nunquam vincent sensum adeo naturalem, vehementem , atque intimum . Quare contenti simus homines hortari , ut hunc sensum ratione regant.

§. 632. *Unusquisque hominum etiam inimicum quemvis diligere & amare debet tanquam seipsum, nequaquam vero odisse.*

De amore inimicorum

Ecce Auctoris rationem : inimicus legem naturæ non servat , dum te odit. At si inimicus officio deest, non tu proinde tuo deesse potes; ergo &c. Quæ demonstratio non satis firma videtur : tantum enim probat ex eo , quod homo peccat , dum nos odit , non consequi posse nos viciſſim illum odisse ; quare non erit hæc excusatio odii in inimicum. Potius urgenda generalis obligatio amandi ceteros homines, quæ petitur ab indigentia auxilii mutui, quæ cessat erga inimicum ; erga quem satis erit paratum esse officia communia hominum adhibere , statim ac merebitur ut ceteri ; optare etiam ut redeat quam primum in hunc statum ab odio cessando ; curare quoque id quantum possumus ; denique moderate in omnibus agere , sensus manſuetudinis & misericordiæ præstando , & humanitatis officia , inimicis ipsis , quoties hæc officia eos paratiores non reddunt ad nocendum . Huc spectare puto vim præcepti inimicos diligendi, præsertim in Jure Naturæ , quod præscribere non potest amorem vividum in eum qui nos perdere conatur . Talis enim semper repugnat naturæ , quæ nobis inspirat horrorem etiam in res inanimas si quando nobis nocent: quod sapienti consilio factum, ut majorem conservationis nostræ curam gereremus ; odium non excitari, neque iram , neque ullum sensum , in eum , qui nocere conatur , optimum esset, & cadere posset in eum cui ratio sola dominaretur, sine ullo stimulo affectuum : hæc Dei est natura . Homo tantam sapientiam ferre non po-

poteſt: ne ſpoliemus ipſum aculeis & armis, quæ ſummus Conditor ipſis tribuit ad tuendam infirmitatem ſuam tantum hortemur, ut recte utatur.

Paucis relegamus vera principia Legis naturalis in hoc genere. Ante omnia noſmetipſos diligimus, nobiſque unis præ ceteris conſervationis & perfectionis curam debemus. Quia vero homines ſinguli ſibi non ſufficiunt, neque ſine aliorum ope ſe tueri ac perficere poſsunt, ipſa natura ipſos cogit ſe ſibi mutuo auxiliari; quod ſincere & conſtanter præſtare debent: ex quo conſequitur, eos ſeſe mutuo amare debere. Sed cum amor in alios fluat ex amore ſui ipſius, huic cedit; neque obſtare debet. Si quis vincula fœderis hujus frangit, ſeque mihi inimicum non modo non juvando, ſed nocendo manifeſtat, profecto mihi licet in ipſum agere quidquid defenſio & ſecuritas mea requirit: quia vero ſeditio hæc malum eſt in humana ſocietate, malum mihi ipſi; conari debeo pro viribus, ne creſcat, imo ut quam cito extinguatur: cui nihil tantum conferet quam moderatio tutelæ meæ, & magnanimitas, qua officia humanitatis inimico ipſi præſtabo, & omnia ipſi tribuam quæ neque ipſum valentiorem, aut alios audaciores ad nocendum poſſint efficere.

En niſi fallor, quæ ab hominum intima natura concludi poſsunt ſpectatis eorum vinculis ſocialibus, & quæ proinde lex naturalis ita ſumpta præſcribit, vis altius aſsurgere? aſcendendum ad principium ſublimius, ad amorem Dei: quicunque pro felicitate ſua amoris hujus vim omnem in ſeipſo experitur, Deum unice ſpectabit, unice quæret, eum ejuſque opera amabit; præcipue naturas intelligentes ab eo creatas diliget; eas optabit quam citiſſime ad perfectionem & beatitatem a Deo deſtinatam pervenire; gaudebit ad hoc operam ſuam ſe conferre poſse, pro viribus, & conditione quam fortitus eſt! Senſus hic ceteros in ipſo extinguet, odium tam naturale cuilibet in id quod nocet, amplius non ſentiet, ac memor eorum quæ ſibi debet, tantum ſe defendet, ſeque contra inimici inſidias tuebitur; at ipſi tantum bona optabit, eum vincere amore, & felicem reddere cupiens. Ecce fontem verum amoris inimicorum. Tunc tantum fortaſse hic amor, ſui ipſius amorem æquare poſset; ſi quis enim tantam virtutem ſuſcipere poſset, omnia referret ad Deum, ſeque ac ſua cum ipſo confunderet. Verum, hoc ſenſu tam ſublimi, amor inimicorum ſpectat officia erga Deum potius, quam erga homines.

Liceat idem urgere: cauſa Dei tantum, & ratione Dei, amorem inimicorum eo uſque poſsumus augere & propagare; At ratione hominum, & mutuorum officiorum inter ipſos, non ita. Hoc modo interpretari licet, quod jamdiu pronunciatum eſt, præcepta Chriſti ſupra legem naturalem ſurgere; tantum enim divinam naturam naturam aperiendo, & quæ ipſi debemus explicando, moralis ad perfectionem perduci poteſt. Hominibus tantum ſpectatis, & eorum mutuis officiis, amor inimicorum longius patere nequit, quam explicavimus. Id unice poſtulat bonum ſocietatis, rem autem meditando patebit, hunc ſenſum altius elatum ad normam amoris divini non cadere poſse, neque convenire, niſi in hominem, cujus perfectio puritatem, & excelſitatem ejuſdem amoris æquaret; in hominem ſcilicet, cui ſapientia eſſet loco appetituum, & affectuum. Jam Philoſophia docet, hujus appetitus impulſiones deſtinatas eſse a Deo, ut in

homi-

homine tam infirmo & puſillo cognitionis & rationis vices ſuppleret. Idque intellectum volui, cum modo dicerem, hominem aculeis, quos Deus ipſe indidit, non eſse ſpoliandum. Hujuſmodi aculei ſponte decident, cum anima elatior facta iis non indigebit, quod ſecundum ordinem naturæ in hoc vitæ curriculo non continget.

§. 648. *Unuſquiſque alteri honorem exhibere debet, quem meretur, & tantum tribuere laudis quantum meretur.*

De honore & laude alicui debita.

Deeſt aliquid demonſtrationi, ut concludat. „ Unumquemque æſtimare „ debemus prout meretur. Hæc exi„ ſtimatio autem cognoſci nequit ab „ aliis, niſi exprimatur per verba & „ actus; ergo per verba & actus ſi„ gnificare debemus exiſtimationem „ quam erga aliquem habemus “. Quis non videt vacuum quiddam eſse in hac argumentatione! Sumitur in ea, teneri nos manifeſtare aliis exiſtimationem, quam erga aliquem habemus. Id autem probandum erat. Probari autem poteſt ita: exiſtimatio erga hominem reddit ejus ſtatum potiorem & jucundiorem, ſi cognoſcatur; debemus autem conferre quantum poſsumus ad bonum & utilitatem aliorum; debemus ergo exiſtimationem in ipſos patefacere. Sed hæc regula generalis eſt, & exceptionem aliquam patitur; ubi ſcilicet incommodi aliquid eveniret, hac exiſtimatione ſignificata, quoties nempe id fieri nequeat ſine alicujus officii gravioris læſione.

§. 673. *Quod ſi impedis, quominus alter perfectionem aliquam conſequi poſſit, eum lædis.*

Utrum impedire perfectionem alicujus ſit læſio.

Demonſtratio hujuſce graviſſimæ veritatis non videtur ſatis firma. Negari enim poſset prima propoſitio quæ minor eſt ſyllogiſmi: *qui facit, ut alter maneat imperfectior, ejus imperfectionem promovet*. Aliquis enim objiciet, impedire progreſsum non eſse rem deteriorem aut magis imperfectam reddere; *læſionem eſſe actum* quo alicujus ſtatus redditur imperfectior juxta definitionem (§. *669.*), ideoque actum qui impedit tantum, ne quis perfectior fiat, non eſse *læſionem*. Itaque judico objectum hoc tolli poſſe, & veritatem hanc confirmari hoc pacto. Quoties impedis aliquem, ne perfectionem acquirat, acquiſiviſset; alioquin non impedires; ergo ejus conditio ſuſcipere poterat hanc perfectionem: modo non poteſt: ergo ejus conditio melior erat, & actione tua deterior eſt reddita: en *læſionem*.

§. 688. *Honor, laus, & fama bona fortunæ sunt.*

Quænam bona sint honor, laus & fama.

Wolfius, ut hoc probet, ait: si nos laude, honore & merita fama fruimur, statum nostrum externum congruere cum interno, proindeque perfectiorem esse, cum perfectio consistat in *consensu plurium a se invicem differentium in uno* (Ontol. §. 503.) quæ demonstratio mihi claudicare videtur, & principium illud metaphysicum male applicatum. Sane concedendum, quoties externus status hominis congruit cum interno, id generatim esse melius, & ordini congruere. Sed non semper id est melius, pro homine de quo agitur, neque statum ejus perficit. Quid si ignominiam vituperationem, & infamiam mereatur? Num perficietur ejus status vitiis ejus evulgatis, & infamia acquisita. Tamen hoc modo status ejus externus cum interno componeretur. Mallem igitur docere, honorem, laudem, & famam esse bona fortunæ, idest bona quæ reddunt statum externum perfectiorem, ex eo, quod si mereantur prout hic fingitur, afferunt homini voluptatem veram, & innocentem, eique in commercio cum aliis hominibus magnopere sunt utiles.

§. 777. *Si amico, & inimico, vel ei qui indifferenti in se est animo, præstandum aliquod officium, & utrique simul idem præstari non possit, aut, ut præstes, non sit in potestate tua, amicus præferendus est inimico, vel ei, qui indifferenti in te est animo.*

Amicus præferendus.

Hujus Propositionis demonstratio sane infirma mihi videtur, imo nulla: Dicere enim *amicum præferendum, quia magis meretur*, nonne est probare idem per idem, sive per id quod nihilo evidentius est, quam quod probandum? auctor, ni fallor, demonstrare poterat quod proposuerat, ostendendo, utilitatem propriam postulare, ut amicos præferamus inimicis, aut indifferentibus; & ita officium erga nos ipsos, amicorum causa, conjungi cum officiis generalibus erga omnes homines, quod parit obligationem majorem.

De contemptu.

Poterat etiam addere gratum animum præcipere, ut præferamus amicum; jamque ea posuerat, quibus ostendere posset, grati animi affectum esse virtutem: nam si homines mutuo se amare & adjuvare debent, quia ope mutua indigent, ut vivant humano more; consequitur, eos debere amare & adjuvare intensius eos, a quibus plura amoris & opis argumenta accipiunt. Exercere atque honorare grati animi virtutem stimulus est benefacientium, quod humano generi salutare. Ingrati, proditores, inimici sunt societatis. Denique animadvertendum animi grati sensum esse a natura, vel auctore naturæ, eique nos parere debere.

§§. 787. 790. In duobus hisce paragraphis quædam occurrunt minus recte enunciata, quæ difficultatem & contradictionem videntur involvere. In definiendo contemptu (§. 787.) auctor ita ait: *contemptus est actus qui-*

quicumque externus quo significatur, alterum honore ac laude indignum esse. Nemo expectabat hoc corollarium (§. 790.). *Nemo est contemnendus*, quod auctor probat ex eo quod unicuique tribuendus est honor & laus quam meretur. Verum objici potest, ostendendum prius fuisse, neminem esse, qui honorem & laudem aliquam non mereatur. Id necessarium erat ad firmandum argumentum, sine quo non concludit. Wolfius mentem suam explicat in adnotatione (§. 790.): *Contemptus consistit*, inquit, *in denegatione honoris debiti, debitæque laudis.* Explicandum erat hoc in definitione, ac tum ratio recte concluſa esset. Vel satius esset definitionem contemptus sumere prout posita est supra §. 787. & a nobis allata; non vero constituere generatim, *neminem esse contemnendum* §. 790. Sed tantum *neminem esse temere contemnendum*. Revera oportet reddere honorem & laudem iis qui merentur: quod si quis nullo modo laudem meretur, vetat charitas id patefacere absque necessitate, gravibusque & justis de causis.

Ceterum non ignoro vocem *contemptus* gallice significare judicium ipsum mentis intimum de exiguo vel nullo merito alterius, quod latine sonat *parvi* vel *nihili facere*. Sed lingua nostra vocabulum non suppeditat quo significetur actus quo homo indignus honore & laude judicatur.

§. 817. *Quilibet ab ignominia vera cavere debet.*

Obligatio evitandi ignominiam.

Difficultas applicandi methodum Geometricam ad scientiam moralem.

Propositio hæc cum proximis magno argumento sunt, quam difficile sit, scientiam moralem, etsi geometrarum methodo pertractatam, evidentiam & soliditatem disciplinarum mathematicarum attingere. Opus esset, ut eo perveniret, omnes ideas, omnes voces, omnesque propositiones ita determinatas esse, ut in Geometria; præterea summopere curandum esset, ut determinationes omnes alicujus ideæ, vel propositionis distinguerentur, si ea tanquam principium adhibenda est ad propositionis sequentis demonstrationem; aliter concludentur, quæ minime ex ea consequuntur. Verum *hoc opus hic labor est*. Ideæ compositæ ac termini complexi pariunt propositiones vagas, quæque plures sententias continent sub una enuntiatione, ex quibus alia atque alia concludi possunt, prout hoc aut illo sensu sumuntur. Eædem causæ pariunt etiam propositiones, quarum sensus verus differt ab eo, qui primo se offert. Propositio demonstrari potest quo ad verum sensum; quod si postea utaris ea, ut principio secundum sensum apparentem tota ratio evadit sophisma. Hujusmodi est propositio hæc 817. Ejus demonstratio aperte indicat ejus sententiam esse hanc unam, conari nos debere, ne ignominiam mereamur: nihil aliud demonstrat auctor. Aliud est autem cavere ne mereamur ignominiam, aliud ignominiam ipsam vitare; vitari enim potest ignominia etiam merita, cavendo, ne vitia nostra vulgo cognoscantur. Tamen auctor propositionem hanc copulans cum principio superiore, debere nos ceteris hominibus quod nobismetipsis debemus, quantum indigent auxilio nostro, ac nos ipsi sine proprio damno prodesse possumus; concludere conatur, unum-

quemque noſtrum conari debere quoad poteſt, ne ceteri ignominiam ſubeant, neque licere illam ipſis inferre . Verum ex §. 817. collato cum principio mox laudato , hoc unum concludere poterat , nos pro viribus cavere debere , ne ceteri mereantur ignominiam . Demonſtrari poteſt , evitandam ignominiam, quoad officium permittit , illud urgendo , quod veriſſimum eſt , ignominiam eſse malum , quod ſtatui externo valde nocet ; & quia omnia mala etiam externa pro viribus evitare debemus , ſalvo officio , concluſio eſt manifeſta . Fluet etiam ex principio modo indicato , debere nos parcere etiam aliorum ignominiæ quoad poſsumus , & officia cætera officium hoc charitatis non vetant . Conſequitur ex his nos celare debere vitia & imperfectiones noſtras quantum fieri poteſt ſine noxa , eas corrigere atque emendare ſtudere , noſmet eodem modo gerendo in culpis & vitiis ceterorum .

§. 888. *Superbus dicitur qui ſupra alios ſeſe effert , ſeu majoris fieri vult aliis* . §. 889. *Nemo hominum ſuperbus eſſe debet.*

De ſuperbia. Hi duo paragraphi non ſatis oſtendunt , in quo vere ſitum ſit vitium ſuperbi : nec demonſtratio 889. ſatis placet . Licet enim ſpectare exiſtimationem aliorum , tanquam bonum , modo quæratur via legitima , nempe meritis ; imo ſi quis revera dignus eſt qui ſupra alios æſtimetur , merito appetere poteſt exiſtimationem ſingularem , quæ ipſum eximat a multitudine , & in primis collocet . Verum 1. cogitare debet , quæcumque ornamenta poſſideat, a perfectione tamen ſe longe abeſse . 2. Quæcumque ſit cognitio proprii meriti , & cupiditas inclareſcendi, tamen aliorum contemptum fugere debet . 3. Hanc exiſtimationem poſtulare non debet cum arrogantia , tanquam ſi ceteri eam ipſi jure quodam deberent ; ſed contentus mereri , ceteris libertatem ſentiendi relinquere . Patet ergo vitium ſuperbiæ in hoc conſiſtere , quod ſe quis plus æquo æſtimat , quod ceteros juſte non æſtimat, quod tandem lædit æqualitatem & libertatem hominum naturalium.

De vanitate. Sæpe autem ſuperbus ſe vult æſtimari ob res vanas , ut titulos , aut divitias . Tunc autem ſuperbiæ addit *vanitatem* .

Hic animadverto , auctorem oblitum eſse definire vitium *vanitatis* , ejuſque turpitudinem commonſtrare . Puto autem *vanitatem* eſse, cum quis ſe ſupra ceteros effert ob rationes falſas vanas , ac frivolas . Eſt ſcilicet ſuperbia inani opinione fulta , quod vitium ad turpitudinem ſuperbiæ addit ineptiam , qua quis ſibi tribuit quæ non habet , aut ſeſe magni facit ob merita nullius momenti.

§. 904. *Jus petendi ab altero officia humanitatis jus perfectum est.*

Demonſtratio hæc non eſt perſpicua. Propoſitio autem ipſa evidentius oſtendi poteſt ex principio libertatis naturalis, quod eſt jus perfectum: quicumque enim me impedire vellet a petendo humanitatis officio, quo me indigere ſentio, libertatem meam naturalem violaret. Jus ergo mihi eſt illum cogendi ne me impediat. Jus ergo petendi perfectum eſt; continet enim jus cogendi eum quia eidem repugnat. Diſcrimen inter jus perfectum & imperfectum pendet a libertate naturali, quæ utrinque ſalva eſſe debet. Vide Wolfium ipſum in ſequentibus. *De jure petendi officia humanitatis.*

§. 1040. *Fama, & exiſtimatio aliter defendi nequit, niſi verbis, vel factis, contrarium eorum oſtendendo quæ dicit calumniator.*

Ait hic Wolfius, nullam eſſe aliam rationem ſeſe tuendi contra calumniatorem, niſi per verba & facta contrarium ejus quod exprobrat patefaciendo; in adnotatione vero monet, inutile eſſe ad calumniam diluendam calumniatorem cogere, ut fateatur ſe falſa locutum. Confiteor, me ſecus ſentire. Cogi enim poteſt calumniator, ut mentem ſuam explicet, cauſas calumniandi aperiat, & circumſtantias omnes evolvat; ita ut ejus palinodia quamvis coacta evadat idonea ad falſam accuſationem arguendam, ſaltem apud homines æquos. Nonne autem calumniæ fidem elevat, qui oſtendit, calumniatorem ſibi contradicere? Neque dicas metum illum coegiſſe. Id enim ſaltem pervincit, calumniatorem eſſe vilem, & abjectum, hominem nullius fidei.

Conſuetudo judiciorum id confirmat; actio enim in juris ſocietate conſtituta, ſucceſſit bello in ſtatu naturæ. Judicia vero admittunt actionem reparandi honoris, qua calumniator falſa ſe dixiſſe cogitur confiteri.

Propoſitio 1040. nequaquam congruit cum 1049. quæ ſic habet: *fama & exiſtimatio defenduntur verbis, oſtendendo falſitatem eorum, quæ dicit calumniator, aut veritatem contrarii, & fidem calumniatoris labefactando &c.* Ex quo propoſitiones 1041. & 1050. ſibi repugnant, aut certe explicatione indigent. Altera ſtatuit non eſſe *permiſſum defendere famam ſuam niſi per verba & actus, quæ probent contrarium ejus quod dicit calumniator:* altera vero affirmat, *licere fidem calumniatoris labefactare.*

§. 1059. *In eum, qui te læſit, tantumdem tibi licet, quantum ad avertendum periculum læſionis futuræ, ſive ab eodem tibi atque aliis, ſive ab aliis ejus exemplum ſecutis, tibi metuendæ ſufficit.*

Hanc propoſitionem non admitto ſine exceptione; eique addendum puto, ſemper proportionem aliquam ſervandam eſſe inter pœnam & læſionem. An mihi liceat ut poma horti mei tuter, occidere qui me invito ea carpere ſolet, etiamſi vicini, ut aliquando contingit, avidiores eſſent talis furti, ut levibus pœnis deterreri non poſſent? quis tam crudelem ſententiam ferat? Dicendum ergo, me lædenti poſſe infligere pœnam, quæ ipſum corrigere poſſit, & alios exemplo deterrere, modo tamen ne malum, quod ipſi infligo, majus nimio ſit quam malum, quod prævertere volo. Nam ſi levem jacturam tantum, & parvum damnum prævertere ſtudeo, non licet adhibere pœnam graviſſimam, multo minus mortem, etſi dubitare poſſim ne pœnæ leviores inutiles ſint. Quæ concluſio fluit ex principiis Wolfii ipſius. Jus enim punitionis oritur a jure tuendi me, mea, & etiam aliorum bona, quia hoc jure debeo curare conſervationem, perfectionem, & conditionem meam, itemque aliorum. Si ergo agatur de re levi quoad perfectionem conditionis meæ, & qua ſine gravi noxa carere poſſum, jus conſervationis non poteſt extinguere jus charitatis quam cunctis debeo, & raptori ipſi, qui me exigua re privat. Officia erga meipſum præſtant quidem officiis erga alios; ſed tantum, niſi magnopere differant; aliter enim minime tenerer calceos meos madefacere ut hominem in aqua demerſum liberarem. Quænam autem proportio eſt inter hominis vitam, & aliquot poma, quæ mihi furari poteſt? Non poſſum ergo illum morte mulctare ob ſimile furtum, etiamſi præſentiam, furem audaciorem evaſurum. Proportio hæc inter pœnam & offenſam tota vis eſt celeberrimi illius juris Rhadamanti, de quo loquitur Wolfius (Adnot. ad §. 1058.). Oportet ergo copulare regulam hanc cum regula, quam tradit Auctor in præſenti paragrapho. Oportet enim ſervare proportionem inter pœnam, & culpam. Quod etiam valet de prævertendo malo futuro. Hinc enim in ſocietate civili ſi alicujus delicti ſpecies frequentior evadit propter quandam civium proclivitatem, in hoc delictum ſtatuuntur pœnæ graviores, quam mereri per ſe videatur. Sed tum delicti frequentia reddit ipſum gravius & graviori pœnæ reddit æquale. E. c. cum pœnæ ordinariæ ſatis non tuentur hortos & prædia quin ſingulis annis promiſcue expilentur, tunc malum increſcens pœnis gravioribus coerceri poteſt quin proportio lædatur. Privari enim quotannis fructibus omnibus gravius malum eſt, quam identidem poma aliquot amittere, ac talis perturbatio in ſocietate quoquo modo reprimenda eſt.

§. 1163. *Hypocriſis lege naturali adverſa.*

Demonſtratio pervincit quidem, Hypocritam minime parere legi naturali, quod probatione non indiget. Patet enim ex definitione ipſa Hypocritam intus legi naturali obſtare, in quo peccat. Illud eſt in quæſtione, utrum augeat peccatum, pietatem affectando quam non habet. Probatio autem petitur judicio meo 1. Ex eo quod decipit homines, quibus per hypocriſim inſidias ſtruit. 2. Quod hypocrita debet eſſe animo magis depravato quam qui deeſt tantum officio, nec falſam virtutem oſtentat; hic enim aut affectibus victus, aut ipſius virtutis ignoratione, fortaſſe peccat; ille autem ſatis ſibi imperat, ut virtutem affectet, quam agnoſcit, & poſſet exercere niſi tam pravus eſſet; neque ignorantia peccat, aut inconſulto, novit enim habitum virtutis quam fingit. 3. Pietati illudit, & gravius in ipſam peccat, quam qui ipſam tantum negligit. 4. Tandem pietatem contemptui & ſuſpicioni exponit, ut vera virtus a ficta dignoſci nequeat, utriuſque enim idem habitus. Ex his conſtat hypocriſis turpitudo. *De hypocriſi.*

§. 1170. *Si ex perfectione Dei ſummam voluptatem percipimus, eum ſupra omnia amamus.*

Si perfectio ſumma Dei excitat in nobis jucundum ſenſum Deum ſuper omnia amamus; quia enim amor oritur ex eo, quod gratum aliquid perſpicimus in aliqua natura; & nullum ens tam perfectum eſt, aut placere poteſt æque ac Deus, ideo ſi ex ejus perfectione voluptatem capimus, hæc ſumma erit, adeoque amor in Deum ſummus. Recta eſſet demonſtratio, ſi perfectionis divinæ ſenſus in nobis vividus eſſet. At hic ſenſus non niſi mediocris, naturæ viribus eſſe poteſt, quare etiamſi idea perfectionis divinæ per ſe replere poſſit animam voluptate ſumma, tamen hac idea deficiente, Deus plerumque ſuper omnia non amatur; ſed languide, ut plerumque contingit. Fortaſſe auctor clariorem fingit cognitionem Dei in homine, ſenſumque vividiorem. *De amore Dei.*

§. 1175. *Qui alterum amat nil facit quod eidem diſplicet.*

„ Qui enim alterum amat, tædium „ ejus averſatur. Quamobrem cum „ id diſpliceat ex quo tædium perci„ pitur nil facit, quod ei, quem „ amat diſplicet. “

Ex his concludit auctor in ſequentibus ex eo, quod debemus amare Deum, ſollicitos nos eſſe debere, ut ipſius voluntati noſtram, & ipſius voluntati conformemus, ideſt, illum *timere timore filiali*. Quæ argumentatio non concludit, optime enim ſcimus, non poſſe hominem Deo *tædium creare*. Ergo adhibendum erat aliud principium; E. c. hoc; qui alterum amat cupit ab eo probari & vi- *De amoris effectu.*

viciſſim amari . Inde reliqua ſponte fluunt . De verbo *diſplicet* §. 1175. animadvertendum non poſſe quoad Deum definiri : *id diſplicet , ex quo tædium percipitur* . Verum id inter homines . Sed Deo hoc ſenſu nihil diſplicere poteſt . Cum quid Deo diſplicere dicitur , ſignificat , tantum , a Deo improbari .

§. 1223. *Ad orandum obligamur* (ſcilicet verbis ore prolatis ,) *ſeu oratio lege naturali præcepta* .

Cur neceſſario corpus comitari debeat animam in orando & colendo Deo, rationes quidem hic allatæ non ſatis docent. Multo potiores mihi videntur illæ , quæ petuntur ab exemplo , quod præſtare cæteris debemus, & a vi , quam motus corporis addunt animæ meditanti . Propoſitio 1147., quam auctor allegat , horum partem indicat; ſed eo ſenſu hic non allegatur.

FINIS PRIMÆ PARTIS.

J U-

JURIS NATURÆ PROLEGOMENA.

§. 1.

PEr *Jus Naturæ* hic intelligimus scientiam juris naturalis hominum & obligationum eidem respondentium. *Juris Naturæ Definitio.*

Definitio hæc probe notanda venit, ut intelligatur, quænam nunc pertractare constituerimus. Nimirum docere intendimus, quomodo homo actiones suas liberas dete minare teneatur, ut vitam hominis vivat: quod dum facimus, obligationes ejus naturales explicamus. Monstrare vero etiam volumus, quænam ut agat, vel non agat, moraliter possibile est: quod dum facimus, jus ejus naturale exponimus. E. gr. Homo obligatur ad capiendum cibum ac potum corporis conservandi gratia. Naturaliter igitur jus habet ad ea, quæ cibo ac potui inserviunt. Quamobrem ubi de obligatione ista naturali agetur, ibi etiam agemus de hoc jure naturali. Hoc ipso autem exemplo patet, jura naturalia & obligationes naturales sibi mutuo respondere. In discursu prælimínari de philosophia in genere, quem Logicæ præmisimus, *Jus Naturæ* definivimus per scientiam actionum bonarum atque malarum (§. 68 *Disc. prælim.*), quia nondum supponere poteramus cognitum, quid juris & obligationis naturalis nomine veniat. Unde nobis sufficit, quomodocunque indicasse, quid in ea Philosophiæ parte, quæ juris naturalis nomine venit, docetur. Actiones enim bonæ illæ sunt, ad quas committendas; malæ autem, ad quas omittendas per ipsam essentiam atque naturam humanam obligamur (§. 127. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*) & non modo jus habemus ad actiones illas committendas, hasce vero omittendas (§. 158. *p.* 1. *Phil. pract univ.*), verum etiam ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil pract. univ.*). Ea igitur explicaturus, quæ de actionibus bonis & malis tenenda sunt, & obligationes naturales, & jura hominis naturalia exponere tenetur. Quodsi actiones omnes essent indifferentes, ut perinde foret, quascunque committeremus, vel omitteremus; nulla daretur obligatio naturalis, nullum quoque jus naturale. Sed quoniam in ipsa essentia & natura hominis continetur ratio, cur hasce potius actiones committat, quam omittat, alias vero omittat potius, quam committat; igitur & obligationes dantur naturales, juraque dantur naturalia. Et tam illas, quam hæc nosse tenemur, ut vitam homine dignam agamus. Postquam itaque distincte explicavimus, quid sit obligatio naturalis (§. 118. 129. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quid jus naturale (§. 156. 160. *part.* 1. *Phil pract. univ.*); Jus etiam naturæ clarius definire licuit, ut primo statim intuitu intelligatur, quodnam sit ejus objectum.

§. 2.

Quæ in Jure Naturæ traduntur, demonstranda sunt, ex ipsa quidem essentia & natura hominis atque rerum. Etenim Jus Naturæ scientia esse debet (§. 1.), ut scilicet certam eorum, quæ in eodem traduntur, cognitionem consequamur (§. 595. *Log.*). Quamobrem cum scientia sit habitus demonstrandi, quod affir- *Cur in Jure Naturæ requirantur demonstrationes.*

mamus, vel negamus (§. 594. *Log.*); quæ in Jure naturæ traduntur, demonſtranda ſunt. *Quod erat primum.*

Enimvero obligatio naturalis in ipſa hominis rerumque eſſentia atque natura rationem ſufficientem habet (§. 129. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), cumque jus naturale vi legis naturalis homini competat (§. 160. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) atque adeo & ipſum rationem ſufficientem in ipſa hominis rerumque eſſentia & natura agnoſcat (§. 135. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); per ipſam hominis rerumque eſſentiam atque naturam intelligitur, quibuſnam obligationibus naturaliter teneatur & quænam ipſi naturaliter competant jura (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque obligationes iſtæ hæcque jura in Jure Naturæ traduntur (§. 1.), ea autem quæ in Jure Naturæ traduntur demonſtranda ſunt *per num.* 1. quæ in Jure Naturæ traduntur, ex ipſa hominis atque rerum eſſentia & natura demonſtranda ſunt. *Quod erat alterum.*

Patet adeo juri naturæ convenire methodum demonſtrativam, ut de eo commentaturus muneris ſui partes omnes adimpleviſſe minime cenſendus ſit, qui alia, quam demonſtrativa utitur methodo. Vulgo *Puffendorfius* jus naturæ demonſtraſſe dicitur: enimvero qui ſic ſentiunt, methodi demonſtrativæ ſatis ignaros ſeſe probant, & qui vel in Matheſi, vel in operibus noſtris philoſophicis fuerit verſatus, quantum a veritate diſtet judicium abunde intelliget. Legat ea, quæ de methodo philoſophica, eadem omnino cum ſcientifica, ſeu demonſtrativa (§. 792. *Log.*), commentati ſumus (§. 116. *& ſeqq. Diſt. pralim.*) & inquirat, num *Puffendorfius* regulis ejuſdem ſatisfecerit: niſi enim in re manifeſta cœcutire velit, eundem a methodo ſcientifica tantum abeſſe deprehendet, quantum diſtat a terra cœlum. Hæc ideo monemus, ne actum agere videamur, nec præjudicium vergat in detrimentum veritatis. Enimvero etſi contendamus in Jure Naturæ quæ traduntur, ex ipſa hominis rerumque eſſentia atque natura demonſtranda eſſe; nequaquam tamen exiſtimandum eſt, omnia immediate hinc demonſtrari. Quæ enim immediate inde deducta ſunt aliis demonſtrandis inſerviunt, quemadmodum in methodo ſcientifica fieri ſolet, ipſaque veritatum a ſe invicem dependentia poſtulat.

§. 3.

Leges naturales in J. N. demonſtrandæ.

In Jure Naturæ demonſtrandæ ſunt leges naturales. Etenim in Jure Naturæ explicanda ſunt jura & obligationes hominis naturales (§. 1.). Sed obligatio naturalis omnis a lege naturæ venit (§. 141-144. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & jus naturale homini vi legis naturæ competit (§. 160. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter hominum obligationes & jura naturalia non intelliguntur niſi per leges naturales. In Jure igitur naturæ leges naturales explicandæ ſunt. Enimvero quæ in Jure Naturæ traduntur, demonſtranda ſunt (§. 2.). Quamobrem leges naturales, quas demonſtrari poſſe conſtat (§. 455. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), in Jure Naturæ demonſtrandæ ſunt.

Monuimus jam alias (*not.* §. 160. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), vulgo jus naturæ cum lege naturæ confundi. Quamobrem quando vulgo de Jure naturæ loquuntur, nonniſi leges naturæ intelligunt. Nos autem ab inconſtantia loquendi alieni unumquodque proprio ſuo nomine inſignimus. Quoties itaque de Jure Naturæ loquimur, legem naturæ nunquam intelligimus; ſed potius jus vi hujus legis ſeu naturaliter homini competens. Jus autem naturæ, quando pars Philoſophiæ dicitur (§. 1.), ſyſtema legum naturalium eſt. Unde & *Jus Naturæ* definiri poteſt per legum naturalium ſcientiam.

§. 4.

Juris Naturæ a Philoſophia practica univerſali dependentia.

Jus Naturæ ſupponit Philoſophiam practicam univerſalem. Etenim in Philoſophia practica univerſali traduntur principia juris naturalis (§. 6. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque in jure naturali quæ traduntur demonſtranda ſunt (§. 2.), demonſtrationes autem ſupponunt principia (§. 561. *Log.*), conſequenter quælibet Philoſophiæ pars ſupponit eam, in qua principia ejuſdem traduntur; Jus Naturæ ſupponit Philoſophiam practicam univerſalem.

Qua-

Quamobrem cum principiis probe imbutum possidere debeas animum, antequam ad demonstrationes alicujus disciplinæ accedas; necesse est Philosophiam practicam universalem probe cognitam perspectamque habere, antequam ad Jus Naturæ legendum accedas. Videbimus in ipsa tractatione, initio præsertim, provocari ad ea, quæ in Philosophia practica universali explicata & demonstrata sunt. Quamobrem ubi hæc vel ignoraveris, vel non satis intellexeris, hærebis aqua non modo in iis, in quibus ad ista principia provocatur, vel in quibus termini ibidem definiti adhibentur, verum etiam in sequentibus, quæ ex hisce ulterius deducentur. Quodsi ergo in studio Juris Naturæ feliciter progredi volueris, studium Philosophiæ practicæ universalis eidem præmittendum.

§. 5.

Necessitas cognitionis Juris naturalis.

Jus naturæ scitu maxime necessarium, seu *cognitio Juris naturæ maximæ necessaria*. Etenim in Jure naturæ demonstrantur leges naturales (§. 3.). docentur etiam jura, quæ naturaliter nobis competunt, & obligationes, quibus per ipsam essentiam & naturam nostram tenemur (§. 1.). Ex eodem igitur discimus, quomodo actiones nostras liberas determinare debeamus (§. 131. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quid a nobis fieri, quid non fieri necesse sit (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & quid jure nostro agamus. Cum nemo in dubium vocare possit, quod hæc scitu maxime necessaria sint, quin cognitio juris naturæ scitu maxime necessaria sit dubitandum non est.

Necessitatem cognitionis Juris naturæ rationibus generalibus adstruimus. Quodsi ad particularia descendere luberet, multo adhuc clarius eadem pateret. Sed nolumus sumere, quæ nondum a nobis demonstrata sunt, præsertim cum rationes istæ generales ambitu suo omnes particulares complectantur & in sinu quasi suo foveant. Ut tamen Juris naturæ præstantia & cognitionis ejusdem necessitas uberius percipiatur; quamnam utilitatem habeat & quibus ejus notitia apprime necessaria sit, disertius declarare lubet, quantum ferunt principia in philosophia practica universali demonstrata.

§. 6.

Juris naturæ cognitio ad culturam virtutis necessaria.

Qui virtutem colere voluerit, ei cognitio Juris naturæ necessaria. Cum enim virtus sit habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi, vitium vero habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur (§. 321. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui virtutem colere atque adeo vitium fugere voluerit, ei lex naturæ perspecta atque cognita esse debet. Quoniam itaque leges naturales demonstrantur in Jure naturæ (§. 3.); qui virtutem colere voluerit, ei cognitio Juris naturæ necessaria.

Ideo Jus naturæ theoriam Ethicæ continere diximus (*not.* §. 68 *Disc. prælim.*). Quo magis Jus naturæ excolitur, eo magis virtutem perficere datur. Non sufficit habere voluntatem constantem atque perpetuam nil quicquam faciendi; nisi quod legi naturæ conforme est; sed requiritur, ut actiones eidem convenientes actu determinentur. Quomodo vero actiones eidem conformare poteris, nisi noveris, quid ea velit? E. gr. Justus non es, nisi unicuique jus suum tribuas. Enimvero quomodo jus suum unicuique tribuere poteris, nisi noris, quodnam alteri jus sit. Docet hoc Jus naturæ (§. 1.). Quamobrem si justum te præbere volueris aliis, Juris naturæ notitia instructus esse debes. Etsi serium ac firmum tibi sit propositum tribuendi unicuique jus suum, etsi serio detesteris, quod idem non tribuatur; non tamen facies, quod justum est, ubi ignoraveris, quodnam sit jus alteri, immo injustus eris, ubi tibi justissimus videberis. Voluntatis tuæ tibi conscius pertinaciter in injuste agendo persistes, nec ab injustitia te avocari ullo modo patieris injustissimus hominum, cum justitia nil quicquam magis tibi in deliciis sit, quæ, dum semper in ore est, in factis nunquam conspicitur. Eodem modo se res habet in omni reliqua virtutum specie. Exemplo nobis sunt, qui amore pietatis ducti Neo-Pharisæorum gregi se associant, facta sua ex voluntate metientes, cujus sibi sunt conscii, non ex lege naturali, quam ignorant & cujus se notitia carere posse arbitrantur, Ex. gr. persuadent sibi, quod sufficiat nosse, quod justi esse debeamus non concupiscentes ea, quæ sunt alterius; sed cum ex jure naturæ non didicerint, quænam sint alterius, aliena appetunt, a quibus concupiscendis sibi videntur maxime alieni, & in alios injurii sunt, dum neminem a se lædi existimant. Tanto malo non afferetur medela, nisi juventus ad

solidam Juris naturæ cognitionem tempestive adducatur. Quantum noceat Juris hujus ignorantia, suo tempore in Philosophia morali & civili luculentius ostensuri sumus.

§. 7.

Juris naturæ cognitio ad consecutionem summi boni & felicitatis necessaria

Qui summum bonum consequi & felicitatis compos fieri voluerit; ei Juris naturæ cognitio necessaria. Etenim summum bonum consequi non datur nisi legis naturalis custodia (§. 378. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec sine ea idem conservari (§. 379. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec felix quisquam esse potest (§. 399. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui summum bonum consequi ac felicitatis compos fieri voluerit, ei legis naturæ cognitio necessaria. Enimvero leges naturæ demonstrantur in Jure naturæ (§. 3.), ut adeo aliunde, quam ex eodem hauriri nequeat certa legum naturalium cognitio (§. 568. *Log.*). Patet itaque ei, qui summum bonum consequi & felicitatis compos fieri voluerit, Juris naturæ cognitionem necessariam esse.

Qui principia Philosophiæ practicæ universalis, ad quæ hic provocamus, intime perspecta habet, assensum propositioni præsenti non denegabit (§. 569. *Log.*). Ceteris obstabunt de summo bono & felicitate præjudicia. Relegenda hic sunt, quæ de summo bono (*not.* §. 374. *part.* 1. *Phil pract. univ.*) & felicitate cum fortuna secunda non confundenda alibi annotavimus (*not.* §. 399. *part.* 1. *Phil pract. univ.*). Nullibi magis regnant præjudicia, quam ubi de summo bono & felicitate hominis quæstio incidit: nullibi tamen magis quam hic nocent præjudicia.

§. 8.

Juris naturæ cognitio ad vitæ perfectæ studium necessaria.

Qui vitæ perfectæ studet, ei cognitio Juris naturæ necessaria. Qui enim vitæ perfectæ studet, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere debet, seu actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*) & quo magis actiones suas legi naturæ conformat, eo propius ad vitam perfectam accedit (§. 18. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quoniam vero actiones suas legi naturæ conformare nequit, nisi qui certam ejus possidet cognitionem, qui vitæ perfectæ studet, ei certa legum naturalium cognitio esse debet. In jure naturæ demonstrantur leges naturæ (§. 3.) & quæ demonstrantur, earum certa datur cognitio (§. 568. *Log.*). Quoniam itaque ex Jure naturæ haurienda certa legum naturalium cognitio; qui vitæ perfectæ studet, ei cognitio Juris naturæ necessaria.

Nemo magis opus habet exasciata legum naturalium cognitione, quam qui vitæ perfectæ studet & ad eandem adspirat. In horum igitur gratiam inprimis condendum est legum naturalium systema demonstrativa methodo. Quibus nimis difficile videtur vitæ perfectæ studium, si systema Juris naturæ methodo scientifica adornatum supponat; illi perpendant velim, quæ de vitæ moralis perfectione demonstravimus (§. 9. & *seqq. part.* 2. *Phil. pract. univ.*) sibique imputent, quod facultatis appetitivæ perfectionem faciliorem esse arbitrentur perfectione intellectus. Dolendum sane, quod hoc præjudicio teneantur plerique, quasi tantummodo artis sit perficere intellectum, in appetitu autem perficiendo nullum collocandum sit studium. Integra praxis moralis, quam in parte secunda Philosophiæ practicæ universalis proposuimus, contrarium loquitur. Immo idem clarius elucesceret, ubi Philosophiam moralem ad formam scientiæ revocaverimus, qualem huc usque aliis Philosophiæ partibus induximus.

§. 9.

Juris naturæ cognitio ad custodiam conscientiæ necessaria.

Cognitio Juris naturæ ad custodiam conscientiæ necessaria. Qui enim conscientiam suam custodire vult, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere debet (§. 633. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Eodem igitur quo ante (§. 8.), modo ostenditur, Juris naturæ cognitionem ad custodiam conscientiæ necessariam esse.

Qui

Qui ex Philosophiæ practicæ universalis parte utraque didicit, quanti momenti sit custodia conscientiæ, me tacente intelliget, quantus sit Juris naturæ fructus, quo id ad custodiam conscientiæ conducat.

§. 10.

Eadem necessaria ad animum ab omni culpa sensu liberum.

Qui culpæ nullius sibi conscius esse voluerit, Juris naturæ cognitione carere nequit. Etenim ullius culpæ si tibi conscius esse nolis, necesse est ut omnem facias facultatum tuarum usum, quem facere potes, in actionibus tuis omnibus legi naturali exacte conformandis (§. 680. *part. 2. Phil. pract. univ.*), adeoque necesse est ut certa legum naturalium cognitione sis instructus. Unde porro eodem modo colligitur, Juris naturæ cognitione carere minime posse eum, qui culpæ nullius sibi conscius esse voluerit, quo supra (§. 7.) evicimus, ad summum bonum & felicitatem consequendam juris naturæ cognitionem necessariam esse.

Qui novit, quanta pars felicitatis sit nullius sibi culpæ conscium esse (§. 685. *part. 2. Phil. pract. univ.*), necessitatem & præstantiam Juris naturæ hinc colliget. Non jam addimus plura, quæ suo demum loco patebunt, præsertim ubi de Jure Gentium egerimus. Dicta abunde sufficiant ad persuadendum utilitatem & necessitatem Juris naturæ, ut nemo arguturi possit, non opus esse ut tantum studium in addiscendo Jure naturæ collocetur, quantum requirit lectio systematis, quod adornare visum est.

PROLEGOMENORUM FINIS.

JURIS

JURIS NATURÆ

PARS PRIMA

DE OBLIGATIONE ET JURE HOMINUM UNIVERSALI.

CAPUT PRIMUM.

De obligatione & Jure Hominum universali in genere.

§. 11.

Obligationis universalis definitio.

OBligatio *universalis*, est, qua quilibet homo tenetur, quatenus homo est.

Ita quilibet homo conservare tenetur corpus suum, quia homo est, seu quatenus tanquam homo consideratur, ad corpus suum conservandum obligatus intelligitur. Hæc igitur obligatio universalis est. Nemo est mortalium, qui sit ab hac obligatione liber. Similiter quilibet homo Deum amare debet, quia homo est, & hæc obligatio in ipsum cadit, quatenus homo est. Obligatio igitur ad amorem Dei universalis est. Nemo hominum ab hac obligatione exemptus est. Quilibet homo opem ferre tenetur alteri, qui eadem indiget, pro virili sua, quia homo est, & hæc obligatio ipsi convenit, quatenus homo est. Quamobrem obligatio ad ferendum opem alteri pro virili, qui eadem indiget, universalis est. Sumimus hic illustrandæ definitionis gratia, quæ inferius suo loco demonstrabuntur, ne quid in ea superfit obscuri.

§. 12.

Obligationis singularis definitio.

Obligatio singularis est, qua quis ex alia ratione tenetur, quam quia homo est.

Ita quilibet pater tenetur educare liberos suos, non quia homo est, sed quia pater est, seu quia prolem generavit. Nec tenetur ad quamlibet prolem educandam, sed eam, quam genera vit, hoc est, ad hanc prolem, non aliam. Obligatio itaque educandi prolem singularis est. Patet autem ratio denominationis inde desumpta, quia respicit ens quoddam singulare in singulari spectatum. Quamobrem etsi obligatio conservandi corporis sui respiciat ens quoddam singulare, corpus nimirum suum; hoc ipsum tamen hic non consideratur ut singulare, sed sub universali ratione, quatenus scilicet corpus humanum est, ut adeo eadem obligatio sese etiam extendat ad aliorum hominum corpora, quantum permittit facultatum nostrarum usus.

Et

Et quamvis Deus ens singulare sit, in obligatione tamen ad eum amandum non spectatur ut ens singulare, sed ut ens hisce attributis vestitum, ita ut, si fieri posset plures dari Deos, ad eos omnes amandos obligaremur. Similiter obligatio ad ferendum opem alteri, qui eadem indiget, non supponit alterum esse Petrum vel Paulum, sed generaliter hominem, qui ope nostra indiget. Pariter quilibet dominus obligatur ad recte utendum rebus suis, non quia homo est, sed quia dominus est, & rectus usus, ad quem faciendum obligatur, respicit hasce præcise res in singulari, quæ ipsi propriæ sunt, quatenus tanquam ipsi propriæ, adeoque tanquam res singulares spectantur, non vero generaliter, quatenus sunt res, quæ ipsi usum quendam præbere possunt. Enimvero non opus est, ut ad rationem denominationis animum attendas, ne præter necessitatem in applicanda definitione difficultatibus te implices inquisiturus, num ens istud, quod respicit obligatio, consideretur ut singulare, non vero sub ratione quadam universali. Sufficit enim nosse, quod ratio, cur obligeris, non sit hæc, quia homo es, sed alia propior ab ea diversa, veluti quod pater es hujus prolis, vel dominus harum rerum. Præsupponit nimirum obligatio actum quendam singularem, sine quo non daretur, veluti actum generationis, vel actum, quo dominium acquisivisti. In applicandis definitionibus non habenda est ratio denominationis, sed notarum definitionem ingredientium (§. 349 *Leg.*), adeoque parum refert, sive illa apta fuerit, sive minus. Obligatio venditoris ad tradendam mercem emtori singularis est, quia eadem tenetur venditor, non quia homo est, sed quia venditor, seu quia rem suam alteri vendidit. Differentia itaque obligationis universalis satis manifesta est, ut non sine ratione eandem in universalem & singularem distinguamus. Unum tamen adhuc moneri consultum est. Videbimus deinceps eandem obligationem gradu differre in diversis subjectis: quod ipsam tamen non efficit obligationem singularem, si per se universalis fuerit, utut hinc descendat obligatio ad quosdam actus, ad quos alii non obligantur. Sed de hisce plura dicemus suo loco.

§. 13.

Jus universale est, quod homini cuilibet competit, quatenus homo est. *Juris universali definitio.*

Lex naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 *part.* 1. *Phil. pract. univers.*). Hoc igitur jus cum competat homini cuilibet, quatenus homo est (§. 161. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), jus quoddam universale est, quatenus ad obligationem universalem refertur. Ex. gr. Universalis obligatio est ad conservandum corpus suum (*not.* §. 11.). Quamobrem cum sine cibo ac potu corpus conservari nequeat; homo habet jus ad eas res, quæ cibo ac potui inserviunt. Habet jus ad eos actus, quibus res istæ acquiruntur. Hæc adeo jura universalia sunt.

§. 14.

Jus singulare est, quod homini cuidam competit ex ratione alia, quam quia homo est. *Juris singularis definitio.*

Ita imperium in liberos suos parentibus non competit, quia homines sunt, sed quia prolem a se procreatam educare tenentur, quemadmodum suo loco ostendetur, consequenter quatenus parentes sunt. Hoc igitur jus, quod respondet obligationi singulari (*not.* §. 12.) singulare est. Similiter si quis rem nullius occupat ad faciendum ejus usum quem obligatio naturalis exigit; jus quod in eam acquirit, singulare est. Illustrationi juris singularis inserviunt, mutatis mutandis, quæ modo de obligatione singulari annotavimus.

§. 15.

Si fuerit series rationum A, B, C &c. S ipsius T, ita ut A sit ratio ipsius B, B vero ipsius C & ita porro, tandemque S ipsius T; dicetur S *Ratio* ipsius T *proxima*, ceteræ omnes dicentur *remotæ*, & C dicetur *propior* quam B, B vero *propior* quam A; ex adverso autem A *remotior* quam B, B vero *remotior* quam C & ita porro, donec tandem ad proximam pervenias, qua alia propior non datur. *Ratio proxima, propior, remota quid sit.*

Eodem modo hic sese res habet, quo in serie causarum efficientium, in qua causa effectus est effectus alterius causæ, & hæc denuo effectus causæ alterius. Quamobrem causarum distinctionem

nem applicavimus ad rationem (§. 889. *Ontol.*). Dari ilíiusmodi rationum seriem, qualem in definitione supponimus, ex systemate legum naturalium constabit, quod jam adnotare constituimus. E. gr. ratio dominii rerum est jus primævæ communionis & obligatio ad præferendum id, quod est altero melius. Ratio juris primævæ communionis est jus ad res, sine quibus obligationi naturali sui conservandi satisfacere non licet. Ratio hujus juris obligatio ad corpus suum conservandum. Ratio obligationis ad corpus suum conservandum ipsa essentia & natura corporis, quemadmodum ratio obligationis ad præferendum, quod altero melius, ipsa natura voluntatis. Est igitur jus primævæ communionis & obligatio ad præferendum id, quod altero melius; ratio proxima dominii, ratio juris primævæ communionis, nimirum juris ad res, sine quibus obligationi sui conservandi satisfieri nequit, dominii ratio remotior, obligatio ad conservationem corporis sui adhuc remotior, illa adeo hac propior & ita porro. Quomodo igitur jura & obligationes a se invicem dependeant, tum demum distincte intelligitur, uti methodo demonstrativa jura & obligationes eo ordine digesseris, quo unum eorum ponendum esse intelligitur posito altero. Quamobrem si cui definitio aliquid obscuritatis alere videtur, ut eam non satis intelligat; hoc penitus evanescet, ubi jurium & obligationum nexum omnem exposuerimus.

§. 16.

Ratio prima & ultima quænam dicatur.

Ratio, in qua terminatur analysis rationis proximæ in suas remotiores, seu a qua incipit illa rationum series, in qua tandem ad proximam descenditur vocatur *prima*, si ab ea descendendo progrederis ad proximam; *ultima* vero si a proxima regrederis, donec tandem subsistendum.

Ita dominii ratio prima vel etiam ultima est ipsa essentia & natura humana, prouti ex hac continuo demonstrationis filo tandem deduxeris dominium, vel dominii rationem proximam tandem resolveris in ipsam essentiam atque naturam humanam.

§. 17.

Obligationis connatæ definitio.

Obligatio connata dicitur, cujus ratio proxima in ipsa hominis essentia atque natura continetur, aut quæ ex tali obligatione per se, hoc est, nulla superaccedente ratione alia descendit.

Ita obligatio ad conservationem corporis sui connata est; ratio enim ejus proxima, quemadmodum inferius ostendetur, in ipsa hominis essentia atque natura continetur. Similiter connata est obligatio eam capiendi cibi quantitatem, quæ sanitati non officit, cum ex altera per se descendat, quemadmodum denuo suo patebit loco.

§. 18.

Obligationis contractæ definitio.

Obligatio contracta vocatur, quæ ex obligatione rationem proximam in ipsa hominis essentia atque natura habente per se non descendit, sed facto demum quodam interveniente.

E. gr. Obligatio venditoris ad tradendam mercem emtori contracta est, quia ex obligatione quadam rationem proximam in ipsa essentia atque natura hominis habente per se non descendit, sed interveniente demum introductione dominii atque contractu emtionis venditionis descendit. Similiter obligatio parentum ad educandam prolem suam contracta est, quia ex obligatione rationem proximam in ipsa hominis essentia atque natura habente per se non descendit nisi interveniente actu generationis. Differentia inter obligationem connatam & contractam plena luce fulgebit, quam primum obligationes omnes fuerint demonstratæ, ut appareat, cur in hominem cadant, & quomodo aliæ ex aliis descendant.

§. 19.

Obligatio absoluta quænam sit.

Obligatio absoluta est, quæ in hominem per se cadit citra ullum factum humanum suppositum. Ast *hypothetica* vocatur, quæ nonnisi sub certa facti humani conditione eidem competit.

E. gr.

E. gr. Obligatio ad ferendam alteri opem pro viribili, qui ope nostra indiget, absoluta est: ea enim in hominem per se cadit, nulla conditione alia præsuppositā. Enimvero obligatio dandi eleemosynam pauperi, vel furtum non committendi hypothetica est, quia in hominem non cadit, nisi introductis dominiis. Similiter obligatio ad educationem prolis non per se cadit in hominem, sed suppositā hac conditione, quod prolem generavit; adeoque hypothetica est. Nimirum si dominia non fuissent introducta, nec eleemosynis, nec furto locus esset. Et nisi prolem generasses, nec obligatio prolem educandi in te caderet. Enimvero obligatio ferendi opem eadem indigenti simpliciter de omni homine prædicatur, non attenta ratione alia, quam quod homo sit.

§. 20.

Qualis sit obligatio absoluta.

Omnis obligatio absoluta connata est. Obligatio enim absoluta per se in hominem cadit citra ullam conditionem (§. 19.). Quoniam itaque ratio, qualem habere debet (§. 70 *Ontol.*), cur eidem conveniat, in ipso continetur; necesse est ut aut rationem proximam habeat in ipsa essentia atque natura hominis, aut ut ex tali obligatione per se descendat, nulla accedente ratione alia, quatenus scilicet cum illa simul ponitur. Enimvero connata est obligatio, cujus ratio proxima in ipsa hominis essentia atque natura continetur, aut quæ ex tali obligatione per se nulla superaccedente ratione alia descendit (§. 17.). Omnis itaque obligatio absoluta connata est.

Nimirum dantur obligationes, quæ in hominem cadere intelliguntur per essentiam atque naturam ejusdem, & hæ rationem proximam in eadem habent (§. 15.). In hisce obligationibus continetur ratio, cur aliis quoque teneatur homo, & hæ denuo rationem continent, cur aliis adhuc sit obnoxius. Aliæ illæ obligationes dicuntur ex primis descendere habentque rationem proximam vel in primis illis obligationibus vel in aliis inde ortis, remotam vero in essentia atque natura hominis. Unde posita essentia atque natura hominis cum primis simul ponuntur omnes inde descendentes, quotquot earum fuerint, atque adeo connatæ sunt & cum prima per se in hominem in se spectatum citra ullam conditionem suppositam cadunt, ac ideo absolutæ sunt. Hæc ita sese habere abunde constabit, ubi omnes hominis obligationes ac jura demonstraverimus.

§. 21.

Identitas obligationis hypotheticæ & contractæ.

Obligatio hypothetica cum contracta eadem est. Etenim hypothetica obligatio nonnisi sub certa facti conditione homini convenit (§. 19.), consequenter cum ipsa essentia & natura hominis non ponitur, adeoque ex obligatione in eadem rationem proximam habente descendere nequit per se (§. 118. *Ontol.*), sed facto demum quodam interveniente descendere debet. Est igitur eadem cum contracta (§. 18.).

Eadem obligatio diverso respectu nunc hypothetica, nunc contracta vocatur. Contracta enim dicitur in oppositione ad connatam; hypothetica vero, quatenus opponitur absolutæ.

§. 22.

Quidnam ex altero oriri dicatur.

Unum ex altero oriri dicitur, quod rationem sui cur sit & cur tale sit in altero habet.

Ita ex obligatione corpus suum conservandi oritur jus capiendi cibum salubrem ea quantitate, quæ sanitati non officit. Cum enim per hanc obligationem intelligatur, cur cibum capere liceat, & cur liceat hunc capere cibum & hac quantitate; jus hoc rationem sui & cur sit, & cur tale sit in illa habet. Similiter arbor oritur ex semine quia per ea, quæ semini insunt, intelligitur, cur arbor progerminaverit, & cur talis potius sit speciei, quam alterius, immo cur præterea hasce potius qualitates habeat, quam alias, quibus ab aliis suæ speciei differt, prout semen vel tanquam certæ speciei, vel tanquam hoc individuum consideratur. Significatum phrasi tribuimus maxime generalem, non modo ut amplior sit ejus usus, verum etiam ne scrupulosioribus ansam cavillandi præbeamus.

§. 23.

Juris ortus. *Jus oritur ex obligatione passiva.* Est enim facultas agendi, quod moraliter possibile est, & non agendi, quod moraliter impossibile (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum moraliter possibile non sit, nisi quod salva actionis rectitudine fieri potest (§. 952. *part.* 1. *Theol. nat.*); per hoc jus esse intelligitur, quod necesse sit, ut recte agamus, & per hoc jus tale esse agnoscitur, quod necesse sit, ut hoc agamus, consequenter cur jus sit, & cur tale sit, in necessitate agendi & non agendi morali rationem habet. Enimvero necessitas agendi & non agendi moralis obligatio est passiva (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract univ.*). Jus igitur cur sit & cur tale sit rationem sui habet in obligatione passiva. Quamobrem cum ex altero oriatur, quod rationem sui cur sit & cur tale sit in altero habet (§ 22.); jus ex obligatione passiva oritur.

Non dubito fore haud paucos, quibus demonstratio propositionis præsentis videbitur obscura. Enimvero hi non perpendunt notionem Juris in genere esse admodum generalem & in notiones abstractas resolvi & eodem modo etiam se habere notionem obligationis. Quoniam igitur ex hisce notionibus demonstranda est propositio, sibi imputare debet, qui eam intelligere voluerit, antequam notiones juris & obligationis in genere aliasque notiones abstractas, in quas illæ resolvuntur, sibi familiares reddidit, aut acumen, quod notiones abstractæ præsupponunt, acquisivit. Ne tamen quicquam prætermisisse videamur, quod lucem affundere possit; demonstrationem ad casum particularem applicare libet. Homo obligatur ad corpus suum conservandum. Ex hac obligatione oritur jus non modo capiendi cibum salubrem ea quantitate, quæ sanitati sufficit, verum etiam ad eas res, quæ in esculentorum numero sunt. Quia obligaris ad corpus tuum conservandum, necesse est ut hoc facias moraliter, etsi physice quoque possibile sit, ut non facias (§ 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum sine cibo corpus conservari non possit, moraliter impossibile non est, ut cibum capias, consequenter eas res accipias, quæ huic usui serviunt. Quoniam itaque facultas agendi, quod moraliter impossibile non est, jus sit (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); jus capiendi cibum & dominium earum rerum, quæ huic usui serviunt, ex obligatione conservandi corporis oritur. Suo loco idem distinctius demonstrabitur. Sufficit hoc exemplo docuisse, quod hoc jus ex obligatione quadam præsupposita oriatur, quemadmodum hic in genere evincitur. Neque vero est quod objicias, dari etiam jura, quæ ex obligatione ortum minime trahunt, veluti dominium rei donatæ, quod ex donatione oritur. Qui enim hoc objicit, modum acquirendi dominium seu jus aliquod cum ejus ortu confundit, de quo hic nobis sermo est. Donatio species quædam translationis dominii est. Per translationem vero juris sui in alterum hoc ipsum non oritur, sed supponitur, cum transferri non possit in alterum, quod nondum est.

§. 24.

Cur obligatio prior jure. Quoniam jus oritur ex obligatione (§ 23.), id vero, ex quo alterum oritur, eodem prius est (§. 22.); *obligatio prior est jure*, hoc est, *ante ponenda est aliqua obligatio, quam jus aliquod concipi possit.*

Hinc in Philosophia practica universali primum ostendimus, ad quid nos obliget lex naturæ (§. 153. *part.* 1.) deinde demum hinc demonstravimus, ad quosnam actus & quasnam res nobis jus det lex eadem (§. 158. 159. *p.* 1.)

§. 25.

Juris cum obligatione nexus. *Si nulla esset obligatio, nec jus ullum foret.* Etenim jus oritur ex obligatione (§. 23.). Habet igitur rationem sui, cur sit & cur tale sit, in eadem (§. 22.), adeoque non ponitur, nisi posita obligatione (§. 118. *Ontol.*). Nullum igitur jus foret, si nulla esset obligatio.

Hinc qui contendunt nullam dari obligationem, qua homo tenetur, sed licitum esse affirmant omne id, quod quis facere potest, nullum quoque juri locum concedunt, sed jus omne tantum nomen inane esse pronunciant, & jura modo ab hominibus utilitatis suæ causa conficta esse somniant.

§. 26.

§. 26.

Jus connatum dicitur, quod ex obligatione connata oritur. *Juris connati definitio.*

Ita obligatio conservandi corporis sui connata obligatio est (*not.* §. 17.). Ex ea oritur jus tum ad eas actiones, sine quibus vita conservari nequit, tum ad eas res, quæ ad vitæ conservationem necessariæ sunt (*not.* §. 23.). Utrumque jus connatum est.

§. 27.

Jus connatum cum obligatione connata simul ponitur. Jus enim connatum ex obligatione connata oritur (§. 26.). Quoniam itaque ex altero oritur quod rationem sui cur sit & cur tale sit in altero habet (§. 22.), posita vero ratione sufficiente ponatur etiam id, quod propter eam potius est, quam non est, (§. 118. *Ontol.*; posita obligatione connata ponitur etiam jus connatum, consequenter jus connatum cum obligatione connata simul ponitur. *Nexus juris connati cum obligatione connata.*

Alia est ratio entium moralium, quam physicorum. In natura enim rerum omnia fiunt successive, adeoque unum quoque ex altero successive oritur, veluti arbor ex semine, habitus ex dispositione. Ast cum jus ex obligatione oriri concipitur, quoniam nulla causæ efficientis actione opus, quemadmodum in ortu entium physicorum, propter mutuam dependentiam a se invicem ponuntur simul, ut, quamprimum obligatio quædam connata concipitur, concipiendum quoque sit aliquod jus, sine quo eidem satisfieri nequit.

§. 28.

Posita essentia & natura hominis, ponitur etiam omne jus connatum. Jus enim connatum simul ponitur cum obligatione connata (§. 27.). Quoniam itaque obligatio connata vel rationem proximam in essentia & natura humana habet, vel ex tali obligatione per se, nullo interveniente facto humano descendit (§. 17.), adeoque cum ipsa essentia & natura humana ponitur (§. 118. *Ontol.*); posita essentia & natura hominis ponitur etiam omne jus connatum. *Nexus juris connati cum essentia & natura hominis.*

Si quis perpendit, quomodo obligatio una ex altera per se descendat, nimirum quatenus in hac altera rationem sufficientem cur detur agnoscit; ei nihil in demonstratione propositionis præsentis dubii superesse poterit.

§. 29.

Quoniam jus connatum ponitur, posita essentia atque natura hominis (§. 28.); jus connatum cuilibet homini competit, quatenus homo est, consequenter cum jus universale sit, quod homini cuilibet competit, quatenus homo est (§. 13.); *jus connatum omne jus universale est.* *Universalitas juris connati.*

Per essentiam atque naturam suam etiam a se invicem distinguuntur, quæ adeo eadem in omnibus individuis ad eandem speciem vel idem genus relatis. Unde quod uni convenit, quia hanc essentiam atque naturam habet, id etiam convenit alteri. Quodsi dubites, num essentia eadem eandem quoque requirat naturam; sequentem addere lubet demonstrationem.

§. 30.

Entia eandem essentiam habentia eandem quoque naturam habent. Si enim duo vel plura entia eandem essentiam habent, quæ per eandem in uno possibilia concipiuntur (§. 168. *Ontol.*), eadem etiam per eandem possibilia intelliguntur in altero (§. 181. 118. *Ontol.*). Quamobrem etiam actiones, quæ per essentiam *Cur quæ sunt ejusdem essentiæ eandem naturam habeant.*

in uno possibiles concipiuntur, in altero quoque possibiles sunt, quod eandem essentiam habet. Enimvero principium actionum entis internum natura est (§. 145. *Cosmol.*). Quoniam itaque principium in se continet rationem ejus, cujus est principium (§. 866. *Ontol.*), consequenter natura in se continet rationem, cur actiones istæ actu contingant, quæ per essentiam nonnisi possibiles sunt; si essentia fuerit eadem, natura quoque eadem.

Quod principium mutationum, adeoque naturam habet, (§. 145 *Cosmol.*), substantia est (§. 872. *Ontol.*). Unde patet entia, de quibus loquitur propositio præsens, nonnisi substantias esse. In animabus natura eadem vis est (§. 67. *Psych. rat.*); in corporibus vis motrix (§. 137. 145. *Cosmol.*), & dum vim motricem percipit anima, vires, quæ insunt elementis, ex quibus corpora aggregantur (§. 176. 182. *Cosmol.*) confuse sibi repræsentat (§. 110. *Psychol. rat.*), adeoque dubitari nequit, quin ejusdem quoque generis vis insit singulis elementis. Substantiis igitur omnibus ejusdem generis eadem est natura.

§. 31.

Identitas juris connati omnium hominum.

Jus connatum omnium hominum idem est. Etenim jus connatum omne universale est (§. 29.), consequenter homini cuilibet competit, quatenus homo est (§. 13.). Jus igitur connatum omnium hominum idem est.

Quod igitur jus connatum tibi est, idem etiam est mihi, & quantum hujus juris tibi est, tantundem etiam mihi est. Nemini prærogativa competit præ altero.

§. 32.

Natura quidnam habere dicamur.

Natura habere dicimur, quod nobis per essentiam & naturam nostram competit. Et similiter *natura inesse* dicitur, quod per essentiam & naturam nostram nobis inest.

Ita homo natura habere dicitur appetitum felicitatis, quia hic appetitus eidem competit per essentiam atque naturam animæ.

§. 33.

Unde jus connatum homo habeat.

Jus connatum homo natura habet. Etenim jus connatum omne ponitur posita essentia & natura hominis (§. 28.), adeoque per essentiam & naturam suam ipsi competit. Quoniam itaque natura habet, quod per essentiam atque naturam ipsius eidem competit (§. 32.); ideo jus connatum natura habet.

Nimirum quando quæritur, quomodo illa jura, quæ in connatorum numero sunt, fuerimus consecuti, tum respondendum est, non opus fuisse, ut ea demum consequeremur, cum natura eadem habeamus. Ita jus sese defendendi natura habemus, neque adeo opus est, ut quæratur, quisnam nobis hoc jus indulserit. Ceterum deinceps ostendemus, quod, quæ natura habemus, ea ad Deum naturæ autorem tanquam datorem referenda sint. Etsi autem quis non agnoscat dari Deum, qui sit naturæ autor & dator omnis boni; hæc ipsa tamen jura connata in dubium vocare nequit, quia eadem natura habemus.

§. 34.

Obligatio connata undenam homini sit.

Obligatio connata homini natura inest. Obligatio enim connata rationem proximam in essentia & natura hominis habet, aut ex hac obligatione per se nullo interveniente facto humano descendit, hoc est, rationem proximam habet in obligatione, quæ proximam agnoscit in essentia & natura hominis, aut in aliqua ab hac remotiori (§. 17.), consequenter cum ipsa essentia & natura ho-

hominis ponitur (§. 118. *Ontol.*). Quoniam itaque homini per essentiam atque naturam eidem competit, natura eidem inest (§. 32.); obligatio connata homini natura inest.

Ex obligatione connata oritur jus connatum (§. 26.) & cum ea simul ponitur (§. 27.). Quoniam itaque obligatio connati homini natura inest (§. *præc.*), ut quærendum non sit, quis eandem homini indiderit; ideo mirum non est, quod jus etiam connatum natura habeat (§. 33.). Nimirum quia homo hanc habet essentiam atque naturam, ad hasce actiones committendas, istas omittendas obligatur, & propter hanc obligationem hæc habet jura. Atque adeo hoc jus & hæc obligatio cum ipso homine oritur: & in idea ejus jam involvitur, nec demum homini nato aliunde advenit. Hæc probe notanda sunt, ut intelligatur, quomodo jura & obligationes homini connascantur. Cohærent hæc cum essentiis necessariis & veritatibus necessariis. Qui vero essentias arbitrarias fingunt, & substantias instar receptaculorum vacuorum sibi imaginantur, quibus Deus pro arbitrio indiderit, quæ inesse voluit; jura quoque & obligationes homini connasci arbitrantur, quatenus Deus vult eundem hisce obligationibus teneri, & eidem competere hæc jura, ita ut nec istis teneretur, nec hæc eidem competerent, si ipsi aliter visum fuisset, cum potius dicendum sit, Deum creasse hominem hanc essentiam atque naturam habentem, quia voluit hominem omnem hisce obligationibus teneri & hæc esse ipsius jura, cum videret, quales obligationes & qualia jura in idea ipsius involverentur.

§. 35.

Jus acquisitum dicitur, quod ex sola quadam obligatione connata non oritur, sed interveniente demum facto quodam humano resultat. *Jus acquisitum quodnam sit.*

Ita jus parentum in liberos oritur ex obligatione eos educandi, quæ connata non est, sed contracta & actum generationis supponit (*not.* §. 18.). Est igitur jus acquisitum. Dominium in re emta, quod quis ex contractu emtionis venditionis habet, supponit & dominiorum introductionem & translationem dominii a venditore factam. Est igitur jus acquisitum.

§. 36.

Jus acquisitum non ponitur posita sola essentia & natura hominis. Jus enim acquisitum non resultat nisi facto quodam tuo interveniente (§. 35.). Cum adeo non intelligatur tibi convenire, nisi hoc factum interveniat; sine eo non datur ratio sufficiens, cur tibi conveniat §. 56. *Ontol.*, consequenter poni nequit, nisi etiam ponatur hoc factum (§. 118. *Ontol.*). Nondum igitur ponitur posita sola essentia & natura hominis. *Juris acquisiti nexus cum natura humana non necessarius.*

Ita nondum tibi competit imperium in liberos, quia homo es, seu hanc essentiam atque naturam habes; sed requiritur præterea, ut etiam liberos generaveris. Unde jus hoc acquisitum (*not.* §. 35.) non ponitur posita essentia & natura hominis.

§. 37.

Jus acquisitum homo natura non habet. Cum enim non ponatur posita sola essentia & natura hominis (§. 36.), per eandem quoque ipsi non competit. Quamobrem quia natura non habemus, quod nobis per essentiam & naturam nostram non competit (§. 32.); jus etiam acquisitum natura non habemus. *Cur idem non habeamus naturæ.*

§. 38.

Jus acquisitum jus singulare est. Etenim jus acquisitum non natura habes (§. 37.), adeoque tibi non competit per essentiam atque naturam tuam (§. 32.), *Quale sit jus.*

con-

consequenter non competit quia homo es, sed ex ratione alia (§. 70. *Ontol.*); Quoniam itaque jus singulare est, quod tibi non competit, quia homo es, sed ex ratione quadam alia (§. 14.); jus acquisitum jus quoddam singulare est.

Ita imperium in liberos tuos jus acquisitum est (*not* §. 35.) quia tibi competit, non quia homo, sed quia pater es, hoc est, quia eosdem generasti. Jus etiam singulare est, nec ulli hominum competit, quam tibi, quemadmodum jam supra annotavimus (*not.* §. 14.). Jus igitur hoc acquisitum singulare est.

§. 39.

Obligatio contracta cur non insit naturæ.

Obligatio contracta natura non inest homini. Obligatio enim contracta non descendit ex obligatione, quæ rationem proximam in essentia atque natura hominis habet, per se, sed facto demum quodam interveniente (§. 18.), adeoque nisi hoc interveniente intelligi non potest, cur eidem conveniat. Quoniam itaque non datur ratio sufficiens hujus obligationis nisi posito hoc facto (§. 56. *Ontol.*), consequenter posita essentia & natura humana nondum ponitur (§. 118. *Ontol.*); nec per essentiam & naturam suam homini convenit. Enimvero natura homini non inest, quod per essentiam & naturam suam eidem non inest (§. 32.). Obligatio igitur contracta natura homini non inest.

Obligatio educandi liberos tuos ex contractarum numero est (*not.* §. 18.). Sed ea nec natura tibi inest, sed ex eo demum advenit, quod liberos generasti. Nisi enim liberos generasses, nec eos educare obligatus esses. Absit tamen, ut tibi persuadeas, quia jura acquisita non natura habes (§ 37), nec obligatio contracta natura tibi inest (§. *præc.*); de hisce juribus & obligationibus non agendum esse in Jure naturæ, in quo jus naturale hominum & obligationum eidem respondentium explicatur (§. 1.). Patebit enim suo loco, quod jura acquisita jura sint, & quod obligationes contractæ sint obligationes, a juribus & obligationibus connatis esse, nec horum jurium harumque obligationum ante haberi posse rationem sufficientem, quam rationes proximas tandem in essentiam atque naturam humanam resolveris, adeoque ad primum fontem omnis juris reduxeris. Unde non est, quod dubites, jura acquisita esse naturalia.

§. 40.

Obligationis primitivæ definitio.

Obligatio primitivæ dicitur, quæ rationem proximam in essentia atque naturæ hominis habet.

Ita obligatio primitiva est obligatio conservandi corporis sui, quia ejus ratio in ipsa essentia atque natura non modo corporis, verum etiam animæ continetur, quatenus corpus & anima simul constituunt unam substantiam completam, hominem, adeoque corpus animæ etiam causa conservandum. Dicitur autem obligatio primitiva, quatenus ex nulla obligatione se priori descendit.

§. 41.

Unde ea demonstretur.

Quoniam obligatio primitiva rationem proximam in essentia atque naturæ hominis habet (§. 40.), adeoque per hanc solam intelligitur, cur homini conveniat (§. 15. *part.* 1. *Jur. nat.* & § 56. *Ontol.*); *obligationes primitivæ ex ipsa hominis essentia atque natura immediate demonstrantur*,

Nimirum quemadmodum in Geometria ex definitionibus figurarum, quæ essentiam earundem explicant, primæ demonstrantur propositiones, ita quoque in Jure naturæ ex essentia atque natura hominis primæ demonstrandæ sunt obligationes. Ea igitur, quæ essentiæ atque naturæ humanæ insunt, definitionum loco sunt. Quemadmodum vero præter definitiones in Geometria supponenda sunt alia quædam principia, ut ex istis ratiocinando aliquid colligi possit; ita facile patet, ut ex natura & essentia humana immediate demonstrentur obligationes

nes primitivæ, non obstare ut præterea ad alia principia recurratur. Talia monenda sunt in gratiam eorum, qui methodi nondum sunt gnari, ne nodum in scirpo quærentes difficultates inanes facessant, aut dicta non satis intelligant.

§. 42.

Obligatio derivativa est, quæ rationem proximam in alia quadam obligatione, vel aliis obligationibus & juribus simul habet. *Obligationis derivativæ definitio.*

Ita obligatio capiendi cibum nonnisi salubrem, consequenter abstinendi ab eo, qui sanitati nocet, derivativa est, quia rationem proximam non habet in ipsa essentia atque natura hominis, sed in obligatione quadam anteriore, nimirum obligatione conservandi corporis sui, quam esse primitivam modo diximus (*not.* §. 40.). Supponit adeo obligatio derivativa obligationem quandam aliam, sive ea primitiva sit, sive derivativa. Et quia rationem proximam non semper in obligatione quadam anteriore sola habet, sed etiam in juribus; ideo subinde quoque supponit facta hisce respondentia, seu quæ jure nostro fiunt, quemadmodum suo loco constabit.

§. 43.

Quoniam obligatio derivativa rationem proximam in aliqua obligatione anteriore, eademque non semper sola, verum etiam juribus quibusdam habet (§. 42.), adeoque obligatio quædam alia, subinde etiam jura quædam ante ponenda sint, quam ea poni possit (§. 118. *Ontol.*); *obligationes derivativæ ex essentia, atque natura hominis immediate demonstrari non possunt, sed demonstrantur ex obligationibus anterioribus sive primitivis, sive inde derivatis propioribus, atque juribus, a quibus simul pendent.* *Unde ea demonstretur.*

Qui methodi demonstrativæ ignari sunt, facile sibi persuadent, quando affirmatur, leges naturales ex ipsa hominis essentia atque natura demonstrandas esse, omnium obligationum naturalium rationem immediate ex essentia & natura hominis reddi posse: id quod multo magis sibi persuadent, ubi asseritur, in essentia atque natura hominis rationem sufficientem obligationum naturalium, seu legis naturalis contineri, si non distincte didicerint, quid sibi velit ratio sufficiens. Ne igitur difficultatibus inanibus implicentur, ubi ad demonstrationes suo loco secuturas animum advertunt, nec præconcipiantur opiniones a veritate alienæ; de modo demonstrandi obligationes naturales quædam addere visum fuit. Obiter hic notamus, divisiones obligationis atque juris, quas hic in medium afferimus, capiendas esse de obligatione & jure naturali, etsi brevitatis gratia vocabulum naturalis omittatur, cum per se pateat hic non agi nisi de obligatione & jure naturali. Nec prorsus inconsultum est hoc moneri, ne sint qui existiment, demonstrandum esse, quod obligationes, de quibus hic agitur, sint naturales. Inde est, quod obligationem universalem definientes (§. 11.), non simpliciter diximus esse eam, qua quilibet homo tenetur, sed addiderimus restrictionem, quatenus homo est, quia non definivimus obligationem universalem in genere, sed naturalem, cum qua nobis hic sola negotium est.

§. 44.

Jus primitivum est, quod ex obligatione aliqua primitiva oritur. *Juris primitivi definitio.*

Obligatio primitiva est obligatio conservandi corporis sui. Ex eo oritur jus ad eos actus, sine quibus vita conservari nequit, & ad eas res, quæ ad vitæ conservationem necessariæ sunt. Utrumque igitur jus primitivum, quia ex nullo alio jure se priore descendit.

§. 45.

Quoniam jus primitivum ex obligatione aliqua primitiva oritur (§. 44.), adeoque per hanc intelligitur, cur homini competat (§. 56. *Ontol.*); *jura primitiva ex obligationibus primitivis demonstrantur.* *Unde demonstretur.*

Ata

Atque adeo patet, ante demonſtrandas eſſe obligationes primitivas, quam jura primitiva demonſtrari poſſint. Hæc ideo monemus, ut conſtet, quo ordine in demonſtrando Jure Naturæ ſit procedendum.

§. 46.

Juris derivativi definitio. *Jus derivativum* eſt, quod ex obligationibus & juribus aliis ſe prioribus oritur.

Jus derivativum eſt dominium: oritur enim ex jure primitivo ad res, quæ ad vitæ conſervationem neceſſariæ ſunt, & obligatione ad præferendum id, quod altero melius, quemadmodum ſuo loco patebit. In dominio continetur jus proprietatis, vi cujus homo de ipſa ſubſtantia ſuæ rei ad arbitrium diſponere poteſt. Ex eo porro oritur jus alienandi, item jus ſervitutem conſtituendi. Oſtendimus in ſuperioribus (§. 23.), jus omne oriri ex obligatione: cui contradicere videtur definitio præſens. Enimvero tenendum eſt omnia jura immediate ex aliqua obligatione reſultare; ſed ſubinde ex juribus aliis ſe prioribus ex obligatione quadam deſcendentibus, ſubinde ex juribus aliis & obligationibus ſimul. Abunde hoc conſtabit, ubi ſyſtema integrum Juris Naturæ & Gentium dederimus.

§. 47.

Unde demonſtretur. Quoniam itaque jus derivativum ex obligationibus aliis & juribus ſe prioribus oritur (§. 46.), adeoque ante ponendæ ſunt obligationes & jura alia, quam ipſum poni poſſit (§. 118. *Ontol.*); *jura derivativa ex obligationibus & juribus aliis ſive primitivis, ſive derivativis demonſtrantur.*

Hic tandem patet in Jure Naturæ ſeu legum naturalium ſyſtemate oſtendi omnium obligationum ac jurium a ſe invicem dependentiam. Quamobrem hactenus dicta rectius intelligentur, ubi ipſas demonſtrationes obligationum & jurium dederimus, per quas perſpicuum fit; quomodo obligationes & jura a ſe invicem dependeant, ut ipſis oculis pateant, quæ nunc non niſi vi intellectus concipiuntur.

§. 48.

Juris abſoluti & hypothetici differentia. *Jus abſolutum* dicitur, quod homini per ſe, nullo ſuppoſito facto humano, competit: *Hypotheticum* vero, quod nonniſi competit ſub conditione facti cujuſdam humani.

Jus ad eas res, quæ ad vitæ conſervationem neceſſariæ ſunt, abſolutum eſt, competit enim homini per ſe, non ſuppoſito facto humano. Aſt hypotheticum eſt dominium, quod præſupponit occupationem rerum ex præſumto conſenſu ceterorum hominum factam, quemadmodum ſuo loco patebit. Hypotheticum etiam imperium civile, quod ſupponit plures homines coiviſſe in populum, & in hoc conſenſiſſe, quod conjunctis viribus ſalutem ſuam promovere velint. Recepta eſt hæc diſtinctio perinde ac obligationis in abſolutam & hypotheticam (§. 19.). Quamobrem eam ſilentio præterire nolumus (§. 147. *Diſc. prælim.*).

§. 49.

Jus ex obligatione connata ortum quale ſit. *Jus, quod ex obligatione connata oritur, abſolutum eſt.* Pone enim ſi fieri poteſt, id abſolutum non eſſe. Quoniam abſolutum non eſt, nec homini per ſe competere poteſt citra ullum factum humanum ſuppoſitum (§. 48.), conſequenter factum tale ſupponit. Quamobrem nec rationem habere poteſt in aliqua obligatione, quæ nonniſi rationem proximam habet in ipſa eſſentia atque natura hominis, aut in obligatione alia per ſe, nulla ſuperaccedente ratione alia inde deſcendente, adeoque in nulla obligatione connata (§. 17.). Quoniam itaque ex obligatione connata non oritur, quod rationem ſui, cur ſit & cur

tale

tale sit, in eadem minime habet (§. 22.); nec jus istud ex obligatione connata oritur. Quod cum hypothesin evertat, jus, quod ex obligatione connata oritur, absolutum est.

Ostenditur idem directe hoc modo. Cum quod ex altero oritur, rationem sui, cur sit & cur tale sit, in eodem habeat (§. 22.); jus, quod ex obligatione connata oritur, rationem sui cur sit & cur tale sit in obligatione connata habet, consequenter cum eadem ponitur (§. 118. *Ontol.*). Enimvero obligatio connata aut rationem proximam in ipsa hominis essentia atque natura habet, aut ex tali obligatione per se, nulla superaccedente ratione alia, adeoque nullo supposito facto humano, descendit (§. 17.). Quamobrem & jus, quod ex obligatione connata oritur, homini per se competere debet, nullo præsuppositio facto humano. Jus, quod homini competit per se, nullo facto humano præsupposito, absolutum est (§. 48.). Jus igitur, quod ex obligatione connata oritur, absolutum est.

§. 50.

Quale jus sit connatum.

Quoniam itaque jus connatum ex obligatione connata oritur (§. 26.), quod vero ex connata oritur obligatione absolutum est (§. 49.); *jus omne connatum absolutum est.*

§. 51.

Quale jus sit absolutum.

Vicissim *jus omne absolutum connatum est.* Quoniam enim jus absolutum homini per se competit citra ullum factum humanum præsuppositum (§. 48.), necesse est ut per ipsam essentiam atque naturam hominis determinetur §. 113. *Ontol.*). Quoniam posita essentia & natura hominis ponitur etiam omne jus connatum (§. 28.), determinatum vero ponitur, posito determinante (§. 115. *Ontol.*); ideo etiam necesse est jus istud esse connatum, quod per essentiam atque naturam hominis ponitur. Jus igitur absolutum omne connatum est.

Nimirum Jus unum idemque diverso respectu dicitur connatum & absolutum: connatum scilicet respectu ortus sui (§. 26.); absolutum vero respectu modi, quo de homine prædicatur (§. 48.), seu eidem tribuitur.

§. 52.

Quale jus hypotheticum.

Jus hypotheticum omne acquisitum est & contra. Etenim jus hypotheticum homini non competit nisi sub conditione facti cujusdam humani (§. 48.). Enimvero quodcunque jus ex obligatione connata per se non oritur, sed interveniente demum facto quodam humano resultat, adeoque nonnisi sub conditione ejusdem homini competere potest, & acquisitum est (§. 35.). Jus igitur hypotheticum omne acquisitum est. *Quod erat unum.*

Contra quodcunque jus homini non competit nisi sub conditione facti cujusdam humani, id ipsum hypotheticum est (§. 48.). Jam cum jus omne acquisitum non ex sola quadam obligatione connata oriatur, sed interveniente demum facto quodam humano resultet (§. 35.); homini competere nequit nisi sub facti cujusdam humani conditione. Jus acquisitum omne hypotheticum est. *Quod erat alterum.*

Quæ modo de jure connato & absoluto annotavimus (*not.* §. 21.), eadem de jure acquisito & hypothetico valent, quemadmodum idem quoque monuimus de obligatione contracta & hypothetica (*not.* §. 21.). Nimirum eadem jura naturalia & eadem obligationes naturales diversis modis ad hominem referuntur, & hinc diversa sortiuntur nomina. Hæc tamen nomina non prorsus idem significant, cum connotent jurium & obligationum relationes ad hominem, ut adeo pro synonymis haberi nequeant (§. 330. *Log.*). Absit itaque, ut quis sibi persuadeat eadem diversis nominibus inculcari.

§. 53.

Universali-tas juris absoluti.

Jus omne absolutum universale est, & contra. Jus absolutum connatum est (§. 51.). Sed jus connatum omne universale est (§. 29.). Ergo jus absolutum omne universale est. *Quod erat unum.*

Porro jus universale est, quod homini cuilibet competit quatenus homo est (§. 13.), adeoque eidem per se competit, nulla supposita conditione alia, consequenter citra ullum quoddam factum humanum præsuppositum. Enimvero jus omne absolutum est, quod homini per se competit citra ullum factum humanum præsuppositum (§. 48.). Ergo jus omne universale absolutum est. *Quod erat secundum.*

§. 54.

Juris hypothetici singularitas.

Jus hypotheticum omne singulare est, & contra. Jus hypotheticum omne acquisitum est (§. 52.). Enimvero jus acquisitum omne singulare est (§. 38.). Ergo hypotheticum omne singulare est. *Quod erat unum.*

Jam jus singulare homini cuidam competit ex ratione alia, quam quia homo est (§. 14.), adeoque supponit conditionem quandam, sub qua eidem tribuitur. Hanc conditionem non esse nisi factum quoddam, quo acquisivit, quod per naturam non habet, ex toto systemate juris naturæ patebit, tum etiam inde perspicitur, quod præter tale factum reperiri nequeat ratio alia, cur eidem jus quoddam accedere debeat, quod natura non habet. Jus igitur singulare omne hypotheticum est (§. 48.) *Quod erat alterum.*

Propositiones hæ non inutiles censeri debent. Cum enim diversæ juris naturalis denominationes denotent diversas ejusdem ad hominem relationes (*not.* §. 52.); ex una cognita per eas colligere licet alteram. Ex. gr ubi cognoscis jus aliquod homini esse connatum, inde statim infers idem esse universale (§. 29.) & absolutum (§. 53.), adeoque omni tribuendum esse homini absque ullius cujusdam facti humani conditione præsupposita (§. 11. 48.). Similiter ubi cognoscis jus quoddam homini tribui per se citra facti cujusdam humani conditionem, adeoque absolutum esse (§. 48.), hinc statim apparet idem esse connatum (§. 51.) & universale (§. 53.), adeoque hominem idem habere natura (§. 33. & convenire homini omni, quatenus homo est (§. 13.). Absit itaque, ut tibi persuadeas non hic proponi, nisi quæ tuto ignorari possunt, quod in praxi aliisque demonstrandis nullum habeant usum.

§. 55.

Quænam leges explicent obligationes, quænam jura hominis.

Obligationes hominis explicant leges præceptivæ & prohibitivæ; jura vero leges permissivæ. Etenim leges præceptivæ docent, ad quid agendum obligemur (§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & prohibitivæ ostendunt, ad quid non agendum obligemur (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ex lege autem permissiva patet, quænam nobis conveniant jura, siquidem obligationi utrique satisfacere debeamus (§. 169. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Patet itaque obligationes hominis explicari in legibus præceptivis & prohibitivis; jura vero in legibus permissivis.

Videmus itaque obligationes ac jura hominis demonstrare & leges naturales demonstrare esse unum idemque, nec in systemate legum naturalium doceri nisi obligationes & jura hominis, immo non alium in finem condi legum naturalium systema, nisi ut obligationes ac jura hominis intime perspiciantur.

§. 56.

Unde cognoscantur officia.

Si leges præceptivæ & prohibitivæ demonstrantur, officia quoque demonstrantur, seu officia patent per leges præceptivas & prohibitivas. Etenim si leges præceptivæ demonstrantur, cum certum nobis sit, quod demonstrari potest (§. 568. *Log.*), eo ipso certi sumus ad actiones hasce committendas nos obligari (§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Nec absimili modo patet, nos certos esse, ad quas-

quaſnam actiones omittendas obligemur, demonſtratis legibus prohibitivis (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque actio juxta legem determinata officium eſt, quatenus ad eam ita determinandam obligamur (§. 224. *part.* 1. *Phil pract. univ.*); demonſtratis legibus præceptivis & prohibitivis certum nobis eſt, quænam ſint officia noſtra, conſequenter ſi illæ demonſtrantur, eo ipſo quoque hæc demonſtrantur, ſeu officia per leges præceptivas & prohibitivas patent.

Ex ſyſtemate adeo legum naturalium addiſcuntur officia hominis naturalia, qualiacunque demum ea ſint, quatenus nimirum in eodem extant leges prohibitivæ & præceptivæ.

§. 57.

Quoniam itaque leges præceptivæ & prohibitivæ explicant non minus obligationes, quam officia (§. 55. 56.); *obligationes & officia, atque leges præceptivæ ac prohibitivæ una eademque opera demonſtrantur.*

Nexus obligationum, officiorum & legum præceptivarum ac prohibitivarum.

Non tamen ideo obligatio, officium & lex præceptiva ac prohibitiva ſunt idem. Nam lex eſt propoſitio enuncians, quomodo determinanda ſit actio; officium ipſa actio eſt legi convenienter determinata; obligatio autem neceſſitas moralis actionem ſic & non aliter determinandi. Patet differentia ex definitionibus (§. 118. 163. 164. 224. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Inſuper vero etiam liquet officia hominis aliter demonſtrari non poſſe niſi demonſtrando leges præceptivas & prohibitivas.

§. 58.

Si officia hominis fuerint demonſtrata, nondum patent ejus jura. Etenim officia hominis demonſtrantur demonſtrando leges præceptivas & prohibitivas (§. 56.), conſequenter tantummodo patet, ad quaſnam actiones committendas vel omittendas ſimus obligati (§. 163. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nondum vero liquet, ad quænam nobis jus ſit. Quamobrem jura nondum patent, ſi officia fuerint demonſtrata.

Cur in Jure naturæ non tantum demonſtranda officia.

Quoniam in Jure naturæ non modo obligationes, adeoque officia, verum etiam jura doceri debent (§. 1.); non ſufficit explicare in eodem officia, ſed jura quoque exponenda ſunt. Etſi autem ex obligationibus demonſtrari poſſint jura, non tamen antepatent, quam fuerint demonſtrata. Quid quod ſubinde jura non ex obligationibus ſolis, verum ex aliis ſimul juribus demonſtrentur? Hæc non ſemper perpendunt, qui de jure naturæ commentantur. Quamobrem ne videamur a veri tramite deflexiſſe, hoc inprimis annotandum eſſe duximus. Talia quoque prætermittenda non fuerunt, ut intelligatur neceſſitas Jus naturæ demonſtrandi & ſyſtema Juris Naturæ veri nominis condendi. Officia unam tantummodo partem Juris Naturæ conſtituunt, nec cum juribus confundenda ſunt, cum diſpar ſit officiorum & jurium ratio.

§. 59.

Quoniam officiis hominum demonſtratis nondum patent ejus jura (§. 58.); *Jura ſigillatim demonſtranda ſunt.*

Cur jura ſigillatim demonſtranda.

Patebit ex ſequentibus, fieri non poſſe, ut officia omnia demonſtrentur niſi ſimul demonſtrentur jura. Etſi enim jura ex obligatione deſcendant (§. 23.), adeoque ex eadem demonſtrentur, non tamen omnes obligationes independenter a juribus demonſtrari poſſunt; ſed jura & obligationes invicem ita permiſcentur, ut a ſe invicem dependeant: quam mutuam a ſe invicem dependentiam minime adverterunt, nec ſatis percipere potuerunt, qui de Jure naturæ hactenus commentati ſunt, propterea quod methodum demonſtrativam inſuper habuerunt. Superfluum itaque videri poterat, talia hic demum demonſtrari, niſi vis methodi adhuc ignota eſſet iis, qui ad Jus naturæ tractandum animum appellunt. Neceſſitas inſtituti noſtri evincenda eſt, ne diſciplinam longe utiliſſimam inconſulto intricatam reddere videamur.

§. 60.

Obligatio hominis jure suo recte utendi.

Homo obligatur ad eum faciendum juris sui usum, quem officia exigunt. Etenim jus ad ea lege naturali nobis datur, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Non igitur datur nisi eo fine, ut obligationi satisfacere, consequenter, quod nostri est officii, facere valeamus (§ 224. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem necesse est, ut hunc faciamus ipsius usum, quem officia exigunt (§. 279. *Ontol.*). Quoniam itaque hæc necessitas obligatio est (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract univ.*); homo obligatur ad eum faciendum juris sui usum, quem officia exigunt.

Vulgo sibi persuadent homines, se jure suo pro arbitrio uti posse; quod etsi aliquo sensu verum sit, quemadmodum deinceps ostensuri sumus, in abusum tamen trahitur in præjudicium officiorum.

§. 61.

Rectus & non rectus juris usus quinam sit.

Rectus juris usus dicitur is, quem officia exigunt: *minus rectus* autem, qui iisdem contrariatur. Usus non rectus vocatur etiam *Abusus*.

Poterat hoc demonstrari ex ipsa usus & abusus notione (§. 646. *part.* 1. *Theol. nat.*), nisi a subtilitatibus, quæ nimiæ videri poterant plurimis, abstinere consultius visum fuisset.

§. 62.

Rectus usus juris præceptus, abusus prohibitus.

Homo obligatur ad rectum faciendum juris sui usum, seu ad recte utendum jure suo, & ad evitandum abusum. Etenim obligatur ad faciendum eum juris sui usum, quem officia exigunt (§. 60.). Quamobrem cum rectus juris usus is sit, quem officia exigunt (§. 61.); ad rectum faciendum juris sui usum obligatur. *Quod erat unum.*

Quoniam impossibile est, ut idem simul sit & non sit (§. 28. *Ontol.*); nec fieri potest, ut obligetur ad faciendum eum usum, quem officia exigunt, & ipsi tamen permissus sit usus iisdem contrarius, consequenter ut jure suo recte uti teneatur, & tamen ipsi integrum sit eodem abuti (§. 61.). Quoniam itaque obligatur ad rectum faciendum juris sui usum (*vi num.* 1.); non rectus, sive abusus eidem permissus esse nequit, consequenter ad abusum vitandum obligatur (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Quod erat alterum.*

Quemadmodum itaque rectus juris sui usus præcipitur (§. 984. *part.* 1. *Theol. nat.*); ita ex adverso abusus prohibetur (§. 985. *part.* 1. *Theol. nat.*)

§. 63.

Juris usus rectus debitus; abusus illicitus.

Quoniam debitum est id, ad quod agendum obligamur, illicitum vero, ad quod omittendum obligamur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *rectus juris sui usus debitus, abusus vero illicitus.*

Respondet hoc notionibus communibus. Experimur enim quotidie abusum juris taxari. Immo in Philosophia morali videbimus, dari vitia suis nominibus a ceteris distincta, quæ nonnisi in abusu juris sui consistunt.

§. 64.

§. 64.

An jus connatum homini auferri possit.

Jus connatum nemini hominum auferri potest. Etenim jus connatum ponitur posita essentia & natura hominis (§. 28.), consequenter cum essentia & natura ejusdem adeo arcto nexu cohæret, ut ab ea divelli minime possit. Quamobrem cum essentia hominis immutabilis sit (§. 300. *Ontol.*); nec ulli hominum jus connatum auferri potest.

Non est quod excipias auferri homini jura connata in civitate, auferri in statu servitutis. Videbimus enim suo loco, non ipsum jus auferri, sed saltem exercitium juris restringi: quod quomodo licite fieri possit suo tempore evincemus.

§. 65.

An universalia auferri possint.

Quoniam jus connatum omne universale est (§. 29.), nec præter jura connata dantur alia jura naturalia, quæ universalia sunt (§. 50. 53.); *jura universalia naturalia nemini hominum auferri possunt* (§. 64.).

§. 66.

Jus acquisitum homini quatenus competat.

Jus acquisitum homini indivulso nexu non cohæret. Etenim jus acquisitum non ponitur posita sola essentia atque natura humana (§. 36.), adeoque cum eadem indivulso nexu minime cohæret. Quamobrem cum homo ab essentia & natura sua habeat, quod homo sit, nec jus acquisitum eidem indivulso nexu cohæret.

Non definis esse homo, etiamsi jus acquisitum amittas, vel ei eodem careas, cum alii fruuntur, quemadmodum ex adverso repugnat esse hominem & carere jure connato, quo fruuntur alii.

§. 67.

An auferri possit.

Quoniam jus acquisitum homini indivulso nexu minime cohæret (§. 66.); ideo *simpliciter non repugnat jus acquisitum homini auferri*.

Quando vero hoc licite fieri possit, suo demum ostendetur loco, sufficit hic demonstrasse quod in se tale non sit, quemadmodum connatum (§. 64.) vel universale (§. 65.), ut ipsum eidem auferri repugnet.

§. 68.

Indivulsus nexus obligationis connatæ cum essentia hominis.

Ab obligatione connata nemo hominum liberari potest, seu ea constanter in eundem cadit. Obligatio enim connata homini natura inest (§. 34.), adeoque per essentiam & naturam suam eidem competit (§. 32.). Quamobrem eodem modo patet, ab obligatione connata neminem hominum liberari posse, consequenter eandem constanter in hominem cadere, quo paulo ante evicimus, jus connatum homini auferri non posse (§. 64.).

Quamdiu nimirum homo es, tamdiu ab obligatione nulla connata liberari potes, sed eadem teneris a primo ortu usque ad ultimum vitæ halitum.

§. 69.

§. 69.

Quomodo homini inhæreant obligationes contractæ.

Simpliciter non repugnat, ab obligatione contracta hominem liberari. Obligatio contracta natura non ineſt homini (§. 39.), adeoque per eſſentiam & naturam ſuam in eundem non cadit (§. 32.). Non igitur ſimpliciter repugnat, eum ab obligatione contracta liberari.

Quando autem & quomodo ab obligatione contracta liberemur, ſuo demum oſtendetur loco.

§. 70.

Homo moralis eſt ſubjectum obligationum atque jurium.

Nimirum quatenus homo ſpectatur quoad obligationes & jura, quæ in ipſum cadunt; eatenus diſtinguitur a ſeipſo, & fingitur ſubjectum quoddam, cui non inſunt niſi obligationes atque jura: unde deinceps emanat diſcrimen actionum liberarum, quatenus iſtis juribus & obligationibus vel conveniunt, vel iiſdem contrariantur. Fictio hæc non inutilis, cum in Jure Naturæ nobis non ſit negotium cum homine, niſi quatenus obligationum atque jurium capax eſt, conſequenter non niſi cum homine morali. Similis eſt fictio, quando in Theologia homo carnalis diſtinguitur a ſpirituali, & ſpiritualis carnali opponitur. Etenim *carnalis homo* denotat ſubjectum, cui non inſunt niſi facultates animæ inferiores uſu ſuperiorum in conſortium contracta; *ſpiritualis* vero *homo* ſignificat ſubjectum, cui non inſunt niſi facultates ſuperiores uſu inferiorum minime impeditæ. Neque enim in homine datur uſus facultatum ſuperiorum ab uſu inferiorum prorſus independens, & uſui inferiorum ſeſe immiſcet uſus ſuperiorum, quemadmodum obvia experientia intelligunt, quotquot ex Pſychologia empirica facultates animæ tam ſuperiores, quam inferiores perſpectas habent. Immo hæc fictio nec prorſus abhorret ab inſtituto eorum, qui jus naturæ pertractarunt, etſi non diſtincte nec ſatis accurate explicata fuerit. Loquuntur enim de natura hominum morali in oppoſitione ad phyſicam. Quamobrem cum vulgo natura pro eſſentia accipiatur, eſſentiam moralem phyſicæ opponunt. Dum itaque homini tribuunt eſſentiam moralem a phyſica diverſam, per eſſentiam vero ens quoddam concipiatur (§. 142. 143. *Ontol.*); hominem utique fingunt moralem diſtinguendum a phyſico, qualis in Phyſica conſideratur. Noſtrum itaque eſt, ut fictionem iſtam ad notionem diſtinctam & fecundam revocemus.

§. 71.

Eſſentia hominis moralis in quo conſiſtat.

Eſſentia hominis moralis conſiſtit in obligationibus primitivis. Etenim homo moralis eſt ſubjectum obligationum atque jurium (§. 70.). Enimvero ſi ens aliquod concipiendum, primo loco in eo ponenda ſunt, quæ ſibi mutuo non repugnant, quæ tamen non per alia determinantur, nec quorum unum per alterum determinatur (§. 142. *Ontol.*), & hæc eſſentiam entis conſtituunt (§. 143. *Ontol.*). Quamobrem ſi hominem moralem concipimus, primo etiam loco ponenda ſunt jura & obligationes, quæ per ſe invicem minime determinantur, nec determinantur per alias obligationes ipſis priores, nec alia jura iiſdem priora, & hæc eſſentiam entis conſtituunt. Jus oritur ex obligatione (§. 23.), adeoque rationem ultimam tandem in ea agnoſcit (§. 16-22.). Quoniam itaque jus per obligationem determinatur (§. 113. *Ontol.*); in concipienda eſſentia hominis moralis reſpiciendum tantummodo eſt ad obligationes, quæ per ſe mutuo minime determinantur, nec determinantur per alias ipſis priores. Enimvero obligationes primitivæ ſolæ per eſſentiam atque naturam hominis determinantur (§. 40. 15.), adeoque ipſis anteriores minime dantur. Eſſentia igitur hominis moralis conſiſtere nequit niſi in obligationibus primitivis.

Eſſentiam vulgo cum natura confundi, modo monuimus (*not.* §. 70.), ut adeo eſſentia moralis intelligenda veniat, quando de natura morali loquuntur. Qui vero perpenderit, quæ in propoſitione præſente demonſtrantur; facile perſpiciet, qui de natura morali loquuntur, non ſatis intellexiſſe, quid dicant, propterea quod diſtincta entis notione fuerunt deſtituti, quam in Ontologia explicavimus.

§. 72.

§. 72.

Attributa hominis moralis sunt obligationes connatæ derivativæ & jura connata omnia sive primitiva, sive derivativa. Etenim obligatio connata in hominem constanter cadit (§. 68.), cumque rationem proximam in alia quadam obligatione connata vel juribus connatis simul habeat, quæ propterea derivativa est (§. 42.), quin per hanc obligationem atque hæcce jura determinetur dubitandum non est (§. 113. 56. *Ontol.*). Enimvero quæ constanter insunt & per alia, quæ simul insunt, determinantur, attributa sunt (§. 152. *Ontol.*). Obligatio igitur connata derivativa omnis hominis moralis, qui jurium & obligationum subjectum est (§. 70.), attributum est. *Quod erat unum.* *Attributa hominis moralis.*

Porro jus connatum omne ex obligatione connata oritur (§. 27.), adeoque rationem sui in eadem agnoscit (§. 22.), consequenter per eam determinatur (§. 113. 56. *Ontol.*), cumque nemini hominum auferri possit (§. 64.), eidem constanter competit. Enimvero quæ homini constanter insunt & per alia, quæ simul insunt, determinantur, attributa sunt (§. 152. *Ontol.*). Jus igitur connatum omne est attributum hominis moralis tanquam subjecti obligationum atque jurium (§. 70.). *Quod erat alterum.*

Si ens distincte concipere volueris, cum quicquid enti inest, id vel inter essentialia, vel attributa, vel modos locum habeat (§. 149 *Ontol.*), essentialia, attributa & modos a se invicem discernas necesse est. Quamobrem hoc etiam fieri debet, ubi hominis moralis distinctam notionem animo concipere volueris. Quamvis itaque hæc notio nullum haberet in Jure Naturæ & Philosophia practica reliqua usum; usus tamen minime contemnendus, quod suppeditet ideam exemplarem formandæ notionis entis cujuscunque utilissimam futuram iis, quibus ars inveniendi sese commendat.

§. 73.

Omnis obligatio contracta & jus acquisitum omne, una cum actionibus, quæ obligationibus & juribus quibuscunque conformes sunt, aut iisdem contrariæ, quatenus scilicet conformes vel contrariæ sunt, modi hominis moralis sunt. Obligatio contracta natura, adeoque per essentiam & naturam suam (§. 32.), homini non inest (§. 39.), nec simpliciter repugnat hominem ab eadem liberari (§. 69.). Et idem de jure quocunque acquisito valet (§. 37. 67.). Quoniam adeo obligatio contracta & jus acquisitum modo inest, modo non inest, quæ vero enti modo insunt, modo non insunt, ea inter modos referri debent (§. 151. *Ontol.*); omnis omnino obligatio contracta & jus acquisitum omne inter modos hominis moralis tanquam subjecti obligationum & jurium (§. 70.) referri debet. *Quod erat unum.* *Modi hominis moralis.*

Jam vero obligatio est necessitas moralis agendi vel non agendi (§. 118. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec jus consistit nisi in facultate agendi, quod moraliter possibile est, & non agendi, quod moraliter impossibile est (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque obligatio atque jus non consideratur nisi actionum liberarum discernendarum gratia. Quare cum homo moralis sit subjectum obligationum atque jurium (§. 70.); ad eundem quoque spectant actiones liberæ, quatenus istis vel conformes, vel contrariæ sunt. Per se patet, actiones non considerari posse tanquam inexistentes, nisi quando homo agit, aut, dum agere debebat vel poterat, non agit, consequenter in eorum numero esse, quæ nunc insunt, nunc non insunt. Quoniam itaque quæ enti modo insunt, modo non insunt, ea inter modos referri debent (§. 151. *Ontol.*); extra omnem dubitationis aleam positum est, inter modos hominis moralis referri etiam debere actiones liberas, quæ obligationibus atque juribus conformes sunt, aut iisdem contrariæ sunt, quatenus scilicet conformes vel contrariæ sunt. *Quod erat alterum.*

Abun-

Abunde itaque intelligitur, quænam notioni hominis moralis insint; & quomodo singula insint.

§. 74.

Actionum liberarum differentia.

Actiones hominum liberæ vel obligationibus & juribus eorundem conformes sunt, vel non sunt, seu iisdem contrariæ sunt. Patet hoc per principium generale, quod quodlibet vel fit, vel non fit (§. 53. *Ontol.*).

Nimirum homo vel agit, quod debet, aut jure suo agere poterat, & non agit, quod agere non debebat, aut jure suo agere non poterat: vel agit, quod non debebat, aut jure suo agere non poterat, & non agit, quod debebat, aut jure suo agere poterat. Pro duplici hac actionum humanarum differentia, earum scilicet cum obligationibus & juribus conformitate & disconvenientia, duplex fingi potest homo moralis: alter, cujus actiones omnes tam positivæ, quam privativæ, obligationibus & juribus sunt conformes: alter, cujus actiones iisdem contrariantur. Si actiones hominum, quales nunc sunt, spectantur; sunt bonæ mixtæ malis. Verum ex scriptura sacra docent Theologi hominem a Deo ita fuisse conditum, ut actiones ejus nullæ ab obligationibus ac juribus ipsius dissentirent: posthac vero sua culpa in alium venisse statum. Fictio igitur hominis moralis, cujus actiones cum obligationibus & juribus ex asse conveniunt, non est a veritate aliena. Etsi autem tantummodo instar fictionis philosophicæ consideretur; sua tamen utilitate non caret, quemadmodum mox expressius docebimus.

§. 75.

Hominis moralis species.

Homo moralis dicitur *integer*, cujus actiones omnes tam positivæ, quam privativæ cum obligationibus & juribus ejusdem consentiunt: ex adverso autem *corruptus*, cujus actiones omnes tam positivæ, quam privativæ, obligationibus & juribus ejusdem contrariantur.

Idea hominis integri repræsentat hominem, qualis foret, si omnes suas actiones legi naturali convenienter determinaret, ita ut ne minimus quidem in iisdem notaretur defectus, sive eas ad facultatem cognoscitivam, sive ad appetitivam referas, consequenter qualis esse debeat. Ex adverso idea hominis corrupti refert hominem, qualis foret, si actiones ejus omnes legi naturali e diametro repugnarent, ita ut nihil in ipsis esset, quod rectum dici posset, sive eas denuo cum facultate cognoscitiva, sive cum appetitiva componas, consequenter qualis non esse debeat. Illa si nobis obversatur, quid imitari debeamus, in omni casu videmus: hanc vero ubi intuemur, quid fugiendum sit constat. Idea hominis integri complectitur virtutes omnes intellectuales, quam morales, & actionum humanarum ab istis dependentiam conspiciendam præbet: hæc vero opposita illis vitia continet, & quomodo inde actiones pravæ propullulent monstrat. Quoniam virtutes omnes eidem subjecto simul inesse non repugnat; homo moralis integer non nisi unus est: sed quia vitia sibi mutuo contrariantur, adeoque eidem subjecto simul inesse non possunt, corrupti diversæ dantur species. Sed talia nunc prosequi nostri non est instituti. Quodsi ideam tam hominis integri, quam corrupti animo concipere volueris, necesse est, ut omnem theoriam Juris Naturæ comprehenderis & Philosophiam non minus civilem, quam moralem habeas perspectam. Quo magis enim adæquata fuerit hæc cognitio, eo magis quoque adæquata erit idea hominis integri atque corrupti. Ideæ hæ usui esse possunt in philosophia practica per modum historiæ tradenda, ut inserviat iis, qui a meditationibus abhorrent, vel quibus ultra cognitionem historicam progredi non datum est.

§. 76.

Qualis sit vita hominis integri.

Vita hominis integri perfecta est. Etenim hominis integri actiones tam positivæ, quam privativæ cum obligationibus & juribus ejusdem consentiunt (§. 75.). Quamobrem cum obligationes contineantur legibus præceptivis & prohibitivis, jura vero permissivis (§. 55.); ne latum quidem unguem a lege naturali recedit, sed actiones suas omnes quoad minima eidem conformat. Quoniam itaque vita vivitur perfecta, si ne latum quidem unguem a lege naturali recedatur, sed actiones omnes quoad minima eidem conformentur (§. 17. *part. 2. Phil. pract. univ.*); vita hominis integri perfecta est.

Vi-

Vitam igitur suam, moralem scilicet, de qua hic nobis sermo est, qui cum idea hominis integri componit, quantum adhuc a vita perfecta distet, perspicit, & nævos actionum suarum, quæ externa specie sese commendant, detegit. Quamobrem si biographia hominis integri conscriberetur, quod facile fieri poterat universo Jure naturæ cum philosophia morali atque civili methodo demonstrativa seu scientifica pertractato; ea non modo usui esse poterat iis, qui ultra cognitionem historicam non progrediuntur, verum in universum omnibus, quibus praxis curæ cordique est. Praxi enim satisfacit cognitio historica definitionum & propositionum, cum demonstrationum ad praxin nullus sit usus, quamvis in praxin influant, quatenus sensum certitudinis memoria comitem habet, quoties eandem subeunt propositiones.

§. 77.

Qualis sit vita hominis corrupti.

Vita hominis corrupti imperfecta est. Hominis enim corrupti actiones omnes tam positivæ, quam privativæ obligationibus & juribus ejusdem contrariantur (§. 75.), adeoque legi naturali difformes sunt. Quoniam itaque vita hominis eo majori imperfectioni obnoxia est, quo magis ejus actiones legi naturæ difformes sunt (§. 20. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter tota vita imperfecta est, ubi omnes ipsius actiones cum privativæ, tum positivæ legi naturæ difformes sunt; vita hominis corrupti imperfecta est.

Loquimur hic de imperfectione totali in oppositione ad perfectionem; non vero de partiali, quæ actiones legi naturæ difformes conformibus permiscet, qualis imperfectio nostra esse solet. Vitam igitur suam, qui cum idea hominis corrupti confert, quantæ imperfectioni adhuc obnoxia ea sit, videt. De biographia adeo hominis corrupti eadem tenenda sunt, quæ modo de biographia integri monuimus. In idea hominis integri cumulantur omnes virtutes tam intellectuales, quam morales, quales in summo gradu concipiuntur, ut nullus in iisdem, ne minimus quidem notetur defectus. Ast in idea hominis corrupti cumulantur vitia, qualia itidem in summo concipiuntur gradu, quæ sibi mutuo non contrariantur, adeoque simul eidem subjecto inesse possunt. Lucem utraque affundit doctrinæ Theologorum de homine integro atque corrupto. De integro nihil esse potest dubii, quippe cui omnem tribuunt intellectus ac voluntatis perfectionem, cujus spiritus finitus capax est. Quando autem de corrupto loquuntur, omnem supponunt intellectus ac voluntatis imperfectionem, quam a posteriori possibilem deprehendunt, etsi a diversis subjectis abstractam. Fœcundam igitur in Theologia experiuntur notionem hominis moralis, quam hic exposuimus, siquidem methodum scientificam in potestatem suam redegerint, & in Philosophia nostra satis fuerint versati.

§. 78.

Æqualitas moralis.

In sensu morali *Homines* dicuntur *æquales*, quorum eadem sunt jura & obligationes eædem.

Ita in societatis contractu socii dicuntur æquales, quia singulorum idem est jus ad lucrum & eadem obligatio, quam exigit finis, atque obligatio eadem ferendi damnum inde emergens. Nimirum si homo moraliter consideretur, in eo non spectantur nisi jura & obligationes (§. 70.). Quamobrem si aliqua inter eos intercedere debet differentia, ea nonnisi in juribus & obligationibus consistere potest. Jura & obligationes admittunt gradus & horum intuitu iisdem tribuitur quantitas, ipsique jura & obligationes, siquidem plura fuerint, multitudinem constituunt & quoad hanc quantitatem recipiunt. Quemadmodum itaque æqualia sunt, quæ quantitate eadem (§. 350. *Ontol.*); ita homines quoque in sensu morali vocantur æquales, quatenus jura & obligationes totidem atque singula ejusdem gradus habent, consequenter quorum eadem sunt jura, eædem etiam sunt obligationes. Identitas adeo jurium & obligationum efficit æqualitatem moralem hominum, non identitas essentiæ & naturæ, etsi illa in hac fundetur. Unde non satis accurate eandem concipiunt, qui hominem alterum tibi æqualem pronunciant, quod æque homo sit, ac tu es. Neque enim hinc patet, quousque extendenda sit ista æqualitas, ut alia taceamus.

§. 79.

Inæqualitas moralis.

Inæquales dicuntur *homines* in ſenſu morali, quorum non eadem ac totidem ſunt jura, nec eædem, neque totidem obligationes.

Hinc audias provocantes nunc ad jura; quæ ſunt uni, non autem alteri, nunc vero ad obligationes, quibus unus tenetur, non alter, vel etiam ad diverſos jurium & obligationum gradus, ubi de inæqualitate contendunt homines. Ita Rex & ſubditi cenſentur inæquales; quatenus illi competit imperium, quod hi non habent; hi autem tenentur obligatione, quæ in illum non cadit.

§. 80.

Identitas obligationis connatæ hominum.

Obligatio connata hominum omnium eadem eſt. Obligatio enim connata aut rationem proximam in ipſa eſsentia atque natura hominis habet, aut ex tali obligatione per ſe, nulla ſuperaccedente ratione alia deſcendit (§. 17.), conſequenter rationem remotam in illa habet (§. 15.). Quoniam itaque hominis eſsentia atque natura poſita ipſa quoque obligatio connata ponitur (§. 118. *Ontol.*), eadem utique eſt hominum omnium obligatio connata.

Qui novit quid ſit obligatio connata, ultro admittit omnes homines eadem teneri.

§. 81.

Æqualitas hominum naturalis.

Natura homines omnes æquales ſunt. Etenim jus connatum omnium hominum idem eſt (§. 31.), eadem etiam eſt ipſorum obligatio connata (§. 80). Quamobrem cum jus connatum natura habeat homo (§. 33.) & obligatio connata eidem natura inſit (§. 34.); homines omnes natura eadem habent jura & iiſdem tenentur obligationibus. Quoniam itaque æquales ſunt homines, quorum eadem ſunt jura & obligationes (§. 78.); homines omnino omnes natura æquales ſunt.

Qui æqualitatem hominum æqualem per identitatem eſſentiæ atque naturæ probant, ad rationem remotam provocant. Et ubi nonniſi per hanc identitatem explicant æqualitatem, idem per idem probant.

§. 82.

Qualis ſit obligatio connata & univerſalis.

Obligatio connata omnis univerſalis eſt; & omnis obligatio univerſalis abſoluta & connata eſt. Obligatio enim connata homini natura ineſt (34.), adeoque per eſsentiam & naturam ſuam eidem inhæret (§. 32.), conſequenter quemlibet tenet hominem, quatenus homo eſt. Quoniam itaque obligatio, qua quilibet homo tenetur quatenus homo eſt, univerſalis eſt (§. 11.); obligatio connata omnis univerſalis eſt. *Quod erat primum.*

Jam obligatio univerſalis tenet omnem hominem, quatenus homo eſt (§. 11.), adeoque in eum per ſe cadit citra ullum factum humanum ſuppoſitum. Enimvero abſoluta eſt obligatio, quæ in hominem per ſe cadit citra ullum factum humanum ſuppoſitum (§. 19.). Omnis itaque obligatio univerſalis abſoluta eſt. *Quod erat ſecundum.*

Denique obligatio omnis abſoluta connata eſt (§. 20.). Sed univerſalis omnis abſoluta eſt *vi num.* 2. Ergo univerſalis omnis connata eſt. *Quod erat tertium.*

§. 83.

§. 83.

Qualis obligatio contracta & singularis.

Omnis obligatio contracta singularis est & contra. Etenim obligatio contracta ex obligatione rationem proximam in ipsa essentia atque natura hominis habente per se non descendit, sed facto demum quodam interveniente (§. 18.), consequenter homini non competit quia homo est, sed ex ratione quadam alia. Enimvero obligatio, quæ homini cuidam ex alia ratione competit, quam quia homo est, singularis est (§. 12.). Obligatio igitur contracta omnis singularis est. *Quod erat unum.*

Obligatio singularis ex alia ratione quadam competit, quam quia homo est (§. 12.), adeoque universalis non est (§. 11.), consequenter nec connata (§. 82.). Sed quæ connata non est, contracta est (§. 17. 18.). Ergo obligatio singularis contracta est. *Quod erat alterum.*

§. 84.

Qualis hypothetica.

Quoniam obligatio contracta singularis est (§. 83.), eadem vero cum hypothetica (§ 21.); *obligatio hypothetica omnis singularis & contra.*

Quæ supra annotavimus (*not.* §. 54.), eadem mutatis mutandis ad præsentes quoque de obligatione propositiones trahenda sunt. Utilitate nimirum sua non destituitur nosse, quomodo ex data specie una obligationis colligatur altera.

§. 85.

Inæqualitas hominum unde sit.

Homines inæquales esse nequeunt nisi quoad jura acquisita & obligationes contractas. Etenim homines inæquales sunt, quatenus non habent eadem, nec totidem jura, neque iisdem totidemque obligationibus tenentur (§. 79.). Enimvero jus connatum omnium hominum idem est (§. 31.), eadem quoque obligatio connata (§. 80.). Quamobrem cum acquisitum sit jus, quod connatum non est (§. 26. 35., & contracta obligatio, quæ connata non est (§. 17. 18.); homines inæquales esse nequeunt nisi quoad jura acquisita & obligationes contractas.

Hominum adeo differentia omnis, quatenus non physice, sed moraliter spectantur, ex juribus acquisitis & obligationibus contractis oritur. Dominium jus acquisitum est. Non repugnare cum ratio, tum experientia docet, ut unus sit plurium, alius pauciorum rerum dominus. Cumque homo obligetur ad faciendum rectum juris sui usum, & ad vitandum abusum (§. 62.); pro diversitate dominii diversæ sunt ipsius obligationes. Inde oritur hominum inæqualitas, ut alius sit dives, alius pauper, ut unus sit ditior altero, nec eadem sit divitis ac pauperis, neque etiam eadem divitum omnium obligatio. Similiter imperium civile jus acquisitum est. Inde venit, quod alius sit Rex, alii sint subditi, & ut non modo Regum ac subditorum alia sint jura, sed aliæ quoque obligationes. Nascitur adeo hic inæqualitas a jure acquisito & obligatione contracta. Patebunt singula luculentius suo loco, ubi eadem fuerint demonstrata.

§. 86.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam jura acquisita hypothetica (§. 52.) & singularia sunt (§. 54.), nec minus obligationes contractæ hypotheticæ (§. 21.) & singulares (§. 83.); homines autem inæquales esse nequeunt nisi quoad jura acquisita & obligationes contractas (§. 85.); *inæqualitas hominum constituitur per hypothetica seu singularia jura atque obligationes, seu jura & obligationes, ex quibus nascitur inæqualitas, hypothetica atque singularia sunt.*

Quænam sint hæc jura & hæ obligationes, & quænam hinc nascantur inæqualitates hominum, ex speciali tractatione constabit.

§. 87.

Plus juris quinam habeat.

Plus juris habere dicitur, cui plura sunt jura, quam alteri. *Paucius jus* habet, cui pauciora jura competunt, quam alteri.

Ita Rex plus juris habet in subditos, si imperium ejus fuerit plenum & nullo modo limitatum: ast paucius jus eidem competit, si quædam jura ad imperium pertinentia populus vel sibi reservavit, vel quibusdam aliis tribuit, aut si horum jurium nonnulla limitata sunt, veluti si in quibusdam consensu populi aut optimatum opus habet. Similiter plus juris in eadem re habet, si jura ad dominium spectantia fuerint inter duos divisa, qui plura habet, quam alter, & plus juris habet dominus, quam usufructuarius, plus vero juris habet usufructuarius, quam usuarius.

§. 88.

Jus quodnam majus & minus.

Jus specie idem *majus* dicitur, quod ad plura extenditur: *minus* autem, quod ad pauciora.

E. gr. Si quis in rebus pluribus dominium habet, quam alter; illius dominium majus est, hujus autem minus. Et majus habet in eadem re, qui pro duabus partibus, quam qui pro tertia saltem parte dominus est. Similiter jus puniendi majus est, quod ad pœnas usque capitales infligendas extenditur, quam quod in mulctis terminatur.

§. 89.

Æqualitas hominum naturalis distincte explicatur quoad jura.

Natura nemo hominum plus juris habet, quam alter, nec ullus hominum jus habet majus, quam alter. Natura enim homines omnes æquales sunt (§. 81.), adeoque eadem prorsus habent jura (§. 78.). Quamobrem fieri nequit, ut uni hominum plura competant jura, quam alteri, nec ut jus unius ad plura extendatur, quam jus alterius. Quoniam itaque plus juris habet is, cui plura sunt jura, quam alteri (§. 87.) & jus majus est, quod ad plura extenditur (§. 88.): natura nemo hominum plus juris habet, quam alter, nec ullus hominum jus habet majus, quam alter.

Atque sic demum distincte intelligitur, quid sibi velit naturalis hominum æqualitas quoad jura iisdem competentia. Quod ergo juris tibi est, idem etiam est mihi, & quantum juris tibi est, tantum etiam est mihi, si de juribus connatis sermo fuerit.

§. 90.

Plus obligationis cuinam sit.

Plus obligationis esse dicitur ei, qui pluribus obligationibus tenetur, quam alter. *Pauciores* vero *obligationes* sunt ejus, qui paucioribus tenetur, quam alter.

Ita parens obligatur educare liberos suos; quæ obligatio non cadit in eum, qui liberis caret. Unde plus obligationis habet homo, si fuerit parens, quam si non fuerit.

§. 91.

Obligatio major quænam sit.

Major obligatio est, quæ ad plura extenditur: *minor* autem, quæ ad pauciora.

Ita

Ita cum dominus rebus suis recte uti teneatur (§. 62.), major ejus obligatio est, si fuerit rerum multarum, quam si paucarum fuerit dominus. Et ex eadem ratione major obligatio tenet Regem, si pluribus imperet, quam si paucioribus,

§. 92.

Æqualitas naturalis distincte explicata quoad obligationes.

Natura nemini hominum plus obligationis est, quam alteri, nec major est unius obligatio, quam alterius. Etenim natura homines omnes æquales sunt (§. 81.), adeoque eadem obligatione tenentur omnes (§. 78.), consequenter obligationem unius in locum alterius substituere licet, nulla hinc mutatione metuenda (§. 181. *Ontol.*). Quamobrem fieri nequit, ut natura homo unus pluribus obligationibus teneatur, quam alter, neque etiam ut eadem obligatio unius ad plura extendatur, quam alterius. Quoniam itaque plus obligationis nonnisi ei est, qui pluribus obligationibus tenetur, quam alter, & major est obligatio, quæ ad plura extenditur, quam obligatio alterius (§. 90. 91.); natura nemini hominum plus obligationis est, quam alteri, nec major est unius obligatio, quam alterius.

Atque sic demum distincte intelligitur, quid sibi velit naturalis hominum æqualitas quoad obligationes, quæ natura in eos cadunt. Si ego natura tibi obligatus sum, tu vicissim obligatus es mihi, & quantum tibi obligor, tantum etiam obligaris mihi. Quod si cum propositione præsente conjungas, quæ paulo ante de juribus demonstrata sunt (§. 89.); omnem naturalem æqualitatem distincte explicatam habes.

§. 93.

Prærogativa quid sit.

Prærogativa dicitur Jus, quod alicui præ aliis eodem jure cetero quin utentibus competit. Vernaculo sermone ein *Vorrecht* appellamus.

* E. gr. Fratres omnes æquales sunt; sed si pater uni filio concedit jus quædam faciendi absque ipsius consensu, quod ceteris non permissum; hoc jus prærogativa vocatur. Ita si directori alicujus collegii conceditur jus ex votis paribus majora faciendi pro suo arbitratu, id ipsum prærogativa quædam dicitur.

§. 94.

An detur prærogativa naturalis.

Natura homini nulli prærogativa ulla competit. Natura enim nemini hominum plus juris est, quam alteri, nec ulli majus jus competit quam alteri (§. 89.), consequenter quot uni sunt jura, totidem etiam sunt ceteris (§. 87.) & quantum est jus unius, tantum etiam est ceterorum omnium (§. 88.). Quoniam itaque prærogativa jus est, quod alicui præ aliis eodem jure utentibus competit (§. 93.); prærogativa nulla ulli hominum natura competere potest.

Non est quod excipias, æqualitate naturali quoad jura nondum tolli prærogativam. Cum enim æqualitas eadem etiam requirat, ut obligationes sint totidem, & tanta sit unaquæque unius obligatio, quanta alterius (§. 92.); prærogativam quandam in eo consistere posse, quod unus non obligetur ad id, ad quod tenentur alii. Enimvero quoniam facultatem agendi habet, qui hac obligatione non tenetur, quod ceteris, in quos ea cadit, agere non permissum, istiusmodi autem agendi facultas jus est (§ 156. *part. 1. Phil. pract. univ.*); prærogativa hoc etiam in casu non consistit nisi in quodam jure peculiari.

§. 95.

An natura uni liceat, quod alteri non licet.

Quod natura uni licitum, id etiam licitum alteri, & quod uni non licet, idem nec licet alteri. Natura enim nemini hominum plus juris est, quam alteri, nec jus majus uni, quam alteri competit (§. 89.), adeoque quodcunque jus uni competit, idem etiam competit alteri (§. 87.) & quantum jus est unius, tantum

tum etiam est jus alterius (§. 88.). Quoniam itaque licitum est, ad quod agendum jus habemus (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quod natura uni licitum, id etiam licitum alteri. *Quod erat unum.*

Similiter natura nemini hominum plus obligationis est quam alteri, nec major unius, quam alterius (§. 92.), consequenter nulla cadit in unum obligatio, qua non etiam teneatur alter (§. 90.) & quanta est obligatio unius, tanta etiam est alterius (§. 91.). Quare cum illicitum sit, ad quod omittendum obligamur (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quod uni non licet, idem nec licet alteri. *Quod erat alterum.*

Æqualitatis adeo naturalis hominum immemores sunt, quotquot sibi licere existimant, quod alteri non liceat, vel aliis non licere arbitrantur, quod sibi licere putant, cum tamen nullam hujus prærogativæ rationem reddere possint, quam quod ipsis utile sit vel jucundum hoc facere, molestam autem accidat, si idem faciant alii.

§. 96.

Idem ad omnes æquales extensim.

Immo in genere quod uni æqualium licitum, id etiam licitum alteri, & quod uni non licet, idem nec licet alteri. Qui enim æquales sunt, eadem jura habent (§. 78.), atque adeo non plus habet juris unus, quam alter (§. 87.), nec majus est jus unius, quam alterius (§. 88.). Unde eodem, quo in propositione præcedente, modo porro colligitur, quod uni æqualium licitum est, idem etiam alteri licitum esse. *Quod erat unum.*

Similiter qui æquales sunt, iisdem obligationibus tenentur (§. 78.), consequenter non plus obligationis cadit in unum, quam in alterum (§. 90.), nec major est unius, quam alterius obligatio (§. 91.). Unde porro, eodem prorsus, quo in propositione præcedente, modo colligitur, quod uni æqualium non licet, idem nec licere alteri. *Quod erat alterum.*

Etsi hic tantummodo agatur de æqualitate hominum naturali, quæ ex identitate essentiæ atque naturæ humanæ resultat; non tamen inconsultum est, quæ de eadem demonstrantur, ad omnem æqualitatem extendi, quæ præter eam datur, propterea quod non modo in praxi, verum etiam in demonstrationibus subsecuturis habeant usum. Poteramus hanc propositionem tanquam generalem præmittere, & per consequentiam immediatam instar corollarii tanquam specialem præcedentem ex præsente inferre. Tanto vero magis necesse est propositionem præsentem apponi, quod contra æqualitatem moralem frequentissime peccetur. Per se autem patet hic supponi, nullam dari unius æqualium prærogativam (§. 93.).

§. 97.

Num æqualitatem prærogativa tollat.

Æqualitatem tollit prærogativa, seu si uni æqualium conceditur aliqua prærogativa, hoc ipso æqualitas tollitur. Etenim cum prærogativa sit jus, quod alicui præ ceteris eodem jure alias utentibus competit (§. 93.), æqualium vero eadem sunt jura (§. 78.); si uni æqualium conceditur aliqua prærogativa, jus quoddam ipsi competit, quod ceteri non habent. Non igitur omnes eadem amplius habent jura, consequenter nec æquales amplius sunt (§. *cit.*), adeoque æqualitas tollitur.

Nimirum si uni æqualium conceditur aliqua prærogativa, cum jus quoddam habeat, quod ceteri non habent (§. 93.), hoc ipso efficiuntur inæquales, qui ante æquales erant (§. 79.).

§. 98.

Quando alteri non faciendum, quod nobis ceteris non facias.

Quod jure tuo tibi non vis fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id alteri non feceris, cui eadem obligatione teneris. Si qui enim tibi obligatus est, & tu alteri eadem obligatione teneris, cum illicitum sit, quod est contra obligationem privati-

vativam (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quod tibi fieri illicitum ab eo, qui tibi obligatus est, id nec alteri facere tibi licet, cui tu eadem obligatione teneris. Quamobrem quod jure tuo tibi non vis fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id alteri ne feceris, cui eadem obligatione teneris. *fieri nolumus.*

Vulgo dicitur: Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris; sed non satis determinate. Ne igitur principium male intellectum in abusum trahatur: determinationes, quæ vulgo omittuntur, adjiciendæ fuerunt. Non debemus nolle nisi quod legibus contrariatur, consequenter si quid ab alio tibi fieri non vis, necesse est ut alter obligatus sit ad hoc omittendum, & tibi jus sit exigendi, ne hoc fiat. Quodsi ergo alteri cuidam eadem obligatione teneris, necesse est ut a te quoque idem omittatur, & alteri quoque competit jus exigendi, ne facias. Nulla sane ratio est, cur alter in gratiam tui juri suo cedere, & tibi liberum esse debeat, utrum obligationi tuæ satisfacere velis, necne, alius vero suæ in te obligationi satisfacere teneatur, & tu jure hoc ab eo poscendi in ejus gratiam cedere non tenearis. Obstat utique æqualitas, quæ in identitate juris ac obligationis consistit (§ 78.). Qui eodem jure utuntur, idem sibi non fieri recte prætendunt, & quorum eadem est obligatio, idem quoque non facere tenentur. Ex. gr. Non vis, ut beneficiarius tuus faciat, quod ingratitudinem arguit, ergo nec tu ingratum te præbere debes benefactori. Vis ne quis famam tuam lacessat? ergo nec tu famam alterius proscindere debes. Vis ne debitor tibi solutionem debiti detrectet? ergo nec tu morosus esse debes in solvendo debito alteri.

§. 99.

Quod jure tuo vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est; id alteri facias, cui eadem obligatione teneris. Si quis enim tibi obligatus est, & tu alteri cuidam eadem obligatione teneris, cum debitum sit, ad quod committendum obligamur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quod tibi debetur ab eo, qui tibi obligatus est, & jure tuo ab eo exigere vales, id etiam tu debes alteri, cui tu eadem obligatione teneris & alter quoque habet jus idem a te exigendi. Quamobrem quod jure tuo vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est; id alteri facias necesse est, cui eadem obligatione teneris. *Quando aliis faciendum, quod nobis fieri volumus.*

Vulgo dicitur: Quod vis ut alii tibi faciant, id etiam facias ipsis; sed non satis determinate. Nostrum igitur fuit, ex ratione paulo ante tradita (*not.* § 98.), determinationes vulgo omissas superaddere. Quoniam voluntas nostra legi conformis esse debet, si quid ab altero tibi fieri vis, necesse est ut alter tibi ad hoc faciendum obligatus sit, & ut adeo tibi jus quoddam competat hoc ab altero poscendi vel petendi. Quodsi ergo tu alteri eadem obligatione teneris, necesse est ut tu quoque eidem facias idem, & alteri quoque competit jus exigendi vel petendi ut facias. Nulla sane ratio est, cur in mutua obligatione & jure mutuo dispar esse debeat tui & alterius conditio: obstat hic quoque æqualitas ob eandem obligationem & idem eidem respondens jus. Qui eodem jure utuntur, idem quoque sibi fieri prætendunt, & quorum eadem est obligatio, idem quoque facere aliis tenentur. E. gr. Vis ut debitor tibi solvat justo tempore debitum: ergo tu quoque debitum sine mora solvere debes. Vis, ut beneficiarius tuus gratum erga te animum habeat: ergo te quoque gratum præbere debes benefactori tuo. Vis ut alii opem tibi ferant, quando eadem indiges: ergo tu quoque opem ferre debes eadem indigentibus. Me tacente intelligitur, propositionem præsentem & præcedentem intelligendam esse non modo de obligatione & jure perfecto, verum etiam de imperfecto.

§. 100.

Quod vis ut alii sibi faciant vel non faciant, quatenus ad hoc obligantur; id tibi facias, vel non facias, si eadem obligatione teneris. Si enim te & alterum eadem tenet obligatio, cum debitum sit, ad quod committendum obligamur, illicitum sit, ad quod omittendum obligamur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quod sibi debet alter, tu etiam tibi debes, & quod illicitum alteri, id etiam illicitum tibi. Quamobrem quod vis, ut alii sibi faciant, vel non faciant, quatenus ad hoc obligantur; id tibi facias vel non facias, si eadem obligatione teneris. *Quando nobis faciendum, quod alium sibi facere volumus.*

Vul-

Vulgo dicitur: Quod vis ut alii sibi faciant, tu tibi facias; sed denuo non satis determinate. Determinationem igitur omissam ex ratione paulo ante dicta (*nor.* §. 98.) superaddimus. Nimirum quoniam voluntas legi conformis esse debet, si vis ut alius quid sibi faciat, vel non faciat, necesse est ut ad hoc fuerit obligatus: alias enim vitium latet in volitionis vel nolitionis actu, nec recte vis, ut alter hoc sibi faciat, vel non faciat. Quod si ergo & tu obligaris, ut hoc facias tibi, vel non facias; necesse est ut facias, vel non facias (§. 118. *part. i. Phil. pract. univ.*). Cumtu & alter quoad hanc obligationem æquales sitis (§. 78.), nulla tibi competit prærogativa præ altero (§. 97.), qua tibi permissum non facere vel facere, quod ab altero fieri, vel non fieri recte omnino vis. E. gr. Vis alterum esse temperantem: ergo & ipse temperans esse debes. Vis esse castum: ergo & ipse castus sis necesse est. Non vis alterum nimio labore insidiari sanitati: ergo nec ipse hoc tibi facere potes.

§. 101.

Quando nemini alteri faciendum, quod tibi fieri non vis.

Quod jure connato tibi fieri non vis, id nemini alteri feceris. Quoniam enim jus connatum oritur ex obligatione connata (§. 26.), quod jure connato tibi fieri non vis, ad hoc non faciendum alter tibi obligatus est. Quare cum obligatio connata universalis sit (§. 82.), eadem tu quoque teneris alteri (§. 11.). Enimvero quod jure tuo non vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est; id alteri ne feceris, cui eadem obligatione teneris (§. 98.). Ergo quod jure connato tibi fieri non vis, id nemini alteri facias.

Videmus adeo, qui simpliciter pronunciant, alteri faciendum non esse, quod sibi fieri nolunt, ad jus connatum & obligationem connatam unice respicere, ac supponere, quod homines in observando jure suo & in observanda aliena obligatione satis sint acuti, in agnoscendo autem jure alieno & agnoscenda obligatione propria cœcutire malint, sepositæ æqualitate morali.

§. 102.

Quando alteri cuicunque faciendum, quod tibi fieri vis.

Quod jure connato tibi fieri vis, id alteri cuicunque facias. Cum enim jus connatum oriatur ex obligatione connata (§. 26.), quod jure connato tibi fieri vis, ad hoc faciendum alter tibi obligatus est. Jam quia ob universalitatem obligationis connatæ (§. 82.) alteri cuicunque eadem obligatione teneris (§. 11.), quod autem jure tuo vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id alteri facere debes, cui eadem obligatione teneris (§. 99.); quod jure connato tibi fieri vis, id alteri cuicunque facias necesse est.

Ipse Christus *Matth. VII*, 12. Omnia, inquit, quæcunque vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis. Quoniam simpliciter de omnibus factis loquitur & de hominibus in universum omnibus, & ex contextu liquet, non loqui ipsum nisi de eo, ad quod quilibet homo alteri cuicunque obligatur, haud obscure intelligitur, præceptum Christi esse idem cum propositione præsente, & in contextu satis determinate enunciatum, ne perverti possit sensus, quin ostendatur contrarium. Liquet vero etiam, quod cum facta universaliter enunciata intelligantur etiam de non factis, nisi contradictio hinc oriatur, præceptum Christi etiam continere propositionem præcedentem. Non adeo idem prorsus dicunt, quod Christus, qui extra contextum omnem dicunt: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, & quod tibi vis fieri, alteri feceris. Recte sentiunt, sed male loquuntur. Ineptum enim judicamus & æquitati naturali adversum, alteri imputare errores & molestis eum onerare consequentiis, propterea quod verbis non satis accurate exprimit animi sui sensa.

§. 103.

Quando nobis faciendum quic. quid alii ut sibi faciant volumus.

Quod vis ut alii sibi faciant vi obligationis connatæ, id tibi etiam facere debes. Etenim natura nemini hominum plus obligationis est, quam alteri, nec major unius, quam alterius obligatio (§. 92.). Quod igitur ut sibi faciat alius, quicunque obligatus est, id ut tu tibi facias etiam obligatus es. Quamobrem quod vis ut alii sibi faciant vi obligationis naturalis connatæ, id etiam tibi facere debes (§. 100.).

Atque

Atque ita regulas in praxi utilissimas satis distincte exposuimus. Absit autem ut eas pro primis principiis cognoscendi Jus naturæ habeas, quemadmodum faciunt, qui primum principium honesti esse ajunt, quod vis ut alii tibi faciant, tu tibi facias; primum principium justi faciunt, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; primum denique principium decori, quod vis ut alii tibi faciant, tu ipsis facias. Cum enim ex ipse propositionibus jura & obligationes deduci nequeant, nec eæ principium Juris naturæ dici possunt (*§. 876. Ontol. & §. 1. h.*). Cum principia præsupponantur alia, unde judicium petendum, num recte velis vel nolis, quod vis aut non vis, ut faciant alii, nimirum per quæ certa sunt tua jura, certæ sunt aliorum obligationes (*§ 92. & seqq.*); si vel maxime sint principia, unde deducantur officia erga alios & erga te ipsum, non tamen dici possunt principia prima. Unde & nos ex aliis principiis prioribus eadem demonstravimus, nec methodi gnarus permittet ea sine probatione sumi. Et qui notiones honesti (*§. 171. part. 1. Phil. pract. univ.*), justi (*§. 239. p. 1. Phil. pract. univ.*) atque decori distinctas habet (*§ 194. p. 1 Phil. pract. univ.*), multo minus sibi persuadere patietur, quod primum sit principium honesti, secundum principium justi, tertium denique principium decori.

§. 104.

Præcedentia est jus prioritatis in ordine a pluribus simul observando. *Præcedentia quid sit.*

Ex. gr. Si plures in collegio quodam simul mensæ assidere debeant, ab iis observatur aliquis ordo loci. Qui adeo locum loco alterius priorem occupandi jus habet, ei tribuitur præcedentia respectu sequentium, qui subsellia inferiora occupare tenentur. Similiter si plures in collegio quodam in vota coeunt, jus prioritatis in ferendo voto ad præcedentiam refertur, cum hic observetur ordo temporis. Non igitur omnis prioritas præcedentia est: sed requiritur jus, ut sis prior, ubi idem a pluribus fieri debet eodem in loco, vel eodem tempore, adeoque necessario observandus sit ordo.

§. 105.

Inter æquales nulla est præcedentia. Qui enim æquales sunt, eorum eadem sunt jura (*§. 78.*). Quamobrem cum præcedentia jus sit (*§. 104.*); fieri non potest ut inter æquales detur præcedentia. *An inter æquales sit præcedentia.*

Evidentius idem patet in demonstratione indirecta. Pone nimirum si fieri potest, inter æquales locum habere præcedentiam. Quoniam præcedentia jus quoddam est (*§. 104.*); æqualium uni competere debet aliquod jus, quod alteri non competit. Non igitur æquales, sed inæquales sunt (*§. 78. 79.*): quod cum sit contra hypothesin, absurdum est.

Nimirum quam primum inter plures admittitur præcedentia, æquales non censentur, cum nullus æqualium jure prætendere possit, quod non etiam competat alteri ob mutuas eorundem obligationes easdem, & jura eadem (*§. 78.*).

§. 106.

Quoniam natura homines omnes æquales sunt (*§. 81.*), inter æquales vero præcedentiæ locus non est (*§. 105.*); *Natura homini nulli præcedentia competit.* *Natura homini nulli competit præcedentia.*

Quamobrem si homines consideres, quales natura sunt, tantundem juris habet unus, ut sit prior, quantum habet alter. Etenim cum prioritatis jus sit utrique nullum, si unus sibi id arrogare velit, ob æqualitatem alius quivis idem sibi arrogare potest (*§. 78.*). Prior nimirum non violato aliorum jure quilibet esse potest, prout casus tulerit. Absit tamen, ut hinc inferas jure naturali nullam dari præcedentiam: præter jura enim connata, quæ homines natura habent (*§. 33.*), dantur etiam jura naturalia acquisita, quæ natura non habent (*§. 37.*). Non igitur repugnat, ut ex juribus naturalibus acquisitis & obligationibus, quæ iisdem respondent, oriatur præcedentia. Sed de eo agendum est alio loco. Quamobrem nec hic definiri potest, utrum jus præcedentiæ sit perfectum, an imperfectum. Etsi enim in statu civili sit jus perfectum, non tamen sequitur, in naturali idem quoque perfectum esse debere.

§. 107.

Æqualitas per præcedentiam ſublata.

Præcedentia tollit æqualitatem hominum. Etenim ſi uni eorum competit præcedentia, quorum ceteroquin jura eadem ſunt, cum præcedentia jus quoddam ſit (§. 104.), habet ille aliquod jus, quod alter minime habet. Eorum igitur jura non amplius eadem prorſus ſunt, ſeu non ſunt totidem uni, quot alteri. Præcedentia igitur homines efficit inæquales (§. 79.), conſequenter æqualitatem tollit (§. 78. 79.).

Satis ſuperque hoc obſervare licet in ſtatu civili, in quo hujus juris magna eſt efficacia. Præcedentia non eſt vocabulum bonæ latinitatis, uſu tamen receptum. Vernaculo ſermone dicimus den Rang, In civitate feruntur leges de præcedentia, ut præſcindantur lites civium de quibus ſuo loco dicemus.

§. 108.

An præcedentia ſit ſpecies prærogativæ.

Præcedentia prærogativa quædam eſt. Etenim præcedentia eſt jus prioritatis in ordine a pluribus ſimul obſervando (§. 104.), adeoque competere poteſt uni præ ceteris, qui ceteroquin eodem jure utuntur. Enimvero jus omne, quod alicui præ aliis eodem jure ceteroquin utentibus competit, prærogativa eſt (§. 93.). Ergo præcedentia prærogativa quædam eſt.

E. gr. in collegio aliquo ſingulis competit jus votandi, atque hoc jus ſingulorum prorſus idem eſt, cum unius votum tantundem valeat, quantum valet votum alterius cujuſcunque, quia vota numerantur, non ponderantur. Jus igitur votandi omnium æquale eſt. Enimvero cum fieri minime poſſit, ut omnes dicant ſimul, quid ſentiant; in ferendis votis neceſſe eſt, ut unus altero prior ſententiam dicat, adeoque ordo obſervandus eſt in ferendis votis. Cui igitur jus eſt votandi prius, ei competit præcedentia (§. 104.). Quatenus vero hoc jus eidem competit præ aliis, eodem ceteroquin jure utentibus, prærogativa eſt (§. 93.). Atque adeo patet jus prioritatis in votando eſſe certam præcedentiæ ſpeciem, non minus vero ſpeciem quandam prærogativæ. Dantur tamen præter præcedentiam adhuc prærogativæ aliæ, veluti ſi cui membro collegii, cujus membra ceteroquin, excepta præcedentia, æqualia ſunt, jus eſt ad majus ſalarium, quam ceteris: quod non minus ac præcedentiam eſſe prærogativam quandam diffiteri nequit (§. 93.). Immo hæ duæ prærogativæ indivulſo nexu minime cohærent, ita ut uni competere poſſit præcedentia, alteri jus ad majus ſalarium.

§. 109.

Prærogativa & præcedentia quale ſit jus.

Prærogativa & præcedentia ſunt jus ſingulare, non univerſale. Etenim prærogativa eſt jus, quod alicui præ aliis eodem jure ceteroquin utentibus competit (§. 93.): non igitur competit cuilibet homini, quatenus homo eſt. Sed jus, quod homini cuilibet non competit, quatenus homo eſt, univerſale non eſt (§. 13.). Ergo prærogativa non eſt jus univerſale. *Quod erat primum.*

Porro quia prærogativa alicui præ aliis eodem ceteroquin jure utentibus competit (§. 93.), nec natura eidem convenit (§. 94.); ex alia ratione competit, quam quia homo eſt. Enimvero jus, quod alicui ex alia ratione competit, quam quia homo eſt, ſingulare eſt (§. 14.). Præcedentia igitur jus ſingulare eſt. *Quod erat ſecundum.*

Jam præcedentia prærogativa quædam eſt (§. 108.). Quamobrem præcedentia quoque jus ſingulare, non univerſale eſt *per demonſtrata n. 1. & 2. Quod erat tertium & quartum.*

Poterat tertium & quartum ex ipſa notione prærogativæ evictum fuit, niſi præſupponere licuiſſet, præcedentiam eſſe quandam prærogativæ ſpeciem (§. 108.).

§. 110.

Quoniam jus omne universale absolutum (§. 53.), adeoque connatum (§. 51.); singulare autem hypotheticum (§. 54.), adeoque acquisitum est (§. 52.), prærogativa autem & præcedentia jus singulare, non universale sunt (§. 109.); prærogativa & præcedentia jus absolutum atque connatum non sunt, sed hypotheticum atque acquisitum. *Idem porro expenditur.*

§. 111.

Jus acquirere dicitur, qui facto quodam interveniente ejus redditur particeps. *Jus acquirere quinam dicatur.*

Ita pater acquirit imperium in liberos, quia eosdem generat. Similiter dominium rei, quæ nullius est, acquirit, qui eam occupat. Imperium in populum acquirit, qui Rex eligitur.

§. 112.

Modus acquirendi est factum, quo juris reddimur participes. *Modus acquirendi quid sit.*

Ita si quæris, quomodo Titius pater acquisiverit imperium in Cajum filium; respondetur: per generationem. Generationis igitur actus est modus acquirendi imperium in liberos, seu patriæ potestatis. Similiter si quæris, quomodo dominium hujus rei acquisiveris, quæ antea erat nullius; respondetur: per occupationem. Occupatio igitur est modus acquirendi dominium rei, quæ nullius est. Denique si quæris, quomodo Augustus acquisiverit imperium in Polonos; respondetur: quia ab ipsis in Regem electus est. Electio igitur est modus acquirendi imperium in populum.

§. 113.

Titulus est ratio legalis, per quam patet factum quoddam tale jus parere posse. *Titulus quid sit.*

Ita ratio, cur per generationem acquisiveris imperium in liberos, desumitur a lege naturæ, quod patri competat imperium in liberos. Hac lege generatio tale factum declaratur, quo imperium in liberos acquiri potest. Atque adeo ratio legalis, per quam patet, generationem parere posse imperium in liberos, titulus est hujus juris in liberos. Similiter ratio, cur dominium acquisiveris per occupationem, petitur a lege naturæ, quod occupatione rerum nullius acquiratur dominium. Hac lege occupatio tale factum declaratur, quo dominium rei nullius acquiri potest. Atque adeo liquet rationem legalem; per quam patet, occupationem rei nullius parere dominium, titulum esse dominii in re nullius acquisiti. Denique ratio, cur imperium competat Regi in populum, arcessitur a lege naturali, quod in regno electitio Rex a populo eligi possit. Hac lege declaratur, electione transferri imperium civile in electum. Atque adeo ratio legalis est titulus imperii civilis acquisiti ab eo, qui electus fuit. JCti titulum causam vocant, quia vulgo causa & ratio non distinguuntur, quemadmodum a nobis factum in Ontologia, fierique debet, si accuratus in distinguendo esse volueris.

§. 114.

Jus connatum non acquiritur. Etenim jus connatum natura habet homo (§. 33.), adeoque ipsum per essentiam atque naturam suam eidem competit (§. 32.), consequenter non demum facto quodam interveniente ejus reddimur participes. Quoniam itaque jus non acquiritur, cujus non participes reddimur facto quodam interveniente (§. 111.); jus connatum non acquiritur. *Cur jus connatum non acquiratur.*

Non est quod excipias, juris connati nos fieri participes per nativitatem, seu quod mater nos in lucem edat. Nisi enim in lucem fuissemus editi, nec ius istud nobis competeret. Jus igi-

tur connatum acquiri (§. 111.). Neque enim ideo juris connati sumus participes, quia mater nos peperit, sed quia homines sumus, consequenter non facto matris, sed per ipsam essentiam atque naturam nostram ejus participes reddimur.

§. 115.

Cur non indigeat titulo.

Jus connatum nullo opus habet titulo. Etenim jus connatum non acquiritur (§. 114.), adeoque non demum facto quodam interveniente ejus participes reddimur (§. 111.. Quamobrem cum titulus sit ratio legalis, per quam patet, quod tale factum tale jus parere possit (§. 113.); evidens est jus connatum nullo opus habere titulo.

§. 116.

Cur jus universale & absolutum titulo non indigeat.

Quoniam jus connatum omne absolutum (§. 50.) & universale est (§. 29.), jus vero connatum nullo opus habet titulo (§. 115.); *nec jus ullum absolutum & universale titulo opus habet.*

Quodsi quæritur de jure quodam connato, absoluto, universali, cur tibi competat, fueritque idem derivativum, non primitivum, ad legem quidem quandam naturæ provocas, sed quatenus ea declarat, homini qua homini convenire hoc jus, adeoque essentiam & naturam ejusdem id ipsum parere. Etsi adeo ratio legalis reddatur, qualis etiam titulus (§. 113.); ab ea tamen, in qua titulus consistit, differt, quia hac declaratur tali facto jus tale acquiri posse, illa autem indicatur homini per essentiam atque naturam suam tale jus necessario competere.

§. 117.

Dependentia tituli a lege.

Omnis titulus supponit legem quandam. Est enim ratio legalis, per quam patet tale factum jus tale parere posse (§. 113.). Enimvero ratio legalis desumitur a lege (§. 134. *part* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque legem quandam supponit. Omnis itaque titulus legem quandam supponit.

Quodsi jus quoddam acquisivisti, idem tibi competere probaturus allegare debes factum, quo interveniente ejus factus es particeps (§. 35.). Hoc autem factum tale esse debet, ut jus istud tibi parere potuerit. Quoniam itaque hoc non intelligitur nisi per legem, necesse est rationem facto acquisiti juris a lege peti (§. 56. *Ontol.*). Ratio hæc cum sit legalis (§. 134. *p.* 1. *Phil pract. univ.*), titulus est (§. 113.). Atque adeo titulus supponit hanc legem. Clariora hæc evadent suo loco ex speciali tractatione.

§. 118.

Verus titulus quinam sit.

Titulus verus dicitur, si & factum fuerit verum, & lex declarat hoc facto jus tale acquiri.

Emtio rei a domino est verus titulus dominii, si revera a domino rem emeris. Hic enim factum verum est, quia verum supponitur, te rem emisse & venditorem fuisse dominum, & suo loco demonstrabitur tali facto dominium rei acquiri posse. Similiter emtio a non domino, quem dominum esse putabas ignorantia invincibili, aut saltem difficulter vincibili, parit jus possidendi. Quamobrem si verum est, te rem emisse ab eo, quem dominum esse hoc modo putabas; emtio verus titulus est. Si verum est te prolem generasse, cum lex tribuat patri jus in liberos; titulus verus est.

§. 119.

Titulus putativus quinam.

Titulus putativus vocatur; si putes factum esse verum, cum non sit, lex autem declarat hoc facto jus tale acquiri.

E. gr.

E.gr. Putativus est titulus, si putes te rem emisse, quam non emisti; si existimas, rem tibi donatam esse, cum non fuerit donata; si arbitraris, eam te hæreditate consecutum, cum hæreditate eandem consecutus minime fueris; veluti si inter res defuncti reperiatur, quæ alterius est, tu vero putas, eam fuisse defuncti.

§. 120.

Titulus falsus est, si factum quidem verum fuerit, in eo autem erras, quod lex declaret hoc facto jus tale acquiri posse. *Titulus falsus quinam.*

E.gr. Vides Titium in platea incedentem casu amittere annulum, quem occupando tuum fieri putas. Quæsitus de jure tuo in annulum respondes, te eum invenisse. Verum hic est, quod in platea jacentem occupaveris, sed in eo erras, quod tibi persuadeas hac occupatione dominium annuli acquiri. Titulus adeo hoc in casu falsus est, cum falsum sit in ea lege contineri rationem juris a te acquisiti, quæ dicit rei derelictæ occupatione dominium acquiri.

§. 121.

Titulus putativus & falsus non est titulus. Etenim si titulus fuerit putativus, factum, quod supponis, lex quidem tale declarat, quod tale jus eodem acquiri possit, falso tamen idem supponis (§. 119.). Quamobrem etsi detur ratio legalis talis facti, quale supponitur (§. 56. *Ontol.* & §. 134. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*); ea tamen non obtinet, ubi factum non adest. Quamobrem cum titulus non sit nisi ratio legalis, per quam patet hoc factum tale jus parere posse (§. 113.); titulus putativus non est titulus. *Quod erat unum.* *Num titulus falsus & putativus tituli sint.*

Porro si titulus falsus est, factum quidem, quod allegas, verum est, sed lex non declarat hoc facto jus tale acquiri posse (§. 120.). Deficit adeo ratio legalis (§. 56. *Ontol.* & §. 134. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quare cum titulus non nisi in ratione legali consistat (§. 113.); titulus falsus non est titulus. *Quod erat alterum.*

Forsan objiciet aliquis, cum titulus putativus & falsus titulus non sit, nec eum dividendum esse in verum, putativum & falsum. Enimvero ubi necesse est id, quod apparet, a vero distingui, divisio in id, quod verum est, & quod tale apparet, non improbatur. Ita nemo improbat bona distingui in vera & apparentia, etsi quæ apparentia vocantur bona non sint, quod multi homines, immo plerique, quæ bona ipsis apparent, pro talibus habeant. Similiter etsi verus titulus solus sit titulus, putativus & falsus non item, improbari nequit, titulum sic dividi, quia contingit homines pro titulo habere, qui putativus est, vel falsus. Rationem redditurus, cur tibi in hac re competat dominium, quærenti respondes, te eam emisse a domino, emtione autem a domino facta dominium acquiri, adeoque ita argumentaris:

Quicumque rem emit a domino, dominium ejus acquirit.
Atqui ego rem hanc emi a domino.
Ergo ego hujus rei dominium acquiro.

Minor hujus syllogismi enunciat modum acquirendi (§. 112.), seu factum, quo dominium acquisivisti, major est lex, quæ declarat, hoc modo dominium acquiri posse. Ratio dominii competentis continetur in majore & minore simul, quippe cum per utramque syllogismi præmissam intelligatur, quod vera sit conclusio (§. 537. *Log.*). Est igitur ratio legalis, per quam patet emtione a domino facta dominium acquisitum esse. Quodsi vera esse debet conclusio, necesse est utramque præmissam esse veram, consequenter & verum esse debet, quod rem emeris a domino, & verum esse debet, quod detur lex: *qui rem a domino emit, dominium ejus acquirit.* Unde titulus verus est nonnisi in hoc casu, quemadmodum habet definitio (§. 118.). Quodsi conclusio fallit, aut errare debes circa minorem, aut circa majorem, ut tibi videatur quod non est. In casu primo titulus putativus, in tertio falsus est, quemadmodum itidem habent definitiones. Si nosti factum esse falsum, mentiris. Sed mendacii hic nulla habenda est ratio, ubi divisio fit in ea, quæ sunt, & quæ tantummodo videntur. Unde titulus putativus & falsus uno vocabulo dici poterant *titulus apparens*, & hic poterat subdividi in putativum & falsum. Vides itaque divisionem tituli in verum, putativum & falsum non sine ratione fieri. Si ratio reddi debet juris competentis, vulgo tantummodo provocatur ad factum, v.g. dicis te emisse a domino, si dominii rationem reddere teneris & probato hoc facto tibi dominium competere concluditur. Factum esse modum, quo acquisivisti dominium, nemo est

qui

qui dubitat. Dicitur tamen allegare titulum, qui allegat factum: unde, quid sit titulus, multis videtur obscurum. Enimvero hi non perpendunt argumentari hic enthymematice,

Ego rem emi a domino.
Ergo sum rei dominus.

propterea quod ex lege notum supponitur, ementem a domino fieri dominum rei emtæ, adeoque hoc non demum probandum, sed tantummodo probandum est, quod rem a domino emeris. Jam neque factum, qui modus acquirendi est, neque lex, quæ id justum declarat; titulus est. Restat igitur, ut titulus sit ratio ex lege desumpta, per quam patet, factum tale esse, ut eo dominium acquiri potuerit. Atque adeo satis distincte explicasse confidimus, quid sit titulus, neque hic quicquam obscuritatis superesse potest nisi iis, qui principiorum logicorum ignari sunt, nec ex philosophia prima didicere, quid sit ratio (§. 56. *Ontol.*), quam vulgo cum causa confundi jam monuimus (*not.* §. 113.). Ecce tibi novum usum doctrinæ syllogisticæ in formandis notionibus distinctis.

§. 122.

Titulus quinam onerosus, quinam lucrativus.

Titulus onerosus dicitur, si lex, quæ declarat te facto tuo acquirere aliquod jus, simul te obligat ad quid vicissim præstandum. Ast *lucrativus* vocatur, si lex, quæ declarat te facto tuo acquirere aliquod jus, ad nihil vicissim præstandum te obligat.

E. gr. Emtione acquiris dominium in re emta, si eam emis a domino: sed eidem vicissim obligaris ad solvendum pretium. Titulus igitur in hoc casu onerosus est. Sed si Titius tibi donat decem aureos, eidem minime obligaris ad quid vicissim præstandum, titulus adeo lucrativus est. Quando emtio simpliciter dicitur titulus onerosus; donatio titulus lucrativus; factum non consideratur in se, sed cum respectu ad legem, quatenus scilicet vi ejusdem aptum est ad pariendum jus & obligationem. Ita nimirum consideratum continet rationem legalem, cur juris te participem reddere potuerit: in qua titulus consistit (§. 113.). Nihil in hisce erit obscuri, modo perpenderis ea, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus (*not.* §. 121.).

§. 123.

Status moralis definitio.

Status hominum moralis est, qui determinatur per jura iisdem competentia & obligationes ipsorum.

Statum entis in genere definivimus in philosophia prima (§. 705. *Ontol.*), quod sit existentia mutabilium cum iisdem fixis, monuimusque (*not.* §. *cit.*) per mutabilia intelligi modos, qui insunt, & relationes entis unius ad alia. Quoniam itaque homo moralis est subjectum jurium & obligationum (§. 70.); in statu morali determinando non habetur ratio nisi jurium, quæ non omnium prorsus eadem esse constat, & ex speciali tractatione abunde eluceseet, utut jura connata omnium eadem sint (§. 31.). Pro diversitate adeo jurium diversi oriuntur status. Equidem quando JCti agunt de statu hominum, homines quoque dividunt ratione sexus in fœminas & masculos, & quærunt, cuinam sexui comparetur hermaphroditus, dividunt etiam in natos & eos, qui adhuc sunt in utero: non tamen existimandum est per hasce differentias eos intelligi voluisse diversos status hominum, sed tantummodo indicasse, quod pro hisce differentiis nascantur status diversi. Differte enim *Ulpianus* l. 9. ff. de statu hominum: *in multis*, inquit, *juris nostri articulis deterior est conditio fœminarum, quam masculorum*, manifesto indicans, ob diversitatem juris pro diversitate sexus diversos oriri hominum status, quatenus scilicet vel masculi sunt, vel fœminæ. Ac inde est, quod, qui in Digestis inscribitur titulus de statu hominum, in institutionibus inscribatur de jure personarum.

§. 124.

Status naturalis definitio.

Status naturalis est, qui determinatur per jura mere naturalia eaque singulorum, & obligationes mere naturales.

Nimirum si homines concipimus, antequam in societates civiles seu civitatem coiverunt, de quo suo loco dicemus, alia ipsis jura competere nequeunt nisi naturalia, cum nemo sit, qui eos ad alia obligare possit; quam ad quæ vi legis naturæ obligantur, consequenter nec alia ipsis competere possint jura, quam quæ ex obligatione naturali descendunt (§. 23.), Quamobrem

rem cum jus naturæ nobis explicandum sit, nec homines hic consideramus nisi in statu naturali. Neque adeo, quæ hic traduntur, promiscue applicari possunt ad statum civilem, in quo nunc vivimus. Videbimus autem suo loco; quamnam differentiam jurium inducat status civilis.

§. 125.

Quoniam status naturalis per jura mere naturalia de terminatur (§. 124.), *in statu naturali homines non utuntur nisi jure naturali*, consequenter *licitum, quod juri naturali convenit.* *Quid licitum in statu naturali.*

§. 126.

Et quia in statu naturali homines non utuntur, nisi jure naturali (§. 125.), jus vero naturæ vi legis naturalis ipsis competit (§. 160. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *in statu naturali homines reguntur sola lege naturæ.* *Quali lege in eodem regantur.*

Quæcunque adeo demonstrabuntur in Jure naturæ independenter a notione civitatis, seu ex ipsa hominis essentia & natura sive absolute, sive interveniente aliquo ipsorum facto deducentur; ea pertinent ad statum naturalem. Videbimus tamen suo loco, legem naturæ latius patere, quam statum naturalem, cum de ipso etiam statu civili haud pauca disponat, etsi jure naturali non invito in statu civili resultent jura a naturalibus diversa, ita ut illicita fiant in civili, quæ licita erant in naturali.

§. 127.

Status civilis est, qui determinatur per jura civilia.

Quænam sint jura ista civilia, suo videbimus loco, ubi de civitate agemus. Opponitur status civilis statui naturali, quatenus jura civilia opponuntur naturalibus. Equidem dantur etiam jura naturalia, quæ nonnisi locum habent in statu civili, minime autem in naturali: non tamen status civilis determinatur per mere naturalia, neque naturalia sunt tantummodo singulorum, verum totius civitatis. Differentia utriusque status clarissime patebit, ebi jura in utroque hominibus competentia demonstraverimus. Ceterum quia etiam dantur jura naturalia statui civili propria, ideo de statu civili quoque agitur in Jure naturæ. Uterque autem status, naturalis nempe & civilis probe a se invicem discernendus, ne jura diversa confundantur. Quamobrem cum nunc in statu civili vivamus, naturalis vero non prorsus sublatus sit; ideo probe dispiciendum, quandonam & ubi statui naturali adhuc sit locus. *Status civilis quinam sit.*

§. 128.

Status naturalis originarius est, qui determinatur per jura connata connataque obligationes: *Adventitius* vero, qui determinatur per jura acquisita & obligationes contractas. *Status naturalis originarius & adventitius.*

Status adventitius diversus est pro diversitate jurium acquisitorum & obligationum contractarum. Quamobrem cum jura hæc, hasce obligationes nondum explicaverimus, nec hic commode diversitas statuum adventitiorum explicari potest. Equidem status civilis etiam adventitius est, sed non naturalis, quia a naturali differt in eo, quod jura habeat civilia, quæ populus unusquisque sibimetipsi aut is, qui populi jus habet, constituit, quemadmodum suo loco explicabitur. Quamobrem cum naturalis opponatur civili ob diversam jurium originem, quorum illa a natura, hæc a voluntate hominum veniunt; hujus hic saltem mentionem injicere debuimus, etsi nondum satis hoc loco intelligi possit.

§. 129.

Undenam sit ſtatus originarius.

Statum originarium homo natura habet, adventitium non item. Etenim in ſtatu originario homini non competunt niſi jura connata, nec aliis tenetur obligationibus, quam connatis (§. 128.). Quamobrem cum jura connata natura habeat homo (§. 33.), & obligatio connata homini natura inſit (§. 34.); ſtatum quoque originarium natura habet. *Quod erat unum.*

Enimvero in ſtatu adventitio accedunt jura acquiſita & obligationes contractæ (§. 128.). Quoniam itaque jus acquiſitum natura non habet homo (§. 37.), nec obligationes contractæ eidem natura inſunt (§. 39.); nec ſtatum adventitium natura habet. *Quod erat alterum.*

In ſtatu originario homo tantummodo conſideratur quoad eſſentiam atque naturam ſuam, qualis naſcitur. Unde ſtatus originarius adventitium antecedit. Quamobrem cum adventitius ex originario demum reſultet, jus autem connatum nemini hominum auferri (§. 64), nec ab obligatione connata liberari poſſit (§. 68); ipſi ſtatui originario ineſſe debent, per quæ intelligitur, cur quædam mutatio introduci potuerit. Unde in omni jure ac obligatione ſemper ſtatus originarius primo inſpiciendus, antequam de adventitio judicari poſſit. Monet *Gajus* l. 1. *de ſtatu hominum*, omne jus, quo utimur, vel ad perſonas pertinere, vel ad res, vel ad actiones. Quamvis vero de jure civili Romano loquatur, id tamen quoque valet de jure naturali. Etenim jus omne vel reſpicit perſonas, vel res, vel denique modum jus ſuum perſequendi, ad quem in ſtatu civili ſpectant actiones, in naturali bellum. Triplex hoc juris etiam objectum eſt in ſtatu originario; in adventitiis autem immutantur jura eo ſpectantia utilitatis communis gratia, maxime autem in civili. A jure ad res connato derivatum fuit dominium tanquam jus acquiſitum, a jure perſonarum primævo deſcendit imperium, a jure denique jura ſua defendendi jus belli & in civitate actio. Ante introducta igitur dominia & imperia ſtatus obtinebat originarius, qui deinde dominiorum & imperiorum introductione immutatus: id quod jure fieri potuit, quia ratio hujus immutationis in ipſo ſtatu originario continetur pro præſenti hominum ſtatu; quemadmodum ſuo loco videbimus. Si homines eſſent integri (§. 75.), in ſtatu originario perſtitiſſent. Enimvero cum corruptos eſſe, ex parte ſaltem, videamus (§. *cit.*); utilitas communis ſuaſit, ut ab eo recederent, & ipſa obligatio connata juſſit.

§. 130.

Æqualitas hominum in ſtatu originario.

In ſtatu originario homines omnes æquales ſunt. Etenim ſtatum originarium homo natura habet (§. 129.). Sed natura homines omnes æquales ſunt (§. 81.). Ergo in ſtatu originario homines omnes æquales ſunt.

Poterat idem ex ipſa notione ſtatus originarii oſtendi hoc modo. In ſtatu originario jura & obligationes ſunt connata (§. 128.). Enimvero jus connatum omnium hominum idem eſt (§. 31.) & obligatio connata eadem eſt (§. 80.). Quamobrem cum homines æquales ſint, quorum eadem ſunt jura & obligationes eædem (§. 78.); in ſtatu originario homines omnes æquales ſunt.

Quodſi adeo in ſtatu originario perſtitiſſent homines, omnimoda omnium fuiſſet æqualitas. Non plus juris competiſſet uni, quam alteri, & tantum fuiſſet jus unius cujuſque, quantum alterius. Non plures fuiſſent obligationes unius, quam alterius, nec unus magis obligatus fuiſſet in eodem caſu alteri, quam alius quicunque ipſi. Enimvero poſtquam a ſtatu originario receſſere, inæquales facti ſunt tum quoad jura, tum quoad obligationes, introducto ſcilicet dominio & imperio: qua ipſa etiam de cauſa jus ſe ſuaque tuendi immutatum.

§. 131.

Suum quid ſit.

Suum dicitur, in quod homini cuidam ſoli jus perfectum competit.

Ita dominium jus perfectum eſt, quemadmodum ſuo oſtendetur loco. Res igitur tua eſt, in qua dominium tibi competit. Quomodo idem valeat de rebus incorporalibus, quæ dicuntur; ſuo oſtendetur loco.

§. 132.

§. 132.

Quoniam tuum non est, in quod tibi jus perfectum minime competit (§. 131.), jus vero imperfectum perfectum non est (§. 235. 237. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *tuum non est, ad quod imperfectum tantummodo jus habes.* *Quid non sit tuum.*

Jus imperfectum est egeno ad hoc, ut Titius locuples, a quo petit, ipsi det eleemosynam (§. 237. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Atque adeo jus quoddam imperfectum habet ad id, quod est Titii. Enimvero hoc dicere nequit suum: non ante dicere potest suum, quam a Titio ipsi datum fuerit.

§. 133.

Jus, quod quis in se vel personam quandam alteram habet, *Potestas* dicitur. *Quid sit potestas.*

Hinc jus, quod pater habet in liberos, dicetur suo loco potestas patria, & jus, quod civitati est in singula ejus membra, potestas civilis, Quale vero sit hoc jus, inferius demonstrabitur.

§. 134.

Subjectus dicitur *alteri* seu *potestati alterius*, in quem alteri potestas competit, seu in quem alteri jus competit. *Subjectio quid sit.*

Ita filius dicitur subjectus patri, quatenus patri potestas, vel jus in ipsum competit.

§. 135.

Sui juris dicitur, qui alterius cujusdam potestati subjectus non est. Vocatur etiam *Liber*, ut adeo *Libertas* sit potestas in seipsum, *Libertas quid sit.*

Florentinus l. 4. ff. *de statu hom.* Libertatem definit, quod sit *naturalis facultas ejus*, quod *cuique facere libet, nisi si quid vi, aut jure prohibetur*. Nimirum homini nullum competit jus in se nisi in actiones suas, quemadmodum deinceps ostendetur. Quodsi ergo liber est, quatenus nemini jus in ipsum competit; actiones suas determinare potest ut ipsi libet, non vero determinare tenetur ad nutum alterius hominis. Atque hoc jus natura habet, ac ideo naturalis dicitur facultas. Nec obstat, quod vi prohiberi possit, ne agat, quia vi non tollitur jus, sed tantummodo exercitium juris, quamdiu vis durat. Neque etiam obstat, quod jure prohibeatur, quia nolle, quod prohibitum est, uti libertatem voluntatis intactam relinquit, ita nec juri in actiones nostras officit, quoniam libertas non tollit obligationem naturalem recte agendi, sed tantummodo necessitatem physicam actiones suas ad alterius nutum componendi. Nihil adeo in definitione *Florentini* habetur, quod definitioni nostræ repugnet; sed tantummodo eidem inseruntur, quæ in Juris Naturæ systemate non sumenda, sed demonstranda, veluti quod libertas natura nobis competat, quod jus, in quo consistit, non extendatur ultra actiones liberas, quod idem non tollat obligationem naturalem, nec in licentia agendi consistat. In Jure civili, ubi definitiones vim legum obtinent, hoc tolerari potest ubi magis consulitur perspicuitati, quam rigori Logicæ, quem exigunt demonstrationes. Nimirum in Jure civili supponitur systema Juris naturalis, ex quo adeo ad formandas notiones, quæ definitionum loco inservire debent in legibus applicandis, sumi possunt, quæ sumere libet, ut quilibet statim intelligat, quid ad hoc genus, vel ad hanc speciem entium moralium referri debeat.

§. 136.

Status libertatis est, qui determinatur per jus libertatis. Unde *qui in statu libertatis est, alterius cujusdam potestati subjectus non est* (§. 135.). *Status libertatis qui-nam sit.*

Libertas jus quoddam est (§. 135.). Quemadmodum itaque per diversa jura, quæ competere possunt hominibus, diversi ejusdem determinantur status morales (§. 124.); ita per jus libertatis determinatur status libertatis; in quo qui vivunt liberi sunt; nec alterius hominis cujuscunque potestati subjecti. An status hic consistat cum statu civili, an vero per hunc tollatur, an tantummodo limitetur, suo demum constabit loco.

§. 137.

Jus in actiones liberas quale sit.

Jus in actiones suas habere dicitur, qui salva obligatione sua facere potest, quod libet. *In alterius vero actiones jus habet*, ad cujus voluntatem alter actiones suas componere obligatur. *Quamobrem si tibi jus est in actiones meas, ego facere teneor, quod tu vis salva omni obligatione, qua teneor, minime autem facere licet, quod libet.*

Si tibi jus est in actiones meas & tu jubes, ut accendam candelam, cum hoc nulli obligationi repugnet, faciendum est, non vero licet facere, quod libet. Similiter si jubes ut maneam domi, nec exire obligatus sum, exire non licet, quamvis mallem. Enimvero si jubes furari, vel occidere alterum, hoc faciendum non est, quia obligor non furari, nec occidere alterum, adeoque tibi nullum jus competit quoad hasce actiones, nec ego tibi obligor actiones meas hoc in casu ad voluntatem tuam componere. Quodsi ergo mihi jus est in actiones meas, si vis, ut candelam accendam, facere licet, quod libet. Possum candelam accendere & non accendere, possum interea facere aliud quidvis, ad quod omittendum non obligor. Similiter si tu vis me manere domi, quamvis hoc nulli repugnet obligationi meæ, exire licet, non manendum domi, ubi exire potius, quam domi manere malo.

§. 138.

Quænam liber homo facere possit.

Qui liber seu sui juris est, is facere potest, quod salva obligatione sua facere libet. Qui enim liber seu sui juris est, is alterius potestati subjectus non est (§. 135.), adeoque alteri jus nullum in ipsum, consequenter nec in actiones suas competit (§. 134.). Quamobrem nec facere tenetur, quod vult alter salva obligatione omni ejus, consequenter facere potest, quod salva obligatione facere libet.

Exempla, quæ modo dedimus (*not.* §. 137.), propositionem præsentem illustrant. Notandum vero, quando de jure alterius in actiones tuas liberas sermo est, duplicem spectari obligationem. Altera est, qua ipsi teneris vi juris eidem competentis; altera vero, qua alias teneris, veluti quod obligatus sis ad furtum vel homicidium non committendum, ad parentes honorandos, ad gratias benefactoribus rependendas. Plus alteri juris non esse potest, quam permittunt obligationes, a quibus liberari nequis, neque adeo juri alterius plus respondet obligationis, quam istud permittit.

§. 139.

Alienum quid sit.

Alienum est, in quod non tibi, sed alteri cuidam soli jus perfectum competit.

Ita si Titius habeat dominium in re quadam, ea ipsius est, non tua (§. 131.): tui igitur respectu est aliena. Similiter imperium, quod Rex Galliæ habet, est alienum respectu Regis Britanniæ, cui in Britannos imperium est.

§. 140.

Impossibile, ut quid simul sit suum & alienum.

Quod alienum est, suum non est, & quod suum est, non est alienum. Si quod enim sit alienum, in id tibi nullum jus competit perfectum (§. 139.). Sed in quo homini non competit jus perfectum, id suum non est (§. 131.). Quod igitur alienum est, suum non est. *Quod erat unum.*

Si

Si quod suum est, in id homini huic soli competit jus perfectum (§. 131.), adeoque non alteri. Enimvero in quod alteri soli non competit jus perfectum, id alienum non est (§. 139.). Ergo quod suum est, alienum esse nequit. *Quod erat alterum.*

Nimirum impossibile est, ut aliquid simul sit suum & alienum. Exempla modo in medium allata (*not.* §. 139.) propositionem præsentem illustrant.

§. 141.

Alieni juris est, qui potestati alterius subjectus est, seu in quem alius jus perfectum habet. *Quinam sit alieni juris.*

Ita liberi, quamdiu potestati patris subjecti, alieni juris sunt, non sui:

§. 142.

Qui alieni juris est, is facere tenetur quod vult alter salva omni illius obligatione, non vero ei licet facere, quod libet. Etenim qui alieni juris est, in eum alteri jus perfectum competit (§. 141.), consequenter eidem quoque est jus in actiones illius. Quoniam itaque is, in cujus actiones alteri jus est, facere tenetur, quod vult alter salva ipsius omni obligatione, non vero facere ei licet, quod libet (§. 137.; qui alieni juris est, is facere tenetur quod vult alter salva omni illius obligatione, non vero ei licet facere, quod vult. *Homo alieni juris quid facere teneatur.*

Exempla, quæ dedimus supra (*not.* §. 137.), propositionem præsentem illustrant. Notandum vero, quando nos salva obligatione nostra quid fieri dicimus, id idem esse, quod jure non prohiberi dicitur in Jure Romano (*not.* §. 135.).

§. 143.

In statu originario homo nullus potestati alterius subjectus est. Pone enim, si fieri potest, in statu originario Titium potestati Caji subjectum esse. Quoniam potestati alterius subjectus est, in quem alteri jus competit (§. 134.); Titius jus in Cajum, adeoque & actiones ipsius habet, adeoque Cajus facere tenetur, quod vult Titius salva hujus omni obligatione, minime autem facere ipsi licet, quod libet (§. 137.). Quoniam in statu originario homines omnes æquales sunt (§. 130.), æqualium vero eadem sunt jura (§. 78.); Cajus idem jus habet in Titium ejusque actiones, quod habet Titius in Cajum & actiones ejus. Quamobrem ubi Titius jubet Cajum hoc facere, Cajus vero vult ut a jussu abstineat, Titius nolle tenetur ut Cajus hoc faciat (§. 137.). Juris adeo Titii in Caji actiones effectus nullus est. Et idem eodem modo patet, si quod aliud quodcunque jus fingatur Titii in Cajum, vi cujus quodcunque Cajo facere possit (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam adeo jus nullum est, cujus nullus unquam esse potest effectus, seu quo nihil efficitur; in statu originario jus nullum homini uni esse potest in alterum, consequenter homo nullus potestati alterius subjectus est (§. 134.). *An in statu originario quis sit potestati alterius subjectus.*

Patet adeo in statu originario jus nullum hominis unius in alterum concipi posse; sed, qualecunque demum illud esse fingas, eum eodem pugnare & tanquam contradictorium (§. 28. *Ontol.*) inter ea referendum esse, quæ impossibilia sunt (§. 79. *Ontol.*).

§. 144.

Quales sint homines in statu originario.

Quoniam sui juris seu liber est, qui alterius potestati subjectus non est (§. 135.), in statu autem originario homo nullus potestati alterius subjectus (§. 143.); *In statu originario homo omnis sui juris, seu liber est.*

In hunc statum quadrat definitio libertatis, quam dedit *Florentinus*, supra allata (*not.* §. 135.), si per jus, cujus in ea fit mentio, intelligas solas leges naturales: quodsi enim vocabulum extendas etiam ad civiles, eidem quoque locus est in statu civili.

§. 145.

Qualis sit hic status.

Quia homo in statu originario liber est (§. 144.), status autem libertatis est, in quo homini libertas competit (§. 136.); *status originarius status libertatis est.*

Non tamen cum statu libertatis prorsus idem est: libertas enim confert *liberum* omnium *jurium exercitium*, independens scilicet a voluntate alterius. *Juris* quippe *exercitium* in hoc consistit, ut facias, quod jure tuo facere potes (§. 156 *part. 1. Phil. pract. univers.*). Per ipsa vero jura ita determinatur status originarius.

146.

Status libertatis unicuique innatus est.

Cum status originarius sit status libertatis (§. 145.), statum vero originarium natura habeat homo (§. 129.); *statum* quoque *libertatis natura habet*, consequenter quia hic per libertatem determinatur (§. 136:, *natura homines omnes liberi sunt.*

Inde est, quod *Florentinus* l. 4. *ff. de statu homin.* servitutem contra naturam esse dicat, etsi eam natura non dissentiente, uti ita loqui liceat, introductam fuisse suo demonstraturi simus loco. Hinc etiam est, quod homines omnes liberi nasci dicantur. Non est, quod excipias, filium esse sub potestate parentum, quam primum natus est, adeoque non sui esse juris; neque adeo natura liberum. Patebit enim suo loco, eidem natura competere libertatem, quamdiu vero hoc jus per ætatem ipsemet nondum exercere potest, exercitium ejus esse parentum.

§. 147.

An tollatur dominiorum introductione.

Introductione dominii rerum non tollitur status libertatis. Etenim cum dominium rerum sit jus quoddam in rebus nobis competens (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*); si dominia introducuntur, jus equidem tibi in res acquiritur, non vero ideo alii jus acquirunt in actiones tuas, ut non facere liceat, quod libet, sed faciendum sit, quod vult alter (§. 137.). Quoniam igitur liber est, in quem alteri jus nullum perfectum competit (§. 134. 135.); introducto dominio rerum non desinis esse liber, consequenter cum status libertatis non tollatur, quamdiu homines liberi manent (§. 136.); introductione dominii rerum non tollitur libertas.

Quamvis itaque status originarius sit status libertatis (§. 145.) introductione autem dominiorum, quæ statum adventitium inducunt (§. 128.), originarius immutetur quoad jus ad res hominibus natura competens; nihil tamen immutatur quoad libertatem, sed jus potius hoc ad ipsum dominii exercitium extenditur: id quod plenius constabit suo loco.

§. 148.

§. 148.

Nemo hominum habet jus sine ulla restrictione faciendi, quod libet. Etenim homines omnes lege naturali obligantur ad certas actiones committendas, alias vero omittendas (§. 153. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & hæc obligatio, quæ ex lege naturæ venit, necessaria est atque immutabilis (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Necesse adeo est ut illas committant, has vero omittant (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec fieri potest, ut ipsis permissum sit illas omittere, has vero committere (§. 291. *Ontol.*). Quamobrem cum facultas agendi & non agendi moralis jus sit (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nemo hominum jus habet sine ulla restrictione faciendi, quod libet. *Quale jus in actiones suas homini competere nequeat.*

Nimirum jus sine ulla restrictione faciendi, quod libet, tollit omnem obligationem & cum ea consistere nequit. Nec cum eodem consistit lex naturæ. Referendum adeo inter ea, quæ esse minime possunt, adeoque contradictionem involvunt (§. 79 *Ontol.*).

§. 149.

Jus fictum est, quod sumitur, cum esse nequeat. *Jus fictum quodnam sit.*

Jus fictum est species entis ficti, quod definivimus in philosophia prima (§. 140. *Ontol.*), ad cujus imitationem definitio istius facta. Nimirum sumitur quasi detur istiusmodi jus, cum tamen impossibile sit, ut detur.

§. 150.

Licentia est jus sine ulla restrictione faciendi, quod libet. Quoniam itaque nemo hominum habere potest jus sine ulla restrictione faciendi quod libet (§. 148.), jus vero fictum est, quod dari sumitur, cum esse nequeat (§. 149.); *licentia jus fictum est, nec ulli hominum competere potest.* *Licentia quid sit.*

Fingunt licentiam athei, Deum esse negantes (§. 411. *p.* 2. *Theol. nat.*) & Deistæ somniantes quasi Deus non curet res humanas (§. 529. *part.* 2. *Theol. nat.*). ubi honestatem & turpitudinem actionum humanarum intrinsecam minime agnoscunt. Et libertatem in licentiam vertere dicuntur, qui somniant, vi illius hominem sine ulla restrictione facere posse quod libet, quasi ab omni obligatione solutus sit, qui liber est.

§. 151.

Deus licentiam vivendi nemini dare potest. Etenim Deus velle nequit, ut homo suo vivat arbitratu (§. 281. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ut sine ulla restrictione faciat quod libet. Quamobrem nec ulli hominum dare potest jus faciendi sine ulla restrictione, quod libet (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero jus faciendi sine ulla restrictione, quod libet, licentia est (§. 150.). Deus igitur nemini hominum dare potest licentiam vivendi. *An Deus licentiam cuidam dare possit.*

Qui cum *Carneade* sentiunt, quasi homines utilitate sibi sanxerint jura; iis natura licentiam competere somniant. Et nisi fuerint athei affirmare tenentur, Deum licentiam vivendi indulsisse hominibus. Immo non procul ab hac sententia absunt, qui honestatem ac turpitudinem intrinsecam actionum tollunt; concedere enim tandem coguntur, Deum homini licentiam vivendi concedere potuisse, siquidem voluisset. Sed hoc diserius urgere nolo, ne molestis consequentiis onerare velle videar illorum opinionem, qui jus naturæ omne a voluntate Dei unice derivant.

§. 152.

§. 152.

Independentia actionum hominis liberi a voluntate alterius.

Qui liber est, ejus actiones independentes sunt a voluntate alterius & contra. Etenim qui liber est, in eum, consequenter actiones ipsius, alteri nullum jus competit (§. 134. 135., consequenter easdem ad voluntatem alterius componere minime tenetur (§. 137.). Quoniam itaque ratio actionum, quas committit, vel omittit, non datur in voluntate alterius (§. 56. *Ontol.*); actiones ejus a voluntate alterius independentes sunt (§. 851. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Quodsi actiones tuæ a voluntate alterius independentes sunt, in hac non datur ratio, cur eas committere vel omittere debeas (§. 851. *Ontol.*), adeoque cur eas committere vel omittere debeas non intelligitur per hoc, quod alter velit (§. 56. *Ontol.*). Non igitur actiones tuas ad voluntatem alterius componere obligaris (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter alter in eas jus minime habet (§. 137.), atque adeo liber es (§. 134. 135.). *Quod erat alterum.*

§. 153.

Libertatis definitio alia.

Hinc *Libertas* definiri potest, quod sit independentia hominis seu actionum ipsius a voluntate alterius hominis cujuscunque. Ut adeo *homo liber non dependeat in agendo ab ullo alio homine nisi a seipso.*

Hinc clarius patet, quomodo libertas consistere possit cum obligatione, quæ a lege est; facere enim potest, qui liber est, quod libet, respectu hominum aliorum, ita ut nemini sit jus impediendi, quod facere libet, modo non violet jus alterius: quod lege prohibitum esse constat (§. 180. *part.* 1. *Phil. pract. univers.*). Et huc imprimis respicit *Florentinus*, quando in definitione libertatis addit, *nisi si quid jure prohibetur* (*not.* §. 135). Etsi actiones tuæ non dependeant a voluntate ullius hominis alterius, hoc tamen minime obstat, quo minus voluntas tua, a qua dependent, legi adstricta sit, ne libertas in licentiam vertatur (§. 150.). Atque hæc ipsa notio communis libertatis est, quæ hominum animis inhæret. Quoties enim quis sibi jus quoddam arrogat in actiones alterius, extemplo respondet, quod sibi imperare non sit ipsius, sed quod sibi liceat facere, quod libet. Ad libertatem adeo provocans allegat independentiam suam in agendo a voluntate alterius.

§. 154.

Naturalis libertas quænam sit.

Libertas naturalis dicitur, quæ homini natura competit.

Videbimus suo loco dari etiam libertatem civilem, quæ naturali, de qua hic nobis sermo est, opponitur, quemadmodum status naturalis opponitur civili. Sed civilem intelligere non datur, antequam notionem civitatis explicavimus.

§. 155.

Qualis sit libertas in statu originario.

Libertas in statu originario naturalis est. Etenim libertas, quæ in statu originario homini est (§. 144.), natura ei competit (§. 145. 146.). Sed libertas, quæ homini natura competit, naturalis est (§. 154.). Libertas itaque in statu originario naturalis est.

Quicquid igitur hactenus de jure libertatis demonstravimus, id intelligendum non est nisi de libertate naturali. Hanc vero inspicere tenemur, ut, quid sibi velit civilis, & quantum valeat potestas aliena, cui quis subjicitur, recte intelligatur. Quemadmodum enim status civilis ex naturali derivatur, ita etiam libertas civilis a naturali. Et potestas omnis, cui quis subjicitur, tantundem valet, quantum libertas naturalis vi legis naturalis quoad exercitium limitari vel restringi potest.

§. 156.

§. 156.

Vi libertatis naturalis permittendum est, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quamdiu contra jus tuum nil facit. Etenim ponamus alterum in determinanda actione sua sequi potius debere tuum, quam suum judicium. Facere igitur tenetur, quod tu vis. Quoniam igitur per voluntatem tuam intelligitur, cur hoc facere debeat; ratio actionis ab ipso committendæ vel omittendæ continetur in voluntate tua (§. 56. *Ontol.*), adeoque actio ipsa dependet ab eadem (§. 851. *Ontol.*). Enimvero qui in agendo dependet ab alio, non a se ipso, liber non est (§. 153.). Vi adeo libertatis naturalis permittendum, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium. *Quod erat primum.* *Quousque permittendum, ut quis suum in determinandis actionibus sequatur judicium.*

Enimvero nemo hominum habet jus impediendi alterum, quo minus jure suo naturali utatur (§. 180. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter cum contra jus alterius sit, quo ejus usus quomodocunque impediatur vel jus ipsum tollatur, aut diminuatur (§. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nemo ferre obligatur, ut alter contra jus suum quid faciat, quin tu potius obligaris, ne quid facias. Quoniam itaque qui liber est, facere tantummodo potest, quod salva obligatione sua facere libet (§. 138.); vi libertatis naturalis non permittendum, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quoties contra jus tuum quid fit, consequenter vi ejusdem tantummodo permittendum, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quamdiu contra jus tuum nil fit. *Quod erat alterum.*

Nimirum quando quid facit alter contra jus tuum, jure hoc facere prohibetur, adeoque si hoc agat, non tuetur ipsum jus libertatis, quippe cum hæc actio eodem exemta sit. Propositio autem præsens probe notanda est, cum usum habeat in demonstrandis aliis, quæ magni momenti sunt.

§. 157.

Quoniam conscientiæ est judicare de actionibus, utrum committendæ sint, an omittendæ (§. 417. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *Qui liber est, ejus conscientiæ relinquendum, quid agat, seu utrum actionem quandam committere, an omittere velit* (§. 156.). *Quando actionis dijudicatio alterius conscientiæ relinquenda.*

Qui contra faciunt, jus sibi in conscientiam alterius arrogant, quale ipsis minime competit in statu libertatis. Etenim si ponas tibi hoc jus competere, quod rectius noveris, quid fieri debeat; alteri non permittis, ut suum in agendo sequatur judicium: id quod libertati repugnat (§. 156.).

§. 158.

Similiter quoniam vi libertatis permittendum est, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quamdiu contra jus tuum nil facit (§. 156.); *Qui liber est nulli hominum rationem reddere tenetur actionum suarum*, consequenter *nulli competit jus hoc exigendi, quamdiu scilicet nihil fit contra jus tuum.* *Quando quis actionum suarum rationem nulli reddere tenetur.*

Nihil igitur ad te in statu libertatis, utrum recte agat alter, nec ne, modo non faciat, quod tibi nocet.

§. 159.

Libertas non tollit obligationem naturalem. Etenim obligatio naturalis necessaria & immutabilis est (§. 141. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem nihil *An libertas obligationem tollat.*

hil est, quod eam tollere possit (§. 279. 291. *Ontol.*), consequenter nec libertas eandem tollere potest.

Idem clarius ostenditur per indirectum. Ponamus enim, si fieri potest, libertatem tollere obligationem. Quodsi obligatio tollitur, mutabilis est (§. 290. *Ontol.*), neque necessaria (§. 279. *Ontol.*). Quod cum sit absurdum (§. 141. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); libertas obligationem naturalem tollere nequit.

Hinc vides, cur in anterioribus, quoties de jure in actiones suas sermo est, semper supposuerimus, voluntatem non esse debere contrariam obligationi, dum liber facit, quod libet. Unde qui libertatem contra obligationem naturalem extendunt, eam in licentiam vertunt (§. 150.). Et ipsa præsens propositio ostendit, cur cum licentia non sit confundenda libertas. Liber quis est non respectu legis naturalis, cui unusquisque actiones suas conformare debet, sed respectu aliorum hominum, quibus actionum suarum rationem reddere minime tenetur, sive recte agat, sive non.

§. 160.

An tollat jus alterius.

Quoniam *libertas non tollit* obligationem naturalem (§. 159.), nec tollit eam, qua teneris alteri, consequenter nec *Jus alterius* (§. 180. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter *qui liber est, ei permissum non est, ut quid faciat contra jus alterius.*

Quoniam obligatio non desinit esse naturalis, quia contracta est, modo lege naturali non repugnante fuerit contracta: ita nec jus eidem respondens naturale esse desinit, quod sit acquisitum, immo nec ullum jus acquisitum aliud, quod lege naturæ consentiente acquisitum. Probe hæc notanda sunt, ne, quæ hic de libertate demonstrantur, arctioribus limitibus constringantur, quam par est. Ex præsente autem propositione intelligitur, cur liber nil facere possit contra jus alterius. Quoniam adeo in statu libertatis salva est omnis obligatio, salvum est jus omne inde originem suam trahens (§. 23.); *Cicero* dixit, legum servitutem esse ingenuorum hominum libertatem.

§. 161.

Ingenuus quinam sit.

Ingenuus est, qui liber nascitur, seu qui statim, ut natus est, liber est.

Hoc nomine in Jure Romano appellantur §. 1. *Instit. de ingenuis*, qui nascendi sorti libertatem debent. Patebit enim suo loco, servitute personali introducta, alio adhuc modo libertatem acquiri posse.

§. 162.

Quinam sint in statu originario

In statu originario homines omnes ingenui sunt. Etenim in statu originario homo omnis liber est (§. 144.) & quidem natura (§. 146.), consequenter statim ut natus est. Enimvero qui statim, ut natus est, liber est, is ingenuus est (§. 161.). Ergo in statu originario homines omnes ingenui sunt.

Libertati nascendi sorti tribuendæ non repugnare potestatem patriam, suo demonstrabitur loco.

§. 163.

An in eodem detur hominum liberorum differentia.

In statu originario inter homines liberos nulla datur differentia. Omnes enim sunt ingenui (§. 162.), adeoque statim, ut nati sunt, liberi (§. 161., consequenter non demum ullus eorum facto quodam humano interveniente libertatis particeps factus est. Inter homines adeo liberos in statu originario nulla datur differentia.

Non

Non tamen differentia eorum, quæ in Jure Romano occurrit, tota juris positivi est. Quemadmodum enim in statu quoque naturali introduci possunt dominia, quæ reguntur nonnisi lege naturali; ita nec repugnat, ut introducatur servitus, quæ eadem lege regitur, & ut servi ex servitute in libertatem restituantur. Qui vero eandem sic recuperarunt, ipsa etiam naturæ lege quoad jura & obligationes ab hominibus, qui nunquam in servitute fuerunt, aliquo modo differunt.

§. 164.

Si licentia datur, lex nulla est, neque lex naturæ ulla. Etenim si licentia datur, homo sine ulla restrictione facere potest, quod libet (§. 150.), consequenter necesse non est, ut hoc potius modo actiones suas determinet, quam alio. Nulla igitur datur obligatio actiones hasce committendi, alias vero omittendi (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam lex ad agendum hominem obligat (§. 131. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); si datur licentia, lex nulla datur, consequenter nulla quoque naturæ lex est. *Licentiæ cum lege naturæ pugna.*

Statum licentiæ fingunt Epicurei, qui negant intrinsecam actionum honestatem & turpitudinem, atque obligationem divinam ad alias actiones committendas, alias vero omittendas (§. 717. *part.* 2. *Theol. nat.*), sibi licere somniantes, ut actiones suas ex suo arbitratu determinent, nisi quatenus lege civili prohibentur (§. 718. *p.* 2. *Theol. nat.*). Statum quoque licentiæ fingunt in Academiis juvenes, quem honorifico libertatis academicæ titulo ornant. Interest itaque, ne licentia cum libertate confundatur. Cæterum ex propositione præsente liquet, cur alibi *Licentiam vivendi* definiverimus per determinationem actionum ad libitum, seu prouti libet, nulla prorsus habita legis naturalis & divinæ ratione (§. 560. *p.* 2. *Phil. pract. univ.*), magis respicientes ad factum, quod dari contra experientiam negari haud quaquam potest, quam ad jus, quale fingitur, cum non sit (§. 150.). Quoniam vero hic de jure quæstio est, nimirum num cuidam jus esse possit actiones suas simpliciter, prouti libet, determinandi; ipsum quoque jus, quod fingitur, nomine aliquo insignire debuimus, quod adeo Licentiam simpliciter appellavimus.

§. 165.

Exlex dicitur, qui nulla lege tenetur. Quamobrem cum licentia posita legi nullus locus sit (§. 164.); *cui licentia competit, is exlex est, & si quis exlex prorsus est, ei licentia competit.* *Exlex quinam sit.*

Exlex subinde quis dicitur cum restrictione ad certas tantummodo leges: quod licentiam minime infert. In hoc igitur casu propositio non potest converti. Sed ab hac inconstantia loquendi in Jure naturali abstinendum.

§. 166.

Nemo hominum exlex est. Etenim nulli hominum licentia competere potest (§. 150.), nec Deus licentiam ulli dare potest (§. 151.). Quamobrem cum exlex esse nequeat, cui licentia non competit (§. 165.); nemo hominum exlex est. *An homo ullus sit exlex.*

§. 167.

Esse exlegem repugnat essentiæ atque naturæ hominis. Etenim posita hominis essentia atque natura ponitur lex naturæ (§. 136. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & obligatio, quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis (§. 142 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem fieri nequit, ut ullus hominum ab hac obligatione liberetur (§. 279. 291. *Ontol.*) & ipsi liceat actiones suas aliter, quam juxta legem naturæ determinare (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque exlex non est, qui lege tenetur (§. 165.); esse exlegem essentiæ atque naturæ hominis omnino repugnat. *Cur id repugnet essentiæ ac naturæ hominis.*

Sunt qui sumunt, non convenire homini, ut vivat sine lege, consequenter esse ex legem, atque hinc inferunt, ipsum habere debere superiorem; adeoque dari superiorem. Sed nec recte sumunt, quod probari debet; nec ex eo; quod sumunt, recte inferunt, quæ hinc colligunt, quemadmodum satis intelligunt, qui juris naturæ originem perspectam habent.

§. 168.

An homo liber sit exlex.

Qui liber est, exlex non est. Libertas enim non tollit obligationem naturalem (§. 159.), consequenter nec legem (§. 131. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Qui adeo liber est, lege adhuc tenetur. Quamobrem cum exlex non sit, qui lege tenetur (§. 165.); nec qui liber est, exlex est.

Esse liberum convenit naturæ humanæ (§. 146.), sed esse exlegem eidem repugnat (§. 167.). Horum igitur unum minime ponitur, posito altero, quin potius posito priori simul tollitur posterius. Nimirum posita essentia atque natura humana ponitur libertas, tollitur autem independentia actionum a lege naturali.

CAPUT II.

De Officiis Hominis erga seipsum & cum iis connexis Juribus.

§. 169.

Officiorum erga seipsum species,

HOminem constare ex anima & corpore, atque rebus aliis aliorumque hominum auxilio indigere, obvia experientia constat. Quamobrem cum officia erga seipsum sint, quæ homo sibimetipsi debet (§. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*); officia hominis erga seipsum vel respiciunt animam, vel corpus, vel statum externum, ad quem spectant res, quibus indiget, & auxilium hominum aliorum, quo opus habet. Unde officia hominis erga seipsum vel pertinent ad animam, vel ad corpus, vel ad statum externum. *Officium* adeo *erga animam* est, quod homo sibimetipsi debet quoad animam; *officium erga corpus*, quod sibimetipsi debet quoad corpus; *officium respectu status externi*, quod sibimetipsi debet quoad statum externum.

Non inventa sunt nomina specialia, quibus hæc officia a se invicem distingui possint, nec fert linguæ latinæ genus, ut per compositionem formentur, quemadmodum vernacula, in qua commode officia erga animam dici possunt Seelen-Pflichten / officia erga corpus Leibes-Pflichten / officia respectu status externi Zustands-Pflichten. Lingua enim Germanica ad philosophandum magis commoda non modo quam Latina, verum etiam quam aliæ Europæ. Præterquam quod vocabula composita admodum apte conduntur, simplicium quoque tantus apparatus est, ut, quæ propter affinitatem facile confunduntur, & vulgo confundi solent, non repugnante usu loquendi suis peculiaribus nominibus distinguantur, quemadmodum determinatis differunt notionibus. Dantur etiam phrases, quibus determinatas notiones exprimere licet, ut nihil peregrini, quod ex accidente supervenit, connotent. Ipsæ adeo distinctiones metaphysicæ Scholasticorum salva puritate Linguæ nostræ Germanice redduntur. Fidem oculatam dedimus in Metaphysica Germanica aliisque philosophiæ partibus, veluti in philosophia morali, ubi distinctiones conscientiæ, quas dederunt Scholastici, quorum nomina retinuimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis capite quinto, vocabulis Germanicis illæsa Linguæ puritate expressimus.

§. 170.

Necessitas conjunctionis omnium.

Officia erga animam & corpus atque quoad statum externum ab unoquoque hominum sunt conjungenda. Lex naturalis nos obligat ad committendas actiones, quæ

quæ per ſe ad perfectionem noſtram ſtatuſque noſtri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per ſe ad imperfectionem noſtram ſtatuſque noſtri tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum obligatio naturalis ſit, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), obligatio autem naturalis ſit neceſſaria & immutabilis (§. 130. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); fieri non poteſt, ut quis tantummodo rationem habeat animæ, non vero corporis, aut animæ & corporis, non vero ſtatus externi, vel contra, ſed non minus facere tenetur, quæ ad perfectionem animæ ac corporis, quam quæ ad perfectionem ſtatus externi tendunt. Quoniam itaque officia ſunt actiones juxta legem naturalem præceptivam & prohibitivam determinatæ (§. 225. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); officia erga animam & corpus atque quoad ſtatum externum ab unoquoque hominum ſunt conjungenda.

Non opus eſſet hoc demum demonſtrari, niſi quotidie tantum non ab omnibus in eo peccaretur. Urgetur a Chriſto integræ legis cuſtodia: quidni ergo & nos recte feciſſe dicendi ſumus, quod idem quoad officia erga ſeipſum inculcemus, cum contraria plerorumque animos occupaverit opinio?

§. 171.

Quinam hac in re peccent.

Quoniam officia erga animam ac corpus & quoad ſtatum externum conjungenda ſunt (§. 170.); *qui cum neglectu officiorum ceterorum uni ſatisfacere ſtudent, peccant* (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ*). *Non* igitur *cura habenda animæ cum neglectu corporis ac ſtatus externi, nec corporis cum animæ ac ſtatus externi neglectu, nec denique ſtatus externi cum neglectu animæ ac corporis.*

Nihil frequentius, quam ut homines uni officiorum erga ſeipſum ſtudeant cum neglectu ceterorum. Hinc videas alios curam gerere animæ, cui perficiendæ ſtudent, corpus vero negligunt, nec ſtatus ſui externi ullam rationem habent. Videas vero alios, qui corpori ſoli omnem curam impendunt, de anima ſtatuque externo parum ſolliciti. Videas denique haud paucos, quibus ſolus ſtatus externus curæ cordique eſt, de iis, quæ ad animam vel corpus ſpectant, parum cogitantibus. Fieri etiam poteſt, ut quis de duobus tantummodo officiis cogitet, tertium vero inſuper habeat. Cumque officia unius generis plura ſint, horum quoque alia curare, alia negligere poteſt. qui contra omnium conjunctionem peccat.

§. 172.

Quemnam uſum facultatum facere teneamur.

Omnem facere tenemur facultatum noſtrarum uſum, qui ad ſervandam legem naturæ requiritur. Etenim lex naturæ nos obligat, ut actiones noſtras juxta eandem determinemus (§. 131. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & ut actiones juxta eam determinatæ ſint rectæ (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter neceſſe eſt ut nullus in aliqua actione notetur defectus rectitudinis, qui evitari poteſt (§. 209. *part.* 1. *Phil pract. univ.*). Quamobrem cum hoc fiat, ubi ab omni culpa liberi fuerimus (§. 696. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); hoc fieri autem minime poſſit, niſi omnem faciamus facultatum noſtrarum uſum, quem in ſervanda lege naturæ habere poſſunt, & ut facere poſſimus omnem demus operam (§. 642. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*); omnem facultatum noſtrarum uſum facere tenemur, qui ad ſervandam legem naturæ requiritur.

Pauci ad hanc obligationem animum advertunt, multo minus ejus vim capiunt, etſi Chriſtus *Luc.* X. 27. eam urgeat, dum Deum diligi jubet ex toto corde, tota anima, omnibus viribus & omni mente. Hinc videas, quam parum ſint ſolliciti de uſu facultatum ſuarum in actionibus legi naturali conformandis. Quoniam facultatum animæ uſus ex Pſychologia addiſcendus, quam neceſſaria ſit Pſychologiæ cognitio, ſiquidem obligationi huic ſatisfacere velis patet-

§. 173.

Quinam usus fieri debeat facultatum ad officia erga ſeipſum præſtanda.

Quoniam lex naturæ præcipit, ut nos, adeoque animam & corpus noſtrum, ſtatumque noſtrum perficiamus (§. 167. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), prohibet vero, ne animam corpuſque noſtrum atque ſtatum noſtrum imperfectiorem redamus (§. 168. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), omnem autem facere tenemur uſum facultatum noſtrarum, qui ad ſervandam legem naturæ requiritur (§. 172.); *omnem* omnino *facere tenemur uſum facultatum noſtrarum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum noſtrum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & ſtatu noſtro imperfectionem requiritur.*

Probe hoc notari velim, ne videamur obligationem hominis quoad officia erga ſeipſum in nimium extendiſſe: tum etiam ne ignoremus, quæ ad ea explenda requiruntur, ne in iis aliqua nobis tribui poſſit culpa. Quomodo autem uſum iſtum conſequamur, ne quid in adimplendis officiis noſtris deſiderari in nobis patiamur, in Philoſophia morali docebimus. Theoria enim hujus loci eſt: praxis ad philoſophiam moralem pertinet.

§. 174.

Non uſus facultatum in ſervanda L. N. prohibitus.

Quia uſus *facultatum noſtrarum in ſervanda lege naturæ* præceptus (§. 172.); *non uſum prohibitum eſſe patet* (§. 734. *part.* 1. *Phil. pract. univ.* & §. 28. *Ontol.*): quæ cum privativa ſit actio (§. 24. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *non uſus facultatum noſtrarum in ſervanda lege naturæ peccatum eſt* (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Peccatum hoc ex eorum numero eſt, quæ vulgo non agnoſcuntur. Tanto igitur majorem attentionem meretur.

§. 175.

Quænam in poteſtate noſtra ſint.

In poteſtate noſtra eſſe dicuntur, quæ facultatum, virium ac rerum noſtrarum uſu aliorumque ope ac auxilio conſequi, vel evitare poſſumus. In eadem vero *non eſſe* dicitur, quod facultatum, virium ac rerum noſtrarum uſu aliorumque ope ac auxilio conſequi vel evitare minime valemus.

Maximi momenti eſt, in omni Philoſophia practica ea, quæ in poteſtate noſtra ſunt, diſtingui ab iis, quæ in eadem non ſunt. Stoici totam praxin moralem ex hac differentia derivarunt, quemadmodum videre eſt ex *Epicteti* Enchiridio. Quamvis vero imperfecta ſit, quæ hinc deducitur; regulæ tamen, quæ dantur, optimæ ſunt & ſcopo, qui intenditur, ſatisfaciunt.

§. 176.

Num obligemur ad ea, quæ in poteſtate noſtra non ſunt.

Nemo obligatur ad ea conſequenda, vel vitanda, quæ in poteſtate ſua non ſunt. Quæ enim in poteſtate alicujus non ſunt, ea facultatum, virium ac rerum ſuarum uſu, aliorumque ope ac auxilio conſequi, vel vitare minime valet (§. 175.). Quicquid igitur agat, impoſſibile eſt, ut ea conſequatur, vel vitet. Sed nemo obligatur ad impoſſibile (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo nemo obligatur ad ea conſequenda, vel vitanda, quæ in poteſtate ſua non ſunt.

Principium hoc utiliſſimum in multis cum theoriæ, tum praxeos capitibus. Cavendum tamen, ne in abuſum trahatur in præjudicium vel veritatis, vel vitæ.

§. 177.

§. 177.

Quinam ad plura præſtanda obligetur.

Si cui amplior eſt facultatum, virium ac rerum uſus, & auxilium alienum majus; is ad plura præſtanda obligatur, quam alter. Cui enim amplior eſt facultatum, virium ac rerum uſus, & auxilium alienum majus, is plura præſtare poteſt, quam alter: quod per ſe patet. Enimvero quilibet obligatur omnem facere facultatum ſuarum uſum, conſequenter etiam uti auxilio alieno, quod præſto eſt, ſi quidem legem naturæ ſervare velit (§. 172.). Quare cui amplior eſt facultatum, virium ac rerum uſus & auxilium alienum majus, is ad plura præſtanda obligatur.

Conſonum hoc eſt doctrinæ Chriſti, optimi juris naturalis interpretis, qui diſerte *Luc.* XII. 48. Omni, inquit, cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo. Cui enim multum datum eſt, ei amplior eſt facultatum, virium ac rerum uſus & auxilium alienum majus. Quod vero ibidem loquatur de obligatione, qua is tenetur, ex contextu liquet.

§. 178.

Cujuſnam major ſit obligatio.

Quoniam is ad plura præſtanda obligatur, quam alter, cui amplior eſt facultatum, virium ac rerum uſus alienumque auxilium majus (§. 177.), major vero obligatio eſt, quæ ad plura extenditur (§. 91.); *cui amplior facultatum, virium ac rerum uſus eſt, alienumque auxilium majus, ejus major eſt obligatio, quam alterius.*

§. 179.

Idem ulterius expenditur.

Quamobrem cum plura in ejus poteſtate ſint, cui amplior facultatum, virium ac rerum uſus eſt alienumque auxilium majus (§. 175.); *cui plura in poteſtate ſunt, ejus major eſt obligatio.*

Non eſt, quod objicias, hoc repugnare ei, quod ſupra demonſtravimus, quod natura nemini hominum plus obligationis, quam alteri, nec major ſit unius obligatio, quam alterius (§. 92.). Neque enim omnis uſus facultatum & virium homini natura ineſt, ſed demum exercitio acquiritur, nec res alienumque auxilium homo natura habet. Cum igitur ibi ſermo ſit de obligatione connata (§. 34), hic de contracta (§. 39.); pugna tantum apparens eſt, minime autem vera. Nimirum obligatio omnium connata eadem (§. 80.), & vi ejuſdem quilibet tenetur ad omnem facultatum & virium uſum conſequendum. Enimvero cum diſpoſitiones naturales, quas uſus facultatum acquirendus ſupponit, omnibus eædem non ſint, nec omnium eadem ſit occaſio eum acquirendi uſum, qui per illas acquiſitu poſſibilis: obligationes contractæ diverſæ evadunt (§. 18.). Atque harum quæ ſpecie eadem eſt, ſi tanquam connata ſpectetur, diverſi gradus obligationes producit, quatenus obligatio ad uſum facultatum, virium & alieni auxilii contracta eſt. Niſi hic confundere volueris, quæ diverſa ſunt, acumine opus eſt, quale etiam requiritur in aliis jurium & obligationum capitibus. Niſi jura & obligationes methodo demonſtrativa tradantur, vix fieri poteſt, ut in iis diſtinguendis ſatis ſimus acuti.

§. 180.

Quouſque perfectioni noſtræ ſtudere debeamus.

Unuſquiſque operam dare debet, ut eam conſequatur animæ, corporis ac ſtatus externi perfectionem, quam conſequi in poteſtate ipſius poſitum. Etenim unuſquiſque omnem facere tenetur facultatum ſuarum uſum, qui ad perfectionem animæ, corporis atque ſtatus externi ſui requiritur (§. 173.), non tamen obligatur ad ea conſequenda, quæ in poteſtate ſua non habet (§. 176.). Operam igitur dare debet, ut eam conſequatur animæ, corporis ac ſtatus ſui externi perfectionem, quæ in poteſtate ipſius poſita.

Non definire licet a priori quouſque in ſe ac ſtatu ſuo perficiendo progredi detur. Neque enim idem facultatum uſus concedetur omnibus, neque omnes experiuntur eundem fortunæ fa-

vo-

vorem. Quamobrem unusquisque facere debet, quod potest, ne quid in ejus diligentia desiderari queat. Tendendum est ad summum, etsi subsistendum in eo gradu, ultra quem progredi nobis minime datur.

§. 181.

Opera in bonis acquirendis collocanda.

Quilibet operam dare debet, ut ea consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in potestate ipsius sunt. Operam enim dare debet, ut eam consequatur animæ, corporis ac status externi perfectionem, quam consequi in potestate ipsius positum (§. 180.). Sunt vero bona animi, quæ animam; bona corporis, quæ corpus; bona denique fortunæ, quæ statum nostrum externum perficiunt (§. 556. *Psych. empir.*). Quilibet itaque operam dare debet, ut ea consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in potestate ipsius sunt.

Equidem *Epictetus* in Enchiridio c. 1. potestati nostræ tantummodo subjicit liberas nostras actiones, opinionem, appetitionem, aversationem, desiderium; eidem vero subducit ea, quæ ipsi non agimus, omnia, corpus, pecuniam, gloriam, imperia, consequenter si ipsum audias, in potestate nostra tantummodo esse videntur bona animi, non vero bona corporis ac fortunæ: non tamen satis accurate hæc dicuntur. Etsi enim bona animi magis in potestate sint, quam corporis ac fortunæ bona, nec tamen illa prorsus potestati nostræ subesse, nec hæc eidem prorsus subduci quotidie experimur. Immo si mentem Philosophi clarius inspicias, a nobis non prorsus dissentientem facile deprehendes, scilicet ex usu facultatum nostrarum potissimum æstimanda esse, quæ sunt in potestate nostra. Interprete nimirum *Simplicio* ea in potestate nostra esse dicit, quæ nec ab alio habemus, nec ab ullo alio impediri possunt.

§. 182.

Quousque ab imperfectione cavere nobis debeamus.

Cavendum unicuique est, ut omnem evitet animæ, corporis & status externi imperfectionem, quantum in potestate sua est. Unusquisque enim omnem facere tenetur usum facultatum suarum, qui ad arcendam imperfectionem animæ, corporis & status externi requiritur (§. 173.), ad ea tamen vitanda nemo obligatur, quæ in potestate sua non sunt (§. 176.). Cavendum igitur unicuique est, ut omnem evitet animæ, corporis & status externi imperfectionem, quantum in potestate sua est.

Quæ paulo ante annotavimus (*not.* §. 180.), mutatis mutandis huc quoque trahenda sunt.

§. 183.

Opera in malis avertendis collocanda.

Quilibet operam dare debet, ut sibi caveat a malis animi, corporis ac fortunæ, quantum in potestate sua est. Cavendum quippe unicuique est, ut omnem evitet animæ, corporis & status externi imperfectionem, quantum in potestate sua est (§. 182.). Sunt vero mala animi, quæ animam faciunt imperfectiorem; mala corporis, quæ corpus imperfectioni obnoxium reddunt; mala denique fortunæ, quæ statum nostrum externum imperfectiorem faciunt (§. 567. *Psych. empir.*). Quilibet adeo operam dare debet, ut sibi caveat a malis animi, corporis ac fortunæ, quantum in potestate sua est.

Quæ obstant, quominus consequamur omnem perfectionem animæ, corporis atque status externi, quem intendimus & ad quam tanquam ad metam contendimus (*not.* §. 180.); ea quoque in causa sunt, quo minus omnem imperfectionem evitemus, quam procul a nobis abesse mallemus. Obligamur ad omnem faciendum facultatum nostrarum usum, quem facere datur, consequenter ad utendum alieno auxilio, quo potiri possumus; & dum hoc facimus, obligationi nostræ satisfacimus. Quoniam tamen multæ dantur causæ impedientes effectum, qui sperari poterat, a nobis minime tollendæ: voti nostri ut semper compotes reddamur fieri nequit.

§. 184.

§. 184.

Quænam obligationes non teneant ſingula humani generis individua.

Si qua dantur ad perfectionem hominis ſtatuſque ejuſdem promovendam neceſſaria, quæ non in omnium poteſtate ſunt; ad ea conſequenda non obligantur niſi ii, quorum in poteſtate iſta ſunt. Quilibet enim operam dare debet, ut eam conſequatur animæ, corporis ac ſtatus externi perfectionem, quam conſequi in poteſtate ipſius poſitum (§. 180.), nemo autem obligatur ad conſequenda ea, quæ in poteſtate ſua non ſunt (§. 176.). Quamobrem ſi qua dantur ad perfectionem hominis ſtatuſque ejuſdem promovendam neceſſaria, quæ non in omnium poteſtate ſunt, ad ea conſequenda non obligantur omnes, ſed tantummodo illi, quorum in poteſtate ea ſunt, ſeu, quod perinde eſt, non obligantur niſi ii, quorum in poteſtate iſta ſunt.

Propoſitio hæc probe notanda venit, tum ne quæ de obligationibus hominis in genere ſpectati, non attenta differentia individuorum, demonſtrabuntur, intempeſtive facta applicatione ad ſingula individua, per inſtantias eodem minime ſpectantes abſurditatis arguantur, tum quia in ſequentibus hoc principio in aliis demonſtrandis habebimus opus.

§. 185.

Obligationum naturalium diſcrimen ſingulare.

Dantur adeo obligationes, quibus genus humanum tenetur, ſed non tenentur ſingula ejus individua, verum hi tantummodo hominum, qui iiſdem ſatisfacere valent (§. 184.),

Obligatio naturalis ponitur poſita hominis rerumque eſſentia atque natura (§. 129 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Cum nullum corpus, adeoque nec ullum corpus humanum alteri ſimile ſit (§. 246. *Coſmol.*), neque ſimilis ſit anima ullius hominis animæ hominis alterius (§. 524. *Pſych. rat.*); dantur etiam differentiæ numericæ, quibus individuum unum differt ab altero (§. 239. *Ontol.*). Et quamvis ad eaſdem animum hactenus non attenderint philoſophi, differentiam numericam nonniſi in numero quærentes, quaſi duo individua ejuſdem ſpeciei tantummodo ſint idem ens bis poſitum, quemadmodum poſitis duabus unitatibus, quarum una ab altera non differt, conficitur binarius: experientia tamen abunde loquitur contrarium. Videmus equidem hominibus ſingulis eadem eſſe organa, ſi corpus ſpectes; eaſdem facultates, ſi ad animam reſpicias; non tamen eadem eſt eorundem organorum in ſingulis diſpoſitio, nec diſpoſitiones naturales facultatis cognoſcitivæ, nec inclinationes naturales appetitus & reclinationes naturales averſationis in ſingulis hominibus eædem ſunt. Etſi quæ eædem deprehenduntur, mirum quantum tamen gradibus differunt. Unde eſt, ut, etſi eorum, quæ extra nos ſunt, rationem nullam habeas, non tamen omnia omnium in poteſtate ſint. Quamobrem poſita eſſentia & natura hujus hominis non implicat poni obligationes, quæ poſita eſſentia & natura hominis alterius non ponuntur. Quoniam enim per eſſentiam atque naturam hominis intelligitur, cur in ipſum cadant hæ obligationes (§. 129. *part.* 1. *Phil. pract. univ.* & §. 56. *Ontol.*); quidni per ea, quæ eſſentiam atque naturam hominis in individuis quoad nonnulla diverſam faciunt, etiam intelligatur, diverſas effici obligationes ex hoc fonte manantes? Totus fallor, aut Chriſtus huc reſpexit, dum diverſitatem obligationis urſit (*not.* §. 177.). Quæ hactenus dicta ſunt, probe perpendi velim, ne quis per præcipitantiam a veritate aliena judicet, quæ cum eadem conſentiunt, propterea quod inaudita loqui videar. Exemplum do intellectu facillimum. Nemo diffitebitur totum humanum genus obligari ad ſpeciei ſuæ conſervationem ejuſque adeo propagationem. Nemo autem affirmaverit hac obligatione teneri ſingula individua, ita ut peccare dicendus ſit, qui eidem ſatisfacere minime ſtudet. Quamvis enim hic multum tribuendum ſit collifioni obligationum; videbimus tamen ſuo loco hanc rem totam minime conficere.

§. 186.

Obligationum communium & propriarum differentia.

Communes ſunt *obligationes*, quarum ratio ſufficiens in natura & eſſentia hominis continetur, quatenus ea omnium hominum communis eſt. *Propriæ* autem ſunt, quarum ratio ſufficiens non continetur niſi in eſſentia atque natura hominis, quatenus eidem inſunt determinationes, quibuſdam hominum individuis aut uni eorum propriæ.

Que-

Quemadmodum differentia ſpecifica hominum atque brutorum non minus ad eſſentiam atque naturam hominum ſpectat, quam determinationes hominum atque brutorum communes; ita quoque determinationes, quibus quidam homines, vel homo unus a ceteris differt, non minus ad eſſentiam atque naturam quorundam hominum, vel unius hominis pertinet, quam determinationes omnium hominum communes ad eſſentiam atque naturam hominum omnium. Et ſicuti ex eſſentia & natura hominum & brutorum communi reſultat lex naturæ communis, ex eſſentia autem atque natura hominum propria, ſeu differentia ſpecifica eſſentiæ ac naturæ humanæ ab eſſentia & natura brutorum lex naturæ propria (§. 162. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita quoque ex differentia eſſentiæ atque naturæ quorundam hominum ſeu hominis unius ab eſſentia & natura ceterorum reſultat lex naturæ quorundam hominum vel unius hominis propria, conſequenter obligatio propria. Niſi hoc verum eſſet, nec unus hominum ad plura obligaretur, quam alter: quam tamen obligationis diverſitatem urget ipſe Chriſtus (*not.* § 177.).

§. 187.

Quomodo obligatio propria oriatur.

Quoniam obligatio propria rationem ſufficientem non continet niſi in eſſentia atque natura hominis, quatenus eidem inſunt determinationes quibusdam hominum aut uni eorum propriæ (§. 186.), poſita vero ratione ſufficiente ponitur id, quod propter eam potius eſt, quam non eſt (§. 118. *Ontol.*); *poſita quorundam hominum vel unius eſſentia atque natura, ponitur obligatio propria*, conſequenter cum leges particulares ſint, quæ quoſdam tantum homines, vel unum ſaltem obligant (§. 131. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *poſita quorundam hominum vel unius eſſentia atque natura, ponitur lex naturæ particularis.*

Nemo non admittit alia eſſe officia divitum, alia pauperum propter differentiam ſtatus externi. Quidni ergo & officia hominis variari debent propter differentiam determinationum intrinſecarum, quæ ad eſſentiam atque naturam ſpectant.

§. 188.

Quouſque extendatur.

Quoniam obligatio propria non ponitur, niſi poſita eſſentia atque natura quorundam hominum vel unius hominis (§. 187.); *obligatione propria tantummodo tenentur quidam homines, vel unus eorum tenetur*, conſequenter *& ad omnes promiſcue extendi nequit.*

Abſonum itaque eſt, ubi demonſtrantur iſtiuſmodi obligationes, eas inſtantiis infringere velle deſumtis ab iis, ad quos non ſpectant. Etenim num aliqua obligatio ad ſe pertineat, quilibet experiri poterit: tentanti enim conſtabit, utrum in poteſtate ſua poſitum ſit, ut eidem ſatisfaciat, nec ne. Quoniam enim differentiæ iſtæ nobis perſpectæ non ſunt, unde obligationes propriæ dependent; a priori non commode quis convincetur, quod ad eum aliqua illorum pertineat. Ne tamen ſtatim colligat eam ad ſe non pertinere, igitur excutiendæ ſunt vires, ut experiatur quantum valeant.

§. 189.

Quomodo oriatur obligatio communis & quouſque extendatur.

Ex adverſo quoniam obligatio communis rationem ſufficientem in eſſentia atque natura hominum omnium communi habet (§. 186.); *poſita eſſentia atque natura hominum omnium communi, ponitur obligatio communis* (§. 118. *Ontol.*), conſequenter *obligatione communi tenentur homines omnes ſive abſolute, ſive ſub eadem conditione ſuperveniente*, prouti ſcilicet vel de obligatione abſoluta, vel hypothetica ſermo fuerit.

Non eſt, quod objicias, obligationes proprias etiam de homine prædicari ſub conditione illarum determinationum, quæ eſſentiæ atque naturæ ejuſdem propriæ ſunt; conſequenter non opus eſſe, ut propriæ a communibus diſtinguantur. Etenim in præſenti corollario ſupponitur conditio, quæ non minus in hoc homine, quam in alio quocunque locum habere poteſt, nec neceſſario eidem tantummodo convenit. Determinationes vero, quæ differentiam quoad eſſentiam & naturam quorundam, vel unius hominum conſtituunt, ceteris competere nequeunt, ſalva eorundem eſſentia atque natura.

§. 190.

§. 190.

Homo cognoſcere tenetur perfectiones ac imperfectiones animæ, corporis & ſtatus externi humani. Obligatur enim ad animam, corpus ſtatumque ſuum externum perficiendum & ad imperfectionem vitandam (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem neceſſe eſt, ut norit, quænam ſint animæ, corporis atque ſtatus externi perfectiones ac imperfectiones. Quoniam itaque ad ea facienda obligamur, quæ a nobis fieri neceſſe eſt (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); homo utique cognoſcere tenetur perfectiones ac imperfectiones animæ, corporis & ſtatus hominum externi. *Neceſſitas cognitionis perfectionis ac imperfectionis humanæ ac ſtatus ejus externi.*

Nemo non videt, ſermonem hic eſſe de theoria perfectionum & imperfectionum, quæ in animam, corpus & ſtatum hominum externum cadunt, cujus deinde applicatione ad ſeipſum intelligit, quarum perfectionum ipſemet capax ſit quoad animam atque corpus, & ad quamnam perfectionem perducendus ſit ſtatus ſuus externus, & quibuſnam imperfectionibus vel obnoxia jam ſit, vel fieri poſſit anima ipſius, quænam corpori ſtatuique externo accidere queant, & quibuſnam tam corpus, quam ſtatus externus actu laboret. Non confundenda eſt cognitio generalis cum ſingulari, ne in ſubſecuturis demonſtrationibus male ratiocineris.

§. 191.

Homo cognoſcere tenetur uſum facultatum humanarum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum externum atque inde arcendum imperfectionem requiritur. Omnem enim facere tenetur uſum facultatum ſuarum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum externum atque inde arcendam imperfectionem requiritur (§. 173.). Neceſſe igitur eſt, ut norit, quinam facultatum humanarum uſus fieri poſſit in anima, corpore & ſtatu externo perficiendis atque inde imperfectionibus arcendis. Quare cum ad hoc faciendum obligemur, quod a nobis fieri neceſſe eſt (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quin homo cognoſcere teneatur uſum facultatum humanarum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum externum atque inde arcendam imperfectionem requiritur, dubitandum non eſt. *Quinam uſus facultatum noſtrarum cognoſci debeat.*

Loquimur & hic de theoria uſus facultatum humanarum in promovendis perfectionibus animæ, corporis ac ſtatus externi, & arcendis imperfectionibus, ut adeo, quæ ad propoſitionem præcedentem annotavimus, ad præſentem quoque mutandis mutatis trahenda ſint. Per ſe autem patere puto, quando hic de neceſſitate ſermo eſt, non intelligi niſi neceſſitatem moralem, minime autem phyſicam, cum id, de quo loquimur, aliam neceſſitatem non admittat: id quod & in ſequentibus tenendum. Etenim præter neceſſitatem ad ambages delaberemur, ſi, quoties de neceſſitate morali ſermo eſt, demonſtrare vellemus, non aliam niſi moralem neceſſitatem hic poſſe intelligi.

§. 192.

Homo ſeipſum cognoſcere tenetur, qua animam, corpus & ſtatum externum. Omnem enim facere tenetur uſum facultatum ſuarum, qui ad perficiendum animam, corpus atque ſtatum externum & ad arcendam inde imperfectionem requiritur (§. 173.). Neceſſe igitur eſt, ut norit, quænam ſint facultates animæ, quænam corporis vires, & quinam tam illarum, quam harum uſus ad perfectionem iſtam promovendam, imperfectionem vero arcendam, quænam perfectio adhuc ſibi deſit, & quanam imperfectione adhuc laboret, ſive ipſe qua animam & corpus, ſive ſtatus ſuus externus, immo & in quam imperfectionem ſe ſtatumque ſuum præcipitem dare poſſit. Quoniam itaque homo ex anima atque corpore conſtat ſtatuſque externus ad ipſum pertinet; neceſſe omnino eſt, ut ſeipſum cognoſcat qua animam, corpus & ſtatum externum, con- *Obligatio ſeipſum cognoſcendi.*

conſequenter ſeipſum qua animam, corpus & ſtatum externum cognoſcere tenetur (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Pervulgatum eſt præceptum: *Noſce teipſum*. Non tamen id cum propoſitione prorſus coincidit, ſive mentem ejus, ſive finem, ob quem commendatur, ſpectes. Nimirum ſi quis ex aliis perſtringendis voluptatem capit, qui vel eandem cenſuram meretur, vel aliis obnoxius eſt, quæ reprehenſionem incurrunt; eum ſeipſum noſcere jubemus eo fine, ut in ruborem detur ſuamque agnoſcat in cenſendis aliis temeritatem. Senſus igitur hujus præcepti multo reſtrictior eſt quam propoſitionis præſentis, & alius prorſus ejuſdem uſus, quam qui hic expetitur. Nos enim commendamus cognitionem ſui ipſius eo fine, ut officiis erga noſmetipſos, quantum in poteſtate noſtra eſt, ſatisfaciamus & ex aſſe ſatisfacere ſtudeamus. Hunc conſecuturis multo ampliori & accuratiori ſui ipſius cognitione opus eſt, quam quæ ſufficit ad redarguendam temeritatem in cenſendis aliis". Præterea probe notandum eſt propoſitionem præſentem urgere obligationem quandam naturalem eamque univerſalem (§ 11.), adeoque ad Jus naturæ ſpectare (§. 1.), cum pervulgatum iſtud præceptum magis pertineat ad philoſophiam moralem, utpote præſcribens remedium adverſus temerarias aliorum reprehenſiones & culpationes.

§. 193.

Obligatio cognoſcendi alios.

Homo obligatur cognoſcere perfectiones & imperfectiones animæ ac corporis ſtatuſque externi aliorum & uſum, quem faciunt, facultatum in illis promovendis, his vero arcendis, itemque non uſum & abuſum, quo illarum jacturam faciunt, in haſce vero incidunt. Obligatur enim cognoſcere ſeipſum quoad animam & corpus ſtatumque ſuum externum (§. 192.), & tenetur cognoſcere perfectionem corporis & animæ ſtatuſque ſui externi (§. 190.), una cum uſu facultatum humanarum, qui ad perficiendum animam, corpus atque ſtatum externum requiritur (§. 191.). Enimvero nemo eſt qui neſciat, dum videmus perfectiones & imperfectiones aliorum & uſum facultatum, quem faciunt in illis promovendis, his vero arcendis, itemque non uſum & abuſum earundem, quo illarum jacturam faciunt, hiſce vero obnoxii fiunt; nos non modo cognoſcere, quarum perfectionum homo ſit capax & quibus imperfectionibus laborare poſſit, & quinam fieri debeat facultatum uſus, ut iſtis potiamur, haſce vero evitemus, vel ab iiſdem liberemur; verum etiam quænam perfectiones nobis adhuc deſint, quibus imperfectionibus adhuc laboremus, & quonam adhuc careamus facultatum noſtrarum uſu, quinam nobis familiaris ſit non uſus & quemnam committamus abuſum. Quamobrem patet hominem obligari, ut cognoſcat perfectiones ac imperfectiones animæ ac corporis ſtatuſque externi aliorum & uſum, quem faciunt, facultatum ſuarum in illis promovendis, hiſce vero arcendis, itemque non uſum & abuſum, quo illarum jacturam faciunt, in haſce vero incidunt.

Quodſi tibi adhuc deſit quidpiam perfectionis, quodſi nondum conceſſus aliquis facultatum tuarum uſus, quodſi ignores, quomodo eum facere debeas in dato caſu; a poſteriori non aliunde hæc addiſcere datur, niſi quatenus animum advertis ad alios eorumque actiones, & attenta mente conſideres, quæ in iis obſervantur: Similiter ſi qua adhuc imperfectione labores, non rectius, nec facilius eam in teipſo animadvertes, quam ubi eandem obſervas in alio. Si quis tibi familiaris ſit facultatum non uſus, vel etiam abuſus, eum non rectius addiſces, quam ubi eundem in aliis notaveris. Obligatio adeo præſens cum obligatione teipſum cognoſcendi arctiſſimo vinculo cohæret. Non licet excipere, curandum tibi eſſe quod tuum eſt: aliena ad te non ſpectare. Neque enim niſi tui gratia de aliorum cognitione ſollicitus eſſe debes. Tua intenditur emendatio, dum inquiris, quantum alii profecerint, quanto adhuc intervallo a meta diſtent, ad quam omnes tendere debemus.

§. 194.

Obligatio cognoſcendi alios.

Homo alios quoque cognoſcere tenetur qua animam, corpus atque ſtatum illorum externum. Etenim cognoſcere tenetur perfectiones ac imperfectiones animæ &

cor-

corporis ſtatuſque externi aliorum & uſum, quem faciunt, facultatum ſuarum in illis promovendis, hiſce vero vitandis, itemque non uſum & abuſum, quo illarum jacturam faciunt, in has vero incidunt (§. 193.). Quoniam vero alios qua animam, corpus atque ſtatum externum cognoſcit, qui ea, quæ modo diximus, cognoſcit; homo alios quoque cognoſcere tenetur qua animam, corpus atque ſtatum illorum externum.

Equidem cum vulgo inculcatur præceptum: *noſce teipſum*, hoc ipſo prohibetur ne de aliis ſimus ſolliciti; aliud tamen obtinet in præſenti, ubi non minus præcipitur, *noſce* alios, quam *noſce teipſum*. Ratio patet ex diverſitate ſcopi, de qua paulo ante diximus (*not.* §. 192.). Atque hinc patet præcepti illius pervulgati ſenſum eſſe prorſus alium, quam fert propoſitio anterior, cognitionem ſui qua animam, corpus atque ſtatum noſtrum externum urgens.

§. 195.

Obligatio detegendi ad cognitionem hominis & ſtatus ejus ſpectantia.

Si in poteſtate tua fuerit de perfectione & imperfectione animæ, corporis atque ſtatus externi hominum, nec non de uſu facultatum humanarum in anima, corpore ac ſtatu externo perficiendo ac imperfectione vitanda detegere, quæ nondum nota ſunt; ad ea detegenda in uſum communem obligaris. Homo enim obligatur perfectionem & imperfectionem animæ, corporis & ſtatus externi (§. 190.) una cum uſu facultatum, qui ad illam promovendam, hanc vero vitandam requiritur, cognoſcere (§. 191.). Enimvero ſi qua dantur ad perfectionem hominum ſtatuſque externi eorundem promovendam, conſequenter & ad imperfectionem vitandam neceſſaria, quæ in omnium poteſtate non ſunt, ad ea conſequenda non obligantur niſi ii, quorum in poteſtate ſunt (§. 184.) & unuſquiſque hominum ad perfectionem alterius ſtatuſque ipſius conferre obligatur per ipſam eſſentiam atque naturam ſuam, quantum conferre valet, & quæ is per ſe facere non poteſt (§. 222. 232. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quare ſi in poteſtate tua fuerit de perfectione ac imperfectione animæ, corporis atque ſtatus externi hominum, nec non de uſu facultatum humanarum in anima, corpore ac ſtatu externo perficiendo & imperfectione vitanda detegere, quæ nondum nota ſunt; ad ea detegenda in uſum communem obligaris.

Videmus adeo ſtudendum eſſe cognitioni hominum non ſolum, ne tu tibi deſis; verum etiam ut proſis aliis. Quamobrem non modo peccat, qui in cognitione ſui ipſius ſe negligentem præſtat; verum etiam qui ſui tantum rationem habet, de aliis vero ſollicitus non eſt, immo invidia in alios ductus arcanam cognitionem aliis propalare non vult. Eorum propria eſt hæc obligatio, quibus excellentiores animi dotes conceſſæ, quarum vi præſtare poſſunt quod negatur aliis. Qui hoc faciunt, obligationi communi hominum ad mutua auxilia demum ſe ſatisfeciſſe intelligant (§. 221. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Elucet hinc providentia divina, qua cautum eſt, ut, cum omnes omnia non poſſint, dum quilibet facit, quod in poteſtate ſua eſt, in univerſum omnibus conſulatur. Atque hoc pacto totum humanum genus arctiſſimo vinculo colligatur, ut homo unus prodeſſe poſſit ceteris & unus indigeat alterius auxilio, quod quomodo ſibi comparare teneatur, docebimus inferius ſuo loco. Ceterum ex propoſitione præſente tanquam ſpecimine quodam intelligitur, quomodo intelligenda ſint, quæ non attenta differentia particulari vel numerica hominum brevitatis gratia de homine ſimpliciter demonſtrabuntur, ne in perverſum ſenſum trahantur.

§. 196.

Obligatio cognoſcendi ea, quæ in uſum cognitionis ſui ipſius ab aliis detecta,

Quæ ab aliis de perfectione & imperfectione animæ, corporis ac ſtatus externi hominum, nec non de uſu facultatum humanarum in anima, corpore ac ſtatu externo perficiendo & imperfectione vitanda detecta ſunt; ea tibi perſpecta reddere teneris. Homo enim ſeipſum cognoſcere tenetur qua animam, corpus & ſtatum externum (§. 182.), conſequenter ea, quæ ad perfectionem & imperfectionem animæ, corporis ac ſtatus externi ſui & ad uſum facultatum ſuarum in anima, corpore ac ſtatu externo perficiendo atque imperfectione vitanda requi-

runtur. Quoniam adeo quæ ab aliis detecta sunt cognoscere valet, qui ea ipsemet detegere haud quaquam potuit, nec frustra obligari censendus est ad ea in usum communem detegenda, qui hoc facere potest (§. 195.); quæ ab aliis de perfectione & imperfectione, animæcorporis ac status externi hominum, nec non de usu facultatum humanarum in anima, corpore ac statu perficiendo & imperfectione vitanda detecta sunt, ea tibi utique perspecta reddere teneris.

Nihil hic difficultatis est, modo vim obligationis cognitionis tui ipsius rite perceperis. Nimirum non est, quod dubites, te obligari ad omnem cognitionem acquisitu possibilem acquirendam. Cum igitur tibi acquirere possis cognitionem eorum, quæ abaliis detecta sunt, quamvis eadem per te detegere non potuisses; nec dubium supereſſe potest ullum, quin ad ea cognoscenda, quæ in usum tuum ab aliis detecta sunt, obligeris.

§. 197.

Obligatio tentandi facultatum suarum usum.

Quilibet homo obligatur ad tentandum facultatum usum omnem, quem ad perfectionem quandam acquirendam, vel imperfectionem vitandam facere cognoscit. Tenetur enim omnem facere facultatum suarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus atque statum externum & vitandam imperfectionem requiritur (§. 173.). Quamobrem cum non ante certus esse possit, num eum facere possit, quem ad perfectionem quandam acquirendam, vel imperfectionem vitandam prodesse cognoscit, quam eundem facere tentavit; quilibet omnino homo obligatur ad tentandum omnem facultatum usum, quem ad perfectionem quandam acquirendam vel imperfectionem vitandam facere cognoscit.

Nemo certus esse potest, nisi convincatur (§. 982. *Log.*), sive a posteriori ope experientiæ (§ 985. *Log.*), sive a priori vi demonstrationis (§. 590 *Log.*). A priori vix fieri potest, ut convincaris, quousque extendatur facultatum tuarum usus: neque enim datur hactenus theoria adeo exasciata, ex qua principia demonstrandi peti possunt de usu facultatum humanarum pro diversitate hominum & circumstantiarum, in quibus ponuntur. Hinc videas alios plus sperare de facultatibus suis, quam in iis est, alios statim de iisdem desperare. Utrumque nocet. Illi nimis audaces se probant, & sibi perfeciſſe videntur, quod quale sit nondum intelligunt; hi nimia timiditate deterrentur, ne consequi studeant, quod poterant. Restat igitur ut a posteriori convincaris, quantum valeat facultatum tuarum usus. Tentandum eo fine, quid valeant humeri, quid ferre recusent.

§. 198.

Usus facultatum animæ in quo consistat.

Usus facultatum animæ consistit in eliciendis actibus. Sunt enim facultates animæ potentiæ agendi (§. 29. *Psych. empir.*). Ergo usus facultatum animæ non consistit nisi in eliciendis actionibus (§. 716. *Ontol.*).

Nimirum quatenus Deus animas creavit (§ 780. *part. 1. Theol. nat.*) hisce facultatibus præditas, hæ ipsarum actiones possibiles sunt, consequenter facultates usum hunc habere possunt ac debent, ut illæ actu eliciantur.

§. 199.

Usus facultatum superiorum undenam sit.

Usus facultatum superiorum animæ, intellectus ac voluntatis liberæ, non inest homini natura, sed exercitio acquiritur. Constat a posteriori infantes in lucem editos nullum prorsus facere intellectus ac voluntatis liberæ, ab ipso quippe pendentis (§. 275. 880. *Psych. empir.*), usum & eundem denegari hominibus inter bruta educatis docent exempla hominum inter ursos educatorum, ad quæ provocavimus (§. 461. *Psych. rat.*). Immo unusquisque, nisi amplius recordetur eorum, quæ in se facta sunt, in infantibus experiri potest, in iis non ante sese exerere intellectus usum, nisi actibus sæpe elicitis, adeoque prævio exercitio

(§. 595

(§. 195. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque natura non ineſt homini, ſed demum acquiritur, quod ſine prævio exercitio eidem non inexiſtit (§. 32.); uſum facultatum ſuperiorum, intellectus ac voluntatis liberæ, homini non natura ineſſe, ſed demum acquiri exercitio evidens eſt.

Loquimur hic de omni uſu facultatum ſuperiorum: cum enim pateat, quanto exercitio opus ſit, ut varios intellectus ac voluntatis uſus conſequamur, & quam difficile haud raro ſit eos conſequi, nemo eſt qui negare auſit, uſus iſtos demum eſſe acquirendos, minime autem a natura datos. Quamobrem cum uſus facultatum ſuperiorum homines potiſſimum a brutis diſtinguat, ita ut inter hominem, qui inter bruta educatur, atque bruta quoad uſum facultatum animæ nulla intercedat differentia; non minus vere, quam argute dicitur, neminem hominum naſci, ſed fieri. Neque enim homo, qualis eſt, quando naſcitur, a brutis differt niſi in eo, quod commercio aliorum hominum & inſtitutione uſus ad uſum facultatum ſuperiorum perduci poſſit, ad quem bruta facultatibus iſtis deſtituta (§. 761. 763. *Pſych. rat.*) nunquam perducere datur. Omnis adeo differentia huc redit, quod per eſſentiam & naturam animæ poſſibile ſit homines eo adduci, ut eliciant actus facultatis cognoſcitivæ & appetitivæ, quales in animabus brutorum elici impoſſibile eſt.

§. 200.

Uſus facultatum inferiorum, ſenſuum ſcilicet, imaginationis atque memoriæ, appetitus ſenſitivi & averſationis homini natura ineſt, non demum acquirendus. Conſtat experientia infantes ſtatim, ut nati ſunt, ſentire, videre ſcilicet, audire, olfacere, guſtu & tactu perceptibilia percipere. Exerit quoque ſeſe imaginatio & memoria, quatenus actus ſenſuum permittunt (§. 117. 175. *Pſych. empir.*). Nec minus obſervare licet actus appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ. Confirmant ſingula eorum exempla, quos inter urſos educatos novimus (§. 461. *Pſych. rat.*). Quamobrem cum uſus facultatum inferiorum homini inſint ſine prævio exercitio, natura vero inſit quod ſine prævio exercitio inexiſtit, non demum acquiritur (§. 195. *Pſych. empir.* & § 32. *b.*); uſus facultatum inferiorum natura ineſt homini, non demum acquirendus. *Uſus inferiorum unde nam ſit.*

Oſtenditur etiam hoc modo. Uſus ſenſuum adeo conſpicuus eſt, ut de eo dubitari minime poſſit, nec eſſe puto ullum, qui dubitet. Enimvero infantes ſtatim, ut ex utero materno egrediuntur, vocem flebilem edunt. Hinc autor Libri, qui Sapientia Salomonis dicitur, c. VII. 3. Natus, inquit, communem aerem hauſi & in ejuſdem naturæ terram delapſus primam vocem, æque ac omnes, flebilem edidi. Vox hæc indicat averſionem ſenſitivam adeoque perceptionem moleſtiæ ex ſubita mutatione ſtatus, quem infans in utero habuit. Atque adeo patet infantem ſtatim, ut in lucem editur, non modo ſenſu percipere, quæ in organa ſenſoria agunt, verum etiam ſibi conſcium eſſe ſtatus in utero, ex quo in alium defertur ejuſdemque memorem eſſe, & ex perceptione confuſa ejus, quod moleſtum accidit, oriri averſionem. Memoria ſtatus præteriti non minus actum memoriæ (§. 175. *Pſych. empir.*), quam imaginationis indicat (§. 92. *Pſych. empir.*). Videmus adeo uſum non modo ſenſus, verum etiam imaginationis, memoriæ & averſationis ſenſitivæ ſine ullo prævio exercitio, adeoque natura ineſſe infantibus, uſum nempe imaginationis, memoriæ & averſationis, qualem fert præſens ſenſuum uſus propter hujus ab illo dependentiam ex Pſychologia empirica manifeſtam. Si quis adhuc dubitet de appetitione ſenſitiva, is animum advertat ad infantes lac maternum appetentes. Et quoniam facultates animæ inferiores homo cum brutis communes habet (§. 754. & *ſeqq. Pſych. rat.*); uſum harum facultatum conſpicere quoque licet in omni brutorum genere.

Quibus ex Pſychologia empirica dependentia facultatum ſuperiorum ab inferioribus, præſertim facultatis cognoſcitivæ ſuperioris ſive intellectus a facultate cognoſcitiva inferiori, ſenſu ſcilicet, imaginatione atque memoria fuerit perſpecta; eos fugere nequit, quod, niſi uſus facul-

facultatum inferiorum natura ineſſet, fieri haud quaquam poſſet, ut conſortio aliorum hominum & inſtitutione uſi ad uſum ſuperiorum perducerentur. Noſtrum non eſt ea hic fuſius exponere, quæ alibi ſufficienter tradita ſunt. Quoniam enim per methodi, qua utimur, leges alibi explicata & demonſtrata præſupponimus tanquam cognita & perſpecta; eodem jure, quo Aſtronomus ſupponit lectorem Geometriæ ac Trigonometriæ utriuſque gnarum, nos quoque ſupponimus lectori Juris Naturæ perſpecta eſſe, quæ in Pſychologia tradidimus.

§. 201.

Perfectio animæ in quo conſiſtat.

Perfectio animæ conſiſtit in conſenſu omnium uſuum facultatum omnium animæ tam ſuperiorum, quam inferiorum. Quod facultates ſingulæ ſuos habeant uſus & uſus unius differat ab uſu alterius, nemo eſt qui ignoret. Dantur adeo plura a ſe invicem differentia in uno ſubjecto. Enimvero conſenſus plurium a ſe invicem differentium in uno perfectio eſt (§. 503. *Ontol.*). Ergo perfectio animæ conſiſtere debet in conſenſu uſuum, qui facultatibus omnibus animæ tam ſuperioribus, quam inferioribus competit, omnium.

Poterat etiam perfectio animæ definiri per conſenſum facultatum omnium quoad uſus eorundem omnes: id quod eodem recidit. Nimirum præſens propoſitio definitionis locum tuetur. Quod vero eam demonſtrare libuerit, non inſtar definitionis nominalis ſumere; non alia de cauſa factum eſt, quam quod in Ontologia notionem generalem perfectionis dederimus, ac inde in Philoſophia practica deduxerimus obligationem fundamentalem hominis ad committendas actiones, quæ tendunt ad perfectionem noſtram ſtatuſque noſtri. Quoniam itaque in Jure Naturæ ex iſto principio deducemus obligationes naturales hominis & jura naturalia; neceſſe omnino erat, ut oſtenderemus nos in definienda perfectione animæ a notione iſta generali perfectionis non recedere.

§. 202.

Diſtinctio inter eſſentialem & accidentalem.

Quoniam perfectio eſſentialis eſt, quæ continetur conſenſu determinationum eſſentialium; accidentalis vero, quæ dicit conſenſum determinationum accidentalium cum eſſentialibus (§. 528. *Ontol.*); facultates vero animæ homini eſſentiales ſunt (§. 66. 81. *Pſych. rat.*), habitus vero, qui acquirendi, ut uſus iſtos faciamus, ad quos anima apta eſt, ſeu qui ab iſtis facultatibus proficiſci poſſunt, accidentia ſunt (§. 779. 151. *Ontol.*); *perfectio animæ eſſentialis conſiſtit in aptitudine facultatum tam ſuperiorum, quam inferiorum quoad conſenſum omnium uſuum, quos habere poſſunt; accidentalis vero in conſenſu actuali.*

Nimirum conſenſus uſus facultatum animæ quoad uſus eorundem vel ſpectatur ut poſſibilis, adeoque potentia ineſt animæ & hactenus perfectionem eſſentialem conſtituit, vel conſideratur ut actualis, adeoque actu inexiſtit animæ, & ſic perfectionem accidentalem abſolvit. Nemo non videt hic nobis eſſe negotium cum perfectione accidentali, cum hæc ſit ea, quam acquirere tenemur, eſſentialis autem omni homini natura inſit.

§. 203.

Conſenſus facultatum uſus in quo conſiſtat.

Si uſus facultatum omnium ad determinandam actionum humanarum rectitudinem concurrit; uſus omnium conſentit. Quod ſi enim uſus cujuslibet facultatis ad determinandam actionum humanarum rectitudinem concurrit; uſus omnes ad unum quid obtinendum tendunt. Enimvero ſi uſus facultatum ſingularum ad unum quid obtinendum tendunt, inter ſe conſentiunt (§. 503. *Ontol.*). Conſentiunt itaque uſus ſingularum facultatum, ſi ad determinandam humanarum actionum rectitudinem concurrunt.

Quodſi objicias, nos in rectitudine actionis humanæ tantummodo reſpexiſſe ad intellectum, voluntatem ac noluntatem atque facultatem locomotivam (§. 79. *part. 1. Phil. prac. univ.*), adeoque nullam quoad animam feciſſe mentionem ſenſuum, imaginationis, memoriæ, appe-

titus

titus sensitivi & aversationis sensitivæ, immo nec attentionis & reflexionis; facilis est responsio. Intellectus usus nullus est absque ministerio sensuum & imaginationis atque memoriæ. Quamobrem si in operationibus intellectus nihil desiderari debet, nec in usu facultatis inferioris cognoscitivæ ulla ex parte notari debet aliquis defectus. Nemo hoc ignorat, nisi qui fuerit in Logica & Psychologia hospes, aut minime sufficientem attulerit ad singula attentionem. Idem eodem modo manifestum de attentione & reflexione. Confirmatur hoc per ea, quæ prolixe tradidimus de culpa in parte prima Philosophiæ practicæ universalis. Ac ideo docuimus, quomodo sensus & imaginatio ad consensum cum intellectu perducatur (§. 299. 300. 317. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam appetitus sensitivus & aversatio sensitiva a sensu, imaginatione & memoria, quemadmodum voluntas & noluntas ab intellectu pendet, prout satis notum est omnibus, qui in Psychologia versati sunt; ubi quoad intellectus usum nullus notatur defectus, appetitus quoque sensitivus & aversatio sensitiva cum voluntate ac noluntate consentit (§. 580. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Ac ideo non modo ostendimus, quando appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali prorsus consentiat (§. 572. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), verum etiam quomodo non minus hæc, quam ille ad consensum cum rationali reducatur (§. 581. *part.* 2. *Philos. pract. univ.*). Cui adeo difficultates hic suboriuntur, quas superare nequit, is sibi imputet, quod ad jus naturæ illotis manibus accedat.

§. 204.

Obligatio consensus facultatum quoad earum usum consequendi.

Homo obligatur ad consensum usus omnium facultatum consequendum. Obligatur unusquisque ad recte agendum (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), obligatur etiam ad faciendum usum facultatum suarum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172.), consequenter ad consequendum eum facultatum suarum usum, qui ad determinandam actionum humanarum rectitudinem concurrere debet. Quoniam igitur in hoc concursu consensus usus omnium facultatum consistit (§. 203.); homo obligatur ad consensum usus omnium facultatum consequendum.

Patet per ea, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus (*not.* §. 202.), nos obligationem hominum non extendere usque ad impossibile, etsi non negemus ad earum, quem hic urgemus, facultatum consensum quoad usum eorundem hactenus animum non attendisse Philosophos in Philosophia morali, destitutos quippe distincta ejus notione. Non tamen existimandum est, quasi nemo adhuc unquam de eo cogitaverit. Monuimus in notis ad Orationem de Sinarum Philosophia practica, olim jam *Confucium* studuisse consensui appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ cum rationali consequendo & eum anno ætatis septuagesimo tandem fuisse consecutum, consequenter cum hunc consequi minime detur, nisi sensus & imaginatio cum intellectu in repræsentando malo & bono consentiant (§. 580. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), necesse est ut idem consecutus fuerit consensum sensuum & imaginationis cum intellectu, etsi neutrius distinctam habuerit notionem, adeoque nec modum consequendi consensum usus omnium facultatum alios docere potuerit. Nec minus patet JCtos confusam quandam hujus consensus notionem habuisse per ea, quæ de dolo & culpa tradunt, utut non satis limatam, quemadmodum facile judicabit qui, quæ ab iis docentur, cum nostris contulerit, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis de dolo & culpa exposuimus. Perviderunt adeo aliquid hujus obligationis, de qua nobis in præsenti sermo est, *Confucius* atque JCti Romani, quantum luce crepera notionum confusarum, quidni obscurarum maxima ex parte? videre licuit. Nos vero eidem plenam lucem affundimus, notionibus confusis ad distinctas easque determinatas revocatis: id quod nobis per universam philosophiam propositum est.

§. 205.

Obligatio vitandi dissensus facultatum usus.

Quoniam homo obligatur ad consequendum *omnium facultatum* usus consensum (§. 204.); *ad vitandum usus* eorundem *dissensum etiam obligatur.*

Dissensum facultatis cognoscitivæ inferioris ac superioris explicavimus jam alibi (§. 576. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), quemadmodum consensum (§. 575. *part.* 2. *Philos. pract. univers.*). Consensum appetitus sensitivi & rationalis exposuimus (§. 908. *Psych. empir.*), aversationis vero sensitivæ ac rationalis (§. 915. *Psych. empir.*), unde simul patet, quid sit dissensus harum facultatum. Nimirum *appetitus sensitivus & rationalis dissentiunt*, si tendunt ad diversa objecta: *aversatio sensitiva & rationalis dissentiunt*, si versantur circa diversa objecta. Ex collatione definitionum istarum obvium est, dissensum cum consensu consistere minime posse. Quamobrem si ponas homini permissum esse dissensum; eo ipso tollitur obligatio ad consequendum consensum: quod absurdum (§. 204).

§. 206.

§. 206.

Obligatio vitandi non usus.

Eodem modo patet *obligari hominem ad vitandum facultatum suarum non usum*. Ponamus enim ipsi permissum esse facultatum suarum non usum, necesse non est, ut omnem faciat facultatum suarum usum in determinanda qualibet actione sua: id quod per se patet. Ergo nec necesse est, ut studeat omnium facultatum usum consequi, qui requiritur, ut recta sit actio, consequenter non obligatur ad consequendum consensum usus facultatum omnium (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*): quod absurdum (§. 204.).

Obstat adeo obligationi, de qua jam loquimur, non minus dissensus usus facultatum, quam non usus, etsi non usus faciat, ut sublato consensu non statim ponatur dissensus. Hoc observasse maximi momenti est in praxi morali.

§. 207.

Quinam facultatum non usum evitare possit.

Qui usum quem debet facultatum suarum facere potest, is etiam non usum evitare potest. Patet per se. Ponamus enim fieri haud quaquam posse, ut non usum evitet: ergo nec fieri poterit, ut usum faciat, quem facere debebat. Quod est contra hypothesin.

Vidimus in anterioribus, usum facultatum superiorum animæ non inesse naturæ, sed demum acquirendum (§. 199.); ex adverso autem usum inferiorum inesse naturæ, non demum acquirendum (§. 200.). Enimvero usus facultatum superiorum ac inferiorum in actionibus humanis ita invicem permiscentur, ut usus inferioris pendeat ab usu superioris, nec nisi hoc posito ponatur. Quamobrem non usum facultatis inferioris evitare nequis, nisi in potestate tua sit usus superioris, sine quo ille poni nequit. Acumine igitur opus est, si præcipitantiam judicandi de vitando non usu evitare velis. Cave igitur ex eo, quod facultatum inferiorum, sensuum scilicet, imaginationis, memoriæ, appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ natura homini insit, non demum acquiratur (§. 200), statim inferas, eum non usum omnem facultatum inferiorum, veluti sensuum, imaginationis, memoriæ, appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ evitare posse. Quantum vero non usus, quem evitare in dato casu non possumus, nobis imputari possit, ex iis intelligitur, quæ de facultatum inferiorum quoad actum a libertate animæ dependentia & de imputatione in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus, nec hæc sunt hujus loci. Sed demus exemplum, ut dicta rectius intelligantur. Nullius facultatis usus homini magis naturalis est, quam sensuum. Enimvero ad notiones distinctas formandas eorum, quæ observamus, etsi sensuum usus requiratur, idem tamen attentionem sibi conjunctam habere debet: quæ ubi in potestate tua non est, eum facere usum visus non datur, qui fieri debet.

§. 208.

Jus homini competens quoad usum facultatum acquirendum.

Natura homo habet jus ad ea, quæ ad consequendum usum facultatum suarum & usus hujus consensum ipsi necessaria sunt. Obligatur enim ad faciendum omnem facultatum suarum usum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172.). Quamobrem cum usus facultatum superiorum natura non insit homini, sed demum acquiri debeat (§. 199.), ac præterea quilibet in seipso experiri possit usu facultatum superiorum accedente ampliari usum inferiorum; ad usum facultatum suarum consequendum obligatur. Obligatur vero etiam ad consequendum consensum usus facultatum omnium tam superiorum, quam inferiorum (§. 204.). Quoniam itaque lex naturæ nobis dat jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); homo quoque natura habet jus ad ea, quæ ad consequendum usum facultatum suarum & usus hujus consensum ipsi necessaria sunt.

E. gr. Qui Medicinæ operam navat, notitiam sibi comparare debet herbarum, ut oblatas agnoscere possit. Jus ergo ipsi est natura colligendi herbas in campis, montibus ac sylvis, & in her-

herbarium suum inferendi. Hic enim non supponimus dominia esse introducta, vi quorum quis prohibere potest, ne alter faciat, quod iis nondum introductis licebat. Hoc tamen non obstante jura naturæ homini competentia cognoscenda sunt, ut de immutatione per dominia facta judicari possit. Damus exemplum intellectu facile, ut, quale sit hoc jus, de quo sermo est, clarius pateat. Enimvero ut etiam appareat, quænam sit vis dominii in immutando hoc jure; fingamus Titium in horto suo educasse plantas exoticas, quarum cognitio futuro Medico apprime necessaria. Vi juris ipsi naturæ competentis hortum ingredi & plantas in usum suum decerpere licet, sed hoc facere nequit nisi consensu domini.

§. 209.

Quomodo facultates animæ perficiantur.

Facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi. Etenim facultates animæ sunt potentiæ activæ (§. 29. *Psych. empir.*), adeoque eidem tribuuntur, quatenus possibile est, ut hasce actiones in se eliciat. Habitus adeo cum in promtitudine agendi consistat (§. 428. *Psych. empir.*), usus vero facultatum in eliciendis actionibus consistat (§. 198.; ubi anima acquirit habitum iisdem utendi, promte eliciuntur actiones, quæ per essentiam & naturam ejus possibiles sunt. Varietas itaque, quæ in anima datur quoad facultatem quamlibet, in actionibus consistit, quæ ad eandem referuntur. Jam vero usus cujuslibet facultatis est finis a Deo intentus (§. 46. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & sepositaquoque intentione divina quoad hominem instar finis considerari potest (§. 45. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Singulæ igitur actiones facultatis ad eundem finem tendunt, consequenter inter se consentiunt (§. 503. *Ontol.*). Quamobrem cum consensus in varietate perfectio sit (§. 503. *Ontol.*); facultas animæ aliter perfici nequit, quam acquirendo habitum eliciendi actiones, consequenter habitum iisdem utendi *per demonstrata*. Patet itaque facultates animæ perfici acquirendo habitus iisdem utendi.

Propositionis præsentis veritatem nemo non sine probatione admittit. Ita nemo est qui in dubium vocet intellectum perfici, si acquiramus habitus eliciendi eas operationes, quæ ab eo proficisci possunt. Quoniam vero distinctam dedimus in Philosophia prima perfectionis notionem in genere; nostrum fuit ostendere, quod propositio præsens eidem consentanea sit. Omnes operationes intellectus tendunt ad eundem finem, rerum nimirum cognoscibilium cognitionem: Et eatenus omnes actus singulares inter se consentiunt. Quoniam itaque major est consensus possibilis, quo plures actiones elici possunt; major quoque perfectio est, quo amplior est usus intellectus, consequenter quo plures & majores habitus utendi intellectu tibi comparaveris. Nulla hic spectatur moralitas, cujus demum habenda est ratio, quando actiones a pluribus facultatibus ortæ in determinanda actione libera concurrunt. Abutitur enim intellectu, qui non eum facit ejus usum, quem rectitudo actionis requirit. Quæ de intellectu dicta sunt exempli causa, ea ad alias quoque facultates transferenda. Sed hæc luculentiora evadent per ea, quæ sequuntur.

§. 210.

Gradus perfectionis facultatum animæ.

Quo plures actus alicujus facultatis elici possunt & quo promtius; eo major est ejus perfectio. Quo promtius enim eliciuntur actiones & quo plures elici possunt; eo major est habitus (§. 428. *Psych. empir.*). Quare cum facultates animæ perficiantur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209.), adeoque actus earum eliciendi, tanto major erit perfectio facultatis alicujus animæ, quo plures actus elici possunt & quo promtius.

Illustravimus jam hoc ipsum exemplo intellectus (*not.* §. 209.).

§. 211.

Obligatio consequendi habitum facultatum animæ.

Homo obligatur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquisitu sibi possibilem. Obligatur enim ad promovendam perfectionem suam (§. 128. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ad perficiendum animæ facultates. Enimvero facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209.). Homo igitur obligatur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ. Enimvero non obligatur ad id, quod impossibile (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem obligatur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquisitu sibi possibilem.

Ex hac restrictione nascuntur obligationes propriæ quoad habitus facultatum animæ & diversos eorundem gradus acquirendos, qui equidem rationem habent in circumstantiis, in quibus homo collocatur, sufficientem tamen non agnoscunt nisi in determinationibus essentialibus propriis. Ex. gr. Ponamus tibi esse occasionem addiscendi Geometriam sublimiorem. Quodsi natura te destituit, nihil effeceris, neque adeo fieri potest, ut habitum de iis, quæ ad Geometriam sublimiorem spectant; ratiocinandi consequaris. Nemo non fatetur, homines in universum omnes non esse obligatos ad studium Geometriæ sublimioris, tetsi acutiores nec in dubium vocent quorundam obligationem. Eam qui non agnoscunt, præjudicio prohibentur, quod fonte obligationis naturalis minime perspecto ab indifferente voluntate superiorisve eandem deducunt, adeoque unusquisque eam fingit prout sibi videtur.

§. 212.

Obligatio ad consequendum habitus intellectus & voluntatis.

Quoniam *homo* gaudet intellectu (§. 266. 275. *Psych. empir.*) & voluntate ac noluntate (§. 880. 881. *Psych. empir.*), ad consequendum vero omnem habitum facultatis cujuslibet acquisitu sibi possibilem obligatur (§. 211.); *quod obligetur ad consequendum omnem habitum intellectus, voluntatis item ac noluntatis, acquisitu sibi possibilem evidens est.*

Non est quod a nobis hic expectes ut doceamus, quomodo hosce aliosque habitus acquiramus. Quæ enim ad praxim spectant, ea reservamus Philosophiæ morali, ad quam pertinent.

§. 213.

Obligatio ad consequendum gradus attentionis.

Similiter quia inter facultates animæ locum quoque habet attentio (§. 236. 237. *Psych. empir.*), cujus diversi gradus exercitatione comparantur (§. 248. *Psych. empir.*); *homo etiam obligatur ad omnem gradum attentionis consequendum sibi acquisitu possibilem* (§. 211.).

Diversos attentionis gradus recensuimus alibi (§. 243. & *seqq. Psych. empir.*) & modum eos acquirendi exposuimus (§. 249. & *seqq. Psych. empir.*). Non igitur opus est, ut hic per modum corollariorum inferantur conclusiones particulares. Ex modo autem consequendi quemlibet horum graduum unusquisque judicare poterit, num is sit sibi acquisitu possibilis, ubi eum tentaverit (§. 197.).

§. 214.

Obligatio perficiendi facultatem reflectendi.

Facultatum animæ etiam numero adscribitur facultas reflectendi (§. 257. *Psych. empir.*), continuo exercitio demum acquirenda (§. 263. *Psych. empir.*). Patet igitur ut ante, *hominem obligatum esse, ut super re quacunque obvia singulisque suis actionibus reflectendi habitum sibi comparet, quantum datur* (§. 211.).

Facultatem hanc nobis non inesse natura, sed exercitio demum acquiri & ad quandam promtitudinem perduci posse, experientia satis superque constat, & ea ratio est, cur in homi-

nibus

nibus inter urſos educatis facultatis hujus exercitium ceſſet, ita ut nullum ejus in ipſorum actionibus deprehendere liceat veſtigium. Quanti autem ſit ejus uſus in operationibus intellectus non minus ex Logica, quam Pſychologia liquet.

§. 215.

Conſtat etiam imaginationem & memoriam extendi poſſe (§. 197. 198. *Pſych. empir.*), conſequenter cum facultatum animæ, quarum in numero ſunt imaginatio (§. 92. *Pſych. empir.*) & memoria (§. 175. *Pſych. empir.*), habitus omnes acquiſitu poſſibiles ſibi acquirere teneatur *homo* (§. 211.); utique *obligatur ad imaginationem & memoriam extendendam.* *Obligatio extendendi imaginationem & memoriam.*

Non eſt, quod excipias uſum imaginationis & memoriæ homini natura ineſſe, non demum acquiri (§. 200.), conſequenter nullam dari obligationem conſequendi id, quod natura nobis conceſſit. Etenim etſi uſus harum facultatum naturalis ſit, ut ſua veluti ſponte ſeſe exerat; extendi tamen adeo poteſt, ut quod ſtudio tuo acquiritur longo poſt ſe tramite relinquat id, quod natura conceſſit. Quibus ea perſpecta ſunt, quæ de imaginationis & memoriæ gradibus harumque facultatum extenſione dicta ſunt in Pſychologia empirica; ei nihil ſupereſſe poteſt dubii. Ceterum ex hactenus demonſtratis intelligitur, quam neceſſaria ſit Pſychologiæ cognitio, ſiquidem officia hominis erga animam penitius inſpicere volueris. Nec ſane alia de cauſa obligatio perficiendi facultates animæ vulgo non ſatis agnoſcitur: immo nec alia de cauſa dantur, qui, cum omni obligationi naturali ſe præ aliis ſatisfacere ſibi videntur, ea quæ de facultate cognoſcitiva perficienda præcipiuntur tanquam errorem noxium prorſus damnant, parum perpendentes quam neceſſarius ſit facultatum omnium, quæ ad cognoſcitivam tanquam ſpecies ad ſuum genus referuntur, uſus ad recte agendum. Confidimus itaque fore, ut longe rectius ſentiant, qui noſtram de culpa theoriam in parte prima & praxin moralem in parte altera Philoſophiæ practicæ univerſalis demonſtratam animo comprehenderunt. Elucet hinc neceſſitas præmittendi ſtudium Pſychologiæ ſtudio Juris naturalis, ne in re manifeſta cœcutias. Ubi ſuo tempore Philoſophiam moralem tradiderimus, facultatum ad cognoſcitivam ſpectantium uſus multo luculentius mentis aciem perſtringet.

§. 216.

Habitus animæ vel *ſimplices* ſunt, qui ſinguli ad unam tantummodo facultatem referuntur: vel *compoſiti*, qui ex concurſu plurium reſultant ſive ad eaſdem, ſive ad diverſas facultates referendorum. *Habituum animæ diviſio.*

E. gr. Habitus animum, quamdiu libet, attendendi ad idem objectum ſimplex eſt, cum ad unam tantummodo facultatem, attentionem ſcilicet, ſpectet. Aſt habitus demonſtrandi compoſitus eſt, cum plurium facultatum habitus ſupponat, quemadmodum conſtat iis, qui demonſtrationis notionem diſtinctam ex Logica hauſerunt & in demonſtrationibus eo modo reſolvendis, quem tum in Logica (*not.* §. 551. & *ſeqq.*), tum in Commentatione de ſtudio Matheſeos recte inſtituendo, quæ Elementorum Matheſeos univerſæ Tomo V. legitur, explicavimus, frequentes fuerunt, nec ſine attentione ad ſingula in hiſce reſolutionibus verſati fuerunt. Nimirum plures operationes intellectus hic concurrunt una cum pluribus actibus facultatis cognoſcendi inferioris, quarum non minus hi, quam illi ex diverſis habitibus ſimplicibus oriuntur.

§. 217.

Quoniam itaque *homo* obligatur ad conſequendum habitum omnem facultatum animæ acquiſitu poſſibilem (§. 211.), & omnem facere tenetur uſum earundem, qui ad ſervandam naturæ legem (§. 772.), conſequenter ad actionis cujuslibet rectitudinem requiritur (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *non modo ad conſequendum habitum quemvis facultatis cujuslibet ſimplicem, verum etiam ad quemlibet habitum compoſitum conſequendum obligatur.* *Obligatio ad omnes conſequendos.*

Non alio fine habitus ſinguli ſingularum facultatum acquiruntur, quam ut caveamus, ne actiones noſtræ ullatenus a rectitudine deficiant. Ex praxi morali abunde elucefcet, ac unusquiſque

que in Psychologia versatus ex semetipso addiscere valet, ad actiones humanas concurrere facultates omnes, adeoque habitus morales, quos dicimus, e compositorum numero esse, ex quibus actiones istæ fluunt. Singulas adeo facultates perficere studemus, ut nunquam agamus, nisi quod rectum est.

§. 218.

Perfectio intellectus & ejus gradus.

Intellectus perfectior est, quo plures res distincte & quo promtius sibi repræsentare valet. Est enim facultas res distincte sibi repræsentandi (§. 275. *Psych. empir.*). Quamobrem cum facultas sit potentia activa animæ (§. 29. *Psych. empir.*), potentia vero in possibilitate agendi consistat (§. 716. *Ontol.*): quo plures res distincte sibi repræsentare valet intellectus, eo plures ipsius elici possunt actiones. Enimvero quo plures facultatis alicujus elici possunt actiones & quo promtius, eo major est perfectio (§. 210.). Intellectus itaque perfectior est, quo plures res distincte sibi & quo promtius repræsentare valet.

Ostendimus jam alibi (§. 276. 277. *Psych. empir.*) intellectum esse eo majorem, quo quis plura sibi distincte repræsentare & quo plura in eodem subjecto distinguere valet. Hic vero evincimus, eundem esse quoque perfectiorem, ubi hoc fieri potest, ut adeo intellectus magnitudo cum ejus perfectione simul ponatur. Non tamen uno prorsus eodemque respectu intellectus dicitur magnus & perfectus. In magnitudine enim respicimus ad actuum multitudinem; in perfectione ad singulorum tendentiam ad usum intellectus, quem per naturam habere potest, & ad agendi promtitudinem. Gradus tamen perfectionis, quatenus in objecto rationem sufficientem agnoscunt, a magnitudine intellectus pendent. Hinc jam intelligitur, cur intellectum perfectissimum non invita notione perfectionis definiverimus per eum, qui omnia possibilia distincte sibi repræsentat (§. 647. *Psych. rat.*), quoniam nec plura dantur, ad quæ sese extendere potest intellectus, nec major concipitur promtitudo, quam si sit actus purus, ut omnium repræsentatio fiat simul.

§. 219.

Distinctæ & confusæ cognitionis differentia.

Cognitio distincta dicitur, quæ notionibus ac ideis rerum distinctis absolvitur. *Confusa* autem, quæ in confusis terminatur.

Quomodo cognitio, notio & idea differant, alibi jam exposuimus (*not.* §. 52. *Psych. empir.*). Ibi adeo dicta relegantur, ut mentem definitionum præsentium penitius inspiciamus. In memoriam quoque revocanda sunt, quæ de differentia perceptionum formali (§. 30. & *seqq. Psych. empir.*) & de notionum formali differentia (§. 77. & *seqq. Log.*) prolixe satis inculcavimus. Ut vero simul manifesta sit vis cognitionis distinctæ; exemplo quodam declaranda venit. Quoties sese offert occasio agendi, ut recte agas, quemadmodum debes (§. 189. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), notionem actionis, qualis est in præsenti pro circumstantiis obviis, sufficienter determinatam animo concipere teneris (§. 80. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quæ cum a rebus præsentibus abstrahenda sit, necesse est ut ad eam spectantia distincte tibi repræsentes, adeoque præsentia distincta idea complectaris. Ut porro judicium fieri possit, utrum committenda sit actio, an omittenda, principio generali opus est, quo istiusmodi actio vel præcipitur, vel prohibetur, seu bona vel mala declaratur: id quod Logicæ ac Psychologiæ gnarus satis exploratum habet. Istiusmodi propositionibus respondent notiones (§. 520. 521. *Log.*), quibus subjectum quoad determinationes, sub quibus prædicatum eidem tribui potest, una cum prædicato continetur (§. 200. 320. *Log.*), adeoque distinctæ (§. 88 *Log.*). Quamobrem ubi idem prædicatum tribuis actioni, cujus patrandæ occasio offertur, ut prodeat judicium verum de actionis bonitate vel malitia ad recte agendum requisitum (§. 80. *Phil. pract univ.*); eidem denuo respondet distincta notio *per modo demonstrata*. Omnis adeo cognitio notionibus ac ideis rerum distinctis absolvitur, adeoque distincta est. Qui in Logica cum laude versatus animo penitus comprehendit, quæ de usu Logicæ in praxi vitæ demonstravimus (§. 1212. & *seqq.*); eidem nihil in iis, quæ diximus, erit obscuri. Ceterum si quis, quæ de analysi notionum (*not.* §. 992. *Log.*) docuimus, sine qua non datur adæquata notio (§. 95. *Log.*) ad cognitionem distinctam requisita, ad modo dicta applicare voluerit; quam ardua & difficilis sit distincta cognitio deprehendet, & quam necesse sit intelliget, ut in disciplinis singulis eo ordine, quo in lucem editæ sunt, vel ex citationibus unam in altera præsupponi apparet, perlegendis lento gradu progrediatur. Quemadmodum vero obligationem ad recte agendum

in

in dubium vocare nequit (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ſine quo a culpa vacuus eſſe nequit (§. 696. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), felicitati ſuæ ipſemet contrarius (§. 685. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*); ita nec diſtinctam cognitionem tanquam ſuperfluam rejicere poteſt. Objectiones, quas incautus in medium afferre poterat in præſenti, non curamus: cadent enim ſua veluti ſponte intellectis iis, quæ ſequuntur. Quid ad nos, qui veritatem profitemur, ſi qui fuerint, qui, cum ſint veritatis ignari, magis in officiis ſuis omni ex parte adimplendis profeciſſe videri velint, quam profecerint? Non ſcribimus, ut placeamus ignaris, ignavis atque iis, qui tranſverſo affectuum impetu ſe abripi patiuntur; ſed iis, quibus curæ cordique eſt ut recte agant, quo placeant intelligentibus actionum humanarum arbitris & tranquillitatis conſcientiæ fructus uberrimos percipiant.

§. 220.

Obligatio cognitionis diſtinctæ acquirendæ.

Homo obligatur ad diſtinctam rerum ſibi cognitu poſſibilium cognitionem acquirendam. Tenetur enim omnem facere facultatum ſuarum uſum, qui ad perficiendum animam & ejus imperfectionem vitandam requiritur (§. 173.). Quamobrem cum intellectus ſit facultas animæ (§. 275. *Pſych. empir.*), tanto autem perfectior ſit, quo plures res diſtincte & quo promtius ſibi repræſentare valet (§. 218.); quin obligetur ad res omnes, quantum datur, diſtincte ſibi repræſentandi habitum acquirendum dubitandum non eſt. Enimvero diſtincta eſt cognitio, quæ notionibus ac ideis rerum diſtinctis abſolvitur (§. 219.). Obligatur ergo ad diſtinctam rerum ſibi cognitu poſſibilium cognitionem acquirendam.

Quodſi fieri poſſet, ut omnem omnino rerum cognoſcibilium cognitionem diſtinctam ſibi compararet; ex natura & eſſentia hominis ſequeretur, quod nullam negligere deberet. Enimvero cum intellectus humanus limitatus ſit tum quoad objectum, tum quoad modum repræſentandi objecta (§. 279. *Pſych. empir.*); obligatio noſtra eo uſque extendi nequit, ne ab homine exigatur, quod naturam ejus tranſcendit. Quamobrem eandem reſtringere debuimus ad ea, quæ ipſi cognitu poſſibilia ſunt. Neque enim exiſtimandum eſt, quaſi non omnis cognitio, quam acquirere valemus, nobis ſit utilis. Nemo eſt, qui omnes caſus futuros prævidere valet, in quibus hujus vel iſtius rei cognitio uſui ipſi eſſe poſſit ſive ad ſanum de ea ferendum judicium, ſive ad rite determinandam actionem ſuam, ut adeo certo aſſeverare queat hujus vel illius rei cognitionem ſibi eſſe inutilem.

§. 221.

Quanam ſollicitudine id fieri debeat.

Quoniam operam dare debemus ut diſtinctam rerum nobis cognitu poſſibilium cognitionem acquiramus (§. 220.); *nullam prætermittere debemus occaſionem, qua rei cujuſcunque cognitionem nobis comparare valemus.*

Qui utilitate metiuntur cognitionem, haud raro negligunt ea, quorum cognitio ipſis maxime profutura erat. Vix quenquam eſſe puto, qui hoc in ſeipſo non experiri poſſit, modo memor ſit eorum, quæ cognoſcere neglexit, cum poſſet, & ſatis acutus in obſervando defectu cognitionis, quoties ea habet opus.

§. 222.

Quænam cognitio alteri præferenda.

Quodſi occaſio plurium cognoſcendorum ſimul ſeſe offerat, quorum omnium cognitioni acquirendæ vacare non licet; ea alteri præferenda, cujus in eo, quod ſequimur vel elegimus, vitæ genere magis neceſſarius eſt uſus. Quoniam enim fieri non poteſt, ut omnem eorum cognitionem conſequamur, quorum cognoſcendorum occaſio ſeſe offert *per hypotheſin*; nemo non videt faciendam eſſe exceptionem (§. 207. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter cognitionem unam eſſe acquirendam, reliquam miſſam fieri debere. Jam vero non alio fine rerum cognitionem nobis comparamus, quam ut omni in caſu, quantum datur, recte agamus ſatisfacturi obligationi noſtræ (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Neceſſe igitur

tur est, ne nobis desit eorum cognitio, quæ ad expedienda negotia pro vitæ nostræ genere obvia requiritur (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem patet, si occasio plurium cognoscendorum simul sese offerat, quorum cognitioni simul acquirendæ vacare minime licet; eam alteri præferendam esse, cujus in eo, quod sequimur vel elegimus, vitæ genere maxime necessarius est usus.

Nimirum cognoscibilium hoc discrimen est: aliorum cognitionis usus certo prævidetur, aliorum vero usum prævidere non licet, etsi nec negare possimus eum fore nullum. Nemo igitur sanus affirmabit incerta certis esse præferenda. Nec vacat culpa, qui vincibili ignorantia laborat eorum, quæ scitu necessaria intellexit: vacat autem culpa, qui ignorat ea, quorum usum prævidere non potuit, nec cognitionem nisi cum neglectu necessariorum sibi comparare potuit. Sed vix puto fore quenquam, cui propositionis præsentis veritas videatur suspecta.

§. 223.

Quænam ignorantia legi naturæ contraria.

Ignorantia vincibilis legi naturali contraria. Homo obligatur ad cognitionem acquisitu sibi possibilem acquirendam (§. 220.), consequenter ad rei cujuslibet notionem vel ideam consequendam, quam consequi valet (§. 51. *Psych. empir.*). Danda igitur ipsi est opera, ne absit notio, sive rei simpliciter apprehendendæ inserviat, sive judicio cuidam respondeat. Quoniam absentia hujus notionis ignorantia est (§. 27. *part.* 1. *Phil pract. univ.*), eaque vincibilis, quæ evitari potest, modo velimus (§. 28. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); danda omnino opera est, ut ignorantiam vincibilem evitemus, consequenter ignorantia vincibilis legi naturali contraria.

Quod evitare debemus, legi naturali contrarium esse nemo dubitare potest. Pugnat enim cum lege prohibitiva (§. 163. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), utpote quæ prohibet, quo minus ignorantia vincibili laboremus.

§. 224.

Quænam non sit.

Ignorantia invincibilis legi naturali contraria non est. Ignorantia invincibilis a nobis evitari minime potest (§. 28. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam adeo homo non obligatur ad id, quod impossibile (§. 209. *part* 1. *Phil. pract. univ.*); nec obligari potest ad vitandam ignorantiam sibi invincibilem. Ignorantia adeo invincibilis legi naturali contraria non est.

Cavendum vero ne pro ignorantia invincibili habeatur, quæ non est. Nocet enim non parum hic error, quando ignorantia influit in actiones humanas, ut omittant actiones lege naturali præceptas, vel committant eidem contrarias. Quodsi usum facultatum humanarum habueris perspectum & ad circumstantias, in quibus collocaris, animum advertas; haud difficulter ignorantiam vincibilem ab invincibili distingues in casu dato, præsertim ubi observaveris, quæ de tentando facultatum usu omni, qui ad perfectionem quandam acquirendam vel imperfectionem vitandam requiritur, supra præcepimus (§. 197.). Non tamen omni in casu facile esse cuilibet judicium, utrum ignorantia vincibilis sit, an invincibilis, ultro largimur.

§. 225.

Cognitio boni & mali cur necessaria.

Quilibet homo cognoscere tenetur, quid bonum, quidve malum sit. Quoniam quilibet homo obligatur ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153. *part.* 1. *Phil. pract univ.*), necesse est ut cognoscat, quænam actio sit bona, quænam mala, seu quid bonum, quidve malum sit (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Tenetur adeo cognoscere quid bonum, quidve malum sit (§. *cit.*).

Co-

Cognitionem hanc homini maxime neceſſariam eſſe, neceſſitas & immutabilitas obligationis, quæ a lege naturæ venit, loquitur (§ 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Peccant igitur, qui eam negligunt. Neglectum vero eſſe nimis frequentem experientia docet. Negligentes quoque ſe probant, qui nimis compendioſa & ſuperficiaria cognitione contenti ſunt: quod proh dolor, faciunt plurimi, etiamſi ad vitæ perfectionem adſpirare ſibi videantur & in hoc ſummam laudem poſitam eſſe agnoſcant.

§. 226.

Obligatio ad cognoſcendam legem naturæ.

Quoniam quilibet homo cognoſcere tenetur quid bonum, quidve malum ſit (§. 225.), lex vero naturæ hoc doceat (§. 153. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *quilibet* omnino *homo legem naturæ cognoſcere debet, quantum ſibi ſufficit.*

Non eadem requiritur legis naturalis in omnibus notitia: neque enim actiones, de quibus diſponit, omnes ſunt in univerſum omnium. Unde facile intelligitur, ſufficere ut quis noriteas naturæ leges, quæ de actionibus, quæ in eum cadunt, committendis vel omittendis, pronunciant. Patebit hoc ex ſpeciali tractatione, unde haurire licet unicuique ſcitu neceſſaria. Neque exaſciata legum naturalium cognitio omnibus convenit. Quamobrem cum ultra poſſibile nemo obligetur (§. 209.) *part.* 1. *Phil. pract univ.*); quam uſus facultatum tuarum non fert cognitio a te minime exigi poteſt. Minimus cognitionis gradus eſt hiſtorica cognitio, unicuique acquiſitu facilis (§. 6. *Diſc. prælim.*). Quodſi ergo ultra progredi non licuerit, in hoc acquieſcendum. Sed de hoc plura dicentur in philoſophia morali.

§. 227.

Habitus diſtinguendi ea, quæ rebus inſunt, acquirendi obligatio.

Acquirere tenemur habitum in quocunque objecto cognoſcibili nobis obvio ea diſtinguendi, quæ eidem inſunt. Tenemur enim acquirere omnem rerum quarumlibet cognoſcibilium cognitionem diſtinctam acquiſitu nobis poſſibilem (§. 220.), conſequenter diſtinctas earum notiones, quantum datur (§. 219.). Quoniam itaque diſtincta notio eſt, ſi in re percepta ſigillatim enunciabilia diſtinguimus (§. 38. *Pſych. empir.*), omnemque intellectus habitum ut conſequamur ſtudere debemus (§. 211.), habitum in quocunque objecto cognoſcibili nobis obvio ea diſtinguendi, quæ eidem inſunt, acquirere tenemur.

Hic habitus ampliſſimum habet uſum non modo in acquirendis notionibus diſtinctis ad augendam cognitionem univerſalem in uſum futurum, verum etiam in conſequendis ideis diſtinctis rerum præſentium ad dextre applicandum notiones univerſales, ne per errorem de actione, cujus patranda occaſio offertur, judicemus.

§. 228.

Obligatio augendi & acquirendi acuminis.

Quoniam habitus in uno multa diſtinguendi acumen eſt, tantoque unuſquiſque acutior altero, quanto plura in eodem objecto diſtinguere valet (§. 332. *Pſych. empir.*), habitum vero in quocunque objecto cognoſcibili nobis obvio ea diſtinguendi, quæ eidem inſunt, acquirere tenemur (§. 227.); *ad acumen acquirendum & acquiſitum augendum nos obligari evidens eſt.*

Non eſt, quod exiſtimes huic obligationi ſatisfacere non poſſe niſi eos, qui literis operam navant. Multum ea in re proficere licet hominibus etiam plebejis, modo ad eam exercitationem adducantur, qua acumen acquiritur & ſucceſſive perficitur (§. 333. *Pſych. empir.*).

§. 229.

Item acuminis pervidendi abſtracta in concretis.

Quoniam acumen augere obligamur (§. 228.), id ipſum vero eo adduci poteſt, ut univerſalia, præſertim in ſcala generum ſeu abſtractorum altiora, in ſingularibus perſpiciamus, quod acumen pervidendi abſtracta in concretis diximus

mus (§. 336. *Psych. empir.*); *quin* etiam *obligemur ad acumen pervidendi abstracta in concretis acquirendum & continuo, quantum datur, augendum dubitari nequit.*

Acumen hoc non modo in condenda theoria prodest iis, qui scientias amplificare constituerunt; verum mirifice prodest in praxi, ubi principia generalia ad casum præsentem applicanda. Immo si quis a sensu culpæ omnis liberum possidere voluerit animum, in acumine hoc acquirendo & augendo non patiatur necesse est desiderari diligentiam suam.

§. 230.

Obligatio acquirendi habitum notiones distinctas resolvendi.

Acquirere tenemur habitum notiones distinctas in alias simpliciores continuo resolvendi, prouti notionum analysis requirit (§. 339. *Psych. empir.*). Tenemur enim acquirere omnem rerum quarumlibet cognoscibilium cognitionem distinctam acquisitu nobis possibilem (§. 220.), consequenter tam distinctas earum notiones, quantum consequi nobis datur (§. 219.). Quamobrem cum tanto distinctior evadat notio, quo plura in eadem re distinguimus separatim enunciabilia (§. 38. *Psych. empir.*); habitum omnino acquirere tenemur tot in quolibet cognoscibili distinguendi, quot distingui possunt, adeoque notionem rei resolvendi non modo in notiones eorum, quæ ipsas ingrediuntur, sed & notiones horum singulas denuo in alias simpliciores ac ita porro, quantum datur, consequenter notionem distinctam rei continuo resolvendi in alias simpliciores, prouti notionum analysis requirit (§. 339. *Psych. empir.*).

Equidem facile largior, quod habitum hunc acquirere non sit cujusvis; plura tamen in eodem acquirendo a nobis fieri possunt, quam primo intuitu videri poterat. Sed de eo agendum erit in Philosophia morali. Quodsi scientiæ magis excultæ ad communem usum applicabuntur, id quod fieri posse dubitandum non est; ipsa experientia docebit, intellectum humanum quoad ea, quæ ad vitam perfectam faciunt, ad majoris perfectionis gradum perduci posse, quam putari vel sperari nunc poterat. Neque enim per præcipitantiam statuendum est de iis, quæ in potestatem nostram redigi possunt.

§. 231.

Obligatio acquirendi profunditatem.

Quoniam habitum notiones distinctas in alias simpliciores continuo resolvendi, prouti notionum analysis requirit, acquirere tenemur (§. 230.), habitus vero hic profunditas intellectus est (§. 340. *Psych. empir.*), *ad profunditatem intellectus acquirendam*, consequenter cum hic tanto profundior sit, quo longius in analysi notionum progredi quis potest (§. *cit.*), *ad eandem continuo augendam obligamur.*

Atque in his continetur obligatio perficiendi intellectum quoad primam intellectus operationem: ita, quemadmodum ex praxi, quam in Philosophia morali trademus, clarius elucescet, quod ad hanc perfectionem consequendam concurrant non modo operationes intellectus ceteræ, verum etiam facultates cognoscendi inferiores. Neque enim existimandum est, quasi una animæ facultas perfici possit absque concursu ceterarum. Major perfectio unius facultatis facit ad consequendam majorem alterius & major hujus, ubi fuerit acquisita, prodest consequendæ majori illius. Sed hæc non satis intelliguntur nisi experto. Non igitur mirandum, si fabulam narrare videamur iis, qui exercitiis perfectionem hanc intellectus consequendi nullam prorsus operam navaverunt, immo de ipsa ne per somnium quidem cogitarunt. Neque amplius videbimur extendisse obligationem humanam ultra id, quod fieri debebat, ubi indispensabilis perfectionis istius necessitas ad vivendum vitam perfectam in aprico fuerit posita.

§. 232.

Habitum acquirere tenemur determinata judicia formandi. Omnem acquirere tenemur intellectus habitum acquiſitu poſſibilem nobis (§. 212.), adeoque etiam habitum formandi judicia, quibus ſubjectum repræſentatur ſub ea notione, ut in ea contineatur ratio, cur eidem conveniat prædicatum, ſeu id, per quod determinatur prædicatum, ut ſit verum (§. 524. *Log.*). Enimvero judicium determinatum eſt, ſi ſubjectum repræſentetur ſub ea notione, ut in ea contineatur ratio, cur eidem conveniat prædicatum ſeu id, per quod determinatur prædicatum (§. 320. *Log.*). Habitum itaque acquirere tenemur determinata judicia formandi. *Obligatio acquirendi habitum recte judicandi.*

Sumo hic, quod ab omnibus conceditur, concedi ſaltem debet, judicia noſtra vera eſſe debere. Cum vera ſint judicia, ſi prædicatum ſubjecto abſolute, vel ſub data conditione conveniat; falſum vero, ſi non conveniat (§. 505. *Log.*): haud obſcure intelligitur, judicium eſſe nullius uſus, niſi fuerit verum, immo ubi de agendis vel non agendis fertur judicium, prorſus nocebit, ſi falſum fuerit, cum agas, quæ fieri non debent, vel non agas, quæ debent fieri. Enimvero judicia, quæ ferimus, vel univerſalia ſunt, vel ſingularia. Illa locum ſibi vindicant in diſciplinis, ubi per determinatas propoſitiones efferuntur; hæc vero feruntur in vita communi. Habitus adeo formandi judicia determinata duplex eſt, quorum alter verſatur circa judicia univerſalia, alter vero circa ſingularia. Illius uſus eſt in perficiendis & amplificandis diſciplinis; hujus vero in recte ſentiendo & agendo. Ille non omnibus convenit, nec acquiſitu adeo facilis; hic vero magis reſpicit communem omnium uſum. Fieri tamen non poteſt, ut hunc conſequaris, niſi ante extiterint alii, qui cum illo pollerent, diſciplinas propoſitionibus determinatis locupletarunt, quibus judicia determinata enunciantur (§. 41. *Log.*). Hoc diſcrimen utile quoque eſt obſervare in aliis.

§. 233.

Quoniam judicia ſingularia in caſu obvio applicatione generalium formantur (§. 1212. *Log.*), homo autem habitum determinata judicia formandi acquirere tenetur (§. 232.); qui in caſu quovis obvio determinatum de re propoſita formare voluerit judicium, propoſitiones determinatas ex diſciplinis perſpectas ſibi reddere tenetur, conſequenter *ad propoſitiones determinatas ex diſciplinis ſibi familiares reddendas quilibet obligatur.* Cumque quilibet obligetur, in cujus poteſtate id poſitum fuerit, ſcitu aliis neceſſaria detegere (§. 195.); *In cujus poteſtate poſitum eſt propoſitiones in diſciplinis ad determinatas revocare, vel nondum repertas invenire, is ut hoc faciat obligatur.* *Obligatio addiſcendi & inveniendi propoſitiones determinatas.*

Hinc videmus, cur philoſophiam univerſam ad propoſitiones determinatas revocemus, quæ notiones quoque rerum determinatas ſeu definitiones ſupponunt ad eas agnoſcendas & ab aliis diſtinguendas, & in propoſitionibus determinatis locum habent, quatenus per eas repræſentatur ſubjectum in propoſitionibus categoricis, & per eas & conditionem adjectam in hypotheticis. Philoſophiam enim ad uſum vitæ aptare ſtudemus, quemadmodum in Horis ſubſecivis uberius expoſuimus. Enimvero ut conſtet prædicatum per notionem ſubjecti determinari, conſequenter propoſitionem eſſe determinatam; ex iis, quæ de ſubjecto ſumuntur, demonſtrandum eſt, ſubjecto ſic determinato convenire prædicatum. Ac ideo demonſtrativa utimur methodo in philoſophando. Etſi enim negari minime poſſit, fieri etiam poſſe, ut a poſteriori oſtendatur, propoſitionem eſſe determinatam; non tamen hoc ſemper ſuccedit, neque etiam ubivis brevitati ac evidentiæ conſulitur. Immo in ſyſtemate nec methodi demonſtrativæ nullæ ſunt partes in demonſtrationibus a poſteriori.

§. 234.

Acquirere tenemur habitum recte ratiocinandi. Obligamur enim ad conſequendum omnem habitum intellectus (§. 212.). Quamobrem cum diſcurſus ſive ratiocinatio ſit intellectus operatio (§. 325. *Pſych. empir.*); habitus recte ratiocinandi intellectus habitus eſt. Habitum itaque recte ratiocinandi acquirere tenemur. *Obligatio acquirendi habitum recte ratiocinandi.*

Quod non omnes recte ratiocinentur, sed ipsimet eruditi in formam haud raro impingant; obvia experientia constat. Ratiocinamur autem quotidie, singulis fere momentis, cum judicia discursiva, quæ per ratiocinium eliciuntur (§. 51. *Log.*), frequentiora sint intuitivis. Quoniam itaque minus recte ratiocinando in errorem incidimus (§. 638. *& seqq. Log.*), ad actionem vero rectam requiritur judicium verum de actionis bonitate & malitia (§. 80. *p. 1. Phil. pract. univ.*); obligationi recte agendi satisfacturi (§. 189. *part. 1. Phil pract. univ.*) habitu recte ratiocinandi pollere debemus. Quamobrem & hinc deduci poterat obligatio habitum recte ratiocinandi acquirendi.

§. 235.

Obligatio distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi.

Quoniam habitus ratiocinandi perfectior est, si non modo singula judicia successive formentur, prout ratiocinium ingrediuntur, adeoque distincte ratiocinemur (§. 441. *Psych. empir.*), verum etiam ratiocinia in longa serie inter se concatenare valemus, conclusionibus anterioribus per modum præmissarum ingredientibus in ratiocinia sequentia (§. 492. *Log.*); habitum vero recte ratiocinandi acquirere tenemur (§. 234.); *quin* etiam *obligemur ad habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi, quantum nobis datur, consequendum dubitandum non est* (§. 180.).

Distincta ratiocinia & eorum concatenatio non modo usui sunt iis, qui scientiis excolendis sese totos tradunt; verum etiam unicuivis ad vitam recte agendam: id quod prolixius hic ostendere haud quaquam lubet, cum non sit hujus loci. Sufficit nos non loqui nisi experta iis, quorum in potestate est demonstratio. Quodsi objicias donum distincte ratiocinandi & ratiocinia inter se concatenandi inter paucos eruditos esse distributum; hæc objectio parum nos angit, qui novimus, plures id ipsum consequi posse, modo vellent, præsertim postquam nos, quæ huc requiruntur, adeo perspicue explicavimus & modum tantum donum consequendi docuimus, ut nihil amplius desiderari posse videatur. Neque tanta foret difficultas id ipsum consequendi, ut idem tantummodo viri docti primi ordinis tanquam sibi proprium vindicarent, ubi habitus, de quo nobis jam sermo est, magis familiaris evaderet. Ecquis enim est, qui nesciat, modo ad ea, quæ quotidie fiunt, animum attendat & super iis, quæ observat, reflectat, quod ex commercio cum aliis sola imitatione, quæ sua veluti sponte sese offert, acquirantur habitus, alio modo acquisitu difficillimi, immo ei, qui eorum compos redditur de iisdem ne quidem cogitans, acquisitu prorsus impossibiles?

§. 236.

Obligatio soliditatis acquirendæ.

Homo operam dare tenetur, ut soliditatem consequatur. Etenim obligatur ad habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi consequendum, quantum datur (§. 235.), consequenter operam dare tenetur, ut eum consequatur. Enimvero habitus distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi soliditas est (§. 440. *Psych. empir.*). Quare homo operam dare tenetur, ut soliditatem consequatur.

Diximus modo (*not.* §. 235.), si qui difficulter soliditatem fuerint consecuti, eam deinde facillime ad alios propagari posse, quantum unicuique pro vitæ suæ genere sufficit: neque enim opus est, nec fieri potest, ut singuli hujus habitus inter cæteros habitus intellectus eminentis eundem gradum acquirant. Quamobrem qui soliditatem negligunt, cum eam consequi possent, non modo sibi nocent, verum etiam aliis, ad quos per eos aliud quasi agendo propagari poterat. Videbimus vero suo loco, quod etiam hic desint obligationi suæ, quatenus tenentur aliis: id quod non modo de hoc officio tenendum, verum de omni alio, quatenus exemplo tuo prodesse poteras aliis. Obligationes hominis, quibus nituntur ejus officia, adeo inter se cohærent, ut unius vis tota non perspiciatur, nisi intellectis cæteris. Qua de causa consultum est, ut, quomodo a se invicem dependeant, penitus perspiciatur: id quod fieri haud quaquam potest, nisi methodo demonstrativa in iis exponendis utaris.

§. 237.

§. 237.

Obligatio acquirendi habitum demonſtrandi & probandi.

Quoniam qui ſolidus eſt, habitu demonſtrandi & probandi pollet (§. 443. *Pſych. empir.*), *homo* vero obligatur ad ſoliditatem acquirendam (§. 236.); *quin ad habitum demonſtrandi & probandi acquirendum obligetur dubitari nequit.*

Non ignoro eſſe pleroſque, quibus paradoxum videtur obligationem conſequendi habitum demonſtrandi inter obligationes naturales referri, quibus homines tenentur, quaſi peccet, qui eidem non ſatisfacit, propterea quod ars demonſtrandi Mathematicis tanquam propria relinquenda, immo inter ea, quæ fieri minime poſſunt, referendum ut homo plebejus artem demonſtrandi addiſcat, qui tamen officiis lege naturali præſcriptis ſatisfacere tenetur. Enimvero quod reponam, non unum habeo. 1. Oppido falluntur, qui demonſtrationes ad ſolam Matheſin relegant, quaſi earum extra eandem nullus prorſus ſit uſus. Nonne conſcientia certa vi demonſtrationis acquirenda (§. 459. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & vi ejuſdem tolluntur ſcrupuli conſcientiæ (§. 460. *part* 1. *Philoſ. pract. univ.*)? Conſcientiam vero certam habere debemus, ut ea nos excuſet (§. 464. *part.* 1. *Phil. pract. univ*), nec morſus ejuſdem nobis ſint metuendi (§. 497. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quin potius tranquillitate ipſius fruamur (§ 511. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Nonne etiam vi demonſtrationis deciditur, cujuſnam conſcientia ſit recta (§ 458. *part.* 1. *Phil. pract. univerſ.*)? Nonne acquiritur cognitio viva (§. 249. *p.* 2. *Phil. pract. univ.*) ad praxin moralem maxime neceſſaria (§. 244. *part* 2. *Phil. pract. univ.*)? Nonne leges naturales demonſtrandæ ſunt (§. 3.), ut vitam perfectam vivere poſſis, quantum datur (§. 17. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*)? Provocare poteramus adhuc ad alia, niſi hæc abunde ſufficerent. Quoniam igitur nemo negare poteſt omnium intereſſe, ut conſcientiam certam acquirant eandemque a ſcrupulis & morſibus liberent, ut cognitio ſit viva, ut vitæ perfectæ ſtudeant; ultro fatendum demonſtrationes non eſſe tantummodo Mathematicorum, ſed habitum demonſtrandi acquirendum eſſe omnibus, qui ejuſdem compotes fieri poſſunt. 2. Falluntur non minus, qui nullum inter obligationes communes ac proprias diſcrimen agnoſcunt (§. 186. *& ſeqq.*) & eandem obligationem ad ſingulos eodem gradu extendunt (§. 180). Ubi vero obligationes naturales in univerſum demonſtrandæ; nec prætermittendæ ſunt propriæ, neque etiam in iis habetur ratio gradus, ad quem unicuique pertingere datur. 3. Falluntur qui ſibi perſuadent, habitum demonſtrandi minime convenire vulgo. Evicimus enim alibi (§. 395. *Pſych empir.*), in demonſtrationibus cognitiones eodem modo procedere, quo ſeries notionum ac perceptionum communiter continuantur. Quodſi ergo in promptu ſint principia, qualia eſſe perſpecta debent vulgo ad recte agendum; nullum eſt dubium, quin modum naturalem cogitandi etiam ſequi poſſint in applicandis iſtis principiis & aliquem habitus demonſtrandi gradum attingere. 4. Falluntur denique qui propoſitionem præſentem extendunt ultra terminos, qui in quolibet caſu præfiguntur. Quemadmodum enim non omnes veritates in univerſum omnes cognoſcere tenentur; ita nec requiritur, ut demonſtrare quis valeat omnes in univerſum. Sufficit ſi demonſtrare poſſit eas, quæ ipſi ſcitu neceſſariæ ſunt, nec ſi in his quædam ſunt, quæ multorum principiorum apparatum ſupponunt, quæ cognoſcere tibi datur, neceſſe eſt ut ipſe ea demonſtrare valeas. Acquieſcendum in autoritate eorum, qui eas demonſtratas eſſe affirmant, præſertim ubi experimento proprio confirmare eaſdem licet.

§. 238.

Obligatio doctrinæ ſolidæ acquirendæ.

Acquirere tenemur doctrinam ſolidam. Obligamur enim ad habitum demonſtrandi acquirendum (§. 237.). Quamobrem cum doctrina ſolida conſtet propoſitionibus demonſtratis, adeoque & ſufficienter explicatis (§. 448. *Pſych. empir.*), habitus demonſtrandi uſum habet in doctrina ſolida acquirenda. Quoniam itaque uſum omnem facultatum noſtrarum facere tenemur, qui ad perficiendum animam requiritur (§. 173.); ſolidam utique doctrinam acquirere tenemur.

Erant igitur, qui ſolidam doctrinam contemnunt, & abſque ea ſe officia ſua omni ex parte adimplere poſſe ſibi perſuadent. Et in alios injurii ſunt, qui quocunque modo impediunt, quo minus iidem doctrinam ſolidam conſequantur. Immo ſimetipſi contrarii ſunt, qui ad perfectionem vitæ contendere volunt, doctrinam vero ſolidam faſtidiunt.

§. 239.

Qualis boni & mali legisque naturæ cognitio esse debeat.

Quoniam quilibet homo cognoscere tenetur, quid bonum, quidve malum sit (§. 225.), legemque naturæ cognoscere debet, quantum ipsi sufficit (§. 226.), tenetur vero etiam doctrinam solidam acquirere (§. 238.); ideo patet, quod *solidam boni & mali legisque naturalis cognitionem acquirere debeamus.*

Hac in parte hactenus & sibi, & aliis defuerunt Philosophi, qui superficiaria boni & mali legisque naturæ cognitione fuerunt contenti. Quamvis enim non defuerint plurimi, qui bonam doctrinam tradiderunt; a solida tamen pertractatione procul fuerunt remoti. Neque negari potest eos non satis intellexisse, quid sibi velit doctrina solida: quod vel exinde colligere datur, quod vulgo soliditatis laus tribuatur iis, qui ab ea prorsus sunt alieni. Atque ea ratio nos impulit, ut ad Jus naturæ methodo demonstrativa condendum animum appelleremus, unde legum naturalium solidam cognitionem haurire licet.

§. 240.

Obligatio acquirendi scientiam.

Scientiam acquirere tenemur. Etenim operam dare debemus, ut soliditatem consequamur (§. 236.). Quamobrem cum solidus sit, cui scientia est (§. 450. *Psych. empir.*); quin scientiam acquirere teneamur dubitandum non est.

Ostenditur etiam hoc modo. Habitum demonstrandi acquirere tenemur (§. 237.). Quamobrem cum omnem teneamur facere usum facultatum nostrarum, qui ad perficiendum animam requiritur (§. 173.); quod habitu quoque demonstrandi utendum sit, consequenter opera danda, ut sea, quæ affirmamus vel negamus, demonstrare valeamus, extra omnem dubitationis aleam positum est. Enimvero habitus demonstrandi ea, quæ affirmamus, vel negamus, scientia est (§. 594. *Log.*). Patet itaque, quod scientiam acquirere teneamur.

Erunt forsitan, qui sibi persuadebunt acquirere habitum demonstrandi & acquirere scientiam esse unum idemque, adeoque superfluam esse propositionem præsentem, cum in superioribus jam evicerimus obligationem acquirendi habitum demonstrandi (§ 237.). Enimvero qui habitu demonstrandi pollet, scientiam equidem acquire valet, nondum tamen eandem possidet. Sane Geometræ habitu demonstrandi pollent, non tamen ideo rerum omnium cognoscibilium scientiam habent. Nimirum scientia cum habitu demonstrandi copulat rerum cognitionem; ut ea, quæ cognoscis, demonstrare valeas, nec affirmes, neque neges, nisi quod demonstrare potes, quod vero demonstrare nequis, id neque affirmes, neque neges, sed in dubio relinquas. Hinc nos in operibus nostris philosophicis ad scientiam manu ducimus eos, qui huic obligationi naturali satisfacere student, dum propositiones, quas veras esse contendimus atque docemus, demonstramus.

§. 141.

Quænam scientia unicuique acquirenda.

Eam unusquisque scientiam acquirere debet, qua in eo, quod sequitur vel sequi decrevit, vitæ genere maxime habet opus. Etenim unusquisque eam rerum cognitionem reliquæ præferre debet, cujus in eo, quod sequitur, vel elegit seu sequi decrevit, vitæ genere, magis necessarius est usus (§. 222.). Quoniam itaque scientiam acquirere tenemur (§. 240.); eam unusquisque scientiam acquirere debet, qua in eo, quod sequitur, vel sequi decrevit, vitæ genere maxime habet opus.

Fieri haud quaquam potest, ut quis omnem scientiam, cui acquirendæ sufficerent vires, modo non deesset otium, animo complectatur. Quamobrem cum non omni scientia opus habeant omnes, quia non idem agendum omnibus: ideo unusquisque scientiam sibi necessariam acquirere debet. Ecquid enim juvat scire ea, quæ tibi nulli sunt usui; nescire vero ea, quorum cognitione carere nequis?

§. 242.

Scientia unicuique neceſſaria.

Quilibet homo ſcientiam boni & mali legumque natura alium, quantum eidem ſufficit, acquirere tenetur. Quilibet enim cognoſcere tenetur, quid bonum ſit, quidve malum (§. 225.), quilibet etiam legem naturæ cognoſcere tenetur, quantum eidem ſufficit (§. 226.). Quamobrem cum ſcientiam acquirere obligemur (§. 240.); quilibet homo ſcientiam boni & mali legumque naturalium, quantum eidem ſufficit, acquirere tenetur.

Quæ dubia moveri poterant contra propoſitionem præſentem, ea jam ſuſtulimus (*not.* §. 237.). Dantur atem ſcientiæ gradus, cujus ſummus eſt, ſi demonſtrationes conſummatas dare poſſis eorum, quæ affirmantur & negantur; infimus autem, ſi rationem dare poſſis, per quam veritas confuſe percipitur, non tamen ſine omni evidentiæ ſenſu. Qui adeo ſummum attingere nequeunt, in intermedio; quibus vero & hic inacceſſus, in infimo acquieſcere tenentur. Neque enim quis obligatur ad id, quod impoſſibile (§. 209. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Præſtat habere ſcientiam imperfectam, quam nullam. Qui nullam habet, rationem prorſus ignorat: cui imperfecta eſt, is rationem equidem perſpicit, ita ut quaſi per tranſennam videat nexum inter ſubjectum & prædicatum vel repugnantiam utriuſque, diſtincta tamen ratiocinatione eundem explicare minime valet. Perfecta vero tum demum eſt ſcientia, ubi non modo diſtincta ratiocinatione explicare vales nexum prædicati cum ſubjecto vel utriuſque repugnantiam, verum etiam in ſingulis ratiociniis non ſumis principia niſi ſufficienter jam ante demonſtrata vel per ſe manifeſta, conſequenter propoſitionem demonſtrare vales: neque enim jam rationem habemus graduum in demonſtrando, quos in Logica ſufficienter demonſtravimus.

§. 243.

Principiorum demonſtrandi diviſio.

Principia demonſtrandi prima dicuntur, quæ ſine probatione ſumuntur: *a primis* vero *orta*, quæ, ubi demonſtrata fuerunt, in aliis deinde demonſtrandis ſumi poſſunt.

Demonſtratio omnis concatenatione ſyllogiſmorum abſolvitur (§. 498. *Log.*). In primis ſyllogiſmis ſumuntur, quæ notionem ſubjecti ingrediuntur, ſeu de eodem tanquam cognita aut eidem convenientia præſupponuntur; in ſequentibus vero, qui cum iſtis concatenantur, concluſiones eorundem. Ut vero hinc inferri poſſint concluſiones, aliunde aſſumenda ſunt, quæ alterius præmiſſæ locum tuentur (§. 551. *& ſeqq. Log.*), adeoque principia demonſtrandi (§. 561. *Log.*). Nulla fieri poterat demonſtratio, ſi aſsumere non liceret niſi antea demonſtrata. Quamobrem aut demonſtratio datur nulla, aut dantur principia, quæ ſine probatione ſumi poſſunt. Talia autem dari ipſa experientia docemur. Principia itaque demonſtrandi recte dividuntur in prima & a primis orta. Dicuntur autem hæc a primis orta, quia ex primis demonſtrantur, adeoque ratio, cur dentur, in primis continetur (§. 56 *Ontol.*), convenienter notioni ortus unius ex altero (§. 22.). Dantur *principia* quædam *in ſuo genere prima*, unde ſcilicet deducuntur cetera, quæ in hoc genere demonſtranda ſunt. Tale eſt principium juris naturalis (§. 179 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero hic de principiis abſolute talibus agitur. Quæ enim prima dicuntur in ſuo genere, ad ſcientiam particularem pertinent.

§. 244.

Quænam ſint principia prima demonſtrandi.

Principia demonſtrandi prima ſunt definitiones, experientiæ indubitatæ, axiomata & poſtulata; a primis orta vero propoſitiones omnes jam demonſtratæ. Axiomata enim & poſtulata ſunt propoſitiones indemonſtrabiles (§. 267. 269. *Log.*), adeoque ſine probatione ſumuntur (§. 262. *Log.*), cumque definitiones in demonſtrando tueantur locum axiomatum (§. 268. *Log.*), ipſæ etiam ſine probatione ſumuntur. Et quoniam propoſitio nobis certa eſt, ſi prædicatum ſubjecto convenire obſervamus (§. 567. *Log.*), conſequenter verum eſſe cognoſcimus, quod experimur (§. 564. 664. *Log.*); experientiæ quoque indubitatæ ſine probatione ulteriori ſumi poſſunt in demonſtrando. Quamobrem cum axiomata & poſtulata, definitiones ac experientiæ indubitatæ principia demonſtrandi ſint (§. 562. *Log.*) & hæc principia ſine probatione ſumi poſſint *per demonſtra-*

ta,

ta, prima autem ſint demonſtrandi principia, quæ ſine probatione ſumuntur (§. 243.); definitiones, experientiæ indubitatæ, axiomata & poſtulata ſunt principia demonſtrandi prima. *Quod erat unum.*

Enimvero in numero principiorum demonſtrandi etiam referuntur propoſitiones jam demonſtratæ (§. 562. *Log.*). Quoniam itaque principia demonſtrandi a primis orta ſunt, quæ, ubi demonſtrata fuerunt, in aliis deinde demonſtrandis ſumuntur (§. 243.); propoſitiones omnes jam demonſtratæ ſunt principia demonſtrandi a primis orta. *Quod erat alterum.*

Qui ad demonſtrationes Geometriæ elementaris animum attendit, differentiam horum principiorum animadvertet & quomodo a primis oriantur alia perſpiciet. Idem addiſcere licebit ex noſtris demonſtrationibus philoſophicis, ſiquidem eas attenta mente perluſtrare libuerit. In praxi vitæ, ſiquidem uſum Logicæ, quem habet, a nobis explicatum (§. 1212. *& ſeqq. Log.*), cognoveris, idem obſervare datur.

§. 245.

Cognoſcibile quando nobis familiare.

Familiare nobis dicitur *cognoſcibile*, quod ſua veluti ſponte memoriam ſubit, quoties de eo cogitandi occaſio offertur. Quamobrem *prima & quælibet alia demonſtrandi principia nobis familiaria ſunt, quorum ſtatim meminimus, quando iiſdem habemus opus*; & contra *ſi eorum ſtatim meminimus, quando iiſdem opus habemus, nobis familiaria ſunt.*

E. gr. Primum quoddam principium in Elementis *Euclidis* eſt, quod æqualia eidem tertio ſint æqualia inter ſe. Quodſi ergo hujus propoſitionis ſtatim meminimus, quando per modum præmiſſæ ingredi debet ratiocinium in demonſtranos; ea nobis familiaris eſt.

§. 246.

Obligatio cognoſcendi principia.

Demonſtrandi principia cognoſcere nobiſque familiaria reddere tenemur, ſive prima, ſive a primis orta. Etenim ſcientiam acquirere tenemur (§. 240.), adeoque habitum ea, quæ affirmamus, vel negamus, demonſtrandi (§. 594. *Log.*). Quoniam itaque ad demonſtrandum opus habemus principiis (§. 561. *Log.*), tam primis, quam a primis ortis (§. 243.); neceſſe eſt ut demonſtrandi principia, cum habitus agendi promtitudo ſit (§. 428. *Pſych. empir.*), nobis ſtatim ſuccurrant, quando iiſdem habemus opus. Enimvero ſi demonſtrandi principia, ſive prima fuerint, ſive a primis orta, nobis ſtatim ſuccurrunt, quando iiſdem habemus opus, nobis familiaria ſunt (§. 245.), eorum autem meminiſſe haud quaquam poſſumus, niſi eadem ante cognoverimus (§. 226. *Pſych. empir.*). Quamobrem demonſtrandi principia tam prima, quam a primis orta nobis familiaria reddere tenemur.

Ea igitur principia, quorum frequens in demonſtrando uſus eſſe ſolet, præ ceteris familiaria experiri tenemur.

§. 247.

Intelligentia quid ſit.

Intelligentia dicitur habitus prima principia demonſtrandi cognoſcendi.

Vulgo inter habitus intellectus, qui & virtutes intellectuales dici ſolent, primus numeratur intelligentia, quia cognitio principiorum primorum demonſtrandi præcedit ſcientiam, cum fieri minime poſſit, ut ſcientia potiaris, niſi prima demonſtrandi principia ante fuerint perſpecta eademque familiaria experiaris; id quod unuſquiſque in ſeipſo experiri valet, qui ad ſcientiam acquirendam animum appellit. Definitur autem per habitum intelligentia, quia non ſufficit, ut ea cognoſcamus, ſed eadem nobis familiaria reddere tenemur, quo ſtatim eorundem meminimus, quando in demonſtrando iiſdem opus habemus (§. 245.). Cum enim habitus

bitus omnis in promtitudine agendi (§. 428. *Psych. empir.*), adeoque habitus intellectus in promptitudine cognoscendi consistat; principia demonstrandi promte non cognoscimus, nisi quando ea sua veluti sponte succurrunt, quando eorundem cognitione opus habemus.

§. 248.

Obligatio acquirendi intelligentiam.

Intelligentiam acquirere nobis tenemur. Prima enim principia demonstrandi cognoscere nobisque familiaria reddere tenemur (§. 246.). Quoniam itaque habitus principia prima demonstrandi intelligentia est (§. 247.); intelligentiam nobis acquirere tenemur.

Qui obligationem acquirendi habitus intellectus agnoscere nolunt, insciti am suam produnt. Nemo est, qui habitus voluntatis, quos virtutum nomine simpliciter insignire solemus, a nobis acquirendos esse in dubium vocet. Videbimus autem suo loco, virtutes morales supponere virtutes intellectuales, seu nullum posse concipi habitum voluntatis sine habitibus intellectus. Gradus quoque virtutum moralium a gradibus intellectualium pendent. Quamobrem qui agnoscit obligationem colendi virtutes morales, is etiam concedere tenetur obligationem acquirendi intellectuales. Quod vero vulgo hoc non agnoscatur, non alia de causa accidit, quam quod videmus homines virtutibus intellectualibus eminentes a virtutibus moralibus procul abesse. Hinc vero tantummodo colligitur, posse virtutes intellectuales esse sine moralibus, nondum vero liquet, vice versa morales absque intellectualibus dari posse. Sane ipsa experientia loquitur quam imperfecta sit virtus eorum, qui habitibus intellectus destituuntur. Sed hæc clarius elucescent in philosophia morali, in qua omnes virtutum species propius intuebimur. Ceterum nec hoc negari potest, ubi virtutes intellectuales a moralibus sejunguntur, illas ipsas quoque multiplici defectu laborare, veluti quod negligatur cognitio eorum, quæ ad cultum virtutum moralium vitiorumque fugam requiritur, & intellectualibus abutantur, qui iisdem pollent ad male agendum.

§. 249.

Necessitas definitionum cum axiomatis & postulatis cognoscendi & judicia intuitiva formandi.

Quoniam intelligentia est habitus prima principia demonstrandi cognoscendi (§. 247.), principia autem demonstrandi prima sunt definitiones, axiomata & postulata, atque experientiæ indubitatæ (§. 244.), consequenter propositiones a posteriori cognitæ (§. 51. *Psych. empir.*) *operam dare tenemur, ut definitiones cum axiomatis & postulatis cognoscamus & ex iis, quæ experimur, propositiones eliciamus* (§. 248.), adeoque *in judiciis intuitivis formandis sedulo simus*, consequenter cum quivis in usum communem detegere debeat ea, quæ aliis scitu necessaria detegere valet (§. 195.), *qui habitum definitiones condendi & judicia intuitiva formandi sibi comparare valet, is eundem acquirere eodemque uti debet.*

Ex anterioribus facile patet (§. 241. 242.), quasnam definitiones & notiones communes sibi unusquisque familiares reddere debeat, qualia judicia intuitiva sint formanda.

§. 250.

Obligatio acquirendi artem inveniendi.

Artem inveniendi acquirere tenemur, quantum datur. Ars enim inveniendi est habitus intellectus (§. 454. *Psych. empir.*). Quoniam itaque ad omnem habitum intellectus consequendum obligamur (§. 212.), nemo autem obligatur ad id, quod impossibile (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); artem inveniendi acquirere tenemur, quantum datur.

Omnis veritas invenienda, cum natura homini non insit ejus cognitio, sed inventa ab iis, qui arte inveniendi, pollent, ad alios deinde propagetur. Quibusdam autem inventis continuo ulterius progredi datur, ubi in arte inveniendi profeceris. Nullum adeo dubium superesse potest. quin non minor sit obligatio veritatem nondum cognitam eruendi, quam jam cognitam discendi.

§. 251.

§. 251.

Specialius explicatur.

Quoniam ars inveniendi duplex est, nimirum ars inveniendi veritatem a posteriori & ars inveniendi eandem a priori (§. 455. *Psych. empir.*), illaque vel ars observandi (§. 458. *Psych. empir.*), vel experimentandi est (§. 459 *Psych. empir.*), artem vero inveniendi acquirere tenemur, quantum datur (§. 250.), *tantundem artis inveniendi a priori, artis observandi & artis experimentandi unusquisque acquirere debet, quantum datur.*

§. 252.

Obligatio ingenii perficiendi.

Operam dare tenemur, ut ingenium perficiatur. Ingenium facultas quædam animi est (§. 476. *Psych. empir.*), quo utendi habitum acquiri posse ipso facto experimur. Quamobrem cum operam dare teneamur, ut omnem habitum facultatis cujuslibet animæ acquisitu possibilem consequamur (§. 211.), facultas autem quælibet animæ perficiatur acquirendo habitum eodem utendi (§. 209.); operam utique dare tenemur, ut ingenium perficiatur.

Poteramus idem ostendere etiam ex usu ingenii, quem requirit usus aliarum facultatum, quem vi habituum acquisitorum habere possunt, veluti quod inventores ingenio opus habeant (§. 481. *Psych. empir.*), cum constet artem inveniendi acquirendam esse (§. 250.). Enimvero ne videamur minus probasse, quam probari debebat; consultius fuit propositionem præsentem ostendere ex principiis generalibus.

§. 253.

Obligatio perficiendi rationem.

Operam dare tenemur, ut rationem perficiamus. Quoniam ratio est facultas nexum veritatum universalium intuendi (§. 483. *Psych. empir.*), facultas vero perficitur acquirendo habitum eadem utendi (§. 211.); rationem perfici posse nemo dubitabit. Jam vero operam dare tenemur, ut eam consequamur animæ perfectionem, quam consequi in potestate nostra positum (§. 180.). Quamobrem dubitandum non est, quin rationem quoque perficere debeamus.

Ratio hominem a brutis potissimum distinguit. Ecquis ergo est, qui dubitet, animam humanam non magis perfici posse, quam ubi ampliatur usus rationis, atque adeo potissimum dandam esse operam, ut rationem perficiamus. Major ratio ei est, qui veritatum universalium plurium, quam qui pauciorum nexum perspicit (§. 488. *Psych. empir.*). Quamobrem in id enitendum est, ut rationem, quantum datur, extendamus. Quodsi philosophia methodo demonstrativa traditur, ad nexum veritatum universalium perspiciendum adducimur. Quamobrem obligationi præsenti satisfacturi in philosophia methodo demonstrativa tradita addiscenda soduli esse debemus.

§. 254.

Obligatio sapientiam acquirendi.

Opera danda ut, est sapientiam acquiramus. Sapientia est scientiæ quædam species (§. 678. *Psych. rat.*). Sed scientiam omnem acquirere tenemur (§. 240.). Ergo etiam sapientiam acquirere tenemur.

Ostenditur etiam hoc modo. Omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172.), consequenter cum vitæ perfectæ studeat, qui actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare conatur (§. 17. *part. 2. Phil. pract. univ.*), qui ad vitam perfectam vivendam requiritur. Enimvero qui vitam perfectam vivere studet, nil agit absque fine & fines particulares per modum mediorum subordinat sibimet invicem & ultimo, seu ita subordinat ut fines propiores sint media cujuslibet remotioris

ris & omnes ſimul ultimi (§. 52. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Acquirere igitur tenemur ſcientiam actionibus liberis fines præſcribendi, eoſque naturæ ſuæ convenientes (§. 53. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), & media ad eos ducentia eligendi fineſque particulares ita ſibi invicem ſubordinandi, ut propiores fiant media remotiorum. Enimvero ſcientia actionibus liberis fines naturæ ſuæ convenientes præſcribendi & media ad eos ducentia eligendi, fineſque particulares ita ſibi invicem ſubordinandi, ut propiores fiant media remotiorum, ſapientia eſt (§. 678. *Pſych. rat.*). Quare ſapientiam acquirere tenemur.

Ut vim hujus obligationis percipiamus & eidem ſatisfaciendi neceſſitatem comprehendamus; quantus ſit ſapientiæ uſus ad vitam recte agendam probe perpendere debemus. Quo acutiores erimus in obſervandis iis, quæ quotidie ſingulis fere momentis nobis obvia ſunt; eo clarius nobis eluceſcet, nullam dari actionem, in qua non multæ ſint ſapientiæ partes, præſertim ubi actionum liberarum omnium nexum, qui ad vitam perfectam & ſapientem vitæ inſtitutionem requiritur (§. 72. 73. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), habueris perſpectum. Unde facile convincemur, ſapientia neminem carere poſſe, atque hinc colligemus, quam neceſſarium ſit, ut eidem conſequendæ omnem demus operam.

§. 255.

Circumſtantiæ dicuntur *propriæ*, quæ nunquam abeſſe poſſunt, quoties agendum. Aſt *alienæ* appellantur, quæ ex accidente ſuperveniunt, quando occaſio agendi offertur. *Circumſtantiarum in proprias & alienas diviſio.*

E. gr. Circumſtantia propria eſt, ut, quoties de altero narras, quæ male fecit, adſit aliquis, qui te loquentem audiat: enimvero ex accidente eſt, ut inter eos, quibus id narras, adſit qui conſanguinitate vel affinitate eum attingit vel amicitia eidem jungitur. Quamobrem ubi hoc obtinet, circumſtantia dicetur aliena. Neque enim neceſſe eſt, ut, quoties narras, quæ male fecit alter, adſit ejus vel conſanguineus, vel affinis, vel amicus. Similiter aliena eſt circumſtantia, ſi quæ in altero reprehendis, ipſemet facere conſueveris: neque enim neceſſe eſt, ut, qui quædam in altero reprehendit, eadem & ipſe faciat.

§. 256.

Prudentia eſt habitus in determinanda actione ſua rationem habendi circumſtantiarum alienarum præſentium. *Prudentia quid ſit.*

Ita qui in præſentia conſanguinei, vel affinis, aut amici non narrat, quod alter male fecit, veritus ne eos offendat, vel ne iidem alterum certiorem reddant de eo, quod locutus eſt; circumſtantiis præſentibus in determinando ſilentio ſuo rationem habet. Nemo vero eſt, qui hoc nomine ipſum prudentem non dicat. Similiter qui in præſentia Patroni vini hauſtum largiorem damnantis ab eodem abſtinet, utut ſibi nimius non ſit, prudenter hoc facere dicitur. Porro qui injuriam ſibi factam diſſimulat, ne majus damnum incurrat; prudentem ſe præſtat omnium conſenſu, etſi eandem ferre minime teneatur. Facile adeo apparet, quomodo ſapientia a prudentia differat, quamvis vulgo inter ſe confundantur. Nimirum ſapiens, dum finem ſibi præſcribit in agendo & media eidem convenientia eligit, circumſtantiarum nonniſi propriarum rationem habet; aſt prudens alienarum, quæ præſentes ſiſtuntur, ut iiſdem in rem ſuam utatur.

§. 257.

Quoniam in exequendis iis, quæ ſapienter decreta fuerunt, circumſtantiæ ex accidente ſuperveniunt, adeoque alienæ emergunt (§. 255.), circumſtantiæ autem ad determinandum actualitatem actionis & moralitatem ejuſdem aliquid conferunt (§. 95. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*); earum in executione eorum, quæ ſapienter decrevimus, habenda utique ratio eſt. Quamobrem cum prudentiæ ſit in determinandis actionibus ſuis rationem habere circumſtantiarum alienarum præſentium (§. 256.; *prudentiæ eſt rationem habere circumſtantiarum alienarum* *Circa quæ verſetur.*

rum alienarum præsentium in exequendis iis, quæ sapienter decreta fuerunt, consequenter sapienter decreta rite exequi.

Hinc in Philosophia morali, quam idiomate patrio conscripsimus, & cui principia Juris naturalis inseruimus, prudentiam definivimus per habitum sapienter decreta rite exequendi. Nimirum cum vitam perfectam, adeoque legi naturali ex asse convenientem (§. 17. *part. 2. Philos. pract. univ.*) vivere non detur, nisi actiones omnes sapienter dirigantur (§. 61. *part. 2. Phil. pract. univ.*); quicquid decernimus, sapienter decernere debemus, ut adeo in determinanda qualibet actione sapientiæ locus sit. Quamobrem cum prudentia actionem, quando eam committendi occasio offertur, circumstantiis alienis emergentibus convenienter determinet (§. 256.), tota utique versatur in exequendis iis, quæ sapienter decreta fuerunt. Ut adeo appareat, sapientiam cum prudentia sororio vinculo connecti.

§. 258.

Obligatio prudentiam acquirendi.

Prudentiam acquirere tenemur. Prudentiæ enim est in determinanda actione rationem habere circumstantiarum alienarum præsentium, quando eam committendi occasio offertur (§. 257.). Quoniam itaque circumstantiæ ad determinandam actualitatem & moralitatem actionum aliquid conferunt (§. 95. *part. 2. Phil. pract. univ.*); quin earum in agendo ratio habenda sit, ne quoad rectitudinem actionis quidpiam desideretur (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*), dubitandum non est. Prudentiam itaque acquirere tenemur.

Nemo est, qui imprudentiam non reprehendat in hominibus quibuscunque, qualescunque demum sint ipsorum actiones. Atque adeo non modo obligationem prudentiam acquirendi universalem quoad homines omnes, verum etiam quoad quaslibet earum actiones agnoscunt. Supponit autem prudentia sapientiam, sapientia non minus, quam prudentia scientiam, scientia vero ceteros intellectus habitus, de quibus in superioribus diximus. Qui adeo admittit obligationem acquirendi prudentiam, is etiam admittere tenetur obligationem acquirendi habitus intellectus ceteros, nisi sibimetipsi contradicere velit.

§. 259.

Qua prudentia uniquique opus sit.

Quoniam non omnibus eadem sunt agenda, prudentia vero circa omnes omnino hominum actiones versatur (§. 256.), & quilibet homo prudenter agere tenetur (§. 258.); *unusquisque hominum imprimis operam dare debet, ut eam acquirat prudentiam, qua in eo, quod sequitur vel elegit, vitæ genere habet opus.*

Cum prudentia per omnes hominum actiones sese diffundat, fieri haud quaquam potest, ut unus omnem prudentiam acquirat. Neque hoc necesse est: sufficit enim si quis in iis actionibus se prudentem præstet, quæ ipsi committendæ sunt, quamvis non inficiemur nullam esse prætermittendam occasionem prudentiam augendi, prout sese obtulerit, tum quia prævidere non licet casus omnes futuros, ut certum fieri possit judicium de eo, quod nobis nulli usui est; tum quia nemo hominum sibi vivit, sed etiam aliis, quibus consilio suo multiplici modo prodesse potest: id quod ex officiis erga alios clarius elucesceret.

§. 260.

Ars quid sit.

Ars dicitur habitus determinandi actum alicujus entis.

Multa sunt, quæ hominum opera ad actum perducuntur, alias non extitura. Nemo est, qui hoc nesciat. Nec est, qui non dicat, arte ea fieri & ab iis, quæ natura facit, distinguat. Hinc artificialia naturalibus opponuntur. E. gr. Poeta condit carmen alias non extiturum. Unde habitus carmina condendi inter artes refertur. Literis consignamus, quæ nobis iisdem exarare commodum fuerit. Scriptura hæc sine opera humana ad actum minime produceretur. Unde ars scribendi appellatur scribendi habitus. Similiter sculptor statuam ex lapide exsculpit. Statua hæc nunquam existeret in rerum natura, nisi opera humana efficeretur. Quamobrem habitus, qui requiritur in sculptore, ut opus suum facere possit, artis nomine insignitur, & statuæ artificialia corpora appellantur. Numerus artium multiplex est, quem-

admo-

admodum experientia obvia unicuique exploratum, ut adeo nimis longum foret recenſere omnes. Nec earum recenſio hujus eſt loci, ubi ea tradimus, quæ generalia ſunt & ab unoquoque ad ſpecialia levi opera applicantur.

§. 261.

Obligatio artes acquirendi.

Homines artes acquirere tenentur, quarum uſus eſſe poteſt in perfectione animæ, corporis & ſtatus externi promovenda. Obligantur enim ad perfectionem animæ, corporis & ſtatus externi promovendam (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter etiam ad ea acquirenda, quorum uſus in illa promovenda eſſe poteſt. Quamobrem ſi quæ artes hunc uſum habent, ad eas acquirendas obligantur.

E. gr. Ars ſcribendi plurimum habet uſum in ſcientia & cognitione omni acquirenda, conſequenter in perfectione animæ promovenda, ut alios ejuſdem uſus taceamus, quos experientia loquitur. Quamobrem hanc quoque artem acquirere tenemur. Similiter ars pictoria multiplicem habet uſum etiam ad praxin moralem juvandam, ut taceamus alios levi attentione obſervandos. Quare & opera danda, ut hujus compotes reddantur, qui eandem excolere valent.

§. 262.

Quænam unicuique addiſcendæ.

Quoniam fieri nec poteſt, nec etiam neceſſe eſt, ut ſinguli omnes artes calleant; igitur *ſufficit, ut quis eas artes addiſcere ſtudeat, ad quas addiſcendas maxime aptus, aut quæ ipſi maxime neceſſariæ.*

Non omnes natura apti ſunt ad omnia. Invita autem natura nil agitur. Quamobrem cum non opus ſit, ut omnes poſſint omnia; in addiſcendis artibus ſuum unuſquiſque ſequi debet genium. Unus autem, quia ſervit aliis ea, quam didicit, arte; perinde eſt ac ſi omnes eandem callerent, quoties eadem habent opus.

§. 263.

Scientia artis cur acquirenda.

Et quia haud raro uſui eſt, ut artis alicujus cognitionem diſtinctam poſſideamus, etſi ipſam acquirere minime valeamus, nullam vero prætermittere debemus occaſionem, qua rei cujuſcunque cognitionem nobis comparare valemus (§. 221.); *ſcientiam artium ut conſequamur, quantum nobis datur, ſtudendum.*

Si fieri poſſet, ut quis artes omnes calleret atque earum ſcientiam animo comprehenderet; dubitandum non eſt, quin omnes eſſent addiſcendæ & omnium ſcientia eſſet comparanda, cum homo omni perfectioni acquirendæ ſtudere debeat, quæ in hominem cadit (§. 152. *p.* 1. *Phil. pract. univerſ.*). Enimvero cum hoc fieri minime poſſit, faciendum quod poſſumus, & ut faciamus in poteſtate noſtra poſitum. Nullibi magis conſpicitur obligatio propria, quam ſupra a communi diſtinximus (§. 186.), quam in artibus addiſcendis & earum ſcientia comparanda, ut adeo illam in dubium vocare nequeant, modo huc animum attendant, qui eam hactenus minime agnoverunt.

§. 264.

Quinam ad artes inveniendas & excolendas obligentur

Qui artes humano generi utiles invenire, vel inventas excolere valent, ad hoc faciendum obligantur. Quodſi enim artes fuerint humano generi utiles, ad perfectionem hominis ſtatuſque ipſius promovendam faciunt. Enimvero ſiquæ dantur ad perfectionem hominis & ſtatus ipſius promovendam neceſſaria, quæ non in omnium poteſtate ſunt, ad ea conſequenda obligantur ii, quorum in poteſtate iſta ſunt (§. 184.). Quamobrem qui artes generi humano utiles invenire, vel inventas excolere valent, ad hoc faciendum obligantur.

Idem uberius eluceſcet, ubi omnem obligationis erga alios vim intimius inſpicere nobis datum fuerit. Sufficit hic provocare ad naturæ legem, quæ præcipit, ut homines perfectionem

sui statusque sui conjunctis viribus promoveant (§. 221. *part. 1. Philos. pract. univers.*), & ut unusquisque ad perfectionem alterius statusque ipsius conferat, quantum conferre valet (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Qui artes humano generi utiles inveniunt, vel inventas ad majorem perfectionis gradum evehunt, non solum iis profunt, qui nunc vivunt, verum etiam seris nepotibus. Maxime autem humanum est prodesse multis, videbimusque suo loco, quod non modo iis, qui nobiscum vivunt, verum etiam qui olim exituri sunt, prodesse debeamus, quantum datur. Arctissimo vinculo inter se colligatur totum humanum genus, ut adeo, quæ de aliorum perfectione promovenda præcipiuntur (§. 222. *p. 1. Phil. pract. univ.*), respiciant totum humanum genus, cum nullum inter homines supponatur discrimen, ubi de hac obligatione agitur.

§. 265.

Obligatio hominis in appetendo & aversando.

Quilibet homo obligatur ad appetendum verum bonum & aversandum verum malum. Obligatur enim ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*): obligatur etiam ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre, quantum conferre valet (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum actiones liberæ a voluntate libera hominis & noluntate pendeant (§. 12. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & §. 942. *Psych. emp.*), necesse est ut non velit nisi ea, quæ se & alios ac suum aliorumque statum efficiunt perfectiores; ex adverso autem nolit ea, quæ se & alios ac suum aliorumque statum faciunt imperfectiores. Est autem bonum verum, quod revera nos statumque nostrum perficit (§. 557. *Psych. empir.*); malum verum, quod revera nos statumque nostrum imperfectiores reddit (§. 568. *Psych. empir.*). Quamobrem homo obligatur ad appetendum verum bonum, aversandum verum malum.

Obligatio respicit voluntatem & noluntatem hominis, cujus utriusque actus ita determinandi sunt, ut legi naturali consentiant. Quamobrem cum lex naturæ velit, ut consectemur vera bona, fugiamus vera mala, necesse est ut etiam velit, appetitum non ferri nisi in bona vera, & aversationem non reclinari nisi a malis veris. Nemini ea in re aliquid superesse potest obscuri, si facultatem appetendi & aversandi & quomodo per eas determinentur actiones liberæ hominis tam internæ, quam externæ, perspexit.

§. 266.

Obligatio ejusdem in discernendo bono & malo.

Homo obligatur ad eam cognitionem consequendam, quæ ad bona vera ab apparentibus, mala itidem vera ab apparentibus discernenda sufficit. Quilibet obligatur ad appetendum verum bonum, aversandum verum malum (§. 265.). Necesse igitur est, ut bonum verum malumque verum agnoscat, nec utrumque cum eo, quod tale apparet, confundat, ut pro bono habeat vel malo, quod non est. Quamobrem cum bona apparentia nos statumque nostrum perficere videantur, cum minime perficiant (§. 557. *Psych. empir.*), & mala apparentia tantummodo nos statumque nostrum imperfectiores reddere videantur, minime autem reddant (§. 568. *Psych. empir.*), consequenter illa tantummodo videantur bona, cum non sint (§. 554. *Psych. empir.*), hæc tantummodo mala videantur, cum non sint (§. 565. *Psych. empir.*); homo utique bona & mala vera ab apparentibus discernere debet, consequenter obligatur ad eam cognitionem consequendam, quæ ad bona & mala vera ab apparentibus discernenda sufficit.

Mirum videri poterat, quod, cum nemo non agnoscat, bona vera esse appetenda, mala autem vera fugienda, nec inficiari possit, siquidem hoc fieri debet, bona & mala vera ab apparentibus esse discernenda, ne specie boni vel mali nobis imponat, quod tale non est, plurimi tamen de obligatione consequendi eam cognitionem, quæ ad bona & mala vera ab apparentibus discernenda vel non cogitent, vel circa eam prorsus haud raro veluti attoniti hæreant. Sane omnes intellectus habitus, de quibus in anterioribus diximus, hoc faciunt, ut

bona

bona atqué mala vera ab apparentibus acute diſcernas, ne ulla unquam metuenda ſit confuſio. Conſtat autem longe plurimos hærere circa obligationem habitus iſtos conſequendi. Enimvero nobis id ipſum mirum haud quaquam videtur. Neque enim perſpiciunt, quænam ad vera bona & mala in caſu quocunque agnoſcenda & ab apparentibus diſcernenda requiruntur. Videas nonnullos fingere ſenſum moralem, quo bonum & malum diſcerni poſſe arbitrantur. Hunc cum homini connatum ſumant, neceſſe eſſe minime arbitrantur, ut theoriam quandam ſibi comparent, quæ bonis & malis veris ab apparentibus diſcernendis inſerviat. Et quamvis pauci forſan ſint, qui nomen tenent; rem ipſam tamen admittunt. Præterea ignorant, quænam mentis vis requiratur ad veram boni ac mali theoriam comparandam, ut viva ſit cognitio, qualis hic requiritur (§. 244. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Ne igitur præjudiciis ſane noxiis hic locus ſit, dependentia facultatis appetitivæ a cognoſcitiva probe inſpicienda: quod facit non modo Pſychologia empirica, verum etiam pars altera Philoſophiæ practicæ univerſalis. Sed plura eam in rem dicemus in Philoſophia morali. Qui ex omni ſequenti theoria Juris naturalis cognoverit, quænam ſint ea, ad quæ homo obligatur, & qualis eſſe debeat cognitio, ut certa ſit, conſequenter viva, is non modo intelliget, quod obligationi noſtræ ſatisfacturi ante omnia ſatisfacere teneamur obligationi quoad intellectum, verum etiam addiſcet, ceteras obligationes illam ſupponere.

§. 267.

Obligatio conſequendi conſenſum appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ cum rationali.

Opera danda eſt, ut appetitus rationalis cum ſenſitivo & averſatio rationalis cum ſenſitiva conſentiat. Quodſi enim appetitus rationalis cum ſenſitivo conſentit, ad actionem humanam rectam etiam ſenſitivus concurrit (§. 92. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & ſimiliter ad eandem concurrit averſatio ſenſitiva, ſi cum rationali conſentit (§. 93. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque lex naturæ nos obligat ad recte agendum (§ 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); opera omnino danda eſt, ut appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva cum rationali conſentiant.

Summum, quod homo quoad appetitum & averſationem conſequi poteſt, conſenſus appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ cum rationali eſt, ut nimirum in idem, quod volumus, appetitus ſenſitivus feratur, & ex adverſo averſatio ſenſitiva aliena ſit ab eo, quod nolumus. Supponimus autem appetitum rationalem ferri in bonum verum & averſationem abhorrere a malo vero (§. 245.), hoc eſt, ut actus voluntatis & noluntatis ſit purus, totus nempe pendeat a recto intellectus uſu. Ea humana conditio eſt, ut actibus facultatum ſuperiorum permiſceantur inferiores, a quibus vitium contrahunt: quod quando contingit, actus facultatum ſuperiorum puri non ſunt, nec rite ſeſe habent. Non exiguo acumine opus eſt, ut diſcernas, quænam in determinando actu facultatis ſuperioris pendeant a concurſu inferiorum. Non tamen acumen hoc inter ea referri debet, quæ impoſſibilia ſunt, utut acquiſitu non adeo facile.

§. 268.

Obligatio conſequendi conſenſum ſenſuum & imaginationis cum intellectu in repræſentando bono & malo.

Quoniam appetitus ſenſitivus ad conſenſum cum rationali reducitur, ſi in repræſentando bono ſenſus atque imaginatio reducuntur ad conſenſum cum intellectu, & averſatio ſenſitiva ad conſenſum cum rationali reducitur, ſi in repræſentando malo ſenſus atque imaginatio reducuntur ad conſenſum cum intellectu (§. 581. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), opera vero danda eſt, ut appetitus ſenſitivus cum rationali & averſatio ſenſitiva itidem cum rationali conſentiat (§. 267.); *opera* quoque *danda eſt, ut ſenſus atque imaginatio in repræſentando bono & malo cum intellectu conſentiant.*

Intellectus, ſi eo rite utamur, nobis non repræſentat tanquam bonum, niſi quod revera tale eſt, nec tanquam malum, niſi quod revera tale eſt. Quamobrem ſi in repræſentando bono atque malo cum eodem conſentiunt ſenſus atque imaginatio, hæ ipſæ quoque facultates bonum verum repræſentant tanquam bonum & malum verum tanquam malum: quod quomodo obtineri poſſit oſtendimus in praxi generali (§. 582. 583. *par.* 2. *Phil pract. univ.*).

§. 269.

§. 269.

Actus voluntatis & noluntatis omnes quando inter se consentiant.

Si non volumus nisi bonum verum, nec nolumus nisi malum verum; omnes actus voluntatis & noluntatis inter se, tum hi cum istis consentiunt. Etenim si non volumus nisi bonum verum, cum bonum verum revera nos statumque nostrum perficiat (§. 557. *Psych. empir.*), omnes voluntatis actus ad perfectionem nostram statusque nostri, consequenter ad unum quid tendunt. Et similiter si non nolumus nisi malum verum, cum malum verum revera nos statumque nostrum imperfectiores reddat (§. 568. *Psych. empir.*), omnes actus noluntatis ad avertendam imperfectionem nostram statusque nostri, adeoque denuo ad unum quid tendunt. Quoniam itaque inter se consentiunt, quæ ad unum quid tendunt (§. 503. *Ontol.*); omnes actus voluntatis inter se consentiunt, si nonnisi verum bonum volumus, & omnes actus noluntatis inter se consentiunt, si nonnisi verum malum nolumus. *Quod erat unum.*

Enimvero qui non vult quod revera se statumque suum imperfectiorem reddit, is etiam velle debet, quod se statumque suum perficit, alioqui minime ab imperfectione abhorreret. Quamobrem cum verum malum sit, quod hominem ejusque statum revera imperfectiorem reddit, & verum bonum, quod eundem ejusque statum revera perficit (§. 568. 557. *Psych. empir.*); si nolumus nonnisi malum verum, nec volumus, nisi bonum verum. Quodsi ergo nonnisi bonum verum volumus, nec nisi malum verum nolumus; actus etiam omnes noluntatis cum actibus voluntatis consentiunt. *Quod erat alterum.*

Nolitio includit volitionem oppositi: ideo enim quid nolumus, hoc est, ut idem velimus fieri nequit, quia oppositum volumus. Patet hoc ex generali appetitus determinatione ad bonum, vi cujus animæ repugnat determinatio ad malum; unde appetitui jungitur aversatio. Sane si appetitus non tenderet ad bonum: nec homo aversaretur malum, sed ad utrumque foret prorsus indifferens.

§. 270.

Perfectio appetitus & aversationis in quo consistat.

Perfectio voluntatis & noluntatis consistit in consensu omnium volitionum ac nolitionum cum inter se, tum harum cum istis. Et perfectio appetitus & aversationis in genere consistit in consensu omnium appetitionum & aversionum cum inter se, tum harum cum isti.: perfectio autem appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ in consensu utriusque cum rationali. In voluntate varietas non obtinet nisi quoad volitiones, nec in noluntate nisi quoad nolitiones. Quoniam itaque perfectio est consensus in varietate, seu plurium a se differentium in uno (§. 503. *Ontol.*); perfectio voluntatis & noluntatis consistere debet in consensu omnium volitionum ac nolitionum cum inter se, tum harum cum istis. *Quod erat primum.*

Similiter in appetitu in genere spectato non concipitur varietas nisi quoad appetitiones, nec in aversatione in genere spectata nisi quoad aversiones. Quamobrem cum perfectio sit consensus in varietate (§. 503. *Ontol.*); perfectio appetitus in genere spectati & aversationis in genere spectatæ consistit in consensu omnium appetitionum & aversionum cum inter se, tum harum cum istis. *Quod erat secundum.*

Quoniam itaque perfectio appetitus & aversionis in genere requirit consensum omnium appetitionum & aversionum inter se *per demonstrata num.* 2. necesse est ut appetitiones sensitivæ cum volitionibus & aversiones sensitivæ cum nolitionibus consentiant. Cum itaque in consensu plurium a se differentium in uno consistat perfectio (§. 503. *Ontol.*); appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ perfectio consistit in continuo utriusque facultatis consensu cum appetitu & aversatione rationali. *Quod erat tertium.*

Non-

Nondum hinc satis patet, quænam sit perfectio appetitus & aversationis in genere, voluntatis ac noluntatis, nec non appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ in specie. In casu enim particulari non sufficit provocare ad consensum plurium in uno differentium; sed in quonam hic consensus consistat, determinandum est.

§. 271.

Perfectio voluntatis est determinabilitas ejusdem per bonum non nisi verum; noluntatis vero perfectio determinabilitas per malum non nisi verum. Et perfectio itidem appetitus in genere consistit in determinabilitate non nisi per bonum verum; aversationis in genere perfectio in determinabilitate per malum verum. Idem eodem modo sese habet quoad appetitum sensitivum & aversationem sensitivam. Etenim perfectio voluntatis & noluntatis consistit in consensu volitionum ac nolitionum omnium cum inter se, tum harum cum istis (§. 270.). Consentiunt vero omnes actus voluntatis & noluntatis, adeoque volitiones & nolitiones omnes (§. 882. *Psych. empir.*), cum inter se, tum hæ cum istis, si non nisi bonum verum volumus, nec nisi malum verum nolumus (§. 269.). Quamobrem voluntas censeri nequit perfecta, nisi quatenus determinatur per bonum verum, nec noluntas perfecta censetur, nisi quatenus determinatur per malum verum, consequenter perfectio, quatenus consideratur tanquam quidpiam voluntati inhærens, consistit in determinabilitate nonnisi per bonum verum, & perfectio noluntatis, quatenus spectatur tanquam quidpiam eidem inhærens, in determinabilitate nonnisi per malum verum. *Quod erat primum.* *Idem ulterius explicatur.*

Appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ perfectio consistit in consensu utriusque cum rationali (§. 270.). Quamobrem cum perfectio voluntatis consistat in determinabilitate nonnisi per bonum verum & perfectio noluntatis in determinabilitate nonnisi per malum verum *per demonstrata n.* 1. nec appetitus sensitivi perfectio consistere potest nisi in determinabilitate per bonum verum, nec perfectio aversationis sensitivæ nisi in determinabilitate per malum verum. *Quod erat tertium.*

Quoniam itaque appetitus in genere comprehendit sensitivum & rationalem, seu voluntatem, & aversatio in genere sensitivam atque rationalem aversationem, seu noluntatem; si appetitus tam sensitivus, quam rationalis non sit determinabilis nisi per bonum verum, nec aversatio tam sensitiva, quam rationalis determinabilis nisi per malum verum, singulæ appetitiones & aversiones animæ cum inter se, tum hæ cum istis consentiunt (§. 503. *Ontol.*). Quoniam itaque in hoc consensu consistit perfectio appetitus & aversationis in genere (§. 270.); appetitus in genere perfectio est determinabilitas ejusdem per bonum nonnisi verum & aversationis in genere perfectio determinabilitas nonnisi per malum verum. *Quod erat secundum.*

* Nimirum volitiones & nolitiones, actum item appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ actiones animæ sunt, illæ quidem omnes liberæ (§. 13. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), hi quidem in se spectati naturales (§. 15. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quatenus tamen directioni animæ subsunt, liberis actionibus accensendi (§. 41. *& seqq. part.* 1 *Phil. pract. univ.*). Pertinent igitur ad vitam moralem (§. 7. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*) & eorum consensus ad perfectionem vitæ moralis refertur (§ 9. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Appetitus adeo & aversationis omnis perfectio a perfectione vitæ distinguenda venit. Facultates animæ cum sint potentiæ activæ (§. 29. *Psych. empir.*), eidem non insunt, nisi quatenus per essentiam & naturam animæ possibile concipitur, ut istius modi actus eliciantur (§. 716. *Ontol.* & §. 61. 66. 67. *Psych. rat.*). Perfectio adeo facultatis consistere nequit nisi in eo, per quod possibile concipitur actus consentientes in anima elici. Quamobrem perfectionem appetitus & aversationis concipere non datur nisi per possibilitatem eliciendi appetitiones & aversiones inter se consentientes. Atque adeo patet, quod consistere nequeat nisi in eo, quod appetitus determinabilis sit nonnisi per bonum verum, aversatio nonnisi per verum malum, ita ut casu emergente actu determinetur per bonum verum, nunquam autem per apparens, & aversatio actu determinetur per malum verum, nunquam autem per apparens.

§. 272.

Quomodo perfectio voluntatis & noluntatis ex motivis æstimanda.

Quoniam voluntatis perfectio consistit in determinabilitate per bonum nonnisi verum & perfectio noluntatis in determinabilitate nonnisi per malum verum (§. 271.), repræsentatio autem boni motiva volitionis, repræsentatio mali motiva nolitionis sunt (§. 890. *Psych. empir.*), *voluntas perfecta est, si motiva non sunt nisi bona vero*, consequenter *si nunquam tendit nisi ad bonum verum, noluntas vera perfecta est, si motiva non sunt nisi mala vera*, consequenter *si nunquam abhorret nisi a malo vero, & perfectior censetur voluntas, si fertur in melius.*

Hinc voluntatem perfectissimam definivimus per eam, quæ non appetit nisi optimum (§. 650. *Psych. rat.*).

§. 273.

Obligatio perficiendi appetitum & aversationem omnem.

Homo voluntatem & noluntatem, appetitum etiam sensitivum & aversationem sensitivam perficere debet. Voluntas enim si fuerit perfecta, nunquam appetit nisi bonum verum, & noluntas si perfecta fuerit, non aversatur unquam nisi malum verum (§. 272.), appetitus vero sensitivus si fuerit perfectus, cum voluntate, aversatio sensitiva si perfecta fuerit, cum noluntate consentit (§. 270.), adeoque nec ille appetit nisi bonum verum, nec hic aversatur nisi malum verum. Quoniam itaque homo obligatur ad bonum verum appetendum, malum verum aversandum (§. 265.); ad voluntatem & noluntatem, appetitum etiam sensitivum & aversationem sensitivam perficiendum obligatur.

Vulgo dicitur: voluntatem esse emendandam. Nimirum voluntas sumitur sensu latiori, ut non modo noluntatem sub se comprehendat, verum etiam ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva non distinguatur, quantum satis est.

§. 274.

Obligatio acquirendi habitus utendi istis facultatibus & abusum vitandi.

Quoniam facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209.), *homo* autem voluntatem & noluntatem, appetitum etiam sensitivum & aversationem sensitivam perficere debet (§. 273.); *omnes* quoque *habitus acquirere tenetur voluntate & noluntate, appetitu itidem sensitivo & aversatione sensitiva utendi*, consequenter *omnem harum facultatum abusum vitandi* (§. 646. *part. 1. Theol. nat.*).

Qui usus & abusus notionem distinctam habet, ei haud obscurum esse potest, utrumque simul consistere non posse (§. 28 *Ontol.*). Qui adeo obligatur ad faciendum usum, simul obligatur ad vitandum abusum. Quoniam lex appetitus est: quidquid nobis repræsentamus tanquam bonum quoad nos, id appetimus (§. 904. *Psych. empir.*), & lex aversationis: quicquid nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos, id aversamur (§. 907. *Psych. empir.*); *usus facultatis appetendi consistit in eo, ut appetamus bonum verum; abusus vero in eo, ut appetamus bonum apparens*, nempe malum sub ratione boni; *& usus facultatis aversandi in eo, ut aversemur malum verum, abusus vero ut aversemur apparens*, nempe bonum sub ratione mali (§. 646. *p. 1. Theol nat.*). Fieri autem non posse, ut simul appetamus bonum verum & apparens nemo non videt, qui boni veri & apparentis (§. 557. *Psych. empir.*), itemque mali veri & apparentis notionem distinctam habet (§. 568 *Psych. empir.*).

§. 275.

Quando affectus cum

Si appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali consentit, affectus quoque cum rationali appetitu & aversatione rationali consentiunt. Affectus vehemen-

mentiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ actus sunt (§. 693. *Psych. empir.*). Quodsi ergo appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali consentit; affectus quoque cum appetitu & aversatione rationali consentiunt. *appetitu & aversatione rationali consentiunt.*

Non nego fieri posse, ut appetitus sensitivus & aversatio sensitiva, quando animus nullo affectu perturbatur, consentiat cum rationali, affectus tamen ab eodem dissentiant. Tenendum vero hoc contingere, ubi consensui isti consequendo & ulterius perficiendo studemus, eum vero ex asse nondum fuimus consecuti.

§. 276.

Habitus utendi & abutendi facultate appetendi & aversandi, inprimis rationali, seu voluntate & noluntate, dicuntur *habitus morales*. Illos vocare lubet, *bonos*, hos *malos* sive *pravos*. *Habitus morales quinam sint.*

Valgo habitus morales dicuntur simpliciter habitus voluntatis, quatenus nimirum voluntas sumitur in sensu latiori, ut noluntatem simul complectatur, nec ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva accurate distinguitur.

§. 277.

Habitus morales boni sunt virtutes; pravi autem vitia. Habitus enim boni sunt habitus utendi facultate appetendi & aversandi, inprimis voluntate ac noluntate (§. 276.). Utimur autem facultate appetendi & aversandi, quatenus non appetimus nisi bonum verum, nec aversamur nisi malum verum (*not.* §. 274.), consequenter cum bonum verum sit, quod revera nos statumque nostrum perficit (§. 557. *Psych. empir.*), malum autem verum, quod revera nos statumque nostrum imperfectiores reddit (§. 568. *Psych. empir.*), quatenus non volumus nisi quod ad perfectionem nostram statusque nostri tendit, nec nolumus, nisi quod tendit ad imperfectionem nostram statusque nostri. Quoniam itaque lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ tendunt ad perfectionem nostram statusque nostri & ad omittendas actiones, quæ tendunt ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & vi ejusdem unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre obligatur, quantum conferre valet (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ea autem omittere, quæ tendunt ad imperfectionem alterius ejusque status (§. 231. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), facultate appetendi & aversandi utimur, quatenus non volumus, nisi quæ legi naturæ conveniunt, nolumus autem quæ eidem contrariantur. Sunt adeo habitus morales boni habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi. Enimvero habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi virtutes sunt (§. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo habitus morales boni sunt virtutes. *Quod erat unum.* *Virtutes & vitia quales sint habitus.*

Habitus morales pravi sunt habitus abutendi facultate appetendi & aversandi (§. 276.). Abutimur autem facultate appetendi, quando appetimus bonum apparens seu malum sub ratione boni, & facultate aversandi, quando aversamur malum apparens, seu bonum sub ratione mali (*not.* §. 274.), consequenter quando volumus, quod nos statumque nostrum imperfectiores reddit; quia ad nostram statusque nostri perfectionem tendere videtur, & nolumus quod nos statumque nostrum revera perficit, quia nos statumque nostrum imperfectiores reddere videtur (§. 557. 568. *Psych. empir.*), adeoque quando volumus, quæ lex naturæ prohibet (§. 168. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nolumus vero, quæ eadem præcipit (§. 167. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sunt adeo habitus morales pravi habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur. Quoniam itaque habitus actiones suas contraria ratione

dirigendi, quam lege naturali præscribitur, vitia sunt (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); habitus morales pravi vitia sunt. *Quod erat alterum.*

Vulgo sumitur habitus morales esse virtutes atque vitia. Sed ubi veritates methodo demonstrativa connectuntur, sumere non licet, quæ ex notionibus demonstrari possunt ac debent.

§. 278.

Obligatio colendi virtutem & vitia fugiendi.

Homo obligatur ad virtutem omnem colendam & vitia omnia fugienda. Acquirere enim tenetur habitus facultate appetendi & aversandi utendi, omnem vero harum facultatum abusum vitandi (§. 274.). Quoniam itaque habitus utendi facultate appetendi & aversandi sunt habitus morales boni (§. 276.), adeoque virtutes (§. 277.), habitus autem abutendi facultate appetendi & aversandi habitus morales pravi (§. 276.), adeoque vitia (§. 277.); homo obligatur ad virtutem omnem colendam & vitia omnia fugienda.

Ostenditur etiam hoc modo. Actiones nostras juxta legem naturæ determinare obligamur (§. 131. 135. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter etiam obligamur ad eas ratione contraria minime dirigendas, quam lege naturali præscribitur. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi virtus est (§. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), habitus vero actiones suas ratione contraria dirigendi, quam lege naturali præscribitur, vitium (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); homo obligatur ad virtutem omnem colendam & vitia omnia fugienda.

Non est hic locus singulas virtutis species & opposita ipsis vitia recensendi. Quot enim sint virtutes, quot vitia; per ea demum patebit; quæ successive suo loco demonstrabuntur.

§. 279.

Qualis hominis voluntas & noluntas esse debeat.

Homo operam dare tenetur, ut constans ipsi ac perpetua sit voluntas non committendi actiones nisi quæ legi naturæ conformes sunt, & noluntas constans & perpetua committendi actiones eidem contrarias. Obligatur enim ad virtutem colendam & vitia fugienda (§. 278.). Enimvero ad virtutem requiritur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter etiam noluntas constans & perpetua committendi actiones eidem contrarias (§. 28. *Ontol.*): in vitio autem adest voluntas constans & perpetua committendi actionem legi naturæ contrariam (§. 329. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter etiam noluntas constans & perpetua committendi actiones eidem conformes (§. 28. *Ontol.*). Operam igitur dare tenetur, ut constans ipsi sit ac perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturali conformes sunt, & noluntas constans & perpetua committendi actiones eidem contrarias.

Videmus adeo, in quo versari debeat omne hominis studium, siquidem voluntatem ac noluntatem perficere voluerit. Ut vero hæc obligatio intimius perspiciatur, repetenda sunt, quid sit constantia, & perpetuitas voluntatis (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*).

§. 280.

Obligatio consequendi felicitatem & infelicitatem vitandi.

Homo obligatur ad felicitatem consequendam & infelicitatem fugiendam, seu operam dare tenetur ut sit felix, sibi autem cavere debet, ne sit infelix. Obligatur enim ad virtutem colendam, vitium vero fugiendum (§. 278.). Enimvero virtus hominem felicem reddit, nec felicitas ab ea sejungi potest (§. 400. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), vitium vero eundem reddit infelicem (§. 406. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & felix esse nequit qui vitio deditus (§. 403. *part.* 1. *Phil. pract.*

pract. univ.). Cum adeo obligetur ad consequendum ea, quæ nos felices necessario reddunt, & ad fugiendum ea, quæ nos necessario infelices reddunt; quin obligemur ad felicitatem consequendam, infelicitatem vero fugiendam, seu operam dare teneamur, ut simus felices, nobis autem cavere debeamus, ne simus infelices, dubitandum non est.

Idem etiam hoc modo ostenditur. Homo operam dare tenetur, ut constans ipsi sit ac perpetua voluntas non committendi actiones nisi legi naturæ conformes (§. 279.) adeoque legem naturæ servandi (§. 138. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & noluntas constans & perpetua committendi actiones eidem contrarias (§. 279.), adeoque legem naturæ transgrediendi (§. 139. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed felicitatem legis naturalis custodia consequimur (§. 396. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & conservamus (§. 397. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec aliter eandem consequi & conservare valemus (§. 398. 397. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), transgressione vero legis naturalis felicitatem amittimus (§. 401. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & infelices evadimus (§. 405. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Operam igitur dare tenetur homo, ut sit felix, sibique cavere debet, ne sit infelix.

Etsi homines omnes per naturam suam appetant felicitatem (§. 324. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*) & aversentur infelicitatem (§. 325. *p* 2. *Phil. pract. univ.*); paucissimi tamen sunt, qui obligationem consequendæ felicitatis & sibi cavendi ab infelicitate agnoscunt. Immo forsan non deerunt, quibus paradoxum videbitur, hominem obligari debere ad id, ad quod sua sponte naturæ quodam impetu fertur. Enimvero hi erunt, qui obligationis naturalis ortum ab ipsa natura humana intime non perspiciunt nec perpendunt, quod generalis determinatio ad felicitatem nondum sufficiat ad eam consequendam, etsi naturalis obligatio eandem supponat, nec sine hac eidem locus esset.

§. 281.

Quoniam homo obligatur ad felicitatem consequendam, seu operam dare tenetur, ut sit felix (§. 280.), felicitas vero status est, quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*); *homo* utique *operam dare tenetur, ut eum consequatur statum, quo vera voluptas perdurat*, consequenter cum voluptas vera sit, quæ ex vero bono percipitur (§. 559. *Psych. empir.*), *ut constanter fruamur voluptate ex vero bono percepta*; cumque voluptas vera in se innocua sit (§. 388. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *ut fruamur voluptate nonnisi innocua*, adeoque *ea, quæ nec in tædium degenerat, nec tædium sive molestiam parit* (§. 384. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Ad qualem statum internum a. nimi consequendum obligemur.

Inde est, quod in Philosophia morali præcepta moralia ex felicitate tanquam ex fine deducere liceat, si ita visum fuerit, nec a vero aberrat, qui Ethicam habet pro ea Philosophiæ parte, quæ modum consequendi felicitatem docet. Immo ex notione felicitatis totum quoque Jus naturæ deduci & obligatio naturalis derivari poterat ex naturali felicitatis appetitu. Non tamen ideo existimandum est, quasi hoc pacto jus naturæ & obligatio naturalis non deduceretur ex ipsa hominis rerumque essentia atque natura, in qua non minus illud (§. 135. *part.* 1. *Phil. pract univ.*) quam hæc rationem sufficientem agnoscit (§. 143. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Etenim ubi principium hoc, actiones nostras esse dirigendas ad nostram aliorumque felicitatem, demonstrare ac hinc alia deducere volueris, recurrendum erit ad ea, quæ homini per essentiam & naturam ipsius insunt. Immo ex hoc principio facillime demonstratur, hominem actiones suas dirigere debere ad suam aliorumque ac status sui aliorumque perfectionem; quod nos tanquam summam totius legis naturalis stabilivimus (§. 152. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Nec inconsultum foret, si quis doctrinam Juris naturalis & philosophiæ moralis, immo totius philosophiæ practicæ ad captum popularem compositurus hac via incederet, cum felicitatis notio communior & captu facilior sit notione perfectionis. Quemadmodum non inutili consilio Geometræ doctrinam de sectionibus conicis variis modis demonstrant, ut alius sumat, quod ab altero demonstratur, demonstrans ex eo, quod alter sumit; ita quoque in Philosophia practica idem facere licet. Absit itaque ut quis sibi persuadeat, si in demonstranda philosophia practica & ejus inprimis theoria, Jure Naturæ, aliam viam, quam nos, ingreditur, id a nobis damnari. Modo in demonstrando se probet artificem, nostro etiam judicio omnem merebitur laudem.

§. 282.

Quinam ſtatus ſit vitandus.

Quoniam homo ſibi cavere debet, ne ſit infelix (§. 280.), infelicitas vero ſtatus eſt, quo tædia ſive moleſtiæ perdurant (§. 637. *Pſych. empir.*); *homo* utique *operam dare tenetur, ut eum ſtatum evitet, quo tædia ſive moleſtiæ perdurant*, conſequenter cum voluptas nocua tædium vel moleſtiam pariat, vel etiam in tædium degeneret (§. 383. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *ne fruantur voluptate nocua, præſertim tranſitoria*, utpote quæ nonniſi exiguo temporis ſpatio durat, nunquam reditura (§. 385. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Si quis præcepta moralia ex felicitate tanquam ex fine deducere voluerit (*not.* §. 281.), eidem etiam oppoſiti nimirum infelicitatis habenda eſt ratio: id quod & de Jure naturæ; immo tota philoſophia practica tenendum.

§. 283.

Voluptas tranſitoria quando illicita.

Voluptas tranſitoria illicita eſt, ſi fuerit nocua. Etenim homo ſibi cavere debet, ne fruatur voluptate nocua, præſertim tranſitoria (§. 282.). Quoniam itaque illicitum eſt, ad quod omittendum obligamur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); voluptas omnino tranſitoria illicita eſt, ſi fuerit nocua.

Nimirum *voluptas* dicitur *illicita*, quatenus ejus fruitio illicita, quemadmodum divitiæ appellantur injuſtæ, vernaculo ſermone ungerechtes Gut, quæ injuſte fuerunt partæ. Suat qui omnem voluntatem tranſitoriam damnant, quia tranſitoria. Enimvero ex eo ſolo, quod voluptas tranſitoria nonniſi exiguo temporis ſpatio durat, nunquam reditura (§. 385. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), demonſtrari nequit, ea non eſſe fruendum, conſequenter eandem illicitam eſſe.

§. 284.

Jus ad ea quæ ad felicitatem noſtram neceſſaria.

Lex naturæ dat nobis jus ad ea, quæ ad felicitatem conſequendam, conſervandam & augendam requiruntur. Etenim lex naturæ nos obligat ad felicitatem conſequendam (§. 280.); dat vero nobis etiam jus ad ea, ſine quibus obligationi naturali ſatisfieri nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem nobis etiam dat jus ad ea, quæ ad felicitatem conſequendam, conſequenter & conſervandam atque augendam requiruntur.

Hoc principium fœcundiſſimum eſt, ita ut omnia jura, quæ hominibus natura competunt, hinc deducere liceret, ſiquidem ex notione felicitatis omnem Juris naturæ doctrinam demonſtrare velimus.

§. 285.

Quando voluptas tranſitoria æquipolleat veræ.

Voluptas tranſitoria æquipollet voluptati veræ, ſi fuerit innocua. Cum enim voluptas vera ſit innocua (§. 388. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ubi etiam tranſitoria fuerit innocua, non alia inter eam & voluptatem veram differentia intercedit, niſi quod illa nonniſi exiguo temporis ſpatio duret, nunquam reditura (§. 385. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), hæc autem, utpote ex vero bono percepta (§. 559. *Pſych. empir.*), conſtans ſit (§. 564. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque hæc differentia non attenditur, ubi de ſtatu ſermo eſt, in quo voluptas tædia ſive moleſtias excludit; perinde omnino eſt, ſive vera fruaris voluptate, ſive tranſitoria innocua, eo ſcilicet momento, quo eadem frui tibi datur. Atque adeo voluptas tranſitoria, ſi fuerit innocua, veræ æquipollet.

Ex. gr.

Ex. gr. Suavitas guſtus, qui ex cibo ac potu ſalubri percipitur, voluptas innocua eſt, cum metuendum non ſit, ne tibi ideo pervoranda ſint tædia, quia eadem frui tibi datum. Perinde igitur eſt, ac ſi voluptate vera tibi eo momento frui datum fuiſſet. Illa igitur voluptas in locum veræ ſubſtitui poteſt, nulla facta quoad ſtatum animi mutatione, Æquipollet adeo in hoc caſu voluptati veræ, utut eo ſaltem momento percipiatur, quo cibum comedis vel potum hauris. Nimirum ſi illo momento veram percepiſſes voluptatem, voluptate innocua tibi frui datum fuiſſet, nec metuendum fuiſſet, ut propterea unquam tædiis affectus fuiſſet animus. Sed idem obtinet, ubi ſuavitate guſtus, qui ex cibo ac potu percipitur, delectaris. Tranſitoria igitur hæc voluptas, quia innocua, veræ æquipollet.

§. 286.

Quoniam felicitas ſtatus eſt, in quo vera voluptas perdurat (§. 636. *Pſych. empir.*), voluptas vero tranſitoria, ſi fuerit innocua, veræ æquipollet (§. 285.); *voluptas tranſitoria, ſi innocua fuerit, felicitatem auget*, conſequenter cum nobis jus ſit ad ea, quæ felicitatem augent (§. 284.) *jus nobis eſt voluptate tranſitoria fruendi, ſi innocua fuerit.* *Quando voluptas tranſitoria felicitatem augeat & eadem fruendi jus nobis ſit.*

Quodſi ergo quis cibum ſalubrem comedit, qui bene ſapit, ob ſaporem gratum eundem præferens alteri æque ſalubri, ſed minus ſapido, id jure facit. Falluntur autem, qui ſibi perſuadent, lege naturali prohibitum eſſe, ut ob ſaporem nobis gratum cibum unum alteri præferamus, ſi uterque fuerit æque ſalubris.

§. 287.

Voluptas tranſitoria licita, ſi fuerit innocua. Si enim voluptas tranſitoria innocua fuerit, eadem fruendi nobis jus eſt (§. 286.). Enimvero id licitum eſt, ad quod agendum tantummodo jus habemus (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem licitum eſt voluptate tranſitoria frui, ſi fuerit innocua, conſequenter voluptas tranſitoria, ſi innocua fuerit, licita. *Quando licita.*

Nimirum *licita* dicitur *voluptas*, qua frui licitum eſt, quemadmodum *illicita*, qua frui non licet. Licitum nullam involvit obligationem, adeoque non peccat, qui idem non facit: aſt illicitum involvit obligationem, ut peccet, qui idem facit (§. 170. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ita in eligendo cibo ſalubri præferre licet eum, qui bene ſapit, ſaporis gratia, quo delectamur; non tamen peccat, qui, cum hoc cibo veſci poſſet, comedit alium minus grati ſaporis. Non eſt quod excipias hominem obligari ad felicitatem conſequendam (§. 280.), conſequenter cum voluptas tranſitoria, ſi innocua fuerit, ad eandem quid conferat (§. 286.), obligari quoque ad fruendum voluptate tranſitoria innocua. Etenim obligatio ad felicitatem conſequendam, conſequenter vera voluptate fruendum (§. 636. *Pſych. empir.*), non naſcitur ex eo, quod innocua ſit, qua in re ipſi æquipollet tranſitoria innocua, ſed quod illa oriatur ex vera perfectione (§. 514. *Pſych. empir.*), ad quam conſequendam obligamur (§. 152 *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Vera igitur voluptas ſemper præſupponit aliquam obligationem, cui ſatisfieri debet, antequam eidem locus concedatur: at voluptas tranſitoria non item, neque enim in dato caſu obligaris cibum ſapidum præferre minus ſapido, ſi uterque fuerit æque ſalubris. Immo emergere poſſunt circumſtantiæ, quibus obligaris ad non præferendum.

§. 288.

Homo obligatur ad dominium perfectum in ſenſus, imaginationem atque affectus acquirendum. Etenim in dominio perfecto appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva cum rationali ſemper conſentit (§. 572. *part.* 2. *Phil. pract univ.*), nec ulla unquam datur pugna partis ſuperioris ac inferioris facultatis appetendi (§. 573. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Perpetuus quoque eſt conſenſus ſenſuum & imaginationis cum intellectu, nec ullus unquam inter haſce facultates datur diſſenſus (§. 577. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero obligamur non minus ad conſenſum ſenſuum atque imaginationis cum intellectu in repræſentando bono & malo (§. 268.), quam ad conſenſum appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ, adeoque etiam affectuum (§. 275.), cum appetitu & averſatione rationali *Obligatio acquirendi dominii in ſenſus, imaginationem atque affectus.*

con-

consequendum (§. 267.). Quamobrem etiam obligamur ad dominium perfectum in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum.

Non est quod excipias, fieri non posse, ut homo perfectum dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirat. Neque enim jam quæritur, quantum obligationi huic satisfacere possimus, sed quousque sese extendat, ut intelligatur, semper hominem unumquemque omnem lapidem movere debere, ut dominii hujus particeps fiat, ne quid sua culpa prætermittat, quod huc facere poterat. Tendendum ad summum tanquam metam, etsi in gradu remotiori sit substitendum tanquam metam nondum assecutis. Peccant itaque, qui segnes efficiuntur, propterea quod de facultatibus suis desperant, antequam omnem earum usum fecerunt. Ardua est obligatio, de qua hic agitur. Supponit enim usum omnium facultatum animæ, qui concipi potest. Facultates autem homini non alio fine a Deo datæ intelliguntur, quam ut iisdem utamur, quo vitam hominis vivamus, & quos natura a brutis distinguit, ab iisdem quoque vivendi more nos distinguamus.

§. 289.

Sensus, imaginatio & affectus rationi subjiciendi.

Quoniam dominium in sensus, imaginationem atque affectus consistit in ejus resistendi sensui, imaginationi atque affectibus, ne prævaleant adversus rationem (§. 554. *part. 2. Phil. pract. univ.*), homo autem obligatur ad dominium perfectum in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum (§. 288.); ideo *operam dare tenemur, ut in quocunque casu sensui, imaginationi atque affectibus resistamus, ne prævaleant adversus rationem*, consequenter *sensus, imaginatio atque affectus rationi subjici debent*.

Sensus, imaginatio atque appetitus sensitivus homini cum brutis communes sunt (§. 754. 755. 757. *Psych. rat.*), ratio autem eundem a brutis distinguit (§. 762. *Psych. rat.*). Bruta igitur non agunt nisi sensuum atque imaginationis impetu appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ convenienter, aut, si mavis, impetu appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ convenienter repræsentationibus a sensu & imaginatione factis. At homo, qui intellectu, adeoque ratione, & voluntate ac noluntate libera gaudet, usum facultatum superiorum, intellectus scilicet ac voluntatis & noluntatis liberæ cum usu facultatum inferiorum, sensus scilicet, imaginationis, appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ conjungere, cumque facultates inferiores in consensum cum superioribus pertrahere debeat, ubi illæ in contrarium nituntur, iisdem resistere tenetur. Atque hoc pacto sensus, imaginatio atque affectus subjiciuntur rationi, ut facultatibus superioribus serviant earumdemque usum promoveant.

§. 290.

Quod unusquisque dominus sui ipsius esse debeat.

Quia dominus sui ipsius est, qui sensibus, imaginationi atque affectibus resistere valet, ne prævaleant adversus rationem, eorumque usum rationi convenienter determinat (§. 555. *part. 2. Phil. pract. univ.*), operam autem unusquisque dare tenetur, ut in quocunque casu sensui, imaginationi atque affectibus resistat, ne prævaleant adversus rationem, & sensum, imaginationem atque affectus rationi subjiciat (§. 289.), adeoque eorum usum rationi convenienter determinet; *Homo dominus sui ipsius esse debet*.

§. 291.

Affectus compescere quid sit.

Affectus compescere dicimur, si iis resistimus, ne in actus externos legi naturæ contrarios, ad quos tendunt, erumpant.

Ex. gr. Ad iram commovetur animus verbis injuriosis alterius. Tendis adeo ad actus externos, quibus injuriam vindicare cupis. Quodsi ergo impetui affectus resistas, quo minus opere ipso exequaris, quæ instillat, iram compescere dicendus es.

§. 292.

§. 292.

Affectus regere dicimur, ſi eos dirigimus ad actiones legi naturæ convenientes. *Affectus regere quid ſit.*

Ita regimus affectum gloriæ, ſi eodem utamur ad recte agendum & ad vitandam culpam. Regimus iram, ſi eam dirigimus in odium facti injuſti, non vero in odium perſonæ, ut improbemus, quod fecit alter; non tamen ideo eidem ægre facere velimus, quemadmodum jubet Apoſtolus iraſci, ſed peccare vetat.

§. 293.

Affectus ſedare dicimur, ſi operam damus, ut, ubi ſubito corripiunt animum, rurſus extinguantur. *Affectus ſedare quid ſit.*

Hinc animus ſedatus appellatur, qui nullo affectu perturbatur, ſed ab omni liber eſt.

§. 294.

Affectus compeſcere debemus. Dominium enim in affectus acquirere debemus (§. 288.). Quoniam itaque dominium in affectus habet, qui iiſdem reſiſtere valet, ne prævaleant adverſus rationem (§. 554. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), conſequenter cum eorum impetu ad agendum, vel non agendum abripiamur (§. 536. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), ne abripiamur ad actiones rationi, conſequenter legi naturali contrarias (§. 57. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero affectus compeſcit, qui iis reſiſtit, ne in actus externos legi naturæ contrarios, ad quos tendunt, erumpant (§. 291.). Affectus igitur compeſcere debemus. *Obligatio affectus compeſcendi.*

De hac obligatione nemo dubitare poteſt. Poterat ſumi abſque demonſtratione vi obligationis generalis ſervandi naturæ legem. Nos autem non ſumere, niſi quod poſſibile, non minus experientia conſtat, quæ affectus compeſci poſſe loquitur, quam per ea patet, quæ de dominio in affectus acquirendo demonſtravimus in parte altera Philoſophiæ practicæ univerſalis, & in ſpecie de ſingulis affectuum ſpeciebus demonſtrabuntur ſuo tempore in Philoſophia morali.

§. 295.

Affectus regere debemus. Opera enim nobis danda eſt, ut appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva, conſequenter etiam affectus (§. 275.), cum appetitu & averſatione rationali conſentiant (§. 267.), conſequenter ut dominium perfectum in affectus conſequamur (§. 572. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), adeoque unuſquiſque fiat dominus ſui ipſius (§. 555. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero qui dominus ſui ipſius eſt, ſollicite cavet, ne in determinandis actionibus ſuis latum unguem a lege naturali recedat (§. 556. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quare ſi opera danda, ut affectus cum appetitu & averſatione rationali conſentiant, ſollicite cavendum, ne affectus ad alias actiones tendant, quam quæ legi naturali conformes ſunt. Enimvero affectus regere dicimur, ſi eos dirigimus ad actiones legi naturæ convenientes (§. 292.) Affectus adeo regere debemus. *Obligatio affectus regendi.*

Regimen affectuum vulgo ſenſu vago extenditur etiam ad affectus compeſcendos & ſedandos. Enimvero patebit ſuo tempore in Philoſophia morali, ipſum ab habitu eoſdem compeſcendi atque ſedandi diſtinguendum eſſe.

§. 296.

§. 296.

Obligatio affectus sedandi.

Affectus sedare tenemur, quamdiu eos regere nondum valemus. Etenim quamdiu affectus nondum regere valemus, eos ad actiones legi naturæ conformes dirigere nondum didicimus (§. 292.), adeoque si nihil obstet, quo minus agamus, vel non agamus, fieri potest, ut eorundem impetu abripiamur ad actiones legi naturæ contrarias, aut si desit occasio agendi, saltem propositum agendi vel non agendi legi naturæ contrarium nascatur (§. 536. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem opera danda, ut, ubi subito affectus corripiunt animum, statim rursus extinguantur. Quoniam itaque affectus sedantur, ubi, dum subito corripiunt animum, rursus extinguuntur (§. 293.); affectus sedare tenemur, quamdiu eos regere nondum valemus.

Nimirum si affectus regere valemus, eos dirigere possumus ad actiones legi naturæ convenientes (§. 292.), consequenter tum prosunt, non nocent. Atque adeo non opus est, ut, ubi animum corripiunt, rursus extinguantur, consequenter sedandi non sunt (§. 293.).

§. 297.

Casus alius.

Si affectus attentionem in dato casu conservandam impediunt, sedandi sunt. Etenim si attentionem in dato casu conservandam impediunt, per se patet, quod animus ab iisdem sit liberandus, consequenter ubi is iisdem corripitur, statim extinguendi. Quoniam itaque affectus sedantur, si, ubi subito animum corripiunt, rursus extinguuntur (§. 293.); affectus sedandi sunt, si attentionem in dato casu conservandam impediunt.

Hoc principium usui est in culpa evitanda, ea præsertim, quæ ex defectu attentionis oritur, incogitantia scilicet (§. 748. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 298.

Obligatio consequendi summum bonum, fugiendi summum malum.

Homo obligatur ad summum bonum consequendum; malum vero summum fugiendum. Obligamur enim ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas eas, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque opera nobis danda est, ut continuo progrediamur ad majores in dies perfectiones, consequenter si qua progressum impediunt, eadem removeamus. Quamobrem cum non impeditus progressus ad majores continuo perfectiones summum bonum sit (§. 374. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), continuus autem progressus ad majores indies imperfectiones summum malum (§. 375. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); homo utique obligatur ad summum bonum consequendum, malum vero summum fugiendum.

Ostenditur etiam hoc modo. Summum bonum acquiritur custodia legis naturalis (§. 376. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), in summum vero malum incidimus ejusdem transgressione (§. 377. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quod obligemur ad legem naturæ servandam, eam vero minime transgrediendam, nemo est qui dubitet (§. 138. 139. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Obligamur itaque ad summum bonum consequendum, summum vero malum fugiendum.

§. 299.

Obligatio vitandæ culpæ.

Culpam quamlibet vitare obligamur. Obligamur enim ad recte agendum (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ad vitandum quemlibet defectum rectitudinis actionis, quem evitare in potestate nostra est, adeoque vincibilem

lem (§. 692. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque defectus rectitudinis actionis vincibilis culpa eſt (§. 696. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Culpam quamlibet vitare obligamur.

Oſtenditur idem hoc modo. Homo obligatur, ut conſcientiam ſuam cuſtodiat (§. 610. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero qui conſcientiam ſuam cuſtodire vult culpam omnem evitare tenetur (§. 637. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Culpam igitur quamlibet vitare obligamur.

Culpæ vitandæ obligatio probe tenenda: erit enim uſui ad demonſtranda alia in ſequentibus.

§. 300.

Quoniam culpæ in genere ſic dictæ ſpecies eſt dolus (§. 701. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), culpam vero quamlibet vitare debemus (§. 299.); *Dolum* quoque *vitare debemus*. *Obligatio vitandi doli.*

Omnis adeo dolus adverſatur legi naturali & actio doloſa eidem repugnat etiam quatenus doloſa eſt.

§. 301.

Similiter quia culpæ in ſpecie ſic dictæ ſpecies ſunt incogitantia (§. 749. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), negligentia (§. 758. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), inconſiderantia (§. 761. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), improvidentia (§. 768. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), præcipitantia in agendo (§. 774. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), imprudentia (§. 777. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), incuria (§. 780. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & culpa media (§. 784. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ad quamlibet vero culpam vitandam obligamur (§. 299.); *ad vitandam incogitantiam, negligentiam, inconſiderantiam, improvidentiam, præcipitantiam in agendo, imprudentiam, incuriam & culpam mediam obligamur.* *Obligatio vitandæ cujuslibet ſpeciei culpæ in ſpecie ſic dictæ.*

Facile apparet, quando de obligatione vitandæ culpæ ſermo eſt, culpam in concreto intelligi, quæ ſcilicet æſtimatur ex non uſu facultatum hujus præciſe agentis in individuo (§. 781. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quod vero de dolo modo annotavimus (*not.* §. 300.), idem quoque de qualibet culpæ in ſpecie ſic dictæ ſpecie tenendum.

§. 302.

Quicquid agimus, omnem facere debemus facultatum noſtrarum uſum, quem habere poſſunt. Etenim in qualibet actione, qualiſcunque tandem ea fuerit, culpam omnem evitare debemus (§. 299.). Enimvero culpam evitaturus omnem facere tenetur uſum facultatum ſuarum, quem habere poſſunt (§. 642. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quicquid ergo agimus, omnem facere debemus facultatum noſtrarum uſum, quem habere poſſunt. *Ad quem. nam facultatum uſum in qualibet actione obligemur.*

Hinc non mirum, quod obligemur ad conſequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquiſitu nobis poſſibilem (§. 211.), ut prompte cujuslibet uſum facere poſſimus, quando opus eſt (§. 428 *Pſych. empir.*). Fluit autem obligatio ad faciendum omnem facultatum ſuarum uſum, quem in qualibet actione habere poſſunt, ex obligatione ad recte agendum (§. 189. *part.* 1. *Phil pract. univerſ.*), quippe cum recta actio omnem culpam excludat (§. 696. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 303.

Organa corporis alia deſtinantur vitæ hominis & ſpeciei conſervandæ; alia ſenſationi ac pendentibus inde actibus imaginationis; alia motui locali membrorum externo- *Diverſitas organorum corporis.*

ternorum totiusque corporis. Patet hoc a posteriori, præsertim si librum quendam anatomicum evolvere volueris diversitatem organorum corporis humani & usum eorundem cogniturus.

Hæc organorum corporis divisio adeo manifesta est, ut in dubium revocari minime possit, modo omnium organorum corporis usum habueris perspectum, quem in parte tertia Physicæ de usu partium idiomate patrio explicavimus, suo tempore Latino quoque eundem uberius exposituri. Etsi adeo lubentissime, quantum fieri potest, terminos veterum conservemus, quibus rerum differentias significare voluerunt, ne a recepto loquendi usu recedamus; quoniam tamen hic magis hypothesibus indulgent tam Physici, quam Medici, ex rebus potius, quam hypothesibus sapere maluimus. Præmittenda vero quædam sunt de corpore humano, ut demonstrari possit, in quonam corporis perfectio consistat, & quænam hominis sit quoad corpus suum obligatio. Quoniam itaque divisio organorum corporis huic, quem intendimus, fini satisfacit; ea tanto minus improbari potest.

§. 304.

Organorum genera.

Organa, quæ vitæ ac speciei conservationi destinantur, *vitalia*, quæ sensationi ac pendentibus inde actibus imaginationis inserviunt, *sensoria*; quæ denique ad motum localem membrorum externorum totiusque corporis faciunt, *moventia* appellare lubet. *Organa sensoria externa* vocantur, quæ extus in corpore comparent; *interna* vero, quæ intra idem latent.

Organa sensoria externa notissima patent per ea, quæ de organo sensorio in genere (§. 66. *Psych. empir.*) & de sensuum speciebus (§. 69. & *seqq. Psych. empir.*) diximus. Quænam vero sint organa sensoria interna, ex iis intelligitur, quæ de ideis rerum sensibilium materialibus (§. 112. & *seqq. Psych. rat.*) docuimus. Quod vero eadem organa, quæ inserviunt sensationi internæ, quatenus scilicet sensatio dicit mutationem in corpore factam, actibus imaginationis destinentur, ex iis constat, quæ de facultate imaginandi, quatenus in corpore residet, demonstravimus (§. 205. & *seqq. Psych. rat.*). Cumque operationibus intellectus in corpore non respondeant nisi ideæ materiales in cerebro (§ 397. 403. 415. *Psych. rat.*); organa sensoria interna eadem sunt, quibus harmonia inter corpus & animam quoad omnes animæ mutationes ex parte facultatis cognoscendi conservatur. Præter organa adeo sensoria interna & externa non dantur alia, quæ ad facultatem cognoscendi respectum quendam habent. Appetitui autem & aversationi respondent organa moventia.

§. 305.

Actiones organis propriæ.

Cuilibet organo per essentiam ipsius & naturam corporis suæ conveniunt actiones. Sumimus hoc tanquam experientia comprobatum: suo autem loco in Physica idem ostendetur.

Ita ex. gr. ventriculus digerit cibos: cor impellit sanguinem, ut moveatur per arterias, & inde per venas ad cor refluat: ope pulmonum fit respiratio: pedibus incedimus: manibus res apprehendimus: oculo visibilia, auribus sonos percipimus.

§. 306.

Facultates corporis, vitalis, sensitiva, locomotiva.

Quatenus actiones certæ per essentiam seu structuram organi concipiuntur possibiles, ad actum perducendæ per naturam corporis, corpori tribuuntur facultates. Unde tot concipiuntur facultates, quot dantur organorum genera. Quamobrem cum alia organa sint vitalia; alia sensoria externa & interna, alia moventia (§. 304.), corpori tribuitur *Facultas vitalis*, qua perficiuntur actiones ad vitæ seu individui & speciei conservationem necessariæ: *Facultas sensitiva*, qua perficiuntur functiones ad sensibilia percipienda necessariæ: *Facultas motrix locomotiva*, qua perficiuntur motus membrorum externorum corporis totiusque corporis.

Galenus actiones corporis dividit in actiones naturales, vitales & animales *c.* 3. *de symptoma-*

matum differentiis & *cap.* 10 *de methodo medendi*. Unde juxta ipsum tres tribuuntur corpori *facultates* nimirum *naturalis*, qua perficiuntur actiones ad individui ac speciei conservationem necessariæ, veluti nutritio, auctio (quamdiu scilicet corpus augetur), & generatio; *vitalis*, qua perficitur circulatio sanguinis, a qua vitam hominis pendere constat, & *animalis*, qua perficiuntur sensationes & motus locales externorum corporis membrorum totiusque corporis. Facile apparet, nos facultatem naturalem & vitalem ad unum genus reducere & utrique facultatis vitalis nomen imponere, quemadmodum ex adverso *Galenus* facultatem sensitivam & motricem seu locomotivam sub eodem genere facultatis animalis tanquam duas species complectitur. Immo ipse *Galenus* facultatem, quam vocat vitalem subinde sub naturali comprehendit: unde *c.* 3. *de sympt. diff.* tantummodo duas facultates commemorat, naturalem scilicet & animalem. Nimirum veteres in distinguendis facultatibus corporis respexere ad hypothesin de triplici anima, vegetativa nimirum, sensitiva & rationali, quarum duæ priores organis corporeis habent opus, tertia vero actiones suas perficit absque organis. Unde manavit distinctio facultatum in naturalem & animalem. A naturali tamen subinde distinxerunt vitalem, aliis eandem nunc ad naturalem, nunc ad animalem referentibus, nunc pro mista ex naturali & animali habentibus, quia illo tempore natura animæ nondum erat perspecta, nec mechanismus corporis patebat, ut adeo quid corpori, quid animæ sit tribuendum, dilucide non constaret. Enimvero postquam in Psychologia abunde explicavimus, quæ animæ sint tribuenda, & quales mutationes requirantur in corpore, ut perpetua harmonia inter mutationes animæ ac corporis conservetur; pro diverso fine organorum eadem dividere & hinc facultatum corpori tribuendorum genera definire visum fuit. Etsi autem in Physica per mechanismum corporis explicaturi simus actiones, quarum respectu corpori diversæ tribuuntur facultates, nec probemus βαττολογίαν Scholæ, qua facultates tanquam causæ illarum actionum allegantur; hic tamen in iis tanquam a posteriori sumtis acquiescere licet, nec ad ea, quæ sequuntur, opus habemus explicatione a priori. Sufficit, quod distincte satis explicaverimus, quo sensu corpori facultates tribuantur perinde ac animæ in Psychologia empirica, ut nullum hinc veritati præjudicium metuendum sit. Quæstio hic tantummodo est de eo, an sit, non vero de eo, cur sit. Hic nobis responsio ad quæstionem priorem sufficit: resolutione posterioris non habemus opus. Cavendum tantummodo, ne quæstionem, cur sit, cum altera, an sit, confundamus. Ita facultatem digerendi cibos in ventriculo sumimus tanquam phænomenon, cujus causa, per quam a priori explicatur, non attenditur, de ratione nondum solliciti, cur cibos digerat ventriculus: nequaquam vero, ubi quæritur, cur hoc fiat, respondemus, id fieri ob facultatem concoctricem seu digerendi facultatem. Nimirum dum ventriculo hanc facultatem tribuimus, non aliud insinuamus, quam quod per ipsum possibile sit, ut cibi eidem ingesti digerantur: id quod veritati consentaneum esse experientia constat, atque adeo inter phænomena referendum (§. 215. *Cosmol.*). Et idem sentiendum est de facultate quacunque alia, sive in genere, sive in specie corpori tributa. Veteres in observando satis fuere solertes & in distinguendis iis, quæ observarunt, satis acuti; sed in rationibus reddendis parum felices.

§. 307.

Usus facultatis vitalis homini natura inest, non demum acquirendus. Constat experientia organa vitalia functiones suas obire, quamprimum infans in lucem editus, immo jam in utero materno, quamprimum structura eorundem perfecta. Nemo est, qui doceat infantem, quomodo organis istis uti debeat, ut rite munere suo fungantur. Patebit idem suo tempore a priori in Physica, ubi per structuram eorundem explicaturi sumus ipsorum actiones. Quoniam itaque usus facultatis vitalis homini inest sine prævio exercitio, natura vero inest, quod sine prævio exercitio inexistit, non demum acquiritur (§. 425. *Psych. empir.*); usus facultatis vitalis natura inest homini, non demum acquiritur. *Usus facultatis vitalis undenam sit.*

Nemo est, qui ea de re dubitet: non tamen ideo propositio præsens prætermittenda erat, propterea quod eadem opus habemus ad demonstranda sequentia. Cum enim hic doceri debeat, quænam sit hominis erga seipsum quoad corpus obligatio; probe a se invicem distinguenda sunt ea, quæ natura insunt, ab iis, quæ acquiruntur.

§. 308.

An actiones vitales subsint directioni animæ.

Actiones facultatis vitalis non subsunt directioni animæ, sed singula organa agunt, quod suum est, anima inscia & inconsulta. Patet itidem a posteriori. Ventricu-

lus digerit cibos, anima inscia & inconsulta, nec hæc eidem præscribere valet, num & quomodo eundem digerere debeat. Idem observamus in separatione chyli a cibo digesto in intestinis, in secretionibus a sanguine per arterias & venas circulante ope glandularum factis. Similiter semen virile secernitur in testiculis, nobis de eo non cogitantibus. Ratio constabit suo loco a priori, ubi hasce actiones per mechanismum corporis & singulorum organorum vitalium explicaturi sumus.

Sermo hic est de ipsa actione organi, non vero de applicatione objecti ad organa, in quod agunt, veluti de ingestione cibi in ventriculum, quem digerit. Hæc enim alia actio est, quæ ad facultatem locomotivam spectat. In cibum vero ingestum ventriculus agit, animæ voluntate ac noluntate non influente. Non confundenda sunt, quæ acute distingui opus est. Dependent actiones diversarum facultatum a se invicem in corpore humano, ut adeo omnes omnium simul constituant seriem actionum inter se connexarum: qui nexus tum erit manifestus, ubi in Physica singulorum organorum actiones per eorundem structuram explicaverimus.

§. 309.

Actiones facultatis vitalis quales sint.

Quoniam actiones facultatis vitalis non subsunt directioni animæ, sed singula organa agunt, quod suum est, anima inscia & inconsulta (§. 308.), per liberam voluntatem & noluntatem animæ non intelligitur, cur agant & cur hoc potius modo agant, quam alio, consequenter in voluntate & noluntate animæ nulla continetur ratio, cur potius agant, quam non agant, & cur potius agant hoc modo, quam alio (§. 56. *Ontol.*), consequenter actiones facultatis vitalis non dependent a libertate hominis (§. 851. *Ontol.*), adeoque per essentiam & naturam corporis determinantur (§. 113. *Ontol.*). Quamobrem cum actiones corporis sint naturales vel necessariæ, minime autem liberæ, quæ per essentiam & naturam corporis determinantur, minime autem a libertate animæ pendent (§. 12. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *actiones facultatis vitalis naturales seu necessariæ, minime autem liberæ sunt.*

Ita ventriculus necessario digerit cibum, dum eundem digerit, & necessario ita digerit cibum, non aliter, neque tui est arbitrii, num & quali modo eundem dirigere debeat.

§. 310.

Usus facultatis sensitivæ undenam sit.

Usus facultatis sensitivæ homini natura inest, non demum acquirendus. Constat ex anterioribus (*not.* §. 306.), usum facultatum inferiorum animæ pendere ab usu facultatis sensitivæ corporis, nec ea de re ullum superesse potest dubium ei, qui in Psychologia fuit versatus, quippe cui perspectum est posita mutatione in corpore, facultati ejusdem sensitivæ tribuenda (§. 306.), poni mutandum usum facultatum inferiorum animæ homini natura inesse, non demum acquiri (§. 200.); hoc ipso jam probavimus, usum facultatis sensitivæ homini natura inesse, non demum acquiri.

Immo si probationem superiorem perpendere volueris, animadvertes, nos revera ostendisse, quod usus facultatis sensitivæ, quæ corpori tribuitur, natura insit, non demum acquiratur, ac inde collegisse usum facultatum animæ inexistentium ob utriusque individuum nexum, a nemine in dubium vocatum, nec vocandum.

§. 311.

Quales ſint facultatis ſenſitivæ actiones.

Actiones facultatis ſenſitivæ in ſe ſpectatæ neceſſariæ ſunt ſeu naturales. Etenim quando objectum in organum ſenſorium agit, quæcunque tandem hic ſequatur actio facultatis ſenſitivæ, ea per ſtructuram organi & naturam corporis determinatur (§. 277. *Coſmol.*), ac motu per nervum ſenſorium ad cerebrum propagato excitatur idea materialis (§. 112. *Pſych. rat.*) quæ reproducit ideam materialem antea cum eadem actione ſenſibilis in organum ſenſorium productam (§. 226. *Pſych. rat.*), quæ ad imaginandi facultatem materialem ſpectat (§. 227. *Pſych. rat.*), ſub facultate ſenſitiva corporis comprehenſam (*not.* §. 306.). Nihil hic dependet a voluntate & noluntate libera animæ. Quamobrem cum actiones neceſſariæ ſeu naturales ſint, quæ per eſſentiam & naturam corporis determinantur, a libertate autem animæ minime pendent, (§. 12. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); actiones facultatis ſenſitivæ in ſe ſpectatæ neceſſariæ ſunt ſeu naturales.

Facultas ſenſitiva non fungitur munere ſuo, quia vis, ut nunc eodem fungatur; ſed quia adeſt ſenſibile externum, a quo ad functionem ſuam determinatur, nec fungitur munere ſuo aliter, quam fert natura & eſſentia corporis: id quod nemo non in ſeipſo experitur. Quod adeo actiones ipſius ſint neceſſariæ, a voluntate & noluntate animæ prorſus independentes; nemo eſt qui dubitet, niſi qui a ſe invicem diſtinguenda confundit.

§. 312.

Uſus facultatis ſenſitivæ quatenus ſubſit directioni animæ.

Uſus facultatis ſenſitivæ, idemque non uſus ſubeſt directioni animæ, quando a libero animæ decreto pendet, ut ſenſibile in organum ſenſorium agat, vel ne agat, aut actu quodam libero efficis, ut phantaſma aliquod excitetur, aut etiam memoriæ quid mandetur. Patet per ſe, ſtante hypotheſi. Hypotheſin vero eſſe poſſibilem conſtat ex iis, quæ alibi demonſtravimus (§. 151. *& ſeqq. Pſych. rat.* §. 80. 81. *Pſych. empir.* §. 347. 348. 350. *Pſych. rat.*).

Facile quoque experiri datur actionem ſenſibilis in organon ſenſorium a libero animæ decreto pendere poſſe, & libero quoque actu effici, ut phantaſma aliquod excitetur, aut etiam quid memoriæ mandetur. Quodſi loca hic citata evolvere lubet, vel exempla, quæ idem confirmant, allegata deprehendes, vel talia haud difficulter in memoriam revocabuntur vi eorum, quæ ibidem leguntur. Neque enim quiſquam eſt, qui non ſingula in ſemetipſo fuerit expertus, ſit ita quod vulgo attentionem noſtram ad talia in nobis deſiderari patiamur.

§. 313.

Differentia actionum facultatis locomotivæ.

Actiones facultatis locomotivæ aliæ naturales ſunt, quæ ſcilicet appetitui & averſationi ſenſitivæ reſpondent: aliæ vero liberæ, quæ reſpondent appetitui & averſationi rationali ſeu voluntati & noluntati liberæ. Facultatem locomotivam in corpore reſpondere facultati appetendi & averſandi in anima, experientia obvia conſtat. Unde cum appetitus vel ſenſitivus ſit, vel rationalis, & averſatio itidem vel ſenſitiva, vel rationalis; aliæ actiones facultatis locomotivæ reſpondent appetitionibus & averſionibus ſenſitivis, aliæ autem appetitionibus & averſionibus rationalibus, ſeu volitionibus & nolitionibus animæ. Quoniam itaque appetitiones & averſiones ſenſitivæ in ſe ſpectatæ non ſunt actiones liberæ, ſed naturales (§. 15. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), actiones quoque facultatis locomotivæ iiſdem reſpondentes liberæ eſſe nequeunt, ſed naturales ſunt. Et ex adverſo cum volitiones & nolitiones omnes, ſeu actus appetitus & averſationis rationalis ſint actiones liberæ (§. 13. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); actiones quoque facultatis locomotivæ eidem reſpondentes liberæ ſunt.

Vi-

Videmus infantes recens natos movere pedes ac brachia, fugere lac maternum, plorare &c. Destituuntur usu rationis, neque ulla ipsis est boni malique notio distincta, quod nemo in dubium vocat. Quamobrem nec ipsis tribui potest appetitio & aversio rationalis (§. 880. 881. *Psych. empir.*). Actiones igitur istæ non respondent nisi appetitionibus & aversionibus sensitivis. Neque adeo dici potest, quod hoc faciant libere. Nulla inter ipsorum actiones atque actiones brutorum differentia est, quorum actiones esse liberas nemo dixerit (§. 763. *Psych. rat.*). Enimvero ubi ad usum rationis pervenerunt, ut malum a bono judicio mentis discernere valeant; tum demum libere agunt. Qui in Psychologia satis fuit versatus, ei quoad propositionem præsentem nihil supererit difficultatis, ut adeo opus non sit pluribus hic inculcari, quæ inde nota supponi possunt ac debent. Aliquoties enim jam inculcavimus ad Philosophiam practicam, adeoque etiam ad Jus Naturæ, quæ haud postrema ejus pars est, nemini esse accedendum, nisi qui Psychologiam cognitam atque perspectam habet. Qui adeo monitum hoc negligit, sibi imputet, si qua sibi adhuc obscura videntur, quæ clara ac perspicua sunt cognitione psychologica imbutis.

§. 314.

Usus facultatis locomotivæ quomodo insit.

Usus facultatis locomotivæ, quatenus appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ respondet, homini natura inest; usus vero, quatenus appetitionibus & aversionibus rationalibus seu volitionibus & nolitionibus solis respondent, solis autem appetitionibus & aversionibus sensitivis per se respondere nequeunt, demum acquirendus.

Nemo est, qui nesciat, infantes recens natos membra corporis externa variis modis movere, & ubi ea majorem consistentiam fuerunt consecuta, etiamsi adhuc desit usus rationis, alios adhuc motus exerere, id quod etiam patet exemplo hominum inter ursos educatorum (§. 461. *Psych. rat.*). Motus igitur isti respondere nequeunt nisi appetitionibus & aversionibus sensitivis. Quoniam hi motus actiones naturales sunt (§. 313.), adeoque per essentiam & naturam corporis determinantur (§. 12. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); usus facultatis locomotivæ in eliciendis actibus consistens (§. 198.) per essentiam & naturam corporis competit, quatenus appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ respondet. Enimvero natura homini inest, quod per essentiam & naturam corporis eidem convenit (§. 32.). Usus igitur facultatis locomotivæ, quatenus appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ respondet, homini natura inest. *Quod erat unum.*

Experimur vero quotidie, hominem, ubi ad rationis usum pervenit, consequenter libertas in agendo sese exerit (§. 528. *Psych. rat.*), adeoque volitiones & nolitiones seu actus facultatis appetendi & aversandi rationalis (§. 882. *Psych. empir.*) eliciuntur (§. 942. *Psych. empir.*), varios edere organorum externorum corporis totiusque corporis motus, quos sine prævio exercitio edere minime poterat, & ad istiusmodi motus edendos assuefieri posse, quatenus juvatur ratione aliorum ipsum instruentium. Quamobrem cum usus facultatis locomotivæ in eliciendis motibus consistat (§. 198.); usus hic, qui solis volitionibus ac nolitionibus respondet, solis autem appetitionibus & aversionibus sensitivis per se respondere nequit, demum acquirendus. *Quod erat alterum.*

Non est, quod excipias, posse etiam bruta, quæ voluntate & noluntate libera destituuntur (§. 763. *Psych. rat.*), prævio exercitio acquirere habitus edendi certos corporis & membrorum externorum motus. Exempla obvia sunt in canibus: rariora subinde conspiciuntur in equis. Etenim nemo est, qui nesciat, bruta hos habitus non acquirere nisi opera humana accedente. Juvantur adeo ratione hominum, a quorum adeo voluntate & noluntate libera iste usus facultatis locomotivæ pendet, quem per se nunquam erant facturi.

§. 315.

Usus facultatis locomotivæ omnium subsit directioni animæ.

Usus facultatis locomotivæ omnis subest directioni animæ. Etenim usus facultatis locomotivæ vel respondet appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ, vel appetitui & aversationi rationali seu liberæ hominis voluntati & noluntati: quod cum obvia experientia constet, in dubium revocari nequit. Usus facultatis

tatis locomotivæ aliter ſubeſſe nequit directioni animæ, quam quatenus ipſa libere determinat ejus actus (§. 964. *Pſych. empir.*). Quamobrem patet, uſum facultatis locomotivæ omnem, quatenus volitionibus vel nolitionibus animæ reſpondet, directioni ejus ſubeſſe. Enimvero appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva ad conſenſum cum rationali reduci poteſt (§. 581. *part. 2. Phil. pract. univ.*), adeoque qui reſpondet uſus facultatis locomotivæ appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ etiam ſubjici poteſt appetitui & averſationi rationali, ſeu liberæ hominis voluntati ac noluntati. Patet itaque uſum facultatis locomotivæ omnem ſubeſſe directioni animæ.

Equidem non nego, homines quoque ſolo appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva impulſos agere & non agere: non tamen hinc ſequitur, quod actus iſti facultatis locomotivæ determinari nequeant prælucente intellectu, adeoque directioni animæ ut ſubjiciantur fieri haud quaquam poſſit. Contingit hoc non uſu facultatum ſuperiorum, quem evitare debebant (§. 206). Non jam quæritur de eo, quid fiat, ſed quid fieri poſſit. Atque hinc eſt, quod etiam brutorum actiones externæ, etſi eædem nonniſi ab appetitu ſenſitivo atque averſatione ſenſitiva pendeant, ſubſint directioni noſtræ, ut agant, quæ alias non agerent. Poterat ex iipſa dependentia facultatis locomotivæ a facultate ſenſitiva a priori prorſus demonſtrari, quomodo uſus illius ſubſit directioni animæ; niſi demonſtratio foret ſubtilior, quam ut omnium captui reſponderet, nec tanta hic requiritur prolixitas. Sane ſine demonſtratione omni id ſumi poterat, utpote a poſteriori confirmandum, niſi evidentiæ ratio nobis habenda eſſet, ne quicquam ſumeremus, circa quod dubium aliquod adhuc oriri poterat, num univerſaliter ſumi poſſit. Ceterum ſi quis in Pſychologia rationali fuerit verſatus, ut harmoniam corporis & animæ perpetuam habeat penitus cognitam atque perſpectam, ei multo evidentiora erunt, quæ hic de directione facultatis locomotivæ univerſali animæ tributa affirmantur.

§. 316.

Quotuplici modo corpus humanum conſideretur.

Corpus hominis conſideratur *tanquam vivum*, quatenus habet facultatem vitalem; *tanquam ſentiens*, quatenus habet facultatem ſenſitivam; *tanquam ſe movens*, quatenus habet facultatem locomotivam, & tanquam *humanum*, quatenus animæ rationali unitum, ſeu quatenus harmonia inter mentem & corpus datur (§. 540. *Pſych. rat.*).

Diverſi hi corpus noſtrum conſiderandi modi attentionem omnem merentur, neque enim ſatis intelligere poſſumus, quænam ſit corporis noſtri perfectio & quænam nobis erga ipſum competat obligatio, niſi hæc diverſitas penitus inſpiciatur.

§. 317.

Perfectio corporis qua vivi.

Perfectio corporis qua vivi conſiſtit in aptitudine ſe conſervandi & ſpeciem ſuam propagandi. Corpus enim hominis conſideratur tanquam vivum, quatenus facultatem vitalem habet (§. 316.), conſequenter cum facultate vitali perficiantur actiones ad individui & ſpeciei conſervationem neceſſariæ (§. 306.), organa autem vitalia ſint, quæ vitæ ſeu individui ac ſpeciei conſervationi inſerviunt (§. 304.), quatenus organis vitalibus inſtructum, quorum functionibus & individuum conſervatur, & ſpecies propagari poteſt. Quoniam itaque omnium organa vitalia ita conſtituta ſunt, ut actiones eorundem ad vitæ ſeu individui conſervationem ſpecieique propagationem tendant; omnium uſus conſentit (§. 503. *Ontol.*). Enimvero perfectio eſt conſenſus plurium a ſe differentium in uno (§. *cit.*). Quamobrem cum per conſenſum iſtum organorum vitalium corpus hominis aptum ſit ad ſe conſervandum ſpeciemque ſuam propagandam; perfectio corporis qua vivi non conſiſtit niſi in aptitudine ſe conſervandi & ſpeciem ſuam propagandi.

Quodſi perfectionem corporis qua vivi explicare volueris, inquirendum eſt in ſtructuram fin-

singulorum organorum vitalium, & ostendendum, quomodo per structuram suam unumquodque ad tales actiones aptum est, quarum concursu vita totius corporis, adeoque individuum conservatur, & species propagari potest, ne intereat genus humanum. Ea igitur distincte explicari nequit, antequam ex Anatomia singulorum organorum vitalium structuram, & Psychologia eorundem actiones ex structura a priori erutas cognoveris. Ubi enim demonstratur singulas ita concurrere ad individui ac speciei conservationem, ut nulla earum abesse possit; perfectio corporis qua vivi innotescit. Singula organa suam habent perfectionem, quatenus ea est eorundem structura, ut per eam apta efficiantur ad talem actionem, qualis ad individui ac speciei propagationem requiritur. Perfectio itaque corporis qua vivi ex perfectione omnium organorum vitalium resultat.

§. 318.

Qualis ea sit.

Perfectio corporis qua vivi essentialis est. Etenim in aptitudine corporis se conservandi & speciem propagandi consistit (§. 317.). Enimvero organa vitalia, ob quæ corpus aptum est ad se conservandum & speciem suam propagandam (§. 304.), vi structuræ suæ eas edunt actiones, quarum concursu individuum vivum conservatur & species propagari potest (§. 277. *Cosmol.*). Quoniam itaque structura est essentia organorum, & quæ porro ex eorum conjunctione resultat essentia corporis qua vivi (§. 276. *Cosmol.*), perfectio corporis qua vivi consensu determinationum essentialium continetur. Essentialis vero est perfectio, quæ continetur consensu determinationum essentialium (§. 528. *Ontol.*). Corporis itaque qua vivi perfectio essentialis est.

§. 319.

Quomodo insit.

Perfectio corporis qua vivi homini natura inest, non demum acquiritur. Est nimirum homini essentialis (§. 318.). Quamobrem cum consensu determinationum essentialium contineatur (§. 528. *Ontol.*); per ipsam essentiam & naturam suam homini inest. Quoniam itaque homini natura inest, quod per essentiam atque naturam suam eidem inest (§. 32.), adeoque non demum acquiritur; perfectio corporis qua vivi homini natura inest, non demum acquiritur.

Ad perfectionem adeo corporis qua vivi homo nihil conferre potest; sed eam Deo totam acceptam referre debet.

§. 320.

Integritas organorum in quo consistat.

Organa corporis servantur integra, quamdiu nihil in structura eorundem vitiatur. Ut adeo *Integritas organorum* consistat in structura eorundem non vitiata.

Valet hoc in omni organico corpore, cujus in structura consistit essentia (§. 276. *Cosmol.*). Ita oculus servatur integer, si nulla tunica, nullus humor vitiatur, nec, si quæ minores in eodem deprehenduntur partes, quicquam mutationis patiuntur quoad determinationes essentiales. Idem eodem modo se se habet in horologio, quemadmodum palam est, ubi ejus structura tibi fuerit penitus perspecta.

§. 321.

Integritas membrorum vitalium ad perfectionem corporis qua vivi requisita.

Perfectio corporis qua vivi requirit integritatem organorum singulorum vitalium. Etenim consistit in aptitudine se conservandi & speciem suam propagandi (§. 317.). Quamobrem cum individui ac speciei conservationi destinentur organa vitalia (§. 304.), & vi structuræ eorundem homo aptus est ad sui ac speciei suæ conservationem (§. 278. *Cosmol.*); siquidem perfectio corporis qua vivi subsistere debet, necesse est, ut in structura istorum nihil vitietur. Quoniam itaque

que organum ſervatur integrum, ſi nihil in ſtructura ejus vitiatur, & in ſtructura non vitiata integritas conſiſtit (§. 320.); perfectio corporis qua vivi requirit integritatem organorum ſingulorum vitalium.

Nihil hic ſingulare eſt in corpore hominis, quatenus tanquam vivum ſpectatur. Etenim hoc univerſaliter verum eſt in omni corpore organico. Eſſentia corporis organici in ſtructura conſiſtit (§. 276. *Coſmol.*) & in eadem continetur ratio, cur ipſum ad iſtiuſmodi actionem aptum ſit (§. 278. *Coſmol.*). Quamobrem cum in hac aptitudine perfectio ipſius conſiſtat; neceſſe omnino eſt, ut, ſi hoc ſubſiſtere debeat, ſtructura quoque ſalva ſit, conſequenter organon maneat integrum. Relegenda hic ſunt, quæ de corpore organico demonſtravimus in Coſmologia (§. 274. *& ſeqq*), præſertim quæ illuſtrandæ rationis aptitudinis ad certas actiones & rationis ſtructuræ gratia in medium attulimus (*not.* §. 278. 279. *Coſmol.*).

§. 322.

Quoniam adeo perfectio corporis qua vivi conſiſtere nequit, niſi ſervata organorum vitalium integritate (§. 321.); *neceſſe eſt corpus qua vivum imperfectioni cuidam obnoxium fieri, ſi integritas non conſervetur organorum vitalium.*

Quando corpus qua vivum imperfectioni obnoxium redditur.

Plura ſunt organa vitalia, quæ omnia ſimul ad conſervationem individui ac ſpeciei concurrunt actionibus ſuis: non tamen ſingula tantundem conferunt. Quamobrem pro diverſitate organorum, quorum integritas tollitur, & pro diverſitate vitii, quod idem organum contrahit, diverſis quoque imperfectionibus obnoxium redditur corpus hominis qua vivum, & eadem imperfectio diverſos admittit gradus. Patebunt hæc diſtinctius ſuo tempore in Phyſica, ubi ex ſtructura organorum eorundem functiones explicaverimus. Hic ſufficit ſi quis generaliter intellecta exemplis ſibi obviis clariora efficiat.

§. 323.

Perfectio corporis qua ſentientis conſiſtit in aptitudine ideas rerum ſenſibilium materiales producendi. Etenim organa ſenſoria deſtinantur ſenſationibus ac pendentibus inde actionibus imaginationis (§. 304.), conſequenter cum ſenſationes non minus (§. 111. 112. *Pſych. rat.*), quam actus imaginationis in corpore ideis materialibus perficiantur (§. 205. *Pſych. rat.*), omnia ad productionem idearum materialium actionibus ſuis tendunt, adeoque in hoc conſentiunt (§. 503. *Ontol.*). Quoniam itaque perfectio conſiſtit in conſenſu plurium a ſe invicem differentium in uno (§. *cit.*); perfectio corporis qua ſentientis conſiſtere nequit niſi in aptitudine ideas rerum ſenſibilium materiales producendi.

Perfectio corporis qua ſentientis.

Quoniam ideæ ſenſuales diſtinctæ perfectiores ſunt confuſis, (§. 160. *Pſych. rat.*) & quoad hanc quoque differentiam variant ideæ materiales (§. 126 *& ſeqq. Pſych. rat.*): quin diverſi poſſibiles ſint gradus perfectionis idearum materialium ultro concedimus. Videtur adeo perfectio corporis qua ſentientis non æſtimari poſſe ex ſola aptitudine ideas rerum ſenſibilium materiales producendi, nulla habita ratione perfectionis earundem. Enimvero gradus perfectionis idearum materialium non æſtimatur ex natura corporis, quatenus ſentiens eſt; ſed quatenus hæ reſpiciunt etiam corpus qua vivum, & qua ſe movens, ac inprimis qua humanum. Perfectio totius corporis humani compoſita eſt ex pluribus particularibus, cum diverſa ſint organa, ex quibus conſtat, quæ ad diverſos fines referuntur particulares, utut deinde hi eidem univerſali ſive ultimo ſubordinentur. Quando itaque perfectio quoad certa organa in particulari ſpectatur, non habetur ratio eorum, quæ determinanda ſunt ex concurſu perfectionum plurium particularium ad eandem compoſitam. Si corpus non eſſet niſi ſentiens, quale ſupponitur, dum tanquam ſentiens conſideratur, perfectio ejus æſtimari non poterat niſi ex aptitudine ideas rerum ſenſibilium materiales producendi: ſit ita quod non omnia corpora ſentientia ſint ejuſdem perfectionis quoad ejus gradum, aut, ſi mavis, gradu perfectionis differant. An vero gradus perfectionis conveniat ceteris particularibus, quæ aliu de oriuntur, alia quæſtio eſt, quæ huc non ſpectat.

§. 324.

Qualis ea sit. *Perfectio corporis qua sentientis essentialis est.* Consistit enim in aptitudine ideas rerum sensibilium materiales producendi (§. 323.). Quamobrem cum corpus qua sentiens constet ex organis sensoriis (§. 306. 316.), ratio autem cur corpus organicum aptum sit ad actionem istiusmodi, qualis ab eo proficiscitur, in structura continetur (§. 278. *Cosmol.*); corpus qua sentiens aptum est per structuram organorum sensorium & inde ortam structuram corporis qua sentientis ad ideas rerum sensibilium materiales producendas, consequenter perfectio corporis qua sentientis consensu determinationum essentialium continetur (§. 276. *Cosmol.* & §. 503. *Ontol.*). Quoniam itaque perfectio essentialis est, quæ determinationum essentialium consensu continetur (§. 528. *Ontol.*). Perfectio corporis qua sentientis essentialis est.

§. 325.

Quomodo insit. *Perfectio corporis qua sentientis homini natura inest, non demum acquiritur.* Ostenditur eodem prorsus modo, quo paulo ante evicimus, perfectionem corporis qua vivi homini natura inesse, non demum acquiri (§. 319.).

§. 326.

Integritas organorum sensoriorum ad perfectionem corporis requisita. *Perfectio corporis qua sentientis requirit integritatem singulorum organorum sensoriorum.* Eodem modo demonstratur, quo paulo ante ostendimus perfectionem corporis qua vivi requirere integritatem singulorum organorum vitalium (§. 321.).

Nimirum non alia re opus est, quam in locum organorum vitalium substituas sensoria. Poterat in genere ostendi, perfectionem corporis organici ex aliis organis tanquam partibus compositi integritatem omnium organorum, immo perfectionem entis cujuscunque compositi integritatem omnium partium, ex quibus componitur, requirere, nisi consultum foret a generalibus demonstrationibus abstinere, quia nimis abstractæ videri poterant plerisque.

§. 327.

Quando imperfectioni obnoxium fiat corpus qua sentiens. Hinc denuo consequitur ut ante (§. 322.), *perfectionem corporis qua sentientis tamdiu subsistere, quamdiu conservatur integritas organorum sensoriorum*; consequenter *ipsum imperfectioni obnoxium fieri, integritate eorundem læsa.*

Probe notandum est, quomodo corpus nostrum imperfectioni obnoxium fieri possit, etiamsi perfectio ejus non pendeat a nobis ea ex parte. Patebit enim, id nobis maxime usui esse in præsenti.

§. 328.

Corpus qua sese movens varium habitus acquirere possit. *Corpus sese movens varios habitus externa corporis membra totumque corpus movendi acquirere valet.* Satis hoc patet a posteriori, ut nemo sit quidem ignoret, modo animum advertere velit ad ea, quæ quotidie experimur. Istiusmodi habitus sunt ars scribendi, quatenus literæ exarantur motu manus pennam scriptoriam digitis tenentis, ars saltandi, ars currendi, ars natandi, immo artes omnes manuariæ, quæ manuum opera exercentur. Ecquis vero ignorat, habitus istos nemini esse connatos, sed prævio demum multo exercitio acquiri?

Quando hic de arte scribendi, saltandi, natandi aliisque loquimur, easdem non considera-

ramus, nisi quoad ea, quæ corpori tribuenda, quemadmodum paulo ante, ubi corpus consideravi-

savimus tanquam sentiens, ad ea tantummodo respicimus, quæ in corpore fiunt, dum anima res sensibiles percipit. Ex Psychologia rationali abunde liquet, non esse inter se confundenda, quæ in corpore accidunt, cum iis, quæ in anima contingunt, sit ita quod ad actionem humanam non minus requiratur, quod animæ, quam quod corporis est.

§. 329.

Agilitas corporis quid sit.

Habitus in genere corpus & membra externa ejusdem in quemlibet situm celeriter componendi situmque mutandi vocatur *Agilitas*.

Vernaculo sermone dicimus Hurtigke. Eminet ea in omni omnino actione externa, adeoque per omnem habitum corporis sese diffundit, ubi celeritas motus actioni non nocet. Conspicitur etiam in ipso incessu. Hanc agilitatem homini non esse naturalem a posteriori liquet, etsi alii hominum naturalem dispositionem ad eandem habeant, sine qua nec habitus acquiri poterat, alii vero eadem fere destituantur, ita ut eundem vix ac ne vix quidem acquirere valeant.

§. 330.

Perfectio corporis qua se moventis.

Corporis qua se moventis perfectio consistit in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi. Quatenus enim corpus consideratur tanquam se movens, facultatem habet locomotivam (§. 316.), consequenter cum hac facultate perficiantur motus externorum membrorum corporis & totius corporis (§. 306., ad motus tam totius corporis, quam membrorum externorum producendum, adeoque non minus illius, quam horum varios situs determinandum (§. 642. *Ontol.*), aptum est. Enimvero usus facultatis locomotivæ, qui in eliciendis motibus istis consistit (§. 198.), appetitui & aversationi respondet (§. 313.), atque adeo singuli actus facultatis locomotivæ tendunt ad motus & situs corporis membrorumque ejus externorum appetitionibus & aversionibus animæ convenientes, consequenter in hoc consentiunt (§. 503. *Ontol.*). Quamobrem cum ex consensu plurium a se differentium in uno æstimanda sit, perfectio consistere nequit nisi in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi.

Probe notandum est, perfectionem dici aptitudinem motus & per hosce situs corporis ac membrorum ejus determinandi, consequenter eidem minime obstare, si quis aptitudine ista abusus motus ac situs istos determinet in gratiam appetitionum & aversionum vitiosarum, quemadmodum perfectioni instrumenti non obstat, quod quis ob illam eo abuti possit.

§. 331.

Perfectio corporis qua se moventis quatenus essentialis & accidentalis.

Quoniam corpus qua movens per structuram suam, adeoque per organa moventia (§. 304. 306. 316.), aptum est ad motus appetitionibus & aversionibus animæ convenientes ac pendentes inde situs tam totius corporis, quam membrorum ejusdem determinandos (§. 278. *Cosmol.*); *perfectio corporis qua se moventis*, utpote in ista aptitudine consistens (§. 330.), cum in structura essentia corporis organici consistat (§. 276. *Cosmol.*), *essentialis est, quatenus ab organis moventibus pendet* (§. 528. *Ontol.*), *quatenus vero ab habitibus acquisitis venit* (§. 328.), cum habitus in accidentium numero sint (§. 151. 779. *Ontol.*), *accidentalis est*.

Corporis qua vivi & sentientis perfectio tantummodo essentialis est (§. 318. 324.), ast qua se moventis datur etiam perfectio accidentalis præter essentialem; id quod hic probe notandum est, ubi de actionibus nostris judicium fieri debet, num tendant ad perfectionem, an ad imperfectionem corporis.

§. 332.

Quomodo inesse. *Perfectio corporis, quatenus ab organis moventibus pendet, homini natura inest; quatenus vero ab habitibus acquisitis venit, demum acquirenda.* Perfectionem corporis, quatenus ab organis moventibus pendet, homini natura inesse eodem modo ostenditur, quo supra idem evicimus de perfectione corporis qua vivi (§. 319.).

Quod vero eadem, quatenus ab habitibus acquisitis venit, demum acquirenda, per se patet.

Nimirum perfectio corporis ab habitibus pendens non ante inest, quam ubi habitus insunt. Quamobrem cum habitus non natura insint, sed acquirantur, perfectio quoque ab iis venien natura non inest, sed acquiritur.

§. 333.

Quod supponat integritatem organorum moventium. *Perfectio corporis qua se moventis omnis supponit integritatem organorum moventium.* Etenim vel ab organis moventibus pendet, vel ab habitibus acquisitis venit (§. 331.). Quodsi ab organis moventibus pendet, adeoque in ipsis rationem agnoscit (§. 851. *Ontol.*); in structura eorundem ratio ejus continetur (§. 277. *Cosmol.*), consequenter non ponitur nisi posita structura (§. 118. *Ontol.*) Quoniam itaque requiritur, ut structura nulla ex parte sit vitiata, in eo autem organorum integritas consistit (§. 320.); perfectio corporis, quatenus ab organis moventibus pendet, integritatem organorum supponit.

Enimvero si habitus externa corporis membra totumque corpus movendi acquiruntur, ratio cur hoc fieri possit, instructura organorum moventium denuo continetur (§. 277. *Cosmol.*, consequenter nisi illæsa structura, seu eadem minime vitiata acquiri non possunt. Quamobrem cum integritas organorum moventium in structura minime vitiata consistat (§. 320.); perfectio etiam corporis, quatenus ab habitibus acquisitis venit, integritatem organorum moventium supponit.

Patet itaque omnem omnino perfectionem corporis supponere integritatem organorum moventium.

§. 334.

Quamdiu subsistat. Quoniam itaque *omnis corporis qua se moventis perfectio* organorum moventium integritatem supponit (§. 333.); ea *tamdiu subsistit, quamdiu membra moventia omnia sunt integra*, ex adverso autem *corpus qua se movens imperfectioni cuidam obnoxium redditur, integritate membrorum moventium quomodocunque læsa.*

Sine probatione hoc facile conceditur non modo de corpore qua se movente, verum etiam qua vivo (§. 322.) & qua sentiente (§. 327.), immo in genere de corpore organico quocunque, ab iis omnibus, qui levi quadam attentione usi sunt in perfectione machinæ cujusdam; veluti horologii, æstimanda. Nemo est, qui perfectionem horologii non æstimet ex eo, quod horas ejusque partes accurate indicet. Nemo est, qui nesciat, hoc tamdiu fieri, quamdiu structura horologii nullum vitium contrahit, idem vero non amplius horas ejusque partes accurate indigitare, ubi aliquid in structura ejusdem vitiatur, ut adeo ad restituendam perfectionem, quæ amissa dicitur, artificis periti manum emendatricem expectare judicetur. Nonne in hisce latet notio universalis, qua corporis organici perfectio tamdiu subsistens exhibetur, quamdiu in structura nihil vitiatur, corpus autem imperfectioni obnoxium sistitur, quam primam aliquod vitium contrahit structura. Nihil adeo de perfectione corporis nostri affirmatur, quod non conveniat notionibus communibus.

§. 335.

§. 335.

Perfectio corporis qua humani conſiſtit in aptitudine conſervandi harmoniam inter animam & corpus. Corpus humanum conſideratur qua humanum, quatenus eſt unitum animæ (§. 316.). Enimvero quatenus anima unitur cum corpore, harmonia naturalis datur inter animam atque corpus (§. 723. *Pſych. rat.*). Quamobrem quatenus corpus conſideratur tanquam humanum, ad harmoniam iſtam conſervandam aptum eſſe debet. Quoniam itaque in corpore, quatenus humanum eſt, omnia tendunt ad harmoniam iſtam obtinendam, adeoque in hoc conſentiunt (§. 503. *Ontol.*), conſenſus vero in varietate perfectio eſt (§. *cit.*), corporis qua humani perfectio conſiſtit in aptitudine conſervandi harmoniam inter animam & corpus. *Perfectio corporis qua humani in quo conſiſtat.*

Hinc apparet, cur perfectio corporis humani, quatenus humanum eſt, multo major ſit in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ, quam in ullo alio ſyſtemate explicandi commercium inter animam & corpus. Etenim in ſolo ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ corpus qua humanum per ſe ſolum aptum eſt ad harmoniam inter animam & corpus conſervandam, ita ut tota vi mechaniſmi corporis ſubſiſtat (§. 617. 618. 723. *Pſych. rat.*); quod neque in ſyſtemate influxus phyſici (§. 569. 571. *Pſych. rat.*), neque in ſyſtemate cauſarum occaſionalium obtinet (§. 593. *Pſych. rat.*). Nimirum in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ perfectio corporis qua humani homini omni prorſus incomprehenſibilis eſt, utut in ſe talis ſit, ut diſtincte explicari, ac comprehendi poſſit. Quæ enim intellectus defectui tribuenda, rei ipſi imputari nequeunt.

§. 336.

Perfectio corporis qua humani immediate pendet a facultate ſenſitiva & locomotiva. Etenim corpus humanum qua tale cenſetur perfectum, quatenus aptum eſt ad conſervandam harmoniam animæ & corporis (§. 335.). Enimvero harmonia hæc conſiſtit in explicabilitate perceptionum animæ per mutationes in corpore contingentes & motuum voluntariorum in corpore per volitiones ac nolitiones animæ, vel etiam appetitiones atque averſiones ſenſitivas, ut ex mutationibus in corpore ratio reddi poſſit perceptionum in anima, ex appetitionibus & averſionibus animæ motuum corporis ejuſque membrorum (§. 539. *Pſych. rat.*). Quamobrem cum ſenſationes & actus imaginationis in corpore, hoc eſt, illæ mutationes, quibus reſpondent perceptiones in anima (§. 959. *Pſych. empir.*). perficiantur facultate ſenſitiva, motus autem totius corporis ac externorum ejus membrorum appetitionibus & averſionibus animæ reſpondentes (§. 960. *Pſych. empir.*), facultate locomotiva (§. 306.); ratio, cur corpus aptum ſit ad harmoniam animæ & corporis conſervandam, continetur in facultate ſenſitiva & locomotiva, adeoque perfectio corporis qua humani in hac aptitudine conſiſtens (§. 335.), a facultate ſenſitiva & locomotiva immediate pendet (§. 851. *Ontol.*). *Unde ea pendeat.*

Si perfectionem corporis, quatenus humanum eſt, conſiderare voluerit, ſufficit expendere ea, quæ ad facultatem ſenſitivam & locomotivam ſpectant: neque enim niſi per utramque hanc facultatem commercium inter animam & corpus ſubſiſtit. Unde perfectio corporis qua humani immediate ab utraque hac facultate pendet. Atque hinc ulterius patet, quinam eſſe debeat gradus perfectionis corporis qua ſentientis & qua ſe moventis, nimirum tanta eſſe debet hæc perfectio, quanta ſufficit, ut commercium inter animam & corpus ſubſiſtere queat.

§. 337.

Perfectio corporis qua humani mediate pendet a facultate vitali. Pendet enim immediate a facultate ſenſitiva & locomotiva (§. 336.). Quamobrem cum fa- *Idem porro expendi-*

cul- *tur.*

cultas sensitiva corpori competat qua sentienti & locomotiva qua se moventi (§. 316.), corpus autem non deprehenditur sentiens, nec se movens, nisi quamdiu vivit, quod experientia obvia constat, & qua vivum facultatem vitalem habeat (§. *cit.*): perfectio corporis qua humani mediate a facultate vitali pendet.

Unio animæ cum corpore non subsistit nisi cum vivo, non quod vita per se quid conferat ad commercium istud, quod animæ cum corpore intercedit, cum ad hoc sufficiat facultas sensitiva & locomotiva, sed quia utraque hæc facultas non subsistit nisi in corpore vivo. Sublata enim vita, cessat omnis organorum sensoriorum & moventium usus, non minus quam vitalium. Ratio horum omnium patebit a priori in Physica.

§. 338.

Perfectio corporis qua humani componitur ex perfectione qua sentientis, qua se moventis & qua vivi. Etenim dependet immediate a facultate sensitiva & locomotiva (§. 336.), mediate vero a vitali (§. 337.). Quamobrem cum corpus sit sentiens, quatenus facultatem sensitivam; se movens, quatenus locomotivam; vivum, quatenus vitalem habet (§. 316.), competat autem corpori qua sentienti (§. 323.), qua se moventi (§. 330.) & qua vitali sua perfectio (§. 317.); perfectio corporis qua humani componitur ex perfectione qua sentientis, qua se moventis & qua vivi.

Perfectio corporis qua humani num sit composita.

Poterat etiam ostendi hoc modo. Perfectio corporis qua humani consistit in aptitudine conservandi harmoniam inter animam & corpus (§. 335.). Quoniam itaque vi hujus harmoniæ ratio perceptionum animæ reddenda ex iis, quæ in corpore fiunt, ratio autem motuum voluntariorum & spontaneorum ex iis, quæ in anima accidunt (§. 539. *Psych. rat.*); corpus aptum esse debet ad ideas rerum materialium producendas (§. 114. 206. 396. 397. 403. 414. *Psych. rat.*) & ad varios motus membrorum externorum corporis totiusque corporis appetitionibus ac aversionibus animæ convenientes producendos. Enimvero in aptitudine producendi ideas rerum materialium consistit perfectio corporis qua sentientis (§. 323.) & in aptitudine producendi motus appetitionibus & aversionibus animæ convenientes perfectio corporis qua se moventis (§. 330.). Perfectio adeo corporis humani componitur ex perfectione corporis qua sentientis & se moventis. Quoniam vero nec ideæ materiales, nec motus appetitionibus & aversionibus animæ convenientes produci possunt, nisi corpus vivat, consequenter aptum sit ad se conservandum, in hac vero aptitudine perfectio corporis qua vivi consistit (§. 317.); perfectio corporis qua sentientis & qua se moventis supponit perfectionem corporis qua vivi. Quamobrem cum perfectio corporis qua humani componatur ex perfectione qua sentientis & se moventis *per demonstrata*; perfectio corporis qua humani componitur ex perfectione qua sentientis, qua se moventis & qua vivi.

Si perfectionem compositam scrutamur, non sufficit perfectiones partiales in se considerare, verum etiam eædem inter se sunt conferendæ, ut appareat, quomodo per eas totalis constituatur. Accidit enim, ut perfectiones simplices dum compositam ingrediuntur, aliquam subeant mutationem, quia hoc ipso efficiuntur a se invicem dependentes, dum ad unam constituendam concurrunt. Quamobrem quod imperfectioni tribui poterat, si simplices in se considerantur, id eidem non amplius tribuendum, quatenus una cum aliis compositam constituit (§. 511. & *seqq. Ontol.*). Nostrum vero non est quoad corpus humanum nunc prosequi.

§. 339.

Perfectio corporis qua humani supponit integritatem omnium organorum corporis. Etenim perfectio corporis qua humani componitur ex perfectione qua sentientis, qua se moventis & qua vivi (§. 338.). Enimvero perfectio corporis qua

Qualia supponat ea, hæc corporis.

vivi requirit integritatem omnium organorum vitalium (§. 321.), perfectio qua sentientis integritatem singulorum organorum sensoriorum (§. 326.), perfectio qua se moventis integritatem singulorum organorum moventium (§. 333.). Quamobrem cum præter organa vitalia, sensoria & moventia non dentur alia in corpore humano (§. 303. 304.); perfectio corporis qua humani supponit integritatem omnium organorum corporis. *Corporis qua humani perfectio.*

Patet adeo perfectionem corporis qua humani subsistere minime posse, nisi omnia corporis organa serventur integra.

§. 340.

Perfectio hominis componitur ex perfectione animæ & corporis. Homo enim constat ex anima & corpore (§. 51. *Psych. rat.*) invicem unitis, ut unam constituant substantiam compositam (§. 963. *Psych. empir.*). Quoniam itaque animæ non minus essentialis, quam accidentalis competit perfectio (§. 202.), sua etiam perfectio corpori qua humano, consequenter qua animæ unito (§. 316.), est (§. 335.), hæcque ex perfectionibus partialibus omnibus ejusdem componitur (§. 338.); perfectio hominis componatur necesse est ex perfectione omni animæ ac corporis. *Perfectio hominis qualis sit.*

Videmus adeo ad constituendam perfectionem hominis multiplices concurrere perfectiones particulares, quæ singulæ expendendæ, antequam compositam, quæ inde resultat, distincte cognoscere detur. Qualis vero hinc resultet perfectio composita, alibi a nobis jam demonstratum (§. 917. *part.* 1. *Theol. nat.*). Resultat nimirum aptitudo repræsentandi perfectionem Dei summam. Non hic repetimus, quæ in Theologia naturali legi possunt ac debent, antequam ad Jus naturæ accedas. Postquam tamen hic singulas perfectiones animæ ac corporis, quæ ad constituendam talem hominis perfectionem concurrunt, explicavimus; vi principiorum in Theologia naturali demonstratorum nunc multo distinctius concipi potest aptitudo ista repræsentandi perfectionem Dei summam.

§. 341.

Atheus perfectiones partiales, ex quibus componitur perfectio hominis, cognoscere valet; perfectionem tamen hominis intime perspicere nequit. Perfectio hominis componitur ex perfectione animæ ac perfectione corporis (§. 340.), quarum utraque ex perfectionibus partialibus composita est (§. 202. 210. 338.). Patet ex anterioribus perfectiones hasce partiales cognosci, si ea tantummodo consideremus, quæ animæ ac corpori insunt, adeoque independenter a cognitione Dei. Atheus adeo etsi neget dari Deum (§. 411. *part.* 2. *Theol. nat.*), adeoque ejus cognitionem insuper non habeat; perfectiones tamen partiales, ex quibus componitur perfectio hominis, cognoscere valet. *Quod erat unum.* *Num atheus perfectionem hominis cognoscere possit.*

Enimvero perfectio hominis, quæ ex compositione perfectionum partialium animæ ac corporis resultat (§. 340.), consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam (§. 917. *part.* 1. *Theol. nat.*). Atheus igitur cum Deum existere neget (§. 411. *part.* 2. *Theol. nat.*), adeoque hanc aptitudinem summam Dei perfectionem repræsentandi non agnoscat, perfectionem hominis intime perspicere nequit. *Quod erat alterum.*

Quoniam atheus non agnoscit, quo tandem tendant omnes perfectiones partiales animæ ac corporis, nec agnoscit, quomodo per eas constituatur perfectio quædam composita, quæ sola hominis perfectio dici potest. Manca adeo ac mutila esse debet hac in parte ipsius cognitio, quantacunque fuerit. Ex sequentibus autem constabit, mentem legis naturæ penitus non assequi eum, qui perfectionem hominis intime non perspicit. Quantum vero defectus hujus cognitionis noceat praxi, suo patebit loco.

§. 342.

§. 342.

Num qui Deum simpliciter ignorat.

Qui simpliciter ignorat dari Deum, perfectiones quidem partiales, ex quibus componitur perfectio hominis, cognoscere valet; perfectionem tamen hominis intime perspicere nequit. Quoniam qui simpliciter ignorat dari Deum, ei nulla Dei notio est, saltem nihil is de Deo distincte cognoscit (§. 428. *part.* 2. *Theol. nat.*); propositio præsens eodem modo demonstratur, quo præcedens.

§. 343.

Organorum sensoriorum & moventium a vitalibus dependentia.

Organa sensoria & moventia dependent a vitalibus, quatenus conservatione indigent. Patet a posteriori omnia corporis organa, qualiacunque tandem fuerint, continua nutritione indigere. Et ex Anatomia constat, arterias & venas ramulos suos dispergere per omnes omnino corporis partes, qualescunque tandem fuerint. In Physica autem ostendetur, sanguinem arteriosum continere nutrimentum, quo totum corpus humanum quoad singulas ejus partes continuo indiget, ut conserventur. Quoniam igitur organorum vitalium functionibus debetur, quod totum corpus humanum conservetur & vivat (§. 303.); ratio quoque, cur organa sensoria & moventia conserventur, in vitalibus continetur (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem organa sensoria, quatenus conservatione indigent, a vitalibus dependent (§. 851. *Ontol.*).

Organa igitur sensoria & moventia duplici modo considerari possunt ac debent: nimirum quatenus certæ cuidam functioni per se destinantur, deinde quatenus sunt partes corporis, quod continua conservatione indiget, seu quoad eorundem dependentiam ab organis vitalibus. Hac ipsa vero dependentia corpus nostrum ex partibus, quarum diversæ prorsus sunt functiones, a se invicem minime pendentes, constans efficitur unum. Patebit hoc luculentius, ubi tota machina corporis humani quoad singulas partes earundemque a se invicem dependentiam fuerit perspecta. Ex. gr. Oculus qua organum sensorium, in specie visus, machina optica est, cujus functio in eo consistit, ut visibilium imagines claræ ac distinctæ in retina seu fundo ejus delineentur. Indiget autem continua conservatione quoad singulas, ex quibus constat, partes. Unde si ex corpore evulsus fuerit, corrumpuntur non minus tunicæ, quam humores, quamvis aliæ facilius aliis, neque tum amplius subsistit integrum. Idem eodem modo se se habet in ceteris organis sensoriis & in organis quoque motus. Utraque igitur organa duplici modo vitiari possunt, tum quatenus eorum structura propria, vi cujus tale organon sunt, læditur, ut ad functionem suam sint parum apta, tum quatenus ea læduntur, per quæ ad sui conservationem apta sunt. Hæc notasse proderit in sequentibus.

§. 344.

Duplex corporis status.

Corpus dum vivit, aut partes ejus singulæ munia sua obire possunt, aut una vel altera pars ita se habet, ut ad usum, cui destinatur, inepta munere suo fungi nequeat. Quoniam alterutrum horum esse debet (§. 53. *Ontol.*), utrumque autem obtinere potest, experientia teste; quamdiu corpus vivit, aut partes singulæ funguntur munere suo, aut quædam eorum non funguntur.

§. 345.

Sanitas quid sit.

Status ille corporis, quo singulæ ipsius partes munere suo rite funguntur, dicitur *Sanitas*. Et eodem sensu sanitas prædicatur de quolibet corporis organo, seu qualibet ejus parte. Ita oculus qua organon sensorium dicetur sanus, quamdiu aptus deprehenditur ad eam functionem, cui visus gratia destinatur. Dicetur idem sanus qua pars corporis viventis, quatenus ejus conservatio nulla ex parte impeditur, sed omnia hac ex parte rite sese habent.

Vi-

Videmus hic, quam ſit neceſſe dependentiam organorum ſenſorium & organorum motus a vitalibus attendi, ut ſanitatis notio quoad hæc organa nullo laboret defectu. Ceterum ultro conceditur, definitionem ſanitatis tam corporis, quam partis ejuſdem, quam hic damus, non eſſe niſi nominalem (§. 191. *Log.*), neque enim alia hic deſideratur.

§. 346.

Status oppoſitus corporis, quo una vel plures ejus partes ad uſus ſuos, quibus deſtinantur, aptæ non ſunt, *Morbus* dicitur. Et eodem ſenſu morbus prædicatur de quolibet corporis organo, ſeu qualibet ejus parte. Ita oculus, qua organon ſenſorium, non erit ſanus, ſed morbo quodam affectus, quando ad viſum deprehenditur ineptus. Dicetur idem morbo laborare, quando eidem accidunt, quæ ejus conſervationi repugnant. Similiter ventriculus non amplius erit ſanus, ſed morbo laborat, quando ad cibos digerendos fuerit ineptus. *Morbus quid ſit.*

Morbus inprimis attenditur in partibus vitalibus & in ceteris organis, quatenus tanquam partes corporis vivi ſpectantur, propterea quod tunc tenditur ad deſtructionem totius corporis, vel ſaltem organi cujuſdam. Sed de his plura dicentur ſuo loco in Phyſica.

§. 347.

Quoniam morbus dicit ſtatum corporis, quo una vel plures ejus partes ad uſus ſuos, quibus deſtinantur, ineptæ ſunt (§. 346.), partes autem corporis humani non minus ſunt fluidæ, veluti ſanguis & lympha, quam ſolidæ; *morbo* etiam *laborat corpus, ſi partes fluidæ ſunt ineptæ ad ſuos uſus.* *Morbus partium fluidarum.*

Ita ex. gr. ſi ſemen virile non fuerit prolificum, ut coitus fœcundus celebrari nequeat: non minus hic ſtatus corporis morbo accenſetur, quam ſi teſticuli ob vitium, quod contraxerunt, ſint inepti ad ſemen ſecernendum.

§. 348.

Errorem externum cum *Galeno* dicimus impedimentum actionis organi ad quam producendam ipſum in ſe ſpectatum aptum deprehenditur. *Error externus quid ſit.*

Si fæces alvi fuerint nimis duræ, ut inteſtina, etſi in ſe ſpectata ad eas excernendum diſpoſita ſint, eas tamen excernere nequeant; impedimentum hoc actionis inteſtinorum, quibus nullum vitium inhæret; error dicitur externus: Notionem ſanitatis uberius explicavimus in Horis ſubſecivis Anni 1729. *Trim. aſt. num. IV.* notionem vero morbi *Trimeſtri autumn. num. IV.* ubi etiam de errore externo juxta *Galenum* §. 8.

§. 349.

Homo obligatur ad corpus ſuum conſervandum, hoc eſt, *ad ea facienda, quæ ad corporis conſervationem conferre poteſt, & ad non facienda, quæ idem deſtruunt.* Etenim facultate vitali, quæ corpori competit, perficiuntur actiones ad ejus conſervationem neceſſariæ (§. 306.), atque hæ actiones naturales ſunt (§. 309.), ut adeo actiones naturales huic facultati debitæ per conſervationem corporis determinentur tanquam per rationem finalem. Enimvero homo obligatur ad determinandum actiones liberas per eaſdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diverſas (§. 154. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) Patet itaque hominem obligari ad ea facienda, quæ ad corporis conſervationem conferre poteſt, & ad non facienda, quæ idem deſtruunt. *Obligatio corporis ſui conſervandi.*

Oſtenditur etiam hoc modo. Perfectio corporis qua vivi conſiſtit in aptitudine ſe conſervandi (§. 317.). Actiones igitur tendentes ad conſervationem corporis noſtri, ad perfectionem ejus tendunt; eidem vero contrariæ, hoc eſt, tendentes ad deſtructionem corporis ad imperfectionem ejus tendunt. Quoniam itaque

itaque lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram tendunt & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ea facere debemus, quæ ad corporis conservationem conferre valemus, & non facere tenemur, quæ idem destruunt.

Non existimandum est, demonstrationem posteriorem moralitatem intrinsecam conservationis corporis deducere ex fonte alio, quam priorem. Etenim tum actiones tendunt ad perfectionem corporis, quando cum naturalibus per eandem rationem finalem determinantur. Organorum vitalium actiones omnes per ipsam essentiam & naturam corporis nostri determinantur per conservationem corporis tanquam rationem finalem, atque adeo tendunt ad perfectionem corporis qua vivi, quæ ingreditur non modo perfectionem corporis qua humani (§. 338.), verum etiam totius hominis (§. 340.).

§. 350.

Obligatio ad vitam conservandam.

Quoniam corpus conservari nequit, nisi vita conservetur, quod nemo in dubium vocat; *homo* autem ad corpus conservandum obligatur (§. 349.); *quin idem ad vitam conservandam obligetur, dubitari nequit.*

Conservatio vitæ in conservatione corporis continetur, adeoque obligatio corpus suum conservandi continet obligationem conservandi vitam. Si corpus fuerit mortuum, seu vita privetur, putredine corrumpitur, ut conservari amplius nequeat. Immo cessat omnis organi cujuslibet corporis actio, ut per ipsum harmonia inter animam & corpus conservari amplius nequeat, adeoque corpus nostrum desinat esse corpus humanum (§. 335.), & hinc *cadaver* vocetur. Immo inter organa, quæ vitalia diximus, sunt etiam ea, a quibus immediate perficitur actus vitæ, ut adeo perfectio corporis qua vivi contineat actum vitæ.

§. 351.

An vita sit in dominio hominis.

Homini non competit dominium in vitam suam. Etenim homo obligatur ad vitam suam conservandam (350.), adeoque moraliter necesse est, ut eam conservare studeat (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec liberum ipsi relinquitur, utrum eam conservare velit, nec ne. Quoniam adeo ipsi integrum non est de vita sua disponere pro arbitrio suo, dominium vero in eam rem nobis non competit, de qua pro arbitrio nostro disponere minime possumus (§. 959. *part.* 1. *Theol. nat.*); homini non competit dominium in vitam suam.

§. 352.

An homo sit dominus vitæ suæ.

Quoniam homini non competit dominium in vitam suam (§. 351.), dominus autem vitæ non est, cui dominium in eam minime competit (§. 964. *part.* 1. *Theol. nat.*); *Homo non est dominus vitæ suæ.*

Obligatio vitam conservandi, quæ ex essentia & natura corporis humani fluit (§. 350.), tollit dominium vitæ (§. 351.): id quod nemo ignorare poterat, modo obligationem naturalem ex ipsa hominis essentia atque natura deduxissent omnes, quemadmodum debebant (§. 129. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Si qui vero sunt; qui ad genuinum fontem obligationis naturalis minime advertunt animum; hi afferunt rationes, ob quas tollendum sit dominium vitæ, minime evidentes & exceptionibus obnoxias.

§. 353.

An homo seipsum vita privare possit.

Nemo hominum habet jus semetipsum vita privandi. Etenim vitam suam conservare tenetur (§. 350.), consequenter vitam sibimetipsi auferre, si ita visum fuerit, nequit. Enimvero quoniam jus semetipsum vita privandi minime competit

petit ei, qui eandem ſibimetipſi auferre nequit (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nemo hominum habet jus ſemetipſum vita privandi.

Pugnat hoc jus cum obligatione vitam conſervandi. Quoniam enim vitam conſervare obligamur (§. 350.), lege naturali præcipitur vitæ conſervatio (§. 104. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque prohibitum eſſe debet, ut noſmetipſos vita privemus (§. 28. *Ontol.*). Homini adeo, qui obligatus eſt ad vitam conſervandam, competere nequit facultas eadem ſeſe privandi, conſequenter nullum is habet jus ſeipſum vita privandi (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 354.

Autochiria dicitur factum quodcunque, quo quis ſibimetipſi vitam adimit. Et *Autochir* vocatur qui ſibimetipſi vitam quocunque modo adimit, ſeu eadem ſeſe privat. *Autochiria quid ſit.*

Ita autochir eſt, qui venenum haurit, mortem ſibi acceleraturus, qui ſeipſum gladio interficit, qui laqueo ſe ſuſpendit vel ſtrangulat, qui in flumen ſeſe præcipitem dat, qui venam ſecat, ut ſanguis omnis effluat, & ſi qui ſunt modi alii, quibus quis in ſemetipſum ſævire poteſt.

§. 355.

Autochiria jure naturali licita non eſt. Nemo hominum habet jus ſemetipſum vita privandi (§. 353.). Quamobrem cum licitum non ſit, ad quod agendum jus nullum habemus (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nec autochiria jure naturali licita. *Autochiria Jur. N. num licita ſit.*

Fuêre haud pauci veterum, qui autochiriam licitam eſſe exiſtimaverunt: propterea quod eam eſſe medium evitandi malum majus viderunt, cur vero ſit illicita nullam reperire potuerunt rationem evidentem. Enimvero ſi agnoviſſent autochiriam minime licitam eſſe, nec eam licitam agnoviſſent, quando eſt medium evitandi malum majus. Medium enim in ſe illicitum nunquam licitum fieri poteſt. Poſtquam igitur in genere oſtendimus autochiriam licitam non eſſe; non opus eſt, ut ad caſus particulares deſcendamus, ſi ita quod in caſu particulari refelli poſſint rationes, quæ pro autochiria in medium afferuntur.

§. 356.

Lege naturali prohibita eſt autochiria. Etenim lege naturali obligamur ad vitam conſervandam, ſimulque ad eam non deſtruendam (§. 350.). Quamobrem etiam obligamur ad omittenda facta, quibus vita noſmetipſos privamus. Quoniam itaque autochiria tale factum eſt (§. 354.); ad autochiriam non committendam obligamur. Enimvero lege naturali prohibitum, ad quod non faciendum obligamur (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Autochiria igitur lege naturali prohibita eſt. *An lege naturali prohibita.*

Propoſitio hæc non prorſus eadem eſt cum præcedente. In præcedente enim tantummodo negatur, autochirem manus violentas ſibi inferre ullo jure; hic vero affirmatur, quod ad abſtinendum ab eadem obligetur.

§. 357.

Quoniam autochiria lege naturali prohibita (§. 356.), quod vero lege naturali prohibitum, naturaliter illicitum eſt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *autochiria naturaliter illicita.* *An illicita*

Autochiriam ſimpliciter damnat *Auguſtinus* de Civitate Dei lib. 1. c. 17. & ſeqq. Et inter Philoſophos idem olim contra Stoicos defenderunt Platonici. JCti Romani, quando de iis loquuntur, qui ſibimetipſis manus violentas intulerunt, diſtinguunt num hoc fecerint mala

conſcientia ; an tædio vitæ l. 11. §. 5. ff. *de his, qui not. infam.* vel impatientia alicujus doloris, vel alia juſta de cauſa l. 3. §. 4. 5. 8. ff. *de bon. eor. qui ante ſent.* Cum igitur juſtam cauſam autochiriæ admittant, & talem pronuncient tædium vitæ, vel impatientiam doloris ; nullum ſupereſſe poteſt dubium, quin cum Stoicis, quorum in ceteris placita ſecuti ſunt, nec autochiriam ſimpliciter damnaverint, adeoque eam licitam exiſtimaverint ; modo non fiat ex mala conſcientia. Noſtrum jam non eſt fuſius hoc perſequi : ſufficit ex ratione allata mentem JCtorum Romanorum eſſe ſatis manifeſtam, etſi id, quod diſponunt leges de iis, qui manus violentas ſibimetipſis intulerunt, in dubio relinquat lectorem, num aliquam autochiriam licitam admiſerint, an tantummodo in omni caſu illiciti criminis gradus diſtinxerint.

§. 358.

Mors voluntaria quanam.

Mors voluntaria dici ſolet, quam quis ſibimetipſi conſciſcit, ea nempe intentione hoc faciens, ut moriatur. Quamobrem cum Autochires ſibimetipſis vitam adimant (§. 354.), adeoque mortem conſciſcant ; *Autochirum mors voluntaria eſt*.

Hinc per inconſtantiam loquendi pro autochiria mortem voluntariam dicunt, cum tamen autochiria proprie denotet factum, quo quis ſibimetipſi mortem conſciſcit, non vero mortem, quæ tali facto conſciſcitur. Cum philoſophia non ferat loquendi inconſtantiam, autochiria & mors voluntaria in eadem a ſe invicem diſtingui debent.

§. 359.

Mors voluntaria L. N. adverſa.

Quoniam autochiria lege naturali prohibita (§. 356.), mors vero voluntaria eſt autochirum (§. 358.) ; ideo patet, *mortem voluntariam eſſe obligationi naturali adverſam*.

Nimirum obligamur ad omittendum facta, quibus mors conſciſcitur, adeoque cum mors voluntaria libere conſciſcatur (§. 358.) ; obligationi naturali repugnat.

§. 360.

An ſit inhoneſta.

Mors voluntaria inhoneſta eſt. Repugnat enim obligationi naturali (§. 359.). Enimvero quod obligationi naturali repugnat, inhoneſtum eſt (§. 171. *part. I. Phil. pract. univ.*). Ergo mors voluntaria inhoneſta eſt.

Quod JCti Romani inhoneſtam non agnoverint niſi eo in caſu, quando ex mala conſcientia conſcita, ex eo eſt, quod eam extra hunc caſum obligationi naturali minime contrariam exiſtimaverint, fonte obligationis naturalis nonniſi per tranſennam inſpecto.

§. 361.

Mors naturalis quænam.

Mors naturalis dicitur, quæ nullo facto humano conſciſcitur, quod ſcilicet perpetratur ea intentione, ut moriaris.

Ita morte naturali vitam finit ; qui apoplexia extinguitur. Etenim qui eam ſubit, nihil facit ea intentione, ut moriatur, quemadmodum qui ferro in corpus ſuum ſævit. Similiter qui venenum inſcius haurit, morte naturali extinguitur ; quia hoc non facit ea intentione, ut moriatur. Enimvero qui idem facit vitæ pertæſus, ut eandem finiat, mortem voluntariam ſubit, non naturalem (§. 358.).

§. 362.

Mors violenta quænam.

Mors violenta vocatur, quæ facto cuidam humano debetur, ſive proprio, ſive alieno. Quamobrem cum *mors voluntaria* debeatur facto humano proprio (§. 358.),

(§. 358.), ea ſpecies *quædam mortis violentæ eſt*, conſequenter *Autochires morte violenta vitam finiunt* (§. *cit.*).

Facto alieno mortem violentam ſubire cogitur, qui gladio transfoſſus ab aggreſſore vitam finit. Similiter ſi uxor perfida marito propinat venenum, ut eum e medio tollat; veneno extincti mors violenta eſt. Si quis in fluvium ſe præcipitem dat, mors violenta eſt; naturalis autem, ſi præter voluntatem ſuam aquis mergitur.

§. 363.

An autochiria furioſis imputanda.

Furioſis autochiria imputari nequit. Cum enim autochiria ſit factum quodcunque, quo quis ſeipſum vita privat (§. 354.); ſi in furore committitur, actio furioſi eſt. Enimvero furioſis actiones ſuæ imputari nequeunt (§. 567. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo nec autochiria furioſis imputari poteſt.

Non tamen ideo dici poteſt, quod alia autochiria ſit licita. Quando enim quæritur, num actio aliqua ſit licita, vel illicita; de actione libera quæſtio eſt. Enimvero actiones furioſi ex furore profectæ liberis accenſeri nequeunt.

§. 364.

An quæ committitur ex melancholia & delirio

Autochiria ex melancholia & delirio commiſſa imputari nequit. Quoniam enim actiones ex melancholia (§. 574. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & delirio commiſſæ imputari nequeunt (§. 576. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); patet ut ante illam imputari non poſſe.

Quæ modo de autochiria furioſi diximus, ea quoque tenenda ſunt de autochiria ex melancholia & delirio commiſſa. De delirio nullum eſt dubium; aſt de melancholia dubium oriri poterat, quod rationis uſu non deſtituantur melancholia laborantes. Enimvero dubium hoc jam ſuſtulimus (*not.* §. 574. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ubi monuimus, melancholicos quoad unam rem falſam plerumque aberrare, ut in hoc uno ſint delirantibus ſimiles. Melancholia angor animi eſt, quo melancholicus torquetur ab eo liberari neſcius (*loc. cit.*). Quod ſi ergo melancholicus manus violentas ſibimetipſi infert, tædio vitæ hoc facit. Non igitur improbanda videtur ſententia JCtorum Romanorum, qui cauſam juſtam autochiriæ dixerunt tædium vitæ (*not.* §. 357.). Enimvero tædium vitæ non ſemper ex melancholia proficiſcitur, ſed alias quoque poteſt habere cauſas. Neque Stoici, quorum dubio procul ſententiam amplexi ſunt JCti Romani, autochiriam tædio vitæ commiſſam pro licita habuerunt, quia ex melancholia proficiſcitur, ſed quod exiſtimarent, animam in corpore tanquam in carcere detineri, ut adeo tædium vitæ conjunctum ſit cum deſiderio conſequendi libertatem veram, ne diutius ſubjecti ſimus facultatibus animæ inferioribus a corpore pendentibus. Falſam autem hanc eſſe hypotheſin non ignorat, qui naturam animæ & ejus cum corpore commercium in Pſychologia rationali intimius perſpexit.

§. 365.

An commiſſa ex amore inſano.

Autochiria ex amore inſano commiſſa per ſe imputari nequit. Quoniam enim actiones ex amore inſano profectæ imputari per ſe nequeunt (§. 575. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); eodem quo ante modo patet, autochiriam ex amore inſano commiſſam per ſe imputari non poſſe.

Ne hic quicquam ſuperſit dubii, relegenda ſunt, quæ de amore inſano annotavimus alibi (*not.* § *cit.*). Mittimus caſus alios, in quibus autochiria deprehenditur in numero illarum actionum, quas imputari non poſſe evicimus in parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis. Abſit autem ut exiſtimes nos hoſce caſus eximere a regula generali, qua autochiriam omnem naturaliter illicitam declaravimus (§. 357.). Quando enim imputari nequit, actionibus naturalibus æquipollet, quemadmodum intelligitur ex anterioribus (*not.* §. 363.).

§. 366.

§. 366.

Effectus mortis. *Quam primum homo moritur, usus omnium facultatum corporis simul cessat.* Constat quotidiana experientia, cessare in corpore mortuo omnem motum omnemque sensationem, nec ullius organi amplius edi posse actionem. Quamobrem cum usus facultatum pro diversitate organorum diversarum (§. 306.) consistat in actionibus, quæ ope organi eliciuntur (§. 198.); evidens est, quamprimum homo moritur, usum omnium facultatum corporis simul cessare.

§. 367.

Ulterius expenditur. Quoniam itaque usus facultatis vitalis respicit conservationem individui ac speciei, usus sensitivæ sensationem, usus denique locomotivæ motum membrorum externorum totiusque corporis (§. 306.), quamprimum vero homo moritur, usus omnium facultatum corporis simul cessat (§. 366.); *corpus mortuum non amplius aptum est ad se conservandum, speciemque suam propagandam, neque ad ideas rerum materiales producendas, neque ad motus appetitionibus & aversionibus animæ consentientes producendos*, consequenter *nec ad conservandam animæ ac corporis harmoniam* (§. 539. *Psych. rat.*).

§. 368.

Mors corporis perfectionem destruit. *Mors tollit perfectionem omnem corporis & omni imperfectioni obnoxium reddit.* Etenim mors corpus ineptum reddit ad conservationem sui ac speciei suæ, ad producendas rerum sensibilium ideas materiales, ad motus appetitionibus & aversionibus animæ consentientes producendos & ad conservandam corporis ac animæ harmoniam (§. 367.). Enimvero perfectio corporis qua vivi consistit in aptitudine se speciemque suam conservandi (§. 317.), qua sentientis in aptitudine ideas rerum sensibilium materiales producendi (§. 323.), qua se moventis in aptitudine motus appetitionibus & aversionibus animæ convenientes producendi (§. 330.), qua humani denique in aptitudine harmoniam animæ ac corporis conservandi (§. 335.) adeoque imperfectio ejus consistit in ineptitudine conservandi individuum ac propagandi speciem, producendi ideas sensibilium materiales, motusque appetitionibus & aversionibus animæ consentientes ac conservandi harmoniam animæ ac corporis. Patet itaque morte tolli omnem corporis perfectionem idemque omni imperfectioni obnoxium reddi.

Videmus adeo sine vita perfectionem corporis subsistere non posse. Unde cum mors privatio vitæ sit, idem quoque omni sua privat perfectione.

§. 369.

Quale sit corpus mortuum. *Corpus mortuum per naturam suam tendit ad sui destructionem.* Partes omnium organorum corporis constant ex materia mixta & maxima pars materiæ fluida est: id quod suo loco expressius ostendetur. Humores autem in corpore mortuo stagnantes fermentantur, & hac fermentatione materia partium solidarum mixta dissolvitur: quod dum fit, corpus putrescere dicitur. Nullum adeo organum a morte corporis subsistere potest, sed successive singula intereunt (§. 541. *Ontol.*). Quoniam itaque ratio, cur tota corporis machina a morte tandem destruatur, in ipso corpore continetur (§. 56. *Ontol.*); quin corpus mortuum per naturam suam ad sui destructionem tendat, dubitari nequit (§. 32.).

Sta-

Status adeo corporis mortui oppoſitus eſt ſtatui vivi. Etenim corpus vivum per naturam ſuam tendit ad ſui conſervationem (§. 303. 305.); mortuum autem ad ſui deſtructionem. Quoniam adeo perfectio vivi in aptitudine ſe conſervandi conſiſtit (§. 317.); nihil prorſus ejus reſidui eſt in mortuo.

§. 370.

Mors naturalis eſt malum phyſicum nulli hominum evitabile. Etenim corpus mortuum tendit ad ſui deſtructionem (§. 369.), & mors tollit omnem perfectionem ejus, idemque omni imperfectioni obnoxium reddit (§. 368.). Quoniam itaque malum eſt, quod corpus reddit imperfectius (§. 565. *Pſych. empir.*) & maximum, quod ſubire poteſt, malum, quod totalem ejus deſtruſtionem cauſatur; quin mors ſit malum corporis, idque maximum dubitari haud quaquam poteſt. Enimvero mors naturalis nullo facto humano conſciſcitur (§. 361.), adeoque effectus mere naturalis eſt a cauſis nimirum naturalibus in Phyſica inquirendis dependens. Quamobrem cum malum phyſicum ſit, quod ſtatum mundi quoad effectus naturales imperfectiorem reddere cenſetur (§. 373. *part.* 1. *Theol. nat.*), ob imperfectionem autem corporis humani ſtatus mundi imperfectior exiſtimetur; mors naturalis malum phyſicum eſt. Et quoniam omnium ſeculorum experientia confirmat, mortem naturalem a nemine hominum evitari poſſe; mors naturalis eſt malum phyſicum nulli hominum evitabile. *Qualis malum ſit mors naturalis.*

Inde eſt, quod omne animal, cujus appetitus generaliter determinatus eſt ad bonum, a morte tanquam malo quodam abhorreat: qui horror in homine maxime conſpicuus, cum in aliis animantibus non adeo clara ſit repræſentatio mortis. Et quia omnium malorum phyſicorum, quæ corpori accidere poſſunt, maximum eſt: qui magnitudinem hujus mali cogitat, ab eodem quoque maxime abhorret. Unde *Ariſtoteles* mortem omnium terribilium terribiliſſimum dixit. Hæc quidem ita ſeſe habent, ſi mortem in ſe ſpectamus, nullo habito reſpectu ad alia quæ eam conſequuntur. Quando enim mors videtur bona, non talis videtur in ſe, ſed quatenus eſt medium vel liberandi hominem a moleſtiis intolerabilibus, vel conſequendi, quæ maxime appetit. Poſtremum obtinet in Chriſtianis, qui ſpem vitæ melioris a morte corporis habent; prius obtinebat in Philoſophis veteribus, quibus mors videbatur liberationis animæ e carcere medium.

§. 371.

Homo periculum vitæ vitare debet, quantum in poteſtate ipſius poſitum. Vitam enim conſervare debet (§. 350.), conſequenter ſibi cavere tenetur, ne jacturam vitæ faciat, ubi eam evitare in poteſtate ipſius poſitum. Quamobrem cum in periculo vitæ conſtitutus ejus jacturam facere poſſit; quin hoc ipſum vitare debeat, quantum in poteſtate ipſius poſitum dubitandum non eſt. *Pericula vitæ quantum vitanda.*

Qui vitæ periculum adit, certe non novit, utrum ſit jacturam vitæ facturus, an ſalvus idem evaſurus. Quamobrem dum hoc facit, indirecte ſaltem vitæ jacturam intendit (§. 621. *part.* 1. *Phil. pract. univerſ.*). Hoc vero repugnat obligationi vitæ conſervandæ (§. 350.); quippe vi cujus neceſſe eſt, ut evitemus ea omnia, quæ vitæ inſidias ſtruunt, & in caſu dubio eligamus id, quod pro vitæ conſervatione eſt.

§. 372.

Integritatem omnium organorum corporis conſervare tenemur. Corpus hominis componitur ex organis vitalibus, ſenſoriis atque motus (§. 303. 304.). Enimvero perfectio corporis qua humani ſupponit integritatem omnium organorum corporis (§. 339.) & ſive vitalis (§. 322.), ſive ſenſorii (§. 327.), ſive motivis integritas lædatur, corpus imperfectioni obnoxium evadit (§. 334.). Quoniam itaque homo obligatur ad committendas actiones, quæ per ſe ad perfectionem corporis ſui tendunt, & ad omittendas eas, quæ per ſe ad imperfectio- *Obligatio conſervandi organa corporis integra.*

ctionem noſtram tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); utique etiam omnium organorum corporis integritatem conſervare tenetur.

Poterat etiam oſtendi hoc modo. Actiones organorum vitalium, quas naturales eſſe conſtat (§. 309.), tendunt ad conſervationem totius corporis (§. 306.), adeoque per eam tanquam rationem finalem determinantur (§. 113. *Ontol.* & §. 46. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter cum corpus humanum ex organis omnibus ſimul ſumptis tanquam ex partibus conſtet, actiones organorum vitalium determinantur per conſervationem integritatis omnium organorum corporis tanquam rationem finalem. Enimvero lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberas per eaſdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem actiones quoque liberæ, quæ corpus reſpiciunt, per integritatem ſingulorum organorum corporis tanquam rationem finalem determinari debent. Integritatem adeo omnium organorum corporis conſervare tenemur.

Nullum datur in corpore humano organon, quod non certo uſui deſtinetur, ut vitam hominis vivere poſſis. Quodſi adeo vel unius organi uſu deſtituaris, etiamſi is ad vitæ conſervationem minime requiratur (§. 303.), hic tamen defectus corpus imperfectius reddit, & hinc aliæ quoque imperfectiones in ſtatum hominis tam internum, quam externum redundant, quemadmodum perſpicuum evadit omnibus, qui ad nexum rerum animum attendunt.

§. 373.

Periculum læſionis organi corporis quantum vitandum.

Quilibet periculum integritatem organi cujuſdam corporis lædendi vitare debet, quantum in poteſtate ipſius poſitum. Quoniam integritatem omnium organorum corporis conſervare tenemur (§. 372.); eodem, quo ante, modo de vitandis vitæ periculis (§. 371.), patet quemlibet omnino hominem integritatem organi cujuſdam corporis lædendi periculum vitare debere.

Qui perpendit, quot ſint corporis organa, quot ſint caſus, in quibus integritas eorundem lædi poteſt, quam late pateat hæc obligatio facile perſpiciet. Etſi vero non negemus ad juris naturalis tractationem ſpectare, ut omnes iſti caſus expendantur; noſtrum tamen in præſenti non eſt, ad particularia deſcendere, cum iſtiuſmodi prolixitatem non ferat præſentis inſtituti ratio. Principia ſtabilimus generalia, quibus perſpectis haud difficilis erit ad particularia aditus, & quorum applicatione ad caſus particulares obvios ſatisfit praxi.

§. 374.

An homini competat dominium in corpus ſuum & organa ejus.

Nemini hominum competit dominium in corpus ſuum, vel ullum ejus organon, ſeu membrum. Etenim homo integritatem omnium organorum corporis, adeoque totum corpus conſervare (§. 372.) & periculum integritatem organi cujuſdam lædendi vitare debet, quantum in poteſtate ipſius poſitum (§. 373.). Quoniam igitur neceſſe eſt ut hoc faciat (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); de nullo organo corporis, adeoque multo minus de toto corpore diſponere poteſt pro arbitrio ſuo. Enimvero qui de re aliqua pro arbitrio ſuo diſponere nequit, dominium in ea non habet (§. 959. *part.* 1. *Theol. nat.*). Nemini adeo hominum competit dominium in corpus ſuum, vel ullum ejus organon.

§. 375.

An homo ſit dominus corporis ſui & membrorum ejus.

Quoniam dominus rei non eſt, cui dominium minime competit (§. 964. *part.* 1. *Theol. nat.*), nemini autem hominum dominium in corpus ſuum, vel ullum ejus organon ſeu membrum competit (§. 374.); *nullus* quoque *hominum eſt dominus corporis ſui, vel ullius organi ejuſdem.*

Quo ſenſu corpus hominis dicatur corpus ſuum, alibi docuimus (§. 58. *Pſych. empir.*). Abſit adeo, ut tibi perſuadeas, idem dici ſuum eo ſenſu, quo res, quæ ſunt in dominio, dicun-

cuntur nostræ (§. 131.). Non tamen ideo existimandum est, quasi hoc modo ambiguitas loquendi introducatur: neque enim de jure quæstio est, quando in communi sermone corpus nostrum appellamus. Sufficit adeo, ut in Jure naturali vocabulo tribuatur fixus quidam significatus, a quo non receditur.

§. 376.

Quale jus in organa corporis homini competat.

Homini competit jus utendi organis suis, quoties eorum usum exigit obligatio quædam naturalis. Lex enim naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si qua obligatio naturalis exigit usum quendam organi cujusdam corporis, eum faciendi jus nobis est. Atque adeo patet homini competere jus utendi organis corporis sui, quoties eorum usum exigit obligatio quædam naturalis (§. 957. *part.* 1. *Theol. nat.*).

Non est quod excipias jus utendi esse facultatem moralem disponendi de quolibet rei usu pro arbitrio suo (§. 957. *part.* 1. *Theol. nat.*), adeoque jus utendi organis corporis non posse restringi ad obligationem naturalem, cui sine hoc usu satisfieri nequit. Ita nimirum non pendere ab arbitrio tuo, quemnam usum facere velis, sed necesse esse ut eum facias, quem lex naturæ exigit. Etenim libertati minime officit, ut voluntatem ad normam legis naturalis componamus, nec datur organorum corporis alius usus, quam qui ad hoc facit, ut obligationi naturali satisfiat. Alius enim qui fingitur usus, non usus, sed abusus est (§. 646. *part.* 1. *Theol. nat.*).

§. 377.

Usuarius quinam sit.

Usuarius dicitur, cui competit jus re quadam utendi.

Si Titius moriens tibi legat usum ædium suarum, ut eas inhabitare possis, quamdiu vivis; tibi competit jus utendi, nec quisquam alius sibi idem jus vindicare valet. De usu adeo ædium harum disponere potes pro arbitrio tuo, prout scilicet tibi commodum visum fuerit.

§. 378.

Homo usuarius organorum corporis.

Homo eſt usuarius organorum corporis sui. Homini enim competit jus utendi organis corporis sui, quoties eorum usum exigit obligatio quædam naturalis (§. 376.). Sed usuarius rei est, cui tantummodo competit jus eadem utendi (§. 377.). Homo igitur est usuarius organorum corporis sui.

Videmus adeo esse homini aliquod jus in corpus suum, quale nulli alteri competit, atque adeo in sensu quoque eo, quem vocabulo tribuimus (§. 131.), corpus hominis posse dici suum corpus. Neque hoc jus differt ab eo, quod est usuario ædium. Quemadmodum enim hic eum facere tenetur usum ædium, qui ædium esse solet: ita etiam homo non alium tenetur facere usum organorum corporis sui, quam qui eorum est, cum alius, qui fingitur, usus sit abusus, quemadmodum jam monuimus (*not.* §. 376.).

§. 379.

Quinam sit corporis nostri dominus, itemque animæ.

Deus est dominus corporis nostri, & animæ nostræ. Etenim Deus est dominus hominis (§. 966. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum homo constet ex anima atque corpore; non minus corporis nostri, quam animæ nostræ dominus est.

Quamobrem si rigorose loqui velis, corpus, quod habemus, Dei est, & anima, cui unitum itidem Dei est. Atque adeo non minus corpus, quam animam considerare debemus tanquam rem alienam, non tanquam nostram. Utinam omnes hoc probe perpenderent! Quodsi enim veritatis hujus forent convicti, officia erga seipsum accuratius observarent, quam vulgo fieri solet.

Perversa sane plerorumque hominum animos obsedit opinio de jure in corpus suum (de anima enim parum cogitant), quasi tanquam domini de eo disponere possint; quemadmodum visum fuerit.

§. 380.

Corpus quanam re indigeat ad sui conservationem.

Corpus sine cibo ac potu conservari nequit. Sumimus hoc a posteriori, cum nemo sit, qui id ipsum in se quotidie non experiatur.

Ratio a priori dabitur suo loco in Physica. Corpus enim nostrum, quamdiu vivit, propter transpirationem insensibilem est in continuo statu fluendi. Quæ igitur continuo decedunt, restauranda sunt nutrimento, cui inserviunt cibus ac potus.

§. 381.

Alimentum quid sit.

Alimenta dicuntur res, quæ in substantiam corporis nostri verti possunt.

Corpus enim alitur, quatenus in locum ejus, quod per transpirationem insensibilem ipsi decedit, aliud succedit. Particulæ igitur, quæ in locum aliarum succedunt, similes esse debent iis, quæ decedunt seu absumuntur. Unde alimenta resolvi debent in istiusmodi materiam, ex qua constant singulæ partes corporis nostri, ut ubivis in locum ejus, quod absumitur, reponi possit ipsi simile. Hoc enim pacto corpus, dum continuo mutatur, videtur non mutari, sed idem subsistere. Et hoc modo intelligitur, quomodo alimenta in substantiam corporis nostri vertantur.

§. 382.

Cibi ac potus differentia.

Alimentum solidum dicitur *Cibus*; fluidum vero *Potus* vocatur.

Quemadmodum enim corpus constat ex materia solida & fluida; ita quoque alimento non minus solido, quam fluido opus habet. Patebit autem suo loco, ad ciborum quoque digestionem potum necessarium esse.

§. 383.

Jus hominis ad cibum ac potum.

Homo jus habet ad eas res, quæ cibo ac potui inserviunt, seu corpus alere possunt. Homo corpus suum conservare tenetur (§. 350.). Enimvero sine cibo ac potu idem conservari nequit (§. 380.). Ergo sine usu cibi ac potus obligationi huic naturali satisfacere nequit (§. 120. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Lex naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ergo etiam dat jus utendi cibo ac potu, consequenter ad eas res, quæ cibo ac potui inserviunt, seu corpus alere possunt (§. 382.).

Consideramus hoc jus; quale est ante introducta dominia. Unde patet, ipsum non restringi ad certa quædam individua, seu ad certas tantummodo rerum species. Imago quædam hujus juris conspicitur in brutis, cum id ipsum fluat ex natura hominum & brutorum communi. Quemadmodum enim corpora humana ad sui conservationem per essentiam & naturam suam apta sunt, sed ut actu conserventur cibo ac potu indigent: ita utrumque videre est in animantibus brutis. Quod itaque brutis natura concedit, nimirum ut vescantur rebus, quæ ipsis cibo esse possunt; ita homini idem faciendi jus est. Nimirum ubi quæstio incidit de jure communi, quod diximus (§. 162. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ab iis, quæ bruta faciunt instinctu naturæ, valet argumentatio ad jus hominum, nec homines deterioris conditionis censeri possunt quam bruta.

§. 384.

Quoniam homini competit jus ad eas res, quæ cibo ac potui inſerviunt, ſeu corpus alere poſſunt (§. 383.), experientia autem conſtat, non minus inter plantas & arborum fructus reperiri, quæ corpus alunt, quam partes quaſdam quorundam animalium & alia, quæ ab animalibus proveniunt, nutrimentum corpori commodum præbere; *homini* omnino *jus eſt veſcendi plantis arborumque fructibus & carnibus animalium, aliiſque quæ ab animalibus proveniunt*, conſequenter cum licitum ſit, quod faciendi homini jus eſt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *non minus carnibus animalium, quam iis, quæ ab animalibus proveniunt, & plantis ac arborum fructibus veſci licitum eſt.*

Quibuſnam rebus veſcendi jus homini ſit.

Juris hujus imago denuo conſpicitur in brutis. Videmus enim alia animantia bruta cibum ſuum capere ex regno vegetabili, alia ex regno animali. Ita dantur piſces, qui devorant alios minores, ac hoc, non alio cibo nutriri poſſunt. Dantur aves, qui inſectis nutriuntur. Dantur quadrupedes, quæ carnibus aliorum quadrupedum aluntur: immo dantur etiam aves, quæ veſcuntur carnibus. Unumquodque animal appetit cibum ſibi convenientem, hoc eſt, eum, quo corpus ejuſdem alitur. Quamobrem & homini licitum eſt veſci iis, quæ corpus ipſius alere poſſunt (*not.* §. 383.). Quodſi obſcurum videtur, quænam ſint ea, quæ ab animalibus proveniunt, facile ea nominantur: ſunt enim lac, butyrum, caſeus, ova, mel. Qui carnis uſum illicitum exiſtimant, a genuino fonte juris naturalis animum avertunt. Si probare poſſis, te quadam corpus tuum nutriri poſſe, ut conſervetur; eadem quoque veſci licet. Quodſi objicias bruta eſſe machinas artificioſiſſime conſtructas eorumque dominum eſſe Deum (§. 966. *Theol. nat.*), neminem autem artificum æquo animo ferre, ut machina artificioſe conſtructa deſtruatur ab alio; a pari quidem argumentari tibi videris, minime tamen argumentaris, ignorantia rerum naturalium. In natura una eademque materia varias ſubire debet mutationes, antequam apta ſit ad generationem rei alterius. Et eodem modo materia, ut apta evadat nutriendo corpori noſtro, variis antea modis modificanda. Ad hanc modificationem cum pertineat, ut generentur plantæ vel animalia hujus ſpeciei, antequam materia alimenti qualitates recipere poſſit; eo fine plantæ iſtæ ac animalia generari dicenda ſunt, ut alendis corporibus noſtris inſervire queant.

§. 385.

Anthropophagus dicitur, qui carne humana veſcitur. Vernaculo ſermone Menſchen Freſſer appellamus.

Anthropophagi definitio.

Fuiſſe olim homines in multis terræ locis, veluti in Æthiopia, Scythia & alibi, qui carne humana veſcebantur, autores ſunt *Solinus* c. 33. *Pomponius Mela* lib. 2. c. 2. *Gellius* lib 9. c. 4. *Marcellinus* lib. 31. cap. 8. *Plinius* lib. 30. c. 1. Immo de Tartaris refert *Thuanus* lib. 39. quod infantes diſſecatos, verubus transfixos & ad ignem toſtos devorent; Chriſtianorum hoſtium carnes quotidie edant & exquiſiti cibi loco ducant mulierum mammillis veſci. Quæri adeo poterat, an anthropophagia juri naturali repugnet. Equidem moratioribus gentibus alimenta nefanda viſa ſunt; ſed reddenda ratio eſt, cur jure naturali prohibita.

§. 386.

Caro humana alimentum corporis humani eſt. Conſtat exemplo anthropophagorum, qui carne humana veſcebantur, eadem corpus humanum perinde conſervari, ac eſu carnis brutorum a nobis conſervari ſolet (*not.* §. 385.). Quamobrem patet, carnem humanam in ventriculo digeſtam in ſubſtantiam corporis noſtri verti. Quoniam itaque res quælibet, quæ in ſubſtantiam corporis noſtri verti poteſt, alimentum eſt (§. 381.); caro humana eſt alimentum corporis humani.

An caro humana ſit alimentum corporis.

Quod ſit alimentum corporis ferarum experientia docet. Conſtat enim lupos, urſos aliaſque feras & ex volatilibus corvos veſci carne humana. Antequam vero quæratur, num carne humana veſci liceat; conſtare debet, num ſit alimentum corporis humani. Alias inutilis foret

foret quæstio, quemadmodum nemo quæret, num lapidibus vel ferro vesci licitum, quia lapides ac ferrum cedere nequeunt in nutrimentum corporis nostri.

§. 387.

An homines interficere liceat, ut carne ejus vescatur.

Nemini hominum natura jus esse potest interficiendi alterum, ut carne ejus vescatur. Etenim homines omnes obligantur ad corpus suum conservandum (§. 349.). Quodsi ergo cuidam jus sit interficiendi alterum, ut carne ejus vescatur; idem contrariatur obligationi, qua tenentur in universum omnes. Tale adeo jus lex naturæ nemini conferre potest, adeoque nec natura ulli hominum jus esse potest interficiendi alterum, ut carne ejus vescatur.

Patebit idem evidentius, ubi ostenderimus, homicidium lege naturali esse prohibitum, adeoque homini cuique esse abstinendum a cæde alterius. Sane ea de causa abominandum alimentum visum fuit gentibus moratioribus caro humana, quia pugnat cum obligatione conservandi quoque corpus alterius & non committendi homicidium, consequenter quatenus illius esus factum abominandum supponit. Etsi adeo pisces majores devorent minores suæ speciei, non tamen in hoc datur imago juris naturalis communis, ad quam in anterioribus provocavimus (*not.* §. 383.). Natura enim humana, quatenus differt a natura brutorum, differentiam quandam hic invehit, quemadmodum suo loco constabit; ubi obligatio conservandi vitam alterius fuerit evicta. Neque enim simpliciter a brutis ad hominem valet argumentatio, nisi quatenus natura hominum propria, quæ hominem a brutis distinguit, non repugnat.

§. 388.

Num carne cadaverum humanorum vesci repugnet J. N. ubi carne ejus vesci voluerit.

Si homines non eo fine fuerunt trucidati, ut in pabulum cedant; carne cadaverum humanorum vesci non contrariatur juri naturali communi, contrariatur tamen legi naturali perfectivæ. Etenim si homo alter a te non trucidetur eo fine, ut carne ejus vescaris, non tibi arrogas jus ad carnem ipsius, quod tibi negatur (§. 387.). Quamobrem cum caro humana sit alimentum corporis humani (§. 386.), tibique competat jus ad eas res, quæ corpus alere possunt (§. 383.), jus autem hoc vi demonstrationum anteriorum sit jus naturale commune (§. 162. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); juri naturali communi minime repugnat vesci carne cadaverum humanorum, si homines non eo fine trucidentur, ut in pabulum cedant. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam consuetudo vescendi carne cadaverum facile homines invitat ad cædem aliorum, quod tanquam appetitui sensitivo conveniens sumitur, consequenter in periculum nos adducit faciendi id, ad quod jus nullum habemus (§. 387.), tantum autem esse ciborum apparatum, ut hisce ferculis non indigeamus, nemo est qui nesciat; melius omnino est a vescenda carne cadaverum humanorum simpliciter abstinere, quam cupiditatem trucidandi alios instillare. Quoniam itaque lex naturæ perfectiva nos obligat ad id, quod est melius altero, eidem præferendum (§. 193. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); vesci carne hominum eo fine non trucidatorum, ut in pabulum cedant, contrariatur legi naturali perfectivæ. *Quod erat alterum.*

Quando quæstio de jure naturali incidit, cum jus naturæ rationem sufficientem in ipsa natura, & essentia hominis rerumque habeat (§. 161. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), tota huc redit, num quid in essentia & natura hominis rerumque reperiatur, ob quod istiusmodi jus poni queat, vel poni nequeat. Quodsi igitur quæras, num caro humana in nutrimentum corporis hominis cedere possit, exemplum antropophagorum, etiam eorum, qui cadavera humana promiscue devorarunt, affirmativam tuetur (§. 385.), atque ex parte rei nihil obstat, quominus carne humana vescatur homo. Quodsi jam porro respicias comedentem, & quæras num ex parte ipsius quid obstet, quo minus eadem vescatur, nec ex parte subjecti ratio quædam reperitur, in eo casu, ubi mors alterius a facto ipsius minime pendet, adeoque ipsi imputari nequit (§. 532. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ut adeo obligatione ipsius non tollatur jus, quod alias eidem competere poterat (§. 211. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo hominem tantummodo consideres quoad jus commune, nulla adest ratio, cur in hoc casu, ubi mors alterius a facto ipsius minime pendet, veluti si naturalis fuerit (§. 361.), ante

voluera-

voluntaria (§. 358.); aut violenta facto alieno debita (§. 362), a carne humana abſtinere jubeatur, ut qui hoc facit peccet (§. 440. *p. 1. Phil. pract univ.*). Enimvero cum longe difficillimum ſit appetitum ſenſitivum cum rationali in conſenſum adducere (§ 581. *part. 2. Philoſ. pract. univerſ.*), adeoque lege naturali perfectiva permiſſum cenſeri nequeat, quod quocunque in caſu cupiditatem faciendi id, quod non licet, inſtillat; juri naturali perfectivo utique repugnat ſimpliciter carne humana veſci. Non video, quomodo aliter quæſtio controverſa definienda ſit, ſi ad rationes mere naturales ex ipſa hominis rerumque eſſentia atque natura petendas reſpicimus. Abſit tamen ut quis ſibi perſuadeat, deciſionem hujus controverſiæ inter inanes ſubtilitates referendam eſſe. Dantur enim quæſtiones aliæ juris naturalis, ad quas diſcutiendas opus habemus propoſitione præſente: quod ut appareat, ſequentem addere lubet propoſitionem.

§. 389.

Si deſit copia cibi alterius, lex naturæ homini permittit veſci carne hominis alterius, cujus mors a facto ipſius nullo modo pendet. Etenim juri communi non repugnat veſci carne alterius hominis, cujus mors a facto comedentis nullo modo pendet, contrariatur tamen legi naturali perfectivæ (§. 388.). Quoniam itaque lex perfectiva nos obligat ad id, quod melius eſt, alteri præferendum (§. 193. *part. 1. Phil. pract. univ.*), legi autem perfectivæ tum non eſt locus, ſi deſit copia cibi alterius, quam carnis cadaveris humani; lex naturæ in hoc caſu utique permittit veſci carne hominis alterius, cujus mors a facto comedentis nullo modo pendet (§. *165. part. 1. Phil. pract. univ.*). *Quando id permiſſum.*

§. 390.

Quoniam quod lege naturali permittitur, ad id jus habemus (§. 165. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ad quod vero jus habemus, id nobis licitum eſt (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *Si deſit cibi alterius copia, carne hominis, cujus mors a facto comedentis nullo modo pendet, veſci licitum eſt.* *Quando carne humana veſci licitum.*

Caſum hunc eſſe dabilem, hiſtoria excidii Hieroſolymæ docet. Tanta enim erat ciborum inopia, cum urbs obſideretur, ut non modo carne humana, ſed ipſo ſtercore humano veſcerentur. Probe autem tenendum, nos non ex eo demonſtrare, quod in tanta penuria ciborum licitum ſit veſci carne humana, quia neceſſitas non habet legem, ſed quia legi perfectivæ, quæ extra hunc caſum idem non permittit, in præſenti locus non eſt, adeoque admittendum jus commune, cui idem non repugnat. Sane ſi neceſſitas eſum carnis humanæ ex illicito faceret licitum, ecqua foret ratio, cur non & cædem hominis, ut carne ejus veſcaris, licitam redderet? Non licet provocare ad obligationem naturalem immutabilem (§. 142. *part 1. Phil. pract. univ.*): quæ etſi vera ratio ſit, hic tamen non valeret, ubi conceditur neceſſitatem eandem vincere, ut permittatur, quod lege naturali ſimplicitet prohibitum. Neceſſitas in nullo caſu tollit obligationem naturalem, nec jus dat, quod in natura humana rationem nullam habet, ſed locum facit juri, quod eidem per ſe non repugnat.

§. 391.

Quamdiu corpus ſanum eſt, perfectio ejus ſubſiſtit. Quamdiu enim corpus ſanum eſt, ſingulæ ipſius partes munere ſuo funguntur (§. 345.), adeoque ſingula organa tam vitalia, quam ſenſoria & moventia ad munia ſua obeunda apta ſunt (§. 304.). Quamobrem cum vitalia deſtinentur conſervationi individui ac ſpeciei, ſenſoria ſenſationibus & actibus imaginationis inde pendentibus, moventia motui locali membrorum externorum totiuſque corporis (§. *cit.*); quamdiu corpus ſanum eſt, ad ſe conſervandum ſpeciemque ſuam propagandam, ad ſenſationes & actus imaginationis, conſequenter ideas rerum ſenſibilium materiales producendum (§. 111. 112. 205. *Pſych. rat.*), nec non ad motus membrorum externorum totiuſque corporis appetitionibus & averſionibus animæ reſpondentes (§. 313.) perficiendos aptum eſt. Enimvero perfectio corporis humani componitur ex perfectione qua vivi, qua ſentientis & qua ſemo- *Quamdiu ſubſiſtat perfectio corporis.*

moventis (§. 338.) & perfectio qua vivi in aptitudine se conservandi speciemque propagandi (§. 317.), qua sentientis in aptitudine ideas rerum sensibilium materiales producendi (§. 323.), qua se moventis in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi consistit (§. 330.). Patet itaque perfectionem corporis tamdiu subsistere, quamdiu corpus sanum est.

Sanitas adeo status est, quem perfectio corporis exigit.

§. 392.

Quando corpus imperfectioni obnoxium redditur.

Quam primum corpus morbo aliquo laborat, imperfectioni cuidam obnoxium evadit. Etenim quam primum corpus morbo aliquo laborat, una vel plures ejus partes ad usus suos, quibus destinantur, aptæ non sunt (§. 346., adeoque nec corpus integrum amplius aptum est ad ea omnia consequenda, quibus organa ipsius destinantur. Quamobrem vel quædam deficiunt, quæ ad individui aut speciei conservationem requiruntur, vel quæ ad sensationes ac pendentes inde actus imaginationis absolvendum, adeoque ideas materiales rerum sensibilium producendas (§. 111. 112. 205. *Psych. rat.*), vel denique ad motum localem membrorum externorum totiusque corporis spectant (§. 304.). Quamobrem cum perfectio corporis composita ex perfectione qua vivi, qua sentientis & qua se moventis (§. 338.) consistat in aptitudine se conservandi speciemque suam propagandi (§. 317.), nec non ideas rerum sensibilium materiales (§. 323.), motusque membrorum externorum, totiusque corporis producendi (§. 330.); quamprimum corpus aliquo morbo laborat, perfectio ejus non amplius integra subsistit, sed aliqua ex parte deficit, consequenter imperfectioni cuidam obnoxium evadit.

Morbus adeo status est, in quo corpus imperfectioni obnoxium est, nunc magis, nunc minus, pro diversitate morbi.

§. 393.

Obligatio conservandi sanitatem.

Homo sanitatem suam conservare debet, seu obligatur ad eas actiones committendas, quæ ad sanitatem conservandam tendunt; eas vero ommittendas, quæ eidem adversantur. Etenim perfectio corporis subsistit, quamdiu corpus sanum est (§. 391.), consequenter actiones, quæ ad sanitatem conservandam tendunt, ad perfectionem ejus tendunt, atque adeo sanitati adversæ perfectioni corporis contrariantur. Quoniam itaque homo obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem corporis sui tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque ad omittendas huic contrarias (§. 20. *Ontol.* & §. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ad eas actiones committendas, quæ ad sanitatem conservandam tendunt, eas vero, quæ eidem adversantur, omittendas obligatur, seu sanitatem suam conservare tenetur.

Pauci sunt, qui de hac obligatione cogitant. Alii sibi persuadent, quasi de eadem pro arbitrio suo disponere possint, propterea quod nemo nisi ipsi sentiant ejus jacturam, nec tibi noceatur, si ego damnum sanitati meæ infero. Sed hæc præjudicia accuratius discutienda in Philosophia morali, quando praxis hujus officii tradetur.

§. 394.

Obligatio morbos vitandi.

Homo morbos evitare debet, quantum in potestate sua est, seu ea vitare, quæ corpus morbis obnoxium reddunt, ea vero facere, quæ ad eos avertendos conducunt. Quam primum nimirum corpus morbo laborat, imperfectioni cuidam obnoxium

fit.

ſit (§. 392.). Enimvero homo obligatur ad omittendas actiones, quæ ad imperfectionem corporis ipſius tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter etiam ad actiones committendas, quæ eandem avertunt. Obligatur itaque vitare ea, quæ corpus morbis obnoxium reddunt, ea vero facere tenetur, quæ ad eos avertendos conducunt, ſeu morbos evitare debet, quantum in poteſtate ſua poſitum (§. 176.).

Non modo experientia docet in hominis poteſtate poſitum non eſſe, ut morbos omnes evitet; verum etiam a priori patet, ubi morborum cauſæ fuerint perſpectæ. Quæ igitur vitari non poſſunt; ea ferenda ſunt. Sufficit ut agamus; quod poſſumus, ne noſtra culpa in morbos incidamus.

§. 395.

Cibus inſalubris dicitur, qui ſanitati contrarius, vel morborum cauſa eſt. *Salubris* vero eſt, qui ſanitati non officit, ſeu ad morbum generandum non concurrit. *Cibi ſalubris & inſalubris differentia.*

Nemo hominum eſt, cui differentia hæc a poſteriori non aliquatenus innotuerit, etſi eadem penitus perſpici non poſſit, niſi a priori demonſtretur, undenam ſit, ut cibi alii ſint ſalubres, alii vero inſalubres.

§. 396.

Unus idemque cibus inſalubris uni eſt, alteri non eſt. A poſteriori ſatis hoc patet, modo ad ea animum advertere velimus, quæ quotidie obvia ſunt. *An idem cibus ſit inſalubris omnibus.*

Atque adeo patet, domeſtica inprimis experientia cibos ſalubres ab inſalubribus eſſe diſcernendos. Quomodo autem experimentum cauteſit inſtituendum, ſuo docebitur loco: hujus enim loci non eſt, ubi ſolam theoriam tradere viſum.

§. 397.

Similiter *Potus inſalubris* eſt, qui ſanitati officit, ſeu morborum cauſa eſt. *Salubris* vero eſt, qui ſanitati non officit, ſeu ad morbum nil confert. *Potus ſalubris & inſalubris differentia.*

Hoc non minus unicuivis exploratum eſt. Repetenda tamen ſunt, quæ de cibis modo annotavimus (*not.* §. 395.).

§. 398.

Unus idemque potus inſalubris uni eſt, alteri non eſt. Nemo non in ſeipſo obſervare poteſt, potum quendam, qui aliis non nocet, ſibi nocere. *An idem potus ſit inſalubris omnibus.*

Facile provocare poteram ad experientiam domeſticam, de qua notanda, quæ paulo ante annotavimus (*not.* §. 396.).

§. 399.

Homo cibo ac potu ſalubri uti, ab inſalubri vero abſtinere debet. Homo obligatur ad ſanitatem ſuam conſervandam, ſeu ad committendas actiones, quæ ad eandem tendunt & omittendas eidem adverſas (§. 393.). Quoniam itaque cibus ac potus ſalubris ſanitati conducit, inſalubris autem nocet (§. 395. 397.), cibo ac potu ſalubri uti, ab inſalubri vero abſtinere debet. *Quo cibo ac potu homo debeat uti.*

Etſi nemo ſit, qui non ſanus eſſe malit, quam ægrotus; vulgo tamen homines in eligendo cibo ac potu de nulla re minus cogitant, quam de ſalubritate ac inſalubritate cibi ac potus.

§. 400.

§. 400.

Obligatio cognoscendi differentiam eiborum ac potuum.

Quoniam unusquisque cibo ac potu salubri uti, ab insalubri autem abstinere debet (§. 399.), non autem cibus ac potus, qui uni salubris, vel insalubris est, talis etiam est alteri (§. 396. 398.); *Quilibet homo inquirere tenetur, quinam cibus ac potus sit sibi salubris, quinam insalubris*

Differentiam ciborum ac potuum exponunt Medici, quando de sanitate tuenda agunt. An omnia, quæ tradunt, sint satis explorata, nostrum jam non est definire. Certe theoria, qua cibi ac potus cujusvis qualitates a priori demonstrantur, adhuc in desideratis est. Optime sibi consulunt qui experimentis in seipso sumtis cibos ac potus discernunt. Sed de his suo loco.

§. 401.

Cibi ac potus quantitas sanitati nocens.

Nimia cibi ac potus quantitas sanitati nocet: quæ autem uni nimia, alteri nimia, non est. Sumimus hoc a posteriori suo loco in Physica a priori demonstrandum.

Nemo non novit, si excessus in quantitate major fuerit, quod nimium est vomitu ejici e ventriculo. Unde vero innotescat justa quantitas, suo loco in Philosophia morali inquiremus, ubi praxin traditurі sumus.

§. 402.

Obligatio abstinendi a nimia cibi ac potus quantitate.

A nimia cibi ac potus quantitate abstinendum. Nimia enim cibi ac potius quantitas sanitati nocet (§. 401.). Quamobrem cum sanitatem conservare debeamus (§. 393.); a nimia cibi ac potus quantitate abstinendum.

Quodsi desideres, ut exactius determinetur nimia cibi ac potus quantitas, a qua sit abstinendum; sciendum est, ejus determinationem supponere principia physica, quæ hic nondum supponi possunt. Etenim respiciendum est tum ad ventriculum, qui cibos digerit, tum ad corpus, quod chylo ex cibis digestis separato nutritur. Unde non plus cibi ingerendum ventriculo; quam is digerere valet; tantum autem cibi capiendum, quantum sufficit ei restituendo, quod per transpirationem insensibilem quotidie absumitur. Considerandum insuper est, quamnam utilitatem habeat potus, ut non modo cibus in ventriculo bene digeratur; verum etiam chylus eas habeat qualitates, quas nutritio corporis requirit. Altera deinde quæstio est, quomodo ea, quæ a priori demonstrantur, ad praxin transferri queant. Talia non docet jus naturæ; sed ubi nobis innotuit, quænam sit obligatio nostra, ad alias Philosophiæ partes, Physicam scilicet atque Philosophiam moralem confugiendum, ut inde cognoscamus ea, quæ nosse debemus, siquidem obligationi naturali satisfacere velimus. Ipsa autem natura fame ad comedendum & siti ad bibendum nos impellit, ut defectus in capiendo cibo ac potu facile evitari possit, nec, ubi non comeditur, nisi quantum ad famem sedandam, nec bibitur, nisi quantum ad sitim restinguendam sufficit, in excessu peccatur. Exemplum habemus in brutis, quæ in capiendo cibo ac potu modum tenent sine ulla theoria.

§. 403.

Obligatio sufficientis cibi ac potus capiendi.

Quantitas cibi ac potus non minor esse debet, quam quæ corpori conservando sufficit. Corpus enim conservare debemus (§. 349.). Quamobrem cum sine cibo ac potu conservari nequeat (§. 380.); ea cibi ac potus quantitas capienda, quæ coropri conservando sufficit.

Peccari adeo potest non minus in defectu, quam in excessu. Quoniam tamen fames ac sitis molestiam creant, si in defectu peccatur; haud facile videas homines peccare in defectu; nisi egestate compulsos, aut si raro exemplo fame quis necem suam intendit.

§. 404.

§. 404.

Justa cibi ac potus quantitas quænam sit.

Justa seu moderata cibi ac potus quantitas est, cui digerendæ ventriculus & quæ restituendo, quod per transpirationem insensibilem absumtum est, sufficit. Unde patet, quando *quantitas* sit *nimia* scilicet quæ justa major, & quando *nimis exigua*, nimirum quæ justa minor.

Optimum est, si quis de justa cibi ac potus quantitate statuat ex seipso, quemadmodum in Philosophia morali expressius docebitur.

§. 405.

Temperans quinam sit

Temperans dicitur, qui cibum ac potum salubrem justa quantitate capit.

Nimirum si temperans esse velis, non minus qualitatis cibi ac potus, quam quantitatis habenda ratio est. Vulgo ad quantitatem tantummodo restringitur temperantia; sed minus recte. Cum enim ea moderari debeat appetitum sensitivum, ne in capiendo cibo ac potu sanitati noceatur, eidem vero non minus qualitate, quam quantitate damnum inferri possit (§. 395. 397. 401.); ad utramque omnino respiciendum est.

§. 406.

Obligatio temperanter vivendi.

Temperantes esse debemus. Temperans enim est, qui cibum ac potum salubrem justa quantitate capit (§. 405.), adeoque nec nimia, nec nimis exigua (§. 404.). Enimvero cibo ac potu salubri uti, ab insalubri vero abstinere debemus (§. 399.), abstinendum quoque a nimia cibi ac potus quantitate (§. 402.), neque tamen ea minor esse debet, quam quæ corpori conservando sufficit (§. 403.). Quamobrem temperantes esse debemus.

Quantum præsidii ad vitam & sanitatem conservandam afferat temperantia, exemplo prorsus singulari ac illustri *Ludovici Cornari*, Nobilis Veneti, docetur, qui Patavii d. 26. Aprilis Ann. 1566. vitam finiit, cum annum ætatis centesimum decimum jam superasset. In prima ætate more hominum communi temperantiæ curam parum tangebat. Cumvero ab anno ætatis trigesimo quinto usque ad quadragesimum varios morbos experiretur, veluti dolores ventriculi & hypochondriorum atque insultus quosdam podagricos, & in febrim inprimis continuam incideret, nec quicquam auxilii a medicamentis expectare posset, suasu tandem Medicorum temperantiæ totum sese dedit nonnisi parva quantitate capiens cibum ac potum, cujus usus ipsis concedi solet ægrotis. Quo facto intra paucorum dierum spatium sensit, quod sese melius haberet, & nondum anno elapso ab omni corporis infirmitate immunis prorsus fuit. Temperantiam adeo, quam adeo efficacem in pellendis morbis & sanitate restituenda expertus fuerat, posthac constanter coluit, & non minus cibi ac potus qualitatem, quam quantitatem proprio experimento definivit, ne scilicet ingereret ventriculo, nisi quæ commode digerere poterat. Quantitatem autem crescente ætate continuo effecit minorem, ut tandem cibus 12., potus 14. unciarum ipsi sufficeret. Corpore & animo fuit vegeto usque ad supremum vitæ halitum. Levi quodam deliquio animi nulla præcedente corporis infirmitate in sella sedens extinctus. Id vero adhuc notatu dignum est, cum a diæta consueta parumper tantummodo recederet, ut cibi pariter ac potus quantitatem non nisi duabus unciis augeret, ipsum anno ætatis 87. in gravissimum morbum incidisse, a quo tamen non alio remedio usus feliciter liberabatur, ubi ad illam redibat. Bruta temperanter vivunt, inprimis si quantitatem cibi ac potus respicias, & quæ nonnisi eodem cibo semper vescuntur, nec in qualitate peccare possunt. Constat autem ipsa non tot morbis obnoxia esse, quam homines, manifesto indicio plurimos morbos intemperantiæ deberi.

§. 407.

Temperans non appetit cibum ac potum nisi sanitatis conservandæ gratia. Et-
Cur temperans cibum ac potum appetat. enim qui temperans est, cibum ac potum nonnisi salubrem justa quantitate capit (§. 405.). Quamobrem cum cibus salubris sanitati conservandæ inserviat, insalubris eidem noceat (§. 395.) & eodem modo sese res habeat cum potu salubri ac insalubri (§. 397.), nimia autem cibi ac potus etiam salubris quantitas sanitati inimica sit (§. 401.), nec nimis exigua satisfaciat (§. 403.), adeoque justa opus sit (§. 404.); temperans non alio fine cibum ac potum salubrem appetere potest nisi sanitatis conservandæ gratia.

Nimirum ideo dicitur temperans, quia cibum ac potum appetit, qui sanitati conservandæ inservit, & cibi hujus ac potus nonnisi eam quantitatem, quæ ad sanitatem conservandam sufficit. Quatenus igitur temperans es, non alio fine cibum ac potum salubrem justa quantitate appetere potes, quam sanitatis conservandæ causa. Qui de hac parum cogitat, nec de salubritate cibi ac potus ejusque quantitate multum erit sollicitus.

§. 408.

Quoniam homo temperans esse debet (§. 406.), temperans autem non appe-
Quo fine homo cibum ac potum appetere debeat. tit cibum ac potum nisi sanitatis conservandæ gratia (§. 407.); *quilibet homo cibum ac potum nonnisi sanitatis conservandæ gratia appetere debet.*

§. 409.

Delectationes sensuales sunt voluptates transitoriæ. Delectationes enim sensuales
Quales voluptates sint delectationes sensuales. sunt voluptates, quæ ex sensationibus ortum trahunt (§. 552. *Psych. empir.*), adeoque percipiuntur, dum sensibile sensu percipitur, consequenter tamdiu durant, quamdiu sensu percipitur, nec ubi cessat sensatio, unquam redituræ sunt. Voluptas, quæ exiguo temporis spatio durat nunquam posthac reditura, transitoria est (§. 381. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Delectationes igitur sensuales voluptates transitoriæ sunt.

Istiusmodi voluptas transitoria est, quæ percipitur ex sapore alicujus cibi vel potus: neque enim diutius durat, quam cibus in ore masticatur, vel potus hauritur. Quamprimum cessat perceptio saporis, cessat quoque ista voluptas, cumque fieri non possit, ut cibi deglutiti, vel potus semel hausti saporem denuo percipias, hæc ipsa voluptas posthac nunquam redit. Etsi enim recorderis cibi vel potus, cujus adeo gratus tibi erat sapor; hunc tamen saporem non percipis, consequenter nec præsens denuo sistitur delectatio gustus. Eodem prorsus modo idem observare licet in aliis delectationibus sensualibus, etiam exquisitissimis, qualis est voluptas ex tactu venereo percepta.

§. 410.

Quoniam nobis jus est fruendi voluptate transitoria, si fuerit innocua (§.
Num voluptatibus sensuum frui liceat. 286.), delectationes autem sensuales sunt voluptates transitoriæ (§. 409.; *homini jus est fruendi delectationibus sensualibus, si fuerint innocuæ.*

Errant adeo, qui promiscue omnes delectationes sensuales pro innocuis habent. Quamobrem hæc propositio probe notanda, ut appetitus sensitivus in consensum cum rationali reducatur. Errant non minus, qui omnes delectationes sensuales simpliciter damnant austeri nimium censores morum alienorum.

§. 411.

§. 411.

Ex duobus cibis vel potubus ſalubribus ob ſaporem gratum unum alteri præferre licet, ubi temperans fueris. Etenim quæ ex ſapore grato percipitur voluptas, delectatio ſenſualis eſt (§. 552. *Pſych. empir.*); adeoque voluptas tranſitoria (§. 409.). Quodſi ergo ſapor ex cibo ſalubri percipitur, qui ſanitati minime offi- cit (§. 395.), adeoque corpus nulli imperfectioni obnoxium reddit (§. 391.), voluptas illa nunquam in tædium degenerare poteſt, adeoque in ſe innocua eſt (§. 383. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Et quoniam temperans es, nec quantitate cibi ſanitati noces (§. 401. 403. *& ſeqq.*), nec cibum appetis niſi ſanitatis conſervandæ gratia (§. 407.), adeoque quia ſalubris eſt (§. 395.), conſequenter verendum non eſt, ut poſthac appetas cibum inſalubrem, quia grati eſt ſaporis, & corporis ſanitati nocens (§. 395.) idem imperfectioni obnoxium reddas (§. 392.). Quoniam itaque verendum non eſt, ut voluptas a temperante ex grato ſapore percepta tædium pariat (§. 518. *Pſych. empir.* & §. 383. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); erit delectatio hæc ſenſualis etiam reſpectu comedentis innocua (§. *cit. part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero homini jus eſt fruendi delectationibus ſenſualibus, ſi fuerint innocuæ (§. 410.), adeoque iiſdem frui licet (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Patet itaque ex duobus cibis ſalubribus ob ſaporem gratum unum alteri præferre licere, ubi temperans fueris.

Quando cibus ſapidus minus ſapido præferendus.

Idem eodem prorſus modo oſtenditur de potu in eadem hypotheſi.

Videmus adeo, quantum in cibo eligendo haberi poſſit ratio ſaporis grati, ut nec obſtet lex prohibitiva, quæ electionem non admittit ex parte objecti, nec lex perfectiva, quæ eandem tollit ex parte ſubjecti.

§. 412.

Solius voluptatis percipiendæ gratia cibum ac potum appetere licitum non eſt. Etenim homo nonniſi ſanitatis conſervandæ gratia cibum ac potum appetere debet (§. 408.), nec ex duobus cibis ſalubribus ob ſaporem gratum alteri unum præferre licet, niſi ubi temperans fuerit (§. 411.). Quamobrem patet, licitum non eſſe, ut ob ſaporem gratum percipiendum cibum ac potum appetat. Quoniam itaque ex ſapore grato voluptas percipitur, quod nemo non experitur; ſolius voluptatis percipiendæ gratia cibum ac potum appetere licitum non eſt.

Num ſolius voluptatis gratia cibum ac potum appetere liceat.

Plerique homines in eligendo cibo ac potu ſolius ſaporis rationem habent, & ſummum bonum haud pauci in voluptate ex cibo ac potu percipienda conſiſtere ſibi perſuadent. Neque alia ratio eſt, cur intemperantiæ ſeſe dedant, quam quia voluptatis percipiendæ gratia cibo ac potu ventriculum opplent. Ad cibum & potum jus nullum habemus, niſi quatenus corpus conſervare tenemur, quod ſine cibo ac potu conſervari nequit (§. 383.). Ideo abſtinendum ab inſalubri, quicunque tandem ejus ſit ſapor (§ 399.), nec nimia ſalubris alias cibi ac potus permittitur quantitas (§. 402.).

§. 413.

Si quis in morbum incidat, operam dare tenetur, ut ſanitati reſtituatur. Quando enim corpus morbo quodam laborat, imperfectioni cuidam obnoxium eſt (§. 392.): dum vero ſanitati reſtituitur, perfectioni ejuſdem nihil amplius decedit (§. 391.). Quamobrem cum actiones noſtras ad perfectionem noſtram dirigere debeamus (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ſi quis in morbum incidit, operam dare tenetur, ut ſanitati reſtituatur.

Obligatio curandi morbos.

Quodſi hic demonſtrari poſſet, quod jam a veteribus obſervatum, naturam eſſe ſui ipſius medicatricem, ſeu tale eſſe corpus humanum, ut per ipſam eſſentiam & naturam ſuam ad ſa-

nitatis restitutionem tendat : ex principio primo Juris naturalis facillimo negotio inferri poterat, quod ubi in morbum incidimus, operam dare teneamur, ut sanitati restituamur (§. 179. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 414.

Medicamentum quid sit.

Medicamentum dicitur, quicquid corpori mutationem quandam inducere valet ad sanitatem restituendam necessariam.

Atque adeo apparet, quænam differentia inter alimentum & medicamentum intercedat. Etenim alimentum in substantiam corporis nostri verti potest (§. 381.), ut scilicet restituatur, quod per transpirationem insensibilem fuit absumtum; medicamentum vero in corpore immutat, quod impedit, quo minus organa, præsertim vitalia, functiones suas obire possint, quibus per structuram suam destinantur. Istiusmodi immutatio *alteratio* dicta *Galeno* : Unde lib. 1. cap. 1. & 3. de simplicium medicamentorum facultatibus medicamentum dicit, quod corpus nostrum alterare potest, ut scilicet a statu præternaturali ad naturalem reducatur : quam status differentiam explicavimus in Horis subsecivis Ann. 1730. Trim. Æstiv. Num. IV. In hoc ipso enim restitutio sanitatis consistit. Dari autem istiusmodi res tum in regno animali, tum vegetabili, tum minerali, experientia comprobatum est, ut adeo medicamentum non sit nomen inane. Enimvero quemadmodum dantur res in rerum natura, quæ corpus nostrum tantummodo alere, non vero alterare, & viciſſim, quæ tantummodo idem alterare, non vero alere possunt; ita etiam dantur, quæ alendi & alterandi facultatem simul habent, ut & in alimentorum, & in medicamentorum numero sint. Quodsi igitur alendi facultas prædominetur, *alimentum* dici suevit *medicamentosum*; si vero prædominetur alterandi facultas, *medicamentum alimentosum* vocari solet. Sed de hisce omnibus in Physica demum proponere licebit, quæ satisfaciunt illis, qui notiones distinctas amant ex ipsis rerum essentiis atque natura derivatas.

§. 415.

Obligatio utendi medicamentis.

Quoniam *homo*, si quando in morbum incidit, operam dare tenetur, ut sanitati restituatur (§. 413.), medicamenta vero ad sanitatem restituendam conducunt (§. 414.); *si absque usu medicamentorum sanitas restitui non possit, iisdem uti tenetur.*

Vidimus superius (*not.* §. 406.), *Cornarum* sola diæta sanitatem amissam restituisse, & suo loco ostendemus, subinde naturam, tanquam sui ipsius medicatricem, absque medicamentorum auxilio morbum vincere posse. Quamobrem simpliciter affirmari nequit, hominem obligari ad usum medicamentorum, quoties in morbum quendam incidit : ea enim obligatio tum demum eundem tenet, quando natura sola sibi non sufficit, sed aliunde suppetias expetit. Non nego obligationi, quæ in præsenti urgetur, satisfieri minime posse, nisi distincte cognoveris, quandonam natura sibi soli sufficiat ad morbum vincendum, quandonam vero manus auxiliatrices expectet : nemo tamen est, qui, cum sit methodi gnarus, non videat, ea hic doceri nondum posse, atque intelligat, hic, ubi tantummodo demonstrandum, quænam sint nostræ obligationes, quænam jura nostra, non exponi modum, quo illis satisfieri possit.

§. 416.

Jus hominis ad medicamenta.

Homini jus est ad eas res, quæ medicamentorum loco sunt. Si absque usu medicamentorum sanitas restitui non possit, homo iisdem uti tenetur (§. 415.). Quoniam itaque lex naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); homini omnino jus est ad eas res, quæ medicamentorum loco sunt.

Sive itaque medicamenta ex regno minerali, sive ex vegetabili, sive ex animali, consequenter etiam ex cadaveribus humanis petantur; ad ea homini jus est, modo non facias medicamentum ex cadavere humano petiturus, quod obligationi cuidam naturali repugnat (§. 211. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Novi remedium epilepsiæ haberi sanguinem humanum, dum adhuc calet, largiter haustum. Epileptico igitur jus est ad sanguinem humanum effusum. Quamobrem cum sal-

ſalva omni obligatione naturali, qua quis tenetur, is haberi poſſit, ſi maleficus capite plectitur, petenti denegari nequit, ut ſanguinem in loco ſupplicii exceptum hauriat: id quod me olim adoleſcentem in patria vidiſſe probe adhuc memini. Etſi autem præſentiſſimum foret remedium, nemini tamen licet occidere alterum, ut ſufficientem ſanguinis quantitatem habere poſſit, cum alterum occidere jure naturali prohibitum ſit.

§. 417.

A quibuſnam dependeat ſanitas.

Sanitas non modo a cibo ac potu, verum etiam ab aere, qui corpus noſtrum continuo ambit, quemque continuo inſpiramus & expiramus, motu & quiete corporis noſtri, ſomno & vigiliis, affectibus ſeu paſſionibus animi, atque excretis tandem & retentis, ut ſunt feces alvi, urina, ſudor, hoc eſt, a ſex rebus non naturalibus, quemadmodum a Medicis appellari conſueverunt, *dependet*. Sumitur hoc a poſteriori tanquam diuturna experientia ſatis exploratum.

In Medicina pro explorato dudum habitum fuit, ſtatum corporis noſtri dependere a ſex rebus non naturalibus, quæ cur ita dicantur in Horis ſubſecivis A. 1730. Trim. Æſtiv. Num. IV. explicavimus. Sane ſine aere ne momento quidem vivere poſſumus. Aeris autem magna vis eſt in corpus noſtrum non modo, quatenus eum inſpiramus; verum etiam quatenus corpus noſtrum ambit: quod poſterius ſenſui multo magis obvium eſt, quam prius. Vitam ſedentariam nocere ſanitati nemo eſt qui neſciat: quantum vero præſidii ſit in motu moderato non minus liquet. Manifeſta quoque intercedit differentia inter corpora, quæ in otio vivunt, & quæ exercitiis exercentur atque laboribus. Quantam mutationem corpori afferant affectus, præſertim vehementiores, neminem fugit. Similiter ſomni commoda, vigiliarum incommoda in ſe ſentit, qui ad ſemetipſum ſtatumque inprimis corporis ſui animum advertit. Si corpus ſanum eſſe debet, cibo digeſto, retineri debent, quæ eidem alendo ſerviunt, excerni vero, quæ inutilia ſunt. Quodſi excretiones non fiant debito modo, multa hinc incommoda oriri in vulgus conſtat. Inprimis vero *Sanctorius* in Medicina ſtatica docuit, quantum momenti ſitum ſit in tranſpiratione inſenſibili, ut ea legitime procedat. Sed de hiſce ſingulis ſuo dicendum erit loco, ubi in ſtatus corporis diverſos non minus a priori, quam a poſteriori inquiremus.

§. 418.

Diæta quid ſit.

Uſus rerum ſex non naturalium ſanitati corporis conveniens *diæta* dicitur.

Vulgo diæta reſtringitur ad cibum ac potum ſalubrem juſta quantitate ſumtum, propterea quod ad vitam ſervandam tantummodo cibo ac potu indigere videmur, & ſanitas a cibi ac potus qualitate ac quantitate, immo ſubinde tantummodo a quantitate pendere putatur. Enimvero dudum Medici diætam ad uſum ſex rerum non naturalium omnium extenderunt. Hinc *Sennertus* Inſtitut. Medic. lib. 5. part. 2. ſect. 3. c. 2. Etſi, inquit, præcipue diæta in cibo & potu conſtat; tamen etiam aliæ res non naturales, ut ſunt aer, ſomnus & vigiliæ, motus & quies, excreta & retenta, atque animi accidentia ad eam pertinent. Neque etiam *Cornarus*, qui tam admirandam diætæ vim in ſeipſo expertus eſt, ſolius cibi ac potus habuit rationem; verum c. 10. Tract. de multiplici utilitate vitæ ſobriæ ac temperantis recenſet, quemnam uſum ceterarum rerum non naturalium fecerit.

§. 419.

Obligatio ad uſum rerum non naturalium.

Homo obligatur ad uſum rerum non naturalium ſanitati convenientem, quantum is in poteſtate eſt. A rebus enim non naturalibus ſanitas dependet (§. 417.). Quamobrem cum homo obligetur ad ſanitatem conſervandam (§. 393.); ad uſum rerum non naturalium ſanitati convenientem obligatur. Conſtat vero non omnem rerum non naturalium uſum ſanitati convenientem ſemper in hominis poteſtate eſſe. Quoniam vero nemo obligatur ad ea conſequenda, quæ in poteſtate ſua non ſunt (§. 176.); ad uſum rerum non naturalium ſanitati convenientem obligari nequit, niſi quantum is in poteſtate eſt.

Inter res naturales locum tenet aer (§. 417.); ut is ſanitati proſit, vel noceat, a qualitatibus ejus pendet, veluti a calore ac frigore, humiditate & ſiccitate, ab effluviis per eum dis-

per-

ſperſis, a ventis. Ecquis vero eſt qui neſciat, nec in noſtra ſemper eſſe poteſtate, ut haſce qualitates, ubi ſanitati fuerint contrariæ, pro arbitrio noſtro immutemus, vel etiam aerem nobis parum clementem vitemus? Idem liquet de ſomno & vigiliis, excretis & retentis, itemque affectibus. Plura tamen in poteſtate ſunt, quam videri poterat. Et forent adhuc plura, ſi rerum non naturalium uſus ſanitati conveniens magis cognitus eſſet atque perſpectus. Obſervavit vero *Cornarus*, ſi quoad ceterarum rerum non naturalium uſum peccatur, id minus nocere, ubi in temperantia nihil deſideratur: id quod etiam jam olim in ſe expertus eſt *Galenus*. Nimirum ſi in uſu cibi ac potus non peccetur, ea corporis diſpoſitio eſt, ut res ceteræ non naturales non tantum habeant vim in ipſum, quanta deprehenditur, ubi ab uſu cibi ac potus ad morbos jam fuit diſpoſitum. Sed hæc ſuo loco demonſtranda erunt.

§. 420.

Obligatio uſum iſtum cognoſcendi.

Quoniam uſum rerum non naturalium ſanitati convenientem facere nequit, niſi qui novit, quinam ſanitati conveniens ſit, ad uſum vero rerum non naturalium ſanitati convenientem omnes obligantur (§. 419.); *omnes* quoque *obligantur ad uſum rerum non naturalium ſanitati convenientem cognoſcendum*, conſequenter *ad eum ſpectantia in communem uſum detegenda obligantur*, *quorum in poteſtate eſt ea detegere* (§. 195.).

Huic obligationi ſatisfecit *Cornarus*, dum circumſpectis experimentis in ſeipſo ſumtis inquiſivit, quænam ſit vis rerum non naturalium in corpus noſtrum, eaque in uſum poſterorum literis demandavit. Eidem quoque ſatisfecit interpres, qui breves Tractatus *Cornari* de hoc argumento conſcriptos Germanice vertit, ut ad plurium notitiam pervenire poſſint. Utinam vero & alii ſatisfacerent obligationi ſuæ, & *Cornari* exemplum imitarentur vim rerum non naturalium in corpus ſuum obſervantes & ſibi convenientem uſum facientes. Ipſe enim vir prudens ac circumſpectus *cap.* 18. *loc. cit.* jam monuit, de cibi ac potus qualitate & quantitate unumquemque ſtatuere debere ex ſeipſo: quod quomodo fieri debeat, in Philoſophia morali docebimus.

§. 421.

Obligatio diætam obſervandi.

Quilibet homo diætam obſervare debet. Obligatur enim ad omnem uſum rerum non naturalium ſanitati convenientem, qui in poteſtate ipſius eſt (§. 419.). Quamobrem cum in hoc uſu diæta conſiſtat (§. 418.); ad diætam obſervandam quilibet homo obligatur.

Qui obligationem hanc non agnoſcunt, perperam ſibi perſuadent ſe eſſe vitæ ac corporis ſui dominos, cum tamen homo non ſit niſi uſuarius organorum corporis ſui (§. 378.), minime autem dominus vitæ (§. 352.) ac corporis vel ullius organi ejuſdem (§. 375.), dominium vero competat Deo (§. 379.). Non igitur diæta tui eſt arbitrii, cum tui arbitrii non ſit, utrum vitam ac ſanitatem corporis conſervare, an deſtruere velis, ſed ad prius obligaris (§. 349. 350.).

§. 422.

Ebrietas quid ſit.

Ebrietas eſt ſtatus corporis, quo ex potu nimio, veluti vini ac cereviſiæ, aut vini aduſti, vel ſublimati, functiones cerebri turbantur.

Status hic corporis ſatis notus eſt in Germania & aliis etiam regionibus, ut inebriari pro turpi non habeatur. Dantur autem ebrietatis gradus, pro diverſitate functionum cerebri turbatarum. Et quamvis pendeant hi gradus a quantitate potus inebriantis; non tamen eadem quantitate omnes efficiuntur ebrii, nec gradus ebrietatis ab eadem in omnibus idem eſt. Immo experientia docet habitum bibendi uſu acquiri poſſe, ut majore quantitate potus inebriantis hauſta non inebrieris, cum antea minor noceret.

§. 423.

Effectus ebrietatis.

Ebrietas primum turbat ratiocinationem & uſu rationis hominem privat. Hinc

porro

porro turbat imaginationem ac tandem facultatis cognoscitivæ inferioris usum aufert, ipsamque facultatem locomotivam lædit. Patet hoc ex actionibus ebriorum. Videmus enim eos loqui & agere, quæ non loquerentur, nec facerent, si ebrii non essent, & quorum postea pœnitet, vel fecerunt, non fuere ratiocinati; sed ea locuti fuerunt & fecerunt, quæ vi sensuum imaginatio suggessit (§. 117 *Psych. empir.*). Si ulterius progreditur ebrietas, actiones ebriorum actionibus delirantium similes deprehenduntur, ut ideo ebrietas insania voluntaria dudum appellata fuerit. Quemadmodum itaque in deliriis facultas imaginandi turbatur; ita ex similitudine actionum ebriorum & delirantium liquet, quod etiam imaginatio ebriorum perturbetur. Si major adhuc fuerit ebrietatis gradus, homines non amplius sui conscii sunt, ut quid agant, ipsimet ignorent. Unde intelligitur, facultatem imaginandi & sentiendi valde imminui. In summo ebrietatis gradu vix amplius pedibus insistere valent, tandemque instar trunci jacent. Atque hinc manifestum est, lædi quoque facultatem locomotivam, tandemque ejus usum una cum usu sensuum prorsus auferri.

Pro diversitate subjectorum diversæ quoque deprehenduntur actiones, quibus ebrii se delirantibus similes probant. Probe enim observavit *Sennertus* Medic. Pract. lib. 2. part. 2. cap. 7. f. m. 86. Alios in hilaritatem nimiam, risum, cachinnos, cantilenas & jocos se effundere, alios tristes evadere & de rebus sacris aut de morte verba facere, vel etiam lachrymari; alios ad iram, rixas, contentiones, clamores pugnasque concitari. Qui loca visitarunt, in quibus homines multi insanæ mentis aluntur & custodiuntur, & eorum actiones observarunt, eandem harum varietatem pro diversitate subjectorum commemorare solent. Nemo adeo dubitaverit, ebrios insanire.

§. 424.

Ebrietatem fugere tenemur, seu *unusquisque sibi cavere debet, ne in ebrietatem incidat.* Etenim ebrietas turbat ratiocinationem, & usu rationis hominem privat; turbat imaginationem ac tandem facultatis cognoscitivæ inferioris usum aufert, ipsamque facultatem locomotivam lædit (§. 423.), adeoque impedit, quo minus, dum agimus, omnem facere possimus facultatum nostrarum usum, quem habere possunt. Quoniam itaque, quicquid agimus, omnem facere debemus facultatum nostrarum usum (§. 302.), consequenter quod hoc impedit, fugere tenemur; ebrietatem quod fugere debeamus dubitandum non est. *Obligatio abstinendi ab ebrietate.*

Nimirum ebrietas impedit, quo minus satisfaciamus alicui officio, quod in omni actione nobis observandum. Adeoque maxime pugnat cum obligatione naturali. Quis ergo sibi persuaserit, jure naturali ebrietatem permitti? Poterat idem aliis adhuc modis ostendi. Etenim ebrietas debetur excessui in potus quantitate (§. 422.), adeoque intemperantiæ quædam species. Quamobrem cum temperantes esse debeamus (§. 406.), adeoque ab intemperantia abstinendum sit; ab ebrietate quoque abstinendum. Similiter ebrietas turbat functiones cerebri (§. 422.), adeoque hoc ineptum efficitur ad eas rite obeundas, consequenter ad imperfectionem corporis tendit (§. 323.). Eam igitur evitare debemus (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero consultius visum fuit turpitudinem naturalem ebrietatis demonstrare ex iis, quæ eidem propria sunt, ne ad principia remota confugiamus, ubi propria adsunt. Immo turpitudo ebrietatis non rectius agnoscitur, quam quod ex hominibus faciat bruta, ex hominibus sanæ mentis insanos, præsertim ubi ad diversos gradus, qui se invicem consequuntur, animum advertimus. Quatenus potus nimius sanitati nocet, sub intemperantia jam comprehenditur, cumque superius inculcaverimus a nimia potus quantitate esse abstinendum (§. 402.), eo ipso quoque ebrietatem vitandam esse jam ostendimus, sed non qua ebrietatem, quatenus nempe nimio potu inducitur status, quo homo evadit brutum & deliranti similis, immo præter facultatem vitalem nullum retinet ceterarum usum. Cum adeo manifesti sint ebrietatis effectus, mirum profecto videri poterat, quod naturalis ejus turpitudo non agnoscatur, nisi constaret quid sit servire gulæ.

§. 425.

§. 425.

Sobrietas quid sit.

Sobrietas est habitus sibi a nimio potu inebriante temperandi.

Hinc sobrium dicimus eum, quem nunquam vidimus ebrium, etsi bibendi ultra modum occasione oblata, cum sibi a nimio potu inebriante temperet.

§. 426.

Obligatio ad sobrietatem colendam.

Homines sobrii esse debent. Caveri enim sibi debent, ne in ebrietatem incidant (§. 424.), adeoque abstinere a potu nimio inebriante (§. 422.). Quamobrem cum sobrius sit, qui a potu nimio inebriante sibi temperat (§. 425.); homines sobrii esse debent.

§. 427.

Actiones ministræ quænam dicantur.

Actiones ministræ sunt, quæ ad officium aliquod explendum necessariæ sunt, seu requirnntur, in se spectatæ autem actus obligatorii non sunt.

Officium hominis est conservatio corporis. Ad corpus enim conservandum obligamur (§. 349.): omnis autem actio juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur, officium est (§. 224. p. 1. *Phil. pract. univ.*). Hujus officii pars est uti cibo ac potu justa quantitate, quemadmodum ex antea demonstratis abunde constat. Enimvero si edere volueris, cibus apprehendendus, & ori ingerendus, masticandus & deglutiendus. Cibi adeo apprehensio & ingestio in os, masticatio & deglutitio sunt actiones ministræ, cum sine iisdem non detur cibi ac potus usus, quem exigit conservatio corporis. Actiones ministræ haud raro plures involvunt actus, tanquam actiones ex pluribus simplicibus compositæ; subinde etiam alias requirunt actiones, sine quibus ipsæmet absolvi nequeunt; ministrarum adeo quasi ministræ. Ita si cibus ori ingerendus, os aperiendum: aperitio adeo oris est actio quasi ministra actionis ministræ alterius, ingestionis nimirum cibi in os. Quodsi cibus masticandus, dentibus incidendus & comminuendus atque saliva permiscendus est. Hisce vero actionibus cum absolvatur masticatio, ea ex iisdem tanquam ex partibus componitur. Ad actiones igitur ministras referimus omnes, qualescunque tandem fuerint, sive ex iis tanquam partibus componatur ministra quædam actio, sive hæc quasi sui ministras eas exigat. Neque enim necesse est, ut eas nomine distinguamus, etsi necesse sit ad differentiam animum advertere, ne facile aliqua in casu dato attentioni nostræ sese subducat.

§. 428.

Actiones superfluæ quænam.

Actio, quæ ad finem ab agente intentum vel intendendum nil facit, *superflua* dicitur.

E. gr. Si cibum ori ingerere vis; nullo opus est motu labiorum, dum os aperitur. Quodsi ergo quocunque modo eadem moveas, actio ista superflua est. Quoniam notio actionis superfluæ relativa est, eadem actio nunc superflua est; nunc minus superflua, pro diversitate finis, qui intenditur.

§. 429.

Actiones accessoriæ quænam dicantur.

Actiones superfluæ ministris superaccedentes dicuntur a nobis *accessoriæ*. Quamobrem cum actio superflua ad finem ab agente intentum vel intendendum nil faciat (§. 428.); *actio accessoria nil facit ad finem per actionem ministram intentum vel intendendum.*

E. gr.

Ex. gr. Si cibus ori ingerendus, os aperiendum, adeoque per oris aperturam intendimus ingeſtionem cibi. Ad os aperiendum ſufficit, ut mandibula inferior deprimatur, nullo autem opus eſt labiorum motu. Apertio oris actio miniſtra eſt (§. 427); motus vero labiorum ad eam oris aperturam non requiritur, ut cibum eidem ingerere poſſis, adeoque ſuperflua eſt actio (§. 428.). Quoniam itaque actio hæc ſuperflua miniſtræ ſuperaccedit, acceſſoria eſt. Equidem vulgo actionum acceſſoriarum nulla habetur ratio in theoria; patebit tamen ex iis, quæ mox ſequuntur, quod eadem neceſſitate a miniſtris ſint ſeparandæ, qua miniſtræ ab actu obligatorio diſtinguuntur. & in praxi videmus ad illas reſpicere ſolere morum elegantium æſtimatores, utut diſtincte non expenſas.

§. 430.

Actiones miniſtræ rectæ ſunt, ſi tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus, Quodſi fini intentio vel intendendo conveniat actio, ſeu talis fuerit, qualem is exigit, actio miniſtra ſpectatur tanquam medium finem iſtum conſequendi (§. 937. *Ontol.*), adeoque ſapientiæ convenit (§. 678. *Pſych. rat.*). Quoniam itaque ad ſapientiam acquirendam obligamur (§. 254.), hæc autem obligatio rationem ſufficientem in ipſa natura ac eſſentia hominis habet (§. 143. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); actiones miniſtræ rationem ſufficientem in ipſa eſſentia & natura hominis habent, ſi tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus. Recta eſt actio, quæ rationem ſufficientem in eſſentia & natura hominis habet, cur ſcilicet talis ſit (§. 64. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo actiones miniſtræ rectæ ſunt, ſi tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus.

Actionum miniſtrarum rectitudo.

Forſan mirum videbitur nonnullis, quod ſapientia extendatur ad actiones adeo leves, quales ſunt v. gr. cibi in os ingeſtio & oris apertio, ut cibus ingeri poſſit. Enimvero hi erunt, qui non ex notionibus diſtinctis ratiocinari conſueverunt, ſed ex falſis ſuppoſitis, quas nonniſi confuſe concipiunt, de rebus ſtatuunt. Sive actio videatur magni momenti, ſive exigui, aut propemodum nullius, ea fieri non debet ſine fine. Ubi agitur propter finem, ex hoc determinanda eſt actio. Actionem ex fine determinare ſapientiæ eſt, & ſapienter determinata rectitudinis laudem meretur. Immo nec ea, quæ hic dicuntur, abhorrent a notionibus communibus. Ecquis enim eſt qui neſciat, cenſeri etiam actiones viliſſimas, veluti apertionem oris cibi ingerendi gratia factam, tanquam minus rectas, nec aliam afferri rationem, quam quod tales non ſint, quales exiget finis, qui intenditur vel intendi ſaltem poterat ac debebat, veluti quod major ſit oris apertura, quam quæ ad cibum ingerendum requiritur?

§. 431.

Quoniam actiones miniſtræ tum rectæ ſunt, ſi tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus (§. 430.), ad recte agendum vero obligamur (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *operam* utique *dare debemus, ut actiones miniſtræ ſint tales, quales exigit finis intentus vel intendendus.*

Obligatio hominis quoad actiones miniſtras.

Ita nemo negaverit, dandam eſſe operam, ut apertura oris cibi ingerendi gratia facta talis ſit, qualem cibus ingerendus requirit, & ut ipſe actus ingerendi cibum talis ſit, qualis eſſe debet, ut idem commode ori ingeratur. Si diſplicet obligatio in iſtiuſmodi actibus, cur dicis, os ſic aperiri debere, cibum hoc modo ori ingerendum eſſe. Anne debitum intelligitur abſque obligatione (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univerſ.*)? Si debitum videatur exigui momenti: dic etiam obligationem exigui momenti reſpectu aliarum, quæ majoris ſunt, non tamen nullam dicere licet. Neque enim jam quæritur, quanta ſit hæc obligatio, ſi cum aliis comparetur, veluti cum obligatione vitam ac ſanitatem conſervandi, neminem lædendi, ſuum cuique tribuendi; ſed de eo quæſtio eſt, num aliqua ſit obligatio, ut hoc potius agas modo, quam alio, an vero tibi integrum ſit quocunque agere modo. Quodſi poſterius ſtatuis, cur, quæſo, reprehendis, ſi quis in agendo ſua libertate uſus eo agit modo, qui tibi diſplicet? Facile intelligitur, ſi cujuſvis eſſet notiones confuſas, juxta quas communiter judicant homines, ad diſtinctas revocare, non fore quenquam, qui non ultro nobiſcum ſentiat.

§. 432.

Quando actiones miniſtræ hominem deceant.

Si actiones miniſtræ tales ſunt, quales exigit finis intentus vel intendendus, hominem decent. Quodſi enim tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus, rectæ ſunt (§. 430.). Sed actiones rectæ hominem decent (§. 199. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo actiones miniſtræ, ſi tales ſunt, quales exigit finis intentus vel intendendus, hominem decent.

Ex. gr. Si apertura oris cibi ingerendi gratia fit, non aliud in ea requiritur, quam ut quantitati cibi ingerendi proportionata ſit, nec major, nec minor, quam ut per eam cibus ingeri poſſit. Talis oris apertio fit ſola depreſſione mandibulæ inferioris, neque ad eam requiritur præterea ullus labiorum motus. Dico decere hominem ut, ſi cibi ingerendi gratia os aperit, ſola mandibulæ inferioris depreſſione oris efficiat cibo ingerendo proportionatam aperturam, nullo labiorum motu facto, quo eorum ſitus reſpectu aliarum partium vicinarum mutatur.

§. 433.

Quando ſint decoræ.

Si actiones miniſtræ tales ſunt, quales exigit finis intentus vel intendendus, decoræ ſunt. Hominem enim decent (§. 432.). Sed quæ decent hominem, actiones decoræ ſunt (§. 194. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Actiones igitur miniſtræ, ſi fuerint tales, quales exigit finis intentus vel intendendus, decoræ ſunt.

Oſtenditur etiam hoc modo. Si actiones miniſtræ tales ſunt, quales exigit finis intentus vel intendendus, rectæ ſunt (§. 430.). Sed actio recta decora eſt (§. 201. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo actiones miniſtræ, ſi tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus, decoræ ſunt.

Ita decorum eſt, ſi comedentes os aperimus, mandibula tantummodo abſque ullo labiorum motu deprimenda non magis, nec minus, quam ut tanta fiat apertura, quæ cibo ingerendo ſufficit. Habemus adeo principium fœcundiſſimum determinandi decorum quoad actiones miniſtras, in quibus non tam obligatio, quam decorum ſpectari ſolet.

§. 434.

Actiones miniſtræ quando indecoræ.

Quodſi ergo *actiones miniſtræ non ſint tales, quales exigit finis intentus vel intendendus, ſed eidem contrarientur; indecoræ ſunt.* Nimirum actio miniſtra tum contrariatur ſapientiæ (§. 678. *Pſych. rat.*). Quamobrem cum homo ſapiens eſſe debeat (§. 254.), indecorum vero ſit, quod cuidam eorum diſconvenit, quod ineſſe debet (§. 195. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); actio miniſtra indecora eſt, ſi talis non ſit, qualem præciſe exigit finis intentus vel intendendus, ſed eidem contrarietur.

Ex. gr. Apertio oris actio miniſtra eſt, dum cibum capimus. Decora eſt hæc actio, ſi apertura nec major fuerit, nec minor, quam quæ quantitati cibi ingerendi proportionata. Major ergo & minor cum contrarietur fini, indecora cenſetur. Similiter cibus ori ingeritur, ut maſticetur; vel ſi maſticatione opus non ſit, ut deglutiatur. Decorum adeo habetur, ſi uno actu non plus ingeritur, quam qui intra cavitatem faucium commode continetur, ne ſcilicet deformetur extus facies. Contrarium indecorum putatur.

§. 435.

Actiones acceſſoriæ cur indecoræ.

Omnis actio acceſſoria indecora eſt. Etenim nil facit ad finem per actionem miniſtram, cui ſuperaccedit, intentum vel intendendum (§. 429.). Quamobrem cum ſapiens non faciat, quæ ad finem conſequendum nil conferunt (§. 678. *Pſych. rat.*); omnis actio acceſſoria ſapientiæ contrariatur. Sapientes eſſe debemus (§. 254.). Contrariatur itaque alicui, quod homini ineſſe debet.

Quo-

Quoniam igitur indecorum est, quod contrariatur alicui, quod homini inesse debet (§. 195. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); actio accessoria omnis indecora est.

Accessoria actio est in apertione oris, cibi ingerendi gratia facta, motus quicunque labiorum (*not.* §. 429.). Quicunque adeo eorum motus depressioni mandibulæ inferioris, qua apertura efficitur, superaccedit, actionem hanc ministram efficit indecoram.

§. 436.

Actiones ministræ determinandæ sunt convenienter obligationi, quæ easdem exigit. Operam enim dare debemus, ut actiones ministræ sint tales, quales exigit finis intentus vel intendendus (§. 431.). Quoniam itaque ad officium aliquod explendum requiruntur (§. 427., officium vero consistit in actione juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur (§. 224. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); per actiones ministras finem alium intendere non debemus, nisi ut obligationi satisfiat (§. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.* §. 932. *Ontol.*). Quamobrem tales esse debent actiones ministræ, quia talis est obligatio, consequenter ex obligatione, quæ easdem exigit, seu eidem convenienter determinandæ (§. 113. *Ontol.*). *Quomodo actiones ministræ determinandæ.*

Cibi apprehensio actio ministra est (*not.* §. 427.). Debemus cibum appetere nonnisi sanitati conservandæ, non vero solius voluptatis percipendæ gratia (§. 408. 412.), nec nimia quantitate (§. 402.). Actio igitur hæc non determinanda est ex sapore nobis grato, vel majore quantitate. Quamobrem si contingat frustum carnis, quod alterius loco respondet in patina, vel magis sese commendare palato tuo, aut majus esse eo, quod tuo respondet loco: ea ratio sufficiens non est, ut illud capias, quin potius hoc contentus esse juberis. Similiter apertio oris cibi ingerendi gratia facta ministra actio est, quemadmodum ex modo dictis abunde constat. Quoniam igitur a nimia cibi quantitate abstinere debemus (§. 402.); nec appetitionem majoris quantitatis prodere tenemur, consequenter vitanda sunt, quæ talem prodere solent. Apertura igitur major oris, quam modicæ cibi particulæ uno actu ingerendæ sufficit, improbatur, cum conveniat iis, qui nimia cibi quantitate ventriculum opplere solent.

§. 437.

Actiones ministræ decoræ sunt, si obligationi, quæ eas exigit, convenienter determinantur. Etenim si actiones ministræ obligationi, quæ eas exigit, convenienter determinantur, per eas tanquam finis intenditur, ut obligationi, quæ eas exigit, satisfiat (§. 932. *Ontol.* & §. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque tales sunt, quales finis intentus vel intendendus eas exigit (§. 113. *Ontol.*). Enimvero actiones ministræ decoræ sunt, si tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus (§. 433.). Decoræ igitur sunt, si obligationi, quæ eas exigit, convenienter determinentur. *Finis decori in actionibus ministris.*

Exempla, quæ ad propositionem præcedentem illustrandam adduximus, nemo non ad decorum refert. Hinc vero patet, decorum ex ipsis principiis honesti atque justi demonstrari. Multum lucis exempla ista affundunt modo, quo ex obligatione ac jure deducitur decorum.

§. 438.

Si actiones ministræ fuerint obligationi, quæ eas exigit, contrariæ; indecoræ sunt. Etenim cum actiones ministræ requirantur ad officium aliquod explendum (§. 427.), officium vero sit actio juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur (§. 224. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); per illas qua tales alius finis intendendus non est, quam ut obligationi, quæ eas exigit, satisfiat (§. 932. *Ontol.* & §. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo obligatio- *Quando actiones ministræ indecoræ.*

gationi, quæ eas exigit, contrariæ fuerint; fini intendendo contrariantur. Enimvero indecoræ sunt actiones ministræ, si fini intendendo contrariantur (§. 434.). Ergo indecoræ sunt, si fuerint obligationi, quæ eas exigit, contrariæ.

Non opus est aliis exemplis, quam ad quæ modo provocavimus (*not.* §. 436.). Pertinet huc quoque exemplum, quod alibi dedimus (*not.* §. 194. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 439.

Finis in cibo ac potu capiendo intendendus.

In capiendo cibo ac potu sanitatem conservandam tanquam finem intendere debemus. Etenim nonnisi sanitatis conservandæ gratia cibum ac potum appetere debemus (§. 408.). Quoniam itaque id finis est, propter quod agimus (§. 932. *Ontol.*); in capiendo cibo ac potu sanitatis conservationem tanquam finem intendere debemus.

§. 440.

Quinam non sit intendendus.

In capiendo cibo ac potu perceptionem voluptatis tanquam finem intendere non debemus. Etenim solius voluptatis percipiendæ gratia cibum ac potum appetere non debemus (§. 412.). Quoniam itaque finis esse nequit, propter quod agere non licet (§. 932. *Ontol.*); nec voluptatis perceptionem tanquam finem intendere licet in capiendo cibo ac potu.

§. 441.

Actiones ministræ in capiendo cibo ac potu indecoræ.

Si actiones ministræ in capiendo cibo ac potu, seu in edendo & bibendo, sanitatis conservationi convenienter determinentur; decoræ sunt. Quoniam enim in capiendo cibo & potu sanitatem tanquam finem intendere debemus (§. 439.); si actio ministra sanitatis conservationi convenienter determinatur, talis est, qualem exigit finis intendendus. Enimvero si actio ministra talis est, qualem exigit finis intendendus, decora est (§. 433.). Ergo si actiones ministræ in capiendo cibo ac potu seu in edendo & bibendo sanitatis conservationi convenienter determinentur, decoræ sunt.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Quoniam nonnisi sanitatis conservandæ gratia cibum ac potum appetere debemus (§. 408.); si actiones ministræ in edendo & bibendo sanitatis conservationi convenienter determinantur, obligationi nostræ convenienter determinantur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero actiones ministræ decoræ sunt, si obligationi, quæ eas exigit, convenienter determinentur (§. 436.). Ergo si actiones ministræ in capiendo cibo ac potu sanitati convenienter determinentur, decoræ sunt.

Dedimus in anterioribus principia quædam generalia, per quæ decorum, quod est in actionibus ministris, determinari potest. Nunc vero inde principia particularia deducere lubet, ut, quid decorum sit in edendo & bibendo seu in cibo ac potu capiendo, definiri possit. Equidem ex principiis generalibus idem jam erui poterat, quemadmodum probant exempla, quibus illa illustravimus, ita ut sufficere potuissent inventori; non tamen ideo prætereunda sunt silentio particularia, ne de singulis actionibus ministris in præsenti casu judicandum sit per ambages. Principia generalia eruuntur, ut inde porro deducantur particularia, quorum applicatione prodeunt ea, quæ singulas actiones ministras definiunt. Ceterum probe notandum est, actiones ministras duplici modo spectari posse, tum quatenus faciunt ad explendum officium, tum quatenus ita sibi invicem subordinantur, ut una fiat propter alteram. Hinc finis omnium actionum ministrarum ultimus est illa perfectio, quam promovendam præscribit officium, veluti in præsenti casu sanitas, quæ nobis conservanda. Actiones ministræ sunt cibi in os ingestio &, ut ingerere eundem detur, oris apertio. Os aperiendum, antequam cibum ingerere potes, & aperitur, ut hoc fieri possit, atque adeo ingestio cibi spectatur tanquam finis particularis.

cularis aperiionis oris, finis tamen hic particularis ſubordinatur ultimo, ut adeo in determinanda apertione oris non modo reſpiciendum ſit ad cibum ingerendum, verum etiam ad conſervationem ſanitatis. Quando autem dicitur actio conſervationi ſanitatis convenienter determinari; hoc ipſo intelligitur, quod ab ea petatur ratio, cur hoc potius modo determinetur, quam alio, adeoque per conſervationem ſanitatis intelligatur, cur talis ſit, ubi non uno modo determinatio fieri poteſt. Maneamus in exemplo, quod dedimus. Os aperitur, ut cibum ingerere poſſis, adeoque non minor eſſe debet apertura, quam quantitas cibi ingerendi requirit. Atque hæc determinatio fluit ex fine particulari, quatenus actio una eſt propter alteram. Enimvero cibus nimius ſanitati conſervandæ nocet, adeoque a nimia quantitate abſtinendum (§. 402.). Appetitus adeo non debet ferri in nimium, ſed moderatus ſit, neceſſe eſt. Quoniam igitur apertura oris major, quam cibi ingerendi quantitas exigit, non moderato, ſed immoderato appetitui convenit; apertura major juſta perinde ac juſta minor indecora habetur, conſequenter cibi ingerendi quantitati proportionata decora eſt. Videmus adeo quomodo in determinationem decori in apertione oris obſervandi influat non minus finis ultimus, quam finis particularis. Hic potiſſimum attenditur determinatio per finem ultimum, quando conſervationi convenienter fieri jubetur: ad determinationem per finem particularem ſufficit principium generale. Qui fuerit in demonſtrando verſatus, facile prævidere poteſt, quomodo in determinationem unius actionis influant diverſa principia. Etſi enim decorum levioris momenti videatur, ubi tamen demonſtrandum eſt ex genuinis principiis actionem aliquam eſſe naturaliter decoram; ſubtiliori haud raro demonſtratione opus eſt, quam ubi oſtendendum aliquid eſſe honeſtum vel juſtum, quamvis etiam ex præcedentibus demonſtrationibus jam liquet, ſi obligatio ex genuino ſuo fonte deducenda, profundiorem eam eſſe, quam vulgo putatur, utut ipſa obligatio obvia habeatur. Quoniam igitur nobis propoſitum eſt obligationes naturales & jura naturalia ex ſuo fonte deducere, ipſa nimirum eſſentia atque natura hominis; nemo reprehendere poterit, quod, quæ obvia videntur nimis operoſe demonſtremus: neque enim ſcribimus, ut deſidioſis placeamus, ſed ut ad certam obligationum ac jurium naturalium cognitionem adſpirantibus ſatisfaciamus & agamus, quod Philoſophi eſt.

§. 442.

Quando indecoræ.

Si actiones miniſtræ in capiendo cibo ac potu ſeu edendo & bibendo ſanitatis conſervationi contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur; indecoræ ſunt. Etenim cum in capiendo cibo ac potu ſanitatis conſervatio intendi debeat tanquam finis (§. 439.), non vero tanquam finem intendere liceat voluptatem (§. 440.); ſi actiones miniſtræ in edendo & bibendo ſanitatis conſervationi contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur, tales non ſunt, quales exigit finis. Enimvero ſi actiones miniſtræ non fuerint tales, quales exigit finis intendendus, ſed eidem contrariæ, indecoræ ſunt (§. 434.). Indecoræ igitur ſunt, ſi conſervationi ſanitatis contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur.

Oſtenditur etiam hoc modo. Homo cibum ac potum nonniſi ſanitatis conſervandæ gratia appetere debet (§. 408.), nequaquam vero voluptatis ſolius percipiendæ cauſa (§. 412.). Quodſi ergo actiones miniſtræ in edendo & bibendo ſanitatis conſervationi contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur; obligationi, quæ eaſdem exigit, contrariæ ſunt (§. 113. *Ontol.*). Quoniam itaque actiones miniſtræ indecoræ ſunt, quæ obligationi eaſdem exigenti contrariæ (§. 438.); indecoræ ſunt actiones miniſtræ in capiendo cibo ac potu ſeu edendo atque bibendo, ſi ſanitatis conſervationi contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur.

Quæ ad propoſitionem præcedentem annotavimus, mutatis mutandis præſenti etiam lucem quandam affundere poſſunt. Nolumus itaque eſſe prolixiores. Quamobrem ſufficit unum vel alterum afferre exemplum, quo propoſitionis præſentis veritas confirmetur & fœcunditas indigitetur. Indecora habetur major oris apertio, quam quæ cibi ingerendi quantitati ſufficit, non alia de cauſa, quam quia fini particulari contrariatur, cum cibi nonniſi ingerendi gratia os aperiatur, & quia nimii cibi appetitum loqui videtur, a quo tamen abſtinendum, adeoque fini in præſenti caſu ultimo contraria. Similiter indecorum exiſtimatur, ſi inter edendum exporrecta lingua lambuntur labia. Id enim indicio eſſe videtur, quod voluptatis percipiendæ gratia comedas, adeoque hæc actio voluptati convenienter determinatur. Præſtat

ita-

itaque labia, si opus fuerit, linteo abstergere. In eundem censum venit, si quis ex patina sibi vindicat, quod alterius loco respondet, vel in eligendo diu dubius hæret; ubi ex pluribus frustis carnis unum sumendum.

§. 443.

Num actiones decoræ temperantiæ conveniant.

Actiones ministræ decoræ in capiendo cibo ac potu temperantiæ conveniunt. Determinantur enim sanitatis conservationi convenienter (§. 441.). Quoniam itaque temperans non appetit cibum ac potum nisi sanitatis conservandæ gratia (§. 407.); actiones ministræ decoræ in capiendo cibo ac potu temperantiæ conveniunt.

Quod hic de temperantia ostenditur, etiam in omni alio virtutum genere obtinet. Temperantia virtus est, quæ moderatur appetitum circa cibum ac potum, ut sit obligationi naturali conveniens. Actiones ministræ ex eodem appetitu procedere debent, atque adeo mores decentes cum habitu virtutis consentiunt, nec alia est norma morum, quam virtutis. Atque hoc fœcundissimum principium est in doctrina de decoro, modo rite intelligatur, scilicet quod ratio, cur actiones ministræ tales sint, contineatur in appetitu juxta legem naturæ determinato, ad easdem extenso, quatenus scilicet considerantur ut ministræ, non vero absolute, quemadmodum jam supra notavimus (*not.* §. 441.). Non tamen hic principia decori omnia explicari possunt, quæ ad determinandum decorum in edendo & bibendo requiruntur. Sunt enim adhuc alia, quæ aliunde desumuntur, veluti a statu externo, nec non officiis erga alios, si una cum aliis edis ac bibis, vel in præsentia aliorum: Ea igitur demum intelligentur, ubi officia quoad statum externum & erga alios demonstraverimus. Sufficit autem nobis principia tradere generalia, quæ ad particularia invenienda & ad mores hominum dijudicandos atque rectificandos faciunt. Specialem adeo tractationem de moribus elegantibus aliis relinquimus, qui, ubi supposituri sunt de obligatione ac jure naturali a nobis demonstrato ac methodi gnari principiis generalibus, quæ hic asserimus, tanquam heuristicis utentur, theoriam morum elegantium demonstratam dabunt, quam esse partem aliquam Juris naturalis nemo negaverit, cui cognitum atque perspectum est, quod alibi (§. 204. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) demonstravimus, dari etiam legem naturalem decori. Sane ad hanc pertinent, quæ hactenus de actionibus ministris cum in genere, tum in specie in capiendo cibo ac potu demonstravimus.

§. 444.

Num indecoræ eidem disconveniant.

Quoniam actiones ministræ decoræ in capiendo cibo ac potu temperantiæ conveniunt (§. 443.), indecoræ autem iisdem contrariantur (§. 195. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *actiones ministræ indecoræ in capiendo cibo ac potu temperantiæ disconveniunt*, adeoque *intemperantiæ conveniunt*.

Quæ de actionibus ministris decoris ad propositionem præcedentem annotavimus, ea mutatis mutandis etiam de indecoris tenenda sunt. Intemperantia vitium est, quæ appetitum circa cibum ac potum obligationi naturali repugnantem agnoscit. Actiones ministræ ex inordinato hoc appetitu proceduat, aut saltem procedere videntur, ubi indecoræ sunt. Atque adeo mores indecentes non cum habitu virtutis, sed cum vitio consentiunt, ut, si vel maxime virtutem colas, ministræ tamen actiones eidem repugnent. Quodsi ministræ actiones, non qua ministræ, sed in se qua actiones certi generis vel certæ speciei spectantur, ad virtutes intellectuales referendæ, quibus si conveniunt, decoræ, si disconveniunt, indecoræ sunt, quemadmodum ex superius dictis jam patet (§. 430. *& seqq.*).

§. 445.

Obligatio naturalis quoad usum vestimentorum.

Homo corpus vestimentis adversus injurias tempestatum munire debet. Etenim sanitatem suam conservare (§. 393.) & adversus morbos corpus suum tueri debet (§. 394.). Quoniam itaque sanitas etiam ab aere pendet (§. 417.), vestimenta autem corpus nostrum adversus injurias tempestatis defendunt, quema-

modum nemini ignotum ; corpus veſtimentis adverſus injurias tempeſtatum munire debemus.

Nemo non novit , quænam viciſſitudines in aere quotidie obſerventur , cum nunc ſit calidus , nunc frigidus ; nunc ſiccus , nunc humidus; nunc ſerenus, nunc pluvius; nunc ventorum vi agitetur, nunc tranquillus exiſtat. Hæ mutationes gradu admodum variant, & pro diverſitate graduum major vel minor aeris vis eſt in corpus humanum, etſi eadem ſupponatur ejus diſpoſitio , quemadmodum ex adverſo pro diverſitate hujus diſpoſitionis variat quoque vis aeris in corpus , etſi idem ſupponatur ejus ſtatus : ſed in hæc inquirere non eſt hujus loci . Pertinent talia ad Phyſicam ſpecialiſſimam , quæ partem non poſtremam Theoriæ Medicæ abſolvit. Hic ſufficit advertere animum ad ea , quæ obvia experientia quotidie ſuggerit & unuſquiſque in ſeipſo obſervare poteſt, modo attentionem ſuam in ſe deſiderari minime patiatur.

§. 446.

Quoniam corpus veſtimentis adverſus injurias tempeſtatum munire debemus (§. 445.) id vero, propter quod agimus, finis eſt (§. 932. *Ontol.*) ; *uſus veſtimentorum finis eſt tueri corpus adverſus injurias aeris* , conſequenter *conſervatio ſanitatis* (§. 417.). *Finis uſus veſtimentorum.*

Quemadmodum pauci hominum in cibo & potu capiendo ad finem , quem intendere debent , vitæ nimirum ac ſanitatis conſervationem , attendunt animum ; ita adhuc pauciores de fine uſus veſtimentorum cogitant , adeoque obligationem naturalem , qua circa eum tenentur, non agnoſcunt. Etſi vel maxime uſum veſtimentorum in tuendo corpore adverſus injurias tempeſtatum agnoſcant; penes ſe tamen ſtare ſibi perſuadent , quid facere velint . Hinc videas multiplici modo peccari contra naturæ legem, quam modo ſtabilivimus (§. 445.) , nec quod peccatum ſit agnoſci. Immo mores , quos temeraria conſuetudo introduxit, haud raro eidem adverſantur.

§. 447.

Partes corporis obſcœnas appellare ſolemus, quæ conſpectæ vel contactæ ad libidinem ſtimulum addere ſolent. *Partes corporis obſcœnæ quænam dicantur.*

Talia ſunt organa genitalia utriuſque ſexus ; item mammæ fœminarum. Quidni etiam ſubinde nates & partes aliæ pudendis vicinæ? Equidem non nego harum partium aliquas eſſe, quæ per ſe dici nequeunt irritamenta libidinis; ſufficit tamen, quod moribus libidinoſorum hominum talia facta fuerint. Hottentotti rident Europæos , quod voluptatem ex mammarum contactu percipiant, multo magis riſuri, quod quidam contactu ventris , immo natium delectentur . Dantur enim actus quidam proluſorii , quibus ſtimulus coeundi excitatur. Et in horum numero ſunt , quorum effectus non naturalis eſt , ſed conſuetudini debetur . Quamvis vero ex natura imaginationis a priori demonſtrari poſſit, quomodo vim iſtam proluſorii actus acquirant ; non tamen opus eſſe videtur , ut demonſtratio in medium afferatur, ubi a poſteriori idem ſatis conſtat.

§. 448.

Partes corporis obſcœnæ veſtimentis velandæ ſunt . Partes enim obſcœne vel conſpectæ, vel contactæ ad libidinem ſtimulum addere ſolent (§. 447.) . Quoniam itaque ſuo loco oſtendemus libidinem eſſe legi naturali adverſam , conſequenter ea eſſe facienda, quæ impediunt , quo minus ea excitetur ; quin partes corporis obſcœnæ veſtimentis velandæ ſint, dubitandum non eſt. *Alius veſtimentorum uſus.*

Hinc etiam videas gentes maxime barbaras , quæ nullis veſtibus utuntur , ſed ob temperiem climatis nudæ incedunt , partes tamen genitales velare . Mammæ enim offendiculo ipſis non ſunt , quemadmodum exemplo Hottentottorum jam docui (*not.* §. 447) . Non eſt quod excipias , brutorum partes obſcœnas omnium conſpectui patere , neque tamen conſpectu earundem bruta ſtimulari ad libidinem, quibus facultates animæ inferiores cum homine ſunt commu-

munes. Dispar enim hominum & brutorum ratio est. Etenim homines abusu facultatum superiorum in abusum quoque vertunt usum facultatum inferiorum non modo in hoc casum, verum in aliis etiam bene multis.

§. 449.

Vestium finis alter.

Quoniam partes corporis obscœnæ vestibus velandæ sunt (§. 448.), id vero, propter quod agimus, finis est (§. 932. *Ontol.*); *vestium* quoque *finis est partes corporis obscœnas velare.*

Facile apparet, utrumque finem æque intendendum esse, nec unum primarium, alterum secundarium dici posse (§. 942. *Ontol.*). Neque etiam unus intenditur propter alterum, sed uterque simul intendendus.

§. 450.

Quales esse debeant vestes.

Vestes aptæ esse debent ad corpus contra injurias aeris tuendum & ad partes obscœnas velandas. Etenim cum finis vestium sit tueri corpus adversus injurias aeris (§. 446.) & velare partes obscœnas (§. 449.); vestium usus spectandus est tanquam medium, quo utrumque finem consequimur (§. 937. *Ontol.*). Quamobrem si earum usu finem utrumque consequi volueris; vestes aptæ esse debent ad corpus contra injurias aeris tuendum & ad partes obscœnas velandas.

Ex hoc principio judicium fieri debet de vestitu quoad essentialia. Cum enim obligatio in necessitate morali consistat (§. 118. *part. 1. Philos. pract. univ.*), ea, quæ a vestibus abesse nequeunt, & per quæ eadem necessario concipiuntur (§. 142. *Ontol.*), hinc derivanda. Non tamen sufficit ad determinandum in universum, quales vestes esse debeant. Quamobrem e re est, ut cetera adhuc addamus.

§. 451.

Obligatio molestiam omnem evitandi.

Operam dare tenemur, ut omnem molestiam quantum libet exiguam evitemus. Operam homo dare tenetur, ut eum consequatur statum, quo vera voluptas perdurat (§. 281.), consequenter cum tædium sive molestia voluptati contrarietur (§. 511. 518. *Psych. empir.*), ut liberum possideat ab omni molestia animum. Necesse igitur est, operam det, ut omnem molestiam quantum libet exiguam evitet.

Equidem in potestate nostra non est omnem evitare molestiam: non tamen hoc obstat, ut omnem evitare studeamus, ne nobismetipsis molestiam creemus, a qua liberi esse poteramus. Exigua etiam molestia majorem procreat, ubi animadvertimus, quod illam evitare potuissemus, modo voluissemus. Atque hoc pacto incrementum capit, ut, quæ ob parvitatem initio contemnenda videbatur, posthac haud parum torqueat animum. Felicitas omnem excludit molestiam (§. 636. *Psych empir.*) & quicquid homini tædium aliquod sive molestiæ quidpiam creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 639. *Psych empir.*).

§. 452.

Vestes cur agenti commodæ esse debeant.

Vestes commodæ esse debent agenti ad id, quod iis indutum agere oportet. Ponamus enim eas esse incommodas. Nemo non novit, eas nunc impedire posse, quo minus recte agamus, nunc nobis molestiam quandam creare, a qua liberi esse poteramus. Quoniam itaque ad recte agendum obligamur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & operam dare tenemur, ut omnem molestiam, quantum libet exiguam, evitemus (§. 451.); quin vestes commodæ esse debeant agenti ad id, quod iis indutum agere oportet, dubitandum non est.

Obvi

Obviæ ſunt querelæ de incommoditate veſtium, quando agentibus moleſtiæ quidpiam creant. Ex adverſo prædicantur veſtes, quas in agendo commodas experimur. Non opus eſt ad exempla provocari, cum quotidiana ea ſuggerat experientia.

§. 453.

Quænam veſtes hominem decedant.

Decent hominem veſtes ſtatui animi interno & ſtatui ejuſdem externo convenientes. Etenim ſi veſtes conveniunt ſtatui animi interno & ſtatui ejuſdem externo, per utrumque hunc ſtatum intelligitur, cur tales ſint, adeoque ratio earum in ſtatu hominis continetur (§. 56. *Ontol.*). Enimvero decet hominem id, cujus ratio petitur a ſtatu ejus (§. 194. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem eum quoque decent veſtes ſtatui animi interno & ſtatui ejuſdem externo convenientes.

Ad ſtatum externum ſpectant divitiæ. Hinc divitem decere affirmamus veſtes pretioſiores. Pertinet ad ſtatum externum dignitas, qua quis eminet. Hinc dignitate eminentem decere exiſtimamus veſtes ſplendidas. Nulla eſt objectio, quæ a ſuperbia petitur. Veſtes enim pretioſæ ac ſplendidæ in iis, quos decent, non neceſſario ſunt ſignum ſuperbiæ: id quod ſuo loco evincemus in Philoſophia morali. Si quis objectionem iſtam moveat, is ſatis ſuperque prodit, quod ex notionibus diſtinctis de virtutibus ac vitiis minime ſtatuat. Ad ſtatum animi internum refertur lætitia & triſtitia. Atque hinc patet, cur conſuetudo non ſine ratione introduxerit differentiam veſtium in ſtatu lætitiæ & ſtatu triſtitiæ. Vernaculo nobis ſermone Feyer-Kleider & Trauer-Kleider appellare ſolemus. Præſens autem propoſitio probat conſuetudinem iſtam eſſe rationalem. Atque ex his principiis deduci poſſunt, quæ de veſtibus quoad obligationes & mores tenenda ſunt. Enimvero negandum non eſt, homines nulla in re minus ſequi ductum rationis quam in conficiendis veſtimentis, neque hic ſemper præfertur, quod eſt melius, nec ullibi magis litatur vanitati, nec conſuetudo magis tyrannus eſt. Forſan non inutilem prorſus operam navaret, qui veſtimenta, quibus & olim diverſæ gentes uſæ fuerunt, & hodienum utuntur, ad examen revocaret, quamvis hoc facturus earundem mores ac inclinationes intimius perſpicere deberet. Præterea veſtimenta ſunt aliqua corporum artificialium ſpecies, adeoque ſubjecta eorundem legibus generalibus hactenus nondum diſtincte expoſitis.

§. 454.

Quænam dedeceant.

Dedecent hominem veſtes ſtatui animi interno & ſtatui ejuſdem externo contrariæ. Etenim ſi veſtes ſtatui animi interno & ſtatui ejuſdem externo fuerint contrariæ, in ſtatibus iſtis quidpiam deprehenditur, per quod intelligere datur, cur ab illo veſtitu potius abſtinere, quam eodem uti debuiſſet, conſequenter in illis ratio continetur aliqua, cur abſtinere, quam uti debuiſſet (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque hominem dedecet, quod in ſtatu ejus aliquam agnoſcit rationem, cur idem potius nolle, quam non nolle debuerit (§. 195. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); veſtes ſtatui animi interno & ſtatui ejuſdem externo contrariæ eundem dedecent.

Propoſitio hæc notio quædam communis eſt: videmus enim homines in taxando veſtitu ad ſtatum animi internum ſtatumque externum reſpicientes. Ceterum me tacente intelligitur, quando quid ſtatui interno, vel externo convenire aut diſconvenire dicimus, nos in eodem nil ſupponere quod vitioſum eſt.

§. 455.

Circa inceſſum obligatio.

Homo in inceſſu ſe providum probare debet, ut ſit ab omni lapſus periculo immunis. Nemo non novit lapſu facillime damnum inferri corpori membrorumque externorum integritatem lædi. Quamobrem cum quilibet periculum integritatem organi cujuſdam corporis lædendi vitare debeat, quantum in poteſtate ipſius poſitum (§. 373.); animum attendere debemus ad periculum lapſus, quod in inceſſu metuendum. Quemadmodum improvidus eſt, qui ad malum

in dato casu eventu possibile, quod prævidere poterat, animum non attendit (§. 764. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita ex adverso providum se probat, qui hoc facit. Patet itaque, quod homo in incessu se providum probare debeat, ut sit ab omni lapsus periculo immunis.

Ex principiis staticis demonstratur, quandonam incessus sit ab omni lapsus periculo immunis, docetque experientia, homines instinctu quodam naturali leges hasce observare. Negari tamen non potest veritatem multo evidentius cognosci, ubi a priori demonstratur. Enimvero hæ demonstrationes non ad Jus naturæ, nec Philosophiam moralem spectant, sed ad Physicam, aut accuratius loquendo ad cognitionem Naturæ mathematicam. Dantur tamen multi casus, ubi periculum attentioni nostræ sese subducere nequit, modo eadem uti velimus. Nec minus multa, quæ usui sunt, a posteriori addiscere licet. Sed de his dicendum in Philosophia morali.

§. 456.

Qualis incessus hominem deceat.

Decet hominem incessus statui animi interno statuique ejusdem externo conveniens. Ostenditur eodem prorsus modo, quo paulo ante evicimus, quod hominem deceant vestes statui animi interno & statui ejusdem externo convenientes (§. 453.).

Ita statui tristitiæ convenit incessus tarditas, ac ideo improbatur celeritas. Vulgo hominum incessus ab eorum inclinationibus, ac moribus pendet, subinde quoque consuetudini casu contractæ debetur. Inde est, quod ex incessu etiam de moribus hominum fieri soleat conjectatio.

§. 457.

Qualis dedeceat.

Dedecet hominem incessus statui animi interno statuique ejusdem externo contrarius. Ostenditur eodem prorsus modo, quo evicimus, quod hominem dedeceant vestes statui animi interno ejusque statui externo contrariæ (§. 454.).

Exemplum, quod modo dedimus (*not.* §. 456.), præsentem quoque propositionem illustrat. Quando paulo post obligationem hominis quoad statum externum explicaverimus, ex principiis hisce generalibus particularia colligere dabitur tum de vestibus, tum de incessu. Ceterum quæ de incessu a nobis demonstrata sunt, in præsenti sufficiunt, ubi in generalibus subsistendum. Quemadmodum enim superius non inquisivimus in ciborum ac potuum species, ut pateret, quinam sint salubres, quinam insalubres; ita nec de vestibus & incessu tradenda sunt particularia.

§. 458.

Jus hominis quoad vestimenta.

Homo habet jus ad ea omnia, quæ vestimentis conficiendis inserviunt & ad omnes actus, quibus eadem conficiuntur. Homo enim obligatur ad corpus vestibus muniendum adversus injurias aeris (§. 445.) parteſque obscœnas iisdem velandum (§. 448.). Lex naturæ dat eidem jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Habet igitur jus ad ea omnia, quæ vestimentis conficiendis inserviunt, & ad omnes actus, quibus eadem conficiuntur.

Ad actus, quibus vestes conficiuntur, referuntur quoque actiones, quibus efficiuntur materiæ vestium, veluti pannum, linteamina, corium. Immo huc referuntur operæ, quæ impenduntur obtinendis materiis in usum vestium conficiendarum, qualescunque tandem fuerint.

§. 459.

Ædium necessitas & usus.

Ædibus habemus opus, ut ab injuriis tempestatum tuti laboribus & negotiis fungi, cibos præparare, corpus lassum somno reficere & res nostras custodire valeamus.

Patet

Patet hoc a poſteriori, & nemo eſt, qui idem neſciat. Hinc vero conſtat, quo fine ædes extruantur.

§. 460.

Homines obligantur ad ædes extruendas. Obligantur enim ad ſanitatem ſuam conſervandam, ſeu ad omnes actiones committendas, quæ ad ſanitatem conſervandam tendunt (§. 393.), eaque vitanda, quæ corpus morbis obnoxium reddunt, atque facienda, quæ ad eos avertendos conducunt (§. 394.). Quoniam itaque ſanitas a cibo ac potu, ab aere, a ſomno & vigiliis, a motu & quiete pendet (§. 417.), ædibus vero opus eſt, ut ab injuriis tempeſtatum ſimus tuti ciboſque præparare & corpus laſſum ſomno reficere valeamus (§. 459.); quin homines obligentur ad ædes extruendas dubitandum non eſt. *Obligatio quoad ædes extruendas.*

Quæ de rebus noſtris cuſtodiendis inter uſus ædium commemorantur, tum demum patebunt, ubi de dominiis rerum egerimus, ut conſtet, quænam nos quoad ea tenear obligatio. Tum etiam patebit, quænam ſit obligatio naturalis laborandi, quamvis ea ex parte paulo poſt demonſtrabitur. Quodſi hanc obligationem præſupponas, ex eadem quoque obligationem ædium extruendarum deducere poteris. Fateor equidem perpaucos eſſe, qui de hac obligatione cogitant: dantur autem plures aliæ, ad quas homines animum non attendunt. Non tamen ideo nulla eſt, quod a paucis agnoſcatur, obligatio. Quales vero extruendæ ſint ædes, Architectura civilis docet, quam in Elementis noſtris Matheſeos ad rationes ſuas revocavimus. Regulæ architectonicæ non ſunt leges naturales, quamvis lex naturæ, quæ ad recte agendum nos obligat (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), etiam nos obliget ædes juxta eaſdem extruendi. Eſt vero architectura civilis in numero artium, quas homines acquirere tenentur (§. 261.), ſi praxin ſpectes; & ad ſcientiam artium, quam ut conſequantur, ſtudendum (§. 263.), theoria ejuſdem pertinet. Quamobrem & ad eam excolendam obligantur, qui hoc facere valent (§. 264).

§. 461.

Homo habet jus ad ea omnia, quæ ad ædes extruendas neceſſaria, omnes etiam actus, qui ad eas extruendas requiruntur. Obligantur enim homines ad ædes extruendas (§. 460.). Quamobrem cum lex naturæ det nobis jus ad ea, ſine quibus obligationi naturali ſatisfacere non poſſumus (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); jus utique nobis eſt ad ea omnia, quæ ad ædes extruendas neceſſaria ſunt, atque ad actus omnes, qui ad eas extruendas requiruntur. *Jus hominis quoad ædificia.*

Licitus adeo eſt rerum, quas natura profert, uſus, quem facimus in ædibus extruendis, & quicquid ædium extruendarum cauſa faciunt homines, licite faciunt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Nemo non hoc fatetur. Quamobrem cum jura ex obligatione quadam deſcendant (§ 23.); ædium quoque extruendarum obligationem agnoſcere tenentur. Fluit ea non minus ex natura hominis, quam obligationes cæteræ. Deſcendit enim ex obligatione ſe conſervandi, quam in natura hominis fundatam eſſe vidimus ſuperius, adeoque nec ipſa rationem ſufficientem niſi in eſſentia & natura hominis habet. Concurrunt etiam obligationes aliæ, quibus homo quoad animam tenetur. Provocavimus modo ad obligationem artium inveniendarum & excolendarum, quarum in numero Architectura civilis continetur (*not.* §. 460.). Quaſnam vero obligationes alias hæc ſupponat, ex ſuperiori tractatione abunde conſtat. Qui ad nexum obligationum animum attendit, ei nihil difficultatis ſupereſſe poterit.

§. 462.

Decent hominem ædes ſtatui ejus externo convenientes. Oſtenditur eodem prorſus modo, quo evicimus ſuperius (§. 453.), decere eundem veſtes ſtatui ipſius externo convenientes. *Quænam ædes hominem deceant.*

Decorum in habitatione ſpectandum conforme eſſe notionibus communibus judicia hominum quotidiana confirmant, quorum non alias afferunt rationes, quam a ſtatu externo deſumtas. Introductis dominiis & imperiis ſtatus externus hominum valde differt. Unde pro præſenti rerum ſtatu decorum in cibo ac potu, veſtibus & habitatione ſpectandum majus eſt, quam in ſtatu naturali.

§. 463.

Idem porro ex penditur.

Decent hominem ædes essentiæ ac naturæ animæ convenientes. Si enim ædes conveniunt essentiæ ac naturæ animæ, huic insunt, per quæ intelligitur, cur ædes ita potius fuerint constructæ, quam aliter, adeoque ratio aliqua cur tales sint, in eadem continetur (§. 194. *Ontol.*). Idem patet eodem modo, si quis tales ædes habitandas eligit, ubi jam fuerint ab aliis extructæ. Quamobrem cum agens liberum deceat, si in iis, quæ ipsi per naturam insunt, continetur aliqua ratio, cur hoc potius velle debeat, quam aliud (§. 332 *part. 1. Theol. nat.*); decere hominem ædes essentiæ ac naturæ animæ convenientes patet.

Homo a brutis distinguitur usu rationis, & non modo operam dare debet, ut rationem perficiat (§. 253.), sed etiam quicquid agit, omnem facere tenetur facultatum suarum usum, quem habere possunt (§ 302.). Tanta igitur differentia intercedere debet inter habitationem hominum & latibula brutorum, quanta inter hominem ac bruta intercedit. Imaginem quandam obligationis ac juris quoad ædium extructionem conspicimus in nidis avium, quorum adeo cognitio non solius curiositatis est, sed certissimi quoque in Philosophia practica usus. Quæ enim bruta usus cujusdam necessarii gratia faciunt, ea ob similem usum homines ex ratione facere tenentur. Quodsi ergo nidos avium ad examen revocare volueris, ea deprehendes principia, quæ instar legum naturæ esse possunt, immo pro talibus haberi debent (§. 162. *part. 1. Phil. pract. univ.*) in ædibus extruendis. Attenta enim differentia, quæ inter bruta atque homines intercedit, ex generalibus istis principiis deducentur specialia. Sed nostrum jam non est ea hic fusius prosequi. Non inanem operam sumeret, qui imaginem Juris naturæ in brutis conspiciendam distincte exponeret, ut Juris naturæ communis idea luculentior evaderet. Ne vero per præcipitantiam statuat, non modo usum facultatum inferiorum animæ, quas bruta cum hominibus communes habent (§. 754. *& seqq. Psych. rat.*), ex Psychologia probe cognitum atque perspectum habere: verum etiam attenta mente evolvere debet, quæ de definitione Juris naturæ juxta mentem JCtorum Romanorum in Horis subsecivis An. 1729. Trim. brum. Num. II. commentati sumus, ne vitio tribuat, quod in hominibus vitio tribuendum ob diversam ejus & brutorum conditionem, adeoque ut propositiones rite determinet. Dedimus ibidem exemplum de promiscuo canum coitu, quod facem præferre potest in aliis. Equidem a præsenti instituto non prorsus alienum foret, si ipsimet hunc campum ingrederemur; non tamen convenit esse prolixioribus, adeoque abstinendum ab iis, quorum notitia carere possumus, etsi ea cognitu non sit inutilis. Hoc potius adhuc monemus, si quis nostras demonstrationes ex essentia atque natura hominis derivatas animo comprehenderit; eum facilius Jus naturæ commune ex essentia atque natura brutorum derivaturum, quatenus ejus quædam imago in iisdem conspicitur.

§. 464.

Quæuam ædes homi. nem dedeceant.

Dedecent hominem ædes statui ejus externo, immo essentiæ ac naturæ animæ minime convenientes. Ostenditur eodem modo, quo paulo ante evicimus dedecere hominem vestes statui animi interno & statui ejusdem externo contraria (§. 453.).

Vivendum est homini humano more, adeoque etiam habitandum humano more. Et quo magis in potestate est, ut vitam homine dignam vivant; eo magis quoque operam dare tenentur homines, ne ipsos dedeceant ædes, quas extruunt. Quemadmodum vero obligatio non extenditur ultra id, quod vel physice, vel moraliter possibile: ita nec decorum ultra hos limites extendendum in præsenti casu.

§. 465.

Vita quando commode transigatur.

Vitam commode transigere dicimur, si, quæ nobis agenda sunt, ea absque omni molestia peragere valemus. Unde *vitam incommodam faciunt*, quæ in causa sunt, ut, quæ nobis agenda sunt, ea non sine omni molestia peragere valeamus. Dicuntur hinc etiam *commoda*, quæ ab actionibus nostris omnem molestiam

ſtiam removent: *incommoda* vero, quæ eas moleſtas faciunt, ſeu in cauſa ſunt, ut ex iis moleſtiam quandam, ſeu tædium quoddam percipiamus. Germanice dicimus bequem / quod commodum vocatur; unbequem / quod incommodum appellatur.

Ita aſcenſus per ſcalas dicitur commodus, ſi ne minimum quidem nobis moleſtiæ creat, vel creare poteſt, & ipſæ ſcalæ dicuntur commodæ, ſi ita fuerint conſtructæ, ut aſcenſus per eas non ſit moleſtus. Libri per repoſitoria commode diſpoſiti ſunt, ſi unumquemque ſtatim reperire licet, ne diu quærendo moleſtia creetur. Scriptio eſt commoda, ſi atramentum ſit fluidum & penna ſcriptoria ad literas bene pingendas apta, ut citra ullam moleſtiam literas ea magnitudine, qua volumus, pingere valeamus accurate. Hinc facile intelligitur, quales eſſe debeant actiones, ſi vitam commode tranſigere velimus. Et hinc facile definietur in caſu quolibet dato, quænam adeſſe debeant, ne ex actione percipiatur moleſtia, dum editur. Ceterum probe notandum eſt, non confundendam eſſe moleſtiam, quæ percipitur ex iis, quæ actionem aliquam conſequuntur, cum moleſtia, quæ ex ipſa actione percipitur, dum patratur. E. gr. ex ſapore cibi inſalubris voluptatem percipiens eum comedit abſque ulla moleſtia. Enimvero ubi tormina ventris excitat, ex his torminibus moleſtia percipitur. Hinc non ſentimus moleſtiam ex eſu cibi, ſed ex eo, quod eſum cibi conſequitur. Enimvero ſi cibus fuerit nimium calidus, ut ori ingeſtus calore offendat palatum; cibum capere non licet, niſi calorem nimium exhalaverit. Aut igitur expectandum, donec eundem ſponte ſua exhalaverit, aut peculiaribus quibuſdam actionibus opus eſt ad ipſum refrigerandum, antequam ori ingeratur, alias ad cibum comedendum non requiſitis: id quod cum moleſtum accidat, ex ipſa actione naſcitur moleſtia.

§. 466.

Homo obligatur ad vitam commode tranſigendam. Operam enim dare tenemur, ut omnem moleſtiam quantumlibet exiguam evitemus (§. 451.). Quamobrem cum vitam commode tranſigamus, ſi, quæ nobis agenda ſunt, ea abſque omni moleſtia peragere valeamus (§. 465.); evidens omnino eſt hominem ad vitam commode tranſigendam obligari. *Obligatio vitam commode tranſigendi.*

Erunt forſan, qui mirabuntur, quod hominem obligari affirmemus ad faciendum, quod ſua ſponte facturus, modo intellexerit, quale ſit factum. Vitam commode vivere volunt omnes, neque adeo opus eſt, ut demum ad vitam commode degendam obligentur. Tua intereſt, ut vitam commode tranſigas. Quodſi commode vivere nolueris, cum non interſit alterius, parum hoc referre videtur. Enimvero qui ita ſentiunt, nec mentem legis naturalis, nec vim obligationis naturalis capiunt. Cum legis naturalis cuſtodia felicitatem conſequamur (§. 396. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & acquiſitam conſervemus (§ 397. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); lex naturæ eſt medium felicitatem conſequendi (§. 937. *Ontol.*), conſequenter per eam felicitas noſtra tanquam finis intenditur (§. *cit.*). Neque ad illam ſervandam obligamur, niſi quia ejus cuſtodia felicitatem conſequimur, nec ſine eadem eandem conſequi datur (§. 398. *part.* 1. *Phil pract. univ.*). Immo nulla lege, ſi juſta ſit, aliud intenditur, quam ut hominibus bene ſit. Ipſa etiam natura non aliter obligat hominem ad actiones intrinſece bonas committendas & intrinſece malas omittendas, quam quatenus intrinſeca bonitas eſt motivum actionum committendarum & intrinſeca malitia motivum actionum omittendarum (§. 118 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), neque alio modo obligatio naturalis concipi poteſt. Hæc qui perpendit, non amplius mirabitur obligationem ad vitam commode tranſigendam. Quicquid enim contra eam in medium attulerit, id non modo petit omnem obligationem, qua homo ſibimetipſi tenetur, ſed ſi rem penitius penſitare volueris, obligationem etiam, qua aliis devincimur, quatenus ſcilicet nobis ipſis proſumus, dum aliis prodeſſe ſtudemus.

§. 467.

Quoniam *homo* ad vitam commode tranſigendam obligatur (§. 466.), vitam vero commode degere nequit niſi norit, quænam ad vitam commode degendam requirantur; *ad ſingula, quæ ad vitæ commoditatem ſpectant, cognoſcenda obligatur.* *Obligatio cognoſcendi ad vitæ commoditatem ſpectantia.*

Cognitio eorum, quæ ad vitam commode degendam requiruntur, non adeo facilis eſt, ſive eam diuturna experientia, ſive a priori tibi comparare volueris. Supponit ea actionis cujuslibet,

libet, qualiscunque tandem sit, rectitudinem pro datis quibusvis circumstantiis esse perspectam & rerum omnium, quibus indigemus, conditionem in aprico positam (*not.* §. 465.). Nulla igitur datur actio; quocunque tandem nomine veniat, cui non sua competit commoditas, vel incommoditas, ubi ad agentem refertur. & idem esto judicium de rebus ad agentem relatis, quarum usus ipsi necessarius vel utilis. Non abhorrent ea, quæ de commoditate & incommoditate diximus, a notionibus communibus, modo satis acuti fuerimus in expendendis hominum judiciis obviis. Ostendemus autem suo loco in Philosophia morali, quantum faciat sollicitudo vitam commode transigendi ad vitandum culpam. Cum animus ab omni culpæ sensu vacuus felicitatis nostræ haud postrema pars sit (§ 685. *p.* 2. *Phil. pract. univ.*); sollicitudo vitam commode transigendi majoris hinc momenti intelligitur, quam vulgo putatur.

§. 468.

Jus homini competens quoad vitæ commoditatem.

Homini jus est ad omnia, quæ ad vitæ commoditatem quomodocunque faciunt, & ad omnes actus huc requisitos. Homo enim obligatur ad vitam commode transigendam (§. 466.). Dat vero lex naturæ nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem patet esse homini jus ad ea omnia, quæ ad vitæ commoditatem quomodocunque faciunt, & ad omnes actus huc requisitos.

Necesse est ut cognoscamus ea, ad quæ nobis jus dat lex naturæ, ut constet quid licitum sit (§. 170. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Vulgo talia habentur per se indifferentia, atque hinc licita existimantur, quatenus in tuo arbitrio relictum sit, quid facere, vel non facere velis, quasi nulla detur ratio a priori, cur id licitum potius sit, quam non sit. Enimvero hoc non modo repugnat principio rationis sufficientis, verum etiam ad errorem facillime deducit ista opinio. Etenim si quis moralitatem alicujus actionis perspicere nequit, is eandem statim pro indifferente, adeoque pro licita habet. Quodsi vero convictus fueris non minus dari rationem sufficientem, cur quid naturaliter sit licitum, quam cur illicitum sit; pro licito minime habes, nisi idem licitum esse demonstrare possis. Præterea magna differentia intercedit, utrum licitum tantummodo spectetur ut in se indifferens, an vero ex jure tibi competente derivetur. Qui illud sibi persuadent, civiliter licitum cum naturaliter licito confundunt. Lege enim civili quædam tacite permittuntur, ac ideo pro licitis habentur: non tamen hinc sequitur, quod etiam naturaliter licita sint. Videbimus enim suo loco, lege civili permitti posse, quæ naturaliter illicita sunt, seu lege naturali prohibentur. Ita lege naturali prohibitus est usus cibi insalubris (§. 399.), qui solius voluptatis percipiendæ gratia appetitur (§. 412). Naturaliter adeo usus iste illicitus est (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed de eo nihil cum disponat lex civilis, tacite permittit usum cibi insalubris voluptatis solius percipiendæ gratia appetendum (§. 166. *part.* 1. *Phil. pract. univers.*): usus adeo iste civiliter licitus. Talia dantur plura: sed sufficit hic uno exemplo ostendisse, quod dubium videri poterat iis, qui Jus naturæ ex suo fonte non derivant, & ex notionibus Juris civilis de eodem ratiocinantur, differentia inter Jus naturale & civile non satis perspecta.

§. 469.

Commoditas ædium L. N. conveniens.

Ædes commode sunt extruendæ. Obligamur enim ad vitam commode transigendam (§. 466.) & ad ædes extruendas (§. 460.). Quamobrem cum in Architectura civili ostendatur, ædes commode extrui posse; ædes commode sunt extruendæ.

Sumitur hoc in Architectura civili instar axiomatis, & jam olim sumsit *Vitruvius*, quemadmodum nemo ignorat, qui eandem vel primis labris degustavit. Quod vero recte sumatur, ex præsenti demonstratione patet.

§. 470.

Vita quando jucunde transigatur.

Vitam jucunde transigere dicimur, si ea agimus, ex quibus voluptatem veram, vel saltem innocuam percipimus. *Jucunde eam transigere videmur*, si ea agimus, ex quibus voluptatem nocuam percipimus. Vernaculo sermone dicimus sein Leben in Vergnügen zubringen.

Vulgo

Vulgo homines voluptatem innocuam a nocua non distinguunt, adeoque nec veram ab apparente separant. Atque idcirco vitam jucunde transigere idem ipsis est ac ea agere, ex quibus voluptas percipitur. Enimvero si voluptas fuerit nocua, vel tædium sive molestiam parit, vel in tædium degenerat (§. 383. *part.* 1. *Phil pract. univ.*). Quamobrem vitam jucunde transigere nequit, qui ea agit, ex quibus nocuam percipit voluptatem, cum ex iisdem actionibus posthac resultent tædia, quæ vitæ jucunditati adversantur. Necesse igitur est, ut notio vitæ jucundæ ab omni errore liberetur, ne contradictioni obnoxia sit. Unde verum ab eo, quod videtur, distinguimus. Quam vero necesse sit verum ab apparente distingui, ad exempla animum advertenti apparet. Videntur plurimi sibi vitam jucunde transigere, si quotidie fruantur cibo ac potu, ex cujus sapore voluptatem percipiunt, cumque solius voluptatis percipiendæ gratia cibum ac potum appetant, nec a nimio abstinent. Cum cibi insalubres deprehendantur, etiamsi sapor sit gratissimus, ac cibi etiam ac potus salubris quantitas sanitati noceat; corpus vel morbo obnoxium evadit, vel saltem vigore suo privatur. Utrumque multarum molestiarum causa, quæ ubi devorandæ sunt, vitam jucunde transigi ecquis dixerit? Aliter vero sese res habet, si voluptas fuerit vera, vel saltem innocua. Cum enim voluptas innocua nunquam in tædium degeneret, nec unquam tædium sive molestiam pariat (§. 384. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), veraque voluptas in se innocua sit (§. 388 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui ea agit, ex quibus veram vel saltem innocuam percipit voluptatem, ei verendum non est, ne vita jucunda degeneret in injucundam, consequenter ut non sit continua, sed tædiis aut molestiis interrumpatur. Nemo itaque in dubium revocaverit, quin is demum vitam jucunde transigat, qui non nisi ea agit, ex quibus veram, aut saltem innocuam percipit voluptatem. Probe autem notandum est, voluptatem eandem uni esse posse innocuam, alt nocuam alteri: id quod ex iis inprimis eluceseet, quæ de officiis hominis quoad statum externum demonstraturi sumus.

§. 471.

Homo obligatur ad vitam jucunde transigendam. Operam enim dare tenetur, ut eum consequatur statum, quo voluptas vera perdurat (§. 281.), nec transitoria fruatur voluptate, nisi quando fuerit innocua (§. 287.), consequenter ea agere debet, ex quibus veram voluptatem, aut saltem innocuam percipit. Enimvero qui ea agit, ex quibus veram voluptatem aut saltem innocuam percipit, is vitam jucunde transigit (§. 470.). Homo itaque obligatur ad vitam jucunde transigendam. *Obligatio quoad vitæ jucunditatem.*

Quæ paulo ante de vita commode transigenda annotavimus (*not.* §. 466.), ea mutatis mutandis huc etiam referenda. Immo repetenda hic etiam sunt, quæ supra de obligatione ad felicitatem consequendam annotavimus (*not.* §. 280.). Neque existimandum est, quasi periculosum sit docere, quod homo obligetur ad vitam jucunde transigendam, cum reperiantur adeo multi, qui nulla re magis, quam de vita jucunde transigenda cogitant, atque ideo tempus omne nonnisi in deliciis consumere volunt. Etenim qui hoc faciunt, de vita jucunde transigenda omnium minime cogitant, quemadmodum modo (*not* §. 470.) satis clare ac perspicue ostendimus. Vitam jucundam non aliter interpretari debemus, quam ex definitione allata (§. *cit.*). In hoc enim sensu evicimus, hominem ad vitam jucunde transigendam obligari.

§. 472.

Homini jus est ad ea omnia, quæ ad vitam jucunde transigendam faciunt & ad actus omnes huc requisitos. Obligatur enim ad vitam jucunde transigendam (§. 471.). Quamobrem cum lex naturæ det homini jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); homini jus est ad ea omnia, quæ ad vitam jucunde transigendam faciunt, & ad actus omnes huc requisitos. *Jus ad ea, quæ vitam jucundam faciunt.*

§. 473.

Jus quoad pulchritudinem ædium.

Homini jus est extruendi ædes pulchras. Ædes enim pulchræ aptæ sunt ad voluptatem in nobis producendam (§. 545. *Psych. empir.*), adeoque earum extructio facit ad vitam jucunde transigendam (§. 470.). Quoniam itaque homini jus est ad ea omnia, quæ ad vitæ jucunditatem faciunt, & ad omnes actus huc requisitos (§. 472.); jus etiam ipsi est ædes pulchras extruendi.

Sumitur *Vitruvio* præeunte instar axiomatis in Architectura civili, ædes pulchras esse debere, atque adeo in iis extruendis habendam quoque esse rationem pulchritudinis. Hic vero ostendimus hominem hoc facere suo jure, ut pateat recte id ipsum sumi. Pulchritudinem ædium facere ad vitæ jucunditatem notionibus communibus conforme est. Hic vero dicimus, notionem communem non abhorrere a veritate. Constat ex Architectura civili dari pulchritudinis ædium gradus, & esse quandam pulchritudinem essentialem, quæ locum habet in omni ædificiorum genere. Unde vero definiantur gradus unicuique observandi, ex statu hominis externo intelligitur, quem nunc pendere a dominiis & impertiis introductis nemo est, qui nonnisi culpa sua ignoret. Unde & officia hominis quoad statum externum penitus perspicere non datur, antequam de dominio & imperio summo civili fuerit actum.

§. 474.

Vitæ commoditas quatenus in potestate nostra.

Vitæ commoditas in potestate nostra est, quatenus facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio efficere possumus, ut, quod nobis agendum absque molestia peragatur. Vitæ enim commoditas in eo consistit, ut, quæ nobis agenda sunt, absque omni molestia peragere valeamus (§. 465.). Quamobrem cum nonnisi id in nostra potestate sit, quod facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio consequi possumus (§. 175.); nec vitæ commoditas in potestate nostra est, nisi quatenus facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio efficere possumus, ut, quod nobis agendum, absque molestia peragatur.

Propositionem hanc addere debuimus, ut pateat quousque sese extendat obligatio vitam commode transigendi, ne contra eam agamus, dum eidem satisfacere intendimus. Demus itaque exemplum, ut pateat, commoditatem vitæ non semper in nostra esse potestate, consequenter, nec in eo casu ullam esse obligationem, qua teneamur. Diximus in anterioribus, ædes commodas esse debere, seu in iis extruendis rationem habendam esse commoditatis. Non cujusvis est ædes extruere, quæ sibi sunt commodæ. Plerique enim tenentur inhabitare ab aliis extructas, quas non semper in omnibus sibi commodas experiuntur. Quoniam nemo obligatur ad id, quod impossibile (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), vesanum esset obligationem eo usque extendere. Quin potius curandum est, ne molestæ nobis accidant, quæ tales recte haberentur, siquidem ea, unde oritur molestia, evitare in potestate nostra positum fuisset. Immo si quis sibimetipsi ædes extrui curet, cum sit Architecturæ ignarus, aliorum judicio relinquere debet, quæ quoad commoditatem in extruendis ædibus observanda. Quamobrem si peccatur, non habet quod sibi imputet. Enimvero si nullum in libris per repositoria disponendis ordinem serves, ut eum, quem vis, non sine molestia reperire possis; vitæ commoditas hac ex parte in potestate tua erat.

§. 475.

Vitæ jucunditas quatenus in potestate nostra.

Similiter vitæ jucunditas in potestate nostra est, quatenus facultatum, virium, ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio efficere possumus, ut ea agere valeamus, ex quibus voluptatem veram, vel innocuam saltem, percipere detur. Vitæ enim jucunditas in eo consistit, ut ea agamus, ex quibus voluptatem veram, vel saltem innocuam percipimus (§. 470.). Quamobrem cum in potestate nostra non sit, nisi quod facultatum, virium ac rerum nostrarum usu

alio-

aliorumque ope ac auxilio conſequi poſſumus (§. 175.); nec vitæ jucunditas in poteſtate noſtra eſt, niſi quatenus facultatum, virium ac rerum noſtrarum uſu aliorumque ope ac auxilio efficere poſſumus, ut ea agere valeamus, ex quibus voluptatem veram vel ſaltem innocuam percipere datur.

Quæ ad propoſitionem præcedentem annotavimus, ad præſentem quoque trahenda ſunt, mutatis, ubi opus fuerit, mutandis.

§. 476.

Corpus ornare dicitur, ſi facto quodam noſtro pulchritudinem quandam ipſi conciliamus. *Corpus ornare quid ſit.*

Ita caput ornatur criſpatione capillorum, digiti ornantur annulis, brachia armillis, collum monilibus & torquibus aureis. Petitur etiam ornatus a floribus tam nativis, quam arte factis.

§. 477.

Symmetria corporis conſiſtit in conveniente partium externarum ad ſe invicem & ad totum corpus proportione. *Symmetria corporis quid ſit.*

Applicamus ad corpus humanum definitionem ſymmetriæ in genere, quam in Architectura civili dedimus (§. 24). Dari autem ſymmetriam in corpore humano, dudum agnovere veteres, ut adeo eandem ex corpore humano deſumſerint Architecti. Unde *Vitruvio* enatam eſſe regulam, quod ædificium ad hominis bene figurati membra exactam habere debeat rationem, alias jam monuimus (§. 27. *Arch. civ.*).

§. 478.

Eurythmia eſt ſimilitudo partium corporis externarum, quæ ab utroque latere ſunt partium mediarum diſſimilium. *Eurythmiæ corporis quid ſit.*

Applicavimus hic denuo definitionem generalem Eurythmiæ ad corpus humanum, quam dedimus alibi (§. 31. *Arch. civ.*). Dari Eurythmiam in corpore humano, nemo eſt, qui neſciat. Etenim naſus & os medium faciei locum occupant: a latere ſunt oculi cum genis & malæ. Similiter ab utroque latere trunci ſunt artus, manus ſcilicet ac pedes. Si corpus fuerit bene figuratum, oculus unus alteri ſimilis, nec in genis & malis, manibus ac pedibus ulla deprehenditur diſſimilitudo. Naſus vero & os nullam cum oculis, genis & malis, truncus cum manibus ac pedibus ſimilitudinem habet. Partes vero mediæ lateralibus diſſimiles in duas ſimiles dividuntur. Immo nullum eſt dubium, quin Architecti eurythmiæ, perinde ac ſymmetriæ notionem a corpore humano abſtraxerint, imitaturi in ædificiis, quod in corpore humano non qua humano, ſed qua compoſito ex diverſis partibus conſpicitur, cum etiam iſtiuſmodi corpus compoſitum ſit ædificium, etſi artificiale. Non nego dari ſymmetriæ ac eurythmiæ in corpore humano rationes a perfectione ejus naturali deſumtas: ſed eas hic expendi nil attinet, propterea quod ſymmetriam ac eurythmiam jam tantummodo conſideramus, quatenus faciunt ad pulchritudinem corporis.

§. 479.

Symmetria & Eurythmia requiritur ad pulchritudinem corporis. Conſtat experientia corpus humanum placere, ſi exacta in eodem deprehenditur ſymmetria & eurythmia; diſplicere autem, ſi defectus quidam in ſymmetria & eurythmia notetur. Unde videmus, ubi monſtroſitates corporis humani recenſentur, aut, ſi mavis, corpora male figurata deſcribuntur, notari quoque defectus in ſymmetria & eurythmia. Quoniam itaque ad pulchritudinem corporis ſpectat, quod efficit, ut idem nobis placeat; ad deformitatem vero, quod in cau- *Symmetria & Eurythmia num ſpectet ad corporis pulchritudinem.*

in causa est, ut displiceat (§. 543. *Psych. empir.*); Symmetria & Eurythmia ad pulchritudinem corporis spectat.

Novi equidem non deesse, qui sibi aliisque persuadent, placere corpus ob symmetriam & eurythmiam, quod in plerisque corporibus eam observemus, pauciora vero dentur corpora humana, in quibus quoad utramque defectus in sensum incurrentes notentur: parum tamen me movet hæc objectio. Constat plura constructa esse ædificia, quæ a symmetria & eurythmia aberrant, quam in quibus exacta symmetria & eurythmia deprehenditur. Enimvero si quis constanter viderit ædificia, in quibus nullum symmetriæ & eurythmiæ vestigium apparet, postea vero contigerit videre ædificium ad leges symmetriæ ac eurythmiæ constructum; hoc ipsi extemplo placebit, illa displicent, etiamsi non displicuerint antea, cum nondum ullam ædificii juxta leges symmetriæ atque eurythmiæ constructi ideam haberet. Patet itaque symmetriam & eurythmiam non efficere, ut corpus ex pluribus partibus, similibus ac dissimilibus, compositum placeat, quia utrique sumus adsueti. Etsi contrarium ex ipsa notione pulchritudinis a priori demonstrari possit; demonstratio tamen supponit principia, quæ hic stabiliri minime possunt. Sufficerit itaque hic, quemadmodum superius in aliis, non sumi nisi experientia comprobatum.

§. 480.

Præterea ad pulchritudinem requisita.

Pulchritudo corporis etiam dependet a conveniente partium externarum figura, colore aliisque qualitatibus sensibilibus. Sumitur hoc denuo experientiæ fide. Ita dentes incisivos, qui labiis diductis in conspectum veniunt, commendat figura ad parallelogrammum propemodum accedens atque albedo; labia rubedo; cutem albedo & tenuitas; oculos nitor.

Prolixum nimis foret in rationes a priori inquirere, ut ex notione perfectionis demonstrari possit, cur hæc placeat figura, cur hic color, cur hæ qualitates aliæ sensibiles. Innotescunt talia ex comparatione earundem corporis partium in diversis subjectis. Ne vero præjudiciis detur locus, ut rana putetur esse Diana, animus nullo amore Venereo præoccupatus esse debet, ne sit locus illi pervulgato: Si quis amat ranam, ranam putat esse Dianam. Amor nimirum in causa est, ut placere videantur, quæ revera non placent. Inde est, ut, amore mutato, displiceant, quæ ante placuerant & contra. Quodsi ergo acumine psychologico utaris, ne, cur quid placeat, ratio lateat: facile animadvertes, num quid per se placeat, an vero amor commendet alias non placiturum.

§. 481.

Pulchritudinis naturalis & artificialis differentia.

Pulchritudo naturalis dicitur, quæ corpori hominis natura inest: *Artificialis* vero vocatur, quæ facto quodam nostro eidem conciliatur.

Experientia docet, dari corpora humana, quæ pulchritudo commendat, hancque spectari non modo in toto corpore, verum etiam in singulis ejus partibus, quæ in conspectum veniunt. Immo totum corpus pulchrum esse nequit, nisi singulæ quoque partes fuerint pulchræ, etsi toti præterea insit, quod in partibus non deprehenditur, quemadmodum ex symmetria & eurythmia ad pulchritudinem requisita (§. 479.) a priori intelligitur, & a posteriori attento observatori innotescit. Nemo igitur est, qui dubitet, dari quandam pulchritudinem naturalem. Cum vero multa admodum sint, quæ ad pulchritudinem totius corporis requiruntur: ita non facile reperire licet corpus humanum adeo deforme, cui non quidpiam insit pulchritudinis. Hinc audias, ob pulchritudinem laudari nunc hanc, nunc istam corporis, præsertim faciei partem & in parte una nunc quædam notari, quæ alias pulchritudinis laudem mereri judicantur. Nemo vero est, qui non ultro fateatur, pulchritudinem perfectam, quæ in toto corpore conspicitur, esse admodum raram, nec aliam afferri audias rationem, quam quod nimis multa ad pulchritudinem requirantur, ut scilicet totum corpus pulchrum dici possit, nec quicquam hac ex parte in eo desideretur. Pulchritudini artificiali cum nimis studeant homines, præsertim mulieres, quam par erat; neminem fore puto, qui eandem in dubium vocet.

§. 482.

Obligatio ad pulchritudinem naturalem conſervandam.

Homo obligatur ad pulchritudinem naturalem conſervandam. Quoniam enim pulchrum eſt, quod placet (§. 543. *Pſych. empir.*); per pulchritudinem naturalem aliud intendi nequit, quam ut placeas aliis. Quodſi ergo eandem conſervare ſtudes, omnes actus, qui ad eam conſervandam faciunt, per eandem rationem finalem determinantur, per quam determinantur naturales. Quamobrem cum homo obligetur ad determinandum actiones liberas per eaſdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quin homo obligetur ad pulchritudinem naturalem conſervandam, dubitandum non eſt.

Non omnes obligationes ſunt ejuſdem momenti, ſicuti enim obligationes perficiendi animum majoris ponderis ſunt, quam obligationes perficiendi corpus; ita etiam obligatio conſervandi vitam & ſanitatem corporis multo majoris ponderis eſt, quam obligatio conſervandi pulchritudinem. Quanto intervallo ſanitas & vita diſtant a pulchritudine, tanto etiam obligatio illam conſervandi diſtat ab obligatione hanc conſervandi. Etſi autem hæc obligatio valde exigua ſit, ſi cum illa comparetur; non tamen ideo nulla eſt. Quando quæritur, num homo obligetur ad aliquid faciendum, non de eo quæſti o eſt, quanta ſit obligatio, ſed num detur aliqua obligatio.

§. 483.

Jus quoad pulchritudinem naturalem.

Homini jus eſt ad ea, quæ ad pulchritudinem naturalem conſervandam faciunt. Eam enim conſervare obligatur (§. 482.). Quoniam itaque ipſi jus eſt ad ea, ſine quibus obligationi naturali ſatisfacere nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); jus quoque ipſi eſt ad ea, quæ ad pulchritudinem naturalem conſervandam faciunt.

Ex hoc principio judicium fieri poteſt, quid jure ſuo faciant, qui pulchritudinem naturalem curant, ne promiſcue damnentur, quæ laudem potius, quam vituperium merentur.

§. 484.

Effectus pulchritudinis artificialis.

Pulchritudo artificialis ſupplet defectum naturalis & naturalem auget. Pulchritudo enim naturalis homini natura ineſt; artificialis vero facto quodam ipſius eidem conciliatur (§. 481.). Quamobrem ſi naturalis deficit, & artificialis accedit; aliqua jam ipſi pulchritudo eſt, cum alias nulla eſſet. Supplet adeo artificialis defectum naturalis. *Quod erat unum.*

Quodſi naturalis adeſt & artificialis eidem ſuperaccedit; plus homini pulchritudinis eſt, quam ſi ſola naturalis adeſſet. Quoniam itaque augetur, quod homogeneo adjecto efficitur majus (§. 426. *Ontol.*); pulchritudo artificialis naturalem auget. *Quod erat alterum.*

Pulchrum dicitur, quod placet (§. 543. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum unum magis placeat altero, non tantummodo ob præjudicium aliquod, verum etiam in ſe, quemadmodum ex notione pulchritudinis (§. 545. *Pſych. empir.*) facile oſtendi poterat; pulchritudo admittit gradus (§. 746 *Ontol.*); qui cum in numero quantitatum ſint (§. 747. *Ontol.*), pulchritudinem artificialem naturali homogeneam efficiunt (§ 364. *Ontol.*). Non igitur contra rei veritatem tacite ſupponimus, pulchritudinem artificialem naturali homogeneam eſſe. Ceterum propoſitio præſens abſque ulla probatione ſumi poterat tanquam notio quædam communis. Qui enim agnoſcit dari pulchritudinem hominis artificialem, quod tanquam obvium nemo non agnoſcere debet, is etiam ultro fatetur artificiali ſuppleri defectum naturalis & naturalem eadem augeri. Nec videas aliter ſentire, qui pulchritudinem corporis curant.

§. 485.

An artificialis prohibita.

Quoniam pulchritudo artificialis supplet defectum naturalis & naturalem auget (§. 484.), homo autem ad naturalem conservandam obligatur (§. 482.); *pulchritudo artificialis naturali obligationi non contradicit*, consequenter *prohibita non est* (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Præter rationem adeo pulchritudo artificialis simpliciter & per se damnatur, quemadmodum vulgo faciunt qui non satis non confundenda a se invicem distinguunt.

§. 486.

Quando hominem deceat.

Si in statu hominis externo vel interno contineatur aliqua ratio pulchritudinis artificialis, ea hominem decet. Id enim hominem decet, cujus aliqua ratio in ejus statu externo, vel interno continetur (§. 194. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem etiam decet pulchritudo artificialis, si in statu ejus externo vel interno aliqua illius contineatur ratio.

Non est quod excipias, loco citato non fieri mentionem status interni, sed saltem externi. Etenim ibidem asseritur, decori rationem quoque peti ab iis, quæ homini insunt. Eorum vero, quæ homini insunt, numero etiam continentur mutabilia, per quæ status (§. 705. *Ontol.*) isque internus constituitur (§. 706. *Ontol.*).

§. 487.

Num detur aliqua obligatio quoad pulchritudinem artificialem.

Quoniam lex naturæ nos obligat ad actionem decoram indecoræ præferendam, etsi utraque in se spectata sit indifferens (§. 203. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), pulchritudo autem artificialis hominem decet, si in statu ejus externo, vel interno aliqua continetur illius ratio (§. 486.); *homo ad pulchritudinem artificialem non negligendam obligatur, si in statu ejus externo vel interno contineatur aliqua ratio illius.*

Tanta nimirum est obligatio, quanta est ad decorum observandum, cumque decori etiam dentur gradus, illa erit tanta, quanta respondet gradui decori in pulchritudine artificiali spectandi. Qui de obligatione non ex notione ejus judicant, iis multa paradoxa videntur; quæ ceteris plana ac perspicua sunt.

§. 488.

Jus quoad pulchritudinem artificialem.

Homini jus est ad ea, quæ ad pulchritudinem artificialem faciunt & ad eos actus, qui ad eandem requiruntur. Obligatur enim ad pulchritudinem artificialem non negligendam (§. 487.). Quamobrem cum homini jus sit ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); jus quoque ipsi est ad ea, quæ ad pulchritudinem artificialem faciunt & ad eos actus, qui ad eandem requiruntur.

Sunt qui usum rerum ad pulchritudinem artificialem conciliandam aptum ad abusum creaturarum referunt & actus, quibus conciliatur, vanitati adscribunt, quasi homini jus nullum sit utendi rebus naturalibus ad conciliandam corpori pulchritudinem, immo quasi obligemur ipsa naturæ lege ad pulchritudinem artificialem fugiendam. Enimvero id inde est, quod sibi persuadeant, artificiali pulchritudini operam non navari nisi ex superbia: quod quam sit a veritate alienum ex iis intelligitur, quæ modo demonstravimus.

§. 489.

§. 489.

An corpus ornare liceat.

Corpus ornare non illicitum. Etenim qui corpus ornat, facto quodam suo pulchritudinem quandam eidem conciliat (§. 476.), adeoque artificialem (§. 481.). Quoniam itaque pulchritudo artificialis prohibita non est (§. 485); nec corpus ornare prohibitum, consequenter ad hoc omittendum non obligamur (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Cum illicitum non sit, ad quod omittendum non obligamur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nec corpus ornare illicitum.

§. 490.

Idem porro expenditur.

Corpus ornare licitum. Homini enim jus est ad eos actus, qui ad pulchritudinem artificialem conciliandam requiruntur & ad eas res, quæ ad eandem faciunt (§. 488.). Quamobrem cum corpus ornet, qui facto quodam suo pulchritudinem, eamque artificialem (§. 481.), eidem conciliat (§. 476.); homini jus est ornandi corpus. Quoniam itaque licitum, ad quod faciendum nobis aliquod jus est (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); corpus ornare licitum.

§. 491.

Quando deceat, immo debeatur.

Si in statu hominis interno vel externo contineatur ratio aliqua pulchritudinis artificialis, decet hominem ornare corpus, immo hoc negligere non debet. Si enim in statu hominis interno vel externo contineatur ratio aliqua pulchritudinis artificialis; ea hominem decet (§. 486.), immo homo eandem negligere non debet (§. 487.). Sed qui corpori pulchritudinem artificialem conciliat, idem ornat (§. 476.). Quare si in statu hominis interno vel externo contineatur ratio aliqua pulchritudinis artificialis, corpus ornare hominem decet, immo hoc negligere non debet.

Sunt qui omnem ornatum corporis illicitum pronunciant & ideo ornatum quoque sacrum sacerdotum tanquam superstitiosum damnant. Alii eundem licitum pronunciant, sed tacita magis legis permissione, quam permissione perfecta, ita ut homo hoc faciat jure suo. Quod is deceat hominem in casu propositionis præsentis, nec hic eundem negligere debeat, in confusis magis notionibus communibus continetur, quam distincte doceatur. Quamobrem tum ad profligandos errores, tum ad tollenda præjudicia, tum ad veritatem in aprico collocandam nostrum fuit hæc omnia accurate definire, ne ulla ex parte errorem trahant judicia in casibus particularibus obviis. Quod illicitum non est, non ideo statim licitum, si licitum venire debet a lege permissiva. Naturaliter enim licitum in se indifferens non est, quemadmodum in civilibus habetur, quod tacite lex permittit. Ipsa enim lex naturæ præceptiva aliquid obligationis suæ in actum illum diffundit, ad quem permissiva jus confert, ut non modo agens immunis sit a reprehensione, sed actio etiam ejus approbanda veniat & rectitudinis quandam laudem mereatur. Qui ex Philosophia practica universali notiones omnes intime perspexit, haud difficulter intelliget, quæ dicuntur. Quibus vero notiones confusæ nebulam quandam offundunt, ii sibi imputent, quod luce notionum distinctarum eandem discutere negligant.

§. 492.

Ornamentorum & vestium differentia.

Ornamenta dicuntur, quæ tantummodo corpori ornando inserviunt, seu ejus ornandi gratia parantur. *Vestes* vero, quæ corpori tegendo adhibentur. Quæ simul corpori tegendo & ornando inserviunt, proprio nomine apud Latinos destituuntur. Unde JCti Romani respicientes ad usum, cujus gratia fuere reperta; ad ornamenta referunt, quæ corporis ornandi causa; ad vestes vero, quæ ejusdem tegendi gratia reperta fuerunt.

In-

Inter ornamenta referuntur annuli, quippe quorum non alius est usus, quam ut ornatui corporis inserviant. Excipitur annulus signatorius, qui literarum signandarum gratia paratur, etsi etiam ornatus gratia adhiberi soleat. Similiter ad ornamenta spectant armillæ, inaures, torques, perisselides, capillamenta fictitia, & quæ sunt alia hujus generis pro diversis populorum moribus diversa, ex definitione ornamentorum facile agnoscenda & a veste distinguenda. Definitiones ornamentorum & vestium non dissentiunt a mente JCtorum Romanorum. Diserte enim *Ulpianus* l. 25. ff. *de aur. arg. mundo &c.* Ornamenta, inquit, muliebria sunt, quibus mulier ornatur, & ad ea referri jubet omnia, quæ ad rem aliam nullam parantur, nisi corporis ornandi causa. Et *Paulus* l. 26. *tit. eod.* dum vestes, quæ ornatus magis causa, quam quo corpus tegant, comparatæ, ex numero ornamentorum aufert, utique insinuat, vestes esse, quæ tegendi corporis causa repertæ. Hinc vero simul intelligitur, JCtos Romanos in iis, quæ & tegendi, & ornandi corporis usum habent, respexisse ad usum, cujus gratia reperta sunt, ubi quærebatur, num in numero vestium, an vero ornamentorum haberi debeant. Idiomate vernaculo distinguimus inter schmücken & puken. Isto vocabulo indigitamus actum, quo corpus tantummodo ornatur; hoc vero actum, quo simul vestitur & ornatur. Etenim non modo de fœminis, verum etiam de masculis dicimus: Er hat sich gepuket / ubi quis splendido vestitu ornatus incedit. Quoniam vero in legatis interpretandis definiendum erat, quid ornamentorum, quid vestium nomine veniat; recte omnino JCti Romani ad eum usum respexerunt, cujus gratia repertum fuerat, de quo quærebatur, utrum in ornamentorum, an vestium numero sit.

§. 493.

Jus quoad ornamenta.

Homini est jus ad ea, quæ ornamentis parandis inserviunt, & ad eos actus, quibus & parantur, & quos requirit eorum usus. Ornamenta enim corpori ornando inserviunt (§. 492.). Quoniam itaque corpus ornare licitum (§. 490.); homini quoque jus est ad ea, quæ ornamentis parandis inserviunt, consequenter ad eos etiam actus, quibus parantur, & quos requirir eorum usus.

Austeri nimis morum censores damnant actus ad paranda ornamenta requisitos, quia damnant ornamenta, quasi homini nullum jus sit ad eos actus, immo quasi sint prohibiti. Ostendendum itaque erat, actus hosce non esse illicitos, nec ad abusum referendum, ubi rebus naturalibus utimur ad paranda ornamenta. Ipsa vero ornamenta suum habent sicuti usum, ita etiam abusum. Abusus vero ipsa ornamenta non facit illicita, consequenter nec illicitos reddit actus, quibus ea parantur.

§. 494.

Mundus quid sit.

Corpus mundum facere dicimur, si pulchritudinem corporis naturalem, quatenus a qualitatibus sensibilibus pendet, conservare & perficere studemus. Hinc *Mundus* appellatur, quod eum præstat usum, ut mundiores fiamus.

Convenit hæc notio cum mente JCtorum Romanorum. Etenim *Ulpianus* l. 25. *de aur. arg. mundo &c.* mundum muliebrem esse dicit, quo mulier mundior fit, & ad eum refert specula, matulas, unguenta, vasa unguentaria, lavationem, riscum. Intelliguntur autem hic per matulas vasa, quibus aqua ad lavandum inferebatur: sit ita, quod alii vocabulum accipiant in significatu communi pro vase; quo lotium excipitur, instituto præsenti parum conveniente. Riscum vero arculam vestiariam interpretatur *Schardius* in Lexico Juridico. Jus homini quoad mundum competens patet per ea, quæ superius ostendimus (§. 483.), ut adeo brevitatis gratia de *Jure ad mundum* non demum verba faciamus.

§. 495.

Rei nomine quid veniat.

Rei nomine hic venit ens omne, quod homini usui esse potest, veluti ad vitam conservandam & commode atque jucunde transigendam, vel ad animæ corporisque perfectionem quomodocunque promovendam.

Rem in genere definivimus in philosophia prima (§. 243. *Ontol.*). Enimvero hic sumitur vocabulum in sensu strictiori, cum restringatur ad eas, quæ homini usum quendam præbes

re possunt. Etenim hic non consideramus nisi eas res, ad quas homini jus quoddam est, easque homini, cui jus ad eas vel in iis competit, contradistinguimus. Jus autem homini ad res competere nequit, nisi quatenus aliquem ipsi præbent usum (§. 159. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec ullus mortalium appetit, quod nulli prorsus usui hominibus esse potest. Ex. gr. Fructus arborum, veluti poma, sunt in numero alimentorum, atque adeo aliquem homini præbent usum. Sunt igitur in numero rerum. Aere indigemus ad respirandum, nec sine respiratione vivere possumus. Est adeo aer in numero rerum. Ligna nobis multiplicem præstant usum. Sunt itaque in numero rerum. Lumen solis usum non minus multiplicem habet in iis, quæ calore solari perficiuntur. Est adeo in numero rerum. Actiones hominis alterius usui sunt homini alteri. Sunt adeo in numero rerum. Ipsa jura homini competentia, itemque obligationes, quibus alii tibi adstringuntur, usum multum habent. Sunt igitur & ipsa in numero rerum. Quod vocabulum hic non sumatur in significatu a mente Juris Romani alieno, satis patet. Etenim §. 1. *Inst. de rer. div.* inter res recensentur aer, aqua profluens, mare, §. 2. *hoc t.* flumina, §. 8. *hoc t.* ædes sacræ & donaria, §. 12. *hoc t.* feræ bestiæ, volucres, pisces, § 14. *h. t.* aper &c. Quod vero etiam jura & obligationes in numerum rerum referantur, patet ex §. 2. *de reb. corp. & incorp.*

§. 496.

Res corporalis dicitur, quæ sensu percipi potest.

Res corporalis quænam sit.

Ita aerem tactu percipimus, dum venti agitatur, vel manu adversus faciem propellitur. Est igitur res corporalis. Similiter in sensum incurrunt lumen solis, aqua profluens, animantia bruta, vegetabilia, mineralia. Sunt adeo res corporales. *Gajus* res corporales definit per eas, quæ tangi possunt *l.* 1. *ff. de div. rer.* Enimvero constat veteres quosdam philosophos sensum omnem ad tactum reduxisse, ut adeo tangi idem sit ac sensu quodam externo percipi, quemadmodum etiam Juris Romani interpretes explicare solent. Vid. *Pomereschius* in Tyrocinio Juris super IV. Instit. libros ad tit. de reb. corp. & incorp. Ceterum *Gajus* res corporales quasdam enarrans veluti fundum, hominem, vestem, aurum, argentum, inter eas quoque refert hominem, propterea quod servi jure Romano habebantur pro rebus, de quo suo loco.

§. 497.

Res incorporales sunt, quæ sensu externo percipi non possunt, sed intellectu tantummodo concipiuntur.

Res incorporalis quænam sit.

Talia sunt jura homini competentia, veluti ususfructus hæreditas, servitus: de quibus suo dicemus loco. Ex harum enim rerum definitionibus statim intelligitur, quod sensu nullo externo percipi queant, sed intellectu tantummodo concipiantur; ex rei autem definitione ontologica ad easdem applicata liquet, quod in numerum rerum recte referantur. Quod denique in numero quoque rerum sint in significatu strictiori, qui hic attenditur (§. 495.) ex ea, quam homini præstant, utilitate patet. *Gajus l. c.* res incorporales dicit, quæ tangi non possunt, quod perinde est, ac si dixisset, quæ corporales non sunt. Alibi enim dudum docuimus, uno oppositorum definito alterum negative definiri posse. Quemadmodum autem ante monuimus (*not.* §. 496.), tactum sumi pro sensu externo omni in genere in definitione rei corporalis; ita idem etiam intelligitur in definitione incorporalis. Monuit autem jam *Gajus* res incorporales non concipi nisi in relatione ad corporales, veluti hæreditatem seu jus succedendi in alterius bonis in relatione ad eas res corporales; quas defunctus reliquit, ususfructus seu jus utendi fruendi in relatione ad rem quandam corporalem, veluti hortum, qui alterius est, & ita porro.

§. 498.

Quoniam *jura hominis naturalia*, *ejusdem obligationes naturales*, *omnes* item *habitus acquisiti & facultates animæ* sensu percipi non possunt externo; omnia hæc & singula *res incorporales sunt*.

Rerum incorporalium enumeratio.

Non omnes hic enumeramus res incorporales, sed saltem aliquas, cum quibus nobis in Jure naturæ potissimum negotium est, ut appareat distinctionem rerum in corporales & incorporales non esse inanem suamque habere utilitatem, cum ex anterioribus jam intelligatur & per universum Jus naturæ eluceat leges naturæ disponere de rebus incorporalibus.

§. 499.

§. 499.

Res neceſſariæ quænam. *Res neceſſariæ* ſunt, quæ ad vitæ ac ſanitatis conſervationem requiruntur, ſeu ſine quibus vita ac ſanitas conſervari nequit, & quæ ad animam perficiendam requiruntur; ſeu ſine quibus ea perfici nequit, ut vitam perfectam vivat.

Etſi plana videatur rerum neceſſariarum definitio, non tamen adeo facilis eſt in caſu particulari applicatio. Supponit enim applicatio, ut cognoſcas indiſpenſabilem uſum in vita ac ſanitate conſervanda, indiſpenſabilem etiam uſum in perfectione quadam animæ, qua ea carere nequit, ſi vitam perfectam vivere debet, acquirenda. Difficilior vero ex parte animæ, quam ex parte corporis eſt applicatio, prouti ex Philoſophia morali eluceſcet. Præterea qualitates quoque rerum nobis eſſe debent perſpectæ, ut, quemnam afferant ad vitæ ac ſanitatis conſervationem & animam perficiendam utilitatem, conſtet. Suppono autem verum eſſe debere judicium de neceſſitate rerum, ne tantum modo neceſſariæ habeantur, quæ ad vitæ ac ſanitatis conſervationem, & perfectionem animæ, quam vita perfecta exigit, requiri putantur.

§. 500.

Res utiles quænam. *Res utiles* ſunt, quæ ad vitam commode degendam requiruntur.

Qui ex anterioribus didicit, quid ſit vitam commode tranſigere, eidem facile conſtabit, quænam res in numero utilium ſint referendæ. In applicatione tamen definitionis conſultum eſt, ſi rem, de qua ferendum eſt judicium, ante eximas e numero neceſſariarum, quam eidem vindices locum inter utiles. Neque hoc abhorret a notionibus communibus. Cum enim homines in perſpiciendis nævis aliorum ſatis ſint acuti, ubi reprehendere volunt, quod commoditatis vitæ major habeatur ratio, quam permittit ſtatus externi conditio, res utiles omnium primo e numero neceſſariarum tollunt, concedentes deinde utilitatem, ſed cujus in præjudicium neceſſitatis non habenda ſit ratio.

§. 501.

Res voluptuariæ quænam. *Res voluptuariæ* dicuntur, quæ nonniſi ad vitæ jucunditatem faciunt.

Qui ex anterioribus didicit, quid ſit vitam jucunde tranſigere, definitionem hanc facile intelliget. Unum tamen moneri inconſultum non eſt. Quoniam res voluptuariæ nonniſi ad vitæ jucunditatem facere debent, eorum uſu non intendi debet niſi delectatio: vera enim, quæ percipitur voluptas, veram ſupponit perfectionem (§. 514. *Pſych empir.*), quæ adeo per ſe intenditur, etſi voluptas inde percipienda motivum ſit, cur eam acquirere ſtudeamus. Enimvero non dantur tantummodo quoad corpus, quæ nonniſi ad vitam jucunde tranſigendam faciunt; verum etiam quoad animam. Sane dantur ſtudia literaria, quibus incumbunt complures, non quod inde redundat manifeſta in genus humanum utilitas, qua carere non poterat, & quam alio modo obtineri non datur; ſed quia iiſdem delectantur.

§. 502.

Ordo rerum. *Res utiles voluptuariis, res autem neceſſariæ utriſque præferendæ.* Res neceſſariæ faciunt ad vitæ ac ſanitatis conſervationem, & ad acquirendam animæ perfectionem, ſine qua vita perfecta vivi nequit (§. 499.); utiles autem nonniſi ad vitam commode (§. 500.), voluptuariæ non niſi ad eandem jucunde tranſigendam (§. 501.). Quamobrem cum ſine probatione concedatur, potius eſſe conſervare vitam ac ſanitatem, quam commode ac jucunde vivere, & commoditatem vitæ præſtare nuda delectatione; res utiles voluptuariis, neceſſariæ autem utriſque præferendæ.

Nemo diffitebitur, ante omnia eſſe curandum, ut ſit mens ſana in corpore ſano. Illud obtinetur, ſi anima perficitur ut vitam perfectam vivere poſſis, quantum datur; hoc vero conſequimur, ubi vitam & ſanitatem conſervamus. Ex anterioribus patet, huc tanquam ad

finem

finem tendere totam naturæ legem. Principalis adeo obligatio consistit in eo, ut vita ac sanitas corporis conservetur atque anima perficiatur, quo vitam perfectam vivere apti evadamus. Res itaque, quæ ad hunc finem consequendum requiruntur, ceteris omnibus præferendas esse, ecquis dubitaverit? Quoniam itaque eædem sunt, quas necessarias dicimus (§. 499.); nemo dubitabit necessarias præferendas esse rebus ceteris omnibus, adeoque utilibus & jucundis. Quodsi jam utiles & jucundæ de prærogativa inter se contendant, utilibus hanc largietur, qui quid interfit discriminis inter commoditatem & jucunditatem vitæ (§. 465. 470.) intellexerit, atque perpenderit, res voluptuarias nonnisi sensus delectare, consequenter veram voluptatem, quæ maximum ad vitæ jucunditatem adjumentum affert, res voluptuarias minime exigere. Non dicam, quod cautus esse debeat rerum voluptuariarum usus, cum is non permittatur, nisi ubi voluptatem creant innocuam (§. 470.). Non nego dari plurimos, qui res voluptuarias ceteris omnibus præferunt: sed hi non sunt, qui de earum valore ex ratione statuunt.

§. 503.

Res pure naturales dicuntur, quæ natura sua sponte producit.

Res pure naturales quænam sint.

Ita pisces in mari & fluminibus gignuntur absque opera humana. Sunt igitur res pure naturales. Idem eodem modo patet de avibus & de feris, de vegetabilibus sponte nascentibus, de mineralibus.

§. 504.

Res industriales sunt, quas natura nonnisi interveniente opera humana producit.

Res industriales quænam sint.

Pertinet huc olera, quæ nascuntur in hortis, & fruges in agris. Pecora quoque in hunc censum veniunt, quæ ab hominibus educantur & aluntur.

§. 505.

Res artificiales sunt, quæ arte humana parantur.

Res artificiales quænam sint.

Tales sunt horologia, utensilia, ædificia, libri typis descripti & compacti, vestes, ornamenta & innumera alia in rerum natura minime extitura, nisi artes essent inventæ. Patebit vero suo loco, non absque ratione res pure naturales ab industrialibus, hasque ab artificialibus distingui.

§. 506.

Si natura non sua sponte profert res necessarias tanta copia, quanta omnibus sufficit; ad earum proventum opera sua multiplicandum obligantur homines. Etenim sine rebus necessariis vita ac sanitas corporis conservari nequit (§. 499.). Quamobrem cum ad vitam (§. 350.) & sanitatem corporis conservandam obligemur (§. 393.); opera quoque danda est, ne desint res necessariæ. Quodsi ergo natura non sua sponte profert res necessarias tanta copia, quanta omnibus sufficit, necesse utique est, ut earum proventum multiplicare studeamus. Patet igitur, si natura non sua sponte profert res necessarias tanta copia, quanta omnibus sufficit; ad earum proventum opera sua multiplicandum obligari homines (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Obligatio quoad res industriales.

[r] Non est, quod excipias, obligationi huic non esse locum, nisi introductis dominiis. Etenim homines per ipsam essentiam atque naturam suam obligantur ad perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovendam (§. 221. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ita ut unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre teneatur per ipsam essentiam atque naturam suam, quantum conferre valet. Quamobrem si multiplicatus fuerit hominum numerus, ut terra sponte sua non proferat ad victum necessaria tanta copia, quanta omnibus sufficit; communis usus causa unusquisque ad illorum proventum multiplicandum operam suam

ſuam pro virili conferre debet. Fluit adeo hæc obligatio ex ipſa eſſentia atque natura hominis tanquam ex fonte ſuo, nullis ſuppoſitis dominiis, & eidem ſatisfacerent homines in ipſa communione rerum omnium viventes, ſiquidem integri eſſent (§. 75.).

§. 507.

Obligatio ad agriculturam & horti culturam.

Multiplicato genere humano, homines obligantur ad agros & hortos uſui œconomico deſtinatos colendum. Diuturna experientia comprobatum eſt, fruges, olera ac mitiores fructus arborum inſervire corpori noſtro nutriendo. Nec minus eadem magiſtra patet, naturam neque fruges, neque mitiores fructus arborum ſua ſponte proferre, ea inprimis copia, quæ multiplicato genere humano omnibus ſufficit. Quoniam quæ corpori nutriendo inſerviunt, ad ejus conſervationem neceſſaria ſunt (§. 380.), quæ vero ad vitæ ac ſanitatis conſervationem requiruntur, res neceſſariæ ſunt (§. 499.); fruges, olera ac mitiores arborum fructus in numero rerum neceſſariarum ſunt. Enimvero ſi natura ſua ſponte non profert res neceſſarias tanta copia, quanta omnibus ſufficit; ad earum proventum opera ſua multiplicandum obligantur homines (§. 506.). Quamobrem genere humano multiplicato obligantur homines ad frugum, olerum ac mitiorum fructuum arborum proventum multiplicandum. Nemo eſt qui neſcat, frugum proventum multiplicari non poſſe niſi agrorum cultura, nec olera ac mitiores fructus arborum magna copia haberi poſſe, niſi horti colantur. Patet itaque genere humano multiplicato homines obligari ad agros & hortos colendum.

Quodſi objicias, Deum injunxiſſe Adamo agriculturam, antequam multiplicaretur genus humanum, adeoque obligationem colendi agrum non pendere a multiplicationi generis humani, facilis eſt reſponſio. Adamus repræſentavit totum genus humanum: quod adeo ipſi dictum eſt, omnibus dictum. Atque locum habet obligatio, quam primum res ad vitæ conſervationem neceſſarias natura ſua ſponte non profert. Quodſi ergo pauci fuerint homines, immo vel unus fuerit ibi terrarum, ubi natura ſua ſponte non profert ad vitæ conſervationem neceſſaria, paucos iſtos ibi locorum, immo unum tenet obligatio colendi agrum & hortum. Quodſi porro excipias, hominem in pœnam damnatum ad agriculturam, non adeo dari obligationem naturalem ad colendum agrum; nec hic difficilis eſt reſponſio. Obligatio naturalis hypothetica eſt, ſupponens factum aliquod naturæ privativum, ſcilicet quod non ſua ſponte proferat terra ad victum ſufficientia. Juxta Sac. Script. Deus maledixit terræ ob peccatum hominis, hoc eſt, ſterilitatem induxit, ne ſua ſponte proferret ad victum ſufficientia, atque adeo fecit, ut factum iſtud naturæ privativum poneretur, conſequenter ut obligatio naturalis hypothetica oriretur. Quamobrem non implicat hominem naturaliter obligari ad colendum agrum & in pœnam a Deo ad colendum agrum fuiſſe condemnatum. In philoſophia ſumimus ſtatum terræ, qualis deprehenditur, neque inquirimus, undenam is ſit. Facta enim nec ad philoſophiam ſpectant, ſed ad hiſtoriam, nec ratiocinando colligi poſſunt ex aliis principiis, niſi quatenus effectus quidam ſingularis arguit factum quoddam, ſine quo concipi nequit. Certem adeo eſt obligationem ad colendum agrum & hortos ex ipſa natura hominis fluere in hypotheſi propoſitionis præſentis, etiamſi non ſupponatur a Deo propter hominis peccatum ademtam fuiſſe fertilitatem terræ in pœnam. Obtinet enim iſta obligatio, quacunque de cauſa terra ſua ſponte non profert ad victum hominis ſufficientia. Fluunt obligationes naturales ex ipſa eſſentia & natura hominis ſuppoſito quodam facto humano: nihil igitur abſoni fingere licet, quod obligatio quædam naturalis ex eadem hominis eſſentia atque natura reſultet; facto quodam divino ſuppoſito, quale commemorat hiſtoria ſacra. Neque etiam eſt, quod urgeas, poſſe homines vivere abſque frugibus, oleribus & fructibus arborum mitioribus, quemadmodum probant exempla nonnullarum gentium barbararum, quæ hodienum omnia hæc eſculenta ignorant. Ut enim taceam neminem, qui ſapit, pane invento glandibus cum porcis veſci velle; ita nec cibi, quibus iſtæ famem tolerant, ubivis locorum ſufficiente copia haberi poſſunt, etiamſi agreſte vivendi genus vitæ cultiori præferre volueris. Ceterum ex demonſtratione intelligitur, hic tantummodo ſermonem eſſe de horti cultura œconomica. Hortos, qui uſui œconomico deſtinantur, vernaculo ſermone diſtinguimus in Küchen-Gärten & Obſt-Gärten. Hi Latine dicuntur pomaria, illi proprie horti appellantur. Quodſi vocabulum horti in ſignificatu generali accipere volueris, quemadmodum accipitur Germanicum Garten/ hortus, in quo plantantur olera, dici poterat hortus olitorius, quemadmodum *Livius* forum olitorium appellat, in quo olera venduntur: quidam viridaria vocant. Monui jam ſuperius (*not.* §. 169.) lingua Germanica genera & ſpecies rerum multo accuratius diſcerni, quam in linguis aliis.

§. 508.

§. 508.

Multiplicato genere humano homines obligantur ad rem pecuariam faciendam. Conſtat hominem veſci carne pecudum & aliis, quæ a pecudibus proveniunt, veluti lacte, butyro, caſeo, nec non carne avium domeſticarum, ac materiam veſtium ab illis petere. Unde eodem prorſus modo, quo in propoſitione præcedente oſtenditur, multiplicato genere humano homines ad rem pecuariam faciendam obligari. *Obligatio ad rem pecuariam.*

Ad rem pecuariam proprie tantummodo ſpectat cura pecudum. In pecudum vero numero ſunt boves cum vaccis, oves atque ſues. Vocabulum vero Germanicum die Vieh-Zucht latius ſumitur, ut etiam curam avium domeſticarum, quas das Feder-Vieh appellamus, ſub ſe comprehendat. In harum numero ſunt galli cum gallinis, gallopavi cum meleagridibus, anſeres, anates & columbæ. Nemo non novit cura hominum hæc animalia multiplicari, ſive quadrupedia, ſive volatilia ſpectes, quæ ſibi relicta ſpeciem ſuam tanto numero non propagarent, præſertim cum pecoribus feræ beſtiæ, avibus domeſticis aves rapaces inſidias ſtruant. Quamobrem eadem ratio eſt, cur homines obligentur ad curam pecudum, quam cur obligentur ad curam avium domeſticarum, ut adeo nil obſtet, quo minus vocabulum rei pecuariæ ad utramque extendatur. Ceterum ſi expendere volueris, quomodo obligatio naturalis ad rem pecuariam ex ipſa eſſentia & natura hominis fluat, nullo ſuppoſito facto divino, quo hæc cura in pœnam homini injungatur, haud difficulter perſpicies, eodem prorſus modo concipi naturalem hominis obligationem ad agriculturam atque horticulturam, ut adeo philoſophus utramque concedere teneatur. Monuimus autem jam ſuperius, dari quaſdam obligationes, quæ non omnium hominum communes ſunt, ſed quorundam tantummodo propriæ (§. 185.). Et ad has poſteriores referenda eſt obligatio ad agri & horti culturam atque rem pecuariam. Sufficit nimirum cura quorundam ad ſupplendum defectum naturæ, ut ne deſit ſufficiens alimentorum copia, adeoque cum communibus viribus commune bonum promovere teneantur homines (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univerſ.*), non omnes tangere debet hæc cura. Alia enim aliis ad commune bonum promovendum facienda ſunt.

§. 509.

Si natura non ſua ſponte profert tantam lignorum copiam, quanta hominibus ſufficit ad vitam conſervandam & commode tranſigendam; homines ad ſylvas colendum, ſeu arbores ſylveſtres plantandas obligantur. Ligni uſum multiplicem, ob quem inter res non minus neceſſarias (§. 499.), quam utiles, collocanda ſunt ligna (§. 500.), nemo eſt qui neſciat. Enimvero ſi natura non ſua ſponte profert res neceſſarias tanta copia, quanta omnibus ſufficit, ad earum proventum opera ſua multiplicandum obligantur homines (§. 506.). Quamobrem ſi natura non ſua ſponte profert tantam lignorum copiam, quanta hominibus ſufficit ad vitam conſervandam & commode tranſigendam; homines etiam obligantur ad lignorum proventum opera ſua multiplicandum, conſequenter ad arbores ſylveſtres plantandas, ſeu ad ſylvas colendum. *Obligatio ad ſylviculturam.*

Natura arbores ſylveſtres tanta copia producit, ut hactenus eas ab hominibus plantari ac curari non fuerit opus. Enimvero in Germania noſtra, ut alias regiones taceamus, multis in locis ſylvæ extirpatæ & in agros converſæ fuerunt, incolarum numero aucto. Dantur etiam cauſæ plures, cur in ſylvis non copioſæ vegetentur arbores, quas hic recenſere noſtri non eſt inſtituti. Unde pluribus in locis defectus lignorum ſeſe prodit ac in futurum magis prominet. Nullum adeo eſt dubium, quin homines obligentur ad ſylviculturam, de qua etiam laudanda opera commentatus eſt vir generoſiſſimus *Joannes Carolus a Carlovvitz* in Sylvicultura œconomica ſermone patrio conſcripta, ut adeo huic obligationi ſatisfacere poſſint, qui eadem tenentur. Si dubium ſuboriatur, quaſi præſens neceſſitas culturam ſylvarum nondum urgeat; cogitandum eſt, nos etiam proſpicere debere futuræ propter obligationem, qua tenemur poſteris, inferius expendendam.

§. 510.

Obligatio quoad parranda ea, quæ ad vitæ commoditatem & jucunditatem faciunt.

Si qua natura non ſua ſponte profert, aut ſola producere nequit, quæ ad vitæ commoditatem ac jucunditatem faciunt; homines obligantur ad ea arte ſua parandum. Etenim ad vitam commode (§. 466.) & jucunde tranſigendam obligamur (§. 471.). Quamobrem danda quoque opera eſt, ne deſint, quæ ad vitæ commoditatem ac jucunditatem faciunt. Quodſi ergo hæc natura non ſua ſponte profert, aut ſola producere nequit, quin homines ad ea arte ſua parandum obligentur dubitandum non eſt.

Qui capiunt obligationem vitæ commode ac jucunde tranſigendæ, iis, quoad obligationem præſentem nihil dubii ſupereſſe poterit. Relegenda igitur ſunt, quæ ſupra annotavimus (*not.* §. 466. 471.). Ceterum hinc fluit obligatio artes manuarias excolendi & exercendi. Omnes in univerſum ultro confitentur, quemvis opificem obligari ad hoc, ut in opificio ſuo tractando aſſiduum ac diligentem ſe præſtet. Quodſi nulla daretur obligatio ad opificium iſtud exercendum, nec ulla poterat dari obligatio ad aſſiduitatem ac diligentiam in eodem exercendo. Quibus veritas ſuſpecta eſt, hi ſibi perſuadent, quaſi obligatio omnis naturalis ſingula individua æqualiter tangat: quod quamſit a veritate alienum abunde docuimus in ſuperioribus & ſuo loco plura occurrent, quæ idem loquuntur. Niſi homines omnes conjunctis viribus mutuam ſalutem promovere tenerentur, ſed unuſquiſque ſibi viveret, non aliis; tum demum tale quid opinari licebat.

§. 511.

Cura hominum de ſufficiente rerum copia.

Homines operam dare debent, ne deſit ſufficiens copia rerum neceſſariarum, utilium & voluptuariarum, ſive induſtrialium, ſive artificialium. Etenim ſi natura non ſua ſponte profert res neceſſarias & res ad vitæ commoditatem atque jucunditatem ſpectantes, hoc eſt, utiles (§. 500.) & voluptuarias (§. 501.) tanta copia, quanta omnibus ſufficit, aut ſola prorſus producere nequit; homines ad illarum proventum multiplicandum & ad eas arte ſua parandum obligantur (§. 506. 510.). Operam igitur dare debent, ne deſit ſufficiens copia rerum neceſſariarum, utilium & voluptuariarum, quas vel natura non producit niſi interveniente opera humana, vel quas homines arte ſua parant, conſequenter induſtrialium (§. 504.) & artificialium (§. 505.).

Hactenus conſideramus homines in ſtatu primævæ communionis, ante introducta dominia. Atque adeo quæritur, quænam ſit eorum obligatio ad res in communem uſum comparandas. Etenim dominiis non introductis, non ceſſat obligatio conſervandi vitam eamque commode ac jucunde tranſigendi: quod cum fieri non poſſit abſque uſu rerum, dubium ſupereſſe nequit ullum, quin etiam ipſos tangat cura res induſtriales & artificiales parandi, ſi natura vel non ſponte ſua profert, vel prorſus non producit res omnes ad vitæ neceſſitatem, commoditatem & jucunditatem requiſitas. Si nulla introducta eſſent dominia, hoc tamen non obſtante homines tenerentur agros & hortos colere, rem pecuariam facere, artes manuarias exercere in communem utilitatem. Obligatione naturali ad hoc faciendum adſtringerentur &, ſi legem naturæ adimplere vellent, nulla ex parte obligationi iſti deeſſent. Neque inutile eſt conſiderare hanc obligationem ante introducta dominia, qualis revera fluit ex eſſentia & natura humana. Patebit enim ſuo loco, quantum interſit hoc notaſſe: Neminem offenderet, quod rerum quoque voluptuarium mentionem faciamus, dum eas enumeramus, quibus parandis homines operam dare debent, modo a vocabulo odium removeat: id quod per definitionem (§. 501.) & ea, quæ de vita jucunde tranſigenda demonſtrata, & annotata ſunt (§. 470.), fieri poteſt. Rerum voluptuariarum datur uſus, quatenus voluptatem innocuam pariunt: abuſus vero tum notatur, quando nocuam gignunt. Immo fieri poteſt, ut res voluptuariæ ſubinde ſuppetias ferant neceſſariis. Ex. gr. Inſtrumenta muſica inter res voluptuarias referuntur, cum auribus delectandis deſtinentur. Quatenus vero Muſicæ datur etiam effectus moralis antiquiſſimis temporibus a Sinis agnitus & ſuo loco demonſtrandus, immo eo fine Muſica ad ipſum cultum divinum translata eſt; inſtrumenta Muſica ſuppetias ferunt rebus neceſſariis (§. 499.), immo naturam neceſſariarum induunt. Uſum rerum voluptuariarum nemo damnat, nec damnantur, qui arte ſua eaſdem parant, vel ad earum productionem concur-

currunt, si industriales fuerint (§. 504.). Eccur ergo damnare velis, ubi communio rerum spectatur ante dominia introducta, ut etiam rebus voluptuariis parandis impendatur opera? Ceterum statum istiusmodi hominum, in quo omnes ac singuli operam dant, ne desit sufficiens copia rerum tam necessariarum, quam utilium & voluptuariarum ad communem usum, sibi concipit *Campanella* in sua Rep. Solis.

§. 512.

Laboris nomine quid veniat.

Laboris nomine veniunt actiones, quibus res sive corporales, sive incorporales producuntur, vel comparantur aut ad eas producendas saltem concurritur, & quæ ad vitam commode, jucunde ac decore agendam quomodocunque faciunt. Unde *Labor* etiam definiri poterat per operam, quæ rebus corporalibus & incorporalibus producendis vel vitæ commoditati, jucunditati, & decori promovendis impenditur.

Difficile videtur laborem ita definire, ut definitio satisfaciat in omni casu, nec abhorreat ab usu loquendi, qui admodum vagus videtur. Pato tamen eam, quam damus, definitionem facile satisfacturam, modo acumine utaris in rebus incorporalibus discernendis. Non rectius hoc patebit quam per exempla eunti. Laborare dicuntur opifices & artifices promiscue omnes. Horum vero actiones tendunt ad rem quandam artificialem producendam, vel parandam, quæ absque hominum opera non existeret. Laborare dicuntur rustici, qui agres colunt, vel rem pecuariam faciunt. Horum vero actiones eo tendunt, ut producantur fruges, & generentur pecudes, quas natura sibi relicta non produxisset. Laborare dicuntur Præceptores in Scholis & Professores in Academiis, dum illi pueros & adolescentes; hi juvenes instruunt. Horum vero actiones eo tendunt, vel ut notitiæ quædam insinuentur animis discentium, vel ut artes quædam liberales, veluti ars scribendi, computandi, orationem componendi, iisdem instillentur, quæ notitiæ atque artes in discentibus non existerent absque docentium opera. Labor opificum & rusticorum versatur circa res corporales; labor vero Præceptorum & Professorum circa res incorporales. Quoniam hic statum externum hominis consideramus, qualis est ante introducta dominia & imperia, laborem quoque spectare debemus, qualis est in eodem statu. Dominiis nondum introductis nulla statuuntur pretia rerum, si a valore intrinseco discesseris, qui dependet ab usu in promovenda perfectione hominis ejusque statu, atque adeo nec labor certo pretio æstimatur. Dominiis nondum introductis nemo labore suo sibi quid acquirit, sed communis hominum eodem intenditur utilitas. Alia vero longe ratio est, ubi dominia supponuntur. Hisce enim positis labor omnis fit acquisitivus, & ubi imperia inæqualitatem hominum introduxerunt, labor æstimatur ex eorundem conditione civili, quam natura ignorat. Hæc omnia suo loco suoque tempore manifesta evadent. Cavendum itaque, ne judicia deproperent, qui jura naturalia & obligationes naturales quoad eorundem dependentiam a se invicem nondum introspexerunt.

§. 513.

Otium quid sit.

Vacatio a labore dicitur *Otium*.

Cum non omnis a labore vacatio illicita sit; otium vocabulum *μεσον* est, cujus significatus nunc in bonam, nunc in malam sumitur partem. Quando in malam partem sumitur, Germanice dicitur Müßiggang; ; quando in bonam accipitur, Muße appellatur. Otiatur itaque colonus tum quando nihil agit, cum agrum colere deberet, tum quando non habet, quod agat. In priori casu otium sumitur in malam; in posteriori in bonam partem.

§. 514.

Obligatio laboris.

Hominibus laborandum est. Etenim homines obligantur ad agros & hortos colendos (§. 507.), ad rem pecuariam faciendam (§. 508.), ad culturam sylvarum, si natura non sua sponte profert tantam lignorum copiam, quanta hominibus sufficit ad vitam conservandam & commode transigendam (§. 509.). Immo operam dare tenentur, ne desit rerum necessariarum, utilium & voluptuariarum, sive industrialium, sive artificialium copia (§. 511.). Omnem quoque unusquisque facere tenetur facultatum suarum usum ad animam non mi-

minus suam (§. 173.), quam aliorum perficiendum (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & dare operam, ut tam ipsi (§. 180.), quam alii eam consequantur animæ ac corporis perfectionem, quam consequi in potestate positum (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque laborat, qui hoc agit, ut res sive corporales, sive incorporales producantur, vel comparentur (§. 512.); quin hominibus laborandum sit, dubitandum non est.

Omnes agnoscunt obligationem laborandi esse universalem. Hinc vulgo ingeminatur. Hominem natum esse ad laborandum, sicuti avis ad volandum. Obligatio universalis non intelligitur, nisi labor accipiatur in ea latitudine, quam vocabulo tribuimus (§. 512.). Unde patet latiorem istum significatum non abhorrere ab usu loquendi. Docere igitur alios & discere etiam labor est. Obligatio laboris descendit ex obligatione se & statum suum perficiendi: neque enim labore omni aliud intenditur nisi nostri statusque nostri perfectio. Quodsi homini omnes habitus tam intellectuales, quam morales essent connati, qualem Theologi docent fuisse primum hominem, & natura homini sufficienter prospiceret in iis rebus, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem requiruntur, qualem statum in Paradiso fuisse Theologi perhibent; homini quoque non esset laborandum. Enimvero cum habitus animæ ac corporis sint acquirendi, nec natura omnia proferat, non sufficiente saltem proferat copia, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem ac jucunditatem requiruntur; homini omni laborandum est. Sit ita, quod non omnibus idem conveniat labor.

§. 515.

Quod neminem otiandum.

Quoniam hominibus laborandum (514.), a labore omni vacandum non est. Quamobrem cum semper otietur, qui ab omni labore vacat (§. 513.); *nemini hominum semper otiandum, aut prorsus otiandum.*

Non omne otium illicitum esse jam annotavimus (*not.* §. 513.). Tum vero demum illicitum est, si quis ab omni prorsus labore cessare velit, vitam in mero otio transacturus. Ita Studiosi in Academia est bonis literis assiduam navare operam. Quodsi vero tempus nihil agendo, vel ludendo & male agendo fallit, & studia prorsus negligit; semper otiatur, adeoque peccat. Similiter opificis otium damnatur, si a labore continuos dies cesset, quibus eidem vacare debebat. Quando otium sumitur in malam partem, quemadmodum vulgo fieri solet, ubi labori, præsertim ubi obligationi laboris opponitur; tum intelligitur vacatio a labore debito. Quamobrem si strictiore hoc significatu otium accipere velis; simpliciter dicendum: neminem otiandum esse, quemadmodum vernacula dicimus Niemand soll müßig gehen.

§. 516.

Labor nimius & moderatus quinam.

Labor nimius dicitur, qui cum dispendio sanitatis continuatur; *moderatus* vero, qui cum nullo sanitatis dispendio conjunctus

Ita lucubrationes studiosi vel hominis literati nimiæ sunt, quæ tibi, malo hypochondriaco aut alii cuidam morbo causam dant. Nimius est opificis labor, qui per integrum diem in multam noctem continuatur, ut corpus somno sufficienter reficere nequeat.

§. 517.

Quinam nimis gravis.

Labor nimis gravis dicitur, cui superando vires nostræ vix ac ne vix quidem sufficiunt, seu qui vires nostras excedit.

E. gr. Si quis attollere debet pondus majus, quam cui attollendo vires suæ sufficiunt, aut cui vix ac ne vix quidem sufficiunt, labor nimis gravis est.

§. 518.

§. 518.

Labor nimis gravis non modo corpus nimium defatigat, verum etiam integritatem membrorum corporis facile deſtruit. Summimus hoc a poſteriori, tanquam communi experientia comprobatum, ut nemo ea de re dubitet. *Cur periculoſus.*

Facile quoque ratio dari poterat a priori, ſiquidem ex Phyſica doctrinam de motu animali ſupponere liceret. Enimvero non opus eſt, ut ratio a priori ejus detur, quod nemine refragante ſumere licet. Etſi enim Philoſophi ſit rationem reddere eorum, quæ fiunt: non tamen reddere eandem tenetur, niſi ſuo loco. Fert methodus demonſtrativa, ut in philoſophia a poſteriori ſumantur, ubi a priori nondum demonſtrari poſſunt. Sufficit enim ea, quæ ſumuntur, eſſe certa, ut de eorum veritate dubitari minime poſſit.

§. 519.

Vitandus eſt labor nimius nimiſque gravis. Etenim labor nimius cum diſpendio ſanitatis continuatur (§. 516.). Enimvero homo vitare debet ea, quæ corpus morbis obnoxium reddunt (§. 394.), conſequenter quæ cum diſpendio ſanitatis fiunt (§. 345. 346.). Labor itaque nimius vitandus eſt. *Quod erat unum.* *Quinam labor vitandus.*

Labor nimis gravis corpus nimium defatigat, adeoque ſanitati adverſatur, ac præterea etiam integritatem membrorum corporis facile lædit (§. 518.). Enimvero homo facere non tenetur, quod ſanitati quomodocunque adverſatur (§. 393.), & periculum integritatem membri cujuſdam corporis lædendi vitare debet (§. 373.). Labor adeo nimis gravis vitandus. *Quod erat alterum.*

Non omnium hominum eædem ſunt vires. Quamobrem nec omnes eundem, nec tantundem laboris ſinguli ferre poſſunt. Qui adeo uni nimius vel nimis etiam gravis eſt, non ideo quoque nimius vel nimis gravis eſt alteri. Quilibet adeo ex ſeipſo ſtatuere debet, quantum laboris abſque diſpendio ſanitatis ſuperare poſſit, & cuinam ſuperando vires ſuæ ſufficiant.

§. 520.

Labor omnis moderatus eſſe debet. Etenim vitandus eſt labor nimius, nimiſque gravis (§. 519.), conſequenter nec cum diſpendio ſanitatis continuandus, nec cum periculo ſanitatis aut læſionis membri cujuſdam obeundus (§. 516. 518.). Nullus adeo labor cum diſpendio ſanitatis conjunctus eſſe debet, quem obimus. Enimvero moderatus labor eſt, qui nullo cum diſpendio ſanitatis conjunctus eſt (§. 516.). Labor adeo omnis moderatus eſſe debet. *Qualis eſſe debeat labor.*

In laborando duplici modo exceditur, vel ſi nimis diu continuetur, hoc eſt, diutius, quam vires corporis ferre commode poſſunt, vel ſi vires corporis excedit, ut eidem ſuperando vix ac ne vix quidem ſufficiant. Quamobrem ſi appetitum circa laborem moderari debemus, nec nimis diu continuandus eſt labor, qui per ſe vires noſtras non excedit, ſeu iiſdem proportionatus eſt, nec nimis gravis ſubeundus. Atque adeo patet laborem moderatum opponi & nimio, & nimis gravi.

§. 521.

Labor nimius & gravis illicitus, moderatus debitus. Etenim ad laborem nimium nimiſque gravem vitandum obligamur (§. 519.). Quoniam itaque illicitum eſt id, ad quod omittendum obligamur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); labor nimius & nimis gravis illicitus eſt. *Quod erat unum.* *Quinam labor illicitus, quinam debitus.*

Homo omnis ad laborem obeundum obligatur (§. 514.). Sed labor omnis moderatus eſſe debet (§. 520.). Quare ad laborem moderatum obeundum obligamur.

gamur. Enimvero debitum id est, ad quod agendum obligamur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Labor itaque moderatus debitus.

Quantum laboris unicuique sit obeundum pro praesenti rerum statu, tum demum demonstrare licebit, ubi dominia & imperia fuerint explicata. Hic, ubi labor singulorum respicit communem utilitatem, unusquisque pro virili laborare tenetur, quantum communis utilitas exigit; Haec enim ratio est, cur laborandum sit, quemadmodum ex anterioribus liquet. Ad eam vero unusquisque pro virili conferre debet, quantum potest (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 522.

Obligatio quoad rectitudinem laboris.

Homo obligatur ad laborem suum recte perficiendum. Obligatur enim in genere ad recte agendum (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum labor in numero actionum sit (§. 512.), ad quas committendas obligatur (§. 514.); quin homines obligentur ad laborem suum recte perficiendum, dubium nullum supereſt.

Obligationem hanc nemo non agnoscit. Quis enim est qui nesciat, vel in vilissimo & abjectissimo laboris genere reprehendi eum, qui minus recte eundem perficere censetur? Immo indignamur stupiditati, vel socordiae laborantis, prouti defectum rectitudinis vel ad intellectum, vel ad voluntatem referimus. Etsi autem obligatio extra dubitationis aleam posita intelligatur; non tamen videas omnes animum ad eandem advertentes, dum laborant. Unde nullibi magis, quam hic peccatur.

§. 523.

Quomodo laborandum.

Quilibet labore suo ita defungi debet, ut finem per eum intentum ex asse consequatur. Obligatur enim ad laborem suum recte perficiendum (§. 522.). Quoniam itaque in actione humana recta nihil desiderari debet ex parte intellectus (§. 79. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nec in labore, qualiscunque tandem fuerit, ullus ex parte intellectus notari debet defectus. Nemo est, qui nesciat, omni labore intendi aliquem finem, & nos eundem obire finis hujus consequendi gratia, ita ut actiones, quibus labor absolvitur (§. 512.), habeant rationem medii, quo finem istum consequi datur (§. 937. *Ontol.*). Sapientiae est eligere media ad finem ducentia (§. 678. *Psych. rat.*), & sapientiorem se probat, qui media magis apta ad finem consequendum eligit (§. 683. *Psych. rat.*), ut adeo in electione medii hac ex parte nullus notetur defectus, si finem ex asse consequimur (§. 684. *Psych. rat.*). Quamobrem cum ad sapientiam acquirendam obligemur (§. 254.), & quicquid agimus omnem facere debeamus facultatum nostrarum usum, quem habere possunt (§. 302.); unusquisque labore suo ita defungi debet, ut finem per eum intentum ex asse consequatur.

Propositio praesens declarat, quomodo recte laborem nostrum perficiamus. Qualiscunque is fuerit, etiamsi abjectissimus censeatur, suam tamen habet theoriam; nec rectus censeri potest, nisi quatenus huic convenit. Etenim si non convenit, aut laborans illam ignorat, & errorem de modo perficiendi laborem fovet, aut ex desidia actiones suas eidem conformare non vult. Et tum labor, quatenus consideratur ut actio laborantis, deficit a rectitudine (§. 79. *part.* 1. *Phil pract. univ.*), & peccatur contra obligationem naturalem, quae omnem facultatum nostrarum usum exigit (§. 302.). Homini datur intellectus, ut perspicere possit, quomodo determinandae sint actiones, quibus labor absolvitur, ut finem, ad quem is tendit, ex asse consequatur. Eum igitur intellectus usum facere tenetur. Vernacula nostra satis apte distinguimus, si quis laborem suum recte perficit, &, ubi minus recte hoc facit, quando defectus intellectui, quando voluntati tribuendus. Vocamus nimirum in casu primo, einen guten/ in secundo einen schlechten/ in tertio einen schlimmen Arbeiter: id quod satis ostendit, obligationem praesentem, de qua hic loquimur, non abhorrere a notionibus communibus. Ceterum principium hoc foecundissimum est, cum hinc fluant omnes conclusiones particulares de qualibet laboris specie. Et eodem continetur notio directrix in condenda laboris cujuslibet theoria, ut is omni ex parte absolutus censeri possit.

§. 524.

§. 524.

Perfectio rei artificialis in quo consistat.

Res artificialis perfecta est, si singula, quæ in ea distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur. Quod si enim in re artificiali singula, quæ in eadem distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur; omnes ejus determinationes intrinsecæ ad unum quid obtinendum tendunt, adeoque inter se consentiunt (§. 503. *Ontol.*). Quoniam itaque perfectio consistit in consensu plurium a se invicem differentium in uno (§. *cit.*); res artificialis perfecta est, si singula, quæ in ea distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur.

Dedimus jam alias (*not. §. cit.*) exemplum de perfectione horologii, ut adeo opus non sit alio ad propositionem præsentem illustrandam. in paranda re artificiali actionibus variis opus est. Nulla earum fieri debet absque ratione sufficiente. Ratio autem desumitur immediate a determinatione rei faciendæ, quæ, cur talis esse debeat, per finem intelligitur. Nimirum ex fine constat, qualis esse debeat, res artificialis: ex qualitate autem intelligitur, quænam ad eam parandam requiratur actio, ut talis fiat, qualis desideratur. Unde vides rei artificialis perfectionem tanquam cognitam supponi, siquidem labore, quo paratur, rite defungi volueris.

§. 525.

Obligatio in rebus artificialibus parandis spectanda.

Danda hominibus est opera, ut res artificiales, quas parant, ne careant sua perfectione. Etenim res artificiales parantur labore (§. 512.). Enimvero quilibet labore suo ita defungi debet, ut finem per eum intentum ex asse consequatur (§. 523.), consequenter si labore suo rem quandam artificiaiem parat, ut singula, quæ in eadem distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinentur. Quoniam itaque res artificialis perfecta est, si singula, quæ in ea distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur; hominibus danda est opera, ut res artificiales, quas parant, ne careant perfectione sua.

Ita horologiopœo danda opera est, ut horologium construat perfectum, ne in ejus structura quidpiam desiderari possit, quantum scilicet permittit ignorantia invincibilis. Etsi enim obligatio naturalis in se spectata non ponat perfectioni rei artificialis ullos limites; cum tamen nemo obligetur ultra id, quod possibile (§. 209. *part. 2. Phil. pract. univ.*), obligationi suæ, quantum fert humana conditio, satisfecisse censetur, si fecit, quantum potuit. Antequam *Hugenius* pendula ad horologia rite applicare doceret, nemo artificum ea perfectione eadem parare poterat, qua nunc a peritis construuntur. Etsi adeo usus astronomicus exigeret horologia tantæ perfectionis, quantam ipsis tribuere licet ex *Hugeniano* invento, non tamen ideo obligationi suæ defuisse dicendi sunt artifices, qui in istum usum horologia minoris perfectionis construxerunt. Tenditur ad summum: ast in eo sistitur gradus, ultra quod progredi non datur.

§. 526.

Obligatio Oratorum, Poetarum Scriptorum.

Quoniam orationes, poemata & libri arte humana componuntur, adeoque in numero rerum artificialium sunt (§. 505.), hominibus vero danda est opera, ut ne res artificiales, quas parant, sua careant perfectione (§. 524.); *Oratoribus, Poetis & Scriptoribus danda* quoque *opera est, ne orationes, poemata & libri destituantur sua perfectione.*

Quodsi quæsiveris, undenam æstimanda sit orationis, poematis & libri alicujus perfectio; haud e longinquo petenda responsio. Ostendimus ea esse res artificiales. Quamobrem cum rei artificialis perfectio æstimetur ex fine (§. 524.); ex eodem quoque æstimanda est perfectio orationis, poematis & libri. Perfectionem orationis distincte exponere Rhetoris est, poematis Poetæ, libri Logici. Aliunde igitur petenda Philosophia practica supponit. In Jure Naturæ traduntur, quæ ad jura hominum eorumque obligationes cognoscendum sufficiunt: ast quomodo obligationi unicuique satisfieri possit, in iis docendum disciplinis, in quibus praxes explicantur. Praxis autem artis oratoriæ docetur in Rhetorica, conficiendi poematis in Poesi, conscribendi libros in Logica.

§. 527.

Magna varietas laboris humani.

Labor humanus tam multiplex est, ut nemo hominum omni obeundo sufficiat. Abunde hoc patet a posteriori, ut non opus sit nisi animum advertere ad ea, quæ homines quotidie ubivis locorum faciunt. Neque obscura est ratio. Etenim labor humanus complectitur actiones omnes, quibus parantur res ad vitam commode ac jucunde degendam ipsamque ejus necessitatem requisitæ, ceteraque actiones, quibus ad promovendam perfectionem nostram vitamque commode, jucunde ac decore agendam habemus opus (§. 512.). Quodsi ergo consideremus, quanta sit varietas illarum rerum, & quanta varietas harum actionum; rationem facile perspiciemus, cur fieri minime possit, ut unus homo labori omni obeundo sufficiat. Etenim si vel maxime sufficerent vires, id quod tamen concedi minime potest; non tamen sufficeret tempus.

Si quis animum attendit ad supellectilem, vestitum, libros, aliasque res, quarum usus quotidianus est, atque inquirit, quanto & quam multiplici labore fuerit opus, antequam una illarum rerum parari potuerit, modo noverit, quasnam mutationes materiæ subire debuerint, antequam rei faciendæ inservire potuerint, & quibusnam opus fuerit instrumentis tum ad materias parandas, tum ad res inde conficiendas, quonam etiam labore instrumenta facta fuerint; is plenissime convincetur, quod ne uni quidem rei, nedum omnibus conficiendis solus sufficisset. Nostrum non est, vel in unico exemplo instituere recensionem omnis laboris, sine quo rem unam dari impossibile fuerat. Sufficit enim excitasse attentionem, quæ hic adhibenda, ubi observare volueris, quod sumitur, & ex aliis percontari, quæ ipsemet ignoras. Admiranda datur actionum humanarum a se invicem dependentia, & tanta earum inter se connexarum datur multitudo, ut fidem omnem superaret, nisi istæ sigillatim recenseri possent. Quæ quotidiana sunt, ea attentione nostra non dignamur, etsi eandem maxime mererentur. Quid enim utilius cognosci potest, quam quomodo homo homini utilis sit, & nemo mortalium ceterorum ope carere possit?

§. 528.

Cuinam labori unusquisque vacare debeat.

Unusquisque hominum eum laborem seligere debet, cui obeundo se parem sentit. Labor humanus tam multiplex est, ut nemo hominum omni subeundo sufficiat (§. 527.). Necesse igitur est, ut unus hoc, alius illud faciat, consequenter alius hunc, alius illum laborem seligat. Enimvero danda homini opera est, ut laborem suum recte perficiat (§. 522.), consequenter eum seligere unusquisque debet, quem recte perficere valet. Unusquisque adeo eum seligere debet laborem, cui obeundo se parem sentit.

Quodsi quæsiveris, undenam constet, num labori cuidam obeundo par sis; tenendum est, de eo disquirendum alibi, ubi praxis tradetur. In antecessum tamen monemus, supponendum esse, ut laboris notionem distinctam habeas. Quodsi enim actiones, quibus constituitur, ad facultates tuas referre volueris; inde patebit, num eum earundem usum facere queas, qui requiritur.

§. 529.

Quinam labor alteri præferendus.

Quoniam unusquisque hominum eum laborem seligere debet, cui obeundo se parem sentit (§. 528.; *siquidem te parem sentis & utiliori, & minus utili, cui pares sunt alii multi, quin utiliorem præferre debeas dubitandum non est* (§. 184.).

Non omnem laborem ejusdem esse utilitatis, extra controversiam est, etsi minus utiles sint æque necessarii. E. gr. Libros componere, quibus scientia non modo præsenti ævo amplificatur, verum etiam ad seros nepotes propagatur, utilius est, quam paucos quosdam instruere, ut ad solidam rerum scitu necessariarum cognitionem perveniant. Labor igitur iste huic præferendus. Nemo non videt, electioni non esse locum, nisi ubi optio in potestate tua est: id

quod

quod hic ſupponi poteſt abſque ulla conditione, ubi nondum ſupponimus dominia eſſe introducta, ut labor ſit medium acquirendi ea, quibus ad vitæ neceſſitatem tolerandam eamque commode, jucunde ac decore agendam indigemus.

§. 530.

Obligatio acquirendi aptitudinem laborandi.

Eum unuſquiſque ſibi comparare tenetur uſum facultatum, qui ad laborem ſuum recte obeundum requiritur. Etenim quilibet homo obligatur ad laborem ſuum recte obeundum (§. 522.). Enimvero ſi laborem tuum rite obire volueris, & nonſſe debes, quomodo is recte perficiatur, & acquirere teneris habitum actiones illas prompte edendi, quibus labor abſolvitur. Ad laborem adeo quemlibet recte obeundum certus requiritur facultatum uſus. Patet itaque quod unuſquiſque eum ſibi comparare teneatur facultatum uſum, qui ad laborem ſuum recte obeundum requiritur.

Cujuslibet laboris, qualiſcunque tandem fuerit, datur & theoria, & praxis. Illa comparatur uſu facultatum cognoſcendi; hæc exercetur uſu facultatum non minus cognoſcendi, quatenus in praxi continua applicatione theoriæ opus eſt, quam facultatis appetitivæ & locomotivæ. Theoria communiter confuſis notionibus contineatur, & applicatio uſu facultatum cognoſcendi inferiorum abſolvitur, etiamſi illa diſtinctis notionibus comprehendatur, cum actiones externæ a facultate locomotiva pendentes ea celeritate ſe invicem conſequi debeant, quam diſtincta theoriæ non fert applicatio. Etſi autem pauca ſint organa, quorum uſu labor abſolvitur omnis: tanta tamen hinc actionum diverſimode combinatarum reſultat varietas, ut labor quilibet peculiarem habitum effectivum requirat. Multum quoque varietatis inducit uſus inſtrumentorum, ſine quibus labor non perficitur: quorum ad præſens objectum applicatio ſingularem quoque uſum facultatum tuarum exigit. Quodſi ergo laborem tuum recte perficere velis, quemadmodum debes (§. 522.); omnem omnino movere debes lapidem, ut facultatum tuarum uſum omnem in poteſtatem tuam redigas. Hinc reſultant habitus non minus intellectuales, quam qui artis nomine veniunt. Sed quæ dixi, ſatis intelliguntur, modo in obſervandis quotidianis ſolertem & acutum te præbere volueris.

§. 531.

Vitæ genus quid ſit.

Pro diverſitate laboris diverſa oriuntur vitæ genera. Per *vitæ* enim *genus* intelligitur ſtatus, quo quis certo labori obeundo vitam ſuam impendit.

Ita ſutor vitam ſuam impendit conficiendis calceis, crepidis & ocreis: textor conficiendis linteis; ſartor conficiendis veſtibus. Artes igitur ſutoria, textoria, ſartoria ſunt certa vitæ genera. Medicus vitam ſuam impendit curæ ægrotorum. Praxis adeo medica certum conſtituit vitæ genus. Profeſſores vitam ſuam impendunt juvenibus inſtruendis. Profeſſiones adeo academicæ certum vitæ genus ſunt.

§. 532.

Aptitudo ad vitæ genus quid ſit.

Homo dicitur *aptus ad certum vitæ genus*, ſi per diſpoſitiones naturales, quæ ipſi ſunt, eum facultatum uſum acquirere valet, qui ad laborem, per quem iſtud vitæ genus determinatur, recte obeundum requiritur.

Etſi hominibus omnibus eædem ſint facultates; non tamen diſpoſitiones naturales faciendi earum uſum in omnibus ſunt eædem. Unde nec omnes eum acquirere valent facultatum ſuarum uſum, quem labor quilibet exigit, ſi eum recte obire voluerint. Spectandæ hic quoque ſunt inclinationes naturales, quæ diſponunt appetitum & averſandi facultatem ad certa appetenda & averſanda. Inde eſt, quod quidam veluti natura abhorreant a certo vitæ genere, alios vero natura ad idem veluti trahat. Nec minus hic ratio habenda eſt virium corporis, quibus labor obeundus proportionatus eſſe debet, ſine viribus corporis non perficiendus. Unde ad artem tignariam ineptus eſt, cui non ſunt corporis vires gravi ponderi attollendo ſufficientes. Qui natura ſtupidus eſt, vel ex cognitione rerum nullam percipit voluptatem; ad ſtudia literaria ineptus habetur. Unde autem æſtimetur aptitudo ad certum vitæ genus, ad praxin ſpectat, quam ſuo loco trademus. Sufficit itaque pauca annotaſſe, quæ ſufficiunt ad realitatem notionis a poſteriori agnoſcendam.

§. 533.

Quodnam vitæ genus eligendum.

Unuſquiſque hominum eligere debet vitæ genus, ad quod aptus eſt. Tenetur enim ſibi comparare uſum facultatum, qui ad laborem ſuum recte obeundum requiritur (§. 530.). Quoniam itaque per vitæ genus certo cuidam labori obeundo vitam ſuam quis impendere tenetur (§. 531.), ad idem vero aptus eſt, ſi per diſpoſitiones naturales, quæ ipſi ſunt, eum facultatum uſum acquirere valet, qui ad laborem, per quem iſtud determinatur, obeundum requiritur (§. 532.); unuſquiſque illud vitæ genus eligere tenetur, ad quod aptus eſt.

Etiamſi non introducta fuiſſent dominia, neque etiam darentur imperia; diverſa tamen darentur vitæ genera. Hæc enim determinantur per diverſitatem laborum (§. 531), quibus omnibus obeundis unus homo non ſufficit (§. 527.), & ad quos obeundos ne quidem aptus eſt (§. 532.). Laboris diverſitatem exigit vitæ neceſſitas, commoditas, jucunditas & decor (§. 512.). Obligatio autem vitam conſervandi & commode ac jucunde, immo cum decore tranſigendi neque a dominio, neque ab imperio pendet (§. 350. 466. 471. 487.). Quamobrem obligatio eligendi certum vitæ genus concipitur antecedenter ad dominia & imperia: ſit ita quod non facile eidem ſatisfacerent homines, dominiis non introductis, neque commode ſatisfacere poſſent, imperiis exulantibus. Hic quæſtio eſt de origine obligationis, non vero de difficultate eidem ſatisfaciendi.

§. 534.

Idem porro expenditur.

Unuſquiſque hominum eligere debet vitæ genus, quo ſe utiliorem aliis præbere poteſt. Etenim ſi te parem ſentis & utiliori, & minus utili labori, cui pares ſunt alii multi, utiliorem præferre debes (§. 529.). Quoniam itaque vi vitæ generis, quod elegiſti, certo cuidam labori obeundo vitam tuam impendere teneris (§. 531.); id utique vitæ genus eligendum, quo te utiliorem aliis præbere potes.

In eligendo vitæ genere ſpectanda eſt utilitas hominum communis. Unde major utilitas ratio ſufficiens eſt, cur unum alteri præferas. Et lex naturæ perfectiva inducit obligationem hoc faciendi (§. 103. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Qui in eligendo vitæ genere ſuarum tantummodo inclinationum naturalium rationem habent; illi non rationis ductum ſequuntur, neque adeo faciunt, quod lex naturæ exigit (§. 259 *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), ſed ſibi ſerviunt (§. 544. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Probe autem notanda eſt præſens obligatio, ne in præſenti rerum ſtatu, in quo dominiis & imperiis locus eſt, in adverſam eidem incidas opinionem.

§. 535.

Aſſiduitas laboris quid ſit.

Aſſiduus in labore dicitur, qui nullum prætermittit tempus, quo non labori vacet, quando vacare permittitur. Unde *Aſſiduitas laboris* eſt eum ſine intermiſſu continuandi habitus.

Per ſe patet dari rationes cum phyſicas, tum morales, cur laborem ſubinde intermittere cogamur & teneamur. Hic ergo intelligendus eſt intermiſſus ſponte & nulla urgente obligatione factus. Unde diximus, aſſiduum vacare labori omni tempore, quo permittitur, quia ſcilicet nullum adeſt obſtaculum phyſicum, vel morale. Ita phyſice impeditur, quo minus labori vacet, qui morbo aliquo laborat, vel ſomno opprimitur; moraliter vero impeditur, qui laborem intermittit cultus divini gratia, vel ne nimio labore ſanitati officiat.

§. 536.

Diligentia in labore adhibenda.

Homines obligantur ad diligentiam in labore obeundo adhibendam. Laborem enim ſuum ita obire debent, ut finem per eum intentum ex aſſe conſequantur

tur (§. 523.), consequenter necesse est, ut nihil earum actionum omittant, quæ eo fine fieri debent. Enimvero diligentiam adhibet, qui ea omnia facit, quæ certo fine fieri debent (§. 751. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Obligantur itaque homines ad diligentiam in labore obeundo adhibendam.

Nimirum diligentia in labore obeundo intenditur, ut labor recte perficiatur, ne quid in eo jure reprehendi possit. Inde est, quod dicamus artificem multum diligentiæ adhibuisse in perficiendo opere suo, si omni usum sollicitudine observamus, ut idem esset omni ex parte consummatum. Retinemus significatum, quem vocabulo in doctrina de culpa tribuimus. Inconstantia luquendi diligentiam cum assiduitate confundit.

§. 537.

Homo in labore assiduus esse debet, quantum permittit sanitas corporis. Etenim homo obligatur ad laborandum (§. 514.), vitare tamen debet laborem nimium (§. 519.). Quamobrem cum labor nimius cum dispendio sanitatis continuetur (§. 516.); tantum temporis labori impendere debet, quantum impendi sanitas corporis permittit. Quoniam itaque in labore assiduus est, qui nullum præter. mittit tempus, quo labori non vacet, quando vacare permittitur (§. 535.). Homo in labore assiduus esse debet, quantum permittit sanitas corporis. *Obligatio quoad assiduitatem.*

Assiduitas laboris non simpliciter præcepta, propterea quia pugnare potest cum obligatione conservandæ sanitatis, quæ obligatione laborandi potior est. Laboramus enim corporis conservandi gratia, & ut vitam commode, jucunde ac decore transigere possimus (§. 412.). Labor adeo spectari quoque potest tanquam medium conservandi sanitatem. Medium repugnare nequit fini, nisi in sapientiam impingere velis (§. 678. *Psych rat.*), ad quam tamen acquirendam obligamur (§. 254.), ut ejus usum in determinandis actionibus nostris facere valeamus.

§. 538.

Aliorum de perfectione nostra judicium dicitur *Existimatio*. Actus vero externi, quibus istud significamus, *Honor* vocantur. *Existimatio & honor quid sit.*

Idiomate Germanico existimationem appellamus Ehre, honorem vero Ehren-Bezeigungen, sit ita quod vulgo honor per vocabulum prius vertatur. Distingui utique debent actus mentis internus & actus externi eidem respondentes, quoniam non semper necessario sunt conjuncti. Fieri potest, ut detur internus absque externis, fieri etiam potest, ut sint externi absque interno. Ecquis enim est, qui nesciat, te agnoscere posse perfectionem, quæ alteri inest, consequenter judicare, quod insit ea alteri; obstare autem posse rationes extrinsecas alias, quo minus actibus externis idem significes? Similiter nemo nescit quotidie contingere, ut quis actibus externis significet existimationem alterius, qualis tamen nulla ipsi est. Honorem vero restringimus ad actum externum, quod hoc desiderant phrases, veluti honore aliquem afficere, in honore aliquem habere, in magno honore apud aliquem esse. Actus externi, quibus existimatio significatur, moribus Gentium variant. Notandum vero est, nobis hic esse negotium cum existimatione & honore naturali non civili, qui non datur nisi introductis imperiis, sine isto tamen non intelligitur.

§. 539.

Quoniam existimatio est judicium alterius de perfectione tua, honor autem in actibus externis consistit, quibus istud significatur (§. 538.); in potestate tua autem non est, ut alter perfectionem tuam cognoscat, & verum de eadem judicium ferat, utque actibus externis idem significet (§. 175.); *existimatio & honor non sunt in potestate tua*, consequenter *honor non est honorati, sed honorantis.* *An existimatio & honor sint in potestate*

Pro-

Probe notandum est, existimationem & honorem non esse in numero eorum, quæ facultatum nostrarum usu acquirere valemus. Patebit enim in moralibus, quantum momenti in eo situm sit, ut hoc agnoscamus.

§. 540.

Quinam alterum honorare possit.

Nemo alterum honorare potest, nisi qui verum de perfectione alterius judicium ferre valet. Etenim qui alterum honorare debet, is actibus externis significare debet, quod agnoscat perfectionem, quæ alteri inest (§. 538.). Quamobrem cum perfectionem alterius agnoscere nequeat, nisi qui verum de eadem judicium ferre valet (§. 505. *Log.*), nemo alterum honorare potest, nisi qui verum de perfectione alterius judicium ferre valet.

Nimirum si judicium ferre nequis de perfectione alterius, deest existimatio (§. 538). Cessant igitur & actus externi, quibus significas, quod non est, nisi adsit simulandi ratio (§. 716. *part. 1. Phil pract. univ.*). Honor autem simulatus verus honor non est, de quo hic loquimur. Non omnes hoc perpendere, quotidiana experientia docemur.

§. 541.

Laus quid sit.

Laudare alterum dicitur, qui suum de perfectione alterius judicium verbis significat. Unde *Laus* est oratio, qua nostrum de perfectione alterius judicium significamus.

Qui novit, quænam ad perfectionem hominis requirantur, & undenam nobis innotescat; ei circa definitionem laudis nullum supererit dubium.

§. 542.

Quinam alterum laudare possit.

Quoniam perfectio alterius tibi perspecta esse debet, si eum laudare volueris (§. 541.); perspecta autem nemini esse potest, nisi qui perfectionis istius notionem claram ac inprimis distinctam habet (§. 50. *Psych. empir.*); *nemo laudari potest nisi ab intelligente.*

E. gr. Geometram ob scientiam, qua pollet, nemo laudare potest nisi Geometriæ peritus. Hujus enim, qui nullam habet notitiam, ipsum laudaturus non est nisi echo aliorum. Hinc vanæ sunt laudes, quæ proficiscuntur a non intelligentibus. Atque ideo harum Laudum præcones non utuntur nisi terminis generalibus, v. gr. vocando Geometram, quem extollere volunt, alterum Archimedem, vel alterum Apollonium, Geometrarum Principem, Geometram qui aliis palmam dubiam reddit, celeberrimam, omni laude superiorem & ita porro.

§. 543.

Laudes num sint in potestate nostra.

Similiter quia ab altero laudaris, si is suum de perfectione tua judicium verbis significat (§. 541.), in potestate autem tua non est efficere, ut alter perfectionem tuam agnoscat, aut, ubi eam agnoscit, suum de eadem judicium, quod animo premit, verbis significet (§. 175., *ut laudaris ab aliis in potestate tua non est efficere.*

Nimirum laus tua ab alterius voluntate, non a tua pendet. Alterius autem voluntas dominio tuo subjecta non est, ut eam pro lubitu determinare possis. Alterius adeo arbitrio relinquendum, num te laudare velit, siquidem possit. Magis autem absonum est velle laudari a non intelligentibus (§. 542.). Et tribuendum arrogantiæ, si quis laudem istiusmodi affectet.

§. 544.

Qui exiſtimatione & honore dignus eſt, is etiam laude dignus eſt. Etenim cum exiſtimatio ſit judicium de perfectione alterius & honor conſiſtat in actibus externis, quibus ipſum ſignificatur (§. 538.); qui exiſtimatione & honore dignus eſt, is perfectione quadam inſtructus eſſe debet. Enimvero qui perfectione quadam fulget, is quoque dignus eſt, ut verbis noſtrum de eadem judicium ſignificemus, conſequenter eum laudemus (§. 541.). Patet itaque laude dignum eſſe, qui exiſtimatione & honore dignus eſt. *Quinam laude dignus.*

Laus eſt quædam honoris ſpecies (§. 538. 541.). Quamobrem qui honore omni dignus eſt, is etiam laude dignus.

§. 545.

Unuſquiſque operam dare debet, ut ſit exiſtimatione & honore dignus. Etenim unuſquiſque omnem facere tenetur facultatum ſuarum uſum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum noſtrum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & ſtatu noſtro imperfectionem requiritur (§. 173.), conſequenter ut omnem conſequatur perfectionem acquiſitu ſibi poſſibilem. Quoniam alterius de perfectione judicium exiſtimatio eſt, honor autem in actibus externis conſiſtit, quibus idem ſignificatur (§. 538.); exiſtimatione & honore ut dignus ſit operam dat, qui omnem facultatum ſuarum uſum facit, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum noſtrum, atque ad arcendum omnem ab anima, corpore & ſtatu noſtro imperfectionem requiritur. Unuſquiſque adeo operam dare debet, ut ſit exiſtimatione & honore dignus. *Obligatio quoad exiſtimationem & honorem.*

Hæc eſt obligatio, qua tenemur quoad exiſtimationem & honorem. In noſtra enim poteſtate poſitum, ut dignos nos reddamus exiſtimatione atque honore, non autem, ut utrumque conſequamur. Quamobrem illud intendi poteſt ab agente; hoc autem minime. Illud a voluntate noſtra pendet, hoc a voluntate alterius. Illud ex generali obligatione hominis fluit, hoc autem in numero eorum eſt, ad quæ nulla dari poteſt obligatio. Illud ſi fecerimus, hoc parum nobis curæ eſſe debet.

§. 546.

Quoniam operam dare debemus, ut ſimus exiſtimatione & honore digni (§. 545.), qui autem exiſtimatione ac honore dignus eſt, laude etiam dignus eſt (§. 544.); *operam* utique *dare debemus, ut ſimus laude digni*. *Obligatio quoad laudem.*

Satisfeciſti itaque obligationi tuæ, ſi te laude dignum præſtiteris: utrum vero alii laudem promeritam tribuant, an denegent, id tibi parum curæ eſſe debet. Atque adeo jam intelligitur, quid ſibi velint Stoici præcipientes, exiſtimationem, honorem atque laudem non appeti debere. Nimirum velle non debemus, quæ in poteſtate noſtra non ſunt; ſed ea relinquenda providentiæ divinæ, quemadmodum deinceps oſtendetur.

§. 547.

Habitus intellectus dicuntur *Virtutes intellectuales* in oppoſitione ad habitus voluntatis & noluntatis bonos, quos *virtutes morales* appellare ſolemus & qui vulgo Virtutes ſimpliciter audiunt. *Virtutum intellectualium & moralium differentia.*

Ita ſcientia, ſapientia & ars ſunt virtutes intellectuales: at temperantia virtus moralis eſt. Virtutes intellectuales in intellectu; morales in voluntate & noluntate reſident. Morales vero intellectuales ſupponunt, ac ab iis ſplendorem ſuum mutuantur.

§. 548.

§. 548.

Perfectio animæ acquisita quanam re constet.

Perfectio animæ acquisita sunt virtutes intellectuales & morales. Etenim facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209.). Facultates animæ inferiores reducendæ sunt ad consensum cum superioribus (§. 267. 268. 275.), adeoque perfectio animæ potissimum redit ad habitus facultatum superiorum, intellectus scilicet & voluntatis ac noluntatis. Habitus intellectus sunt virtutes intellectuales; habitus vero voluntatis & noluntatis boni virtutes morales (§. 547.). Perfectio itaque animæ acquisita sunt virtutes intellectuales & morales.

Ipsum dominium in facultates inferiores, quo eædem reducuntur in consensum cum superioribus, virtus quædam moralis est, eaque facile princeps. Nemo ea de re dubitabit, qui perspecta habet, quæ de hoc dominio demonstravimus (§. 554 *& seqq. part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Et hæc virtus complementum perfectionis est, ad quam anima pertingere potest. Unde paucissimos videas, qui hunc perfectionis gradum attingunt.

§. 549.

Quænam potissimum existimationem pariant.

Quoniam existimatio est judicium aliorum de perfectione nostra (§. 538.), adeoque inprimis de perfectione animæ acquisita, perfectio autem animæ acquisita sunt virtutes intellectuales & morales (§. 548., *existimationem potissimum virtutes intellectuales & morales pariunt.*

Dicuntur hæ virtutes bona animi acquisita. Unde existimatio a bonis potissimum animi acquisitis pendet.

§. 550.

Quænam honorem & laudem.

Quoniam honor sunt actus, quibus judicium nostrum de perfectione alterius significamus (§. 538.), laus vero oratio est. qua idem indigitamus (§. 541.); eodem modo patet, *virtutes potissimum intellectuales & morales parere honorem & laudem.*

Hæc probe notanda sunt, ne honorem verum cum spurio, nec laudes veras cum vanis confundamus. Multum omnino differentiæ intercedit inter ea, quæ natura & fortuna dedit, & inter ea, quæ proprio studio ac labore acquisivimus. Hæc nobis honori & laudi potissimum cedunt.

§. 551.

Hæc porro expendantur.

Quia virtutes intellectuales & morales alterius nobis non innotescunt nisi per facta alterius, seu actiones externas, quæ per istas determinantur, virtutes autem istæ potissimum existimationem (§. 549., honorem & laudem pariunt (§. 550.); ideo *facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta existimationem potissimum, honorem atque laudem pariunt.*

Hinc laudem mereri dicimur propter ea, quæ fecimus ipsi; parum autem laudis nobis accedere asserimus propter ea, quæ fecerunt alii, vel quæ natura aut fortuna dedit. Et qui alterum eximie laudare voluerit, recensere tantummodo debet facta, quæ virtutes intellectuales & morales arguunt. Hoc enim pacto intelligitur, convenire alteri laudem, quam ipsi tribuis. Nec aliter probari potest te alteri non tribuere nisi laudem promeritam, quam ubi facta enarras ipsius. Encomiastæ non semper hoc perpendunt: unde jejuna sunt ipsorum encomia, nec apud intelligentes merentur fidem.

§. 552.

§. 552.

Quoniam *facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta* exiſtimationem potiſſimum, honorem atque laudem pariunt (§. 551.); ea *hominem exiſtimatione, honore atque laude dignum probant.*

Unde innoteſcat alterum eſſe exiſtimatione, honore ac laude dignum.

Loquimur de vera exiſtimatione, non ſimulata nec per errorem facta, conſequenter etiam de honore vero & laude vera. Ne quis autem hic ceſpitet, amor ex factis alterius, quæ nobis placent, vel alterius etiam qualitatibus ac ſtatu externo originem trahens, & exiſtimationi adhærens non confundendus cum ipſa exiſtimatione. Exiſtimatio enim actus intellectus eſt (§. 538.); amor vero iſte, cum ſit in effectuum numero (§. 649. *Pſych empir.*) in appetitu ſenſitivo reſidet (§. 603. *Pſych. empir.*). Sed hæc ſuo loco & tempore acutius diſcernemus, tumque patebit, quantum utilitatis afferat diſcreviſſe non confundenda.

§. 553.

Fama hominis eſt communis hominum aliorum ſermo de habitibus intellectualibus & moralibus ejuſdem. Quodſi habitus morales fuerint virtutes, *Fama* dicitur *bona*; ſi vitia, *mala* audit. Habitus intellectuales cum non habeant ſibi oppoſitos, quemadmodum morales; *Famam* pariunt nunc *magnam*, nunc *parvam* pro diverſis virtutum intellectualium gradibus; nunc *latam*, nunc *arctam*, prouti per plura loca diffunditur, vel per pauciora. Fama quoad virtutes intellectuales dicitur *Celebritas*. Et in genere *Fama* dicitur communis hominum de facto aliquo ſermo.

Fama hominis & celebritas quid ſit.

Differt adeo fama a laude. Etenim ſi tu recenſes virtutes intellectuales & morales alterius, aut tuum de perfectione alterius judicium aliis ſignificas verbis, eundem laudas (§. 541.). Aſt ſi multi alicubi locorum, vel multis in locis loquuntur de virtutibus intellectualibus & moralibus alterius, ut communis eorum de iiſdem ſermo ſit, tum demum fama de eodem diffunditur. Ita & fama dicitur eſſe in urbe de homicidio, ſi ubivis in eodem incolæ de eodem loquuntur. Ceterum fama hominis magna a lata probe diſtinguenda venit. Haud raro enim contingit, ut fama viri cujuſdam eruditi diffundatur per magnum terrarum tractum, ſi tamen eam ſpectes, qualis revera eſt, admodum exigua deprehenditur. Lingua vernacula Fama in genere dicitur der Nahme item der Ruf. Hinc Fama bona ein guter Nahme / mala ein übeler Nahme / vel, ſi mitius loquimur, kein guter Nahme vocatur.

§. 554.

Homo operam dare debet, ut fama ipſius bona ſit. Operam enim dare debet, ut ſit exiſtimatione ac laude dignus (§. 545.), conſequenter ut facta ipſius ex virtutibus intellectualibus & moralibus proficiſcantur (§. 551.). Quodſi vero ejus facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus proficiſcuntur, communis hominum ſermo, ubi de eodem loquuntur, niſi ſit a veritate alienus, alius eſſe nequit, quam de habitibus intellectualibus & moralibus ejuſdem. Quoniam itaque hic ipſe ſermo fama hominis eſt, quam habet (§. 553.); operam is omnino dare debet, ut fama ipſius bona ſit.

Obligatio quoad famam.

Hinc vernacula lingua inculcamus, man müſſe ſich befleißigen einen guten Nahmen zu haben. Vulgo itaque agnoſcitur hæc obligatio. Quamobrem cum ea fluat ex obligatione quoad exiſtimationem, honorem & laudem: mirum videri poterat, cur illam vulgo admittant omnes, hanc vero nonnulli rejiciant, quaſi vitio tribuendum ſit, ſi quis exiſtimationis, honoris ac laudis rationem habere velit. Bona fama eſt laus multiplicata: ea enim fruſidem eſt ac a multis laudari (§. 553.). Ceterum quemadmodum bona fama ſimpliciter fama dici ſolet; ita etiam integra appellatur, quando non interrumpitur judiciis hominum perverſis.

§. 555.

A mala fama sibi cavere debet homo.

Quoniam curandum nobis est, ut fama bona fruamur (§. 554.); *cavendum eo adversus est, ne mala sit* (§. 553.).

§. 556.

Famam quinam servet.

Famam servare dicitur, qui sollicite cavet, ne bona in malam degeneret.

Quemadmodum sanitatem conservamus, si cavemus, ne corpus fiat morbis obnoxium, ut, quod sanum fuerat, nunc sit ægrotum; ita famam, quæ simpliciter dicta famam bonam denotat, servamus, si cavemus, ne, cum bona sit, in malam abeat.

§. 557.

Obligatio servandi famam.

Homo famam servare debet. Etenim operam dare debet, ut fama sit bona (§. 554.), cavere autem, ne fiat mala (§. 555.). Quoniam itaque famam servat, qui sollicite cavet, ne bona in malam degeneret (§. 556.); hominem obligari ad famam servandam palam est.

Obligatio hæc nullo non tempore agnita. Inde illud Poetæ: Omnia si perdas, famam servare memento.

§. 558.

Quando famæ servire debeat.

Quoniam homo famam servare debet (§. 557.), *si qua fecit bonæ famæ adversa; operam dare tenetur, ut factis contrariis eidem serviat.* Nimirum *famæ servit*, qui ea facit, quæ famam in bonam partem acceptam amplificant.

Quemadmodum in ceteris statum hominis externum consideramus antecedenter ad dominia & imperia; ita quoque famam ab hisce independenter spectamus. Atque adeo communi notione famæ contenti ea seponimus, quæ a jure positivo veniunt, quod civitates introductas supponit. Omnium autem maxime cavemus, ne, quæ Juris Romani sunt, incauti naturali inferamus. Agemus de hisce alibi apertius: hic tantummodo annotandum erat, quod ad vitandum confusionem juris naturalis & positivi, ac in specie Romani facit. Ceterum ut propositio præsens rectius intelligatur, demus exemplum. Ponamus hominem eruditum commentatum fuisse de argumento quodam sibi non satis cognito, adeoque pueriliter errasse. Nemo non affirmabit, quod nocuerit famæ suæ, ut non opus existimemus prolixe recenseri ea, quænam adversus ipsius virtutes intellectuales atque morales hinc colligantur. Quodsi ergo posthac severiori studio in istud scientiæ genus incumbat, & ubi profectus haud vulgares fuerit assecutus, aliam edat in isto genere commentationem, quæ laudem intelligentium meretur, contrariam de se in animis hominum excitabit opinionem, atque adeo famæ servit.

§. 559.

An existimatio omnium eadem in statu naturali.

In statu naturali homines omnes non sunt ejusdem existimationis. Etenim in statu naturali hominibus non competunt nisi jura naturalia, nec aliis iidem quam naturalibus obligationibus tenentur (§. 124.). Enimvero non omnes eadem diligentia obligationi naturali satisfaciunt, consequenter cum lex naturæ eos obliget ad consequendam animæ, corporis ac status externi perfectionem, quam consequi in potestate eorum positum (§. 180.), non omnes eandem perfectionem consequuntur. Immo si vel maxime omnes omnem faciant usum facultatum suarum, qui in potestate ipsorum est, cum homines natura differre constet quoad dispositiones naturales, non omnes eundem perfectionis gra-

gradum attingere possunt. Quamobrem si de perfectione alterius judicium verum esse debet, fieri haud quaquam potest, ut omnium de perfectione singulorum idem sit judicium (§. 505. *Log.*). Quoniam itaque existimatio est aliorum de perfectione nostra judicium (§. 538.); in statu naturali homines omnes non sunt ejusdem existimationis.

Non est, quod ex ipsis, quod natura homines omnes æquales sint (§. 81.), nec homini ulli competat prærogativa (§. 94.), nec præcedentia præ altero (§. 104.). Etenim æqualitas non spectatur, nisi quoad jura naturalia & obligationes naturales (§. 78.), ob quorum identitatem prærogativæ ac præcedentiæ locus non est. Enimvero ex ipsa demonstratione propositionis præsentis liquet, supposita hac naturali hominum æqualitate demonstrari diversitatem existimationis in statu naturali. Qui aliter sentiunt, notionibus Juris civilis, quod imperia & dominia introducta supponit, delusi in re manifesta cœcutiunt. Quamobrem modo monuimus (*not.* §. 558.) vitandam esse hanc confusionem.

§. 560.

In statu naturali non omnibus hominibus idem debetur honor. Etenim in statu naturali homines omnes non sunt ejusdem existimationis (§. 559.). Quamobrem cum honor consistat in actibus externis, quibus existimatio significatur (§. 538.); in statu naturali nec omnibus hominibus idem debetur honor. *An in statu naturali honor omnium idem.*

Etsi adeo nulla introducta fuissent dominia & imperia, sed permansissent homines in statu naturali originario; non tamen omnes eodem fuissent honore digni. Qui æqualitatem confuse percipiunt, quæ in statu naturali obtinet, sibi imaginantur, quasi nulla differentia inter homines in hoc statu intercedere possit, quæ hominem unum potiorem facit altero. Sed ex ipsa supposita æqualitate morali deducitur inæqualitas quoad meritum honoris. Honor debetur iis, qui eundem merentur. Merentur qui eodem dignos se præstant. Digni evadunt honore, qui obligationi naturali omni animi sollicitudine satisfaciunt. Non satisfacere eidem possunt omnes eodem modo, ut easdem consequerentur virtutes intellectuales atque morales. Quamobrem nec omnes idem honoris meritum habent, consequenter si ex veritate fieri debent omnia, nec idem omnibus debetur honor.

§. 561.

In statu naturali non omnes eadem laude digni sunt. Neque enim omnes sunt ejusdem existimationis in statu naturali (§. 559.). Quoniam itaque eadem laude dignus esse nequit, qui eadem existimatione non est dignus (§. 544.); in statu naturali non omnes eadem laude digni sunt. *An in statu naturali eadem conveniat omnibus laus.*

Nemo est, qui affirmare ausit, in statu naturali omnes eadem laude dignos esse, nec homines differre posse quoad laudem. Satis enim manifestum est, laudis non pendere a statu civili differentiam. Quodsi ergo perpenderent, qualis sit inter laudem, honorem & existimationem nexus (§. 538. 541.); fieri nullo modo posset, ut homines quoad existimationem in statu naturali æquales esse vellent. Nulla est differentia quoad dignitates civiles ac inde pendentem existimationem ac honorem; sed existimatio & honor per naturam ipsius hominis subsistens diversum quid est ab honore & existimatione civili, in ipso etiam statu civili ab hoc distinguendum.

§. 562.

Homo existimationem & honorem ac laudem non debet intendere tanquam finem. Etenim existimatio consistit in judicio aliorum de perfectione nostra, honor autem in actibus, quibus judicium istud significatur, externis (§. 538.), laus denique oratio est, qua nostrum de perfectione alterius judicium significatur (§. 541.). Natura quilibet homo liber est (§. 146.), adeoque actiones ejus independentes sunt a voluntate tua (§. 152.). Non igitur tenetur de perfectione tua formare judicium, quale ab eo ferri vis, nec actibus externis *An existimatio, honor & laus intendi possint.*

idem significare, neque etiam verbis idem eloqui, quia tu ab eodem hoc fieri vis. Quamobrem jus tibi nullum est exigendi ab altero, ut te existimet, ut honore prosequatur, ut laudet (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); sed quid alter facere velit, relinquendum est ipsius arbitrio. Quoniam itaque propter finem, quem agens intendit, agit (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ideo patet, quod homo existimationem, honorem & laudem tanquam finem intendere non debeat.

Probe attendendum venit, quomodo propositio præsens demonstretur. Ostendimus nimirum, juri libertatis repugnare, ut existimationem, honorem ac laudem tanquam finem intendas. Vis enim, ut alter faciat, quod tu fieri vis, & quando non facit, de eo conquereris tanquam de injuria tibi facta, consequenter sumis tacite, quasi alter obligatus sit ad actiones suas voluntati tuæ conformandas. Hæc obligatio tollit jus libertatis naturalis, quam cum tu urges, in libertatem alterius injurius es. Atque adeo vides te ad hoc obligari, ne existimationem, honorem ac laudem tanquam finem intendas. Vulgo hoc non agnoscitur, sed prudentiæ saltem tribuitur, ne ea, quæ in potestate tua non sunt, consideres tanquam in eadem posita.

§. 563.

Modestia quid sit.

Modestus dici solet, qui appetitum circa honorem legi naturali convenienter determinat. Unde *Modestia* est virtus moderandi appetitum circa honores.

Vidimus hactenus, quomodo homo versari debeat circa honores, ne obligationi suæ desit (§. 545. 546. 557. 558.), & ne violet jus alterius (§. 562.). Atque adeo constat, dari aliquam virtutem, quæ circa honores versatur. Cum huic modestiæ nomen tributum fuerit a Philosophis, nostrum non est ab eo recedere.

§. 564.

Magnanimitas quid sit.

Magnanimus dici suevit, qui appetitum circa honores magnos legi naturali convenienter determinat. Unde *Magnanimitas* dici suevit virtus moderandi appetitum circa honores magnos.

Non sine ratione magnanimitas a modestia distingui solet, propterea quod difficillimum sit moderari appetitum circa honores magnos, ut adeo idem facere non possit, qui eundem circa honores mediocres moderari didicit. Quoniam adeo duo hi gradus virtutis a se invicem tanto distant intervallo, quantum vix inter alias virtutes diversæ speciei intercedit; nec abs re visum fuit, modestiam ac magnanimitatem tanquam duas diversas virtutes a se invicem distingui. Sane qui modestus est, eum magnanimitatem admirari videmus in altero tanquam rarissimam in his terris avem. Gradus virtutis, quem pauciſſimi attingunt, nomine distingui non modo consultum, sed & necessarium est: quod dum facimus, non entia præter necessitatem non multiplicamus, sed id agimus, ut unicuique debitam laudem tribuere queamus, & ad id, quod divinum habetur in virtute, aliorum exemplo alios excitare valeamus.

§. 565.

Obligatio ad modestiam & magnanimitatem.

Homo non modo modestus, sed & magnanimus esse debet. Etenim homo operam dare debet ut sit existimatione, honore ac laude dignus (§. 545. 546.), & ut fama bona fruatur (§. 554.), hancque servare tenetur (§. 557.), immo si qua fecit bonæ famæ adversa, opera danda, ut factis contrariis eidem serviat (§. 558.); honorem tamen ac laudem non intendere debet tanquam finem (§. 562.). Patet adeo ipsi non esse liberum, quomodo circa honores, quanticunque fuerint, versari velit; sed lege naturali determinatum esse, quomodo circa eos versari debeamus. Quoniam itaque modestus appetitum circa honorem mediocrem (§. 563.), magnanimus vero circa magnos legi naturali convenienter determinat (§. 564.); modesti ac magnanimi esse debemus.

Non

Non est quod excipias, magnanimitatem esse virtutem extraordinariam, quæ in paucos cadit (*not.* §. 564), adeoque generaliter dici non posse, quod homo ad eandem obligetur. Quod enim in paucos cadit, non inde est, quod pauci ad eandem obligentur; sed quod perpauci obligationi huic satisfaciant. Quod vero perpauci satisfaciant obligationi, id universalitatem obligationis minime infringit.

§. 566.

Arrogantis quid sit.

Arrogans dicitur, qui se honore dignum existimat, quo non est. Unde *Arrogantia* definitur per vitium, quo quis affectat honores, quibus dignus non est.

Opponitur arrogantia non modo modestiæ, verum etiam magnanimitati. Neque enim opus est, ut hic inter magnos & mediocres honores distinguatur. Arrogantis enim tam facile est magnos affectare honores, quam mediocres: cum perinde indignus sit magnis, quam mediocribus. Honor nimirum, quem affectat, semper major est, quam quo dignus.

§. 567.

Arrogantia prohibita.

Nemo hominum arrogans esse debet. Quoniam enim unusquisque operam dare debet, ut sit honore dignus (§. 545.), hoc vero non faciat, qui se honore dignum existimat, quo non est; nemo utique hominum se honore dignum existimare debet, quo non est. Quamobrem cum arrogans sit, qui se honore dignum existimat, quo non est (§. 566.); nemo hominum arrogans esse debet.

Arrogantes sunt eruditi, qui elogiis emendicatis superbiunt, quæ ipsis minime conveniunt. Vi adeo propositionis præsentis peccant.

§. 568.

Pusillanimitas quid sit.

Pusillanimis vocari solet, qui honores prorsus non curat, nec famæ ullam rationem habet. Unde *Pusillanimitas* est vitium, quo omnis honoris ac famæ cura abjicitur.

Opponitur pusillanimitas modestiæ & magnanimitati in defectu. Solet etiam pusillanimitas vocari *Inambitiositas*. Vernacula appellatur Niederträchtigkeit.

§. 569.

Pusillanimitas prohibita.

Nemo hominum pusillanimis esse debet. Unusquisque enim operam dare debet, ut sit honore dignus (§. 545.) & ut fama bona fruatur (§. 557.), consequenter legi naturali repugnat, si quis honores prorsus non curat, nec famæ ullam rationem habet. Quoniam itaque hoc facit, qui pusillanimis est (§. 568.). Nemo hominum pusillanimis esse debet.

Nimirum pusillanimis ex honore ac fama bona nullam capit voluptatem, consequenter honorem ac famam in numerum bonorum minime refert. Quamobrem nec honor, nec fama appetitum ipsius movet. Atque hæc ratio est, cur omnem honoris ac famæ curam abjiciat. Sed de hoc disertius dicemus in Philosophia morali, ubi characteres virtutum ac vitiorum trademus.

§. 570.

Ambitio quid sit.

Ambitiosus dicitur, qui cupiditate honoris insatiabili flagrat. *Ambitio* itaque est insatiabilis honoris cupiditas, seu vitium, quo honorem tanquam finem ultimum eorum, quæ facimus, intendimus.

Oppo-

Opponitur etiam modestiæ in excessu, perinde ac arrogantia, nec ab hac eam distinguunt Aristotelici, propterea quod sibi persuadent virtuti omni duo opponi debere vitia, alterum in excessu, alterum in defectu, consequenter nonnisi duo. Enimvero nihil absurdi habet, quod eidem virtuti duo opponantur vitia in excessu, quemadmodum revera hic contingit. Etenim aliud est sibi arrogare honores minime promeritos; aliud vero inexsatiabili honoris cupiditate flagrare, & honorem intendere tanquam actionum suarum finem ultimum. Illud enim fieri potest, etiamsi hoc non facias. Et potest quis inexsatiabili honoris cupiditate flagrare ac honorem intendere tanquam finem ultimum suarum actionum, etiamsi non affectet nisi honorem promeritum.

§. 571.

Ambitio lege naturæ prohibita.

Nemo hominum ambitiosus esse debet. Nemo enim hominum honorem intendere debet tanquam finem (§. 562.), adeoque multo minus tanquam finem ultimum suarum actionum, ita ut flagret inexsatiabili honoris cupiditate. Quamobrem cum ambitiosus honorem intendat tanquam finem ultimum inexsatiabili ejusdem cupiditate flagrans (§. 570.); nemo hominum ambitiosus esse debet.

Ambitiosus & avarus in cupiditate nimia conveniunt, nisi quod ad diversa tendant objecta ambitio & avaritia. Illa nempe versatur circa honores, hæc circa opes. Avaritiæ autem locus non est nisi introductis dominiis. Unde de ea agetur suo loco. Ambitio autem alitur, introductis imperiis, quæ dignitates ac honores pepererunt civiles.

§. 572.

Obligatio ad profectionem perfectionem cognoscendam.

Homo perfectionem propriam cognoscere tenetur. Unusquisque enim operam dare debet, ut eam consequatur animæ, corporis ac status externi perfectionem, quam consequi in potestate ipsius positum (§. 180.). Necesse igitur est, ut inquirat, quamnam perfectionem sit consecutus, adeoque propriam perfectionem cognoscere tenetur.

Nimirum fieri haud quaquam potest, ut obligationi naturali perfectionem omnem acquisitu tibi possibilem consequendi satisfacias, nisi tibi constiterit, quantum in ea consequenda profeceris. Quamobrem cognitio perfectionis propriæ non modo licita, verum etiam debita est (§. 170. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), ut adeo peccet, qui eam omittit (§. 440 *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Toto igitur cœlo falluntur, qui cognitionem perfectionis propriæ ad vitium referunt.

§. 573.

Voluptas ex perfectione propria num sit illicita.

Voluptas ex perfectione propria percepta illicita non est. Pone enim, eam esse illicitam. Quoniam voluptatem percipis, quamprimum perfectionem tuam cognoscis (§. 511. *Psych. empir.*); cognitio perfectionis propriæ illicita est, adeoque ad eam omittendam obligaris (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quod cum sit absurdum (§. 572.), voluptas ex perfectione propria percepta illicita esse nequit.

Qui voluptatem ex perfectione propria percipiendam damnant, aut illicitum pronunciare debent, quod hanc cognoscas, aut desiderare tenentur, ut falsum de eadem formes judicium. Utrumque esse absurdum nemo sanus diffitebitur. Nec est quod excipias, perfectionem humanam tanta adhuc imperfectione laborare, ut pro perfectione haberi nequeat. Hoc enim non obstante fieri solet, ut animum ad eam advertens voluptatem percipias, sit ita quod immixtuatur, ubi ad imperfectionem adhuc adhærentem eundem attendis: id quod utiliter subinde fieri in Philosophia morali docebitur. Perpendendum inprimis est, quod absque voluptate prævisa, quam perfectio propria parit, nulla concipi possit obligatio naturalis, quæ scilicet ex ipsa natura humana fluit: id quod ignorare nequit, qui ea perspexit, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus.

§. 574.

Homo in perfectione propria, ſeu bonis animi corporis ac fortunæ æſtimandis non ſibi tribuere debet, quæ fortunæ tribuenda veniunt. Homo perfectionem propriam cognoſcere tenetur (§. 572.). Per ſe autem patet, quod judicium de perfectione propria, ſeu bonis animi, corporis ac fortunæ, quæ conſecutum ſeſe experitur, verum eſſe debeat. Quoniam igitur judicium hoc falſum eſt, non verum, ſi inquirens, quomodo illa fuerit conſecutus, ſibi tribuit, quæ fortunæ tribuenda veniunt (§. 507. *Log.*); in perfectione propria, ſeu bonis animi, corporis ac fortunæ æſtimandis non ſibi tribuere debet, quæ fortunæ tribuenda veniunt.

Cautio in propria perfectione cognoſcenda adhibenda.

Quomodo hæc diſquiſitio ſit inſtituenda, ut acute diſtinguas, quæ tibi debes, ab iis, quæ fortunæ debentur, aut providentiæ divinæ; ſuo loco expreſſius docebimus in Philoſophia morali. Hic ſufficit oſtendiſſe, quæ circa cognitionem propriæ perfectionis urget ipſa lex naturæ.

§. 575.

Nemo hominum ſeſe majoris facere debet, quam eſt, ſeu non plus perfectionis & circa eandem plus ſibi tribuere debet, quam veritati conſentaneum. Etenim perfectionem propriam cognoſcere tenetur (§. 572.). Quamobrem cum per ſe pateat, de propria perfectione judicium verum eſſe debere; verum autem non ſit, ſi plus perfectionis ſibi tribuit, quam revera convenit (§. 506. *Log.*); nemo utique hominum plus ſibi perfectionis tribuere debet, quam revera poſſidet.

Quanti ſe quis facere debeat.

Et quoniam in perfectione propria ſeu bonis animi, corporis & fortunæ æſtimandis non ſibi tribuere debet, quæ fortunæ tribuenda veniunt (§. 574.); nec circa perfectionem propriam plus ſibi tribuere debet, quam veritati conſentaneum.

Atque adeo patet, quod nemo hominum ſeſe majoris facere debeat, quam eſt.

Quando naturali lege ad cognitionem rei cujuſdam obligamur, nunquam non intelligitur cognitio vera, quæ enim falſa eſt, ea nomen cognitionis non meretur, ſed erroris nomine rectius venit. Cognitio itaque perfectionis propriæ (ſub qua hic etiam intelligimus perfectionem ſtatus externi) omnem excludere debet errorem. Enimvero dum perfectionem propriam cognoſcere ſtudemus, non ſolum expendimus qualis & quanta ea ſit; verum etiam quomodo eandem fuerimus conſecuti. Nemo itaque ſibi videri debet perfectionis quid conſecutus, quam revera non habet, nec aſſecutus perfectionis ejus, quam poſſidet, illum gradum, quem nondum attigit, neque etiam ſeſe habere debet pro cauſa ejus, cujus cauſa non eſt. Unde liquet, quandonam homines majoris ſeſe faciant, quam ſunt.

§. 576.

Ex perfectione propria agnoſcimus, quod obligationi naturali ſatisfecerimus & quantum eidem ſatisfecerimus; ex imperfectione autem propria, quantum eidem nondum ſatisfecerimus. Etenim unuſquiſque operam dare debet, ut eam conſequatur animæ, corporis ac ſtatus externi perfectionem, quam conſequi in poteſtate ipſius poſitum (§. 180.), & ut omnem evitet animæ, corporis & ſtatus externi imperfectionem, quantum in poteſtate ſua eſt (§. 182.). Quamobrem ubi perfectionem & imperfectionem noſtram agnoſcimus, ex illa utique agnoſcimus, num & quantum obligationi naturali ſatisfecerimus; ex hac autem perſpicimus, quantum eidem nondum ſatisfecerimus.

Uſus cognitionis perfectionis & imperfectionis propriæ

Lex naturæ tandem omnis perfectionem noſtram & aliorum tanquam metam reſpicit, promovere autem perfectionem alterius ad noſtram perfectionem ſpectat. Quando itaque noſtram cognoſcimus perfectionem, nobis ſimul innoteſcit, quantum ſtudii in promovenda perfectione aliorum poſuerimus. Alia igitur via nobis innoteſcere nequit, quantum obligationi natura-

turali satisfecerimus, quam si consideramus perfectionem propriam acquisitam. Patebit hoc clarius in Philosophia morali, ubi omnia minutissime persequemur, quæ ad praxin faciunt. Ceterum usus cognitionis perfectionis propriæ satis docet, cur ea damnanda non sit, ut adeo mirari non debeamus, quod ad eam cognoscendam simus obligati (§. 572.). Cum enim obligationi nostræ satisfacere debeamus; necesse quoque est, ut certum nobis & exploratum sit, num eidem satisfaciamus, & quantum hucusque satisfacere eidem potuerimus.

§. 577.

Quid faciendum perfectionem propriam intuenti.

Si propriam perfectionem agnoscimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda discernimus ab iis, quæ fortunæ tribuenda veniunt; facta nostra spectare debemus tanquam debita. Etenim si propriam perfectionem cognoscimus, nos non spectare possumus tanquam ejus causam, nisi quatenus a factis nostris dependet (§. 881. *Ontol.*). Quamobrem ubi ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, ab iis discernimus, quæ fortunæ tribuenda veniunt; facta utique nostra expendere debemus, a quibus illa dependet. Enimvero cum omnem facere teneamur usum facultatum nostrarum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum nostrum & ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu nostro imperfectionem requiritur (§. 173.); facta ista debita sunt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque perfectionem propriam cognoscere debemus (§. 572.) & quæ circa eandem fortunæ tribuenda nobis tribuere prohibemur (§. 574.), nostra autem cognitio non falsa, sed vera sit necesse est; ideo facta nostra aliter spectare non debemus nisi tanquam debita, dum propriam perfectionem cognoscimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, discernimus ab iis, quæ fortunæ tribuenda veniunt.

Propositio hæc probe notanda est, cum multus & præclarus sit usus in praxi. Vulgo obligatio repræsentandi facta sua, quibus perfectionem acquirimus propriam, tanquam debita non agnoscitur. Atque inde est, quod homines longe aliter de se sentiant, quam sentire debent, ac vitiis, quæ plurimum nocent, aperiatur aditus. Urget tamen Christus hanc obligationem Luc. XVII. 10. Quicquid ergo feceris præclari, quod perfectionem tuam loquitur & factorum, quibus eandem tibi acquisiviisti, memoriam refricat; id tanquam debitum semper spectare debes.

§. 578.

Quomodo homo se considerare debeat tanquam causam propriæ perfectionis.

Quoniam propriam perfectionem agnoscentes & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, discernentes ab iis, quæ fortunæ tribuenda veniunt, facta nostra spectare debemus tanquam debita (§. 577.), quatenus vero perfectionem nostram spectamus tanquam dependentem a factis nostris, nos consideramus tanquam ejus causam (§. 881. *Ontol.*); *Si nosmetipsos spectamus tanquam causam perfectionis propriæ, nos considerare debemus tanquam eos, qui fecere, quod facere debebant.*

Nimirum homo quatenus consideratur tanquam causa perfectionis propriæ, spectandus est tanquam debitor, qui solvit debitum, aut tanquam servus, qui debitas præstitit operas. Multo luculentius hoc patebit, ubi officia erga Deum demonstraverimus. Conferantur interea, quæ in Horis subsecivis de Homine nihil a se ipso habente docuimus Trim. æst. Anni 1729. num. 3.

§. 579.

Ad quæ animus circa imperfectionem propriam advertendus.

Si propriam imperfectionem agnoscimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, discernimus ab iis, quæ fortunæ debentur; in factis positivis spectare debemus inobedientiam, in privativis negligentiam. Etenim si propriam imperfectionem agnoscimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, discernimus ab iis, quæ fortunæ debentur; nobis constat, quænam fecerimus, cur in istam imperfectionem inciderimus, & contra quænam omiserimus, ut perfectio acquisitu

pos-

poſſibilis nobis deſit. Quoniam igitur omnem facere tenemur facultatum noſtrarum uſum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum noſtrum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & ſtatu noſtro imperfectionem requiritur (§. 173.); quatenus eundem non fecimus, eas actiones omiſimus, quas committere debebamus iſto fine (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quatenus vero contrarium fecimus, eas actiones commiſimus, quas omittere debebamus (§. *cit.*). Enimvero in omiſſione actionum certo fine edendarum non uſui facultatum debita negligentia conſiſtit (§. 750. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & nemo non ultro fatetur inobedientem eſſe, qui non facit, quæ facere debebat. Quamobrem ſi propriam imperfectionem agnoſcimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, diſcernimus ab iis, quæ fortunæ debentur; in factis poſitivis ſpectare debemus inobedientiam, in privativis negligentiam.

Ecce igitur tibi, quo advertendus ſit animus, ubi propriam imperfectionem intueris, ut verum de eadem feratur judicium. Præſens propoſitio multiplicem uſum habet in praxi, adeoque probe notanda venit. Requirit autem praxis acumen haud raro vulgare, ut ſingula accurate diſcernas, nec quicquam attentioni tuæ ſeſe ſubducat, ac præterea ſingularem facultatum tuarum uſum nonniſi exercitio comparandum. Experietur, quæ diximus, qui periculum hujus examinis facere voluerit. Quæ vero ad juvandam praxin in medium afferri poterant, ſuo trademus loco.

§. 580.

Si noſmetipſos ſpectamus tanquam cauſam imperfectionis propriæ; nos conſiderare debemus tanquam inobedientes ac negligentes. Etenim ſi noſmetipſos ſpectamus tanquam cauſam imperfectionis propriæ; eandem conſideramus tanquam dependentem a factis noſtris tam poſitivis, quam privativis (§. 881. *Ontol.*). Quodſi vero propriam imperfectionem agnoſcimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, diſcernimus ab iis, quæ fortunæ debentur; in factis poſitivis ſpectare debemus inobedientiam, in privativis negligentiam (§. 579.). Quamobrem ſi nos metipſos ſpectamus tanquam cauſam imperfectionis propriæ; nos conſiderare debemus tanquam inobedientes ac negligentes. *Quomodo homo ſe conſiderare debeat quoad imperfectionem propriam.*

Nimirum homo quatenus conſideratur tanquam cauſa propriæ imperfectionis, ſpectandus eſt tanquam ſervus inobediens ac negligens. Multo luculentius hoc patebit, ubi officia erga Deum demonſtraverimus. Atque adeo abunde docuimus, quænam obſervanda ſint, ut homo de perfectione ſua verum ferat judicium, ne ſibi videatur, qui non eſt, & ne ſe faciat pluris, quam par eſt. Non nego difficile eſſe hoc judicium: ſed difficultas non tollit obligationem, qua obſtringimur ad verum judicium de perfectione noſtra ferendum. Ceterum difficultas in cauſa eſt, cur adeo pauci huic obligationi ſatisfaciant, quam tamen urget Apoſtolus promiſcue in omnibus *Rom. XII.* 3. Recte unuſquiſque de ſe ſentire debet, quod ubi facere voluerit, ea obſervanda ſunt, quæ modo demonſtravimus (§. 577. *& ſeqq.*). Peccari hic ſolet non uno modo. Alii enim ad perfectionem propriam tantummodo animum attendunt, imperfectionis vero nullam rationem habent. Alii quoad perfectionem ſibi omnia, quoad imperfectionem nihil prorſus tribuunt. Alii denique de perfectione ſua ac imperfectione prorſus incurii in diem vivunt.

§. 581.

Humilis dicitur, qui de ſeipſo ſentit, uti par eſt, ſeu verum de perfectione propria fert judicium. Unde *Humilitas* virtus eſt, quæ moderatur appetitum circa exiſtimationem ſui ipſius. *Humilitas quid ſit.*

Vidimus modo lege naturali eſſe definitum, quidnam unuſquiſque de ſeipſo ſentire debeat, & quanti ſe facere teneatur (§. 574. *& ſeqq.*). Appetitus hominis plerumque exorbitat, ut ſe majoris faciat, quam par eſt, falſo nixus de perfectione propria judicio. Unde patet dari aliquam virtutem, quæ moderatur appetitum circa exiſtimationem ſui ipſius. Hanc a mode-

stia non distinxit *Aristoteles*: unde ad modestiam quoque retulit justam sui ipsius existimationem. Enimvero Christiani commendarunt humilitatem tanquam peculiarem virtutem, qua homo agnita imperfectione propria, agnitis defectibus, quibus propria perfectio adhuc laborat, agnita quoque hujus independentia a propriis viribus, sibimetipsi vilescit. Et iidem vocabulo huic tribuerunt significatum, quem ignoravit Latium. Eum nos retinemus, cum consultum sit modestiam ab humilitate distingui, quemadmodum etiam a se invicem actu haud raro separantur, & vernacula lingua virtuti huic peculiare nomen, nimirum Demuth/ cessit.

§. 582.

Obligatio quoad humilitatem.

Unusquisque hominum humilis esse debet. Etenim nemo hominum plus perfectionis & circa eandem plus sibi tribuere debet, quam veritati consentaneum (§. 575.), sollicite discernens, quæ fortunæ debentur, ab iis, quæ sibi debet (§. 574.). Et ubi propriam perfectionem agnoscit & ea, quæ circa eandem sibi tribuenda veniunt, discernit ab iis, quæ fortunæ tribuenda veniunt, facta sua spectare debet tanquam debita (§. 577.) & quatenus se considerat tanquam causam propriæ perfectionis, seipsum spectare debet tanquam eum, qui, quod debebat, fecit (§. 578.). Animum vero ad imperfectionem attendens & a se invicem discernens, quod a se dependet, & quod fortunæ circa eam tribuendum, in factis propriis positivis inobedientiam, in privativis negligentiam spectare debet (§. 579.), seipsum considerans tanquam inobedientem ac negligentem, quatenus est causa imperfectionis propriæ (§. 580.). Patet itaque, quod homo verum formans de perfectione propria judicium de seipso sentire debeat, uti par est, adeoque appetitum circa propriam existimationem moderari teneatur, ne major videri velit, quam est. Quoniam itaque humilis est, qui appetitum suum ita moderatur, ut verum judicium de perfectione propria formans de seipso sentiat, uti par est, nec appetitum circa propriam existimationem moderans major videri velit, quam par est (§. 581.); unusquisque hominum humilis esse debet.

Obligationem hanc agnoscere tenetur, qui admittit hominem obligari ad seipsum cognoscendum, & veram requiri non inficiatur cognitionem. Quamobrem etsi *Aristotelici* parum considerarverint humilitatem, etsi eam sub modestia comprehensam esse voluerint, & homines profani eandem pro figmento Christianorum habeant; evidentia tamen sua non destituitur, si distincte consideres, quænam ad ejus notionem requirantur per demonstrationes anteriores. Non nego subinde humilitatem ita describi, ut humanæ naturæ ac inter se repugnantia comprehendat, veluti cum urgetur, humilitati propriæ adversum esse, ut tibi quicquam perfectionis tribuas, ex perfectione propria voluptatem percipias, propter eandem tibi placeas, & te eadem alios vincere agnoscas. Enimvero multa de ceteris quoque virtutibus proferuntur, quæ a veritate aliena sunt; non tamen hinc colligitur, non dari virtutes illas. Error tuus de re, quæ existit, non tollit existentiam ejus, multo minus eam facit impossibilem. Ceterum inest etiam erroneis istis aliquid veri, quemadmodum videbimus in Philosophia morali, ubi characterem humilis describemus. Et magis hoc advertitur in virtute christiana, quam in philosophica, cum qua nobis in Philosophia negotium est. Officia quoque erga Deum majorem huic virtuti affundent lucem.

§. 583.

Fastus quid

Fastus dicitur vitium, quo quis plus sibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum.

Opponitur Fastus humilitati in excessu. Cum vitium sit, officio naturali contrarium esse debet. Quamobrem cum demonstraverimus, quodnam hominis de propria perfectione esse debeat judicium (§. 575.); facile intelligitur, quando homo immodice de se sentiens ab eodem recedat. Vernaculo sermone fastum dicimus Hochmuth/ quod vitium ab ambitione Eytgeit satis apte ipso usu distinguimus.

§. 584.

§. 584.

Nemo hominum faſtoſus eſſe debet. Etenim nemo hominum majoris ſeſe facere debet, quam par eſt, ſibi plus tribuens perfectionis, quam revera competit, & circa eandem plus ſeſe ſibi debere exiſtimans, quam veritati conſentaneum (§. 575.). Quamobrem cum faſtoſus ſibi plus perfectionis tribuat, quam revera convenit, & circa eandem plus ſibi ſeſe debere videatur, quam veritati conſentaneum (§. 583.); nemo hominum faſtoſus eſſe debet. *Faſtus prohibitus.*

Patet adeo faſtum lege naturali prohibitum eſſe, atque adeo recte inter vitia referri (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Non deſcendimus hic ad actus externos, qui ex hoc vitio propullulant. De his enim dicendum nobis erit in Philoſophia morali. Quamobrem nemini dubium movere debet, quod in virtutibus moralibus & vitiis, quæ circa honores & famam verſantur, tantummodo ad judicium, actum intellectus, reſpicere videamur, cum tamen virtutes atque vitia ſint habitus appetitus & averſationis. Etenim determinationes appetitus & averſationis rationalis in virtute, ſenſitivi in vitio a judicio iſto pendent, & ex judicio ideo redditur ratio actuum externorum virtuti ac vitio iſti propriorum, quemadmodum ſuo tempore in Philoſophia morali luculenter conſtabit. Ceterum ſi quem offendat terminus perfectionis, aut ſi cui non ſatis perſpicuus videtur, propterea quod in anterioribus non fuerit verſatus, quemadmodum par eſt; is ſubſtituat pro perfectione bona animi, corporis & fortunæ. Conſtat enim bona animi eſſe, quæ animam; corporis, quæ corpus; fortunæ, quæ ſtatum externum reddunt perfectiorem (§. 556. *Pſych. empir.*). Hoc inprimis obſervandum eſt, ubi vulgo vel iis, qui ſupra vulgum in hiſce non ſapiunt, proponere volueris, quæ a nobis de virtutibus ac vitiis demonſtrantur. Vulgo enim & iis, qui cum ipſis ſapiunt, notiones generales metaphyſicæ non ſunt tritæ, neque horum eſt nexum veritatum omnium inſpicere a priori.

§. 585.

Animus abjectus vocatur vitium, quo quis ſeſe minoris facit, quam par eſt, perfectionis propriæ nullam prorſus rationem habens in agendo. *Animus abjectus quid ſit.*

Opponitur hoc vitium humilitati in defectu, quemadmodum faſtus in exceſſu. Vernaculo ſermone appellavimus hoc vitium die Selbſt-Verachtung / contemtum ſui ipſius. In ſtatu civili magis ſeſe conſpicuum præbet hoc vitium, quam in naturali. Unde etiam vulgo agnoſcitur, cum quoad ſtatum naturalem vix ac ne vix quidem agnoſcatur. Nemo enim eſt, qui neſciat, taxari ab omnibus, ſi quis dignitatis ciuilis, qua fulget, in agendo nullam habet rationem.

§. 586.

Nemo hominum abjecti animi eſſe debet. Quilibet enim hominum humilis eſſe debet (§. 582.), adeoque de ſeipſo ſentire, uti par eſt, vero de perfectione propria formato judicio (§. 581.), conſequenter hujus quoque in agendo rationem habeat neceſſe eſt. Quamobrem nemo ſeſe minoris facere debet, quam par eſt, perfectionis propriæ in agendo nullam prorſus rationem habens. Animi abjecti cum ſit, qui hoc facit (§. 585.); nemo hominum abjecti animi eſſe debet. *Abjectus animus prohibitus.*

Ariſtotelici quidem humilitatem ſub modeſtia, faſtum quoque ſub arrogantia & abjectum animum ſub puſillanimitate comprehendunt. Quamvis autem *Ariſtoteles* in diſtinguendo alias ſatis fuerit acutus; in virtutibus tamen ac vitiis diſtinguendis acumen ſuum deſiderari paſſus eſt, quod circa unum objectum admittere noluerit niſi virtutem unam & virtuti cuilibet tribuerit duo vitia, alterum in exceſſu, alterum in defectu.

§. 587.

Fortuna secunda cur nemo confidere debeat.

Nemo fortuna secunda confidere debet. Fortuna est concursus causarum minime prævisus ad effectum homini bonum, si secunda fuerit (§. 540. *part.* 1. *Theol. nat.*), adeoque omni facultatum nostrarum usu efficere haud quaquam possu, mus, ut eadem nobis faveat, consequenter nec, ubi favet, efficere valemus: ne mutetur. Quamobrem cum experientia loquatur, fortunam admodum variabilem esse; nemo eadem confidere debet.

Fortuna nimirum secunda confidit, qui ita sese gerit, ac si eadem constanter sit usurus. Hinc vero pronus incidit in multa vitia, quemadmodum suo loco constabit. Sed ut intelligatur, quod dicitur, demus aliquod exemplum. Nimirum si cui fortuna favet, ut multa acquirere possit; is minime sibi persuadere debet, quasi semper adfutura sit occasio multa acquirendi. Quamobrem nec omnia, quæ acquirit, luxu dilapidare debet, nec propterea sese efferre supra alios, quibus fortuna non æque favet. In hæc vitia incidunt, qui fortuna secunda confidunt.

§. 588.

Quomodo nos gerere debeamus fortuna secunda.

Quoniam *fortuna secunda* non confidendum; *si* ea *utaris*, *semper cogitandum*, *quod in contrariam partem flecti possit*, consequenter *metuendum malum oppositum*, *quoties bono fortunæ potiris & cum usu bonorum fortunæ conjungi debet metus mali oppositi*.

E. gr. Dives es: cogita, te fieri posse pauperem. Sanus es: cogita, te fieri posse ægrotum. Multos ac potentes habes patronos: cogita, te iisdem orbari posse. Cum usu adeo divitiarum conjunctus esse debet metus paupertatis; dum sanitate frueris, metuendus est morbus; dum Patronis uteris, metuenda est jactura eorundem. Patebit suo loco in Moralibus, quantum interfit, ut ab usu bonorum fortunæ nunquam separetur metus malorum oppositorum. Reddit hic metus homines non modo cautos in bonorum fortunæ usu; verum etiam incitat ad agendum ea, quæ alias facile omitterentur, & inprimis in praxi prudentiæ maximi momenti est

§. 589.

Fortuna adversa cur non desperanda meliora.

Fortuna adversa meliora desperanda non sunt. Cum enim fortuna adversa sit concursus causarum minime prævisus ad effectum nobis malum, quemadmodum secunda ad effectum nobis bonum (§. 540. *part.* 1. *Theol. nat.*); eadem facilitate fieri potest, ut causæ, quarum concursum prævidere minime licet, concurrant ad effectum quendam nobis bonum, quemadmodum nunc concurrunt ad effectum malum, immo ubi ad effectum malum concurrunt, ut ad bonum oppositum concurrant: id quod etiam experientia abunde loquitur, cujus fide constat, quam facile fortuna flectatur in partem contrariam, & quod non constanter nobis obvertat faciem eandem. Quamobrem ubi fortunam adversam experiris, cogitandum non est, quasi eadem tibi semper sit adversa futura: quin potius perpendendum, fieri posse ut tibi faveat. Fortuna igitur adversa meliora desperanda non sunt.

Nimirum fortuna adversa meliora desperat, qui sibi persuadet, se nunquam eadem benigniore usurum; sed eandem sibi fore semper adversam. Hinc vero pronus incidit in multa vitia, quemadmodum suo tempore in Philosophia morali docebimus & experientia quotidiana abunde confirmat. Videas sane homines fieri impatientes atque injurios in ipsum Deum, ubi fortuna adversa meliora desperant.

§. 590.

§. 590.

Fortuna adverſa neminem reddit infelicem, niſi eum qui ob eandem triſtitiæ indulget, aut aliis affectibus moleſtis locum concedit. Quicquid homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 639. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque triſtitia in prædominio tædii inſigni conſiſtit (§. 619. *Pſych. empir.*) & affectus quilibet moleſtus cum inſigni tædii gradu conjungitur (§. 609. *Pſych. empir.*); qui ob fortunam adverſam triſtitiæ indulget, aut affectibus aliis moleſtis locum concedit, eum fortuna adverſa infelicem reddit. Quodſi vero ob eandem minime contriſtetur, nec affectibus aliis moleſtis locum concedat; fortuna adverſa ad infelicitatem ejus nihil conferre poteſt. Patet itaque fortunam adverſam nos non reddere infelices, niſi ubi ob eandem triſtitiæ indulgemus, aut affectibus aliis moleſtis locum concedimus. *Fortuna adverſa quando hominem reddat infelicem.*

Probe notandum eſt, ſermonem hic eſſe de malis fortunæ, quorum nos non ſumus cauſa & ad quæ fictis noſtris nullo modo concurrimus, ne ſit quod nobis imputari queamus. Ipſa autem propoſitio ſatis manifeſta eſt, modo infelicitatis notionem diſtinctam habeamus, ne exiſtimemus unum idemque eſſe, utrum ſis infortunatus, an infelix, quemadmodum vulgo felicitas cum fortuna ſecunda & infelicitas cum adverſa confundi ſolet, ita ut felix habeatur, qui fortunatus eſt, infelix qui infortunatus, cujus tamen contrarium alibi demonſtravimus (§. 410. *part.* 1. *Phil pract. univ.*). Neque putandum, quaſi minime fieri poſſit, ne ob fortunam adverſam triſtitiæ indulgeas, aut aliis affectibus moleſtis locum concedas. Quomodo enim hoc conſequaris, ſuo demonſtrabitur loco in Philoſophia morali. Teſtatur vero idem experientia, quæ exempla eorum ſuggerit, qui animo minime perturbato pertulerunt fortunam adverſam. Succurrit exemplum *Marcelli Malpighii*, Medici merito ſuo celebris, cujus ædes cum omni librorum aliaque ſupellectili cum incendium ferale conſumſiſſet, æquo id tulit animo. Non jam provocare lubet ad exempla Apoſtolorum & Martyrum, qui inter omnes adverſitates hilares extiterunt, ac imperterrito animo, ne naturæ videamur tribuere, quod gratiæ debetur, etſi hinc quoque derivare liceat, quæ naturæ proſunt, quatenus gratia naturam non deſtruit, ſed elevat. Neque enim hic diſtincte doceri poteſt, quantum natura ſerviat gratiæ.

§. 591.

Homines ob fortunam adverſam triſtitiæ minime indulgere, nec affectibus aliis moleſtis locum concedere debent. Homo obligatur ad infelicitatem fugiendam (§. 280.). Quamobrem cum fortuna adverſa tum demum reddat infelicem, ubi ob eandem triſtitiæ indulget, aut affectibus moleſtis aliis locum concedit (§. 590.); homines utique ob fortunam adverſam nec triſtitiæ indulgere, nec affectibus moleſtis aliis locum concedere debent. *Anima quales eſſe debeant in fortuna adverſa.*

Non omnes hanc obligationem agnoſcunt: eadem vero ratio eſt, cur obligationem ſibi cavendi ab infelicitate non agnoſcant, conſequenter eadem hic repetenda, quæ ſupra jam annotavimus (*not.* §. 280.). Qui autem eandem non agnoſcunt, ad ſtultitiam tamen referre tenentur triſtitia ac affectibus moleſtis contorquere animum ob ea, quæ mutari non poſſunt, & ultro fateri debent adverſa fieri intolerabiliora, ubi triſtitiæ atque affectibus moleſtis aliis locum concedimus. Multa hic notanda ſunt quoad praxin, quæ ſuo loco diſcutiemus, ut dilucide conſtet, cur homines ob fortunam adverſam torqueant animum triſtitia aliiſque moleſtis affectibus, & hinc colligatur, quænam huic malo afferri poſſit medela. Ceterum doctrinæ de adverſis tolerandis plurimum lucis affundet tractatio inferior de officiis erga Deum.

§. 592.

Patientia eſt virtus, quæ moderatur appetitum & averſationem circa fortunam adverſam. *Patientia quid ſit.*

Dari obligationem naturalem moderandi appetitum & averſationem circa fortunam adverſam, modo demonſtravimus. Quod enim ad triſtitiam moderandam & affectus moleſtos compeſcen-

pescendos obligati simus ex obligatione anteriore ab infelicitate sibi cavendi demonstravimus (§. 591.). Sunt qui contendunt, ferendum esse quod mutari non potest. Enimvero hoc tantummodo ostendit necessitatem physicam adversa tolerandi; non vero moralem, in qua obligatio consistit (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univers.*).

§. 593.

Obligatio ad patientiam.

Homo in adversis patiens esse debet. Homo enim in adversis tristitiæ minime indulgere, nec affectibus aliis molestis locum concedere (§. 591.), neque etiam meliora desperare debet (§. 589.). Obligatur itaque ad appetitum & aversationem circa fortunam adversam moderandum. Quamobrem cum patiens sit, qui appetitum & aversationem circa fortunam adversam moderatur (§. 592.); homo in adversis patiens esse debet.

Nisi demonstraretur, hominem obligatum esse ad moderandum appetitum & aversationem quoad fortunam adversam; nec pateret patientiam esse virtutem (§. 322. *part. 1. Phil pract. univ.*). Quamobrem qui tantummodo inevitabile fatum accusant, & ideo ferendum inculcant, quod mutari non potest, patientiam ex virtutum moralium numero tollunt, nisi quatenus prudentiæ adhuc existimatur, tolerare adversa. Ceterum obligatio adversa tolerandi multo adhuc clarius elucescet ex officiis erga Deum. Probe autem distinguendum est inter ea, quæ motivum agendi vel non agendi præbent, & ea, quæ principiorum demonstrandi obligationem naturalem loco sunt. Quæ motiva præbent agendi & non agendi, non statim obligationem pariunt. Sumitur ex. gr. motivum ab utilitate, utilitas autem non ideo parit obligationem, neque jus facit. In Moralibus usum facimus motivorum, sed supponimus obligationem in Jure Naturæ demonstratam: quæ etiam ratio est, cur hic virtutum & vitiorum definitiones tradamus, etsi de virtutibus & vitiis agendum sit in Philosophia morali.

§. 594.

Impatientia quid sit.

Impatientia est vitium, quo tristitiæ nimium indulgemus in adversis & affectibus molestis aliis animum torquemus.

Opponitur hoc vitium patientiæ, utique in excessu. Ut animus tristitia corripiatur, si adversis premitur, impediri haud facile potest. Ei autem indulgendum non est. Nihil habet vitii, quod tristitia animum invadat; sed eam statim compescere tenemur, ne appetitus determinetur ad actiones committendas, quæ legi naturali repugnant. Hoc non facit, qui impatiens est, atque adeo tristitiæ nimium indulgens in excessu peccat. Sed nobis perinde est, sive sumas impatientiam patientiæ opponi in excessu, sive defendas, eam eidem tantummodo simpliciter opponi.

§. 595.

Impatientia prohibita.

Nemo hominum impatiens esse debet. Etenim nemo hominum ob fortunam adversam tristitiæ indulgere, nec affectibus aliis molestis locum concedere debet (§. 591.). Quoniam itaque impatiens est, qui tristitiæ nimium indulget in adversis & affectibus molestis aliis animum torquet (§. 594.); nemo hominum impatiens esse debet.

Agit adeo contra officium erga seipsum, qui impatiens est, quatenus propriæ adversatur felicitati, quemadmodum ex demonstratione illius principii intelligitur, unde deducitur obligatio impatientiam vitandi.

§. 596.

Præparatio ad casus futuros quid sit.

Ad casus futuros se præparare dicitur, qui adversa, quæ in potestate sua posita non sunt, sibi repræsentat tanquam eventu possibilia, nec a se declinabilia. Ut adeo *Præparatio ad casus futuros* sit prævisio probabilis malorum futurorum a nobis non evitabilium.

Hanc

Hanc præparationem urget *Epictetus* per totum ſuum Enchiridion. Quicquid enim agis, reſpicere jubet eventu poſſibilia, quæ evitare in poteſtate tua poſitum non eſt, ut, ubi eveniunt, non eveniant præter opinionem tuam, ſed recorderis te jam talia prævidiſſe ac probabiliter expectaſſe.

§. 597.

Utilitas præparationis ad caſus futuros.

Qui ad caſus futuros ſe præparat, ejus animus ob adverſa, quæ ipſi contingunt, non perturbatur affectibus moleſtis. Qui enim ad caſus futuros ſeſe præparat, adverſa, quæ in poteſtate ſua non ſunt, ſibi repræſentat tanquam eventu poſſibilia, & evitatu impoſſibilia (§. 596.), adeoque non modo prævidet, tale quid accidere poſſe, verum etiam certum eſt ſeſe, quo minus eveniat, impedire minime poſſe. Quodſi ergo evenit, quod evenire poſſe certus jam ante fueras, non hoc accidet præter opinionem tuam, ſed evenit quaſi expectatum, neque hoc ipſum prævidiſſe recordaberis. Quamobrem etſi ex eo tædium quoddam percipis (§. 569. *Pſych. empir.*), non tamen erit tantum, quantum affectui moleſto gignendo ſufficit (§. 609. *Pſych. empir.*). Quamobrem ſi ad caſus futuros te præparas, animus tuus ob adverſa, quæ tibi contingunt, non perturbatur affectibus moleſtis.

Multo clariora hæc evadent, ubi in Philoſophia morali oſtenderimus, quomodo affectus compeſcantur & ſedentur. Et ubi hanc præparationem in caſibus particularibus expenderimus; tanto minor circa propoſitionem præſentem remanebit difficultas. Quanti autem ea valeat, omnium optime ex ſeipſo addiſcere licet. Eſt enim ea ex numero illarum veritatum, quæ experientiæ do neſticæ omnem acceptam ferunt certitudinem. Agnovit eam *Epictetus* in Enchiridio. Pertinet huc, quod de olla dicitur, quam diligis, c. 8. *Si ollam*, inquit, *diligis*, memento *te ollam diligere: nam ea confracta non perturbaberis. Si filiolum, aut uxorem, hominem a te diligi: nam eo mortuo, non perturbaberis.* Jubet nimirum animum advertere ad fragilitatem ollæ, cum in genere res omnes conſiderare jubeat, cujuſmodi ſint, & hinc colligere, quod facile confringi poſſit, tibi autem impedire minime integrum ſit, ne confringatur. Jubet animum attendere ad mortalitatem hominis, ac ideo perpendere, quod filiolus aut uxor morte ſubita tibi eripi queat, nec in poteſtate tua poſitum ſit impedire, quo minus moriatur. Quodſi ergo olla confringitur, recordaberis te jam prævidiſſe, quod confringi poſſit, nec hoc eveniet præter expectationem. Recordaberis, te certum dudum fuiſſe, quod impedire non poſſis, ne confringatur. Etſi adeo moleſtiam quandam percipis, quatenus confractionem vitri tibi dilecti repræſentas tanquam malum, quod re dilecta poſthac carere debeas; nullo tamen affectus moleſti impetu inquietatur animus, quemadmodum factum fuiſſet, ſi de hoc caſu antea nunquam cogitaſſes. Facile apparet, exercitio quodam opus eſſe, ut præparatio ad caſus futuros ſuo non deſtituatur effectu; quod quale eſſe debeat, ſuo tempore expoſituri ſumus: quod probe perſpectum fuit *Epicteto*, ſuadenti ideo, ut a rebus minutiſſimis exordiaris, quæ vel uſui inſerviunt, vel diliguntur. Veritatem propoſitionis hujus dudum perſpectam commendat iſtud pervulgatum: Tela prævisa minus nocent.

§. 598.

Obligatio ad præparationem iſtam.

Homo ſeſe præparare ad caſus futuros debet. Etenim ob adverſa, quæ fortunæ debentur, in poteſtate ejus autem non ſunt, triſtitiæ minime indulgere, neque affectibus moleſtis aliis animum torquere debet (§. 591.). Quoniam itaque affectibus moleſtis ob adverſa, quæ ipſi contingunt, non perturbatur animus ejus, qui ad caſus futuros ſeſe præparat (§. 597.); quin homo ſeſe ad caſus futuros præparare debeat dubitandum non eſt.

Spectat hæc præparatio ad patientiam, quæ adeo rara eſt, quia illa negligitur. Quodſi ergo patiens eſſe volueris, quemadmodum debes (§. 593.); tanto frequentior & diligentior eſſe debes in præparatione ad futuros caſus, quanto magis in impatientiam propendes. Audias permultos affirmantes, patientiam non eſſe in ſua poteſtate, etſi ad animum redeuntes impatientiam, qua torquentur, ipſimet deteſtentur. Enimvero in poteſtatem ſuam eandem redigerent, ſi ſeſe tempeſtive ad futuros caſus præparare voluiſſent.

§. 599.

Obligatio moderandi metum.

Nemo hominum metu mali cujuſdam imminentis deterreri debet, quo minus faciat, quod legi naturæ convenit, nec ſeſe adduci patiatur neceſſe eſt ad faciendum, quod legi naturæ contrarium. Pone enim licitum eſſe, ut propter metum mali imminentis non facias, quod legi naturæ convenit, vel facias, quod eidem contrariatur. Obligatio naturalis, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), tolli a quocunque poterit, quando ipſi viſum fuerit. Non igitur erit immutabilis (§. 291. *Ontol.*): quod cum ſit abſurdum (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quilibet hominum obligatus eſt, ne metu mali cujuſdam imminentis ſe deterreri patiatur, quo minus faciat, quod lege naturæ præceptum eſt, nec ſe adduci patiatur ad faciendum eadem prohibitum.

Sane ſi hoc largiri velis metu mali cujuſdam imminentis tolli obligationem naturalem, quodlibet ſcelus licite committetur in gratiam alterius, ob potentiam nocendi tibi metuendi. Neminem repertum iri arbitror, qui hoc affirmaverit, etſi negari haud quaquam poſſit eſſe longe plurimos, qui hoc faciunt, & ſe ſatis excuſatos exiſtimant, ubi metum prætendunt.

§. 600.

Fortitudo quid ſit.

Fortis dicitur, qui metu periculi imminentis ſeſe adduci minime patitur, ut faciat, quod non facere debebat, vel non faciat, quod debebat facere. Unde *Fortitudo* eſt virtus, quæ moderatur metum, quo minus eodem adducamur ad faciendum, quod non facere, & ad non faciendum, quod facere tenemur. Hinc *Fortitudo bellica* eſt virtus, quæ moderatur metum ob periculum incertamine aut aliis operationibus bellicis imminens, ne eodem impediatur miles, quo minus functiones ſuas intrepide obeat.

Vocabulum fortitudinis non ſumitur ab omnibus in eodem prorſus ſignificatu. Sunt enim nonnulli, qui hanc virtutem ad ſolam fortitudinem bellicam reſtringunt, quaſi militibus propriam. Sunt alii qui eandem ad fortunam utramque æquo animo ferendam referunt, adeoque a patientia non ſatis diſtinguunt (§. 592.). Sunt denique qui eandem circa terribilia ardua verſari opinantur, quale eſt mors, terribilium omnium terribiliſſimum, ſi *Ariſtotelem* audias. Enimvero ſi fortitudinem a patientia ſatis diſtinguere velis, non alio modo idem fieri poterit, quam nos fecimus in definitione præſenti. Sane ex ea non deducetur in Philoſophia morali, niſi quod omnium judicio ad fortitudinem ſit referendum. Martyres metu cruciatuum exquiſitiſſimorum, immo præſentis mortis, adduci minime poterant, ut chriſtianam religionem ejurarent. Nemo non fatebitur, eos forti animo cruciatus quoſvis perpeſſos fuiſſe ipſamque mortem ſubiiſſe. Eorum itaque exemplum definitionem fortitudinis egregie illuſtrat. Ex præſenti quoque definitione clariſſime patet, cur militibus potiſſimum conveniat hæc virtus.

§. 601.

Fortitudo lege naturali præcepta.

Homo fortis eſſe debet. Etenim nemo hominum metu mali cujuſdam imminentis deterreri debet, quo minus faciat quod legi naturæ convenit, nec ut adducatur ad faciendum, quod eidem contrariatur, pati debet (§. 599.). Quoniam itaque fortis eſt, qui metu periculi imminentis adduci ſeſe minime patitur, ut faciat, quod non facere debebat, vel non faciat, quod debebat (§. 600.); hominem fortem eſſe debere patet.

Videmus adeo hominem eſſe obligatum ad fortitudinem colendam. Non minus autem ex ipſa fortitudinis notione intelligitur, diverſos admodum dari fortitudinis gradus pro diverſitate mali metuendi, ſiquidem hoc facere, vel non facere volueris. Neque diffitemur, gradum fortitudinis quendam adeo exiguum eſſe poſſe, ut, ſi ad ſummum referatur, pro nullo fere habendus ſit. Unde omnino accidit, ut in communi ſermone eundem vix fortis nomine dignemur, qui leve quoddam malum non metuit, a quo tamen ſibi metuunt alii. Atque ea ratio videtur, cur quidam fortitudinem nonniſi in metu malorum arduorum admittant. Enimvero nulla ratio eſt, cur in gradu quæramus differentiam ſpecificam alicujus virtutis, ubi non datur alia, quæ per gradus inferiores conſtituitur.

§. 602.

§. 602.

Timidus dicitur, qui leviſſimi cujuſvis periculi metu ſe adduci patitur, ut faciat, quæ facere non debebat, aut non faciat, quæ facere debebat. Unde *Timiditas* vitium eſt, quo metu leviſſimi cujuſvis periculi nos abduci patimur ad faciendum quod facere non debebamus, & ad non faciendum, quod debebamus facere. *Timiditas quid ſit.*

Opponitur *Timiditas* fortitudini in defectu, quia metui nimium damus. Qui hoc vitio laborant, ad quodvis ſcelus patrandum minis ſe abduci patiuntur, modo malum, quod ex ſcelere patrato metuitur, non multum ſuperet alterum, quod metuendum, ſi hoc facere recuſent. Timiditati enim convenit, ut, dum minori metu quis commovetur, is multo magis commoveatur metu majore. & ut metus major prævaleat adverſus minorem.

§. 603.

Nemo hominum timidus eſſe debet. Etenim nemo hominum pati debet, ut metu mali cujuſdam imminentis adducatur ad faciendum, quod facere non debebat, & ad non faciendum, quod facere debebat (§. 599.). Quoniam itaque timidus eſt, qui metu leviſſimi cujuſvis mali ſe adduci patitur ad faciendum, quod facere non debebat, & ad non faciendum, quod debebat facere (§. 602.); nemo hominum timidus eſſe debet. *Timiditas legi naturæ contraria.*

Metus non cenſetur vitioſus, niſi quatenus nos ſeducit ad actiones legi naturæ contrarias, ſive poſitivas, ſive privativas. Unde vitium, quod circa metum verſatur, conſiſtere debet in habitu agendi, quod naturali legi repugnat ob metum mali alias imminentis. Facile autem apparet malum iſtud ex accidente imminere agenti, cum non per ſe ex actione committenda vel omittenda conſequatur. Si metu non ſeduceris ad male agendum, ejus hic nulla habetur ratio. Ex. gr. Times ſpectra; metu tamen ſpectrorum non permoveris, ut facias, quod non facere debebas, niſi peccare velis: metus iſte nihil vitii habet, neque hic attenditur, ubi timiditas tanquam legi naturali contraria damnatur. Inde etiam eſt, quod vulgo affirmetur, metum ſpectrorum non obſtare fortitudini. Similiter metuis tibi a fulmine, metu tamen hoc non adduceris ad faciendum, quod facere non debebas, & non faciendum, quod facere debebas, niſi peccare velis: nec hic metus quicquam vitii habet, conſequenter nec in præſenti attenditur. Unde denuo negatur, fortem te dici ideo non poſſe, quod tibi a fulmine metuas.

§. 604.

Audax dicitur, qui nulla obligatione urgente pericula quævis ſubit, veluti vitæ ac integritatis membrorum corporis amittendæ. Unde *Audacia* eſt vitium ſubeundi pericula quævis nulla obligatione urgente. *Audacia quid ſit.*

Etenim ſi periculum ſubis, ne deſis officio tuo, nec metu te deterreri patiaris, quo minus obligationi tuæ ſatisfacias; id non audaciæ, ſed fortitudini tribuendum (§. 600.). Actus adeo externi viri fortis & hominis audacis iidem eſſe poſſunt; ea autem intercedit differentia, quod fortis, niſi hoc faceret, officio ſuo deeſſe deberet, cum nulla officii ratio hoc exigat ab audace.

§. 605.

Nemo hominum audax eſſe debet. Homo enim vitæ periculum vitare debet, quantum in poteſtate eſt (§. 371.), nec minus vitare debet periculum integritatem organi cujuſdam corporis lædendi, quantum in poteſtate ipſius eſt (§. 373.); ſibi etiam cavere debet ab omnibus fortunæ malis, quantum in poteſtate ſua eſt (§. 183.). Enimvero ubi nulla urget obligatio, ut periculum aliquod amit- *Audacia legi naturæ contraria.*

amittendæ vitæ vel integritatis membrorum corporis aut ſubeundi malum quodcunque fortunæ ſubeas, neceſſe non eſt ut hoc facias (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter idem evitare potes, modo velis, adeoque idem evitare in poteſtate tua poſitum (§. 175.). Nulla igitur urgente obligatione nemo hominum periculum aliquod ſubire debet. Quamobrem cum audax ſit, qui hoc facit (§. 604.); nemo hominum audax eſſe debet.

Datur audaciæ gradus pro diverſa magnitudine mali metuendi, quod tamen te minime deterret ab agendo. Etſi autem audacia alia major, alia minor ſit, adeoque aliqua tam exigua eſſe poſſit, ut ad aliam relata pro nulla fere habenda ſit; neceſſe tamen non eſt, ut, ubi vitium a virtute diſcernendum, in ejus definitione ratio habeatur magnitudinis, cum levis etiam audacia, quæ pro nulla haberi poterat, ſit perinde vitioſa, ac ea, quæ omnium ſtatim judicio talis habetur. Ita audax cenſebitur famulus, qui pecuniam heri ſui ollæ fortunæ committit ſpe quidem lucrifaciendi, ſed ubi jactura pecuniæ, quam amiſſam reſtituere nequit, magis metuenda. Etenim hic nulla adeſt obligatio quæ urget, ut pecuniam alienam fortunæ ludibrio exponat. Peccant audaces plerumque contra prudentiam, quemadmodum ſuo loco oſtendemus. Unde quidam hominem audacem a forti imprudentia diſtinguunt: quod etſi plerumque ſuccedat, conſultius tamen eſt, ut ad obligationem attendatur animus, prouti nos facimus.

§. 606.

Dilectio ſui quid ſit, quid amor proprius.

Dilectio ſui eſt conſtans & perpetua voluntas felicitatem ſuam promovendi, hoc eſt, omni ſtudio id agendi, ut ſimus felices, nobiſque cavendi, ne reddamur infelices. Dici etiam ſolet *Amor proprius*. Enimvero cum Amoris nomen tribuerimus affectui, qui in appetitu ſenſitivo reſidet (§. 603. *Pſych. empir.*); *Amorem* quoque *proprium* appellare lubet diſpoſitionem animi ex propria felicitate voluptatem percipiendi.

Conſultum eſt virtutem ab affectu diſtingui. Affectus enim exorbitat: aſt virtus eundem intra cancellos ſuos coercet. Affectus homini naturalis eſt: virtus demum acquirenda.

§. 607.

Obligatio ſeipſum diligendi.

Homo ſeipſum diligere debet. Etenim homo operam dare debet, ut ſit felix, ſibique cavere, ne ſit infelix (§. 280.). Quoniam igitur nunquam non velle debet, quod ad felicitatem ſuam facit, & ex adverſo nolle tenetur, quod eidem repugnat, neque ab hac voluntate ac noluntate quacunque de cauſa in ullo caſu ſeſe abduci patiatur neceſſe eſt (§. 118. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); voluntas ipſi eſſe debet perpetua & conſtans felicitatem ſuam promovendi (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quoniam itaque homo ſeipſum diligit, ſi ipſi fuerit conſtans ac perpetua voluntas felicitatem ſuam promovendi (§. 606.); homo ſeipſum diligere debet.

Atque adeo videmus, dilectionem ſui ipſius lege naturali eſſe præceptam. Qui ſibi perſuadent, amorem proprium eſſe homini naturalem, conſequenter non opus eſſe ut præcipiatur; virtutem cum affectu confundunt (§. 606.). Omnes omnino homines ſeipſos amant, ita ut ex amore proprio ipſa autochiria procedat, quatenus ea conſideratur tanquam medium unicum avertendi malum, quod majus & intolerabilius videtur. Enimvero non omnes homines diligunt ſemetipſos, propterea quod voluptatem veram cum apparente, innocuam cum nocua confundunt, adeoque amoris proprii motu abrepti ſeipſos infelices reddunt, dum felicitati ſuæ velificare ſibi videbantur. Hinc amor proprius diſtingui ſolet in inordinatum & ordinatum ſeu rationalem. *Inordinatus* nimirum dicitur, qualis natura in appetitu ſenſitivo reſidet: *ordinatus* vero, quatenus ad normam rationis exigitur. Unde *rationalis* non eſt niſi amoris proprii cum dilectione ſui conſenſus, qui adeo oritur, dum appetitus ſenſitivus, quatenus in felicitatem fertur, in conſenſum reducitur cum rationali. Satis adeo perſpicue diſcrevimus, quæ vulgo confunduntur, modo principia pſycologica tibi fuerint perſpecta, quæ hic utique præ-

præſupponi debent. Quodſi tamen alicui viſum fuerit, non minus habitum voluntatis, qui appetitum felicitatis moderatur, quam affectum amoris nomine inſignire; per nos hoc faciat; modo virtutem cum affectu minime confundat.

CAPUT III.

De Officiis hominis erga alios & cum iis connexis juribus.

§. 608.

Quænam homo unus debeat ceteris.

Quilibet homo alteri cuicunque homini debet, quod ſibi, quatenus alter id non habet in poteſtate ſua, ipſe autem citra neglectum officii erga ſeipſum hoc alteri præſtare poteſt. Etenim lege naturali obligamur ad actiones committendas, quæ per ſe ad perfectionem noſtram ſtatuſque noſtri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per ſe ad imperfectionem noſtram ſtatuſque noſtri tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter nobis debemus, ut perfectionem propriam pro virili promoveamus (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero unuſquiſque hominum ad perfectionem alterius ſtatuſque ipſius conferre obligatur per ipſam eſſentiam atque naturam ſuam, quantum conferre valet (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & omittere, quæ ad imperfectionem alterius ejuſque ſtatus faciunt (§. 231. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque etiam alteri cuicunque debet, ut perfectionem ipſius pro virili promoveat (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quæ igitur ſibi debet, ea etiam debet alteri cuicunque. Enimvero nemo hominum naturaliter obligatur ad perfectionem alterius ſtatuſque ipſius ea conferre, quæ ipſemet facere poteſt (§. 232. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & ſi officium erga ſeipſum & officium erga alios colliduntur, officium erga ſeipſum vincit (§. 229. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter officium proprium negligi non poteſt (§. 208. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quilibet igitur homo alteri cuicunque homini debet, quod ſibi, quatenus alter id non habet in poteſtate ſua, ipſe autem citra neglectum officii erga ſeipſum hoc alteri præſtare poteſt.

Principium hoc generale eſt, quod ambitu ſuo officia omnia erga alios in ſe complectitur. Nemini hoc videbitur obſcurum, qui ex anterioribus didicit, quomodo officia omnia erga ſeipſum ex obligatione promovendi perfectionem ſuam ſtatuſque ſui deducantur.

§. 609.

Quinam facultatum ſuarum uſus ſui fieri debeat ad officia erga alios præſtanda.

Omnem facere tenemur facultatum noſtrarum uſum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum hominum aliorum & ad arcendum omnem imperfectionem ab eorum anima, corpore & ſtatu requiritur, quatenus id abſque neglectu officii erga ſeipſum fieri poteſt. Quilibet enim homo alteri cuicunque homini debet, quod ſibi, quatenus alter id non habet in poteſtate ſua, ipſe autem citra neglectum officii erga ſeipſum hoc alteri præſtare poteſt (§. 608.). Enimvero quilibet homo omnem etiam facere tenetur facultatum ſuarum uſum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum ſuum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & ſtatu ſuo imperfectionem requiritur (§. 173.). Quamobrem omnem quoque facere tenetur uſum facultatum ſuarum, qui ad perficiendum animam, corpus & ſtatum hominum aliorum & ad arcendum ab anima, corpore & ſtatu eorundem imperfectionem requiritur, quatenus id abſque neglectu officii erga ſeipſum fieri poteſt.

Propoſitio hæc probe notanda eſt, ut diſcamus, quandonam officio noſtro erga alios ſatisfecerimus, ne idem intra arctos nimis limites coarctetur. Nimirum quilibet hominum tanquam

finem ultimum intendere debet perfectionem sui, & aliorum (§. 28. *part. 2. Phil. pract. univ.*) ac ideo omnem facere usum facultatum suarum, qui ad hoc requiritur, ut finem hunc consequamur. Non minus adeo aliorum perfectio nobis curæ cordique esse debet, quam propria. Quodsi tamen tibi ipsi deesse debeas, ut prosis aliis; facultatum tuarum usus restrictior est, quam ut ad alios extendi possit. Ultra id vero, quod possibile est, nemo obligatur (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univers.*), Si usus facultatum nostrarum foret inexhaustus, ut omnibus aliena ope indigentibus semper sufficeret; sine omni restrictione obligaremur omni aliena ope indigenti ad quæcunque præstanda. Enimvero cum inexhaustus non sit; nemo tamen ab ea obligatione, qua sibimetipsi tenetur, liberari possit (§. 142. *p* 1. *Phil. pract. univ.*); non amplius alteri aliena ope indigenti obligari potes, quam facultatum tuarum usus permittit. Quilibet adeo aliis tantum prodesse debet, quantum potest.

§. 610.

Quando alteri quid præstare in potestate nostra non est.

Quod alteri præstare non vales, nisi cum neglectu officii erga temetipsum, id in potestate tua non est. Etenim omnem facere teneris facultatum tuarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum tuum & ad arcendum inde omnem imperfectionem requiritur (§. 173.), omnem quoque facere debes facultatum tuarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum aliorum hominum ac arcendum inde imperfectionem exigitur, quatenus id absque neglectu officii erga teipsum fieri potest (§. 609.). Quodsi ergo alterius perfectionem promovere aut imperfectionem præcavere nequeas, nisi cum neglectu officii erga teipsum, usus facultatum tuarum non sufficit perfectioni & propriæ, & alienæ promovendæ. Quoniam itaque eum usum facultatum facere non potes, qui ad alteri præstandum quid requiritur, in potestate autem tua non est, quod facultatum tuarum usu consequi nequis (§. 175.); quod alteri præstare non vales, nisi cum neglectu officii erga temetipsum, id in potestate tua non est.

Patet hinc, quomodo innotescat, num in potestate tua positum sit alteri inservire, an non sit: id quod multiplicem in Philosophia morali habet usum.

§. 611.

Quousque extendatur obligatio, qua tenemur aliis.

Quoniam nemo alterius perfectionem promovere ac imperfectionem præcavere tenetur, nisi quatenus hoc absque neglectu officii erga seipsum fieri potest (§. 609.) quod vero alteri præstare non valemus, nisi cum neglectu officii erga nosmetipsos, id in potestate nostra non est (§. 610.); *nemo alterius perfectionem promovere ac imperfectionem præcavere tenetur, nisi quatenus in potestate sua est.*

Nimirum vulgo dici solet, neminem naturaliter obligari aliis ad quædam præstanda, nisi quatenus in potestate sua est, ut hoc præstet. Hoc igitur expressius hic docere debuimus, ne perversæ applicationi obnoxium sit, quemadmodum contingit, ubi non accurate definitur, quid quoad alios sit in potestate nostra.

§. 612.

Auxilium in acquirendis bonis aliis præstandum.

Quilibet homo alium quemcunque ope ipsius indigentem juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate sua est. Etenim quilibet alteri debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum hoc alteri præstare potest (§. 608.), consequenter quantum in potestate sua est (§. 610.). Enimvero quilibet operam dare debet, ut ea consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in potestate sua sunt (§. 181.). Ergo etiam alterum quemcunque ope ipsius indigentem juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate sua est.

Vi-

Vides adeo, quænam cura te tangere debeat in bonis ab alio homine quocunque acquirendis. Nimirum quæcunque ipſemet acquiris bona, in iis acquirendis etiam aliis auxilio eſſe debes. Qui ſatisfacit officio ſuo erga ſeipſum, is omne bonum acquirere ſtudet, quod in poteſtate ſua habet. Vult autem, ut alii quoque eorundem bonorum fiant participes, quæ ipſe deſiderat, vel quibus actu fruitur. Quamobrem nullam prætermittit occaſionem, qua aliis in iiſdem acquirendis opem ferre valet. Et hic ſatisfacit officio ſuo erga alios. Quia officio ſuo ſatisfacit, omnes vult ſui eſſe ſimiles, nec expetit prærogativam quandam præ aliis.

§. 613.

Quilibet homo, quantum in poteſtate ſua eſt, cavere debet, ne alius quicunque incidat in mala animi, corporis ac fortunæ. Oſtenditur eodem prorſus modo, quo propoſitionem præcedentem evicimus (§. 183.). *Quodnam præſtandum in malis avertendit.*

Non jam inquirimus ſpecialius, quænam ſint iſta auxilia, quæ aliis præſtare poſſumus ſive in bonis acquirendis, ſive in malis avertendis. Patebunt enim ea ex ſequentibus, & plura eam in rem dicentur in Philoſophia morali. Immo quando ſeſe offert aliis inſerviendi occaſio, ex circumſtantiis præſentibus vi principiorum generalium, quæ hic traduntur, facile colliges, quodnam alteri auxilium ferre poſſis ac debeas. Principia igitur generalia memoriæ firmiter infigenda.

§. 614.

Quilibet homo operam dare tenetur, quantum in poteſtate ſua poſitum eſt, ut alii quoque homines, quicunque fuerint, ſint felices, & quantum in ſe eſt impedire, ne ſint infelices. Quilibet enim operam dare debet, ut ſit felix, ſibique cavere, ne ſit infelix (§. 280.). Enimvero quod ſibi debet, idem etiam debet homini cuicunque alteri ope ſua indigenti, quatenus citra neglectum officii ſui erga ſeipſum idem alteri præſtare valet (§. 608.), conſequenter quantum in poteſtate ſua poſitum eſt (§. 610.). Quamobrem quilibet operam dare tenetur, quantum in poteſtate ſua poſitum, ut alii quoque homines, quicunque fuerint ſint felices, & quantum in ſe eſt impedire, ne fiant infelices. *Cura felicitatis alienæ.*

Non minus nos tangere debet cura felicitatis alienæ, quam propriæ, etſi virium noſtrarum uſus admodum limitatus ſit, ut aliorum felicitatem minus in poteſtate noſtra habeamus, quam propriam, & paucorum admodum felicitatem actu promovere valeamus. Neceſſe igitur eſt oſtendi, qualis eſſe debeat animus uniuſcujuſque hominis erga ceteros omnes, ut, ſi deſint vires, adſit tamen voluntas.

§. 615.

Unicuilibet homini conſtans & perpetua eſſe debet voluntas perfectionem ac felicitatem hominis alterius cujuſcunque promovendi. Etenim omnem facere tenetur facultatum ſuarum uſum, quantum abſque neglectu officii erga ſeipſum fieri poteſt, conſequenter quantum in poteſtate ſua eſt (§. 610.), ut perfectionem animæ, corporis ac fortunæ hominum aliorum quorumcunque promoveat (§. 609.), operamque dare debet, quantum in poteſtate ſua poſitum, ut alii quoque homines quicunque ſint felices (§. 614.). Neceſſe igitur eſt, ut in dato quolibet caſu, quo perfectionem ac felicitatem alterius promovere valet, ipſi ſit voluntas hoc faciendi, & ne ulla ratione ſe ab eadem dimoveri patiatur. Quamobrem cum voluntas hoc pacto conſtans ſit ac perpetua (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*); unicuilibet homini conſtans & perpetua eſſe debet voluntas perfectionem ac felicitatem hominis alterius cujuſcunque promovendi. *Qua voluntate homo eſſe debeat in alios.*

Non eſt, quod dicas voluntatem hominis reſtringendam eſſe, ſcilicet ut ſemper velis promovere perfectionem ac felicitatem alterius, quoties id in poteſtate tua deprehenderis, ut nullum adſit obſtaculum phyſicum atque morale (§. 608. *& ſeqq.*). Ceſſat enim quoad voluntatem reſtrictionis ratio. Etenim voluntas tua recte fertur in perfectionem ac felicitatem hominis

minis cujuſcunque: enimvero ubi eidem convenienter agendum, impotentia phyſica & moralis impedit, quo minus agere poſſis, quod velis. Sermo igitur hic eſt de generali voluntatis determinatione, qualis eſſe debet reſpectu hominum ceterorum omnium: quam niſi ſupponas, nec in omni caſu paratus eris ad alterius perfectionem & felicitatem promovendam, ubi id in poteſtate tua deprehenderis, & verendum erit, ne deſis officio erga teipſum, ubi alteri inſervire decreveris. Actus voluntatis inexhauſtæ utilitatis eſt & in infinitum tendit: aſt externus actus, qui facultati locomotivæ debetur, arctiſſimos habet limites. Voluntate antecedente omnibus prodeſſe in infinitum vis: aſt voluntate conſequente non prodes niſi tibi ſoli, vel aliis paucis in paucis.

§. 616.

Qualis eſſe debeat appetitus ſenſitivus reſpectu aliorum hominum.

Quilibet homo ex felicitate alterius cujuſcunque voluptatem percipere debet. Unicuique enim hominum conſtans & perpetua eſſe debet voluntas felicitatem alterius promovendi (§. 615.), adeoque felicitatem alterius ſibi repræſentare debet tanquam bonam etiam quoad ſe (§. 904. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque ex eo, quod bonum cognoſcimus, voluptatem percipimus (§. 558. *Pſych. empir.*); quilibet homo ex felicitate alterius cujuſcunque voluptatem percipere debet.

Senſus (§. 561. *Pſych. empir.*) & conſequenter imaginatio (§. 117. *Pſych. empir.*) repræſentant bonum per voluptatem inde perceptam, quam ex confuſa perfectionis perceptione ortum trahere conſtat (§. 536. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum ex confuſa perceptione naſcatur appetitus ſenſitivus (§. 580. *Pſych. empir.*); appetitus ſenſitivus tendit in felicitatem alterius, ubi ex eadem voluptatem percipit. Atque hoc pacto reducitur in conſenſum cum rationali (§. 615.). Conſentanea hæc ſunt iis, quæ de appetitu ſenſitivo in concordiam cum rationali reducendo demonſtravimus alibi in genere (§. 581. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 617.

Dilectio alterius qualis ſit.

Dilectio alterius eſt conſtans & perpetua voluntas felicitatem alterius promovendi, h. e. omni ſtudio id agendi, ut alter ſit felix, ac cavendi, ne fiat infelix.

Dilectio adeo ſui & alterius non differunt niſi objecto, circa quod ea verſatur. Illa nimirum verſatur circa ſeipſum; hoc vero circa hominem alterum quemcunque. Ne vero difficultates inanes circa hanc definitionem faceſſas, repetenda ſunt, quæ modo annotavimus (*not.* §. 615.). Omni ſtudio id agit, ut alter ſit felix, & præcavet, ne fiat infelix, qui agit quantum in poteſtate ſua ſitum eſt. Quamobrem ubi phyſice vel moraliter impeditur, quo minus agat, quod vult; id dilectioni minime obeſt.

§. 618.

Dilectio hominis alterius cujuſcunque.

Unuſquiſque hominum alium quemcunque diligere debet tanquam ſeipſum. Cuilibet enim homini conſtans & perpetua eſſe debet voluntas felicitatem hominis alterius cujuſcunque promovendi (§. 615.). Enimvero cui conſtans & perpetua voluntas eſt felicitatem alterius promovendi, is alterum diligit (§. 617.). Unuſquiſque adeo hominum alium quemcunque diligere debet. Jam homo quilibet etiam ſeipſum diligere debet (§. 607.) & quatenus ſe diligit, conſtans ac perpetua ipſi voluntas eſt felicitatem ſuam promovendi (§. 606.). Quoniam itaque eadem ipſi voluntas eſſe debet reſpectu alterius hominis cujuſcunque (§. 615.); ideo patet quatenus ſeipſum & alios diligit, eandem ipſi eſſe voluntatem. Quare hominum unuſquiſque alium quemcunque diligere debet tanquam ſeipſum.

Præcipit ipſe Chriſtus, ut proximum, hoc eſt, hominem, quemcunque alium diligamus tanquam noſmetipſos: ſed non omnes capiunt, quid ſibi velit hoc præceptum, ut adeo non deſint, qui ejus praxin impoſſibilem judicent. Enimvero ex iis, quæ nos demonſtravimus, clariſſime perſpicitur, & quinam ſit genuinus præcepti hujus ſenſus, & præceptum hoc eſſe juris

juris naturalis. Cum olim juris naturalis notitia esset admodum imperfecta, nec satis intelligeretur, quomodo ex ipsa hominis essentia atque natura leges naturales fluant tanquam ex fonte suo; nemo hominum alteri naturaliter obligatus existimabatur. Quemlibet tantummodo sibi obligatum esse opinabantur, idea juris naturalis ab imagine desumpta, qualis in brutis conspicitur, non attenta differentia, quæ inter animantia bruta atque hominem intercedit, quemadmodum tamen fieri debebat (§. 162. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Hinc nemo hominum alteri obligatus credebatur, nisi quatenus pacto seipsum sponte sua eidem obligaverat. Unde officia erga alios restringebantur ad eos; qui ejusdem societatis civilis erant membra, extranei autem omnes habebantur pro hostibus, in quos continuo nobis sit jus belli: quæ perversa opinio hodienum animos quarundam gentium occupavit. Eadem olim erat Hebræis, qui docebant *Matth.* V. 43. Diliges proximum tuum, odio habebis inimicum tuum, Christo contrarium inculcante. Etenim per proximum Hebræi intelligebant populares suos, per inimicum vero quemvis extraneum, quemadmodum liquet ex Christi parabola, qua notionem proximi explicat *Luc.* X. 29. *& seqq.*

§. 619.

Universalis omnium hominum amor.

Unusquisque alterum quemcunque amare debet tanquam seipsum. Quilibet enim homo ex felicitate alterius cujuscunque voluptatem percipere debet (§. 616.), quemadmodum constat, quod voluptatem percipiat ex felicitate propria, quatenus felicitatem per naturam suam appetit (§. 324. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Ejus itaque animus dispositus esse debet ad voluptatem percipiendam ex alterius felicitate, quemadmodum voluptatem percipit ex propria. Cujus animus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex alterius felicitate, quemadmodum voluptatem percipit ex propria, is alterum amat tanquam seipsum (§. 633. *Psych. empir.*). Unusquisque igitur alterum quemcunque amare debet tanquam seipsum.

Constat ex anterioribus, quomodo dilectionem ab amore distinguamus. Illa scilicet dicit determinationem generalem appetitus rationalis, qua is propendet in felicitatem hominis alterius cujuscunque; hic vero affectum, quo appetitus sensitivus in eandem propendet (*not.* §. 617.). Nemo igitur miretur, quod sigillatim ostenderimus hominem quemcunque a nobis diligi & amari debere. Dum amorem dilectioni jungimus, consensum appetitus sensitivi & rationalis urgemus, ad quem consequendum obligati sumus (§. 267.).

§. 620.

Charitas quid sit.

Charitas est virtus, qua alios diligimus tanquam nosmetipsos.

Nimirum dilectio accipitur pro actu hujus virtutis; ipse autem habitus charitatis nomine venit. Quamobrem cum vocabulo charitatis utantur autores in Moralibus; nostrum erat significatum vocis explicare, ne quid prætermisisse videamur, quod non omittendum videbatur. Sunt equidem qui charitatem pro virtute Christiana eamque cardinalium trium una habent, nec in eo aberrant. Falluntur autem, si sibi persuadent, quasi hæc virtus ignota sit rationi. Quamobrem lubet sequentem addere propositionem.

§. 621.

Obligatio naturalis ad charitatem.

Ad charitatem ipsa naturæ lege obligamur. Etenim lex naturæ jubet, ut hominem quemcunque alium diligamus tanquam nosmetipsos (§. 618.). Quoniam itaque virtus, qua hominem alterum diligimus tanquam nosmetipsos, charitas est (§. 620.); ad charitatem ipsa naturæ lege obligamur.

Etsi autem hic ostendamus, charitatem esse ipsa naturæ lege præceptam; non tamen ideo charitatem, quatenus virtutum cardinalium christianarum præcipua est, a charitate naturali minime differre contendimus. Manet enim ea differentia, quæ inter omnes virtutes naturales & christianas intercedit: quæ etsi materialiter eædem sint, formaliter tamen plurimum differunt, quemadmodum in Notis ad Orationem de Sinarum Philosophia practica me disertius

tius expoſuiſſe memini. Ceterum a charitate ſejungi minime debet amor univerſalis omnium promiſcue hominum, quatenus appetitus ſenſitivus cum rationali ſemper conſentire debet (§. 267.).

§. 622.

Felicitas propria num præponenda alienæ.

Si felicitas propria & aliena inter ſe colliduntur, propria præferenda aliena. Etenim homo obligatur ad felicitatem propriam promovendam (§. 280.), obligatur etiam ad promovendam alienam (§. 615.). Promovere itaque felicitatem propriam eſt officium erga ſeipſum, promovere alienam vero officium erga alios eſt (§. 226. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem ubi felicitas propria & aliena inter ſe colliduntur, officium erga ſeipſum & officium erga alios inter ſe colliduntur. Enimvero ſi officium erga ſeipſum & officium erga alios colliditur, officium erga ſeipſum vincit (§. 229. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo ſi felicitas propria & aliena inter ſe colliduntur, felicitas propria vincit, conſequenter propria alienæ præferenda (§. 208. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Vulgo hoc agnoſcitur, quando dicitur: *Ordinata charitas incipit a ſeipſo*; ſed non ſatis diſtincte concipitur, ac nimis vage enunciatur. Neque enim ſatis determinatur, quandonam quis felicitatem propriam præferre debeat alienæ, ne contra officium aliis debitum peccetur. Videbis enim alios ſui unice rationem habere, alios prorſus negligere, recte ſeſe facere arbitratos, quod ordinata charitas a ſeipſo incipiat.

§. 623.

Repugnantia amoris & odii.

Qui alterum amat, eum odiſſe nequit, & qui alterum odio habet, eum amare nequit. Qui alterum amat, ex ejus felicitate voluptatem percipit (§. 634. *Pſych. empir.*), adeoque voluptatem ex infelicitate ipſius percipere nequit (§. 28. *Ontol.*). Quamobrem cum voluptatem ex infelicitate alterius percipiat, qui eundem odit (§. 662. *Pſych. emp.*); qui alterum amat, eum odiſſe nequit. *Quod erat unum.*

Ex adverſo qui alterum odit, ex ejus infelicitate voluptatem percipit (§. 662. *Pſych. empir.*), adeoque fieri nequit, ut voluptatem percipiat ex ejus felicitate (§. 28. *Ontol.*). Quoniam itaque alterum amat, qui ex ejus felicitate voluptatem percipit (§. 634. *Pſych. empir.*); qui alterum odit, eum amare nequit. *Quod erat alterum.*

Nemo in dubium vocat amorem ac odium ita ſibi invicem opponi, ut in eodem ſubjecto reſpectu ejuſdem objecti una ineſſe nequeant. Noſtrum tamen fuit, ut ex ipſis amoris atque odii notionibus idem demonſtraremus, ne quid ſine evidentia ſumere videamur.

§. 624.

Odium alio. rum naturaliter illicitum.

Nemo hominum alterum odio habere debet. Unuſquiſque enim hominum amare alterum debet tanquam ſeipſum (§. 619.). Enimvero qui alterum amat, eum odiſſe nequit (§. 623.). Ergo nemo hominum alterum odio habere debet

Vides adeo odium, quo alios habemus, naturaliter illicitum eſſe (§. 170. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), ac lege naturali ſimpliciter prohiberi, ne alium odio proſequaris, nullo attento diſcrimine perſonarum. Unde ignorantiæ juris naturalis tribuimus opinionem veterum, omnes extraneos, qui ſcilicet nobiſcum non ſunt ejuſdem civitatis membra, odio eſſe habendos affirmantium (*not.* §. 618.).

§. 625.

§. 625.

Amicus dicitur persona, quæ nos amat, ut adeo *Amicitia* sit duorum pluriumve mutuus amor. *Amicus qui nam sit.*

Agitur hic de amicitia naturali, qualis ex lege naturæ fluit, quatenus universalem omnium hominum amorem præcipit (§. 619.).

§. 626.

Inimicus dicitur persona, quæ nos odio prosequitur, ut adeo *Inimicitia* sit duorum pluriumve mutuum odium. *Inimicus quinam sit.*

Inimicum hic consideramus in oppositione ad amicum. Unde de inimicitia notanda veniunt, quæ de amicitia annotavimus.

§. 627.

Omnes homines sibi mutuo amici esse debent, seu quilibet cum altero amicitiam colere debet. Etenim quilibet homo alterum quemcunque amare debet tanquam seipsum (§. 619.). Enimvero qui alterum amat tanquam seipsum, amicus ejus est (§. 625.). Quamobrem quilibet homo alterius cujuscunque amicus esse debet, consequenter homines omnes sibi mutuo amici esse debent. *Amicitiæ universalis præcepta.*

Ne quis propositionem præsentem falso interpretur probe tenenda sunt, quæ de amicitia modo annotavimus (*not.* §. 625.). Notandum præterea est, nos hactenus non considerare homines nisi in statu naturali, ubi non attenditur differentia eorundem, quæ a statu civili est.

§. 628.

Nemo hominum alteri inimicus esse debet, seu *inimicitia omnis illicita*. Nemo enim hominum alterum odio habere debet (§. 624.). Quamobrem cum inimicus alteri sit, qui eundem odio prosequitur (§. 626.); nemo quoque hominum alteri inimicus esse debet. *Inimicitiæ probibita.*

Recte itaque dicitur te omnibus esse debere amicum, nemini inimicum. Hoc enim in potestate tua positum, etsi in ea positum non sit, ut omnes tibi sint amici, nemo autem inimicus.

§. 629.

Indifferenti in alterum animo est, qui neque amicus, neque inimicus est, consequenter alterum nec amat (§. 625.), nec odit (§. 626.). *Indifferentia in alios animo quinam sit.*

Nimirum inter amorem & odium datur tertium, indifferentia animi, propterea quod amor perinde ac odium sit aliquid positivi, quod utrumque simul abesse potest. Qui enim nullam voluptatem percipit ex felicitate alterius, is non propterea voluptatem percipit ex ejus infelicitate.

§. 630.

Indifferentia animi erga alios legi naturæ contraria.

Nemo hominum indifferenti in alios animo esse debet. Quilibet enim alterum quemcunque amare debet tanquam seipsum (§. 619.). Enimvero qui indifferenti in

ti in alios est animo, alterum non amat (§. 629.). Ergo nemo hominum indifferenti in alios animo esse debet.

Sunt longe plurimi, qui sibi persuadent, se abunde satisfeciisse officio suo, si alios non oderint, nec necesse esse, ut eos ament, consequenter si indifferenti sint in alios animo. Enimvero indifferentia hæc legi naturæ e diametro contraria, atque adeo cum ipsa natura humana pugnat. Neque enim sufficit hominem unum non nocere alteri; verum etiam requiritur, ut prosit alteri, quantum potest (*not.* §. 609).

§. 631.

An obligatio naturalis cesset ex parte tui, si alter eidem non satisfaciat.

Si alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo tibi permissum est, eidem non satisfacere. Pone enim tibi permissum esse obligationi naturali non satisfacere, quia alter eidem non satisfacit: obligatio naturalis mutabilis est (§. 290. *Ontol.*). Enimvero obligatio, quæ a lege naturæ venit, adeoque naturalis (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), immutabilis est (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo propterea tibi permissum non est non satisfacere obligationi naturali, quia alter eidem non satisfacit.

Plerorumque hominum animos occupavit perversa hæc opinio, quasi nec ipsi amplius obligentur ad hoc faciendum, vel non faciendum, quod alterum facere, vel non facere vident. Unde sese sufficienter excusatos arbitrantur, ubi exemplo aliorum sese tuentur. Similiter si quis ipsis ægre fecit, licere sibi opinantur iisdem ægre facere. Ac hinc se satis excusatos existimant, si probare possint, quod alter prior ipsis ægre fecerit. Non alia ratio est, quam quod immutabilitatem obligationis naturalis non agnoscant. Equidem imponit ipsis confusa atque vaga æqualitatis hominum notio, vi cujus sibi licere sumunt, quod licet alteri: attamen non perpendunt se perperam sumere, quod alter licite contra obligationem naturalem agat.

§. 632.

Dilectio inimicorum lege naturali præcepta.

Unusquisque hominum etiam inimicum quemvis diligere & amare debet tanquam seipsum, nequaquam vero odisse. Etenim constat unumquemque hominum diligere ac amare debere alterum, tanquam seipsum (§. 618. 619.), nequaquam vero odisse (§. 624.). Qui inimicus tibi est, te odit (§. 626., non amat (§. 623.), adeoque obligationi suæ naturali non satisfacit. Enimvero quia alter non satisfacit obligationi suæ, propterea tibi permissum non est, eidem quoque non satisfacere (§. 631.). Quamobrem quia alter te non diligit, nec amat, sed odio potius prosequitur, propterea tibi permissum non est nec ipsum diligere, atque amare, sed odio potius habere. Tua igitur cum subsistat obligatio, hoc non obstante, quod te non diligat, non amet, sed odio prosequatur; ipsum tamen adhuc diligere & amare, minime autem odisse debes. Patet itaque, quod unusquisque hominum etiam inimicum quemvis diligere & amare debeat tanquam semetipsum, nequaquam vero odisse.

Videmus adeo dilectionem inimicorum esse lege naturali præceptam, odium ex adverso eadem prohibitum, ut adeo errent, qui sibi aliisque persuadere conantur, quasi Christus hanc virtutem tantummodo urgeat in suis, majorem perfectionem in iisdem exigens, quam lex naturæ præscribit. Nimirum diligere debes alterum, quia homo est, non quia amicus est. Quamvis adeo sit inimicus, non tamen ideo desinit esse homo. Quamdiu autem ratio dilectionis subsistit, obligatio quoque alterum diligendi non exspirat. Illa nunquam tollitur, quamdiu homo vivit. Ergo obligatio tua erga ipsum quoque non extinguitur nisi morte ipsius, quando nimirum fieri amplius nequit, ut ipsi prosis.

§. 633.

Amici inimicorum cur esse debeamus.

Quoniam inimicos etiam diligere & amare debemus (§. 632.), ejus vero amici sumus, quem diligimus & amamus (§. 625.); *inimicorum etiam amici esse debemus*; seu, *si quis tuus inimicus est, tu tamen ejus esse debes amicus.*

Voca-

Vocabulum amicitiæ ambiguum eſt, ob vagam loquendi conſuetudinem. Quamobrem non dubito fore haud paucos qui exiſtimaturi ſunt fieri haud quaquam poſſe, ut quis ſit amicus inimici ſui. Enimvero nulla datur repugnantia notionum. Amicus alterum amat (§. 625.), adeoque voluptatem ex alterius felicitate percipit (§. 634. *Pſych. empir.*) & ad eam promovendam pronus eſt (§. 650. 652. *Pſych. empir.*). Ex adverſo autem inimicus eſt, qui alterum odit (§. 626.), adeoque ex infelicitate ejus voluptatem percipit (§. 662. *Pſych. empir.*), & ad eam promovendam pronus eſt (§. 669. 671. *Pſych. empir.*). Quodſi ergo alter tibi inimicus eſt, ex infelicitate tua voluptatem percipit & ad eam promovendam pronus eſt: non tamen ideo neceſſe eſt, ut tu eodem in ipſum ſis animo, nec ideo impoſſibile, ut tu ex ipſius felicitate voluptatem percipias, & ad eam promovendam pronus ſis. Aliud eſt familiaris conſuetudo, aliud amicitia, quarum hæc ſine illa ſubſiſtit.

§. 634.

Inimicitia aliorum vitanda.

Danda homini opera eſt, ne alios ſibi reddat inimicos. Qui enim inimicus tibi eſt, te odit (§. 626.). Quamobrem cum tædia tibi creare, & quo minus voluptate perfundaris, impedire ſtudeat, qui te odit (§. 671. *Pſych. empir.*); inimicus nullam prætermittit occaſionem, qua tibi tædia creare, aut impedire valet, quo minus voluptate perfundaris. Enimvero infelicitati tuæ ſtudet, qui tibi tædia creat, & felicitati tuæ contrarius eſt, qui impedit, quo minus voluptate fruaris (§. 638. 639. *Pſych. empir.*). Inimicus adeo te infelicem reddere, tuamque felicitatem intervertere ſtudet. Homo obligatur ad dandam operam, ut ſit felix, & ſibi cavendum, ne fiat infelix (§. 280.). Danda igitur ipſi opera eſt, ne alios ſibi reddat inimicos.

Nocere nobis poſſunt, qui prodeſſe nequeunt: id quod experientia abunde loquitur. Noſtrum igitur eſt inimicitiam, quantum in poteſtate eſt, evitare, ne in felicitatem noſtram injurii evadamus. Occaſio nocendi multiplex & tantum non infinita. Quamvis adeo deſint vires commodi tua promovendi, non tamen deſunt vires nocendi. Abjectiſſimus haud raro homo plurimum nocet præpotenti.

§. 635.

Quæ amicitiæ acquirendæ aut conſervandæ gratia fieri non debeant.

Amicitiæ acquirendæ aut conſervandæ gratia faciendum non eſt, quod legi naturæ contrariatur. Pone enim, ſi fieri poteſt, permiſſum tibi eſſe, ut amicitiæ acquirendæ aut conſervandæ gratia facias, quod legi naturæ contrariatur. Obligatio igitur, quæ a lege naturæ venit, non erit immutabilis (§. 290. *Ontol.*): quod cum ſit abſurdum (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nec amicitiæ acquirendæ aut conſervandæ gratia faciendum eſt, quod legi naturæ contrariatur.

Non eſt, quod objicias, legem naturæ etiam prohibere, ne tibi ullum hominem inimicum reddas (§. 634.): neque enim qui amicitiæ acquirendæ aut conſervandæ gratia non facit, quod legi naturæ contrariatur, alterum ſibi inimicum reddit: Quodſi enim ideo tibi inimicus evadit, non tua hoc fit culpa, adeoque quod tu eundem tibi inimicum feceris non recte dicitur. Inimicitia adeo alterius hoc in caſu inter ea referri debet, quæ evitari in tua poteſtate non eſt.

§. 636.

Amicitiam conſervandi obligatio.

Operam dare tenemur, ut amicitiam aliorum acquiramus & conſervemus. Qui enim nobis amicus eſt, nos amat (§. 625.), adeoque ex felicitate noſtra voluptatem percipit (§. 634. *Pſych. empir.*) & ad eam promovendam pronus eſt (§. 650. 652. *Pſych. empir.*), conſequenter ſi ſeſe offerat eam promovendi occaſio, eandem promovere ſtudet. Operam dare tenemur, ut ſimus felices (§. 280.). Quamobrem & operam dare tenemur, ut amicitiam aliorum acquiramus & conſervemus.

Amicitia ſpectanda eſt tanquam medium felicitatis noſtræ. Quamobrem cum obligemur ad felicitatem conſequendam tanquam finem; obligati etiam eſſe debemus ad amicitiam aliorum conſequendam, & conſervandam tanquam medium.

§. 637.

Obligatio quoad habitus facultatum animæ ab aliis conſequendos.

Omni ſtudio in id eniti debemus, ut homines etiam alii conſequantur habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquiſitu ſibi poſſibilem. Quilibet enim homo alium quemcunque ipſius ope indigentem juvare debet, quantum in poteſtate ſua eſt, ut omnia conſequatur animi bona (§. 612.). Quoniam itaque bona animi ſunt, quæ animam perfectiorem reddunt (§. 556. *Pſych. empir.*), facultates autem animæ perficiuntur acquirendo habitus iiſdem utendi (§. 209.); in id utique omni ſtudio eniti debemus, ut homines quoque alii omnem conſequantur facultatis cujuslibet habitum acquiſitu ipſis poſſibilem.

Hoc principio generali continetur omne officium erga alios quoad animam: neque enim alio modo alterius animæ prodeſſe potes, quam ſi alterum in acquirendis habitibus ſingularum facultatum animæ juves. Quamprimum adeo ipſemet habitum quendam conſecutus, neceſſe eſt ut velis, omnes omnino homines, ſiquidem fieri poteſt, ejuſdem fieri compotes. Captanda igitur, immo quærenda occaſio, ut huic voluntati ſaltem aliquatenus ſatisfacias, etſi omne deſiderium expleri impoſſibile ſit. Qui amorem & charitatem capit, eidem non obſcura erunt, quæ hic dicuntur. Immo ſi amoris ac charitatis non fuerit expers, veritatem eorum in ſeipſo experietur. Non loquor niſi experta.

§. 638.

Virtutum intellectualium & moralium propagatio.

In propagandis virtutibus intellectualibus & moralibus ſeduli eſſe debemus, ſeu induſtriam noſtram deſiderari minime patiamur opus eſt. Etenim in id omni ſtudio eniti debemus, ut homines etiam alii conſequantur habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquiſitu poſſibilem (§. 637.). Quoniam habitus intellectus ſunt virtutes intellectuales, habitus vero voluntatis & noluntatis virtutes morales (§. 547.); in eo induſtriam noſtram deſiderari pati minime debemus, ut alii etiam virtutum intellectualium & moralium fiant compotes, conſequenter in virtutibus intellectualibus & moralibus propagandis ſeduli eſſe debemus.

Quænam ſint virtutes intellectuales, abunde dictum eſt in capite præcedente: quænam ſint morales, & in antecedentibus dictum, & in ſequentibus docetur. Neque adeo opus eſt, ut ſigillatim indigitemus, ad quaſnam virtutes intellectuales & morales alios perducere debeamus, quantum in nobis eſt. Peccant itaque contra hanc naturæ legem, quotquot ſoli virtutibus præſertim intellectualibus inter alios eminere volunt, ac propterea impediunt, ne alii earundem compotes reddantur.

§. 639.

Quod exemplo noſtro aliis prodeſſe debeamus.

Alios exemplo noſtro virtutes intellectuales & morales docere & ad earum ſtudium incitare debemus. In propagandis enim virtutibus intellectualibus & moralibus induſtriam noſtram deſiderari minime debemus (§. 638.). Quamobrem cum exempla definitiones ac propoſitiones in Philoſophia practica, conſequenter quæ de virtutibus intellectualibus & moralibus docentur, illuſtrent (§. 259. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & ut rectius intelligantur, præſtent (§. 260. *part. 2. Phil. pract. univ.*), immo realitatis illarum notionum nos convincant (§. 265. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quænam ab hominibus fieri poſſint oſtendant (§. 266. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & veritatis eorum, quæ docentur, nos convincant (§. 269. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & animum in eadem confirment (§. 270. *part. 2. Phil. pract. univ.*) modumque agendi optime doceant (§. 275. *part. 2. Phil. pract. univ.*), motivum denique agendi præbeant (§. 277. & *ſeqq. part. 2. Phil. pract.*

pract. univ.); quod ea ad virtutes intellectuales atque morales propagandas plurimum conducant palam est. Patet itaque quod alios exemplo nostro virtutes intellectuales ac morales docere & ad earum studium incitare debeamus.

† Obligatio hæc a paucis agnoscitur, etsi maximi sit momenti. Urget tamen eandem Christus *Matth.* V. 16. Nec sine hac obligatione intelligitur justitia universalis, quemadmodum deinceps videbimus. Neque fieri potest, ut homo unus alteri magis prosit quam exemplo suo, adeoque obligationi, qua aliis tenemur, abundantius satisfacere non licet, quam si alios exemplo nostro doceamus & ad virtutis studium excitemus.

§. 640.

Cura corporis alieni.

Quilibet homo obligatur ad facienda ea, quæ ad corporis hominis alterius cujuscunque conservationem conferre potest. Obligatur enim ad ea facienda, quæ ad corporis sui conservationem conferre potest (§. 349.). Quoniam itaque alteri cuicunque homini debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum hoc alteri præstare potest (§. 608.); ad ea facienda utique obligatur, quæ ad corporis alterius cujuscunque conservationem conferre potest.

Vides itaque, quænam cura corporis alieni tibi incumbat. Nimirum si quis ad conservationem corporis sui ope tua indiget, tuque eandem ipsi ferre vales citra neglectum corporis proprii, aut officii alterius, quod cura corporis potius habendum: eandem ipsi ferre teneris. Voluntas vero tua generaliter ita determinata esse debet, ut feratur in conservationem corporis omnium hominum: id quod ex supra dictis clarius intelligitur (*not.* §. 615.).

§. 641.

Conservatio vitæ alienæ.

Quoniam homo obligatur ad conservandum corpus hominis alterius cujuscunque, quantum in potestate sua est (§. 640.), corpus autem conservari nequit, nisi vita conservetur; *Quilibet* etiam *obligatur ad vitam aliorum hominum conservandam, quantum in potestate sua est.*

Peccant adeo omnes, quibus vita aliorum parum curæ cordique est, adeoque parum solliciti sunt, num alii vitam conservent, an perdant, immo qui parum moventur, ubi viderint alios de vita conservanda parum cogitantes.

§. 642.

Cura integritatis membrorum alienorum.

Quantum in nobis est, ea lubenter facere debemus, quæ ad conservandam integritatem omnium organorum corporis alieni conferre valemus. Cum enim unusquisque integritatem omnium organorum corporis conservare teneatur (§. 372.); propositio præsens eodem modo ostenditur, quomodo curam conservandi corpus alienum demonstravimus (§. 640.).

Poterat hæc obligatio sub ipsa obligatione corporis conservandi comprehendi. Si enim corpus integrum conservari debet, singula quoque ejus organa integra conservanda.

§. 643.

Cura sanitatis alienæ.

Quæ ad conservationem sanitatis aliorum conferre valemus, ad ea conferenda prompti esse debemus. Etenim omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum corpus alterius requiritur, quatenus id absque neglectu officii erga seipsum fieri potest (§. 609.). Quamobrem cum perfectio corporis tamdiu subsistat, quamdiu corpus sanum est (§. 391.); quæ ad confer-

ſervationem ſanitatis aliorum conferre valemus, ad ea conferenda prompti eſſe debemus.

Quoniam homo ſanitatem ſuam conſervare debet, ſeu obligatur ad eas actiones committendas, quæ ad ſanitatem conſervandam tendunt (§. 393.); idem eodem modode monſtrari poterat, quo ante curam conſervandi corporis alieni oſtendimus (§. 640.).

Homines curam ſanitatis propriæ vulgo abjiciunt &, quamdiu valent, parum de ea conſervanda cogitant, immo ne moniti quidem ſibi cavent a cibo ac potu inſalubri. Quid ergo mirum, quod nulla prorſus cura ſanitatis alienæ eoſdem tangat? officium tamen hoc tanto magis vigere debebat, quanto rarior eſt cura ſanitatis propriæ, quæ haud raro ignorantiæ rerum ſalubrium & inſalubrium debetur. Quamobrem contra hoc officium peccant etiam Medici & Phyſici, quod cognitionem tuendi ſanitatem corporis non ad majorem certitudinem & majorem evidentiam perducant, ut taceamus alia, quæ Politici ſunt, ſuo tempore demonſtranda. Neque enim hic principia in nullum uſum ex generali deducimus, ſed quod iiſdem in ſequentibus ad alia demonſtranda utemur. Suffecerat enim alias tantummodo provocaſſe ad ea, quæ de perficiendis anima, corpore & ſtatu externo in capite præcedente demonſtrata fuerunt, cum officia erga ſemetipſum explicaremus. Enimvero etſi hoc ſufficere poterat iis, qui tantummodo noſſe deſiderant, quænam debeantur aliis officia; non tamen ſufficiunt, ubi alia tum in Jure naturæ, tum etiam in Philoſophia morali & civili inde demonſtranda ſunt, niſi moleſtis repetitionibus demonſtrationes prolixas reddere volueris.

§. 644.

Cura circa cibum ac potum veſtimenta & ædes quoad alios.

Quicquid ad hoc conferre valemus, ne deſit aliis cibus ac potus ſalubris, nec deſint veſtimenta neceſſaria atque commoda, neque ædes etiam commodæ ac pulchræ; id prompte facere debemus. Etenim homo ad conſervationem corporis cibo ac potu opus habet (§. 380.), nec uti debet niſi ſalubri (§. 399.) veſtibus quoque corpus contra injurias aeris tueri debemus (§. 450.). Quoniam itaque prompte conferre debemus, quæ ad conſervationem ſanitatis aliorum conferre valemus (§. 643.); quicquid ad hoc conferre valemus, ne deſit aliis cibus ac potus ſalubris, nec deſint veſtimenta neceſſaria, id prompte facere debemus. *Quod erat unum.*

Veſtibus utendum eſt commodis (§. 452.), commodæ etiam extruendæ ſunt ædes (§. 469.) ac pulchræ (§. 473.). Quoniam itaque quilibet alteri cuicunque debet, quod ſibi, quatenus alter id non habet in poteſtate ſua, ipſe autem citra neglectum officii erga ſeipſum hoc alteri præſtare poteſt (§. 608.); quicquid ad hoc conferre valemus, ne aliis deſint veſtimenta commoda & ædes commodæ ac pulchræ, id prompte facere debemus. *Quod erat alterum.*

Multa hic paucis complectimur, quæ ſua ſponte patent, quoties occaſio agendi ſuppeditatur, applicatione principii generalis ad caſus particulares obvios facta.

§. 645.

Obligatio quoad commoditatem ac jucunditatem vitæ alienæ.

Quicquid facere potes, ut alii vitam commode ac jucunde tranſigant, ad hoc faciendum obligaris. Ipſe enim obligaris ad vitam commode (§. 466.) & jucunde tranſigendam (§. 471.). Quoniam igitur aliis debes, quod tibi, quantum in poteſtate tua eſt (§. 608. 610.); quicquid facere potes, ut alii vitam commode ac jucunde tranſigant, ad hoc faciendum obligaris.

Spectat vitæ commoditas & jucunditas ad felicitatem hominis, etſi ad eandem non abſolute neceſſaria ſit, quemadmodum ex demonſtratione obligationis vitam commode ac jucunde tranſigendi liquet (§. 466. 471.). Quamobrem cum homini unicuique conſtans ac perpetua eſſe debeat voluntas felicitatem alterius promovendi (§. 615.); conſtans quoque & perpetua ipſi voluntas eſſe debet faciendi omnia, quæ facere poteſt, ut aliivitam commode ac jucunde tranſigant. Quodſi adeo charitas occupaverit animum tuum, hæc ipſa efficiet, ne deſis quemadmodum ulli, ita etiam huic obligationi erga alios.

§. 646.

Si in poteſtate tua fuerit efficere, ut alius conſequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quo ipſemet cares & quod pro rerum tuarum ſtatu conſequi ipſemet minime potes; ad hoc faciendum alteri obligaris. Alium enim quemcunque ope tua indigentem juvare debes, ut conſequatur animi, corporis ac fortunæ quævis bona, quantum in poteſtate tua eſt (§. 612.). Quamobrem ſi in poteſtate tua fuerit efficere, ut alius conſequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quo ipſemet cares, & quod pro rerum tuarum ſtatu conſequi minime potes, cum per hoc, quod ipſemet idem conſequi non poſſis, in poteſtate tua eſſe non deſinat (§. 610.); quin ad hoc faciendum obligeris dubitandum non eſt. *Quouſque extendatur obligatio erga alios.*

Obligatio hæc vulgo parum agnoſcitur, etſi maximi ſit momenti. Unde peccare ſibi non videntur, qui contra eam faciunt. Subinde tamen eidem homines dant locum, ubi alterum impenſe amant: quando enim tale quid fit ob rationes quaſcunque extrinſecas, actus quidem externus legi naturæ convenit, ſed non ex virtute procedit, neque voluntatem ſervandi naturæ legem loquitur. Dubium forſan movebit incautus, quaſi hic obligatio erga alios ultra terminos amoris ac charitatis extendatur. Etenim alios diligere ac amare debemus tanquam noſmetipſos (§. 618 619.). Qui vero efficit, ut alter conſequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quo ipſemet caret; alterum diligere ac amare magis videtur, quam ſeipſum. Enimvero plurimum fallitur, qui ita ſentit. Etenim amor exigit, ut ex alterius felicitate eandem voluptatem percipias, quam percepturus eras, ſi propria eſſet, & dilectio poſtulat, ut alterius felicitatem & perfectionem promoveas, quando ejus promovendi occaſio offertur, eodem ſtudio, ac ſi propria eſſet. Non igitur alterius felicitas & alterius perfectio, ad quam promovendam obligaris, æſtimanda ex tua; ſed ſtudium, quod in eo collocare debes, æſtimari debet ex poteſtate tua. Voluntas felicitatem & perfectionem alterius promovendi eundem tibi æquat; ſed quemadmodum minime obſtat, quo minus alterum diligas & ames tanquam teipſum, quod felicitatem propriam alienæ præferas (§. 622.); ita nec charitati atque amori huic adverſatur, quod alterum juves in conſequendis bonis animi, corporis ac fortunæ, quæ ipſemet conſequi nequis. Si ex notionibus diſtinctis ratiocineris, nihil difficultatis circa propoſitionem præſentem deprehendes, nec dura videbitur obligatio, niſi quatenus affectibus perverſis, veluti invidia & odio, atque vitiis, veluti faſtu ac ſuperbia, in tranſverſum agitur animus. Sed de hiſce apertius dicendum in Philoſophia morali, ubi impedimenta recenſenda, quo minus officiis erga alios ſatisfaciamus. Ne tamen quicquam prætermiſiſſe videamur, quod ad agnoſcendam obligationem, de qua hic loquimur, facit; demus aliquod exemplum. Ponamus te duxiſſe uxorem inopem: adeſt vero occaſio, qua alteri, qui uxorem ducere voluerit, divitem ſociare poſſis, cum tu eam ducere non poſſis, auxilio tuo eidem deeſſe minime debes, neque enim hic fortuna tua colliditur cum fortuna alterius, ut propriam alienæ præferri licitum ſit. Invidiæ aut ſuperbiæ tribuendum, ubi fortunas alterius tuis eſſe non vis meliores, aut rationes extrinſecæ aliæ adſunt, quibus permotus ipſi denegas auxilium tuum.

§. 647.

Unuſquiſque alterum tanti exiſtimare debet, quanti meretur. Obligamur enim ad cognoſcendum perfectiones animæ ac corporis ſtatuſque externi aliorum & uſum, quem faciunt, facultatum in illis promovendis, imperfectionibus vero arcendis (§. 193.). Per ſe patet, quod verum eſſe debeat de perfectione alterius judicium, cum eandem non cognoſcat, qui falſum fert de ea judicium (§. 505. *Log.*). Quoniam itaque judicium de perfectione alterius exiſtimatio eſt (§. 538.) & tantundem perfectionis alteri tribuitur, quantum convenit, ubi verum fuerit judicium (§. 506. *Log.*); tanti omnino unuſquiſque alterum exiſtimare debet, quanti meretur. *Quanti alios exiſtimare debeamus.*

Obligationi huic ſatisfacere difficillimum eſt: neque enim tam facile eſt verum de perfectione alterius ferre judicium. Cum perfectio acquiſita ſint virtutes intellectuales, & morales (§. 548.), conſtet autem haſce non innoteſcere niſi per facta alterius, quæ per illas determinantur; non modo virtutum intellectualium atque moralium notiones diſtinctas habere debet, verum etiam certus ſit neceſſe eſt actus externos non per rationes quaſdam extrinſecas determina-

minari, sed ex virtute procedere, qui verum de perfectione alterius judicium formare voluerit. Id vero non esse cujusvis, nemo diffitebitur.

§. 648.

Quantum honoris & laudis debeamus alteri.

Unusquisque alteri honorem exhibere debet, quem meretur, & tantum tribuere laudis, quantum meretur. Unusquisque enim alterum tanti existimare debet, quanti meretur (§. 647.), cumque hoc aliis innotescere non possit, nisi verbis & factis id significemus; quanti alterum existimet, tam verbis, quam factis significare tenetur. Enimvero in actibus externis, quibus significatur, quanti alterum existimemus, honor consistit (§. 538.), verbis vero, quibus nostrum de perfectione alterius judicium significatur, laus absolvitur (§. 541.). Quamobrem unusquisque alteri honorem exhibere debet, quem meretur, ac tantundem tribuere laudis, quantum meretur.

Non hic loquimur de honore civili, qui in statu civili convenit hominibus, & haud raro nonnisi in opinione consistit; sed de naturali, qui in veritate consistit. Quoniam vero honor verus, quem naturalem hic dicimus, & laus vera existimationem alterius a veritate non recedentem supponit; ideo difficillimum existimari debet meritum cuique decernere honorem ac inprimis meritam tribuere laudem. Inde est quod vocabula & phrases, quibus aliorum laudes efferimus, significatum vulgo habeant admodum vagum. Ceterum in Moralibus traduntur signa virtutum tam intellectualium, quam moralium, ut verum de virtutibus alterius judicium ferri possit: quæ adeo usui sunt in determinanda existimatione & honore atque laude debita.

§. 649.

Quatenus bona corporis & fortunæ pariant existimationem, honorem ac laudem.

Bona corporis & fortunæ non pariunt existimationem, honorem ac laudem, nisi quatenus concursu virtutum intellectualium & moralium fuerunt acquisita. Etenim facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta hominem existimatione, honore atque laude dignum probant (§. 552.). Quamobrem cum quoad bona corporis ac fortunæ homini nihil tribui possit, nisi quatenus sine ipsius facto non fuerunt acquisita; nec bona corporis & fortunæ existimationem, honorem ac laudem pariunt, nisi quatenus concursu virtutum intellectualium & moralium fuerunt acquisita.

Inter bona corporis eminet sanitas: quodsi ea tota naturæ tribuenda, nihil tibi existimationis, nihil laudis parit, neque adeo propterea honore quodam dignus es. Enimvero si sanitate frueris, propterea quod temperantiæ ac sobrietati deditus: sanitas existimationem ac laudem parit, quatenus temperans es, adeoque sanitas tantummodo indigitat te esse existimatione ac laude dignum, tantam nempe mereri, quantam temperantia & sobrietas parit. Pulchritudo bonum corporis est: quoniam vero naturæ tota debetur, nec ea a virtutibus intellectualibus ac moralibus ullo modo pendet, ea nec existimationem, neque honorem ac laudem parere potest. Non est quod excipias, experientiam contrarium loqui. Existimari enim virgines ob pulchritudinem, immo honore magno haberi ac laudari. Tenendum nimirum, nos hic non loqui de eo, quod fit, sed quod fieri debet, nec laudari virginem, si pulchra dicitur, sed tantummodo dici pulchram, neque confundendam esse voluptatem, quæ ex pulchritudine percipitur, cum existimatione vera ac debita. Similiter divitiæ bona fortunæ sunt. Quodsi ea hæreditate a parentibus aut agnatis fuisti consecutus, nullam existimationem, nullam laudem pariunt, nec propterea honore dignus es. Quatenus vero labore ac diligentia eas acquisivisti & prudentia œconomica conservasti, immo quatenus in iis acquirendis a justitiæ tramite nunquam deflectere visum fuit, eatenus existimationem & laudem pariunt, in tantum laudandus, in quantum diligentia, prudentia œconomica & justitia, quam probasti, laudanda, tantusque tibi debetur honor, quantum hæ virtutes merentur.

§. 650.

Operam dare debemus, ut qui merentur, famam consequantur. Cum enim unusquisque alteri tribuere debeat laudem, quam meretur (§. 648.); quotiescunque fert occasio, aliis illius virtutes intellectuales & morales (§. 550.), factaque inde profecta recensere debet (§. 551.). Quoniam hinc nascitur in animis hominum communis de virtutibus intellectualibus & moralibus opinio; accidit deinde ut communis sit omnium de iisdem sermo, quoties de ipso loquendi occasio suppeditatur. Sermo hic fama hominis est, eaque bona (§. 553.). Patet itaque nos operam dare debere, ut, qui merentur, famam consequantur. *Cura circa famam aliorum.*

Non minus adeo rationem famæ alienæ, quam propriæ habere debemus (§ 554.). Quamobrem præsentem quoque propositionem vi principii generalis (§. 608.) inferre poteramus. Quodsi charitas & amor aliorum hominum præsupponatur, exinde non minus fluet cura famæ alterius. Fama frui pars quædam felicitatis nostræ est, quatenus ex ea voluptatem percipimus innocuam. In aliorum adeo felicitatem cum propendeat animus, quos diligimus & amamus; eorum quoque fama delectamur, quatenus eadem delectamur ipsi, eandem quoque appetimus. Atque sic amor stimulum addit, ut aliorum famæ studeamus.

§. 651.

Bona corporis & fortunæ ad felicitatem hominis quid conferunt, quatenus ex iis innocua percipitur voluptas. Etenim si bonum cognoscimus, voluptatem ex eo percipimus (§. 558.). *Psych. empir.*). Quamobrem ubi animum ad bona corporis & fortunæ attendimus, ex ipsis quoque voluptatem percipimus. Etsi adeo bona corporis & fortunæ non sint in potestate tua, & eatenus voluptas ex iis percepta pro transitoria habenda (§. 385. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quatenus tamen innocua est *per hypoth.* felicitatem auget (§. 286.). Bona igitur corporis & fortunæ ad felicitatem hominis quid conferunt, quatenus ex iis innocua percipitur voluptas. *Bona corporis & fortunæ num quid conferant ad felicitatem.*

Non est quod excipias sine probatione sumi, voluptatem ex bonis corporis & fortunæ perceptam esse innocuam. Etenim cum bona corporis & fortunæ per hoc non desinant esse bona vera, quod non sint in potestate tua; voluptas, quæ ex iis percipitur, vera est (§. 559. *Psych. empir.*), adeoque in se innocua (§. 388. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi vero bona corporis & fortunæ dent causam tædii, id ex accidente est, quatenus iisdem abuteris.

§. 652.

Qui aliorum perfectionem promovet, eorum quoque felicitatem promovet, & qui aliorum felicitatem promovere vult, eorum perfectionem promovere debet. Perfectio animæ acquisita sunt virtutes intellectuales & morales (§. 548.), quæ vero corpus & statum externum perficiunt, bona corporis atque fortunæ (§. 556. *Psych. empir.*). Qui ergo aliorum perfectionem promovet, quicquid in potestate sua est, ad hoc confert, ut alii virtutum intellectualium atque moralium, bonorum corporis ac fortunæ fiant participes. Virtute homines fiunt felices (§. 400. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & bona corporis atque fortunæ ad felicitatem hominis quidpiam conferunt, quatenus innocua ex iis percipitur voluptas (§. 651.). Qui adeo aliorum perfectionem promovet, eorum quoque felicitatem promovet. *Quod erat unum.* *Nexus perfectionis & felicitatis promovendæ.*

Qui aliorum felicitatem promovet, is curare debet, ut alii eorum fiant participes, sine quibus nemo felix esse potest & quæ ad felicitatem hominis quidpiam conferre valent. Enimvero sine virtutibus nemo felix esse potest (§. 400. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & corporis atque fortunæ bona ad felicitatem homi-

hominis quidpiam conferunt (§. 651.). Quamobrem qui aliorum felicitatem promovet, operam dare debet, ut alii virtutum intellectualium atque moralium fiant participes, & bona corporis atque fortunæ consequantur. Virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ, quam acquirere valet (§. 548.) & bona corporis corpus, bona fortunæ statum externum perficiunt (§. 556. *Psych. empir.*). Quare qui felicitatem aliorum promovere vult, perfectionem quoque eorum promovere debet. *Quod erat alterum.*

Nimirum virtutes morales & intellectuales, quarum istæ sine his esse nequeunt, siquidem nullo defectu laborare debent, adeoque bona animi sola hominem reddunt felicem; bona autem corporis & fortunæ, ubi istis accedunt, eandem augent. Quamobrem si vis alios esse felices, velle debes, ut virtutibus moralibus ac intellectualibus sint instructi, atque bona corporis & fortunæ consequantur. Alias enim bona apparentia cum veris confundis, & dum vis homines esse felices, non nisi apparentem eorum felicitatem promovere studes, consequenter finem, quem intendis, minime consequeris. Qui ea animo comprehensa tenet, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstrata sunt, ei manifesta sunt, quæ hic dicuntur.

§. 653.

Quo tendat dilectio aliorum.

Quoniam qui aliorum felicitatem promovet, eorundem perfectionem promovet, (§. 652.), qui vero alterum diligit, ei constans ac perpetua voluntas est aliorum felicitatem promovendi (§. 617.); *qui alterum diligit, ei constans ac perpetua voluntas est aliorum perfectionem promovendi.*

§. 654.

Charitatis extensio.

Charitas complectitur omnia officia hominis erga alios. Charitas enim virtus est, qua alios diligimus tanquam nosmetipsos (§. 620.). Quoniam itaque qui alterum diligit, ei constans & perpetua voluntas est alterius perfectionem promovendi (§. 653.); charitas consistit in constante & perpetua voluntate perfectionem alterius promovendi. Lex naturæ præcipit, ut ad aliorum hominum perfectionem conferamus, quantum conferre valemus (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & ut omnes actiones omittamus, quæ ad ejus vel status ejusdem imperfectionem tendunt (§. 231. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter omnis actio, qua perfectio alterius promovetur, imperfectio vero arcetur, legi naturali conveniens, adeoque officium erga alios est (§. 224. 226. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), cumque ista lege naturæ omnes actiones, quas aliis naturaliter debemus, comprehendantur, eædem actiones omnia erga alios officia absolvunt. Patet itaque charitatem complecti omnia officia hominis erga alios.

Inde est, quod ipse Christus officia erga alios summatim urgens jubeat alios diligere tanquam nosmetipsos. Et ubi charitas animum tuum occupavit, cetera officia erga alios quæcunque ex hoc fonte sua quasi sponte propullulant, modo intellexeris in dato quocunque casu, quænam ea sint. Atque hinc intelligitur, quantum momenti in eo situm sit, ut hujus virtutis compotes reddamur, siquidem aliis nos tales præbere voluerimus, quales debemus.

§. 655.

Officia humanitatis quænam sint.

Officia humanitatis sunt officia erga alios, quibus eorum perfectio, consequenter felicitas (§. 652.) promovetur.

Dicuntur ita, quod homo iisdem satisfaciens se præbeat homini hominem, cum homines per essentiam atque naturam suam obligentur ad perfectionem suam conjunctis viribus promovendam (§. 221. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) ac hinc unusquisque eorum ad perfectionem alterius conferre debeat, quantum valet (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ut adeo lex naturæ homines in universum omnes mutuo amore complari velit, ut una quasi fiant persona moralis, cujus

singu-

singuli singula membra sunt, sicque totum genus humanum conservetur & felicitate fruatur, quemadmodum corpus humanum conservatur, & sanitate fruitur, membro quolibet agente quod suum est, quod scilicet usu facultatum unius cujusque hominis præstari potest. Quicquid igitur hactenus demonstravimus de obligatione hominis, qua tenetur aliis, id omne ad officia humanitatis pertinet.

§. 656.

Obligatio interna & externa.

Obligatio interna dicitur, quatenus spectatur in conscientia: *externa* autem, quatenus spectatur inter homines, adeoque effectum quendam juris inter eos sortitur. Unde patet, *differentiam inter obligationem perfectam & imperfectam respicere obligationem externam*, quippe quarum hæc alteri tribuit jus te cogendi, ut obligationi satisfacias, nisi eidem sponte satisfacere velis, atque adeo effectum quendam juris inter homines sortitur (§. 236. 238. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Ex. gr. Crœsus obligatur ad dandum Lazaro eleemosynam, & hoc ubi facere detrectat, peccat. Unde conscientia Crœsum damnat, quod non dederit eleemosynam, quam dare debebat. Obligatio itaque dandi eleemosynam interna dicitur, quatenus ad conscientiam Crœsi refertur. Atque hinc etiam dici solet, Crœsum in conscientia obligari ad eleemosynam Lazaro dandam. Enimvero cum Lazaro nullum competat jus te cogendi, ut ipsi eleemosynam des; ubi sponte tua hoc facere nolis; obligatio ista nullum habet effectum juris inter homines. Et eatenus dicitur externa. Quamobrem cum imperfecta appelletur, non perfecta, qualis est conductoris ad solvendam mercedem; imperfecta non dicitur nisi quatenus extra conscientiam spectatur.

§. 657.

Quo pertineat obligatio externa.

Quoniam obligatio interna in conscientia, externa vero inter homines spectatur (§. 656.), vi libertatis autem naturalis permittendum est, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quamdiu contra jus tuum non facit (§. 156.); *obligatio externa spectatur in iis actionibus, quæ relationem ad alios involvunt*, consequenter *nonnisi in officiis erga alios*.

Nimirum quamdiu alter nil facit contra jus tuum, ipsius conscientiæ relinquendum, quid agat (§. 157.), neque tibi rationem reddere tenetur, cur hoc faciat (§. 158.), nisi libertatem naturalem tollere velis (§. 153. 154.). Quamdiu itaque tua non refert, quid agat alter; obligationi nonnisi internæ locus est. Ast ubi tua interest, quid agat, externa quoque obligatio spectanda, cui num satisfecerit, tuum est judicium. E. gr. Vendit studiosus quidam librum, quo carere nequit, si studiis operam debitam impendere velit, expensarum voluptuariarum gratia. Eum minus recte facere confitentur omnes, adeoque agnoscunt, eum obligari ad actionem hanc omittendam, consequenter ad librum non vendendum. Obligatio hæc interna est; cum spectetur in conscientia, quæ minus recte facientem damnat. Vi libertatis naturalis conscientiæ hujus studiosi relinquendum, quid faciat, nec tibi rationem reddere tenetur, cur librum vendat. Quodsi eundem emis, tua interest, ut pretium offerenti librum tradat, quemadmodum ex contractu obligatur. Obligatio adeo tradendi librum externa est, quatenus spectatur in actione, quæ te respicit, adeoque tuum quoque est de eadem judicium. Patet adeo obligationem externam ab interna utiliter distingui. Interna quoque obligatio est tradendi librum, quatenus venditor in conscientia judicat, quid facere debeat, ut juste agat.

§. 658.

An ad officia humanitatis cogi quis possit.

Nemo hominum habet jus ad officia humanitatis alterum cogendi. Etenim officia humanitatis sunt, quibus promovetur perfectio alterius (§. 655.). Enimvero nemo hominum habet jus cogendi alterum, ut perfectionem suam statusque sui perfectionem promoveat (§. 234. *part.* 1. *Phil. pract univ.*). Ergo nemo hominum habet jus cogendi alterum ad officia humanitatis.

Officium humanitatis est, ut alter tibi mutuo det frumentum, quo maxime indiges, ut auxilium ferat in periculo constituto: sed nemo ad hoc cogi potest. Nemo excipiat contractum mu-

tui perperam referri ad officia humanitatis : neque enim contractum mutui ad officia humanitatis referimus, sed quod quis velit eundem inire, officio humanitatis tribuimus . Consilium impertiri alteri in re dubia officium humanitatis est: nemo autem cogi potest , ut consilium alteri impertiatur .

§. 659.

Ad officia humanitatis qualis sit obligatio.

Ad officia humanitatis alteri non perfecte, sed imperfecte tantummodo obligamur. Etenim perfecte mihi obligaris , si ubi obligationi satisfacere nolueris, mihi competit jus te cogendi, seu vi adigendi, ut hoc facias (§. 236. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), imperfecte autem, si tale jus mihi non competit (§. 238 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero nemini hominum competit jus cogendi alterum ad officia humanitatis (§. 658.). Ergo ad officia humanitatis alteri non perfecte, sed imperfecte tantummodo obligaris.

Atque hinc clarius intelliguntur , quæ de differentia inter obligationem internam & externam paulo ante annotavimus (*not.* §. 656.) . Officia humanitatis alteri ita debemus, ut nobis liberum non sit , utrum ea præstare velimus , nec ne, sed faciendum omnino est , quod officium exigit. Enimvero ubi non feceris , patienter ferendum alteri, neque ipsi ullum competit jus vi te adigendi , ut facias quod urget officium.

§. 660.

Obligatio perfecta ad officia humanitatis cur libertati repugnet.

Obligatio perfecta ad officia humanitatis libertati naturali repugnat . Etenim nemo tenetur perfectionem alterius promovere , nisi quatenus id absque neglectu officii erga seipsum fieri potest atque usus facultatum ipsius hoc permittit (§. 609.) , seu quantum in potestate sua est (§. 611.), Enimvero vi libertatis naturalis permittendum est , ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium , quamdiu contra jus tuum non facit (§. 156.), adeoque ipsius est judicium , num perfectionem tuam promovere possit absque neglectu officii erga seipsum , & num usus facultatum suarum hoc permittat, non tuum. Libertati adeo naturali contrariatur , si ipsum cogere velis , ut tuum ea in re sequatur judicium. Quamobrem cum perfecta non detur obligatio, nisi tibi sit jus alterum cogendi , ut eidem satisfaciat (§. 236. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ad officia autem humanitatis cogendi alterum nemo hominum jus habeat (§. 658.); obligatio perfecta ad officia humanitatis libertati naturali repugnat.

Atque ita liberavimus fidem datam (*not.* §. 234. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) , dum ostendimus , obligationem perfectam promovendi alterius perfectionem cum libertate naturali consistere minime posse . Libertas naturalis jus naturale est: si daretur jus cogendi ad officia humanitatis , foret utique idem jus etiam naturale . Jus itaque naturale unum alteri contrarium esset ; quod utique absurdum .

§. 661.

Quale jus nobis competat ad officia humanitatis.

Homini non competit jus petendi ab altero officium quoddam humanitatis , nisi quando hoc , quod petit , ipsemet facere nequit. Etenim homini jus est petendi ab aliis, ut ea conferant ad sui statusque tui perfectionem , quæ ipsemet facere nequit (§. 234. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque officiis humanitatis promovetur perfectio alterius (§. 655.); homini non competit jus petendi ab altero officium quoddam humanitatis, nisi quando hoc , quod petit , ipsemet facere nequit .

Obligationis perfectæ & imperfectæ differentia nulla est respectu internæ (§. 656.) : unde est, quod nonnulli affirment obligationem omnem esse perfectam , & jus tantummodo in perfectum atque imperfectum distinguant . Quemadmodum itaque aliis obligationibus respondent

seu

ſua jura ; ita etiam obligationi , quæ adhæret officiis erga alios , reſpondet jus petendi ex parte ejus, cui obligatus es, ut adeo ægre ferre non debeas, ſi alter imploret opem tuam , qua indiget, cum hoc faciat ſuo jure .

§. 662.

Quodſi ergo , quod ab altero petis , ipſemet facere ſeu proprio facultatum uſu conſequi vales , nullo jure hoc petis . (§. 661.).

Quando nullo jure petimus ab altero officium humanitatis .

E. gr. Si eleemoſynam petit , qui labore ſuo acquirere valet ea , quibus ad tolerandam vitæ neceſſitatem opus habet , eandem nullo jure petit. Quotieſcunque igitur vis officium quoddam humanitatis ab altero tibi præſtari , antequam hoc petas , inquirendum tibi eſt , an jure hoc petere poſſis .

§. 663.

Ex jam dictis patet , quo ſenſu aliqui officia in perfecta & imperfecta diſtinguant . Nimirum *Perfecta* dicuntur *officia* , ad quæ perfecte alteri obligaris : & *Imperfecta* vocantur , ad quæ nonniſi imperfecte obligaris alteri , quatenus ſcilicet ſermo eſt de obligatione externa (§. 656.). Quoniam itaque ad officia humanitatis alteri nonniſi imperfecte obligaris (§. 659.) ; *officia humanitatis imperfecta ſunt .*

Officiorum perfectorum & imperfectorum differentia .

Si diviſionem obligationis in perfectam & imperfectam admittis ; admittere etiam debes diviſionem officiorum erga alios in perfecta & imperfecta . Et , ſi differentiam utrobique rite interpreteris , quemadmodum a nobis factum eſt (§ 656.) , nihil quoque abſurdi habet diviſio , quod ſit a veritate alienum . Cavendum tamen , ne ad obligationem internam trahas , quod de externa dicitur , quaſi ad officia imperfecta minus obligeris , quam ad perfecta , ita ut libertati tuæ relictum ſit , utrum facere velis , quod eſt officii , nec ne , veluti num alterius perfectionem , conſequenter felicitatem promovere velis , an nolis . Sane non minus neceſſe eſt , ut alterum ames tanquam teipſum , adeoque pro virili conferas ad ejus perfectionem & felicitatem , quod conferre vales , quam ut creditori ſolvas pecuniam , quam debes . Quamobrem ſano ſenſu accipienda ſunt verba *Pauli* JCti , quando *l. 17. ff. de Commodato* ait , quædam voluntatis & officii magis , quam neceſſitatis eſſe , ad differentiam hanc animum attendens , de qua jam nobis ſermo eſt . Nimirum officia imperfecta voluntatis magis eſſe dicuntur , quam neceſſitatis , quatenus a voluntate tua pendet , utrum eadem adimplere velis , nec ne , quoad ceteros homines , cum nemo eorum jure te cogere poſſit , ut hoc facias . Si tamen eadem officia reſpectu tui conſideres , neceſſitatis ſunt , non voluntatis . Quoniam enim per ipſam eſſentiam atque naturam tuam ad ea obligaris , neceſſe omnino eſt , ut facias , quod præſcribit officium (§. 118. *p. 1. Phil. pract. univ.*) , adeoque interna obligatio libertatem voluntatis reſtringit : ſit ita quod externa eam intactam relinquat , nec a voluntate hominis alterius dependentem faciat . In obligatione interna ſpectatur dependentia tua a lege , conſequenter a voluntate Dei , legis naturalis autore (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*) ; in externa vero independentia a voluntate hominis alterius , in qua libertas naturalis , jus quod a natura habes , conſiſtit (§. 146.) . Quos terminus obligationis imperfectæ offendit , illi notione vaga & confuſa , quam vocabuli derivatio ſubminiſtrat , deluduntur , cum ſibi perſuadeant , quaſi defendatur , deeſſe aliquid obligationi , ut tanta non ſit neceſſitas ex parte tui eidem ſatisfaciendi , quam alteri , ſeu quaſi lex naturæ te minus obliget ad hæc facienda , quam ad alia : in quo tamen oppido falluntur .

§. 664.

Si alter ſibi non ſufficit ad perfectionem ſuam promovendam , & nos ad eandem quidpiam conferre valemus , altero non petente idem facere debemus . Unuſquiſque hominum ad perfectionem alterius ſtatuſque ipſius conferre obligatur per ipſam eſſentiam atque naturam ſuam , quantum conferre valet (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*) , non tamen ea conferre tenetur , quæ ipſemet facere poteſt (§. 232. *part. 1. Phil. pract. univ.*) . Alteri adeo obligaris ad perfectionem ipſius promovendam , quia ope tua indiget , & tu eandem ipſi ferre vales , abſque ſcilicet

An non petentis perfectionem promovere debeamus .

cet neglectu officii erga teipſum (§. 608.). Neceſſe igitur eſt, ut ad alterius perfectionem conferas, quod potes, hac ſola de cauſa, quia alter ſibimetipſi in ea promovenda non ſufficit, ſed ope aliena indiget, & quia tu eandem ipſi ferre vales, citra ullum ſcilicet neglectum officii erga te ipſum (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter neceſſe non eſt, ut opem tuam imploret. Patet itaque nos altero non petente perfectionem ipſius promovere debere, ſi alter ſibi ea in re non ſufficit, nos vero ad eandem quidpiam conferre valemus.

Quemadmodum obligationi perfectæ, ubi alteri competit jus cogendi, ſatisfacere debes, antequam ab altero cogaris; ita etiam imperfectæ ſatisfaciendum, antequam alter petat: neque enim obligatio paſſiva, quatenus eſt neceſſitas moralis agendi (§. 118. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), quicquam differt, dum vel perfecta, vel imperfecta eſt; niſi quod illi reſpondeat ex parte alterius jus cogendi, huic jus petendi. Quodſi perfecta fuerit obligatio, neceſſe eſt a te hoc fieri, ad quod faciendum alter te cogendi jus habet; ſi imperfecta, fieri neceſſe eſt illud, quod alter a te petendi jus habet. Quatenus itaque obligaris, in utroque caſu neceſſe eſt, ut idem facias tua ſponte, antequam in uno cogaris, & in altero rogeris. Probe hæc expendenda ſunt, ut penitus intelligatur, per hoc nihil decedere obligationi, nec eam intrinſece mutari, quod imperfecta ſit in relatione ad jus alterius, ſeu quoad jus alterius a perfecta differat. Obligationem præſentem, quam in hac propoſitione urgemus, vulgo parum agnoſcunt: unde non deſunt exempla eorum, qui ſe ſatis excuſatos habent, quod aliis opem non tulerint, ubi iidem eandem non imploraverint, male applicantes pervulgatum illud: beneficium nemini eſſe obtrudendum, quod quo ſenſu accipiendum ſit, ex ſequentibus patebit. Convenit autem ipſi notioni charitatis. Charitas enim virtus eſt, qua alios tanquam noſmetipſos diligimus (§. 620.). Qui adeo hac virtute inſtructus eſt, ei conſtans & perpetua voluntas eſt felicitatem, adeoque perfectionem alterius (§. 652.) promovendi (§. 617.). Cui voluntas eſt perfectionem alterius promovendi, is occaſionem hoc faciendi oblatam ambabus manibus arripit, neque ademum expectat, donec alter petat, ut hoc faciat.

§. 665.

An alteri obtrudere debeamus opem noſtram in promovenda perfectione ipſius.

Si alter opem tuam, quam in promovenda perfectione ipſius offers, recuſet; obligationi tuæ ſatisfeciſti, quod eandem ipſi ferre volueris. Etenim velle alteri opem ferre in promovenda perfectione ipſius, in tua poteſtate eſt (§. 175.), & ut hoc facere velis, obligatus es (§. 609.). Enimvero efficere ne alter eandem recuſet, in poteſtate tua non eſt (§. 175.). Quoniam itaque non obligaris ad ea, quæ in poteſtate tua non ſunt (§. 176.); obligationi tuæ utique ſatisfeciſti, quod opem alteri in promovenda perfectione ipſius ferre volueris, ſi alter eandem recuſet.

Atque hinc intelligitur, quo ſenſu accipiendum ſit, quando dicitur, beneficium nemini eſſe obtrudendum. Per ea quoque, quæ ad propoſitionem præcedentem annotavimus, manifeſtum eſt, ſalvam eſſe omni ex parte charitatem, ſi in voluntate alterius perfectionem promovendi hoc in caſu acquieſcas.

§. 666.

Idem alterius expenditur.

Nullum tibi jus cogendi alterum, ut, ubi perfectionem ejus promovere vis, id a te fieri patiatur. Ponamus enim tibi competere jus cogendi alterum, ut, ubi perfectionem ejus promovere vis, id a te fieri patiatur. Neceſſe igitur eſt, ut actiones ejus dependeant a voluntate tua, conſequenter natura liber non eſt (§. 152.); quod cum ſit abſurdum (§. 146.), nullum tibi jus cogendi alterum competit, ut, ubi perfectionem ejus promovere vis, id a te fieri patiatur.

Hinc multo clarius adhuc patet, quo ſenſu dicatur beneficium nemini eſſe obtrudendum. Obtrudere enim alteri beneficium repugnat libertati alterius, vi cujus permittendum, ut alter in determinandis actionibus ſuis ſuum ſequatur judicium, quamdiu contra jus eum, adeoque contra obligationem, qua tibi devinctus eſt, nil facit (§. 156.), & alterius conſcientiæ relinquendum, quid agat (§. 147.).

§. 667.

§. 667.

Qui ipſemet perfectionem, cujus capax eſt, uſu facultatum ſuarum conſequi non valet; is meretur, ut ad eam conſequendam conferas, quæ conferre vales. Ad alterius perfectionem ſtatuſque ipſius perfectionem conferre obligaris per ipſam eſſentiam atque naturam tuam, quantum conferre vales (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ſiquidem alter ipſemet hoc facere non poſſit (§. 232. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), neque jus habet petendi hoc a te alter, quod ipſemet facere poteſt (§. 233. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quoniam vero nemo obligatur ad id, quod impoſſibile (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); perfectionis illius alter utique capax eſſe debet, ad quam promovendam tu ipſi obligaris. Patet itaque alteri eſſe jus quoddam ad tuos actus, quibus promoveri poteſt ipſius perfectio, ſi ejus perfectionis capax ſit, nec eam uſu facultatum ſuarum conſequi valeat, quamvis cum ipſi non ſit jus cogendi te, ut hoc facias (§. 234. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), jus hoc nonniſi imperfectum ſit (§. 237. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque id mereri dicimur, ad quod jus imperfectum, nobis competit (§. 237. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui ipſemet perfectionem, cujus capax eſt, uſu facultatum ſuarum conſequi non valet, is meretur, ut ad eam conſequendam conferas, quæ conferre vales.

Quinam mereantur, ut eorum perfectionem promoveamus.

Meritum adeo hominis, ut eidem ſuccurras in perfectione atque felicitate ejus promovenda, æſtimatur ex indigentia, quæ facit, ut ope ac auxilio tuo opus habeat. Meritum hoc generale eſt, nec aliud allegari debet, ut mereatur amorem quo omnes homines in univerſum proſequi debemus (§. 619) & charitatem, qua omnes in univerſum complecti tenemur (§. 618.). Quam primum adeo vides alium, quem in acquirenda perfectione quacunque & felicitate conſequenda juvare potes; non opus eſt, ut inquiras ulterius, num ſit dignus, quem juves: ſat enim meriti eſt, quod auxilio tuo egeat. Nemo, quæ hic dicuntur, pro paradoxis habeat: ſatis enim aperta ſunt per ea, quæ hactenus demonſtravimus, ut in dubium revocari minime poſſint, niſi in luce meridiana cœcutire velis.

§. 668.

Si plures ope tua indigeant, neque eam ſingulis ferre poſſis; illi præferendi ſunt, ad quorum perfectionem ſpeciali quadam ratione obligaris. Cum enim plures ope tua indigeant, ſinguli merentur, ut ad eorum perfectionem conferas, quantum vales (§. 667.). Quoniam vero ſingulis opem ferre non potes, *per hypoth.* quia ſcilicet virium tuarum uſus inexhauſtus non eſt; neceſſe eſt, ut unum vel aliquos ceteris præferas. Enimvero quia ad aliquorum vel unius perfectionem promovendam ſpeciali adhuc ratione obligaris *per hypoth.* hiſce magis obligaris, quam ceteris. Quare cum aliqua adeſſe debeat ratio, cur unum vel aliquos ceteris præferas (§. 70. *Ontol.*), præferendi utique ſunt illi, ad quorum perfectionem ſpeciali quadam ratione obligaris.

Quinam in promovenda perfectione aliena præferendi.

Videbimus ſuo loco, parentes ſpeciali quadam ratione obligari ad perfectionem liberorum atque felicitatem promovendam. Quamobrem ſi opem ferre debes alteri cum neglectu liberorum; hi utique extraneo præferendi ſunt. Sane ſi extraneum præferre velles, negligi deberet officium erga liberos. Quamobrem hoc caſu in poteſtate tua poſitum non eſt, ut extraneo ſuccurras, quia liberos negligere minime debes.

§. 669.

Lædere alterum dicitur, qui ejus imperfectionem ſtatuſque ipſius externi imperfectionem promovet, ſeu alterum ejuſve ſtatum imperfectiorem reddit. Unde *Læſio* eſt actio, qua alter vel ſtatus ejus externus redditur imperfectior.

Læſio quid ſit.

Læ-

Læsioni hic tribuitur omnis amplitudo, quam habere potest ac debet in Jure naturali. Definimus eandem principiis generalibus legum naturalium in parte prima Philosophiæ practicæ universalis convenienter, quemadmodum & supra fecimus, cum charitatem definiremus (§. 620. 617.). Multæ sunt læsiones, quæ vulgo tales non agnoscuntur.

§. 670.

Læsiones quotuplices.

Quoniam & anima, & corpus, & status externus imperfectioni obnoxia fieri possunt, omnis autem actio, qua alter vel status ejus externus redditur imperfectior, læsio est (§. 669.) *si homo læditur, vel quoad animam, vel quoad corpus, vel quoad statum externum læditur.*

Læsiones quoad corpus & statum externum nemo non agnoscit, quia in sensus incurrunt. Vulnus infligitur corpori: cum hoc in sensus incurrat, nemo non fatetur alterum fuisse læsum. Aufertur alteri quod suum est: cum hoc denuo sensui obvium sit, nemo est qui diffiteatur, ipsum fuisse læsum. Si quis alterius voluntatem corrumpit, ut in actum libidinosum consentiat; eum læsisse non putatur, etsi læsiones animæ multo majores existimari debeant, quam corporis, aut status externi.

§. 671.

An denegatio officii humanitatis sit læsio.

Denegatio officii humanitatis non est læsio, seu, *si alteri denegas officium humanitatis, eum non lædis.* Quoniam enim officia humanitatis promovent alterius perfectionem (§. 655.), si aliquod alteri deneges, actionem omittis, qua aliquid conferre poteras ad alterius vel status ejusdem perfectionem. Enimvero omissio actionis, qua alterius vel status ejusdem perfectio promoveri poterat, non est actio, qua alter vel ejusdem status redditur imperfectior. Quamobrem cum læsio sit actio, qua alter vel status ejus imperfectior redditur (§. 669.); denegatio officii humanitatis læsio non est.

Ex. gr. Si alteri consilium impertiri nolis in re dubia, quod ipsi dare poteras; officium humanitatis denegas. Non tamen propterea dicitur, quod alterum læseris. Similiter si egeno petenti eleemosynam dare recusas; officium humanitatis denegas, non tamen ideo dicitur, quod ipsum læseris.

§. 672.

Denegatio officii humanitatis peccatum.

Si alteri denegas officium humanitatis, peccas. Etenim cum officia humanitatis sint officia erga alios, quibus eorum perfectio promovetur (§. 655.); si officium humanitatis alteri denegas, actionem omittis, qua ad ejusdem statusve ipsius perfectionem quidpiam conferre poteras. Quamobrem cum lege naturali obligeris ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre, quantum conferre vales (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); facere omittis, quod lege naturali præcipitur. Quoniam itaque actio hæc privativa legi naturæ contraria, actio autem legi naturæ contraria peccatum est (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); si alteri denegas officium humanitatis, peccas.

Hanc propositionem ideo addere visum fuit, ne quis perversa interpretatione præcedentem in abusum trahat, quasi denegatio officii humanitatis peccatum non sit, quia læsio non est. Quoniam omnia humanitatis officia, quæ charitas imperat, & quæ propterea *officia* quoque *charitatis* dici poterant, quemadmodum idiomate patrio Liebesdienste appellantur, non sunt ejusdem momenti, sed plurimum inter se differunt, prout aliis major, aliis minor perfectio hominis ejusve status externi promovetur, vel ejusdem quoque perfectionis majori gradui consulitur; ita nec omnis denegatio officii humanitatis peccatum ejusdem magnitudinis est. Hinc accidit, ut, si levioris momenti officia denegentur, peccasse non censeatur, qui hoc facit, cum tamen peccasse utique dicendus sit, si ex notionibus distinctis deducitur judicium.

§. 673.

Quodſi impedis, quo minus alter perfectionem aliquam conſequi poſſit; eum lædis. Qui enim impedit, quo minus alter perfectionem quandam conſequi poſſit, is utique facit, ut alter maneat imperfectior ſive quod animam, ſive quoad corpus, ſive quoad ſtatum externum, atque adeo imperfectionem ejus promovet. Quoniam itaque alterum lædit, qui imperfectionem alterius atque ſtatus ejuſdem promovet (§. 669.); qui impedit, quo minus alter perfectionem aliquam conſequi poſſit, eum lædit. *Impedire perfectionem num ſit lædere.*

Vides adeo, impedire perfectionem alterius ſpeciem quandam læſionis eſſe. Ita ſi tu impedis, quo minus alter ea acquirere poſſit, quæ ad vitæ conſervationem ipſi neceſſaria ſunt, eum lædis. Sed hæc clariora evadent ex ſequentibus.

§. 674.

Qui impedit, quo minus alter acquirat habitus facultatibus animæ utendi, is eum lædit. Etenim facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iiſdem utendi (§. 209.). Quamobrem qui impedit, quo minus alter hoſce acquirat, is impedit, quo minus alter perfectionem aliquam conſequi poſſit. Enimvero qui impedit, quo minus alter perfectionem aliquam conſequi poſſit, eum lædit (§. 673.). Ergo qui impedit, quo minus alter acquirat habitus facultatibus animæ utendi, is eum lædit. *Læſio animæ ob impeditos habitus facultatibus utendi.*

Habemus adeo principium generale determinandi læſiones animæ, quæ in impedimento conſiſtunt.

§. 675.

Quoniam habitus intellectus ſunt virtutes intellectuales, habitus vero voluntatis & noluntatis boni virtutes morales (§. 547.), alter autem læditur, ſi impedis, quo minus is habitus facultatibus animæ utendi acquirat (§. 974.); *qui impedit, quo minus alter acquirat virtutes intellectuales & morales, eum lædit.* *Idem ſpecialius explicatur.*

Continetur hæc propoſitio per modum ſpecialis ſub generali antecedente, quæ ambitu ſuo latior, cum etiam complectatur ea, quæ ad facultates inferiores ſpectant, quatenus & hiſce utendi habitus acquiri poſſunt, quemadmodum ex Pſychologia manifeſtum eſt. Virtutes intellectuales recenſuimus in capite præcedente, virtutes morales partim in anterioribus explicatæ fuerunt, partim in ſequentibus deſcribentur. Quamobrem non opus eſt, ut concluſiones particulares vi propoſitionis præſentis inferamus, quas in dato caſu quilibet facile colliget principiorum gnarus.

§. 676.

Qui alterum impedit, quo minus facere poſſit, ad quod faciendum naturaliter obligatur, is eum lædit. Etenim naturalis obligatio nos adſtringit ad perfectionem noſtram ſtatuſque noſtri promovendam (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui alterum impedit, quo minus facere poſſit, ad quod faciendum naturaliter obligatur, is impedit, quo minus perfectionem aliquam conſequi poſſit. Enimvero qui impedit, quo minus alter perfectionem aliquam conſequi poſſit, is eum lædit (§. 673.). Ergo qui alterum impedit, quo minus facere poſſit, ad quod faciendum naturaliter obligatur, is eum lædit. *Læſio conſiſtens in impedimento, quo minus alter ſatisfaciat obligationi naturali.*

Principium hoc adjicimus, ut alia inde demonſtrare valeamus, quæ in applicatione majorem ſpondent utilitatem.

§. 677.

Principium pragmaticum æſtimandæ læſionis in impedimento conſiſtentis.

Quicunque impedit, quo minus alter conſequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quod conſequi alias in poteſtate ipſius erat; is eundem lædit. Etenim homo naturaliter obligatur ad dandam operam, ut ea conſequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in poteſtate ſua ſunt (§. 181.). Qui adeo alterum impedit, quo minus conſequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quod conſequi alias in poteſtate ipſius erat; is eundem impedit, quo minus faciat, ad quod faciendum obligatur. Ergo quicunque impedit, quo minus alter conſequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quod conſequi alias in poteſtate ipſius erat, is eundem lædit (§. 676.).

Principium hoc vere pragmaticum eſt æſtimandi læſiones, quæ in impedimento conſiſtunt.

§. 678.

Læſio alterius ob impeditam felicitatem.

Qui alterius felicitatem impedit, eum lædit. Quilibet enim operam dare tenetur, ut ſit felix, ſibique cavere, ne ſit infelix (§. 280.). Quamobrem qui impedit, quo minus alter felix eſſe poſſit, ſeu quæ ad felicitatem alterius quomodocunque faciunt, is impedit, quo minus alter facere poſſit, ad quod faciendum obligatur. Enimvero qui alterum impedit, quo minus faciat id, ad quod faciendum obligatur, is alterum lædit (§. 676.). Qui ergo felicitatem alterius impedit, eum lædit.

§. 679.

Læſio indirecta alterius ob impeditum auxilium alienum.

Si quis te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere poſſis, quam promovere poteras & volebas; is alterum lædit. Etenim ſi quis te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere poſſis, quam promovere poteras & volebas; is impedit, quo minus alter eam perfectionem aut felicitatem conſequatur, quam conſequi poterat. Atat qui impedit, quo minus alter eam perfectionem aut felicitatem conſequatur, quam conſequi poterat, is eundem lædit (§. 673. 678.). Quamobrem ſi quis te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere poſſis, quam promovere poteras & volebas; is alterum lædit.

[a] Perfectio acquirenda ac felicitas pendet vel ab actione tua, vel ab actione aliena. Perinde igitur eſt, ſive propria, ſive aliena actio impediatur, qua perfectio vel felicitas acquiri poterat. Unde non minus alterum lædit, qui te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere poſſis, quam promovere poteras & volebas; quam qui ipſum impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem conſequatur, quam proprio facultatum uſu acquirere poterat. Quot modis alterum lædere poſſis, probe tenendum eſt, ne per ignorantiam lædas alios, a quibus lædendis maxime alienus tibi videris. Vulgo enim homines læſionem alterius nimis arctis limitibus conſtringunt, quod omnes modos, quibus alter læditur, diſtincte non cognoſcunt.

§. 680.

Læſio indirecta ob impeditum auxilium in conſequendis

Qui te impedit, quo minus alterum juves in conſequendis animi, corporis ac fortunæ bonis, is alterum lædit. Qui enim te impedit, quo minus alterum juves in conſequendis animi, corporis ac fortunæ bonis, is utique impedit, quo mi-

minus alter consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ consequi alias poterat. Enimvero qui alterum impedit, quo minus consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ consequi poterat, is eundem lædit (§. 677.). Ergo qui te impedit, quo minus alterum juves in consequendis animi, corporis ac fortunæ bonis, is alterum lædit. *dis animi, corporis ac fortunæ bonis.*

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ad præsentem quoque applicanda veniunt. Unum nimirum idemque est, si effectum spectes, sive quis tuam sive alienam actionem impediat, qua perfectio aut felicitas tua promoveri poterat. Quando enim quæritur, quid sit in potestate tua, non modo respicitur ad proprium facultatum, virium rerumque tuarum usum, verum etiam ad aliorum opem ac auxilium (§. 175.). Sive igitur proprius facultatum, virium rerumque tuarum usus, sive aliorum auxilium impediatur, perinde est: in utroque nimirum casu impeditur, quo minus consequaris, quod alias consequi in potestate tua erat.

§. 681.

Qui te impedit, quo minus officia humanitatis præstare possis alteri, is alterum lædit. Etenim cum officiis humanitatis promoveatur alterius perfectio atque felicitas (§. 655.); qui te impedit, quo minus officia humanitatis præstare possis alteri, is utique impedit, quo minus perfectionem ac felicitatem alterius promoveas, quam promovere poteras ac volebas. Sed qui te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere possis, quam promovere poteras ac volebas, is alterum lædit (§. 679.). Quamobrem qui te impedit, quo minus officia humanitatis præstare possis alteri, is alterum lædit. *Læsio tertii ob impedita officia humanitatis alterius.*

Ostendimus paulo ante, denegationem officii humanitatis non esse læsionem (§. 671.). Quamobrem mirum videri poterat, cur alter lædi debeat, si officium quoddam humanitatis ipsi præstare ab alio impediris. Enimvero dispar prorsus est ratio, si tu alteri officium quoddam humanitatis præstare nolis, & si te hoc facere volentem alius impedit, quo minus facere possis. Absit itaque ut tibi persuadeas propositionem præsentem contradicere iis, quæ superius demonstrata sunt. Ceterum propositio præsens probe notanda, ne ubi alios lædendi animum non habes, hoc tamen non obstante leve existimes impedire alios, ne officia humanitatis præstent aliis, cum vulgo parum attendatur, quod denegatio officii humanitatis peccatum sit (§. 672.).

§. 682.

Qui alterum impedit, quo minus amicitiam aliorum consequatur, is eundem lædit. Etenim cum amicus nos amet (§. 625.), ad felicitatem nostram promovendam pronus est (§. 650. 652. *Psych. empir.*), consequenter occasione sese offerente eandem promovere studet. Quamobrem qui impedit, quo minus aliorum amicitiam consequaris, is impedit, quo minus alii felicitatem tuam promovere studeant. Enimvero si quis impedit, quo minus alii felicitatem tuam promovere studeant, qui eandem promovere poterant & animum promovendi habituri erant, te lædit (§. 679.). Ergo qui impedit, quo minus amicitiam aliorum consequaris, te lædit. *Læsio ob amicitiam impeditam.*

Ostenditur etiam hoc modo. Uti aliis amicis ad perfectionem status externi pertinet: id quod tanquam per se notum sumitur. Quamobrem qui impedit, quo minus alter amicitiam aliorum consequatur, is impedit, quo minus alter statum suum externum perficiat, consequenter quo minus aliquam perfectionem consequatur, quam consequi poterat. Sed qui impedit, quo minus alter perfectionem aliquam consequatur, quam consequi poterat, eum lædit (§. 673.). Ergo qui impedit, quo minus alter amicitiam aliorum consequatur, is eundem lædit.

Nemo non videt, sermonem nobis esse de vera amicitia, quæ in amore fundatur, qui charitatem sociam habet. Ceteri enim amici, quorum amor appetitui rationali non subjicitur,

nomine magis, quam re tales sunt, cum felicitatem veram cum apparente confundentes haud raro in causa sint, ut tu quoque reddaris infelix. Sed de differentia amicorum plura nobis dicenda erunt in Philosophia morali. Hic supponimus nihil, quod a veritate alienum. Prodesse etiam potest eorum amicitia, qui veram felicitatis notionem non habent, modo eadem caute utaris. Atque hactenus læsioni quoque locus est, si quis horum amicitiam quo minus consequaris, impedit.

§. 683.

Læsio ob impeditam reconciliationem inimicorum.

Quoniam is impedit, quo minus aliorum amicitiam consequaris, qui impedit, quo minus inimicus tibi reconcilietur, quod nemo non largitur, ut hic sumi possit, qui vero impedit, qno minus aliorum amicitiam consequaris, te lædit (§. 682.); *te* etiam *lædit, qui impedit, quo minus inimicus tibi reconcilietur.*

Inimicus reconciliatur, si ex inimico reddatur amicus, qui antea fuerat. Atque adeo amicitiam ejus denuo consequeris, qui inimicus factus tibi reconciliatur.

§. 684.

Læsio ob impeditum auxilium in corpore, vita & integritate membrorum conservanda.

Qui impedit, quo minus alii faciant, quæ ad corpus vitamque tuam, nec non membrorum integritatis conservationem conferre possunt; is te lædit. Homo enim obligatur ad ea facienda, quæ ad corporis sui (§. 349.), vitæ suæ (§. 350.), & integritatis membrorum conservationem faciunt (§. 372.). Qui ergo impedit, quo minus alii faciant, quæ ad corpus tuum vitamque tuam, nec non membrorum integritatis conservationem conferre possunt; is utique impedit, quo minus corpori, vitæ ac integritati membrorum conservandæ studeas, quantum in potestate alias fuerat (§. 175.), consequenter quo minus facere possis, ad quod faciendum obligaris. Verum enim vero qui impedit, quo minus hoc facere possis, ad quod faciendum obligaris, is te lædit (§. 676.). Te igitur lædit, qui impedit, quo minus alii faciant, quæ ad corpus vitamque tuam, nec non membrorum integritatis conservationem conferre possunt.

Demus unum alterumque exemplum, ut propositionis veritas clarius pateat. Ponamus violentum aggressorem stricto gladio in te irruere. Ponamus Titium, hominem robustum tibi succurrere velle, atque Cajum impedire, quo minus possit. Ponamus denique tibi manum amputari. Non modo violentus aggressor, verum etiam Sempronius atque Cajus te læsisse dicendi sunt. Similiter ponamus te attollere debere pondus quoddam grave non sine periculo læsionis corporis. Ponamus Mævium te juvare velle, sed dissuaderi a Titio ne faciat. Ponamus denique pondus incidere in crus, ut frangatur. Titius te læsisse utique dicendus est. Docent hæc exempla, principia, quæ hic proponimus, esse admodum generalia, ut longe plurimis casibus definiendis adhiberi possint.

§. 685.

Læsio ob impeditam conservationem corporis, vitæ & integritatis membrorum.

Qui impedit, quo minus tu ipse ea facere possis, quæ ad corpus vitamque tuam, nec non ad membrorum integritatem conservandam requiruntur; is te lædit. Quoniam enim ad ea facienda obligaris, quæ ad corpus (§. 349.), vitam (§. 350.), & integritatem membrorum conservandam requiruntur (§. 372.); qui impedit, quo minus hæc facere possis, is omnino impedit, quo minus hoc facias ad quod faciendum obligaris. Enimvero qui impedit, quo minus hoc facere possis, ad quod faciendum obligaris; is te lædit (§. 676.). Te igitur lædit, qui impedit, quo minus facere ea possis, quæ ad corpus vitamque tuam, nec non ad membrorum integritatem conservandam requiruntur.

§. 686.

Læsio ob impeditam vitæ commoditatem & jucunditatem.

Qui impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis, te lædit. Obligaris enim ad vitam commode (§. 466.) ac jucunde transigendam (§. 471.). Qui ergo impedit, quo minus eam commode ac jucunde transigere possis; is impedit, quo minus hoc facere possis, ad quod faciendum obligaris. Quoniam itaque te lædit, qui impedit, quo minus hoc facere possis, ad quod faciendum obligaris (§. 676.); te quoque lædit, qui impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis.

Ut quæ de læsione ob perfectionem ac felicitatem alterius impeditam demonstrantur, rite intelligantur, notio impedimenti probe attendenda, quam in Philosophia prima explicavimus (§. 726. 727. *Ontol.*). Nimirum hic semper supponimus, quod tu vel alter facere velit, quæ ad perfectionem ac felicitatem tuam promovendam requiruntur, alter vero tibi vel alteri resistit, ut hoc fieri nequeat. Ceterum cum vitæ commoditas & jucunditas ad felicitatem hominis spectet (*not.* §. 645.), propositio præsens etiam ex eo demonstrari poterat, quod felicitatem tuam impediat, qui impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis. Qui enim felicitatem tuam impedit, is te lædit (§ 678.). Studio hæc addo, quod veritatem propositionis vi hujus demonstrationis facilius capiant, qui veritatum omnium a nobis demonstratarum nexum minime comprehendunt. Quoniam enim appetitus felicitatis homini naturalis est (§ 324. *part. 2. Phil pract. univ.*); ubi seipsos consulunt, qui nonnisi per notiones confusas tanquam per transennam veritatem inspiciunt, num hoc potius velint, quam nolint, veluti num vitam potius commode ac jucunde transigere, quam commoditate atque jucunditate ejusdem carere malint, facile capiunt, quid felicitati annumerandum sit.

§. 687.

Læsio indirecta ob impeditam vitæ commoditatem & jucunditatem.

Qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad hoc conferre potest ac vult, ut vitam commode ac jucunde transigas; is te lædit. Quoniam enim vitæ commoditas atque jucunditas felicitatem auget, utut ad eandem absolute necessaria non sit (*not.* §. 645.); qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad vitæ tuæ commoditatem ac jucunditatem conferre potest ac vult, is utique felicitatem tuam impedit, quatenus scilicet efficit, ne tanta sit, quanta alias esse poterat. Quamobrem cum te lædat, qui felicitatem tuam impedit (§. 678.); te omnino etiam lædit, qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad hoc conferre potest ac vult, ut vitam commode ac jucunde transigas.

Ostenditur idem hoc modo. Cum vitæ commoditas atque jucunditas felicitatem augeat (*not.* §. 645.), qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad hoc conferre potest ac vult, ut vitam commode ac jucunde transigas, is impedit, quo minus felicitas tua ab alio promoveatur. Quoniam itaque officia humanitatis sunt, quibus felicitas aliena promovetur (§. 655.); idem impedit, quo minus alter officium humanitatis tibi præstet, quod præstare potest ac vult. Enimvero qui impedit, quo minus alter officium quoddam humanitatis tibi præstet, quod præstare potest ac vult, is te lædit (§. 681.). Quamobrem te lædit, qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad hoc conferre potest ac vult, ut vitam commode ac jucunde transigas.

Demonstratio propositionis præcedentis facile quoque applicari poterat ad præsentem, si sumere nolis, quæ supra tantummodo annotavimus (*not.* § 645.).

§. 688.

Honor, laus & fama qualia sint bona.

Honor, laus & fama bona fortunæ sunt. Honor enim consistit in actibus externis, quibus alii suum de perfectione tua judicium significant (§. 538.); laus vero

vero oratio est, qua idem significatur (§. 541.) & fama communis hominum aliorum sermo est de habitibus intellectualibus & moralibus tuis (§. 553.). Quoniam itaque honor, laus & fama ad statum tuum externum spectant (§. 706. *Ontol.*); evidens est, si honor, quem mereris, tibi exhibetur, si laus debita tribuitur, si famam, quam mereris, habes, statum tuum externum cum interno consentire (§. 503. *Ontol.*), consequenter honorem, laudem & famam eundem reddere perfectiorem (§. *cit.*). Quamobrem cum fortunæ bona sint, quæ statum externum perfectiorem reddunt (§. 555. 556. *Psych. empir.*); honor, laus & fama fortunæ bona sunt.

Supponimus hic honorem verum ac laudem famamque veram, quam scilicet mereris. Si enim honor non fuerit verus, si laus non vera, si fama minime vera, sed tibi exhibetur honor, quem non mereris, si laus tribuitur immerita, nec famam, quam habes, mereris; honor, laus & fama bona tantummodo apparentia sunt; quæ voluptatem nonnisi nocuam parere possunt. Nobis hic negotium est cum bonis tantummodo veris, non apparentibus. Quamobrem quoties de honore, laude ac fama sermo est, nonnisi de honore, laude ac fama, quæ verum de perfectione tua judicium supponunt, accipienda sunt, quæ affirmamus.

§. 689.

Læsio ob honorem, laudem ac famam impeditam.

Qui impedit, quo minus alii tibi exhibeant honorem, quem mereris, quo minus meritam tibi tribuant laudem, quo minus famam habeas, quam mereris; is te lædit. Quoniam enim honor, laus & fama fortunæ bona sunt (§. 688.), qui impedit, quo minus tibi exhibeatur honor meritus, quo minus tribuatur laus merita, quo minus habeas famam, quam mereris, is utique impedit, quo minus consequaris fortunæ bona, quæ consequi alias poteras. Enimvero qui impedit, quo minus consequaris fortunæ bona, quæ consequi poteras seu, absente isto impedimento, consequi in potestate tua erat, is te lædit (§. 677.). Te igitur lædit, qui impedit, quo minus alii tibi exhibeant honorem quem mereris, quo minus tribuant laudem, quam mereris, quo minus habeas famam, quam mereris.

Equidem cum honor (§. 539.), laus (§. 543.) & fama non sint in potestate tua (§. 533. 175.); ex eo molestiam percipere minus debes, quod honorem, laudem ac famam, quam mereris, non consequaris (§. 591. 688.): alter tamen, qui impedit, quo minus honorem, laudem ac famam, quam consequi poteras, consequaris, voluptate te privat, quam ex aliorum benigno de perfectione tua judicio, quod honore, laude ac fama significatur (§. 538. 541. 553.), adeoque hoc modo tibi innotescit, percipere poteras. Atque eatenus impedit augmentum felicitatis tuæ (§. 638. *Psych. empir.*), utut te infelicem reddere non possit (§. 590.). Quamobrem cum te lædat, qui felicitatem tuam impedit (§. 678.), hoc etiam modo patet, alterum te lædere, si impedit, quo minus honorem, laudem ac famam, quam mereris & consequi poteras, consequaris. Pauci sunt, qui ad hanc læsionem animum attendunt, etsi eam facile agnoscere poterant, si perpenderent, num ipsi velint, ut alii impediant, quo minus honorem, laudem ac famam, quam merentur, consequantur.

§. 690.

Læsio ob impeditam liberationem ab imperfectione.

Qui impedit, quo minus ab aliqua imperfectione libereris, is te lædit. Etenim qui impedit, quo minus ab aliqua imperfectione libereris; is omnino imperfectionem tuam promovere censendus est. Quoniam itaque te lædit, qui imperfectionem tuam promovet (§. 669.); is utique te lædit, qui impedit, quo minus ab aliqua imperfectione libereris.

Ponamus te erroribus imbutum possidere animum. Quodsi alter impedit, quo minus ab iis libereris, ac id potius agit, ut eosdem constanter foveas: non minus te lædit, ac si studio in istos errores te perduceret. Idem eodem modo liquet, si alter impediat, quo minus ignorantiam, qua laboras, vincas, vel quo minus a vitiis, quibus deditus, aut inopia, qua laboras, libereris. Principium hoc fœcundissimum est & ad multas læsionum species detegendum utile.

§. 691.

§. 691.

Læsio ex privatione perfectionis orta.

Quicunque alterum privat aliqua perfectione sive per se, sive per alios, eundem lædit. Qui enim alterum privat aliqua perfectione, eundem vel statum ejus externum imperfectiorem reddit, quam ante fuerat: quod per se patet. Enimvero qui alterum vel statum ejus externum imperfectiorem reddit, eundem lædit (§. 669.). Lædit itaque alterum, qui eum privat perfectione aliqua. Enimvero unum idemque est, sive quid ipse facias, sive per alios. Quamobrem qui alterum privat perfectione aliqua sive per se, sive per alios, eundem lædit.

Habemus denuo principium fœcundissimum, quod utile est ad multos casus particulares definiendos, quemadmodum ex sequentibus elucescet. Notandum vero intelligi hic perfectionem quamcunque, sive naturalem, sive acquisitam; eamque tam corporis, quam animæ atque status etiam externi, ne lateat principii hujus ambitus.

§. 692.

Læsio ex privatione alicujus boni orta.

Qui alterum privat bono quodam animi, corporis aut fortunæ, sive per se, sive per alios, eundem lædit. Etenim bona animi animam, bona corporis corpus, bona denique fortunæ statum hominis externum perfectiorem reddunt (§. 555. 556. *Psych. empir.*). Quamobrem qui alterum bono quodam animi, corporis aut fortunæ privat, is eundem perfectione quadam privat. Enimvero qui alterum perfectione quadam privat sive per se, sive per alios, eundem lædit (§. 691.). Lædit itaque alterum, qui eundem sive per se, sive per alios bono quodam animi, corporis aut fortunæ privat.

Quot igitur sunt bona, quæ homo vel a natura habet, vel acquisivit, quatenus ea amitti possunt, & alii ad hoc concurrere, vel facto quodam suo efficere possunt, ut ea amittat; tot sunt læsionum diversæ species. Ceterum vi propositionis præsentis læsiones facilius agnoscuntur, quam vi præcedentis, cum non omnium sit distincte agnoscere; num quid in numero perfectionum sit, bona autem animi, corporis ac fortunæ per confusas etiam notiones agnoscantur, sit ita quod distincte cognosci non possit bonum, nisi quatenus intelligitur, quod animam, vel corpus vel statum externum tuum reddat perfectiorem (§. 554. *Psych. empir.*).

§. 693.

Læsio inde orta, quod sis causa malorum alterius.

Qui id agit sive per se, sive per alios, ut alter incidat in mala animi, vel corporis, vel fortunæ; is eundem lædit. Quoniam enim mala animi animam, mala corporis corpus, mala denique fortunæ statum hominis externum imperfectiorem reddunt (§. 566. 567. *Psych. empir.*); qui id agit, ut alter incidat in mala animi, vel corporis, vel fortunæ, alterius vel status ejusdem externi imperfectionem promovet. Sed qui alterius statusque ipsius externi imperfectionem promovet, eundem lædit (§. 669.). Lædit itaque alterum, qui id agit, ut alter in mala animi, vel corporis, vel fortunæ incidat. Cum vero perinde sit, sive quid per se, sive per alios faciat; evidens est alterum lædi, si quis per se, vel per alios id agit, ut alter in mala animi, vel corporis, vel fortunæ incidat.

Habes hic denuo tot læsionum species, quot sunt mala animi, corporis ac fortunæ, facile definiendæ, ubi singula mala, quæ homini quoad animam, corpus atque statum externum evenire possunt, cognoscentur.

694.

§. 694.

Læsio ex eo orta, quod alterum seducas ad legem naturæ transgrediendum.

Qui alterum inducit, ut legem naturæ transgrediatur, is eundem lædit. Etenim cum lex naturæ urgeat, ut committamus actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & omittamus actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*, legem vero naturæ transgrediatur, qui actiones committit, quæ juxta eandem omittendæ, & actiones omittit, quæ juxta eandem committendæ (§. 139. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui alterum inducit, ut legem naturæ transgrediatur, is in causa est, ut actiones committat, quæ ad imperfectionem suam, nec non status sui imperfectionem per se tendunt, ex adverso autem actiones omittat, quæ ad perfectionem suam atque status sui perfectionem per se tendunt, consequenter imperfectionem alterius promovet. Sed qui imperfectionem alterius promovet, eundem lædit (§. 669.). Lædit itaque alterum, qui eundem inducit, ut legem naturæ transgrediatur.

§. 695.

Læsio omnis lege naturali prohibita.

Nemo est lædendus. Unusquisque hominum per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ea omittere, quæ tendunt ad imperfectionem alterius ejusque status (§. 231. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque alterum lædit, qui eum ejusque statum imperfectiorem reddit (§. 669.); unusquisque hominum per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur, ne alterum lædat, consequenter nemo est lædendus.

Videmus adeo prohibitionem de non lædendo altero esse legem naturæ fundamentalem: neque enim lex, qua continetur obligatio generalis de iis, quæ non facienda sunt aliis, a propositione præsenti nisi terminis differt.

§. 696.

Quænam quominus alter consequatur impedire non debeamus.

Quoniam itaque alterum lædit, qui impedit, quo minus is consequatur perfectionem quandam (§. 673.), virtutes intellectuales ac morales (§. 675.) & in genere animæ, corporis ac fortunæ quodcunque bonum (§. 677.), amicitiam aliorum (§. 682.), honorem, laudem ac famam, quam meretur (§. 689.), nemo autem lædendus est (§. 695.); *Nemo impedire debet, quo minus alter consequatur perfectionem quandam, virtutes intellectuales ac morales, animi, corporis ac fortunæ quodcunque bonum, amicitiam aliorum, honorem, laudem atque famam.*

Poteramus singula demonstrare independenter a læsione: quoniam tamen nemo non admittit sine probatione, quod nemo sit lædendus, propterea, quod nemo lædi vult ab altero; consultius duximus ad læsionem revocare hominum actiones, quæ quod in læsionum numero sint, vulgo non agnoscitur. Equidem omnia continentur sub hac lege unica, quod non impediendum sit, quo minus alter perfectionem quandam consequatur, & virtutes intellectuales ac morales inter bona animi principem locum tenent, amicitia, honor, laus & fama fortunæ bona sunt; non tamen inconsultum fuit specialia commemorare, quæ sub generalibus continentur. Quemadmodum enim generalia prosunt ad demonstrandum & inveniendum; ita specialia usum potissimum habent in praxi ob faciliorem applicationem. Alias sane sufficerent principia generalia, quæ in Philosophia practica universali demonstravimus.

§. 697.

Liberatio alterius ab imperfectione non impedienda.

Similiter quia alterum lædit, qui impedit quo minus ab aliqua imperfectione liberetur (§. 690.), nemo autem lædendus est (§. 695.); *nemo* quoque *impedire debet, quo minus alter ab aliqua imperfectione liberetur.*

No-

Notanda hic quoque & ad sequentia corollaria sunt, quæ modo ad præcedens annotavimus, cur scilicet ad læsionem revocaverimus actiones, quarum intrinsecam malitiam ex ipsis principiis Philosophiæ practicæ universalis deducere poteramus.

§. 698.

Quia alterum lædit, qui felicitatem alterius impedit (§. 678.), nemo autem alterum lædere debet (§. 695.); *Felicitatem alterius nemo impedire debet.* *Felicitas aliena non impedienda.*

Poteramus hoc ipsum etiam ex eo inferre, quod unicuique hominum constans & perpetua esse debeat voluntas felicitatem alterius promovendi (§. 615.): neque enim fieri potest, ut alterius felicitatem promovere constanter, ac perpetuo velit, qui eandem impedit.

§. 699.

Quia alterum lædit, qui eum perfectione aliqua (§. 691.), seu bono quodam animi, corporis aut fortunæ sive per se, sive per alios privat (§. 692.), nemo autem lædendus est (§. 695.); *Nemo alterum perfectione aliqua, seu bono quodam animi, corporis aut fortunæ sive per se, sive per alios privare debet* *Alterum perfectione privare cur illicitum.*

Forsan erunt, qui sibi persuadebunt fieri haud quaquam posse, ut alterum bono quodam animi quis privet, cum ea, quæ animæ alterius insunt, minime auferri possint, quemadmodum res, quas possidet. Atat quamvis verb. gr. virtutes intellectuales & morales non sint in eorum numero, quæ homini invito auferri possint; nemo tamen est qui nesciat, habitus animæ acquisitos, quos inter virtutes intellectuales ac morales præcipuum locum tenent (§ 547.), amitti posse. Quamobrem si quis omni studio id agit, ut alter virtutes intellectuales & morales, quas sibi acquisivit, iterum amittat, is omnino eum iisdem privat. Experientia quoque loquitur id fieri non una de causa. Sed de eo dispiciemus in Philosophia morali.

§. 700.

Nemo hoc agere debet sive per se, sive per alios, ut alter incidat in mala animi, vel corporis, aut fortunæ. Qui enim id agit sive per se, sive per alios, ut alter incidat in mala animi, corporis aut fortunæ, is eundem lædit (§. 693.). Quoniam itaque nemo lædendus est (§. 695.); nemo etiam hoc agere debet sive per se, sive per alios, ut alter incidat in mala animi, vel corporis, aut etiam fortunæ. *Nemo in mala conjiciendus.*

§. 701.

Nemo alterum inducere debet, ut legem naturæ transgrediatur. Etenim qui alterum inducit, ut legem naturæ transgrediatur, eundem lædit (§. 694.). Sed nemo est lædendus (§. 695.). Ergo etiam nemo alterum inducere debet, ut legem naturæ transgrediatur. *Ad transgressionem legis naturæ nemo inducendus.*

Obligatio, quæ a lege naturæ venit, immutabilis (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Fieri itaque nequit, ut lege eadem ulli mortalium sit permissum, inducere alios ad legem naturæ transgrediendum. Quin potius immutabilitati obligationis conveniens est, ut sit prohibitum, ne quis alterum ad transgressionem legis naturæ inducat. Sane qui inducit alterum, ut legem naturæ transgrediatur, adeoque peccet (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract univers.*); is ad peccatum concurrit, adeoque ejusdem & ipse reus fit. Atque hoc pacto liquet, illicitum esse alterum inducere ad transgressionem legis naturæ, etiam non spectata læsione alterius.

§. 702.

Vitæ commoditas ac jucunditas aliena impedienda.

Nemo impedire debet alterum, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possit. Qui impedit, quo minus alter vitam commode ac jucunde transigere possit, eundem lædit (§. 686.). Quamobrem cum nemo sit lædendus (§. 695.); nemo etiam impedire debet, quo minus alter vitam commode ac jucunde transigere possit.

Patet, quam fœcundum sit principium de nemine lædendo, ubi ante ostenderis, quibusnam actibus alter lædatur. Utile igitur est læsiones agnosci, ut vi principii istius generalis in dato casu pateat, a quibusnam actibus sit abstinendum, ne pecces in alios.

§. 703.

Quando alius non impediendus, quo minus alteri adsit.

Nemo te impedire debet, quo minus perfectionem & felicitatem alterius promoveas, quam promovere poteras & volebas; quo minus alterum juves in consequendis animi, corporis ac fortunæ bonis; quo minus officium aliquod humanitatis alteri præstes; quo minus facias, quæ ad corpus vitamque alterius, nec non membrorum integritatem conservandam, vel etiam ad vitam commode ac jucunde transigendam conferre potes ac vis. Qui enim te impedit, quo minus perfectionem & felicitatem alterius promoveas, quam promovere poteras ac debebas (§. 679.), quo minus alterum juves in consequendis animi, corporis ac fortunæ bonis (§. 680.), quo minus officium aliquod humanitatis præstes (§. 681.), quo minus facias, quæ ad corpus vitamque alterius nec non membrorum integritatem conservandam conducunt (§. 684.), quo minus ea conferas, quæ ad hoc conferre vales, ut alter vitam commode ac jucunde transigat, is alterum lædit (§. 687.). Enimvero nemo est lædendus (§. 695.). Ergo etiam nemo te impedire debet, quo minus perfectionem & felicitatem alterius promoveas, quam promovere poteras ac debebas, quo minus &c.

Multas propositiones in unam contraximus brevitatis gratia, cum eadem demonstratione comprehendi possint: singulæ tamen sigillatim memoriæ mandandæ, ut quælibet earum prompte tibi succurrat, quoties ea habes opus. Ceterum independenter quoque a læsione alterius singulæ propositiones demonstrari poterant. E. gr. Omnem facere teneris facultatum tuarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum externum alterius requiritur (§. 609.). Tibi igitur permissum esse nequit, ut impedias alium, qui alterius perfectionem promovere vult, quo minus faciat. Sane si tibi hoc permissum, permissum etiam esse debet, ne alterius perfectionem promoveas, consequenter necesse non est, ut hoc facias, adeoque ad hoc faciendum minime obligaris (§. 118. *part.* 1. *Philos. pract. univers.*).

§. 704.

Perseverantia in ignorantia vincibili non promovenda in aliis.

Nemo id agere debet, ut alter in ignorantia vincibili perseveret. Omnem enim ignorantiam vincibilem evitare debemus (§. 223.). Qui ergo id agit, ut alter in ignorantia vincibili perseveret, is eum inducit ad legem naturæ transgrediendam (§. 139. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero nemo alterum inducere debet, ut legem naturæ transgrediatur (§. 701.). Ergo etiam nemo id agere debet, ut alter in ignorantia vincibili perseveret.

Peccant eruditi, qui invidia in alios ducti omni modo id agunt, ut alii a cognitione rerum solida arceantur, qua ipsimet carent, & qui ambitione ducti malunt alios in ignorantia perseverare, quam ad solidam rerum cognitionem pervenire, ne existimatio sua minuatur. Huc etiam referendi sunt, qui juventuti studiosæ studium Matheseos ac Philosophiæ dissuadent, ubi commodissima ipsis offertur occasio Matheſin ac Philosophiam addiscendi. In eundem censum veniunt, qui omni molimine scripta supprimere nituntur, quæ rerum cognitu necessariarum ac utilium solidam doctrinam continent. Vides adeo, quam multi contra hanc legem naturæ prohibitivam agant, quam hic demonstravimus. Multæ sunt rationes, cur placeat

cat hominibus a virtute alienis aliorum ignorantia: in qua adeo ut perseverent, omnem movent lapidem. Sed de hisce dicendum in Philosophia morali. Sufficit hic a posteriori constare, quod non fingantur hypotheses aut, si mavis, casus minime dabiles.

§. 705.

Cur liberatio ab ignorantia vincibili non impedienda.

Nemo impedire debet, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur. Omnem ignorantiam vincibilem evitare debemus (§. 223.). Qui ergo impedit, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur; is omnino impedit, quo minus facere possit, ad quod faciendum obligatur, consequenter cum alterum lædat, qui hoc facit (§. 676.), eundem lædit. Quamobrem cum nemo sit lædendus (§. 695.); nemo quoque alterum impedire debet, quo minus ab ignorantia vincibili liberetur.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam omnem ignorantiam vincibilem evitare debemus (§. 223.), homini autem alteri cuicunque idem debemus, quod nobismetipsis, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipsi autem citra neglectum officii erga nosmetipsos hoc alteri præstare possumus (§. 608.); opera etiam danda est, quantum in potestate nostra est, ut alter ab ignorantia vincibili liberetur. Nemini adeo permissum esse potest, ut impediat, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur, quin potius necesse est, ne impediat alius, quo minus quis ab eadem liberetur. Patet itaque quod nemo impedire debeat, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur.

Ex doctrina de culpa, quam in parte prima Philosophiæ practicæ universalis proposuimus, liquet, quantum interfit ut ab ignorantia liberemur, & ex doctrina de imputatione ibidem tradita patet, imputari homini, quæ ex ignorantia vincibili proficiscuntur. Qui ergo vel impedit, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur, vel id agit, ut in eadem perseveret; ei imputanda sunt omnia, quæ ex ejus ignorantia proficiscuntur, quæ per se vincibilis erat, sed ab ipsis invincibilis reddebatur alteri. Hæc qui perpendit, facile assequetur, quantum noceant, qui partim impediunt, quo minus alii ab ignorantia vincibili liberentur, partim omni molimine id agunt, ut alii in eadem perseverent, & quam injurii sint in alios, quos hac ratione lædunt, utut ab iis haud raro agnoscatur, qui faciunt. Ea de causa me olim querelas non injustas movisse memini contra patres ignorantiæ, quibus nihil erat religiosius, quam ut studiosam juventutem a cognitione rerum scitu necessariarum atque utilium avocarent ac deterrerent.

§. 706.

Error vincibilis legi naturæ contrarius.

Omnem errorem vincibilem evitare debemus. Error vincibilis non usui facultatum nostrarum præsertim cognoscendi tribuendus (§. 741. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque obligamur ad vitandum facultatum nostrarum non usum (§. 206.); errorem quoque omnem vincibilem evitare debemus.

Qualis facultatum usus requiratur, ut veritatem cognoscamus, in Logica docetur (§. 1. *Logic.*). Unde ex iis, quæ ibidem docentur, etiam intelligitur, quinam sit non usus, cui debetur error vincibilis. Immo cum ibidem ostendatur, quomodo in errorem incidamus (§. 626. *& seqq. Log.*); non usus facultatum, qui errori locum facit, inde facilius intelligitur.

§. 707.

Ad quem nam evitandum obligemur.

Quoniam vincibilis error est, qui evitari potest, modo velimus (§. 30. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), omnem vero errorem vincibilem evitare debemus (§. 706.); *errorem omnem evitare debemus, quem evitari possibile est.*

Hæc ipsa obligatio continetur in obligatione ad rei cujuscunque cognitionem nobis comparandam, cujus comparandæ occasio offertur (§. 221.). Quoniam enim, qui errat, quod negandum affirmat, & ex adverso quod affirmandum negat (§. 624. *Log.*); qui errat, non cognoscit quod cognoscere sibi videtur. E. gr. Donamus te ex *Keplero* paralipomenis in Vitellionem.

didiciſſe, Venerem & Mercurium proprio lumine fulgere, atque adeo hæc corpora mundi totalia pro lucidis habere, cum tamen per obſervationes teleſcopicas innotuerit, quod ſint corpora opaca, proprio lumine deſtituta. Nemo non videt, dum erras; te minime cognoſcere, qualia corpora ſint Venus atque Mercurius. Obligatio adeo ad cognitionem rerum comparandam reſpicit nonniſi veram, minime autem falſam, cum falſa pro nulla habenda ſit.

§. 708.

Errores inſinuare aliis illicitum.

Nemo hominum aliorum animis errores inſinuare debet. Omnem enim errorem evitare debemus, quem evitare nobis poſſibile (§. 707.). Quamobrem cum aliis debeamus, quod nobiſmetipſis debemus (§. 608.); opera quoque danda, quantum in nobis eſt, ut alii errorem omnem evitent. Quoniam cum hac obligatione minime conſiſtit, ſi ipſimet aliorum animis errores inſinuare velimus; nemo omnino hominum animis aliorum errores inſinuare debet.

In genere igitur liquet, peccare eos, qui aliis errores perſuadent, ut eoſdem pro veritate amplectantur. Cum vero error unus magis noceat aliis; magis omnino peccat, qui erroribus nocuis aliorum animos imbuit, quam qui eos iiſdem inſtillat, qui in praxin minime influunt. Diſcant hinc, quod non temere ad docendum alios ſeſe obtrudere debeant, qui ipſimet nondum certi ſunt, utrum ea, quæ docent alios, vera ſint, nec ne.

§. 709.

Nec minus facere, ut alter in errore perſiſtat.

Nemo hominum id agere debet, ut alter in errore perſiſtat; ſed ab eodem, ſi poteſt, eum revocare tenetur. Etenim nemo aliorum animis errores inſinuare debet (§. 708.). Quoniam itaque perinde eſt, ſive alteri errorem perſuadeas, ſive id agas, ut in errore perſiſtat; nemo quoque hominum id agere debet, ut alter in errore perſiſtat, conſequenter ab eodem, ſi poteſt, eum revocare tenetur.

Variæ ſunt rationes, quibus permoventur homines, ut nolint alios ab errore, quo imbuti ſunt, liberari. Sed in eas inquirere hujus non eſt loci. Reſervanda diſquiſitio Philoſophiæ moralis.

§. 710.

Revocatio ab errore non impedienda.

Nemo te impedire debet, quo minus alterum ab errore revoces. Etenim ſi fieri poteſt, alterum ab errore, quo imbutus eſt, revocare debes (§. 709.). Quod igitur ipſe facere debes, id ut per alium fiat, cum licite impedire nequeas; nemo quoque te impedire debet, quo minus alterum ab errore revoces.

§. 711.

Ad vitia nemo ſeducendus.

Nemo alterum ad vitia quomodocunque ſeducere debet. Etenim cum vitium ſit habitus actiones ſuas ratione contraria dirigendi, quam lege naturali præſcribitur (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque hanc tranſgrediendi (§. 139. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui alterum ad vitia ſeducit, quocunque demum modo id fiat, is eum ad legem naturæ tranſgrediendum ſeducit. Sed nemo alterum inducere debet, ut legem naturæ tranſgrediatur (§. 701.). Nemo itaque alterum ad vitia quomodocunque ſeducere debet.

Quod nemo ad vitia ſit ſeducendus, equidem agnoſcitur: pauci tamen ſunt, qui agnoſcunt, lædi alterum, ſi eum ad vitia ſeducas. Ratio eſt, quod detur quædam diſparitas inter læſiones corporis ac ſtatus externi & læſiones animæ. Etenim illæ fiunt plerumque te prorſus invito; in has vero vel conſentis, vel ſaltem non repugnas lædenti. Atat notio læſionis minime excludit conſenſum (§. 669.). Conſuſæ notioni debetur, ſi hunc ab ea removeris, quatenus

tenus animum attendis ad exempla; ubi alter læditur invitus, veluti si a violento aggressore vulnereris, vel a prædone in via rapiuntur, quæ penes te habes. Alia est quæstio de læsione facta; alia vero quæstio est, cuinam imputare debeas, quod læsus fueris. Quamvis adeo non solummodo lædenti, verum etiam tibimetipsi imputandum sit, quod fuerit læsus; non tamen ideo dici potest, te læsum non fuisse. Ceterum multi dantur seducendi alios modi, pro quorum diversitate nunc magis, nunc minus tibi imputare debes, quod seductus fueris. Læsionem autem in se si æstimes, multo major utique est, si ad vitium quoddam seductus fueris, quam si corpori vulnus aliquod inflictum fuit, & malo huic facilius medemur, quam alteri, quemadmodum in Philosophia morali ostendetur, ipsa autem experientia confirmatum hic sumi potest.

§. 712.

Avocatio a vitiis non impedienda.

Nemo te impedire debet, quo minus alterum a vitio avoces. Quoniam vitia cum virtute consistere minime possunt (§. 321. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), qui te impedit, quominus alterum a vitio avoces, is quoque impedit, quo minus alter virtutes morales acquirat. Enimvero qui impedit, quo minus alter virtutes morales acquirat, is eundem lædit (§. 675.). Quamobrem alterum lædit, qui te impedit, quo minus eum a vitio avoces. Sed nemo est lædendus (§. 695.). Nemo igitur te impedire debet, quo minus alterum a vitio avoces.

Læsio hæc non minor est anteriore, etsi, cum actus unus idemque malus multiplices habere possit rationes, ex parte lædentis varios admittat malitiæ gradus. Sane si quis impedit, quo minus alter a vitio avocetur, qui ipse idem aversatur, sed inimico in alterum animo vult, ut in vitio perseveret, quo sibi noceat; major utique malitiæ gradus est, quam si quis tibi a vitio alterum avocaturo resistit, quod amet vitii, quo ipsemet delectatur, socium. Sed ad diversitatem rationum, quibus permoventur homines ad appetendum actus vitiosos, hic non attendendum est, ubi tantummodo quæritur, quid illicitum sit. Ast in Philosophia morali, ubi appetitus perversus in ordinem redigendus, ad eas animus advertendus, ut appareat, qualis conveniat medela.

§. 713.

Perseverantia in vitio non promovenda.

Nemo id agere debet, ut alter in vitio quodam perseveret. Sive enim alterum ad vitium quoddam seducas, sive id agas, ut alter in eodem perseveret, unum idemque est: id nimirum in utroque casu agis, ut alter vitio sit deditus, seu actiones committat legi naturali contrarias (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ast nemo alterum ad vitium seducere debet (§. 711.). Ergo nemo etiam id agere debet, ut alter in vitio quodam perseveret.

Magis alterum lædit, qui id agit, ut alter in vitio quodam perseveret, nec ab eodem liberetur, quam qui eundem ad istud seducit. Etenim quo diutius quis in vitio perseverat, eo difficilius ipsum dediscitur. Quantæ nimirum difficultatis sit eradicare vitia inveterata, clarissime constabit, ubi praxin vitiis medendi in Philosophia morali tradiderimus. Sane haud raro contingit, ut diuturnitate malum prorsus insanabile evadat, cujus rationes dabimus suo tempore.

§. 714.

Bona animi quænam sint.

Habitus utendi facultatibus animæ bona animi sunt. Etenim anima perficitur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209.), adeoque habitus utendi facultatibus animæ eam reddunt perfectiorem. Enimvero quod animam perfectiorem reddit, bonum animi est (§. 554. 556. *Psych. empir.*); habitus adeo utendi facultatibus animæ bona animi sunt.

Loquimur hic de bonis animi acquisitis, non naturalibus, quæ natura insunt: habitus enim utendi facultatibus superioribus præsertim animæ demum acquiri; non vero natura inesse, ex superioribus satis constat & experientia obvium est.

§. 715.

§. 715.

Idem porro expenditur. *Virtutes intellectuales & morales sunt bona animi.* Virtutes enim intellectuales sunt habitus intellectus, morales vero voluntatis & noluntatis boni (§. 547.), consequenter intellectuales & morales simul sunt habitus utendi facultatibus animæ, intellectu scilicet, voluntate ac noluntate. Enimvero habitus utendi facultatibus animæ bona animi sunt (§. 715.). Ergo virtutes intellectuales & morales bona animi sunt.

Ostenditur etiam hoc modo. Virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ acquisita (§. 548.), adeoque animam perfectiorem reddunt. Sed quod animam perfectiorem reddit, bonum animi est (§. 554. 556. *Psych. empir.*). Ergo virtutes intellectuales & morales bona animi sunt.

Non est, quod objicias, dari etiam habitus facultatibus animæ inferioribus utendi, qui a nobis acquiri possunt. Quoniam enim facultates animæ inferiores ad consensum cum superioribus reducendæ sunt (§. 267. 268. 275.), atque adeo earundem usus subest directioni facultatum superiorum, si distincte expendis virtutes intellectuales & morales, eædem habitus facultatibus inferioribus utendi includunt, nec sine his subsistunt, & quo præclariores fuerint hi habitus, eo etiam magis excellunt virtutes intellectuales atque morales. Inde est, quod non peculiares constituantur virtutes, quæ facultatibus animæ inferioribus insunt. Etsi hæc jam satis aperta sint per ea, quæ in Psychologia docuimus; suo tamen tempore in Philosophia morali, ubi praxin virtutum tam intellectualium, quam moralium trademus, clarius elucescent. Facultates animæ superiores ac inferiores non ita sibi invicem opponendæ sunt, quasi homo officio suo satisfacere possit solo unius facultatis usu; sed in usu potius omnes sunt simul adhibendæ, ne actio humana ullatenus a rectitudine sua deficiat.

§. 716.

Malum animi privativum in quo consistat. *Impotentia usus facultatum animæ malum animi est.* Facultates enim animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209.). Quamobrem si iidem non acquiruntur, anima imperfectior est, quam ubi acquiruntur. Enimvero ubi adest impotentia usus facultatum ejusdem, habitus iisdem utendi non fuerunt acquisiti. Impotentia igitur usus facultatum animæ eandem imperfectiorem reddit. Aut malum animi est, quod eundem imperfectiorem reddit (§. 565. 567. *Psych. empir.*). Impotentia itaque usus facultatum animæ malum animi est.

Habemus hic principium generale dijudicandi, malum animi privativum.

§. 717.

Mala animi privativa quænam sint. *Absentia virtutum intellectualium & moralium malum animi est.* Virtutes enim intellectuales & morales sunt habitus intellectus, voluntatis & noluntatis (§. 547.), consequenter habitus facultatibus animæ utendi. Quamobrem ubi absunt, datur impotentia usus facultatum animæ. Atat impotentia usus facultatum animæ malum animi est (§. 716.). Absentia itaque virtutum intellectualium & moralium malum animi est.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Quoniam virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ acquisita (§. 548.); ubi eædem absunt, perfectio animæ deficit. Quamobrem cum deficiente perfectione anima imperfectior sit, quam foret si eadem adesset; absentia virtutum intellectualium & moralium animam imperfectiorem reddit. Enimvero malum animi est, quod animam imperfectiorem reddit (§. 565. 567. *Psych. empir.*). Absentia itaque virtutum intellectualium & moralium malum animi est.

Videmus adeo mala animi privativa redire ad absentiam virtutum intellectualium atque moralium, modo notemus, quæ paulo ante *Coroll.* §. 715.) annotata fuerunt.

§. 718.

§. 718.

Vitia sunt mala animi. Etenim vitia sunt habitus committendi actiones, quæ tendunt ad sui aliorumque ac status sui & aliorum imperfectionem (§. 322. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter hominem imperfectiorem reddunt. Sed quod hominem imperfectiorem reddit quoad animam, malum animi est (§. 565. 567. *Psych. empir.*). Vitia igitur mala animi sunt. *Mala animi posita.*

Hinc metaphorice dicuntur morbi animi. Quando enim homo vitiis laborat, facultates animæ non rite funguntur munere suo, quemadmodum, ubi corpus morbo aliquo laborat, una vel plures ejus partes ineptæ sunt ad suos, quibus destinantur, usus (§. 346.), consequenter functiones suas non rite obeunt.

§. 719.

Ex hactenus demonstratis denuo sequitur, quod *nemo te a virtute avocare, vel quo minus eandem consequaris, vel alius in ea consequenda te juvet, impedire debeat*. Virtutes enim tam intellectuales, quam morales bona animi sunt (§. 715.). Quamobrem qui a virtute te avocat, bono quodam animi te privat: qui impedit, quo minus virtutem consequaris, is impedit, quo minus bona animi consequaris; qui denique impedit, quo minus alter te juvet in virtute consequenda, is impedit, quo minus alter te juvet in consequendis animi bonis. Enimvero nemo te bonis animi privare debet (§. 699.), neque etiam impedire, quo minus bona animi consequaris (§. 696.), aut quo minus alter te juvet in iis consequendis (§. 703.). Quamobrem nemo te a virtute avocare, vel impedire debet, quo minus eandem consequaris, aut alius in ea consequenda te juvet. *Virtus aliena cur non impedienda.*

Non inconsultum est, præsertim in Philosophia practica, unam eandemque propositionem variis modis demonstrari, cum demonstratio una aliis evidentior sit eosque magis convincat quam altera. Veritatis autem convictio plenaria maximi momenti est in praxi morali.

§. 720.

Nemo alterum ad vitia quomodocunque seducere, aut id agere debet, ut alter in vitio quodam perseveret, neque etiam impedire, quo minus alter a vitio alterum avocet. Vitia enim mala animi sunt (§. 718.). Quamobrem qui alterum ad vitia quomodocunque seducit, aut impedit, quo minus alius a vitio eundem avocet, is id agit, ut alter in mala animi incidat. Quoniam itaque nemo hoc agere debet sive per se, sive per alios, ut alter in mala animi incidat (§. 700.); nemo alterum ad vitia quomodocunque seducere, aut impedire debet, quo minus alius eundem a vitio avocet. *Vitia aliena cur non promovenda.*

Jam cum perinde sit, sive quis id agat, ut alter in mala animi incidat, sive ut in iisdem perseveret, nemo autem id agere debeat, ut alter in mala animi incidat (§. *cit.*), ideo quoque nemo id agere debet, ut alter in vitio perseveret.

Demonstravimus hoc jam aliter superius (§. 712. *& seqq*). Cetera notanda hic quoque sunt, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus.

§. 721.

Nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut sis infelix. Etenim nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut vitiis obnoxius fias (§. 720.). *Infelix nemo reddendus.*

Qua-

Quamobrem cum vitia sint, quæ hominem reddunt infelicem (§. 406. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ita ut vitio deditus felix esse nequeat (§. 403. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nemo quoque id agere debet sive per se, sive per alios, ut sis infelix.

Ostenditur etiam hoc modo. Nemo alterius felicitatem impedire debet (§. 698.). Quoniam itaque qui id agit sive per se, sive per alios, ut sis infelix, non modo impedit felicitatem tuam, verum etiam magis adhuc felicitati tuæ adversatur; ideo multo magis nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut sis infelix.

Demonstratio prior nihil difficultatis habet, modo ex Philosophia practica universali constiterit, vitia esse infelicitatis causam, nec alterum te posse reddere infelicem, nisi quatenus te ad vitia seducit, quemadmodum felicitatem impedire nequit, nisi quatenus impedit, quo minus virtutis compos reddaris. Ceterum in superioribus jam demonstravimus (§. 614.), dandam esse operam, quantum in potestate nostra est, ut alii homines sint felices, & impediendum, quantum in nobis est, ne sint infelices. Qui vero alterius felicitatem promovere &, ne alter fiat infelix, impedire debet; is utique alterum infelicem ipsemet reddere aut, ut alii hoc faciant, efficere licite haud quaquam potest. Permissio nimirum alterum infelicem reddendi tollit obligationem eundem felicem reddendi. Quoniam a præcepto ad prohibitionem contrariæ actionis sæpissime argumentamur: forsan non inconsultum erit, hoc ipsum demonstrare, etsi notioni communi convenienter admittatur hæc argumentatio, ne desit evidentia iis, qui non acquiescunt, nisi ubi rationem a priori inspiciunt.

§. 722.

Nexus inter præceptum & prohibitionem contrarii.

Si ad hoc faciendum obligaris, ad contrarium non faciendum simul obligaris, seu *omnis lex præceptiva continet prohibitivam contrarii*. Quodsi enim obligaris ad hoc faciendum, necesse est ut hoc facias (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter tibi liberum non est, ut non facias. Quodsi vero facias contrarium, utique non facis, ad quod faciendum obligaris, consequenter necesse est, ut id non facias. Quamobrem ad contrarium non faciendum simul obligaris.

Lex, quæ te obligat ad hoc faciendum, præceptiva est (§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quæ vero obligat ad contrarium non faciendum, prohibitiva (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); patet itaque legem præceptivam simul continere prohibitivam contrarii.

Maneamus in exemplo proposito (§. 721.). Quoniam obligaris ad felicitatem alterius promovendam (§. 614.); necesse est, ut hoc facias, neque liberum adeo tibi est, ut non facias. Enimvero si alterum reddis infelicem, eum non reddis felicem, seu felicitatem ejus minime promoves. Quamobrem liberum tibi esse nequit, ut eum infelicem reddas. Necesse igitur est, ut has actiones, quibus ad infelicitatem alterius concurris, omittas, consequenter ad alterum non infelicem reddendum obligaris. Atque adeo patet, si præcipitur, ut alterum reddas felicem, hoc ipso simul prohiberi, ne infelicem reddas. Idem patet in omni casu alio. Non tamen sine restrictione propositionem invertere licet. Unde ex lege prohibitiva de nemine lædendo inferre minime licet legem præceptivam de altero diligendo, seu ejus perfectione promovenda.

§. 723.

Tædia alteri creanda prohibita, voluptas creanda præcepta.

Nemo alteri tædia, sed quilibet voluptatem potius veram, quantum in se est, creare debet. Etenim nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut alter sit infelix (§. 721.), consequenter ad ea omittenda obligatur, quæ alterum infelicem reddunt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero quicquid homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 639. *Psych. empir.*). Ergo nemo alteri tædia creare debet. *Quod erat primum.*

Ex adverso unusquisque operam dare tenetur, quantum in se est, ut alii quoque homines quicunque sint felices (§. 614.), consequenter ad ea facienda obli-

obligatur, quæ ad felicitatem hominis quidpiam conferunt. Enimvero quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert (§. 638. *Psych. empir.*). Ergo quilibet voluptatem veram alteri creare debet, quantum in se est. *Quod erat alterum.*

Charitati & amori universali hominum omnium erga omnes conveniens est, ut aliis voluptatem creemus, quantum in nobis est, & impediamus, quo minus tædiis eorum afficiatur animus, quemadmodum ex superius demonstratis abunde intelligitur. Eidem igitur repugnat, ut alteri tædia crees. Abatuntur autem amore erga liberos parentes, si, quo minus tædiis afficiatur animus eorum, permittunt, ut faciant ea, quibus infelices redduntur. Quamobrem ne propositio præsens in abusum trahatur, sequentia addere lubet.

§. 724.

Quibusnam tædiis felicitas aliorum promoveatur.

Tædia innocua promovent felicitatem hominis. Etenim tædia innocua voluptatem veram pariunt, vel in eandem tandem degenerant (§. 386. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); consequenter ea, ex quibus tædium innocuum percipitur, veram tandem homini voluptatem creant. Quamobrem cum id ad felicitatem hominis quidpiam conferat, quod voluptatem veram homini creat (§. 638. *Psych. empir.*), ea, quibus tædium innocuum percipitur, ad felicitatem hominis quidpiam conferunt, consequenter tædia innocua eandem promovent.

Tædia innocua sunt, quæ liberi a parentibus & præceptoribus castigati ex plagis percipiunt. Etenim cum hoc ipso emendatio eorundem intendatur, ea faciunt parentes & præceptores, quæ ad illorum perfectionem ac felicitatem promovendam exiguntur.

§. 725.

An alteri tædia innocua creare liceat.

Tædia innocua creare alteri per se obligationi naturali non repugnat, nemini tamen invito tædia innocua creare, seu ea facere, ex quibus tædia innocua percipit, licet. Etenim tædia innocua promovent felicitatem (§. 724.), adeoque & perfectionem alterius (§. 652.). Quoniam iaaque ad perfectionem alterius pro viribus promovendam obligamur (§. 609.); ea facere, quæ alteri tædia innocua creant, obligationi naturali minime repugnat, seu tædia innocua creare alteri obligationi naturali per se non repugnat. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam nullum tibi jus cogendi alterum, ut, ubi perfectionem ejus promovere vis, id a te fieri patiatur (§. 666.); neque jus competit, ut, altero invito facias, quæ ipsi tædia innocua creant. Quamobrem cum facere non licet, quod faciendi jus nullum nobis est (§. 170. *part* 1. *Phil. pract. univ.*); nemini etiam invito ea facere licet, ex quibus tædia innocua percipit. *Quod erat alterum.*

Ita plagis afficere alterum minime licet, ut ab ebrietate desistat, ne scortetur, ne tempus otio fallat. Quodsi ergo tibi hoc licitum esse debet, necesse est, ut jus quoddam in alterum acquisiveris, quod natura tibi minime competit. Videbimus autem suo loco tale jus competere parentibus in liberos, dominis in servos, superiori in subditos. Quamobrem quæ hic demonstrantur, quatenus homines tanquam natura liberi, sive in se considerantur, non contrariantur iis, quæ suo loco de jure parentum in liberos, dominorum in servos, superiorum in subditos demonstrabuntur, & de aliis singularibus juribus, quæ connata non sunt, sed præsuppositis demum factis humanis nascuntur. Acute distinguenda sunt, quæ eadem non sunt, ne perversæ interpretationes admittantur, nec contradictiones fingantur, ubi nullæ sunt. Si tibi jus est in alterum, multa licent, quæ alias licita non sunt, quemadmodum constabit, ubi jura acquisita explicaturi sumus. Ceterum quia tædia innocua alteri creare per se obligationi naturali minime repugnat; ideo quoque fieri potest, ut jus hoc faciendi acquiratur, nec tale jus eidem adversatur.

§. 726.

Quando tædia aliena non curanda.

Si alter tædium ex eo percipit, quod facias, ad quod faciendum obligatus es, vel facere nolis, ad quod non faciendum obligaris; ideo non contra obligationem tuam quicquam admittendum, nec dum obligationi satisfacis, alterum lædis. Quoniam enim obligatio, quæ a lege naturæ venit, immutabilis est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); impossibile est, ut ulla detur ratio, cur contra eandem quicquam sit admittendum (§. 291. *Ontol.*). Quamobrem nec sufficiens ratio esse potest, ut non facias, ad quod faciendum obligaris, vel facias, ad quod non faciendum obligaris, si alter ex eo, quod contra obligationem naturalem nil quicquam admittere velis, tædium percipiat. Quamvis ergo alter ex eo tædium percipiat, quod facias, ad quod faciendum obligatus es, vel facere nolis, ad quod non faciendum obligaris; ideo tamen non contra obligationem tuam quicquam admittendum. *Quod erat unum.*

Quodsi alter ex eo, quod obligationi tuæ naturali satisfacis, tædium percipit; non tu, sed ipsemet est causa tædiorum suorum (§. 881. *Ontol.*), consequenter cum tædia ad infelicitatem pertineant (§. 637. *Psych. empir.*), non tu, sed ipsemet ad infelicitatem suam quidpiam confert, neque tu felicitatem ejus impedis, quia nullum ex eo, quod facis, tædium percipere debebat. Quoniam adeo is demum alterum lædit, qui alterius felicitatem impedit (§. 678.), adeoque & qui id agit, ut alter infelix sit; ideo alterum minime lædit, qui contra obligationem suam nil quicquam admittere vult, etiamsi alter tædium ex eo percipit, quod facit, ad quod faciendum obligatur, vel facere nolit, ad quod non faciendum obligatur. *Quod erat alterum.*

E. gr. Ponamus, alterum tædiis torquere animum, quod nimio potu te ingurgitare nolis, non ideo eum lædis, quod hoc facere nolis, nec quo minus ipsi hoc sit molestum, voluntati ejus satisfaciendum. Notandum vero, repugnare etiam libertati naturali, ut ideo non facias, ad quod non faciendum obligaris, quia alter inde tædium percipit, quod obligationi tuæ satisfacis. Si enim obligationi tuæ non satisfaceres, propterea quod alter ex eo tædium percipit, in agendo dependens fores a voluntate alterius: id quod utique libertati naturali adversum (§. 153.). Immo non absimili modo ostendi poterat, quod etiam repugnet æqualitati hominum naturali.

§. 727.

Læsio alterius quoad membra corporis.

Qui integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiat, aut alterum membro quodam corporis aut saltem usu ejusdem privat; eundem lædit. Corpus consideratur tanquam vivum, tanquam sentiens, tanquam se movens & tanquam humanum (§. 316.). Corpus qua vivum imperfectioni cuidam obnoxium fit, si integritas organorum vitalium non conservatur (§. 322.); qua sentiens imperfectioni obnoxium fit, si integritas organorum sensoriorum non conservatur (§. 327.); qua se movens imperfectioni obnoxium fit, si integritas membrorum moventium non conservatur (§. 334.); denique cum perfectio corporis qua humani supponat integritatem omnium organorum corporis (§. 339.), qua humanum imperfectioni obnoxium redditur, si quodcunque membrum corporis non conservatur integrum. Quamobrem cum integritas membrorum corporis non conservetur, si integritas ejus quomodocunque vitietur; qui integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiat, corpus alterius imperfectius reddit, quam ante fuerat. Enimvero qui corpus alterius imperfectius reddit, eundem lædit (§. 669.), quoad corpus scilicet (§. 670.). Ergo qui integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiat, alterum lædit. *Quod erat primum.*

Qui alterum membro quodam corporis privat, corpus mutilat. Quamobrem cum corporis qua humani perfectio supponat integritatem, adeoque etiam ine-

xi-

xistentiam omnium membrorum corporis (§. 339.); qui alterum membro quodam corporis privat, corpus ejus imperfectius reddit, quam ante fuerat. Quoniam itaque alterum lædit, qui hoc facit (§. 669. 670.); qui alterum membro quodam corporis privat, eundem lædit. *Quod erat secundum.*

Denique cum perinde sit, sive membrum quoddam prorsus absit, sive usu suo destituatur, alter vero te lædat, si membro quodam corporis te privat *per demonstrata n.* 2. qui alterum usu membri cujusdam corporis privat, seu in causa est, ut usu ejus destituatur, eundem similiter lædit.

Hac igitur propositione continentur omnes læsiones quoad membra corporis. Est adeo principium fœcundissimum, quod innumeros casus particulares sub se complectitur, quos singulos recenseri prolixum nimis, immo inutile foret. Quoties enim casus quidam particularis occurrit, beneficio propositionis præsentis læsio facile agnoscitur. Id tantummodo notandum est, quando de usu membrorum sermo incidit, læsione tolli posse vel usum omnem, vel saltem ex parte: in casu autem posteriori integritatem membrorum minime conservari. Quodsi enim integritas conservaretur, usui, quem vi structuræ suæ habere poterant, nihil decederet. Sublato igitur usu membri alicujus ex parte, privatio usus continetur sub prima propositionis parte. Exemplo vix opus esse videtur, cum propositio non habeat, quod obscurum videri poterat. Demus tamen exemplum ex superabundanti. Si quis oculum tibi effodit, vel gladio perfodit, aut cœcitatem eidem conciliat si quin te læserit nemo dubitaverit. In casu primo organo visus te privat, in secundo integritatem ejus destruit, in tertio usu ipsius te privat.

§. 728.

Læsio membrorum corporis a. lieni prohibita.

Nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiare, aut alterum membro corporis, vel saltem usu ejusdem privare debet. Etenim qui hoc facit, alterum lædit (§. 727.). Sed nemo est lædendus (§. 695.). Ergo nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiare, aut alterum membro corporis, vel saltem usu ejusdem privare debet.

§. 729.

Ad periculum læsionis membrorum corporis alieni cur non sit concurrendum.

Quoniam nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiare, aut alterum membro corporis vel saltem usu ejusdem privare debet (§. 728.), qui vero alterum adducit in periculum integritatem membrorum corporis vitiandi, aut membrum aliquod corporis vel saltem ejus usum amittendi, id agit, ut alter integritatem membrorum corporis vitiet, aut membrum aliquod corporis vel saltem ejus usum amittat; *nemo* etiam *alterum in periculum membrum aliquod corporis vitiandi, aut membrum ipsum vel saltem usum ejusdem amittendi adducere debet.*

Non attendimus hic, utrum quis sciens ac volens hoc faciat, sive dolose, sive saltem ex culpa, multo minus ad gradum culpæ respicimus. Talia enim tum demum attendenda veniunt, ubi de imputatione læsionis quæstio est.

§. 730.

Læsio sanitatis alterius.

Qui id agit, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocet, alterum lædit. Quamdiu enim corpus sanum est, perfectio ejus subsistit (§. 391.), quamprimum vero morbo aliquo laboratur, imperfectioni cuidam obnoxium evadit (§. 392.). Qui itaque id agit, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocet, corpus alterius imperfectius reddit. Quare cum alterum lædit, qui corpus ejus imperfectius reddit (§. 669. 670.); qui id agit, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocet, alterum lædit.

Sanitati multis noceri potest modis. Actiones ad ejus destructionem tendentes & morbos promoventes patebunt per ea, quæ in Physica specialissima tradenda.

§. 731.

Læsio sanitatis alienæ prohibita.

Nemo id agere debet, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocere nemo debet. Etenim qui id agit, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocet, alterum lædit (§. 730.). Nemo autem alterum lædere debet (§. 695.). Ergo etiam nemo id agere debet, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocere nemo debet.

§. 732.

Vulnus quid sit.

Vulnus dicimus solutionem continui in parte molliore corporis a causa quadam externa factam. Unde *corpus vulnerare* dicitur, qui in parte quadam molli continuitatem quomodocunque solvit, sive fiat cædendo, tunc quando gladio acuto pisscatur cutis cum musculo subjacente, vel etiam vena quædam aut arteria, sive pungendo, veluti si quis gladio perfodit thoracem, sive contundendo, veluti si quis ligno duriori ferit caput, aut alio quocunque modo, veluti a sclopetorum globulis.

Latissime sumimus vocabulum secuti *Celsum* lib. 5. c. 6. etsi Medici subinde punctura & contusiones a vulneribus distinguant, propterea quod significatus latissimus instituto præsenti convenientissimus, ne propositionum numerum multiplicare cogamur. Si quis tamen contusiones a vulneribus distinguere velit, ne a communi loquendi usu nimium recedere videatur; per nos hoc faciat, qui in verbis faciles sumus, modo reipsa conveniamus.

§. 733.

Ruptura quid sit.

Ruptura est solutio continui in parte molliori nimia tensione facta. In significatu adeo latissimo, quem nos vocabulo tribuimus, ruptura sub vulnere comprehenditur.

Rupturæ variæ sunt causæ, quas inter recensentur vehementis ponderis elevatio, vel gestatio, casus, percussio, vociferatio. Videatur *Sennertus* Pract. lib. 5. part. 4. c. 1. f. m 874. b.

§. 734.

Fractura quid sit.

Fractura est solutio continui in parte quadam dura seu osse corporis.

Etsi fractura quoque ossis sub vulnere comprehendi poterat, instituto nostro non reclamante; illam tamen ab hoc distingui consultum duximus, ne a communi loquendi usu nimium recedere videamur, præsertim cum & Medici fracturas a vulnere distinguere teneantur ipsorum instituto convenienter, utut fateantur, quod est vulnus in parte molli, idem esse fracturam in dura & osse.

§. 735.

Luxatio quid sit.

Luxatio est articuli ossis, quo alteri jungitur, e sede sua in alienam prolapsus.

Qui hanc definitionem satis intelligere voluerit, ex Anatomicorum libris modum sibi perspectum reddat, quo duo ossa per articulum inter se connectuntur. Hæc cum vulnere nihil commune habet, quemadmodum fractura (*not.* §. 734.). Unde necessario ab eodem atque fractura distinguenda venit.

§. 736.

§. 736.

Si pars quædam vulneratur, ad omnes, quibus deſtinatur, uſus non amplius apta eſt: Immo haud raro vulnera interitum parti cuidam corporis, vel toti etiam corpori minitantur. Conſtat hoc a poſteriori. Ita ſi muſculus quidam diſſecatur, ad movendum organum, cui deſtinatur, non aptus deprehenditur, ſi tunicæ corneæ oculi vulnus infligitur, humorem aqueum non amplius continere poteſt oculus. Si cor transfoditur, ut ventriculus alter ejus diſſecetur; nec ſanguinem amplius continere, nec eam in arterias propellere valet, ac homo vulneratus ſubito extinguitur. Immo noto notius eſt, alia quoque vulnera haud raro ſequi mortem, vel ex accidente, vel ſuapte natura. Neque etiam ignotum eſt, ob vulnera inflicta ſubinde etiam membra quædam corporis eſſe reſecanda; parumque hic refert, ſive id ex accidente contingat, ſive ex vulnere neceſſario ſequatur jactura membri. *Status corporis vulnerati.*

Plura non addimus, cum hæc præſenti loco ſufficiant. Experientia, ſi eam conſulere lubet, plura ſuggeret.

§. 737.

Ruptura partem ad uſum, cui deſtinatur, ineptam facit, & fractura partes corporis, ad quas ſpectant oſſa corporis, ad motum ineptæ redduntur, idemque luxatio efficit. Patent hæc a poſteriori, & adeo obvia ſunt, ut opus non ſit ad ſpecialia provocare. *Status corporis in ruptura, fractura, luxatione.*

Nec commemoramus alia, quæ hinc haud raro conſequuntur, veluti claudicatio, privatio omnis facultatis locomotivæ quoad iſtam partem, dolores, qui inde percipiuntur. In obviis enim recenſendis non opus eſt, ut ſimus prolixiores.

§. 738.

Vulnera, ruptura, fractura & luxatio morbi ſunt. Etenim vulnera non minus, quam ruptura, fractura & luxatio partes quaſdam corporis ad eum, cui deſtinantur, uſum ineptum reddunt (§. 736. 737.). Quoniam itaque ſtatus corporis, quo una vel plures ejus partes ad ſuos uſus, quibus deſtinantur, aptæ non ſunt, & eodem ſenſu morbus de qualibet parte dicitur (§. 346.); vulnera utique, ruptura, fractura, & luxatio morbi ſunt. *Vulnera, ruptura, fractura & luxatio num morbi ſint.*

Noto notius eſt, Medicos quoque vulnera, rupturam, fracturam & luxationem inter morbos referre, ſit ita, quod peculiaris Medicinæ practicæ pars morbis hiſce curandis deſtinetur, quæ Chirurgia appellari ſuevit, quodque horum morborum curationi præficiantur Chirurgi, non Medici, qui morbos internos curant. Neque enim propterea morbi externi minus morbi ſunt quam interni, quia illi curantur a Medicis, hi a Chirurgis. Quæ ad unum genus referenda ſint, ex definitione dijudicandum (§. 349 *Log*). Morbi autem definitionem competere vulneribus, rupturæ, fracturæ, & luxationi ex demonſtratione liquet.

§. 739.

Qui corpus alterius vulnerat, vel partet quaſdam rumpit, vel oſſa frangit, aut luxat, aut ut hæc fiant, quomodocunque concurrit; alterum lædit. Qui enim efficit, ut corpus alterius morbo cuidam obnoxium fiat, eum lædit (§. 730.). Enimvero qui corpus alterius vulnerat, vel partes quaſdam rumpit, vel oſſa frangit, aut luxat, corpus ejus morbo obnoxium reddit (§. 738.). Ergo qui corpus *Læſio ex vulnere inflicto, ruptura, fractura & luxatione.*

corpus alterius vulnerat, vel partes quasdam rumpit, vel ossa frangit, aut luxat, aut ut hæc fiant quomodocunque concurrit, alterum lædit.

Rupturæ singulare exemplum recensetur in Commentariis Academiæ Scientiarum Petropolitanæ Tom. 1. p. 382. Vir scilicet juvenis Petropoli pugnis cum altero sese exercens ex liene in medio rupto ob hæmorrhagiam excitatam subito mortuus est, ut adeo ruptura fuerit lethalis. Etsi autem alteri mors inde secuta imputari minime possit moraliter, cum absuerit animus lædendi, non tamen hinc sequitur, quod alter ab ipso minime fuerit læsus.

§. 740.

Vulneratio alterius, ruptura item, fractura & luxatio prohibita.

Nemo alterum vulnerare, vel partem quandam corporis rumpere, vel ossa alterius frangere aut luxare, vel ut hæc fiant, quomodocunque concurrere debet. Qui enim horum aliquod facit, is alterum lædit (§. 739.). Sed nemo est lædendus (§. 695.). Quamobrem nemo etiam alterum vulnerare, vel partem quandam corporis rumpere, vel ossa frangere alterius aut luxare, vel ut hæc fiant, quomodocunque concurrere debet.

Ostenditur etiam hoc modo. Nemo id agere debet, ut corpus alterius morbo cuidam obnoxium fiat (§. 731.). Quoniam itaque idem morbo obnoxium evadit, si vulnus ipsi infligitur, vel si pars quædam rumpitur, vel etiam si os quoddam frangitur, aut luxatur (§. 738.; nemo quoque corpus alterius vulnerare, vel partem quandam rumpere, vel ossa alterius frangere aut luxare, vel ut hæc fiant, quomodocunque concurrere debet.

§. 741.

Homicidium quid sit.

Occidere alterum dicitur, qui mortem eidem facto quodam suo conscisci, seu vita eundem privat. Unde *homicidium* est factum, quo quis alteri mortem conscisci, seu vita alterum privat.

Si quis alterum in flumen præcipitem dat, ut aqua suffocetur, si venenum miscet, si gladio caput findit, ut moriatur, si ense cor transfodit, si clava percutit, ut extinguatur; eum occidit. Ceterum hic non attenditur, num quis dolo, an culpa occidat alterum, per ea, quæ paulo ante in casu simili (*not. §. 729.*) annotata fuerunt. Quamobrem omittimus distinctiones homicidii, quæ in Jure civili occurrunt, alio loco explicandas, ubi nimirum in Politica de pœna homicidii erit agendum. Hic loci tantummodo disquiritur, num homicidium jure naturali sit illicitum, atque adeo num quid tale habeat turpitudinem quandam naturalem, ob quam minime patrandum, etiamsi homines adhuc vivant in statu naturali.

§. 742.

Occidere alterum quanta sit læsio.

Alterum occidere læsio omnium maxima quoad corpus & statum externum est. Mors enim tollit omnem perfectionem corporis, & omni imperfectioni obnoxium reddit hominem (§. 368.), cumque corpus mortuum per naturam suam tendat ad sui destructionem (§. 369.), & unio ejus cum anima dissolvatur (§. 367.), nullus amplius ejus status externus subsistit. Quamobrem corpus nostrum statusque noster externus majori imperfectioni obnoxia fieri nequeunt, quam si alteri mors conscisci tur; consequenter si is occiditur (§. 741.). Qui ergo alterum occidit, eum quoad corpus ejusque statum externum maximæ imperfectioni obnoxium reddit. Quoniam itaque alterum lædit, qui eum quoad corpus statumque externum imperfectiorem reddit (§. 669. 670.); alterum occidere læsio omnium maxima quoad corpus & statum externum est.

Quodsi læsiones, quemadmodum vulgo fieri solet, ad solum corpus & statum externum restringantur; mortem inferre alteri læsio omnium absolute maxima est. Qui enim alterum vita

vita privat; non modo perfectionem omnem aufert, sed & omni imperfectioni obnoxium ita reddit, ut aliquid perfectionis recuperandæ nulla amplius spes superfit. Si vitam alteri abstuleris, omnia uno actu aufers, quæ homini auferri possunt, immo aufers ea jura, quæ natura habet, & quamdiu vivit, a nemine ipsi auferri possunt, nisi quod exercitium eorum vi impediri possit a potentiore. Vides adeo læsionem majorem, si ab anima discesseris, concipi minime posse, quam ubi alter occiditur. Cogita læsiones omnes, quæ quoad corpus & statum externum hominis obtinent, nec difficulter videbis, eas in cæde alterius contineri. Quocunque igitur modo hominem quoad corpus ac statum externum lædi possibile est, hæc læsio omnis uno actu accidit ei, cui mortem facto quodam tuo conscisceis. Hæc probe perpendenda sunt, ut intelligas, quid sibi velit occidere alterum. Taceo, quot modis cæde unius lædantur alii, quorum intererat, ut, qui occiditur, viveret.

§. 743.

Nemo occidendus. Etenim si quis occiditur, quoad corpus & statum externum omnium maxime læditur (§. 742.). Sed nemo est lædendus (§. 695.). Ergo etiam nemo occidendus. *Nemo occidendus.*

Videmus adeo, cur homicidium maxime sit prohibitum legi naturali, quodque turpitudinem intrinsecam summam habeat, quippe quæ ex eo æstimatur, quod actio aliqua tendat ad imperfectionem nostri statusque nostri (§. 106. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 744.

Nemo hominum jus se occidendi alteri conferre potest. Qui enim alterum occidit, vita eundem privat (§. 741.), consequenter qui alteri conferre vult jus se occidendi, ille conferre debet jus se vita privandi. Enimvero nemo hominum habet jus semetipsum vita privandi (§. 353.). Ergo nemo etiam hominum jus se occidendi alteri conferre potest. *An jus te occidendi alteri conferre possis.*

Per se patet, quod jus habere debes, quod in alterum transferre volueris. Nemo est, qui non hoc admittat in omni alio casu. Non potes alteri donare, quod tuum non est, quia transferre debes in alterum dominium, quod non habes. Non competit tibi dominium in vitam tuam (§. 351.), consequenter nec de ea disponere potes pro arbitrio tuo (§. 959. *part.* 1. *Theol nat.*), adeoque nec concedere alteri, ut te occidat. Non est, quod hinc inferas, bella omnia pœnasque capitales esse illicita. Jus enim occidendi hostem in bello & pœna capitali afficere maleficos in civitate nascitur ex jure defensionis, quemadmodum suo loco videbimus, neque contrariatur obligationi naturali neminem occidendi sine ulla restrictione assertæ. Oritur enim jus alterum occidendi in defensione sui ac juris sui per modum exceptionis ex obligationum naturalium collisione, quemadmodum suo loco ostendetur, hic vero præmonendum fuerat, ne per abusum principiorum in se verorum colligerentur, quæ inde legitime inferri minime possunt, vel præter necessitatem restringantur, quæ restringi minime opus habent. Tenenda quoque hæc sunt de homicidio licito in inculpata tutela adversus aggressorem violentum. Pertinet enim hoc ad jus defensionis, adeoque jus occidendi alterum hic nullum adhuc demonstrari potest. Methodus demonstrativa requirit, ut omnia suo tradantur loco.

§. 745.

Ne volentem quidem occidere licet. Cum enim ad alterum non occidendum obligeris (§. 743.); moraliter necesse est, ne alterum occidas (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque tibi jus occidendi alterum nullum est (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Neque vero etiam alter jus se occidendi in te transferre potest (§. 744.). Quamobrem fieri nequit, ut, si vel maxime alter a te occidi velit, hoc ullo jure facias. Quoniam itaque facere non licet, ad quod faciendum jus nullum habes (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ne volentem quidem occidere licet. *An volentem occidere liceat.*

Si quis a te occidi vult, & tu hoc facis, perinde est ac si ipsemet se vita privaret, consequen-

quenter autochiriam committeret (§. 354.). Quamobrem cum autochiria jure naturali licita non sit (§. 365.); nec alter licite vult a te occidi, nec tu hoc licite facere potes (§. 743.).

§. 746.

Cur nemo in periculum vitæ adducendus.

Nemo alterum in periculum vitæ adducere, seu eidem exponere debet. Quilibet enim obligatur ad vitam alterius conservandam, quantum in potestate sua est (§. 641.), consequenter quantum in potestate sua positum est curare debet, ne alter vitæ suæ jacturam faciat. Quoniam itaque in periculo vitæ constitutus jacturam ejus facere potest; nemo alterum in periculum vitæ adducere, seu eidem exponere debet.

Vide, quæ supra annotavimus (*not.* §. 371.), cum ostenderemus, periculum vitæ homini vitandum esse, quantum in potestate sua positum.

§. 747.

Obligatio ad non occidendum alterum, ut eaane ejus vescamur.

Nemo hominum alterum occidere debet, ut carne ejus vescatur. Etenim obligatur ad alterum non occidendum (§. 743.). Quamobrem nec alterum occidere debet, ut carne ejus vescatur.

Indirecte idem multo evidentius ostenditur. Ponamus licitum esse, ut alterum occidas, quo carne ejus vescaris. Quia licitum est, ad quod faciendum jus habes (§. 170. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*); moraliter fieri potest, ut alterum occidas (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter necesse moraliter non est, ne occidas. Ne igitur occidas alterum minime obligaris (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*): id quod absurdum (§. 743.).

Fidem adeo supra datam (*not.* §. 387.) hic liberavimus. Absit tibi ut persuadeas, hac argumentatione tolli posse jus inculpatæ tutelæ. Ostendemus enim suo loco, quando idem nascatur ex obligatione naturali & juribus naturalibus connatis.

§. 748.

Læsio ob subtractionem ad vitam & sanitatem conservandam hancque recuperandam necessariorum.

Qui quocunque modo facit, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam vel sanitatem amissam recuperandam necessaria, te lædit, neque hoc facere debet. Homo enim obligatur ad vitam (§. 350.) & sanitatem conservandam (§. 393.), sanitatemque amissam recuperandam (§. 413.). Quamobrem qui quocunque modo facit, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam necessaria; is impedit, quo minus facere possis, ad quod faciendum obligaris (§. 726. *Ontol.*). Enimvero qui alterum impedit, quo minus facere possit, ad quod faciendum obligatur, is eum lædit (§. 676.). Qui ergo quocunque modo facit, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam necessaria, te lædit. *Quod erat unum.*

Jam nemo lædere debet alterum (§. 695.). Quoniam itaque te lædit, qui quocunque modo facit, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam necessaria, *per demonstrata n.* 1. Nemo quoque quocunque modo facere debet, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam necessaria. *Quod erat alterum.*

Nemo existimet talia præter necessitatem inculcari, quod facile unusquisque ea per se agnoscat, ubi occasio de iisdem cogitandi offertur, & vi principii generalis de altero non lædendo inferat, quod fieri minime debeat. Quoniam enim hisce principiis utemur in demonstrandis aliis, quæ ad Philosophiam practicam spectant; ideo hic prætermittenda minime fuerunt. Et quia non sumende sunt in demonstrandis aliis, quæ nondum demonstrata fuere-

præ-

ideo hic quoque ea demonstranda fuere, præsertim cum in veritatibus practicis, ubi appetitus assensui reluctatur, principia, quæ evidentia videbantur, tum demum evadant suspecta, ubi iis demonstrandis adhibentur, quæ vera esse nolles.

§. 749.

An vita alterius sit in dominio humano.

Nemini hominum natura competit dominium in vitam alterius. Quilibet enim obligatur ad vitam aliorum hominum conservandam, quantum in potestate sua est (§. 641.), obligatur etiam ad alterum non occidendum (§. 743.), neque alter jus se occidendi in quemlibet conferre potest (§. 744.), ita ut ne volentem quidem occidere liceat (§. 745.), immo nemo alterum in periculum vitæ adducere debet (§. 746.). Quamobrem nemini natura integrum est de vita alterius disponere pro arbitrio suo. Quoniam vero nobis in eam rem dominium minime competit, de qua pro arbitrio nostro disponere minime possumus (§. 959. *part.* 1. *Theol. nat.*); nemini quoque hominum natura competit dominium in vitam alterius.

Undenam vero sit in civitate jus vitæ ac necis, quod rectori ejusdem competit, suo ostendetur loco.

§. 750.

Num quis sit dominus vitæ alterius.

Quoniam dominus vitæ alterius non est, cui in eam dominium minime competit (§. 964. *part.* 1. *Theol. nat.*), nemini autem hominum natura competit dominium in vitam alterius (§. 749.; *nemo* quoque *hominum natura est dominus vitæ alterius.*

Quodsi ergo quis sibi persuadet se esse dominum vitæ alterius, ille ostendere debet, quo titulo jus hoc acquisiverit. Quales olim errores foverint antiqui, suo videbimus loco eosque confutabimus. Probe igitur notanda sunt principia, quæ hic demonstrantur.

§. 751.

Bona corporis quænam sint.

Sanitas, agilitas, pulchritudo & vita sunt bona corporis. Quamdiu enim corpus sanum est, perfectio ejus subsistit (§. 391.), nec sine ea subsistere potest (§. 392.). Sanitas adeo corpus hominis perfectum reddit. Quoniam itaque bonum corporis est, quod ipsum reddit perfectius (§. 554. 556. *Psych. empir.*). Sanitas bonum corporis est. *Quod erat primum.*

Agilitas habitus est corpus & membra ejus externa in quemlibet situm celeriter componendi situmque mutandi (§. 329.). Quamobrem cum perfectio corporis qua se moventis consistat in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenienter motus producendi, & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi (§. 330.); agilitas corpus perfectius reddit. Quoniam itaque bonum corporis est, quod corpus perfectius reddit (§. 554. 556. *Psych. empir.*); agilitas bonum corporis est. *Quod erat secundum.*

Cum pulchritudo consistat in perfectione rei, quatenus ea vi illius ad voluptatem in nobis producendam apta (§. 544. *Psych. empir.*); eadem quoque corpus nostrum perfectius reddit, quam absque ea esset. Quamobrem cum bonum corporis sit, quod corpus perficit (§. 554. 556. *Psych. empir.*); pulchritudo bonum corporis est. *Quod erat tertium.*

Denique cum mors, quæ vitæ privatio est, omnem tollat perfectionem corporis omnique imperfectioni id obnoxium reddat (§. 368.); sine vita nulla corpori humano competit perfectio. Vita igitur corpus nostrum perficit, alias trunco vel statuæ simile futurum. Enimvero quod corpus perficit, bonum corporis est (§. 554. 556. *Psych. empir.*). Vita itaque corporis bonum est.

Ecce tibi bona corporis, quæ partim naturalia sunt, partim acquisita. Vita, sanitas & pulchritudo bona naturalia sunt, cum nemo inficietur eadem nos naturæ beneficio accipere. Nemo enim sibi debet ea, unde vita, sanitas & pulchritudo pendeant, nisi quatenus ad eorum conservationem concurrit. Quod vero conservamus, jam habemus, nec conservando demum acquirimus, sed quod habemus tantummodo retinemus. Agilitas corporis quædam naturalis est: cum sub se comprehendat omnes habitus movendi corpus & partes ejus externas, atque in situ quolibet easdem retinendi, quamdiu visum fuerit, hi vero habitus exercitio acquirantur (§. 430. *Psych. empir.*); patet vero agilitatem corporis sub se comprehendere innumera corporis bona, quæ singula recenseri prolixum nimis foret. Ceterum cum omnis habitus supponat aptitudinem quandam eundem acquirendi, vi cujus possibile est, ut eundem acquiras, consequenter dispositionem quandam (§. 426. *Psych. empir.*); dispositiones istæ bona naturalia sunt. Cum tamen non appareant nisi habitu contracto, ex hic attendendæ minime veniunt.

§. 752.

Mala corporis.

Morbi & mors mala corporis sunt, & mors malum omnium maximum. Quamprimum enim corpus morbo quodam laborat, imperfectioni cuidam obnoxium evadit (§. 392.). Enimvero quo corpus redditur imperfectius, id malum corporis est (§. 565. 567. *Psych. empir.*). Ergo morbi mala corporis sunt. *Quod erat primum.*

Mors corpus omni imperfectioni obnoxium reddit (§. 368.). Quoniam itaque id, quod corpus imperfectius reddit, malum corporis est (§. 565. 567. *Psych. empir.*); mors malum corporis est. *Quod erat secundum.*

Et quoniam majus malum concipi nequit, quam quod omni imperfectioni corpus obnoxium reddit (§. 565. 567. *Psych. empir.*); mors utique malum corporis maximum est. *Quod erat tertium.*

Cum superius ostenderemus, mortem esse malum physicum omni homini inevitabile (§. 370.), quod mors sit malum omnium maximum jam demonstravimus, cum idem supponere non liceret. Non tamen inconsultum fuit hic sigillatim id demonstrari, ubi e re est mala corporis recenseri.

§. 753.

Quædam specialius enumerantur.

Quoniam vulnera, rupturæ, fracturæ & luxationes morbi sunt (§. 738.), morbi autem mala corporis (§. 752.); *vulnera, rupturæ, fracturæ & luxationes mala corporis sunt.*

Corollarium hoc subjungimus, quod vulgo non agnoscatur vulnera, rupturas, fracturas & luxationes esse morbos, seu cum morbis internis ad idem genus pertinere, quia ex notionibus confusis judicantibus morbi externi & interni nil commune habere videntur: quo in errore confirmantur, quod Chirurgi a Medicis distinguantur, & modus medendi admodum diversus sit. Sed hoc præjudicium jam sustulimus in anterioribus (*not.* §. 738.).

§. 754.

Absentia boni malum est.

Absentia boni malum est. Quoniam enim bonum hominem ejusque statum perficit (§. 554. *Psych. empir.*) si bonum quoddam abest, perfectione quadam caret, cujus capax erat. Cum itaque imperfectior censeri debeat, qui perfectione quadam destituitur, cujus capax erat; absentia boni homo vel ejus status redditur imperfectior. Enimvero quo homo vel ejus status imperfectior redditur, id malum quoddam est (§. 565. *Psych. empir.*). Absentia igitur boni malum quoddam est.

Lubet hoc principium in genere demonstrare, propterea quod vi ejusdem demonstrationes aliæ contrahuntur, ejusque usus etiam erit insignis in Philosophia morali.

§. 755.

§. 755.

Quoniam itaque habitus utendi facultatibus animæ bona animi sunt (§. 714.); bona etiam animi sunt virtutes intellectuales & morales (§. 715.), absentia autem boni malum est (§. 754.); *impotentia utendi facultatibus animæ & absentia virtutum intellectualium & moralium mala animi sunt.* *Mala animi privativa.*

Hæc jam demonstravimus in superioribus (§. 716. 717.). Patet vero, quod modo diximus (*not.* §. 754.), beneficio principii generalis, quod in præcedente paragrapho continetur, demonstrationes contrahi.

§. 756.

Absentia mali bonum est. Malum enim hominem ejusque statum reddit imperfectiorem (§. 565. *Psych. empir.*). Quodsi ergo malum quoddam abest, homo imperfectione quadam caret, cui vel ipse vel status ejus obnoxius fieri poterat. Quoniam adeo eatenus censetur ipse vel status ejus perfectior, quatenus imperfectione quadam caret vel ipse, vel status ejusdem; absentia mali hominem ejusque statum perficere censetur. Enimvero quod hominem ejusque statum perficit, bonum quoddam est (§. 554. *Psych. empir.*). Absentia igitur mali bonum quoddam est. *Absentia mali bonum sit*

Notanda hic sunt, quæ modo annotavimus *not.* §. 754.). Ceterum propositio præsens notionibus accensenda. Quis enim est qui nesciat, quemlibet affirmare, quod bonum sit, ubi abesse intelligit aliquod malum, in quod incidere poterat. Quoniam tamen notiones communes non semper ab errore omni immunes sunt, præsertim in eo veritatum genere, ubi appetitus in assensum influit, etsi hoc fieri minime debebat, an notiones communes veritati consentaneæ sint, utique demonstrandum. Sane quia appetitus subinde in assensum influit, ideo contingit, ut contra notiones communes judicent ii, quorum appetitus jam determinatus est ob rationes quasdam extrinsecas, etsi alias iisdem conforme ferant judicium. Unum adeo idemque principium nunc admittunt tanquam verum, nunc tanquam falsum rejiciunt sibi parum constantes.

§. 757.

Quoniam morbi (§. 752.), in specie etiam vulnera, rupturæ, fracturæ & luxationes (§. 753.), mala corporis sunt, mors item malum corporis maximum est (§. 752.); *quod morbis careas, quod vulneribus, rupturis, fracturis & luxationibus, quod etiam mors nondum secuta fuerit, bonum corporis est, seu boni loco habendum* (§. 756.). *Bona corporis privativa.*

Vulgo non agnoscitur, quantum sit bonum carere malis corporis, quibus obnoxii sunt alii: immo non perpenditur, quanti sit vita ac sanitate frui, quatenus a nobis procul absunt mala, dum ea fruimur. Quamobrem etsi sanus sit, qui morbo caret, etsi vivat, qui mortuus non est; absentia tamen morbi ac mortis tanquam peculiare bonum spectandum. Neque enim bono cuidam hac de causa quidpiam decedit, multo minus bonum quoddam ab altero distinctum esse desinit, quia cum altero necessario conjunctum est.

§. 758.

Quicquid ad hoc conferre vales, ut alter careat morbis, vulneribus, rupturis, fracturis & luxationibus & ne moriatur, ad id faciendum obligaris. Etenim ad alium quemcunque ope tua indigentem juvandum obligaris, quantum in potestate tua est, ut consequatur corporis bona (§. 612.). Quamobrem cum bonum corporis sit, carere morbis, vulneribus, rupturis, fracturis & luxationibus, *Auxilium aliis præstandum quoad bona corporis privativa.*

bus, & ne moriatur (§. 756.); quicquid ad hoc conferre vales, ut alter careat morbis, vulneribus, rupturis, fracturis & luxationibus, & ne moriatur, ad id faciendum obligaris.

Non est quod existimes, officium, quod hic præcipitur, esse idem cum superiori, scilicet ne alterum vulneres, vel partem quandam corporis rumpas, vel ossa alterius frangas, vel ne quomodocunque concurras, ut hæc fiant (§. 740.) & ne occidas alterum (§. 743.). Toto enim cœlo hæc officia diversa sunt. Potes alterum non vulnerare, potes non concurrere, ut vulneretur; nil tamen conferre potes, ne vulneretur. Et eodem modo sese res habet quoad reliquas propositionis præsentis partes. Officio de non vulnerando altero satisfit actionem quandam omittendo, quam committendi occasio offerebatur, officio autem præsenti, quo quid, quod in potestate tua est, confers, ne alter vulneretur, non satisfit nisi actionem quandam committendo, cujus patrandæ occasio offertur. Atque hinc apparet, non subtilitatis inanis gratia absentiam morbi, quæ cum sanitate semper conjuncta est, nec ab ea separari potest, spectari tanquam peculiare bonum, quod sit a sanitate diversum.

§. 759.

Læsio quoad vitam parum commodam & molestam.

Quicunque facit, ut vitam minus commode ac cum molestia transigere cogaris, te lædit. Qui enim facit, ut vitam minus commode ac cum molestia transigere cogaris, cum etiam vita incommoda molestias creet (§. 465.), is felicitatem tuam impedit (*not.* §. 645.) & infelicitatem promovere studet (§. 637. *Psych. empir.*). Quoniam itaque te lædit, qui felicitatem tuam impedit (§. 678.), adeoque multo adhuc magis lædere debet, si simul infelicitatem tuam promovere studet; quicunque facit, ut vitam minus commode ac cum molestia transigere cogaris, te lædit.

Ostenditur etiam hoc modo. Quicunque facit, ut vitam minus commode ac cum molestia transigere cogaris, is non tantummodo impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis; verum vitam tuam incommodam ac molestam prorsus reddit. Quamobrem cum te lædat, qui impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis (§. 686.); multo adhuc magis te lædere debet, quicunque facit, ut vitam parum commode ac cum molestia transigere cogaris.

Majus utique est promovere incommoditatem & molestiam vitæ, quam impedire commoditatem & jucunditatem ejus: ut adeo, si prius illicitum, illicitum etiam censeri debeat posterius.

§. 760.

Vita alterius incommoda & molesta non reddenda.

Nemo facere debet, ut alter vitam minus commodam & molestam vivere cogatur. Qui enim hoc facit, alterum lædit (§. 759.). Nemo autem lædendus est (§. 695.). Ergo nemo etiam facere debet, ut alter vitam incommodam & molestam vivere cogatur.

Poterat etiam ostendi hoc modo independenter a propositione præcedente. Quicquid facere potes, ut alii vitam commode ac jucunde transigant, ad hoc faciendum obligaris (§. 645.). Enimvero si ad hoc faciendum obligaris, ad contrarium non faciendum simul obligaris (§. 722.). Ergo haudquaquam facere debes, ut alter vitam minus commode ac cum molestia transigere cogatur.

Quibus demonstratio propositionis anterioris displicet, quod in ea a minori ad majus argumentemur, eisdem satisfaciet demonstratio alterа propositionis præsentis, ab anteriore minime dependens.

§. 761.

§. 761.

Quæ circa cibum ac potum, veſtimenta & ædes quoad alios prohibita.

Nemo ad hoc quicquam conferre debet, ut deſint aliis cibus ac potus ſalubris, ut deſint veſtimenta neceſſaria & commoda, ut deſint ædes commodæ ac pulchræ. Quicquid enim ad hoc conferre valemus, ne deſit aliis cibus ac potus ſalubris, ne deſint veſtimenta neceſſaria atque commoda, ne deſint ædes commodæ ac pulchræ, id promte facere debemus (§. 644.). Enimvero ſi ad hoc faciendum obligamur, ad contrarium non faciendum ſimul obligamur (§. 722.). Ergo nil quicquam ad hoc conferre debemus, ut deſint aliis cibus ac potus ſalubris, ut deſint veſtimenta neceſſaria & commoda, ut deſint ædes commodæ ac pulchræ.

Contrariatur hoc charitati, & ex odio vel invidia, quæ odium particulare continet, proficiſcitur. Quamobrem cum ad charitatem ipſa naturæ lege obligemur (§. 621.), ad ea non facienda, quæ eidem contrariantur, ſimul obligamur (§. 722.). Cumque nemo hominum odio habere debeat alterum (§. 624.); nec ea facere debet, quæ nonniſi ex odio in alios proficiſcuntur. Hoc modo ex ipſis officiis, quæ charitas imperat, deducere licet, quænam lege naturali ſint prohibita, conſequenter cum officia charitatis deducantur ex officiis erga teipſum (§. 608.); habes hic principia heuriſtica, qua via prorſus analytica officia erga alios eruere licet. Proſunt eadem, ut officia erga alios tibi facile in memoriam revoces, quotieſcunque opus eſt, etiamſi eadem memoriæ firmiter non infixeris, modo officia erga teipſum tibi fuerint familiaria. Immo eadem uſui ſunt, ubi in compendio citra ambiges analyticas officiorum erga alios demonſtrationes dare volueris. Quæ igitur hic annotantur, probe notanda veniunt. Poteramus addere uſus alios in praxi morali, veluti ut data occaſione agendi cogites, quid debeas aliis, ſed de iis in præſenti dicendum non eſt, quæ alium locum ſibi vindicant.

§. 762.

Obligatio amicitiam aliorum alteri conciliandi.

Si alteri amicitiam aliorum conciliare vales, ad id faciendum obligaris. Operam enim dare tenemur, ut ipſimet amicitiam aliorum acquiramus (§. 636.). Quoniam igitur alteri cuicunque debes, quod tibi, quatenus alter, id non habet in poteſtate ſua, ipſe autem citra neglectum officii erga teipſum hoc alteri præſtare potes (§. 608.); operam quoque dare tenemur, quantum in nobis eſt, ut alter amicitiam aliorum conſequatur, conſequenter ſi tu alteri amicitiam aliorum conciliare vales, ad id faciendum obligaris.

Quodſi ergo fieri poſſet, ut omnes omnibus redderes amicos; hoc faciens faceres, quod eſt officii tui. Charitas enim, quam alteri cuicunque debes, a te hoc exigit, quæ alterum tibi quoad obligationes connatas æqualem facit.

§. 763.

Obligatio eandem conſervandi.

Quicquid ad hoc conferre vales, ut amicitia aliorum alteri conſervetur, ad id faciendum obligaris. Quoniam enim operam dare tenemur, ut ipſimet amicitiam aliorum, quam conſecuti ſumus, conſervemus (§. 636.); eodem prorſus, quo ante, modo oſtenditur, nos alteri obligari ad hoc faciendum, quicquid ad aliorum amicitiam ipſi conſervandam conferre valemus.

§. 764.

Alios alteri inimicos reddere illicitum.

Nemo alios alteri inimicos reddere debet. Danda enim tibi opera eſt, ne alios tibi reddas inimicos (§. 634.). Enimvero quilibet homo alteri cuicunque homini debet, quod ſibi, quatenus alter id non habet in poteſtate ſua, ipſe autem citra neglectum officii erga ſeipſum alteri hoc facere poteſt (§. 608.). Danda igitur opera eſt, ne alios alteri reddas inimicos, conſequenter nemo alios alteri inimicos reddere debet.

Quoniam inimicus alterum odit (§. 626.), qui vero odit alterum, eidem tædia

dia creare, & quo minus voluptate perfundatur, impedire ſtudet (§. 671. *Pſych. empir.*); qui alios alteri inimicos reddit, per alios eidem tædia creare, & quo minus voluptate, qua frui poterat, fruatur impedire ſtudet, aut ſaltem in cauſa eſt, ut alii alteri tædia creare, ac quo minus voluptate, qua frui poterat, fruatur impedire ſtudeant (§. 881. *Ontol.*). Quoniam itaque qui alteri tædium creare ac voluptatem, qua perfrui poterat, impedire ſtudet, alterum odit (§. 672. *Pſych. empir.*), conſequenter ipſe alteri inimicus eſt (§. 626.), qui vero in cauſa eſt, ut alii alteri tædia creare ac quo minus voluptate, qua frui poterat, fruatur, impedire ſtudeant, felicitatem alterius impedit (§. 636. 637. *Pſych. empir.*); nemo autem alteri inimicus eſſe debet (§. 628.), nemo etiam felicitatem alterius impedire debet (§. 698.); nemo alios alteri inimicos reddere debet.

Demonſtrationem alteram ex principiis ſpecialioribus deductam addere libuit, ut intrinſeca actus turpitudo, quam prohibitam eſſe hic oſtendimus, clarius percipiatur. Demonſtrationes enim præſertim in veritatibus practicis magis compellunt ad aſſenſum, ſi ex principiis ſpecialibus contextæ, quam ſi ex generalibus conflatæ. Unde paulo ante monui (*not.* § 761.) principia generalia magis uſui eſſe in inveniendo, quam in veritatibus inventis in uſus aliorum demonſtrandis. Quoniam itaque nos quoque intendimus, ut lectores ad artem inveniendi præparemus, quo veritates ipſis nondum perſpectas proprio Marte eruere valeant, quoties iiſdem opus habent, vel ubi ipſis propoſitum eſt theſauros veritatum homini ſcitu utilium ac neceſſariarum amplificare; utramque dare viſum fuit, ut utriuſque differentia clarius percipiatur. Id omnino agimus, ut lectori noſtro tantum proſimus data qualibet occaſione, quantum poſſumus. Ceterum in demonſtratione poſteriore probe diſtinguendus erat dolus a culpa, ne minus demonſtraretur, quam demonſtrari debebat: id quod lector attentus, cui differentia inter dolum & culpam perſpecta eſt ex parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis, facile animadvertet.

§. 765.

Obligatio inimicos alteri reconciliandi.

Quilibet inimicos tuos, quantum in ſe eſt, tibi reconciliare tenetur, hoc eſt, facere debet, ut ex inimicis reddantur amici. Etenim, quantum in te eſt, operam dare debes, ut aliorum amicitiam alteri concilies (§. 762.). Quamobrem cum aliorum amicitiam alteri concilies, ſi ex inimicis reddas amicos, conſequenter ſi inimicos ſuos alteri reconcilies; evidens eſt, quod quilibet tenetur, quantum in ſe eſt, alteri reconciliare inimicos ſuos, ſeu facere ut ex inimicis reddantur amici.

Præceptum de concilianda aliorum amicitia aliis revera ſub ſe jam continet præceptum de inimicis reconciliandis; neque enim ſupponitur in demonſtratione, utrum illi, quorum amicitiam alter tibi conciliare debet, ſint inimici, an indifferenti in te animo, conſequenter præceptum non minus de illis, quam de his intelligendum. Quoniam tamen non omnes hoc ſtatim vident, conſultius viſum fuit præceptum præſens ſuperaddere, ne videamur omiſiſſe, quod maxime utile ac neceſſarium eſt, officium.

§. 766.

Reconciliatio inimicorum quomodo differat.

Reconciliari dicitur amicus, ſi ex inimico reddatur amicus. Quoniam tamen inter amicitiam & inimicitiam datur ſtatus medius, nimirum quo quis indifferenti in alterum animo eſt (§. 629.); reconciliatio recte diſtinguitur in perfectam & imperfectam. Nimirum *Reconciliatio perfecta* eſt, quæ & ſimpliciter *Reconciliatio* dicitur, ſi ex inimico alter reddatur amicus: aſt *imperfecta* eſt, ſi alter quidem deſinit eſſe inimicus, indifferenti tamen erga te manet animo.

Equidem indifferentia animi erga alios legi naturæ contraria (§. 630.), adeoque vi ejuſdem non dari debet medium quid inter amicitiam & inimicitiam, quarum illa præcipitur (§. 627.), hæc prohibetur (628.) una cum indifferentia animi (§. 630.); quoniam tamen non omnes ſatisfaciunt officio ſuo, ideo quoque fieri non poteſt, ut inimicum reconciliaturus efficias, quo

quo ex inimico fiat amicus. Nemo autem est qui nesciat præstare, ut alter deponat inimicum in te animum, etsi maneat indifferenti in te animo, quam ut inimicum retineas, consequenter inter reconciliationem perfectam & imperfectam utique distinguendum.

§. 767.

Quoniam quilibet inimicos, quantum in se est, tibi reconciliare tenetur (§. 765.); *si ex inimico alterum tibi amicum reddere nequit, sufficit si alterum eo adducat, ut inimicum in te deponat animum, etsi indifferenti posthac in te sit animo*, consequenter cum perfecta sit reconciliatio, si quis ex inimico redditur amicus, imperfecta vero, si quidem inimicus esse desinit, indifferenti tamen in te animo manet (§. 766.), *ubi reconciliatio perfecta speranda non est, ad imperfectam tamen tentandam obligaris*. *Reconciliatio imperfecta quantum legi naturæ conformis.*

Etsi obligemur ad inimicos nobis & aliis reconciliandos, non tamen obligatio extendenda ultra id, quod possibile est (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum a te solo non pendeat, ut inimicus vel tibi, vel alteri reconcilietur, hoc est, ut amicus fiat, qui antea erat inimicus (§. 766.), sed alterius quoque requiratur voluntas, cujus determinatio a te minime pendet, quia voluntas minime cogi potest (§. 927. *Psych. empir.*), tanto magis satisfeciisti officio tuo, si id obtinuisti, ut inimicum deponat animum, consequenter si imperfecta sit reconciliatio (§. 766.), quanto certius est, te eidem jam satisfeciisse, si ex parte tua nihil omiseris, quod ad eum reconciliandum facere potes. Quamvis adeo certum sit perfectam reconciliationem sperari haud quaquam posse, quin tamen imperfecta tentanda sit, dubio omni caret. Ubi in Philosophia morali inquisiverimus in rationes inimicitiæ & in impedimenta reconciliationis, multo clarius perspicietur, cur subinde imperfecta reconciliatio in potestate sit, non tamen perfecta. Enimvero quoniam superius nondum demonstravimus, quod etiam ipsemet inimicos tuos tibi reconciliare debeas, ideo addere lubet propositionem sequentem, ne quid desit, quod in Moralibus alibi demonstratum supponi debet.

§. 768.

Quilibet obligatur ad inimicos sibi reconciliandos, hoc est, omnem dare debet operam, ut inimici ipsi reconcilientur, si non perfecte, saltem imperfecte. Operam enim dare tenemur, ut aliorum amicitiam acquiramus (§. 636.), consequenter etiam, ut, qui inimici sunt, nobis fiant amici, adeoque perfecte nobis reconcilientur (§. 766.). Quoniam tamen voluntatem alterius cogere non potes (§. 927. *Psych. empir.*), ut vero alter fiat amicus tuus, a voluntate ipsius pendet; ubi hoc obtinere non potes, ut fiat amicus tuus, opera tamen adhuc danda est, ut desinat esse inimicus; consequenter si fieri non possit, ut perfecte tibi reconcilietur, danda tamen adhuc opera est, ut imperfecte reconcilietur (§. 766.). *Obligatio inimicos sibi reconciliandi.*

Quodsi hanc propositionem sumas, ultro sequitur (§. 608.), quod modo aliter demonstravimus (§. 765. 767.); quod etiam obligeris ad inimicos aliis reconciliandos, si non perfecte, saltem imperfecte.

§. 769.

Quilibet ad reconciliationem pronus esse debet, hoc est, *si tu fueris mihi vel alteri inimicus, & ego te mihi vel alteri reconciliare volo, minime resistere debes, quo minus mihi vel alteri reconcilieris, sed facilem te præbere debes*. Quoniam enim nemo hominum alteri debet esse inimicus (§. 628.), illicitum est, quod tu mihi vel alteri sis inimicus (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Cumque homini omni, etiam ei, qui tuus inimicus est, amicus esse debeas (§. 627. 633.); si mihi fueris vel alteri inimicus, & ego te mihi vel alteri reconciliari volo, hoc est, voluero ut inimicus esse desinas, & amicus fias (§. 766.); non volo, nisi ad quod faciendum obligaris, consequenter quod necesse est ut facias, etiamsi ego a te hoc non expeterem (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Patet adeo *Obligatio ad reconciliationem, quæ tentatur, acceptandam.*

adeo, quod reconciliationem tentanti reſiſtere minime debeas, ſed potius facitem te præbere tenearis (§. 722.), conſequenter dubium non eſt, quin quilibet ad reconciliationem pronus eſſe debeat.

§. 770.

Obligatio mutuam amicitiam aliorum propagandi.

Quilibet operam dare debet, ut alios homines ſibi mutuo reddat amicos. Etenim ſi amicitiam Mævii conciliare vales Titio, ad id faciendum obligaris, &, ſi viciſſim Titii amicitiam Mævio conciliare vales, ad id faciendum itidem obligaris (§. 762.). Quoniam mutua eſt Mævii ac Titii amicitia, ſi non modo Mævius fuerit amicus Titii, verum etiam viciſſim Titius amicus Mævii; operam dare omnino debes, ut homines alios ſibi mutuo reddas amicos.

Non eſt quod exiſtimes propoſitionem hanc non differre a ſuperiori de amicitia Mævii Titio concilianda (§. 762.). Etſi enim Mævius Titio ſit amicus, cum de vera amicitia hic ſermo, quæ charitatem & amorem infucatum ſupponit, non tamen ideo ſequitur, quod etiam Titius ſit Mævii amicus. Sane ſi hoc ſequeretur, nullum eſſet præceptum de inimicis diligendis, quamprimum enim alios diligeres, non amplius inimici eſſent; id quod non minus rationi, quam experientiæ repugnat.

§. 771.

Obligatio inimicos ſibi invicem conciliandi.

Quilibet operam dare debet, ut inimicos ſibi invicem conciliet, ſi non perfecte, ſaltem imperfecte. Nimirum ſi Mævium inimicum Titio reconciliare vales, ſi non perfecte, ſaltem imperfecte, ad hoc faciendum obligaris, & viciſſim ſi Titium inimicum Mævio reconciliare vales, ſi non perfecte, ſaltem imperfecte, ad idem ſimiliter faciendum obligaris (§. 765. 767.). Quoniam adeo, qui erant inimici, ſibi invicem reconciliantur, ſi Mævius Titio & Titius viciſſim Mævio reconciliatur, quilibet omnino operam dare debet, ut inimicos ſibi invicem conciliet, ſi non perfecte, ſaltem imperfecte.

Quæ ad propoſitionem præcedentem annotavimus, mutatis mutandis huc quoque trahenda ſunt. Si mutua eſt Titii ac Mævii inimicitia, non ideo inimicum in Mævium animum deponit Titius, quia Mævius eundem depoſuit, multo minus ideo Titius ex inimico redditur Mævio amicus, quia Mævius ipſi jam amicus factus eſt. Atque adeo vides mutuam reconciliationem eſſe diverſam ab ea, qua unus tantummodo reconciliatur alteri, ſive perfecta, ſive imperfecta intelligatur reconciliatio. Etſi autem præceptum de inimicis alteri reconciliandis ponat alterum de reconciliatione mutua inimicorum, non tamen ideo eſſe deſinunt duo diverſa præcepta quippe de diverſis prorſus caſibus loquentia. Quamobrem ſuperfluum non eſt, ut oſtendatur, quomodo alterum ex altero ſequatur.

§. 772.

Amicitia mutua & reconciliatio mutua inimicorum non impedienda.

Nemo impedire debet, quo minus homines ſibi mutuo fiant amici; neque etiam impedire, quo minus inimici ſibi mutuo reconcilientur ſive perfecte, ſive imperfecte. Quilibet enim operam dare debet, ut alios homines ſibi mutuo reddantur amici (§. 770.), & ut inimici ſibi invicem reconcilientur, ſi non perfecte, ſaltem imperfecte (§. 771.). Quodſi vero ad hoc faciendum obligaris, ad contrarium non faciendum ſimul obligaris (§. 722.). Quamobrem nemo impedire debet, quo minus homines ſibi mutuo fiant amici, & quo minus inimici ſibi mutuo reconcilientur.

Denuo monemus, de vera amicitia hic nobis eſſe ſermonem, ne quis præceptum de mutua amicitia non impedienda in abuſum trahat. Quænam autem vera ſit, ex definitione intelligitur (§. 625.), modo notaveris verum ibidem intelligi amorem, qui charitatis ſocius. Alius enim, qui tibi amicus videtur, revera inimicus eſt, quatenus te reddit infelicem, dum felicitati tuæ conſulere videtur, voluptate nocua cum vera & tranſitoria innocua confuſa.

§. 773.

§. 773.

Amicitia bonum fortunæ est. Etenim amicus est, qui te amat (§. 625.), consequenter voluptatem tibi creare, tædium vero a te avertere studet (§. 652. *Psych. empir.*), adeoque data occasione lubenter confert, quicquid ad perfectionem tuam statusque tui conferre valet (§. 554. *Psych. empir.*). Amicorum adeo voluntas cum voluntate, quæ tibi esse debet, ad idem tendit (§. 152. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque consentit (§. 503. *Ontol.*), consequenter amicitia ad statum externum spectans (§. 706. *Ontol.*) facit, ut is cum statu interno tuo consentiat, adeoque eundem perfectiorem reddit (§. 503. *Ontol.*). Quoniam itaque fortunæ bonum est, quod statum externum perfectiorem reddit (§. 554. 556. *Psych. empir.*); amicitia fortunæ bonum est. *Amicitia quale bonum.*

§. 774.

Inimicitia malum fortunæ est. Inimicus enim nos odio prosequitur (§. 626.). Quoniam itaque alteri tædia creare, & quo minus voluptate fruatur, impedire studet (§. 671. *Psych. empir.*), quicquid vero veram homini voluptatem creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert (§. 638. *Psych. empir.*) & quicquid ex adverso tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 639. *Psych. empir.*), inimicus alterius felicitatem impedire & infelicitatem promovere studea. Quoniam inimici ad statum externum pertinent (§. 706. *Ontol.*), & obligatio naturalis ad promovendam felicitatem & vitandam infelicitatem ducit (§. 280.); inimicitia dissensum status externi cum obligatione naturali, quam immutabilem esse constat (§. 142. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), parit (§. 504. *Ontol.*), adeoque eundem imperfectiorem reddit (§. *cit.*). Quamobrem cum malum fortunæ sit, quod statum hominis externum imperfectiorem reddit (§. 565. 567. *Psych. empir.*); inimicitia malum fortunæ est. *Inimicitia quale sit malum.*

Inimicitiam esse malum quoddam, nemo non agnoscit exinde, quod inimici occasionem nocendi ambabus, quod dicitur, manibus arripiant. Quod vero sit malum fortunæ, inde colligitur, quia inimicitiam aliorum evitare non semper in nostra positum est potestate, adeoque haud raro fortunæ adversæ tribuendum. Immo acutiores fortunæ concursum ad inimicitiam perspiciunt etiam eo in casu, quando culpa tua contrahis aliorum inimicitiam. Enimvero nobis hoc demonstrandum fuit ex ipsis notionibus generalibus, ut in systemate omnia inter se cohæreant, nec desit ea evidentia, quæ intellectum systematicum, quem in Horis subsecivis me graphice delineasse memini, ad assensum compellit. Hæc annotasse visum fuit, ne methodi, qualis convenit systemati, ignaris demonstrationem e longinquo petisse videamur, quæ ex principiis obviis conflari poterat, & intricasse judicemur, quæ in se plana & perspicua sunt, ut citra probationem admittantur ac nemine invito sumantur.

§. 775.

Carere ac privari amicis malum fortunæ est. Etenim amicitia bonum fortunæ est (773.), adeoque ejus absentia malum (754.). Quoniam itaque amicitia abest, si amicis careas, vel iisdem, quos habueras, privaris, seu eorum jactura facis; carere ac privari amicis malum fortunæ est. *Amicis carere ac privari quale sit malum.*

Non est, qui non agnoscat carere ac privari amicis malum esse. Inde est, quod conqueramur de amicorum defectu, & quod lugeamus, ubi amicus morte nobis abripitur, immo quod tristitia angatur animus, si culpa nostra amicitiæ alterius jacturam facimus, & indignemur aliis, qui amicitiæ conservandæ parum student.

§. 776.

Carere inimicis & ab iisdem liberari quale sit bonum.

Carere inimicis & ab iisdem liberari bonum fortunæ est. Inimicitia enim malum fortunæ est (§. 774.), adeoque ejus absentia bonum fortunæ (§. 756.). Abest inimicitia, si inimicis careas, & si ab iisdem, quos habes, liberaris. Quamobrem carere inimicis & ab iisdem liberari bonum fortunæ est.

Nemo est, qui non agnoscat. Hinc felicem, aut saltem fortunatum prædicamus eum, qui nullos habet inimicos. Gaudemus, si inimici moriantur, aut etiam nobis reconcilientur, saltem imperfecte.

§. 777.

An amicus quoad officia præstanda præferendus inimico & ei, qui indifferenti in nos animo

Si amico & inimico, vel ei, qui indifferenti in te est animo, præstandum aliquod officium, & utrique simul idem præstari non possit, aut ut præstes non sit in potestate tua, amicus præferendus est inimico, vel ei, qui indifferenti in te est animo. Quoniam unusquisque alium quemcunque, etiam inimicum (§. 632.), amare debet tanquam semetipsum (§. 619.), si in potestate tua fuerit, officium quodcunque utrique præstare debes. Enimvero quoniam idem utrique præstare haud quaquam potes, seu, ut idem præstes in potestate tua non est, unus necessario alteri præferendus, cum ad officia præstanda obligeris (§. 224. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque ob obligationis hujus necessitatem ac immutabilitatem (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), utrique deesse minime possis. Cum amicus te amet (§. 625.), adeoque voluptatem, consequenter felicitatem tuam (§. 638. *Psych. empir.*), appetat (§. 650. *Psych. empir.*), inimicus autem te odio prosequatur (§. 626.), adeoque tædia tua (§. 669. *Psych. empir.*), consequenter infelicitatem tuam appetat (§. 639. *Psych. empir.*), & qui indifferenti in te est animo, te neque amet, neque odio prosequatur (§. 629.), adeoque felicitatem tuam curæ minime habet *per demonstrata;* amicus magis meretur, ut officium ipsi præstes, quam inimicus atque is, qui indifferenti in te est animo. Quoniam itaque ratio aliqua adesse debet, cur unum alteri præferas, ubi utrique officium aliquod humanitatis præstare minime potes (§. 70. *Ontol.*); amicus præferendus est inimico & ei, qui indifferenti in te est animo.

Etsi jam sæpius monuerimus ac ipsa demonstratio satis aperte loquatur, sermonem hic nobis esse de vero amico, cui nempe competit definitio supra tradita (§. 625.); idem tamen hic inprimis denuo repetendum, ne præsens propositio perversæ interpretationi ac applicationi obnoxia fiat. Ceterum facile patet, hunc casum, de quo loquitur propositio præsens, emergere non posse, nisi quoad officia positiva: privativa enim cum omittendo adimpleantur, pluribus simul semper satisfacere licet. Neque vero a notionibus communibus abhorret propositio præsens. Nemo enim est, qui non reprehendat inimicum vel eum, qui indifferenti in nos est animo, ob rationes quasdam extrinsecas præferri amico, immo amicus, ubi postponitur, conqueritur de inimico vel eo, qui indifferenti in alterum animo est, sibi prælato. Quoad meritum naturale, quod in indigentia consistit (§. 667.), homines æquales sunt, adeoque inter amicum & inimicum, inter amicum & eum, qui indifferenti in nos animo, nulla differentia est. Enimvero quoniam amicus amore in te suo se tuo amore dignum reddit, inimicus vero eundem spernit, & qui indifferenti in te animo eum parum curat; aliud adhuc meritum amico est præter naturale, cur ipsi succurras. Et hoc ipsum efficit inæqualitatem inter amicum & inimicum, inter amicum & eum, qui indifferenti animo est, & propter hanc inæqualitatem amico jus prælationis competit. Nemini hic quicquam superierit obscuri, qui naturam amoris, quem in Psychologia empirica distincte satis delineavimus, probe perspectam tenet, adeoque noverit amorem, quo alter nos prosequitur, esse motivum ipsum amandi.

§. 778.

An qui indifferenti est animo præferendus sit inimico.

Si inimico & ei, qui indifferenti in te est animo, officium quoddam humanitatis præstandum & utrique simul idem præstare non possumus, is, qui indifferenti in nos animo est, inimico præferendus. Patet ut in demonstratione præcedente, unum alteri esse præferendum. Constat porro ex eadem inimicum appetere infelicitatem tuam, ast eum, qui indifferenti in te animo est, tantummodo non appetere felicitatem tuam, minime autem appetere infelicitatem. Ille igitur indignum se reddit amore tuo, consequenter officiis humanitatis (§. 655.); hic minime. Etsi autem hoc ipso, quod se indignum reddat officiis humanitatis non libereris ab obligatione eadem ipsi præstandi (§. 631.); sufficiens tamen ratio est, cur alterum, qui se indignum minime reddidit, eidem præferamus. Atque adeo patet, si inimico & ei, qui indifferenti in te est animo, officium quoddam humanitatis præstandum, & utrique simul idem præstare non possumus, eum, qui indifferenti in nos animo est, inimico præferendum esse.

Quoad meritum naturale, quemadmodum modo (*not.* §. 777.) monuimus, inter amicum, inimicum & eum, qui indifferenti in nos animo est, nulla intercedit differentia, atque adeo oblata occasione præstandi aliquod officium humanitatis quærendum non est, num sit amicus, an inimicus, an indifferenti in nos animo. Naturalis enim obligatio non supponit, quod alter satisfaciat vicissim suæ obligationi (§. 631.). Enimvero ubi unus horum alteri præferendus, ratio aliqua adesse debet, cur hoc fiat (§. 70. *Ostol.*) & hæc ratio desumenda ab inæqualitate quoad meritum, cum hic quæstio sit, quinam magis mereatur altero, ut officium humanitatis ipsi præstes. Quodsi ergo jam amicum, inimicum & eum, qui indifferenti in te animo est, inter se conferas; manifestam deprehendis differentiam. Amicus te amat (§. 625.), adeoque suæ in te obligationi satisfacit (§. 619.); inimicus te odit (§. 626.), adeoque contra obligationem in te suam agit (§. 624.); qui indifferenti in te est animo, neque te amat, neque odio habet (§. 629.), adeoque non satisfacit obligationi suæ (§. 619.), non tamen contra eandem facit (§. 624.), nisi quatenus eidem non satisfaciendo adversus eandem delinquit (§. 630.). Amicus adeo se dignum reddit amore tuo, inimicus vero indignum, & qui indifferenti animo est non dignum se reddit amore tuo, neque tamen etiam indignum. Quamobrem ubi quæritur, quinam magis mereatur officium humanitatis, dicendum utique est, dignum præferendum esse indigno, & qui minus indignus est ei, qui magis indignus est, seu non dignus indigno, quatenus per modo dicta non dignus ab indigno differt, cum hic non dignus dicatur, qui tantummodo neglexit se dignum reddere, nihil tamen admisit, quo se indignum redderet: quæ quidem distinctio hic obtinet, quia naturaliter omnes capaces sunt ad officia humanitatis ab aliis accipienda. Vides adeo, quomodo meritum, quod naturaliter æquale est, reddi possit inæquale. Non est quod existimes, quæ de amicis quoad officia humanitatis inimicis atque iis, qui indifferenti sunt animo, & de hisce quoad eadem inimicis præferendis præcipiuntur, ea adversari doctrinæ Christi, qui amorem inimicorum inculcaturus addit *Matth.* V. 46. Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne & publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum (Judæos scilicet), quid amplius facitis? Nonne & Ethnici hoc faciunt? Perperam enim hinc infertur, amorem inimicorum esse multo excellentiorem amore amicorum, atque adeo hinc illum præferendum vi legis perfectivæ (§. 193. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter in officiorum humanitatis præstatione inimicum esse præferendum ei, qui indifferenti est animo, atque amico. Etenim Christus tantummodo commendat amorem inimicorum tanquam eximium charitatis gradum, ad quem adspirare debemus, & qui cum amore amicorum sit conjungendus: non vero ibidem loquitur de iis, qui quoad officia humanitatis sint aliis, quos non minus, quam ipsos diligere debemus, præferendi. Huc potius pertinet adhortatio Apostoli *Gal.* V. 10. Operemur bonum quoad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Quamvis enim non præcise de casu propositionis præsentis ac præcedentis accipienda sint hæc verba, iis tamen continentur, quæ ab eo non prorsus dissentanea sunt.

§. 779.

Placabilis & implacabilis qui-nam sit.

Placabilis dicitur, qui ad reconciliationem pronus est: *Implacabilis* vero, qui se alteri reconciliari non patitur.

Vocabulum *irreconciliabilis* equidem occurrit, sed tanquam barbarum rejicitur, ast *reconciliabilis* prorsus non in usu est. Ne igitur aures Latinitati adsuetas præter necessitatem offenderemus, placabilem dicere libuit, quem alias convenientius reconciliabilem dicere poteramus, & implacabilem, qui irreconciliabilis dici poterat. Etenim qui alteri irascitur, non statim ipsi redditur inimicus: placatur tamen, ubi iræ nuncium mittit. Quoniam tamen ira omnis odium continet (§. 862. *Psych. empir.*), & ex eadem inimicitia nascitur, quatenus ira exspirante odium remanet (§. 626.), adeoque qui alteri irascitur, eo ipso, quo irascitur, tempore inimicus ejusdem est; nil obstat, quo minus terminus placabilis & implacabilis barbaris vocabulis substituamus.

§. 780.

Placabilitas quid sit.

Placabilitas itaque est virtus, qua quis ad reconciliationem pronus est.

Sumitur in significatu laxiore, cum strictior fit frequentior, quo tantummodo ad iram transfertur. Non datur vocabulum aliud Latinum, quo hanc virtutem, quæ Germanice die Versöhnlichkeit dicitur, indigitare licet.

§. 781.

Implacabilitas quid sit.

Implacabilitas est vitium, quo quis se alteri reconciliari non patitur.

Quæ de significatu vocabuli placabilitatis modo annotavimus, mutatis mutandis hic quoque notanda veniunt. Vernaculo sermone vitium hoc appellatur die Unversöhnlichkeit. Implacabilitas vocabulum apud Latinos in usu non est, quod mireris, cum non aliud sit vocabulum, quo vitium hoc significatur. Quoniam enim placabilitatem laudarunt Romani, videntur agnovisse, quod virtus sit, adeoque cognoscere etiam debebant oppositum ejus esse vitium; Cur ergo idem nullo insigniverunt nomine, quod tamen adeo obvium erat? Nobis cum veritas magis cordi sit, quam linguæ Latinæ puritas; religioni minus nobis ducimus condere vocabulum, quod apud Autores non occurrit, etsi genio linguæ minime repugnet.

§. 782.

Placabilitas præcepta, implacabilitas prohibita.

Homines omnes placabiles; nemo implacabilis esse debet. Quilibet enim ad reconciliationem pronus esse debet (§. 769.). Qui ad reconciliationem pronus est, placabilis est (§. 779.). Quilibet adeo homo placabilis esse debet. *Quod erat unum.*

Si tu fueris mihi vel alteri inimicus, & ego te mihi vel alteri reconciliare volo, minime resistere debes, quo minus mihi vel alteri reconcilieris (§. 769.), adeoque legi naturæ contrariatur, si te mihi vel alteri reconciliari non pateris. Enimvero qui sese alteri reconciliari non patitur implacabilis est (§. 779.). Nemo igitur implacabilis esse debet. *Quod erat alterum.*

Patet adeo placabilitatem esse virtutem (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), implacabilitatem vero vitium (§. 322. *p. 2. Phil. pract. univ.*). Posterius non agnovisse videntur Romani, quod ipsis nullum hujus vitii fuit nomen, & placabilitatem magis in laude, quam virtute posuisse videntur, obligationem naturalem non intime perspicientes.

§. 783.

Animus in reconciliationem propendens præceptus.

Quilibet alteri ultro reconciliari debet, hoc est, etsi alter reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet. Nemo enim hominum alteri inimicus (§. 628.), sed cuilibet (§. 627.), ipsi etiam inimico amicus esse debet (§. 633.). Quodsi ergo contingat, te alteri fieri inimicum, aut in inimicitiam propendeat animus; ex inimico amicus fieri ac ab inimicitia animum revocare debes. Reconciliatur alteri, qui ex inimico fit amicus (§. 766.), consequenter etiam, si ini-

inimicitia nascens statim supprimitur. Quilibet adeo alteri ultro reconciliari debet, hoc est, etsi alter reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet.

Vides adeo placabilitati convenire reconciliationem absque reconciliatore & petitore: implacabilitati vero tribuendum esse, si quis a precibus ejus, cui inimicus est, vel a tentaminibus reconciliatoris reconciliationem suspendit. Ultroneam hanc reconciliationem urget Christus *Matth.* V. 24. 25. utpote amori inimicorum consentientem. Qui enim inimicum amare debet, amicus ejus esse debet (§. 625.), adeoque fieri non potest, ut vel momento in inimicitia persistere detur.

§. 784.

An reconciliari debeamus alteri, qui reconciliari nobis non vult.

Reconciliari debemus alteri, etiamsi alter sese nobis reconciliari non patiatur. Etenim amici esse debemus inimicorum (§. 633.). Quamobrem cum ex inimico fiat amicus, qui alteri reconciliatur (§. 766.), adeoque si nos alteri reconciliamur, alter vero nobis reconciliari non vult, amici simus inimici nostri; alteri reconciliari debemus, etiamsi alter nobis reconciliari sese non patiatur.

Qui hoc facit, satisfacit obligationi suæ (§ 769. 783.), dum alter eidem non satisfacit (§§. *cit.*): id quod legi naturali consentaneum (§. 631).

§. 785.

Num placabiles esse debeamus altero implacabili manente.

Quoniam qui alteri reconciliatur, dum alter sese ipsi reconciliari minime patitur, ad reconciliationem pronus est, qui vero ad reconciliationem pronus placabilis, qui se alteri reconciliari non patitur, implacabilis est (§ 779.), sed alteri reconciliari debemus, etiamsi alter sese nobis reconciliari non patiatur (§. 784.); *placabiles esse debemus, etiamsi alter sit implacabilis.*

Si alter implacabilis, in vitio persistit (§. 781.), tu vero si placabilis es virtuti te dedis (§. 780.). Virtus tua non suspenditur a vitio alterius (§. 631.). Vides adeo implacabilitatem tuam non excusari implacabilitate alterius, & toto cœlo errare, qui placabilitatem stultitiæ tribuunt, si pars adversa fuerit implacabilis.

§. 786.

Reconciliatori quales nos præbere debeamus.

Nemo reconciliatori sese difficilem præbere debet. Quilibet enim reconciliatori minime resistere, sed facilem sese eidem præbere (§. 769.), immo alteri ultro absque reconciliatore reconciliari debet (§. 783.). Quoniam itaque eidem resistit, nec facilem sese præbet, multo minus absque reconciliatore reconciliationi locum concedit, qui eidem sese difficilem præbet; nemo reconciliatori sese difficilem præbere debet (§. 722.).

Non piget minutim persequi, quæ de reconciliatione lege naturali præcipiuntur, propterea quod placabilitas virtus admodum rara sit, ad quam difficillime perduxeris alios, quemadmodum suo tempore in Philosophia morali ostendetur. Ut enim implacabilitatem excusent, varia prætexere solent, quæ si rite inspiciantur, ipsam arguunt.

§. 787.

Contemtus quid sit.

Contemnere alterum dicitur, qui actibus externis declarat alterum honore ac laude indignum esse. Unde *Contemtus* est actus quicunque externus, quo significatur alterum honore ac laude indignum esse. Et hinc *res contemnere* dicitur, qui nullum ipsis statuit pretium, seu actibus externis declarat, quod nullum ipsis pretium statuat.

Pona-

Ponamus Titium laudari a Mævio ob scientiam mathematicam, te vero eandem extenuare, quasi non sit magni momenti, vel subridendo aut vultus mutatione indigitare, quod eundem parvifacias; Titium contemnere diceris. Si alter te alloquitur & tu tacens abis, hoc ipso significans te eum tanti non facere, ut cum ipso verba misceas; eum contemnis. Si Titii prædicatur liberalitas, & tu ore fastidiente regeras non esse eam singularem; Titium contemnis. Si Sempronium non salutes honoris gratia salutandum, adeoque indicas te eum tanti non facere, qui a te salutetur, eum contemnis. Si Rex quidam Legatos alterius neque dem admittit auditurus, quid nomine Regis sui propositurî sint, eos contemnit. Similiter voluptates sensuum contemnit, qui iisdem frui non vult, etsi innocuas. Munus contemnit, qui illud recipere recusat, utut nulla subsit ratio, cur idem accipere non debeat. Picturam contemnit, qui nævos exsculpere conatur, ut pretium ejus, quod eidem statuitur, diminuat. Exempla hæc abunde loquuntur, quod vocabulum a nobis accipiatur in eo significatu, quem ipsi tribuit mos loquendi.

§. 788.

Quale judicium supponat contemtus.

Quoniam virtutes potissimum intellectuales & morales (§. 550.) & facta ex iisdem profecta honorem atque laudem pariunt (§. 551.), hominemque laude dignum probant ac honore (§. 552.), qui vero alterum contemnit, actibus externis declarat alterum honore ac laude indignum esse (§. 787.); *qui alterum contemnit, vel negat ei virtutes intellectuales & morales esse, vel easdem in multis deficere contendit, aut eas honorem ac laudem non parere existimat.*

Obtinet hoc, quatenus contemtor agnoscit, nonnisi virtutes intellectuales & morales veram parere laudem honoremque verum. Et de hoc potissimum contemtu hic agitur, quo alteri denegatur honor verus & laus vera, qui debebantur.

§. 789.

Quando alii contemnantur ob fortunæ vel corporis bonorum defectum.

Quodsi quis alios majoris facit aliis ob corporis vel fortunæ bona, adeoque *eos honore ac laude dignos judicat, quibus sunt corporis vel fortunæ bona; alios contemnit, qui nihili faciendos judicat eos, qui bonis corporis vel fortunæ destituuntur, actibusque externis idem significat* (§. 787.).

Etsi enim honor tantummodo opinativus sit, non verus, nec minus laus solum modo opinativa, non vera, quæ alteri tribuitur ob bona corporis vel fortunæ; contemtus tamen verus est, si quis ob horum defectum minoris sit, quam alii, qui bonis istis fruuntur. Nullibi magis regnat opinio, quam ubi de honore ac laude agitur, præsertim in civitate, ubi honori opinativo aliquid dandum esse suo ostendetur loco. Nimirum honor ac laus supponunt hominum inæqualitatem, ob quam unus præfertur alteri, & majoris fit altero. Etsi adeo de ista inæqualitate per errorem statuas; hoc tamen minime obstat, quo minus alterum minoris facias altero, adeoque honore ac laude minime dignum existimes, qui vel maxime honorandus ac laudandus erat, consequenter eundem contemnas. Sane Geometræ, qui solam scientiam geometricam & calculos algebraicos in pretio habent, reliquam vero scientiam ac eruditionem nihil faciunt, quemadmodum omnem scientiam reliquam atque eruditionem, ita etiam alios eadem præstantes contemnunt, nec dignos judicant honore ac laude.

§. 790.

Contemtus aliorum prohibitus.

Nemo est contemnendus. Etenim unusquisque alteri honorem exhibere debet, quem meretur, & tantum tribuere laudis, quantum meretur (§. 648.). Sed qui alterum contemnit, eum honore ac laude prorsus indignum judicat, idque actibus externis significat (§. 787.). Quod cum facere non debeat (§. 722.); nemo contemnendus est.

Consistit contemtus in denegatione honoris debiti debitæque laudis (§. 787.). Atque hic contemtus verus est. Quoniam itaque honor debitus lausque debita nemini denegari debet; nemo est contemnendus. Quodsi honor fuerit tantummodo opinativus lausque opinativa, qui de-

denegantur; animus tamen adest alterum contemnendi, & actus externi, quibus contemtus constat, adsunt. Quamobrem hunc quoque prohibitum esse apparet.

§. 791.

An contemtus sit nuda honoris & laudis omissio.

Contemtus non consistit in nuda honoris ac laudis omissione, verum etiam in actibus positivis, quibus significatur quod alter honore ac laude indignus judicetur. Etenim contemtus consistit in actibus, quibus significatur alterum honore ac laude indignum esse (§. 787.). Quoniam adeo qui alterum honore ac laude indignum esse significare vult, non modo id facere potest omittendo illos actus, quibus honor ac laus defertur, verum etiam edendo alios, quibus judicium suum de indignitate alterius prodit; contemtus non in nuda honoris ac laudis omissione consistit, sed alios insuper requirit actus positivos, quibus significatur, quod alter honore ac laude indignus habeatur.

Ex solis actibus privativis non semper colligi potest, quod alter honore ac laude indignus judicetur. Ex. gr. Laudat te Titius, tacet Mævius: non hinc inferre potes, te a Mævio contemni. Variæ enim esse possunt rationes, cur taceat, etsi te laudem istam mereri persuasus sit, nec eam tibi invideat, vel tacere etiam potest, quod se tuarum virtutum, quæ prædicantur, judicem parum competentem agnoscat. Quodsi vero contradicat laudanti, si in risum effundatur, si miretur, quod ea laude decoreris; tum demum certo colligitur, te laude ista indignum censeri, atque in hisce actibus positivis contemtus tui consistit. Contemtus adeo denegatio honoris meriti meritæque laudis qualificata est, cum nuda omissio etiam fieri possit absque animo contemnendi. Quodsi tamen ex circumstantiis aut indiciis aliis certo colligi possit, te honorem alteri tribuendum, laudem eidem deferendam omittere, quia alterum honore ac laude indignum judicas, tum demum nuda honoris ac laudis omissio, seu simplex utriusque denegatio contemtus est.

§. 792.

Quomodo nos gerere debeamus, si ab alio contemnamur.

Nemo alterum odisse, nec eidem irasci debet, quod ab eo contemnatur. Etenim cum neminem odio habere debeas (§. 624.), si contemtorem tui odio prosequeris, contra obligationem tuam agis. Nemo alterum contemnere debet (§. 790.). adeoque qui te contemnit non satisfacit obligationi suæ. Quodsi adeo alterum odio prosequeris, quia te contemnit; tu ideo non satisfacis obligationi tuæ, quia alter non satisfacit obligationi suæ naturali. Enimvero si alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo tibi permissum est non satisfacere tuæ (§. 631.), consequenter eadem adhuc teneris. Nemo igitur alterum odisse debet, quia ipsum contemnit.

Ostenditur etiam per indirectum hoc modo. Ponamus tibi licere ut alterum oderis, quia te contemnit. Quoniam inimicus alterius est, qui ipsum odit (§. 626.), contemtoris inimicum esse licet. Enimvero nemo hominum alteri, nequidem inimico (§. 633.), inimicus esse debet (§. 628.). Contemtorem igitur sui odisse non licet. *Quod erat unum.*

Qui alteri irascitur, eum quoque odio habet (§. 862. *Psych. empir.*). Sed contemtorem sui odio prosequi minime debemus *per demonstrata n.* 1. Ergo nec eidem irasci debemus. *Quod erat alterum.*

Hoc vulgo parum attenditur, cum homines sint contemtus admodum impatientes, nec facile quicquam difficilius ferre accidit quam contemtum. Hinc & sibi sufficientem rationem esse existimant, quod alios oderint, ubi contemtum sui allegare valent. Tanto igitur magis necesse erat officium hoc inculcari.

§. 793.

An contemtor vicissim contemnendus.

Non ideo alterum contemnere licet, quia te contemnit, contemtorique tuo honorem meritum meritamque laudem tribuere debes. Quoniam enim nemo contemnendus

dus (§. 790.), qui te contemnit non satisfacit obligationi suæ. Enimvero quia alter non satisfacit obligationi suæ naturali, non tibi permissum eidem quoque non satisfacere (§. 631.), consequenter eadem adhuc teneris. Quamobrem cum ad alterum non contemnendum obligeris (§. 790.), sed unicuique potius eum exhibere debeas honorem, quem meretur, tantumque tribuere laudis, quantum meretur (§. 648.); non ideo alterum contemnere licet, quia te contemnit, contemtorique tuo honorem meritum meritamque laudem tribuere debes.

§. 794.

Obligatio contemtores sui in contemtum aliorum non adducendi.

Quoniam perinde est, sive tu ipse contemtorem tui contemnas, sive facias, ut contemnatur ab aliis, tibi autem minime licet contemnere alterum, quia te contemnit (§. 793.), *nec hoc facere licet, ut contemtor tuus contemnatur ab aliis, seu contemtorem tui in contemtum aliorum adducere minime licet.*

Non ignoro durum hoc videri plerisque, quemadmodum cetera omnia, quæ ab amore inimicorum pendent; nemo tamen diffiteri poterit, esse hoc veritati consentaneum, modo attendat animum ad demonstrationes, ut videat, quomodo ex veritatibus aliis, quæ in dubium vocare minime potest, legitima ratiocinatione colligatur. In Philosophia vero morali ostendemus, præstationem hujus & officiorum geminorum non esse supra vires humanas positam.

§. 795.

Obligatio non impediendi honorem ac laudem contemtoris tui.

Similiter quia contemtori tuo honorem, quem meretur, laudemque meritam tribuere debes (§. 793.); *quin impedire minime liceat, quo minus alii eidem honorem, quem meretur, exhibeant, vel quo minus meritam tribuant laudem, dubitandum non est.*

Consequitur idem ex corollario præcedente (§. 794.). Si enim impedis, quo minus alii alteri tribuant honorem, quem meretur, meritamque laudem; eosdem adducis ut denegando honorem ac laudem alteri debitam honore ac laude indignum declarent: id quod ad contemtum referendum esse constat (§. 787.), etsi in nuda honoris ac laudis omissione solummodo non consistat (§. 791.). Quamobrem cum tui contemtorem in aliorum contemtum adducere minime licent (§. 794.); nec impedire licet, quo minus alii contemtori tuo eidem honorem meritum meritamque laudem tribuant. Patet etiam hac ratione, Quoniam tu contemtori tuo honorem meritum meritamque laudem tribuere debes (§. 793.), eandem non tribuere tibi non licet (§. 722.). Quod vero tibi facere non licet, id nec facere licet per alios. Ergo nec alios adducere potes, ne contemtori tuo debitum exhibeant honorem meritamque tribuant laudem, consequenter nec impedire licet, quominus hoc faciant. Non piget operam dare, ut veritati, cui difficulter præbetur assensus, omnem evidentiam fœneremur, quam recipit.

§. 796.

Par pari referre quid sit.

Par pari referre dicitur, si quod quis ipsi fecit, vel non fecit, idem etiam facit, vel non facit alteri, quia alter fecit, vel non fecit.

Ex. gr. Si quis te læsit, & tu ipsum vicissim lædis, quia te læsit, par pari refers. Si quis tibi tædia creavit, & tu ipsi vicissim tædia creas, quia tibi creavit, par pari refers. Similiter si quis te laudat & tu ipsum vicissim laudas, quia te laudavit, par pari refers. Si quis tibi mutuo dedit pecuniam, cum ea indigeres, & tu ipsi vicissim alia vice pecuniam mutuo das, quando ipse ea indiget, quia tibi mutuo dederat, par pari refers. Si quis te ad prandium invitavit, & tu vicissim eundem invitas, quia ipse invitaverat, par pari refers. Enimvero ut par pari referas necesse non est, ut idem præcise facias alteri, quod tibi fecit, sed sufficit, ut genere idem facias, veluti si te calumniatus est, ut tu ipsi deneges quodcunque humanitatis officium, vel si te verberavit, ut tu convitiorum plaustris ipsum oneres.

§. 797.

§. 797.

Bonum bono referre vel rependere dicitur, si alter tibi extitit causa boni, & tu vicissim ipsi causa boni existis, quia ipse extitit. *Bonum bono referre quid sit.*

Ex. gr. Si quis tibi in periculo mortis constituto manus auxiliatrices porrexit, ne perires, & tu posthac data occasione ipsum commendes, ut munus quoddam eidem conferatur, quia illud fecerat; bonum bono refers seu rependis. Similiter si quis te laudavit, & tu deinceps impedis, quo minus alter ipsi det damnum, quia laudavit, bonum bono refers.

§. 798.

Ex adverso *malum malo referre* seu *rependere* dicitur, si alter tibi extitit causa mali, & tu vicissim ipsi causa mali existis, quia ipse extitit. *Malum malo referre quid sit.*

Ex. gr. Si alter te convitiatus fuerit, & tu postea impedis, quo minus ad munus quoddam promoveatur; malum malo refers sive rependis. Si alter tibi denegavit officium quoddam humanitatis, quod præstare in potestate ipsius erat, & tu data occasione damnum quoddam eidem infers, quia illud denegaverat, malum malo rependis. Item si alter te contemnat, & tu propterea eundem calumnieris, malum malo refers.

§. 799.

Malum bono referre dicitur, qui cum alter tibi causa mali extitit, tu ipsi causa boni existis, non obstante quod ille extiterit causa mali. *Malum bono referre quid sit.*

Ex. gr. Contemnit te alter, tu hoc non obstante meritam ipsi tribuis laudem. Malum ergo bono refers. Similiter denegavit tibi alter opem ferre in periculo constituto, tu hoc non obstante eidem succurris, quando auxilio tuo indiget. Malum igitur bono refers. Lædit te alter, tu ipsum lædere non vis, etiamsi commoda hoc faciendi offeratur occasio. Malum itaque bono refers.

§. 800.

Denique *bonum malo referre* dicitur, qui cum alter tibi causa boni extitit, tu ipsi causa mali existis, non obstante quod ille extiterit causa boni. *Bonum malo referre quid sit.*

E. gr. Laudavit te alter, tu hoc non obstante alterum calumniaris. Bonum ergo malo refers. Tibi in periculo vitæ constituto alter tulit opem, ne perires, tu hoc non obstante fortunas ejus subvertere studes. Bonum adeo malo rependis. Alter te ad dignitatem evexit tuasque fortunas auxit, tu hoc non obstante eidem tædia ac molestiam creas, quibus animus ejus torquetur. Bonum itaque malo rependis.

§. 801.

Qui bonum bono vel malum malo refert, par pari refert. Qui enim bonum bono refert, tibi boni causa existit, quia tu ipsi causa boni extitisti (§. 797.), consequenter cum etiam absentia mali bonum sit (§. 756.), adeoque alteri causa boni existas, si impedis aut alio quocunque modo efficias, ne alter incidat in malum, vel si efficias, ut a malo liberetur (§. 881. *Ontol.*), alteri facis vel non facis, quod tibi fecit alter, vel non fecit, quia fecit vel non fecit. Enimvero qui alteri facit, vel non facit, quod alter ipsi fecit vel non fecit, quia fecit vel non fecit, par pari refert (§. 796.). Qui ergo bonum bono refert, par pari refert. *Quod erat unum.* *Quan par pari referatur.*

Similiter qui malum malo refert, alteri causa mali existit, quia alter ipsi causa mali extitit (§. 798.), consequenter cum absentia boni malum sit (§. 754.), adeoque alteri causa mali existat, qui impedit aut alio quocunque modo efficit, ne alter bonum quoddam consequatur, aut efficit, ut bono quodam privetur (§. 881. *Ontol.*), alteri facit vel non facit, quod ipsi fecit alter, vel non fecit, quia fecit vel non fecit. Enimvero qui alteri facit vel non facit, quod ipsi fecit alter, vel non fecit, quia fecit vel non fecit, par pari refert (§. 796.). Qui ergo malum malo refert, par pari refert. *Quod erat alterum.*

Videmus adeo duplicem esse casum, quo par pari refertur, scilicet alterum, quo bonum bono, alterum vero, quo malum malo rependitur. Quando vulgo par pari referri dicitur simpliciter, alterum tantummodo casum intelligimus, quo malum malo rependitur. Et hunc respicit proverbium Germanorum, einen mit gleicher Münze bezahlen. Etsi enim significatus verborum ferat, ut de utroque accipiatur, usus tamen loquendi eum restringit. In genere autem dicitur, eines mit dem andern vergelten / si actio alterius sit ratio, cur ipsi hoc facias, vel non facias. Unde in casu speciali dicimus, gutes mit gutem / böses mit bösem / böses mit gutem / gutes mit bösem vergelten / frequentius tamen böses mit bösem & gutes mit bösem / quam gutes mit gutem & böses mit gutem vergelten / quemadmodum & Latine frequentius dicitur malum malo & bonum malo, quam bonum bono vel malum bono referri aut rependi.

§. 802.

Motivum par pari referentis.

Qui par pari refert, ei agendi vel non agendi motivum est actio alterius positiva, vel privativa. Qui enim par pari refert, is ideo quid facit vel non facit alteri, quia alter fecit vel non fecit ipsi (§. 796.). Quoniam itaque per actionem alterius sive positivam, sive privativam (§. 24. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) intelligitur, cur hoc fecerit, vel non fecerit, ratio sufficiens cur agat vel non agat, consequenter cur agere velit aut nolit (§. 12. *part.* 1. *Phil. pract. univ.* & §. 942. *Psych. empir.*) est actio alterius sive positiva, sive privativa (§. 56. *Ontol.*). Ratio volitionis & nolitionis sufficiens motivum volitionis & nolitionis est (§. 887. *Psych. empir.*). Qui ergo par pari refert, ei agendi vel non agendi motivum est actio alterius sive positiva, sive privativa.

Ad par adeo pari referendum requiritur animus hoc faciendi: si enim actio alterius non influit in determinationem voluntatis vel nolutatis tuæ, non habes animum par pari referendi, sed quia nec ideo facis, vel non facis alteri, quod alter prior tibi idem fecit vel non fecit, nec par pari refers (§. 796.), etsi facias, quod facere debebas, vel non debebas, quemadmodum alter fecit tibi, quod facere, vel non facere debebat.

§. 803.

Motivum ejus qui bonum bono vel malum malo refert.

Quoniam qui bonum bono vel malum malo refert, par pari refert (§. 801.), qui vero par pari refert, ei motivum agendi vel non agendi est actio alterius positiva vel privativa (§. 802.); *qui bonum bono vel malum malo refert, ei motivum agendi est actio alterius sive positiva, sive privativa*, consequenter *in priori casu bonum ab altero acceptum, in posteriori malum ab altero perpessum.*

Laus bonum fortunæ est (§. 688.). Qui ergo te laudat, boni cujusdam fortunæ te facit participem. Quodsi vero ipsum vicissim laudas, quia te laudavit, boni cujusdam fortunæ ipsum reddis participem, quia te ejusdem participem fecit. Atque adeo motivum laudandi alterum est, quod te laudavit, consequenter bonum fortunæ, cujus per ipsum factus es particeps. Idem patet si alterum non contemnis, quia te non contemnit: ubi absentia contemtus est bonum tanquam absentia mali (§. 756.). Vulnus malum corporis est, & mors malum corporis maximum (§. 752. 753.). Qui ergo te vulnerat malo quodam te afficit. Quodsi vero alterum interficis, quia te vulneravit, malum maximum corpori ejus infers, quia tuum malo quodam affecit. Atque adeo motivum interficiendi alterum est, quod te vulneravit, consequenter malum,

lum, quo te affecit, quatenus nempe hoc facit, ut malum alterius tibi repræsentes tanquam tibi bonum, utpote propter malum, quod tibi illatum est, ex eodem voluptatem percipiens (§. 561. *Psych empir.*). Idem patet, si alteri laudem promeritam tribuere recusas; quia tibi eandem denegavit, quatenus privatio laudis malum fortunæ est, utpote absentia boni cujusdam fortunæ (§. 754.).

§. 804.

An actio alterius sit motivum malum bono referentis.

Qui malum bono refert, ei motivum non est actio alterius, consequenter nec malum ab altero perpessum. Ponamus enim, si fieri potest, actionem alterius esse motivum agendi vel non agendi. Quoniam malum bono refertur, si ei causa boni existis, qui tibi extiterat causa mali (§. 799.); ratio cur alteri causa boni existas, est, quia ipse causa mali tibi extitit (§. 887. *Psych empir.*), consequenter per hoc intelligitur, cur alteri causa boni existas, quia ipse causa mali tibi extitit (§. 56. *Ontol.*). Enimvero si alteri bono malum refers, quod alter tibi causa mali extitit, tantummodo non obstat, quo minus alteri existas causa boni (§. 799.), consequenter per hoc non intelligitur, cur causa boni alteri existas, adeoque ratio, cur existas, non est (§ 56. *Ontol.*). Quamobrem qui malum bono refert, ei motivum non est actio alterius, consequenter nec malum ista illatum, seu ab altero perpessum.

Quodsi malum ab altero perpessum deberet esse motivum, ut tu in ipsum conferas aliquod bonum, actionem hanc tibi ideo repræsentare deberes tanquam bonam, quod alter malo quodam te affecerit (§. 890 *Psych. empir.*); quod quam sit absonum, ex ipsa notione boni intelligitur, sive actionem ad te statumque tuum, sive ad alterum statumque suum retuleris (§ 554. *Psych empir.*) Ecquis enim dixerit, ideo hac actione te vel statum tuum aut alterum vel statum suum reddere perfectiorem, quod alter te vel statum tuum antea imperfectiorem reddiderat? Sane si animum ad notiones distinctas advertis nullum esse sensum deprehendis, quando dicitur, malum ab altero perpessum esse motivum malum bono referendi. Quodsi dicas præclaram esse hanc actionem ac ideo eam te appetere, quia præclara est: motivum gloriæ est (§. 565. *Psych empir.*), vel actionis pulchritudo (§. 545. *Psych empir.*), adeoque non malum ab altero perpessum.

§. 805.

An actio alterius sit motivum bonum malo referendi.

Qui bonum malo refert, ei motivum non est actio alterius. Qui enim bonum malo refert, non obstante quod alter ipsi extitit causa boni, ipsi causa mali existit (§. 800.). Quoniam adeo per hoc minime intelligitur, cur alter ipsi existat causa mali, quod eidem causa boni extitit; nec ratio, cur eidem causa mali existat, consequenter cur agere velit, vel nolit, est quod alter eidem causa boni extitit (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum ratio volitionis & nolitionis quod non est motivum esse nequeat (§. 887. *Psych. empir.*); qui bonum malo refert, ei motivum non est actio alterius.

Nimirum bonum ab altero in te collatum motivum esse poterat, ne eum malo afficeres. Sed quia alia sunt motiva, quibus voluntas determinatur, ut facias, quod alteri malum est, seu ex quo malum quoddam in alterum redundat; non obstante isto motivo voluntas determinatur in partem contrariam, aut motivum istud non attenditur, animo ad alia attento. Nemo adeo malus est, ut ideo alteri male facere velit, quia bene facit: immo hoc naturæ humanæ repugnat, ut talis malitia in numerum eorum referenda sit, quæ finguntur, cum esse non possint. Sed talia clarius discutiemus in Philosophia morali.

§. 806.

An bonum bono referre debeamus.

Bonum bono referre debemus. Etenim qui bonum bono refert, ei motivum est bonum ab altero in ipsum collatum (§. 803.). Quilibet vero hominum alium quemcunque juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quan-

quantum in poteſtate ſua eſt (§. 612.). Motivum adeo hoc obligationi naturali non repugnat, ſed per ipſum voluntas eidem conformiter determinatur. Quare cum actione, qua bonum bono refertur, conjungi poteſt per ipſam noſtram rerumque naturam. Enimvero ſi per ipſam noſtram rerumque naturam motivum aliquod cum actione connecti poteſt, natura ipſa nos ad eam committendam obligat (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo ipſa natura nos obligat ad bonum bono referendum, conſequenter bonum bono referre debemus (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

[Non alio modo natura hominem obligat, quam quatenus per motiva actio tendens ad ipſius ſtatuſque ejuſdem perfectionem, vel etiam ad perfectionem alterius redditur appetibilis. Ubi ergo iſtiuſmodi motivum natura hominis rerumque ſuppeditat, ibi naturalis datur obligatio. Ad actionem, qua bonum bono rependitur, jam obligati ſumus per ſe ſine reſpectu ad actionem alterius. Quamobrem cum actio alterius novam pariat obligationem, ad bonum bono rependendum duplex obligatio eſt. Unde non mirum, quod in præſtandis officiis humanitatis amicus præferri debeat inimico atque ei, qui indifferenti in nos animo eſt, quemadmodum ſupra alio modo demonſtravimus (§. 777.). Duplex obligatio major eſt ſimplici, adeoque ſimplicem vincit (§. 230. *part.* 1. *Philoſ. pract. univ.*).

§. 807.

An bonum malo referre debeamus.

Quoniam bonum bono referre debemus (§. 806.), qui vero ad hoc faciendum obligatur, ad contrarium non faciendum ſimul obligatur (§. 722.); *bonum malo referre non debemus.*

Nimirum quemadmodum ex actione alterius, qui nobis cauſa boni extitit, naſcitur obligatio bonum bono referendi, quæ obligationem naturalem in juvandis aliis in conſequendis bonis intendit, ut major fiat, quemadmodum ex demonſtratione propoſitionis præcedentis liquet; ita ex eadem quoque naſcitur obligatio bonum malo non rependendi (§. 722.), quæ naturalem obligationem non impediendi, ne alter conſequatur bona (§. 696.), nec faciendi, ut in mala incidat (§ 700.), majorem reddit. Unde liquet, nos fortius obligari ad bonum malo non referendum, quam ad impediendum, ne alter incidat in mala, nec non impediendum, quominus bona conſequatur. Non abhorret hoc a notionibus communibus. Turpius enim cenſent omnes malo rependere bonum, ſeu eum lædere, qui tibi cauſa boni extitit, quam cauſam mali exiſtere ei, qui nobis cauſa boni minime extitit. Agnoſcunt etiam omnes, ex eo, quod alter tibi extitit cauſa boni, naſci obligationem bonum bono referendi & malo non referendi.

§. 808.

An malum bono referendum.

Malum bono referre debemus. Quoniam nemo id agere debet ſive per ſe, ſive per alios, ut alter incidat in mala animi, corporis aut fortunæ (§. 700.), neque bono quodam animi, corporis aut fortunæ ſive per ſe, ſive per alios eundem privare (§. 699.), neque etiam ullo modo impedire debet, quo minus quodcunque bonum conſequatur (§. 696.), abſentia autem boni malum eſt (§. 754.); qui alteri cauſa mali exiſtit, obligationi ſuæ non ſatisfacit (§. 881. *Ontol.* & §. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Si alter non ſatisfacit obligationi naturali, non ideo nobis permiſſum eidem quoque non ſatisfacere (§. 631.). Quamobrem etſi alter exiſtat nobis cauſa mali, hoc tamen non obſtante nos ſatisfacere debemus obligationi naturali. Enimvero alterum quemcunque ope noſtra indigentem juvare debemus, ut conſequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in poteſtate noſtra eſt (§. 612.). Non obſtante igitur quod alter nobis cauſa mali exiſtat, eidem cauſa boni exiſtere debemus (§. 881. *Ontol.*). Quamobrem cum malum bono referat, qui, cum alter ipſi cauſa mali extitit, ipſe eidem cauſa boni exiſtit, hoc non obſtante, quod ille cauſa mali extitit (§. 799.); malum bono referre debemus.

Nimirum voluptas percipienda ex tædio alterius, qui nobis cauſa mali extitit, appetitum ſen-

sensitivum trahit in alterius malum ; ut adeo huic consentientes alteri causa mali existere velimus, propterea quod nobis causa mali extitit. Contrariatur hoc obligationi naturali, quæ urget charitatem (§. 621.), universalem hominum promiscue omnium dilectionem (§. 620.) . Appetitus adeo sensitivus rationi subjiciendus & in consensum cum rationali reducendus (§. 267.). Atque hoc modo nascitur lex naturæ, quæ malum bono referre præcipit . Perfectio nimirum appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ in consensu utriusque cum rationali consistit (§. 270.). Unde lex naturæ , quæ præcipit actiones ad perfectionem tendentes nostram (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) , præcipit actiones etiam omnes, quæ a consensu appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ cum rationali pendent . In harum vero numero sunt illæ , quibus malum bono rependitur .

§. 809.

Malum malo referre non debemus. Malum enim bono referre debemus (§. 808.). Quodsi vero ad hoc faciendum obligamur , ad contrarium non faciendum simul obligamur (§. 722.). Quamobrem malum malo referre non debemus. *An malum malo referre liceat.*

Ostenditur etiam hoc modo. Ponamus, si fieri potest , licitum esse , ut malum malo referas. Quoniam impossibile est, ut malum & bono, & malo referas, (§. 28. *Ontol.*) ; necesse non est, ut malum bono referas , consequenter ad malum bono referendum non obligaris (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) , adeoque malum bono referre non debes, sed permissum tibi est, utrum bono , an malo idem referre velis : quod cum sit absurdum (§. 808.) , malum malo referre minime debemus.

Convenit hoc amori inimicorum , quem lege naturali præceptum supra demonstravimus (§. 632.). Præceptum, quo urgetur, ut malum bono rependamus , in ordinem reducit appetitum sensitivum, qui ad malum malo rependendum fertur (*not.* §. 808.). Atque adeo apparet legem prohibitivam , qua cavetur , ne malum malo referamus , arcere imperfectionem appetitus sensitivi atque aversationis sensitivæ (§. 270.). Quamobrem patet, quomodo ex lege naturæ generali de omittendis actionibus ad imperfectionem nostram tendentibus (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ*) nascatur lex prohibitiva , ne malum malo referamus. Quodsi ergo appetitus sensitivus perficiatur, ut cum rationali ad eandem actionem tendat ; non voluptatem amplius percipimus ex iis actionibus , quibus promovetur malum ejus , qui nobis causa mali extitit ; sed voluptatem potius percipimus eamque insignem ex iis actionibus , quibus obtinetur bonum alterius, qui nobis causa mali extitit. Arguit nimirum istiusmodi actio perfectionem animæ inter paucos distributam , cujus cum nobis conscii simus, quin voluptate insigni perfundatur animus fieri haud quaquam potest (§. 516. *Psych. empir.*).

§. 810.

Si alter tibi extitit causa boni, par pari referendum; si causa mali, non. Bonum enim bono referendum (§. 806.). Sed si bonum bono refertur, alter tibi causa boni extitit (§. 797.) & par pari refertur (§ 801.). Quamobrem par pari referendum, si alter tibi extitit causa boni. *Quod erat unum.* *Quando par pari referendum.*

Malum malo non referendum (§. 809.). Sed si malum refertur alteri malo, alter tibi causa mali extitit [§. 798.) & par pari refertur (§. 801,) . Par pari igitur non referendum, si alter tibi extitit causa mali. *Quod erat alterum.*

Videmus adeo , quomodo actiones alterius , quæ nos respiciunt, seu ea, quæ alter nobis fecit, aut non fecit , influere possint in determinationem voluntatis & noluntatis nostræ , & quando id fieri debeat , quando non . Unde fiunt multa specialia per modum corollarii , veluti quod non ideo alterum contemnere liceat , quia te contemnit , contemtorique tuo honorem meritum meritamque laudem tribuere debeas , quemadmodum paulo ante ostendimus (§. 793.) . Qui enim contemtorem sui contemnit, quia se contemnit, par pari refert (§. 796.), tibi alter ipsi causa mali existit, contemtusquippe malum fortunæ est . Sed par pari referendum non est, ubi alter causa mali nobis existit, *vi præs.* Ergo nec contemtorem sui contemnere licet.

§. 811.

§. 811.

Ignominia quid sit. Aliorum de imperfectione noſtra judicium, quatenus ejus cauſa liberaſumus, *Ignominia* eſt. Unde alterum *ignominia afficere* dicitur, qui actibus externis quibuſcunque hoc ſuum de imperfectione alterius judicium declarat.

Ignominia opponitur exiſtimationi atque honori, neque enim habemus vocabulum, quo actum internum ab actibus externis, quibus internus ſignificatur, diſtinguere liceret. Vernaculo ſermone ignominia in oppoſitione ad exiſtimationem dicitur Schande; in oppoſitione ad honorem Beſchimpfung, unde ignominia afficere nobis beſchimpffen eſt. Multa hic loquendi inconſtantia eſt, cum vocabulorum ſignificatus ſit admodum vagus, nec determinatæ ſatis iiſdem reſpondeant notiones, ubi de aliorum perfectione & imperfectione aliena judicium ſpectatur & de iis actionibus ſermo eſt, quarum illud motivum eſt. Sed nobis convenit, ut fixos ſignificatus determinemus, quo demonſtrandorum veritas aperta ſit.

§. 812.

Contumeliæ quid ſit. *Contumeliæ* ſunt actus externi, quibus alter ignominia dignus declaratur.

Exempla contumeliarum reperiuntur apud *Svetonium in Claudio* cap. 8 *Claudius* enim paulo ſerius ad prædictum cœnæ horam accurrens nonniſi ægre & circuito demum triclinio recipiebatur; quoties poſt cibum addormiſceret, olearum ac palmularum oſſibus inceſſebatur, interdum ferula flagrove velut per ludum excitabatur; ſubinde minibus ſtercentis ſocci inducebantur, ut repente expergefactus faciem ſibi confricaret. Ita contumeliis annumeratur, ſi legati alterius naribus & auribus abſciſſis remittuntur. Similiter colaphis cædi contumelia eſt. Unde *Seneca*: invenias ſervum, inquit, qui flagellis, quam colaphis cædi malit.

§. 813.

Vituperare quid ſit. *Vituperare* alterum dicitur, qui perfectionis defectus eidem imputat. Unde etiam *res vituperare* dicimur, ſi in iis notamus defectus perfectionis, ad imminuendum earum pretium. *Vituperium* adeo ſermo eſt, quo alteri defectus perfectionis imputantur.

Ita vituperatur carmen, ſi contenditur, quod autor in eo condendo non obſervarit leges artis poeticæ. Vituperatur Poeta, quod carmen malefecerit.

§. 814.

Calumnia quid ſit. *Calumnia* ſermo eſt, quo alteri imputantur imperfectiones, quibus minime laborat.

Ita ſi quis alterum vocat ſcortatorem vel helluonem, qui non eſt; calumniari eum dicitur. Si quis ait te furtum commiſiſſe, conſequenter furandi animum tibi objicit, a quo maxime alienus es, te calumniatur.

§. 815.

Convicium quid ſit. *Convicia* ſunt vocabula, quibus alterum ignominia afficiendi animo imperfectiones eidem exprobramus. Multa dantur vocabula iſtiuſmodi, quibus præter animum ignominia alterum afficiendi nihil ſignificatur, aut alius ſaltem ſignificatus a conviciatore non intenditur. Trahuntur huc etiam haud infrequenter per metaphoram bene multa, & unuſquiſque ſibi in vernaculo præſertim nobis

nobis sermone, in quo vocabulorum per derivationem formatio facilis, talia pro arbitrio fingit. Hinc *alterum conviciari* dicitur, qui verbis quibuscunque prodit animum alterum ignominia afficiendi. *Conviciis incessere* dixit *Suetonius*. Vernaculo sermone dicimus Schimpffen, subinde Schelten: unde convicia Schelt-Worte / item Schimpff-Wörter appellantur, quamvis non eodem prorsus significatu, si ab inconstantia loquendi recesseris.

Conviciatur fœminam, qui turpem meretricem vocat, animo ignominia eam afficiendi, quem vel vox indignabunda, vel alia indicia produnt, parum sollicitus, utrum vera loquatur, nec ne. Conviciatur alterum, si ignaviam ei exprobraturus eum vocat asinum ignavum, ubi vocabulum asinus animum ignominia afficiendi probat. Similiter si tenuis fortunæ hominem quis vernacula vocat einen Nack-Arsch / quasi qui non habeat, qui partes obscœnas tegat ob paupertatem, eum convicietur: cum enim aperte falsa loquatur alteri paupertatem objiciens seu fortunam tenuem, aut sua saltem minorem, hoc ipso animum ignominia alterum afficiendi prodit. Eodem significatu per convicium, subinde quoque per contemtum in vernacula dicimus ein nackend Mensch / ne duriora proferamus, quæ honestas aures lædere poterant, si fœmina fuerit indotata, vel tenuis fortunæ virgo.

§. 816.

Si imperfectio, quæ nobis ab altero tribuitur, fuerit vera & nos revera simus causa ejus libera; ignominia vera est. Etenim si imperfectio, quæ nobis ab altero tribuitur, fuerit vera & nos revera simus causa ejus libera, consequenter imperfectione etiam ista revera laboramus, alterius judicium de imperfectione nostra, quatenus ejus causa libera sumus, verum est (§. 505. *Log.*). Quoniam itaque aliorum de imperfectione nostra judicium, quatenus ejus causa libera sumus, ignominia est (§. 811.); ignominia vera est, si imperfectio, quæ nobis ab altero tribuitur, fuerit vera & nos revera simus ejus causa libera. *Quando ignominia sit vera.*

Videmus adeo, quæ ad ignominiam veram requirantur. Nimirum necesse est, ut quis vera imperfectione laboret & ut sit ejus causa libera, quam libere agendo vel non agendo contraxit, vel cum ab ea liberari potuisset, hoc facere neglexit. Inter mala fortunæ paupertas referenda, quemadmodum suo loco patebit. Quodsi luxu in eandem incidisti; causa ejus libera es (§. 526. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo judicent alii, te luxu tuo dissipasse opes, quibus abundabas; ignominia vera est, ac ideo dicitur ignominiæ tibi esse, quod luxu tuo opes dissipaveris & pauper factus fueris, seu paupertas tibi ignominiæ est. Furtum commissum veram arguit imperfectionem voluntatis, cujus quis causa libera est, quatenus vel ea fecit, quibus animum furandi acquisivit, vel ea facere omisit, quibus impedire poterat, ne animus furandi ipsi esset. Quodsi ergo quis furatur, judicium aliorum, quod furatus sit, verum est, quamobrem si judicent, eum esse furem; ignominia vera est, ac ideo dicitur ignominiæ esse alteri, quod furatus sit.

§. 817.

Quilibet sibi ab ignominia vera cavere debet. Quilibet enim sibi cavere debet ab omni imperfectione sui statusque sui (§. 168. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quantum in se est (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ne sit causa libera imperfectionis suæ (§. 526. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Cavere igitur sibi debet, ne aliorum judicium de imperfectione vera, quæ ipsi tribuitur, quodque ejus sit causa libera, verum sit (§. 505. *Log.*). Enimvero si imperfectio, quæ nobis tribuitur, fuerit vera, & nos revera simus ejus causa libera, ignominia vera est (§. 816.). Quilibet itaque sibi ab ignominia vera cavere debet. *Obligatio vitandi ignominiam veram.*

Influit ignominia in determinationem nolitionis per modum motivi, quatenus sinistrum aliorum de nobis judicium pudorem gignit (§. 779. *Psych. empir.*) & ideo malum existimatur, si alii norint, quæ a nobis male vel minus recte facta sunt, aut quæ nobis mala sunt. Sed hæc fusius prosequemur in Philosophia morali.

§. 818.

§. 818.

Obligatio præcavendi ignominiam aliorum.

Quilibet operam dare debet, quantum in potestate sua est, ne alii ignominiam habeant. Etenim quilibet sibi ab ignominia cavere debet (§. 817.). Quoniam itaque alteri cuicunque homini debet quilibet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga se ipsum hoc alteri præstare potest (§. 608.); quilibet etiam operam dare debet, quantum in potestate sua est, ne alii ignominiam habeant.

Qui pudorem omnem exuerunt, ignominiam veram parum curant. Sed hi sunt hominum sceleratissimi, quos sceleribus totos se dare minime pudet. Absit autem, ut in horum numerum referas eos, quos non pudet sceleris inter sui similes: cum enim hi ignominiæ non vertant alius, quod pro ignominia non haberi in se ab iisdem persuasi sunt; non tamen ideo a pudore vacui sunt, si male facta ad aliorum judicium referunt.

§. 819.

Obligatio præcavendi ignominiam aliorum.

Nemo alterum in ignominiam adducere debet. Etenim operam dare debet unusquisque, quantum in potestate sua est, ne alii ignominiam habeant (§. 818.). Sed qui ad hoc faciendum obligatur, ad contrarium simul faciendum obligatur (§. 722.). Nemo igitur alterum in ignominiam adducere debet.

Non est quod excipias, sequi hinc, quod delicta sint celanda, quæ tamen in Rep. puniri interest, & quæ quo minus celentur, rationes aliæ sæpius urgent. Etenim in istiusmodi casu obligationes inter se colliduntur, ut exceptione opus sit. Hic vero expendimus, quid fieri non debeat, si factum, de quo loquitur præsens propositio, in se consideretur. Neque vero etiam existimandum est, quasi sola propalatione facti alterius is in ignominiam adduci possit: dantur enim adhuc modi alii, quibus idem fieri potest, veluti si quis alterum ad scelus quoddam committendum seducit, vel si non dissuadet, ubi dissuadere poterat.

§. 820.

An defectus virtutum pariat ignominiam.

Virtutum intellectualium & moralium defectus veram ignominiam pariunt. Etenim virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ acquisita (§. 548.). Quamobrem ubi deficiunt, perfectio animæ, quæ acquiri debebat, quemadmodum ex tota tractatione palam fit, deest, consequenter defectus virtutum intellectualium & moralium animam imperfectiorem facit. Quoniam itaque aliorum de imperfectione alterius judicium, quatenus ejus causa libera est, ignominia est (§. 811.), eaque vera in hypothesi propositionis præsentis (§. 816.), virtutum intellectualium & moralium defectus veram ignominiam pariunt.

Nimirum si virtutibus intellectualibus & moralibus cares, qui hoc cognoscit, te iisdem carere omnino judicat. Cumque virtutes illas acquirere potuisses ac debuisses; causa libera imperfectionis, quæ tibi est, judicaris (§. 526. *part. 1. Phil pract. univ.*). In hoc judicio cum vera ignominia consistat (§. 816.); virtutum utique intellectualium atque moralium defectus ignominiam pariunt. Per se autem patet, ignominiam diversos admodum admittere gradus, pro diversitate virtutum intellectualium & moralium, quarum alia aliis magis perficit animam. Admittit eadem gradus, prout magis causa libera censeris deficientis virtutis sive intellectualis, sive moralis. Sed in hæc inquirere jam non vacat. Silentio tamen prorsus præterunda minime fuerunt, ne videamur ignominiam latius extendere, quam par erat, propterea quod vulgo non advertitur quædam ignominiæ esse, quæ revera sunt, & levis, quæ videtur, ignominia pro nulla habeatur. Notiones communes rerum moralium non ea rectitudine gaudent, ut nihil prorsus erronei iisdem insit. Nostrum vero est, qui eas ad distinctas & determinatas revocamus, ut opinionibus hominum, quibus honor adhæret, in iisdem locum nullum demus.

§. 821.

Quoniam defectum virtutum intellectualium & moralium facta probant, nec idem aliis aliter nisi per facta innotescere potest; *Facta, quæ arguunt defectum virtutum intellectualium & moralium, ignominiæ veræ sunt, quatenus scilicet illius causa libera sumus* (§. 820. 816. *Qualia facta ignominiæ veræ sint.*

Inde est, quod ignominia judicetur ex factis, & hinc vulgo non agnoscatur consistere eandem in judicio de imperfectione nostra ab aliis lato, quatenus nimirum causa hujus imperfectionis libera sumus (§. 811.). Interim tamen ad imperfectiones animæ provocant, ubi facta desunt, quotiescunque alterum ignominia afficere intendunt, & nunc quidem virtutum intellectualium, nunc moralium defectum allegant, ut adeo dici nequeat notionem, quam nos vocabulo jungimus, esse a consuetudine loquendi remotam, quemadmodum judicium præcipitant, qui terminorum abstractorum vim ac potestatem non percipiunt.

§. 822.

Vitia ignominiam veram pariunt. Vitium enim habitus est eas committendi actiones, quæ tendunt ad sui aliorumque ac status sui & aliorum imperfectionem (§. 322. 354. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque animam imperfectioni obnoxiam faciunt, seu ipsamet animæ imperfectiones acquisitæ sunt. Quodsi ergo aliis ea innotescant, judicium eorum, quod alter hoc vitio laboret, consequenter quod hæc ipsi tribuenda sit imperfectio, verum est (§. 505. *Log.*). Et quia vitia acquiruntur exercitio (§. 323. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque eorundem actuum repetitione (§. 195. *Psych. empir.*); vitiorum, quibus quis laborat, causa libera est (§. 526. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero si, cum alii judicant de imperfectione nostra, imperfectio, quæ nobis tribuitur, vera sit, & nos revera simus causa libera, ignominia vera est (§. 816.). Vitia igitur ignominiam veram pariunt. *Qualem ignominiam pariant vitia.*

Facile intelligitur vitia ignominiam veram parere, quatenus homini imputari potest, quod iisdem laboret (§. 811. *Jur. Nat. p.* 1. & §. 527. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui ea animo comprehendit, quæ de imputatione in parte prima Philosophiæ practicæ universalis prolixe demonstravimus; facile judicabit, uni magis, alteri minus imputari posse, quod eodem vitio laboret. Unde dantur gradus ignominiæ veræ, ad quos etiam vulgo respiciunt homines, qui judicium ferunt de aliorum vitiis, quando animus nullo affectuum impetu perturbatur.

§. 823.

Quoniam vitia aliorum nobis innotescere nequeunt, nisi per facta, facta vero hæc legi naturali contraria sunt, quæ ex vitio procedunt (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *facta, quæ vitia arguunt, seu legi naturali contraria sunt, ignominiam pariunt veram.* *Quænam facta ignominiam veram pariant.*

Vitia sunt imperfectiones voluntatis, quippe quæ fertur in ea, quæ nolle debebamus. Unde facta, quæ ex vitio tanquam fonte suo profluunt, potissimum veram pariunt ignominiam, ut adeo ab hisce sibi cavere debeat, qui ab ignominia vera liber esse voluerit, & ubi appetitus sensitivus adhuc fertur in actum vitiosum, eidem resistere teneatur, ne in actum externum erumpat appetitio. Sed de hisce suo loco plura in Philosophia morali.

§. 824.

Mala animi tam positiva, quam privativa veram ignominiam pariunt: bona vero animi existimationem, honorem ac laudem veram. Etenim absentia virtutum intelle- *Quænam mala igno-*

miniam, quænam vere honorem pariant

intellectualium & moralium (§. 820.) atque vitia veram ignominiam pariunt (§. 822.). Enimvero abſentia virtutum intellectualium & moralium (§. 717.) atque vitia ſunt mala animi (§. 718.), neque præter hæc dantur alia mala animi acquiſita, quorum adeo cauſa libera eſſe poteramus. Mala igitur animi tam poſitiva, quam privativa veram ignominiam pariunt. *Quod erat unum.*

Similiter virtutes intellectuales & morales exiſtimationem (§. 549.), honorem atque laudem pariunt (§. 550.). Virtutes vero intellectuales & morales bona animi ſunt (§. 715.), neque præter eas dantur bona animi acquiſita, quorum cauſa libera ſumus. Quamobrem bona animi exiſtimationem, honorem atque laudem pariunt. *Quod erat alterum.*

Notanda hic quædam ſunt, ne propoſitio præſens in ſenſum perverſum trahatur. Forſan exiſtimaverit unus alterve, præter defectum virtutum intellectualium atque moralium dari adhuc alia animi mala, veluti angores animi ac tædia, quibus is afficitur. Enimvero qui ita ſentiunt, non diſtinguunt inter ea, quæ ex malis animi conſequuntur, & inter mala animi, quibus anima redditur imperfectior (§. 567. *Pſych. empir.*). Si animus angitur vel tædiis quibuſcunque afficitur, ratio aliqua adeſſe debet, cur hoc fiat (§. 70. *Ontol.*). Ratio vero alia eſſe nequit, quam quod imperfectionis cujuſdam nobis conſcii ſimus (§. 518. *Pſych. empir.*), conſequenter tædium, adeoque & angor animi ex malo quodam conſequitur. Inter mala igitur animi referri nequeunt tædia, quibus animus afficitur. Sunt actus quidam interni, quemadmodum dantur actus externi in corpore ab hujus imperfectione, conſequenter malis corporis (§. 567. *Pſych. empir.*), diſtinguendi, veluti ſi corpus frigore nimio moleſtatur. Similiter patet voluptatem, qua perfunditur animus, pro bono animi non haberi poſſe, ut adeo plura eam in rem addi ſupervacaneum ſit. Enimvero ſi quis ægre aſſenſum propoſitioni præſenti præbendum a ſe impetrare poſſit; in ejus gratiam addere lubet propoſitiones ſequentes.

§. 825.

Idem evidentius oſtenditur.

Mala animi acquiſita & naturalia, a quibus liberari potuiſſemus, modo voluiſſemus, ignominiam veram pariunt. Et ſimiliter *bona animi exiſtimationem, honorem ac laudem pariunt.* Etenim mala animi animam revera imperfectiorem reddunt (§. 565. 567. *Pſych. empir.*). Quodſi ergo fuerint acquiſita, facta iterata ſupponunt (§. 425. *Pſych. empir.*), atque adeo, qui iſtis laborat, cauſa imperfectionis ſuæ libera exiſtit (§. 526. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero ſi imperfectio, quæ nobis ab altero tribuitur, vera eſt, & nos revera cauſa ejus libera ſimus, ignominia vera eſt (§. 816.). Mala igitur animi acquiſita veram ignominiam pariunt. *Quod erat primum.*

Quoniam mala naturalia natura inſunt, adeoque ſine prævio exercitio (§. 425. *Pſych. empir.*), conſequenter ſine facto quodam tuo (§. 195. *Pſych. empir.*), nec eorum cauſa libera es (§. 526. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodſi tamen ab iis liberari poteras, modo voluiſſes, eatenus cauſa libera es, quod iſta imperfectione adhuc labores. Unde patet ut ante mala naturalia veram ignominiam parere, a quibus liberari potuiſſes, modo voluiſſes (§. 816.). *Quod erat ſecundum.*

Ex adverſo bona animi animam reddunt perfectiorem (§. 554. 556. *Pſych. empir.*). In cauſa igitur ſunt, ut alii judicent te perfectione iſta gaudere, utque hoc judicium ſuum actibus externis ſignificare poſſint (§. 881. *Ontol.*). Quoniam igitur aliorum de perfectione noſtra judicium exiſtimatio eſt, & actus externi, quibus idem ſignificatur, honor (§. 538.), laus vero ſermo de eadem (§. 541.); evidens eſt bona animi exiſtimationem, honorem, ac laudem parere. *Quod erat tertium.*

Quodſi ergo exiſtimes præter virtutes intellectuales ac morales dari adhuc alia animi bona, etſi alia nominare non poſſis, vel in eorum numerum referas, quæ perperam ſibi inter ea locum vindicant; hoc tamen non obſtante fatendum eſt vi demonſtrationis præſentis, bona animi parere honorem, laudem & exiſtimationem. Et ſimiliter quodſi credas præter vitia & virtutum moralium atque intellectualium defectum dari adhuc alia mala animi, quorum cauſa libera eſſe poſſumus; hoc tamen non obſtante concedendum vi demonſtrationis præſentis

verum

verum esse; quod mala animi positiva & privativa, quorum scilicet illa acquisivimus, hæc vero retinere, quam ab iis liberari maluimus (de hisce enim intelligenda propositio præsens, quemadmodum ex materia substrata intelligitur), veram pariant ignominiam. Exemplis haud difficile foret singulas propositionis præsentis partes illustrare, quoniam tamen obvia sunt, ut iis recensendis immoremur consultum non est. Id potius inculcamus propositionem præsentem probe ponderandam esse, ut a vera ignominia nobis caveamus, nec magis metuamus ea, quæ nonnisi opinione hominum ignominiæ habentur.

§. 826.

An cognitio eorum, quæ alteri ignominiæ sunt, illicita.

Illicitum non est cognoscere ea, quæ alteri ignominiæ sunt. Homo enim obligatur ad cognoscendum imperfectionem animæ, corporis ac status externi aliorum atque non usum & abusum facultatum, quo perfectionum jacturam faciunt, ac in imperfectiones incidunt (§. 193.), consequenter quod sint causa libera defectus perfectionis & imperfectionis, qua laborant (§. 526. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque in hoc judicio ignominia consistit (§. 811.), illicitum vero est, ad quod omittendum seu non faciendum obligamur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); illicitum non est cognoscere ea, quæ alteri ignominiæ sunt.

Probe notandum est, sermonem hic esse de nuda cognitione. Constat autem ex superioribus (§. 193.), eadem non intendi aliud, nisi ut ex alieno casu discas quod vites. Tui igitur emendandi causa cognoscis, quæ ignominiæ sunt alteri: quo ipso alteri non noces, tibi autem prodes. Ecquis vero dixerit illicitum esse non nocendo alteri prodesse sibi? Quod hoc alteri ignominiæ sit, non inde est, quod tu idem cognoscis, consequenter non tibi tribuendum, quod quid alteri ignominiæ sit, sed ipsemet sibi tribuat, qui talia fecit, quibus ignominiam sibi fecit. Quamdiu igitur in hac cognitione acquiescis, nec alium ejus usum facis, nisi ut emenderis tibique ab ignominia caveas; nihil facis, quod reprehendi possit.

§. 827.

Quænam homini sint ignominiæ.

Quæ homini ignominiæ sunt, mala sunt, quorum ipse causa libera est. Quæ enim homini ignominiæ sunt, ea faciunt, ut homines judicent eum esse causam liberam imperfectionis suæ (§. 811.). Quamobrem cum mala sint, quæ ipsum imperfectioni cuidam obnoxium reddunt (§. 565. *Psych. empir.*). Quæ homini ignominiæ sunt, mala sunt, quorum ipse causa libera est.

Vera nimirum ignominia est, si vera fuerit imperfectio, quæ alteri ab aliis tribuitur, & ipse revera sit causa ejus libera (§. 816.). Sed quæ hominem revera imperfectiorem reddunt, mala vera sunt (§. 568. *Psych. empir.*). Quoniam itaque imperfectio vera, qua alter laborat, & cujus causa libera est, ipsi ignominiæ est; quin mala, quorum ipse libera causa, sint ea, quæ ipsi ignominiæ sunt; dubitari haud quaquam potest. E. gr. Si quis libidinosus fuerit, voluntas ejus imperfectioni obnoxia est, appetitui sensitivo subjecta, qui fertur in actus venereos. Quin vitium, quo laborat, quodque ipsi ignominiæ est, malum quoddam morale sit, nemo negaverit, nisi qui vitium non esse opinatur, nec scortari ignominiæ sibi ducit. Non vero hic quæritur, quid per errorem statuant nonnulli, sed quidnam veritati conveniat.

§. 828.

An ea propalanda, quæ ignominiæ sunt aliis.

Nemo ea popolare debet, quæ aliis ignominiæ sunt. Quilibet enim operam dare debet, ne alii ignominiam habeant (§. 818.), consequenter abstinere ab iis, quæ faciunt, ut habeant ignominiam. Quoniam itaque ea propalans, quæ aliis ignominiæ sunt, facit, ut alii ignominiam habeant; nemo ea propalare debet, quæ aliis ignominiæ sunt.

Quodsi ea, quæ alteri ignominiæ sunt, manifesta fuerint, nec latere possint, veluti si quis furatus & in furto deprehensus fuerit; ubi de iis loqueris tanquam de re in vulgus nota, minime dici potest, quod ea propales, quæ alteri ignominiæ sunt, consequenter contra obli-

gationem, quam urget propositio præsens, minime facis. Neque vero est, quod excipias, contrariari hoc ei, quod modo ostendimus, illicitum non esse cognoscere ea, quæ alteri ignominiæ sunt (§. 826.), consequenter nec illicitum esse, ut alios ad eorum cognitionem adducas (§. 637.), eodem fine quo tibi ea acquisitu utilis (*not. § cit.*). Etenim si ex alieno casu alios docere velis, quæ vitanda ipsis sunt; ad ea provocare potes ac debes, quæ manifesta sunt, neque opus est ut occulta propalentur. Et ubi ad ea, quæ ab aliis ignorantur, provocare visum fuerit; non opus est, ut eum nomines, cui ignominiæ esse possunt. Sufficit nominasse individuum vagum, & asseverare, quod ea fueris expertus. Ita enim obtinentur ea, quæ licite intendere potes, neque opus est, ut alterum in ignominiam adducas. Patebunt suo loco ac tempore motiva, cur hac circumspectione sit utendum. Dantur etiam casus alii, quibus ob collisionem per modum exceptionis propalare licet, quæ alteri ignominiæ sunt. Sed de his dicemus suo loco.

§. 829.

Ignominia alterum afficere illicitum.

Nemo alterum ignominia afficere debet. Nemo enim ea propalare debet, quæ aliis ignominiæ sunt (§. 828.), adeoque multo minus actibus externis aliis significare debet suum de imperfectione alterius judicium, cum, si judicium istud verum sit, in eo vera ignominia consistat (§. 816.), si falsum, animus tamen adest alteri ignominiam faciendi. Quoniam itaque alterum ignominia afficit, qui actibus quibuscunque externis suum de imperfectione alterius judicium declarat (§. 811.); nemo alterum ignominia afficere debet.

Ostenditur etiam hoc modo. Qui alterum ignominia afficit, actibus externis suum de imperfectione alterius, consequenter de iis, quæ minus recte ab altero facta sunt, adeoque siniſtrum, quod fert de altero, judicium (§. 774. *Psych. empir.*), declarat (§. 811.). Quamobrem cum ex judicio aliorum siniſtro, quod verum est, vel etiam pro vero ab aliis haberi agnoscimus, tristitia vel tædio afficiamur (§. 775. *Psych. empir.*); ex eo, quod quis ignominia afficitur, tædio afficitur, consequenter hoc ipsum alteri displicet §. 542. *Psych. empir.*) & hinc odium ejus in te provocas (§. 674. *Psych. empir.*). Quoniam itaque inimicus est, qui alterum odio prosequitur (§. 626.); alios ignominia afficiens aliorum inimicitiam provocat. Enimvero danda homini opera est, ne alios sibi reddat inimicos (§. 634.). Quamobrem nec alterum ignominia afficere debet.

Demonstratio posterior applicari quoque poterat ad propositionem præcedentem: immo eandem reapse continet. Qui enim propalat ea, quæ alteri ignominiæ sunt, siniſtrum de altero judicium suum non modo verbis significat, verum etiam in causa est, ut alii de eodem siniſtre judicent. Ignominia alios afficere & ea propalare, quæ ignominiæ sunt aliis, hoc est, siniſtre judicandi occasionem de aliis aliis præbent, est medium inimicitias conflandi, atque adeo contrariatur tale factum obligationi naturali amicitias hominum conservandi (§. 770.) & inimicitias exterminandi (§. 771.). Quodsi vero vel maxime obligatio alia fortior urget, ne quæ alteri ignominiæ sunt, reticeas (§. 635.); non tamen ideo ignominia afficiendus alter. Quando hoc facere liceat in pœnam; patebit suo loco, ubi de Jure pœnarum agetur: jus enim pœnarum similiter oritur per modum exceptionis ex jurium & obligationum collisione, quemadmodum suo loco patebit.

§. 830.

Ignominia alterum afficere & ea, quæ ignominiæ sunt propalare charitati adversum.

Ignominia alterum afficere & ea, quæ ignominiæ ipsi sunt, propalare, charitati repugnat. Qui alterum impense amat, eorum pœnitet, quæ ab eo vel male, vel minus recte facta existimat (§. 757. *Psych. empir.*), adeoque factum infectum reddere mallet (§. 761. *Psych. empir.*). Fieri adeo non potest, ut propalet, quæ ab altero vel male, vel minus recte facta sunt, consequenter quæ alteri ignominiæ sunt (§. 821. 823.), adeoque multo minus suum de alterius imperfectione judicium actibus quibuscunque externis ut declaret, consequenter ut alterum ignominia afficiat, fieri potest (§. 811.). Jubet charitas, ut alios diligamus tanquam nosmetipsos (§. 620.), consequenter ut omni studio id agamus, quo alter sit felix, ac caveamus, ne sit infelix (§. 617.), atque adeo voluptatem ejus appetamus, tædia vero aversemur (§. 636. 637. *Psych. empir.*). Quamobrem cum alte-

alterum amat, qui voluptatem ejus appetit (§. 650. *Pſych. empir.*), tædia vero averſatur (§. 651. *Pſych. empir.*); jubet charitas, ut alterum amemus tanquam nosmetipſos, conſequenter impenſe. Ignominia itaque alterum afficere & ea, quæ ignominiæ ſunt, propalare charitati repugnat.

Repugnantia inter charitatem & animum ignominia alterum afficiendi eaque propalandi, quæ ignominiæ ſunt alteri, adeo manifeſta eſt, ut a nemine in dubium vocari poſſit, modo ad ea attendere velit animum, quæ experientia obvia ſuggerit.

§. 831.

Quoniam ad charitatem lege naturæ obligamur (§. 621.), adeoque etiam ad non facienda, quæ charitati repugnant (§. 722., charitati autem repugnat ea propalare, quæ alteri ignominiæ ſunt, atque alterum ignominia afficere (§. 830.); ideo patet, quod jam ante alio modo oſtendimus (§. 828. 829.), quod *nemo alterum ignominia afficere*, *nemo* etiam *propalare debeat*, *quæ alteri ignominiæ ſunt*. *Quod neutrum facere liceat.*

§. 832.

Nemo in alios contumelias edere debet. Nemo alterum ignominia afficere debet (§. 831.). Quoniam ignominia alterum afficit, qui ſuum de imperfectione alterius judicium actibus quibuſcunque externis declarat (§. 811.); multo minus tales actus edere debemus, quibus alter ignominia dignus declaratur. Actus iſtiuſmodi, quibus alter ignominia dignus declaratur, contumeliæ ſunt (§. 812.). Nemo igitur contumelias in alios edere debet. *Contumeliam facere illicitum s*

Contemnere alterum minus eſt, quam ignominia afficere, & ignominia afficere minus, quam contumeliis onerari. Qui alterum contemnit, tantummodo judicat, quod is virtutibus intellectualibus & moralibus careat, aut non tantas eſſe contendit, quantæ videntur aliis, ſeu quod careat iis, quæ honorem ac laudem merentur (§. 788.); qui alterum ignominia afficit, is negat non ſolum quod alter careat virtutibus intellectualibus & moralibus, verum etiam declarat, quod ſit hoc ipſum eidem tribuendum, quodque vitiis ſit obnoxius (§. 811.); qui denique contumelias in alterum edit, is dignum judicat, de quo ſiniſtrum feratur judicium & quod tale feratur, actibus externis declaretur (§. 812.). Facta igitur, quibus quis contemnitur, quibus ignominia afficitur & quibus contumelia in eum editur, nonniſi gradu differunt. Inde eſt, quod hic plurimum tribuatur opinioni, ac ſubinde difficile ſit, ea a ſe invicem diſtinguere. Quamobrem inconſtantiæ loquendi, quæ hic regnat, in præjudicium veritatis non nimium tribuendum.

§. 833.

Neminem conviciis proſcindere licet. Qui enim alterum conviciis proſcindit, ignominia alterum afficiendi animum prodit nobis (§. 815.). Enimvero non ignominia alterum afficere (§. 831.), conſequenter nec animum eundem ignominia afficiendi habere, multoque minus verbis prodere debemus. Neminem igitur conviciis proſcindere debemus. *Convicia illicita.*

Contumelia factis, convicium verbis fit. Utriſque idem intenditur: unde contumeliam dicere dixit *Plautus*. Qua de cauſa igitur contumeliæ ſunt illicitæ (§. 832.); eadem quoque convicia illicita cenſeri debent. Non tamen nego, contumelias eſſe conviciis graviores.

§. 834.

§. 834.

Quinam alterum calumnietur.

Qui alteri tribuit facta, quæ virtutum intellectualium aut moralium defectum vel vitia arguunt, etsi norit talia ab altero non fuisse commissa, eum calumniatur. Etenim qui alteri tribuit facta, quæ virtutum intellectualium & moralium defectum vel vitia arguunt, is eidem tribuit virtutum intellectualium ac moralium defectum atque vitia, cum nonnisi per facta alterius nobis innotescere possit, quod careat virtutibus intellectualibus atque moralibus atque vitiis laboret. Quoniam virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ acquisita (§. 558.), earum defectus imperfectio est, & opposita hisce vitia imperfectiones quoque animæ sunt. Qui ergo alteri tribuit facta, quæ virtutum intellectualium & moralium defectum vel vitia arguunt; ei imperfectiones tribuit. Quia tamen novit, alterum ista, quæ narrat, non feciſſe *per hypothesin*, alteri imperfectiones tribuit, quibus minime laborat, aut quibus num laboret saltem ignorat. Ex parte autem ipsius perinde est, ac si iisdem non esset obnoxius. Quoniam itaque alterum calumniatur, qui tribuit eidem imperfectiones, quibus minime laborat (§. 814.); qui alteri facta tribuit, quæ virtutum intellectualium & moralium defectum vel vitia arguunt, & novit ea ab ipso non fuisse commissa, eum calumniatur.

In superioribus (*not.* §. 814.) jam dedimus exempla, quæ huc trahi possunt. Calumniatores non alio fine falsa de aliis narrant, quam ut aliis persuadeant, quod huic vel isti vitio sint dediti, hac vel ista virtute intellectuali & morali careant. Cum vero facta fingere pro lubitu non semper possint, hisce quoque vitiis alios esse deditos, hac vel ista virtute morali eos esse destitutos saltem affirmant. Quo pejora autem sunt facta, vel etiam vitia; eo major quoque calumnia est.

§. 835.

Intentio calumniatoris.

Qui alterum calumniatur, ei ignominiam inferre studet. Qui enim alterum calumniatur, ei imputat imperfectiones, quas ipsi minime convenire novit (§. 814.). Quamobrem cum per se pateat, quod velit ut alii dictis fidem habeant, aliud intendere nequit, quam ut etiam alii ipsi tribuant istas imperfectiones (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque judicium aliorum de imperfectione nostra, quatenus ejus causa libera habemur, ignominia est (§. 811.); qui alterum calumniatur, ei ignominiam inferre studet.

E. gr. Calumniator alterum vocat idiotam, qui non mereatur nomen tyronis in Matheſi, etsi in ea fuerit cum laude versatus. Vult utique ut is, cui hoc dicit, credat vera esse, quæ tanta confidentia affirmat, consequenter ut alterum pro tanto idiota habeat. Quodsi adeo is credit alterum esse Mathematum imperitum, defectum scientiæ mathematicæ, qua pollere debebat, ipsi tribuit, atque adeo ignominia eidem infertur. Eodem modo intelligitur, ignominiam inferri ei, quem calumniator scortatorem vocat, ubi dictis fides habetur: quod cum calumniator intendat, ignominiam alteri inferre utique studet. Exemplum primum consulto adduximus, ne quis existimet, calumniæ non esse locum nisi in iis, quæ omnibus promiscue ignominiæ sunt, quemadmodum obtinet in exemplo altero. Qui alterum calumniatur, eidem nocere intendit. Nocet autem, qui calumniatur, quod quis sit in Matheſi admodum tyro, ubi consilia agitantur de eodem ad professionem Matheseos evehendo, vel ubi cuidam animus est ipsius in Matheſi institutione utendi.

§. 836.

Calumniæ prohibitæ.

Nemo alterum calumniari debet. Qui enim alterum calumniatur, ei ignominiam inferre studet (§. 835.). Enimvero nemo alterum in ignominiam adducere debet (§. 819.), sed operam dare potius tenetur, ne is ignominiam habeat (§. 818.). Quamobrem nemo alterum calumniari debet.

Ca-

Calumniæ haud raro cum conviciis conjunguntur, veluti in exemplo, quod modo dedimus, ubi quis alterum idiotam & tyronem vocat, etsi non neget eum aliqua Matheseos peritia instructum esse. Nuda enim calumnia est, si dicat ipsum in Mathesi exiguos admodum fecisse progressus, aut, ubi ad professionem mathematicam evehendus, eum non tanta peritia pollere, ut alios Matheseos elementa docere possit. Et sane magis nocet calumniator, si nudas calumnias profert, quam ubi iisdem convicia miscet, cum fides ejus minus suspecta sit.

§. 837.

Si quis te ignominia afficit, vel in ignominiam adducit; eum vicissim ignominia afficere, vel in ignominiam adducere non debes. Quoniam enim neminem ignominia afficere (§. 829.), neque etiam in ignominiam adducere debemus (§. 819.); qui alterutrum facit, obligationi naturali minime satisfacit (§. 120 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed quia alter eidem non satisfacit, non ideo tibi permissum est eidem non satisfacere (§. 631.). Quamobrem si quis te ignominia afficit, vel in ignominiam adducit; eum vicissim ignominia afficere, vel in ignominiam adducere minime debes.

An ignominiam ignominia rependere liceat.

Patet etiam ex eo, quod par pari referendum non sit, si alter tibi causa mali extitit (§. 810.). Prolixior tamen foret demonstratio, si ex hoc principio propositionem præsentem demonstrare velles; id quod etiam de sequentibus tenendum.

§. 838.

Si quis contumelias in te edit, vel conviciis te proscindit, in eum vicissim contumelias edere vel eundem conviciis proscindere minime debes. Quia nemo in alios contumelias edere (§. 832.), nemo etiam alios conviciis proscindere debet (§. 833.); qui alterutrum horum facit, obligationi naturali minime satisfacit (§. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed quia alter eidem non satisfacit, non ideo tibi permissum est eidem non satisfacere (§. 631.). Quamobrem si quis in te contumelias edit, vel te conviciis proscindit; in eum vicissim contumelias edere vel eundem conviciis proscindere minime licet.

An contumelias contumeliis & convicia conviciis rependere liceat.

§. 839.

Quoniam perfectionis alterius nobis conscii voluptatem percipimus (§. 511. *Psych. empir.*) & quo major fuerit perfectio, eo major quoque voluptas est (§. 516. *Psych. empir.*), homines vero gradu perfectionis inter se differre deprehendimus; *meliorem judicamus eum, qui majore perfectione gaudet, & meliorem eum, qui perfectione quadam gaudet, altero, qui eadem destituitur, & hinc majore perfectione præditus præfertur ei, qui minore instructus, & perfectione quadam instructus alteri, qui eadem destituitur.* Unde *majoris fieri* dicitur, quem ob perfectionem vel majorem ejus gradum aliis præferimus, qui vel eadem destituuntur, vel minore gradu eandem possident. Et absolute loquendo *magni facere* dicimus eum, qui ob perfectionem, qua pollet, vel exquisitum perfectionis istius gradum aliis multis præferendum esse judicamus. Quia voluptas oritur non minus ex sensu perfectionis apparentis, quam veræ (§. 511. *Psych. empir.*) & in æstimatione gradus necesse non est veritatis rationem haberi, ut major sit voluptas (§. 516. *Psych. empir.*); *homines in magni vel majoris faciendis aliis plurimum dant opinionibus præjudicatis.*

Quid sit magni vel majoris alicui facere.

Quæ hic dicuntur, experientiæ consona sunt, & unusquisque in seipso experiri potest, cum exempla obvia sint. Notandum vero in Philosophia rationem haberi solius veritatis, minime opinionis hominum, quæ ubi a vero aberrat, per philosophiam rectificanda, ut, quod erroneum adhæret, inde separetur.

§. 840.

§. 840.

Effectus existimationis. Quoniam existimatio est judicium de aliorum perfectione (§. 538.), qui vero perfectione quadam præditus est, præfertur alteri, qui eadem destituitur, & qui majore perfectione præditus ei, qui minore instructus est (§. 839.); *existimatio facit, ut alterum magni faciamus vel majoris faciamus aliis, seu appetitum movet ad alterum magni faciendum vel majoris faciendum, quam alios.*

Actus appetitus hujus nobis sumus conscii, dum de aliorum perfectione judicamus, ut adeo existimationi semper adhæreat, utut in confusis perceptionibus acquiescentes non satis intelligant, quid in anima accidat. Atque inde est, quod, ubi existimationem per judicium de alterius perfectione definiri audiunt, eam minus recte definiri sibi persuadeant, quasi ea amplius quid requirat, animum potissimum attendentes ad appetitum, qui ad alterum aliis præferendum tendit. Quoniam vero hic appetitus actus per judicium istud determinatur, ex definitione utique exulare (§. 680. *Log.*), ac inde deduci debet, quemadmodum hic a nobis factum esse vides.

§. 841.

Qualibus actibus honor exhibeatur. Quoniam honor consistit in actibus externis, quibus nostrum de perfectione alterius judicium significamus (§. 538.), existimatio autem facit, ut alterum magni faciamus vel majoris, quam alios (§. 840.), consequenter ut eum præferamus aliis vel aliis multis præferendum esse judicemus (§. 839.); *honor consistit in actibus externis, quibus alterum aliis præferimus, vel aliis multis præferendum esse indigitamus.*

Vernaculo sermone actum appetitus, qui existimationi adhæret, Hochachtung appellare solemus. Communis vero loquendi usus significatum restringit ad eum casum, quo alterum ob singularem perfectionem plurimis aliis præferendum judicamus. Hinc Hochachtung bezeigen idem est ac actibus externis prodere istum appetitus actum judicio connexum. Quoniam tamen in magni faciendis aliis plurimum datur præjudicatis opinionibus (§. 839.); plurimæque sunt rationes, cur etiam hic hominum actiones sint simulatæ; inconstantia loquendi vi notionum confusarum miscet, quæ a se invicem distinguenda erant. Enimvero nobis inhærendum est notionibus distinctis ac determinatis, per quas vocabulorum significatus determinandus, ut veritati sua constet evidentia, nec dubitationum ancipitibus fluctibus jactetur animus.

§. 842.

Qualia verba & facta sint contemtori. *Qui alterum contemnit, verbis & factis declarat alterum esse indignum, qui magni fiat, vel majoris, quam alii.* Qui enim alterum contemnit, actibus externis declarat eum esse honore ac laude indignum (§. 787.). Quamobrem cum honor consistat in actibus externis, quibus declaratur, quod alter dignus sit, qui tanti fiat ab aliis, vel majoris etiam quam alii (§. 841.); qui alterum contemnit, verbis & factis declarat alterum esse indignum, qui magni vel tanti fiat ab aliis, vel majoris, quam alii.

§. 843.

Quid velit contemtor. Quoniam itaque *contemtor* ferre nequit, ut alter magni vel tanti fiat, aut etiam majoris, quam alii (§. 842.); utique *vult, ut alterum minoris facias, vel etiam nihili.*

Loquuntur hic exempla, quæ supra in medium adduximus (*not.* §. 791.). Quemadmodum vero contemtus suos habet gradus, prout magis vel minus eum honore ac laude indignum decla-

declaras; ita etiam facta & verba gradum contemtus indigitant, si ea attento animo rimeris. Concurrunt autem cum verbis actus quidam externi, quæ ea per contemtum prolata indicant, veluti mutationes vultus, vocis, gestus & his similes, ut taceam ipsas quasdam dictiones contemtui proprias esse, quales sunt, quæ ironiam sapiunt.

§. 844.

Quoniam tædium oritur, si imperfectionis alterius nobis conscii sumus (§. 518. *Psych. empir.*) & quo major fuerit imperfectio, eo majus quoque tædium est (§. 521. *Psych. empir.*); *pejorem judicamus eum, qui imperfectione quadam laborat, aliis; tantoque pejorem, quo major fuerit imperfectio*, & hinc *ob imperfectionem, ubi alterum causam ejus liberam judicamus, eum nihili facimus*. Dantur autem in nihili faciendo gradus, prouti nunc magis, nunc minus commovemur ad alterum nihili faciendum. *Nihili* adeo *facere alterum* dicitur, qui ob imperfectionem alterum ceteris omnibus postponit, immo tandem ex numero hominum quasi detrusum cum brutis in eundem censum refert. Quoniam vero tædium non minus ex imperfectione falsa, quæ per errorem pro tali habetur, quam ex vera oritur (§. 518. *Psych. empir.*), nec magnitudo tædii supponit judicii de gradu imperfectionis veritatem (§. 521. *Psych. empir.*); *in nihili faciendis aliis homines plurimum dant præjudicatis opinionibus.* *Nihili alterum facere quid sit.*

Vix datur aliqua notio, quæ majus acumen majoremque attentionem exigit, ne confundantur, quæ discernenda sunt, quam actus parvi pendendi vel nihili faciendi alios. Non e longinquo petenda est ratio. Confunditur imperfectio vera cum apparente, acquisita cum naturali, ea, quæ fortunæ tribuenda, cum altera, cujus causa libera es, nec omnes in æstimandis imperfectionibus consentiunt. Ubi discutiendum, quantum imputandum sit alteri, quod imperfectioni cuidam obnoxius sit, in diversas admodum partes scinduntur, qui judicant & vix unquam judicium veritati consentaneum, immo plerumque impossibile videtur, ut ex vero statuatur. Nemo ea de re dubitabit, qui satis ea intellexit & animo comprehendit, quæ de imputatione docuimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis. Influit præterea appetitus sensitivus non modo in judicium de imperfectione, verum etiam in actum imputationis. Atque hic pro diversitate circumstantiarum tanta sese offert diversitas, quanta vix cogitatur. Diversi admodum affectus influunt in actum nihili faciendi vel vilipendendi alios, qui eundem nunc intendunt, nunc imminuunt, subinde prorsus reprimunt, immo in contrarium vertunt. Vides adeo, quænam peregrina sese immiscent notioni, de qua jam nobis sermo est, probe omnino perpendenda, ne præcipitetur judicium, quando illam ad examen revocare volueris. Illud quoque tenendum est, quod probe distinguendum sit, utrum quis nihili fiat absolute, an vero nonnisi in certo hominum genere. Quamvis enim plerumque nonnisi posterius fieri deberet; obtinet tamen prius. Ita videas Geometras, qui eruditos alios nullo tantummodo loco habere debebant inter Geometras, eos prorsus nullo loco habent. Tales etiam videas criticos, tales videas homines literatos, qui non nisi alios sui similes magni faciunt, ceteros vilipendunt. Videas divites, qui alios tenuioris fortunæ prorsus nihili faciunt, quamcunque tandem existimationem mereantur, quippe ex solis divitiis pretium statuentes hominibus. Nolo addere plura, quæ obvia experientia suggerit. Ponamus homines omni perfectione destitutos; nulla erit ratio, cur unum alteri præferas, adeoque magni vel majoris ceteris facias. Ponamus aliquos perfectionem acquirere, qua jam ceteri destituuntur. Illi igitur ceteris præferendi, adeoque magni fieri debent. Quodsi jam perfectio unius fuerit major, quam alterius; unus eorum majoris fieri debet quam alter. Ponamus jam porro ceterorum aliquos imperfectionem acquirere; qua destituuntur ceteri perfectione itidem carentes; hi igitur ipsis postponendi tantoque majori intervallo postponendus erit unusquisque, quo major fuerit imperfectio, cui obnoxius, adeoque tanto magis quis nihili faciendus, quanto majore imperfectione laborat. Eodem modo fere hic sese res habet, quo in serie numerorum positivi privativis respondent, quorum illi supra nihil, hic infra nihil descendunt, ita ut qui magni fiunt pluris quam nihili, qui vero vulgo nihili fieri dicuntur, minoris quam nihili fieri dicendi veniant, sicuti numeri positivi sunt nihilo majores, privativi vero nihilo minores, quatenus nimirum valor moralis hominum nullus cyphræ respondet, perfectio autem libere acquisita tribuit valorem nullo majorem, imperfectio libere acquisita nullo minorem. Enimvero cum perfectiones ac imperfectiones sint complures & eædem diversimode distribuantur inter homines; prolixa discussione opus foret, siquidem valor moralis uniuscujusque exacte determinari deberet, ut accurata fieret æstimatio. Sed de hoc nemo hactenus cogitavit, neque facile est telam hanc pertexere, cum interior supponatur & Philosophiæ moralis & Matheseos notitia. Quamvis adeo homines omnes fyrtes istas evitarent, in quas eos incidere modo dixera-

xeramus, in aliis tamen magni ac parvi seu nihili faciendis veritatem minime attingerent. Nobis sufficit explicasse, quæ notionem quandam distinctam æstimationis moralis hominum animo ingenerant.

§. 845.

Quosnam actus edat, qui alterum ignominia afficit.

Quoniam qui alterum ignominia afficit, actibus externis quibuscunque suum de imperfectione alterius judicium declarat, quatenus pro causa ejus libera habetur (§. 511.), ob imperfectionem vero alterum aliis postponimus adeoque nihili facimus (§. 844.); *qui alterum ignominia afficit, istiusmodi actus edit, quibus declarat, quod alterum nihili faciat.* Et quia in judicio isto ignominia consistit (§. 811.); *ignominia movet appetitum ad alterum nihili faciendum seu parvi pendendum.*

Actus iste appetitus adhæret judicio de alterius imperfectione, ut adeo vulgo ad eum animum attendant, qui de ignominia cogitant. Unde est, quod nonnulli mirentur audientes ignominiam definiri per judicium de imperfectione alterius, quatenus ejus causa libera est. Notanda vero hic sunt, quæ supra in casu simili monuimus (*not.* §. 840.).

§. 846.

Quosnam edat, qui contumeliis alterum afficit.

Similiter quia, qui contumelias in alterum edit, actibus externis declarat alterum esse ignominia dignum (§. 812), qui vero ignominia dignus declaratur, eum mereri judicamus, qui parvi pendatur seu nihili fiat (§. 844.); *qui contumelias in alterum edit, tales edit actus, quibus alter dignus declaratur, ut nihili fiat vel parvi pendatur.*

§. 847.

Intentio calumniatoris.

Et quoniam calumniator alteri tribuit imperfectiones, quibus minime laborat (§. 814.), adeoque alterius ignominiam intendit (§. 811. *Jur. Nat.* & §. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ignominia vero appetitum movet ad alterum nihili faciendum seu parvi pendendum (§. 845.); *calumniator intendit, ut alter, in quem calumnias edit, ab aliis parvi pendatur, seu nihili fiat.*

Æqualitas hominum naturalis adeo altas radices egit in animis hominum, ut nihili fieri ab aliis aut vilipendi intolerabile ipsis videatur. Atque inde est, quod ignominia, contumeliæ, convicia, calumniæ adeo exacerbent eorum animum, & ipsi ad ea vindicanda sint adeo proni.

§. 848.

Vituperium illicitum.

Neminem vituperare debemus. Qui enim alterum vituperat, eidem verbis defectum perfectionis imputat (§. 813.), adeoque laude indignum declarat (§. 541.). Quamobrem cum alterum contemnat, qui alterum laude indignum declarat (§. 787.); vituperando alterum eum contemnimus. Nemo autem contemnendus est (§. 790.). Ergo etiam neminem vituperare debemus.

Non est quod excipias parentes liberos, præceptores discipulos vituperare, nec vituperium liberorum & discipulorum illicitum dici posse. Quid enim juris sit parentibus in liberos, quid præceptoribus in discipulos, suo docebimus loco. Vituperium quando licitum parentibus ac præceptoribus pœnæ rationem habet: ubi autem amica informatione deducuntur in cognitionem sui, dum defectus perfectionis, ad quam tendere debent, repræsentantur, docere alterum defectus perfectionis suos, ut ad eos tollendos contendat, vituperium non est.

§. 849.

§. 849.

An vituperantem nos vituperare liceat.

Qui te vituperat, eum viciſſim ideo vituperare non licet. Qui enim te vituperat, obligationi naturali non ſatisfacit (§. 848. *Jur. Nat.* & §. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero quia alter obligationi ſuæ non ſatisfacit, non ideo tibi permiſſum eſt eidem non ſatisfacere (§. 631.). Qui ergo te vituperat, eum ideo viciſſim vituperare non licet.

§. 850.

An lege naturali prohibita faciendi jus eſſe poſſit.

Quæ lege naturali prohibentur, ea faciendi tibi jus nullum eſt. Quæ enim lege naturali prohibentur, ad ea non facienda obligaris (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), hæcque obligatio prorſus immutabilis eſt (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Moraliter igitur neceſſe eſt, ne id facias (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), neque moraliter poſſibile fieri poteſt, ut hoc facias (§. 291. *Ontol.*), conſequenter facultas moralis agendi, quod lege naturali prohibetur, tibi competere nequit. Quoniam itaque hæc facultas jus eſt (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ea faciendi, quæ lege naturali prohibentur, jus tibi nullum eſſe poteſt.

Dantur privilegia, quibus uni confertur jus faciendi ea, quæ alii prohibentur facere. Enimvero iſtiuſmodi privilegia non fert jus naturæ, ob obligationis naturalis immutabilitatem. Nemo igitur ſibi licere exiſtimet, quod prohibitur omnibus.

§. 851.

Lege naturali prohibita nullo jure fiunt.

Quoniam tibi jus nullum eſt faciendi ea, quæ lege naturali prohibentur (§. 850.); *ſi quod lege naturali prohibitum facis, id ipſum jure non facis, ſeu nullo jure facis.*

Patebit deinceps, cur opus ſit noſſe, quænam jure non fiant.

§. 852.

Jus contemnendi, vituperandi, ignominia afficiendi, conviciandi &c. nullum.

Nullum nobis jus eſt alterum contemnendi, vituperandi, ignominia afficiendi, conviciis laceſſendi, calumniandi, contumeliis onerandi. Nemo enim contemnendus (§. 790.), nequidem contemtor tuus (§. 793.). Nemo vituperandus (§. 848.), nequidem qui te vituperat (§. 849.). Nemo ignominia afficiendus (§. 829.), nequidem qui prior tibi ignominiam fecit (§. 837.). Nemo in alios contumelias edere (§. 832.), nemo alium conviciis proſcindere (§. 833.), nemo alterum calumniari debet (§. 836.), nequidem qui prior in te contumelias edidit, vel conviciis te proſcindit, vel te calumniatur (§. 838.). Quoniam itaque quæ lege naturali prohibentur, ea faciendi jus nobis nullum eſt (§. 850.), nullum quoque nobis jus eſt alterum contemnendi, vituperandi, ignominia afficiendi, conviciis laceſſendi, calumniandi, contumeliis onerandi.

Qui fingunt jus ſibi eſſe alterum contemnendi, vituperandi, ignominia afficiendi, conviciis laceſſendi, calumniandi, contumeliis onerandi, tales afferre coguntur rationes, quæ jus nullum probant: id quod etiam experientia probat, ubi quidam rationes allegant, cur hoc ipſis facere liceat. Ex. gr. contemnis alterum. Ego te reprehendo, quod facias. Tibi hoc facere licere regeris, vel quod te contemnat, vel quod dignus ſit, qui contemnatur. Priorem rationem eſſe nullam oſtendimus ſupra (§. 793.): poſterior non ſufficit ad probandum jus tuum. Quod enim alter mereatur, ut hoc ipſi fiat, id tibi nondum confert jus hoc faciendi. Meretur latro, ut e vivorum numero tollatur: non tamen ideo tibi jus eſt eum occidendi. Fac igi-

tur alterum mereri contemtum ; non tamen ideo tibi jus eſt eum contemnendi . Si quod enim jus quoddam tibi arrogas , neceſſe eſt ut probes tibi jus iſtud competere .

§. 853.

An quis jure contemni, vituperari, ignominia & contumeliis afici & calumniis onerari queat.

Si quis alium contemnit, vituperat, ignominia afficit, conviciatur , calumniatur vel contumelias in eum edit ; id jure non fit . Lege enim naturali prohibitum, ne alterum contemnas (§. 790.), etiam ſi te contemnat (§. 793.); ne vituperes (§. 848.), etiam ſi te vituperet (§. 849.); ne ignominia afficias (§. 829.), etiam ſi te prior affecerit (§. 837.); ne convicieris (§. 833.), ne calumnieris (§. 836.), ne contumelias in eum edas (§. 832.), etiamſi prior te conviciatus vel calumniatus fuerit, aut contumelias in te ediderit (§. 838.). Enimvero quæ lege naturali prohibita ſunt, jure non fiunt (§. 751.). Quare ſi quis alterum contemnit, vituperat, ignominia afficit, conviciatur, calumniatur vel contumelias in eum edit; id jure non fit.

Nimirum ut horum quicquam facias , jus nullum tibi eſt (§. 852.) . Quamobrem nec fieri poteſt, ut facias horum quiquam jure.

§. 854.

Siniſtrum de aliorum actionibus judicium quatenus libertati naturali repugnat .

Siniſtrum de aliorum actionibus judicium verbis aut factis declarare , quam diu nihil fit contra jus tuum, libertati naturali repugnat. Etenim qui ſiniſtre judicat de aliorum actionibus, quæ fecerunt alii, ea minus recte ab altero facta eſſe contendit (§. 774. *Pſych. empir.*). Quodſi hoc judicium penes ſe premit, nec alteri, de quo judicat, nec aliis idem innoteſcit, adeoque ubi de jure externo quæſtio eſt, nulla ejus habetur ratio, cum perinde ſit, acſi ab eodem abſtinuiſſet. Enimvero ſi judicium iſtud verbis aut factis declarat, jus ſibi arrogat exigendi ab altero rationem, cur hoc fecerit, nec alterius conſcientiæ relinquit, utrum actionem aliquam committere, an omittere velit (§. 417. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) . Quoniam itaque libertati, quæ unicuique hominum natura competit (§. 146.), conveniens eſt ejus conſcientiæ relinqui , utrum actionem quandam committere, an omittere velit (§. 157.), nec ea fert jus exigendi ab altero rationem, cur hoc fecerit, quamdiu nihil contra jus tuum facit (§. 158.), quod vi libertatis ipſi permiſſum non eſt (§. 160.), ſiniſtrum de aliorum actionibus judicium verbis aut factis declarare, quamdiu nihil fit contra jus tuum, libertati naturali repugnat.

Etſi ad hanc propoſitionem animum parum attendant , qui de jure hominum agunt ; hoc tamen non obſtante non invita experientia inter notiones communes referenda , quam libertatis natura homini competentis conſcientia unicuique ſuggerit. Quando enim tibi judicium ſumis de alterius actione & male factum vel minus recte pronuncias, quod fecit alter ; nonne tibi ſtatim reſpondet: quid ad te? Facio, quod lubet . Non teneor tibi rationem reddere , cur faciam Quis te conſtituit judicem meum ? Tuum non eſt mihi imperare . Ita loquuntur omnes , ut ſiniſtra aliorum de ſe judicia amoliantur , nullo attento diſcrimine , utrum vera ſint, necne. Regerunt ea, quæ dixi, etiam ubi malefacta ipſis objicis, quæ negare non audent. Ne vero exiſtimes , communem hunc eſſe errorem ; jus , quo ſe tuentur , minime confictum eſſe oſtendendum erat.

§. 855 .

Jus exigendi, ne alter ſiniſtre de nobis judicet .

Quoniam ſiniſtrum de aliorum actionibus judicium quocunque modo manifeſtatum libertati naturali repugnat, quamdiu nihil contra jus tuum alii faciunt (§. 854.). *Libertas naturalis involvit jus exigendi , ne ſiniſtre de te alter judicet, ſive verum ſit judicium ſuum , ſive minus* , conſequenter cum ex factis colligantur imperfectiones & defectus perfectionis , *ne alter tibi tribuat imperfectiones aut defectus perfectionis judicio manifeſto.*

Qua-

Quale jus ſit libertas, diſtincte ſatis expoſuimus in ſuperioribus. Qui notionem ejus diſtinctam animo comprehendit, facile intelliget, quod libertas naturalis cuilibet tribuat jus exigendi ab altero, ne ſiniſtre de ſe judicet, ſive verbo, ſive actibus quibuſcunque externis hoc judicium prodat, & ſive judicium ipſum fuerit verum, ſive falſum. Quod ſi vero contra jus alterius eſt judicium verum, multo magis contra idem eſt judicium falſum, quo aperte lædi-tur, ut alia adhuc ſubſit ratio, cur ab eo abſtinendum (§ 695.). Ceterum cum ex factis nonniſi colligantur imperfectiones ac defectus perfectionum, quæ alterius animæ inhærent; qui facta, quæ eadem redarguunt, objicit, imperfectiones aut defectum perfectionum alteri tribuit, & qui imperfectionis aut defectus perfectionis alterum accuſat, hoc ipſo etiam facta inde pendentia eidem tribuere debet.

§. 856.

Qui alterum contemnit, vituperat, conviciatur, calumniatur, ignominia afficit aut contumelias in eum edit; contra libertatem naturalem alterius facit, ſeu eandem violat. Qui enim alterum contemnit, virtutes intellectuales & morales ei eſſe negat, vel eaſdem in multis deficere contendit, aut eas honorem ac laudem non parere defendit (§. 788.); qui alterum vituperat, verbis defectus perfectionis eidem imputat (§. 813.); qui conviciatur, ei imperfectiones verbis exprobrat (§. 815.); qui calumniatur, imperfectiones alteri imputat, quibus minime laborat (§. 814.); qui ignominia afficit, ſuum de alterius imperfectione judicium verbis declarat (§. 811.); qui denique in alterum contumelias edit, eum ignominia dignum actibus externis declarat (§. 812.). Omnes itaque ſiniſtrum de altero judicium vel verbis, vel factis produnt, etiam ſi alter nihil fecit contra jus ipſorum (§. 774. *Pſych. empir.*). Enimvero ſiniſtrum de alterius actione judicium verbis aut factis declarare, quamdiu nihil fit contra jus tuum, libertati naturali repugnat (§. 854.), conſequenter qui hoc facit contra libertatem naturalem alterius facit, ſeu eandem violat (§. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Qui adeo alterum contemnit, vituperat, conviciatur, calumniatur, ignominia afficit, aut contumelias in eum edit, contra libertatem naturalem alterius hoc facit, ſeu eandem violat.

Libertas naturalis violata per contemtum, vituperium, convicia, calumnias, contumelias & ignominiam.

Propoſitio hæc probe notanda venit, non modo quod aliis demonſtrandis, quæ ſequuntur, inſerviat; verum etiam quia hinc potiſſimum perſpicitur ratio, cur turpitudo quædam naturalis inhereat ſiniſtro de aliis judicio, etiamſi verum fuerit, ac inde redundet in actiones quaſcunque externas, quæ idem produnt, ſeu quomodocunque ab eodem dependent. Libertas, quam natura hõmini tribuit, jus quoddam eminens eſt, ob quam homo ingenuus nullam recipit æſtimationem, ejuſve adeo vita ſemper inæſtimabilis habita. Et natura ipſa adeo commendavit hoc jus hominibus, ut nihil ipſis intolerabilius videatur juris hujus violatione: ſit ita quod per abuſum in licentiam vertatur, quod ipſum tamen idem non imminuit. Abuſus enim, qui juri imputandus minime venit, nihil ipſi detrahit. Ac inde eſt, quod tam ægre ferant homines ſiniſtra aliorum de ſe judicia, ſi vel maxime eadem mereantur. Senſus violatæ libertatis notioni confuſæ contemtus, ignominiæ, vituperii, conviciorum, contumeliarum, calumniarum ſemper adhæret: id quod manifeſto produnt, ubi rationes querelarum juſtarum recenſent, vel etiam contra ſiniſtra aliorum de ſe judicia defendunt, quemadmodum jam paulo ante monuimus (*not.* §. 854.).

§. 857.

Contemtus, vituperium, ignominia, convicia, contumeliæ, calumniæ fiunt contra jus perfectum alterius. Qui enim alterum contemnit, vituperat, ignominia afficit, conviciis proſcindit, calumniis onerat vel contumelias in alterum edit, contra libertatem alterius naturalem facit (§. 856.). Enimvero libertas naturalis involvit jus exigendi, ne ſiniſtre de te judicet alter, ſive verum ſit judicium, ſive minus, & ne tibi tribuat imperfectiones aut defectus perfectionis judicio manifeſto (§. 855.), conſequenter etiam reſpectu judiciorum ſiniſtrorum de te jus perfectum eſt (§. 235. *part.* 1 *Phil. pract. univ.*). Quamobrem contemtus, vituperium, ignominia, convicia, contumeliæ, calumniæ fiunt contra jus perfectum alterius.

Contemtus, vituperium, ignominia, convicia, contumeliæ, calumniæ contra jus alterius fiant.

Liber-

Libertatem esse jus perfectum in dubium revocari nequit. Quodsi tamen quis dubitet, in ejus gratiam sequente m adjicere lubet propositionem.

§. 858.

Libertas naturalis quale sit jus.

Libertas naturalis est jus perfectum. Consistit enim in independentia in agendo a voluntate alterius (§. 153.), adeoque alter obligatur permittere, ut agas, quid velis, quamdiu nihil facis contra jus ipsius (§. 157. 158.). Quodsi ergo te praeter voluntatem tuam in agendo dependentem efficere velit a voluntate sua, hoc ipsum tibi ferendum non est, cum alias libertas nulla foret, seu jus hoc omni destitueretur effectu. Tibi igitur permissum est alterum cogere, ne hoc faciat. Enimvero jus perfectum est, quod conjunctum est cum jure cogendi alterum, si obligationi suae satisfacere nolit (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Libertas igitur naturalis jus perfectum est.

Jus imperfectum qualitas tantummodo moralis est, quae hominem dignum efficit, ut ab altero quid ipsi praestetur (*not.* §. 237. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo libertas foret tantummodo jus imperfectum, non posset consistere nisi in eo, quod dignus videatur, qui in agendo suum potius, quam alterius sequatur judicium, & ut alter permittat, quo agat quod lubet. Enimvero quam sit hoc absonum facile intelligitur ex iis, quae de libertate naturali in superioribus demonstrata sunt. Quodsi admittere velis libertatem tantummodo jus imperfectum esse in actiones suas; jus hoc revera nullum est, cum quilibet actiones tuas voluntati suae subjicere possit pro arbitrio suo, modo possit, adeoque vim pati debes a quovis potentiore. Non aliud jus si tibi tribueret natura in actiones tuas, servituti cujuslibet potentioris, te subjiceret, ut unusquisque natura foret servus potentioris. Quae hinc porro sequerentur absurda, nostrum in praesenti non est recensere.

§. 859.

Injuria in genere quid sit.

Injuria generaliter est actio quaecunque, quae est contra jus perfectum alterius, seu quicquid fit contra jus perfectum alterius. Potest etiam dici violatio juris perfecti alterius. Vernaculo sermone vocamus Unrecht.

Ulpianus l. 1. *ff. de inj. & famos. lib.* injuriam generaliter definit, quod non jure fit. Non jure autem fieri hic dicitur, quod juri alterius adversatur, seu quod contra jus alterius fit. Quando autem jus simpliciter dicitur, jus perfectum intelligitur (§. 235. *part.* 1 *Philos. pract. univ.*), neque aliter vocabulum juris accipitur, quando in jure Romano seu civili quocunque occurrit. Quamobrem definitio *Ulpiani* eodem redit, quod injuria in genere sit, quicquid contra jus perfectum alterius sit, atque adeo cum nostra prorsus consentit. Generali hoc significatu furtum est injuria, quia violatur dominium, adeoque jus perfectum alterius: adulterium est injuria, quia violatur jus conjugis innocentis in corpus alterius conjugis, mariti in corpus uxoris: homicidium est injuria, quia violatur jus alterius in corpus suum, jus nempe organis corporis utendi, quod prorsus tollitur. Significatus hic generalis in jure etiam Naturae receptus est. Hoc sane sensu *Grotius de J. B. & P. lib.* 2. *cap.* 1. §. 1. *num.* 4. causa justa, inquit, belli suscipiendi nulla alia esse potest nisi injuria. Neque alio sensu accipiendum vocabulum, quando *Livius lib.* 31 c. 2. scribit: Petebant, ut, si coacti *injuriis* bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret. Ceterum etsi juxta *Ulpianum* non jure fieri & contra jus alterius fieri unum idemque sit; si tamen accurate loqui volueris, nec vim inferre notionibus distinctis, ea a se invicem distinguenda sunt. Ratio colligitur ex iis, quae paulo ante demonstrata sunt (§. 851.). Nimirum jure non fit, quando quis facit, quod faciendi jus ipsi nullum est: contra jus vero alterius fit, quando idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus seu exercitium ejus quomodocunque impeditur (§. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Haec esse diversa, nemo diffitebitur. Et quia de utroque sermo est in jure naturali, ad evitandam aequivocationem fixum utrique phrasi significatum tribui fas est.

§. 860.

An contemtus, ignominia, vituperia.

Contemtus, ignominia, vituperium, contumelia, convicium, calumniae sunt injuriae. Fiunt enim contra jus perfectum alterius (§. 857.). Sed quicquid fit contra

tra jus alterius perfectum, injuria est (§. 859.). Contemtus itaque, ignominia, vituperium, contumelia, convicium, calumniæ sunt injuriæ. *rium, contumelia, convicium, calumniæ sint injuriæ.*

Forsan non deerunt, qui, cum sint in Jure civili versati, mirabuntur contemtum, ignominiam, vituperium, contumeliam, calumnias injurias dici sensu generali, cum ibidem significatu speciali dicantur injuriæ; qui generali opponitur *l. 1. ff. de injur. & famos. libell.* Enimvero nobis jam quæstio est de eo, quid sint, non de eo, quid dicantur. Postetius arbitrarium est, neque denominationi inesse debet veritas: at prius arbitrarium non est, sed veritatem habet. Sane in Jure civili contemtus & contumelia non distinguuntur a se invicem, nec ab ignominia. Hoc tamen non obstante consultum fuit, hæc a se invicem distingui, quemadmodum patet ex anterioribus. In philosophia ubi differentias rerum scrutamur, non ex vocabulis, sed ex ipsis rebus sapere debemus. Tot admittendæ sunt res diversæ, quot deprehenduntur differentiæ, & ex his significatus vocabulorum fixus determinandus, ne præjudicium fiat veritati. Hic vero cognita inconstans usus loquendi explicandus eidem convenienter, ut illibata fiat veritas. JCti Romani non perpenderunt, quod quæ adversantur existimationi alterius fiant contra jus perfectum alterius, quatenus scilicet repugnant libertati naturali.

§. 861.

Qui alterum conviciatur, verbis declarat, quod eum vilipendat, vel nihili faciat. Qui enim alterum conviciatur, verbis quibuscunque prodit animum alterum ignominia afficiendi (§. 815.). Enimvero qui alterum ignominia afficit, actionibus externis declarat, quod eum vilipendat, vel nihili faciat (§. 845.). Ergo qui alterum conviciatur verbis declarat, quod eum nihili faciat, vel vilipendat. *Intentio conviciatoris.*

Ecce tibi intentionem conviciatoris, cur scilicet alterum conviciis incessat.

§. 862.

Infamia est communis hominum de vitiis alterius opinio, quam supra famam malam diximus (§. 553.). *Infamiæ quid sit.*

Opponitur infamia famæ in significatu bono acceptæ. Vulgo consideratur tanquam privatio famæ. Enimvero cum vitia, quæ sola infamant, non in nuda privatione virtutis consistant, verum habitus positivi sint, unde actus positivi proveniunt: infamia non in sola privatione famæ consistit, quamvis eam involvat, quatenus vitium virtutem excludit, seu ejus defectum includit. Ceterum hic nobis de infamia tantummodo sermo est, quatenus eidem in statu naturali locus. Unde jam seponimus ea, quæ e statu civili veniunt, & de quibus dicemus suo loco. In statu enim civili plurimum tribuitur & tribuendum est opinionibus, ut malitia hominum coerceatur tranquillitatis conservandæ gratia.

§. 863.

Homo quilibet ab infamia sibi cavere debet. Cavere enim sibi debet, ne fama ipsius sit mala (§. 555.). Quamobrem cum fama mala infamia sit (§. 862.); quilibet sibi ab infamia cavere debet. *Infamia vitanda.*

Nimirum cavet sibi ab infamia, qui operam dat, ne eam mereatur, adeoque ne quid faciat, quod ad vitium referri possit. Quodsi enim homines per calumniam ipsi tribuant mule facta; id inter fortunæ mala referendum. Et quid ipsi contra facere liceat, ostendetur inferius.

§. 864.

Qui infamiam sibi contraxit, operam dare tenetur, ut vitia emendet. Qui enim infamiam sibi contraxit, bonæ famæ adversa fecit, seu actiones vitiosas commisit (§. 862.) *Quid facere debeat infamiam purgaturus.*

(§. 862.). Enimvero qui bonæ famæ adversa fecit operam dare debet, ut factis contrariis eidem serviat (§. 558.), consequenter ut vitia emendet. Quamobrem qui infamiam sibi contraxit, operam dare tenetur, ut vitia emendet.

Factum infectum fieri nequit: Quodsi ergo scortatus fueris, fieri haud quaquam potest, ut idem non feceris. Infamia igitur macula est, quæ ita inhæret, ut tolli non possit. Quamobrem nihil relictum est, quam ut operam det, qui infamiam sibi contraxit, ut ea faciat, quæ virtutis sunt. Ita enim meretur, ut posthac bene de eo sentiant homines, & famam consequitur, si recte judicent alii quoad statum præsentem. Quamobrem ubi scortatione maculam adspersisti nomini tuo; necesse est, ut ab eadem posthac abstineas & castelvivas, ne te nunc scortatorem esse judicent ac dicant alii, etsi fieri non possit ne judicent, te antehac talem fuisse: verum enim in æternum manet, quod hoc feceris, nec falsum fieri potest. Probe hæc perpendenda sunt, ut intelligatur cur summa præcipiatur famam servandi cura. Et quando vita & fama pari passu ambulare dicuntur; si veritas dictis inesse debet, aliter intelligi hoc nequit, quam quod fama amissa restitui non possit, quemadmodum vita, quam semel amisisti, reddi tibi nequit. Quæ vero paulo ante annotavimus (*not.* §. 862.), nos hic tantummodo ad veritatem, non vero opinionem hominum, quæ in statu civili regnat, attendere, hic quoque repetenda sunt, ne in Jure civili versati & ejus notionibus imbuti sibi persuadeant, hic tradi a nobis, quæ veritati minime consentanea sunt. Absit autem ut quis opinetur, quasi ea, quæ hic docentur, juri positivo repugnent, nec ullam in eo utilitatem habeant. Distinguit sane jus etiam positivum infamiam veram a putativa, v. gr. quando dicitur, delictum infamare, non pœnam.

§. 865.

Obligatio præcavendi infamiam alienam.

Quilibet operam dare debet, quantum in se est, ne alii infamiam sibi arcessant. Sibi enim ab infamia cavere debet (§. 863.). Quoniam itaque alteri cuicunque homini debet quilibet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga se ipsum hoc alteri præstare potest (§. 608.); quilibet etiam operam dare debet, quantum in se est, nc alii infamiam sibi arcessant.

Famæ aliorum non minus rationem haberi, quam propriæ jubet charitas (§. 620.); Quemadmodum itaque tibi cavere debes ab infamia; ita etiam infamiam aliorum præcavere debes, quantum in potestate tua est.

§. 866.

Infamiam alteri num adspergere liceat.

Nemo alteri infamiam adspergere debet. Quilibet enim operam dare debet, quantum in se est, ne alii infamiam sibi arcessant (§. 865.). Sed qui ad hoc faciendum obligatur, ad contrarium non faciendum simul obligatur (§. 722.). Nemo igitur alteri infamiam adspergere debet.

Quodsi tibi liceret infamiam alteri adspergere; multo minus te tangeret cura, ne alter sibimetipsi infamiam conciliet. Quamobrem cum hanc abjicere charitati adversetur (*not.* §. 865.); multo magis eidem adversatur alteri infamiam adspergere.

§. 867.

Læsio famæ, existimationis, honoris.

Famam alterius lædere dicitur, qui alteri infamiam adspergere conatur. Quodsi gravius lædat, eandem *lacerare* dicitur. Eodem sensu *Honorem & existimationem* alterius *lædere* dicitur, qui alteri ignominiam vel contemtum facere conatur.

Nimirum si bene de te sentiant in communi alii, bona frueris fama. Enimvero si quis omni molimine id agit, ut male sentiant, non modo id agit, ut bonam famam deperdas, verum etiam ut malam habeas. Famam adeo tuam lædere conatur.

§. 868.

Fama alterius non lædenda. Nemo enim alteri infamiam adſpergere debet (§. 866.). Quamobrem cum alterius famam lædat, qui hoc facere conatur (§. 867.); fama alterius lædenda non eſt. *Fama alterius non lædanda.*

§. 869.

Honorem & exiſtimationem alterius nemo lædere debet. Etenim nemo alterum ignominia afficere debet (§. 829.), nemo etiam alterum contemnere debet (§. 790.). Quoniam itaque honorem & exiſtimationem alterius lædit, qui alteri ignominiam vel contemtum facere conatur (§. 867.); nemo alterius honorem & exiſtimationem lædere debet. *Læſio honoris & exiſtimationis alterius prohibita.*

Quoniam exiſtimatio, honor & fama bona ſunt, quæ ad ſtatum hominis externum ſpectant, in numerum eorum quæ ſua ſunt, vulgo referuntur. Quamobrem qui honorem, exiſtimationem ac famam lædit, ſuum alteri auferre cenſetur. Inde eſt quod qui hoc facit, in vernaculo ſermone furi comparetur & ein Ehren-Dieb vocetur, dicaturque honorem rapuiſſe, er habe ihn ſeiner Ehre beraubet. Non habet dictio, quod ſit a veritate alienum, ubi calumniator vel conviciator effecit, ut alii fidem habentes calumniis atque conviciis ſiniſtre de altero judicent, qui benignum antea de eodem tulerant judicium. Cum enim in hoc judicio conſiſtat exiſtimatio, quæ honorem comitem habet (§ 538,); qui facit, ut alii non amplius benigne de te judicent, ſed ſiniſtre, tibi utique rapit exiſtimationem, honorem atque famam, quamvis meritum auferri nemini poſſit. Qui adeo contendunt, honorem atque famam nemini auferri poſſe; meritum exiſtimationis intelligunt per inconſtantiam loquendi. Ecquis enim eſt, qui neſciat pervulgatum iſtud: alii famam merentur; alii habent?

§. 870.

Famæ alterius detrahere dicitur, qui eam diminuere conatur. Eodem ſenſu *detrahere laudi & exiſtimationi ac honori alterius* dicimur. *Detrahere famæ alterius quid ſit?*

E.gr. Ponamus te frui fama Mathematici periti, alterum vero obtrectationibus ſuis id efficere conari, ut non multum tribuatur ſcientiæ tuæ, is famæ ac laudi tuæ detrahere dicendus. Similiter ſi caſtitatis laude fruaris, alter vero de te narret, quæ laſciviam produnt; laudi tuæ detrahere dicitur. Quodſi magnifias ob juſtitiam & alter divulget facta, quæ te injuſtum probant, etſi nec cetera, quæ juſtitiæ laudem merentur, negare auſit, is exiſtimationi tuæ ac laudi detrahit.

§. 871.

Nemo famæ ac laudi alterius detrahere debet. Operam dare debemus, ut, qui merentur, famam conſequantur (§. 650.). Quoniam itaque qui ad hoc faciendum obligatur, ad contrarium non faciendum ſimul obligatur (§. 722.); nemo quoque famam alterius ullo modo diminuere, vel ea facere debet, quæ eidem quomodocunque adverſantur, conſequenter eam diminuere poſſunt. Enimvero famæ alterius detrahit, qui eam diminuere conatur (§. 870.). Nemo igitur famæ alterius detrahere debet, quam meretur. Atat nec ea propalare debemus, quæ alteri ignominiæ ſunt (§. 828.), conſequenter quæ famam ipſius diminuunt (§. 553. 811.). Quamobrem nec famæ alterius detrahere debemus, ſi eam minime meretur. Quoniam itaque famæ alterius non detrahere debemus, ſi eam mereatur, neque ſi eam non mereatur *per demonſtrata*; nemo famæ alterius detrahere unquam debet. *Quod erat unum.* *Detrahere famæ ac laudi alterius illicitum.*

Similiter qui alterum laudat perfectionem eidem tribuit (§. 541.); qui vero vituperat, perfectionis defectum eidem imputat (§. 813.). Patet adeo eum, qui alterum vituperat, laudem ejus diminuere conari. Enimvero qui alterius laudem diminuere conatur, eidem detrahit (§. 870.). Quamobrem qui alterum vituperat, laudi ejus detrahit. Quoniam itaque alterum vituperare non debemus (§. 848.); nec laudi ejus detrahere debemus. *Quod erat alterum.*

Quemadmodum paulo ante oſtendimus contemtum, vituperium, ignominiam, convicia, contumelias, calumnias fieri contra jus perfectum alterius (§. 857.) & alterum ignominia afficere ac ea propalare, quæ ipſi ignominiæ ſunt, charitati repugnare (§. 830.); ita eodem prorſus modo demonſtrari poterat, alterius famæ ac laudi detrahere non minus adverſum charitati eſſe, quam contra jus perfectum alterius. Immo oſtendi etiam poterat, quod famæ ac laudi alterius detrahere ſit inimicitiæ cauſa, conſequenter repugnet obligationi naturali nullius inimicitiam nobis conciliandi (§. 634). Quando in moralibus inquiremus, quænam ſit ratio, cur alii aliorum famæ ac laudibus detrahant, liquido conſtabit, id tribuendum eſſe vel pravis, quibus indulget obtrectator, affectibus, vel vitiis, quibus deditus eſt, minime autem ex charitate tanquam fonte promanare famæ ac laudis alienæ obtrectationem.

§. 872.

An obtrectatoris famæ ac laudi detrahere & famam lædentis noſtram lædere liceat.

Nemo alterius famæ ac laudi detrahere debet, etiam ſi alter prior ipſius famæ ac laudi detrahat, nec lædere debet famam alterius, quia alter prior læſit. Nemo enim alterius famæ ac laudi detrahere debet (§. 871.), neque etiam famam alterius lædere (§. 868.). Quodſi ergo alter horum quid facit, obligationi ſuæ naturali minime ſatisfacit (§. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero quia alter non ſatisfacit obligationi ſuæ naturali, non ideo tibi permiſſum eſt eidem non ſatisfacere (§. 631.). Quamobrem nemo alterius famæ ac laudi detrahere debet, etiamſi alter prior ipſius famæ ac laudi detrahat, nec lædere debet famam alterius, quia alter prior læſit.

Etſi vi principii generalis, ad quod hic provocamus, ſatis manifeſta ſit propoſitionis præſentis veritas (§. 631.); non tamen ideo eadem ſilentio prætereunda erat, propterea quod homines ſibi perſuadeant licere ſibi in alterum, quod ipſis fecit alter.

§. 873.

An exiſtimationem lædentis noſtram lædere liceat.

Nemo honorem atque exiſtimationem alterius lædere debet, etiamſi alter prior hoc fecerit. Quoniam nemo honorem & exiſtimationem alterius lædere debet (§. 869.); eodem prorſus modo porro oſtenditur, quod nec lædere debeat, ſi alter prior hoc fecerit, quo propoſitionem præcedentem demonſtravimus.

§. 874.

Injuria ſpecialiter dicta quid ſit.

Injuria ſpecialiter dicitur læſio exiſtimationis ſeu honoris & famæ alterius quomodocunque facta.

Ita vocabulum accipitur in Jure Romano *l.* 1. *ff. de injuriis & lib. famoſ.* Quando enim *Ulpianus*: ſpecialiter, inquit, injuria dicitur contumelia; per contumeliam non intelligit niſi verba & facta, quibus læditur exiſtimatio & fama alterius, quemadmodum eadem lege patet. Quoniam tamen nos in ſuperioribus vocabulo contumeliæ reſtrictiorem ſignificatum impoſuimus (§. 812.); injuriam ſpecialiter dictam & contumeliam pro ſynonimis habere minime poſſumus. Non tamen hoc fecimus ſine ratione, nec invito uſu loquendi apud Romanos recepto (*not.* §. *cit.*).

§. 875.

§. 875.

Quodſi quis verbis lædat exiſtimationem ſeu honorem & famam alterius, *verbaliter* eum *injuriare* dicitur; ſi facto quodam, *realiter*. Unde *Injuria realis* eſt, quæ fit facto quodam; *verbalis*, quæ fit verbis. *Injuriæ verbalis & realis differentia.*

Labeo l. 1. *ff. de injur. & famoſ. lib.* injuriam dicit fieri vel re, vel verbis: re, quando manus inferuntur; verbis autem, quotiens manus non inferuntur. Atque hinc enata eſt diviſio injuriæ in realem & verbalem. Circa hanc diſtinctionem varia moneri poterant, ſi ad mentem *Labeonis* reſpicias, ſed cum hic injurias conſideret, quatenus in civitate tanquam delicta puniri merentur; in alium locum referenda ſunt. Exempla injuriarum in medium afferuntur in *Inſtitut. tit. eod.* §. 1. Injuria ſcilicet realis eſt, ſi quis pugno pulſatur, vel verberatur, aut fuſtibus cæditur: ubi inter pulſationem & verberationem hæc intercedit differentia, quod illa fiat ſine dolore, hæc cum dolore *l.* 5. *ff. de injur. & fam. lib.* Talis etiam eſt, ſi quis alterius bona ut debitoris poſſidet & *l. cit.* ſi domum alterius vi intrat, ubi per domum omnis habitatio intelligitur omniſque fundus. Injuriæ verbales ſunt, ſi quis te vocet latronem, nebulonem, ſcurram, ſpurium, calumniatorem, vel alia proferat verba moribus injurioſa, veluti ſi in dignitate eccleſiaſtica conſtitutum vocet vernacula einen Pfaffen.

§. 876.

Ad injurias verbales referri etiam vulgo ſolet tanquam peculiaris ſpecies, ſi quis literis vel ſcriptis verbis exiſtimationem alterius aut famam lædit. Ab aliis tamen pro peculiari injuriæ ſpecie habetur. Injuria, quæ alteri literis ſive in ſcripturam relatis verbis infertur, & qua fama ejus læditur, dicitur *Libellus famoſus*. *Libellus famoſus quid ſit.*

Definitio libelli famoſi fluit ex differentia modorum generali, quibus injuria infertur. Etenim infertur vel facto quodam, vel verbis. Si verbis infertur, vel verba ore proferuntur, vel in ſcripturam rediguntur. Quando itaque in ſcripturam rediguntur, quæ famam alterius lædunt, libellus famoſus eſt. Enimvero quoniam in civitate, ubi injuriæ conſiderantur tanquam delicta punienda, in diſtinguendis injuriis habenda eſt ratio pœnarum; notioni libelli famoſi accedunt determinationes nonnullæ, quæ ex ſtatu civili veniunt, & juris poſitivi ſunt. Quamobrem cum hic libellum famoſum non ſpectemus, niſi quatenus ei in ſtatu naturali locus eſt; quæ a ſtatu civili veniunt, adeoque multo magis, quæ juris tantummodo civilis apud nos recepti ſunt, in alium locum rejicienda. Hæc monenda ſunt, ne videamur tradere, quæ a Jure communi aliena ſunt, ac tyrones ejuſdem confundunt, adeoque magis obeſſe, quam prodeſſe videntur. Quemadmodum quæ in ſtatu naturali obtinent cetera non promiſcue applicari poſſunt ad ſtatum civilem, ubi vi imperii, immo etiam quod in civitate nunc receptum eſt, dominii mutationem quandam ſubeunt; ita idem dicendum & de libello famoſo. Quodſi vero intelligere volueris, quomodo jura naturalia & obligationes naturales introductis dominiis & imperiis immutentur; illa utique præcognoſcenda veniunt. Fidem oculatam dabimus in partibus Juris Naturæ ſequentibus, ubi mutationes, quæ juribus & obligationibus in ſtatu naturali vigentibus accidunt, explicaturi ſumus. Cavendum itaque, ne deproperentur judicia, antequam Jus Naturæ integrum, quale daturi ſumus, fuerit expenſum, ne nobis injuriam faciant, ſuum interponendo judicium de iis, quæ de injuriis hic docentur.

§. 877.

Convicium, vituperium & calumnia injuriæ verbales ſunt; contemtus, contumeliæ & alii actus ad ignominiam compoſiti reales ſunt. Etenim convicia ſunt vocabula, quibus alterum ignominia afficiendi animo eidem imperfectiones (§. 815.); vituperium vero ſermo eſt, quo alteri defectus perfectionis (§. 813.), & calumnia ſermo eſt, quo alteri imperfectiones, quibus eum minime laborare novimus, objicimus (814.). Quamobrem cum exiſtimatio conſiſtat in judicio de alterius perfectione, & honor in actibus externis, quibus idem ſignificatur (§. 538.); fama autem communis hominum aliorum de perfectione alterius, ſeu *Quales injuriæ ſint convicium, vituperium, calumnia & contemtus, contumeliæ, alii-que actus ignominioſi.*

seu virtutibus intellectualibus & moralibus alterius sermo sit (§. 553.) ; quin conviciator, vituperator & calumniator verbis existimationem alterius vel famam lædere conetur, dubitandum non est (§. 862. 867.) . Quamobrem cum læsio existimationis & honoris ac famæ alterius injuria specialiter dicta sit (§. 874.) & quæ verbis fit, verbalis sit injuria (§. 875.); convicium , vituperium & calumnia injuriæ verbales sunt. *Quod erat unum.*

Contemtus non consistit in nuda honoris ac laudis omissione , verum etiam in actibus positivis, quibus significatur, quod alter honore ac laude indignus judicetur (§. 791.) , contumelia vero constat actibus externis, quibus alter ignominia dignus declaratur (§. 812.), & ignominia judicium est de alterius imperfectione, quatenus ejus causa libera habetur , cumque alter ignominia afficitur, externis actionibus idem declaratur (§. 811.) . Quoniam itaque infamia communi hominum de vitiis seu imperfectione alterius opinione constat (§. 862.) , fama vero læditur, si alteri infamiam adspergere quis conatur , honor & existimatio autem , si quis alteri ignominiam & contemtum facere conatur (§. 867.) ; contemtu , contumelia atque actibus ignominiosis quibuscunque existimatio & honor, vel fama alterius læditur. Quoniam itaque læsio existimationis seu honoris, atque famæ alterius injuria specialiter dicta est (§. 874.), eaque realis, siquidem factis fit (§. 875.) , contemtus, contumelia & actus ignominiosi injuriæ reales sunt. *Quod erat alterum.*

Injuria verbalis omnis *l. c.* (*not.* §. 874. *& seqq.*) vocatur convicium , quia ad convicium refertur etiam vituperium , quod in alterius contemtum vergit, atque calumnia . Quoniam vero jam antea monuimus , in philosophia differentias rerum esse scrutandas, & earum diversitatem diversis nominibus exprimendas : nemo ægre feret , quod accuratius distinguamus ea , quæ a JCtis Romanis non satis a se invicem separantur . Videbimus enim suo loco , quod non modo hoc usui sit in Philosophia morali verum etiam in æstimandis injuriis suum habeat usum , ubi de earum pœnis civilibus agitur. Secus enim se res habet in statu naturali , quemadmodum posthac patebit. Quodsi cui displiceat convicia a vituperio & contemtum ab ignominia atque contumelia distingui , is per nos loquatur suis verbis , modo in re consentiat .

§. 878.

Injuriæ verbales & reales prohibitæ.

Nemo alterum injuriare debet, neque verbaliter, neque realiter. Qui enim alterum injuriat , existimationem ejus seu honorem , vel famam lædit , & quidem verbis, si verbaliter; factis, si realiter lædit (§. 875.) . Enimvero nemo alterius famam lædere debet (§. 868.) , etiamsi alter prior læserit famam ipsius (§. 872.) , nemo lædere debet existimationem & honorem alterius (§. 869.) , etiamsi prior læserit alter (§. 873.) . Quamobrem nemo alterum injuriare debet, neque verbis, neque re.

Videmus adeo injurias omnes tam reales , quam verbales lege naturali prohibitas esse , a quibus adeo in statu quoque naturali abstinendum .

§. 879.

Libellus famosus illicitus.

Libellos famosos conscribere illicitum. Etenim libelli famosi sunt injuria, quæ fit literis sive verbis in scripturam relatis (§. 876.) , adeoque injuriæ verbalis singularis quædam species est (§. 875.) . Quoniam itaque nemo alterum verbis injuriare debet (§. 878.) ; neque etiam libellum famosum conscribere debet, consequenter libellos famosos conscribere illicitum (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) .

Facile ostendi poterat , libellum famosum esse injuriam inter verbales sui generis gravissimam, consequenter cum injuria verbalis omnis prohibita sit (§. 878.) , omniam maxime libellos famosos prohibitos esse. Enimvero cum jam non agamus de gradibus injuriæ ; demonstrationem in præsenti seponimus.

§. 880.

§. 880.

Animus injuriandi habere dicitur, qui alterius exiſtimationem ſeu honorem vel famam lædere intendit. Quamobrem cum id inrendat agens, propter quod agit (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *qui animum injuriandi habet, hæc ore profert verba, vel ea in ſcripturam refert, hæc facit, ut alterius exiſtimatio ſeu honor, vel fama lædatur.* *Animus injuriandi quid ſit.*

E.gr. Qui pulſat alterum, animo injuriandi hoc facit, ſi ejus exiſtimationem hoc facto lædere intendit.

§. 881.

Animus injuriandi dolus eſt. Qui enim animum injuriandi habet, læſionem exiſtimationis ſeu honoris, vel famæ alterius intendit (§. 880.), adeoque cum injuria vel verbis, vel factis fiat (§. 875.), hæc verba ideo profert, vel hoc facit, ut alterius exiſtimatio ſeu honor, vel fama lædatur (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque actio doloſa eſt, quæ a ſciente & volente committitur (§. 705. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui animum injuriandi habet, doloſe ea loquitur, vel facit, quibus alterius exiſtimatio ſeu honor, vel fama læditur, conſequenter animus injuriandi dolus eſt. *Animus injuriandi quidnam ſit.*

Perinde igitur eſt, ſive dicas animo injuriandi proferri verba, vel committi actiones quaſdam, quibus exiſtimatio, vel fama alterius læditur; ſive id dolo fieri affirmes. Quamobrem cum in ſuperioribus animum ignominia afficiendi alterum requiſivimus in convicio (§. 815.); id dolo fieri debere ſumſimus. Ceterum idem tenendum eſt in quolibet alio actionum genere.

§. 882.

Ne culpa quidem agere licet, quæ legi naturali adverſa, ſeu eadem prohibentur. Etenim culpam quamlibet evitare debemus (§. 299.). Quamobrem ſi lege naturali obligamur ad actionem quandam non committendam; ne culpa quidem eam committere licet (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque ad actiones illas omittendas obligamur, quæ lege naturali prohibentur (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ne culpa quidem agere licet, quæ lege naturali prohibentur. *An culpa in actionibus lege naturali prohibitis permiſſa.*

Lex naturæ non modo dolum, verum etiam culpam quamvis arcet, utpote omnimodam ejus requirens rectitudinem (§. 189. *part.* 1. *Philoſ. pract. univ.*). In actione adeo humana nullus notari debet defectus, neque ex parte intellectus, neque ex parte voluntatis ſeu noluntatis (§. 79. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum defectus rectitudinis quoad voluntatem & noluntatem dolus (§. 701. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), quoad intellectum culpa ſit (§. 717. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*); lex naturæ ab actione humana non minus culpam quamlibet, quam dolum removet. Diverſas culpæ ſpecies recenſuimus in parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis: ad quas ubi animum attendis, haud difficulter perſpicies, quanta ſollicitudine in quolibet actionum genere opus ſit, ſiquidem obligationi naturali ſatisfacere velis. Cur vero in Jure civili non ſemper ratio habeatur culpæ, aut ſaltem non cujuslibet; ſuo docebimus loco.

§. 883.

Ne culpa quidem proferre licet verba, vel committere actiones, quibus exiſtimatio ſeu honor, vel fama alterius lædi poteſt. Lege enim naturali prohibetur, ne famam (§. 868.), vel exiſtimationem ſeu honorem alterius lædamus (§. 869.), conſequenter ne proferamus verba, vel alias committamus actiones quaſcunque, quibus exiſtimatio ſeu honor. vel fama alterius lædi poteſt. Enimvero *An culpa permiſſa in læſione exiſtimationis vel famæ alterius.*

vero quæ lege naturali prohibentur, ea ne culpa quidem agere licet (§. 882.). Quamobrem ne culpa quidem proferre licet verba, vel committere actiones, quibus existimatio seu honor, vel fama alterius lædi potest.

Rigor adeo legis naturalis non fert, ut injuria etiam committatur culpa (§. 874.), non minus realis, quam verbalis (§. 875.). Juris adeo positivi est, quod JCti Romani ad injuriam expresse requirant dolum. Etenim illi injurias considerant tanquam delicta, quæ quia punienda actionem in foro pariunt: unde dolum fundamentum ac basin actionis injuriarum esse affirmant, hoc est, rationem sufficientem, cur tibi sit jus injurias in foro vindicandi. Quamvis adeo læsionem existimationis ac famæ absque dolo factam non habeant pro delicto, cujus gratia actionem in foro instituere liceat; non tamen existimandum est, quasi JCti Romani ac Juris Doctores cordati læsiones existimationis & famæ culpa admissas non improbent, nec inter eas referant actiones, quæ recte non committantur. Neque enim omnia probantur, ob quæ non datur actio in foro, vel quæ in civitate non puniuntur, quemadmodum suo patebit loco. Sed demus exemplum læsionis famæ culpa admissæ. Ponamus virginem viri honesti defloratam clam peperisse, & infantem in loco quodam remoto alendum traditum fuisse: te vero ejus rei conscium animo commiserandi narrare hoc alteri, quem silentio nihil premere posse non ignoras, ex incogitantia & inconsiderantia. Quodsi ergo ab hoc divulgetur, quod alias non innotuisset aliis; culpa tua læditur fama virginis & infamia quædam adspergitur familiæ parentis honesti. Quin peccaveris, si actionem tuam ad legis naturalis normam exigimus, non est quod dubitemus. Immo te injuriam feciisse virgini defloratæ ac parenti ejus quin dicamus, lex naturæ minime repugnat.

§. 884.

Injuriarum verbalium species.

Præter vituperium, convicium & calumniam non dantur aliæ injuriæ verbales. Etenim si verbalis fuerit injuria, verbis læditur existimatio seu honor, vel fama alterius (§. 875.). Quoniam itaque honor seu existimatio læditur, si quis alteri ignominiam & contemtum facere conatur (§. 867.); fama vero læditur si eidem vitia, adeoque imperfectiones imputantur (§. 862. 867.), si verbis existimatio seu honor alterius læditur, talia proferuntur verba, quibus alteri imputantur vel objiciuntur defectus perfectionis, vel imperfectiones, tales præsertim, quarum ipse causa libera existit (§. 527. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero si alteri objiciuntur defectus perfectionis, vituperatur (§. 813.); si imperfectiones, conviciatur (§. 815.), & si falsum sit alterum iisdem laborare, calumniis oneratur (§. 814.). Patet itaque præter vituperium, convicium & calumniam non dari injurias alias verbales.

Quoniam vituperium injuria levis videtur, quæ contemni meretur, & ob quam nulla datur in foro actio, in conviciis vero non habetur ratio veritatis, adeoque perinde sit sive conviciator vera loquatur, sive falsa; hinc patet ratio cur injuria verbalis a JCtis Romanis omnis convicii nomine indigitetur. Et quoniam libellus famosus non nisi in eo differt a ceteris injuriis verbalibus, quod verba, quibus alter vituperatur, conviciatur & calumniis oneratur, in scripturam redigantur (§. 876.), siquidem significatui omnis tribuitur latitudo, quem in Jure Naturæ habere debet, hic loci ut a vituperio, convicio & calumnia distinguatur opus non est. Quando itaque in demonstratione præsenti verba quis proferre dicitur; ea sive ore, sive scripto proferri intelliguntur. Quamobrem non opus erat, ut libelli famosi expressa fieret mentio. Neque etiam hic attenditur, utrum autor nomen suum exprimat, an supprimat: etsi enim posterius injuriam aggravet, speciem tamen non variat, quemadmodum homicidium non minus homicidium appellatur, si clam fuerit perpetratum, quam si palam alter interficiatur. Sit ita quod delictum etiam hoc aggravetur, si quis clam occiderit alterum, quam si palam hoc fecerit.

§. 885.

Injuriarum realium species.

Præter contemtum, contumeliam & ignominiam non dantur aliæ injuriæ reales. Etenim si realis fuerit injuria, factis læditur existimatio seu honor, vel fama alterius (§. 875.). Quoniam itaque existimatio seu honor alterius læditur, si quis alteri ignominiam & contemtum facere conatur (§. 867.), fama vero læditur,

ditur, si eidem vitia, adeoque imperfectiones imputantur (§. 862. 867.; si factis existimatio vel honor, aut fama alterius læditur, istiusmodi committis actiones, ex quibus colligitur, quod alteri imputes vel objicias perfectionum defectus ac imperfectiones (§. 527. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero si talia fuerint facta, quibus significatur, alteri imputandos esse defectus perfectionis, eum contemnis (§. 787. 538. 541.); si vero facta fuerint talia, quibus significatur, eidem imperfectiones esse imputandas, eundem ignominia (§. 811.), vel contumelia afficis (§. 812.). Patet itaque præter contemtum, contumeliam & ignominiam non dari alias injurias reales.

Quoniam JCti Romani defectum perfectionis tanquam imperfectionem privativam ab imperfectionibus positivis non distinxerunt, inter ignominiam & contemtum nullam perspexerunt differentiam. Et quoniam contumelia species quædam ignominiæ est, nec hanc a contemtu separarunt. Unde contumeliam ad omnes injurias reales, immo latissimo significatu ad injurias omnes, specialiter scilicet dictas, extenderunt. Infamiæ, quæ communis hominum de vitiis alterius opinio est (§. 862.), hic nulla expressa fit mentio, cum facta, quibus quis infamatur, ad ignominiam referenda sint. Vides inconstantiam loquendi, quæ hinc enata est, quod rationes, cur alii alios vilipendant vel nihili faciant, non satis acute scrutati fuerint, nec distinxerint, utrum quis alterum simpliciter vilipendat vel nihili faciat, an simul contendat, mereri alterum, qui vilipendatur vel nihili fiat. Ad hasce differentias animum advertere tenemur in Philosophia, atque adeo rebus apranda sunt vocabula, quantum fert usus loquendi.

§. 886.

Injuriæ non fiant contra jus perfectum alterius.

Omnes injuriæ tam verbales, quam reales sunt contra jus perfectum injuriati. Etenim contemtus, ignominia, convicia, contumeliæ, calumniæ fiunt contra jus perfectum alterius (§. 857.). Enimvero convicia, vituperium & calumniæ injuriæ verbales sunt (§. 877.), nec præterea dantur aliæ injuriæ verbales (§. 884.): ast contemtus, contumelia & ignominiosi actus ceteri reales sunt (§. 877.), nec præterea dantur injuriæ reales aliæ (§. 885.). Omnes itaque injuriæ tam verbales, quam reales fiunt contra jus perfectum injuriati.

Usus hujus principii patebit inferius.

§. 887.

An injuriæ specialiter dictæ conveniat nomen in significatu generali.

Quoniam omnes injuriæ tam verbales, quam reales fiunt contra jus perfectum injuriati (§. 887.), quod vero fit contra jus perfectum alterius injuria generaliter dicta est (§. 859.); *injuriæ omnes tam verbales, quam reales, hoc est, specialiter dictæ* (§. 874. 875.) *sunt injuriæ in significatu generali.*

Videmus adeo nomen generis retinuisse speciem: id quod etiam in culpa obtinet (§. 696. 717. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). In vernaculo tamen sermone æquivocationi huic minime locus est; sed species peculiare sibi habet nomen diversum prorsus a nomine generis. Generis enim nomen est Unrecht (§. 859.); speciei vero Beschimpffung & Schimpffung.

§. 888.

Superbia quid sit.

Superbus dicitur, qui supra alios sese effert, seu majoris fieri vult aliis. Unde *Superbia* vitium est, quo quis sese effert supra alios, vel iisdem majoris fieri vult.

Hinc est quod homines huic vitio dediti vestibus superbiant, ut meliores videantur aliis & majoris fiant, quam alii. Nimirum quemadmodum seipsos aliis præferunt, ita etiam volunt, ut præferantur aliis ab aliis. Ratio autem non una est, cur hoc prætendant. Nunc enim ob vir-

virtutem quandam intellectualem, nunc ob moralem, nunc ob bona corporis, nunc ob bona fortunæ, quibus præstare sibi videntur, aliis præferri amant. Plurimum vanitati litant superbi, præsertim fœminæ, quarum commune hoc vitium est, & quæ plerumque ob corporis ac fortunæ bona sibi aliis meliores videntur, immo mentiuntur fortunæ bono, ut videantur aliis, quæ non sunt.

§. 889.

Superbia illicita.

Nemo hominum superbus esse debet. Quilibet enim alterum amare debet tanquam seipsum (§. 619.). Enimvero qui alterum tanquam seipsum, adeoque sincere amat, is eundem considerat tanquam seipsum (§. 659. *Psych. empir.*). Quilibet adeo alterum tanquam seipsum considerare debet, consequenter nemo sese supra alios efferre debet. Enimvero qui sese supra alios non effert, superbus non est (§. 888.). Nemo igitur hominum superbus esse debet.

Videmus adeo superbiam lege naturali prohibitam esse, adeoque recte in numerum vitiorum referri (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 890.

Comitas quid sit.

Comem dicere lubet, qui unicuique honorem exhibet, quem meretur, tantumque tribuit laudis, quantum meretur, consequenter neminem vilipendit, nec sese supra alios effert. Est adeo *comitas* virtus, qua alteri honorem, quem meretur, laudemque meritam tribuimus.

Facile patet, comitatem oppositam esse superbiæ. Superbus enim, cum sese supra alios efferat (§. 888.), adeoque alios præ se vilipendat, saltem melior videri velit aliis; nemini quoque nisi coactus honorem exhibet, quem meretur, tantumque tribuit laudis, quantum meretur.

§. 891.

Comitas præcepta.

Comes esse debemus. Etenim unicuique honorem, quem meretur, exhibere & laudis tantundem tribuere debemus, quantum meretur (§. 648.). Sed qui hoc facit, comis est (§. 890.). Comes ergo esse debemus.

§. 892.

Adulatio quid sit.

Qui in laudandis & honorandis aliis modum excedit, etsi ratio nulla sit, cur alter hoc mereatur; *Adulator* dicitur. Unde *Adulatio* est vitium, quo alios immeritis laudibus ac honoribus, quos eos non mereri probe novimus, cumulamus.

Non habemus vocabulum, quo habitum, qui proprie vitium est (§. 322. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), ab actu adulandi distinguamus. Nimirum adulator loquitur & facit, quod placet alteri, quia ipsi placet & ut placeat, quo favorem ejus aucupetur. Unde *Cicero* dixit, nolle sese esse laudatorem, ne videatur adulator. Enimvero quibus rationibus permoveantur homines, ut comitatem in adulationem vertant; ostendemus in Philosophia morali, ubi & virtutum, & vitiorum characteres sunt explicandi.

§. 893.

Adulatio lege naturali prohibita.

Nemo alterum adulari debet. Lex enim naturæ nos non obligat nisi ad honorem alteri exhibendum, quem meretur, & ad tantum laudis tribuendum, quantum meretur (§. 648.). Quamobrem cum ad contrarium non faciendum simul

simul nos obliget (§. 722.); utique prohibet, ne alios immeritis laudibus ac honoribus, quos eos non mereri probe novimus, cumulemus (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero qui alios immeritis laudibus ac honoribus cumulat, quos eos non mereri probe novit, eos adulatur (§. 892.). Lex igitur naturæ prohibet, ne alios adulemur, consequenter nemo alterum adulari debet.

Videmus adeo adulationem recte inter vitia referri (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sit ita quod superbi ac incauti eam laudent. Poterat aliis adhuc modis ostendi intrinseca adulationis turpitudo tum ex effectu, si respicias eum, quem alter adulatur, tum ex intentione adulatoris. Enimvero cum de hisce agendum sit in Philosophia morali; sufficit ostendisse, quod adulatio minime conveniat obligationi naturali, sed eidem contrarietur. Cur vero pessimum semper habitum fuerit hoc vitium, & quod hominem ingenuum maxime dedeceat, non minus ex iis intelligetur, quæ in Philosophia morali de hoc vitio tradituri sumus. Immo veteres posterius satis indigitarunt, dum ad homines transtulerunt, quod proprie canum est; quippe de canibus proprie dicitur, quod adulentur, dum caudæ motu, pedum assultu vociseque gannitu blandiuntur. Unde *Nonius*: Adulatio, inquit, est blandimentum proprie canum. Et de iis quoque vocabulum sæpe usurpatur apud Autores. Canum adeo mores imitantur adulatores, qui in ipsis quidem nihil vitii habent, quemadmodum ex Philosophia morali patebit, sed ex perversa demum imitatione in adulatoribus vitium trahit; id quod ideo monendum esse duximus, ne quis ad Jus naturæ commune provocando adulationem excuset (§. 162. *part.* 1. *Philos. pract. univ.*).

§. 894.

Humanus dicitur, qui ad officia erga alios præstanda pronus est & in iis præstandis, ubi hoc in potestate ipsius positum, facilem sese præbet. Hinc *Humanitas* virtus est, qua ad officia erga alios præstanda proni ac faciles sumus. *Humanitas quid sit.*

Sermone vernaculo Leutseeligkeit appellamus, quemadmodum Comitatem Freundlichkeit & adulationem Schmeicheley. Cum homines ad mutua commoda nati sint (§. 221. *p.* 1. *Phil pract. univ.*), ac homine homine nihil sit utilius (§. 220. *part.* 1. *Philos. pract. univ.*); humanitas maxime decet hominem (§. 332. *part.* 1. *Theol. nat.*). Ceterum hinc apparet ratio, cur officia naturalia erga alios dicantur *officia humanitatis*.

§. 895.

Humani esse debemus erga omnes. Etenim cum officia erga alios lege naturali præscribantur (§. 224. *& seqq. part.* 1. *Phil. pract. univ.*), obligatio autem, quæ a lege naturali venit, immutabilis sit (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nemo alteri officia ista denegare (§. 291. *Ontol.*), adeoque ad ea præstanda pronus &, ubi hoc in potestate ipsius positum (§. 608.), in iis præstandis facilem sese præbere debet. Enimvero qui ad officia erga alios præstanda pronus est, & in iis præstandis, ubi hoc in potestate ipsius fuerit positum, facilem sese præbet, humanus est. Quamobrem erga omnes humani esse debemus. *Humanitas lege naturali præcepta.*

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam officia naturalia erga alios sunt actiones, ad quas committendas vel omittendas lege naturali obligamur (§. 225. 226. *part* 1. *Phil. pract. univ.*), obligamur autem ad aliorum perfectionem pro virili promovendam (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & ad omittendas actiones, quæ tendunt ad imperfectionem alterius ejusque status (§. 231. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); officia erga alios consistunt in actionibus, quibus aliorum perfectio promovetur. Enimvero unicuilibet homini constans & perpetua esse debet voluntas perfectionem ac felicitatem alterius cujuscunque promovendi (§. 615.), consequenter & noluntas faciendi, quod tendit ad alterius imperfectionem atque status ejusdem (§. 722.). Constans ergo & perpetua ipsi esse debet voluntas officia erga alios aliis præstandi. Constans & perpetua est voluntas, si in dato quolibet casu, quo officium aliquod alteri præstare valemus, nobis est volun-

voluntas hoc faciendi, & nos nulla ratione ab eadem dimoveri patimur (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem patet quod ad officia erga alios præstanda proni &, quoties in potestate nostra positum, faciles esse debemus Sed qui pronus est ad officia erga alios præstanda &, quoties in potestate ipsius positum, facilis, is humanus est (§. 894.). Ergo erga homines omnes humani esse debemus.

Qui humanus est, ejus animus propendet in commoda alterius, hancque propensionem ore, vultu & gestu significat, etiamsi non adsit occasio eidem inserviendi, aut, si ea adfuerit, in potestate sua positum non sit. Quodsi fuerit in potestate alterius perfectionem ac felicitatem quomodocunque promovere, petenti statim annuit: ubi autem non fuerit, ut denegare teneatur officium, quod petit alter, hoc ipsum ei molestum accidit, atque adeo ore, vultu & gestu molestiam animi prodit. Humanitas adeo consistit in actibus externis, quibus charitatem alteri significamus (§. 617. 620.). Ipsa enim præstatio officiorum ad charitatem spectat. Unde est, quod humanitas spectetur in verbis potissimum, vultu & gestu. Hæc probe notanda veniunt, ne videamur eadem sub diversis nominibus proposuisse.

§. 896.

Inhumanitas quid sit. *Inhumanus* dicitur, qui ab officiis humanitatis aliis præstandis aversum habet animum. Unde *Inhumanitas* vitium est, quo quis ab officiis erga alios avertit animum.

Opponitur inhumanitas humanitati. Quemadmodum itaque animus ejus, qui humanus est, ad officia erga alios præstanda propendet: ita ex adverso animus ejus, qui inhumanus est, ab eodem aversus est, ut adeo vix ac ne vix quidem se ad officium aliquod alteri præstandum adduci patiatur.

§. 897.

Inhumanitas lege naturali prohibita. *Nequaquam inhumani esse debemus.* Erga omnes enim humani esse debemus (§. 895.), consequenter cum humanus sit qui ad officia aliis præstanda pronus ac facilis est (§. 894.), aversum ab iisdem animum habere minime debemus (§. 722.). Enimvero inhumanus est, qui aversum ab officiis humanitatis præstandis aliis habet animum (§. 896.). Inhumani igitur haud quaquam esse debemus.

Nimirum inhumani curam aliorum prorsus abjiciunt, nec ipsos tangit aliorum felicitas. Sibi soli prospiciunt; ceteros negligunt. Unde patet, quod obligationi naturali parum satisfaciant (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 898.

Officiositas quid sit. *Officiosus* dicitur, qui ad officia humanitatis alteri præstanda semper paratus est. *Officiositas* itaque virtus est, qua ad officia humanitatis alteri præstanda semper parati sumus.

Quam primum nimirum alter a te petit humanitatis quoddam officium, quod in potestate tua est; extemplo id ipsum eidem præstas, Germanice vocamus hanc virtutem die Dienstfertigkeit.

§. 899.

Officiositas lege naturali præcepta. *Officiosi in omnes esse debemus.* Unicuique enim hominum constans ac perpetua esse debet voluntas perfectionem ac felicitatem alterius cujuscunque promovendi (§. 615.), consequenter officia humanitatis aliis præstandi (§. 655.

Quo-

Quoniam itaque in quolibet casu, quo officium quoddam humanitatis alteri præstare valemus, voluntas hoc faciendi nobis esse debet, neque ulla ratione nos ab eadem dimoveri patiamur necesse est (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*); adeoque semper parati esse debemus ad officia humanitatis aliis præstanda; qui vero ad hoc faciendum paratus, officiosus est (§. 898.); in omnes omnino officiosi esse debemus.

Officiositas plurimum facit ad amorem aliorum sibi conciliandum & conservandum. Atque adeo etiam pendet ab obligatione aliorum amicitiam sibi conciliandi eamque conservandi (§. 636.).

§. 900.

Inofficiosus dicitur, qui nemini facile præstat aliquod officium humanitatis, sed petenti potius denegat. Unde *Inofficiositas* vitium est, quo aliis officia humanitatis denegamus. *Inofficiositas quid sit.*

Vernaculo sermone Unbienſtfertigkeit appellare solemus. Consistit hoc vitium in sola denegatione eorum, quæ officiosus lubens ac promtus facit, consequenter in mere non factis. Quinam sint inofficiosi suo loco inquiremus in Philosophia morali.

§. 901.

Inofficiosi minime esse debemus. Obligamur enim ad officiositatem (§. 899.) adeoque ad officia quæcunque aliis præstanda semper parati esse debemus (§. 898.). Quoniam itaque omittere non debemus, ad quod faciendum obligamur (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), officia humanitatis alteri denegare non licet. Quamobrem cum inofficiosus sit, qui petentibus aliis officia humanitatis denegat, nec facile cuidam quodpiam præstat (§. 900.); inofficiosi minime esse debemus. *Inofficiositas prohibita.* §.

Nemo non inofficiositatem accusat, quemadmodum ex adverso officiositas laudatur. Et vera amicitia officiositate probatur, quemadmodum simulatam prodit inofficiositas. Sed de his plura dicemus in Philosophia morali.

§. 902.

Etiam in superbos comes, in inhumanos humani & in inofficiosos officiosos esse debemus. Quoniam nemo esse debet superbus (§. 889.), inhumanus (§. 897.), inofficiosus (§. 901.); qui superbus, vel inhumanus, vel inofficiosus est, obligationi suæ naturali minime satisfacit (§. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum in omnes humani (§. 895.), comes (§. 891.) & officiosi esse debeamus (§. 899.), neque ideo nobis permissum est obligationi nostræ non satisfacere, quia alter eidem non satisfacit (§. 631.); etiam in superbos comes, in inhumanos humani & in inofficiosos officiosi esse debemus. *Quomodo nos gerere debeamus in superbos, inhumanos & inofficiosos.*

Qui obligationi naturali ideo satisfacere studet, quod novit se ad hoc faciendum vel non faciendum obligatum esse, quemadmodum faciunt, qui virtutis amore ducuntur, iis nihil difficultatis est circa propositionem præsentem vel alias similes, quales plures in anterioribus occurrunt. Immo hoc lapide lydio probari norunt virtutem, si alteri non faciant, ad quod non faciendum obligantur, etiam si alter hoc fecerit, qui ad idem non faciendum similiter obligatur, & ubi fecerunt, ad quod faciendum obligantur, etiamsi alter hoc non fecerit, qui ad idem faciendum similiter obligabatur.

§. 903.

Jus petendi officia humanitatis.

Homini cuilibet competit jus petendi ab altero officia humanitatis. Competit enim homini jus petendi ab aliis, ut ea conferant ad perfectionem ſuam ſtatuſque ſui perfectionem, quæ ipſemet facere nequit (§. 234. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*): quod num ipſe facere poſſit, in caſu dubio ipſius judicio relinquendum vi libertatis naturalis (§. 156.). Quoniam itaque actiones, quibus promovetur perfectio alterius, humanitatis officia ſunt (§. 655.); homini cuilibet competit jus petendi ab altero officia humanitatis.

§. 904.

Quale ſit hoc jus.

Jus petendi ab altero officia humanitatis jus perfectum eſt. Quoniam enim homo obligatur ad perfectionem ſuam ſtatuſque ſui promovendam (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & lex naturæ eidem jus dat ad ea, ſine quibus obligationi ſuæ naturali ſatisfieri non poteſt (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec alteri competit jus impediendi, quo minus quis ſuo jure utatur (§. 180. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quando ad ſuam ſtatuſque ſui perfectionem promovendam alieno auxilio indiget, jus quoque petendi hoc ab altero, conſequenter petendi officium humanitatis enaſcitur ex obligatione promovendi perfectionem ſuam (§ 23.), nec impediri ab altero poteſt, quo minus eodem utatur. Cum itaque moraliter neceſſe ſit, ut alter permittat ab ipſo officium humanitatis peti, adeoque ad hoc obligetur (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); in præſenti caſu perinde eſt, ac ſi obligationi ſatisfacere nolentem cogere liceret, conſequenter tibi jus quaſi cogendi alterum competit, ut officium humanitatis a ſe peti permittat. Enimvero perfectum jus eſt, cum quo conjungitur jus cogendi alterum, ubi obligationi, quæ eidem reſpondet, ſatisfacere non vult (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), Jus itaque petendi ab altero officia humanitatis jus perfectum eſt.

Enimvero ad evitandam prolixitatem demonſtrandi, jus aliquod homini competens eſſe perfectum, de differentia juris perfecti & imperfecti generaliter quædam demonſtrare lubet.

§. 905.

Jus ad ſatisfaciendum obligationi naturali dat jus perfectum.

Jus omne, quod tibi dat lex naturæ ad ſatisfaciendum obligationi tuæ naturali, perfectum jus eſt. Etenim cum obligatio naturalis, ſeu quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), neceſſaria & immutabilis ſit (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), abſolute quoque neceſſarium eſt (ſi nempe moralitatis habenda ratio) ut eidem ſatisfacias (§. 293. *Ontol.* & §. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem neceſſe eſt, ut tibi liceat cogere alterum, ne te impediat, quo minus eodem utaris (§. 279. *Ontol*), conſequenter tibi competit jus cogendi alterum, ne impediat, quo minus utaris jure tuo (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque jus perfectum eſt, quod cum jure cogendi alterum conjunctum eſt, ſi obligationi ſuæ ſatisfacere nolit (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), veluti in præſenti ſi nolit permittere, ut jure tuo utaris; jus omne, quod tibi dat lex naturæ ad ſatisfaciendum obligationi tuæ naturali, perfectum jus eſt.

Hinc patet jus petendi ab altero, ut tibi quid faciat, quod humanitas præcipit, eſſe jus perfectum. Etenim hoc jus venit ex eo, quemadmodum ex propoſitionis præcedentis demonſtratione patet, quod obligationi tuæ ſatisfacere nequeas ſine alterius auxilio, ad quod ferendum tibi obligatur, qui ferre poteſt. Si enim alter tibi opem ferre debet, neceſſe eſt, ut ipſi conſtet te eadem indigere. Atque adeo requiritur, ut eandem petas.

§. 906.

§. 906.

Jus, cui respondens obligatio pendet a judicio alterius, imperfectum est. Quoniam enim vi libertatis, quæ homini natura competit (§. 146.), nemo in agendo dependet a voluntate tua (§. 152.); si obligatio, quæ juri tuo respondet, a judicio alterius pendet, fieri non potest, ut tu eum cogere possis, quo minus eidem satisfacias, consequenter tibi cogendi jus nullum competit, ut hoc faciat (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque jus imperfectum est, quod cum jure cogendi alterum, ut faciat, ad quod tibi obligatus, conjunctum non est (§. 237. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); jus, cui respondens obligatio pendet a judicio alterius, imperfectum est. *Jus, cui respondens obligatio pendet a judicio alterius, imperfectum.*

Hinc apparet, jus ad eleemosynam a Cræso dandam esse jus imperfectum. Etenim Cræsus non obligatur ad dandam eleemosynam, nisi quatenus hoc fieri potest sine neglectu sui ipsius, seu quatenus in potestate ipsius positum est, ut tibi det. Vi libertatis naturalis ipsi, non tibi competit judicium, utrum in potestate ipsius sit hoc facere, nec ne. Quamobrem jus ad eleemosynam a Cræso dandam nonnisi imperfectum est.

§. 907.

Jus, quod te tantummodo dignum reddit, ut ab aliis tibi quid detur vel fiat, imperfectum est. Etenim quia jus ad hoc, ut alii tibi quid dent vel faciant, tantummodo competit tibi, quia dignus es, ut alii dent vel faciant; ab aliorum judicio pendet, utrum te dignum agnoscere velint, nec ne, consequenter quod tibi ad hoc dandum vel faciendum obligentur. Quoniam itaque obligatio juri tuo respondens a judicio alterius pendet (§. 851. *Ontol.*), jus autem, cui respondens obligatio a judicio alterius pendet, imperfectum est (§. 906.); jus quoque, quod te tantummodo dignum reddit, ut ab aliis tibi quid detur vel fiat, imperfectum est.

Hinc apparet ratio, cur Jus imperfectum ab *Aristotele* vocetur ἀξία sive dignitas, a *Grotio* meritum & aptitudo appelletur (§. 237. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sola indigentia te aptum efficit, ut alii officia humanitatis tibi præstent (§. 665. 667.). Ac ideo jus, quod tibi ad ea ab altero præstanda competit, nonnisi imperfectum est, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ supra demonstravimus (§. 658.) vi notionis juris imperfecti (§. 237. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ceterum non est quod excipias, libertati naturali repugnare, si alterius judicio relinquendum, utrum te dignum agnoscere velit, nec ne, judicium enim de dignitate tuo relinquendum esse judicio, quemadmodum ex adverso non tuo, sed alterius judicio relinquitur, num tibi, quod petis dare vel facere voluerit. Etenim judicium tuum de dignitate seu merito proprio tibi relinquitur quoad jus petendi; alterius vero judicium de eadem dignitate ipsi relinquendum quoad obligationem præstandi quod petis. Ita nimirum ex utraque parte nihil admittitur, quod juri libertatis repugnet. Sane tu falli poteris & fallere velle eum, a quo quid petis, dum de propria dignitate judicas; alter vero cum tibi obligatus revera non sit, nisi quando non falleris, adeoque verum fers judicium, ubi judicare tenetur, utrum tibi obligatus sit, nec ne, ad præstandum quod petis, tuum sequi debet judicium, quemadmodum tuum sequeris in petendo. *Jus te aptum reddens, ut quid ab altero tibi detur vel fiat, imperfectum.*

§. 908.

Jus omne, quod respondet obligationi, qua alter tibi tenetur in singulari, quoad quidpiam singulare perfectum est. Quodsi enim alter tibi in singulari obligatur ad quidpiam in singulari, tum certum est, quod ad hoc præstandum tibi obligetur (§. 564. *Log.*), adeoque ab eo exigere potes, ut obligationi suæ satisfaciat (§. 120 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter si nolit, vi eum adigere potes, ut satisfaciat (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque jus cogendi alterum, ut satisfaciat obligationi suæ, tibi competit (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.* *Jus ad quidpiam in singulari perfectum.*

univ.). Quoniam itaque jus perfectum est, quod cum jure cogendi alterum conjunctum est, si obligationi suæ satisfacere nolit (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); jus omne, quod respondet obligationi, qua alter tibi tenetur in singulari quoad quidpiam singulare perfectum est.

Ubi jus nonnisi imperfectum tibi competit, incertum esse potest, num tibi competat, veluti si quis ab altero poscit eleemosynam, incertum esse potest tum ex parte petentis, utrum dignus sit eleemosyna, nec ne, tum ex parte ejus, a quo petitur, num in ipsius potestate sit dare eleemosynam. Hæc incertitudo facit, ut dubium sit jus petentis tum ex parte ipsius petentis quoad alterum, a quo petitur, tum ex parte ejus, a quo petitur, quoad petentem. Ne quid igitur admittatur, quod libertati naturali alterius adversum sit, obligatio & jus externum nonnisi imperfecta censeri debent. Ratio hæc cum cesset in casu propositionis præsentis, cum non minus jus tuum, quam obligatio alterius certa sit, jus quoque tuum non imperfectum, sed perfectum esse debet. Ex. gr. Si ex contractu emtionis jus quoddam ad rem emtam tibi acquisiviſti: certum omnino est alterum tibi obligari ad rem emtam tradendam, soluto pretio, quam tibi competere jus exigendi traditionem ejus. Jus igitur manifestum denegari tibi minime potest: nec permittendum ut alter obligationi manifestæ minime satisfaciat. Atque ideo tibi competit jus cogendi venditorem, ut pretio soluto rem emtam tradat.

§. 909.

An juri petendi officium humanitatis adversum sit injuria.

Quicquid contra jus petendi officium humanitatis fit, injuria est, generaliter scilicet dicta. Etenim jus petendi ab altero officium humanitatis jus perfectum est (§. 904.). Quicquid igitur contra jus petendi officium humanitatis fit, contra jus perfectum alterius fit. Enimvero quicquid contra jus perfectum alterius fit, injuria generaliter dicta est (§. 859.). Quicquid ergo contra jus petendi officium humanitatis fit, injuria est, generaliter scilicet dicta.

E. gr. Petit a te Titius, ut ipsum commendes Mævio præceptorem filiis suis daturo. Quodsi ipsi indigneris & verbis durioribus eum abire jubeas; injuriam ipsi facis. Impedire enim non debes, quo minus petat, cum jus petendi ipsi salvum esse debeat, etsi tuum sit statuere, quid facere velis, nec Titius te cogere seu vi adigere possit, ut ipsum commendes. Nec minus injuriam facit, qui quocunque modo impedit, quo minus Titius a te petere possit, ut ipsum commendes.

§. 910.

Contra jus alterius nihil faciendum.

Nemo quicquam contra jus alterius facere debet. Si quid enim contra jus alterius quicquam facis, aut idem tollis, vel diminuis, vel usum ejus quomodocunque impedis (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque quicquid horum feceris, alterum impedis, quo minus jure suo utatur. Enimvero nemo alterum impedire debet, quo minus jure suo utatur naturali (§. 180. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quod scilicet vi legis naturalis ipsi competit (§. 160. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum in Jure naturali nonnisi de hisce juribus nobis sermo sit (§. 1.); nemo quicquam contra jus alterius facere debet.

Poterat propositio præsens sumi absque ulla probatione. Ecquis enim esset usus juris, si alteri liceret eum pro arbitrio suo impedire, vel jure hoc te prorsus privare? Hoc enim concesso, potentiori quidlibet in te liceret, quod libitum esset, consequenter omnis cessaret juris utilitas, immo juris inane nomen foret.

§. 911.

Injuria generaliter dicta illicita.

Quoniam injuria generaliter dicta est contra jus perfectum alterius (§. 859.), nihil autem contra jus alterius fieri debet (§. 910.); *injuria* quoque *generaliter dicta prohibita*, consequenter *illicita est* (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Quia

Quia injuriæ ſpecialiter dictæ ſunt etiam injuriæ in ſignificatu generali (§. 887.), vi præſentis denuo ſequitur, quod ſupra jam aliter oſtendimus (§. 878.), injurias omnes ſpecialiter dictas eſſe illicitas.

§. 912.

Quale jus homini competat adverſus eos, qui ipſius imperfectionem promovere conantur.

Homini competit jus perfectum non patiendi, ut alter faciat, quod ipſum & ſtatum ejus imperfectiorem reddit, vel ut faciat, quo impeditur ipſius & ſtatus ejuſdem perfectio. Lege enim naturali obligamur ad faciendum, quod nos ſtatumque noſtrum perfectiorem reddit, & non faciendum, quod reddit imperfectiorem (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque eadem lex nobis dat jus ad ea, ſine quibus obligationi naturali ſatisfacere non poſſumus (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nobis etiam dat jus non patiendi, ut alter quid faciat, quod nos ſtatumque noſtrum imperfectiorem reddit, vel ut faciat id, quo impeditur perfectio noſtra ſtatuſque noſtri. Et quia jus omne, quod nobis dat lex naturæ ad ſatisfaciendum obligationi noſtræ naturali, perfectum eſt (§. 905,); jus, quod homini competit, non patiendi ut alter quid faciat, quod nos ſtatumque noſtrum imperfectiorem reddit, vel quo impeditur, ne nos ſtatuſque noſter reddatur perfectior *per demonſtrata*, perfectum eſt. Patet itaque homini competere jus perfectum non patiendi, ut alter quid faciat, qupd ipſum ſtatumque ejus imperfectiorem reddit, vel quo impeditur, ne ipſe ſtatuſque ejus reddatur perfectior.

Alia igitur ratio eſt legum prohibitivarum & præceptivarum quoad officia erga alios. Hæ enim nobis non conferunt niſi jus imperfectum, illæ autem perfectum. Si alter perfectionem tuam promovere noluerit, id ferendum patienter: aſt ſi te reddere voluerit imperfectiorem, id ferendum non eſt.

§. 913.

Jus adverſus læſiones homini competens.

Homini competit jus perfectum non patiendi, ut alius ipſum lædat. Competit enim jus perfectum non patiendi, ut alter quomodocunque ipſum ſtatumque ejus imperfectiorem reddat (§. 912.). Quoniam itaque alterum lædit, qui ejus imperfectionem ſtatuſque ejuſdem imperfectionem promovet (§. 669.); homini competit jus perfectum non patiendi, ut alius ipſum lædat.

§. 914.

Jus hoc ultertius expenditur.

Quoniam *homini* competit jus perfectum non patiendi, ut alius ipſum lædat (§. 913.); eidem quoque *competit jus a quocunque exigendi, ne ipſum lædat, & ubi lædere conatur, eundem cogendi, ne faciat* (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 915.

Qualis ſit obligatio non lædendi.

Obligatio alterum non lædendi perfecta eſt. Perfecte enim mihi obligaris, ſi, ubi obligationi ſatisfacere nolueris, mihi competit jus te cogendi, ſeu vi adigendi, ne hoc facias (§. 236. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed ſi me lædere vis, mihi competit jus te cogendi, ne facias (§. 914.). Ergo obligatio alterum non lædendi perfecta eſt.

Loquimur hic de obligatione externa, internam enim omnem perfectam eſſe jam ſupra monuimus (*not.* §. 656). Ut vero appareat, cur non lædendi obligatio perfecta ſit eique jus perfectum reſpondeat, cum obligatio externa ad charitatem non ſit niſi imperfecta, eique nonniſi jus imperfectum reſpondeat, propoſitionem ſequentem addere lubet.

§. 916.

§. 916.

Jus non patiendi læsiones libertati naturali conveniens.

Jus non patiendi, ut quis te lædat, libertati naturali convenit. Libertas enim naturalis non tollit obligationem naturalem (§. 159.), consequenter eam, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero lex naturalis nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & perfectionem tuam statusque tui intendere debes tanquam finem ultimum (§. 29. *part.* 2. *Phil. pract. univ.* & §. 617. *part.* 1. *ejusd.*), consequenter operam dare debes, ne quid fiat, quod perfectioni tuæ statusque tui quomodocunque adversetur, vel te statumque tuum imperfectiorem reddat (§. 941. *Ontol.*). Quamobrem libertati naturali convenit, ut caveas, ne quid fiat, quod perfectioni tuæ statusque tui quomodocunque adversetur, vel te statumque tuum imperfectiorem reddat. Quoniam itaque vi libertatis naturalis in agendo prorsus independens es a voluntate alterius (§. 152.), neque dependes nisi a te ipso (§. 153.); neque tibi ferendum est, ut alter faciat, quod te statumque tuum reddit imperfectiorem, vel ut impediat, quominus perfectionem consequaris. Qui imperfectionem alterius atque status ejusdem quomodocunque promovet, alterum lædit (§. 669.). Quare vi libertatis naturalis ferendum non est, ut alter te lædat, consequenter jus non patiendi, ut quis te lædat, libertati naturali convenit.

Non est quod excipias, jus non patiendi, ut quis te lædat, libertati naturali lædentis repugnare, cum is dependere debeat in lædendo a voluntate læsi, non a seipso (§. 153.). Etenim vi libertatis non permittendum est, ut quis in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, nisi quamdiu nil contra jus alterius facit (§. 156.). Enimvero cum natura homini tribuat jus perfectum a quocunque exigendi, ne ipsum lædat, & ubi lædere vult, eundem cogendi, ne faciat (§. 914.); qui alterum lædit, utique facit, quod est contra jus alterius, consequenter quod vi libertatis naturalis facere nequit (§. 160.). Non confundenda libertas cum licentia est (§. 150.), quæ nec a Deo cuiquam dari potest (§. 151.) & legem naturæ omnemque aliam prorsus tollit (§. 164.).

§. 917.

Jus securitatis quodnam sit.

Jus non patiendi, ut quis te lædat, dicitur *securitatis Jus*.

Vi nimirum hujus juris unusquisque ab alio quocunque prætendere potest, ne ullo modo ipsum lædat. Lex enim naturæ, quæ læsionem omnem prohibet (§. 695.), vult unumquemque esse securum ab omni læsione. Quemadmodum itaque ex obligatione passiva nascuntur jura (§. 23.); ita ex obligatione neminem lædendi oritur jus securitatis. Vernaculo sermone dicitur das Schuß-Recht: est enim tutela quædam naturalis, qua ipsa natura nos tuetur adversus alios.

§. 918.

Quod homini natura competat.

Jus securitatis homini omni competit. Competit enim eidem jus non patiendi, ut quis ipsum lædat (§. 913.). Sed jus non patiendi, ut quis te lædat, jus securitatis est (§. 917.). Omni igitur homini jus securitatis competit.

§. 919.

Læsio eidem contraria.

Quoniam jus securitatis homini omni competit (§. 918.), vi autem hujus juris nemo pati tenetur, ut quis ipsum lædat (§. 917.). *Quicunque alterum lædit, contra jus securitatis hoc facit*, consequenter *læsio omnis juri securitatis adversatur*.

Obli-

Obligationibus respondent jura, quamobrem quando quis agit contra obligationem, qua tenetur alteri, simul agit contra jus alterius, cui obligatus est. Hinc qui exigit ab altero, ne ipsum lædat, ad jus suum provocat.

§. 920.

Violatio juris num sit læsio.

Qui quid facit contra jus alterius, eum lædit. Naturæ enim lex nobis dat jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere non possumus (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); consequenter ideo, ut obligationi naturali satisfacere, adeoque perfectionem nostram promovere, imperfectionem vero avertere valeamus (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui quid facit contra jus perfectum alterius, is quid facit, quod perfectionem alterius impedit aut ad imperfectionem ejus tendit. Enimvero qui quid facit quod ad imperfectionem ejus tendit, eum lædit (§. 669.). Lædit igitur qui quid facit contra jus alterius.

Patet hinc, quam late pateat jus securitatis. Cum enim jus securitatis non ferat, ut quis te lædat (§. 917.), qui vero contra jus quodcunque tutum quid fecerit, te lædat (§. 920.); juri etiam securitatis repugnat, ut quis quid faciat contra jus tuum. Jus adeo securitatis tuetur jura cetera omnia. Quodsi homines in agendo essent rationales, nemo quicquam faceret, quod est contra jus alterius, quemadmodum nemo vult, nec velle tenetur, ut alter quid faciat, quod est contra jus suum. Observarent nimirum strictissime hanc legem: quod jure tuo tibi non vis fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id nec alteri feceris, cui tu eadem obligatione teneris (§. 98.).

§. 921.

Jus suum quinam alteri tribuat.

Qui nihil facit, quod est contra jus alterius, sed non nisi ea facit, quæ secundum jus alterius, seu salvo jure alterius, aut eidem convenienter fieri possunt, *jus suum alteri tribuere* dicitur.

Diximus hinc in Horis subsecivis, quando definitionem *Ulpiani*, quam de justitia dedit *l.* 10. *ff. de Just. & Jure* explicabamus, in *Trimestri Vern. A.* 1729. t. 2. §. 6 alteri jus suum tribui, si facultatem ejus agendi moralem nullo modo impediamus, si ea præstemus, ad quæ præstanda obligamur, si facultatem agendi, quam lex alteri tribuit, ipso invito non nobis asseramus. Vi dominii de libro tuo disponere potes pro arbitrio tuo (§. 959. *part.* 1. *Theol. nat.*), adeoque margini adscribere, quæ volueris. Etsi tu ab hoc sis quam maxime alienus, haud quaquam tamen impedire licet, quo minus alter hoc faciat. Quamobrem ubi eundem non impedis in usu juris sui, etsi hoc physice impedire poteras; jus suum alteri tribuis. Obligaris venditori ad pretium pro re tradita solvendum, & huic obligationi respondet jus venditoris istud a te exigendi. Quamobrem ubi solvis, quod debes, jus suum alteri reddis. Immo ad pecuniam, quam venditori solvere debes pro re tradita, eidem jus quoddam est. Quamobrem ubi das pecuniam, ut dominium ejus acquirat, jus suum alteri reddis. Competit nonnisi domino jus utendi libro suo. Quodsi ergo non proprio usu tibi arrogas libri alieni usum, domino invito, sed, ut eum tibi concedat, petis, jus suum alteri reddis. Nimirum contra jus alterius fit id, quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocunque impeditur (§. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quod igitur non fit contra jus alterius, eodem jus alterius nec tollitur, nec diminuitur, nec usus ejus quomodocunque impeditur, sed actiones tuæ respectu alterius jus ipsi suum salvum relinquunt, neque adeo tu quicquam facis, nisi quod eidem convenienter fieri potest. Videmus itaque tum hic, tum alibi dicta pulchre inter se conspirare, quamvis difficultate non careat in istiusmodi abstractis, quæ non satis distincte vulgo expenduntur, mentem suam satis accurate verbis exprimere, cum haud raro deficiant vocabula commoda, præsertim ubi singulis fixum significatum tribuere debemus, nec ab eodem discedere datur.

§. 922.

Obligatio tribuendi unicuique jus suum.

Unicuique jus suum tribuendum. Nemo enim contra jus alterius quicquam facere debet (§. 910.). Sed alteri tribuit jus suum, qui nihil facit contra jus alterius, sed non nisi ea facit, quæ secundum jus seu salvo jure alterius, aut

aut eidem convenienter fiunt (§. 921.). Quamobrem jus ſuum unicuique tribuendum.

Indirecte idem hoc modo oſtenditur. Ponamus tibi permiſſum, ne alteri jus ſuum tribuas. Quoniam adeo jus ſuum alteri non tribuit, qui quid facit contra jus alterius (§. 921.); permiſſum tibi eſt pro arbitratu tuo facere, quod contra jus alterius eſt. Quare cum paulo ante demonſtraverimus, quod nemo quicquam contra jus alterius facere debeat (§. 910.), hoc utique abſurdum eſt.

Videmus adeo legem naturalem eſſe principium illud juris, quod unicuique jus ſuum tribuendum. Quoniam vero jura naſcuntur ex obligatione (§. 23.), atque adeo ſi tu alteri ad quid obligaris, alteri quoddam ad hoc ipſum jus eſt, jus ſuum alteri reddere idem eſt, ac obligationi ſuæ in alterum ſatisfacere. Nimirum quando facis id, ad quod alteri obligatus es, jus ipſius in ſalvo eſt, atque adeo eidem convenienter agis. Lex igitur naturæ, quod unicuique jus ſuum tribui jubet, urget ut obligationi tuæ erga alios ſatisfacias.

§. 923.

Suum alteri tribuere quid ſit.

Suum alteri tribuere dicitur, qui eidem præſtat, ad quod præſtandum perfecte obligatur, hoc eſt, qui ei dat, ad quod dandum eidem perfecte obligatur, vel facit, ad quod faciendum eidem obligatur.

Vulgo jus ſuum tribuere alteri & ſuum alteri tribuere habentur pro ſynonymis, veluti cum l. 10. ff. de J. & J. in definitione juſtitiæ dicitur eam eſſe voluntatem tribuendi cuique jus ſuum, & mox additur præceptum juris eſſe, ut ſuum cuique tribuatur. Enimvero utrobique non eſſe eundem ſenſum nec diffitentur Juris interpretes acutiores, quos inter *Manzium in Comment. ad Inſtit. tit. eod.* §. 3. *n.* 21. *f.* 20. *b.* nominaſſe ſufficiat. Nimirum ſuum eſt, ad quod alteri jus perfectum competit (§. 131.), cui perfecta aliquid præſtandi in altero reſpondet obligatio. Unde ſuum alteri tribuit, qui præſtat, ad quod eidem præſtandum perfecte obligatur, quemadmodum habet definitio: at jus ſuum tribuitur alteri, ſi facis eidem convenienter, nec contra idem (§. 921.). Unde jus ſuum tribuitur alteri non modo, quando quid præſtatur, ad quod præſtandum ipſi perfecte obligaris; verum etiam quando non facis, quod contra jus ejuſdem eſt, adeoque eum non lædis (§. 920.).

§. 924.

Suum cuique tribuen. di obligatio.

Suum cuique tribuendum. Ponamus enim, ſi fieri poteſt, ſuum cuique non eſſe tribuendum. Quoniam ſuum tribuitur alteri, ſi eidem præſtas, ad quod præſtandum perfecte obligaris (§. 923.); alteri præſtandum non eſt, ad quod præſtandum eidem perfecte obligaris, ſeu neceſſe non eſt, ut alteri præſtes, ad quod præſtandum eidem perfecte obligaris, neque alter habet jus cogendi, ut hoc facias, ubi facere nolis. Perfecte igitur eidem obligatus non es (§. 118. 236. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*): id quod utique abſurdum.

Directe oſtenditur hoc modo. Suum eſt, in quod cuidam jus perfectum competit (§. 131.). Quod ergo alteri idem tribuere nolis, adeoque non præſtare ad quod perfecte ipſi obligaris, & in quod alter jus perfectum habet (§. 923. *Jur. nat.* & §. 236. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), contra jus alterius facis (§. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed contra jus alterius nil quicquam facere debemus (§. 910.). Ergo ſuum cuique tribuere debemus.

§. 925.

Nexus inter tribuendum jus ſuum & tribuendum ſuum.

Qui alteri jus ſuum tribuit, is etiam ſuum tribuit. Qui enim alteri jus ſuum tribuit, nihil facit, quod eſt contra jus alterius (§. 921.). Quamobrem cum alteri competat jus cogendi, ut ea præſtet, ad quæ præſtandum ipſi perfecte obligatur (§. 236. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter huic obligationi etiam reſpondeat aliquod jus ad id, quod præſtandum eſt (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui alteri jus ſuum tribuit, id eidem præſtat, ad quod præſtandum per-

perfecte obligatur. Sed qui alteri tribuit id, ad quod præstandum perfecte obligatur, suum alteri tribuit (§. 923.). Quare qui alteri jus suum tribuit, etiam suum tribuit.

Non licet propositionem convertere, cum tributio juris sui latius pateat tributione sui (*not. §. 923.*).

§. 926.

Justitia est virtus, qua jus suum cuique tribuitur, consequenter etiam unicuique suum (§. 925.). *Justitiæ quid sit.*

Non est quod existimes nos definitionem justitiæ, quam in Metaphysicis dedimus (§. 1067. *part. 1. Theol. nat.*), hic relinquere & communem ejus loco amplecti, quasi agnito errore. Præter ea enim, quæ ibidem jam annotavimus, sequentia adhuc notari merentur. Qui seipsum amat, felicitatem suam intendit in agendo (§. 633. *Psych. empir.* & §. 616. *p. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter quatenus quis amat seipsum, sui tantummodo rationem habet in agendo. Enimvero vi legis naturalis perfectio aliorum non minus est finis ultimus actionum humanarum, quam propria (§. 28. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & naturæ lex non minus aliis, quam nobis dat jus ad ea, sine quibus perfectionem nostram promovere minime valemus (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ad felicitatem igitur, consequenter perfectionem propriam (§. 48. *part. 2 Phil. pract. univ.*) consequendam non utitur mediis, quæ sunt contra jus alterius, vi sapientiæ, cujus est eligere media (§. 678. *Psych. rat.*), consequenter unicuique jus suum tribuit (§. 921.). Justus igitur est vi definitionis præsentis, dum amorem sapientia temperat. Et idem eodem modo patet, dum amore ductus aliorum perfectionem & felicitatem promovere studet. Evidens adeo est, nos in Theologia naturali notionem justitiæ altius tantummodo repetisse, nec hic tradere, quæ ibidem assumtis contrariantur. In casu quolibet particulari idem multo clarius conspicitur.

§. 927.

Justi esse debemus. Unicuique enim jus suum tribuere debemus (§. 922.). Justus est, qui unicuique jus suum tribuit (§. 926.). Justi ergo esse debemus. *Justitia præcepta.*

Hinc liquet, justitiam esse virtutem (§ 321. *p. 1, Phil. pract. univ*), ac ideo recte definiri ab *Ulpiano l. 10. ff.* de J. & J. per constantem & perpetuam voluntatem jus suum cuique tribuendi (§ 328. *part 1. Phil. pract univ.*). Et hæc definitio doctrinæ juris magis convenit altera, quam dedimus in Theologia naturali, cum hinc facilius deducantur actiones justæ. Neque vero insolens est apud ipsos Geometras, ut eandem rem diversimode definiant, prouti hæc, vel illa definitio faciliores parit demonstrationes. Ast in Theologia naturali, ubi de justitia Dei erga homines agendum erat, convenientius erat justitiam in genere definiri, quæ & justitiam Dei erga creaturas, & hominum erga homines complectitur in omni casu.

§. 928.

Alios exemplo nostro vitia docere & ad ea incitare minime debemus. Debemus enim alios exemplo nostro docere virtutes intellectuales & morales & ad earum studium incitare (§. 639.). Enimvero si ad hoc faciendum obligamur, ad contrarium non faciendum nimul obligamur (§. 722.). Alios igitur exemplo nostro vitia docere & ad ea incitare minime debemus. *Quod exemplo nostro aliis obesse non debeamus.*

Multis modis nocet aliis, qui vitiis deditus palam facit ea, quæ legi naturali contrariantur (§ 322 *part. 1. Phil. pract. univ.*), tantoque certius nocet, etiamsi nocumentum non intendat, quo certius constat, plerosque homines in agendo imitari alios, & perversi hac opinione imbutos esse, quasi jure fiat, quod exemplo fit.

§. 929.

Exempla mala & bona quænam sint.

Exempla mala seu prava dicuntur, quibus alios doces vitia, & ad ea perpetranda incitas: *Bona* autem, quibus alios virtutes intellectuales ac morales doces & ad eas incitas.

Exempla in genere definivimus alibi (§. 250. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Eorum vero species sunt, quæ homo homini præbet actionibus suis. Et hæc exemplorum species subdividitur in mala, sive prava, & bona.

§. 930.

Obligatio quoad exemplum proprium.

Ad exempla bona aliis præbenda; mala vero non prodenda obligamur. Debemus enim alios exemplo nostro docere virtutes intellectuales & morales & ad earum studium eosdem incitare (§. 639.), haud quaquam vero docere vitia, nec ad ea incitare (§. 928.). Quoniam itaque exempla bona sunt, quibus alios virtutes intellectuales & morales docemus atque ad eorum studium incitamus; mala vero, quibus alios docemus vitia & ad ea incitamus (§. 929.), exempla bona, non vero mala aliis præbere debemus, consequenter ad bona aliis præbenda, mala vero non prodenda obligamur (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Exempla prava stylo scripturæ ex versione vulgata dicuntur Theologis *Scandala*: unde *scandalizare* idem est ac malum exemplum præbere seu prodere. Quamobrem prohibitio Christi de non scandalizandis aliis coincidit cum parte altera propositionis præsentis. Hæc vero obligatio non parvi momenti est, cum plus noceatur exemplo, quam peccato, quatenus idem secuti alii tantumdem nocent, quantum qui præbuerat, peccato nocet.

§. 931.

Obligatio quoad exempla aliena.

Exemplis bonis nos addere, mala vero sequi minime debemus. Perfectio animæ acquisita sunt virtutes intellectuales & morales (§. 548.). Quoniam itaque operam dare debemus, ut perfectionem animæ consequamur, quam consequi in potestate nostra positum (§. 180.); ad virtutum intellectualium & moralium studium obligamur. Quamobrem cum exempla bona sint, quibus virtutes intellectuales docemur, & ad eas incitamur (§. 929.); exemplis bonis nos addere debemus. *Quod erat unum.*

Quoniam ad virtutes intellectuales & morales consequendas obligamur *per demonstrata*; ad vitia iisdem opposita fugienda simul obligamur (§. 722.). Quare cum exempla prava doceant vitia, & ad eadem incitent (§. 929.) exempla prava sequi minime debemus. *Quod erat alterum.*

Duplici ergo modo peccant, qui mala sequuntur exempla. Quoniam enim hoc ipso, quod mala sequuntur, bonis sese non addunt; ideo peccant, & quia bonis se non addunt, & quia mala sequuntur.

§. 932.

Cur se exemplo alio tueri non liceat.

Qui legem naturæ transgreditur, alterius exemplo sese tueri eidem minime licet. Etenim nemo exempla mala sequi debet (§. 931.). Quamobrem ideo jus ipsi esse nequit legem naturæ transgrediendi, quia alter transgreditur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 929. *Jur. nat.*), consequenter legem naturæ transgredi non licet, quia hoc facit alter (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet itaque, quod qui legem naturæ transgreditur, exemplo alterius se tueri nequeat.

Qui

Qui se tuetur ob malefacta, rationes allegat, cur hoc sibi facere liceat. Quodsi ergo exemplo aliorum sese tuetur; ad idem provocat, quasi jure fecerit, quod non fecit sine exemplo. Enimvero obligatio naturalis in se immutabilis (§. 142. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quemadmodum itaque peccatum alterius te ab eadem liberare nequit (§. 291. *Ontol.*): ita nec jus conferre potest faciendi, quod lege naturali prohibetur, exemplum alterius (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec multitudo peccantium parit peccato patrocinium, & nil agit, qui suo sceleri prætendit alienum.

§. 933.

Homini competit jus postulandi, ne alter ipsi exemplum malum præbeat, sed ut præbeat bonum. Quilibet enim aliis obligatur ad exemplum bonum præbendum, & ad malum non prodendum (§. 930.). Quoniam igitur ex obligatione, qua alter tibi devinctus est, jus tibi oritur aliquod (§. 23.), vi autem libertatis naturalis conscientiæ ipsius relinquendum, utrum actionem quandam committere, an vero omittere velit (§. 157.); tu vero obligaris ad exemplum malum non sequendum (§. 931.); nec in se necesse est, ut idem sequaris; non aliud tibi jus competere potest quam postulandi, ne tibi exemplum malum præbeat, sed ut præbeat bonum. *Quale nobis jus competat quoad exempla.*

Postulare plus est, quam petere, minus tamen quam exigere. *Petimus* ea, quæ num facere quis debeat, judicio ipsius relinquendum; *postulamus* ea, quæ quod facere debeat, manifestum est, ut autem faciat eum cogere non licet; *exigimus* denique, quod perfecta obligatione nobis debet, ita ut si præstare nolit, ad præstandum eundem cogere liceat. Ita petimus, ut alter nos commendet; postulamus, ne scortetur; exigimus, ut nobis tradat rem emtam. Ceterum hoc jus postulandi, ne alter malum, sed ut bonum præbeat exemplum, esse perfectum, eodem modo patet, quo supra (§. 904.) ostendimus jus petendi ab altero officium humanitatis perfectum esse. Alia vero ratio est, si tibi jus quoddam competit in actiones alterius, quo libertas ejus restringitur, us quoad eas non amplius maneat sui juris. Sed de eo nunc nobis sermo non est. Agimus enim de jure universali, quod per ipsam essentiam atque naturam homini unicuique competit (§. 13.).

§. 934.

Justitia universalis est, qua alteri jus suum tribuitur quoad omnes actiones, quatenus respiciunt alios, veluti præbendo exemplum bonum, non vero malum (933.). *Justitia universalis quid sit.*

Vulgo justitia universalis dicitur complexus omnium virtutum, sed non satis accurate. Quamvis enim ea per omnes virtutes diffundatur, quatenus nulla est actio, quæ non respiciat alios, saltem quoad exemplum, quod præbetur aliis (§. 929.); hoc tamen non obstante a ceteris virtutibus separata manet, neque etiam cum iis conjungitur. Vi justitiæ enim universalis actionum committendarum motiva etiam desumenda ab aliis, ad quas eædem referuntur. Immo in civitate referuntur etiam ad integram civitatem, quæ tanquam persona quædam consideratur, cui certa jura competunt, & cui certis obligationibus devinctus est quilibet civis, prouti suo loco docebimus. Hinc qui temperantiam colit, non modo temperans est, quatenus sanitatis ac vitæ rationem habet; verum etiam justum se probat erga civitatem, quatenus opes suas profundere non vult, ut oneribus Reip. pro parte sua ferendis par sit; & idem justum se præbet aliis, quatenus exemplo suo temperantiam commendat aliis, nemi-nem vero ad intemperantiam seducit, neque ulli offendiculo est, quemadmodum me jam monuisse memini in Horis subsecivis, cum notionem justitiæ universalis explicarem, *Trim Vern. A. 1729 n.* 2. § 7. Quicquid agis, justitia universalis semper jubet respicere alios, ne quid committas, quod obligationi erga alios quomodocunque adversetur, & ut facias, quicquid obligatio erga alios a te exigit. Dolendum profecto est, hujus virtutis non majorem rationem haberi, quam vulgo fieri solet, cum tamen per eam demum pateat, quod nemo nostrum sibi soli vivat, sed etiam aliis, & charitati, quæ alios tanquam seipsum diligi jubet (§. 620.), eadem nihil magis conveniat. Ad neglectum justitiæ universalis referenda sunt, quæ Christus tam graviter declamat contra scandala: hæc enim ferre nequit hæc virtus. Sed de hisce uberius dicemus in Philosophia morali, cui quoad singulas ejus partes insigne augmentum accedit hac ipsa virtute. Quamvis tibi ipsi deesse volueris, non tamen patitur justitia univer-

salis

salis ut te negligendo desis aliis. Immo haud raro, quæ tibi licent, non amplius licita sunt, si alios respicias: id quod illustri exemplo Apostoli confirmari poterat, si hic prolixioribus esse liceret.

§. 935.

Justitia universalis lege naturæ præcepta.

Justitia universalis lege naturali præcepta. Justitia enim universali aliis tribuitur jus suum quoad actiones omnes, veluti præbendo exemplum bonum, non vero malum (§. 934.). Enimvero unicuique jus suum tribuendum, qualecunque tandem fuerit (§. 922.), ac inprimis etiam ad exemplum bonum aliis præbendum, malum vero non prodendum obligamur (§. 930.). Patet itaque justitiam universalem lege naturali præceptam esse.

Peccat igitur, qui hanc virtutem negligit, in officiis præsertim erga seipsum non simul respiciens alios (§. 440. *part.* 1 *Phil. pract. univ.*), quamvis hoc vulgo non agnoscatur, quasi singulis officiis erga nosmetipsos non adhæreat officium quoddam erga alios, & virtus quædam perfecta esse possit, etsi a justitia universali sejuncta.

§. 936.

Offensa quid sit.

Offendere alterum dicitur, qui quid facit, ex quo tædium sive molestiam animi percipit alter. Unde *Offensa* est quælibet actio sive positiva, sive privativa, ex qua alter tædium sive molestiam percipit. *Offensa vera* est, si actio privativa fuerit talis, ad quam committendam agens obligabatur; positiva autem talis, ad quam omittendam obligabatur. Ex adverso autem *Offensa nulla* est, sed per errorem pro tali habetur ab altero, si actio privativa talis fuerit, ad quam omittendam agens obligabatur, aut quam committere non erat in potestate ipsius positum; positiva autem talis fuerit, ad quam committendam agens obligabatur.

Communis notio est alterum a nobis offendi, si quid facimus, ex quo is tædium percipit, sive factum positivum fuerit, sive privativum. Unde qui alterum offendere non vult, sibi sollicite cavet, ne quid faciat, vel non faciat, quod alter factum vel non factum esse ægre fert. Volunt haud raro alii, ut faciamus, quod facere non licet, nisi peccare velimus, vel quod in potestate nostra non est. Quodsi ergo peccare nolis, in eorum gratiam facere non potes, quod fieri volunt. Tædium inde percipiunt, adeoque se offensos arbitrantur. Offensa vero revera nulla est, neque enim tibi, sed sibi imputare debet, qui molestiam sentit. Fert tamen inconstantia loquendi, quæ verum ab eo, quod apparet, non discernit, ut offensa dicatur. Quoniam vero ejus nulla habenda ratio, ubi de jure circa offensas quæritur est; offensam veram ab ea, quæ nulla est, sed perperam pro tali habetur, distingui necesse est. Vocabulo enim fixus & veritati consentiens constituendus est significatus, si quid circa offensas præcipiat lex naturæ demonstrandum. In æstimandis offensis qui se offensos putant plurimum tribuunt opinioni suæ, ut adeo rarum sit de magnitudine offensæ judicium verum.

§. 937.

Quando quis vere, quando sine ratione offendatur.

Vere offendi quis dicitur, si offensa fuerit vera: *sine ratione* autem *se offensum putat*, si offensa fuerit nulla, sed perperam ab eo pro tali habetur.

Cur hasce loquendi formulas explicemus, ex iis patet, quæ modo annotavimus (*not.* §. 936.)

§. 938.

Offensæ dolosæ & culposæ differentia.

Offensa dicitur dolosa, quæ dolo committitur, hoc est; a sciente & volente (§. 705. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), sive si fiat animo alterum offendendi, ut adeo tædium alterius intendas directe, sive quod parum tibi curæ sit, num alter offen-

offendatur, ut adeo tædium ejus intendas indirecte (§. 621. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Culposa vero offensa* est, quæ culpæ in specie sic dictæ quadam specie committitur. Unde ad eam plenius intelligendam faciunt, quæ de diversis culpæ speciebus tradidimus in Philosophia practica universali.

Equidem mox patebit offensam veram omnem esse jure naturali illicitam, nullo facto discrimine inter dolosam & culposam; est tamen aliquod differentiæ hujus momentum ex parte offensi non modo in Philosophia morali, quemadmodum suo loco ostendetur, verum etiam in Jure naturæ, quemadmodum ex mox demonstrandis elucescet.

§. 939.

Offensa vera omnis prohibita.

Nemo alterum vere offendere debet. Qui enim alterum offendit, id facit, ex quo alter tædium sive molestiam animi percipit, &, si offensa fuerit vera, ad id non faciendum erat obligatus, si positiva fuerit actio, aut ad faciendum obligabatur, si privativa fuerit (§. 936.). Enimvero nemo alteri tædia creare debet, quantum in se est (§. 723.). Nemo igitur alterum vere offendere debet.

Videmus adeo offensam veram omnem lege naturali prohibitam, consequenter illicitam esse (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nullo habito discrimine inter dolosam & culposam, quemadmodum modo monuimus (*not.* §. 938.).

§. 940.

Offensa alterius non dat jus ipsum offendendi.

Nec alterum offendere licet, etiamsi is prior te offenderit. Quoniam enim nemo alterum offendere debet (§. 939.); ubi alter te offendit, obligationi suæ naturali non satisfacit (§. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero quia alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo tibi permissum eidem non satisfacere (§. 631.). Quamobrem nec offendere licet alterum, etiamsi is prior te offenderit.

Offensa alterius tibi non dat jus eundem etiam offendendi, quia hoc jus pugnat cum immutabilitate obligationis naturalis.

§. 941.

Alteri tædia creare non licet, quia nobis creavit.

Nemo alteri tædia creare debet, quia is tibi tædia creavit. Nemo enim alteri tædia creare debet (§. 723.). Quamobrem ubi quis tibi tædia creat, obligationi suæ naturali non satisfacit (§. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque permissum tibi non est obligationi tuæ naturali non satisfacere, quia alter eidem non satisfacit (§. 631.); nec tibi licet alteri creare tædia, quia creavit tibi.

Ostenditur etiam vi propositionis præcedentis hoc modo. Alterum offendere non licet, etiamsi is prior te offenderit (§. 940.). Enimvero qui alterum offendit, id facit, ex quo tædium percipit alter (§. 936.). Quamobrem tibi facere non licet id, ex quo alter tædium percipit, etiamsi is prior tale quid fecit, unde tu tædium percepisti, consequenter nemo alteri creare tædia debet, quia alter ipsi tædia creavit.

Appetitus sensitivus in contrarium fertur: id quod non modo in pueris, verum etiam in ipsis infantibus videre licet, omni prorsus rationis usu destitutis. Sane si cubitum aut brachium infantis offendis, ob levem, quem sentit, dolorem plorat. Quodsi nutrix simulet, se te verberare & objurgare; extemplo ridet. Lenitur ipsius dolor tuo, qui fingitur, dolore. Similiter si puer verberatur ab alio puero se potentiori, ejulatum edit. Quodsi tertius accurrit, & causam illius agens vicissim hunc verberibus cædit; ille statim ridet, alterius dolore denuo leniens suum. Idem experimur in adultis, qui non ante acquiescunt, quam ubi ægre fecerint ei, qui ipsis ægre fecit, & quando intelligunt iis ægre esse, qui ipsis ægre fecerunt, lætantur.

Non

Non est quod determinationem appetitus sensitivi ad ægre faciendum ægre facientibus pro instinctu naturali habeas, per quem probatur jus naturæ commune (§. 162. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ægre facere ægre facientibus ad jus naturæ commune referas. Etsi enim subsit quid veri, quemadmodum posthac videbimus, ubi de jure defensionis acturi sumus; intra eos tamen limites coercendus est appetitus sensitivus, quos præscribit rationalis, ut sit utriusque consensus, & actiones externæ procedant ex usu omnium facultatum homini concessarum. Omnem enim facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172.), nec nisi in consensu omnium usuum facultatum omnium animæ tam superiorum, quam inferiorum perfectio animæ consistit (§. 201.), ad quem consequendum obligamur (§. 204.). Inprimis autem appetitus sensitivus cum rationali consentire debet (§. 267.), consequenter a ratione dependens efficiendus (§. 581. *part. 2. Philos. pract. univ.*). Sed quomodo hæc omnia inter se pulcherrime consentiant, ex sequentibus intelligetur.

§. 942.

Læsio & injuria num sit offensa.

Læsio omnis & injuria quælibet specialiter dicta offensa est. Qui enim alterum lædit, imperfectionem ejus promovet (§. 669.). Quamobrem cum ex cognitione intuitiva imperfectionis oriatur tædium (§. 518. *Psych. empir.*); qui alterum lædit, facit aliquid, ex quo is tædium percipit, quam primum se læsum esse cognoscit. Quoniam itaque alterum offendit, qui quid facit, ex quo tædium percipit (§. 936.); qui alterum lædit, eum offendit, consequenter læsio omnis offensa est (§. *cit.*).

Injuria specialiter dicta læditur existimatio seu honor & fama alterius (§. 874.). Quod ex læsione existimationis seu honoris & famæ percipiatur tædium, experientia communi adeo obvium est, ut id prolixe demum hic demonstrari non sit opus. Quamobrem cum actio, ex qua alter tædium percipit, offensa sit (§. 936.), injuria omnis specialiter dicta offensa est.

Injurias specialiter dictas esse offensas nemo dubitat, ita ut his potissimum offendantur homines, & alias quascunque læsiones facilius ferant quam injurias: sit ita quod in æstimandis injuriis multum tribuant opinioni.

§. 943.

Quomodo injuriatus offendatur.

Quoniam præter vituperium, convicium & calumniam non dantur aliæ injuriæ verbales (§. 884.), nec præter contemtum, contumeliam & ignominiam aliæ reales (§. 885.), injuria autem omnis specialiter dicta offensa est (§. 942.); *qui alterum vituperat, conviciatur, calumniatur, contemnit, contumelia vel ignominia alia afficit, eum offendit.*

Probe perpendendum est, quomodo alter offendatur, non modo ut ab offensis abstineamus, verum etiam cum in praxi morali multus sit usus, ut huc animum advertamus.

§. 944.

Obligatio quoad offensas in se nullas.

Offensæ, quæ in se nulla est, sed pro tali tantummodo habetur ab altero, in agendo nullam rationem habere debemus. Si enim offensa in se nulla est, sed pro tali tantummodo habetur ab altero, ad eam actionem, quam omittit agens, omittendam obligatur, aut ut eam committat non est in potestate ipsius; ad eam vero, quam committit, committendam obligatur (§. 936.). Quodsi in potestate tua non sit, ut quid facias in gratiam alterius, etiamsi licite fieri poterat; per se patet, quod offensæ, quam pro tali habet alter, in agendo nullam rationem habere possis, adeoque nec debeas (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi vero actio positiva vel privativa repugnet obligationi naturali, cui tanquam immutabili ac necessariæ (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), satisfacere debes

bes (§. 120. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nec hoc in casu offensæ, quæ pro tali tantummodo habetur ab altero, rationem ullam habere debes. Patet itaque offensæ, quæ in se nulla est, sed pro tali tantummodo habetur ab altero, in agendo nullam rationem habendam esse.

Obligatio, quam urget propositio præsens, probe tenenda, cum nihil sit frequentius, quam ut homines faciant, quod facere minime debeant, ne alios offendant, seque satis excusatos arbitrantur, ubi se hac ratione tuentur, quod secus facturi offendissent alios.

§. 945.

Nemo alterum odisse debet, quia ipsum offendit. Lex enim naturæ simpliciter prohibet, ne alterum odio habeamus (§. 624.) & qui te offendit, cum neminem vere offendere debeamus (§. 939.), obligationi suæ naturali non satisfacit (§. 120. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Sed si alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo tibi permissum eidem non satisfacere (§. 631.). Nemo igitur alterum odisse debet, quia ipsum offendit. *Odisse offendentem illicitum.*

§. 946.

Nemo ex ejus, qui ipsum offendit, tædio voluptatem percipere, nec tædium ejus appetere debet. Nemo enim alterum odisse debet, quia ipsum offendit (§. 945.). Sed qui ex tædio alterius voluptatem percipit (§. 665. *Psych. empir.*) & tædium ejus appetit, eum odit (§. 669. *Psych. empir.*). Ergo nemo ex tædio ejus, qui ipsum offendit, voluptatem percipere, nec tædium ejus appetere debet. *Ex offendentis tædio percepta voluptas illicita.*

Quando itaque *Mimus* dicit, læso doloris remedium inimici dolor; id intelligendum est de eo, quod vulgo fieri solet, non vero de eo, quod fieri debet.

§. 947.

Per *Vindictam* intelligimus actus quoscunque, quibus alteri tædium creatur, propterea quod nos offendit. Unde patet, quid sit *Cupiditas vindictæ*, qua nempe tædium seu dolorem alterius appetimus, qui nos offendit. *Vindicta quid sit.*

Vernaculo sermone vindictam dicimus Rache, cupiditatem vero vindictæ Rachgier. Cui læso doloris remedium est inimici dolor, is voluptatem percipit ex tædio vel dolore ejus, qui ipsum offendit, ac ideo vindictam in numerum bonorum refert (§. 561. *Psych empir.*). Bonum vero hoc nonnisi falsum ac imaginarium esse ex ipsa vera notione boni colligitur (§. 554. *Psych. empir.*).

§. 948.

Animus ab omni vindictæ cupiditate alienus esse debet. Etenim ex ejus, qui nos offendit, tædio voluptatem percipere non debemus, neque tædium ejus appetere licet (§. 946.), quia scilicet nos offendit. Enimvero qui vindictæ cupidus est tædium seu dolorem alterius appetit, qui ipsum offendit (§. 947.), adeoque cum quod tædio afficiatur alter sibi repræsentare debeat tanquam sibi bonum (§. 893. *Psych. empir.*) ex eo voluptatem percipit (§. 558. *Psych. empir.*). Vindictæ igitur cupidi esse minime debemus, seu animus ab omni vindictæ cupiditate alienus esse debet. *Animus a cupiditate vindictæ alienus legi naturæ conveniens.*

Hinc *Seneca* lib. 2. de ira cap. 32. Qui dolorem, inquit, regerit, tantum excusatius peccat, ubi de vindicta loquitur. Quando enim vindicta improbatur, eo sensu accipitur, quo eam definivimus (§. 947.), eamque inhumanam, hoc est, homini naturæ minus convenientem

appellat *Seneca* loc. cit. utpote rationi prorsus adversam, nec sapientiæ congruam. Christus notionem animi ab omni vindictæ cupiditate alieni animis nostris ingeneraturus jubet colaphum in dexteram malam impingenti obvertere alteram *Matth.* V. 39. hoc enim exemplo nonnisi id fieri potuisse ostendimus in *Horis subsec. A.* 1729. *Trim. vern. n.* 5. §. 5.

§. 949.

Irasci offendenti illicitum.

Nemini irasci debemus, quia nos offendit. Etenim nemo alterum odisse debet, quia ipsum offendit (§. 945.), & ab omni vindictæ cupiditate alienus esse debet animus ipsius (§. 948.). Enimvero qui alteri irascitur, odium in eum concipit (§. 862. *Psych. empir.*) & vindictæ cupiditate flagrat (§. 872. *Psych. emp.*). Nemini igitur irasci debemus, quia nos offendit.

Non est quod existimes præcipi hic, quod impossibile: neque enim impossibile videtur non irasci nos offendenti, nisi quamdiu appetitus sensitivus ad consensum cum rationali non fuerit reductus, nec amore hominum omnium universali animus fuerit imbutus. Sane fieri posse ut non irascamur nos offendenti, docent exempla eorum, quos impense amamus. Ecquis enim est, qui nesciat horum offensas patienter ferri ab iis etiam, qui alias ad iram facillime provocantur, nec leves concoquere possunt offensas?

§. 950.

Mansuetudo quid sit.

Mansuetus dicitur, qui offendenti non irascitur, aut iram saltem moderatur, ne ad vindictam tendat. Unde *Mansuetudo virtus* est, quæ moderatur iram, & animum a vindictæ cupiditate immunem præstat.

Quoniam nimirum difficillimum est iram in ipso ortu comprimere, aut prorsus efficere, ne assurgat; ideo sufficit, quam diu ad tantam perfectionem nondum perveneris, quanta est spontaneus appetitus sensitivi cum rationali consensus, ut iræ modereris, ne vindictæ cupiditate repleatur animus.

§. 951.

Mansuetudo præcepta.

Mansueti esse debemus. Si quis enim nos offendit, ei minime irasci debemus (§. 949.), aut iræ saltem moderari, ut immunem servemus a cupiditate vindictæ animum (§. 948.). Verum enimvero qui sese offendenti non irascitur aut iræ saltem moderatur, ut liber sit a vindictæ cupiditate animus, mansuetus est (§. 950.). Mansueti ergo esse debemus.

Pauci sunt, qui de hac virtute cogitant, immo bene multi sunt, qui virtutem moralem esse mansuetudinem ne quidem agnoscunt, sed eam inter dotes naturales referunt. Facile autem intelligitur, eam difficillimis annumerandam esse.

§. 952.

Iracundia quid sit.

Iracundus dicitur, qui cupiditatem vindictæ difficulter reprimit. Unde *Iracundia* vitium est, quo quis cupiditatem vindictæ difficulter reprimit, seu animum ab eadem purgat.

Cicero eam definit per ulciscendi libidinem. Nimirum omni iræ inest vindictæ cupiditas (§. 872. *Psych. empir.*), quæ tamen ira sedata effunditur. Enimvero si quis iracundus fuerit, ubi ira decessit, cupiditate vindictæ adhuc flagrat, nec eam abjicit. Iracundum vernaculo sermone appellamus Rachgierig / unde iracundia die Rachgierigkeit dici potest, ut vitium distinguatur a cupiditate vindictæ, quam Rachgier vocari paulo ante monuimus (*not.* §. 947.).

§. 953.

§. 953.

Iracundus nemo esse debet. Iracundus enim cupiditatem vindictæ difficulter reprimit, seu ab ea animum purgat (§. 952.). Quamobrem cum quilibet animum ab omni vindictæ cupiditate alienum habere debeat (§. 948.); quin nemo iracundus esse debeat dubitandum non est (§. 722.). *Iracundia prohibita.*

Patet itaque iracundiam recte inter vitia referri (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & vitium, hoc opponi mansuetudini (§. 950.): id quod etiam vulgo agnoscitur, quamvis iracundum appellent, qui facile ad iram provocatur, cito tamen eandem deponit. Convenientius tamen nobis visum est vocabulo tribuere eum significatum, qui in definitione continetur, vi eorum, quæ ad eandem annotavimus (*not. §. 952.*).

§. 954.

Mansuetudo amori inimicorum conveniens est. Qui enim inimicum amat, is tædium ejus aversatur (§. 651. *Psych. empir.*), adeoque minime appetit, consequenter a cupiditate vindictæ immunis est (§. 947.). Quamobrem cum mansuetus sit, qui a cupiditate vindictæ immunis est (§. 950.); qui inimicum amat, mansuetus est. Atque adeo patet mansuetudinem amori inimicorum convenire. *Mansuetudo conveniens amori inimicorum.*

Atque hinc intelligitur, cur mansuetudo sit virtus difficillima, quæ nonnisi inter paucos distributa, cum nemo inficietur amorem inimicorum esse difficillimum, & paucos omnino dari, qui sincero amore inimicos complectuntur.

§. 955.

Amaritudinem vocamus vitium, quo quis cupiditatem vindictæ non ante deponere vult, quam eandem exsatiaverit. *Amaritudo quid sit.*

Vernaculo sermone vocamus Erbitterung & qui hoc vitio laborat, de eo dicimus, er sey gleich sehr erbittert. Tot hic occurrunt differentiæ, quæ pro diversitate inclinationum naturalium varias induunt formas, ut difficulter observentur. Unde mirum non est, quod vocabulis non satis determinatæ respondeant notiones, quibus eædem indigitantur. Vulgo amaritudo appellatur, quando quis animum iratum non facile deponit, adeoque cupiditatem vindictæ, quæ sedato iræ impetu superest, diu tetinet: ut adeo idem significare videatur vitium, quod nos per iracundiam indigitavimus (§. 952.), quæ vulgo pro proclivitate ad iram sumitur. Unde amarum simul difficilem vocant, quando iratus deponere recusat animum, antequam cupiditatem vindictæ exsatiaverit. Sed de differentiis istis dicendum nobis erit in Philosophia morali, ubi in rationes inquiremus, cur alii cum ira statim quoque omnem vindictæ cupiditatem deponant, alii eandem adhuc retineant, alii vero deponere ante nolint, quam eandem exsatiaverint. Cum in vitiis ad has potissimum differentias animum advertere debeamus, ut habitus pravos mansuetudini adversos (§. 950.) distinguamus; nemo nobis vitio vertet, quod iisdem aptemus vocabula, quantum datur. An quis natura sit proclivior, an vero tardior ad iram, in hoc argumento parum refert. Ceterum quod vocabula vitiis aptemus non invito prorsus usu loquendi, suo docebimus tempore in Philosophia morali, ubi demonstraturi sumus, quænam a se invicem pendeant, & unde sit, ut differentiæ quoad cupiditatem vindictæ pro diversitate subjectorum diversas induant formas.

§. 956.

Amaritudo legi naturæ adversa. Qui enim hoc vitio laborat, cupiditatem vindictæ non ante deponere vult, quam eandem exsatiaverit (§. 955.). Quoniam itaque lex naturæ præcipit, ut animus noster ab omni vindictæ cupiditate sit alienus (§. 948.) & lex præceptiva simul continet prohibitivam contrarii (§. 722.); *Amaritudo legi naturæ adversa.*

722.); legi naturæ contrariatur non ante deponere velle vindictæ cupiditatem quam eandem exſatiaveris. Atque adeo patet amaritudinem eſſe legi naturali contrariam.

Vides adeo amaritudinem eo ſenſu, quem vocabulo tribuimus, eſſe vitium (§. 322. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*): id quod nobis hic ſuffi. cit.

§. 957.

Crudelitas quid ſit.

Crudelis dicitur, qui cupidinem vindictæ non ante deponit, quam ei, qui offendiſſe videtur, quantumcunque malum inflixerit. Unde *Crudelitas* vitium eſt, quo cupidini vindictæ adeo indulgetur, ut non exſatietur niſi malo quantocunque ejus, qui offendiſſe videtur. Vernaculo ſermone dicitur die Grauſamkeit.

Crudelitatis hujus varii ſunt gradus, quorum infimus a ſupremo adeo diſtat, ut pro crudeli non habeatur, qui eſt, præſertim ubi nonniſi ex factis æſtimatur vitium, ex actu interno appetitus ſenſitivi æſtimandum. Sunt etiam rationes aliæ, quæ hominibus perſuadent, ſe ab hoc vitio maxime eſſe alienos, cui tamen maxime dediti, ſuo tempore in Philoſophia morali excutiendæ. Ita videas Phariſæos in Eccleſia Proteſtantium hodie ab inferis reſuſcitatos, qui vindictæ non ante modum ponunt, quam omnes fortunas ejus funditus everterint, qui faſtu turgidos cultu quaſi divino non dignatur, & enormiter læſi videntur hoc ſolo, quod quis in eorum caſtris militari noluerit. Quanta hæc ſit crudelitas, nemo ignorat, niſi qui diſtincta notione eam nunquam expendit.

§. 958.

Crudelitas legi naturali maxime adverſa.

Crudelitas legi naturali maxime repugnat. Etenim lex naturæ urget animum ab omni vindictæ cupiditate maxime alienum (§. 948.), conſequenter cum lex præceptiva ſimul contineat prohibitivam contrarii (§. 722.), omnium maxime prohibet, ne cupiditatem vindictæ tamdiu alamus, donec ei, qui offendiſſe videtur, quatumcunque malum inflixerimus. Quoniam itaque crudelis eſt, qui cupiditatem vindictæ non ante deponit, quam malum quantumcunque eidem inflixerit, qui offendiſſe videtur (§. 957.); quin crudelitas legi naturali maxime repugnet, dubitandum non eſt.

Facile oſtendi poterat, quod crudelitas amori inimicorum ne minimum quidem locum concedat, niſi hoc ad philoſophiam potius moralem ſpectaret. Unde facile colligitur, quanto intervallo a Chriſti diſciplina diſtent Neo-Phariſæi pietatem pompoſam ad lucrum revocantes. Sed vivis, coloribus, quicquid hujus vitii eſt, depingemus in Philoſophia morali.

§. 959.

Condonare offenſam quid ſit.

Condonare offenſam dicitur, qui cupiditatem vindictæ deponit. Dicitur etiam ſimpliciter *Ignoſcere*.

Facilitas condonandi offenſam ad manſuetudinem recte refertur (§. 950.), & ideo amori inimicorum maxime convenit (§. 954). Sed de his diſertius dicendum in Philoſophia morali.

Vernaculo ſermone dicimus verzeihen / item vergeben.

§. 960.

Facilitas condonandi offenſam præcepta.

Ad condonandum offenſas faciles eſſe debemus. Etenim animum ab omni cupiditate vindictæ alienum habere debemus (§. 948.), conſequenter incenſum comprimere debemus. Quoniam itaque offenſam condonat, qui illam deponit (§. 959.); ad offenſam condonandam faciles eſſe debemus.

Urget

Urget hoc officium Christus amorem inimicorum præcipiens *Matth. V.* 23. *& seqq.* eidemque contraria est condonandi difficultas, nunc ad amaritudinem (§. 955.), nunc ad crudelitatem referenda (§. 957.). Hinc Neo-Pharisæi crudelitate sua exosi probis (*not.* §. 957.), condonandi offensas difficultate a disciplina Christi se procul remotos produnt, cui maxime dediti videri volunt alto supercilio contemnentes alios tanquam ab eadem remotos.

§. 961.

Blanditiae quid sit.

Blandities est habitus, quo actiones externas ad id unice componimus, ut placeant alteri, nulla prorsus ratione habita moralitatis earundem.

Nimirum qui hoc vitio præditus est, ea tantum loquitur & facit, quæ alteri placent, quia placent & ut placeant. De his actibus externis, qui blandimentorum nomine veniunt, jam diximus alias (§. 132. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*): hic de eorundem moralitate agendum.

§. 962.

An blandiri aliis sit licitum.

Blandiri aliis illicitum est. Qui enim aliis blanditur, is actiones suas ad id unice componit, ut placeant alteri, nulla prorsus ratione habita moralitatis earundem (§. 961.), adeoque in aliorum gratiam committit actiones, ad quas omittendas, & ex adverso omittit actiones, ad quas committendas obligatur, & ubi contraria ratione agit, voluntatem non determinat per bonitatem, nec noluntatem per malitatem actionis, sed tantummodo per hoc, quod actio alteri placet, consequenter recte non agit (§. 80. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero cum obligatio, quæ a lege naturæ venit, immutabilis sit (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), in nullius gratiam committere licet actionem, quæ eidem adversatur, nec omittere actionem, ad quam committendam obligamur (§. 291. *Ontol.*), cumque ad recte agendum obligemur (§. 189. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter etiam obligati simus, ne aliter quam recte agamus (§. 722.); nec committere licet actiones, ad quas committendas, vel omittere, ad quas omittendas obligamur, eo saltem fine, ut placeamus alteri. Quamobrem blandiri aliis illicitum.

Legi naturæ repugnare actiones blandientis quando ad contrarias eisdem obligamur, v. gr. si quis in gratiam alterius scortetur, vel otio tempus transigat, quod studiis literariis erat impendendum, nemo non agnoscit. Enimvero ubi actio in se nihil habet turpis vel vitiosi, idem vulgo non agnoscunt omnes, propterea quod falso sibi persuadent, quasi obligationi naturali satisfiat, si tantummodo actio externa eidem respondeat, notione rectitudinis actionis humanæ distincta & obligationis ad recte agendum destituti.

§. 963.

Assentatio quid sit.

Assentari dicitur, qui quæ loquitur vel facit alter laudibus extollit, ut placeat, parum sollicitus, num laudem istam mereantur. & an non potius reprobanda & reprehendenda sint. Unde patet quale vitium sit *Assentatio*. Quoniam qui alteri blanditur, actiones suas externas totus ad id unice componit, ut placeant alteri (§. 961.); *assentatio blanditiei cujusdam species est.*

Vulgo assentatio cum blanditie in unum confunditur: hæc tamen illa multo latius patet (§. 961. *& præs.*). Immo si verbis blandimur alteri, non semper dicta & facta ejus laudibus extollimus. Confundi etiam solet assentatio haud raro cum adulatione, quatenus etiam adulator laudibus immeritis alterum ornat (§. 892.), quousque laudes actum quoque honorandi ingrediuntur. Enimvero assentator, quemadmodum qui blanditur alteri, id potissimum sibi propositum habet, ne alterum offendat, cum ex adverso adulator alterius gratiam ac favorem aucupetur utilitatis propriæ gratia.

§. 964.

§. 964.

Assentatio illicita. Quoniam assentatio blanditiei cujusdam species est (§. 963.), blandities vero illicita (§. 962.); *assentatio* quoque *illicita est.*

Quoniam assentatio effusis plerumque laudibus extollit facta & dicta aliena, ut non offendendi animus a veritatis studio alienus statim appareat; assentationem in omni casu illicitam esse facilius apparet, quam blanditiem (*not.* §. 962.), quippe obligatio naturalis non urget nisi laudes promeritas (§. 648) & veracitas, quemadmodum suo loco ostendetur, exigit verborum cum judicio interno consensum.

§. 965.

Morositas quid sit. *Morosus* dicitur, cui nihil recte factum vel dictum videtur, quod faciunt, vel dicunt alii. Unde *Morositas* vitium est, quo nimia in aliorum dictis & factis exactitudo requiritur.

Vernaculo sermone vocatur Eigenſinnigkeit / quemadmodum assentatio Liebkoſung / adulatio Schmeicheley / blandities Schmeichelhaftigkeit / vulgo vocabulo generaliori Heucheley dicitur; quia blandiri alicui einem heucheln dicimus. Opponitur adeo morositas blanditiei tanquam vitium in defectu vitio in excessu.

§. 966.

Cur moroso curæ non sit, num alios offendat. *Morosus parum curat, num alios offendat.* Etenim nihil ipsi recte factum vel dictum videtur, quod faciunt, vel dicunt alii (§. 965.), adeoque in omnibus habet, quod reprehendat: id quod cum molestum accidere soleat aliis, quemadmodum facile experiri datur, alios facile offendit (§. 936.). Quoniam tamen hoc non obstante morositati non nuncium mittit; parum curat, num alios offendat.

Atque hinc clarius intelligitur, cur in defectu peccet morosus, quemadmodum blandus in excessu. Hic enim nimium sibi cavet, ne forsan alios offendat; at ille prorsus non curat, utrum alios offendat, nec ne. Qui adulationem a blanditie & assentatione non distinguunt, morositatem adulationi opponunt. Inconstantia enim loquendi in causa est, ut, qui fixos vocabulis tribuere voluerunt significatus, in iis determinandis non prorsus consentiant. Quodsi ergo eadem, qua usi sunt alii, libertate utamur, nemo in nobis reprehendet, quod fert in aliis.

§. 967.

Morositas illicita. *Nemo morosus esse debet.* Nemo enim alterum offendere debet (§. 939.), consequenter cuilibet curæ cordique esse debet, ne offendat alios. Quoniam itaque morosus parum curat, num alios offendat (§. 966.); nemo morosus esse debet.

Morositas exosa omnibus est, multumque sibi nocet, qui hoc vitio præditus, quatenus aliorum animos a se alienat, ut, si alii non fiant inimici, indifferenti tamen in eum sint animo. Sed de hisce disertius dicemus in Philosophia morali. Sufficit hic excitasse attentionem lectoris, ut vitii hujus turpitudinem intimius ac facilius perspiciat.

§. 968.

§. 968.

Honestas quid sit.

Honestas est virtus, qua prompti sumus ad agenda ea, ad quæ agenda obligamur, & quæ jure nostro agere possumus, ad ea vero agenda, ad quæ omittenda obligamur, & quæ nullo jure fiunt, committenda nos adduci minime patimur. Spectatur inprimis in officiis erga seipsum & in officiis imperfectis erga alios, & hinc sensu restrictiori opponitur Justitiæ, quam latiori sub se comprehendit. Atque hinc *honeste vivere* dicitur, qui actiones suas liberas omnes etiam citra respectum ad jus perfectum alterius ad normam legis naturalis componit, hac sola de causa, quod sic determinatæ eidem conveniant.

Honestas igitur sub se complectitur, quicquid virtutis est, ut adeo involvat propositum virtuti omni satisfaciendi. Dici adeo poterat constans & perpetua voluntas non faciendi nisi ea, quæ virtutis sunt, nec omittendi nisi quæ vitii sunt. Qui adeo honestus est, etiam justus est, quatenus actiones justæ legi naturali conveniunt; ut adeo honestas etiam spectetur in actionibus justis, quatenus virtutis sunt. Clariora hæc evadent ex Philosophia morali, ubi motiva expendemus, per quæ determinatur voluntas ad agendum & noluntas ad non agendum. Cum *Ulpianus* justitiam definit per constantem & perpetuam voluntatem jus suum cuique tribuendi (*not. §. 927.*), honestatem ab ea minime separat.

§. 969.

Honestas præcepta.

Honeste vivendum. Quoniam enim obligatio, quæ a lege naturali venit, necessaria & immutabilis est (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & jus naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi huic satisfacere non possumus (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ea facere debemus, ad quæ agenda obligamur, & quæ jure nostro agere possumus, ex adverso autem ea omittere, ad quæ omittenda obligamur, & quæ nullo jure fiunt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ad hæc ommittenda nulla ratione nos adduci pati debemus. Enimvero qui hoc facit, honestus est, ac honeste vivit (§. 968.). Honeste adeo vivendum.

Videmus hinc, cur *Ulpianus l.* 10. *ff. de J. & J.* tria dicat esse juris præcepta: *Honeste vivere, neminem lædere, suum cuique tribuere*. Hisce enim contineri omnium hominum obligationes isdemque respondentia jura manifestum est. Etenim si honeste vivis, nihil desideratur quoad officia humanitatis erga alios, & quoad officia erga teipsum. Si neminem lædis, nihil facis contra jus perfectum alterius, adeoque nemini injuriam facis (§. 859.). Si denique suum cuique tribuis, ea facis, quæ debes aliis, justus in omnibus actionibus, quæ ut committantur, aliis interest (§. 926. 925.). Quamobrem nec quicquam desideratur in actionibus tuis quoad officia perfecta erga alios (§. 663.). Præter officia erga teipsum & officia erga alios perfecta & imperfecta non dantur alia, quæ inter homines spectantur. Quamobrem qui honeste vivit, neminem lædit & suum cuique tribuit, omnes officii sui partes tum respectu sui ipsius, tum respectu aliorum adimplet, adeoque in foro humano non datur, quod justam querendi de altero causam dare possit. Nemo nocet sibi, nemo aliis, sed unusquisque & sibi, & aliis prodest. Ex his igitur tribus generalibus præceptis, tanquam ex fontibus, deducuntur omnes leges, etiam civiles, quarum adeo ratio inde petenda moralis (§. 134. *part.* 1. *Philos. pract. univ.*). In Jurisprudentia adeo civili sumi possunt ac debent tanquam principia, unde deducantur cetera; in naturali autem demonstranda sunt, quemadmodum a nobis factum (§. 695. 694. *& præf.*). Videmus adeo jurisprudentiam civilem præsupponere naturalem, ita ut sine hac in ista tuto pede progredi non possis: neque enim principia, unde desumendæ sunt legum civilium rationes ultimæ, satis intelligit, multo minus æternam earundem veritatem perspicit, nisi qui in Jure naturali fuerit versatus. In nobismetipsis requiritur honestas, quoad alios justitia, quæ non modo agere præcipit, quod bonum est respectu aliorum, verum etiam, ne agamus, prohibet, quod malum est. Hinc demum intelligitur, cur *Ulpianus l.* 1 *ff. de J. & J.* dicat JCtos, quos *Juris sacerdotes* appellat, veram philosophiam, non simulatam affectare, quoniam scilicet a nulla actione abesse volunt honestatem, ita ut quæ justitiæ particularis sunt, vi cujus suum cuique tribuitur, & nemo læditur, faceres, etiamsi impune contrarium fieri liceret, nec quisquam te ad suum alteri tribuendum compellere posset.

§. 970.

§. 970.

Inhoneſtas quid ſit. *Inhoneſtas* eſt vitium, quo quis promptus eſt ad ea agenda, ad quæ non agenda obligatur, quæque nullo jure facere poteſt, & ad non agenda, ad quæ agenda obligatur. Unde *inhoneſte* vivere dicitur, qui actiones ſuas legi naturali contraria ratione determinat, conſequenter qui vitiis deditus eſt. Actiones adeo ſpectantur tanquam inhoneſtæ, quatenus ſpectantur tanquam lege naturali prohibitæ, ſeu obligationi agentis adverſæ, citra reſpectum ad alios.

Ita inhoneſte vivunt, qui vitiis toti dediti contra officia inprimis erga ſeipſum & contra officia humanitatis ſeu imperfecta erga alios faciunt. Et in ipſis officiis erga alios ſpectatur inhoneſtas, quatenus conſiderantur tanquam actiones obligationi tuæ adverſæ. Quamobrem cum præter obligationem generalem, quæ omnium hominum communis eſt, dentur etiam ſubinde obligationes particulares vel ſingulares, quæ in agente generali ſeu communi ſuperaccedunt; actio injuſta magis reprobatur tanquam inhoneſta, & qui de injuſtitia alterius querelas movere poterant, potius conqueruntur de inhoneſtate ipſius, eandemque ipſi exprobrant. Falluntur adeo qui honeſtatem ad ſola officia erga ſeipſum & inhoneſtatem ad actiones iiſdem oppoſitas ſeu peccata in ſeipſum admiſſa reſtringunt.

§. 971.

Inhoneſtas prohibita. *Inhoneſte vivendum non eſt.* Vivendum eſt honeſte (§. 969.). Quamobrem cum lex præceptiva ſit ſimul prohibitiva contrarii (§. 722.), inhoneſtas autem honeſtati contraria ſit (§. 968. 970.); inhoneſte vivendum non eſt.

Inhoneſtas adeo recte inter vitia refertur (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conveniens iis, qui parum curant, utrum actio aliqua ſit legi naturali conveniens, nec ne, modo adſit aliqua ratio, quæ appetitum ſenſitivum movet ſub ratione boni. Vernaculo ſermone honeſtum appellamus ehrlich / inhoneſtum unehrlich / aut mitius loquendo nicht ehrlich / quaſi inter honeſtum & inhoneſtum detur aliquod medium, propterea quod inhoneſtatis plurimi dantur gradus, ut, quod ab honeſtate recedit, nunc minori, nunc majori intervallo diſtet.

§. 972.

Defenſio ſui quid ſit. *Defendere ſe* dicitur, qui lædere intendenti ſeu conanti reſiſtit, ne ſcilicet lædere poſſit, aut ut læſionem, quantum in ſe eſt, avertat. Unde *Defenſio* eſt actio, qua reſiſtitur læſionem intentanti, conſequenter aliquid agenti, ſeu nunc agere volenti, quo nos lædat.

E. gr. Ponamus alterum ſtricto gladio accurrere, ut vulnus corpori tuo infligat. Te igitur lædere intendit (§. 727.). Quodſi ergo & ipſe gladium ſtringis, & vim vi repellis, te defendis.

§. 973.

Jus defenſionis aſſertum. *Homini competit jus ſe defendendi.* Competit eidem jus a quocunque exigendi, ne ipſum lædat, & ubi lædere conatur, eundem cogendi, ne faciat (§. 914.), conſequenter eidem reſiſtendi, ne lædere poſſit, aut, ut læſionem, quantum in ſe eſt, avertat (§. 727. *Ontol.*). Quamobrem cum ſe defendat, qui lædere intendenti ſeu conanti reſiſtit, ne ſcilicet lædere poſſit, aut ut læſionem, quantum in ſe eſt, avertat (§. 972.); homini competit jus ſe defendendi.

Pertinet jus defenſionis ad jus commune, quod ex natura hominis & brutorum communi fluit (§. 162. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Hinc imago hujus juris conſpicitur etiam in animantibus

tibus brutis ; quæ ſingula ſuo modo læſionibus reſiſtunt . Dedit ideo natura brutis non modo arma & vires , quibus ſe defendunt; verum etiam appetitum ſenſitivum generaliter determinavit ad uſum eorundem , ut *Lucretius* & *Martialis* bene jam monuerint , cornua nota prius vitulo quam frontibus extant , & eum inani fronte prurire ad pugnam . Hæc appetitus generalis determinatio eſt id , quod *Inſtinctum naturalem* dicere ſolemus . Ut adeo appareat , *dari in omni animantium genere inſtinctum naturalem ſeſe defendendi , quem homo cum ipſis communem habet* . Noſtrum jam non eſt recenſere arma , quæ dedit animantibus natura , cum hæc notiora ſint , quam ut iis recenſendis immoremur , etſi non in omni animantium genere, attamen in bene multis. Ecquis enim neſcit leoni & felibus eſſe ungues , bobus & cervis cornua , apris & canibus dentes , quibus unumquodque animal utitur ſuæ naturæ convenienter? Quis eſt qui ignoret, animantibus , quibus nulla natura conceſſit arma , hoc tamen dediſſe, ut fuga ſibi conſulere poſſint? Exemplo ſunt lepores & aviculæ. In rationem diverſitatis inquirere Phyſici eſt , ubi ad ſpecialiſſima progredi voluerit . Et nonnulla horum ſaltem diſcutienda ſunt, ubi inſtinctum naturalem , quo haud raro abutuntur Scholaſtici , eum in qualitatem occultam convertentes , intelligibili modo explicare , & a contemtu modernorum Phyſicorum vindicare , tum etiam ubi in Theologia in fines rerum naturalium inquirere , tum denique ubi in perfectionem naturæ unicuique animanti propriam inquirere volueris . Pertinent enim hæc omnia ad interiorem & fructuoſam naturæ cognitionem , quæ non minus Philoſophis curæ cordique eſſe debebat , quam Geometris naturæ cognitio mathematica. Inſtinctus naturalis ſeſe defendendi nonminus in homine , quam in brutis ſe prodit . Et quamvis homo animal maxime inerme videatur , cum natura ipſi negaverit arma , quæ dedit brutis , neque omnibus conceſſit robur , quod nec in defenſione uſui foret , ſi ſingulis eſſet idem ; dedit tamen manus & ingenium , ut armis ſibi parandis & tractandis aptus ſit , & minus robuſtis in præſidium dedit robuſtiores . Robur alienum ſupplet defectum proprii .

§. 974.

Quoniam homini competit jus ſe defendendi (§. 973.) ; *qui ſe defendit , hoc jure ſuo facit* , conſequenter cum licitum ſit , ad quod agendum jus habemus (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) , *defenſio ſui licita eſt* . *Defenſio ſui licita.*

Quando itaque Chriſtus *Matth.* V. 39. præcipit , ne reſiſtamus malo ſive injuriis , defenſionem ſui minime prohibet , ſed vindictæ ſaltem cupiditatem coerceri jubet (*not.* §. 948.).

§. 975.

Si quid facis jure tuo , nemini injuriam facis . Per ſe patet , ſi quid jure tuo facis , tibi competere jus hoc faciendi , conſequenter nemini competere poſſe jus te impediendi , quo minus jure tuo utaris (§. 180. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) . Quamobrem ſi quid jure tuo facis , fieri non poteſt ut quid facias contra jus perfectum alterius (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) . Quoniam itaque alteri injuriam non facit , qui contra jus alterius nil facit (§. 859.) ; ſiquid jure tuo facis , nemini injuriam facis . *Uſu juris ſui nemini fieri injuriam.*

Notiſſima regula eſt : *Si jure meo uter , tibi injuriam non facio* . Hic ergo oſtenditur , eam eſſe juris naturalis . Dantur ſubinde nonnulli , qui ſibi perſuadent , quaſi ſibi vel aliis injuriam faciat , qui de jure ſuo nil remittit . Enimvero per propoſitionem præſentem patet , parum juſtas eſſe , quas movent , querelas . Ne tamen regula in abuſum trahatur , in caſu particulari probe perpendendum , num revera tibi jus competat , ne tibi quoddam jus imagineris , quod non eſt . Si verum fuerit jus , fieri haud quaquam poteſt , ut obligationi cuidam tuæ ſive adverſus teipſum , ſive adverſus alios repugnet : id quod ex collatione notionum juris & obligationis (§. 118. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) facile colligitur . Sed hic quoque negligendum non eſt , num obligatio erga teipſum & obligatio erga alios inter ſe collidantur , ubi uſus juris tui videtur contrariari obligationi erga alterum . Ex poſtea demonſtrandis hæc manifeſta evadent . Hæc tantummodo hic monere volui , ne quis inanes difficultates faceſſat contra regulam in ſe evidentem . Occurrunt enim caſus , in quibus non ſatis acuti hærent , quid ſtatuere debeant .

§. 976.

Defensio sui non est injuria. Quoniam tibi competit jus te defendendi adversus alterum (§. 973.), si vero jure tuo quid facis, alteri injuriam non facis (§. 975.); *si te adversus alterum defendis, injuriam ipsi minime facis.*

Sunt subinde, qui sibi persuadent, quasi injuria ipsis fiat, si te adversus injurias ipsorum defendis, nescio quam prærogativam sibi arrogantes lædendi alios. Sunt etiam qui patientiam in nimium extendunt, ubi alios sese defendentes judicant, licet ipsi ne minimam quidem offensionem ferre possint. Sed hi sunt, qui principia juris naturalis distincte non cognoscunt.

§. 977.

Jus infinitum quodnam sit. *Jus infinitum* dicitur, cui in genere non præscribi possunt limites, sed cui demum limites præfiguntur ex circumstantiis præsentibus.

Nimirum cum jus sit facultas agendi moralis (§. 156. *part.* 1. *Philos. pract. univ.*), vi cujus quædam licite facere possis (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ubi de jure agitur, quæstio est, quænam licite vi ejusdem facere possis. Quodsi ergo in genere ad hanc quæstionem responderi non detur, cum nunc plus liceat, nunc minus pro diversitate circumstantiarum; jus dicitur infinitum. Eodem fere sensu *Euclides* lineam rectam infinitam vocat, quæ quanta esse debeat, in genere definiri nequit, sed ubi ex circumstantiis demum casus præsentis determinandum, quanta esse debeat, cum nunc major, nunc minor esse possit, ut satisfaciat longitudo quæsito. Tanta nimirum deprehenditur varietas, ut diversitas omnis ad certum numerum revocari minime possit.

§. 978.

Jus se defendendi infinitum. *Jus se defendendi infinitum est.* Qui enim se defendit, lædere conanti resistit, ne scilicet lædere possit alter, aut ut læsionem, quantum in se est, avertat (§. 972.), consequenter tanquam finem intendit defensione sui, ut læsionem avertat (§. 616. 617. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque homini competit jus se defendendi (§. 973.); ea omnino ipsi facere licet, quæ ut fiant necesse est, ne lædatur ab altero, seu ut a læsione immunis evadat (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Hunc vero finem non semper eadem facilitate obtinere licet, quemadmodum vel a posteriori constat, adeoque necesse est, ut nunc ejus consequendi gratia plus liceat, nunc minus. Quamobrem cum juri defensionis in genere nulli præfigi possint limites, sed hi demum determinandi sint ex circumstantiis præsentibus; jus defendendi sese infinitum est (§. 977.).

Etsi late patere videantur limites juris defensionis, in dato tamen casu adeo arcti sunt, ut eos transiliendo jure tuo facile abutaris. Tanto autem facilius est transilire limites, ubi cupiditas vindictæ animum invadit, quæ nihil moderabile suadet. Cum longe difficillimum sit ab ea in conflictu cum adversario liberare animum; vix est quod homines sibi temperent in defensione sui, adeoque usus juris defensionis tantum non semper conjunctus est cum abusu.

§. 979.

Aggressor quinam sit. *Aggressor* dicitur, qui te lædere conatur.

Ita aggressor dicendus est, qui, cum te in platea euntem conspicit, stricto gladio accurrit, & vulnus corpori tuo infligere tentat. Similiter aggressor dicendus, qui famam tuam læsurus te calumniatur.

§. 980.

§. 980.

In aggreſſorem tantumdem tibi licet, quantum læſioni arcendæ ſufficit. Etenim aggreſſor te lædere conatur (§. 979.). Quamobrem cum tibi competat jus te defendendi (§. 973.), te autem defendas, ſi lædere conanti reſiſtis, ne lædere poſſit, aut læſionem, quantum datur, arceas (§. 972.); aggreſſori reſiſtere licet, ne lædere poſſit, aut ut læſionem, quantum datur, avertas. Quoniam vero hoc jus infinitum eſt (§. 978., conſequenter limites ex circumſtantiis præſentibus determinandi (§. 977.); in aggreſſorem tantundem tibi licet, quantum læſioni arcendæ ſufficit. *Quantum liceat in aggreſſorem.*

Quodſi ergo durius patiatur malum, hoc non tibi, ſed ſibi imputare debet, qui te coegit mediis durioribus uti, lenioribus minime ſufficientibus.

§. 981.

Medium ſe defendendi lenius dicitur, quibus minus malum infertur aggreſſori: *durius*, quibus infertur majus. *Leniſſima ſunt*, quibus malum nullum actu infertur. *Media ſe defendendi duriora & leniora.*

Ita vulnus minus malum eſt morte. Quamobrem lenius medium eſt vulnerare alterum, quam interficere. Minus malum eſt dolor, qui percipitur ex verberibus, quam vulnus. Quare levius medium eſt alterum verberare, quam vulnerare. Minis nullum malum actu infertur, adeoque medium leniſſimum ſunt.

§. 982.

Si leniora media, immo leniſſima defenſioni ſufficiunt, non utendum durioribus. Etenim in aggreſſorem tantundem tibi licet, quantum læſioni arcendæ ſufficit (§. 980.), adeoque in eundem non plus licet, quam defenſioni ſufficit (§. 972.). Quodſi ergo læſionem arcere poſſis minus malum inferendo aggreſſori, nec opus eſt majore, immo ſi nullum malum actu inferendo læſionem arcere poſſis; in priore caſu non licet inferre malum majus, neque in poſteriori actu ullum inferre licet. Quamobrem cum medium ſeſe defendendi lenius ſit, quo minus malum infertur, & leniſſimum, quo nullum; durius autem, quo infertur majus (§. 981.); quamdiu leniora media, immo leniſſima defenſioni ſufficiunt, non utendum durioribus. *Quænam media in defenſione ſui licita.*

Jubet nimirum charitas, ſuadet animus a vindictæ cupidine alienus, ne ullum alteri inferas malum, quemadmodum ex notione charitatis & animi a vindictæ cupidine alieni facile oſtenditur. Neque tibi licet malum inferre alteri, niſi quatenus abſque eo læſionem arcere minime potes. Quamobrem jus tibi nullum eſt alteri malum quoddam inferendi, niſi quatenus defenſio tui hoc exigit. Quamobrem cum te defendere potuiſſes inferendo minus, quod ultra facis, abſque ullo jure facis, conſequenter facere non licet (§. 170 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Peccas igitur, ubi mediis durioribus uteris, dum leniora, immo leniſſima proſunt. Nemo eſt, qui hæc non facile capiat, & ſecum hac ratione agi velit. Praxis tamen admodum difficilis, præſertim ubi affectibus perturbatur animus, ut impediatur attentio, ſine qua de mediorum uſu probabile non ſit judicium.

§. 983.

Quoniam mediis lenioribus, immo leniſſimis defenſioni ſufficientibus, non utendum eſt durioribus (§. 982.) an vero leniora, immo leniſſima ſufficiant, vix certus eſſe potes, niſi experiaris, *primo utendum eſt in defenſione ſui mediis lenio-* *Quomodo iis utendum.*

lenioribus, immo leniſſimis, antequam ad duriora progrediaris, & cum in ſingulis dentur gradus, a gradu nonniſi inferiori ad ulteriorem aſcendendum.

Quæ ad praxin ſpectant, trademus ſuo tempore partim in Philoſophia morali, partim in civili. Ceterum hinc intelligitur, quomodo accipienda ſint, quæ dicit *Florentinus l. 3. ff. de J. & J.* Jure hoc evenit, ut, quod quiſque ob tutelam corporis ſui fecerit, jure feciſſe exiſtimetur. Nimirum ſupponendum eſt in caſu dato, ea ob tutelam corporis fieri debuiſſe, neque hanc alio medio leniori obtineri potuiſſe. Quod enim JCti Romani quoque agnoverint, non plus licere defenſori quam defendendi ſui cauſa fieri neceſſe ſit; haud obſcure conſpicitur ex *l. 5. ff. ad leg. Aquil.* ubi *Ulpianus* pronunciat, ſi quis furem, cum poſſet apprehendere, maluit occidere, injuria feciſſe eum videri. Sui defendendi cauſa licet quodvis, ſed quod defendendi cauſa fieri neceſſe eſt. Hæc quæ de limitibus Jure ſeſe defendendi dicuntur, probe tenenda ſunt. Etſi enim hic jus defenſionis ſpectetur nonniſi in ſtatu naturali, qui libertatis eſt, & ubi nemini ratio ejus, quod fecit defenſor, reddenda; ex hiſce tamen principiis ſuo loco definiendum, quid juſtum ſit in ſtatu civili, ut ad hanc normam exigantur leges, quæ de eadem proſtant poſitivæ, & quid juſtum ac licitum ſit inter Gentes, ubi ad Jus Gentium explicandum accedemus. Non hic dicuntur, quæ a mente JCtorum Romanorum aliena ſunt, quippe qui ipſi rationem reddituri eorum, quæ in aggreſſorem licent, ad Jus naturale provocant, veluti cum *Gajus l. 4. ff. ad L. Aquil* rationem redditurus, quod ſervum tuum latronem mihi inſidiantem occidere liceat: adverſus periculum, ait, naturalis ratio permittit ſe defendere. Ex naturali adeo ratione definiendum, quid in defenſione ſui pro datis circumſtantiis liceat.

§. 984.

Ordo in defenſione ſui tenendus.

Quoniam in defenſione ſui mediis durioribus non utendum, niſi ubi leniora non ſufficiunt; *ſi injuriam, quam intentat alter* (generaliter ſcilicet dictam), *arcere potes verbis amicis, non ſeria opus eſt dehortatione; ſi hæc ſufficit, non opus eſt minis; ſi minæ ſufficiunt, non recte vi propulſatur, &, ſi vis quæcunque minor ſufficit, non adhibenda eſt vis major.*

Hinc in caſu dato ex circumſtantiis facile definies, quantum liceat, ubi vero manifeſtum non eſt, quidnam ſufficiat, & nec in mora vel minima periculum adeſt præſentiſſimum, vi eorum, quæ antea diximus (§. 983), tentanda ante ſunt leniora, quam ad duriora progrediaris. In caſu enim dubio ſui magis, quam aggreſſoris habenda ratio. Ceterum ex dictis facile colligitur, jus ſeſe defendendi menſuram ſuam accipere non ex magnitudine læſionis ſeu injuriæ, quam alter intentat, ſed ex fine, qui per defenſionem intenditur, & in propulſando periculo læſionis intentatæ conſiſtit (§. 972.). Ipſa autem ſapientia, ad quam acquirendam obligamur (§. 254.), jubet media eligi ad finem conſequendum apta (§. 683. *Pſych. rat.*).

§. 985.

An defenſioni ſeſe opponere licitum.

Quicquid aggreſſor facit, dum defenſioni licitæ ſeſe opponit, id licitum non eſt, ſed injuſtum eſt. Quoniam enim tibi competit jus te defendendi (§. 973.) & defenſio adeo licita eſt, quamdiu limites illius non excedis, ſed jure tuo uteris (§. 974. 980. *& ſeqq.*), aggreſſor vero in uſu juris tui te impediendi jus nullum habet (§. 180. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quando ſe opponit defenſioni licitæ, id nullo jure facit, conſequenter quicquid ſe opponendo facit, id licitum non eſt. *Quod erat primum.*

Porro quoniam quamdiu intra defenſionis licitæ terminos te contines, jure tuo uteris *per demonſtrata*; quicquid aggreſſor facit, dum defenſioni licitæ ſeſe opponit, id contra jus tuum fit (§. 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem injuſtum cum ſit, quicquid fit contra jus perfectum alterius (§. *cit.*); quicquid aggreſſor facit, dum defenſioni licitæ ſeſe opponit, injuſtum eſt. *Quod erat alterum.*

Erunt forſitan, quibus paradoxum videbitur, defenſioni licitæ ſeſe opponere non modo illicitum, ſed & injuſtum eſſe, propterea quod adverſus vim defenſoris vi ſeſe tueri debeat. Enimvero quamprimum aggreſſor defendenti ſeſe non opponit, ceſſat quoque defenſio, ubi a læſione, quam intentat, abſtinet: ad quod faciendum obligatur (§. 695.) Nulla amplius opus

eſt

eſt defenſione; nec ullum quoque alteri ſeſe defendendi jus eſt. Quamvis adeo propoſitio præſens nullius utilitatis videatur; ſuo tamen loco contrarium patebit, tum ubi de bello publico, tum ubi de executione a judice decreta agetur.

§. 986.

An aggreſſori opem ferre liceat.

Quicquid alius quicunque in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni ſeſe opponens facit, id licitum non eſt, ſed injuſtum & ſeſe opponendo tibi injuriam facit. Quoniam jure tuo uteris, dum te defendis (§. 974.); qui defenſioni licitæ tuæ ſeſe opponit in gratiam aggreſſoris te impedire conatur, quo minus jure tuo utaris. Quoniam vero nemo hominum habet jus impediendi alterum, quo minus jure ſuo naturali utatur (§. 180. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quicunque in gratiam aggreſſoris defenſioni licitæ tuæ ſeſe opponit, hoc nullo jure ſuo facit. Quamobrem cum licitum non ſit, ad quod agendum jus nullum habemus (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quicquid alius quicunque in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni ſeſe opponens facit, id licitum non eſt. *Quod erat primum.*

Qui ſe in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni opponit, te in uſu juris tui impedire conatur *per demonſtrata*. Quicquid igitur in ejus gratiam facit, id omnem ſit contra jus tuum perfectum (§. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero quicquid contra jus tuum perfectum ſit, injuſtum eſt (§. *cit.*). Injuſtum igitur eſt, quicquid alius quicunque in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni ſeſe opponens facit. *Quod erat ſecundum.*

Quicquid alius quicunque in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni ſeſe opponens facit, id omne contra jus tuum perfectum ſit *per demonſtrata*. Quoniam itaque injuria generaliter dicta eſt actio omnis, quæ eſt contra jus perfectum alterius (§. 859.), conſequenter qui iſtiuſmodi actionem edit, injuriam tibi facit; quicunque ſeſe defenſionis tuæ licitæ in gratiam aggreſſoris opponit, injuriam tibi facit. *Quod erat tertium.*

Principium hoc probe tenendum eſt, erit enim uſui tum in nonnullis juribus & obligationibus demonſtrandis, quæ ad ſtatum civilem ſpectant, tum etiam in Jure Gentium, ubi definiendum, quandonam aliis bello implicitis auxilium ferre liceat. Ex juribus enim & obligationibus connatis deſcendunt omnia acquiſita, quemadmodum ex ſequentibus manifeſtum erit.

§. 987.

Quid liceat in eum, qui aggreſſorem juvat.

Quicunque alius in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni ſeſe opponit, in eum eadem licent, quæ in aggreſſorem. Quoniam enim qui in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni ſeſe opponit, cauſam hujus agit, hic vero te lædere conatur (§. 979.); ipſe quoque læſionem tuam intendit, ſi non ſemper directe, attamen indirecte (§. 621. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Cum aggreſſore igitur eodem loco habendus. Quicquid adeo in aggreſſorem licet (§. 980.); idem quoque licet in alium quemcunque in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni ſeſe opponentem.

Finis defenſionis eſt arcere injuriam, quam intentat alter (§. 972.). Qui defenſioni tuæ ſeſe opponit in gratiam aggreſſoris, is impedire vult, quo minus finem, quem licite intendis (§. 973.) conſequaris. Quamobrem cum ex fine menſuram accipiat jus defendendi (*not.* §. 984.); jus defenſionis, quod tibi in aggreſſorem competit (§. 980.), æqualiter extenditur ad alium quemcunque, qui in gratiam aggreſſoris licitæ tuæ defenſioni ſeſe opponit. Non eſt quod excipias, non plus tibi licere in eum, qui ſeſe defenſioni tuæ licitæ opponit, quam quantum ſufficit, ne ſe opponere amplius poſſit. Quemadmodum enim per ſe patet, quod ceſſet jus tuum, quamprimum ſeſe non amplius defenſioni tuæ opponit, ſed aggreſſori rem ſuam agere ſoli relinquit; ita non minus liquet, quamdiu ſeſe in gratiam aggreſſoris opponit, ſpectandum eſſe periculum tibi ab aggreſſore imminens, non vim, quam hic intentat: unde cum ex fine menſuram accipiat jus defenſionis, quicquid ejus eſt ex periculo imminente metiendum. Si

durum

durum ipſi vel aliis videatur, quod ſentit ex facto ſuo, malum; non tibi, ſed ſibi imputet, quod nullo jure ſuo, injuria vero tua periculo huic ſeſe expoſuerit. In defenſione dura ſubinde, immo injuſta videntur, quæ non ſunt, propterea quod jus defendendi ſeſe ex eo metiri velimus, ex quo metiendum non eſt. Probe igitur perpendenda ſunt, quæ hic demonſtrantur, ne inanes difficultates faceſſamus in caſibus particularibus, ubi circumſtantiæ non attendendæ non ſatis acutos perplexos reddunt.

§. 988.

Obligatio impediendi læſionem alterius.

Quilibet homo obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in poteſtate ſua eſt. Unuſquiſque enim hominum obligatur ad perfectionem alterius ſtatuſque ipſius conferre, quantum conferre valet (§. 222. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter etiam ad impediendam imperfectionem alterius, quantum in poteſtate ſua eſt. Quoniam itaque alterum lædit, qui alterum ſeu ſtatum ejuſdem imperfectiorem reddit (§. 669.); quilibet obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab alio, quantum in poteſtate ſua eſt.

Quemadmodum ipſe neminem lædere debes (§. 695.); ita nec pati debes, ut quis lædatur ab alio, ſiquidem in poteſtate tua fuerit hoc impedire: neque enim obligatio extendenda ultra id, quod tibi poſſibile (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Hæc reſtrictio vero ſatis prodit anteriorum gnaro, officium hoc ad officia humanitatis pertinere, ut adeo non opus ſit idem prolixius demum demonſtrari.

§. 989.

Jus obligationi iſti reſpondens.

Quoniam quilibet homo obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab alio, quantum in poteſtate ſua eſt (§. 988.), lex autem naturæ dat nobis jus ad ea, ſine quibus obligationi naturali ſatisfacere non poſſumus (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *homini* quoque *cuilibet natura competit jus ad eos actus, quibus impedire poteſt, ne quis lædatur ab altero.*

Per ſe intelligitur, actus illos non in ſe illicitos eſſe debere, cum alias obligationi cuidam tuæ erga teipſum, vel erga alios repugnarent: quo in caſu dicendum, in poteſtate tua non eſſe ut impedias, quo minus alter lædatur. Talia ſubinde monenda ſunt, ne quidam excuſatius cavillari ſibi videantur, qui ſibi præclarum quid feciſſe videntur, ubi habent, quod in aliorum dictis reprehendant.

§. 990.

Jus & obligatio defendendi alterum.

Homini non modo competit jus defendendi alterum, quantum poteſt; verum etiam obligatur ad defendendum alterum, quantum in poteſtate ſua poſitum, ſi ipſe ſibi defendendo non ſufficit. Etenim homini cuilibet competit jus ad eos actus, quibus impedire poteſt, ne quis lædatur ab altero (§. 989.). Quamobrem cum alterum defendat, ſi impedit, quo minus ab altero lædatur, qui eum lædere intendit (§. 972.); homini cuilibet competit jus defendendi alterum, quantum poteſt. *Quod erat unum.*

Porro quilibet homo obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab alio, quantum in poteſtate ſua eſt (§. 988.). Enimvero alterum defendit, qui impedit, quo minus ab eo lædatur, qui eum lædere conatur, ſeu læſionem intentat (§. 972.). Quilibet adeo homo alterum defendere obligatur, quantum in poteſtate ſua eſt, ubi alter defenſioni ſuæ non ſufficit. *Quod erat alterum.*

Videbimus adeo defenſionem alterius non modo licitam, verum prorſus debitam eſſe eo in caſu, ubi alter eadem indiget, eademque in tua poteſtate eſt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Atque poſterius eſt, quod vulgo dicitur, ferendum non eſſe, ut innocens opprimatur, ſed ipſi omni modo eſſe ſuccurrendum. Cum natura hominibus ſingulis æquales negaverit vires, hoc ipſo conſuluit debilioribus, quod eos tutelæ aliorum commendaverit, quemadmodum jam ſupra indigitavimus (*not.* §. 973.).

§. 991.

§. 991.

Quoniam itaque qui defendit alterum, hoc jure suo facit (§. 990.), si quis vero jure suo quid facit, nemini injuriam facit (§. 975.); *qui alterum defendit, quantum potest, nemini, consequenter nec ei, adversus quem ipsum defendit, injuriam facit.* *Defensio alterius omni injuria vacat.*

Nihil fere frequentius accidit, quam ut defensionem alterius injuriam interpretentur alii, quasi qui alterum defendit, se rei alienæ immiscuerit, ad ipsum minime pertinenti. E re igitur maxime erat, ut præjudicium hoc exstirparemus. Ceterum diversa longe ratio est lædentis & adversus injurias ejus sese defendentis. Ille nullo jure læsionem intentat alteri; hic vero jure suo sese defendit. Quamobrem illi opem ferre non licet sine injuria in defendentem; huic autem absque ulla injuria in lædere conantem auxilium fertur. Commendat tibi natura eum, qui defensione tua indiget; prohibet vero, ne adjuves alterum, qui læsionem innocenti intentat. Ratio dispar adeo manifesta est, ut eam non videat, nisi qui in luce meridiana cœcutire voluerit.

§. 992.

Qui se defendit, mali, quod sibi intentatur, aversionem, non vero malum, quod alteri infert, intendit. Qui enim se defendit, ipsum lædere conanti resistit, ut læsionem, quantum in se est, avertat (§. 972.), consequenter cum læsione omni inferatur malum quoddam (§. 669. *Jur. nat.* & §. 565. & *Psych. empir.*), ut malum, quod sibi intentatur, a se avertat. Quoniam igitur agens hoc intendit, propter quod agit (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui se defendit, mali, quod sibi intentatur, aversionem intendit. *Quod erat unum.* *Intentio se defendentis.*

Jam cum sese defendenti in aggressorem tantundem liceat, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980.), ita ut mediis durioribus uti non liceat, ubi leniora prosunt (§. 983. 984.); malum aggressori non infert, nisi quatenus absque eo malum sibi intentatum repulsare nequit, consequenter non propter hoc agit, ut malum inferatur alteri. Quoniam itaque agens hoc non intendit, propter quod non agit (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); nec malum, quod sese defendendo alteri infert, intendit. *Quod erat alterum.*

Patet hinc universaliter, quod particulariter affirmat D *Thomas*, in vera defensione hominem non occidi ex intentione. Quemadmodum enim qui sui defendendi gratia latronem occidit, hoc non facit, quia vult, ut e medio tollatur; sed quia vult se esse incolumem, quod fieri nequit, nisi e medio tollatur; ita in genere qui sui defendendi gratia aggressori malum quoddam infert, hoc non facit, quia vult ut ægre fiat alteri, sed quia vult ne ægre fiat sibi, quod fieri nequit, nisi alteri ægre fiat. Absit ut quis sibi persuadeat, inanes fingi subtilitates, sibique caveat, ne eas ad quisquilias Scholasticorum referat animo conviciandi, quo contemnuntur quæ non intelliguntur. Mox enim videbimus, quod in defensione conscientiam salvare minime possis, nisi ad hasce subtilitates animum advertas. Sane si intentionem sese defendentis seponis, fieri haud quaquam potest, ut illæso amore inimicorum te defendas, vel ne injurius in teipsum ex præpostero inimicorum amore peccando defensionem omittas. Clariora hæc evadent per ea, quæ mox sequuntur, & ex intentione agentis tanquam rivuli ex fonte suo deducuntur. Defensio sui delicatissima est, non si eidem admisceri debeat, quod cum officiis pugnat, adeoque eadem peccato vacet.

§. 993.

Qui se defendit, non vult malum alterius, quatenus est malum alterius, sed quatenus est medium unicum declinandi proprium, & mallet alterum ab eo esse immunem. Qui enim se defendit, non intendit malum alterius (§. 992.), consequenter non vult per se, ut alteri malum inferatur (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam tamen intendit aversionem mali, quod sibi intentatur (§. 992.), aver- *Quomodo sese defendens velit malum alterius.*

averſio mali ſibi intentati finis eſt (§. 617. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), propter quem ſe defendit (§. 932. *Ontol.*). Cum itaque qui vult finem, media etiam velit neceſſe eſt (§. 941. *Ontol.*), finem vero, quem ſe defendendo intendit, conſequi nequeat, niſi malum alteri inferendo (§. 980. 984.); malum alteri inferendum non vult, quatenus eſt malum alterius, ſed quatenus eſt medium unicum declinandi proprium. *Quod erat alterum.*

Quoniam adeo malum alteri inferendum non vult, quatenus eſt malum alterius, ſed quatenus eſt medium unicum evitandi proprium *per demonſtrata*; mallet utique alterum ab eo eſſe immunem, ſiquidem abſque eo ipſe a malo, quod ſibi intentatur, immunis eſſe poſſet. *Quod erat alterum.*

Malum, quod alteri in defenſione infertur, duplici modo ſpectari poteſt ac debet, tum quatenus eſt malum ejus, cui infertur, tum quatenus eſt medium malum ejus arcendi, a quo infertur. Si defenſio vera eſſe debet, nec in vitium quoddam agnatum degenerat, malum tantummodo ſpectatur ut medium unicum evitandi malum proprium, adeoque nonniſi ſub hoc ſchemate ingreditur defenſionem, citra reſpectum, quem habet ad alterum. Unde idem, quatenus ſpectatur ut malum alterius, defendens ſeſe averſatur; quatenus vero conſideratur ut medium unicum evitandi malum, quod ipſi intentatur, idem appetit. Hinc eſt, quod nolle dicatur malum alterius, dum idem infert, & malle, ut alter ab eodem eſſet immunis, quatenus mallet dari aliud medium malum proprium declinandi, ne hoc invitus uti teneretur (§. 581. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 994.

An defendens ſeſe voluptatem percipiat ex malo quod alteri infertur.

Qui ſe defendit, ex malo, quod ſui defendendi gratia alteri inferendum, voluptatem nullam percipit. Qui enim ſe defendit, non vult malum alterius, qua malum alterius, ſed eum ab eodem immunem eſſe mallet (§. 993.). Quamobrem cum id, quod non volumus, non nobis repræſentemus tanquam bonum (§. 892. *Pſych. empir.*), nec actum, quo defenſionis ſui gratia alteri infertur malum, ſibi repræſentat tanquam bonum, quatenus eodem alteri malum infertur. Quamobrem cum ex eo, quod nobis non repræſentamus tanquam bonum, voluptas non percipiatur (§. 558. *Pſych. empir.*); qui ſe defendit, ex actu, quo alteri infertur malum, voluptatem nullam percipit, quatenus eodem alteri malum infertur, conſequenter nec ex malo, quod ſui defendendi gratia alteri inferendum, voluptatem ullam percipit.

Si qui ſe defendit, vellet malum alterius, qua malum, id ipſum ſibi repræſentaret tanquam bonum quoad ſe, quatenus voluptatem quandam ex eo perciperet. Enimvero actum, quo alteri infertur malum, non ſibi repræſentat tanquam bonum, quatenus ejus effectus eſt malum alterius; ſed quatenus effectus ejuſdem eſt declinatio mali proprii, cum abſentia mali reputetur pro bono (§. 756.). Unde ſe defendens actum defenſionis tantummodo conſiderat quoad effectum in declinando malo, quod ſibi ab altero intentatur, & hoc unice reſpectu influit in determinationem voluntatis. Neque qua actus defenſionis aliter conſiderari poteſt (§ 972.). Equidem negari non poteſt, malum a defendente inferendum deterrere poſſe aggreſſorem, ut a lædendi propoſito deſiſtat, neque inficior, eo fine adhiberi minas tanquam medium lenius: non tamen hinc ſequitur malum aggreſſoris a defendente intendi qua malum, ac ideo ex eodem percipi voluptatem. Cum enim unice agat mali propulſandi gratia, quod ſibi intentatur (§. *cit.*); quod metu mali accipiendi aggreſſor deterreri poſſit a malo inferendo, non conſiderat alio reſpectu, quam quod hoc modo malum intentatum declinari queat, conſequenter nec hoc modo malum alteri inferendum qua malum alterius in determinationem voluntatis defendentis influit. Immo quatenus metum mali accipiendi alteri incutere vis, ut a malo inferendo deſiſtat, ſatis manifeſte ſignificas, te nolle malum alterius, ſed malle potius, ut ab eodem ſit immunis, conſequenter nullam te ex eo percipere voluptatem. Abſit ut nimias accuſes ſubtilitates, quæ in praxi nullum habeant uſum. Abſque iis enim nec veram defenſionem animo concipere, nec in ipſa defenſione intra juſtos limites te continere potes, ne pecces in amorem inimicorum. Quodſi tibi impoſſibile videatur, iſtiuſmodi ſubtilitates attendi in praxi; contrarium diſces ex Philoſophia morali. Quod vero in praxi vulgo ad eas animum non advertant, qui ſeſe defendunt, in cauſa eſt, ut defenſionem in ultionem convertant, & jure ſuo abuſi nullo jure faciant, quod jure ſuo facere poterant. Sed de hiſce luculentius agendum erit in Philoſophia morali.

§. 995.

§. 995.

Quoniam ex malo, si cognoscitur, tædium percipitur (§. 569. *Psych. empir.*), qui vero se defendit, ex malo quod sui defendendi gratia alteri inferendum, voluptatem nullam percipit (§. 994.); *nec qui se defendit ex tædio ejus, contra quem se defendit, voluptatem percipit.* *An ex tædio aggressoris percipiat voluptatem.*

Tædium alteri creatur inferendo malum. Quamobrem si ex malo alterius, quod tui defendendi causa alteri inferre teneris, voluptatem nullam percipis, nec ex tædio, quod inde resultat, voluptatem percipere potes. Quin potius alterum ab omni tædio immunem esse malles, quemadmodum malles, ut esset immunis a malo, ad quod inferendum te invitum compellit.

§. 996.

Qui se defendit, aggressorem non odit, nec ullo hoc facit in eum odio. Qui enim se defendit, ex tædio ejus, contra quem se defendit, voluptatem non percipit (§. 995.). Enimvero qui nullam ex tædio alterius voluptatem percipit, nec ipsum odit (§. 664. 665. *Psych. empir.*). Ergo qui se defendit, aggressorem non odit. *Quod erat primum.* *An defensio fiat odio in aggressorem.*

Quoniam itaque qui se defendit, nullo in aggressorem odio flagrat, *per demonstrata*, nec intendit nisi declinationem mali, quod intentat alter (§. 992.); nullo quoque in aggressorem odio se defendit.

Videmus adeo, quomodo odium exulet ex defensione veri nominis, nec in ea locum habere possit, ita ut defensio amittat nomen suum, nec nisi per abusum defensio dicatur, quamprimum odium aggressoris animum defendentis invadit, & in determinationem actus defensionis influit.

§. 997.

Qui se defendit non inimico hoc facit animo. Qui enim se defendit, aggressorem non odit (§. 996.). Enimvero qui alterum non odit, ipsi inimicus non est (§. 626.). Ergo qui se defendit, aggressori inimicus non est, consequenter nec inimico se defendit animo. *An defensio fiat animo inimico.*

Loquimur hic, quemadmodum & in anterioribus, de vera defensione, consequenter cum homini competat jus sese defendendi (§. 973.), per hoc autem ab obligatione naturali, utpote immutabili (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), minime liberetur, atque adeo jure suo abutatur, si quid facit quod eidem adversum; quæ de defensione vera demonstrantur, per modum præcepti se habent. Unde liquet, quod qui se defendit, malum alterius intendere minime debeat (§. 992.); quod malum alterius qua malum alterius non velle debeat, sed potius malle, ut alter ab eodem sit immunis, modo ipse salvus esse posset (§. 993.); quod ex malo alterius voluptatem nullam percipere (§. 944.), nec aggressorem odisse debeat (§. 996.), quod denique inimico in ipsum animo nihil ad defensionem sui facere debeat (*vi præs.*). Quamprimum enim horum quid facit, aliquid committit, quod obligationi naturali in alterum adversum, adeoque jure suo abutitur. Malumus tamen ea potius tanquam veræ defensionis requisita demonstrare, quam per modum præcepti proponere, quia ex ipsa defensionis notione deducuntur, ut tanto luculentius constaret, defensionem nulli obligationi naturali quoad actus internos in alios repugnare & salvis in aggressorem officiis fieri posse.

§. 998.

Defensio sui amori inimicorum minime repugnat. Qui enim se defendit, non inimico hoc facit animo (§. 997.), nec odio in aggressorem (§. 996.). Quamobrem sese defendit, salvo amore, quo prosequi tenetur quemvis (§. 619.), ipsum *An defensio amori inimicorum adversetur.*

ipsum etiam inimicum (§. 632.), hoc facere potest. Atque adeo patet, defensionem sui amori inimicorum minime repugnare.

Quodsi defensio sui amori inimicorum repugnaret, posita defensione sui tolleretur amor inimicorum, nec hic cum illa consistere posset. Necesse igitur foret, ut defensio sui non posset concipi sine odio, & animo inimico in transgressorem: contrarium vero modo ostendimus (§. 996. 997.). Falluntur adeo, qui sibi aliisque persuadere conantur, quasi defensio sui sit amori inimicorum; quem Christus tantopere urget in suis, consequenter Christianismo adversa, atque adeo fingunt, jure naturali permitti, quæ ut non fiant a suis Christus voluit. Urget is strictam legis naturalis observantiam, quam a Pharisæis corruptam puritati ac integritati suæ restituit.

§. 999.

Defensio sui num excludat vindictæ cupidinem.

Qui se defendit, animum habet ab omni vindictæ cupidine alienum. Etenim qui se defendit, eum, contra quem se defendit, minime odit (§. 996.), consequenter nec tædium ejus appetit (§. 669. *Psych. empir.*), etsi is ipsum laedere conetur (§. 972.), adeoque offendat (§. 942.). Quamobrem cum a vindictæ cupiditate vacuus sit animus, ubi tædium ejus, qui te offendit, non appetis (§. 947.); evidens est, quod qui se defendit, eum habere animum ab omni vindictæ cupidine alienum.

Ex iis itaque, quæ de defensione hactenus demonstrata sunt, abunde intelligitur, eam consistere cum tolerantia injuriarum, quam tantopere urget Christus, quippe qui nihil fieri vult odio in aggressorem & ex vindictæ cupiditate, atque adeo improbat, quod odio concitati & vindictæ cupidine inflammati homines resistunt malo, quod ipsis intentatur. Resistentia enim quæ ex impuro hoc fonte promanat, veri nominis defensio non est, sed factum turpe ac inhonestum honesto defensionis titulo condecoratur.

§. 1000.

An mansuetudini adversetur.

Defensio sui mansuetudini non repugnat. Qui enim se defendit, odio in eum, adversus quem sese defendit, vacat (§. 996.) animumque habet ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 999.), consequenter nec aggressori (§. 979.), adeoque injuriam intentanti (§. 917. 859.) irascitur (§. 862. 872. *Psych. empir.*). Quamobrem cum mansuetus sit, qui iram ita moderatur, & animum a vindictæ cupidine immunem servat (§. 950.); defensio sui mansuetudini minime repugnat.

Qui mansuetudinem & defensionem sibi invicem opponunt tanquam sibi mutuo repugnantia, utriusque notione distincta destituuntur, nec satis norunt, quid sit mansuetudo, nec quid defensio vera.

§. 1001.

Defensio quando modum excedat.

In defensione modum excedere dicitur, qui mediis durioribus utitur, ubi leniora prosunt, immo lenissima, maxime si odio & vindictæ relinquatur locus. Quoniam itaque si leniora media, immo lenissima defensioni sufficiunt, non utendum durioribus (§. 982.); *in defensione modum excedere non licet*, cumque a defensione odium (§. 996.) & vindictæ cupiditas procul abesse debeat (§. 999.), *excessus in defensione tanto magis illicitus, si ex odio in aggressorem & vindictæ cupiditate proficiscatur.*

In defensione homines plerumque modum excedunt, sed omnium frequentissime, quod odio & vindictæ cupiditati locum relinquant. Rarius id accidit alia de causa. Unde ad dolum plerumque referendus excessus defensionis, raro culpæ tribuendus. Quodsi amor inimicorum

tum hominibus magis familiaris esset, ut odio & vindictæ nihil tribuerent, nec in defensione quicquam dolose facerent; peccarent tamen adhuc culpa haud infrequenter, difficulter non una de causa evitabili, quemadmodum clarius ex philosophia morali elucescet, & ex iis, quæ de diversis culpæ speciebus dicta sunt in parte prima Philosophiæ practicæ universalis colligitur.

§. 1002.

Quatenus defendens modum excedit, aggressorem lædit. Quatenus enim in defensione modum excedit, mediis durioribus utitur, ubi leniora prosunt, immo lenissima (§. 1001.). Quamobrem cum duriora sint media se defendendi, quibus majus malum infertur aggressori, lenius autem, quibus infertur minus, leniissimum, quo malum nullum actu infertur (§. 981.); qui in defensione modum excedit, aggressori malum majus infert, quam malo proprio declinando sufficiebat, immo infert malum, quando prorsus non opus erat malum alteri inferri. Quoniam itaque in aggressorem nonnisi tantundem licet, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980.); malum quod ultra infertur, nullo jure infertur. Quamobrem cum malo illato aggressor vel status ejus reddatur imperfectior (§. 565. *Psych. empir.*); si quid ultra fit, quam defensio exigit, læsio est (§. 669.). Quatenus adeo defendens modum excedit, aggressorem lædit. *Excessu in defensione læsio.*

Qui malum infert alteri, eundem lædit, neque adeo hoc in se unquam licitum est. Quando malum tibi ab altero intentatum declinare nequis, nisi malum eidem inferendo; illatio mali fit medium defensionis unicum, quem adeo jus defendendi tibi competens (§. 973.) licitam reddit. Quod ultra fit, quam defensio exigit, ad unicum defensionis, quod suppetit, medium referri nequit, consequenter nec mutat speciem, adeoque læsio manet. Videmus adeo lædi aggressorem, si in defensione modus exceditur, tantoque magis lædi, quanto manifestior est excessus.

§. 1003.

Si defensor modum excedit, fit aggressor. Quatenus enim modum excedit, aggressorem lædit (§. 1002.). Enimvero qui alterum lædere conatur, aggressor est (§. 979.). Quamobrem si defensor modum excedit, fit aggressor. *Quando defensor fiat aggressor.*

Dudum hoc agnovere JCti, etsi non satis distincte explicaverint, cur hoc fiat. Nihil autem superesse potest circa propositionem præsentem dubii, modo ad animum revocaveris, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus (*not.* §. 1002.).

§. 1004.

Si defensor modum excedit, quoad excessum alteri competit jus se defendendi & tantundem in eum licet, quantum læsioni, quæ excessui inest, arcendæ sufficit. Etenim si defensor modum excedit, fit aggressor (§. 1003.). Sed natura homines omnes æquales sunt (§. 81.), adeoque eadem habent jura (§. 78.). Quod ergo tibi competit jus in aggressorem, id quoque ipsi in te competit, quando modum in defensione excedis. Quamobrem cum tibi competat jus te defendendi (§. 973.), & tantundem tibi liceat in aggressorem, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980.); situ defensor modum excedis, quoad excessum ipsi competit jus se defendendi, & tantundem in te licet, quantum læsioni, quæ excessui inest, arcendæ sufficit. *Jus aggressorris in defensorem quoad excessum defensionis.*

§. 1005.

Quicquid contra excessum defensionis fit, injuria non est. Si enim defensor modum excedit, quoad excessum ei, qui fuerat aggressor, jus se defendendi com- *Quidnam absque injuria*

via fiat ab aggreſſorem.

petit, & tantundem in iſtum licet, quantum læſioni, quæ exceſſui ineſt, arcendæ ſufficit (§. 1004.). Quicquid ergo contra exceſsum defenſionis fit, id jure fit. Enimvero quod jure fit, injuria non eſt (§. 975.). Quare quicquid contra exceſsum defenſionis fit, injuria non eſt.

Quamprimum defenſor modum in defenſione excedit, ex defenſore ſit aggreſſor (§. 1003.), & qui fuerat aggreſſor, ex aggreſſore fit defenſor (§. 1004.). Quamobrem quæ de defenſione hactenus demonſtrata ſunt, ea quoque ad aggreſſorem cum defenſore vicem permutantem applicanda ſunt. Non tamen diffiteor, ut qui fuerat aggreſſor, veram defenſoris induat perſonam, tantum non pro impoſſibili habendum, etſi abſolute loquendo impoſſibile non ſit. Sed hæc penitius inſpicere abſque perſpicillis Philoſophiæ moralis non licet. Quamobrem ne jus aggreſſoris cum defenſore vicem permutantis ſuſpectum evadat, ſequentem addere lubet propoſitionem.

§. 1006.

Quando defenſio ab injuria libera, peccato tamen non vacet.

Quamdiu defenſor modum non excedit, odio tamen in aggreſſorem & cupidine vindictæ impulſus agit; aggreſſori quidem injuriam non facit, attamen peccat. Quamdiu enim defenſor modum non excedit, mediis non utitur aliis, niſi quæ mali intentati declinatio exigit (§. 1001. 982.), conſequenter non facit, niſi quod licet (§. 980.), adeoque ad quod faciendum jus habet (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero ſi quid facis jure tuo, nemini injuriam facis (§. 975.). Quamdiu igitur defenſor, etſi odio in aggreſſorem & vindictæ cupiditate impulſus agat, modum non excedit, aggreſſori injuriam non facit. *Quod erat unum.*

Enimvero nemo alterum odio habere debet (§. 624.) & animus ab omni vindictæ cupidine alienus eſſe debet (§. 948.). Quamobrem etſi defenſor modum non excedat (*per hypoth.*), ubi tamen odio in aggreſſorem & cupidine vindictæ impulſus agit; actio ejus legi naturæ contraria eſt. Quoniam itaque peccat, cujus actio legi naturæ contraria (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*), defenſor modum non excedens, odio tamen in aggreſſorem & cupidine vindictæ impulſus agens peccat. *Quod erat alterum.*

Nimirum licite te defendis (§. 974) & quamdiu modum non excedis, nec injuriam facis aggreſſori (§. 976. 1005.); nec peccas (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero defenſio vacare debet odio in aggreſſorem (§. 996) & omni vindictæ cupidine (§. 959.). Quamobrem ubi actui defenſionis in ſe licito accedit odium in aggreſſorem, & vindictæ cupido legi naturali repugnans, actus in ſe licitus fit peccaminoſus (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam tamen actus externus, qui aggreſſorem potiſſimum tangit, idem manet, hic ipſe utique adhuc licitus, adeoque nulla fit injuria aggreſſori, utut pecces, ſi actus internus reſpicitur. Hæc probe notanda ſunt, cum nunc actus tantummodo externi habenda ſit ratio, veluti in foro humano; nunc autem interni ſimul, veluti in foro conſcientiæ. Enimvero cum per hoc, quod pecces, actus externus non reddatur illicitus; nec ubi aggreſſor vicem cum defenſore permutat ideo amittit jus ſuum, quod agat odio, & vindictæ cupidine in alterum (*not.* §. 1005.).

§. 1007.

Quando aggreſſorem adjuvare liceat & quando facere id debeamus.

Si defenſor modum excedit, eum, qui fuerat aggreſſor, defendendi ſeu adjuvandi jus unuſquiſque habet: immo ſi ipſe adverſus exceſſum ſeſe defendere nequit, ad eum defendendum obligatur, quantum in poteſtate ſua poſitum. Quamprimum enim defenſor modum excedit, fit aggreſſor (§. 1003.), & qui aggreſſor fuerat induit perſonam defenſoris, quatenus ſe exceſſui opponit (§. 1004.). Aſt competit unicuique jus defendendi alterum, quantum poteſt, immo obligatur unuſquiſque ad defendendum alterum, quantum in poteſtate ſua poſitum, ſi ipſe ſibi defendendo non ſufficit (§. 990.). Quodſi ergo defenſor modum excedit, eum, qui fuerat aggreſſor, defendendi ſeu adjuvandi jus unuſquiſque habet:

bet: immo si ipse adversus excessum sese defendere nequit, ad eum defendendum obligatur, quantum in potestate sua positum.

Non est, quod excipias, aggressorem culpa sua hoc periculum adiisse, cum alterum lædendi animum deponere debuisset, antequam se huic periculo exposuisset (§. 695.). Neque enim per hoc, quod obligationi suæ non satisfecit, amisit jus, quod ipsi auferri minime potest (§. 64.), nec quia ipse non satisfecit obligationi suæ in alterum, tu quoque in ipsum obligationi tuæ satisfacere minime teneris (§. 631.).

§. 1008.

Quod jus defensionis ex causis subnascentibus spectandum.

Si aggressor adversus læsionem leniori medio declinandam sese defendenti, propterea quod se defendit, læsionem nonnisi duriori avertendam intentat; jus defensionis ad majus, quam antea, malum inferendum extenditur. Etenim cum defensor sese defendendo aggressori injuriam non faciat (§. 976.), hic vero licitæ defensioni sese opponens nullo jure faciat, quicquid facit (§. 985.); perinde omnino est, ac si initio statim læsionem intentasset nonnisi duriori medio avertendam. Quamobrem cum in aggressorem defensori tantundem liceat, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980.); si initio statim læsionem istam intentasset, duriori medio, quo nonnisi declinari potest *per hypoth.* initio statim uti licuisset. Quodsi ergo aggressor adversus læsionem leniori medio declinandam sese defendenti, propterea quod se defendit, læsionem nonnisi duriori avertendam intentat; jus defensionis ad medium durius, consequenter ad majus, quam antea malum inferendum extenditur (§. 981.).

Quamobrem patet, *jus defensoris non spectari ex causa primum data, sed ex causis in ipsa defensione subnascentibus*: id quod probe notandum est, ne defensor justos defensionis limites transiisse videatur, qui tamen inter eos religiose sese continuit. Nihil sane dubii superesse potest, quin ex causis in defensione subnascentibus spectari debeat jus defensoris. Cum enim ipsi aggressori ex excessu in defensione commisso, adeoque ex causa in defensione subnascente, nascatur jus sese defendendi (§. 1004.); multo minus mirum videri poterit, quod ex causis in defensione subnascentibus defensori nascatur jus amplius, quam ex causa primum data habebat. Nihil frequentius est casu propositionis præsentis. Etsi enim defensor sese defendendo invasori nullam faciat injuriam; hic tamen defensionem pro injuria reputare solet sibique jus arrogat eam repellendi, cum a proposito alterum lædendi desistere deberet, ne hic defensione amplius opus haberet. Et quoniam odio ac vindictæ cupidini locum facere solet, ad duriora plerumque media statim progreditur, adeoque læsionem nonnisi duriori medio a defensore arcendam intentat. Ex hactenus demonstratis abunde patet, quanta circumspectione opus sit, ne a vero aberret judicium de eo, quod in defensione licuit & quod illicitum reputari debet.

§. 1009.

Quando plus licet in aggressorem, quam ex causa ab ipso data.

Quoniam aggressor, & qui eidem se sociant in defensione, utpote contra defensorem conjunctis viribus agentes, pro una eademque persona habentur; *si quis in defensione aggressori sese associat, læsionem duriori medio avertendam intentat, quam aggressor, in ipsum quoque aggressorem jam plus licet, quam antea ex causa primum data* (§. 1008.).

Nihil hic difficultatis erit, modo ad animum revoces, quod supra jam annotavimus (*not.* §. 984.), jus sese defendendi mensuram accipere ex periculo læsionis intentatæ avertendo. Quacunque igitur de causa subnascente augetur periculum, ut nonnisi duriori medio averti possit; ad hoc ipsum jus est defensori, qui animum advertere non debet ad culpam aggressoris & socii, ut eam accurato judicio discernat, sed tantummodo ad periculum propulsandum, ut intelligat, quo medio opus habeat.

§. 1010.

§. 1010.

Quando fuga sibi consulere debeat is, cui læsio intentatur.

Si quis læsionem sibi intentatam ab altero fuga evitare potest, fugere debet. Etenim in defensione sui durioribus mediis uti non licet, quamdiu leniora præstant (§. 982.), consequenter non licet aggressori ullum inferre malum, quandiu malum nullum eidem inferendo læsionem intentatam evitare datur (§. 981.). Quamobrem cum hoc fieri possit, ubi quis læsionem intentatam ab altero fuga evitare potest; fugere debet.

§. 1011.

Nisi in defensione excedere velit.

Quando itaque *fuga sibi quis consulere poterat, ubi id non facit, quod sui defendendi causa facit pro excessu in defensione habendum* (§. 1010.), cum modus in defensione excedatur, ubi mediis durioribus fit locus, cum lenissimum præstat (§. 1001. 983.).

Haud infrequenter vim aggressoris evasuri fugam tanquam medium tutissimum eligunt: haud raro tamen ea ignominiosa habetur, ut non desint, qui vitam discrimini committere, quam fugere malunt. Enimvero fuga sibi consulere ignominiosum non recte reputatur, quoniam ipsa lex naturæ eam urget, nec in hoc casu aliud defendendi jus concedit. Imaginem hujus juris videmus in brutis animantibus, quæ nonnisi fuga sibi consulere possunt. Hominum de ignominia præconcepta opinio jus nullum facit. Oppido nimirum falluntur qui sibi persuadent, quasi fortitudini sit adversum fuga sibi consulere, & timidum se probet, qui hoc faciat, cum tamen fortes (§. 601.), non timidi esse debeamus (§. 603.). Fortis metu periculi non se adduci patitur, ut faciat, quod facere non debet (§. 600.), Quemadmodum timidus (§. 602.). Enimvero qui fuga sibi consulit, periculum evitare studet, ne alteri malum inferre cogatur, quem amare debet tanquam seipsum (§. 632.), & ne ulla obligatione urgente periculum subeat, consequenter ne audax sit (§. 604.), qualis esse minime debet (§. 605.). Quoniam vitia ignominiam veram pariunt (§. 822.); audacia vero vitium est, & ad vitia quoque refertur neglectus charitatis; ignominiosum potius est fuga, qua conceditur, sibi non consulere, quam nulla urgente necessitate periculum subire nolle. Taceo quod prudentia eligi jubeat quod tutius, stultitiæ autem sit eventu prorsus dubio sese submittere periculo, quod evitari poterat ac debebat. Illa, non hæc in laudem vertitur (§. 550.). Novi equidem opinionem esse tyrannum, adversus quem nihil valet ratio. Sed hic non docemus, quæ malesanorum opinioni, sed quæ rationi consentanea sunt. Valeant quantum possunt.

§. 1012.

Cur in defensione licitum sit malum inferre alteri.

Quid in defensione licitum sit malum inferre aggressori, exceptio est ex collisione officiorum erga teipsum & erga alios resultans. Etenim neminem lædere (§. 695.), consequenter nemini malum quoddam inferre debes (§. 669. *Jur. nat.* & §. 565. *Psych. empir.*). Ne igitur alteri malum inferas, officium erga alios est (§. 226. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Omnem dare debes operam, ut tibi caveas a malis non minus corporis ac fortunæ, quam animi, quantum in potestate tua est (§. 183.), consequenter ut malum, quod tibi intentatur, declines, quantum tibi datur. Malum sibi intentatum adeo declinare pro virili officium erga seipsum est (§. 226. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). In defensione malum tibi intentatum ab altero declinare non potes nisi malum inferendo alteri (§. 972.). Quoniam itaque fieri minime potest, ut utrique officio simul satisfacias, ea inter se colliduntur (§. 206. *part* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque exceptione opus est (§. 207. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero si officium erga seipsum & officium erga alios inter se colliduntur officium erga seipsum vincit (§. 229. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter malum tibi intentatum declinandum inferendo malum alteri, qui intentat (§. 208. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Atque adeo liquet, quod in defensione licitum sit malum inferre aggressori, esse exceptionem ex collisione officiorum erga teipsum & erga alios resultantem.

Hæc

Hæc propositio plurimum lucis affundit omni de defensione doctrinæ, & demonstratio ad quemvis casum particularem applicari potest, immo utiliter applicatur, cum ejus definitio non evidentior sit nisi hoc demonstrandi genere, quo quicquid licet ex collisione officiorum per modum exceptionis deducitur. Immo hæc ipsa demonstratio docet modum in casu quocunque particulari investigandi id, quod licet, absque ullo vel minimo metu, ne a veritate aberres. Ex hac propositione clarissime perspicitur, cur cum actu externo, qui officio erga alterum contrarius est, non consentire debeat internus, sed internus sit officio erga alterum congruus, externus vero ab eodem dissentiat. Quando enim exceptio fit, non ultra id fieri debet, quam necesse est (§. 206. 207. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum actus internus officio congruus esse possit, etiamsi externus eidem convenire nequeat; ultra actum externum ab officio erga alterum recedere minime debes, sed ubi hoc facis, peccas. Atque adeo hinc quoque deduci poterat, quod supra aliter ostendimus, in defensione vera nihil dandum esse odio (§. 996.), nihil vindictæ cupiditati (§. 999.), sed in omni defensione animum esse debere prorsus mansuetum (§. 1000.). Inde similiter deduci poterat, quod aliter ante demonstravimus (§ 982.), etsi jus defendendi infinitum sit, in casu tamen particulari adeo arctis limitibus idem circumscribi, ut non uti liceat mediis durioribus, ubi leniora, immo lenissima prosunt, & ut defensioni prorsus nullus concedatur locus, ubi fuga tibi consulere potes (§. 1011.), sed hæc ipsa defensionis loco sit (*not.* § *cit.*). Demonstratione adeo præsenti aperuimus viam vere analyticam, qua tota de defensione doctrina nullo fere negotio eruitur, modo in veritate investiganda fueris versatus.

§. 1013.

Defensio corporis cum interfectione alterius.

Si aggressor vi præsente corpus impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo; eum interficere licet. Etenim in aggressorem tantundem licet, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980.). Enimvero si aggressor vi præsente corpus impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo; læsionem intentatam declinandi medium unicum est interfectio alterius. Quamobrem patet in hypothesi propositionis præsentis aggressorem violentum interficere licere.

Idem ostenditur hoc modo. Nemo occidendus est (§. 743.), adeoque non interficere alterum est officium erga alios (§. 226. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quilibet obligatur ad corpus suum (§. 349.), vitam (§. 350.) & integritatem omnium organorum corporis conservandum (§. 372.), & periculum vitæ (§. 371.) ac integritatem organi cujusdam corporis lædendi vitandum (§. 373.), consequenter & declinandum, quantum in potestate sua positum est. Conservatio adeo corporis tum qua vitam, tum qua integritatem membrorum & evitatio seu declinatio periculi vitæ ac læsionis membrorum est officium erga semetipsum (§. 226. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi aggressor vi præsente corpus impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo; aut alterum interficere, aut pati debes, ut ipse interficiaris, vel ut membrum aliquod tuum mutiletur; consequenter aut satisfaciendum officio erga alios cum neglectu officii erga teipsum, aut officio erga teipsum cum neglectu officii erga alios *per demonstrata*. Quoniam itaque officium erga teipsum & officium erga alios inter se colliduntur (§. 206. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), si vero officium erga seipsum & officium erga alios inter se colliduntur, officium erga seipsum vincit (§. 229. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter huic potius, quam isti satisfaciendum (§. 208. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); si aggressor vi præsente corpus impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo, eum interficere licet, seu aggressor potius interficiendus, quam ut patiaris te occidi, aut membrum aliquod corporis mutilari.

Vulgo periculum vitæ a periculo mutilationis membrorum tanquam duos casus diversos distinguunt, quemadmodum ipse fecit *Grotius* de J. B. & P. lib. 2. c. 1. §. 3. & 6 quasi aliæ dandæ sint rationes, cur interficere liceat aggressorem in periculo vitæ constituto, & cur eundem interficere liceat, ubi tantummodo mutilatio membri cujusdam metuenda. Enimvero qui hoc

hoc faciunt ; jus defendendi ex culpa aggreſoris , ſeu magnitudine læſionis ab ipſo intentatæ , non vero ex fine, qui per defenſionem intenditur , declinatione nimirum periculi metiuntur . Contrarium tamen fieri debere monuimus ſupra (*not.* §. 984.) . Et cum ipſe *Grotius* hoc agnoverit ; mirum videri poterat , cur ſubdubitanter loquatur de interfectione aggreſoris ad periculum mutilationis membri declinandum facta & alias demum rationes conquirat , cur quod liceat in caſu periculi mortis etiam licitum videatur in caſu periculi mutilationis membri , veluti quod damnum membri , præſertim e præcipuis, valde ſit grave & vitæ quaſi æquiparabile ac vix ſciri poſſit , an non periculum mortis poſt ſe trahat . Ceterum non negamus , caſum illum non eſſe impoſſibilem , quo quis certus eſſe poteſt ab aggreſore non intendi niſi mutilationem membri cujuſdam , quæ mortem poſt ſe minime trahit : etſi nonnullis contrarium videatur . Pone enim aggreſorem humi proſtrato oculos effodere vel naſum abſcindere velle cultro , quem manu tenet, corporique tuo incumbentem impedire , quo minus ſurgere poſſis . Nonne hic certus es non intendi ab aggreſore, niſi membri mutilationem , nec aliud tibi eſſe metuendum ? Non igitur ſatisfaciunt qui interfectionem aggreſoris hoc ſolo nomine defendunt , quod indirecte intendat mortem ejus, cujus aliquod membrum mutilare vult (§. 621. *part* 1. *Phil. pract. univ.*) , & mortis periculum cum periculo mutilationis membri ſit conjunctum . Ceterum demonſtrationi priori propoſitionis præſentis conſulto addidimus poſteriorem , etſi iſta prolixiorem , tum ut appareat, quomodo definitiones caſuum particularium analytice inveſtigentur, tum ut pateat, demonſtrationes analyticas ſyntheticis evidentiores eſſe in præſenti argumento .

§. 1014.

An qui defendendum juvat aggreſſorem licite interficiat .

Si alterius corpus impetatur vi præſenti , nec periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitari poſſit , quam illum interficiendo , alter vero ſeſe ſatis defendere nequit ; alius quicunque aggreſſorem licite interficere poteſt niſi aliter eundem repellere poſſit . Etenim ſi alter ſeſe defendere non ſatis poteſt adverſus aggreſſorem , quilibet alius non modo habet jus defendendi alterum , verum etiam obligatur ad alterum defendendum , quantum poteſt (§. 990.) . Quamobrem ſi in diſcrimine vitæ dubio vel periculo mutilationis membri cujuſdam conſtitutus aggreſſorem repellere nequit , eidem utique alius quicunque opem non modo ferendi jus habet , verum etiam ferre debet . Enimvero qui alterum in defenſione licita adjuvat , ei competit jus ad eos actus , ſine quibus periculum , in quo conſtituitur , declinari non poteſt (§. 989.) . Quoniam itaque is , cui vis infertur , periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitare non poteſt , quam ſi aggreſſor occidatur *per hypotheſin* ; quin alius quicunque aggreſſorem licite interficere poſſit , ſi alterius corpus impetatur vi præſenti , nec periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitari poſſit , quam illum interficiendo , is autem , cui vis infertur , ipſe ſeſe ſatis defendere non poſſit , dubitandum non eſt .

Loquimur hic de jure , quod homini competit in ſtatu naturali : id quod me tacente conſtare poterat . Non tamen propoſitionem præſentem anteriori ſubnectimus niſi conſulto . Patebit enim ſuo loco , quæ de defenſione ſui demonſtrantur tanquam licita in ſtatu naturali , ea eſſe principia , ex quibus jura belli publici definiuntur . Taceo in civitate etiam ſubinde reviviſcere ſtatum naturalem , & juri naturali locum facere , quemadmodum ſuo loco docebimus . Quodſi ergo leges civiles fuerint duriores , ex jure naturali benigniorem accipiunt interpretationem . Ceterum non nego , caſum eſſe rariorem , quo periculum vitæ vel mutilationis membri aliter non evitari poteſt , quam cæde aggreſoris , ubi alius ex improviſo accurrens eidem opem fert . Quod tamen pro impoſſibili minime habendum , demus caſum . Ponamus te inermem in via vim pati a latrone , qui jam in eo eſt ut jugulum feriat . Quod ſi quis aliquo intervallo adhuc diſtans globo ex ſclopeto exploſo latronem lethaliter vulneret , te a diſcrimine vitæ præſenti utique liberat cæde aggreſoris . Nec videtur jus civile improbare tale factum . Quando enim *C. l. 4. ad L. Corn. de ſicariis* ratio redditur , quod liceat cuilibet aggreſorem nocturnum in agris vel obſidentem vias atque inſidiantem prætereuntibus impune occidere , etiamſi miles ſit ; melius dicitur his occurrere & mederi , quam injuria accepta vindictam perquirere . Hæc vero ratio etiam obtinet in caſu dato & quocunque alio , qui ſub caſu propoſitionis præſentis continetur . Interpretatione adeo extenſiva lex hæc ad quemvis caſum particularem propoſitionis præſentis ubi trahitur , non fit quod inſolitum videtur .

§. 1015.

§. 1015.

An furiosum & somnambulum sui defendendi causa occidere liceat.

Furiosum etiam & somnambulum sui defendendi causa occidere licet. Quod enim in defensione licitum sit inferre aggressori malum, exceptio est ex collisione officiorum erga teipsum & erga alios resultans (§. 1012.): quæ cum adhuc obtineat, si furiosus & somnambulus vi præsenti impetat corpus tuum, idem tibi jus est in furiosum & somnambulum, quod in alium aggressorem. Enimvero si aggressor alius vi præsente corpus impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitari possit, quam illum interficiendo, eum interficere licet (§. 1013.). Ergo etiam furiosum & somnambulum interficere licet, si vi præsenti impetat corpus, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum alio modo evitari possit, hoc est, sui defendendi causa.

Quando furiosum & somnambulum sui defendendi causa occidi posse docetur, supponitur omnino defensio licita, in qua modus non excreditur, excessus enim injuria est (§. 1002.), nec ad defensionem referendus (§. 1001.). Quamobrem in furiosum & somnambulum non plus licet quam in alium aggressorem, adeoque eædem supponendæ sunt circumstantiæ, in quibus cædes aggressoris alias licita. Neque vero etiam minus licet in furiosum & somnambulum, propterea quod dolo & culpa recte censetur vacare, nec actiones suæ ipsis imputari possunt (§ 567-572. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), cum jus defensoris mensuram suam minime accipiat ex culpa aggressoris, sed ex eo, quod defensio exigit (*not.* §. 984.).

§. 1016.

Defensio contra errantem licita.

Quodsi quis alium te putet, quam tu es, & vi præsente impetat corpus tuum, nec periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitari possit, quam illum interficiendo, eum interficere licet. Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus.

Non plures congerimus casus particulares, cum eadem demonstratio, quam modo dedimus (§. 1015.), iisdem satisfaciat, neque ulla difficultas supersit in ullo, modo ad animum revoces, jus tuum ex fine unice æstimandum esse, qui in defensione intenditur, ut adeo tantundem sit tibi juris in alterum, quantum declinatio periculi tibi imminentis ab altero exigit, si vel maxime alter nihil agat, in quo peccare videtur (*not.* §. 984.). Quoniam adeo jus tuum non pendet a qualitate ejus, qui vim tibi infert; non attendendi sunt, qui tunc demum jus interficiendi aggressorem licitum esse contendunt, quando vita tua pluribus utilior vita aggressoris, illicitum autem pronunciant, ubi aggressor fuerit persona pluribus utilis, quam tu es. Idem tenendum de rationibus aliis, quæ contra jus se defendendi a qualitate aggressoris subinde urgentur.

§. 1017.

Quid liceat in naufragio sui conservandi causa.

Si quis prior in naufragio tabulam ceperit, ut evadat, & alter eodem fine eandem conscendere velit, sed non sine præsenti discrimine ejus, qui prior ceperat; ei, qui prior ceperat, alterum deturbare licet, non vero idem licet posteriori in priorem. Quodsi vero uterque simul eandem tabulam apprehendant, ei facere hoc licet, qui potest. Quoniam uterque periculum vitæ vitare debet, quantum in sua potestate est (§. 371.) & lex naturæ dat iisdem jus ad ea, sine quibus istud evadere nequeunt (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); utrique etiam competit jus tabulam capiendi, ut evadat. Enimvero ubi unus eorum tabulam jam cepit, qua nixus solus evadere potest *per hypoth.* jus sibi singulare acquisivit, in cujus usu alter eum impedire non debet (§. 180. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), idque perfectum (§. 905.). Quamobrem alter eandem tabulam conscensurus non sine discrimine ejus, qui prior ceperat, contra jus ejus perfectum hoc facere vult (§. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque eum lædere conatur (§. 920.), consequenter adversus eundem jus se defendendi ipsi competit (§. 972. 973.). Quamo-

mobrem cum ſeſe defendere liceat, alterum interficiendo, ſi aliter periculum præſens evitari nequit (§. 1013.); quin ei, qui prior tabulam cepit, alterum deturbare liceat, dubitandum non eſt. *Quod erat primum.*

Enimvero cum alter non debeat eum, qui prior tabulam cepit, impedire in uſu ſui juris *per demonſtrata*; nec eum deturbare licet, ut ipſe in locum ejus aſcendens ſe ſalvet. *Quod erat ſecundum.*

Quoniam utrique æquale jus eſt ad tabulam capiendam, *per demonſtrata*, ubi uterque eandem ſimul apprehendit, utrique etiam ad uſum hujus tabulæ idem jus ſingulare competit. Enimvero cum uſus nonniſi uni detur, aut utrique, aut alterutri pereundum. Quamobrem quia non minus uterque obligatur ad periculum mortis a ſe (§. 371.), quam ab altero avertendum (§. 641.); officia erga ſe & erga alterum inter ſe colliduntur (§. 226. 206. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Aſt quando officium erga ſeipſum & officium erga alios inter ſe colliduntur, officium erga ſeipſum vincit (§. 229. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter unuſquiſque a ſe periculum mortis avertere debet (§. 208. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque neuter alterum impedire debet in uſu juris ſui (§. 180. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), lex vero naturæ utrique dat jus alterum deturbandi, ut ſe ſalvet (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ſi uterque ſimul in naufragio eandem tabulam capiant, non autem niſi unus eadem nixus ſe ſalvare poteſt, ei alterum deturbare licet, qui poteſt. *Quod erat tertium.*

Caſum hunc ideo reſolvere voluimus, quia *Lactantius* lib. 5. c. 16. ex *Cicerone* diſputans in omni caſu alteri concedit jus alterum de tabula deturbandi, ut ſe ſalvet. Quid enim, inquit, juſtus faciet, ſi forte naufragium fecerit, & aliquis imbecillior viribus tabulam ceperit? Nonne illum tabula deturbabit, ut ipſe conſcendat, eaque nixus evadat, maxime cum ſit nullus in mari teſtis? Si ſapiens eſt, faciet: ipſi enim pereundum eſt, niſi fecerit. Si autem mori maluerit, quam malum inferre alteri; jam non juſtus ille, ſed ſtultus eſt, qui vitæ ſuæ non parcat, dum parcit alienæ. Quodſi verba *Lactantii* rite ponderentur, illico conſtabit, eum nonniſi animum ad colliſionem conſervationis ſui & conſervationis alterius attendere, neutiquam vero ad jus, quod uni præ altero eſt acquiſitum. Taceo nullam prorſus eſſe rationem, quod aliquid liceat, ubi nullus teſtis, quaſi vero clam liceret, quod in præſentia aliorum fieri non liceret. Et perperam ſtultus dicitur, qui mavult perire fato inevitabili, quam ut injuria ſua pereat alter. Multum definitioni caſus præſentis accedet lucis ex iis, quæ proxime de jure in communione primæva demonſtrabuntur. Videbimus enim jure ſingulari extingui commune.

§. 1018.

Quid liceat in inſidiatorem.

Si quis cum telo ambulaverit tui necandi cauſa, vel alio quocunque modo tibi inſidietur, ut periculum non ſit evitabile; occupari poteſt facinus, ſeu eum e medio tollere licet, in ſtatu ſcilicet naturali. Etenim ſi quis cum telo ambulaverit tui necandi cauſa, vel alio quocunque modo tibi inſidietur, ut periculum non ſit evitabile, continuo quaſi præſens eſt vitæ aut mutilationis membri cujuſdam periculum, e quo liberari nequis niſi inſidiatore e medio ſublato. Quoniam itaque hoc periculum avertere debes (§. 371.), adeoque tibi jus eſt ad ea, ſine quibus declinari nequit (§. 142. *part* 1. *Phil. pract. univ.*); jus tibi eſt alterum e medio tollendi, ſeu facinus occupandi. Quamobrem ſi quis cum telo ambulaverit tui necandi cauſa, vel alio quocunque modo tibi inſidietur, ut periculum non ſit evitabile; facinus occupari poteſt, ſeu eum e medio tollere licet, in ſtatu ſcilicet naturali,

Etenim in ſtatu civili alia ſunt media, quibus ſecuritati tuæ conſulitur, ut adeo medium unicum non ſit ſublatio alterius: quamobrem hic obſervanda ſunt, quæ de mediis lenioribus duriori præferendis præcipiuntur (§. 982.). Ceterum propoſitio præſens adeo evidens viſa fuit *Ciceroni*, ut pro *Milone* c. 7. exclamet: inſidiatori & latroni quæ poteſt afferri injuſta nex? Hinc & l. 4. *C. ad L. Corn. de ſic.* cuilibet permittitur inſidiantem prætereuntibus in via nocturno tempore occidere & l. 7. *eod. tit.* quoad pœnam is, qui cum telo ambulaverit hominis necandi cauſa comparatur homicidæ. Sed de his plura dicentur ſuo loco. Erit autem propoſi-

positionis præsentis quoque usus in demonstrando jure belli, quando Jus Gentium ex genuinis suis principiis demonstraturi sumus. Nihil enim hic proponimus, quod non in secuturis certissimum spondeat usum. Jura nimirum omnia radicantur in iis, quæ obtinent in statu naturali.

§. 1019.

Si aggressori viam intercludere possis, ne ad te accedat, eum interficere non licet. Demonstratur eodem prorsus modo, quo supra evicimus, si quis fuga evitare possit læsionem ab altero sibi intentatam, eum fugere debere (§. 1010.). *Quando vim intentandam vi repellere non liceat.*

Qui imprudenter pectus suum hosti objicere eum affirmant, quem parietes & januæ possunt defendere, quemadmodum *Pufendorfius* de J. N. & G. lib. 2. c. 5. §. 3. rationem reddunt, quæ ad scopum præsentem nil facit. In Jure enim naturæ non quæritur, quid prudenter fiat; sed quid juste ac licite fiat. Alia enim de jure quæstio est; alia num prudentiæ sit jure suo uti, an aliquid de eodem remittere. Immo in præsenti casu prudentiæ tribui nequit, quod est debitum (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ceterum propositio præsens minime contradicit præsenti. In casu enim præsentis periculum actu præsens est; in casu præcedentis non nisi quasi præsens, quia nunquam certus esse potes, annon hoc momento fiat actu presens. Præterea in casu priori certum est tibi jam imminere periculum; in posteriori tibi non certo constat, utrum periculum jam sit actu præsens, nec ne, cum ex improviso irruere queat.

§. 1020.

Si quis minis temere ejectis metum incusserit, ob eas solas alterum e medio tollere non licet. Si quis enim minis temere ejectis metum incutiat alteri, nondum certum est, quod sit facturus, quæ minitatur: quin contrarium tantum non semper fieri constat. Quamobrem ex minis solis colligi nequit, imminere tibi periculum, quod aliter evitari nequit, nisi adversario e medio sublato. Quamdiu itaque certum non est periculum tibi imminere, nec tibi competit jus aliquod istud avertendi, quod nullum est (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quare si quis minis temere ejectis metum incusserit, ob eas solas alterum e medio tollere nondum licet. *An propter minas interficere liceat alterum.*

Lex naturæ nobis non concedit jus defensionis nisi periculi declinandi gratia. Quamobrem per se patet, periculum aliquod adesse debere, quod aliter evitari non potest, ubi defensio licita esse debet. Certo igitur constare debet de periculo imminente aliter non evitabili, quam his vel istis mediis utendo. Si quis vi præsenti impetat corpus, periculum, quod imminet, non modo præsens est, verum etiam certum est, quod jamjam immineat, & ex circumstantiis præsentibus colligitur, quomodo repelli possit. Ubi imminet e longinquo, certum esse debet, quod ex improviso irruere possit, ut illud tunc, quando ingruit, declinatu sit impossibile. Atque tum præoccupandum facinus. In moralibus autem magna probabilitas æquipollet certitudini. Solæ minæ non sufficiunt, ut probabiliter colligas imminens periculum, quin potius haud raro probabilitati detrahunt. Rationes demum patebunt ex philosophia morali, repsa per experientiam obviam manifesta. Quamobrem metum vix ulla ratione probabili nixum vi repellere nondum licet. Immo si vel maxime circumstantiæ addant minis probabilitatem, quam per se non habent, periculum tamen imminens nondum haberi potest pro certo, aut vero æquiparari, propterea quod temporis mora interposita non modo mutari potest ejus, qui malum tibi inferendum decrevit, voluntas; verum etiam leniissimis mediis evitandi, si quod est, periculum fit locus. Non igitur quicunque metus locum facit mediis durioribus avertendi periculum, quod imminere posse suspicaris, consequenter nec quævis minæ jus occupandi facinus conferunt. Quæ hic dicuntur antea demonstratis consentientia probe perpendenda sunt. Ita enim futurum confido, ne quis jus se defendendi ultra justos limites extendat lege naturali præstitutos.

§. 1021.

Homicidium necessarium dicitur, quod sui defendendi gratia periculo vitæ vel mutilationis membrorum non aliter evitabili committendum. *Homicidium quod. nam necess. sarium.*

Dicitur necessarium quatenus necessario committendum, si periculum mortis vel mutilationis membrorum evitandum, ut adeo in casu dato sit medium unicum periculi evitandi. Etenim tum medium hoc necessarium est (§. 279. *Ontol.*), consequenter cum in defensione homicidium spectetur tanquam medium unicum declinandi periculum præsens (§. 993.), ipsum quoque necessarium est, ac ideo recte necessarium dicitur. Videmus adeo denominationi inesse veritatem, ut homicidium dicatur tale, quale re vera est.

§. 1022.

A homicidium necessarium licitum sit & sine peccato committatur.

Homicidium necessarium licitum est, nec qui hoc committit, in ullo peccat. Homicidium enim necessarium committitur sui defendendi gratia, periculo vitæ vel mutilationis membrorum non aliter evitabili (§. 1021.). Enimvero si aggressor vi præsente impetat corpus, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo, eum interficere licet (§ 1013.). Homicidium ergo necessarium licitum est. *Quod erat unum.*

Quoniam homicidium necessarium necessario committendum tui defendendi gratia (1021.), qui vero se adversus alterum defendit, injuriam ipsi minime facit (§. 976.); qui homicidium necessarium committit alteri, qui occiditur, injuiarm nullam facit, neque adeo ipsum lædit (§. 859. 920.), consequenter homicidium necessarium non repugnat legi naturali, quæ quemquam lædi prohibet (§. 695.). Porro cum defensio sui amori inimicorum non repugnet (§. 998.), homicidium necessarium, quod sui defendendi gratia committendum (§. 1021.), nec amori inimicorum, consequenter nec legi naturali, quæ homines promiscue omnes (§ 619.), ipsos etiam inimicos amari jubet tanquam seipsum (§. 632.), repugnat. Quoniam itaque ex anterioribus abunde constat legem naturæ de amore universali hominum promiscue omnium sub se continere officia omnia positiva, lex vero de non lædendo alio officia quævis privativa erga alios; homicidio necessario nihil inest, quod legi naturali quoad officia erga alios repugnet. Enimvero homicidium necessarium non alio fine committitur, quam ut periculum mortis vel mutilationis membri cujusdam evadas, aliter non evitabile (§. 1021.). Quamobrem cum ad vitandum vitæ periculum (§. 371.), periculum etiam integritatem organi cujusdam corporis lædendi obligemur, quantum in potestate nostra positum (§. 373.), & jus alterum interficiendi conferat lex naturæ (§. 1013.); homicidio etiam necessario nihil inest, quod repugnet legi naturali quoad officia erga alios. Quoniam legis naturæ autor est ipse Deus (§. 273. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & ipse legem hominibus tulit (§. 274. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) ac ad eam servandam hominem obliget (§. 276. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), homicidium autem necessarium nihil continet, quod legi naturali quoad officia erga alios & officia erga seipsum repugnat *per demonstrata*; metuendum omnino non est, ne eidem quicquam insit, quod officio erga Deum repugnat. Quamobrem cum non peccet qui legi naturæ contrariam actionem non committit (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui homicidium necessarium committit in nullo peccat.

Non est quod excipias, peccare defensorem, etsi modum non excedat, neque adeo aggressori injuriam faciat, ubi odio in eundem & cupidine vindictæ impulsus agit (§. 1006.) Etenim utrumque a vera defensione, & abest (§ 996. 999.), & abesse debet (*not.* §. 997.). Peccatum vero hoc non attendendum esse in defensione quoad aggressorem, facile patet, cum jus defendendi saltem versetur circa actum externum, quatenus est medium declinandi malum intentatum (§. 992.). Quodsi ergo actus externus nullam vitiositatem contrahit; quod actui interno admiscetur vitiosum, respectu ejus, contra quem te defendis, minime attendendum venit.

§. 1023.

Homicidium voluntarium dicitur, quod intentione sive directa, sive indirecta committitur. Vocatur etiam *dolosum*, quia committitur dolo, adeoque a sciente & volente sive directe, sive indirecte (§. 705. 623. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Homicidium voluntarium quid sit.*

Ostendimus alibi eum vere velle id, qui indirecte quid vult (§. 624 *part.* 2. *Phil. pract univ.*). Quamobrem cum ex vulnere, quod alteri infligere intendit directe, homicidium per se sequi possit; qui vult vulnus alteri infligere directe, mortem quoque ejusdem vult indirecte, consequenter vere vult, atque adeo homicidium sciens ac volens committere dicendus est, consequenter homicidium vere dolosum est, ita ut denominationi insit veritas, quemadmodum in homicidio necessario (*not.* §. 1021.).

§. 1024.

Homicidium voluntarium lege naturali prohibitum. Etenim lege naturali prohibetur, ne alterum occidas (§. 743.), & ne alterum vulneres, vel partem quandam corporis rumpas, vel ossa frangas aut luxes (§. 740.), immo ne alterum in periculum vitæ adducas (§. 746.), consequenter nec directe, nec indirecte velle debes mortem alterius (§. 621. 623. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque homicidium voluntarium committitur intentione sive directa, sive indirecta, seu a sciente & sive directe, sive indirecte volente (§. 1023.); homicidium voluntarium lege naturali prohibitum. *Num sit lege naturali prohibitum.*

Alia longe ratio est homicidii voluntarii, alia necessarii, quod revera voluntarium non est. Necessarium enim cum defendendi sui gratia committatur (§. 1021.), a defensore non intenditur (§. 992.), cumque cædem alterius non velit, qua cædem alterius, sed qua medium unicum vitam suam, & integritatem corporis conservandi (§. 993.), ne indirecte quidem necem alterius velle recte dicitur, & homicidium actio invita est, quam mallet non committere (§. 581. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Etsi autem actio invita imputari possit (§. 589. *p.* 1. *Phil. pract. univ*); non tamen hinc sequitur, quod imputari possit ad pœnam, quemadmodum alibi ostendemus. Interea legi possunt, quæ alibi annotavimus de imputatione actionis invitæ. Immo probe ad coactam accedit (§. 579. *part.* 1. *Philos. pract. univ.*), quam non agenti (§. 586. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), sed cogenti imputandam esse constat (§. 587. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed hæc disertius explicare nostri jam non est instituti.

§. 1025.

Homicidium culposum dicitur, quod nonnisi culpa (specialiter scilicet dicta) committitur. *Homicidium culposum quid sit.*

Ita homicidium culposum est, si quis trabem dejicit in platea non circumspiciens, num quis prætereat, nec clamore monens prætereuntes, ut sibi prospiciant, & trabe in caput prætereuntis decidente hic occiditur. Culpa enim in eo hæret, quod non animum advertit ad circumstantias præsentes, ac ideo ea circumspectione minime usus, ut clamore admoneret prætereuntes de periculo jamjam imminente (§. 748. 749. *part.* 1. *Philos. pract. univ.*). Vulgo dicitur, homicidium culposum esse, quod ex negligentia committitur. Vid. *Struvius* Jurisprud. Rom. Germ. for. lib. 3. tit. 28. §. 32. Enimvero cum JCti species culpæ non distinguant, sed nomina diversarum specierum pro synonymis habeant (*not.* §. 777. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); per negligentiam culpa in specie dicta intelligitur. Hinc *Carpzovius* in Crimin. part. 1. quæstion. 27. §. 8. homicidium dolosum vocat, quod culpa committitur. Suo tamen constabit loco, in homicidio culposo, ubi accurate definiendum, quantum idem imputari debeat, culpæ species omnino distinguendas esse.

§. 1026.

Homicidium culposum lege naturali prohibitum. Quoniam enim nemo occidendus (§. 743.), & culpam omnem vitare obligamur (§. 299.), quamlibet etiam cul- *An lege naturali prohibitum.*

culpæ in ſpecie ſic dictæ ſpeciem (§. 301.); nec culpa in ſpecie dicta homicidium committendum, conſequenter homicidium culpa in ſpecie dicta commiſſum lege naturali prohibetur (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero homicidium culpa in ſpecie dicta commiſſum culpoſum eſt (§. 1025.). Homicidium itaque culpoſum lege naturali prohibitum.

In homicidio culpoſo concurrere poſſunt & culpa agentis, & culpa patientis. Sed hic tantummodo ſpectanda culpa agentis, etſi in imputatione, de qua hic non agitur, utique habenda etiam ratio ſit culpæ patientis. Ceterum quod de homicidio doloſo & culpoſo lege naturali prohibito demonſtravimus; idem in genere de qualibet actione lege naturali prohibita valet. Quamobrem ne in aliis caſibus particularibus reiteranda ſit demonſtratio, propoſitionem ſequentem generalem adjicere lubet.

§. 1027.

Quomodo prohibitiones legis naturalis interpretandæ.

Si qua actio lege naturali prohibetur, non minus culpoſa, quam doloſa prohibita. Etenim ſi qua actio lege naturali prohibetur, ad eam omittendam obligamur (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque culpam omnem evitare debemus (§. 299.); non minus ea prohibetur actio, quæ culpa, quam quæ dolo committitur (*not.* §. 717. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed quæ dolo committitur, actio doloſa eſt (§. 702. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quæ culpa, culpoſa (§. 718. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem ſi qua actio lege naturali prohibetur, non minus culpoſa, quam doloſa prohibita.

Quamdiu adeo tantummodo de eo quæſtio eſt, num actio aliqua lege naturali ſit prohibita, doloſa a culpoſa non diſtinguenda, conſequenter nec hac diſtinctione opus eſt, ubi de obligatione tantummodo agitur. Enimvero in imputatione dolus a culpa ſemper diſtinguendus, cum longe diſpar ſit doli ac culpæ imputatio, quemadmodum ex parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis abunde conſtat.

§. 1028.

Homicidium caſuale quodnam ſit.

Homicidium caſuale dicitur, quod nonniſi caſu improviſo, nec evitabili committitur.

Carolus V. in Ordin. Criminal. art. 146 hiſce exemplis homicidium caſuale illuſtrat. Si tonſor in tonſtrina ſua barbam radens, & ab altero improviſo percuſsus gulam ejus, quem radebat, præcidit: homicidium caſuale eſt. Similiter ſi quis in campo Martio bombardam ad metam directam exonerans tranſcurrentem globo trajicit; homicidium caſuale eſt. Difficile cenſetur homicidium caſuale a culpoſo ſubinde diſtinguere, propterea quod ex eodem facto pro diverſitate circumſtantiarum homicidium nunc ſit culpoſum, nunc caſuale: id quod ipſe Imperator innuit *loc. cit.* ubi monet, ſi tonſor in platea barbam radens eodem, quo ante, caſu homicidium facit, id non pro caſuali, ſed culpoſo habendum. Cum enim malum in præſenti caſu eventu poſſibile prævidere potuiſſet, ad idem tamen animum non attenderit; improvide egit (§. 764 *p.* 1. *Phil pract. univ.*), quod barbam in platea raſerit, conſequenter cum improvidentia culpa ſit (§. 768. *part.* 1. *Philoſ. pract. univ.*), culpa vero commiſſum homicidium culpoſum (§. 1025.); a tonſore commiſſum homicidium culpoſum eſt. Idem eodem modo patet in caſu altero, ſi in campo Martio bombardam exonerans imprudenter eandem tractet, ut globus a meta longiſſime aberret: imprudentia enim culpa eſt (§. 777. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 1029.

Quomodo a culpoſo diſtinguatur.

Quoniam homicidium caſuale non committitur niſi caſu improviſo ac inevitabili (§. 1028.), caſus vero evitabilis eſt, ſi facto, quo committitur, culpæ quidpiam adhæret (§. 299.), vel ipſum in ſe ſit illicitum, adeoque omittendum (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *homicidium caſuale non eſt, ſi facto, quo committitur, culpæ quidpiam adhæret, vel id in ſe illicitum ſit, ſed culpoſum.*

Ex

Ex definitione casus (§. 460. *part. 2. Theol. nat.*) intelligitur, quandonam homicidium sit effectus casualis; ex iis autem, quæ de imputatione effectus casualis demonstravimus (§. 639. 640. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quandonam effectus casualis fuerit evitabilis; atque adeo homicidium non in totum pendeat a casu, sed etiam a voluntate tua. Quamobrem si ad hæc respicias principia, nunquam difficile erit homicidium casuale a culposo distinguere.

§. 1030.

Homicidium casuale lege naturali prohiberi non potuit, nec committenti imputari potest. Etenim homicidium casuale non committitur, nisi casu improviso ac inevitabili (§. 1028.), consequenter tibi impossibile fuit idem non committere. Quoniam itaque lex naturæ non obligat ad id, quod homini impossibile (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*); nec ad homicidium casuale omittendum nos obligare potuit. Quamobrem patet homicidium casuale lege naturali prohibitum non esse (§. 163. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Quod erat unum.*

Homicidium casuale non est contra jus naturæ.

Quoniam etiam casus improvisus, quo committitur homicidium, committenti inevitabilis (§. 1028.), idem a libera ejus voluntate minime dependet (§. 941. *Psych. empir.*). Quamobrem cum actiones non imputentur nisi quatenus liberæ sunt (§. 532. *part. 1. Phil. pract. univ.*); homicidium casuale committenti imputari nequit. *Quod erat alterum.*

Lex naturæ non considerat actiones nisi quoad dependentiam a voluntate libera: de iis adeo nil disponit, nec disponere potest, quæ in totum casui tribuenda.

§. 1031.

Vulnus lethale dicitur, ex quo vulneratum obire necesse est. Ast *minus lethale* dicitur, ex quo vulneratum obire necesse non erat, licet ex accidente causa quadam alia quacunque superveniente obierit.

Vulnus quodnam lethale, quod minus lethale dicatur.

Facile intelligitur, quodnam vulnus lethale dicatur, quod minus lethale: sed non eadem facilitate intelligitur in quovis casu, quodnam sit lethale, quodnam vero minus lethale. Hoc enim ex Physicis demum constare potest, ubi doceri debet, quænam sint illa organa, quorum functiones ad vitam adeo necessariæ, ut sine iis conservari nequeat, & quomodo lædenda sint ista organa, ut functionibus suis obeundis non amplius sufficiant, nec ipsa in integrum restitui possint Medici opera. De hisce igitur suo dispiciendum loco. Hinc est, quod cum Medici in hac parte Physicæ debeant esse versati, JCti judicium de lethalitate vulnerum fidei Medicorum tanquam artis peritorum committant. Ceterum nemo est qui nesciat, si cor transfoditur, ut ad functiones suas ineptum evadat, vulnus esse lethale: si vero manus amputatur, & ob absentiam Chirurgi nimium effundatur sanguinis, ut obeundum sit vulnerato, vulnus minus lethale esse.

§. 1032.

Qui vulnus lethale infert, homicidium committit; qui minus lethale, non committit. Si quis enim vulnus lethale infert alteri, ex eo ipsi necessario obeundum (§. 1031.), adeoque facto suo mortem alteri conscisci, seu vita eundem privat. Enimvero qui facto suo mortem alteri conscisci, seu vita eundem privat, homicidium committit (§. 741.). Committit adeo homicidium, qui vulnus lethale alteri infert. *Quod erat unum.*

Quinam vere homicida, si alterum vulneret.

Quodsi vero quis alteri vulnus minus lethale inferat, ex eo alteri necessario obeundum non est, sed ubi obierit id ex accidente causa quadam alia superveniente fit (§. 1031.). Quamobrem dici nequit, quod vulnerans vulnerato mortem conscíverit facto suo, seu eundem vita privaverit. Quoniam itaque homicidium non committit, qui facto suo alteri mortem non conscíscit, seu vita eundem privat (§. 741.); qui vulnus minus lethale infligit, homicidium non committit. *Quod erat alterum.*

Ex

Ex ipsa notione homicidii sequitur, quod non committatur abeo, qui vulnus lethale non infert. Rectissime igitur & jure naturæ consentiente in praxi pro homicida non habetur, nisi qui lethaliter alterum vulneravit. Vulnus autem hic sumitur in sensu latiori, quo etiam contusiones & quascunque alias organorum corporis internas læsiones complectitur, ex quibus mors læsi necessario sequitur. Unde læsio corporis semper talis esse debet, ut ex ea sola mors sequi debuerit causa nulla alia superaccedente; siquidem homicidium ab aliquo commissum esse dicendum. Obtinet vero hoc non minus in homicidio culposo, quam doloso.

§. 1033.

Jus & obligatio defendendi famam.

Homini competit jus famam suam defendendi, immo ad eandem defendendam obligatur. Famam enim suam servare (§. 517.), consequenter sollicite cavere debet, ne bona in malam degeneret (§. 556.). Quamobrem cum famam alterius lædat, qui ipsi infamiam adspergere (§. 867.), consequenter id agere conatur, ut mala sit ejusdem fama (§. 862.); hoc intendenti resistere debet, quantum potest, ne famam amittat bonam, malam consequatur. Quoniam itaque qui hoc facit, famam suam defendit (§. 972.); homo famam suam defendere debet, consequenter ad eam defendendam obligatur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Quod erat unum.*

Lege naturali obligamur ad famam nostram defendendam *per demonstrata*. Quare cum lex naturæ det nobis jus ad eas actiones committendas, ad quas committendas nos obligat (§. 158. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); homini quoque competit jus famam suam defendendi. *Quod erat alterum.*

Quando itaque famam nostram defendimus, non modo hoc licite facimus, sed facimus etiam quod debemus (§. 170. *part.* 1, *Phil. pract. univ.*). Cumque actio legi naturali contraria peccatum sit (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), in seipsum peccat, qui famam suam defendere negligit. Quamobrem patet ratio, cur ipse Christus, qui convicia conviciis non rependebat, seu maledicta maledictis, 1. *Petr.* II. 23. adversus calumnias tamen Judæorum, qui famam ipsius lacessebant, famam suam defenderit *Joh.* VIII. 48. *& seqq.*

§. 1034.

Jus & obligatio existimationem defendendi.

Quoniam fama existimationem continet (§. 549. 553.), *homini* autem non modo competit jus famam suam defendendi, verum etiam is ad eandem defendendam obligatur (§. 1034.); *quin* ipsi etiam *competat jus existimationem suam defendendi, immo ad eam defendendam idem obligetur, dubitandum non est.*

Quoniam hic non agimus de fama & existimatione defendenda, nisi quatenus ea viget in statu naturali, in civili autem existimationis & famæ notio ob opinionem hominum, quibus aliquid dandum, tantisper variat; non promiscue ad statum civilem transferenda sunt, quæ de defensione famæ ac existimationis in naturali demonstrantur. Quænam vero diversitas a statu civili accedat, suo docebimus loco. Quod vero fama existimationem contineat, tanto minus dubitari potest, quanto certius est, quod fama revera non sit nisi æxistimatio inter plures. Hinc *Seneca* epist. 102. Fama, inquit, non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio, sic nec claritas, uni placuisse bono. Consentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent ut claritas sit.

§. 1035.

An famam & existimationem defendendi medium sit interfectio

Qui alterum interficit, vel corpus ejus quomodocunque lædit; hoc ipso famam & existimationem suam minime defendit. Qui enim famam alterius lædit, infamiam alteri adspergere conatur (§. 867.), consequenter id agit, ut communis sit de eo hominum opinio, quasi is vitiis quibusdam sit deditus (§. 862.). Et qui existimationem alterius lædit, is ei ignominiam vel contemtum facere conatur (§. 867.), consequenter id agit, ut alii ipsum imperfectionibus quibusdam

dam laborare (§. 811.), & virtutibus carere (§. 820.), vitiis vero contaminatum esse judicent (§. 822.), consequenter ut minoris, vel etiam nihili fiat ab aliis (§. 843.), tanquam indignus honore (§. 787.) & indignus, qui magni fiat ab aliis (§. 842.). Quodsi ergo famam & existimationem suam defendit, id agere debet, ne alii fidem habeant famam suam lacessenti & existimationem lædenti (§. 972.), consequenter ne vera esse opinentur, quæ dicit (§. 611. *Log.*). Enimvero quod alterum interficias, vel corpus ejus quomodocunque lædas, eo ipso nemini persuadebis falsa esse, quæ de te spargit. Patet itaque hoc ipso famam & existimationem tuam minime defendi, quod alterum interficias, vel corpus ejus quomodocunque lædas. *& læsio corporis alterius.*

Optime hinc *Grotius* de Jur. Bel. & P. lib. 2. c. 1. §. 10. num. 3. pronunciat, interfectionem non esse modum aptum ad tuendam existimationem. Neque vero est, quod excipias, ex interfectione alterius seu vi corpori ejusdem illata colligi posse, quod ægerrime feras calumnias de te spargi. Etsi enim subinde hæc causa esse possit, cur ad iram ab altero provoceris; non minus tamen exploratum est ægerrime ferri ab aliis, si quæ vera sunt de iisdem propalentur. Immo hoc ægrius ferre plerosque, quam calumnias constat. Hinc usu propemodum evenit, ut indicium malæ conscientiæ habeatur, si quis valde exacerbetur, ubi alii famam ejus & existimationem lædere conantur, cum ex adverso conscia mens recti famæ mendacia ridere credatur. Neque existimo multos esse qui sibi persuadeant, vi calumniatori illata calumnias refutari. Etsi enim plerique hodie mortalium perversa hac opinione sint imbuti, quasi injuriæ verbales non aliter vindicari possint, quam vi corpori alterius illata; id tamen non aliam habet rationem, quam quod sibi persuadeant esse hoc fortitudinis signum. Sed opinionem hanc male sanam jam supra confutavimus (*not.* §. 1011.).

§. 1036.

Famam & existimationem suam defendere non licet interficiendo alterum, vel corpori ejus vim inferendo aliter. Quoniam homini competit jus famam suam (§. 1033.) & existimationem defendendi (§. 1034.); ea facere ipsi licet, quibus fama & existimatio defenditur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero interficiendo eum, qui famam vel existimationem nostram lædit, vel corpori ejus vim quomodocunque inferendo fama & existimatio minime defenditur (§. 1035.). Quamobrem famam & existimationem suam defendere non licet interficiendo alterum, vel corpori ejus vim alio quocunque modo inferendo. *An famam & existimationem vim inferendo alteri defendere liceat.*

Vulgo dicitur: Vita & fama pari passu ambulant. Hæc ratio nonnullos seduxit, ut, cum viderent, vitam posse defendi alterum interficiendo, vel vim quocunque modo alio corpori ejusdem inferendo (§. 1013.), inde intulerint, famam quoque & existimationem eodem modo defendere licere. Enimvero si vel maxime concedamus famam & existimationem vitæ æquiparandam esse; dispar tamen est utriusque defendendæ ratio. Vita enim cæde alterius defendi potest & medium defensionis unicum est in eo casu, ubi id facere licet (§. *cit.*): at fama & existimatio nece alterius defendi nequit (§. 1035.), adeoque ex numero mediorum defensionis hac in parte prorsus excluditur hic defendendi modus.

§. 1037.

Calumniæ manifestæ dicuntur, quæ probabilitate omni sive intrinseca, sive extrinseca destituuntur, & probabiles minimum rationes in contrarium habent. *Speciosæ* autem vocantur, quæ probabilitatem habere videntur. Inter has medias *non manifestas* appellare lubet, quando in neutram contradictionis partem probabiles rationes prostant. *Calumniæ manifestæ & speciosæ quænam sint.*

Vocabulo calumniæ tribuimus significatum laxiorem, quam apud Latinos autores occurrit. Cum enim initio esset vocabulum forense, quod vexationem alterius in litibus per fraudem & frustrationem denotabat (quo in sensu hodienum in foro adhibetur); postea ad quodvis crimen falso alteri objectum translatum fuit. Nos vero, cum in Jure naturali ob strictiorem, quæ ibidem urgetur, obligationem famæ significatus latius extendendus sit (§. 553.), calumniæ, quibus famam alterius lædere intentat calumniator, itidem significatum ad omne vitium omnemque

que virtutis intellectualis, immo omnem ſtatus externi imperfectionem extendimus, quatenus id nocumento eſt, ſiquidem calumniæ fides habetur, ne eadem aliquoties ſub diverſo nomine demonſtrari ſit opus. Hinc jam facile patet, quomodo rationes intrinſecæ probabilitatis differant ab extrinſecis. Intrinſecæ enim deſumuntur ab eo ipſo, quod falſo perhibetur: extrinſecæ autem a perſona calumniatoris, vel perſona ejus, de quo quid falſo perhibetur. Unde patet, in calumnia manifeſta nec ab eo, quod objicitur, nec a perſona ejus, cui objicitur, nec a calumniatoris perſona peti poſſe rationes, quibus probabile reddatur, quod objicitur, ſed petitas inde rationes potius probabile reddere contrarium: in ſpecioſa proſtare aliquas rationes, quæ, quod objicitur alicui, probabile reddunt: in non manifeſta autem nullas poſſe rationes ex fontibus iſtis derivari, quæ quod objicitur vel probabile vel improbabile reddunt. Quamvis adeo communiter inter calumnias manifeſtas & ſpecioſas non admittatur medium quoddam genus; ex dictis tamen abunde conſtat, non manifeſtas, quas dicimus, a ſpecioſis & manifeſtis eſſe diſtinguendas, præſertim ubi de defenſione adverſus calumnias agitur, quemadmodum ex ſequentibus conſtabit.

§. 1038.

Quando fides non habenda iis, quæ famæ ac exiſtimationi alterius adverſa.

Quamdiu certus non es, quæ famæ ac exiſtimationi alterius adverſa dicuntur eſſe vera, iis fidem habere non debes. Quamdiu enim certus non es, quæ famæ ac exiſtimationi alterius adverſa dicuntur eſſe vera, metus oppoſiti ad huc ſupereſt, ne ſint falſa (§. 564. *Log.*). Quodſi igitur contingat, ea eſſe falſa, & tu eadem pro veris habes, tu ei tribuis imperfectiones, quibus minime laborat, vel facta, quæ arguunt defectum virtutum intellectualium & moralium, aut vitia, quæ tamen ipſi tribui non poſſunt (§. 549. 551. 553.), conſequenter non tanti eum exiſtimas, quanti meretur (§. 538.). Quamobrem cum hoc fieri a te minime debeat (§. 647. 722.); quamdiu certus non es, quæ famæ ac exiſtimationi alterius adverſa dicuntur eſſe vera, iis fidem habere non debes.

Nimirum ſi fidem habes dictis alterius, & ea vera non ſunt, contra obligationem, qua alteri devinctus es, agis, adeoque peccas (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*): ſi vero fidem non habens ea in medio relinquis, tibi metuendum non eſt, ne forſan pecces. Tutius adeo eſt dictis non habere, quam habere fidem. Etſi hæc ſatis evidentia ſint, ut in dubium revocari nequeant; contrarium tamen moribus obtinet, quorum cauſæ inveſtigandæ ſunt in Philoſophia morali.

§. 1039.

In quo conſiſtat defenſio famæ & exiſtimationis.

Contra calumnias fama & exiſtimatio aliter defendi nequit niſi efficiendo, ne calumniatori fides habeatur ab aliis. Quoniam enim contra calumnias famam & exiſtimationem tuam defendis, ſi calumniatori reſiſtis, ne eam lædere poſſit (§. 972.), conſequenter ne tibi infamiam adſpergat, vel ignominiam aut contemtum faciat (§. 867.), infamia autem communis hominum de vitiis tuis opinio (§. 862.) & ignominia vera de imperfectione tua (§. 811.), vitiis præſertim (§. 822.) atque factis, quæ eadem (§. 823.) & virtutum intellectualium ac moralium defectum arguunt (§. 821.), judicium eſt; ſi famam & exiſtimationem contra calumnias defendere volueris, aliter id fieri nequit, quam ut efficias, ne quæ a calumniatore dicuntur, habeantur pro veris. Quamobrem cum pro veris ea non habeat, quæ dicit calumniator, qui aſſenſum iſidem non præbet (*not.* §. 1003. *Log.*), conſequenter qui fidem calumniatori non habet (§. 611. *Log.*); contra calumnias fama & exiſtimatio aliter defendi nequit niſi efficiendo, ne calumniatori fides habeatur ab aliis.

Ex propoſitione præſente per modum corollarii inferri poterat, quod paulo ante demonſtravimus (§. 1035.), quod interfectio alterius vel læſio corporis ipſius quæcunque non ſit medium aptum ad tuendam famam & exiſtimationem.

§. 1040.

§. 1040.

Quoniam aliter effici nequit, ne calumniatori habeatur fides ab aliis, quam ubi verbis vel factis contrarium eorum oſtendis, quæ dicit calumniator, contra calumnias autem fama & exiſtimatio aliter defendi haud quaquam poteſt, niſi efficiendo, ne ei habeatur fides (§. 1039.); *fama & exiſtimatio aliter defendi nequit, niſi verbis vel factis contrarium eorum oſtendendo, quæ dicit calumniator.* *Modus famam & exiſtimationem defendendi.*

Ecce tibi arma, quibus fama & exiſtimatio defendi poteſt. Non eſt, quod excipias, vi adigi poſſe calumniatorem, ut confiteatur, falſa eſſe, quæ dixerat, atque adeo alia adhuc dari arma, quibus ea defendatur. Ut enim taceam vi adigere alterum, ut, quæ dixit, revocet, non eſſe defenſionem proprie loquendo; nemo non videt, ex eo, quod quis coactus fateatur ſe falſa locutum fuiſſe, nondum certo conſtare, quod ſint falſa, conſequenter famam & exiſtimationem hoc pacto minime defendi (§. 1039.).

§. 1041.

Famam & exiſtimationem aliter defendere non licet niſi verbis & factis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator. Quoniam homo ad famam & exiſtimationem ſuam defendendam obligatur (§. 1033. 1034.), lex vero naturæ eidem dat jus ad ea, ſine quibus obligationi ſuæ naturali ſatisfacere nequit (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); jus eidem quoque dat ad eos actus, ſine quibus fama & exiſtimatio defendi nequit. Quoniam itaque aliter defendi nequit, niſi verbis & factis contrarium eorum oſtendendo, quæ dicit calumniator (§. 1040.); homini quoque non eſt jus aliter defendendi famam & exiſtimationem, quam verbis & factis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator. Quamobrem cum non liceat niſi id, ad quod agendum nobis jus eſt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); famam & exiſtimationem aliter defendere non licet, niſi verbis & factis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator. *Quomodo famam & exiſtimationem defendere liceat.*

Honeſtiſſimus famam & exiſtimationem tuendi modus eſt, ſi factis contrariis calumniæ refelluntur. Ita enim calumniæ incitamento ſunt ad virtutem, quæ veram exiſtimationem & famam parit, conſervat & auget. Calumniator in pudorem conjicitur, ubi omnes boni ac prudentes tibi tanto magis applaudunt, quanto protervius famam & exiſtimationem tuam in periculum adducere auſus fuerat. Unde & modus defendendi omnium certiſſimus & tutiſſimus eſt. Quoniam tamen non ſemper eidem locus eſt, nec eidem ſoli; ideo porro docendum, quomodo armis iſtis tuendi famam & exiſtimationem ſit utendum.

§. 1042.

Contra calumnias manifeſtas nulla opus eſt defenſione. Etenim ſi calumniæ ſint manifeſtæ, nullæ proſtant rationes, ſive extrinſecæ, ſive intrinſecæ, quibus probabile ſit, quod dicit calumniator; ſed proſtant potius rationes ſaltem probabiles in contrarium (§. 1037.). Non igitur verendum eſt, ut intelligentes ac boni dictis calumniatoris habeant fidem. Quoniam itaque contra calumnias fama & exiſtimatio defenditur, cum efficimus, ne calumniatori ab aliis habeatur fides (§. 1039.); contra calumnias manifeſtas defenſione nulla opus eſt. *Quando fama & exiſtimationis defenſione non ſit opus.*

Quodſi excipias, calumniatorem manifeſtum imponere tamen poſſe incautis, ut dictis fidem habeant, & malevolos manifeſtas etiam arripere calumnias aliorum, ut tanto ſecurius & ipſi te calumniari poſſint, juxta illud pervulgatum: calumniare audacter, ſemper aliquid hæret; probe perpendendum eſt honorem, conſequenter & exiſtimationem (§. 538.) pendere ab intelligentibus (§. 540.), quorum echo cum ſint alii, qui per ſe judicare non poſſunt, non minus fama ab iis ortum ſuum ducit, & per eos amplificatur (§. 553.). Unde ſucceſſu temporis calu-

calumniæ manifeſtæ ſua tandem ſponte in auram abeunt. Ne vero malevoli calumniis applaudant, ne defenſione quidem obtinebis: ſui enim ſimilibus, apud quos facilem reperiunt fidem, facile perſuadent, te defenſione tua a te amoliri non potuiſſe, quod tibi fuerit objectum. Quicquid adeo agas, nihil effeceris. Patienter adeo ferenda ſunt, quæ mutari non poſſunt. Et hoc in caſu valet tritum illud:

Conſcia mens recti famæ mendacia ridet.

§. 1043.

Caſus alius. *Contra calumniatores apud intelligentes & cordatos viros nullius autoritatis fama & exiſtimatio defenſione nulla indiget.* Quodſi enim calumniator apud intelligentes & cordatos viros nullius fuerit autoritatis, hi ipſorum dictis nullam habent fidem (§. 611 *Log.*). Quamobrem cum fama & exiſtimatio contra calumnias defendatur, dum efficimus, ne calumniatori fides habeatur ab aliis (§. 1039.), vera autem exiſtimatio ab intelligentibus pendeat (§. 538. 540.), quam fama minime fallax ſupponit (§. 553.); contra calumniatores apud intelligentes & cordatos viros nullius autoritatis fama & exiſtimatio nulla defenſione indiget.

Exiſtimatio, famæ fundamentum (§. 538. 553.), non eſt in poteſtate tua (§. 539.), niſi quoad meritum (§. 545.). Sed haud raro accidit, ut alii famam mereantur, alii habeant. Quemadmodum itaque nunquam obtinebis, ut tanti ab omnibus exiſtimeris, quantum mereris; ita nec unquam conſequeris, ne ſint qui exiſtimationi ac laudi tuæ detrahere conentur & apud alios reperiant fidem. Sed hæc inter ea referenda, quæ contemni merentur, quamdiu mens ſibi recti conſcia fuerit, præſertim ubi meritum apud intelligentes atque cordatos viros exiſtimationem tuam tuetur.

§. 1044.

An ſe defendere liceat contra calumniatores leves & calumnias manifeſtas. *Contra calumnias manifeſtas & calumniatores apud intelligentes ac cordatos viros nullius autoritatis nos defendere minime debemus.* Etenim contra calumnias manifeſtas & calumniatores apud intelligentes ac cordatos viros nullius autoritatis nulla defenſione opus eſt (§. 1042. 1043.), conſequenter qui in hiſce caſibus ſe defendit, facit quod ſuperfluum eſt, ſeu ad finem conſequendum nil facit: id quod clarius intelligitur ex iis, quæ paulo ante annotavimus (*not.* §. 1042.). Enimvero quoniam ſapiens non agit niſi propter finem, nec mediis utitur, niſi quatenus ad finem conſequendum apta & neceſſaria ſunt (§. 678. *Pſych. rat.*); defenſio contra calumnias manifeſtas & calumniatores apud intelligentes ac cordatos viros nullius autoritatis ſapientiæ adverſa. Quamobrem cum ad ſapientiam acquirendam (§. 254.), conſequenter & ad ſapienter agendum obligemur (§. 173.), adeoque etiam ad vitandum ea, quæ ſapientiæ adverſantur (§. 722.); contra calumnias manifeſtas & calumniatores apud intelligentes & cordatos viros nullius autoritatis nos defendere minime debemus.

Mirabuntur forſan nonnulli, quod adverſus calumnias manifeſtas & calumniatores leves ſe non defendere ad ea referamus, quæ debentur. Sed hi erunt, qui ex notionibus non ſatis determinatis & maximam partem confuſis ratiocinantur, nec obligationem ad virtutum intellectualium exercitium, immo ad omnem uſum facultatum noſtrarum faciendum capiunt, ſine quo nec eam actionum rectitudinem conſequi datur, quam lex naturæ urget (§. 189. *part.* I. *Phil. pract. univ.*). Obligatio naturalis latius patet, quam vulgo putatur. Et plura requiruntur, ut actiones ſint tales, quales vi legis naturalis debitæ, quam pleriſque videtur. Qui in Philoſophia practica univerſali & anterioribus cum laude fuerit verſatus; ei aperta ſunt, quæ dicuntur

§. 1045.

Contea calumnias *Contra calumnias ſpecioſas nos defendere debemus.* Etenim ſi calumniæ fuerint ſpecioſæ, rationes probabiles habent (§. 1037.), conſequenter quod tibi objici-

tur

tur a calumniatore, verum videtur (§. 578. *Log.*). Quoniam adeo fama & existimatio periclitatur, ad eam vero defendendam obligamur (§§. 1033. 1034.); contra calumnias ſpecioſas nos defendere debemus. *ſpecioſas defenſio debita.*

Qui quaſvis calumnias contemtu vindicandas eſſe inculcant tolerantiam contra obligationem naturalem extendunt, nec quid ea ſit, ſatis intelligunt. Patientia moderatur appetitum & averſationem circa fortunam adverſam (§. 592.), adeoque cavet, ne exorbitet. Enimvero nec appetitum & averſationem prorſus reprimit, nec ea reſpicit, quæ in poteſtate tua ſunt. Intelligitur hinc quam ſit neceſſe, ut in philoſophia practica omnia diſtinctis ac determinatis notionibus explicentur.

§. 1046.

Si ex calumnia quacunque non ſine ratione probabili ſaltem metuendum ſit aliquod malum; contra eam nos defendere debemus. Quodſi enim ex calumnia quacunque non ſine ratione probabili ſaltem metuendum ſit aliquod malum; per ſe patet, mali iſtius periculum evitari non poſſe, niſi efficiendo, ne eidem fides habeatur, conſequenter contra eam ſeſe defendendo (§. 1039.). Enimvero quilibet operam dare debet, ut ſibi caveat a malis animi, corporis ac fortunæ, quantum in poteſtate ſua eſt (§. 183.), conſequenter ut quodvis mali cujuſcunque periculum evitet. Quamobrem ſi ex calumnia quacunque non ſine ratione probabili ſaltem metuendum ſit aliquod malum; contra eam nos defendere debemus. *Quando contra quamvis calumniam nos defendere debeamus.*

Si calumnia fuerit ſpecioſa, contra eam nos defendere debemus, quatenus famæ ac exiſtimationis habenda ratio eſt (§. 1033. 1034.). Quodſi ex eadem nobis emergere poſſit aliquod malum; nova ſuperaccedit obligatio nos defendendi, quatenus illud a nobis avertere debemus (§. 183.). In hoc igitur caſu tanto magis nos adverſus calumniam ſpecioſam defendere tenemur. Enimvero ſi calumnia fuerit manifeſta, contra eam nos defendere non debemus, quatenus famæ tantummodo ac exiſtimationis nudæ habenda eſt ratio (§. 1044.): quatenus tamen ex ea malum quoddam emergit, niſi calumnia reprimatur, defenſioni locus eſt, ne deſimus obligationi cuidam noſtræ (§. 183.). Propoſitio præſens non contradicit anteriori (§. 1044.) Ibi enim calumnia nuda in ſe ſpectatur, quatenus nonniſi exiſtimationem penes aliquos lædere poteſt; hic vero ſpectatur quoad id, quod ob circumſtantias caſus dati ex ea evenit, aut ſaltem quod evenire poſſit non vanus metus eſt. In caſu autem emergente debitum fieri poteſt, quod illicitum erat nude ſpectatum, ſeu extra eum caſum.

§. 1047.

Contra calumniam non manifeſtam nos defendere debemus, Quodſi calumnia fuerit non manifeſta, in neutram contradictionis partem probabiles rationes proſtant (§. 1037.), adeoque ſuſpicioni ſaltem locus eſt, annon vera ſint, quæ dicit calumniator. Tua igitur exiſtimatio atque fama dubia redditur, conſequenter periclitatur, ſaltem in futurum ſi eadem vel ſimilis calumnia reiteratur. Quoniam itaque exiſtimatio atque fama defendenda (§. 1033. 1034.); contra calumniam non manifeſtam nos defendere debemus. *Defenſio contra calumniam non manifeſtam debita.*

Quando in neutram contradictionis partem proſtant rationes probabiles, vel ex utraque parte rationes prorſus nullæ adſunt, vel quæ in utramque partem proſtant æquipollentes ſunt. Quonam diverſa ſunt hominum de probabilitate judicia, neque omnes in probabilibus rationes in utramque partem proſtantes ponderare ſolent; in caſu altero magis neceſſaria eſt defenſio, quam in primo.

§. 1048.

Defenſio verbalis dicitur, qua famam atque exiſtimationem adverſus calumniam verbis defendimus. Aſt *realis* vocatur, qua eandem defendimus factis, quibus contrarium probatur. *Defenſio verbalis & realis quænam ſit.*

Vi-

Vidimus ante (§. 1040.), famam & existimationem aliter defendi non posse, nisi verbis atque factis contrarium eorum ostendendo, quæ dicit calumniator. Recte igitur defensio famæ & existimationis distinguitur in verbalem & realem. Absit autem ut tibi persuadeas, ad defensionem verbalem a nobis referri, si quis calumniatorem convicietur aut calumnias ejus calumniis rependat. Qualia enim esse debeant verbi, quibus famam atque existimationem defendimus, aperte satis diximus ante (§. *cit.*). *Conviciari & calumniari calumniatorem non magis aptum medium est ad defendendum famam & existimationem*, quam vi impetere corpus ejus: quod cum eodem modo ostendatur, quo hoc superius demonstravimus (§ 1035.), demonstrationi in præsenti supersedemus.

§. 1049.

Verbis quomodo defendatur fama & existimatio.

Fama & existimatio defenduntur verbis ostendendo falsitatem eorum, quæ dicit calumniator, aut veritatem contrarii, & fidem calumniatoris labefactando, suspicionem vero ejus, quod objicitur ab ipso, a te amovendo. Etenim si falsitatem eorum, quæ dicit calumniator, ostendis; ea pro veris haberi nequeunt, consequenter fides haberi nequit calumniatori (§. 611. & *not.* §. 1003. *Log.*). Cum idem simul esse & non esse haud quaquam possit (§. 28. *Ontol.*), ubi contrarium verum esse ostendis, eo ipso apparet falsum esse, quod dicit calumniator, consequenter fides eidem haberi nequit *per demonstrata*. Quoniam itaque fama & existimatio defenditur efficiendo, ne fides habeatur calumniatori (§. 1039.); verbis utique defenditur ostendendo falsitatem eorum, quæ is dicit, aut veritatem contrarii. *Quod erat unum.*

Quodsi fidem calumniatoris labefactes, ostendis tuto fidem eidem haberi non posse, consequenter eum aut ignorare debere ea, quæ tibi objicere audet, aut velle tibi objicere, quæ falsa esse ipse novit, aut num vera sint, ignorat (§. 613. *Log.*). Quoniam itaque fides haberi nequit calumniatori, ubi constat, quod fallaris, aut falli saltem possis, si eidem fidem habeas, seu ubi nulla adest ratio, cur habeas (§. *cit.*), fama autem & existimatio defenditur efficiendo, ne fides habeatur calumniatori (§. 1039.); verbis ea defenditur fidem calumniatoris labefactando. *Quod erat secundum.*

Denique si suspicionem ejus, quod objicitur a calumniatore, a te amoves, ostendis probabile non esse, quod ea feceris, quæ de te spargit calumniator, vel quod sis, is, qualem te esse contendit. Quoniam itaque denuo patet, pro veris ea, quæ dicit, haberi non posse; consequenter eidem fidem non posse haberi, fama autem & existimatio defenditur efficiendo, ne fides calumniatori habeatur (§. 1039.); verbis defenditur existimatio suspicionem ejus, quod iste objicit, a te amovendo. *Quod erat tertium.*

Videmus adeo, ut verbis fama & existimatio defendenda, non conviciis, sed argumentis esse pugnandum, desumtis vel a reipsa, vel a persona calumniatoris, vel denique a persona ejus, qui adversus calumnias defendendus, seu cujus innocentia vindicanda. Quibus autem argumentis opus sit in dato casu ex circumstantiis dijudicandum, nisi necessitas quibusdam tanquam unicis locum faciat. Plurimum autem falluntur, qui a personalibus semper esse abstinendum contendunt: id quod ex sequentibus dilucidius constabit.

§. 1050.

Quid licitum in defensione verbali.

Quoniam fama & existimatio licite defenditur verbis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator (§. 1040.), seu quod non ea, quæ dicit, pro veris habenda sint, sed potius contrarium pro vero haberi debeat; hæc autem defensio absolvitur ostendendo falsitatem eorum, quæ dicit calumniator, aut veritatem contrarii, & fidem calumniatoris labefactando, suspicionem vero ejus, quod objicit, a te amovendo (§. 1049.), jus vero defendendi sese infinitum est (§. 978.), adeoque eo usque extendendum, quoad exigunt circumstantiæ præsentes (§. 977.); *in defensione verbali non modo ejus, quod calumniator objicit, falsitas aut contrarii veritas ostendenda; verum etiam, ubi necessi-*

tas

tas exigit (§. 982.), *fidem calumniatoris labefactare, & argumentis a propria persona desumtis suspicionem ejus, quod objicitur, a se amovere licet.*

Quæ in superioribus ex notione defensionis deduximus, ea mutatis mutandis ad defensionem quoque contra calumnias applicari possunt & debent. Quænam autem mutanda sint, aptus defensionis modus docet. Ad hunc ubi animum attenderis, nullibi hærebis. Quinam aptus sit modus ad tuendum corpus suum, quinam vero aptus sit ad tuendam famam & existimationem; in anterioribus perspicue explicavimus. Cetera quæ ab eodem minime dependent defensioni utriusque communia sunt. Cum vocabulum calumniæ principiis juris naturalis conformiter in sensu latiori sumamus; vi ejusdem ad controversias quoque eruditorum applicandas sunt, quæ de defensione adversus calumnias hic demonstrantur, quoties vel imputantur errores a mente tua alieni, vel pro erroneis venditantur, quæ non sunt, vel errores quoque veri objiciuntur, ut famæ tuæ detrahatur.

§. 1051.

In calumniatorem tantundem tibi licet, quantum ad calumniam reprimendam sufficit. Quoniam enim famam & existimationem defendere debemus (§. 1033. 1034.), lex vero naturæ nobis dat jus ad eos actus, sine quibus huic obligationi satisfacere non possumus (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter sine quibus calumnia reprimi nequit; in calumniatorem tantundem licet, quantum ad calumniam reprimendam sufficit. *Quantum liceat in calumniatorem.*

Hinc intelligitur, quod non modo intra modum aptum ad famam & existimationem tuendam subsistere; verum etiam quæ intra eum licita sunt, non ultra justos terminos in dato casu ex circumstantiis definiendos extendere debeamus, neque infra eos subsistendum, ut, quæ reprimi poterat ac debebat, calumnia non reprimatur.

§. 1052.

Si factis famam & existimationem defendere sufficienter potes; non opus est ut verbis defendas: seu non opus est defensione verbali, ubi realis sufficit. Ex factis nimirum colligitur, quænam virtutes intellectuales & morales hominem ornent, cum quæ in anima sunt, non aliter prodantur quam per actus exteriores. Quoniam itaque existimatio est aliorum de perfectione tua (§. 538.), virtutibus potissimum intellectualibus & moralibus judicium (§. 549.), fama vero in communi hominum aliorum de iisdem sermone consistit (§. 553.); si quæ famæ ac existimationi tuæ adversa dicit calumniator, non evidentius refutantur, quam factis, consequenter facta ad famam & existimationem tuendam omnium aptissima sunt. Cumque hoc pacto non agas, nisi ad quod agendum obligatus es, quemadmodum ex capite anteriore toto constat; & quod adeo facere debebas, etiamsi alter te calumniatus minime fuisset (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); non habet calumniator, de quo conqueri possit; ut in defensione adversus calumnias medium omnium lenissimum sit (§. 981.). Quoniam itaque non utendum est nisi lenissimo medio, ubi sufficit defensioni (§. 982.), & præterea sapientia, ad quam obligaris (§. 254.), jubet ut media aptissima præferas ceteris (§. 683. *Psych. rat.*); si factis famam & existimationem sufficienter defendere potes, non opus est ut verbis defendas, consequenter non opus est defensione verbali, ubi realis sufficit (§. 1048.). *Quando defensioni realis tantummodo locus sit.*

Pertinet huc pervulgatum illud: Non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt, quamvis meus ejus latius pateat, quam exigit propositio præsens, cum subinde quoque in defensione verbali obtineat, veluti provocando ad facta, quibus refutantur, quæ per calumniam imputantur. In Philosophia morali docebimus, quod defensio realis maxime deceat hominem; & ad famam ipsius amplificandam apprime faciat, ut tanto minus dubitari possit, eam famam tuendi medium omnium præstantissimum esse, nisi hominum perversitas, & ab ea immanens ob aliorum credulitatem periculum aliud exigat. Quemadmodum itaque optimum errores refutan-

tandi modum judico demonſtrationem veritatis contrariæ (*not.* §. 1035. *Log.*) ; ita quoque realis defenſio adverſus calumnias malevolorum mihi ſemper prælata eſt verbali in ipſis etiam controverſiis eruditorum. Atque hoc adeo evidens mihi videtur , ut ſine probatione admittendum ſit ab iis , qui veritatem in ſyſtemate demonſtratam , quam ut capiant , imbecilliores ſunt . Dixi in demonſtratione defenſionem realem eſſe medium omnium leniſſimum famam & exiſtimationem tuendi . Sed erunt forſitan , qui cum ſint ſcrupuloſiores , quam par eſt , id definitioni non ſatis convenire exiſtimaturi ſunt . Medio enim leniſſimo nullum inferri debet malum calumniatori (§. 981.). Sed nil magis eum mordet , quam ſi tam putidas declares calumnias ipſius , ut ne minimum quidem ad eas reponendum judices , & ubi videt , facta tua longe aliud loqui , quam quod ipſe de te per calumniam dixit. Videris adeo alteri creare tædia , conſequenter ad infelicitatem ipſius quidpiam conferre (§. 639 *Pſych. empir.*) conſequenter defenſione tua actu inferri alteri quidpiam mali . Enimvero quamvis largiamur , quod cauſam tædiorum præbeas alteri (§. 881. *Ontol.*) ; negamus tamen & pernegamus , te alteri tædia creare , ad quod non faciendum obligaris (§. 723.). Facis enim , ad quod faciendum obligaris , & quod facere debebas , etiamſi alter te calumniatus minime fuiſſet . Sed ſi alter tædium ex eo percipit , quod facias , ad quod faciendum obligatus es , ideo contra obligationem tuam non admittendum quicquam (§. 726.). Ex eo igitur tædium percipere minime debet , adeoque ipſe eſt tædiorum ſuorum cauſa , quæ evitare poterat ac debebat . Præterea probe notandum eſt , quod tædium non percipiat ex factis tuis quatenus in ſe ſpectantur , ſed quatenus per ea refutari videt calumnias , quas aliis perſuadere mallet , adeoque ſe fine ſuo excidere intelligit , aut ſaltem magnopere veretur , ne excidat . Quicquid igitur tædii animum ejus occupat , non a te venit , ſed in totum ſibimetipſi hoc tribuere debet . Ceterum cum defenſio vacare debeat odio (§. 996.) , & vindictæ cupidine (§. 999. & *not.* §. 1050.) ; probandum non eſt , ſi quis defenſionem realem præfert verbali eo fine , ut hoc magis urat calumniatorem , adeoque ipſius tædia intendit (§ 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 1053.

Quando verbalis reali anteponenda .

Si quacunque de cauſa defenſio famæ & exiſtimationis tuæ non ferat moram , donec eam factis contrariis defendas ; verbali defenſione opus eſt . Etenim ſi quacunque de cauſa defenſio famæ & exiſtimationis tuæ non ferat moram , donec eam factis contrariis defendere poſſis , cum tamen ad eam defendendam obligeris (§. 1033. 1034.) ; utendum eſt defenſione alia . Quamobrem cum præter defenſionem realem non detur alia , quam verbalis (§. 1040. 1048.) ; ſi quacunde cauſa defenſio non fert moram , donec famam & exiſtimationem factis contrariis tueri poſſis , verbali opus eſt .

Variæ poſſunt eſſe cauſæ , cur periculum ſit in mora , niſi ſtatim famam vel exiſtimationem defendas , quæ , quando obviæ ſunt , facile agnoſcuntur. Ita fieri poteſt , ut , ſi calumniæ habeatur fides , inde emergat irreparabile quoddam damnum . In ipſo igitur ortu reprimenda , nec moram fert defenſio . Similiter ſi quis te præſentem in præſentia aliorum calumnietur , qui te tacente eidem tanto facilius aurem præbent , & per quas deinceps brevi tempore calumnia inimmenſum diffunditur ; ea denuo extemplo reprimenda , ac in mora periculum eſt .

§. 1054.

Alius caſus.

Si facta præterita objicit calumniator , defenſione verbali opus eſt . Etenim ſi facta præterita objicit calumniator oſtendendum eſt , te tale quid non feciſſe (§. 1039.). Quoniam igitur ex eo , quod poſthac contrarium facis , colligi certo non poteſt , te antea non feciſſe , quod te feciſſe ait calumniator ; defenſio realis non ſufficit (§. 1048.). Quamobrem cum præter realem non detur alia niſi verbalis (§. 1040. 1048.) , & huic tantummodo locus non ſit , ubi realis ſufficit (§. 1052.) ; defenſione verbali opus eſt , ſi facta præterita objicit calumniator .

Ceſſat nimirum ratio , cur defenſioni verbali præferenda realis , quamvis in præſenti caſu utraque conjungenda : ita enim verbalis a reali novum robur acquirit .

§. 1055.

§. 1055.

Si ea sit calumniatoris autoritas, ut alii facilem eidem habeant fidem; fides ejus labefactanda, præsertim ubi tua plurimum refert, ne fides eidem habeatur. Quando enim te adversus calumnias defendere volueris, aliter id fieri nequit nisi efficiendo, ne calumniatori fides habeatur ab aliis (§. 1039.). Quodsi ergo ea fuerit ejus autoritas, ut alii facilem eidem habeant fidem, tua tamen plurimum refert, ne fiat; ostendendum omnino est, quod ea, quæ tibi objicit, vel ipse minime norit, vel quod hoc faciat malo in te animo (§. 613. *Log.*). Quoniam itaque hoc pacto fides ejus labefactatur; in casu propositionis præsentis fides ejus labefactanda. *Quando fides calumniatoris labefactanda.*

Falluntur adeo, qui propalando ea, quæ ignominiæ sunt vel etiam infamiæ, calumniatori aut socio ejus injuriam fieri existimant, cum lex naturæ prohibeat propalari, quæ ignominiæ (§. 828.) ac infamiæ sunt alteri (§. 866.) Enimvero hi non perpendunt in collisione officiorum erga seipsum & erga alios vincere officium erga seipsum (§. 229. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Cum licitum sit non parcere vitæ alterius, ut serves tuam (§. 1013.); nec illicitum videri potest non parcere existimationi ac famæ alterius, ut propriam serves.

§. 1056.

Si calumniator fortunas tuas subvertere, aut alio quocunque modo te lædere intendit; tantundem in ipsum licet, quantum in aggressorem. Quodsi enim calumniator fortunas tuas subvertere, aut alio quocunque modo te lædere intendit; aggressor est (§. 979.). Quamobrem cum te defendere debeas non contra calumniatorem, sed contra aggressorem; quin in casu præsenti tantundem tibi liceat in calumniatorem, quantum in aggressorem dubitandum non est. *Quando vis licita in calumniatorem.*

Nimirum duplicem personam tuetur in casu propositionis præsentis calumniator. Calumniatorem agis; quatenus te calumniatur. Aggressori æquiparandus, quatenus per alios, qui calumniis ejus fidem habent, læsionem tuam intendit, teque in periculum amittendæ fortunæ, immo ipsius vitæ conjicit. Quid ergo mirum quod læsuro per alios eadem arma opponas, quæ opponis tæ læsuro per se declinandi periculi causa? Neque enim hic agitur de reprimenda calumnia, sed de declinando periculo. Ceterum hæc potissimum obtinent in statu naturali: in civili enim alia prostant remedia, quibus tanquam senioribus præ durioribus hisce locus est.

§. 1057.

Si quis se lædi patitur ab alio, ei non modo verendum est, ne denuo ab eodem lædatur, verum etiam ne ab aliis ejus similibus lædatur, & ne idem quoque lædere audeat posthac alios. Qui enim te lædit sciens ac volens, ei etiam est animus te lædendi. Quamobrem cum nihil mali ipsi sit metuendum, ubi pateris te lædi ab alio, quando occasio denuo te lædendi sese offert, nullum ipsi est motivum, cur hoc facere nolit (§. 890. *Psych. empir.*) Te igitur denuo lædet (§. 889. *Psych. empir.*) Quod si ergo patiaris te lædi ab alio, verendum tibi omnino est, ne denuo ab eodem lædaris. *Quod erat unum.* *Quid exsequatur, si quis patiatur, ut lædatur ab alio.*

Enimvero dantur plures uno, quibus est animus lædendi alios, ubi nihil ipsis mali exinde metuendum. Quamobrem ubi vident te patientem, ut lædaris; nec ipsis est motivum, cur te lædere nolint (§. 890. *Psych. empir.*) Patet igitur ut ante, si te lædi ab alio patiaris, verendum tibi esse, ne posthac lædaris a pluribus ejus, qui te læsit, similibus. *Quod erat secundum.*

Denique si quis te lædere potest, ut nihil exinde ipsi metuendum sit mali, alios, a quibus eandem patientiam expectat, posthac lædere audet, cum eadem sit ratio, quæ ante. *Quod erat tertium.*

Ponamus vero te lædi a non sciente nec volente, adeoque nonnisi culpa quadam ipsius (§. 732. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) Quodsi nondum habeat animum a lædendis aliis alienum, ubi sese denuo offert occasio te lædendi, nil obstat, si certus sibi esse videtur, nihil exinde mali metuendum, quin posthac te lædat sciens ac volens. Patet itaque *per demonstrata*, hic quoque metuendum esse, ne posthac sæpius ab eodem lædaris, & ne lædaris quoque ab aliis ejus similibus, immo ne idem quoque lædere posthac alios audeat.

Sive igitur quis dolo, sive culpa te læserit, tuque hoc patiaris, verendum tibi erit, non modo ne posthac ab eodem, sed etiam ne ab aliis ejus similibus lædaris, & ne idem quoque alios perinde ac te lædat.

Quæ hic ex ipsa natura hominum demonstrantur, experientia confirmantur. Videre hoc licet in adolescentibus & juvenibus. Si quis enim eorum semel se ludum jocumque haberi a petulantiore patitur; eundem deinde hic sæpius ludibrio habet. Tandem sequentibus ceteris illius exemplum, communis omnium jocus & ludus est, quasi ad hoc natus, ut naso suspendatur adunco. Tanto autem facilius idem contingit, quanto homines sunt proniores ad male agendum, ubi male facientes nihil mali ferunt.

§. 1058.

Si quis te læsit, tibi competit jus eum adigendi, ne in posterum denuo lædat, in & præcavendi, ne exemplum ejus secuti te, vel ipse etiam alios lædere audeat.

Jus eum qui te læsit,

Si quis enim te læsit, & tu hoc pateris, tibi non modo verendum, ne denuo ab eodem lædaris, verum etiam ne lædaris ab aliis ejus similibus, & ne idem quoque lædere audeat posthac alios (§. 1057.) Enimvero competit tibi jus perfectum non patiendi, ut quis te lædat (§. 913.) simulque obligaris ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate tua est (§. 988.) Quamobrem cum jus perfectum involvat jus alterum cogendi, si obligationi suæ naturali, veluti de te non lædendo (§. 695.) satisfacere noluerit, natura tibi quoque competat jus ad eos actus, quibus impedire potes, ne quis ab altero lædatur (989.); si quis te læsit, tibi competit jus eum adigendi, ne in posterum denuo lædat & præcavendi, ne exemplum ejus secuti te, vel ipse etiam alios lædere audeat.

Ecce tibi fontem juris omnis puniendi, hactenus non satis animadversum ab aliis. Ita enim demum jus pœnarum, quod hominibus competit ex ipsa hominis natura derivatur, in qua jus naturale omne rationem sufficientem habet (§. 161. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Equidem non desunt, qui ex Jurisdictione jus pœnarum deducunt, atque ideo contendunt, id nemini competere posse nisi superiori; dudum tamen animadversum est ab aliis, quod hi statum civilem cum naturali confundant. Cum natura homines omnes æquales sint (§. 81.), consequenter nemo superior altero; si ex jurisdictione jus pœnarum deducere volueris, in statu naturali jus puniendi alterum nemini competit. Licebit itaque contra injurias intentatas se defendere, quemadmodum ex antea demonstratis liquet; sed injurias factas, quæ reparari non possunt, tolerare necesse erit: quod cum idem sit ac aliis licentiam lædendi dare & omne jus securitatis tollere, quam sit absurdum haud obscure intelligitur. Vidit hoc *Grotius* ac ideo jus puniendi privatis in statu naturali vindicaturus de *J. B. & P. lib.* 2. *c.* 20 §. 1. sumit, licitum & non iniquum esse, ut, qui male fecit, malum ferat. Etsi enim affirmet naturam ipsam hoc dictitare, non tamen ostendit, quod & quomodo dictitet, cum ostendi non possit. Nihil hinc conficitur, quod antiquissimum jus sit, *Rhadamantheum* dictum a Philosophis, ut quisque tantundem patiatur, quantum fecit mali. Multa enim antiquissimis temporibus pro jure habita, quæ non sunt. Et quamvis *Rhadamanthus*, judex fictus apud inferos, summa æquitate jus dicere credatur veteribus; veterum tamen autoritas nil probat. Detur enim ratio, cur quis tantundem pati debeat, quantum ipse fecit mali. Nullam afferri video rationem neque abiis, qui nullam unquam legem tam æquam fuisse contendunt ac *Rhadamantheam*, & solam ejusmodi esse affirmant, ut ne hiscere quidem contra eam audeat homo. Non alia sane de causa *Grotius* multa de Jure pœnarum tradidit, quæ approbari minime possunt; quam quod ex fonte hoc impuro idem deducere voluerit, & alia veritati consentanea docuerit, quæ ex Jure *Rhadamanthæo* tanquam principio demonstrari nequeunt, nec cum ceteris cohærent. Sed quam prono alveo omnia ex eo, quem indicavimus, fonte fluant, tum quæ hic, tum quæ alibi de jure pœnarum dicenda sunt; ex demonstrationibus nostris elucescet.

§. 1059.

§. 1059.

In eum, qui te læsit, tantundem tibi licet, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ, sive ab eodem tibi atque aliis, sive ab aliis ejus exemplum secutis tibi metuendæ sufficit. Si quis enim te læsit, tibi competit jus adigendi alterum, ne in posterum te lædat, & præcavendi ne ejus exemplum secuti te lædant alii, nec ipse etiam alios lædat (§. 1058.). Quoniam adeo aversio periculi posthac metuendi finis est (§. 932. *Ontol.*), finem autem consequi non datur sine mediis (§. 937. *Ontol.*); necesse omnino est, ut in eum qui te læsit, tantundem tibi liceat, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ, sive ab eodem, sive ab aliis ejus exemplum secutis tibi metuendæ sufficit. *Quod erat unum.* *Quantum juris competat in alterum ob læsionem factam.*

Quilibet homo obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis quantum in potestate sua est (§. 988.). Quamobrem cum ex eo, si te lædi pateris ab alio, ab eodem quoque periculum læsionis immineat aliis (1057.); in eum, qui te læsit, tantundem quoque juris est (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter tibi licet (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ sufficit. *Quod erat alterum.*

Habemus hic principium generale, unde deducendum est, quod de magnitudine pœnæ notandum, ne justa major sit, nec lenior, quam par erat.

§. 1060.

Si periculum læsionis futuræ ex præterita tibi vel aliis imminens avertendum; qui te læsit quidpiam pati debet, ex quo tædium seu molestiam percipit, seu malum quoddam pati debet. Quod si enim ex lesione præterita periculum tibi vel aliis imminet læsionis futuræ, si qui te semel læsit, in posterum a te ac aliis lædendis abstinere debeat, necesse est, ut læsionem sibi repræsentet tanquam malam quoad se (§. 907. *Psych. empir.*). Quamobrem cum læsionem aliorum sibi quoad se repræsentet tanquam bonam, quia alias te non læsisset (§. 893. *Psych. empir.*); necesse est, ut propter læsionem præteritam quidpiam patiatur, quod judicio ipsius malum sit, consequenter ex quo tædium sive molestiam percipit (§. 569. *Psych. empir.*), metuendum sibi denuo sive a te, sive ab aliis, quoties vel te, vel alios læserit. Patet itaque si periculum læsionis futuræ ex præterita tibi vel aliis imminens avertendum, qui te læsit quidpiam pati debere, quo tædium seu molestiam percipit, seu malum quoddam pati debere. *Quomodo idem exequendum.*

Habemus hic principium generale definiendi genera pœnarum.

§. 1061.

Cuilibet homini natura competit jus puniendi eum, qui ipsum læsit. Etenim si quis eum læsit, tantundem ipsi in eundem licet, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ sive ab eodem, sive ab aliis ejus exemplum secutis tam sibi, quam aliis metuendum sufficit (§. 1059). Quoniam igitur hoc periculum averti nequit, nisi qui te læsit quidpiam patiatur mali, seu ex quo tædium aut molestiam percipit (§. 1060.); natura homini cuilibet competit ius efficiendi, ut ob læsionem præteritam is, qui eum læsit, patiatur aliquod malum. Cum malum istud motivum nolendi sit (§. 890. *Psych. empir.*), quod tu cum læsione, adeoque actione alterius connectis, qui autem motivum aliquod nolitionis cum alterius actione connectit eundem ad hanc omittendam obliget (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); natura tibi competit jus obligandi alterum, ne in posterum *Jus puniendi homini natura competens.*

rum te vel alios lædat, & obligandi per hoc etiam alios, ne ejus exemplum ſecuti te vel alios lædant. Enimvero qui alteri ob malum morale, quale eſt læſio utpote lege naturali prohibita (§. 695.), vi juris eum obligandi, quod habet, malum quoddam phyſicum immittit, eum punit (§. 1077. *part. 1. Theol. nat.*) Cuilibet adeo homini natura competit jus puniendi eum, qui læſit.

Videmus adeo homini unicuique competere jus puniendi eum, qui ipſum læſit, neque adeo naſci ex juriſdictione; competere privato in privatum, adeoque æquali in æqualem, nec requiri, ut qui alterum punit, ſit eodem ſuperior. Quodſi hoc jus in genere ſpectetur citra reſpectum ad quoddam individuum; natura homini competit: quodſi vero idem conſideres in caſu ſingulari quoad certum individuum; non tam ex facto alterius naſcitur jus ipſum puniendi, quod jam habes, quam jus eodem nunc utendi, ſeu factum alterius licitum facit in hoc caſu ejus exercitium. Suo videbimus loco, quando jus civitatis expoſituri ſumus, jus puniendi in ea fore nullum, niſi in ſtatu naturali ipſa natura unicuique tribueret jus puniendi alterum ſibi æqualem. Quod hoc vulgo non agnoſcatur, non alia ratio eſt, quam quod hactenus hominum jura & obligationes ex ipſa ejus natura non fuerint deducta in ſyſtemate veri nominis, ut quorum unum dependeat ab alio, perſpici poſſet. Ceterum qui ad demonſtrationes anteriores animum advertit, abunde intelligit, jus puniendi alterum ob læſionem factam naſci ex obligatione erga ſeipſum atque alios, id quod convenit principio generali, quod jus oriatur ex obligatione paſſiva (§. 23.).

§. 1062.

Pœnarum ſpecies.

Pœna emendatrix dicitur, quæ ab eo, qui læſit, repetitur, ut animum lædendi mutet. *Exemplaris* vero vocatur *pœna*, qua qui te læſit afficitur, ut aliis metus incutiatur, quo a te aliiſve lædendis deterreantur.

Nititur diviſio fine pœnarum, quem punitor licite intendit, emendatione nimirum lædentis & exemplo, quod aliis eſſe debet (§. 1059. & *ſeqq.*).

§. 1063.

Jus puniendi quantum ſit.

Jus puniendi infinitum eſt. Etenim cum jus puniendi illud ſit, quod tibi competit in eum, qui te læſit (§. 1061.), in hunc vero tantundem tibi liceat, quantum ad avertendum periculum læſionis futuræ, ſive ab eodem tibi atque aliis, ſive ab aliis ejus exemplum ſecutis tibi metuendæ ſufficit (§. 1059); juri puniendi in genere non præſcribi poſſunt limites, ſed ei demum ex circumſtantiis præſentibus præfigendi. Quoniam itaque jus infinitum eſt, cui in genere præſcribi limites non poſſunt, ſed cui demum ex circumſtantiis præſentibus præfigendi (§. 977.); jus puniendi infinitum eſt.

Eodem ſenſu jus puniendi infinitum dicitur, quo ſupra jus defendendi infinitum diximus (§. 978.). Quamobrem quæ ibidem de jure defendendi, quatenus infinitum eſt, annotavimus; ea etiam ad jus puniendi applicari poſſunt ac debent.

§. 1064.

Pœna gravis & levis.

Pœna gravis dicitur, qua magnum alteri infertur malum: *levis* autem, qua exiguum.

Dantur plurimi gradus & gravitatis & levitatis pœnarum. Inde eſt, quod in caſibus particularibus diverſa ſint epitheta, quibus iidem ſignificantur.

§. 1065.

Quomodo pœna gravior illicita.

Pœna gravior illicita ubi levior ſufficit. Cum enim in eum, qui te læſit, non plus tibi liceat, quam quod periculo læſionis futuræ a te & aliis avertendo ſuffi-

sufficit (§. 1059.); major pœna licita non est, quam pro circumstantiis præsentibus tum qua emendatrix, tum qua exemplaris sufficit (§. 1062.). Quamobrem cum graviori opus non sit, ubi levior sufficit; pœna gravior illicita, ubi levior sufficit.

§. 1066.

Puniens quando modum excedat.

In puniendo modum excedere dicitur, qui graviori pœna eum, qui læsit, afficit, ubi levior sufficiebat. Quamobrem cum pœna gravior illicita, ubi levior sufficit (§. 1065.); *in puniendo modum excedere non licet.*

Qui modum in puniendo excedit, plus sibi juris arrogat in alterum, quam ipsi competit, cum non plus juris concedatur in puniendum, quam quantum coercendæ ipsius malitiæ & præcavendæ læsioni eam imitantium sufficit (§. 1059.).

§. 1067.

Excessus in puniendo læsio.

Quatenus puniens modum excedit, puniendum lædit. Quatenus enim puniens in puniendo modum excedit, graviori pœna eum, qui læsit, afficit, ubi levior sufficiebat (§. 1066.). Quamobrem cum pœna gravior sit, qua majus malum infertur, levior, qua minus (§. 1064.); qui in puniendo modum excedit, ei qui læsit, majus malum infert, quam avertendo periculo læsionis futuræ sufficiebat. Quoniam itaque in eum, qui læsit, non plus licet quam quod ad avertendum periculum læsionis futuræ sufficit (§. 1059.); malum, quod ultra infertur, nullo jure infertur. Quamobrem cum malo illato puniendus vel status ejus reddatur imperfectior [§. 565. *Psych. empir.*]; si quid ultra fit, quam pœnæ finis exigit, læsio est (§. 669.). Quatenus adeo puniens modum excedit, puniendum lædit.

Convenit in hoc jus puniendi cum jure defensionis (§. 1002.), quemadmodum in aliis bene multis: id quod non mirum, cum sit defensio prospiciens in futurum. Quæ adeo in superioribus (*not.* §. 1002.) de læsione aggressoris a defensore modum excedente annotavimus; ea quoque de excessu in puniendo mutatis mutandis intelligenda.

§. 1068.

Quando graviori pœna afficiendus, qui leniori emendari poterat.

Etsi pœna qua emendatrix levior esse posset, qua exemplaris tamen gravior requiratur, graviori pœna puniendus affici debet. Etenim si quis te læsit, tantundem tibi licet in eundem, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ sive ab eodem, sive ab aliis tibi atque aliis metuendæ sufficit (§. 1059.) consequenter pœna non minus exemplaris, quam emendatrix esse debet (§. 1062.). Quamvis adeo pœna qua emendatrix levior esse posset, ubi tamen exemplaris gravior requiritur, graviori omnino pœna affici debet puniendus.

Vi juris, quod homini natura competit (§. 918.), securus esse debet ab omni læsione aliorum (§. 917.). Quamobrem cum non alius pœnæ finis sit, quam securitatem tueri (§. 1059. 1062.), in puniendo non minus emendatio ejus, qui deliquit, quam exemplum, quo deterreantur alii, ne similiter delinquant, attendi debet. Eligendum igitur est medium, quod ad finem utrumque ducit. Clarius hoc patebit in pœnis civilibus, quando de jure civitatis sumus acturi. Multa vero circumspectione opus est, ne ad excessum referas, quod necessitati tribuendum, cui parere jubet sapientia.

§. 1069.

Quando eum puniri liceat, qui nos non læsit.

Si quis puniendo ei, qui ipsum læsit, non sufficit, alii cuicunque jus est ejus loco pœnam sumendi, vel in puniendo altero ipsum adjuvandi, qui potest. Homini enim cuilibet competit jus ad eos actus, quibus impedire potest, ne quis lædatur ab aliis (§. 989.). Quamobrem cum pœnis impediatur, quo minus quis ab aliis lædatur (§. 1062.); ipsi etiam competit jus puniendi eum, qui alterum læsit. Quoniam tamen ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate sua est, non obligatur, nisi quando is ipsemet hoc impedire non valet (§. 988. 608.); hoc jure non ante utendum, quam alter puniendo ei, qui ipsum læsit, non sufficit. Quamobrem si quis puniendo ei, qui ipsum læsit, non sufficit, alii cuicunque jus est ejus loco pœnam sumendi, vel in puniendo altero ipsum adjuvandi, qui potest.

* *Grotius lib. 2. c. 20. §. 3. de J. B. & P.* negat per naturam ipsam determinatum esse, quis punire debeat. Putat tamen eam satis indicare, quod pœna licite exigatur ab eo, qui paria non delinquit. In hanc autem sententiam prolapsus, quod verum fundamentum juris pœnarum non fuerit assecutus (*not.* §. 1058.). Ex iis adeo, quæ nos demonstravimus, liquet jus puniendi eum, qui læsit, per se competere ei, qui læsus fuit, in subsidium vero datum iis, quorum in eodem exequendo auxilio ille opus habet (§ 1061. & §. *præs.*), cum utique perinde sit, sive quid per te, sive per alium fiat, modo licitum fuerit. Inter officia humanitatis vero referendum esse, si pœna sumitur ab aliquo loco alterius, ex anterioribus satis manifestum est.

§. 1070.

Quod hoc fiat absque injuria.

Quoniam qui alterius loco pœnam sumit ab eo, qui meretur, hoc suo jure facit (§. 1069.), si quis vero suo jure quid facit, nemini injuriam facit (§. 975.) *qui alterius loco pœnam sumit ab eo, qui meretur, ipsi injuriam non facit.*

Vulgo homines ea occupavit opinio, quasi læsio alicujus non pertineat ad alterum, qui læsus minime fuit, præsertim ubi sibi metuunt ab eo lædenstо. Atque adeo satis manifestum arbitrantur, quod injuria ipsis fiat ab eo, qui causam alterius agit. Enimvero quemadmodum in aliis, ita etiam in securitate tuenda, quam nonnisi per pœnas tueri licet, natura infirmiorem commendat potentiori.

§. 1071.

Obligatio pœnam subeundi.

Qui alterum læsit, ad pœnam patiendum obligatur. Ponamus enim puniendum non obligari ad pœnam patiendam. Non igitur necesse erit, ut puniri sese ab eo, quem læsit, patiatur (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque punienti resistendi jus habet (§. 727. *Ontol.*). Quoniam læso natura competit jus puniendi eum, qui læsit (§ 1061.); natura dat alteri jus contra jus alterius. Quod cum sit absurdum §. 180. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), qui alterum læsit, ad pœnam patiendum obligatur.

Equidem in statu naturali erunt perpauci, qui obligationi huic aurem facilem præbebunt: non tamen hic quæritur, quid faciant homines, sed quid facere debeant. Obligatio naturalis in se immutabilis (§ 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), non ideo tollitur, quod non agnoscatur, aut quod eidem satisfacere plerique recusent.

§. 1072.

Reatus fit.

Obligatio dandi pœnam læsionis suæ *Reatus* dicitur. Hinc *Reus* appellatur, qui ad pœnam patiendum obligatur, consequenter qui eandem meretur (§. 785. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Coin-

Coincidit adeo reatus cum merito pœnæ, seu demerito. Respondet juri pœnarum & contrahitur ipso facto, quo alterum lædis.

§. 1073.

Quoniam qui alterum lædit, ad pœnam subeundam obligatur (§. 1071.), hæc autem dandi læsionis suæ pœnam obligatio reatus est (§. 1072.); *reatus juri naturæ convenit.* *Quod juri naturæ conveniat.*

Nimirum juri naturali convenit, quod ex principiis ejus deducitur, aut juri cuidam naturali respondet, quemadmodum reatus juri pœnarum (*not.* §. 1072.).

§. 1074.

Qui alterum punit, non intendit malum, quod alteri inferendum, sed aversionem periculi læsionis futuræ sibi & aliis ex præterita metuendæ. Qui enim alterum punit, ideo malum infert, ut periculum læsionis in posterum sibi & aliis ex præterita metuendæ avertat (§. 1060.). Sed id, propter quod quis agit, intendit (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Qui ergo alterum punit, aversionem periculi læsionis futuræ sibi & aliis ex præterita metuendæ intendit, non vero malum, quod periculi avertendi gratia inferendum. *Intentio punientis.*

Quemadmodum itaque D. *Thomas* ait in vera defensione hominem non occidi ex intentione (*not.* §. 992.): ita prorsus ad mentem ejus dicendum, puniendo non inferri malum ex intentione. Quæ igitur superius (*loc. cit.*) quoad defensionem monuimus, ea etiam mutatis mutandis de pœnis irrogandis tenenda.

§. 1075.

Qui alterum punit, non vult malum alterius, quatenus malum alterius est, sed quatenus est medium unicum avertendi a se & aliis læsionis metuendæ periculum, & mallet ab eo alterum esse immunem. Qui enim alterum punit, intendit aversionem periculi læsionis sibi & aliis ex præterita metuendæ (§. 1074), consequenter hæc aversio est finis (§. 617. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), propter quem alterum punit (§. 932. *Ontol.*). Quamobrem cum eum consequi non possit, nisi malum ei, qui læsit, inferendo (§. 1060.), qui vero vult finem, medium quoque unicum velle debeat (§. 941. *Ontol.*); qui alterum punit, non vult malum alterius nisi quatenus est medium unicum avertendi a se & aliis læsionis metuendæ periculum, adeoque non qua malum alterius. *Quod erat unum.*

Quamobrem cum non velit malum alteri inferendum, si puniri debeat, qua malum alterius *per demonstrata;* mallet utique alterum ab eo esse immunem modo aliter periculum a se & aliis avertere posset. *Quod erat alterum.* *Quomodo puniens velit malum alterius.*

Duplici modo hic spectatur malum, nimirum quatenus alteri molestum, & quatenus est medium unicum consequendi finem licitum. Priori respectu idem non vult, qui punit, sed vult posteriori. Vide, quæ supra in simili casu annotavimus (*not.* §. 993.).

§. 1076.

Qui alterum punit ex malo, quod inferendum, voluptatem nullam percipit. Quoniam enim malum puniendi non vult qua malum ipsius, sed ab eodem eundem mallet immunem (§. 1075.; nec actum puniendi sibi repræsentat tanquam bonum, quatenus eodem ipsi infertur malum (§. 892. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ex eo, quod nobis non repræsentamus tanquam bonum, voluptas *An puniens voluptatem percipiat ex malo puniendo.*

luptas non percipiatur (§. 558. *Psych. empir.*); qui alterum punit, ex actu puniendi, quatenus eodem alteri infertur malum, consequenter nec ex malo pœnæ sumendæ causa alteri inferendo voluptatem percipit.

Illustrant propositionem præsentem, quæ supra prolixe annotavimus (*not.* §. 994.).

§. 1077.

An pœna ex odio in puniendum irrogetur.

Qui alterum punit, eum non odit, nec inimico in eum hoc facit animo. Qui enim alterum punit ex malo, quod ei inferendum (§. 1076.), consequenter ex tædio, quod puniendus inde percipit (§. 569. *Psych. empir.*), voluptatem nullam percipit. Eum itaque non odit (§. 664. 665. *Psych. empir.*), consequenter nec inimico in eum hoc facit animo (§. 626.).

Hinc eodem modo patet, *pœnas non repugnare amori universali hominum promiscue omnium, ipsorum etiam inimicorum*, quemadmodum idem supra de defensione sui evicimus (§. 998).

§. 1078.

An excludat cupiditatem vindictæ.

Qui alterum punit, animum habet ab omni vindictæ cupidine alienum. Puniendum enim minime odit (§. 1077.), consequenter nec tædium ejus appetit (§. 669. *Psych. empir.*), etsi is ipsum læserit (§. 1061.), consequenter offenderit (§. 942.). Enimvero a vindictæ cupidine alienum habet animum, qui tædium ejus, qui ipsum offendit, non appetit (§. 947.). Ergo qui alterum punit, animum habet ab omni vindictæ cupidine alienum.

Ne propositio præsens perversæ interpretationi obnoxia fiat, non modo tenendum est, nobis jam esse sermonem de pœna, quam sumit privatus a privato in statu naturali, verum etiam vindictæ cupido in sensu accipienda, quem vocabulo supra tribuimus (§. 947.), ne variando significatum quis suggillet, quæ rite intellecta evidentia sunt, & magnum momentum afferunt ad puritatem animi.

§. 1079.

Condonans alteri offensam eum punire potest.

Qui alteri offensam seu læsionem condonat, seu qui eidem ignoscit, hoc tamen non obstante pœnam ab eodem exigere potest. Etenim qui alteri offensam seu læsionem condonat, seu eidem ignoscit, cupiditatem vindictæ deponit (§. 959.), consequenter animum ab ea alienum habet. Qui alterum punit, animum tamen ab omni vindictæ cupidine alienum habet (§. 1078.), seu habere debet (*not.* §. 997.). Qui ergo alteri offensam seu læsionem condonat, seu eidem ignoscit, hoc tamen non obstante pœnam ab eodem exigere potest.

Ad condonandum offensas faciles esse debemus (§. 960), adeoque ignoscendum omnibus, qui nos quomodocunque læserunt (§. 959.). Sed obligatio aliis ignoscendi non tollit jus pœnarum. Immo potius exercitium hujus juris a condonatione offensæ nunquam separari debet. Alias enim, ubi cupidine vindictæ flagrat animus, in puniendo modus exceditur, consequenter qui puniendus erat, læditur (§. 1067.), & pœna exigitur inimico in altero animo, quod legi naturali repugnat (§. 1077.).

§. 1080.

Jus puniendi eum, qui ad læsionem concurrit.

Qui ad actionem ejus, qui te læsit, concurrit, eum puniendi jus est, quatenus impediendum, ne in posterum ipse aut alii idem faciant. Etenim qui ad actionem ejus, qui te læsit, concurrit, is ad hoc, quod te læserit alter, quidpiam contu-

lit

lit (§. 106. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum verendum sit, ne denuo hoc faciat ipse, vel alii exemplum ejus secuti idem faciant, ubi hoc fieri pateris (§. 1057.); patiatur malum quodpiam ex concursu ad læsionem necesse est, ut nec ipse in posterum ad læsionem alterius concurrere velit, nec ejus exemplum sequantur alii (§. 907. *Psych. empir.*). In eum igitur qui ad læsionem concurrit, tantundem tibi juris competit, quantum necesse est, ut eum adigas, ne in posterum ad læsionem tibi intentatam concurrat, & ut præcaveas, ne alii exemplum ejus secuti ad eandem concurrant, quod eodem prorsus modo patet, quo ante idem de eo, qui te lædit, ostendimus (§. 1058.). Quamobrem cum hoc jus sit jus puniendi (§. 1077. *part.* 1. *Theol. nat.*); qui ad actionem ejus, qui te lædit, concurrit, eum puniendi jus est, quatenus impediendum, ne in posterum ipse aut alii faciant.

Quoties quis ad læsionem alterius concurrit, pœnam meretur; sed non præcise eandem, quam meretur, qui te læsit. Pluribus modis concurritur ad actionem alterius, adeoque factum alienum non omni concurrenti eodem gradu imputari potest, consequenter nec ab omni eadem, multo minus eadem, quæ a lædente sumi potest pœna. Sed de hisce specialiora dicemus suo loco. Hic nobis sufficit jus puniendi concurrentem ad læsionem in genere evictum esse.

§. 1081.

Communicatio pœnæ quid sit.

Pœnam inter se communicare dicuntur, qui simul puniuntur ob læsionem alterius, seu quia aliquis læsus fuit.

Ex. gr. Ponamus Mævium jussu Titii, cui id consilium dederat Sempronius, occisum fuisse a Cajo. Ob homicidium non modo punitur Cajus, qui idem commisit, sed puniuntur etiam Titius atque Sempronius. Titius adeo, Sempronius & Cajus pœnam homicidii inter se communicare dicuntur.

§. 1082.

Quinam pœnam inter se communicent.

Qui ad actionem ejus, qui te læsit, concurrerunt, pœnam inter se communicant. Qui enim ad actionem ejus, qui te læsit, concurrerunt, licite puniuntur (§. 1080.). Enimvero qui simul puniuntur, quia læsus es ab altero, pœnam inter se communicant (§. 1081.). Qui ergo ad actionem ejus, qui te læsit, concurrerunt, pœnam inter se communicant.

Communicatio pœnarum non exigui momenti est, ubi de pœna exigenda agitur. Ubi enim pœnam exigere volueris ab eo, qui deliquit, se excusaturus provocat ad ceteros, qui concurrerunt, ut adeo manifestum sit, non ei soli imputandum delictum, qui id perpetravit, verum etiam ceteris, qui ad idem quomodocunque concurrerunt.

§. 1083.

Quomodo pœna communicetur.

Qui pœnam inter se communicant, eorum quilibet punitur ob factum proprium. Etenim in puniendo ratio habenda est periculi læsionis futuræ, quod ex facto cujusque ad eandem læsionem concurrentium metuendum (§. 1059. 1080.). Enimvero cum non omnium factum idem sit; nec ex facto uniuscujuslibet imminet periculum in futurum, consequenter nec idem licet in omnes, qui ad læsionem concurrerunt (§. 1059.). Quoniam itaque pœnas inter se communicant, qui ad eandem læsionem concurrunt (§. 1082.), adeoque simul quidem puniendi sunt (§. 1081.), non tamen omnes eadem pœna afficiendi *per demonstrata*; qui pœnam inter se communicant, eorum quilibet punitur ob factum proprium.

Quoniam factum alienum ei imputatur, a cujus voluntate libera quomodocunque dependet (§. 650. *part.* 1. *Phil pract. univ.*), consequenter qui ad eandem quomodocunque concurrit (§. 106. *part.* 2. *Philos. pract. univ.*), ideo non satis accurate rem pensitantibus ob factum alienum puniri videtur, qui ad idem concurrit. Enimvero etsi negandum non sit, eum puniri quia factum alienum ipsi imputatur; non tamen hinc sequitur quod puniatur propter factum alienum. Factum enim alienum ipsi imputatur propter factum proprium, & propter hoc punitur, causam quod propter ipsum puniatur præbente facto alieno: immo cum factum proprium tendat ad læsionem alterius, hac etiam non secuta jam aliquam merebatur pœnam, etsi pro diversitate circumstantiarum non semper exigendam. Haud difficile nimirum demonstrari poterat, facta quæcunque, quibus quis concurrere potest ad factum alienum esse contra jus securitatis alterius, quod pœnis defenditur. Hæc probe perpendi velim, ne diversa confundendo incidamus in errores.

§. 1084.

An quis puniri possit ob factum alienum.

Ob factum alienum, quo læsus quis fuit, nemo puniri potest. Quod enim alter te læsit, ex eo colligi nequit, quod ego habeam animum te lædendi, neque enim factum alterius a mea, sed propria ipsius pendet voluntate. Quamobrem nec ideo verendum tibi est, ne data occasione te sim læsurus, consequenter nec tibi jus est me adigendi, ne in posterum te lædam, adeoque nec ego malum quodpiam eo fine pati teneor (§. 1060.). Quamobrem jus me puniendi ob factum alienum, quo læsus fuisti, nullum est (§. 1077. *part.* 1. *Theol. nat.*). Patet itaque ob factum alienum, quo læsus quis fuit, neminem puniri posse.

Cessat nimirum in casu propositionis præsentis ratio, cur tibi jus puniendi alterum competat. Quamobrem nec eidem locus esse potest (§. 118. *Ontol.*). Præsens propositio referenda inter notiones communes. Videmus enim homines quosvis, quamprimum usus rationis sese exerit, agnoscere, quod puniri non possit, qui, quod talem pœnam mereatur, non fecit: unde ubi illicitam pœnam arbitrantur, punituro objiciunt, se nihil fecisse, quod pœnam istam mereatur, seu alterum id fecisse solum. Cumque pœnam exigens ab altero eundem lædat, quatenus modum excedit (§. 1067); multo magis injuriam faciet alteri, qui eundem puniri vult, cum nihil ipsi fecerit, de quo conqueri jure possit, adeoque nonnisi propter factum alienum. Quodsi objicias Deum punire posteros ob facta majorum, consequenter ob factum alienum, ad quod nullo prorsus modo concurrerunt; responderi equidem poterat, nos hic non agere de jure Dei, sed de jure hominum: ne tamen cuidam scrupulus nascatur, tenendum est, Deum punire majores in posteris immittendo ipsis calamitates, quæ respectu majorum pœnæ rationem habent, sed non respectu posterorum. Hoc distinctius exposituri sumus alibi. Neque est quod objicias, in crimine perduellionis puniri etiam agnatos, qui ad idem nullo modo concurrerunt. Præterquam enim quod hic de jure pœnarum, quatenus in statu naturali obtinet, agatur, non de pœnis positivis in civitate; præmonendum tamen esse duximus, malum, quod inde redundat occasione delicti alieni in agnatos, non habere rationem pœnæ, ac citra injuriam ipsos pati hanc calamitatem. Enimvero & hoc ipsum clarius exposituri sumus suo loco.

§. 1085.

Innocens quinam dicatur.

Innocens dicitur, qui nullo facto suo pœnam meruit.

Ita innocens est, qui nullo modo ad factum alterius concurrit, qui alterum læsit. Quodsi enim facto quodam suo ad id concurrit, pœnam meretur eidem debitam (§. 1083.), adeoque innnocens non est.

§. 1086.

An innocentem punire liceat.

Innocentem punire non licet. Etenim innocens est, qui nullo facto suo pœnam meruit (§. 1085.), consequenter qui nihil fecit, ob quod ad pœnam subeundam obligetur (§. 785. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque ob factum proprium puniri nequit, neque etiam puniri potest ob alienum (§. 1084.); innocentem punire non licet.

§. 1087.

§. 1087.

Quoniam ſemper metuendum, ne innocentem punias, quamdiu non certo conſtat, quod quid fecerit, quod pœnam meretur innocentem autem punire non licet (§. 1086.); *nemo puniendus, antequam de facto ejus, quod pœnam meretur, certo conſtet.* *Quid præ requiratur antequam quis puniri poſſit.*

Habemus hic principium, quo nititur inquiſitio, quæ pœnam præcedere debet in civitate, antequam pœna irrogari poſſit.

§. 1088.

Quicquid puniendus facit, dum pœnam exigenti reſiſtit, illicitum eſt. Qui enim alterum læſit, adeoque licite punitur (§. 1061. *h.* & §. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ad pœnam ſubeundam obligatur (§. 1071.). Quoniam adeo pœnam ab eodem exigenti reſiſtere non debet (§. 727. *Ontol.*); quicquid facit, dum reſiſtit illicitum eſt (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Reſiſtentia puniendi illicita.*

In ſtatu equidem naturali vix erit, qui pœnam exigenti non reſiſtat, cum poſſit; non tamen jam nobis de eo quæſtio eſt, quod faciunt homines, ſed quod facere debent. Qui alios lædere ſolent, hanc prærogativam affectant, quod alios impune lædere poſſint, etſi ipſi ab aliis lædi nolint.

§. 1089.

Pœnam remittere dicitur, qui eum, quem licite punire poterat, non punit. *Remiſſio pœnæ quid ſit.*

Nimirum remiſſio pœnæ ſupponit non modo jus puniendi, verum etiam vires ad exigendam pœnam ſufficientes. Hæ enim ſi deſunt, pœna intermittitur, non remittitur. Supponit etiam ex parte puniendi reatum, alias enim exercitio juris in dato caſu non eſt locus, neque in hunc tibi competit jus hic & nunc eum puniendi, ſeu quod perinde eſt non ſolum jus puniendi ſupponit in abſtracto, ſed & in concreto. Hæc differentia juris puniendi in abſtracto & in concreto potiſſimum attendenda venit in civitate, ubi jus pœnarum non competit ſingulis, quemadmodum cuilibet homini in ſtatu naturali (§. 1061.).

§. 1090.

Pœna mitigari dicitur, ſi quis eum, quem graviori pœna licite afficere poterat, leviori afficit. *Mitigatio pœnæ quid ſit.*

Eadem hic notanda veniunt, quæ modo de pœnæ remiſſione annotavimus (*not.* §. 1089.). Equidem in ſtatu naturali, ubi pœna determinanda ex circumſtantiis caſus dati ſingularibus (§. 1063. 977.), pœnæ mitigationi non videtur locus; quoniam tamen prudentia haud raro ſuadet quædam aliter fieri, quam quæ ſepoſitis circumſtantiis alienis fieri debebant per leges ſapientiæ (§. 257.), nec in iſto ſtatu deſunt rationes, ob quas pœna mitigetur, etſi non diffiteamur, pluribus eſſe locum in civitate.

§. 1091.

Qui ei ignoſcit, qui ipſum læſit; hoc ipſo pœnam non remittit, nec propterea tam mitigare tenetur. Qui enim alteri ignoſcit, qui ipſum læſit, hoc tamen non obſtante pœnam ab eodem exigere poteſt (§. 1079.). Quamobrem dici nequit quod ideo eum punire nolit, quem licite punire poterat. Enim vero qui alterum adhuc punire vult, quem licite punire poterat, is eidem pœnam *An condonatio offenſæ contineat remiſſionem & mitigationem pœnæ.*

non remittit (§. 1089.) Pœnam igitur ideo non remittis, quod ei, qui te læsit, ignoscas. *Quod erat unum.*

Quoniam alteri ignoscit, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959.), vindictæ autem cupidus est, qui tædium seu dolorem alterius appetit, quia ipsum offendit (§. 947.), sive læsit (§. 942.); qui ei ignoscit, qui ipsum læsit, non appetit tædium ipsius, quia ipsum læsit. Enimvero qui alterum punit, non vult malum alterius, quatenus malum alterius est, sed quatenus est medium unicum avertendi a se & aliis læsionis metuendæ periculum (§. 1075.). Quamobrem per hoc, quod alteri ignoscit, necesse non est, ut minus malum inferatur puniendo, quam alias inferri debebat. Cum itaque pœna gravior sit, qua majus malum infertur; levior autem, qua infertur minor (§. 1064.): propterea quod alteri ignoscis, non leviori pœna afficiendus, cum graviori licite affici possit. Sed pœna tunc demum mitigatur, si, qui graviori pœna affici poterat, leviori afficitur (§. 1090.). Ergo propterea non tenetur pœnam mitigare, quod quis alteri ignoscit, qui ipsum læsit. *Quod erat alterum.*

Non ignoro, quod vulgo pœna alteri remitti credatur, si eidem ignoscatur, seu læsio condonetur, ita ut pœnæ mitigatio sit quasi condonatio partis delicti. Enimvero jus defensionis & pœnarum hactenus non satis fuit evolutum, ut quomodo virtus, præsertim charitas, cum ejus exercitio consistat, fuerit animadversum. Ex iis autem, quæ a nobis demonstrata sunt, omnia plana & perspicua sunt, modo animum ad ea advertere possis ac velis. Condonatio igitur offensæ non est ratio, cur pœna remittenda, vel mitiganda, etsi qui condonat, mallet eum esse impunitum, qui puniendus est, vel leviori pœna afficiendum, qui graviori affici debet. Obtinet condonatio in omni casu; sed remissioni & mitigationi locus non est nisi in casibus particularibus.

§. 1092.

Remissio pœnæ ob cessans periculum in futurum.

Si ex læsione facta nullum imminet periculum in futurum; pœna remittenda. Etenim in eum, qui te læsit, non licet nisi tantundem, quantum ad avertendum periculum in futurum exigitur (§. 1059.). Quodsi ergo ex læsione facta nullum imminet periculum in futurum, nec emendatrice, nec exemplari pœna opus est (§. 1062.). Enimvero si pœna nulla afficitur, qui alias licite puniri poterat, pœna remittitur (§. 1089.). Remittenda igitur pœna est, si ex læsione facta nullum imminet periculum in futurum.

Nimirum finis pœnæ est periculi ex læsione in futurum imminens aversio & pœna medium, quo finem istum consequi datur (§. 1058.). Cessante igitur fine, non opus est mediis. Etsi adeo pœna in abstracto spectata licita sit; in concreto tamen eidem locus non est. Remittenda igitur ob circumstantias singulares, quæ in concreto obtinent. Etsi autem de remissione & mitigatione pœnæ potissimum nobis agendum sit, ubi jus pœnarum in civitate expositurі sumus; hic tamen tradenda sunt principia generalia, ex quibus deinceps particularia eruentur.

§. 1093.

Venia quid sit.

Pœnæ, quam quis facto suo meruerat, remissio *Venia* dici solet.

Hinc proverbium: Dat veniam corvis, vexat censura columbas. Ubi veniam sumi pro pœnæ remissione palam est. Pertinet huc illud *Senecæ* in fine librorum de Clementia: Venia debitæ pœnæ remissio est, ubi pœnam debere dicendus qui ad eam subeundam obligatur (§ 1071.), ad quod enim obligamur, illud debitum est (§ 170. *part.* 1. *Philos. pract. univers.*). Atque adeo patet aliud esse ignoscere lædenti, aliud veniam dare.

§. 1094.

§. 1094.

Remissio pœnæ ob rationes singulares rare occurrentes.

Si pœna emendatrice non sit opus, rationes vero adsint singulares, ob quas si pœna remittatur, veniam alii promiscue sibi promittere minime possunt; pœna remittenda. Si enim pœna emendatrice non sit opus, ex parte ejus, qui te læsit, nullum imminet periculum in futurum (§. 1062.), atque adeo pœna remittenda, quatenus spectatur ut emendatrix (§. 1092.). Enimvero si præterea adsint rationes singulares, ob quas si pœna remittatur, veniam alii promiscue sibi promittere minime possunt; nec verendum est, ne alii sibi persuadeant, se quoque te impune lædere posse, consequenter ne exemplum ejus secuti te lædant quoque alii (§. 1093.). Nullum igitur ex eo tibi imminet periculum in futurum, quod qui facit, quod in se spectatum erat pœna dignum, non puniatur, consequenter quod ob rationes istas singulares pœna remittatur (§. 1089.) Quamobrem nec pœna exemplari opus est (§. 1062.). Sed si pœna non afficitur, qui alias ob factum suum licite puniri poterat, pœna remittitur (§. 1089.). Remittenda igitur pœna est, si emendatrice non sit opus, rationes vero adsint singulares, ob quas si pœna remittatur, veniam alii promiscue sibi promittere minime possunt.

In civitate obvia sunt exempla, veluti si cui pœna remittitur, ob singularia in Remp. merita majorum vel agnatorum, a quo in posterum tale quid non amplius metuendum, vel si adsit spes magna in posterum ex parte puniendi. Sed de hisce disertius dicemus suo loco. In statu naturali exemplum esto tale. Si de pœnitentia ejus, qui te læsit, seria sit satis securus, & parens tibi amicissimus intercedat, ut veniam des filio unico; quin recte remittatur pœna, nemo sapiens dubitabit: id quod evidentius apparet, ubi demonstrationem generalem ad casum particularem applicare voluceris.

§. 1095.

Remissio pœnæ ob majus malum metuendum si exigatur.

Quodsi majus malum metuendum sit, si pœna exigatur, quam periculum læsionis futuræ videtur, si ea remittatur, pœna remittenda. Etenim pœna non exigitur, nisi ut periculum ex facto puniendi metuendum avertatur (§. 1060.). Quod si ergo ex eo, quod pœnam exigas, periculum quoque imminet, id non minus, quam alterum avertendum. Quoniam vero utrumque simul declinare non datur, aut subeundum erit periculum majus, aut minus. Nemo prudens diffitebitur, subeundum potius minus, quam majus (§. 257.) Quamobrem cum ad prudenter agendum obligemur (§. 258.); ubi majus malum metuendum, si pœna exigatur, quam periculum læsionis videtur, si ea remittatur; pœna remittenda.

Inde est, quod injuriæ præteritæ dentur oblivioni, ne novis iisque gravioribus pandantur fores. Ceterum nemo miretur, nos in demonstratione propositionis præsentis provocare ad prudentiam. Tota enim pœnæ remissio prudentiæ est, quippe quæ semper supponit circumstantias singulares, quæ casum eundem non semper, sed rarius, immo nonnunquam rarissime comitantur, quarum rationem habere prudentiæ est (§. 257.). Quotiescunque deliberandum, quid in dato casu fieri consultius sit ob circumstantias singulares, cum in abstracto satis pateat, quid facere liceat, vel faciendum sit, toties prudentia audienda.

§. 1096.

Remissio pœnæ ob majorem inde sperandam utilitatem.

Si major utilitas ex pœnæ remissione, quam exactione speranda; pœna remittenda. Etenim si ex pœnæ remissione major speranda utilitas, quam ex ejus exactione, si pœnam exigis, jacturam facis majoris utilitatis; si remittis, minoris. Quamobrem cum absentia boni malum sit (§. 754.), ex pœnæ exactione majus malum metuendum, quam ex ejus remissione. Enim vero ubi majus ma-

malum metuendum, si pœna exigatur, quam periculum læsionis futuræ videtur, si ea remittatur; pœna remittenda §. 1095.). Remittenda igitur est pœna, si major ex pœnæ remissione, quam exactione speranda utilitas.

Poterat quoque idem demonstrari independenter a propositione præcedente, quatenus bonum majus præferendum minori, adeoque & major utilitas minori præferenda. Ceterum cum ea, quæ speramus, vel metuimus non certa sint, sed in probabilium nonnisi numero, quia tantummodo constat, quod evenire possint, non vero quod eventura sint; nemo non videt in applicandis principiis generalibus probabili æstimatione futurorum opus esse, quæ ad Logicam probabilium hactenus desideratam spectat, & in praxi Juris, præsertim criminali, multum habet usum.

§. 1097.

Remissio pœnæ ob finem ejus alio modo obtinendum.

Si alio modo periculum ex læsione facta imminens averti potest, quam pœnam exigendo; pœna remittenda. Pœna enim non irrogatur nisi periculi læsionis futuræ ex præterita imminentis causa (§. 1060.). Quodsi ergo idem alio modo averti possit, ut pœnam exigi necesse non sit; pœna non est opus. Quamobrem cum pœna exigi non possit, nisi alteri inferendo malum (§. 1077. *part.* 1. *Theol. nat.*), qui vero pœnam exigit, non velle debet malum alterius, quatenus malum alterius est, sed quatenus est medium avertendi periculi (§. 1075.); si periculum ex læsione facta imminens alio modo averti potest, quam pœnam exigendo, ea exigenda non est, consequenter remittenda (§. 1089.).

Exemplum habemus in liberis, qui, ubi fecere, quod parentes offendit, admonitionibus blandis magis corriguntur, quam verberibus. Est etiam exemplum, quando præmium datur nocenti uni, ut detegantur complices, Etenim hoc pacto quoad ipsum avertitur periculum, pœnam non exigendo, etsi deinceps puniantur ceteri.

§. 1098.

Remissio pœnæ ob rationes ad finem pœnæ obtinendum simul facientes.

Si rationes pœnæ remissionem suadentes simul ad declinandum periculum ex facto puniendi metuendum conducunt; pœna remittenda. Etenim si rationes pœnæ remissionem suadentes simul ad declinandum periculum ex facto puniendi metuendum conducunt, alio modo idem declinari potest, quam pœnam exigendo. Enim vero si periculum ex læsione facta imminens alio modo averti potest, quam pœnam exigendo; pœna remittenda (§. 1097.). Remittenda ergo est, si rationes pœnæ remissionem suadentes simul ad declinandum periculum ex facto puniendi metuendum conducunt.

Exemplum habemus in iis, qui sunt aliis multis utiles. Si enim pœna hoc nomine remittitur, qui puniendi jus habet, hoc ipso ostendit, quam habeat rationem utilitatis aliorum, consequenter quod durum sese præbiturus sit iis, qui damnum inferre aliis audent. Rationibus adeo, quæ pœnam remittendam esse suadent, inest simul, quod deterreat alios a lædendis aliis.

§. 1099.

Pœnæ mitigatio quantum conveniat cum remissione.

Pœnæ mitigatio est quasi partis ejus remissio. Mitigatur enim pœna ubi leviori afficitur, qui graviori affici poterat (§. 1090.). Quoniam itaque pœna leviori malum minus, graviori majus infertur (§. 1064.), adeoque pœna levior quasi pars est gravioris (§. 352. *Ontol.*) pœnæ mitigatio est quasi partis ejus remissio.

Studio dico pœnæ mitigationem esse quasi partis ejus remissionem: neque enim semper pœna major minorem tanquam partem continet, quatenus tamen pœna omnis consistit in malo quodam inferendo (§. 1077. *part.* 1. *Theol. nat.*) malum quodvis minus considerari potest, qua-

quatenus ſpectatur tanquam malum, inſtar partis minoris, ac ideo dicitur quaſi pars majoris. Ita mulcta minor vere pars eſt mulctæ majoris; ſed quatenus jactura nummorum nonnullorum minus malum cenſetur relegatione; mulcta eſt quaſi pars relegationis, ſed nonniſi reſpectu generali.

§. 1100.

Rationes pœnam mitigandi eædem ſunt, quæ pœnam remittendi. Pœnæ enim mitigatio cum ſit quaſi partis ejuſdem remiſſio (§. 1099.); ſi pœna mitigatur, quaſi pars ejuſdem remittitur. Quæ igitur rationes ſuadent, ut pœna remittatur; eæ pro datis circumſtantiis ſuadere etiam debent, ut ea mitigetur. Rationes igitur pœnam mitigandi eædem ſunt, quæ pœnam remittendi. *Rationum mitigationis & remiſſionis pœnæ identitas.*

Non igitur opus eſt, ut demum de mitigatione pœnæ denuo demonſtrentur, quæ de ejus remiſſione demonſtrata fuere.

§. 1101.

Si quis jus perfectum tuum tibi tribuere non vult; illud vi perſequi licet. Unicuique jus ſuum tribuendum (§. 922.) Quodſi ergo quis hoc non facit, obligationi naturali non ſatisfacit §. 120. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodſi ergo jus fuerit perfectum, cum hoc conjungatur cum jure cogendi alterum, ſi obligationi ſuæ naturali ſatisfacere noluerit (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), vi adigere licet alterum ut tibi tribuat jus tuum (§. 159. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Atque adeo patet, ſi quis jus perfectum tuum tibi tribuere non vult, quod idem vi perſequi liceat. *Quando jus ſuum vi perſequi liceat.*

Habemus adeo principium generale, unde deducitur jus belli, quemadmodum tum ex ſequentibus, tum ſuo loco de jure belli publici tradendis patebit.

§. 1102.

Status hominum, in quo unus jus ſuum vi perſequitur adverſus alterum, *Bellum* dicitur. *Bellum quid ſit.*

Cicero bellum definit, quod ſit certatio per vim. Enimvero loquendi uſui convenientius, ut bellum ſumatur non de actione, ſed de ſtatu. Hinc *Grotius* de J. B. & P. *lib.* 1. *c.* 1. §. 2. definitionem Ciceronianam emendans bellum dicit ſtatum per vim certantium. Per certationem hic intelligi nequit niſi perſecutio juris ſui. Unde hæc definitio cum ea, quam dedimus, coincidit, etſi noſtra ſit magis perſpicua.

§. 1103.

Jus itaque *belli eſt* jus vi perſequendi jus ſuum adverſus eum, qui idem nobis tribuere non vult. *Jus belli quid ſit.*

Quando igitur de jure belli agitur, quid licitum ſit, quando vi jus noſtrum adverſus alterum perſequi tenemur, oſtendendum. Hic vero non agitur niſi de bello in ſtatu naturali; ex hiſce tamen principiis derivanda, quæ ad bellum publicum ſpectant alio loco tradenda.

§. 1104. *Cuinam & in quos jus belli competat.*

Natura homini unicuique competit jus belli in eum, qui jus perfectum ſuum ipſi tribuere non vult. Si quis enim tibi jus tuum perfectum tribuere non vult, idem

idem vi adversus eum persequi licet (§. 1101.), consequenter tibi natura competit jus vi persequendi jus tuum adversus alterum, qui id tibi tribuere non vult (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero jus vi persequendi jus suum adversus eum, qui id tibi tribuere non vult, jus belli est (§. 1103.). Tibi igitur natura competit jus belli in eum, qui jus perfectum tuum tibi tribuere non vult.

Atque ita ostendimus, dari jus belli & cuinam detur, & adversus quem detur. Simulque patet jus belli inter jura naturalia homini natura data referendum esse.

§. 1105.

Bellum in se non illicitum.

Quoniam homini jus belli natura competit (§. 1104.), id vero illicitum non est, ad quod agendum jus nobis datum (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *bellare in se illicitum non est*, seu *bellum in se illicitum non est*.

Qui bella omnia in se illicita pronunciant, falso sibi persuadent, quasi vis omnis adversus alterum sit illicita, & offensam condonare vindictamque deponere idem sit ac pati, ut alius pro arbitrio suo injuriam nobis faciat: quod quam absonum sit & a veritate alienum, ex anterioribus abunde liquet.

§. 1106.

Quantum juris competat in eum, qui jus perfectum tribuere non vult.

In eum, qui jus tuum tibi tribuere non vult, tantundem tibi licet, quantum ad hoc sufficit, ut tribuatur. Si quis enim jus perfectum tuum tibi tribuere non vult, illud vi persequi licet (§. 1101.). Quoniam adeo finis est, ut alter tibi tribuat jus tuum (§. 932. *Ontol.*), finem autem consequi non datur sine mediis, quæ hic sunt vis, qua alter adigendus, ut faciat, quod sua sponte facere non vult (§. 937. *Ontol.*); tantundem omnino tibi licet in eum, qui jus tuum tibi tribuere non vult, quantum ad hoc sufficit, ut tribuatur.

Habemus adeo principium, ex quo dijudicandum, quid liceat in bello. Quibus hoc durum videtur, illi non perpendunt, jura fore nulla, nisi vi adversus eum, qui ea nobis tribuere non vult, prosequi liceret. Et quando hoc charitati adversum videtur, non perpenditur charitati convenire, ut alios diligamus tanquam nosmetipsos, non vero magis quam nosmetipsos, & perverse admodum de hac virtute judicatur, quasi cum ea ponatur licentia aliorum pro arbitratu suo jura tua violandi, adeoque injuriam faciendi (§. 859.).

§. 1107.

Jus belli quantum sit.

Jus belli infinitum est. Jus enim belli tibi competit in eum, qui jus perfectum tuum tibi tribuere non vult (§. 1104.). Quoniam itaque in hunc tantundem tibi licet, quantum ad hoc sufficit, ut alterum ad istud tribuendum adigas (§. 1106.); juri belli in genere non præscribi possunt limites, sed ei demum ex circumstantiis præsentibus determinandi. Quoniam itaque jus infinitum est, cui in genere præscribi limites non possunt, sed cui demum ex circumstantiis præsentibus præfigendi (§. 977.); jus belli infinitum est.

Recolenda hic sunt animo, quæ supra de jure defendendi infinito annotavimus (§. 978.).

§. 1108.

Causa belli justa & injusta quænam dicatur.

Causa belli justa dicitur, ob quam bellare licet. *Injusta* vero, ob quam bellare non licet.

Justum

Juſtum nimirum hic vocatur, quod juri tuo convenit, ſeu eidem non repugnat. Hinc idiomate patrio cauſa juſta vocatur eine rechtmäſſige Urſache. Injuſta cauſa vero non modo ea eſt, quæ juri tuo non convenit, ſed etiam quæ juri alterius adverſatur. Hinc in ſermone vernaculo in caſu priori dicimus keine rechtmäſſige Urſache; in poſteriori autem eine ungerechte Urſache.

§. 1109.

Juſta belli cauſa non eſt niſi injuria facta vel facienda. Jus enim belli tibi non competit niſi adverſus eum, qui jus tuum perfectum tibi tribuere non vult (§ 1104.), conſequenter qui quod fecit, facit, vel molitur adverſus jus tuum (§. 921.). Quamobrem bellare non licet niſi adverſus eum, qui quid contra jus tuum perfectum fecit, facit vel molitur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero quicquid fit contra jus tuum perfectum injuria eſt (§. 859.). Bellare igitur non licet niſi ob injuriam tibi factam vel faciendam. Cauſa belli juſta eſt, ob quam bellare licet (§. 1108.). Juſta igitur belli cauſa non eſt, niſi injuria vel facta, vel facienda *Juſta belli cauſa quænam ſit.*

Habemus adeo principium, ex quo cauſæ bellorum dijudicandæ, utrum juſtæ ſint, nec ne, non modo in ſtatu mere naturali, ubi bellum nonniſi privatum eſt; verum etiam introductis civitatibus, ubi bellum fit publicum, quemadmodum ſuo loco conſtabit. Bellum enim publicum formam & menſuram ſuam recipit a privato, quod geritur a ſingulis in ſtatu mere naturali. Quæ igitur hic demonſtrantur, in uſum futurum probe notanda ſunt. Ita demum plena lux affunditur argumento momentoſo in Jure naturali.

§. 1110.

Bellum juſtum eſt, quod juſtam habet cauſam: *Injuſtum* vero, cujus cauſa juſta non eſt, ſeu injuſta. *Belli juſti & injuſti differentia.*

Vernaculo ſermone bellum juſtum dicimus einen rechtmäſſigen Krieg; injuſtum einen unrechtmäſſigen; item einen ungerechten Krieg. Ratio differentiæ duplicis denominationis belli injuſti in ſermone patrio patet ex ante dictis (*not.* §. 1108.). Definimus hic bellum juſtum & injuſtum, quale eſt jure naturali, cur enim jure gentium ſignificatus immutandus fuerit, ſuo docebitur loco.

§. 1111.

Bellum nonniſi juſtum licitum eſt, injuſtum vero illicitum. Etenim bellum juſtum juſtam habet cauſam (§. 1110.). Quamobrem cum ob cauſam juſtam bellare liceat (§. 1108.); bellum juſtum licitum eſt. Ex adverſo bellum injuſtum non habet cauſam juſtam, ſed injuſtam (§. 1110.). Cum itaque ob cauſam injuſtam bellare non liceat (§. 1108.); bellum injuſtum illicitum eſt. Quoniam præter bellum juſtum & injuſtum non datur aliud (§. 1110. *Jur. nat.* & §. 53. *Ontol.*), bellum autem injuſtum illicitum, juſtum vero licitum eſt *per demonſtrata*; ideo patet nonniſi bellum juſtum licitum eſſe. *Quodnam bellum ſit licitum.*

§. 1112.

Quicquid in bello injuſto fit, illicitum eſt. Etenim bellum injuſtum illicitum eſt (§. 1111), conſequenter ei ad bellandum jus nullum competit, qui bellum injuſtum gerit (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quicquid igitur facit, nullo jure facit, adeoque ad id omittendum obligatur (§. 156. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum illicitum ſit, ad quod omittendum quis obligatur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quicquid in bello injuſto fit, illicitum eſt. *An licitæ ſint, quæ in bello injuſto fiunt.*

Non ſpectamus hic actiones hominum, niſi quales in ſe ſunt, cumhic de intrinſeca earum moralitate agatur, quæ immutabilis eſt & in foro conſcientiæ conſtanter attendenda: ſit ita quod in foro externo attendi minime poſſit, quemadmodum ſuo loco oſtendemus, ubi Jus Gentium explicaturi ſumus. Quod vero hoc non obſtante, quod jure Gentium quædam permittenda, quæ jure naturali non licent, Juris tamen naturalis adhuc ſit uſus, immo indiſpenſabilis neceſſitas, ibidem quoque demonſtraturi ſumus. Talia vero hic præmoneri conſultum ducimus, ne ſcioli doctrinam bonam & ſolidam, quam etſi non novam ignorant tamen, juris naturæ & gentium quippe imperiti ſugillent,

§. 1113.

Quid licitum illicitumve ſit in bello juſto.

Sine quo in bello juſto alterum adigere nequis, ut jus tuum tibi tribuat, id licitum eſt, quod vero ad hunc finem conſequendum fieri neceſſe non eſt, illicitum. Etenim jus belli, quod tibi competit (§. 1104.), non datur niſi eo fine, ut alterum vi adigas ad jus tuum tibi tribuendum, quod tribuere non vult (§. 1103.). Enimvero in eum, qui jus tuum tibi tribuere non vult, non plus licet, quam quod ſufficit, ut eum adigas ad ipſum tibi tribuendum (§. 1106.). Quamobrem in bello juſto non licet niſi hoc, ſine quo alterum adigere nequis, ut jus tuum tibi tribuat, conſequenter quod hujus finis conſequendi gratia non neceſſe eſt fieri illicitum.

Habemus adeo principium, unde deducenda quæ in bello licite fiant, quænam vero illicita ſint.

§. 1114.

Quando defenſio ſui ſit bellum & quod pœnæ exactio bellum ſit.

Qui ſe vi defendit & pœnam ab eo, qui ipſum læſit, ſumit, bellum gerit. Qui enim ſe defendit, læſionem intentanti reſiſtit, ut eandem, quantum in ſe eſt, avertat (§. 972.). Quamobrem cum tibi competat jus perfectum non patiendi, ut alius te lædat (§. 913.), atque adeo qui læſionem intentat, hoc faciat contra jus tuum, conſequenter jus tuum perfectum tibi tribuere nolit (§. 921.); qui ſe vi defendit, vi perſequitur jus ſuum adverſus alterum. Quoniam itaque bellum gerit, qui jus ſuum vi perſequitur adverſus alterum (§. 1102.); qui vi ſe defendit, bellum gerit. *Quod erat unum.*

Porro qui pœnam exigit ab eo, qui ipſum læſit, vi avertere conatur periculum læſionis futuræ ſive ab eodem, ſive ab aliis exemplum ejus ſecuturis ex præterita imminens (§. 1059. 1060.), adeoque vi perſequitur jus ſecuritatis (§. 917.), quod ipſi competit (§. 918) adverſus eum, qui prodidit animum jus ſuum alteri non tribuendi & cauſam præbet aliis, ut idem tribuere nolint. Enimvero qui vi perſequitur jus ſuum adverſus alterum, bellum gerit (§. 1102.). Quamobrem qui pœnam ſumit ab eo, qui ipſum læſit, bellum gerit. *Quod erat alterum.*

Defenſionem ſui violentam recte referri ad bellum, vix eſt qui dubitet. Enimvero quod etiam ad bellum referri debeat, ſi quis nocentem punit, abſonum forſan videbitur haud paucis. Sed hi erunt, qui non ex notionibus diſtinctis de rebus ſtatuunt, & confuſam belli publici ideam, quod obtinet inter gentes, civitatibus introductis, cum notione belli in genere confundunt. Alia longe fuit perſpicacia *Grotii*, qui pœnis capitales a jure belli non ſeparat, ſed potius ab illis ad hoc argumentum petit.

§. 1115.

An bellum injuſtum gerenti opem ferre liceat.

Quicquid alius quicunque in gratiam ejus, qui bellum injuſtum gerit, facit, id licitum non eſt, ſed injuſtum, & hoc ipſo illi injuriam facit, ex cujus parte juſtum eſt bellum. Qui enim bellum juſtum gerit, jure ſuo utitur (§. 1104. 1110.), conſequenter quicquid alius quicunque in gratiam ejus, qui bellum injuſtum gerit,

gerit, adeoque nil licite facit (§. 1112.), ullo modo faciat, illum impedire conatur quo minus jure suo utatur. Quamobrem cum ipsi non competat jus illum impediendi, quo minus jure suo utatur (§. 180 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quicquid facit, id nullo suo jure facit. Ad quod vero agendum jus ipsi nullum est, id licitum non est (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quicquid ergo alius quicunque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit, id licitum non est. *Quod erat primum.*

Si quid alius in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit, bellum justum gerentem in usu sui juris impedire conatur *per demonstrata*. Quicquid igitur facit, id fit contra jus tuum perfectum (§ 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque injustum est (§. *cit.*). Injustum igitur est, quicquid alius quicunque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit. *Quod erat secundum.*

Denique quicquid alius quicunque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit, id omne fit contra jus perfectum tuum *per demonstrata*. Enimvero injuriam alteri facit, qui, quod contra jus ipsius perfectum est, facit (§. 859.). Quamobrem si quid alius quicunque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit facit; injuriam alteri facit, ex cujus parte bellum justum est. *Quod erat tertium.*

Patet hinc, quandonam alteri, qui bello implicitus est, opem ferre non liceat sine injuria partis alterius.

§. 1116.

Quando bellanti opem ferre liceat.

Bellum justum gerenti opem ferre licet, immo qui potest, ad ferendam opem obligatur eadem indigenti. Quicquid enim bellum justum gerenti sese opponens pars adversa facit, contra jus perfectum ipsius est (§. 1104. 1110.), consequenter eo ipso eundem lædit (§. 920.). Quamobrem cum quilibet obligetur ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate sua est (§. 988.); quilibet obligatur ad ferendam opem ei, qui bellum justum gerit, si eadem indiget (§. 232. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Quod erat unum.*

Competit vero unicuique natura jus ad eos actus, quibus impedire potest, ne quis lædatur ab alio (§. 989.). Quamobrem porro patet, quod unicuique sit jus bellum justum gerenti opem ferendi, consequenter quod ferre liceat (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Quod erat alterum.*

Longe dispar adeo ratio est ejus, penes quem stat justitia belli, & alterius, qui bellum injustum gerit.

§. 1117.

Quando a bello abstinendum.

Si alio modo alterum permovere possis, ut jus tuum tibi tribuat; a bello abstinendum. Etenim cum voluntas hominis determinanda sit per motiva (§. 889 *Psych. empir.*), si alio modo alterum permovere possis, ut jus tuum tibi tribuat, quam bellum eidem inferendo, dici haud quaquam potest, quod jus tuum tibi tribuere nolit. Quamobrem cum tibi non liceat jus tuum vi persequi, nisi quando alter id tibi tribuere non vult (§. 1101.); vi idem persequi non licet, si alio modo alterum permovere possis, ut hoc faciat. Enimvero bellum infertur alteri, ubi jus tuum adversus eum vi persequeris (§. 1102.). A bello igitur abstinendum, si alio modo alterum permovere possis, ut jus tuum tibi tribuat.

Etsi adeo bellum in abstracto justum sit, cujus causa justa est (§. 1110.), injuria nempe facti vel facienda (§. 1109.); non tamen licet ad bellum advolare, quamdiu nondum tentaveris, utrum ob injuriam factum tibi satisfacere, aut a facienda abstinere voluerit pars adversa. Alibi autem docebimus, quænam sint ea, quæ ante tentanda, quam bello concedatur locus.

§. 1118.

An denegatio officii humanitatis sit justa belli causa.

Si quis tibi denegat officium humanitatis, id justa belli causa non est. Nemo enim hominum habet jus ad officia humanitatis alterum cogendi (§. 658.). Quamobrem ubi quis tibi officium humanitatis denegat, eum vi adigere non licet, ut id ipsum præstet (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter nec jus imperfectum ad officium humanitatis ab altero præstandum vi persequi, adeoque nec propter hoc denegatum bellare licet (§. 1102.). Quoniam igitur belli causa justa non est, ob quam bellare non licet (§. 1108.); si quis officium humanitatis tibi denegat, belli justa causa hoc non est.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam nemini competit jus ad officia humanitatis alterum cogendi (§. 658.), quoad officia humanitatis non tibi competit jus perfectum (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui tibi denegat officium humanitatis, nil facit contra jus tuum perfectum (§. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter nullam tibi facit injuriam (§. 859.). Enimvero justa belli causa non est nisi injuria (§. 1109.). Ergo si quis tibi denegat officium humanitatis, id justa belli causa non est.

Si bellum esset licitum ob denegatum officium humanitatis, non modo continua forent bella; verum etiam plurima forent injusta. Cum enim nemo ad præstandum officium humanitatis obligetur nisi auxilio alieno indigenti, & ubi præstatio ejus in potestate ipsius est (§. 608.); jure tibi denegat istud officium, si ipsemet facere potes, quod petis, aut si id præstare minime valet. Quamobrem si alterum ad hoc cogere velles, ipsi injuriam faceres, foretque bellum; quod ei infers, injustum.

§. 1119.

Quomodo bellum gerendum.

Bellum geri potest ac debet absque odio partis adversæ. Etenim in bello vi persequimur jus nostrum adversus eum, quis idem nobis tribuere non vult (§. 1102.). Cum adeo vis, quam adhibemus, spectanda sit tanquam medium id consequendi, cujus gratia bellum geritur (§. 937. *Ontol.*); quicquid mali in bello parti adversæ inferendum, velle possumus qua medium consequendi id, cujus gratia bellum geritur, non autem qua malum illius. Quoniam itaque bellum geri potest non appetendo malum, consequenter tædium alterius (§. 569. *Psych. empir.*), bellum quoque geri potest absque odio partis adversæ (§. 669. *Psych. empir.*). *Quod erat unum.*

Quoniam neminem odio habere debemus (§. 624.), bellum autem geri potest absque odio partis adversæ *per demonstrata*; absque odio partis adversæ etiam gerendum. *Quod erat alterum.*

Patet adeo bellum non exigere odium partis adversæ, ut malum, quod abesse nequit, gerenti voluptati sit. Sane ubi odio in partem adversam bellum geritur, facile admittuntur, quæ licite non fiunt, nec fieri debebant, quemadmodum in punitione ac defensione sui. Ceterum hæc propositio probe notanda, non modo ob usum in praxi, sed etiam in theoria ad refellendos eos, qui bellum in se illicitum venditant.

§. 1120.

An bellum repugnet amori inimicorum.

Bellum in se amori inimicorum non repugnat. Geri enim potest ac debet absque odio partis adversæ (§. 1119.). Quamobrem cum odium sit dispositio animæ ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate (§. 661. *Psych. empir.*); belligerantis animus dispositus non necessario est, immo nec esse debet ad voluptatem percipiendam ex partis adversæ infelicitate, consequenter bellum minime obstat, quo minus dispositus sit ad voluptatem ex ejusdem felicitate percipiendam. In dispositione ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam

dam consistit amor (§. 633. *Psych. empir.*). Bellum adeo in se amori inimicorum non repugnat.

Qui opinantur, consistere minime posse, ut quis ex alterius felicitate voluptatem percipiat, & tamen faciat, quæ ipsum infelicem reddunt; hi non perpendunt, quod aliquoties in antecedentibus jam clare satis ac distincte exposuimus, malum, quo alter redditur infelix, non intendi qua malum, sed qua medium unicum finem licitum consequendi. Unde in volente duo sunt contrarii voluntatis ac aversationis actus. Si id quod faciendum considerat tanquam actum, quo alteri infertur malum, id non vult; si considerat tanquam actum, sine quo finem, quem intendit, consequi nequit, idem vult. Quoniam tamen finem prosequi necesse est, voluntas vincit noluntatem, sed ita ut mallet non facere, si fieri posset, adeoque in actu volitionis adhuc superest aliquid actus nolitionis contrarii. Non hic finguntur, quemadmodum hebetioribus videri poterat, quæ a veritate aliena sunt, ad defendendam sententiam, quæ incommodo quodam insuperabili premitur: videbimus enim deinceps, idem obtinere in ipso Deo, & ipsi Theologi non alia ratione bonitatem Dei summam & amorem ejus universalem hominum omnium tuentur, nec tueri aliter possunt ac debent. Non nego in bello publico majorem videri difficultatem, cum in eo pati videantur innocentes. Sed de eo dispiciemus suo loco: neque enim hic suppetunt principia, quorum vi nebulæ dispelluntur.

CAPUT IV.

De Officiis hominis erga Deum & juribus cum iisdem connexis.

§. 1121.

Deum vel. le ab hominibus coli.

Deus vult ab hominibus coli. Vult enim Deus, ut homo dirigat actiones suas liberas ad manifestationem gloriæ divinæ (§. 918. *part.* 1. *Theol. nat.*), consequenter ut attributa sua sint motiva actionum humanarum (§. 919. *part.* 1. *Theol. nat.*), adeoque vult, ut certas edamus actiones, quia ipsum esse agnoscimus, eas non edituri, si ipsum non agnosceremus, aut si nullus daretur Deus, & ut actiones quasvis liberas sic determinemus, quia datur Deus, eas hoc pacto non determinaturi, si Deus non daretur. Enimvero qui hoc facit, Deum colit (§. 511. *part.* 2. *Theol. nat.*). Vult igitur Deus ab hominibus coli.

Qui sibi persuadent, Deum parum curare, utrum ab hominibus colatur, nec ne; distinctis cultus divini notionibus destituuntur. Hinc non modo cultum divinum ex alienis actionibus æstimant, verum etiam de voluntate Dei judicaturi ad rationes extrinsecas delabuntur, quæ si rite expendantur, nil probant. Deum comparant cum Rege ambitioso ac fastuoso, & cultum divinum cum honore, qui eidem exhibetur ab hominibus abjectæ conditionis. Quemadmodum adeo Rex fastuosus parum curat honorem ab hominibus abjectis sibi exhibitum; ita quoque Deus parum curare ipsis videtur, utrum ab hominibus colatur, nec ne. Enimvero quanto intervallo diffitent istiusmodi opiniones a veritate, ex sequentibus elucescet.

§. 1122.

Obligatio naturalis Deum colendi.

Homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad colendum Deum. Etenim per ipsam essentiam & naturam suam obligatur ad actiones suas omnes dirigendum ad manifestationem gloriæ divinæ (§. 250. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & ad eas determinandum per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 251. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ad certas edendas actiones, quas edere non tenebatur, siquidem Deus nullus esset, & ad actiones quasvis sic determinandas, non aliter, quia datur Deus, eas hoc pacto non determinaturus, si Deus non daretur. Quoniam itaque qui hoc facit, Deum colit (§. 511. *part.* 2. *Theol. nat.*); homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad colendum Deum.

Con-

Constat ex parte prima Philosophiæ practicæ universalis obligationem naturalem, quæ ex ipsa essentia atque natura hominis resultat, distinguendam esse ab ea, quæ venit a voluntate divina. Etsi enim Deus auctor sit legis naturæ (§. 275. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) ac hominem ad legem naturæ servandam obliget (§. 276. *part.* 1. *Phil. pract. univ*); non tamen hoc obstat, quo minus lex naturæ & obligatio naturalis, sine qua illa concipi nequit, rationem sufficientem in ipsa natura & essentia hominis agnoscat, ita ut homo se obligatum agnoscere debeat ad legem naturæ servandam, etiamsi per impossibile ponatur, Deum parum curare, utrum eam servemus, nec ne. Quamvis adeo verum esset, quod verum non esse modo ostendimus (§. 1121.) Deum parum curare, utrum ab hominibus colatur, nec ne; nondum tamen hinc inferri poterat, Deum non esse colendum, aut perinde esse, sive homo Deum colat, sive minus. Per hoc enim nondum tolleretur obligatio naturalis Deum colendi, utpote prorsus necessaria ac immutabilis (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Videmus adeo, quantum deficiat acumen illorum, quo se ceteris præstare sibi videntur cultum divinum inter ea referentes quæ superflua sunt (*not.* §. 1121.).

§. 1123.

Cultus divinus lege naturali præceptus.

Deum cole, præceptum legis naturalis est. Etenim homo obligatur lege naturali ad directionem actionum suarum ad gloriæ divinæ manifestationem (§. 254. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ad determinandum actiones suas liberas quascunque per attributa divina tanquam per motiva (§. 919. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum Deum colat, qui hoc facit (§. 511. *part.* 2. *Theol. nat.*); Deum cole, est lex naturæ. Quoniam vero lex naturæ, quæ nos obligat ad aliquid agendum, præceptum est (§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); Deum cole, præceptum legis naturalis est.

Diximus superius (*not* §. 969.), recte ab *Ulpiano* tria statui juris præcepta (sumit enim vocabulum præcepti in significatu latiori, quo etiam comprehenditur quilibet alius legis actus, consequenter quoque prohibitio & permissio *l. 7. ff. de LL. &c.*), scilicet honeste vivere, neminem lædere, suum cuique tribuere, quibus omnes continentur hominum obligationes iisdemque respondentia jura quoad se atque alios. His igitur addendum quartum: Deum colere, nisi id ipsum sub primo honeste vivere velis esse comprehensum: id quod non invita veritate fieri posse patet (§. 968. 1121.), quamvis *Ulpianus* huc non respexisse videatur, cum illi tantummodo propositum sit indicare principia ad dijudicandum obligationes externas hominum ergа se invicem, iisdemque respondentia jura.

§. 1124.

Deus in omni actione colendus.

Deus in omnibus actionibus colendus. Etenim actio omnis, ad quam lege naturali obligamur, determinari potest per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 253. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & homo obligatur ad eam sic determinandam (§. 251. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & ad hanc determinationem non omittendam (§. 252. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum Deum colat, qui hoc facit (§. 511. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*); Deus in omni actione colendus.

Videas adeo, quam late pateat cultus divinus: id quod pauci agnoscunt, etsi hanc obligationem urgeat Apostolus 1. Cor. X. 31. Sive manducatis, inquit, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, cum non intelligant, quomodo in gloriam Dei manducare, bibere aut aliud quidvis facere possis. Ipse sane *Hammondus*, Anglus, cujus in Novum Testamentum Paraphrasis tantopere celebratur ac commendatur, hoc non pervidit, utpote qui verba Pauli paraphrasi sua ita reddit: Diligenter cavendum est, ut nihil comedamus, nihilve agamus, quod Dei honori officere possit, aut fratrem offendere.

§. 1125.

Quomodo actiones suas deter-

Qui Deum colere vult, actiones suas omnes determinare debet per motiva ab attributis divinis desumta & contra. Qui enim Deum colere vult, actiones certas edere tenetur solius Dei gratia, eas non editurus, si non daretur (§. 511. *part.* 2.

part. 2. Theol. nat.), consequenter cum Deum colere debeat in omnibus actionibus (§. 1122.), hoc autem aliter fieri non possit, quam si eas dirigat ad gloriæ divinæ manifestationem (§. 918. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter si easdem determinet per attributa divina tanquam per motiva (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*); qui Deum colere vult, actiones suas omnes determinare debet per motiva ab attributis divinis desumta. *Quod erat unum.*

minare debeat, qui Deum colere vult.

Quod vero is, qui actiones suas omnes determinat per motiva ab attributis divinis desumta, Deum colat; jam ostendimus in demonstratione anteriori (§. 1122.). *Quod erat alterum.*

Nostrum jam non est ostendere, quomodo attributa divina per modum motivorum influere possint in determinationem unius cujusque actionis quoad particulares determinationes: id enim nimis foret prolixum, nec proprie hujus est loci. Motiva enim ad praxin moralem spectant. Hinc generalia tradidimus in parte altera Philosophiæ practicæ universalis (§. 405 & *seqq.*), specialia autem trademus in Philosophia morali. Hinc tantummodo ostendendum erat pertinere hanc determinationem actionum ad cultum divinum.

§. 1126.

Si quis actionem aliquam lege naturali præceptam non determinat per motiva ab attributis divinis desumta; peccat. Etenim homo obligatur ad non omittendum determinationem actionum per motiva ab attributis divinis desumtam (§. 252. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem etsi actio sit lege naturali præcepta, in eo tamen adhuc contrariatur eidem, si non determinetur per motiva ab attributis divinis desumta. Quamobrem cum actio legi naturæ contraria peccatum sit (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si quis actionem aliquam lege naturali præceptam non determinet per motiva ab attributis divinis desumta, peccat.

Peccatum in actione bona edenda commissum.

Nemo existimet, me esse nimis rigidum actionum humanarum censorem, quasi peccato contaminare velim bonas aliorum actiones. Nihil enim affirmo, nisi quod ex principiis manifestis sua veluti sponte consequitur, non negandum, nisi qui principia negare audit. Neque alio fine peccatum bonis etiam actionibus adhærens & labe quadam easdem inficiens hic demonstramus, quam ut cultum divinum integritati suæ restituamus (§. 1125. 1124.). Quomodo vero præcaveri possit, ne hac labe inficiantur actiones nostræ, etsi continuo attributa divina, quæ per modum motivorum in determinationem earundem influunt, distincte non perpendantur, suo docebimus loco in Philosophia morali.

§. 1127.

Pius Deum colit in omnibus suis actionibus & contra. Pius enim omnes actiones suas legi naturali conformat vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumtorum (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Sed qui hoc facit Deum colit in omnibus actionibus suis (§. 1125.). Ergo pius Deum in omnibus suis actionibus colit. *Quod erat unum.*

Pius quinam sit.

Qui Deum colit in omnibus actionibus suis, is easdem determinat per motiva ab attributis divinis desumta (§. 1125.), consequenter cum actio omnis lege naturali præcepta, omnisque actio privativa legi naturali prohibitivæ respondens sit determinabilis per motiva ab attributis divinis desumenda (§ 233. *part. 1. Phil. pract. univ.*), per motiva ab attributis divinis desumta actiones suas legi naturali conformat. Enimvero qui hoc facit pius est (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ergo qui Deum colit in omnibus actionibus suis pius est. *Quod erat alterum.*

Patet hinc, quænam ad pietatem requirantur, nimirum sollicita legis naturalis custodia in actionibus omnibus tam positivis, quam privativis, ad quam voluntas & noluntas per vi-

vam Dei agnitionem determinatur. Etsi autem hodie pietatis pomposæ affectatores pietatis indolem ignorent; ex ipsis tamen principiis rationis perspicitur, quomodo agnitio Dei v in omnes omnino hominum actiones influant.

§. 1128.

Pietas lege naturali præcepta.

Quilibet homo pius esse debet. Unusquisque enim Deum colere debet in omnibus actionibus suis (§. 1124.). Sed qui Deum colit in omnibus actionibus suis pius est (§. 1127.). Ergo homo quilibet pius esse debet.

Videmus adeo hominem natura obligari ad pietatem colendam, Quod vero pagani hanc virtutem ignoraverint, non aliunde est, quam quod a vera Dei cognitione fuerint alieni.

§. 1129.

Obligatio Deum agnoscendi.

Quilibet homo Deum agnoscere debet. Homo enim per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad determinandum actiones liberas quascunque per motiva ab attributis divinis desumta (§. 251. 253. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero fieri non potest, ut hoc faciat, nisi norit dari Deum, & quænam sint ejus attributa. Quamobrem obligatur ad existentiam Dei ejusque attributa cognoscendum, consequenter ad Deum agnoscendum.

Primum omnino officium est, quod homo Deo debet, agnitio Dei. Neque enim ullum Deo præstabit officium, nisi eundem agnoscat, & ubi eum circa Dei agnitionem a vero aberrare contingit, cetera quoque officia aut nulla erunt, aut vitium contrahent, aut Deo se debere arbitrabitur, quod is ab ipso minime exigit, immo quod Deum parum decet.

§. 1130.

Neglectus agnitionis divinæ prohibitus.

Quoniam ad Deum agnoscendum obligamur (§. 1129.), lex autem naturæ præceptiva est simul prohibitiva contrarii (§. 722.); *neglectus agnitionis divinæ lege naturali prohibitus.*

Noxium omnino præjudicium est, quod plurimorum animos occupavit, quasi uberior & exasciata magis Dei cognitio ad Theologos pertineat, ceteris vero sufficiat rudior, ut adeo tuto acquiescere possint in iis, quæ in pueritia animis ipsorum instillata fuerunt de Deo, quasi sese alieno negotio immisceat, qui exactam & certam Dei cognitionem consequi studet, cum non sit Theologus.

§. 1131.

Cognitio Dei ex creaturis præcepta.

Homo Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem sunt, cognoscere debet. Etenim Deus hoc universum, seu mundum adspectabilem & omnia, quæ in eo sunt, eo fine condidit, ut summam perfectionem patefaceret (§. 629. *part.* 1. *Theol. nat.*) & totum hoc universum, non modo corpora, quæ in eo sunt, verum etiam animæ omnes sunt specula perfectionum divinarum (§. 786. *part.* 1. *Theol. nat.*). Deus igitur condidit hoc universum & omnia, quæ in eo sunt, ut per ea, quæ ipsis insunt, colligi possit, qualis sit Deus (§. 784. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum homo quilibet Deum agnoscere teneatur (§. 1129.); quilibet etiam Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem sunt, cognoscere debet.

Quomodo mundus integer & quicquid in eodem existit, sit speculum attributorum divinorum, ita ut ex cognitione illius perveniatur ad horum cognitionem distincte exposuimus (§ 799. & *seqq. Theol nat.*): quæ principia generalia ad rem quamlibet naturalem applica-

ri

ri possunt ac debent. Quid hoc conferat ad pietatem, in Philosophia morali rectius docebitur. Hæc autem argumentatio, quam principia ista dirigunt, ut eidem insit vis concludendi; a creaturis ad creatorem cum *Bellarmino* appellari potest *Ascensus mentis in Deum*.

§. 1132.

Quoniam Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem sunt, cognoscere debemus (§. 1131.), hoc autem fieri nequit, nisi ante cognoscamus, qualis sit hic mundus adspectabilis & qualia sint, quæ in eodem existunt (§. 784. *part.* 1. *Theol. nat.*); *homo etiam obligatur ad contemplandum hoc universum & ea, quæ in eodem existunt, & ad cognoscendum, qualia sint.* *Obligatio ad contemplationem mundi & cognitionem rerum naturalium.*

Videmus adeo cognitionem rerum naturalium esse præceptam, & eam perperam inter curiositates referri, quæ otiosis ingeniis negotium facessunt. Dolendum itaque est Theologiam, cujus prima lineamenta duximus in parte secunda Physicæ patrio sermone edita de finibus rerum naturalium & in parte tertia de usu partium, adeo negligi. Quodsi vero nobis licuerit esse tam felicibus, ut in operibus Latinis edendis ordo nos deducat ad Theologiam, eam magis excultam & exasciatam dabimus. Quamvis enim a censendis aliis maxime simus alieni; veritas tamen jubet, ut profiteamur, in iis, quæ hactenus data a nonnullis, & magno applausu excepta sunt ab aliis, plerumque desiderari vim argumentationis, etsi ad convincendum atheos proposita dicantur. Quodsi ea perpendere volueris, quæ evidenter demonstravimus de mundo & iis, quæ in eodem existunt, quomodo Deum repræsentent (§. 799. & *part.* 1. *Theol. nat.*); citra injuriam hæc dicta esse ultro confiteberis. Quoniam vero non omnis rerum naturalium cognitio ad captum omnium est; ideo in Philosophia morali docebimus, quomodo eadem ad Deum agnoscendum & per agnitionem Dei pietatem promovendam sit utendum. Neque enim saltu, sed lento passu in via veritatis progrediendum, si non modo a lapsu immunis esse, verum etiam ad veritatem liquidam pertingere volueris. In veritatis tramite lente festinandum: quod cum non faciant, qui ex Matheſi hoc perspicere poterant, tanto minus hoc condonandum ipsis videtur, quanto magis nocet eorum autoritas. Non injustæ igitur censeri debent querelæ nostræ, quod Mathesis sibi, non vero ad recte philosophandum addiscatur, ut adeo subtilitates geometricæ videantur crepundia ad ostentationem sublimitatis ingenii composita.

§. 1133.

Quoniam homo obligatur ad contemplandum hoc universum & ea, quæ in eodem existunt (§. 1132.), in usum agnitionis Dei (§. 1131.), consequenter etiam obligatur ad hanc contemplationem eo fine non omittendam (§. 722.); *neglectus contemplationis hujus universi & eorum, quæ in eodem existunt, in usum agnitionis Numinis lege naturali prohibitus* (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque *qui eandem negligit, peccat* (§. 440. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Neglectus contemplationis universi & eorum, quæ in eo sunt, lege naturæ prohibitus.*

Non dico, quæ a mente Sac. Script. aliena. Sane *Isaias* c. V. 12. peccatum a Deo graviter punitum urget, quod homines rebus naturalibus non utantur nisi ad sensus delectandos, eam vero earundem contemplationem negligant, quæ ad Numinis agnitionem facit alia longe voluptate mentem pascens. Cithara, inquit, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conviviis vestris: & opus Domini non respicitis, nec opera manuum ejus consideratis. Idem etiam inculcat Apostolus *Rom.* I. 18. & *seqq.* Sed surdis narratur fabula, ubi modus colendi Deum in omnibus actionibus suis & adjumentum, quod ad pietatem affert agnitio Numinis ex operibus ejus, distincte non fuerint perspecta. Hinc videas Physicam tanquam inutilem contemni etiam ab aliis, qui ceteris Philosophiæ partibus suum statuunt pretium.

§. 1134.

Operam dare debemus, ut apti evadamus ad perfectionem Dei summam repræsentandam, seu natura obligamur ad acquirendam aptitudinem repræsentandi perfectionem Dei summam. Omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum nostrum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu nostro imperfectionem requiritur (§. 173.). *Obligatio naturalis ad Deum repræsentandum.*

Perfectio hominis consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam (§. 917. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem operam dare debemus, ut apti evadamus ad perfectionem Dei summam repræsentandam.

Non dubito fore haud paucos, quibus vel Cimmeriis tenebris obscuriora loqui videar, propterea quod in anterioribus Philosophiæ nostræ partibus non satis fuere versati. Quodsi vero legerint demonstrationem de perfectione hominis in ea aptitudine consistente (§. 917. *p.* 1. *Theol. nat.*) & quæ de directione actionum liberarum ad perfectionem totius universi annotavimus (*not.* § 920. *part.* 1. *Theol nat.*); nullus dubito fore, quin obscuritas illa evanescat, & quomodo dispellantur nebulæ, quas post se adhuc relinquit, penitus intelligatur, ut in plena luce versentur.

§. 1135.

Obligatio agnoscendi Deum ex seipso.

Homo obligatur ad Deum ex seipso agnoscendum. Obligatur enim ad Deum agnoscendum ex iis, quæ sunt in hoc universo (§. 1131.). Quoniam itaque homo etiam in numero eorum est, quæ in hoc universo existunt, adeoque perinde ac entia cetera omnia Deum essentialiter repræsentet (§. 818. *part.* 1. *Theol. nat.*), ac præterea operam dare debet, ut eam quoque acquirat aptitudinem, qua eundem accidentaliter repræsentat (§. 1134.); per hoc autem, quod ens aliquod Deum repræsentet, seu, quod perinde est, speculum perfectionum divinarum sit, fieri potest, ut per ipsius cognitionem ad cognitionem Dei perveniatur (§. 784. *part.* 1. *Theol. nat.*): quin homo obligetur ad Deum ex seipso agnoscendum dubitandum non est.

Huic obligationi ad Deum ex seipso agnoscendum adest aliquid singulare, de quo, ut dicamus, par est. Nimirum obligamur ad acquirendam aptitudinem repræsentandi perfectionem Dei summam (§ 1134.); obligamur etiam ad Deum ex nobismetipsis agnoscendum (§. 1135.). Quo magis ens aliquod Deum repræsentat; eo luculentior est Dei inde derivata cognitio. Aptitudo essentialis repræsentandi Deum cedit accidentali sive acquisitæ: de quo nemo dubitabit, qui novit differentiam inter habitum & dispositionem naturalem intercedentem, atque animo comprehendit, quæ de seipso perficiendo demonstravimus, cum officia erga seipsum explicaremus. Obligamur itaque ad acquirendam aptitudinem repræsentandi Deum, ut eundem ex nobismetipsis tanto luculentius agnoscere queamus. Atque ita perfectionem nostram Deo consecramus &, dum nostri gratia agere videmur, propter Deum agimus. Ac ideo studium perficiendi semetipsum, ut luculentior sit Dei ex nobismetipsis derivanda cognitio, pars quædam cultus divini est (§. 511. *part.* 2. *Theol. nat.*) in omnibus actionibus nostris observandi (§. 1124.). Nec hic cultus a vera in Deum pietate abesse potest (§. 1127.), nec debet (§ 1128.). Videant adeo Neo-Pharisæi pietate pomposa superbientes, quantum prodant se a vera in Deum pietate procul adhuc distare, dum actionum directionem ad summam sui ipsius, quam consequi datur, perfectionem damnant & conviciantur.

§. 1136.

Jus hominis in res naturales.

Jus homini est in res naturales quoad omnem usum, qui ad earum cognitionem facit. Obligamur enim ad res naturales cognoscendas, quales sint (§. 1132.). Enimvero lex naturæ homini dat jus ad ea omnia, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo etiam homini dat jus in res naturales quoad omnem usum, qui ad earum cognitionem facit.

Equidem nemo est, qui sibi religioni ducat eum rebus naturalibus agendi, quod ipsi visum fuerit, ubi id ad earum cognitionem facere arbitratur; non tamen ideo superfluum est ut demonstretur, jure nostro nos hoc facere, neque adeo opus esse, ut idem facere sibi quis religioni ducat, cum licite fiat (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sunt subinde qui misericordia ducti miserentur brutorum, quoties in experimentando eos excruciari arbitrantur, quasi hoc sit illicitum. Quamobrem non rectius redarguuntur erroris sui, quam ubi ostenderis jus hoc in bruta nobis competens ex ipsa obligatione erga Deum tanquam ex fonte suo derivari. Ceterum non negandum est, quatenus rerum naturalium cognitione etiam ad conservationem nostram vitæ-

vitæque commoditatem ac jucunditatem opus habemus; idem jus ex hac quoque obligatione erga nosmetipsos atque alios descendere. Sed hoc per superiora jam patet; & alibi uberius exponetur.

§. 1137.

Quoniam homini jus est in res naturales quoad usum, qui ad earum cognitionem facit (§. 1136.), instrumenta autem ad observationes & experimenta requisita inserviunt rerum naturalium cognitioni acquirendæ, quemadmodum a posteriori novimus; *homini quoque jus est ex rebus naturalibus tanquam materia apta conficiendi instrumenta in usum observationum & experimentorum.* *Jus conficiendi instrumenta ad observandum & experimentandum.*

Erunt forsitan, qui superfluum existimabunt ea demonstrari, de quibus nemo dubitat. Enimvero non sufficit communem hominum esse opinionem, quod talia fieri possint; sed quæritur, num homines hoc faciant jure suo, & num hoc jus sit ipsis a natura datum. Hoc omnino ostendendum, ubi de jure agitur, quod homini natura competit.

§. 1138.

Homini natura competit jus ad omnes actus, quibus rerum naturalium cognitio promovetur. Homo enim obligatur ad res naturales & mundum hunc adspectabilem cognoscendum (§. 1132.). Quoniam itaque lex naturæ eidem dat jus ad actus omnes, sine quibus obligationi suæ naturali satisfacere nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); eidem quoque dat jus ad omnes actus, quibus rerum naturalium cognitio promovetur, adeoque jus ad hosce actus eidem natura competit. *Jus ad actus, quibus promovetur cognitio rerum naturalium.*

Videmus adeo, minus recte *Plinium* reprehendisse *Hipparchum*, quod occasione stellæ novæ ipsius ævo apparentis condidisset catalogum fixarum, ut posteris observare liceret, num fixæ quædam dispareant, novæ autem appareant, quasi ausus sit rem Deo hominibusque improbam posteris annumerans stellas. Quam injusta sit hæc censura tanto magis liquet, quod jus, quo hoc fecit *Hipparchus*, ex ipsa obligatione colendi Deum descendat, quemadmodum series nostrarum demonstrationum patefacit. Hoc ipsum exemplum docet non inanem esse de hoc jure disquisitionem.

§. 1139.

Homo operam dare debet, ut vivam Dei cognitionem acquirat. Per ipsam enim essentiam atque naturam suam obligatur ad determinandum actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumta (§. 251. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum Deum agnoscere teneatur (§. 1129.); talis esse debet cognitio, quæ fit motivum voluntatis. Enimvero viva est cognitio, quæ voluntatis motivum fit (§. 224. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Operam igitur dare debet, ut vivam Dei cognitionem acquirat. *Qualis esse debeat cognitio Dei.*

§. 1140.

Quoniam certitudo cognitionem vivam efficit (§. 246. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), homo autem operam dare debet, ut vivam Dei cognitionem acquirat (§. 1139.); idem *operam dare debet, ut certa sit Dei, quam habet, cognitio.* *Idem porro expenditur.*

* Obligationi huic contrariatur, qui demonstrationes in Theologia naturali atro carbone notant, sine quibus tamen certam cognitionem Dei naturalem acquiri minime posse nemo est qui ignorat, nisi hospes in veriori Logica, & vim demonstrationum nondum expertus. Etsi autem hebetioribus certa videantur, quæ non sunt, ut cognitio in se minime certa vivæ æquiparan-

paranda videatur; ea tamen non satisfacit acutis, nec in ipsis hebetioribus immota deprehenditur, quippe quibus facile dubia & suspecta redditur. Quomodo vero hebetioribus consulatur, qui demonstrationum vim capere minime possunt, cum hoc ad praxin pietatis spectet, non est hujus loci.

§. 1141.

Ad agnitionem Dei alios adducendi obligatio.

Quilibet homo alios etiam ad agnitionem Dei perducere debet, quantum in potestate sua est. Ipse enim Deum agnoscere debet (§. 1129.). Quoniam itaque alteri cuicunque homini debet quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum alteri hoc praestare potest (§. 608.); quin etiam debeat alios ad agnitionem Dei perducere, quantum in potestate sua est, dubitare haud quaquam licet.

Quodsi ergo certam consecutus fueris cognitionem Dei, ut ad eandem quoque alios perducas, qui in eadem fluctuant, nec per se ad certam pervenire possunt, obligaris, ut adeo pecces, si non feceris (§. 440. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), Quicquid ergo alii, qui hoc ferre nolunt, contra te moliantur; id deterrere te minime debet, ne facias.

§. 1142.

Alterum ab agnitione Dei avocare aut ad errores seducere illicitum.

Quoniam obligamur ad Dei cognitionem perducere alios, quantum in potestate nostra est (§. 1141.), lex autem praeceptiva est simul prohibitiva contrarii (§. 722.); *Nemo alterum ab agnitione Dei avocare, nec erroneas de Deo opiniones animo ejus instillare; multo minus ad negandum existentiam Dei* seu *atheismum* (§. 411. *part.* 2. *Theol. nat.*), *nec ad Deismum* (§. 529. *part.* 2. *Theol. nat.*) *seducere debet.*

Etsi hoc principium admodum evidens videatur, propter suum tamen, quem in demonstrandis aliis alibi praebebit usum, hic omittendum minime erat, sed probe potius inculcandum.

§. 1143.

Generalis determinatio voluntatis qualis esse debeat.

Voluntas hominis generaliter determinari debet ad agendum, quod Deus vult. Homo enim pius esse debet (§. 1128.). Enimvero qui pius est, actiones legi naturae conformes committit, quia Deus eas committi vult, seu actionum committendarum motivum a voluntate Dei desumere debet (§. 341. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo homo actionum committendarum motivum a voluntate Dei desumere debet. Voluntas divina agendi motivum est ei, cui est voluntas agendi, quae Deus vult, consequenter cujus voluntas generaliter determinata est ad agendum, quod Deus vult (§. 378. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Hominis igitur voluntas generaliter determinari debet ad agendum, quod Deus vult.

Sine hac voluntatis determinatione generali nemo esse potest pius: non tamen sufficit, ut sis pius. Cum enim judicium definitivum practicum hoc nitatur syllogismo catholico:

Quicquid Deus vult, illud est faciendum,
Atqui Deus hoc vult;
Ergo hoc est faciendum.

evidens est, in casu particulari constare debere, quid Deus velit, ut per voluntatem Dei tanquam per motivum determines voluntatem tuam. Quamobrem cum constet, quod Deus hominem obliget ad legem naturae servandam (§. 276. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ex convenientia cum lege naturae colligitur, quid sit voluntati divinae conforme. Hinc porro intelligitur pietatem non inutilem reddere legem naturae, ut voluntas divina ejus vicem suppleat, quatenus influit in generalem voluntatis nostrae determinationem. Stante enim generali hac determinatione facere potes, quae voluntati divinae adversantur; quemadmodum generalis determinatio voluntatis ad bonum non obstat, quo minus appetas malum sub ratione boni. Praeterea pietas plus requirit, quam ut voluntas divina sit actionis committendae motivum: dantur enim adhuc alia attributa divina, quae in actiones particulares non uno modo in voluntatis humanae determinationem influere possunt

sunt ac debent (§. 339. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Sed de his apertius dicemus in Philosophia morali, in qua ostensuri sumus, quomodo pietas cum virtutibus ceteris conjungenda, quas non tollit, sed perficit, perinde ac a Theologis gratia naturam non evertere, sed perficere dicitur. Determinatio generalis voluntatis ad servandam naturæ legem cum determinatione generali ad agendum, quod Deus vult, conjungenda, ut hinc resultet determinatio generalis voluntatis ad servandam naturæ legem, quia Deus eandem a nobis servari vult.

§. 1144.

Generalis determinatio voluntatis qualis esse debeat.

Noluntas hominis generaliter determinari debet ad non agendum, quod Deus non vult. Homo enim pius esse debet (§. 1128.). Enimvero qui pius est, actiones legi naturæ difformes omittit, quia Deus has omitti vult, seu actionum omittendarum motivum a noluntate Dei desumit (§. 341. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo homo actionum omittendarum motivum a noluntate Dei desumere debet. Sed noluntas divina non agendi motivum est ei, cui noluntas agendi, quæ Deus non vult (§. 379. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter cujus noluntas generaliter determinata est ad non agendum, quod Deus non vult. Noluntas igitur hominis generaliter determinari debet ad non agendum, quod Deus non vult.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, mutatis mutandis ad præsentem etiam facile applicantur, ut adeo plura eam in rem dici non sit opus.

§. 1145.

Qualis homini esse debeat voluntas.

Homini constans & perpetua esse debet voluntas non agendi nisi quod Deus vult, & constans ac perpetua noluntas agendi, quod Deus non vult. Voluntas hominis generaliter determinari debet ad agendum, quod Deus vult (§. 1143.). Quotiescunque igitur actio aliqua edenda, nonnisi ideo eam edere velit necesse est, quam quia Deus vult, ut edat, cumque pius esse debeat (§. 1128.), adeoque nullam omittere actionem, quam Deus committi vult (§. 341. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nulla ratione a proposito agendi, quod Deus vult, se dimovere pati debet. Enimvero constans est voluntas, quæ immutabilis est in dato casu, & perpetua, quæ in omni casu eadem (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*); homini adeo constans & perpetua esse debet voluntas non agendi nisi quod Deus vult. *Quod erat unum.*

Quoniam noluntas hominis generaliter determinari debet ad non agendum, quod Deus non vult (§. 1144.) & noluntas constans ac perpetua dicenda sit eodem sensu, quo voluntatem perpetuam ac constantem appellamus (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*); eodem modo etiam patet, homini esse debere constantem ac perpetuam noluntatem agendi, quod Deus non vult. *Quod erat alterum.*

Sunt qui sibi persuadent, constantiam & perpetuitatem voluntatis non agendi nisi quod Deus vult, atque constantiam & perpetuitatem noluntatis agendi quod Deus non vult, esse summum pietatis gradum. Enimvero quantum aberrent a vero non modo ex ipsa definitione pietatis colligitur (§. 339 *p.* 1. *Phil. pract. univ.*); verum etiam ex iis intelligitur, quæ paulo ante annotavimus (*not.* §. 1143.). Et si vel maxime demus, pietatem omnem non nisi in eo consistere, quod nolis nisi voluntati divinæ conformia; solam tamen constantiam & perpetuitatem voluntatis non agendi nisi quæ Deus vult ad pietatem sufficere non posse, vel hoc modo intelligitur. Voluntas per naturam generaliter determinata est ad bonum, & hæc voluntas constans atque perpetua est. Non obstante tamen constantia & perpetuitate voluntatis homines appetunt, quæ mala sunt, propterea quod ipsis mala videntur. Ad constantiam ideo & perpetuitatem voluntatis accedere debet rectum de actione in casu dato judicium.

§. 1146.

§. 1146.

Abnegatio voluntatis propriæ præcepta.

Quoniam adeo *homo* nil velle debet, nisi quia Deus vult, ut hoc velit, nec nolle, nisi quia Deus vult, ut hoc nolit (§. 1145.); *in agendo non suam, sed Dei sequi debet voluntatem*, consequenter *voluntas divina loco propriæ voluntatis ipsi esse debet*. Cumque abnegatio voluntatis propriæ in firmo proposito nil quicquam agendi, nisi quod voluntati divinæ conforme, consistat (*not.* §. 971. *part.* 1. *Theol. nat.*); *homo propriam voluntatem abnegare debet*.

Abnegatio adeo propriæ voluntatis pars pietatis est, ita ut sine ea nemo pius dici possit. Non est quod excipias hoc pacto hominem non fore liberum, quia actiones ejus subjicent voluntati alterius, quasi propria destitueretur. Etenim jus libertatis, de quo supra diximus, homini competit respectu hominum aliorum (§. 153.), non vero respectu Dei. Hinc ostendimus hominem esse servum Dei (§ 968. *p.* 1. *Theol. nat.*), adeoque in dominio Dei (§. 967. *part.* 1. *Theol. nat.*), consequenter respectu Dei non sui juris (§. 959. *part.* 1. *Theol. nat.*). Non tamen hinc sequitur, quod sit alieno juri subjectus respectu hominum (§. 134. 135.). Ac inde est, quod neque libertas, neque servitus tollat obligationem naturalem (§. 138. 142.), qua nititur servitus respectu Dei nos ad alia non obligantis, nisi quæ legi naturæ consentanea sunt (§. 276. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), e qua venit obligatio naturalis (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 1147.

Quomodo Deum a nobis agnosci declarare debeamus.

Homo verbis & factis testari debet, se agnoscere perfectionem Dei absolute summam, seu attributa ipsius, & pro certo habere, quod illa perfectio, seu hæc attributa eidem conveniant. Etenim Deum, consequenter summam ipsius perfectionem seu attributa agnoscere (§. 1129.) & eundem in omnibus actionibus suis colere (§. 1124.), adeoque per motiva ab attributis divinis desumta eadem determinare debet (§. 1125.): operam vero dare debet, ut certa sit Dei, quam habet, cognitio (§. 1140.). Ad eandem vero Dei agnitionem alios perducere debet, quantum in potestate sua est (§. 1141.). Quoniam itaque ad agnitionem Dei alios perducimus, si verbis & factis testamur, nos agnoscere attributa ejus, & pro certo habere, quod eadem ipsi conveniant; homo quilibet verbis & factis testari debet, se agnoscere perfectionem Dei absolute summam, seu attributa ipsius, & pro certo habere, quod illa perfectio, seu hæc attributa eidem conveniant.

Si homini perinde esse deberet, sive alii Deum agnoscant, sive minus; abunde sufficeret, si ipsemet sibi conscius esset, se actiones suas per motiva ab attributis divinis desumta determinare, nec opus esset, ut hoc innotesceret aliis. Enimvero cum nihil quoque eorum prætermittere debeat, quæ huc faciunt, ut Deus ab aliis agnoscatur; non sufficit, ut ipse tacite colat Deum in omnibus actionibus suis, sed exemplo quoque suo docere ac incitare debet alios. Quid igitur de Deo sentias, verbis eloquendum, & quod idem pro certo habeas, factis comprobandum.

§. 1148.

Obligatio promovendi gloriam divinam.

Gloriam divinam homo promovere debet. Debet enim verbis & factis testari, se agnoscere attributa divina, & pro certo habere, quod ea ipsi conveniant (§. 1147.). Enimvero qui hoc facit gloriam divinam promovet (§. 610. *part.* 1. *Theol. nat.*). Ergo homo gloriam divinam promovere debet.

Convenit hoc intentioni divinæ. Etenim Deus non alio fine decrevit existentiam mundi, quam ut gloriam suam manifestaret (§. 611. *part.* 1. *Theol. nat.*), consequenter ut attributa sua hominibus revelaret (§. 610. *part.* 1. *Theol. nat.*). Vult igitur, ut ab hominibus agnoscatur, atque adeo intentioni ipsius conforme est, ut unus alios ad cognitionem attributorum ipsius perducat, consequenter ut gloria sua inter homines promoveatur (§. *cit.*).

§. 1149.

§. 1149.

Qui actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult, *impius* dicitur; Ut adeo *Impietas* sit vitium, quo quis actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult. *Impietas quid sit.*

Impietas opponitur pietati tanquam vitium virtuti. Vitium est habitus habitui, in quo virtus consistit, contrarius (§. 321. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque non in nuda absentia virtutis consistit. Pietas consistit in habitu conformandi actiones legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumtorum (§. 339. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si quis actiones suas legi naturæ conformat, motiva vero omittit ab attributis divinis & providentia divina desumta; is quidem pius non est, impius tamen nondum dici potest. Requiritur adeo in impio actus positivus, qui contrariatur actui positivo, quo actio pii pia efficitur. Nolitio opponitur volitioni tanquam actus positivus positivo contrarius (§. 884. *Psych. empir.*). Quoniam itaque pius committere vult hanc actionem, quia Deus eam committi vult, non vero vult committere istam, quia Deus vult, ut eam omittat, in agendo non suam, sed Dei secuturus voluntatem (§. 1146.): recte omnino impius is dicendus, qui actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult, ut adeo voluntas Dei etsi agnita non sit motivum voluntatis suæ. Hæc probe perpendenda sunt, ne ob quemlibet pietatis defectum alios impiorum numero accenseas non modo contra communem loquendi usum, verum etiam non sine omni injuria.

§. 1150.

Quoniam impius actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult (§. 1149.), Deus autem vult, ut homo actiones suas legi naturæ convenienter determinet (§. 284. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *impius actiones suas ad legem naturæ componere non vult*, consequenter *si qua actio externa cum lege naturæ consentit, id nonnisi ex accidente est.* *Impius num legem naturæ normam actionum suarum agnoscat.*

Nimirum impius actiones suas determinat per motiva non ab intrinseca actionum moralitate desumta, nec per voluntatem Dei tanquam motivum, sed desumta aliunde a bono nimirum jucundo vel utili. Quodsi ergo contingat bonum jucundum ac utile simul esse honestum, actio externa legi naturæ convenit, atque adeo hæc convenientia nonnisi ex accidente est. Hinc est, quod nemo dicatur adeo malus, qui non subinde agat, quod bonum est, si scilicet saltem actus externi rationem habeas. Si enim actus interni quoque habenda est ratio, quemadmodum fieri debet per ea, quæ de rectitudine actionum humanarum demonstravimus (§. 80. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ad quam lege naturali obligamur (§. 189 *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), dicendum est cum Scholasticis, bonum non esse nisi ex integra causa.

§. 1151.

Quia impius actiones suas ad legem naturæ componere non vult (§. 1150.), multo minus eas per motiva ab attributis divinis desumta conformare vult. Atque adeo patet, *impium actiones suas legi naturali vi motivorum ab attributis divinis desumtorum conformare nolle*, consequenter *Deum in omnibus suis actionibus colere nolle* (§. 1125.). *Impius num Deum colat.*

Tollitur hinc dubium, quod contra definitionem impietatis moveri poterat. Cum enim pietas consistat in habitu conformandi actiones suas legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis desumtorum (§. 339. *part.* 1, *Phil. pract. univ.*); impietas definienda videbitur per habitum non conformandi actiones suas legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis desumtorum; quod tamen non sufficere ad notionem impietatis determinandam, nisi usui loquendi vim inferre velis, ostendimus (*nor.* §. 1149.). Etenim per propositionem præsentem patet, quod qui actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult, is nec eas conformare velit legi naturali vi motivorum ab attributis divinis desumtorum; non tamen convertere illam licet, propterea quod quis vi motivorum ab honestate ac turpitudine intrinseca actionum illi con-

conformare possit, etiamsi eas non vi motivorum ab attributis divinis desumtorum eidem conformet, cum ex adverso impius nequidem ad legem naturæ actiones suas componere velit (§. 1150.).

§. 1152.

Impietas lege naturali prohibita.

Impietas lege naturali prohibetur. Lex enim naturæ præcipit, ut pii simus (§. 1128.), consequenter ut actiones nostras legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis desumtorum conformemus (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum lex præceptiva simul sit prohibitiva contrarii (§. 722.); nolle actiones suas legi naturali vi motivorum ab attributis divinis desumtorum conformare prohibetur. Quoniam itaque hoc facit impius (§. 1151.); impietas lege naturali prohibita.

Ostenditur etiam hoc modo. Homini constans & perpetua esse debet voluntas non agendi, nisi quod Deus vult, & constans ac perpetua voluntas agendi, quod Deus non vult (§. 1145.). Quoniam itaque lex præceptiva simul est prohibitiva contrarii (§. 722.); actiones suas ad voluntatem Dei componere nolle lege naturali prohibetur. Enimvero qui actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult, impius est (§. 1149.). Impietas igitur lege naturali prohibita.

Hinc patet impietatem recte inter vitia referri (§. 322. *part. 1. Philos. pract. univ.*).

§. 1153.

Obscuratio gloriæ divinæ quid sit.

Gloriam Dei obscurare dicitur, qui verbis factisque testatur, se Deum habere pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant.

Opponitur nimirum illustrationi seu promotioni gloriæ divinæ. Exemplo autem sunt pagani, qui cum Deo tribuant realitates limitatas (§. 651. *part. 2. Theol. nat.*), summæ ejus perfectioni derogantes gloriam ejus obscurant. Omnis error de Deo summæ ejus perfectioni contrarius gloriam ejus obscurat: alius tamen magis, alius minus. Unde plurimi dantur obscurationis gloriæ divinæ gradus, in quos prolixe inquirere non est hujus loci.

§. 1154.

Quod sit lege naturæ prohibita.

Gloriam Dei obscurare lege naturali prohibitum. Etenim lege naturali præcipitur, ut homo verbis & factis testetur, se Deum habere pro ente absolute perfectissimo (§. 1147.), consequenter prohibetur ne iisdem testemur, nos eum habere pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant (§. 722.). Quamobrem cum gloriam Dei obscuret, qui verbis & factis declarat, se Deum habere pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant (§. 1153.); gloriam Dei obscurare lege naturali prohibitum.

Pagani adeo gloriam divinam obscurantes (*not.* §. 1153.) contra legem naturæ peccarunt: est Sinæ veteres qui nullam Dei distinctam notionem habebant eumque ignorabant, illam neque illustrarunt seu promoverunt, neque obscurarunt. Peccarunt itaque hi omittendo, quod fieri debebat (§. 1148.); illi autem committendo, quod fieri non debebat (*vi præs.*).

Deum nolle gloriam suam obscurari ab hominibus.

§. 1155.

Quoniam obscuratio gloriæ divinæ lege naturali prohibita (§. 1154.), lex autem naturæ voluntati divinæ convenit (§. 284. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *Deus non vult gloriam suam obscurari ab hominibus*. Ex adverso autem cum illustratio

stratio gloriæ divinæ seu ejusdem promotio lege naturali præcipiatur (§. 1148.); *Deus vult gloriam suam illustrari seu promoveri ab hominibus* (§. 284. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Qui gloriam divinam illustrat, honorem ipsi debitum exhibet; qui non illustrat, sed illustrationem negligit, eum honore non prosequitur; qui obscurat, ejus honori detrahit. Eadem adeo hic differentia est, quæ in officiis erga alios deprehenditur; quando unus alteri meritum exhibet honorem, alter eundem non exhibet, alius vero ipsum ignominia afficit & ei infamiam adspergit: quæ quantum differant, ex superioribus liquet.

§. 1156.

Deum blasphemari dicitur, qui quid dicit vel facit in contemtum seu contumeliam Dei. Unde *blasphemia* est dictum vel factum quodcunque in contemtum vel contumeliam Dei vergens. *Blasphemia quid sit.*

Sequimur hic D. *Thomam*, quem communiter sequi etiam Doctores in Criminalibus *part.* 1. *quæst.* 45. §. 26. observat *Carpzovius*.

§. 1157.

Quoniam qui alterum contemnit, actibus externis, seu verbis & factis declarat, eum esse honore ac laude indignum (§. 787.), & qui contumelia afficit, iisdem declarat, quod merito habeatur pro eo, cui hæ vel istæ imperfectiones conveniunt (§. 811. 812.), consequenter qui nihili fiat seu parvi pendatur (§. 845.); qui vero Deum blasphematur, ea dicit vel facit, quæ in contemtum vel contumeliam Dei vergunt (§. 1156.); *blasphemiæ sunt verba & facta, quibus Deo tribuuntur imperfectiones perfectioni summæ repugnantes, vel negatur, quod eidem conveniant attributa ipsi tribuenda, eo animo, ut detrahatur ejus honori, vel is vilipendatur, ac nihili fiat.* *Quales sint blasphemiæ.*

Habemus adeo principium, vi cujus facile blasphemiæ ab alia obscuratione gloriæ divinæ discernuntur: id quod inprimis opus est, ubi blasphemiarum malitia intrinseca æstimanda.

§. 1158.

Qui adeo *Deum blasphematur*, cum gloriam Dei obscuret, qui verbis factisque testatur, se Deum habere pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant (§. 1153.), *gloriam ejus obscurat omnium maxime* (§. 1157.), consequenter cum obscuratio gloriæ divinæ lege naturali prohibeatur (§. 1154.), *blasphemiæ omnium maxime lege naturali prohibitæ sunt.* *Blasphemiæ lege naturali prohibitio.*

Agimus vero hic tantummodo de blasphemia, quatenus ex principiis rationis fluit. Etenim si religionem revelatam naturali contradistinctam supponis, notio blasphemiæ extenditur ad dicta & facta, quæ in religione naturali non attenduntur. Nostrum vero jam non est dicere de iis, quæ nos minime tangunt. Neque enim philosophiam miscemus cum Theologia. Immo cum non eædem sint Theologorum quoad religionem Christianam sententiæ; quorundam judicio facta quædam pro blasphemis habentur, quæ aliorum judicio ad eas non pertinent. Sed de iis judicent, quorum causa agitur.

§. 1159.

Homini natura non competit jus puniendi obscurationem gloriæ divinæ & blasphemias. Natura enim homini non competit jus puniendi nisi eum, qui ipsum læsit (§. 1061.). Enimvero qui gloriam Dei obscurat vel Deum blasphematur ipsum, *An homini natura competat jus puniendi*

obscurationem gloriæ divinæ & blasphemias.

ipsum non lædit (§. 1153. 1156. 669.). Ergo natura homini non competit jus puniendi obscurationem gloriæ divinæ & blasphemias.

Ostenditur etiam hoc modo. Natura homines omnes liberi sunt (§. 146.), adeoque conscientiæ cujusvis relinquendum, quid agat (§. 157.), quamdiu nihil facit contra jus tuum (§. 158.). Quamobrem cum gloriam Dei obscurans, vel Deum blasphemans nihil faciat contra jus tuum (§. 1153. *h. Jur. nat.* & §. 239. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); natura quoque conscientiæ ejus relinquendum, quod gloriam divinam obscuret Deumque blasphemetur, consequenter propterea tibi nullum in eum jus competit, quod hoc fecit (§. 156. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec jus puniendi obscurationem gloriæ divinæ & blasphemias homini natura competit.

Non tamen hinc infertur, juri naturali minime convenire, ut in civitate puniantur blasphemiæ. Contrarium enim ostendetur suo loco. Dantur enim jura naturalia hypothetica, quibus in statu quidem civili locus est, non vero in naturali, præsertim originario, ad quem spectat jus libertatis, contra quod natura sine ullo interveniente facto humano, quo jus libertatis limitatur, non dare potest jus contrarium. Per se autem patet, negato jure puniendi obscurationem gloriæ divinæ & blasphemias in statu naturali singulis competente non negari quod graviter peccet, qui gloriam Dei obscurat eumque prorsus blasphematur.

§. 1160.

Quale jus in eum competat, qui gloriam Dei obscurat vel blasphemat.

Homini natura competit jus ad eos actus, quibus alterum, qui gloriam Dei obscurat vel ipsum blasphematur, peccati sui convincere potest. Quilibet enim homo alterum ad agnitionem Dei perducere debet, quantum in potestate sua est (§. 1141.). Quamobrem cum is, qui gloriam Dei obscurat, verbis factisque testetur, se eum habere pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant (§. 1153.), & qui eundem blasphematur, ea dicit vel facit, quæ pugnant cum summa Dei perfectione, seu attributis ipsius, eo animo, ut honori ejus detrahatur, vel is vilipendatur aut nihili fiat (§. 1157.); ut illum erroris sui peccatique sui convincat, operam dare debet, quantum in potestate sua positum est. Quoniam itaque naturæ lex homini dat jus ad eos actus, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); homini natura competit jus ad eos actus, quibus alterum, qui gloriam Dei obscurat vel ipsum blasphematur, peccati sui convincere potest.

Quando adeo alterum doces, quando admones, quando dehortaris, quando ei contradicis, quando dicta improbas, quando detestaris & quæcunque his gemina sunt; id omne facis jure tuo, neque alter injuriam interpretari potest, ubi feceris. Quamdiu enim vim ipsi non infers, nihil facis, quod sit contra jus libertatis.

§. 1161.

Hypocrisis quid sit.

Hypocrita dicitur, qui actibus externis, præsertim verbis, voce, vultu ac gestu, pietatem simulat. Unde *Hypocrisis* est vitium, quo pietas, actibus quibusdam externis, præsertim verbis, voce, vultu ac gestu simulatur, a qua tamen actus interni procul absunt.

Græcis hypocrisis dicebatur alienæ personæ simulatio, quam adeo haud postremam artis Oratoriæ partem fecit *Demosthenes*. Enimvero apud scriptores Ecclesiasticos pro pietate fucata sumitur, in quo significatu vocabulum hic adhibemus, ubi de pietate agitur; utut is paulo restrictior sit, cum nobis hic tantummodo sermo sit de pietate philosophica, cui in religione naturali locus est. Neque enim philosophi ultra limites religionis naturalis progreditur; sed intra cancellos hosce continetur.

§. 1162.

§. 1162.

In colendo Deo homo facere debet omnem facultatum suarum usum, & operam dare debet, ut plenus sit usus omnium consensus, nullus vero dissensus. Omnem enim tenemur facere facultatum nostrarum usum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172.), ac obligamur ad consensum usus omnium facultatum consequendum (§. 204.), vitandum vero dissensum (§. 205.). Quoniam itaque Deum colere præceptum legis naturalis est (§. 1123.), in colendo Deo omnem facere debemus facultatum nostrarum usum, operamque dare tenemur, ut usus facultatum omnium in colendo Deo plenus sit consensus, nullus autem prorsus dissensus. *Quomodo Deus sit colendus.*

Equidem quod hic urgemus non modo de cultu divino, verum etiam de qualibet actione lege naturali præcepta vel prohibita valet, cum absque hoc consensu usus facultatum omnium nulla actionum humanarum suam habeat rectitudinem (§. 203.); de cultu tamen divino id in specie ostendendum erat, propterea quod absque eo non intelligatur intrinseca hypocriseos turpitudo. Videri enim volunt hypocritæ, quasi præ aliis Deum colant, ac ideo actus externos affectant, quibus credulis hoc persuadeant. Ne igitur tibi imponi patiaris, & ne tibimetipsi imponas, quomodo Deus vere colatur demonstrandum erat.

§. 1163.

Hypocrisis legi naturali adversa. Etenim hypocrita actibus externis, verbis præsertim, voce, vultu ac gestu pietatem simulat (§. 1161.), consequenter cum actus externi ab actibus internis mentis dissentiant (§. 716. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), pius autem per motiva ab attributis divinis, consequenter etiam a voluntate divina desumtis actiones suas determinet (§. 339. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), videri vult, quasi hoc modo determinet actiones suas, cum tamen longe aliis motivis utatur. Enimvero lege naturali obligamur ad actiones nostras per attributa divina determinandas (§. 251. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & vi ejusdem voluntas nostra generaliter determinata esse debet ad agendum, quod Deus vult (§. 1143.), noluntas autem ad non agendum, quod Deus non vult (§. 1144.), verbis autem & factis testari tenemur, nos agnoscere attributa divina, ac pro certo habere, quod ea Deo conveniant (§. 1147.), ut inter actus externos atque internos nulla ex parte sit aliquis dissensus, sed plenarius potius consensus. Quamobrem patet hypocrisin legi naturali esse adversam. *Hypocrisis legi naturali adversa.*

Quod hypocrisis damnetur a Christo ac principiis Christianismi sit adversa, nemo est qui dubitat. Nostrum vero fuit ostendere, quod eadem quoque improbanda sit vi legis naturalis quoad religionem naturalem, adeoque recte in numerum vitiorum referatur (§. 322. *part.* 1. *philos. pract. univ.*), ut constet, quantum sibi ab eodem cavere debeat, qui pius esse vult, ac casta mente Deum colere in omnibus actionibus suis, quemadmodum debet (§. 1127.).

§. 1164.

Obedire dicitur, qui prompte facit, quod qui imperandi jus habet vult, & non facit, quod non vult. Unde *Obedientia* est promptitudo faciendi, quod vult, & non faciendi, quod non vult qui imperandi jus habet. *Obedientia quid sit.*

Ita Deo obedit, qui prompte facit, quod Deus vult, & promptus est ad omittendum ea, quæ Deus non vult. Obedientia vero ab aliis obsequium dicitur, quamvis præstaret obedientiam ab obsequio distingui, quemadmodum in vernaculo sermone gehorsam sehr distinguimus a folgen. Posterius nempe dicitur de eo, qui prompte facit, quæ alter facienda esse dicit, etsi non obligatus sit ad faciendum, quod vult alter: prius autem usurpatur de eo, qui prompte facit, quod vult alter, quia obligatus est ad faciendum ea, quæ jubet. Nos sane non utemur vocabulo obedientiæ nisi eo casu, ubi quis eandem debet alteri.

§. 1165.

Obedientia Deo debita.

Homo Deo obedire debet, seu obedientia Deo a nobis debita. Etenim voluntas hominis generaliter determinata esse debet ad agendum, quod Deus vult (§. 1143.), & noluntas ad non agendum, quod Deus non vult (§. 1144.), consequenter prompti esse debemus ad faciendum, quæ Deus vult, & ad non faciendum, quæ idem non vult. Enimvero Deus tanquam Dominus (§. 966. *part.* 1. *Theol. nat.*) jus habet hominem obligandi, ut faciat, quod ipse vult (§. 959. 970. *p.* 1. *Theol. nat.*) adeoque qui promptus est ad faciendum, quæ Deus vult, & ad non faciendum, quæ non vult, ipsi obedit (§. 1164.). Deo igitur obedire debemus, consequenter obedientia Deo a nobis debita.

Videmus itaque hominem natura obligari ad obedientiam Deo præstandam. Urget nimirum eandem ipsa lex naturæ, quatenus ex essentia & natura hominis derivatur, quemadmodum ex serie demonstrationum liquet, siquidem demonstrationem propositionis præsentis eo modo resolvere volueris in sua principia, quemadmodum fieri debere constat (§. 992. *Log.*).

§. 1166.

An Deus eandem a nobis exigat.

Quoniam lex naturæ injungit obedientiam Deo præstandam (§. 1165.), Deus vero nos obligat ad servandum naturæ legem (§. 276. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ad faciendum, ad quod faciendum hæc nos obligat (§. 138. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *Deus vult, ut ipsi obediamus, & ad obedientiam ipsi præstandam nos obligat*, consequenter *eandem a nobis exigit*.

Hinc propositionem anteriori a nobis jungi necesse est. Quoniam enim nos obligationem naturalem, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), ex ipsa essentia atque natura hominis derivamus (§. 129. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); excipi forsan a nonnullis poterat, etsi natura obligati simus ad obedientiam Deo præstandam, nondum tamen hinc sequi, quod Deus eandem a nobis exigat. Quidsi enim, quam exigere poterat, remittat? Huic itaque exceptioni erat occurrendum.

§. 1167.

Cur lex naturæ servanda.

Legem naturæ servare debemus, ut obedientiam Deo debitam præstemus. Etenim Deus nos obligat ad servandam naturæ legem (§. 276. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), eaque voluntati ipsius conveniens (§. 284. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum Deo obediamus, si legem naturæ servamus, quia eandem a nobis servari vult (§. 1164.), obedientiam vero eidem præstare debemus (§. 1165.); legem naturæ servare debemus, ut obedientiam Deo debitam præstemus.

Non adeo sufficit servare naturæ legem, ut obligationi naturali satisfiat; verum etiam requiritur, ut eam servando nos Deo obedientes præstare velimus. Ad hanc obedientiam in omni actione debitam animum advertere debemus, si nihil in eadem desiderari debet.

§. 1168.

Inobedientia quid sit.

Inobediens dicitur, qui facere non vult, quod debet, seu quod vult alter, cui jus est ipsum ad hoc faciendum obligandi, & ex adverso facit, quod facere non debet, seu quod non vult alter, cui jus est ipsum ad hoc non faciendum obligandi. Unde *Inobedientia* est vitium, quo quis non facere vult, quod debet seu quod vult alter, qui imperandi jus habet, & ex adverso facit, quod facere non debet, seu quod alter non vult, cui jus est imperandi.

Jus nimirum imperandi consistit in eo, quod alteri præscribere valeamus, quomodo actiones suas determinare debeat. Cum natura homines omnes liberi sint (§. 146.), nemo quoque jus habet exigendi ab altero, ut ad voluntatem suam componat actiones, seu faciat, quod sibi, non ipsi videtur. Quamobrem suo demum loco ostendemus, undenam homo sibi acquirat aliquod jus in actiones alterius. Deo autem jus istiusmodi competere evicimus in Theologia naturali, dum eum Dominum omnium hominum, qua animam & corpus, demonstravimus (§. 966. *part. 1. Theol. nat.*). Hinc Deo inobediens est, qui facere non vult, quod Deus ab eo fieri vult, sed ex adverso facere mavult, quod Deus fieri non vult.

§. 1169.

Inobedientia erga Deum prohibita lege naturali. Etenim lege naturali præcipitur, ut Deo obediamus (§. 1165.). Quoniam itaque lex præceptiva simul est prohibitiva contrarii (§. 722.), inobedientia autem contrarietur obedientiæ (§. 1164. 1168.); inobedientia erga Deum lege naturali prohibita. *Inobedientia erga Deum prohibita.*

Probe notandum est, non statim inobedientem esse, qui obediens non est. Etenim nil obstat, quo minus obedientiam denegemus ei, qui non facit, quod facere debet, ubi ignorat, quod is, cui imperandi jus est, hoc fieri velit. Quando enim obedientia, quæ adesse debebat, abest quacunque de causa; neganda utique venit de eo, de quo affirmanda erat, si nullus in actionibus ejus esset defectus. Nondum tamen ideo dici potest, quod sit inobediens, quia ad inobedientiam requiritur actus positivus nolitionis, qui non in nuda volitionis omissione consistit (§. 884. *Psych. empir.*), adeoque supponitur, voluntatem ejus, qui imperandi jus habet, agenti esse perspectam. Hinc Sinæ veteres, qui ignorarunt Deum, dici nequeunt præstitisse obedientiam Deo debitam, etsi, cum omnem operam sumerent in actionibus legi naturali conformandis, facerent quæ voluntati Dei consentanea sunt (§. 284. *p. 1. Phil. pract. univ.*), ignari licet, quod hoc modo satisfaciant voluntati entis supremi, rerum omnium autoris ac domini. Non tamen dici potest, quod fuerint inobedientes erga Deum, cum fecerint, quæ Deus vult, etsi non quia Deus vult, prompte facturi etiam quia Deus vult, quamprimum eum & voluntatem ejus agnovissent.

§. 1170.

Si ex perfectione Dei summa voluptatem percipimus, eum supra omnia amamus. Etenim si ex perfectione Dei summa voluptatem percipimus, ea quoque nobis placet, cumque non detur ens aliud, ex quo tantundem voluptatis percipi possit, summa Dei perfectio nobis placet supra omnia (§. 542. *Psych. empir.*). Quoniam itaque ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis placet, amor oritur (§. 649. *Psych. empir.*); Deum utique supra omnia amat, qui ex summa ejus perfectione voluptatem percipit. *Quando Deum amamus.*

Quemadmodum res inanimatas amamus, quatenus in iis quidpiam deprehendimus, quod nobis multam affert voluptatem, pro gradu istius voluptatis (§. 654. *Psych. empir.*); ita non absonum videri debet, quod Deus dicatur amari, dum ex perfectione ejus summa voluptatem percipimus, seu eadem delectamur, & amari supra omnia, dum ex re nulla alia tantam percipimus voluptatem, quantam ex Dei perfectione percipimus, seu re nulla alia tantopere delectamur, quantum nos delectat perfectio Dei summa. Cur aliquo modo amor Dei accedere videatur ad amorem rerum inanimatarum, ratio hæc est. Res inanimatæ cum sint felicitatis incapaces, nil a nobis ad earum felicitatem conferri potest, quo tendit amor, quo homines prosequimur. Deus cum sit ens felicissimum, cujus felicitati nihil a nobis accedere potest, amor quoque, quo eundem prosequimur, tendere nequit ad felicitatem ejus amplificandam. Quamobrem sicuti amor rerum inanimatarum terminatur in voluptate, quam ex iis percipimus; ita quoque amor Dei terminandus est in voluptate omnium maxima, quam ex summa ejus perfectione percipimus. Hactenus aliquid analogi est inter amorem Dei nostra ope ad perfectionem & felicitatem suam non indigentis, & inter amorem rerum inanimatarum, quas felices reddere haud valemus. Hanc autem analogiam ideo urgemus, ni videamur vim inferre significatui vocabuli, dum ad hoc eundem restringimus, quod maximam omnium ex Dei perfectione summa percipimus voluptatem.

§. 1171.

Amor Dei quid sit.

Amor itaque *Dei* est dispositio animæ ex summa ejus perfectione voluptatem maximam percipiendi. Dicitur autem *Amor complacentiæ*, qui in sola voluptatis perceptione seu delectatione ex perfectione alterius terminatur. Atque adeo patet, *amorem Dei esse amorem complacentiæ*.

Alio nimirum amore homo Deum prosequi nequit: cum enim sibimetipsi sufficientissimus sit (§. 76. *part.* 2. *Theol. nat.*), nec ente quodam alio, nec re quadam alia extra se indigeat ad sui conservationem (§ 77. *p.* 2. *Theol. nat.*), vel voluptatis percipiendæ gratia (§. 426. *p.* 1. *Theol. nat.*); nihil est quod ab homine ipsi superaccedere possit. Atque adeo appetitus ad nihil tendere potest, quo conservetur & augeatur summa illa, qua Deus fruitur, voluptas (§. 1084. *part.* 1. *Theol. nat.*). Ceterum non est quod dicas, nos hic recedere a significatu, quem vocabulo tribuimus (§. 633. *Psych. empir.*). Diximus ibidem, amorem esse dispositionem animæ ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate. Quoniam felicitas alterius in statu consistit, quo vera voluptas perdurat (§. 630, *Psych. empir.*), consequenter quo ea adsunt, ex quibus voluptatem percipit; qui ex alterius felicitate voluptatem percipere debet, is voluptatem percipit ex eo, quo alteri voluptas creatur. Quamobrem cum Deus summa fruatur voluptate (§ 1084. *part.* 1. *Theol. nat.*) quatenus summæ perfectionis suæ sibi conscius est (§. 511. *Psych. empir.*); dum maximam, quæ in hominem cadit, voluptatem capimus ex summa Dei perfectione, ex eo utique voluptatem percipimus, quod Deo ipsi summam voluptatem creat. Non aliud itaque hic obtinet, quam quod in amore deprehenditur, quo homines alios prosequimur & nosmetipsos, nisi quod appetitus præterea tendat ad id, ex quo incrementum capit voluptas alterius vel propria, quod vero ob rationem modo dictam in Deo locum minime habet. Amamus adeo Deum, quatenus delectamur perfectione ipsius summa, dum ejusdem nobis conscii sumus.

§. 1172.

Deum esse amandum supra omnia.

Deus supra omnia amandus est. Etenim Deum agnoscere (§. 1129.), ac operam dare debemus, ut certa nobis sit Dei cognitio (§. 1140.). Cum Deus sit ens perfectissimum, absolute tale (§. 14. *part.* 2. *Theol. nat.*); qui Deum agnoscit summæ ejusdem perfectionis sibi conscius est, consequenter ex ea tanto majorem percipit voluptatem, quo certior est ea cognitio (§. 517. *Psych. empir.*) & quo major perfectio (§. 516. *Psych. empir.*). Quoniam itaque Deum super omnia amat, qui ex perfectione ejus summa voluptatem percipit (§. 1170.); Deus super omnia amandus est.

Fluit nimirum amor Dei necessario ex cognitione ejus, modo certa sit, adeoque viva cognitio. Quamobrem cum obligemur ad Deum agnoscendum, ab ejus autem cognitione viva amor Dei separari nequeat; necesse omnino est, ut etiam obligemur ad eum amandum. Agnitio Dei certa & amor ejus indivulso nexu cohærent, ita ut illa posita ponatur etiam hic, hoc vero sublato tollatur etiam ista. Mendax adeo dicendus, qui dicit se nosse Deum eumque non amat. Quæ forsitan hic moveri a nonnullis poterant dubia, ea removebimus suo tempore in Philosophia morali.

§. 1173.

An Deus sit amandus quia bonus in nos.

Deus etiam amandus est, quia bonus in nos. Deus summe bonus est in nos, ita ut major bonitas concipi nequeat (§. 699. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem qui Deum agnoscit, ille etiam bonitatem ejus absolute summam agnoscit, consequenter quod Deus in nos tantundem confert boni, quantum patitur conditio nostra (§. 696. *part.* 1. *Theol. nat.*). Enimvero si perpendimus bona ab altero in nos conferri, id nobis placere nemo non ex seipso intelligit. Quamobrem cum amor ex eo oriatur, quod quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 649. *Psych. empir.*); ubi Dei in nos bonitatem certo agnoscimus, eum quoque amamus. Quoniam itaque ad bonitatem Dei summam erga nos agnoscen-

scendam obligamur (§. 1129.), operamque dare tenemur, ut certa nobis sit bonitatis divinæ cognitio (§. 1140.); quin Deus etiam amandus sit, quia bonus in nos est, dubitari haud quaquam potest.

Agnitio bonitatis divinæ per ea, quæ in nos a benignissimo Numine conferuntur, bona & amor ejusdem indivulso nexu cohærent, ut a se invicem separari minime possint. Quodsi ergo Deus non esset amandus, quia in nos bonus est, sed tantummodo quia bonus in se, seu summa perfectione gaudet; bonitatem ejus agnoscere non deberemus, immo eandem a nobis cognosci nefas foret: quod nemo sanus dixerit. Nulla igitur fuit controversia, quæ superiori sæculo in Gallia agitata fuit, num Deum amare liceat, quia bonus in nos, cum *Penelon* amorem hunc *intereſſatum* appellaret, & nonnisi purum urgeret, quo Deum prosequimur, quia bonus in se; ut adeo opus non sit plura eam in rem addi.

§. 1174.

Quoniam Deus amandus, quia in nos bonus est (§. 1173.), quia vero in nos bonus est, ideo nos amat (§. 700. *part.* 1. *Theol. nat.*); *Deus amandus est, quia nos amat.* *An Deus amandus, quia nos amat.*

Qui amorem Dei purum urgent, & tanquam intereſſatum rejiciunt, quo Deum propter suam in nos bonitatem prosequimur; illi etiam rejicere debent amorem, quo Deum complectimur, quia nos prior amavit, cum tamen hunc exigat Ioannes 1. *Epist.* II. 19. disertis verbis. Naturam humanam ignorant, qui istiusmodi amoris puritatem desiderant, quæ eidem adversatur.

§. 1175.

Qui alterum amat, nil facit quod eidem displicet. Qui enim alterum amat, tædium ejus aversatur (§. 651. *Psych. empir.*). Quamobrem cum id displiceat, ex quo tædium percipitur (§. 542. *Psych. empir.*); nil facit, quod ei, quem amat, displicet. *Quænam in agendo sollicitudo teneat amantem.*

Nemo non in semetipso hoc experitur, modo amor, quo alterum prosequitur, sit sincerus, nec adsit affectus fortior in contrarium, qui amorem vincit.

§. 1176.

Quoniam alteri placet, si faciamus, quod a nobis fieri vult, aut non faciamus, quod fieri non vult, prouti obvia experientia constat; qui vero alterum amat, nil facit quod displicet (§. 1175.); *qui alterum amat, facere non vult, quod voluntati illius adversum*, consequenter *ea animum ejus tenet sollicitudo, ne quid faciat, quod alter a se fieri non vult, vel etiam non faciat, quod fieri vult.* *Idem porro expenditur.*

Quo magis quis alterum amat, eo major etiam deprehenditur hæc sollicitudo, nec ea ab amore sincero separari potest.

§. 1177.

Sollicitudo animi nil faciendi, quod voluntati alterius adversum, seu ne quid faciat quod alter a se fieri non vult, & ne facere omittat, quod fieri vult, *Timor filialis* dicitur. *Timor filialis quid sit.*

Vocatur timor filialis, quia deprehenditur in liberis parentes sincere amantibus. Docet enim experientia, quod, quamdiu ignorant, utrum hoc a se fieri parentes velint, nec ne, sibi ut faciant persuadere minime patiantur, non aliam reddentes rationem, quam quod ignorent, num sit voluntas parentum, ut faciant.

§. 1178.

§. 1178.

Timor servilis quinam sit.

Opponitur timori filiali *Timor servilis*, si quis metu pœnæ adactus facit, quod vult alter, vel non facit, quod is a se fieri non vult.

Vocatur is timor servilis, quia servorum esse solet, qui metu pœnæ ad obedientiam domino præstandam compellendi, alias non facturi, quod a se fieri vult dominus; vel commissuri quod ab ipsis fieri non vult.

§. 1179.

Timor filialis præceptus.

Deus est timendus timore filiali. Est enim amandus (§. 1172.). Enimvero qui Deum amat, is sollicite veretur, ne quid faciat, quod Deus a se fieri non vult, nec omittat, quod vult fieri (§. 1167.). Quoniam itaque sollicitudo animi nil faciendi, quod voluntati Numinis adversum, timor filialis est (§. 1177.); Deus timendus est timore filiali.

Ostenditur etiam hoc modo independenter ab amore Dei. Voluntas nostra generaliter determinata esse debet ad faciendum, quod Deus vult, & noluntas ad non faciendum, quod Deus a nobis fieri non vult (§. 1143. 1144.). Enimvero si voluntas nostra & noluntas hoc modo determinata fuerit, data quacunque occasione agendi, ea semper cura nos tanget, ne quid faciamus quod voluntati Numinis adversum. Quamobrem semper solliciti esse debemus, ne quid a nobis fiat, quod voluntati Numinis adversum. Hæc sollicitudo cum timor filialis sit (§. 1177.); Deum timendum esse timore filiali patet.

Demonstratio prior præferenda est posteriori, quia ostendit fontem timoris filialis, qui est amor Dei. Ab amore enim filialis timor sejungi nequit, sed cum eo semper conjunctus est: Hinc timorem hunc tanto majorem esse deprehendimus, quanto major est amor. Quoniam vero timor filialis sufficit ad actiones nostras legi naturali conformandas, is autem una adest, ubi Deum amamus; si quis Deum amat, is timore servili opus non habet, actiones suas ad voluntatem Numinis compositurus, etiamsi nullæ ipsi metuendæ essent pœnæ, si secus faceret! Quamvis adeo a virtute adhuc alienus sit, qui actionem externam legi naturæ conformem metu pœnæ edit (§. 347. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); virtuti tamen minime contrariatur timor filialis, quin potius adesse debet in omni virtute, quatenus pietas philosophica per omnem diffunditur.

§. 1180.

An timor servilis lege naturali præcipiatur.

Timor servilis lege naturali non præcipitur seu *non est officium erga Deum*. Qui enim timore servili percellitur, metu pœnæ facit, quod Deus vult, vel non facit, quod ab hominibus fieri non vult (§. 1178.). Enimvero actio recta non est, quæ metu pœnarum extorquetur (§. 349. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum lex naturæ præcipiat actionis rectitudinem (§. 189. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); timor servilis eadem non præcipitur, consequenter non est officium erga Deum (§. 224. 226. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Timor servilis non est officium erga Deum, sed medium cohibendi voluntatem malam, ne in actus externos erumpat, quemadmodum metus suspendii non est officium boni civis, sed medium cohibendi appetitum furandi, ne qui furari velit, actu furtum committat. Quinam adeo usus sit timoris servilis in praxi morali, suo docebitur loco. Nec est quod excipias, justitiam vindicativam esse attributum Dei (§. 1081. *part.* 1. *Theol. nat.*), consequenter qui metu pœnæ actionem suam legi naturæ conformat; ope attributi divini eandem legi naturali conformare (§. 1080 *part.* 1. *Theol. nat.*); quod cum sit pietatis (§. 339. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*), lege naturali præceptæ (§. 1128.), timorem servilem utique esse officium erga Deum (§. 1178. *h.* & §. 226. *part.* 1. *Philos. pract. univ.*). Etenim justitia Dei vindicativa non influit in determinationem noluntatis & voluntatis piorum, nisi quatenus ex ea colligitur, quam seria sit Dei

Dei voluntas, ut hoc faciamus, & noluntas, ne istud faciamus, consequenter timorem filialem intendit. Sed de hisce disertius dicendum in Philosophia morali. Attributa divina ita influere debent in determinationem voluntatis & noluntatis humanæ, ne ullus in hoc influxu notetur dissensus, sed pulcherrime potius consensus.

§. 1181.

Obligatio Deum maximi faciendi.

Homo Deum maximi facere, idque verbis ac factis, seu actibus externis quibuscunque significare debet. Homo enim Deum agnoscere tenetur (§. 1129.) & operam dare debet, ut certa sit cognitio (§. 1140.). Quoniam itaque Deo competit omnis realitas in gradu absolute summo (§. 93. *part.* 2. *Theol. nat.*), nullum datur ens, quod eidem æquiparari possit, sed omnia potius entia, quorum realitates admodum limitatæ sunt, immenso intervallo a perfectione Dei absolute summa distant, prouti ex omni Theologia naturali abunde liquet, consequenter qui Deum agnoscit, aliter judicare nequit, quam ipsum enti cuicunque alteri præferendum esse. Qui Deum ob perfectionem summam enti cuicunque alteri præferendum esse judicat, eum maximi facit (§. 839.). Deum itaque maximi facere debemus. *Quod erat primum.*

Enimvero omnem tenemur facere facultatum nostrarum, consequenter etiam facultatis locomotivæ, a qua pendent omnes actus externi (§. 66. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), usum, qui ad servandam legem naturæ, consequenter etiam ad Deum maximi faciendum *per demonstrata*, requiritur (§. 172.), ac præterea aliis exempla bona præbere debemus (§. 930.). Quamobrem non sufficit, ut tacite Deum maximi faciamus; verum etiam verbis ac factis, seu actibus externis quibuscunque id significare debemus. *Quod erat secundum.*

Ostendimus jam superius quod verbis & factis testari debeamus nos agnoscere perfectionem Dei absolute summam, & pro certo habere, quod ea ipsi competat (§. 1147.); non tamen hoc idem est cum propositione præsente, quæ verbis & factis significari jubet, quod Deum maximi faciamus. Aliter enim attributa divina influunt in actiones nostras, ubi ea consideramus, qualia sint; aliter vero si tantummodo magnitudinem eorum respicimus comparatam cum magnitudine perfectionum, quæ in creaturas cadunt. Differentia hæc clarius elucescet per universam Philosophiam moralem, quando omnem influxum attributorum divinorum in omnem virtutem declaraturi sumus, ut manifestum fiat, quomodo pietas perficiat virtutem omnem reliquam.

§. 1182.

Magnificatio Dei actibus externis declarata *Reverentia* dicitur.

Reverentia Dei quid sit.

Magnificatio Dei respondet existimationi hominum; reverentia vero honori, quem iisdem exhibemus ad illam significandum. Vernaculo sermone magnificationem dicimus Hochachtung; reverentiam vero Ehrerbietigkeit, subinde etiam Ehrfurcht.

§. 1183.

Reverentia Deo debita

Ad reverentiam erga Deum obligamur. Deum enim maximi facere seu magnificare atque hanc magnificationem verbis ac factis, seu actibus externis quibuscunque declarare debemus (§. 1181.). Enimvero magnificatio Dei actibus externis declarata reverentia est (§. 1182.). Ad reverentiam itaque erga Deum obligamur.

Quoniam Deus omnipræsens est (§. 1055. *part.* 1. *Theol. nat.*); idem quoque ubivis reverenter habendus, ut adeo omnia veluti in conspectu Numinis agamus.

§. 1184.

Applicatio providentiæ divinæ ad se præcepta.

Pro certo habere debemus, Deum providentia ſua tantundem boni in nos collaturum & tantundem a nobis mali averſurum, quantum ſalva ſapientia ipſius fieri poteſt, &, ſi qua nobis obventura ſint mala, in bonum finem directurum. Deum enim agnoſcere (§. 1129.), &, ut certa nobis ſit cognitio, operam dare debemus (§. 1140.). Enimvero Deus providentia ſua enti cuicunque tantundem confert boni (§. 933. *part.* 1. *Theol. nat.*) & ab eodem tantundem arcet mali, quantum ſalva ipſius ſapientia fieri poteſt (§. 934. *part.* 1. *Theol. nat.*) & mala tam phyſica, quam moralia dirigit in bonum finem (§. 680. *part.* 1. *Theol. nat.*). Pro certo igitur habere debemus, Deum providentia ſua tantundem boni in nos collaturum & tantundem a nobis mali averſurum, quantum ſalva ſapientia ipſius fieri poteſt, &, ſi qua nobis eventura ſint mala, in bonum finem directurum.

Conſiſtit hoc officium in applicatione eorum, quæ de providentia divina cognoſcuntur, ad ſeipſum, ut ita argumentemur. Deus enti cuicunque tantundem confert boni, quantum ſalva ſapientia ipſius fieri poteſt. Ergo etiam mihi tantundem boni conferet, quantum ſalva ſapientia ſua fieri poteſt. Porro Deus ab ente quocunque tantundem arcet mali, quantum ſalva ſapientia ſua fieri poteſt. Ergo etiam a me tantundem mali arcebit. Denique Deus in hoc univerſo mala phyſica & moralia diriget in bonum finem. Applicatio hæc fieri nequit abſque actu voluntatis. Atque adeo non nudus cognitionis actus eſt, ſed in determinationem quoque voluntatis influit cognitio, ut adeo officium & intellectus, & voluntatis actu abſolvatur. Aliud nimirum eſt nuda veritatis in univerſali cognitio; aliud ejuſdem in individuo ad ſe applicatio. Illa ſeipſa terminatur, hæc vero ad actus ulteriores tendit, quæ per naturam animæ inde conſequi poſſunt. Manifeſtiora hæc evadent in philoſophia morali, quando praxin officiorum erga Deum expoſituri ſumus.

§. 1185.

Quod homo ſe & res ſuas providentiæ divinæ committere debeat.

Nos totos reſque noſtras omnes providentiæ divinæ committere debemus. Etenim pro certo habere debemus, Deum providentia ſua tantundem boni in nos collaturum & tantundem a nobis mali averſurum, quantum ſalva ſapientia ipſius fieri poteſt, &, ſi qua nobis obventura ſunt mala, in bonum finem directurum (§. 1184.). Quamobrem cum non minus certi eſſe debeamus, Deum velle felicitatem noſtram (§. 706. *part.* 1. *Theol. nat.*), nec infelicitatem velle poſſe (§. 707. *part.* 1. *Theol. nat.*); nec alia appetere debemus bona, niſi providentia divina in nos conferenda, nec alia averſari mala, niſi providentia divina arcenda, ceterorum, ſi qua nobis eveniant, uſum ſalutarem facturi. Nos igitur totos reſque noſtras omnes providentiæ divinæ committere debemus.

Ecce tibi effectum applicationis veritatum univerſalium ad nos & ſtatum noſtrum, de qua agitur in propoſitione præcedente. Quando ex philoſophia morali conſtabit, quænam hinc ulterius conſequantur, & quamnam mutationem ſubeant facultates animæ ſuperiores in inferiores quoque redundantem; non habebis, quod de eo dubites, quod paulo ante (*not.* §. 1184.) monuimus, officium, quod urget propoſitio præcedens, ad ulteriora tendere. Quæ enim ad alium locum pertinent, ea anticipando huc referre nolumus.

§. 1186.

Fiducia in Deo quid ſit.

Deo confidere dicitur qui, cum pro certo habeat, eum providentia ſua tantundem boni in ſe collaturum, & tantundem mali a ſe averſurum, quantum ſalva ſapientia ipſius fieri poteſt, & ſi qua ipſi obventura ſint mala in bonum finem directurum, ſe totum reſque ſuas providentiæ divinæ committit. Unde *Fiducia in Deo* virtus eſt, qua homo meliora ſperans ſe totum reſque ſuas providentiæ committit.

Ni-

Nimirum qui Deo confidit, certus est, quomodocunque in posterum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius. Hinc dubius rerum eventus nunquam eum sollicitat angitque, nec periculum, quod imminere videtur, animum ejus perturbat. Neque enim vult, ut aliter eveniant futura, quam Deus pro sapientia sua inexhausta & bonitate summa decrevit. Sed de hisce plura suo loco in Philosophia morali, ubi characterem Deo confidentis delineaturi sumus.

§. 1187.

Deo confidere debemus, seu fiducia in Deo præcepta. Etenim pro certo habere debemus, Deum providentia sua tantundem boni in nos collaturum, & tantundem a nobis mali aversurum, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & si qua nobis eventura sunt mala, in bonum finem directurum (§. 1184.), ac nos totos resque nostras providentiæ divinæ committere tenemur (§. 1185.). Enimvero qui hoc facit, Deo confidit, & fiducia in Deo est, qua homo meliora sperans se totum resque suas providentiæ divinæ committit (§. 1186.). Ergo Deo confidere debemus & fiducia in Deo præcepta (§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Fiducia in Deo præcepta.*

Ex iis, quæ de fiducia in Deo demonstravimus, haud obscure intelligitur, hominem obligari ad adversa toleranda, consequenter ad patientiam, quemadmodum supra monuimus (*not.* §. 593.). In Philosophia autem morali videbimus, quantum ad patientiam conferat fiducia in Deo, & quantum eandem facilitet, cum alias difficillima sit. Raritas itaque hujus virtutis defectum fiduciæ in Deo arguit.

§. 1188.

Fortuna adversa meliora desperare non debemus. Pro certo enim habere debemus, si qua nobis eveniunt mala, consequenter si fortuna adversa utamur (§. 540. *part.* 1. *Theol. nat.*), Deum ea in bonum finem directurum (§. 1184.), ut nempe sit medium boni obtinendi (§. 679. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem fortuna adversa meliora desperare non debemus. *Fortuna adversa cur meliora desperare non debeamus.*

Propositionem hanc equidem jam demonstravimus in superioribus (§. 589.); non tamen superfluum existimari debet, eam adhuc aliter demonstrari. Etenim absque providentia divina demonstratio destituitur ea evidentia, quæ assensum prorsus immotum reddit adversus scrupulos, qui fortunam adversam expertis suboriuntur, nec obligatio ad vitandam desperationem meliorum, seu ad spem meliorum adeo clare elucescit, quam ubi ex obligatione ad Deum agnoscendum deducitur, quemadmodum hic factum esse vides.

§. 1189.

Deo diffidere dicitur, qui cum pro certo habere nolit, fore ut Deus providentia sua tantundem boni in se conferat, & tantundem mali a se arceat, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & ut mala, quæ ipsi eveniunt, dirigat in bonum finem, providentiæ divinæ se totum resque suas committere recusat. Unde *diffidentia* in Deo est vitium, quo homo meliora desperans se totum resque suas committere vult providentiæ divinæ. *Diffidentia in Deo quid sit.*

Opponitur adeo Diffidentia in Deo fiduciæ in eodem, cum vero supponat actum voluntatis, non in nuda absentia fiduciæ consistit. Qui Deo confidit, veritates generales de Deo providentia sua enti cuicunque tantundem boni conferente, tantundemque mali ab eodem arcente, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, ac mala, quæ eveniunt, in bonum finem dirigente, ad se applicat: qui autem Deo diffidit, eas ad se applicari posse negat, aut saltem num applicari possint dubitat. Aliud itaque est Deo diffidere, aliud non confidere aut a fiducia in Deo vacuum possidere animum. Discrimen hoc probe notandum est ob usum in praxi morali.

§. 1190.

Diffidentia prohibita.

Nemo Deo diffidere debet, seu diffidentia in Deo prohibita. Quoniam enim lege naturali præcipitur, ut pro certo habeamus, Deum providentia sua tantundem boni in nos collaturum, tantundemque mali a nobis aversurum esse, quantum salva ipsius sapientia fieri potest, &, si qua nobis eveniant mala, in bonum finem directurum (§. 1184.), ac ut ideo nos totos resque nostras providentiæ divinæ committamus (§. 1185.), ne contra faciamus prohibet (§. 722.). Quamobrem cum Deo diffidat, qui, cum illud pro certo habere nolit, se totum resque suas providentiæ divinæ committere recusat, & in hoc ipso diffidentia in Deo consistat (§. 1189.); nemo Deo diffidere debet, seu diffidentia in Deo prohibita.

Mirum videri non debet, urgeri hic obligationem ad vitandam diffidentiam in Deo. Quemadmodum enim fiducia in Deum is glorificatur; ita diffidentia in eo gloria ejus obscuratur: id quod facile ostendi poterat, nisi demonstratio potius reservanda esset philosophiæ morali. Nihil autem difficultatis habet obligatio ad gloriam Dei non obscurandam (§. 1154.). Quamobrem si qua suboritur circa obligationem ad vitandam diffidentiam in Deo; ea per hanc tota tollitur.

§. 1191.

Eventus dubius quinam dicatur & sit.

Eventus dubius dicitur, quem prævidere non licet, qualis sit futurus. Quoniam itaque eventus prævideri nequit ob concursum causarum, quem prævidere non datur; *eventus dubius a fortuna* (§. 540. *part.* 1. *Theol. nat.*) *& casu* (§. 460. *part.* 2, *Theol. nat.*) *pendet* (§. 851. *Ontol.*).

In plerisque negotiis humanis eventus dubius est. Agricola colit agrum & semen fœcundum eidem committit. Sed cum ad vegetationem segetis concurrat tempestas, quæ qualis futura sit, prævideri nequit; messis a casu dependet. Pone enim lætam segetem uberrimam polliceri messem; ast grandine obrui. Casu frustratur, qui jam sperabatur, eventus. Similiter patronus tibi promisit munus proxime vacaturum, a cujus voluntate unice pendet, cui conferatur; sed antequam vacet, moritur, atque adeo spe, quæ certissima videbatur, excidis. Eventus adeo a fortuna dependet. In utroque casu dubium est, quid eventurum sit.

§. 1192.

Eventus dubius Deo committendus.

Eventus dubius Deo seu providentiæ divinæ totus committendus. Pendet enim eventus dubii a fortuna & casu (§. 1191.). Enimvero ex parte Dei fortuna nulla (§. 542. *part.* 1. *Theol. nat.*), sed ad providentiam divinam pertinet (§. 932. *part.* 1. *Theol. nat.*). Nec ex parte Dei casus ullus est (§. 462. *part.* 2. *Theol. nat.*), sed quæ eidem tribuuntur, providentiæ divinæ tribuenda sunt (§. 464. *part.* 2. *Theol. nat.*). Quamobrem cum homo se totum, resque suas omnes providentiæ divinæ committere debeat (§. 1185.); eventum quoque dubium Deo seu providentiæ divinæ totum committere debet.

Nemo adeo velle debet, ut talis sit eventus, qualem fore optaret: sed Deo in totum committat, qualem is esse velit.

§. 1193.

Nimia de Deo confidentia quid sit.

Deo nimium confidere dicitur is, qui sibi persuadet se citra usum facultatum suarum aliorumque mediorum consecuturum tantundem boni, & evitaturum tantundem mali, quantum boni Deus in eum conferre & quantum mali ab

eo

eo arcere decreverit. Ut adeo *nimia de Deo confidentia* dicatur separatio usus facultatum suarum aliorumque mediorum a fiducia in Deo.

Sunt equidem qui sibi persuadent, cum Deum super omnia esse colendum, intelligant, in officiis erga Deum non locum habere excessum: sed quantum fallantur, ipsa experientia docet, quæ realitatem definitionis nimiæ de Deo confidentiæ loquitur. Eam autem spuriam esse fiduciam in Deo, seu nonnisi apparentem, minime veram, mox demonstrabimus (§. 1194).

§. 1194.

Quod lege naturali prohibita.

Qui Deo confidit, usum facultatum suarum aliorumque mediorum in bonis consequendis & malis evitandis negligere non debet, seu nimia de Deo confidentia lege naturali prohibita. Qui enim Deo confidit, se totum resque suas Deo committere debet, quod certus sit, eum providentia sua tantundem boni in se collaturum & tantundem mali a se aversurum, quantum salva sapientia sua fieri potest (§. 1186.), ut adeo fiducia in Deo tota pendeat a providentia divina (§. 851. *Ontol.*), neque adeo ultra eandem sit extendenda. Enimvero Deus rebus providet per nexum rerum in hoc universo (§. 927. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum nexus successivorum in dependentia causati a causa, & finis a medio & actione causæ efficientis simul consistat (§. 665. *part.* 1. *Theol. nat.*); providentia divina non excludit actionem causarum secundarum & usum mediorum, sed potius requirit, adeoque in bonis ab homine consequendis & malis evitandis exigit usum facultatum nostrarum & mediorum aliorum. Atque adeo patet, quod qui Deo confidit, quemadmodum præcipit lex naturæ (§. 1187.), usum facultatum suarum aliorumque mediorum in bonis consequendis & malis evitandis negligere non debeat, consequenter cum nimia de Deo confidentia a fiducia in eodem separet usum facultatum suarum aliorumque mediorum (§. 1193.), nimia confidentia de Deo prohibita est lege naturali (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Fiducia in Deo oritur ex certa providentiæ divinæ agnitione; nimia autem de Deo confidentia ex errore de providentia divina, quo ea tum cœco fato confunditur, vel tota miraculis adscribitur, quasi Deus in regno naturæ æternum decretum suum non exequeretur per causas secundas, ut finis obtineatur mediorum usu, sed temporaria decreta, quæ ut casus tulerit, demum formata, immediato suo concursu exequeretur, seu potentia absoluta. Quam enim hæc opinio a veritate aliena sit, ex demonstrationibus Theologiæ naturalis abunde liquet. Exemplum nimiæ de Deo confidentiæ præbent Turcæ, qui loca contagiosa non vitant, propterea quod sibi persuadent, si Deus ipsos mori hoc tempore decreverit, morituros etiam se esse in loco minime contagioso; sin minus, se superstites fore etiamsi in loco contagioso permanserint, & qui, referente *Tournefortio* in Itinere orientali, arbores in hortis sibi permittunt, earumdemque culturam negligunt non absimili de æterno ac immutabili decreto divino persuasione. In eundem censum veniunt hypocritæ moderni, quos Neo-Pharisæos vocamus, nimia de Deo confidentia omnem animæ culturam abjicientes, quasi solis precibus obtineatur virtus omnis & intellectualis, & moralis, immo ipsum verborum scripturæ sensum litteralem per enthusiasmi quandam speciem a Deo expectantes, ut alia taceamus, quæ ad nimiam de Deo confidentiam referenda. Dedit Deus homini facultates, ut iisdem utatur, causas secundas instruxit viribus, & suas unicuique tribuit determinationes essentiales, ut finibus a se intentis & ab homine intendendis convenienter agant. Unde in ipso rerum nexu, quo providet rebus omnibus Deus (§ 927. *part.* 1. *Theol. nat.*), continentur etiam, quemadmodum dudum monuit *Augustinus*, ipsæ hominum voluntates, a quibus usus facultatum iisdem concessarum dependet; continentur quoque actiones omnes causarum secundarum. Ceterum vitium in excessu fiduciæ in Deo oppositum consulto dicitur nimia de Deo, non autem in Deo confidentia. Nimia enim de Deo confidentia vult Deum facere, quod salva sapientia sua absolute summa ut velit fieri nequit, adeoque sapientiæ ipsius detrahit. Quidni quod & voluntatem divinam voluntati humanæ subjicere velit? Sed de his uberior dicendi locus erit in Philosophia morali. Ex iis autem, quæ modo diximus, abunde perspicitur, quam necessaria sit exasciata Dei cognitio, nisi officiis erga ipsum labem adspergere velis. Recte omnino de Deo sentire debet, qui eum rite colere voluerit. Error omnis in praxin influit, sollicite adeo vitandus, ut idcirco denuo censuram incurrant Neo-Pharisæi, qui virtutes morales ab intellectualibus separant.

§. 1195.

§. 1195.

Nimia de se vel hominibus & rebus aliis confidentia.

Sibi nimium confidere dicitur, qui solo usu facultatum rerumque suarum bona futura se consequi, mala vero avertere posse sibi persuadet, nihil prorsus providentiæ divinæ relinquens. Unde intelligitur, quid sit *nimium confidere hominibus vel rebus aliis*. Quamobrem *Nimia confidentia de se, hominibus vel rebus aliis* est vitium, quo quis solo usu facultatum suarum rerumque ac hominum auxilio bona futura se consequi, aut mala arcere posse sibi persuadet, quasi nullæ sint in illo consequendo, in hoc arcendo providentiæ divinæ partes.

Nimia de Deo confidentia in expectatione futurorum a providentia divina separat usum facultatum rerumque suarum atque auxilii hominum (§. 1193.); nimia de se & hominibus atque rebus aliis confidentia in expectatione futurorum omnes tribuit partes usui facultatum rerumque suarum atque auxilio hominum, nullas vero providentiæ divinæ relinquit: ast qui Deo confidit, & providentiæ, & usus facultatum & rerum suarum auxiliique humani rationem simul habet (§. 1186. 1194.). Nimia igitur tam de Deo, quam de se, ac hominibus rebusque aliis confidentia separantur, quæ fiducia in Deo conjunguntur. Ceterum nimiæ de se & rebus suis confidentiæ exemplum habes in eo, qui vi armorum suorum se vincere posse hostem sibi certo persuadet, quasi providentiæ divinæ nullæ sint in victoria partes. Similiter nimium in divitiis suis confidit, qui earum ope se omnia obtinere posse sibi persuadet, nihil reliqui faciens providentiæ divinæ. Nimium vero in prudentia sua confidit, qui ea sola se negotium quoddam conficere posse sibi persuadet, quasi providentiæ divinæ nil committi sit opus.

§. 1196.

Quod ea sit lege naturali prohibita.

Nemo hominum sibi rebusque suis atque hominibus nimium confidere debet, seu nimia de se rebusque suis atque hominibus confidentia lege naturali prohibita. Cum enim homo Deo confidere debeat (§. 1187.), usum equidem facere debet facultatum suarum aliorumque mediorum in bonis consequendis & malis avertendis (§. 1194.); quatenus tamen eventus prævideri nequit, qualis sit futurus, adeoque dubius est (§. 1191.), in totum is providentiæ divinæ committendus (§. 1192.). Lege adeo naturali prohibetur, ne quis solo usu facultatum rerumque suarum bona futura certo consequi, mala vero avertere velit, quasi nullæ hic sint providentiæ divinæ partes (§. 722.). Quamobrem cum hoc faciat, qui sibi ac hominibus rebusque aliis nimium confidit (§. 1195.); nemo hominum sibi rebusque suis atque hominibus nimium confidere debet, consequenter nimia de se rebusque suis ac hominibus confidentia lege naturali prohibita (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Nimia hæc confidentia damnatur a Prophetis tanquam gloriæ divinæ adversa. Unde plurima in scriptura sacra occurrunt exempla particularia. Nimirum qui vitio huic indulget, sibi, hominibus, vel creaturis aliis tribuit, quod tribuendum erat Deo, rerumque omnium ut conditori, ita etiam conservatori ac gubernatori. Honorem adeo, qui Deo debetur, eidem aufert, & creaturæ tribuit, cui non debetur. Urgent autem maximopere Prophetæ, quod Deus honorem sibi debitum enti cuidam alteri tribui nolit. Sane qui hoc facit, gloriam Dei obscurat, nec Deum tanquam rerum omnium autorem, conservatorem ac gubernatorem colit: id quod pietati e diametro adversum per superiora intelligitur.

§. 1197.

Qualis esse debeat animus hominis in expectatione futurorum.

Homo minime angi debet propter futura, ac curam omnem, quomodo res in posterum casuræ, abjicere tenetur. Etenim homo eventus dubios providentiæ divinæ in totum committere debet (§. 1192.), modo non neglexerit ea, quæ in potestate sua fuerant (§. 1194.). Quamobrem angi minime debet propter futura, nec curæ facere locum, quomodo res in posterum sit casura, consequenter curam hanc omnem abjicere tenetur.

Ma-

Maximus hic fructus est, quem fert agnitio providentiæ divinæ, & quo se privant, qui eandem negant, vel de ea dubitant, vel eam in negotiis suis, quorum eventus a fortuna pendet, non attendunt.

§. 1198.

Quilibet sorte sua contentus esse debet. Etenim pro certo habere debet, Deum providentia sua tantundem boni in se collaturum, & tantundem mali a se averturum, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, &, si qua ei eveniant mala, in bonum finem directurum (§. 1184.). Non igitur appetere debet præter ea, quæ providentia divina ipsi tribuuntur, neque conqueri de fortuna adversa, quæ eadem providentia ipsi cedit. Quamobrem cum sorte sua contentus sit, qui hoc facit; quilibet sorte sua contentus esse debet. *Quod homo sorte sua contentus esse debeat.*

Videmus adeo, quod sorte sua contentum esse sit officium erga Deum, cum animus sorte sua non contentus repugnet agnitioni providentiæ divinæ.

§. 1199.

In providentia divina acquiescere dicitur, qui, quicquid a Deo fit, vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri pro certo habet, huicque judicio convenienter appetitum & aversationem moderatur. Unde *Acquiescentia in providentia divina* est virtus, qua appetitum & aversationem moderamur ex sensu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus universi tam positivarum, quam privativarum. *Acquiescentia in providentia divina.*

Ita qui in providentia divina acquiescit, nunquam accusat tempestatem sibi minime faventem, nec conqueritur de meliori sorte aliorum, sed de modica etiam, quæ sibi est, lætatur. Influit acquiescentia in providentia divina in omnes propemodum virtutes & pendentes hinc actiones, quemadmodum suo loco videbimus in Philosophia morali. Vernaculo sermone dicitur die Zufriedenheit mit Gott adeoque vi vocis significat animum providentia divina contentum, quæ definitionis nominalis loco esse poterat.

§. 1200.

Homo pro certo habere debet, quicquid a Deo fit vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque judicio convenienter appetitum & aversationem moderari tenetur. Deum enim agnoscere (§. 1129.) & ut certa sit ejus cognitio operam dare debet (§. 1140.). Quamobrem cum Deus sanctissimum se probet in conservatione & gubernatione rerum (§. 1066. *part.* 1. *Theol. nat.*), adeoque providentia sua (§. 922. *part.* 1. *Theol. nat.*), sanctitas vero sit constans & perpetua voluntas non faciendi nisi quod rectum est (§. 1063. *part.* 1. *Theol. nat.*); pro certo utique habere debet, quicquid Deus facit vel permittit in hoc universo, id recte ab eo fieri. *Quod erat unum.* *Quo animo esse debeamus in providentiam divinam.*

Enimvero operam quoque dare debet, ut cognitio Dei, quam acquirit, viva sit (§. 1139.). Quamobrem cum cognitio viva sit motivum voluntatis & noluntatis (§. 244. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), per motiva autem voluntas & noluntas determinanda sit (§. 889. *Psych. empir.*), cum qua appetitus sensitivus & aversatio sensitiva ad consensum reduci debet (§. 267.); judicio quoque isti, quod, quicquid Deus facit vel permittit in hoc universo, id recte ab eo fiat, convenienter appetitum & aversationem moderari tenetur. *Quod erat alterum.*

Ex parte adeo Dei probantur omnia, quæcunque in hoc mundo fiunt, nec ulla de re unquam ejus respectu querelas movimus. Absonum vero est hinc inferre, quemadmodum fecere, qui internecino in nos flagrant odio, quod approbare debeamus nefanda quævis hominum scelera ac peccatis hominum delectari. Alius enim est actus humanus, alius divinus.

Hu-

Humanum improbamus & deteſtamur; aſt divinum, qui in permiſſione conſiſtit, rectum eſſe judicamus, & in eo ſanctitatem Dei veneramur, ſi vel maxime non capiamus rationes, cur Deus hoc permittere voluerit, adeoque rectitudinem actus divini in concreto non comprehendamus. Rationes enim generales, quæ ad officium præſens determinandum ſufficiunt, in parte prima Theologiæ naturalis ſatis luculenter expoſuimus.

§. 1201.

Acquieſcentia in providentia divina præcepta.

Quoniam homo pro certo habere debet, quicquid a Deo fit vel permittitur in hoc univerſo, id recte ab eo fieri, & huic judicio convenienter appetitum ac averſationem moderari tenetur (§. 1200.), qui vero hoc facit, in providentia divina acquieſcit (§. 1199.); *homo quilibet in providentia divina acquieſcere tenetur*, conſequenter *acquieſcentia in providentia divina lege naturali præcepta* (§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Fiduciæ in Deo & acquieſcentiæ in providentia ipſius fructus eſt ars ſemper gaudendi, de qua egregium opus conſcripſit *Antonius Saraſa*, quemadmodum ſuo tempore in Philoſophia morali clarius expoſituri ſumus. Unde hæc duo erga Deum officia felicitatem hominis veram maxime provehunt, ut adeo eidem infeſtus cenſendus ſit, qui ea parum curat, immo ſtudio negligit.

§. 1202.

An licitum ſit offendi, ſi bonis mala, malis bona eveniant.

Homo minime offendi debet, ſi bonis mala, malis bona eveniant. Etenim homo pro certo habere debet, quicquid a Deo fit vel permittitur in hoc univerſo, id recte ab eo fieri, & huic judicio convenienter appetitum ac averſationem moderari tenetur (§. 1200.). Quodſi ergo videt bonis mala, malis bona evenire; id ipſum tanquam minus rectum improbare haud quaquam debet, nec ex eo tædium ullum percipere tenetur. Quoniam itaque facto alterius offenditur, qui ex eo tædium ſive moleſtiam animi percipit (§. 936.); homo minime offendi debet, ſi bonis mala, malis bona eveniant.

Facile patet ex iis, quæ modo demonſtravimus, qui offenditur, ſi bonis mala, malis bona eveniant, eum in ſanctitatem Dei injurium eſſe, unde intrinſeca vitii hujus turpitudo innoteſcit, quod tanto magis nocet, ubi in odium ipſius Dei degenerat. Sed hæc ſuo loco in Philoſophia morali uberius exponenda.

§. 1203.

Quo animo ferenda mala.

Si qua nobis eveniunt mala, ea animo tranquillo ferre debemus. Quoniam enim providentia divina ſeſe extendit ad omnia, quæ ſunt ac fiunt in hoc univerſo, nec quicquam judicari debet adeo abjectum, ad quod ea ſeſe non extendat (§. 925. *part.* 1. *Theol. nat.*); ſi qua nobis eveniunt mala, certi eſſe debemus, id non fieri niſi Deo providente (§. 1139. 1140.). Quamobrem cum pro certo habere debeamus, quicquid Deus facit vel permittit in hoc univerſo, id recte ab eo fieri, ac huic judicio convenienter moderari tenemur appetitum & averſationem (§. 1200.); de providentia divina nullæ movendæ ſunt querelæ. Quoniam vero præterea pro certo habere debemus, ſi qua nobis eveniunt mala, Deum ea directurum in bonum finem (§. 1184.), hæc autem mali in bonum finem directio ſit bonitatis divinæ (§. 733. *part.* 1. *Theol. nat.*); ex eo, quod Deus mala phyſica nobis immittit, vel ab aliis mala inferri permittit, bonitatem in nos divinam agnoſcere debemus, conſequenter cum Deus etiam amandus ſit, quia bonus in nos (§. 1173.), ob mala, quæ Deo providente nobis eveniunt, amor Dei non remitti, ſed potius inflammari debet. Cumque ob directionem eorundem ad bonum finem certi ſimus de bono a Deo nobis conferen-

ferendo, spem ejus obtinendi animo concipere debemus (§. 800. *Psych. empir.*). Nulla igitur ratio est, cur animus noster affectu quodam molesto perturbetur (§. 609. *Psych. empir.*), consequenter si qua nobis eveniunt mala, ea animo tranquillo ferre debemus.

Nihil in hac demonstratione sumitur, quod naturæ humanæ repugnet, modo viva Dei cognitio præsupponatur, quemadmodum in Philosophia morali expressius docebimus. Nihil etiam sumitur, quod principiis scripturæ sacræ non adamussim conveniat. Sit ita quod vulgo aliud videatur hominibus, qui intimiore cognitione Dei destituuntur, nec sollicite cavent, ne appetitus sensitivus & aversatio sensitiva in assensum influant, & ne nebulas menti affundant. Ex hactenus dictis abunde jam perspicitur, quantum intersit, ut de providentia divina certi simus eamque distincte cognoscamus. Idem tamen adhuc clarius elucescet ex Philosophia morali, ubi media officiorum erga Deum & remedia adversus impedimenta, quæ eorum præstationi objiciuntur, demonstraturi sumus. Tum enim demum clarissime intelligetur, quomodo agnitio Dei viva immutet animum nostrum, ut alius prorsus prodeat status, quam absque ea sperari poterat.

§. 1204.

Celebratio nominis divini quid sit.

Deum seu nomen divinum celebrare dicitur, qui attributa divina & opera ejus prædicat. Unde intelligitur, quid sit *celebratio nominis divini*.

Non igitur ad celebrationem nominis divini sufficit, ut attributa ejus commemores, & opus creationis ac providentiam divinam hucque spectantia facta enarres, verum etiam quanta illa sint, & quantum boni vi providentiæ in creaturas redundet ostendas. Exempla celebrationis nominis divini occurrunt in Psalmis, & huc etiam pertinet hymnus B. Virginis, quæ vulgo *Magnificat* dici solet a verbo, quo incipit, more Ecclesiastico, quem loquuntur nomina Dominicarum Paschatis festum præcedentium & sequentium.

§. 1205.

Quod lege naturali præcepta.

Homo obligatur ad nomen divinum celebrandum, seu celebratio nominis divini lege naturali præcepta. Homo enim verbis testari debet, se agnoscere perfectionem Dei absolute summam seu attributa ipsius, & pro certo habere quod illa perfectio, seu hæc attributa eidem conveniant (§. 1147.), consequenter etiam cognoscere, quod sit creator omnium & autor ordinis naturæ (§. 763. *part.* 1. *Theol. nat.*), autor naturæ (§. 822. *part.* 1. *Theol. nat.*), conservator omnium (§. 843. *part.* 1. *Theol. nat.*), & gubernator (§. 902. *part.* 1. *Theol. nat.*), rebus omnibus in hoc universo providens, ut nihil judicari debeat tam abjectum, ad quod sese non extendat providentia ipsius (§. 923. 925. *part.* 1. *Theol. nat.*). Enimvero qui attributa & opera divina prædicat, nomen Dei celebrat (§. 1204.). Homo igitur obligatur ad nomen divinum celebrandum, consequenter celebratio nominis divini lege naturali præcepta (§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Facit nominis divini celebratio ad agnitionem Dei amplificandam inter homines. Quamobrem cum alios etiam ad agnitionem Dei perducere debeamus, quantum in potestate nostra est (§. 1141); hinc quoque patet obligatio ad nomen divinum celebrandum. Quoniam in celebratione nominis divini etiam exprimuntur affectus in appetitu & aversatione, nec non actus voluntatis & noluntatis, qui a cognitione Dei viva in nobis pendent; quantum hoc officium conferat ad satisfaciendum alteri de aliis ad cognitionem vivam Dei perducendis dici vix potest, ac in Philosophia morali disertius exponetur.

§. 1206.

Quomodo effectus naturæ in celebrando nomine.

In celebrando nomine divino effectus naturæ tribuendi sunt Deo tanquam causæ primæ. Etenim nomen divinum celebramus, dum attributa & opera divina prædicamus (§. 1204.). Quamobrem cum Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem sunt, cognoscere debeamus (§. 1131.), Deus autem

mine divino considerandi.

autem sit rerum omnium causa prima, creaturæ autem sint causæ secundæ, dependenter a prima operantes (§. 1120. *part.* 1. *Theol. nat.*) & propter fines a Deo intentos ita agentes, ac si ipsæmet eos intenderent (§. 661. *part.* 1. *Theol. nat.*), ita ut, quæ ex natura & essentia rerum materialium consequuntur, sint fines a Deo intenti, essentiæ vero & natura rerum media, quibus fines istos consequitur (§. 645. *part.* 1. *Theol. nat.*), & non modo omnes rerum naturalium usus sint in numero istorum finium (§. 648. *part.* 1. *Theol. nat.*), verum etiam usus rerum omnium artificialium (§. 649. *part.* 1. *Theol. nat.*) & omnes fortunæ adversæ pariter ac secundæ effectus in eundem censum veniant referendi (§. 651. *part.* 1. *Theol. nat.*); in celebrando nomine divino omnes omnino effectus naturæ tribuendi sunt Deo tanquam causæ primæ.

Convenit hoc scripturæ sacræ: in ea enim a viris divinis effectus naturæ ubivis tribuuntur Deo, non attentis causis secundis, & rerum naturalium usus explicantur per fines a Deo intentos. Fit hoc non modo, quando præmia & pœnas divinas urgent; verum etiam quoties nomen divinum celebrant, & ad idem celebrandum nos adhortantur. Nemo autem miretur, nos hic hunc morem referre inter officia naturalia. Ecquis enim est, qui nesciat, religionem naturalem a Mose ac Prophetis maximo studio inculcari cum revelata sororio vinculo copulandam &, postquam a Pharisæis corrupta fuerat, a Christo integritati suæ fuisse restitutam ex legis naturæ genuina interpretatione? Religio revelata non tollit naturalem, sed defectus ejus supplet eandemque perficit. Quamobrem cum naturalis religio ex principiis rationis seu iis, quæ in Theologia naturali de Deo docentur, deducatur (§. 512. *p.* 2. *Theol. nat.*); si veritatem attingimus via demonstrationis, nullus dari potest inter scripturam sacram & Philosophiam dissensus. Ceterum non leve argumentum hinc petitur ad tuendam scripturæ sacræ autoritatem adversus Antiscripturarios, quod, quæ de religione naturali illa docet, demonstrationibus in Philosophia rigidentur (§. 467. *part.* 1. *Theol. nat.*). Per propositionem autem præsentem in ruborem dantur Antiscripturarii contendentes, quasi Scriptura sacra cum vulgo in scientia naturali hospite ac peregrino effectuum naturæ rationem redditura eam quærat in Deo tanquam causa proxima & immediata, Deo tribuens, quod causis secundis erat tribuendum, quemadmodum si Jupiter tonare ac pluere fingitur a paganis. Jubet religio naturalis, ne in causis secundis subsistamus, sed ut ab iis in Deum, tanquam causam primam, mens nostra semper ascendat, ut Deo tribuatur, quod suum est, idemque a nobis glorificetur.

§. 1207.

Quomodo Deus & quæ præter eum existunt in celebratione nominis divini spectari debeant.

Quoniam in celebrando nomine divino effectus naturæ tribuendi sunt Deo tanquam causæ primæ (§. 1206), Deus autem creator mundi est & autor ordinis naturæ (§. 763. *part.* 1. *Theol. nat.*), omniumque, quæ in eo sunt corporum (§. 779. *part.* 1. *Theol. nat.*) & animarum (§. 780. 783. *part.* 1. *Theol. nat.*), conservator mundi & ordinis naturæ omniumque, quæ in eo sunt corporum (§. 847. *part.* 1. *Theol. nat.*) & animarum (§. 857. 858. *part.* 1. *Theol. nat.*) & universi hujus gubernator (§. 900. *part.* 1. *Theol. nat.*); corpora autem etiam hodienum genita (§. 779. *part.* 1. *Theol. nat.*) & animæ tam humanæ (§. 781. *part.* 1. *Theol. nat.*), quam brutorum (§ 783. *part.* 1. *Theol. nat.*), totusque adeo homo quoad animam atque corpus sunt creaturæ Dei (§. 782. *part.* 1. *Theol. nat.*), Deus autem ipsis largitur vires agendi (§. 876. *part.* 1. *Theol. nat.*), & tota rerum natura agit propter fines a Deo intentos, ac si ipsamet eos intenderet (§. 661. *part.* 1. *Theol. nat.*), secundum leges in prima rerum creatione eidem præscriptas (§. 826. 827. *part.* 1. *Theol. nat.*) voluntatem divinam exequendo (§. 969. *part.* 1. *Theol. nat.*), homo autem obligatur ad actiones liberas non ex suo arbitratu, sed secundum voluntatem Dei determinandas (§. 974. *part.* 1. *Theol. nat.*) tanquam servus Dei (§. 968. *part.* 1. *Theol. nat.*), Domini non modo sui (§. 966. *part.* 1. *Theol. nat.*), sed totius mundi & omnium, quæ hodienum in eodem generantur, aut quomodocunque a natura producuntur, ac ipsius naturæ (§. 965 *part.* 1. *Theol. nat.*), Deus vero actiones illius malas, quæ quod malæ sint, ab homine habent (§. 883 *part.* 1. *Theol. nat.*, ad bonos fines dirigit (§. 680. *part.* 1. *Theol. nat.*); *in celebrando nomine divino Deus spectari debet tanquam creator, conser-*

conservator & gubernator atque dominus mundi eorumque, quæ in eo sunt, qui rebus omnibus dat vires agendi & præscribit leges, juxta quas agant, autor & dominus totius naturæ; ex adverso autem omnia, quæ in mundo sunt, ipse etiam homo tanquam creaturæ a Deo in esse suo totæ pendentes, & secundum leges a Deo præscriptas ob fines ab ipso intentos agendo voluntatem ejus exequentes; homo autem quoad actiones liberas tanquam servus, qui ad nutum Domini sui easdem determinare debet, Deo tamen, ubi secus fecerit, malas quoque actiones ejusdem in bonum finem dirigente, ne excidat fine ultimo a se per creationem intento.

Consona hæc per omnia sunt scripturæ sacræ, ita ut, si ea notaveris, semper rationem reddere potueris, cur in ea ad celebrandum nomen divinum hæc potissimum in medium proferantur, non alia. Et qui nomen divinum celebrare voluerit, hinc discet, undenam sit petenda laudis divinæ materia, ut pateat, quomodo Deus attributa sua nobis demonstret per opera sua. Videmus itaque quam consona sit philosophia nostra scripturæ sacræ, & quantum faveat sincero Numinis supremi cultui atque infucatæ in Deum pietati. Judicent vero hinc alii, quid sentiendum sit de iis, qui malevolo in nos animo, immo internecino odio dogmata nostra impietatis postulant, per quæ doloso animo latæ atheismo fores pandantur, & omnis religio ac virtus subvertatur. Judicent etiam, annon recte fecerim, qui ipsorum calumniis manifestis nihil reposui.

§. 1208.

Obligatio omnia bona Deo accepta ferendi.

Quicquid homo natura habet boni, & quicquid quomodocunque acquirit; id omne Deo datori acceptum referre debet. Etenim per Deum omnia possibilia sunt, nec eo sublato quicquam possibile (§. 174. *part.* 2. *Theol. nat.*); actualitas vero rerum omnium a voluntate Dei dependet (§. 377. *part.* 2. *Theol. nat.*), & quicquid præter eum existit, id omne a Deo creatum est (§. 379. *part.* 2. *Theol. nat.*). Quoniam itaque quod natura habet homo, id ipsi per essentiam & naturam suam competit (§. 32.); quicquid boni natura habet, id omne a Deo habet. Porro bonitati divinæ acceptum ferendum, si homo ponitur in iis circumstantiis, sub quibus bonorum tam physicorum, quam moralium fit compos (§. 737. *part.* 1. *Theol. nat.*) & quibus mala physica & moralia, quibus sub aliis circumstantiis obnoxius fieri poterat, avertuntur (§. 736. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem quicquid præterea quomodocunque acquirit boni, id denuo in Deo acceptum referendum. Quoniam itaque Deum agnoscere debet (§. 1129.), immo ad eundem ex seipso agnoscendum obligatur (§. 1135.); nullum superesse potest dubium, quin etiam Deum tanquam fontem omnis boni agnoscere debeat, consequenter quod homo nihil habeat boni sive natura, sive quomodocunque acquisitum, quod non Deo datori acceptum ferendum sit, consequenter cum certa unicuique esse debeat Dei cognitio (§. 1140.), quilibet omnino homo, quicquid vel natura habet boni, vel quomodocunque acquirit, id omne Deo acceptum ferre debet.

Officium hoc requirit, ut veritatem universalem quilibet ad se in individuo applicet, quemadmodum supra in casu simili ostendimus (*nor.* §. 1184.). Qui notione entis in genere, quam admodum distincte explicavimus in Ontologia, & determinationis actus contingentium, quam exposuimus in Cosmologia, tanquam notionibus directricibus utitur; is luculenter Deum sibi tanquam datorem omnis boni repræsentabit. Sed de hoc disertius dicendum in Philosophia morali, quando praxin hujus declaraturi sumus.

§. 1209.

Officium hominis ob bona a Deo acceptа.

Homo Deum ob bona sibi aliisque collata celebrare & se ipsi ad quævis officia præstanda obligatum agnoscere debet. Quicquid enim habet boni & quicquid quomodocunque acquirit, id omne Deo acceptum ferre debet (§. 1208.). Quamobrem cum Deum celebrare (§. 1205.) consequenter attributa divina & opera, seu quicquid Deus facit, prædicare debeat (§. 1204.); quin etiam bona si-

bi aliisque collata prædicare, consequenter Deum ob ea celebrare teneatur (§. *cit.*); dubitandum non est. *Quod erat unum.*

Enimvero quia Deus nobis bona omnia, quæ habemus, conferens in nos bonus est (§. 697. *part.* 1. *Theol. nat.*); eum quoque ob bona nobis collata amare debemus (§. 1173.), consequenter sollicite nobis cavendum, ne quid faciamus, quod is a nobis fieri non vult, vel etiam non faciamus, quod fieri vult (§. 1176.). Quoniam itaque ad officia præstanda lege naturali obligati sumus (§. 224. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque etiam Deus vult, ut eadem præstemus (§. 284. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ob bona nobis collata ad officia eidem præstanda nos obligatos agnoscere debemus. *Quod erat alterum.*

Nemo est qui ignorat, ubi bona ab altero nobis collata excitant amorem, nos eum hoc nomine prædicare & ad quævis officia, quæ a nobis in eum proficisci possunt, nosmet obstrictos existimare: unde etiam huc redeunt loquendi formulæ, quibus utimur in hoc casu ad animum nostrum eidem significandum. Quodsi viva fuerit Dei tanquam fontis omnis boni cognitio; hæc sua sponte consequuntur, ut adeo, cum ad istam obligemur (§. 1139.), ad hæc simul nos obligari dubitandum non sit. Neque obstat, nos jam Deo obligatos esse ad officia præstanda independenter a bonis, quæ ipsi accepta ferre tenemur. Ad unum enim idemque faciendum non uno nomine obligati esse possumus: quo in casu obligatio tanto intelligitur fortior. Interim tamen obligatio hæc quidpiam superaddere videtur anteriori, nimirum ut cum gaudio præstemus officia Deo debita, ne nobis videantur onerosa: id quod ex natura amoris ostendi facile poterat.

§. 1210.

Obligatio Deum celebrandi quod mala averterit vel ab iis nos liberaverit.

Quoniam absentia mali bonum est (§. 756.), adeoque quod Deus mala a nobis averterit, vel ab iisdem nos liberaverit, inter bona referendum; ob bona autem sibi aliisque collata homo Deum celebrare & se ipsi ad quævis officia præstandum obligatum agnoscere debet (§. 1209.); *Deum* quoque *celebrare debemus, quod mala a nobis averterit, vel ab iisdem nos liberaverit, ac propterea ad quævis officia præstanda nos obligatos agnoscere tenemur.*

Ut propositioni præsenti omnem tribuamus latitudinem, quam habere potest ac debet, probe perpendenda sunt, quæ paulo ante demonstravimus, quod in celebratione nominis divini effectus naturæ tribuendi sint Deo tanquam causæ primæ (§. 1206). Etenim hic quoque considerandum, quod causæ secundæ exequantur voluntatem Dei, & mala, quæ per earum actiones resultare poterant, physica, ubi per nexum rerum evitantur, id tribuendum Deo, qui per eundem nobis providet. Qui principia Theologiæ naturalis habuerit perspecta, is haud difficulter videbit, quænam hic ad mala a Deo aversa providentia sua referri debeant. Sed de hisce rectius dicetur in Philosophia morali.

§. 1211.

Gratiarum actio quid sit.

Gratiarum actio est celebratio nominis divini ob bona nobis aliisque collata, vel mala aversa ac sublata, cum significatione voluntatis præstandi debita officia.

Intelligimus hic officia quælibet cum erga Deum, tum erga alios ac nosmetipsos. Quodcunque enim horum præstiteris, obedientiam Deo præstas, siquidem ideo facias, quia Deus vult, ut facias. Hoc pacto enim omni officio inest officium erga Deum.

§. 1212.

Gratiarum actio lege naturali præcepta.

Deo gratias agere debemus tum ob bona nobis aliisque collata, tum quod mala, quæ imminebant, averterit, vel a præsentibus nos liberaverit. Deum enim celebrare debemus non modo ob bona nobis aliisque collata, verum etiam quod mala futura averterit, aut a præsentibus nos liberaverit, ac propterea ad quæ-

vis

vis officia præstanda nos obligatos agnoscere tenemur (§. 1209. 1210.). Sed qui hoc facit, Deo gratias agit (§. 1211.). Ergo Deo gratias agere debemus.

In gratiarum adeo actione recensentur beneficia divina, sive in boni collatione, sive in mali depulsione consistant. Prædicatur Deus, qui utrumque fecit, & spondemus promptam officiorum præstationem.

§. 1213.

Gratitudo erga Deum est virtus, qua ob bona nobis collata vel mala depulsa præstatione officiorum prompta eidem placere studemus. *Gratitudo quid sit.*

Nimirum quemadmodum ad quamlibet virtutem requiritur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ita etiam animus in Deum gratus consistit in constante ac perpetua voluntate faciendi, quæ Deo placent, ob beneficia ab eodem accepta, quæ partim in boni collatione, partim in liberatione a malo consistunt. Quamobrem cum alium ratio non novit modum, quo Deo placere possimus, quam promptam officiorum præstationem, componendo actiones nostras ad voluntatem ipsius; ideo quoque gratitudo sese exerit prompta officiorum præstatione, ut scilicet, quemadmodum paulo ante notatum est (*not.* §. 1209.), cum gaudio & ex amore in Deum faciamus, quod debemus.

§. 1214.

Homo erga Deum gratus esse debet. Etenim propterea quod Deus bona nobis contulit & mala a nobis depellit, nos eidem ad quævis officia præstanda obligatos agnoscere debemus (§. 1209.), consequenter cum lex naturæ sit voluntati divinæ conformis (§. 284. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), Deus etiam vult, ut hoc faciamus. Enimvero Deo obedire (§. 1165.), consequenter quod vult prompte facere debemus (§. 1164.). Quamobrem ob bona ab eodem nobis collata ac mala a nobis depulsa prompti esse debemus ad præstanda quævis officia. Quoniam itaque qui hoc facit, gratus erga Deum est (§. 1213.): erga Deum grati esse debemus. *Grati erga Deum esse debemus.*

Gratitudo equidem tendit ad beneficia beneficiis rependenda, quemadmodum suo loco videbimus; ubi tamen non habes, quod des aut facias alteri, voluntate terminatur. Ubi enim desunt vires, ibi sufficit voluntas. Quicquid homo boni habet, id omne Deo acceptum ferre tenetur (§. 1208.), Deus vero sibimetipsi sufficientissimus (§. 428. *part.* 1. *Theol. nat.*) adeoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indiget (§. 427. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem ab homine nullum in Deum bonum conferri potest. Nihil adeo est, quo gratum in eum animum testari valeamus, quam prompta obedientia ex amore profecta, cum gratitudo qua affectus in amore consistat (§. 784. *Psych. empir.*) & beneficiis divinis agnitis primo omnium oriatur (§. 789. *Psych. empir.*), antequam de modo, quo te Deo gratum præstare velueris, distincte cogitare possis.

§. 1215.

Ingratitudo erga Deum est vitium, quo homo bonitatem divinam agnoscere non vult, aut ea non obstante pro suo potius arbitratu, quam juxta voluntatem Numinis actiones suas determinare mavult. *Ingratitudo quid sit.*

Opponitur hoc vitium gratitudini seu animo grato tanquam ens positivum positivo, ut adeo non nudam gratitudinis absentiam denotet. Sed hæc manifestiora evadent suo tempore in Philosophia morali.

§. 1216.

§. 1216.

Quod lege naturali prohibita.

Ingratitudo erga Deum lege naturali prohibita. Etenim quicquid habemus natura boni, vel quomodocunque acquirimus, id omne Deo datori acceptum referri debet (§. 1208.) ac propterea Deum celebrare, ac ad quævis officia præstanda nos obligatos agnoscere tenemur (§. 1209.). Quoniam hoc non facit, qui ingratus erga Deum est, sed bonitatem potius divinam agnoscere non vult, aut ea non obstante pro suo potius arbitratu, quam juxta voluntatem Numinis actiones suas determinare mavult (§. 1215.); ingratitudo erga Deum lege naturali prohibita (§. 722.).

Conjungi possunt cum ingratitudine vitia alia pietati contraria, veluti si quis propter adversa, quæ experitur, bonitatem Dei blasphemat: sed de his hic dici non est opus, cum ex anterioribus jam constet, quod ab iis quam maxime alieni esse debeamus.

§. 1217.

Desiderium quid hic dicatur.

Per *desiderium* intelligimus actum voluntatis, quo vehementer volumus, ut quid fiat.

Non loquimur hic de affectu, qui desiderii nomine venit, utpote actu appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ. Huic tamen respondet actus appetitus rationalis, quem eodem nomine indigitamus, nimirum si actus ille ad actum appetitus rationalis reducitur distincta boni cognitione, hic prodit. Etenim si bonum quoddam speramus idemque valde cupimus, ex mora tædium percipitur, & sic actu aversationis sensitivæ & actu appetitus sensitivi, in quibus spes & cupiditas consistunt, desiderium oritur (§. 853. *Psych empir.*). Quodsi ergo actum voluntatis seu appetitus rationalis affectui substituere velis; non alius prodit, quam quem in definitione expressimus. Neque a significatu, quem vocabulo tribuimus, abhorret usus loquendi. Legi hic merentur, quæ diximus, alibi (§. 273. *part. 2. Theol. nat.*), cum ostenderemus, quo sensu desiderium Deo tribuatur. Quando enim Deo tribuuntur affectus, actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ reducuntur ad actus rationalis.

§. 1218.

Quænam homo a Deo desiderare debeat.

Homo desiderare debet, ut Deus bona sibi aliisque præsentia conservet, plura, quibus indigemus, in posterum nobis conferat & mala a nobis avertat aut, si quid nobis mali accidere debeat, in bonum finem id dirigat. Etenim homo quicquid natura habet boni, & quicquid ejus quomodocunque acquirit, id omne Deo acceptum ferre debet (§. 1208.), consequenter Deum datorem omnis boni agnoscere tenetur. Et quoniam absentia mali quoque bonum est (§. 756.) & malum, quatenus dirigitur in bonum finem, ob effectum bonis accensetur (§. 679. *part. 1. Theol. nat.*); si Deum datorem omnis boni agnoscit, certus quoque esse debet, eum mala ab hominibus depellere &, si qua iis eveniant, in bonum finem dirigere. Quoniam itaque quid volumus, quam primum id nobis tanquam bonum distincte repræsentamus (§. 891. *Psych. empir.*); quin homo desiderare debeat, ut Deus bona sibi aliisque præsentia conservet, plura, quibus indigemus, in posterum nobis conferat, mala autem a nobis avertat, aut, si qua nobis accidere debeant, vel præsentia sint, in bonum finem dirigat, dubitandum non est (§. 1217.).

Poteramus hoc etiam deducere ex obligatione ad determinandum actus voluntatis per motiva ab attributis divinis desumta (§. 251. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi enim hoc fiat quoad conservationem boni præsentis & collationem futuri, malique eventu possibilis declinationem; aut nobis obtingentis in bonum finem directionem; prodibit actus iste voluntatis, qui in propositione præsente præcipitur.

§. 1219.

§. 1219.

Desiderium boni præsentis a Deo conservandi & futuri ab eodem conferendi malique depellendi, aut in finem bonum dirigendi vocatur *Invocatio Numinis*. Quidam *Invocationem mentalem* appellant. *Invocatio Numinis quid sit.*

Quando itaque in adversis invocamus Deum, ab eo desideramus, ut malo præsente nos liberet, vel quod imminere videtur, avertat, aut, nisi hoc salva sapientia ipsius fieri possit, in bonum tamen finem dirigat.

§. 1220.

Deum invocare debemus, seu Invocatio Dei lege naturali præcepta. Desiderare enim debemus, ut Deus bona nobis aliisque præsentia conservet, plura, quibus indigemus, in posterum nobis conferat, & mala a nobis avertat, aut, si quid nobis mali accidere debet, in bonum finem id dirigat [§. 1218.]. Enimvero in hoc desiderio invocatio Numinis consistit [§. 1219.]. Deum igitur invocare debemus, adeoque invocatio Numinis lege naturali præcepta [§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*]. *Quod lege naturali præcepta.*

Sunt qui invocationem Numinis superfluam existimant, propterea quod Deus omnium optime norit, quibus bonis homo indigeat & quænam ipsi mala salutaria, quænam nocua esse possint vi omniscientiæ suæ (§. 301. 302. *part.* 1. *Theol. nat.*), & æterno suo decreto, quod providentiam appellamus (§. 922. *p.* 1. *Theol. nat.*), jam determinaverit, quantum boni eidem conferre, quantum mali ab eodem avertere, & quomodo mala, in quæ eum ruere finit, in bonum finem dirigere velit (§. 525. *p.* 1. *Theol. nat.*). Enimvero hi non perpendunt, eam ex agnitione Dei, quam necessariam esse in dubium revocare non audent, modo viva fuerit, seu certa, per naturam hominis necessario fluere, ut, salva natura humana, tolli nequeat invocatio, nisi obligatione ad vivam Dei agnitionem simul sublata.

§. 1221.

Quoniam invocatio Numinis lege naturali præcepta [§. 1220.], quod vero lege naturali præcipitur, id Deus ab homine fieri vult (§. 284. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *Deus* quoque *vult, ut ab hominibus invocetur*. *An Deus invocari velit.*

Quoniam non desunt, qui existimant, cum Dei parum interfit, utrum ab hominibus invocetur, nec ne, eum invocationem sui parum curare; nostrum omnino fuit ostendere, quod Deus ab hominibus invocari velit, ne rationi adversum videatur, quod urget scriptura sacra, quemadmodum mallent Antiscripturarii.

§. 1222.

Oratio dicitur sermo, quo ea, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes cogitamus, verbis ore prolatis significamus, vel quo internum animæ statum in invocatione Numinis ac gratiarum actione verbis exprimimus. Dicimus etiam Orationem *Preces*. *Oratio quid sit.*

Oratio adeo vel nos tangit, vel alios, & agit vel de bonis præsentibus conservandis ac futuris obtinendis, vel de malo depellendo, vel denique de bonis præteritis aut jam collatis, ac de liberatione a malo facta vel periculo declinato. Hinc quatuor distinguit Apostolus 1. *Tim.* II. 2. ejus species, quarum prima est de bonis obtinendis, secunda de malis avertendis, tertia de gratiis pro acceptis beneficiis agendis, quarta pro aliis hominibus intercedit. Ex versione *Castalionis* dicuntur *Supplicationes*, *Preces*, *Gratiarum actiones*, & *Interpellationes*. Sed in præsenti non opus est, ut species hasce a se invicem distinguamus, ubi nonnisi obligationem ad orandum declarare nobis propositum. Cetera enim ad Philosophiam moralem spectant, adeoque suo loco reservanda.

§. 1223.

§. 1223.

Obligatio orandi. *Ad orandum obligamur, seu oratio lege naturali præcepta.* Deum enim invocare (§. 1220.) eidemque gratias agere debemus (§. 1212.). Enimvero actio humana ex actionibus intellectus, voluntatis vel noluntatis, atque facultatis locomotivæ consistit [§. 70. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*]. Quamobrem cum non sola anima, sed integer homo Deum colere debeat [§. 1147.]; necesse est, ut, quæ in invocatione ac gratiarum actione mentali animo concipiuntur verba, ipso etiam ore proferantur. Quoniam itaque sermo hic oratio est [§. 1222.]; ad orandum quoque obligamur, consequenter oratio lege naturali præcepta (§. 164. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Sunt qui orationem, quatenus contradistinguitur invocationi Numinis & gratiarum actioni mentali, superfluam existimant, propterea quod Deus cognoscat omnia, quæ cognitu possibilia sunt (§. 154. *part.* 1 *Theol. nat.*), adeoque hominum quoque cogitationes, quas jam ab æterno præscivit (§. 524. *part.* 1. *Theol. nat.*). Eccur enim verbis Deum demum docere debes, quæ jam satis novit? Enimvero qui ita sentiunt, non perpendunt, non animam tantummodo hominis, sed integrum hominem obligari ad Deum colendum, atque adeo non modo facultates animæ, verum etiam omnes corporis vires impendendas esse in cultum divinum, ita ut nulla detur actio humana, ad quam non modo facultates cognoscitivæ ac appetitivæ, verum etiam locomotiva, quatenus in corpore spectatur, concurrunt. Sane in ceteris quoque officiis erga Deum deesse minime debent actus externi tum requisiti, de quibus in Philosophia morali disertius dicemus: ubi etiam exposituri sumus utilitatem orationis, ne quicquam in ipsa invocatione & gratiarum actione mentali desideretur. Neque enim ex utilitate hæc nascitur obligatio, sed ex ipsa essentia & natura humana, ad quam non minus corpus, quam anima spectat.

§. 1224.

Quod oratio nostra aliis exemplo esse debeat. Quoniam ad exemplo bona aliis præbenda obligamur (§. 930.), invocatio autem mentalis & gratiarum actio itidem mentalis nemini hominum innotescit; *orando* quoque *aliis exemplo esse debemus*. Unde alia adhuc ratione patet, *quod saltem aliquo in casu orare debeamus*.

Quænam sit vis exemplorum in parte altera Philosophiæ practicæ universalis abunde docuimus, & quantum valeant exempla orantium in specie ostendemus in Philosophia morali. Aliud vero est orare, ut videaris hominibus, quinam sis, aliud vero, ut exemplo tuo eos doceas, quod & quomodo orandum sit, & eos ad orandum excites. Etsi adeo prius reprobet Christus ab hypocrisi Pharisæis familiari suos avocaturus; non tamen rejicit posterius. Velle enim hoc Deum eodem modo patet quo Deum velle adstruximus, ut ab hominibus invocetur (§. 1221.).

§. 1225.

Garritus quid sit & quotuplex genere quid in Oratione. *Garrire* dicitur, qui multa verba inania profert. Hinc *oraturus garrit, si verba, quæ profert, non intelligit, vel ad ea non affert attentionem, quæ ad eorundem intellectum sufficit vel etiam de veritate eorum, quæ iisdem significantur, quove ad se convictus non est.*

Sumimus vocabulum in propriissimo suo significatu. Recte enim *Donatus*: Garrire est, inquit, tanquam avis inaniter loqui, quemadmodum vel ex solis *Ciceronis* verbis patet, quando *lib.* 2. *de Orat. c.* 21. ait, seculis multis ante gymnasia inventa esse, quam in his Philosophi garrire cœperint. Inaniter garriunt aves; quia proferunt sine mente sonos, quales sunt termini inanes, quibus nulla notio respondet (§. 38. *Log.*). Quodsi ergo in mente orantis verbis, quæ profert, nulla respondet notio; vel deest convictio veritatis quoad se, quo in casu deest notio verbis respondens in concreto; recte omnino garrire dicitur. Per garritum interpretatur *Castalio* prohibitam a Christo in orando *Battologiam*, Judæis in synagogis usitatam *Matth.* VI. 7. quæ in iterata repetitione eorundem aut saltem æquipollentium verborum consistit, non tamen satis exacte, quemadmodum nobis videtur, etsi castitatis Latinæ

tinæ linguæ fuerit amantissimus. Vulgatus interpres per *multiloquium* vertit, quod tamen vocabulum non specifice exprimit vitium a Christo taxatum, cujus mens hæc est: orantes eadem verba vel æquipollentia non sæpius repetere debere more paganorum, qui sibi persuadent iisdem verbis ad nauseam usque repetitis defatigari Deos, ut ipsos exaudiant. Sed hoc utique principiis Theologiæ naturalis de bonitate Dei & rerum omnium nexu eadem constituto, per quem hominibus providet, adversum, Extra hunc spurium vero usum, qui errori de Deo debetur, battologia nullum habet alium.

§. 1226.

Garritus in orando prohibitus lege naturali. Si enim oraturus garrit, verba, quæ profert, non intelligit, vel ad ea non affert attentionem, quæ ad earum intellectum sufficit, vel etiam de veritate eorum, quæ iisdem significantur, quoad se convictus non est (§. 1225.). Non igitur verbis ore prolatis significat, quæ cogitat, seu interiorem animæ statum exprimit. Quamobrem cum hoc facere debeat, qui orat (§. 1222. 1223.); garritus in orando utique lege naturali prohibitus [§. 722.]. *An orantem garrire licitum.*

Hinc facile perspicitur, quandonam formularum precum ab aliis præscriptarum recitatio pro oratione haberi nequeat, quæ ab actu interno ad invocationem Numinis & gratiarum actionem mentalem requisito nunquam sejungitur: sed de precum formulis earumque utilitate, usu atque abusu dicendum! in Philosophia morali. Neque enim existimandum est, quasi iisdem nullus locus sit in religione naturali: religio enim revelata non tollit precum formulas isti convenientes, sed tantummodo multa superaddit easque perficit.

§. 1227.

Deo vivere dicitur, qui non modo actiones suas omnes per voluntatem Numinis, sed & per attributa determinat. *Deo quando vivat homo.*

Quemadmodum enim servus non sibi, sed domino vivit, qui actiones suas liberas ad voluntatem domini componit, non pro suo arbitratu, ac præterea genio & moribus ejusdem suas attemperat actiones; ita quoque Deo vivere dicendus, qui eodem modo se gerit in determinandis actionibus suis quoad ipsum. Vita enim moralis consistit in complexu actionum liberarum omnium, quæ ab homine eduntur.

§. 1228.

Homo Deo vivere debet. Etenim in agendo non suam, sed Dei sequi debet voluntatem, ita ut voluntas divina sit ipsi loco propriæ (§. 1146.), & omnes quoque actiones suas per motiva ab attributis divinis desumta determinare (§. 251. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & verbis factisque data quacunque occasione significare debet, se agnoscere attributa divina, & pro certo habere, quod ea ipsi conveniant (§. 1147.). Quoniam itaque, qui hoc facit, Deo vivit (§. 1227.); quin homo Deo vivere debeat dubitandum non est. *Quod Deo vivere debeat.*

[N]imirum qui Deo vivit, glorificationem Dei in omnibus actionibus suis intendit, ut adeo actiones suæ omnes tendant ad eum finem, cujus gratia Deus produxit hoc universum (§. 629. *p.* 1. *Theol. nat.*). Atque adeo semper agit propter finem a Deo intentum. Officium hoc parum agnoscunt qui sibi vivendum esse arbitrantur, quasi non alio fine a Deo in serie rerum obtinuissent locum, quam ut rerum in hoc universo ac consortii aliorum hominum in oblectandis sensibus faciant usum, seu, si phrasin patriam latine vertere licet, ut mundo fruantur, quasi vero non fruamur mundo, si ex ejus & eorum, quæ in eodem sunt, contemplatione Deum agnoscamus, quemadmodum debemus (§. 1131.) & operam demus, ut ipsimet apti evadamus ad perfectionem Dei summam repræsentandam, ut eandem ex nobismetipsis agnoscere valeamus, quemadmodum debemus (§. 1134. 1135.). Nascitur enim hinc longe alia voluptas, mentem nostram pascens, nosque felices reddens (§. 636. *Psych. empir.*), quam quæ cum delectatione sensuali conferri potest. Sed eam propius intuebimur in Philosophia morali.

§. 1229.

Cultus divinus in quo consistat.

Cultus Dei non consistit nisi in actionibus per attributa divina tanquam motiva determinatis. Consistit enim in actionibus, quas ideo edit homo, quia pro certo habet dari Deum (§. 511 *part.* 2. *Theol. nat.*). Enimvero quia Deus sibimetipsi sufficientissimus (§. 428. *part.* 1. *Theol. nat.*), adeoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indiget (§. 427. *part.* 1. *Theol. nat.*), non alias quoad ipsum homo edere potest actiones, quam quibus testatur, se agnoscere perfectionem Dei summam, & quod is eadem gaudeat pro certo habere, consequenter quibus gloriam divinam promovet seu manifestat (§. 610. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quoniam itaque gloriam divinam aliter manifestare nequit per determinationem actionum liberarum, quam si attributa divina sint motiva earundem (§. 919. *part.* 1. *Theol. nat.*); cultus quoque divinus non consistit nisi in actionibus per attributa divina tanquam motiva determinatis.

Hinc facile cultus divinus verus a spurio distinguitur. E. gr. Judæi olim Molocho immolarunt infantes Deum placaturi, ne irasceretur peccatis suis, quasi significaturi nihil sibi esse tam carum, quo non Dei gratia carere mallent. Enimvero non modo hæc actio officiis hominis in genere, veluti de amandis aliis tanquam semetipsum (§. 619.) ac nemine occidendo (§. 743.), & officiis erga liberos in specie suo loco demonstrandis; verum etiam officiis erga Deum non uno modo repugnat, consequenter per attributa divina tanquam motiva determinari nequit. Si enim tanto Dei amore flagrassent, ut nihil ipsis fuisset adeo charum, quin eodem propter Deum carere maluissent; eccur non potius abstinere maluerunt ab actionibus, quibus Deo displicent (§. 1175.)? Et, si Deum agnovissent, quemadmodum agnoscere debebant (§. 1129.); quomodo sibi persuadere potuissent, se actionibus legi naturæ, adeoque voluntati divinæ contrariis (§. 284. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter peccatis peccata expiare posse (§. 440. *p.* 1. *Phil. pract. univ.*). Si Deus peccatis offenditur, actu peccaminoso non placabitur. Actio adeo illa Judæorum crassam arguit Dei ignorantiam & absurdos de Deo errores. Non igitur determinabatur per motiva ab attributis divinis desumta, sed per errores de iisdem & ignorantiam supinam Dei veri. Quamobrem manifestum est, eandem ad cultum divinum minime referri posse. Eodem modo dignoscuntur actiones quæcunque aliæ, quæ a vero Dei cultu quam maxime sunt alienæ, & quibus vel frustra, vel non sine injuria Deum colere intendunt. qui non recte de eodem sentiunt.

§. 1230.

Cultus externi & interni differentia.

Cultus divinus internus est, qui in actibus internis seu facultatum animæ consistit: *externus* vero, qui consistit in externis, seu motu organorum corporis perficitur.

Differentiam actuum internorum & externorum nemo non agnoscit, & qui in Psychologia fuit versatus, eidem actus interni perspecti sunt, ut adeo differentia inter cultum divinum internum & externum satis manifesta sit.

§. 1231.

Uterque lege naturali præceptus.

Cultus non minus externus, quam internus lege naturali præceptus. Etenim in Deo colendo omnem facere debemus facultatum nostrarum usum, dareque operam, ut plenus sit usus omnium consensus, nullus vero dissensus (§. 1162.), ac aliis exempla bona, adeoque etiam in cultu divino, præbere tenemur (§. 930.). Quamobrem non minus actibus internis, quam externis eum colere debemus. Quoniam itaque cultus internus in actibus internis, externus in externis consistit (§. 1230.); cultus non minus externus, quam internus lege naturali præceptus.

Qui

Qui cultum Dei internum lege naturali definitum agnoscunt, quatenus scilicet nonnisi religionis naturalis habetur ratio; de cultu tamen externo non omnes eadem sentiunt. Neque enim desunt, qui cultum omnem externum prorsus rejiciunt, ac inter superflua referunt, saltem in religione naturali, propterea quod Deus intime perspectas habeat hominum mentes, neque adeo opus sit, ut demum actibus externis significetur. Sed hi sibi dicta putent, quæ paulo ante de obligatione ad orandum annotavimus (§. 1222.). Eadem enim utrobique objiciuntur, eodem adeo modo removenda. Sunt vero etiam alii, qui, etsi cultum Dei externum non reprobent, lege tamen naturali nihil de eo definitum esse contendunt, atque adeo cultum Dei externum omnem non cadere sub legem naturæ existimant. Sed hi non satis attendunt, quinam proprie actus ad cultum Dei externum requirantur, ut adeo non omnem intelligant, dum sibi de omni loqui videntur, quemadmodum iis solemne est, qui notionibus confusis consisi de rebus sibi judicium sumunt. Quidam denique cultum divinum externum quoad ritus tantummodo legi naturali subducunt. Quid vero quoad hos conveniat legi naturali suo videbimus loco.

§. 1232.

Glorificatio Dei externa quid sit.

Glorificationis Dei externæ nomine veniunt omnes actus externi actibus cultus interni respondentes.

Ad actus externos referuntur etiam vultus, gestus, positus corporis, incessus, vox & sermo (§. 708. *& seqq. part. 2. Phil. pract. univers.*). Quamobrem in glorificatione externa horum omnium habenda ratio. Unumquodque enim horum tale esse debet, ut ex actibus internis intelligatur, cur tale sit, aut esse debeat. Ita in gratiarum actione vultus esse debet hilaris; in invocatione, quando petitur boni collatio vel mali aversio, ad significandam fiduciam oculi attollendi, ad indigitandam indignitatem demittendi. Non est, quod tibi persuadeas, actus externos hoc pacto fore nimis affectatos. Modo enim actus interni rite sese habeant, ut in iisdem nihil desideretur, vi harmoniæ animæ ac corporis sua veluti sponte consequuntur externi (§. 539. 540. *Psych. empir.*), ut ab istis ad hos attentionem revocari non sit opus, neque etiam necesse sit eandem inter utrosque partiamur. Alia vero est ratio illorum actuum, qui magis subjiciuntur libertati voluntatis, veluti si reverentiam erga Deum significamus genu flexione, aut demisso capite & in latus alterum tantisper inclinato.

§. 1233.

An lege naturali præcipiatur.

Glorificatio Dei externa lege naturali præcepta. Cum enim in colendo Deo omnem facere debeamus facultatum nostrarum usum, & operam dare teneamur, ut plenus sit omnium consensus, nullus vero dissensus (§. 1162.), in cultu divino usus quoque fieri debet facultatis locomotivæ, a qua pendet corporis ac partium ipsius motus (§. 66. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & curandum, ut actus externi cum actibus internis consentiant omni ex parte, ex nulla vero ab iisdem dissentiant. Quoniam itaque glorificatio Dei externa in actibus externis consistit, qui internis actibus cultus divini respondent (§. 1232.); eam esse lege naturali præceptam patet.

Si glorificatio externa absit a cultu interno, Deus non colitur omnibus viribus, nec homo sese totum cultui divino consecrat, neque exemplo suo prodest aliis, quemadmodum fieri debet (§. 930.). Inde est quod glorificatio externa fieri dicatur in gloriam Dei, quatenus actibus externis testamur, quid de Deo sentiamus, & in ædificationem proximi, quatenus eundem exemplo nostro docemus, quomodo colendus sit Deus, & ad eum colendum eundem incitamus. Absit adeo ut tibi persuadeas, glorificationem externam ad hypocrisin, lege naturali prohibitam (§. 1163.) referendam esse: hypocrita enim actibus externis simulat internos, qui absunt, & attentiores ac acutiores affectationem in actibus externis deprehendunt, quæ intuentium oculos statim offendit. Erit aliquando tempus, quo actuum externorum cum internis consensus distincte explicabitur a philosophis, qui de eo hactenus parum solliciti fuerunt.

§. 1234.

In quonam cultus internus consistat.

Pietas, agnitio Dei viva, obedientia eidem debita, amor ipsius, timor filialis & ejusdem magnificatio, fiducia in eo, acquiescentia in providentia divina, gratus

erga Deum animus, celebratio nominis divini, invocatio & gratiarum actio mentalis ad cultum Dei internum ſpectant. Cum enim pietatis ſit vi motivorum ab attributis divinis deſumtorum actiones liberas legi naturali conformare (§. 339. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), agnitionem Dei vivam operationibus intellectus abſolvi vel ex Logica conſtet, obedientia conſiſtat in promptitudine faciendi, quod Deus vult, & non faciendi, quod non vult (§. 1164.), vi amoris autem ex ſumma Numinis perfectione maxima percipiatur voluptas (§. 1171.), timor filialis dicat ſollicitudinem animi nil faciendi, quod voluntati divinæ adverſum (§. 1177.), magnificatio Dei ſit judicium, quo eum rebus omnibus aliis anteferendum ſtatuimus (§. 839.), fiducia jubeat optima quæque a Deo ſperantem ſe totum reſque ſuas providentiæ divinæ committere (§. 1186.), acquieſcentia vero in providentia divina appetitum & averſationem ex ſenſu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus univerſi tam poſitivarum, quam privativarum moderetur (§. 1199.), gratus animus ſit ſtudium placendi Deo ob beneficia in nos collata (§. 1213.), celebratio vero nominis divini, invocatio & gratiarum actio mentalis actibus animæ abſolvatur (§. 1204. 1211. 1219.); nemo non videt, omnia hæc officia erga Deum actibus internis contineri, actus vero eſſe tales, quos edit homo, quia Deum eſſe agnoſcit, eos non editurus, ſi eundem non agnoſceret, conſequenter eos omnes ad cultum divinum pertinere (§. 511. *part.* 2. *Theol. nat.*). Quamobrem cum cultus internus ſit, qui in actibus internis conſiſtit (§. 1230.); pietas, agnitio Dei viva, obedientia eidem debita, amor ipſius, timor filialis, & magnificatio ejuſdem, fiducia in eo, acquieſcentia in providentia divina, gratus erga eum animus, celebratio nominis divini, invocatio & gratiarum actio mentalis ad cultum Dei internum ſpectant.

Videmus adeo cultum Dei internum præſtatione officiorum erga Deum abſolvi, quatenus a glorificatione externa ſejunguntur. Et hinc diſcimus, qualis eſſe debeat animus ejus, qui Deum colit in omni ſtatu, & quænam differentia intercedat quoad ſtatum animæ inter eum, qui in omni actione ſua Deum colit, & eum, qui nonniſi intrinſeca actionum bonitate ac turpitudine adductus honeſte vivit. Sed hæc multo dilucidius conſtabunt, ubi in Philoſophia morali non modo praxin officiorum erga Deum a priori demonſtrabimus, verum etiam oſtendemus, quomodo in omnes hominum actiones influant, ut nulla ſit virtus, quæ non cultum divinum participet. Tuncque multo clarius intelligetur, quanto plerique hominum intervallo a vero cultu Dei abſint, etiamſi ſummo ſtudio eundem colere ſibi videantur.

§. 1235.

Species quædam glorificationis externæ.

Reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio ad glorificationem externam pertinent, ſeu ejus quædam ſpecies ſunt. Reverentia enim Deo exhibetur actibus externis, quibus magnificatio ejuſdem declaratur (§. 1182.), nomen divinum celebratur, ſi attributa & opera divina verbis prædicamus (§. 1204.), oratio vero ſermo eſt, quo ea, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes mente volvimus, verbis ore prolatis ſignificamus (§. 1222.). Reverentia adeo erga Deum abſolvitur actibus externis, qui magnificationi Numinis; celebratio nominis divini actibus externis, qui agnitioni Dei vivæ; oratio denique externis actibus, qui invocationi Numinis & gratiarum actioni mentali reſpondent. Quoniam itaque magnificatio Dei, agnitio ejus viva, invocatio & gratiarum actio mentalis ad cultum Dei internum ſpectant (§. 1234.); reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio conſtant actibus externis, qui actibus cultus interni reſpondent. Enimvero actus externi actibus cultus interni reſpondentes omnes ad glorificationem Dei externam pertinent (§. 1232.). Quamobrem reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio ad glorificationem externam ſpectant, ſeu ejus quædam ſpecies ſunt (§. 241. *Ontol.*).

Quodſi ergo in ſuperioribus nondum demonſtraſſemus, reverentiam erga Deum (§. 1183.), celebrationem nominis divini, (§. 1205.) & orationem lege naturali præceptam eſſe (§. 1223.), idem jam pateret ex eo, quod glorificatio Dei externa lege naturali præcepta ſit (§. 1233.).

§. 1236.

§. 1236.

Glorificatio Dei externa pertinet ad cultum Dei externum. Glorificatio Dei externa consistit in actibus externis, qui actibus culta interni respondent (§. 1235.). Quoniam itaque hi actus ad cultum Dei pertinent (§. 511. *part.* 2. *Theol. nat.*), in actibus autem externis cultus Dei externus consistit (§. 1230.); glorificatio Dei externa ad cultum Dei externum spectat. *Glorificatio Dei pars cultus externi.*

Quodsi ergo nondum constaret, glorificationem Dei externam lege naturali præcipi (§. 1233.), idem nunc constaret ex eo, quod cultus externus lege naturali præcipiatur, Ceterum cum glorificatio Dei externa ad modum late pateat (§. 1232.); quam late sese diffundat cultus Dei externus hinc intelligitur.

§. 1237.

Quoniam glorificatio Dei ad cultum Dei externum pertinet (§. 1236.), reverentia vero erga Deum, celebratio nominis divini & oratio ad glorificationem Dei externam referri debet (§. 1235.); *reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio ad cultum Dei externum spectant.* *Reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio pars cultus externi.*

Neminem offendet, nos hæc officia ad cultum Dei externum referre, qui ex superioribus intellexit, quænam vocabulis hisce indigitentur. Neque vero insolens est invocationem Dei & gratiarum actionem mentalem ab oratione, quatenus verbis ore prolatis constat, distingui & ad cultum Dei internum referri.

§. 1238.

Actiones externæ omnes legi naturali conformes, quatenus per motiva ab attributis divinis desumta determinantur, & animo Deo obedientiam præstandi eduntur, ad cultum Dei externum referendæ. Actiones enim omnes quatenus legi naturali per motiva ab attributis divinis desumta determinantur pietati (§. 339. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque cultui Dei interno respondent (§. 1234.). Et idem eodem modo patet, quatenus præstantur animo obedientiam Deo præstandi (§. *cit.*). Quoniam adeo hoc respectu ad glorificationem Dei externam pertinent (§. 1232.), hæc vero ad cultum divinum externum refertur (§. 1236.); actiones externæ omnes legi naturali conformes, quatenus per motiva ab attributis divinis desumta determinantur & animo obedientiam præstandi Deo eduntur, ad cultum Dei externum referendæ. *Quo respectu actiones bonæ omnes ad cultum externum referantur.*

Ostendimus jam supra, quod Deum colat, qui actiones suas omnes per motiva ab attributis divinis desumta determinat (§. 1125.). Quoniam vero hic cultus Dei internus ab externo distinguitur: definiendum quoque est, quatenus actiones sic determinatæ referantur ad cultum Dei internum, quatenus ad externum. Nimirum determinatio voluntatis per motiva ab attributis divinis desumta ad cultum Numinis internum spectat, aut si mavis volitio hoc modo elicita (§. 1230.); sed eidem respondens actio ad externum utique referenda, quatenus volitioni huic respondet, & ex animo Deo obediendi proficiscitur.

§. 1239.

Omnes actiones externæ, quæ faciunt ad agnitionem Dei, ad cultum Dei externum spectant. Agnitio enim Dei ad cultum internum spectat (§. 1234.). Actiones adeo externæ, quæ faciunt ad cognitionem Dei, respondent actibus cultus interni, unde eodem fere, quo ante (§. 1238.) modo patet, quod ad cultum Dei externum spectent. *Item actus externi facientes ad agnitionem Dei.*

Ostens

Oſtenditur idem hoc modo. Actiones omnes externæ, quæ faciunt ad agnitionem Dei, ideo eduntur, quia Deum eſſe agnoſcimus, eas non edituri, ſi Deum non dari exiſtimaremus, vel dari prorſus ignoraremus. Pertinent adeo ad cultum divinum (§. 511. *part. 2. Theol. nat.*). Quamobrem cum cultus externus in actionibus externis conſiſtat (§. 1230); actiones quoque externæ omnes, quæ ad agnitionem Dei faciunt, ad cultum divinum externum ſpectant.

§. 1240.

Et univerſi contemplatio. Quoniam homo Deum ex contemplatione hujus univerſi & eorum, quæ in eo ſunt, cognoſcere debet (§. 1131.), immo etiam ex ſeipſo (§. 1135.), ac ideo ad contemplandum hoc univerſum & ea, quæ in eodem exiſtunt, & ad cognoſcendum, qualia ſint, obligatur (§. 1132.); *contemplatio quoque mundi hujus adſpectabilis & eorum omnium, quæ in eo ſunt, atque ſui ipſius eo finefacta, ut Deum inde agnoſcamus, ad cultum divinum externum ſpectat* (§. 1239.).

Neminem fore puto, qui cultum divinum a nobis in nimium extendi exiſtimet. Nonne etiam Theologi ad cultum divinum revelatum referunt lectionem librorum ſcripturæ ſacræ, ut Deus ejuſque voluntas inde cognoſcatur? Non ne vero etiam iidem mundum hunc vocant librum naturæ, quatenus Deus ex ejus contemplatione agnoſcitur? Quodſi ergo lectio libri ſcripturæ eo fine facta, ut Deus inde agnoſcatur, pars habetur cultus divini externi in religione revelata; eccur paradoxum videri debet lectionem libri naturæ, hoc eſt, contemplationem mundi hujus adſpectabilis, eodem fine factam, ad cultum divinum externum in religione naturali referri?

§. 1241.

Docere & adhortari alios pars cultus externi. Similiter quia docere alios, quinam ſit Deus, quænam ſit voluntas ejus de actionum liberarum determinatione, quomodo ſit colendus, eos adhortari, ut Deum colant, & quæ ſunt his gemina, ad agnitionem Dei digne a nobis colendi propagandam & amplificandam faciunt; *docere quinam ſit Deus, quænam ſit ejus de actionibus noſtris determinandis voluntas, quomodo ſit colendus, & eos adhortari, ut Deum colant, quæque his gemina ſunt, ad cultum Dei externum ſpectant* (§. 1239.), cum alios etiam ad agnitionem Dei perducere debeamus, quantum in poteſtate noſtra eſt (§. 1141.).

§. 1242.

Exemplum Dei colendi præbere pars cultus externi. Quoniam alios exemplo quoque noſtro docemus, & ad idem agendum incitamus; *ad cultum* quoque *divinum externum ſpectat aliis præbere Deum rite colendi exemplum* (§. 1239., cum etiam ad exemplum bonum aliis præbendum obligemur (§. 930.).

Cui perſpectum eſt, quanta ſit exemplorum efficacia (§. 260 *& ſeqq. p. 2 Phil. pract. univ.*); is mecum hanc cultus divini externi haud poſtremam partem ſtatuet exemplum rite colendi Deum præbere aliis. Quanta vero hinc quoad cultum divinum internum pariter ac externum etiam in noſmetipſos redundet utilitas, ſuo oſtendetur loco, & ex eo colligi poteſt, quod nemo alteri erroneas de Deo opiniones inſtillare debeat (§. 1142.). Cui ergo ſeria eſt voluntas exemplo ſuo alios docendi Deum rite colendi modum, eumque ad Deum colendum incitandi; is omni quoque circumſpectione utetur, ne quid in actionibus ſuis, quibus Deum colit, inſit, quod ſit a veritate alienum.

Lectio librorum de Deo & cultu divino agentium pars cultus externi.

§. 1243.

Porro quoniam Deum agnoſcimus, &, quomodo ſit colendus, cognoſcimus, ſi eos legimus libros, in quibus doctrina de Deo & voluntate ejus cultuque divino traditur; *librorum* quoque *de Deo & cultu divino agentium lectio eſt pars cultus divini externi* (§. 1239.).

Suc-

Succurrit hic, quod quidam Ecclesiæ Lutheranæ minister reprehenderit amicum quendam die dominica Theologiam nostram naturalem legentem, quasi lectione libri profani profanaret sabbathum, hanc referens inter labores, a quibus die cultui divino dicato sit abstinendum. Enimvero hic minime perpendit, agnitionem Dei ex principiis rationis pertinere ad cultum Dei naturalem, atque adeo lectionem librorum, in quibus ea, quæ de Deo naturaliter cognosci possunt, demonstrantur, spectare ad cultum naturalem externum, cultum vero naturalem subsistere etiam in religione revelata, ut adeo ipsa scriptura sacra ad Deum naturaliter agnoscendum, *Romanos I. 19. & sequentibus* & per ea, quæ naturæ contemplatione nobis innotescunt, vel solis Psalmis testibus, glorificandum nos adhortetur. Tanto autem minus lectio Theologiæ nostræ naturalis die dominica improbari poterat, quod in eadem ubivis demonstremus consensum rationis cum scriptura sacra. Quodsi adeo quis Jus quoque naturæ nostrum & philosophiam moralem, quam in posterum daturi sumus, eo animo die dominica legat, ut actiones suas ad normam legis naturalis exactius componat, obedientiam Deo debitam (§. 1165.) præstiturus; non est quod sibi metuat, ne die cultui divino destinato faciat, quod non debet. Neque est quod quis objiciat, hoc pacto homines a lectione & meditatione verbi divini avocari, & cultum divinum revelatum, quem christianum dicimus, in naturalem converti: valet enim hic regula tritissima, unius positionem non esse alterius exclusionem. Ac præterea cogitandum est, philosophiam nostram facere ad sensum scripturæ profundius rimandum, quemadmodum jam uno alteroque exemplo docuimus in Horis subsecivis, ut adeo ejus lectio sit pædagogia ad lectionem Sac. Scripturæ fructuosiorem.

§. 1244.

Per *Hymnos* intelligimus carmina, quibus nomen divinum celebratur, Deus actu externo invocatur, eidemque gratiæ aguntur. *Hymnus quid sit.*

Juxta *Sophoclis* Scholiasten hymnus proprie est carmen in laudem Dei compositum, consequenter nonnisi ea carmina, quibus nomen divinum celebratur, hymnos dici debere videtur (§. 541. 1204.). Enimvero quoniam non minus invocatio Numinis (§. 1219.), quam gratiarum actio, quatenus scilicet utraque in verba erumpit, laudem divinam continet (§. 1211.), tanto minus verendum, ne significatui vocabuli primitus introducto vis inferatur, siquidem is ad invocationem quoque Numinis & gratiarum actionem externam provehitur.

§. 1245.

Quoniam hymni carmina sunt (§. 1244.), ipsa autem experientia convincimur, carmina non modo per se aptiora esse ad attentionem excitandam & conservandam, affectusque ciendos, ac ea, de quibus agunt, memoriæ facilius & tenacius infigenda; verum etiam si cantus accedat, hæc omnia non modo in nobis, verum etiam in aliis audientibus, multo adhuc facilius ac certius obtineri; *hymni* quoque *non modo per se, verum etiam cantus hymnorum inprimis attentionem excitant & conservant, affectus cient & ea, de quibus agunt, facilius atque tenacius memoriæ infigunt & hoc etiam in aliis cantum audientibus præstant* *Hymnorum & cantus utilitas.*

De cantus hymnorum utilitate alia adhuc magis recondita proferri poterant; sed ea alii loco reservamus.

§. 1246.

Quia oratio non est nisi externa Numinis invocatio & gratiarum actio (§. 1222.), eidemque celebratio Numinis haud raro accedit (§. 1211. 1222.), hymni vero carmina sunt, quibus nomen divinum celebratur, Deus invocatur, eidemque gratiæ aguntur (§. 1244.); *hymni* cum oratione quoad materiam conveniunt, nec nisi in eo differunt, quod sint sermo ligatus, oratio autem solutus, consequenter *orationi quoad materiam æquipollent.* *Hymnorum & orationis æquipollentia.*

Quodsi objicias, in hymnis sacris etiam subinde non contineri nisi historiam quandam sacram, veluti nativitatis, passionis, resurrectionis & ascensionis Christi; haud difficilis est respon-

responsio, scilicet commemoratione illorum factorum non intendi nisi celebrationem nominis divini & in ipsa etiam oratione facta istiusmodi recenseri, quatenus ad invocationem Numinis & gratiarum actionem faciunt. Sane in hymnis etiam, quæ non continent; nisi quæ naturaliter de Deo cognosci possunt, commemorationi eorum, quæ Deus in hoc mundo per causas secundas exequitur, locus est, quatenus finibus istis inserviunt.

§. 1247.

Obligatio naturalis canendi & componendi hymnos.

Ad hymnos componendos & canendos ipsa lege naturali obligamur. Hymni orationi æquipollent (§. 1246.), & non modo per se, verum etiam inprimis cantus eorum attentionem excitant & conservant, affectus cient, & ea, de quibus agunt, facilius atque tenacius memoriæ infigunt, hocque etiam in aliis cantum audientibus præstant (§. 1245.), consequenter ad exemplum aliis præbendum maxime conducunt. Quoniam itaque ad nomen divinum celebrandum obligamur (§. 1205.), nec minus ad orandum (§. 1223.) & orando aliis exemplo esse debemus (§. 1224.), nec de celebratione nominis divini dubitari potest, quin exemplo esse debeamus aliis (§. 930.), & lex naturæ perfectiva nos obligat ad id, quod melius, alteri præferendum (§. 192. *part.* 1. *Phil pract. univ.*); quin ad hymnos canendos, quoties præsertim eorum præ oratione prærogativa id exigit, adeoque etiam ad eos componendos ipsa lege naturali obligemur, dubitandum non est.

Forsan non deerunt, qui existimaturi sunt; ex demonstratione nostra sequi, cantum hymnorum semper præferendum esse orationi. Enimvero hi non satis perpendunt, fines istos, quibus præ oratione inservit hymnorum cantus; non in omni casu hoc medio obtinendos esse, neque etiam singulis in quolibet casu esse locum. Sed de his alibi commodior erit dicendi locus.

§. 1248.

Hymnorum cantus pars cultus externi.

Hymnorum cantus ad cultum Dei externum pertinet. Hymnorum cantus actibus externis absolvitur, quos ad cultum divinum spectare constat (§. 511. *part.* 2. *Theol. nat.* & §. 1244. *Jur. nat.*). Quamobrem cum cultus externus actibus externis constet (§. 1230.); hymnorum quoque cantus ad cultum Dei externum pertinet.

Quamobrem cum cultus externus lege naturali præcipiatur (§. 1231.); hinc quoque patet, cantum hymnorum lege naturali præcipi.

§. 1249.

An ceremoniæ in cultu divino adhibendæ.

Quotiescunque verendum, ne aut in præsenti ejus obliviscaris, cujus in cultu divino meminisse debes, aut in posterum propositi alicujus, quod in eodem inculcatur; non recorderis, dum ejusdem memor esse debes; ipsa lege naturali obligaris ad ceremonias in cultu divino externo instituendas. Etenim quotiescunque verendum, ne aut in præsenti ejus obliviscaris, cujus in executione negotii meminisse debes, aut in posterum propositi alicujus, quod nunc inculcatur, non recorderis, dum ejusdem memor esse debes; ceremoniæ locus (§. 447. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). In hypothesi adeo propositionis præsentis ceremoniæ quoque locum habere possunt in cultu divino externo. Quoniam itaque ceremoniarum institutio legi naturali conformis, quando ad bene & recte agendum prosunt (§. 501. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*); in hypothesi propositionis præsentis ipsa lege naturali obligamur ad ceremonias in cultu divino instituendas.

Erunt

Erunt forsan nonnulli, quibus nimium dictum videbitur, quod ad ceremonias in cultu divino instituendas obligemur, præsertim ubi animum ab omni ritu habent maxime alienum. Enimvero nisi præjudicio excœcati fuerint, obligationem naturalem ejusque amplitudinem animo distincte non concipiunt. Quoniam ceremoniæ sese habent ad actiones, quibus inserviunt, per modum medii ad finem (§. 464. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui actiones istas reprobare nequit, nec ceremonias rejicere potest. Et si obligamur ad finem consequendum, eccur absurdum videri debet, nos obligari ad usum mediorum ejus consequendi gratia adhibendorum. Quodsi dicas, si lege naturali obligamur ad ceremonias in cultu divino adhibendas, earum omissio peccatum est (§. 440. *p. 1. Phil. pract. univ.*); concedo totum. Sed peccatum tamen est, cujus magnitudo ex ipso actu, qui omittitur, æstimanda; minime autem cum homicidio, adulterio vel blasphemia, aut cum omissione officii cujusdam interni erga Deum comparandum. Non habent peccata omnia eundem gradum, præsertim ubi lex naturæ in omni sua latitudine accipitur, qualem ipsi tribuimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis.

§. 1250.

Jus naturale ceremonias instituendi.

Naturæ homini unicuique competit jus in suum usum ceremonias cultus divini instituendi. Quoniam enim lex naturæ nos obligat ad ceremonias, quando usui sunt in cultu divino externo adhibendas (§. 1249.), ea vero signa artificialia sunt (§. 451. *part. 2. Phil. pract. univ.*), adeoque ex arbitrio significatum obtinent (§. 958. *Ontol.*); lex naturæ etiam dat jus eas instituendi (§. 158. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero natura homines omnes liberi sunt (§. 146.), neque adeo in agendo ab aliorum voluntate dependent (§. 152.). Quamobrem unicuique homini natura competit jus in usum suum ceremonias cultus divini instituendi.

Quodsi displiceat jus instituendi ceremonias in cultu divino deduci ex obligatione ad eas in eodem adhibendas; poterit eodem modo deduci ex obligatione ad cultum divinum externum (§. 1231.), supposita earundem utilitate. Neque vero mirum videri debet esse homini jus ceremonias, prouti commodum ipsi fuerit visum, determinandi in statu naturali. Etenim in novo fœdere idem relictum est Ecclesiæ, in ipsa religione revelata, aut ei, qui jus Ecclesiæ habet; quemadmodum suo loco videbimus, quod in civitate quoad religionem naturalem, seposita nimirum revelata, exerceatur ab eo, penes quem est jus sacrorum, etsi originarie competat singulis. Neque valet objectio, quod sic in statu naturali foret diversitas cultus divini externi quoad ceremonias: id enim nihil absurdi habet. Neque enim fieri potest, ut, ubi quivis jure libertatis suo utitur, in talibus sit consensus. Unde nec videas in Ecclesiis Protestantium easdem ubique esse ceremonias, quia non habent caput quoddam visibile, sine quo unitas concipi nequit. A statu naturali non argumentandum est ad civilem, multo minus autem a religione naturali, qualis in statu naturali concipi debet, ad revelatam, quæ in civili obtinet. In veteri Testamento Deus per Mosen præscripserat ceremonias in cultu suo observandas: sed illæ ceremoniæ erant simul typi seu futuri præfigurationes, quemadmodum explicat Autor epistolæ ad Hebræos, neque ad religionem qua naturalem spectant. Ceterum de ceremoniis in cultu divino naturali adhibendis, in quo etiamnum homini adhuc relicta est aliqua libertas, quatenus per statum civilem & religionem revelatam non restricta, judicium fieri potest ex iis, quæ in parte altera Philosophiæ practicæ universalis de iisdem demonstravimus.

§. 1251.

Obligatio ad celebrandos conventus cultus divini gratia.

Natura homines obligantur ad conventus cultus divini gratia celebrandos. Etenim unus alterum ad agnitionem Dei perducere debet, quantum in potestate sua est (§. 1141.), in colendo etiam Deo (§. 1242.), præsertim in orando (§. 1224.), aliis exemplum præbere debet. Tenetur quilibet, qui potest, docere alios, quinam sit Deus, quænam sit ejus de actionibus nostris determinandis voluntas, quomodo sit colendus unusque alterum ad colendum Deum adhortari debet, & quæ his sunt gemina (§. 1241.). Quoniam igitur hoc fieri nequit, nisi homines cultus divini gratia conveniant; quin naturali etiam lege ad conventus cultus divini gratia celebrandos obligentur dubitandum non est.

Abſit ut tibi perſuadeas probari a nobis conventicula privata, quæ hodie adamant qui Pietiſtæ dicuntur. Neque enim, quemadmodum modo annotavimus (*not.* §. 1250.) a ſtatu naturali ad ſtatum civilem argumentari licet, neque a religione naturali, qualis in ſtatu naturali concipitur, ad religionem Chriſtianam; authoritate ſcripturæ ſacræ nixam. Sed plura dicemus ſuo loco, ubi de jure civitatis ſumus acturi: ubi etiam agetur de loco & tempore horum conventuum. Hæc igitur hic ſufficiant.

§. 1252.

Quenam in iſtis conventibus fieri debeant.

Quoniam per ſe patet, *conventibus* iſtis convenire cultum divinum externum, *in* iiſdem *fieri debent*, *quæ ad cultum divinum ſpectantia conjunctis viribus fieri poſſunt*, *conſequenter orandum* (§. 1237.), *hymni canendi* (§. 1248.), *unus ceteros docere & adhortari debet* (§. 1241.), *quilibet reverenter erga Deum ſe gerere tenetur* (§. 1237.) *& in hiſce ceremoniæ aptæ adhibendæ* (§. 1249.).

Hæc ſunt, quæ cultus divinus naturalis exigit in conventibus. Alia vero ſuperaddit revelata religio; de quibus non agitur in Jure naturali, nec agi poteſt.

§. 1253.

Qualis eſſe debeat vita hominis.

Hominis tota vita continuus cultus divinus eſſe debet. Etenim quilibet homo Deo vivere (§. 1228.), adeoque actiones ſuas omnes non modo per voluntatem Numinis, verum etiam per attributa divina determinare debet (§. 1227.). Quamobrem cum vita moralis non ſit niſi complexus actionum liberarum (§. 7. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & cultus divinus non conſiſtat niſi in actionibus per attributa divina tanquam motiva determinatis (§. 1229.); hominis tota vita continuus cultus divinus eſſe debet.

Vana igitur eſt illorum perſuaſio, qui omne tempus cantando, orando, libros de Deo ejuſque cultu agentes legendo & loca, in quibus Deus publice colitur, frequentando terendum eſſe contendunt, ſiquidem cum continuo colere volueris. Qui ſic ſentiunt, non intelligunt, quid ſit Deum colere in omnibus actionibus ſuis, quam pii eſſe obligationem ſupra demonſtravimus (§. 1227.). Quomodo autem omnes noſtræ actiones in cultum divinum impendantur, etſi ex iis, quæ de officiis erga Deum demonſtravimus, jam ſatis pateat, ſuo tamen tempore in Philoſophia morali uberius exponetur, ut nihil quoad hanc partem deſiderari poſſit, neque affectata prodeat vivendi ratio, quæ magis contemtui ac deriſui, quam exemplo eſt aliis.

§. 1254.

Cultus externus ſine interno lege naturali prohibitus.

Cultus internus ab externo ſeparari minime debet. Etenim lege naturali præcipitur non modo cultus externus, verum etiam internus (§. 1231.), &, ſi conferas ea, quæ ad cultum internum ſpectant (§. 1234.), cum iis, quæ ad externum pertinent (§. 1236. *& ſeqq.*), haud obſcure intelliges externum non eſſe niſi propter internum. Lex igitur naturalis nos obligat ad internum ab externo minime ſeparandum (§. 722.).

Hypocritarum mos eſt eſſe aſſiduum in cultu externo, negligere vero internum, utpote qui Deum colere videri volunt, quem revera colere nolunt. Sunt tamen etiam alii, qui aliis de cauſis hoc faciunt, in quos inquirere non eſt hujus loci.

§. 1255.

Superſtitioſus quid ſit.

Superſtitioſus dicitur, qui actiones committit, quæ per erroneas de Deo & providentia ipſius opiniones quoad ea, quæ homini bona vel mala evenire poſſunt, determinantur. Unde *ſuperſtitio* eſt vitium, quo agens committit actiones per erroneas de Deo & providentia divina quoad homini bona vel mala

opinio-

opiniones determinatas. Sub actionibus autem hic brevitatis gratia etiam intelligimus privativas, ita ut actionum privarivarum commissio denotet positivarum omissionem.

Erronea de providentia divina opinio est, quasi Deus per eclipses nocere intendat hominibus. Unde superstitioni annumeratur, si puteos durante eclipsi tegant, ne veneno quodam inficiatur aqua, & pecora ex campis arcent, ne ipsis noceatur. Pertinent huc omnis generis divinationes, de quibus commentatus est *Peucerus*. Immo tota Astrologia judiciaria ex erronea de providentia divina opinione enata, quasi Deus rebus sublunaribus ipsisque etiam hominibus provideat occulto quodam astrorum influxu. Obiter monemus, etsi divinationes ad superstitionem referamus, non tamen ideo nos rejicere præsensionem futuri, quæ nititur dependentia futurorum a præsentibus, adeoque causis manifestis, in quas inquirere Physici est. Quoniam Gentiles erroneas foverunt de Deo & providentia ejus opiniones; ideo non mirum, quod tantum dederint superstitioni. Apud Christianos erroneæ de Christo & voluntate divina quoad salutem æternam consequendam opiniones superstitionem pariunt; sed de qua judicium fieri nequit ex principiis Philosophiæ.

§. 1256.

Superstitio omnis vitanda. Etenim Deum agnoscere (§. 1129.) & ut certam ejus habeamus cognitionem, operam dare debemus (§. 1140.), actiones nostras per motiva ab attributis divinis, quæ revera Deo competunt, & providentia divina, qualis revera est, desumta determinaturi (§. 251. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Lege adeo naturali prohibetur, ne erroneas de Deo & providentia divina foveamus opiniones, nec per eas actiones nostras determinemus (§. 722.). Quoniam igitur hoc facit, qui superstitiosus est (§. 1255.); superstitio omnis lege naturali prohibita, adeoque vitanda (§. 163. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). *Superstitio lege naturali prohibita.*

Quinam actus sint superstitiosi, facile dijudicabit, qui certam Dei ac providentiæ ipsius cognitionem sibi comparaverit. Unde vi propositionis præsentis porro infertur, quinam actus sint illiciti, ut adeo in præsenti nostrum non sit actus superstitiosos examini subjicere. Quemadmodum vero subinde contingit, ut actus quidam superstitioni tribuatur, qui potius stoliditati hominum adscribi meretur, defectu notionis distinctæ satisque determinatæ superstitionis; ita etiam actus quidam superstitiosi in se illiciti esse possunt duplici adeo modo spectandi, tum qua superstitiosi, tum qua in se illiciti. Istiusmodi erat actus Judæorum infantes suos Molocho immolantium, qui legi naturali repugnabat, quatenus prohibet hominem occidi ab homine (*not.* §. 1229.), nec jus vitæ ac necis parentibus in liberos concedit, quemadmodum suo loco ostendetur; superstitiosus vero, quatenus pendet ab erronea opinione, quasi Deus ob peccata iratus hoc modo placetur, ne puniat. Fieri etiam potest, ut errores de Deo homini occasionem præbeant male agendi: enimvero tum errores isti non respiciunt bona vel mala, quæ homini evenire possunt, veluti si quis scortetur, quia sibi persuadet, Deum homini non invidere eam voluptatem, quæ ex coitu percipitur, nec ægre ferre, si quis ea fruatur. Nemo non videt errorem hic tantummodo removere metum pœnæ motivum non agendi, haud quaquam vero influere in determinationem actionis per modum motivi agendi, quemadmodum hic fieri debebat, si actus esset superstitiosus (§. 1255.). Quænam sit superstitionis causa, hic non inquirimus; hæc enim disquisitio ad Philosophiam moralem referenda.

§. 1257.

Falsi Dii dicuntur entia, quæ finguntur esse Dii, cum non sint. Ad *Idola* sunt non entia per simulacra repræsentari solita, quæ Dii esse finguntur. Vernaculo sermone illi dicuntur Götter vel in singulari subinde addito ein falscher Gott; hæc autem Götzen. *Falsi Dii & Idola quid sint.*

Differentiam hanc optime exponit Autor libri *Sapientiæ* c. XIII. 1 10. *& seqq.* ubi eos, qui falsos Deos coluerunt, contradistinguit iis, qui coluerunt idola. Falsos nimirum coluere Deos, qui Solem, Lunam, Stellas, Ignem, Aquam, Ventum aut Aerem, Terram, Rectores orbis terrarum Deos statuerunt. Et his quoque accensendi sunt, qui homines mortuos in numerum Deorum retulerunt, quemadmodum fecere Græci atque Romani. Ast Idola colue-

runt, qui ex auro, argento aliove metallo, vel etiam ex ligno aut lapide fecere simulacra ad similitudinem hominum aut animalium, monstrosæ haud raro figuræ. Non sine ratione autem distinguuntur falsi Dii ab idolis. Diversa enim utriusque erroris est ratio. Qui enim falsos Deos coluerunt, agnoverunt dari aliquam causam primam, quæ contineat rationem ultimam eorum, quæ fiunt in terris. Quoniam igitur substitere in iis, quæ in sensus incurrunt, Solem, Lunam, Stellas, & Elementa pro prima causa habuerunt. Verum igitur Deum, quem quærebant, invenire non potuerunt, quia eum in ipsa causarum serie quæsiverunt extra eandem quærendum (§. 90. *Cosmol.*), propterea quod enti cuidam in ea constituto attributum causæ primæ convenire arbitrati sunt. Demus exemplum, ut dicta fiant clariora. Deus est conservator rerum omnium (§. 843. *part. 1. Theol. nat.*), adeoque ipsi tribuendum tanquam causæ primæ, quod Globus terraqueus, qui ab hominibus & animalibus habitatur, conservetur in eo statu, ut inhabitari possit. Quamobrem cum viderent Persarum philosophi, remoto sole, illum in chaos quoddam converti, nec vegetationi amplius esse locum, hominibus ac animalibus in universum omnibus esse pereundum; ideo Solem conservatorem rerum omnium & causam primam effectuum naturæ esse putarunt. Non absimili modo, qui astra coluerunt Deos, in errorem suum prolapsi sunt. Viderunt diversas admodum esse dispositiones ac inclinationes naturales hominum, & non modo fata eorundem, verum etiam multa, quæ in rerum natura fiunt & casui tribuuntur, causas non habere obvias & manifestas. Cum itaque horum omnium causas in his, quæ in Terra existunt, reperire non possent, omnia autem propter hominem esse arbitrarentur; astra has causas esse intulerunt. Quoniam vero non capiebant, quomodo astra talia operentur, occultum quendam agendi modum homini incomprehensibilem admiserunt. Deum causam primam appellantes, quæ modo hominibus incomprehensibili agat, cum in serie causarum secundarum subsisterent, nec ultra eam progrederentur, astra Deos esse orbis terrarum rectores. putarunt. Et hinc enata est omnis Astrologia, ad ipsas etiam hominum dispositiones & inclinationes naturales eorundemque fata extensa. Enimvero alia longe ratio fuit idolorum inventoribus. Hi enim cum viderent, ea, quæ homini existimantur bona vel mala, non esse in nostra potestate, nec causam quandam manifestam apparere, occulto quodam Numine omnia regi opinati sunt, quod, prouti hominibus faveat, vel infestum sit, nunc bona conferat, nunc mala immittat. Mali igitur metus instillavit cupiditatem istud sibi conciliandi ac propitium reddendi. Hoc numen occultum sibi repræsentare cum vellent homines, simulacrum quoddam unusquisque sibi figuravit, quod opinione sua ideam Numinis istius metuendi in mente intuentis suscitaret. Ast impostura ob rationes politicas ex hominibus finxit Deos.

§. 1258.

Ididolatria quid sit.

Ididolatria sensu latiori dicitur cultus divinus omnis exhibitus iis, qui Deus non sunt. Unde *ididolatra est*, qui falsis Deis, vel idolis, vel enti cuique, quod Deum esse non opinatur, eum præstat cultum, qui soli Deo vero convenit. Vernaculo sermone dicitur Abgötterey.

Vocabulum hoc familiare est scriptoribus ecclesiasticis, qui Deos falsos & quicquid instar Dei indebite colitur, cum idolis in unum censum retulerunt. Atque hic significatus maxime convenit instituto præsenti, ubi quæritur, an officia Deo debita præstare etiam liceat enti cuidam alii non Deo. Vi ejusdem idololatra est, qui fiduciam, quam Deo debet, in hominibus vel divitiis collocat; qui timore filiali, Deum prosequi tenetur, hominem quendam prosequitur; qui amore, quem Deo debet, creaturas complectitur. Et hoc pacto inter nos adhuc committitur idololatria, etsi nemo sit adeo insanus, ut idolum quoddam colat, vel creaturam quandam visibilem fingat esse Deum, orbis terrarum rectorem.

§. 1259.

An cultum divinum enti non Deo exhibere liceat.

Lege naturali prohibetur, ne cultum Deo debitum exhibeamus enti cuidam non Deo. Lex enim naturæ præcipit, ut Deum verum colamus (§. 1123.), permotiva ab attributis ipsius desumta determinando actiones nostras (§. 1125.), ac ideo eundem agnoscamus (§. 1129.), operamque demus, ne quid desit certitudini hujus cognitionis (§. 1140.). Vult adeo lex naturæ, ut nobis constet, quinam sit verus Deus, & quod eidem cultus naturæ ejusdem conveniens sit exhibendus. Quamobrem cum lex præceptiva simul sit prohibitiva contrarii (§. 722.); ea omnino prohibet, ne Deus habeatur ens quoddam, quod Deus

non

non est, attribuendo ipsi, quæ Deo vero conveniunt, & ne adeo eidem exhibeatur cultus illi debitus. Patet itaque lege naturali prohiberi, ne cultum Deo debitum enti cuidam non Deo præstemus.

Indirecte idem ostenditur hoc modo. Ponamus legem naturalem permittere, ut cultum Deo debitum exhibeamus enti cuidam non Deo. Quoniam Deus colitur determinando actiones suas per motiva ab attributis divinis desumta (§. 1125.), lex naturæ permittit, ut attributa ipsius tribuantur enti cuidam, cui minime conveniunt, consequenter ut ens quoddam habeatur pro Deo, quod non est. Quoniam itaque Deum non agnoscit, qui ens quoddam pro Deo habet, quod non est Deus; lex naturæ permittit, ne Deum agnoscamus, nec requirit, ut certa nobis sit ejus cognitio (§. 564. *Log.*): quod cum sit absurdum (§. 1129. 1140.), permittere nequit, ut cultum Deo debitum exhibeamus enti non Deo. Quoniam itaque præterea præcipit, ut verus Deus colatur (§. 1123.); quod prohibeat, ne cultus Deo debitus exhibeatur enti non Deo, patet.

Repugnat etiam cultus divinus enti non Deo exhibitus obligationi ad intellectum perficiendum. Ecquis enim est, qui errores ad imperfectionem ejusdem non referat? Immo repugnat idem obligationi ad vitandum facultatum nostrarum non usum (§. 206.). Errores autem non usui facultatum animæ, intellectus præsertim, deberi manifestum est.

§. 1260.

Quoniam lex naturæ prohibet, ne cultum Deo debitum exhibeamus enti cuidam non Deo (§. 1259.), lex autem naturæ voluntati divinæ conveniens est (§. 284. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *Deus* quoque *non vult, cultum sibi debitum exhiberi enti cuidam alii non Deo.* *Deum id fieri nolle.*

Hanc Dei voluntatem maximopere urget scriptura sacra, & in ea Judæis severe interdicitur, ne faciant; propterea quod ad alias gentes, isto tempore idololatricas, imitandum erant proni, quasi iidem essent ceteris deteriores, si aliis, quam istæ moribus vivebant, vivere deberent. Stolidam hanc opinionem ipsorum animis tenaciter inhæsisse vel ex eo apparet, quod instar ceterarum gentium a Rege regi mallent, Theocratia rejecta.

§. 1261.

Quia Deus non vult, cultum sibi debitum exhiberi enti cuidam alii non Deo (§. 1260.), Dei autem falsi & idola Deus non sunt (§. 1257.); *Deus* omnino *vult, ne cultus sibi debitus deferatur Diis falsis aut idolis.* Et eodem modo patet, *Deum nolle, ut officium aliquod sibi debitum*, ad cultum quippe suum spectans (§. 1234.), *præstetur homini cuidam aut creaturæ alii.* *Cultus divinus Diis falsis & idolis non deferendus.*

Quam multis modis peccetur inter nos in cultu Dei debito hominibus vel creaturis aliis deferendo, facile intelliget, qui, quæ de cultu divino tam interno, quam externo dicta sunt in anterioribus, attente considerare, & cum iis facta hominum eorumque mores conferre voluerit. Quamobrem maxime opus erat, ut idem illicitum esse ac in Numen supremum injurium hic demonstraretur. Sane si hoc faciunt, qui Deum verum agnoscunt, nec eundem colendum esse diffitentur, immo eundem quoque colere volunt; juxta Deum verum alios adhuc Deos habent.

§. 1262.

Idololatria omnis lege naturali prohibita. Lege enim naturali prohibetur, ne cultum Deo debitum exhibeamus enti cuidam alii non Deo (§. 1259.). Quoniam itaque idololatria consistit in omni cultu, qui, cum Deo debeatur, exhibetur enti cuidam alii non Deo (§. 1258.; idololatria omnis lege naturali prohibita. *Idololatria omnis prohibita.*

§. 1263.

§. 1263.

An Dei per figuras hieroglyphicas repræsentatio sit licita.

Dei per figuras hieroglyphicas repræsentatio legi naturali non repugnat, immo eadem nobis hoc faciendi jus dat, ubi hac imagine in memoriam nobis revocamus attributa quædam divina, quorum meminisse debemus officiorum erga ipsum præstando-rum gratia. Deus per figuras hieroglyphicas repræsentari potest (§. 91. *part.* 1. *Theol. nat.*), & eædem hunc habere possunt usum, ut attributa divina nobis in memoriam revocent (*not. §. cit.*), per quæ cum determinandæ sint actiones nostræ in cultu divino (§. 1125.) lege naturali præcepto (§. 1123.), & in officiorum erga Deum præstatione consistente (§. 1234.), quin in iisdem præstandis eorum memores esse debeamus dubitandum non est. Hic igitur si istarum imaginum usus sit, ceremoniarum loco sunt (§. 442. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero in hoc casu ceremoniæ in cultu divino externo sunt adhibendæ (§. 1249.) & homini natura competit jus in suum usum ceremonias cultus divini instituendi (§. 1250.). Ergo etiam Dei per figuras hieroglyphicas repræsentatio in eodem casu legi naturali non repugnat, hominique istiusmodi imagines sibi faciendi jus est.

Dei imago aliqua nec pingi, nec sculpi potest (§. 90. *part.* 1. *Theol. nat.*). Quamobrem nec quæri potest, utrum licitum sit, nec ne, imaginem Dei veri facere. Et quando lege divina prohibetur, ne fiat sculptile, ut adoretur; intelligi debet simulacrum idoli, quali divinum cultum exhibebant pagani (§. 1257.). Imagines vero, quibus Deus per figuras hieroglyphicas repræsentatur, nihil habent cum idolis commune, adeoque nec ad idololatriam referendus earundem usus.

Finis Partis Primæ Juris Naturalis.

CON-

CONSPECTUS TOMI PRIMI.

JURIS NATURÆ.

Juris Naturæ Prolegomena, 1

CAPUT I.

De Obligatione & Jure Hominum universali in genere. 10

CAPUT II.

De officiis hominis erga seipsum & cum iis connexis Juribus. 50

CAPUT III.

De officiis hominis erga alios & cum iis connexis Juribus. 195

CAPUT IV.

De Officiis erga Deum & cum iis connexis Juribus, 365

FINIS CONSPECTUS.

INDEX

INDEX

Rerum Præcipuarum, in quo numeri Paragraphos denotant.

A

Absentia boni num sit malum. 754
Absentia mali num sit bonum. 756
Acquiescentia in providentia divina. Definitio. 1199. quod lege naturali præcepta. 1201. ad cultum Dei internum referenda. 1234
Actio culposa num cum dolosa ejusdem speciei simul prohibeatur lege naturali. 1027
Actio in se bona quando peccato inficiatur. 1126
Actiones organis propriæ. 305
Actiones bonæ quomodo ad cultum Dei externum referantur. 1238
Actiones accessoriæ quænam sint. 429. cur indecoræ. 435
Actiones facultatis locomotivæ quomodo differant. 313
sensitivæ quales sint. 311
Actiones ministræ. Definitio. 427. earum rectitudo. 430. obligatio quoad easdem. 431. quando hominem deceant, 432. 437. quando sint decoræ. 433. quando indecoræ. 434. quomodo determinandæ. 436
Actiones ministræ decoræ num temperantiæ conveniant in capiendo cibo ac potu, 443. quænam sint. 441
indecoræ quænam sint in capiendo cibo ac potu. 442. num temperantiæ disconveniant. 444
Actiones superfluæ. Definitio. 428
Actiones vitales num subsint directioni animæ. 308
Actionum rationem nullam quando alteri reddere teneamur. 158
Actionum dijudicatio quando conscientiæ alterius relinquenda. 157
Actionum liberarum differentia. 74
Actus externi ad agnitionem Dei facientes quod spectent ad cultum Dei externum. 1239
Acumen acquirendum & augendum. 228
Acumen pervidendi abstracta in concretis. 229
Adhortari alios quando sit pars cultus divini externi. 1241
Adulatio. Definitio. 892. quod sit naturaliter prohibita. 893
Ædes quales hominem deceant. 462. 463. quales dedeceant. 464. quod extruendæ. 460. quales extruendæ. 469. quænam circa eas cura nos tangere debeat quoad alios. 644
Ædibus ut careat alter facere illicitum. 761.
Ædium necessitas & usus. 459
Æqualitas moralis hominum. 78. quod natura iis competat. 81. distincte explicatur. 89. 92. tollitur præcedentia. 107. in quonam statu obtineat. 190
Affectus rationi subjiciendi. 289. quando cum appetitu & aversatione rationali consentiant. 275
Affectus compescere quid sit. 291. quod debeamus. 294
regere quid sit. 292. quod debeamus. 295
sedare quid sit. 293. quando sedandi. 296. 297
Agricultura num præcepta. 507
Aggressor. Definitio. 979. quantum in eum liceat. 980. num eidem opem ferre liceat. 986. 1007. quando in eum plus liceat, quam ex causa data. 1009 num interficere liceat. 1013. 1014. 1019
Agilitas. Definitio. 329. quale sit bonum. 751
Agnitio Dei præcepta. 1129. qualis esse debeat. 1140
Agnitio Dei ex creaturis præcepta. 1131
ex seipso præcepta. 1135
Agnitio Dei viva ad cultum Dei internum referenda 1234
Alieni juris quinam sit. 141. quid hic facere teneatur. 142
Alienum. Definitio. 139. an simul possit esse suum. 140
Alimentum. Definitio. 381
Alimentum medicamentosum. Definitio. 414
Alteri quid non faciendum. 98. 101. quid faciendum. 99. 102
Ambitio. Definitio. 570. quod sit prohibita. 571
Amaritudo. Definitio. 955. quod sit prohibita. 956
Amicitia. Definitio. 625. universaliter præcepta. 627. quale sit bonum. 773. quod

quod ejus causa non peccandum. 635. quod acquirenda & conservanda. 636. num impedire, quo minus eam consequaris, sit læsio. 682. num hoc facere liceat. 696
Amicitia mutua hominum promovenda, 762. 770. conservanda. 763. non impedienda. 772
Amicus. Definitio. 625. num homo inimici esse debeat. 623. an in præstandis officiis humanitatis inimico præferendus. 777
Amicis carere ac privari quale malum. 775
Amor aliorum præceptus. 619
Amor complacentiæ. Definitio. 1171
Amor Dei quid sit. 1171. qualis sit. *ib.* præceptus. 1172. 1173. 1174
Amor inimicorum præceptus. 632. num ferat defensionem sui. 998
Amor inordinatus. Definitio. 607. *not.*
ordinatus. Definitio. 607. *not.*
proprius. Definitio. 606
rationalis. Definitio. 607. *not.*
Amoris effectus. 1175. 1176
Amoris & odii repugnantia. 623
Animæ perfectio in quo consistat, 201
perfectio essentialis in quo consistat. 202
accidentalis in quo consistat. *ibid.*
Animus qualis esse debeat in expectatione futurorum. 1197. qualis quoad providentiam divinam. 1200
Animus abjectus. Definitio. 585. quod sit prohibitus. 586
indifferens in alios illicitus. 630
Animus injuriandi. Definitio. 880. quod sit dolus. 881
Anthropophagus. Definitio. 385
Appetitus perfectio in quo consistat. 270. 271. unde æstimanda. 272
Appetitus sensitivus perficiendus. 273. cum rationali in consensum reducendus. 267
Aptitudo ad vitæ genus Definitio. 532
Aptitudo repræsentandi Deum præcepta, 1134
Arrogantia. Definitio. 566. quod sit prohibita. 567
Ars. Definitio. 260. acquirenda. 261. quænam unicuique addiscenda. 262
Artes quinam invenire & excolere obligetur. 264
Ars inveniendi acquirenda. 250. quantum ab unoquoque. 251
Artium scientia acquirenda. 263
Assentatio. Definitio. 963. blanditiei species quædam. 963. illicita. 964
Assiduitas laboris. Definitio. 535. præcepta. 537
Atheus num perfectionem hominis cognoscere possit. 341
Attentionis gradus acquirendi. 213
Audacia. Definitio. 604. quod sit prohibita. 605
Aversationis perfectio in quo consistat. 270. 271. unde æstimanda. 272
Aversatio sensitiva perficienda. 273. cum rationali in consensum reducenda. 267
Avocatio a vitiis non impedienda. 712
Autochiria. Definitio. 354. an jure naturali licita. 355. an lege naturali prohibita. 356. an illicita. 357. num furiosis. 363. melancholicis. 364. amore insano correptis imputari possit. 365
Autochirum mors qualis sit. 358. 362
Auxilium in promovenda perfectione num cuidam obtrudendum. 665. 666. quinam, ut ei feratur, mereatur. 667. in bonis acquirendis cui ferendum. 612. aliis præstandum quoad bona corporis privativa. 758. alteri ferendum quando impedire non liceat. 703. in corpore, vita & integritate membrorum conservandis impeditum num sit læsio. 684
Axiomata cognoscenda. 249

B

Bellanti quando opem ferre liceat. 1116
Bellum. Definitio. 1102. an in se illicitum. 1105. quando non gerendum. 113. quomodo gerendum. 1119. num amori inimicorum repugnet. 1120
Bellum injustum. Definitio. 1110. quod illicitum. 1111. 1112. gerenti num auxilium ferre liceat. 1115
Bellum justum. Definitio. 1110. quod licitum. 1111. in eo quid licitum & illicitum. 1113
Blanditiei Definitio. 961. quod sit licita. 962
Blasphemia. Definitio. 1156. in quo consistat. 1157. quod prohibita. 1158
Bona quænam acquirenda, 181. omnia Deo accepta ferenda. 1208. a Deo accepta quod exigant officium. 1209. quo minus alter consequatur, impedire num sit læsio. 680
Boni absentia num sit malum. 754
Boni cognitio præcepta. 225. qualis esse debeat. 239
Boni scientia unicuique acquirenda. 242
Bono quodam alterum privare num sit læsio. 692

Bonorum ſuorum cauta æſtimatio. 574
Bonum bono referre quid ſit. 797. quodnam motivum hoc facientis. 803. quod ſit præceptum. 806
Bonum malo referre quid ſit. 800. quale ſit hoc facienti motivum. 805. quod id ſit prohibitum. 807
Bonum verum appetendum. 265. ab apparente diſcernendum. 266
Bona animi quænam ſint. 714. 715. num exiſtimationem, honorem ac laudem pariant. 824. 825
Bona corporis quænam ſint. 751. 757. quatenus pariant exiſtimationem, honorem ac laudem. 649. quo minus ea alter conſequatur, non impediendum. 696
Bona fortunæ quænam ſint. 688. 773. 776. quatenus pariant exiſtimationem, honorem ac laudem. 649. quo minus ea alter conſequatur, non impediendum. 696

C

Calumnia. Definitio. 814. num ſit injuria. 860. qualis ſit injuria 877. num ſit offenſa. 943. quando exigat defenſionem. 1046
Calumniari num ſit licitum. 836. 852. 853
Calumniatoris intentio. 847. 835. facta, 834. fides, quando labefactanda. 1055. quando ei vim inferre liceat. 1056
Calumniæ manifeſtæ. Definitio. 1037. num mereantur defenſionem. 1042
Calumniæ non manifeſtæ. Definitio. 1037 quod exigant defenſionem. 1047
Calumniæ ſpecioſæ. Definitio. 1037. quod exigant defenſionem. 1045
Cantus hymnorum quem habeat uſum, 1245. quod ſit pars cultus divini externi. 1248
Caro humana num ſit alimentum corporis. 386. num ejus veſcendæ gratia hominem occidere liceat. 387. 747
Carne cadaverum num veſci liceat. 388 390. quando id permiſſum. 389
Carnibus animalium num veſci liceat. 384
Cauſa belli juſta. Definitio. 1108. quænam ſit. 1109
Cauſam mali alterius eſſe num ſit læſio. 693
Celebratio nominis divini. Definitio, 1204. quod ſit præcepta. 1205. 1209. 1210. effectus naturæ quomodo in ea conſiderandi. 1206. quomodo Deus & quæ præter eum exiſtunt in ea ſpectanda. 1207. eſt ſpecies glorificationis externæ. 1235. pars cultus interni. 1234. & externi. 1237.
Ceremoniæ quando in cultu divino adhibendæ. 1249. quinam eas inſtituendi jus habeat. 1250
Charitas. Definitio. 620. quod ſit præcepta. 621. quouſque extendatur. 654
Cibus. Definitio. 382. an idem omnibus ſalubris. 396. quo fine capiendus. 408 439. 440. num ſolius voluptatis gratia appetere eum liceat. 412. quali utendum. 399. circa eum quoad alios quidnam ſit debitum. 644. 761
Cibi quantitas quomodo determinanda. 403. quænam ſit nimia. 404. quod nimia noceat. 401. quod ab ea abſtinendum. 402. quæ nimis modica. 404
Ciborum differentia cognoſcenda. 400
Cibus ſalubris. Definitio. 395
inſalubris Definitio. *ibid.*
Cibus ſapidus quando minus ſapido præferendus. 411
Circumſtantiæ propriæ. Definitio. 255
alienæ. Definitio. *ibid.*
Cognitio quænam alteri præferenda. 222. num eorum, quæ alteri ignominiæ ſunt, licita ſit. 826
Cognitio hominis quomodo promovenda. 195. 196
Cognitio aliorum præcepta. 193. qualis ſit. 194
Cognitio ſui ipſius præcepta. 192
Cognitio diſtincta. Definitio. 219. quod acquirenda. 220. 221
confuſa. Definitio. 219. cauſa. *ib.*
Comitas. Definitio, 890. quod ſit præcepta. 891. etiam erga ſuperbos. 902
Commoditas vitæ alterius quod promovenda. 645. non impedienda. 702. quod eam impedire ſit læſio. 686. 687
Communicatio pœnæ. Definitio. 1081. inter quos locum habeat. 1082. quomodo fiat. 1083
Confidere Deo quid ſit. 1186. quod Deo confidendum. 1187
Confidentia nimia de Deo. Definitio. 1193. quod ſit prohibita. 1194
Confidentia nimia de ſe, hominibus & rebus. Definitio. 1195. quod ſit prohibita. 1196

Conſcientiæ cuſtodia requirit cognitionem Juris naturalis. 9
Conſenſus uſus facultatum in quo conſiſtat. 203. ad eum conſequendum obligatio. 204
Contemplatio univerſi quomodo ſiat pars cultus divini. 1240
Contemtus. Definitio. 787. quale judicium ſupponat. 788. quod non ſit nuda honoris & laudis omiſſio. 791. num ſit injuria. 860. 877. num ſit offenſa. 943. an fiat contra jus alterius. 856. 857. quod alios contemnere prohibitum. 790. quod nemo habeat jus alios contemnendi. 852. 853. quinam alios ob corporis vel fortunæ bona contemnant. 789
Contemtor num contemnendus. 793. num in contemtum aliorum adducendus. 794. num honorem ac laudem ejus impedire liceat. 795. num odiſſe eum liceat. 792. num eidem iraſci liceat. 792
Contemtoris verba & facta. 842. intentio. 843
Contentus cur ſorte ſua eſſe debeat homo. 1198
Contumelia. Definitio. 812. num ſit offenſa. 943. num ſit injuria. 860. qualis ſit injuria. 877
Contumelias in alium edere num liceat. 832. quibus id fiat actibus. 846. quod hoc fiat contra jus alterius. 856. 857. quod nemini hoc faciendi jus ſit. 852. 853
Contumelias rependere contumeliis num liceat. 838
Conventus cultus divini gratia celebrandi. 1251. quomodo celebrandi. 1252
Convicium. Definitio. 815. num ſit injuria. 860. qualis injuria. 877. num ſit offenſa. 943. quod fiat contra jus alterius. 856. 857. quod ſit prohibitum. 833. quod nemini competat jus alterum conviciandi. 852. 853. quod convicio convicium rependere non liceat. 838
Conviciatoris intentio. 861
Corpus conſervandum. 349. quod cibo ac potu conſervandum. 380. num liceat ornare. 489. 490. quando deceat ipſum ornare & quando hoc fieri debeat. 491. quando imperfectioni obnoxium fiat. 392. quamdiu perfectio ejus ſubſiſtat. 391
Corporis alieni cura. 640
Corpus humanum quot modis conſideretur. 316
Corporis humani perfectio in quo conſiſtat. 335. unde pendeat. 336. 337. quod ſit compoſita. 338. quorumnam organorum integritatem ſupponat. 339
Corpus mortuum quo tendat. 369
Corpus mundum facere quid ſignificet. 494
Corpus qua ſe movens ad quænam ſit aptum. 328. quando imperfectioni obnoxium fiat. 334
Corporis qua ſe moventis perfectio in quo conſiſtat. 330. quotuplex ſit. 331. quomodo inſit. 332. qualium membrorum integritatem ſupponat. 333. quamdiu ſubſiſtat. 334
Corpus qua ſentiens quando imperfectioni obnoxium fiat. 327
Corporis qua ſentientis perfectio in quo conſiſtat. 323. qualis ſit. 324. quomodo inſit. 325. qualium membrorum integritatem requirat. 326. quamdiu ſubſiſtat. 327
Corporis qua vivi perfectio in quo conſiſtat. 317. qualis ſit. 318. quomodo inſit. 319
Corpus qua vivum quando imperfectioni obnoxium fiat. 322
Corporis vulnerati ſtatus. 736. 737
Corporis ornatus. Definitio. 476
Crudelitas. Definitio. 957. quod ſit prohibita. 958
Culpa num lege naturali prohibita. 299. 882. an in læſione exiſtimationis vel famæ alterius permiſſa. 883
Culpa vitanda ſupponit cognitionem Juris naturæ. 10
Culpa media vitanda. 301
Cupiditas vindictæ. Definitio. 947. quod ſit prohibita. 948
Cultus divinus in quo conſiſtat. 1229. a Deo exigitur. 1121. lege naturali præceptus. 1123. ex ipſa eſſentia & natura hominis fluit. 1122. in omni actione locum habet. 1124. qualem actionum determinationem exigat. 1125. enti non Deo non exhibendus. 1259. 1260. Diis falſis & idolis non deferendus. 1261
Cultus divinus externus. Definitio. 1230. præceptus. 1231. in quonam conſiſtat. 1235. & ſeqq.
Cultus divinus internus. Definitio. 1230.

præceptus. 1231. in quo constat. 1234
ab externo non separandus. 1254
Cura hominum de sufficiente rerum copia. 511

D

Decori fons in actionibus ministris. 437
Defensio sui. Definitio. 972. num sit licita. 974. an sit injuria. 976. quando ab injuria libera, peccato tamen non vacet. 1006. num sit bellum. 1114. qua cautione fieri debeat. 983. 984. quando modum excedat. 1001. num fiat ex odio in aggressorem. 996. num inimico in eum animo. 997, num ex cupiditate vindictæ. 999. an amori inimicorum repugnet. 998. an mansuetudini. 1000. an eidem se opponere licitum. 985. an contra errantem licita. 1016
Defensio alterius præcepta. 990. vacat injuria. 991
Defensio corporis sui cum interfectione alterius quando licita. 1013
Defensionis excessus in quo consistat. 1001. quod sit prohibitus. 1001. unde proficiscatur. *ibid.* est læsio aggressoris. 1002. num defensio adversus eundem sit injuria. 1005
Defensio contra calumnias in quo consistat. 1039 quando cesset. 1042. & seqq. quando illicita. 1044. quando debita. 1045. & seqq. ejus species. 1048
Defensio verbalis contra calumnias. Definitio. 1048. quomodo fiat. 1049. quando fieri debeat. 1052. quid in ea licitum. 1053. quando reali præferenda. 1053. quando ea non opus. 1054
Defensio famæ in quo consistat. 1039. quod sit licita & debita. 1033. quid in ea licite fiat. 1040. 1041
Defensio existimationis in quo consistat. 1039. quod licita & debita. 1034
Defensor qua intentione agat. 992. quomodo velit malum aggressoris. 993. an voluptatem ex eo percipere debeat. 994. 995. num aggressorem odisse liceat. 990. modum excedens sit aggressor. 1003
Definitiones cognoscendæ. 249
Delectationes sensuales quales sint. 409. num iisdem frui liceat. 410
Demonstrandi habitus acquiri debet. 237
Demonstrationes cur in Jure Naturæ locum habeant & unde petendæ. 2
Desiderium. Definitio. 1217
Detegendi ea, quæ ad cognitionem hominis & status ejus necessaria, obligatio. 195
Deus num licentiam vivendi homini concedere possit. 151. quomodo in celebratione nominis divini considerandus. 1207. quod colendus. 1122. quod coli velit. 1121. quomodo colendus. 1162. quod in omni actione colendus. 1124. est dominus corporis & animæ nostræ. 379. agnoscendus. 1129. 1130. 1131. 1135. amandus. 1172. 1173. 1174. celebrandus. 1205. 1209. 1210. invocandus. 1221. magnificiendus. 1181. timendus. 1177. quænam ab eo desideranda. 1218. ei confidendum. 1187. gratiæ agendæ. 1212
Deo vivere quid sit. 1227. quod præcipiatur. 1228
Deum repræsentandi aptitudo acquiri a nobis debet. 1134
Deum simpliciter ignorans num perfectionem corporis cognoscere possit. 342
Dei repræsentationes hieroglyphicæ num licitæ. 1263
Diæta. Definitio. 418. observanda. 421
Diffidentia in Deo. Definitio. 1189. prohibita. 1190
Dii falsi. Definitio. 1257. non colendi. 1261
Dilectio alterius. Definitio. 617. præcepta. 618. quo tendat. 653
Dilectio inimicorum præcepta. 632
Dilectio sui. Definitio. 606. præcepta. 607
Diligentia in labore præcepta. 536
Dissensus facultatum vitandus. 205
Docere alios quando sit pars cultus divini externi. 1241
Doctrina solida acquirenda. 238
Dolus vitandus. 300
Dominia introducta num tollant statum libertatis. 147
Dominium in corpus suum num homini competat. 374. in aliquod organon corporis num competat. 374
Dominium in sensus, imaginationem & affectus acquirendum. 288
Dominium in vitam suam num habeat homo. 351. num quis in vitam alterius.

Dominus sui quod quisque esse debeat. 290.
Dominus vitæ suæ num sit homo. 352. num quis sit dominus vitæ alterius. 750.

E

Ebrietas. Definitio. 422. effectus. 423. fugienda. 424
Entia ejusdem essentiæ num habeant eandem naturam. 30
Error quinam vitandus. 707. non faciendum, ut alter in eodem perseveret. 709. 710
Errores insinuare alteri illicitum. 708
Error externus in corpore quid sit. 348
Error vincibilis prohibitus. 706
Eventus dubius quinam & unde sit. 1191. providentiæ divinæ committendus. 1192
Eurythmia corporis. Definitio. 478. ad pulchritudinem requiritur. 479
Exlex. Definitio. 165. an quisquam sit. 166. an homo liber sit. 168
Exlegem esse essentiæ ac naturæ humanæ repugnat. 167
Exemplo alieno num tueri liceat transgressionem legis naturæ. 932
Exemplo nostro quomodo aliis prodesse debeamus. 639. 930
Exempla bona quænam sint. 929. aliis præbenda. 930. imitanda. 931
Exempla mala quænam sint. 929. non prodenda. 930. non imitanda. 931
Exempla in cultu divino externo aliis præbenda. 1242
Existimatio. Definitio. 538. an sit in nostra potestate. 539. quomodo factis contrariis defendenda. 1052. quantum pendeat a bonis corporis & fortunæ, 649. quænam eam pariant. 824. 825. 549. 551. an vi defendi possit. 1036. an cæde alterius defendi possit. 1035. quomodo verbis defendatur. 1049. an omnium eadem in statu naturali. 559. ejus effectus. 840. num eam intendere liceat. 562. quinam ea sit dignus. 544
Existimatione dignos quod nos reddere debeamus. 545. quænam eadem dignos probent. 552
Existimationem defendendi modus licitus. 1040. 1041
Existimationis defensio in quo consistat. 1039. quod sit licita & debita. 1034
Existimatio aliorum quanta esse debeat, 647. eidem adversa quando non credenda. 1038
Existimationi alienæ detrahere quid sit. 870.
Existimationem alienam quinam lædat. 867. num lædere licitum. 869

F

Facere quanti quis seipsum debeat. 575
Facta qualia ignominiam pariant. 821. 822. 823.
Facultates animæ quomodo perficiantur. 209
Facultatum nostrarum usus quinam cognoscendus. 191. cur tentandus. 197 in quo consistat. 198. quinam fieri debeat 172. in officiis quoad nos. 173. in officiis quoad alios. 609. quod omnium in agendo præceptus. 302
Facultatum nostrarum non usus in servanda lege naturæ prohibitus. 174. 206. in cujus potestate sit eum vitare. 207
Facultatum dissensus vitandus. 205
Facultatum animæ habitus acquirendi. 211.
Facultatis appetendi usus in quo consistat. 274
aversandi usus in quo consistat. *ibid.*
Facultatum superiorum usus undenam sit. 199
inferiorum usus undenam sit. 200
Facultas reflectendi perficienda. 214
Facultas naturalis corporis quænam dicatur. *not.* 306
animalis corporis quænam dicatur. *not. ibid.*
Facultas motrix seu *locomotiva* corporis. Definitio. 306. quomodo insit. 314. num subsit directioni animæ. 315
Facultas sensitiva corporis. Definitio. 306. usus unde sit. 310. quando subsit directioni animæ. 312
Facultas vitalis corporis. Definitio. 306. usus unde sit. 307
Fama. Definitio. 553. obligatio quoad eam. 554. & seqq. quale bonum. 688. quomodo verbis defendatur. 1049. quomodo factis defendatur. 1052. num vi defendi possit. 1036. an cæde alterius. 1035. an læsione corporis. 1035
Fama bona. Definitio. 553
mala. *ibid.*
magna. *ibid.*

par-

parva. *ibid.*
lata. *ibid.*
arcta. *ibid.*
Famæ alienæ cura. 650. læsio prohibita. 868. etiam si alter prior læserit, 872. quinam eam lædat. 867
Famam alterius impedire num sit læsio. 689. num hoc facere liceat. 696
Famæ alterius adversa quando non credenda. 1038
Famæ alterius detrahere quid sit. 870. quod sit illicitum. 871. etiamsi alter prior fecerit. 872. 873
Famæ defensio in quo consistat. 1039. quomodo licite fiat. 1040. 1041. num sit debita. 1033
Famam servare. Definitio. 556. quod sit præceptum. 557
Famæ servire quando debeamus. 558
Familiare quando sit cognoscibile. 245
Fastus. Definitio. 583. prohibitus. 584.
Felicitatis acquisitio exigit notitiam Juris naturæ. 7. quod sit præcepta. 280
Felicitas propria num alienæ præponenda. 622. quod una cum perfectione promoveatur. 652
Felicitas aliena promovenda. 614. non impedienda. 698. num eam impedire sit læsio. 678 679
Fides calumniatoris quando labefactanda. 1055
Fiducia in Deo. Definitio. 1186. præcepta. 1187. ad cultum Dei internum referenda. 1234
Finis capiendi cibum ac potum. 439. quinam non intendendus. 440
Fortitudo. Definitio. 600. præcepta. 601
Fortuna adversa num meliora desperanda. 589. 1188. qualis esse debeat animus. 591. num reddamur infelices. 590
Fortuna secunda num confidere debeamus. 587. quomodo nos gerere debeamus. 588
Fractura. Definitio. 734. quinam status corporis inde pendeat. 737. quod sit morbus. 738. quale sit malum. 753. ejus absentia quale bonum. 757
Fructibus arborum vesci licitum. 384
Fugæ quando nobis consulere debeamus. 1010. 1011
Furiosus num sui defendendi causa occidi possit. 1015
Futurorum expectatio qualem requirat animum. 1197

G

Garritus in genere quid sit. 1225. in orando quid sit. 1225. in orando prohibitus. 1126
Gloriæ divinæ obscuratio. Definitio. 1153. prohibita. 1154
Glorificatio Dei externa. Definitio. 1232. præcepta. 1233. pars cultus divini. 1236
Graviori pœna quando afficiendus, qui leviori emendari poterat. 1068
Gratiarum actio. Definitio. 1211. præcepta. 1212. ad cultum Dei internum referenda. 1234
Gratitudo erga Deum. Definitio. 1213. præcepta. 1214
Gratus erga Deum animus pars cultus divini externi. 1234

H

Habituum ab aliis acquirendorum cura. 637
Habitus animæ compositi. Definitio. 216
simplices. Definitio. 216
Habitus demonstrandi acquirendus. 237
Habitus distinguendi rebus inexistentia acquirendus. 227
Habitus facultatum animæ acquirendi. 211. 217
Habitus intellectus acquirendi. 212
Habitus judicia determinata formandi acquirendus. 232
Habitus moralis. Definitio. 276. quinam sint. 277
Habitus notiones distinctas resolvendi acquirendus. 230
Habitus voluntatis acquirendi. 274
Habitus recte ratiocinandi acquirendus, 234
distincte ratiocinandi acquirendus, 235
Habitus voluntatis acquirendi. 274
Habitus utendi appetitu & aversatione sensitiva acquirendi. 274
Habitus utendi facultatibus qualia sint bona. 714
Homicidium. Definitio. 741
Homicidium casuale. Definitio. 1028. a culposo differentia. 1029. an lege naturæ prohibitum. 1030. an committenti imputari possit. 1030
Homicidium culposum. Definitio. 1025. prohibitum. 1026

Homicidium doloſum. 1023
Homicidium neceſſarium. Definitio. 1021. an ſit licitum. 1022
Homicidium voluntarium. Definitio. 1023. prohibitum. 1024
Homines quo ſenſu dicantur æquales, 78. quo inæquales. 79. num natura ſint æquales. 81
Homo num ſit vitæ ſuæ dominus. 352. an ei ſeipſum vita privare liceat. 353 num ſit dominus corporis ſui aut organi cujuſdam. 375. quale jus habeat in corpus. 376. quale in organa corporis. 378 quomodo ſpectandus in celebratione nominis divini. 1207
Homo moralis. Definitio. 70. eſſentia. 71. attributa. 72. modi. 73
Homo moralis integer. Definitio. 75. vita qualis ſit. 76
corruptus. Definitio. 75. vita qualis ſit. 77
Honeſtas. Definitio. 968. præcepta. 969
Honeſte vivere quid ſit. 968
Honorare quinam alterum poſſit. 540
Honor. Definitio. 538. an ſit in poteſtate noſtra. 539. quibus actibus exhibeatur. 841. quale ſit bonum. 688. an omnium idem in ſtatu naturali. 560 quantum pendeat a bonis corporis & fortunæ. 649. quod aliis exhibendus. 648
Honorem an intendere liceat. 562. quænam pariant. 550. 551. 824. 825
Honorem alterius num impedire liceat, 696. num impedire ſit læſio. 689. quinam lædat, 867. an lædere liceat. 869
Honorem contemtoris ſui num impedire liceat. 795
Honori alterius detrahere quid ſit. 870
Honore quinam dignus. 544. quod nos dignos reddere debeamus. 545. quænam dignum probent. 552
Horticultura num ſit præcepta. 507
Humilitas. Definitio. 581. præcepta. 582
Humanitas. Definitio. 894. præcepta. 895. etiam erga inhumanos. 902
Hypocrita quinam ſit. 1161
Hypocriſis. Definitio. 1161. prohibita. 1163.
Hymni. Definitio. 1244. utilitas. 1245. æquipollentia cum oratione. 1246. quod componendi & cantandi. 1247. quod eorum cantus pars cultus divini externi. 1248

I

Idola. Definitio. 1257. an iis cultum divinum exhibere prohibitum. 1261
Idololatria. Definitio. 1258. prohibita. 1262.
Ignominia. Definitio. 811. quando vera. 816. quænam eam pariant. 820. 821. 822. quod ſit vitanda. 818. 819. num ſit injuria. 860
Ignominiæ quænam ſint. 827
Ignominiæ quæ ſunt alteri num cognoſcere. 826. num propalare liceat. 828. 831.
Ignominiam num ignominia rependere liceat. 837
Ignominia nemo afficiendus. 829. 831
Ignominia afficere alium num charitati repugnet. 830. num ſit contra jus alterius. 856. 857. num ſit offenſa. 943
Ignominia afficientis alium quinam ſint actus. 845
Ignominia afficiendi alios jus num cui eſſe poſſit. 852. 853
Ignominioſi actus qualis injuria. 877
Ignorantia invincibilis num ſit contra legem naturæ. 224
Ignorantia vincibilis num legi naturæ contraria. 223. in ea ut quis perſeveret non faciendum. 704. ab ea ne quis liberetur non impediendum. 705
Ignoſcere quid ſignificet. 959
Imaginatio extendenda. 215. rationi ſubjicienda. 289. cum intellectu in repræſentando bono conſentire debet. 268
Impatientia. Definitio. 594. prohibita. 595.
Impedire alterum, ne faciat, quod debet num ſit læſio. 676
Imperfectio quouſque vitanda. 182. quominus alter ab eo liberetur non impediendum. 697
Imperfectiones animæ, corporis & ſtatus externi, quænam ſint cognoſcendæ, 190.
Imperfectio propria. Quænam in ea conſideranda. 579. quomodo in ea homo ſe conſiderare debeat. 580. quid ex ea diſcendum. 576
Impietas. Definitio. 1149. lege naturali prohibita. 1152
Impius num legem naturæ normam actionum agnoſcat, 1150. num Deum colat. 1151

Implacabilitas. Definitio. 781. quod sit prohibita. 782
Impotentia utendi facultatibus animæ quale malum. 716. 755
Improvidentia vitanda. 301
Imprudentia vitanda. *ibid.*
Inæqualitas moralis hominum. 79. undenam sit. 85. 86
Incessus qualis esse debeat. 455. qualis hominem deceat. 456. qualis dedeceat. 457
Incogitantia vitanda. 301
Inconsiderantia vitanda. *ibid.*
Incuria vitanda. *ibid.*
Independentia a voluntate alterius cuinam competat. 152
Indifferenti in alios animo quinam sit. 629. quod in præstandis officiis humanitatis inimico præferendus. 778
Infamia. Definitio. 862. vitanda. 863 purganda. 864. an alteri eam adspergere liceat. 866
Infamia alterius præcavenda. 865
Infelicitas fugienda. 280
Infelix nemo reddendus. 721
Ingenium perficiendum. 252
Ingenuus. Definitio. 161. quinam sint in statu originario. 162
Ingratitudo erga Deum. Definitio. 1215 prohibita. 1226
Inhonestas. Definitio. 970. prohibita. 971.
Inhoneste vivere quid sit. 970
Inhumanitas. Definitio. 896. prohibita. 897
Inimicitia. Definitio. 626. universaliter prohibita. 628. quale malum. 774
Inimici amicis num esse debeamus. 633
Inimici diligendi. 632. nobis reconciliandi. 768. alteri reconciliandi. 765. sibi invicem reconciliandi. 771
Inimicis carere, quale bonum. 776. ab iis liberari quale bonum. *ibid.*
Inimicus nemo nobis reddendus. 634. nemo alteri reddendus. 764
Inimicus animus in puniendum illicitus. 1077.
Injuriæ num sint contra jus perfectum alterius. 886
Injuria generaliter quid sit. 859. illicita 911. num sit offensa. 942
Injuria specialiter quid sit. 874. num sit injuria generaliter dicta. 887
Injuria realis. Definitio. 875. prohibita. 878. quotuplex. 884
Injuria verbalis. Definitio. 875. prohibita. 878. quotuplex. 884
Inobedientia. Definitio. 1168. erga Deum prohibita. 1165
Inofficiositas. Definitio. 900. prohibita. 901.
Innocens quinam sit. 1085. an puniri possit. 1086
In potestate nostra quænam sint, & non sint. 175. num ad ea, quæ non sunt, detur obligatio. 176
In insidiatorem quid sit licitum. 1018
Instrumenta ad observandum & experimentandum num jure fiant. 1137
Intelligentia. Definitio. 247. acquirenda. 248
Integritas membrorum corporis conservanda. 372. etiam alieni. 642. 728
Intellectus habitus acquirendi. 212 *perfectio* in quo consistat. 218. gradus. *ib.*
Invocatio Numinis. Definitio. 1219. *mentalis* quænam dicatur. 1219. præcepta. 1220. a Deo exacta. 1221. ad cultum Dei referenda. 1234
Iracundia. Definitio. 952. prohibita. 953
Irasci contemtori num liceat. 792
Jucunditas vitæ alterius num impedienda. 702. num eam impedire sit læsio. 686. 687
Judicia determinata formandi habitus acquirendus. 232
Judicia intuitiva formanda. 249
Judicium sinistrum de aliorum actionibus quatenus libertati naturali adversum. 854
Jura quibus legibus explicentur. 55. num pateant per officia. 58. cur sigillatim demonstranda. 59. quænam perfecta, 905. 908. quænam imperfecta. 906. 907
Jus in actiones suas quale habeat homo. 148. in actiones alterius quid sit. 137 quale sit. *ib.* quoad ædificia. 461. in aggressorem quantum sit. 980. in eum, qui aggressorem juvat. 987. in corpus suum quale sit. 376. ad actus quoad cognitionem rerum naturalium. 1138 quoad exempla. 933. quoad esculenta & potulenta. 383. quoad ea, quæ ad felicitatem nostram faciunt. 284. in eum, qui gloriam Dei obscurat. 1160. in insidiatorem. 1018. in eum, qui te læsit. 1058. quantum sit. 1059. quomodo eo utendum. 1060. ad medicamenta. 416. in res naturales quoad usum ad eorum cognitionem necessarium. 1136. quoad orna-

ornamenta . 493. quoad pulchritudinem . 483. 487. quoad veſtimenta. 458. quoad uſum facultatum acquirendum . 208. quoad vitæ commoditatem . 468. jucunditatem . 472
Jus unde oriatur. 23. quale ſit in ſtatu naturali. 125. ſine obligatione nullum . 25
Jus abſolutum . Definitio . 48. quale ſit . 51. 53. num titulo opus habeat. 116
Jus acquiſitum . Definitio . 35. nexus cum natura & eſſentia humana . 36. num homini natura competat . 37. quale ſit . 38. quatenus homini competat . 66. an auferri poſſit . 67
Jus connatum . Definitio . 26. nexus cum obligatione connata . 27. nexus cum eſſentia & natura hominis. 28. univerſalitas . 29. an omnium hominum idem . 31. unde homo habeat . 33. quale ſit. 50. num homini auferri poſſit. 64. an acquiratur . 114. an opus habeat titulo . 115
Jus defendendi aſſertum . 973. an ſit infinitum . 978
Jus derivativum . Definitio . 46. unde demonſtretur . 47
Jus fictum . Definitio . 149
Jus hypotheticum . Definitio . 48. quale ſit . 52. 54.
Jus infinitum . Definitio . 977
Jus majus . Definitio . 88
minus . Definitio . *ibid.*
Jus Naturæ . Definitio . 1. fons demonſtrationum . 2. methodus eidem conveniens, *not.* 2. quænam in eo tradenda . 3. quænam ſupponat . 4. cui ſcitu neceſſarium . 6. & ſeqq. ejus cognitio neceſſaria . 5
Jus primitivum . Definitio . 44. unde demonſtretur . 45
Jus ſecuritatis . Definitio . 917. aſſertum . 918.
Jus ſingulare . Definitio . 14. quale ſit . 54.
Jus univerſale . Definitio . 13. quale ſit . 53. num homini auferri poſſit . 65. num titulo indigeat . 116
Jus aggreſſoris in defenſorem quoad exceſſum defenſionis . 1004
Jus belli . Definitio . 1103. cuinam & in quos competat . 1104. quantum ſit . 1107.
Jus in calumniatorem quantum ſit . 1051
Jus ceremonias in cultu Dei inſtituendi cuinam competat in ſtatu naturali . 1250
Jus conficiendi inſtrumenta ad obſervandum & experimentandum . 1137
Jus defenſionis ex cauſis ſubnaſcentibus ſpectandum . 1108
Jus defendendi alterum . 990
Jus exiſtimationem defendendi aſſertum . 1034.
Jus famam defendendi aſſertum . 1033
Jus fruendi delectationibus ſenſuum quale homini competat , 410
Jus agendi , ne alter ſiniſtre de te judicet . 855
Jus extruendi ædificia pulchra . 473
Jus impediendi læſionem alterius . 989
Jus lege naturali prohibita faciendi num detur . 850. 851
Jus non patiendi læſionem aſſertum . 913. uberius explicatum . 914. libertati naturali convenit . 916. *non patiendi* ut alter faciat , quod imperfectionem tuam promoveat . 912
Jus occidendi ſeipſum num quis alteri conferre poſſit . 744. num homini competat . 353
Jus ad officia humanitatis quale competat . 661
Jus perſequendi vi jus ſuum aſſertum . 1101. quantum ſit . 1106
Jus perfectum & imperfectum unde . 905. & ſeqq.
Jus petendi officia humanitatis cuilibet competit . 903. an ſit perfectum . 904. an quod huic adverſum ſit injuria . 909
Jus puniendi natura homini competit . 1061. quantum ſit . 1063. in eum , qui ad læſionem concurrit . 1080. obſcurationem gloriæ divinæ num homini competat . 1158
Jus voluptate tranſitoria fruendi quale homini competat . 286
Juris abuſus . Definitio . 61. prohibitus . 62. illicitus . 63
Jure ſuo utens num faciat alteri injuriam . 975
Juris violatio num ſit læſio . 920. prohibita . 910. num licita homini libero . 160
Juris uſus quinam fieri debeat . 62
Juris uſus rectus Definitio . 61. quod ſit præceptus . 62. quod debitus . 63
Jus acquirere quinam dicatur . 111
contra *Jus alterius facere* num quicquam liceat . 910
Jus ſuum tribuere quid ſignificet . 921 quod unicuique tribuendum . 922
Juſtitia . Definitio . 926. præcepta . 927

Justitia universalis. Definitio. 934. præcepta. 935

L

Labor. Definitio. 512. præceptus. 514. quinam alteri præferendus. 529. cui unusquisque vacare debeat. 528. quomodo eo defungi debeamus. 523
Laboris rectitudo præcepta. 522
varietas. 527
Labor moderatus quinam. 516. præceptus. 520. debitus. 521
nimis gravis quinam. 517. prohibitus. 519. illicitus. 521
nimius quinam. 516. vitandus. 519. effectus. 518. illicitus. 521
Laborandi aptitudo comparanda. 530
Lædentem alterum quomodo punire liceat. 1069. an fiat absque injuria. 1070
Læsio. Definitio. 669. quotuplex. 670. prohibita. 695. juri securitatis contraria. 919. num sit offensa. 942
Læsio alterius impedienda. 988. quoad membra corporis. 727
Læsio animæ ob impeditos habitus facultatibus ejus utendi. 674. 675
Læsio famæ, existimationis, honoris. Definitio. 867. prohibita. 868. 869. nec si alter prior fecerit. 872. 873
Læsionis membrorum corporis alieni periculum avertendum. 729
impune factæ effectus. 1057
in impedimento consistentis æstimandæ principium pragmaticum. 677
Laus. Definitio. 541. a quonam proficisci possit. 542. num sit in potestate nostra. 543. quinam eadem dignus. 544. quale bonum. 688. quantum pendeat a bonis corporis & fortunæ. 649. obligatio quoad eandem. 546. 648. num omnium eadem in statu naturali. 561
Laudem alterius impedire num sit læsio. 689. num liceat. 696
Laudem contemtoris sui num impedire liceat. 795
Laudem veram quænam pariant. 550. 551. 824. 825
Laudi alterius detrahere quid sit. 870. quod sit illicitum. 871. etiamsi alter prior fecerit. 872
Laude dignum quænam probent. 552
Leges præceptivæ quid explicent. 55
quod simul prohibitivæ contrarii. 722
Leges permissivæ quid explicent. 55
Legis naturalis scientia unicuique acquirenda. 242. cognitio qualis esse debeat. 239
Lex naturæ cognoscenda. 226. cur servanda. 1167. ubi demonstranda. 3
Libellus famosus. Definitio. 876. illicitus. 879
Liber quinam dicatur. 135. 152. quænam facere possit licite. 138. num sit exlex. 168
Liberatio ab imperfectione impedita num sit læsio. 690
Liberorum hominum in quo statu nulla differentia. 163
Libertas. Definitio. 135. in quonam statu obtineat. 145. an per dominia tollatur. 147. num tollat obligationem naturalem. 159. num tollat jus alterius. 160
Libertas naturalis. Definitio. 154. in quo statu sit. 155. quousque se extendat. 156. & seqq. num sit jus perfectum. 858. num ferat obligationem perfectam ad officia humanitatis. 660
Librorum de Deo & cultu divino agentium lectio pars cultus divini externi. 1243
Licentia. Definitio. 150. quale sit jus. 150. an homini a Deo concedi possit. 151. num tollat legem omnem. 164
Licitum quidnam sit in statu naturali. 125. an quod uni, id etiam sit alteri. 95. 96. an uni æqualium, quod alteri illicitum. 96
Lingua germanica ad philosophandum aptissima. *not.* 169
Luxatio. Definitio. 735. status corporis independens. 737. quod sit morbus. 738. quale malum. 753. num sit læsio. 739. an prohibita. 749

M

Magnifacere quid sit. 839
Magnificatio Dei præcepta. 1181. ad cultum Dei internum referenda. 1234
Major obligatio. Definitio. 91. num natura sit cujusdam hominis. 92
Mala quo animo ferenda. 1203. quandonam ab aliis avertenda. 613. ut alter in ea incidat efficere num liceat. 700
Mala animi num ignominiæ sint. 824
Mala animi privativa quænam sint. 716. 717. 718. 755.

Ma-

Mala corporis quænam sint. 752
Mala fortunæ quænam sint. 774. 775
Malum alteri inferre cur in defensione licitum. 1012
Malum bono referre quid significet. 799. quale sit ei motivum. 804. prohibitum. 808
Malum malo referre quid significet. 798. motivum hoc facientis. 803. prohibitum. 809
Malum verum aversandum. 265. ab apparente discernendum. 266
Mali absentia num sit bonum. 756. *scientia* unicuique acquirenda. 242
Mali cognitio præcepta. 225. qualis esse debeat. 239
Mali alterius causam esse num sit læsio. 693
Malis avertendis quam operam impendere debeamus. 183
Mansuetudo. Definitio. 950. præcepta. 951. an amori inimicorum conveniat. 654. an defensioni sui adversetur. 1000
Medicamentum. Definitio. 414. usus præceptus. 415
Medicamentum alimentosum. Definitio. *not.* 414.
Medium se defendendi durius. Definitio. 981. quando eo non utendum. 982
Medium se defendendi lenius. Definitio. 881. duriori præferendum. 982
Medium se defendendi lenissimum. Definitio. 981. quod ceteris omnibus præferendum. 982
Membrorum integritatis conservatio impedita num sit læsio. 685
Memoria extendenda. 215
Meritum hominis ut eidem opem feras. 667
Methodus demonstrativa num juri naturæ conveniat. 2
Metum moderandi obligatio. 599
Minæ num dent defendenti jus interficiendi. 1020
Minor obligatio. Definitio. 91
Mitigatio pœnæ. Definitio. 1090. num contineatur condonatione offensæ. 1091. pars remissionis. 1099. quando fieri debeat. 1100
Modestia. Definitio. 563. præcepta. 565
Molestia omnis vitanda. 451
Morbus. Definitio. 346. quale malum. 752. vitandus. 394. curandus. 413. ejus absentia quale bonum. 757
Morbus partium fluidarum. 347
Morositas. Definitio. 965. prohibita. 967
Morosus parum curat, num offendat alios. 966
Mors quale malum. 752. destruit perfectionem corporis. 368. nondum secuta quale bonum. 757
Mortis effectus. 366. 367
Mortis periculo num alterum subjicere liceat. 746
Mors autochiris qualis. 358
naturalis. Definitio. 361. quale malum. 370
voluntaria. Definitio. 358. legi naturæ adversa. 359. inhonesta. 360
violenta. Definitio. 362
Modus acquirendi. Definitio. 112
Mundi contemplatio præcepta. 1132 ejus neglectus prohibitus. 1133
Mundus quid sit. 494

N

Natura habere quid significet. 32
inesse quid significet. *ibid.*
Naturæ effectus quomodo spectandi in celebratione nominis divini. 1206
in *Naufragio* quid liceat sui conservandi causa. 1017
Negligentia vitanda. 301
Nihili alterum facere quid sit. 844
Noluntas perficienda. 273 cum voluntate quando consentiat. 269. qualis esse debeat. 279
Noluntatis habitus acquirendi. 212. 274
Noluntatis perfectio in quo consistat. 270. 271. unde æstimanda. 272
Non usus facultatum in servanda lege naturali prohibitus. 174. vitandi. 206 207
Non usus facultatis sensitivæ num subsit directioni animæ. 312
Nosce teipsum quid significet. *not.* 194
Nostrum quid non sit. 132
Notiones distinctas resolvendi habitus acquirendus. 230

O

Obedientia. Definitio. 1164. Deo debita. 1165. a Deo exigitur. 1166 Deo præstanda ad cultum Dei internum referenda. 1234
Obligatio prior jure. 24

Obligatio cognoſcendi alios . 193. ſeipſum. 192
ad agriculturam. 507
ad horticulturam. *ibid.*
Obligationes quibus legibus explicentur. 55. quænam non ſingulos teneant homines. 184
Obligatio abſoluta. Definitio . 19. quod ſit connata. 20
Obligationes communes . Definitio. 186 quomodo oriatur & quouſque extendatur. 189
Obligatio connata. Definitio. 17. undenam homini inſit. 34. quale jus oriatur. 49. num tolli poſſit . 68. num omni homini eadem. 80. qualis ſit. 82
Obligatio contracta. Definitio. 18. num natura inſit homini . 39. num tolli poſſit. 69. qualis ſit. 83
Obligatio derivativa. Definitio. 42. unde demonſtretur. 43
Obligatio erga alios quouſque extendatur. 611. 646
Obligatio externa. Definitio. 656
hypothetica . Definitio . 19. quod cum contracta eadem. 21. qualis ſit. 84
interna. Definitio. 656. quo pertineat. 657
non lædendi an ſit perfecta. 915
major cuinam ſit. 178. 179
naturalis num per libertatem tollatur. 159. num ceſſet ex parte tui, ſi alter eidem non ſatisfecerit. 631. ſingulare diſcrimen. 185
nulla ad ea, quæ in poteſtate noſtra non ſunt, conſequenda. 176
plura præſtandi cui conveniat. 177
primitiva. Definitio . 40. unde demonſtretur. 41
propria. Definitio . 186. quomodo oriatur. 187. quouſque extendatur. 188
ſingularis. Definitio. 12. qualis ſit. 83.
univerſalis . Definitio . 11. qualis ſit. 82
Obſcuratio gloriæ divinæ. Definitio. 1153. prohibita. 1154. 1155
Occidere quid ſignificet. 741
alterum quanta ſit læſio. 742. prohibitum. 743
volentem num liceat. 745
Odiſſe contemnentem num liceat. 792
Odium aliorum naturaliter illicitum. 624. in puniendum illicitum. 1077. amori repugnat. 623. num in bello locum habeat. 1119. a defenſione ſui abeſſe debet. 996
Offendi bonis, quæ obtingunt malis, vel malis, quæ obtingunt bonis, num licitum. 1202
Offendentem num odiſſe liceat. 945
Offendenti num iraſci liceat. 949
Offenſa. Definitio. 936. prohibita. 939. etiamſi quis prior te offenderit. 940. ea condonata, num pœnæ ſit locus. 1079.
Offenſa culpoſa. Definitio. 938
doloſa. Definitio. 938
in ſe nulla . Definitio. 936. 937. num attendenda. 944
vera. Definitio. 936. 937
Offenſæ condonatio. Definitio. 959. præcepta. 960
Officia quibus legibus præſcribantur. 56. quatenus alteri debita. 608
Officium imperfectum . Definitio . 663.
perfectum. Definitio. 663
Officia erga ſeipſum cur omnia ſint conjungenda. 170. quinam hic peccent. 171
Officium erga animam. Definitio. 169
erga corpus. Definitio. *ib.*
circa ſtatum externum . Definitio. *ibid.*
Officii erga alios præſtatio quando non ſit in noſtra poteſtate. 610. quem uſum facultatum requirat. 609
Officia humanitatis. Definitio. 655. an ad ea quis cogi poſſit. 658. an ea denegare ſit læſio. 671. an peccatum. 672. qualis ſit ad ea obligatio. 659. 660. quando peti non poſſint. 663. quod ſint imperfecta. 663. quinam in iis præſtandis alteri præferendus. 777. & ſeq. an eadem denegare ſit juſta belli cauſa. 118
Officioſitas. Definitio. 898. præcepta. 899. etiam erga inofficioſos. 902
Opem ferendo quinam alteri præferendus. 668
Opera in bonis acquirendis collocanda. 181. in malis avertendis collocanda. 183
Organorum corporis diverſitas. 303. genera. 304. integritas in quo conſiſtat. 320. ad quid requiratur. 321. conſervanda. 372
Organa moventia. Definitio. 304. a quibuſnam dependeant. 343
Organa ſenſoria. Definitio. 304. externa & interna. *ibid.* a quibuſnam dependeant. 343

Organa vitalia. Definitio. 304
Ornamenta. Definitio. 492. differentia a veſtimentis. 492
Oranti num garrire liceat. 1226
Oratio. Definitio. 1222. præcepta. 1223. 1224. ſpecies glorificationis externæ. 1235. pars cultus externi. 1237
Oratorum obligatio. 526
Ortus unius ex altero. Definitio. 22
Otium. Definitio. 513. prohibitum. 515

P

PAr pari referre quid ſignificet. 796. qui hoc faciat. 801. quo motivo. 802. quando liceat. 810
Partes obſcœnæ quænam dicantur. 447 veſtimentis velandæ. 448
Patientia. Definitio. 592. præcepta. 593
Pauciores obligationes cuinam ſint. 90
Paucius Jus quinam habeat. 87
Peccatum in actione bona edenda commiſſum. 1126
Perfectionem alterius inpedire num ſit læſio. 699. num ſit licitum. 691
Perfectione alterum privare num ſit læſio. 699. num ſit licitum. 691
Perfectio animæ in quo conſiſtat. 201. 548. a nobis cognoſcenda. 190
Perfectio corporis quamdiu ſubſiſtat. 391. quomodo deſtruatur. 368. a nobis cognoſcenda. 190
Perfectio corporis qua humani in quo conſiſtat. 335. unde pendeat. 336. 337. num ſit compoſita. 338. quorumnam organorum integritatem ſupponat. 339
qua ſentientis in quo conſiſtat. 323. qualis ſit. 324. quomodo inſit. 325. qualium membrorum integritatem ſupponat. 326
qua vivi in quo conſiſtat. 317. qualis ſit. 318. quomodo inſit. 319. qualium organorum integritatem ſupponat. 321
Perfectionis facultatum animæ gradus. 210
Perfectio hominis qualis ſit. 340. num ab atheo cognoſci poſſit. 341. num ſimpliciter de exiſtentia Dei dubitanti. 342
Perfectio intellectus in quo conſiſtat. 218. gradus. *ibid.*
Perfectionis & felicitatis promovendæ nexus. 652
Perfectio non petentis num promovenda. 664
Perfectioni noſtræ quouſque ſtudere debeamus. 180
Perfectio propria num agnoſcenda. 572. ex ea quid diſcere debeamus. 576. eam intuenti quid faciendum. 577
Perfectionis propriæ cauta æſtimatio. 574. tanquam cauſam quomodo nos conſiderare debeamus. 578
Perfectio rei artificialis in quo conſiſtat. 524. obligatio quoad eandem. 525
Periculum læſionis organorum corporis quantum vitandum. 373
Periculum vitæ vitandum. 371. 641
Perſeverantia in vitio non promovenda. 713
Philoſophia practica univerſalis in Jure naturæ ſupponitur. 4
Pietas præcepta. 1128. ad cultum Dei internum referenda. 1234
Pius quomodo Deum colat. 1127
Placabilis. Definitio. 779
Placabilitas. Definitio. 780. præcepta. 782. etiam altero implacabili manente. 785
Plantis num veſci liceat. 384
Plura aliis præſtare quinam obligetur. 177
Plus Juris quinam habeat. 87. num quis natura habeat præ altero. 89
Pœnæ num ſit locus offenſa condonata. 1079
Pœnæ ſumtio quid præſupponat. 1087
Pœnam ſubeundi obligatio. 1071
Pœna emendatrix. Definitio. 1062
exemplaris. Definitio. *ibid.*
gravis. Definitio. 1064. quando illicita. 1065
levis. Definitio. 1064
Pœnæ communicatio. Definitio. 1081. inter quos locum habeat. 1082. quomodo fiat. 1083
Pœnæ mitigatio. Definitio. 1090. num contineatur condonatione offenſæ. 1091. pars remiſſionis. 1099. quando fieri debeat. 1100
remiſſio. Definitio. 1089. num contineatur condonatione offenſæ. 1091. quando fieri debeat. 1092. 1094 & ſeqq.
Poetarum obligatio. 526
Poſtulata cognoſcenda. 249
Poteſtas. Definitio. 133
Potus. Definitio. 382. an idem omnibus ſalubris. 398. quo fine appetendus. 408. 439. 440. num ſolius voluptatis gratia appetendus. 412. circa eum cura quoad alios. 644. ejus nimia quantitas nocet. 401. ab hac abſtinendum. 402.

402. quantitas justa quomodo determinanda. 403
Potus insalubris. Definitio. 397
salubris. Definitio. *ib.*
Præcedentiæ. Definitio. 104. an inter æquales locum habeat. 105. an natura cuidam competat. 106. an cum æqualitate hominum consistat. 107. num sit prærogativa quædam. 108. quale sit jus. 109. 110.
Præceptum simul prohibitio contrarii. 722
Præcipitantia in agendo vitanda. 301
Præparatio ad futuros casus. Definitio. 596. utilitas. 597. præcepta. 598
Prærogativa. Definitio. 93. an natura quædam competat. 94. quod tollat æqualitatem. 97
Principia demonstrandi cognoscenda. 246. cur familiaria esse debeant. 245
Principia demonstrandi prima. Definitio. 243. quænam sint. 244
a primis orta. Definitio. 243. quænam sint. 244
Probandi habitus acquirendus. 237
Profunditas acquirenda. 231
Propositiones determinatæ addiscendæ. 233. a quonam inveniendæ. 233
Providentiæ divinæ ad se facta applicatio præcepta. 1184. eidem omnia committenda. 1185. 1192
Prudentia. Definitio. 256. circa quæ versetur. 257. acquirenda. 258. quanta unicuique. 259
Puniendi excessus num sit læsio. 1067
Puniens quomodo velit alterius malum. 1075. an voluptatem ex eo percipiat. 1076. an oderit puniendum & inimicum in eum habeat animum. 1077. an agat cupiditate vindictæ. 1078. ejus intentio. 1074
Puniendi modus quando excedatur. 1066. num id facere liceat. 1066
Puniri num quis possit ob factum alienum. 1084
Punienti licite num resistere liceat. 1088
Punitio lædentis num sit bellum. 1114
Pulchritudo quænam requirat. 479. 480. quale bonum. 751
Pulchritudo artificialis. Definitio. 481. effectus. 484. quando hominem deceat. 486. num quoad eam detur aliqua obligatio naturalis. 487. num sit licita. 485
naturalis. Definitio. 481
Pusillanimitas. Definitio. 568. prohibita. 569

R

Ratio perficienda. 253
Ratio proxima, propior, remota. Definitiones. 15
prima, ultima. Definitiones. 16
Ratiocinandi habitus acquirendus. 234
Ratiocinia concatenandi habitus acquirendus. 235
Ratiocinatio distincta præcepta. *ib.*
Ratio actionum quando nulli reddenda. 158
Reatus. Definitio. 1072. juri naturæ convenit. 1073
Reconciliatio. Definitio. 766. præcepta. 768. ex parte nostra, etiam altero nolente. 784. tentata acceptanda. 769. mutua inimicorum non impedienda. 772. num impedire sit læsio. 683. in eam propendens animus præceptus. 783
Reconciliatio perfecta. Definitio. 766
imperfecta. Definitio. *ib.* num legi naturæ conveniat. 767
Reconciliatori quales nos præbere debeamus. 769
Reflectendi facultas perficienda. 214
Remissio pœnæ. Definitio. 1089. num contineatur condonatione offensæ. 1091. quando fieri debeat. 1092. 1094. & seqq.
Res quid in Jure dicatur. 495
Res omnes in mundo quomodo spectandæ in celebratione nominis divini. 1207
Rerum copia sufficiens procuranda. 511
Res corporalis. Definitio. 496
Res artificialis. Definitio. 505. ejus perfectio in quo consistat. 524
Res incorporales. Definitio. 497. quænam sint. 498
Res industriales quænam. 504. obligatio circa eas. 506
Res naturales quænam. 503
Rerum non naturalium usus præceptus, 419. cognoscendus. 420
Res necessariæ. Definitio. 499. quibusnam præferendæ. 502
voluptuariæ. Definitio. 501
utiles. Definitio. 500. quibus præferendæ. 502
Res pecuaria num præcepta. 508
Reverentia. Definitio. 1182. erga Deum præcepta. 1183. species glorificationis externæ. 1235. pars cultus externi. 1237
Revocatio ab errore non impedienda. 710
Ruptura. Definitio. 733. status corporis inde

inde pendens. 737. quod sit morbus. 738. quale malum. 753. num sit læsio. 739. prohibita. 740
Rupturæ absentia quale bonum. 757

S

Sanitas. Definitio. 345. a quibus rebus pendeat. 417. quale bonum. 751. conservanda. 393
Sanitatis alienæ cura præcepta. 643. læsio. 730. prohibita. 731
Sanitati conservandæ & recuperandæ necessaria alteri subtrahere læsio est. 748
Sapientia acquirenda. 254
Scientia acquirenda. 240. quænam unicuique. 241. 242
Scientia artium acquirenda. 263
Scriptorum obligatio. 526
Seducere alterum ad peccandum num sit læsio. 694
Seipsum quanti quis facere debeat. 575
Sensus rationi subjiciendi. 289. cum intellectu in repræsentando bono consentire debent. 268
Sibi quid faciendum. 100. 103
Sobrietas. Definitio. 425. præcepta. 426
Soliditas acquirenda. 236
Somnambulum sui defendendi gratia num occidere liceat. 1015
Status animi internus qualis esse debeat, 281. quinam sit vitandus. 282
Status corporis vivi quotuplex. 344. qualis vulnerati. 736. qualis in ruptura, fractura, luxatione. 737
Status civilis. Definitio. 127
libertatis. Definitio. 136. undenam sit. 146
moralis hominum. Definitio. 123
naturalis. Definitio. 124. quid in eo licitum. 125. quo jure in eo utantur homines. 125. divisio. 128
Status naturalis originarius. Definitio. 128. undenam sit. 129
adventitius. Definitio. 128. undenam sit. 129
Subjectus alteri quinam sit. 134. in quo statu non subjiciatur quis alteri. 136. 143.
Sui juris quinam sit. 135
Summum bonum consequendum. 298. quid consecutio supponat. 7
malum fugiendum. 298
Superbia. Definitio. 888. illicita. 889
Superstitio. Definitio. 1255. vitanda. 1256
Suum. Definitio. 131. an simul esse possit alienum. 140
Suum alteri tribuere quid sit. 923. obligatio ad hoc faciendum. 924. quod id faciat, qui alteri jus suum tribuit. 925
Sylvicultura quando debita. 509
Symmetria corporis. Definitio. 477. ad pulchritudinem requiritur. 479

T

Tædia nemini creanda. 723. etiamsi prior creaverit. 941
Tædia aliena quando non curanda. 726
innocua num faciant ad felicitatem hominis. 724. an alteri creare liceat. 725. 1221
Temperantia. Definitio. 405. præcepta. 406.
Temperans cur cibum ac potum appetat. 407
Timiditas. Definitio. 602. prohibita. 603
Timor filialis. Definitio. 1177. erga Deum præceptus. 1179. pars cultus divini. 1234
Titulus. Definitio. 113. quid supponat. 117
Titulus falsus. Definitio. 120 an sit titulus. 121
lucrativus. Definitio. 122
oneroſus. Definitio. *ib.*
putativus. Definitio. 119. an sit titulus. 121
verus. Definitio. 118
Transgressionem legis naturæ exemplo alieno num tueri liceat. 932. ad eam nemo inducendus. 701

V

Venia. Definitio. 1093
Vescendi quibusnam jus habeat homo. 384
Vestes quales esse debeant. 450. commodæ agenti esse debent. 452. quænam deceant hominem. 453. quænam dedeceant. 454. earum usus præceptus. 445. finis. 446. 449. circa eas cura quoad alios. 644. facere ut alter iis careat illicitum. 761
Vindicta. Definitio. 947. quod animus ab ea debeat esse alienus. 948
Vindictæ cupiditas a defensione sui abesse debet. 999. a pœna aliena esse debet. 1078

Vir-

Virtus habitus moralis bonus. 277
Virtutis cultura præcepta. 278. requirit cognitionem Juris naturæ. 6
Virtus aliena non impedienda. 719. promovenda. *ibid.* num eam impedire sit læsio. 675
Virtutes intellectuales. Definitio. 547. qualia sint bona. 715. alienæ non impediendæ. 696
Virtutum intellectualium absentia quale malum. 717. 755. propagatio præcepta. 638. defectus num pariant ignominiam. 820
Virtus moralis. Definitio. 547
Virtutum moralium absentia quale malum. 717. 755. propagatio præcepta. 638. defectus num pariant ignominiam. 820
Vis in calumniatorem quando licita. 1056
Vita conservanda. 350. quale sit bonum. 751. commode transigenda. 466. quomodo commode transigatur. 465. jucunde transigenda. 471. quando jucunde transigatur. 470
Vitæ commoditas quatenus in potestate est. 474. ad eam facientia cognoscenda. 467. necessaria paranda. 510
dominium num competat homini. 351.
genus. Definitio. 531. quodnam eligendum. 533. 534
jucunditas quatenus in potestate est. 475. ad eam necessaria paranda. 510
periculum vitandum. 371
Vita aliena conservanda. 641. conservationem ejus impedire num sit læsio. 685 an eidem conservandæ necessaria alteri subtrahere sit læsio. 748. incommoda & molesta non reddenda. 760. num impedire, quo minus sit commoda & jucunda, sit læsio. 686. 687. num eam incommodam & molestam reddere sit læsio. 759
Vita commoda. Definitio. 465. quænam commodam faciant. 466
incommoda quænam. 465
Vitæ perfectæ studium requirit cognitionem Juris naturæ. 8
Vitium habitus moralis pravus. 277. fugiendum. 278. ad id nemo seducendus. 711. quale malum. 718. num ignominiam pariat. 822. exemplo nostro docere non debemus, nec alios ad ea incitare. 928
Vituperandi jus num cui esse possit. 852
Vituperantem nos num vituperare liceat. 849.
Vituperium. Definitio. 813. num sit licitum. 848. num injuria. 860. qualis injuria. 877. num offensa. 943. fit contra jus alterius. 856. 857
Voluntas perficienda. 273. qualis esse debeat. 279. quando cum noluntate consentiat. 269. in alios quænam esse debeat. 615
Voluntatis habitus acquirendi. 212. 274
perfectio in quo consistat. 270. 271. unde æstimanda. 272
Voluptas alteri creanda. 723. ex felicitate aliena percipienda. 616. ex perfectione propria percepta num licita. 573. ex tædio offendentis percepta num licita. 946
Voluptas transitoria quando illicita. 283. quando veræ æquipolleat. 285. 287. quando felicitatem augeat. 286
Usuarius. Definitio. 377
Usus facultatum nostrarum quinam fieri debeat. 172. in quo consistat. 198. omnis tentandus. 197. quinam fieri debeat in officiis erga nosmetipsos. 173. erga alios. 609
Usus facultatum consensus in quo consistat. 203. acquirendus. 204
Usus facultatis appetendi & aversandi in quo consistat. 274
locomotivæ quomodo insit. 314. num subsit directioni animæ. 315
sensitivæ unde sit. 310. num subsit directioni animæ: 312
vitalis unde sit. 307
Usus facultatum superiorum unde sit. 199
inferiorum unde. 200
Vulneratio læsio est. 739. prohibita. 740
Vulnus. Definitio. 732. status corporis inde pendens. 738. quale malum. 753. ejus absentia quale bonum. 757
Vulnus lethale. Definitio. 1031. an ad homicidium necessario requiratur. 1032
minus lethale. Definitio. 1031. an inferens sit homicida. *not.* 1032

FINIS INDICIS.